تفسیر

معارف القرآن

پہ قندھاری پښتو

تالیف

مفتی اعظم پاکستان مولانا محمد شفیع

پښتو ترجمه کوونکی"ابو صدیق احمد مولوی نصیر احمد حقانی

تصحیح او سمون: مولوی نصیر احمد حقانی او مولوی امین الله حقانی

مکتبہ حنفیہ

کانسی روڈ۔کوئٹہ

تـفـــــســـير

معارف القرآن

په قندهاري پښتوكې

(تاليف)

مفتى اعظم پاكستان مولانا محمد شفيع رحمة الله عليه

پښتو ترجمه كوونكي (ابو صديق احمد .... مولوى نصير احمد حقّانى)

تصحيح اوسمون... مولوى نصير احمد (حقّانى) اومولوى آمين الله (حقّانى)

دكمپوز او ترجمي چارې .... الدين العلم كمپوزنگ (۰۳۰۱۳۷۸۴۹۵۶)

جلد اوّل پاره (۱) ..... (۲) ..... (۳)

خپرونكي

مَكتبه حنفيه

كانسي روډ حاجي غيبي چوک كوئټه

فون نمبر (۲۶۶۲۵۱۰)

چاپ ځاى .... لاهور

فهرست تفسیر معارف القرآن

اللهم اختم لنا بالخيروالسعادة والبشارة والايمان

بِسۡمِ اللّٰهِ الرَّحۡمٰنِ الرَّحِيۡمِ

﴿ســـريـــزه﴾

دپلار محترم حضرت مولانا مفتی محمّد شفیع صاحب مدّظلهم تفسیر معارف القرآن ته الله ﷻ په عوامو او خواصو کی غیر معمولی مقبولیت ورکړی دی او د اول جلد اولنی چاپ لاس په لاس کی ختم سو. د دوهم چاپ دطباعت پروخت حضرت مصنّف مدّظلهم په اول جلد په مکمل توګه سره نظرثانی وفرمایله اوکافی ترمیم او زیاته تبدلی او اضافه په کی په عمل کی راغله. ددې سره دحضرت موصوف غوښتنه وه چی دبل چاپ په وخت کی د اول جلد په شروع کی دعلوم قرآن اوصول تفسیر متعلق یوه مختصره مقدمه هم تحریر وفرمایی چی دتفسیر دمطالعی څخه دمخه ویونکي ددغوضروري معلوماتونه فائده واخلی لیکن دمتواترو مرضونو اوکمزوری په بنادموصوف دپاره پخپله ددې مقدمې تصنیف مشکل وو. دارنګه حضرت موصوف دا ذمه واری احقرته وسپارله.
احقر دحکم دتعمیل او دسعادت حاصلولو دپاره دا کارشروع کی نودا مقدمه ډیره اوږده سوه. او دعلوم قرآن پرموضوع دخاص مفصل کتاب صورت جوړسو. دغه پوره کتاب دمعارف القرآن په شروع کی په شکل دمقدمی شاملول مشکل وو په دی وجه دحضرت والدصاحب مدّظلهم په اشاره باندې احقر ددغه مفصل کتاب تلخیص وکی او یوازی هغه بحثونه باقی پرینبوول سول دکومو مطالعه چی دتفسیر معارف القرآن دمطالعه کوونکو دپاره ضروري وه او کوم چی دیوعام قاری دپاره دزړه ښه کیدو باعث کېدای سی. دمعارف القرآن دا تلخیص د اول جلد ترنظر لاندې چاپ سره په توګه دمقدمی شاملولای سی. الله ﷻ دی دا دمسلمانانودپاره نفع منده او فائده منده وګرځوي. او ددې عاجزه بنده دپاره دې ذخیره د آخرت ثابته کړی. په دې موضوعاتو به مبسوط علمی بحثونه په مفصل کتاب کی پیداکیږي کوم چی به انشاء الله عنقریب (ډیرژر) چاپ سي که څوك يې شوق لری په هغه کی دی وګوری.

وَمَا تَوۡفِيۡقِىۡٓ اِلَّا بِاللّٰهِ ۚ عَلَيۡهِ تَوَكَّلۡتُ وَاِلَيۡهِ اُنِيۡبُ.

احقر محمّد تقی عثمانی		دارالعلوم کورنګی
۲۳ ربیع الاول سـ ۱۳۹۴ سـنه هـ		کراچی ۱۴

بِسۡمِ اللّٰهِ الرَّحۡمٰنِ الرَّحِيۡمِ

اَلۡحَمۡدُ لِلّٰهِ وَكَفٰى وَسَلَامٌ عَلٰى عِبَادِهِ الَّذِيۡنَ اصۡطَفٰى

وحی او ددې حقیقت

قرآن شریف چونکه پر سرورکائنات حضرت محمّد ﷺ باندې دوحی په ذریعه نازل کړل سوی دی. په دی وجه دټولو څخه مخکی دوحی په باره کی په څو ضروري خبرو باندې پوهېدل په کار دی.

﴿دوحی ضرورت﴾

هرمسلمان پوه دی چی الله ﷻ انسان دی دنیاته دامتحان دپاره را لیږلی دی او دده پرذمه یی څه فرائض

لازم کړی دی اوټول کائنات یې دده په خدمت کی لګولی دی ، په دی وجه دنیاته دراتلو څخه وروسته دانسان دپاره دوه کارونه ډیر ضروری دی ، یو دا چی هغه ددې کائناتوڅخه اوپه دی کی دپیدا سوو شیانو څخه صحیح کار واخلی ، او دوهم دا چی دا کائنات د استعمالولو سره دالله ﷻ احکام په نظرکی ساتي او یو داسی حرکت ونه کی کوم چی د الله ﷻ دخوښی خلاف وی .

ددې دواړو کارونو دپاره انسان ته دعلم ضرورت دی ، ځکه چي ترڅو پوري ده ته دا معلومه نه سي چی ددې کائناتو حقیقت څه دې ؟ ددې دکوم شي څه خاصیات دې ؟ ددې څخه فائده څنګه اخیستل کیږي ؟ تر دغه وخته پوري دی ددنیا هیڅ شي هم دخپلي فائدې دپاره نه سي استعمالولای ، دارنګه ترڅو پوري چی ده ته دا معلومه نه وی چی د الله ﷻ خوښی څه ده ؟ هغه کوم کارونه خوښوې او کوم نه خوښوی ؟ تر دغه وخته پوري دده دپاره د الله ﷻ دخوښی برابر ژوند تیرول ممکن نه دی .

دارنګه الله ﷻ انسان لره دپیداکولوسره دری شیان داسي پیداکړی دی دکوموپه ذریعه چی ده ته د ذکرسووخبروعلم حاصلیږی ، یودانسان حواس ، یعني سترګی ، غوږونه ،خُله اولاسونه اوپښې ، دوهم عقل اودریم وحی ، دارنګه انساته ډیری خبري دخپلوحواسو په ذریعه معلومیږي ، ډیری دعقل په ذریعه او کومی خبری چی په دې دواړو ذریعو سره نه سي معلومېدای دهغه علم دوحی په ذریعه ورکول کیږي .

دعلم په دی درو ذریعوکی ترتیب څه داسی دی چی دهر یوه خاص حد او مخصوص دائره دکار ده چی ددغه څخه مخکی دی کارنه سي ورکولای ، دارنګه کوم شیان چی انسان ته په خپلو حواسو سره معلومیږي دهغه علم یوازی په عقل سره نه سي کیدای ، مثلا که یو دیوال په سترګو ووینې تاته به دا علم وسي چی ددې رنګ سپین دي لیکن که ته خپلي سترګی بندی کړی اویوازی دعقل په کومك سره ددې رنګ معلومول وغواړی نو دا ناممکنه ده ، دغه رنګه دکومو شیانو علم چی په عقل سره معلومیږي هغه یوازی په حواسو سره نه سی معلومېدای مثلاً که ته یوازی په سترګو سره ووینې یایې په لاسو مسه کړی نو دا درك نه سی لګولای چی دا دیوال یو انسان جوړکړی دی ، بلکه دی نتیجې ته درسیدو دپاره دعقل ضرورت دی .

غرض دا چی ترکومه پوری چی حواس خمسه کار کوی هلته عقل راهنمایی نه سی کولای اوکوم ځای چی حواس خمسه جواب ورکی ، هلته دعقل کار شروع کیږي، لیکن ددې عقل راهنمایی هم غیرمحدوده نه ده دی هم تریوحده پوری ولاړسی او ودریږي او ډیری خبري داسی دی چی علم یی نه په حواسوسره معلومېدای سی اونه دعقل په ذریعه ، مثلاًدهغه دیوال متعلق دا معلومول چی دا په څه رنګ استعمالولو سره الله ﷻ راضی او په څه رنګ استعمالولو سره به ناراضه وی . دا نه دحواسو په ذریعه ممکنه ده او نه دعقل په ذریعه ، ددې قسم سوالونو جواب انسان ته د ورکولو دپاره چی کومه ذریعه الله ﷻ مقرره فرمایلی ده دهغه نوم وحی ده ، او ددې طریقه دا وی ، چی الله ﷻ دخپلو بندګانو څخه یو څوك منتخب کی خپل پیغمبر یی جوړ کړی او پرده خپل کلام نازلوی دی کلام ته (وحی) ویل کیږي .

ددې څخه واضحه سوه چی وحی دانسان دپاره هغه اعلی ترینه ذریعه دعلم ده کومه چی ده ته ددې ژوند متعلق دهغوسوالونو جوابونه تیار وی کوم چی دعقل او دحواسو په ذریعه نه سی حل کېدای ، لیکن

ددې علم حاصلول ده لره ضروري دی . ددې څخه دا هم واضحه کیږي چې یوازې عقل او مشاهده دانسان دراهنمایی دپاره کافی نه دی ، بلکه دده دهدایت دپاره وحی الهی یو ناچاره ضرورت دی ، اوچونکه په بنیادي توګه دوحی ضرورت هغه ځای پیښیږي کوم ځای چې عقل کار نه کوی ، په دی وجه دا ضروری نه ده چې دوحی دهری یوې خبری ادراك دې په عقل سره وسی ، بلکه لکه څنګه چې دیو شي رنګ معلومول دعقل کارنه دی ، بلکه دحواسو کار دی ، دغه رنګه د ډیرو دیني عقیدوعلم ورکول هم دعقل پرځای دوحی منصب دی او ددې د ادراك دپاره یوازې په عقل باندی باورکول صحیح نه دی .

کوم سړی چې (معاذالله) دخدای ﷻ دوجود قائل نه وی ، دده سره خو دوحی پرمسئله خبره کول بالکل بی ګټی ده، لیکن کوم سړی چې د الله ﷻ په وجود او دده په قدرت کامله ایمان لری ، دده دپاره دوحی عقل ضرورت ، ددې امکام او حقیقي وجود ورلره ګڼل څه مشکل نه دی ، که ته په دی خبره ایمان لری چې دا کائنات یو قادر مطلق پیدا کړی دی ، هغه ددې مربوط او مستحکم نظام په خپل حکمت بالغه سره چلوی او دانسان دیوخاص مقصد ترمخه دلته را لیږلی دی ، نو بیاڅنګه ممکنه ده چې د انسان دپیدا کولوڅخه وروسته دی بالکل په تاریکه کی پریښی وی او ده ته یي داقدر هم نه وی ورښوولی چې دی ولی دی دنیاته راغلی دی ؟ دلته دده څه فرائض دی ؟ دده منزل مقصودڅه دی ؟ او دی په څه شان سره خپل دژوند مقصد حاصلولای سی ؟ آیایو سړی دچاهوش اوحواس چې برابر وی داسی کولای سی چې خپل نوکرلره دیوخاص مقصد دپاره په یو سفر ولیږي او ده ته نه دتللو په وخت کی دسفر مقصد ورو‌ښیی اونه وروسته دیو پیغام په ذریعه په ده داواضحه کړی چې دی دکوم کار دپاره لیږل سوی دی ؟ او دسفر په دوران کی به دده وظیفه څه وی ؟ هرکله چې دیومعمولی عقل انسان هم داسی حرکت نه سی کولای نواٌخرخداوند قدوس په باره کی دا تصورڅنګه کیدای سی دچاپه حکمت بالغه سره چې دکائناتو دا ټول نظام چلیږي ؟ دا اخرڅنګه ممکنه ده چې یو ذات لمر، سپوږمی ، اسمان مځکه ، ستورو او سیاروغوندی عقل حیرانوونکي نظام پیدا کړی وی ، هغه دې خپلوبندګانوته دپیغام رسولو یو داسی انتظام هم ونه کړل سی دکوم په ذریعه چې انسانانو ته د دوی دژوند دمقصدمتعلق هدایات ورکړل سی ؟ که د الله ﷻ په حکمت بالغه باندی ایمان وی نو بیا به دا هم منل وی چې هغه خپل بندګان په تاریکه کی نه دي پریښی ، بلکه د دوی دراهنمایی دپاره یی څه باقاعده نظام ضرور جوړ کړی دی ، بس دراهنمایی ددې باقاعده نظام نوم وحی او رسالت دی .

په دی سره صفاواضحه کیږي چې (وحی) محض یوه دینی عقیده نه ده بلکه یوعقلی ضرورت دی دکوم څخه انکار چې په حقیقت کی دالله ﷻ دحکمت بالغه څخه انکار دی .

﴿ پر رسول الله ﷺ باندی دنزول دوحی طریقی ﴾

دوحی او رسالت دا مقدسه سلسله پر سردار دوعالم محمّد مصطفی ﷺ باندی ختمه سوه اوس به نه پر یو انسان وحی نازله سی اونه ددې ضرورت سته پر رسول الله ﷺ به په مختلفو طریقو سره وحی نازلیده ، دصحیح بخاری په یوه حدیث کی حضرت عائشه ﵂ فرمایی چې یو وخت حضرت حارث بن هشام درسول الله ﷺ څخه پوښتنه وکړه چې پر تاوحی څنګه راځی ؟ نو رسول الله ﷺ وفرمایل چې کله وماته

درنګولی په ډول سره اواز او ریدل کیږي او دوحی دا صورت زما دپاره دټول څخه زیات سخت وی ، بیاچی کله دا سلسله ختمه سی ، نو څه چی دی اواز ویلی وی ماته یادسوی وی ، او کله ملائکه زما مخته دیو سړی په صورت کی راځی (صحیح بخاری ج ۱ صـ ۲)

په دی حدیث کی رسول الله ﷺ دوحی اوازته درنګولی داواز سره چی کومه تشبیه ورکړی ده ، شیخ محی الدین عربی رحمه الله ددې مطلب دا بیان کړی دی چی یوخو دوحی اواز درنګولی په ډول مسلسل وی او په مینځ کی پریکیږي نه ، دوهم رنګوله چی کله مسلسل رغیږي ، نو په عامه توګه سره اوریدونکي ته ددې د اواز طرف متعین کول مشکل وی ، ځکه چی ددې اواز دهر طرف څخه راتلونکي محسوسیږي او دکلام الهی خصوصیت هم دا دی چی دده یو سمت (طرف) نه وی ، بلکه دهرطرف څخه اواز اوریدل کیږي ، ددې دکیفیت صحیح ادراك خو بغیر دمشاهدی څخه ممکن نه دی ، لیکن دا خبره عامو ذهنونو ته دنژدی کولو دپاره رسول الله ﷺ دې ته درنګولې د اواز سره تشبیه ورکړی ده (فیض الباری ۱۹/۱ و ۲۰)

چی کله به په دی طریقه سره پر ده ﷺ وحی نازلیده نو پر ده ﷺ به ډیر زیات تکلیف راتلی حضرت عائشه ﷺ ددې حدیث په اخرکی فرمایی چی مادسخت یخ په ورځ پر ده ﷺ وحی نازلیدل لیدلی دی ، په داسی یخ کی به هم چی کله دوحی سلسله ختمه سوه نو دده ﷺ تندی مبارك دخولو څخه ډك وو ، په یو بل روایت کی حضرت عائشه ﷺ فرمایی چی کله به پرده وحی نازلیده نو د دوی ﷺ ساه به بندیده ، نورانی مخ به یی متغیر سو ، دخرما دښاخ په ډول به ژړ سو ، دمخ غاښونه به یی دیخ څخه کرپیدل او دومره خوله به پر راتله چی دملغلرو په شان به ورڅخه څاڅکی څڅیدل (الاتقان ۴۶/۱)

دوحی په دی کیفیت کی به کله دومره شدت پیدا کیدی چی دی ﷺ به پرکوم څاروی سپور وو ، هغه به د دوی ﷺ دبوج څخه تیټه سوه اوکښې به نستل ، او یو وخت ده ﷺ خپل سر مبارك د زید بن ثابت ﷺ پرزنګون ایښی وو ، چی په دې حالت کی وحی نازلیدل شروع سوه ، په دی سره دحضرت زید ﷺ په ورون باندې دومره دروندوالی راغی چی ماتیدی (زادالمعاد ۱۸/۱ | ۱۹)

ځینی وخت به ددې وحی نری نری اواز نوروته به هم محسوسیدی حضرت عمر ﷺ فرمایی چی کله به پر ده ﷺ وحی نازلیده نو د ده مخ مبارك ته به نژدی دشاتو دمچمچیو دبڼهاری پرډول اواز اوریدل شروع سول (بتویب مسند احمد کتاب السیرة النبویة ۲۱۲/۲۰)

دوحی بل صورت دا وو چی ملائکه به دیوه انسان په شکل کی ده ﷺ ته راغله او الله ﷻ پیغام به یی ورسوی په داسی ځایونو کی به عموماً جبرائل ﷺ دمشهور صحابی دِحیه کلبی ﷺ په صورت کی تشریف راوړی ، البته ځینی وخت دبل چاپه صورت کی هم راغلی دی ، پر هرحال هرکله چی به حضرت جبرائیل ﷺ په انسانی شکل کی وحی راوړه نو دوحی دنزول دا صورت به درسول الله ﷺ دپاره دټولو څخه اسانه وو (الاتقان ۴۶/۱)

دوحی دریم صورت دا وو چی حضرت جبرائیل ﷺ به دیوه انسان دشکل اختیارولو څخه بغیر په خپل اصلي صورت کی ښکاره کیدی ، لیکن داسی دده ﷺ په ټول عمرکی یوازی دری واره سوی دی ، یو وار هغه وخت کله چی ده ﷺ په خپله دحضرت جبرائیل ﷺ په اصل شکل کی دلیدو خواهش ښکاره فرمایلی

وو ، دوهم وار په معراج کی ، او دریم وار دنبوت په بالکل ابتدائی زمانه کی دمکی مکرمی په مقام اجیاد باندي او لنی دوه وقعات خو په صحیح سند سره ثابت دی ، البته دا اخری واقعه دسند دکمزوری په وجه مشکوکه ده (فتح الباری ۱۸۱۱ او ۱۹)

ځلورم صورت سیده په سیده او بغیر دواسطی څخه دالله ﷻ سره هم کلامی دی داشرف نبی کریم ﷺ ته دبیداری په حالت کی یوازی یو وار یعني دمعراج په وخت کی حاصل سوی دی ، البته یو وار دی ﷺ په خوب کی هم دالله ﷻ سره هم کلام سوی دی (اتقان ۴۶۱۱)

دوحی پنځم صورت دا وو چی حضرت جبرائیل علیه السلام به په یوه صورت کی مخ ته دراتلو څخه بغیر دده ﷺ په زړه مبارك کی یوه خبره واچوله ، دی ته په اصطلاح کی نفث فی الروع وایی (ایضاً)

دقران شریف دنزول تاریخ

قرآن شریف په اصل کی کلام الهی دی په دی وجه د اول څخه په لوح محفوظ کی موجود دی ، دقرآن شریف ارشاد دی ﴿ بَلْ هُوَ قُرْاٰنٌ مَّجِیْدٌ فِیْ لَوْحٍ مَّحْفُوْظٍ ﴾ (بلکه دا قرآن مجید شریف دی په لوح محفوظ کی) بیا دلوح محفوظ څخه دده نزول دوه واره سوی دی ، یو وار ټوله پوره په پوره ددنیا اسمان ته په بیت عزّت کی نازل سوی وو بیتِ عزت (کوم ته چی بیت المعمور هم وایی) دکعبة الله په محاذات کي په آسمان کی دملائکو عبادت ځای دی ، دا نزول په لیلة القدر کی سوی وو ، بیا دوهم وار پر رسول الله ﷺ باندی لږ لږ دضرورت په اندازه نازلیدی ، تردی چی په درویشت (۲۳) کاله کی ددې تکمیل وسو ، دقرآن دنزول دا دوه صورتونه په خپله دقرآن شریف د اندازی بیان (اوطریقی) څخه هم روښانه دی ، ددې څخه علاوه نسائی ، بیهقی او اوحاکم وغیره دحضرت عبدالله ابن عباس رضی الله عنه څخه ډیر روایتونه نقل کړی دی دکومو خلاصه چی دا ده چی دقرآن شریف اولنی نزول په یو وار ددنیا اسمان ته وسو او دوهم نزول لږ لږ پر رسول الله ﷺ باندي (الاتقان ۴۱۱۱)

دقرآن شریف اول وار ددنیا اسمان ته دنازلولو حکمت امام ابوشامه (رحمه الله) دا بیان کړی دی چی په دی سره دقرآن شریف رفعت شان ښکاره کول مقصود وو او ملائکو ته دا خبره ښوول وه چی دا دالله ﷻ اخری کتاب دی کوم چی په مځکه کی دخلکو دلارښوونې دپاره نازلیدونکی دی .

شیخ زر قانی دا نکته هم بیان کړی ده چی دغه رنګه په دوه واره نازلولو سره دا هم وریادول مقصود وو ، چی داکتاب دهرشك اوشبهی څخه بالاتر دی او درسول الله ﷺ دزړه څخه علاوه دی دوه ځایه نور هم محفوظ دی ، یو په لوح محفوظ کی او دوهم په بیت العزت کی (مناهل العرفان ۱۱ ۳۹) والله ﷻ اعلم .

په دی باندي تقریباً اتفاق دی چی دقرآن شریف دوهم تدریجی نزول کوم چی درسول الله ﷺ په زړه مبارك باندي وسو ، ددې شروع هغه وخت وسوه کله چی دده ﷺ عمر څلویښت (۴۰) کاله سو ، ددې نزول ابتداء هم دصحیح قول برابر په لیلة القدر کی سوی ده او دا هغه تاریخ وو په کوم کی چی څو کاله وروسته دبدر غزا پېښه سوه ، لیکن داشپه درمضان په کوم تاریخ کی وه ؟ په دی باره کی هیڅ یقینی خبره نسته ، په

ځینو روایتونوکی درمضان اوولسمه (۱۷) په ځینوکی نولسم (۱۹) اوپه ځینوکی اوویښتمه (۲۷) شپه معلومیږي (تفسیرابن جریر ۷\۱۱۰)

﴿ دټولو څخه اول نازل سوی ایت ﴾

صحیح قول دا دی چی پر رسول الله ﷺ باندی دقرآن شریف دټولوڅخه اول چی کوم ایتونه نازل سول هغه دسورة علق ابتدایی ایتونه دی ، په صحیح بخاری کی حضرت عائشه ؓ ددې واقعه داسی بیان کړی ده ، چی پر رسول الله ﷺ باندي دوحی دنزول ابتداء خو دریښتینو خوبونوڅخه سوی وه ، ددې څخه وروسته دوی ته په خلوت کی دعبادت کولو شوق پیدا سو او په دی دوران کی دوی په غارحراء کی څو څوشپې تیری کړی اوپه عبادت کی به مشغول وو ، تردی چي یوه ورځ په دی غارکی ده ﷺ ته دالله ﷻ دطرف څخه ملائکه راغله اودی دټولوڅخه اول خبره دا وکړه چی ﴿ اقْرَأْ ﴾ (یعني ووایه) رسول الله ﷺ وفرمایل چی (زه ویلونکي نه یم) ددې څخه وروسته رسول الله ﷺ په خپله واقعه بیان کړه چي زما په دی جواب باندی ملائکی زه ونیولم اوماته یی دومره زور راکی چی په ما انتهایی سخته راغله ، بیا هغه زه پریښوولم ، او بیایی وویل چی ﴿ اقْرَأْ ﴾ ماپه جواب کی وویل چی زه ویلونکي نه یم ملائکی زه بیاونیولم اوبیایی په داسی زورسره کښیکښم چی دسختۍ انتهاء را باندی وسوه بیایی زه پریښوولم اوراته یی وویل ﴿ اقْرَأْ ﴾ ماجواب ورکی چی زه ویلونکی نه یم ، په دی باندي ملائکی زه په دریم وار ونیولم او زور یی را کی بیا یی پریښوولم اووي ویل .

﴿ اقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذِىْ خَلَقَ (١) خَلَقَ الْاِنْسَانَ مِنْ عَلَقٍ (٢) اقْرَأْ وَرَبُّكَ الْاَكْرَمُ﴾

(ووایه دخپل هغه ربّ په نامه سره کوم چی پیداکړل ، کوم چی انسان دکلکی سوی وینی څخه پیداکی ، ووایه اوستا پرور دگار ترټولو څخه زیات کریم دی)

دا په دوی نازل سوی اولنی آیتونه وو ددی څخه وروسته تر دروکاله پوری دوحی سلسله بنده وه ، دی زمانی ته (دفترت وحی) زمانه وایی بیا دری کاله وروسته دغه ملائکه کومه چی په غار حراء کی راغلی وه دوی ته دآسمان او مځکی په مینځ کی ښکاره سوه او سورة مدثر آیتونه یی ده ﷺ ته واورول ، ددې څخه وروسته دوحی سلسله جاری سوه .

﴿ مکی او مدنی ایتونه ﴾

تاسی به دقرآن شریف دسور تونو په عنوان کی لیدلی وی چی دځینو سورتونو سره مکی او دځینو سره مدنی لیکل سوی دی ، ددې په صحیح مفهوم پوهیدل ضروری دی ، دمفسرینو په اصطلاح کی دمکی ایت مطلب هغه ایت وی کوم چی پر ده ﷺ دمدینی طیّبی دهجرت څخه مخکی نازل سوی وی او دمدنی ایت مفهوم دا دی چی په ده ﷺ مدینی طیّبی ته دهجرت کولو څخه وروسته نازل سوی وی ځیني خلق دمکّی مطلب دا ګڼړی چی دا دمکی مکرّمی په ښارکی نازل سوی دی او دمدنی دا چی دمدیني طیّبی په ښارنازل سوی دی . لیکن دا مطلب صحیح نه دی ، ځکه چی ډیر آیاتونه داسی دی کوم چی دمکی په ښارکی نه دی نازل سوی لیکن ترهجرت څخه مخکي نازل سوی وی ، په دی وجه دغو ته مکی ویل کیږي ، هم دارنګه کوم آیاتونه په منی . عرفات یاپه سفر دمعراج کی نازل سوی دی ، دغو ته هم مکی ویل

کیږي ، تر دی چی کوم آیاتونه دهجرت دسفر په دوران کی دمدینې په لاره کی نازل سول هغو ته هم مکّی ویل کیږي دغه رنګه ډیرآیاتونه داسی دی کوم چی دمدینې منوّری په ښارکی نه دی نازل سوی ، مګر هغه مدنی دی ، هم دارنګه دهجرت څخه وروسته ده ﷺ ته ډیرسفرونه مخته راغلی دی ، په کوموکی چی دوی دمدینې منورې څخه په سوونو میله لیری هم تشریف وړی دی ، په دی ټولو مقاماتو باندي نازل سوو آیاتونوته مدنی وایی ، تردی چی هغو آیاتونو ته هم مدنې ویل کیږي ، کوم چی دمکی دفتح یاغزوه حدیبیې پرځای باندی خاص دمکې په ښار یاپه شاوخواکی نازل سول ، هم دارنګه دقرآن ایت ﴿ اِنَّ اللّٰهَ یَاْ مُرُکُمْ اَنْ تُؤَدّ ُوا الاَمَانَاتِ اِلٰی اَهْلِهَا﴾ مدنی دی ، حال دا دی چی دا په مکه مکرمه کی نازل سوی دی (البرهان ۱\۸۸ اومناهل العرفات ۱\ ۱۸۸)

بیاځینی سورتونه خو داسی دی چی دهغه پوره په پوره مکّی یاپوره په پوره مدنی دی ،لکه سورة مدثر ټول مکی دی او سورة آل عمران ټول مدنی ، لیکن ځینی وخت داسی هم سوی دی چی پوره سورة مکی وی مثلاً څو آیاتونه مدنی هم په کی را غلي وی او ځینی وخت ددې برعکس هم سوی دی ، مثلاً سورة اعراف مکی دی ، لیکن په دی کی ﴿ وَاسْئَلْهُمْ عَنِ الْقَرْیَةِ الَّتِیْ کَانَتْ حَاضِرَةَ الْبَحْرِ څخه تر ، وَ اِذْ اَخَذَ رَبُّكَ مِنْ بَنِیْ آدَمَ ﴾ پورې آیاتونه مدنی دی دغه رنګه سورة حج مدنی دی ، لیکن په دی کی څلورآیاتونه یعني د ﴿وَمَااَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رَّسُوْلٍ وَّ لاَ نَبِیٍّ اِلاَّ اِذَا تَمَنّٰی څخه واخله دعَذَاب یَوْم عَقِیْم ﴾ پوری مکی دی. ددې څخه دا هم ښکاره کیږي چی دیوه سورة مکی یامدنی کیدل عموماًدده د اکثرو آیاتونو په اعتبار سره وی اواکثره به داسی کیدل چی دکوم سورة ابتدایی آیاتونه دهجرت څخه مخکی نازل سوی دی هغه مکی مقررکړل سول که څه هم وروسته ددې ځینی آیاتونه دهجرت څخه وروسته نازل سوی وه (مناهل العرفان ۱\۱۹۲)

﴿ دمکی اومدنی اياتونو خصوصيات ﴾

دتفسیر عالمانو دمکی اومدنی سورتونو استقراء (پلټنه) کړی ده او د دوی ځینی داسی خصوصیات یی بیان کړی دی دکومو څخه چی په اول نظر کی دا معلومیږي چی دا سورة مکی دی یامدنی ؟ په دوی کی ځینی خصوصیات دقاعدی کلیې حیثیت لری او ځینی اکثری دی قاعدی کلیی دا دی.

(۱) هرهغه سورة په کوم کی چی لفظ دکلاً (هیڅکله نه دی) را غلی دی هغه مکی دی دا لفظ په پنځلسو ۱۵ سورتونو کی درې دیرش (۳۳) واره استعمال سوی دی ، او دا ټول آیاتونه دقرآن شریف په آخری نیمایی برخه کی دی.

(۲) هر هغه سورة په کوم کی چی (دحنفی مسلك مطابق) (برابر) دسجدی یو آیت راغلی مکی دی.

(۳) دسورة بقره څخه ماسوا هر هغه سورة په کوم کی چی د آدم ؑ او ابلیس واقعه ذکر ده، مکی دی (دا قاعده د اتقان او نورو څخه ماخوذه ده او دا دهغه قول مطابق خو صحیح ده دکوم په رو سره چی سورة حج مکی دی لیکن که دا مدنی وګڼل سی لکه چی ځینی صحابه ؓ او تابعینو ؒ څخه روایت دی نو سورة حج به ددې قاعدی څخه مستثنٰی وی. محمدتقی عثمانی)

(۴) هر هغه سورة په کوم کی چی دجهاد د اجازه یا دهغه احکام ذکر دی ، مدنی دی.

(۵) هر هغه آیت په کوم کی چی دمنافقینو ذکر را غلی دی ، مدنی دی .
او دالاندی خصوصیات عمومی او اکثری دی ، یعني کله کله ددی خلاف هم کیږي لیکن اکثره زیات داسی وی .
(۱) په مکی سورتونو کی عموماً ﴿ دَ يَا يَهَاالنَّاسُ ﴾ (ای خلکو) په الفاظو سره خطاب سوی دی او په مدنی سورتونو کی ﴿ دَ يَا يَهَاالَّذِيْنَ آمَنُوْ ا ﴾ (ای ایمان لرونکو) په الفاظو سره .
(۲) مکی آیاتونه اوسورتونه په عمومی ډول سره کوچنی کوچنی اومختصر (لنډ) دی اومدنی اوږده او مفصل دی .
(۳) مکی سورتونه زیات تر پرتوحید ، رسالت او اخرت په اثبات دحشر نشر په منظر بیانولو ، رسول الله ﷺ ته دصبراو تسلی تلقین او دتیرو امتونو په واقعاتو مشتمل دی او په دی کی احکام او قوانین لږ بیان سوی دی ددې برعکس په مدنی سورتونوکی خاندانی او تمدنی قوانین ، دجهاد او قتال احکام او حدود او فرائض بیان کړل سوی دی .
(۴) په مکی سورتونو کی زیات تر مقابله دبت پرستو سره ده اوپه مدنی سورتونوکی داهل کتابو او منافقانو سره .
(۵) دمکی سورتونو طریقه دبیان زیات خوندوره ده ، په دی کی استعاری او تشبیهات اوتمثیلونه ډیر دی او ذخیره دالفاظو ډیره فراخه ده ، ددې برخلاف دمدنی سورتونو اندازه نسبتًا ساده ده .
دمکی اومدنی سورتونو په انداز او اسلوب کی دا فرق په اصل کی دحالاتو ماحول او مخاطبو د اختلاف په وجه سره پیداسوی دی ، په مکی ژوندکی دمسلمانانو واسطه چونکه زیات تردعربو بُت پرستو سره وه اوځه اسلامی ریاست په وجودکی نه وو را غلی په دی دورکی زیات زور دعقیدو پرصحت ، داخلاقو پر اصلاح دبت پرستو مدلل تردید او دقرآن شریف دشان اعجاز په اظهار ورکړل سو ، ددې برخلاف په مدینه طيّبه کی یو اسلامی ریاست په وجود کی راغلی وو ، خلق ډلی ډلی د اسلام دسایی لاندی را تلل په علمی سطح دبت پرستی ابطال سوی وو ، او ټوله نظریاتي مقابله د اهل کتابو سره وه ، په دی وجه دلته احکام او قوانین او دحدودو او فرائضو او داهل کتابو په تردید زیاته توجّه ورکړه او ددې مناسبه طریقه بیان اختیارکړه سوه .

﴿دقران شریف تدریجی نزول﴾

مخکی تیرسوی دی چی پر رسول الله ﷺ قرآن شریف دفعةً او په یوه وار نه دی نازل سوی ، بلکه لږ لږ تقریبًا په دریېنت (۲۳) کاله کی نازل کړل سو ، ځینی وخت به جبرائیل ؑ یو کوچنی شان آیت بلکه دآیت یو جزء سره تشریف را وړو اوځینی وخت به څوڅو آیاتونه په یو وخت نازلیدل ، دقرآن شریف دټولو څخه کوچنی حصه کومه چی مستقل نازله سوه هغه ﴿ غَيْرُ أُوْلِي الضَّرَرِ ﴾ نساء ۹۵ ده کومه چی دیو اوږد ایت ټوټه ده ، بل طرف ته ټول سورة انعام په یو وار نازل سوی دی (ابن کثیر ۱۲۲/۲)
دقرآن شریف په یو وار دنازلولو پر ځای لږ لږ ولی نازل کړل سو ؟ دا سوال په خپله دعربو مشرکانو د رسول الله ﷺ څخه کړی وو ، باری تعالی په خپله ددې سوال جواب په دې الفاظو کی ورکړی دی .

﴿ وَقَالَ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا لَوْ لَا نُزِّلَ عَلَيْهِ الْقُرْانُ جُمْلَةً وَّاحِدَةً كَذٰلِكَ لِنُثَبِّتَ بِهٖ فُؤَادَكَ وَرَتَّلْنَاهُ تَرْتِيْلاً ۝ وَلَا يَاْتُوْنَكَ بِمَثَلٍ اِلَّا جِئْنَاكَ بِالْحَقِّ وَاَحْسَنَ تَفْسِيْرًا ﴾ الفرقان ۳۲، ۳۳

او کافرانو وویل چې پرتاقرآن ولې په یو وار نازل نه سو ؟ دغه ډول (مونږ قرآن شرف تدریجًا نازل کړی دی چې مونږ ستا زړه مطمئن کې او مونږ دی کرار کرار ویلی دی او دغه تاته څه خبره نه را وړی مگر مونږ تاته حق را وړو او (دده) اصلی تفسیر درته وړاندې کوو .

امام رازی ددې آیت په تفسیر کې دقرآن شریف دتدریجی نزول چې کوم حکمتونه بیان کړی دی دلته دهغه خلاصه ایزده کول کافی دی هغه فرمایی چې .

(۱) رسول الله ﷺ امّي وو لیکل ویل یې نه وه ایزده کړی ، په دی وجه که ټول قرآن شریف په یوځای نازل سوی وای نویا دول او په ضبط کی را وستل به یې گران وای ، ددې برخلاف حضرت موسی ﷺ په لیکلو ویلو پوهیدی نو تورات ور باندې پر یوه ځای نازل کړل سو .

(۲) که پوره قرآن شریف په یوه ځای نازل سوی وای نو دټولو احکامو پایبندی به دستی لازمه سوی وای او دا به ددې حکیمانه تدریج خلاف وه کومه چې په شریعت محمدی کی ملحوظ سوی دی .

(۳) رسول الله ﷺ ته به دخپل قوم دطرف څخه هره ورځ نوی تکلیفونه برداشتول ، دجبرائل ﷺ بار بار دقرآن شریف سره نازلیدل به ددې تکلیفونو مقابله اسانوله او دده ﷺ دزړه دتقویت سبب جوړې دی .

(۴) دقرآن شریف یوه غټه حصه دخلگو دسوالونو جواب او دمختلفو واقعاتو سره متعلق ده ، په دی وجه ددې آیاتونو نزول هغه وخت مناسب وو کوم وخت چې دغه سوالونه وسوه یادغه واقعات پیښ سول ، په دی سره دمسلمانانو بصیرت هم زیاتیدی او دقرآن شرف دغیبی خبرونو په بیانولو سره به دده حقانیت نور واضحه کیدی تفسیر کبیر ۶\۳۳۶

﴿ شان نزول ﴾

دقرآن شریف آیاتونه دوه قسمه دی . یو هغه آیاتونه دی کوم چې الله ﷻ دخپل طرف څخه نازل کړی دی یو خاص واقعه یایو سوال وغیره ددې دنزول سبب نه دی جوړ سوی ، دوهم هغه آیاتونه دی دکومو نزول چې دیو خاصی واقعی په وجه سره یادڅه سوال په جواب کی وسو ، کوموته چې ددغو آیاتونو وروسته منظر ویل په کار دی ، دی وروسته منظر ته دمفسّرینو په اصطلاح کی سبب دنزول یا ، شان نزول ، وایي ، مثلاً دسورة بقره ایت دی .

﴿ وَلَا تَنْكِحُوا الْمُشْرِكَاتِ حَتّٰى يُؤْمِنَّ وَلَاَمَةٌ مُّؤْمِنَةٌ خَيْرٌ مِّنْ مُّشْرِكَةٍ وَّلَوْ اَعْجَبَتْكُمْ ﴾

دمشرکو ښځو سره نکاح مه کوی ترڅو پورې چې هغوی ایمان را نه وړی او بیشکه یوه مومنه مینځه تر یوې مشرکی څخه بهتره ده خواه که مشرکه ستاسې خوښه وی .

دا آیت په یوه خاصه واقعه کی نازل سوی وو ، دجهالت په زمانه کی دحضرت مرثد غنوی ﷺ دعناق په نامه یوې ښځی سره تعلقات وه ، د اسلام د راوړلو څخه وروسته دی مدینې منورې ته راغی او هغه په مکه مکرمه کی پاته سوه ، یو وار حضرت مرثد ﷺ په یو کار پسی مکی مکرمی ته تشریف یوړی نو عناق ده ته دگناه دعوت ورکی ، حضرت مرثد ﷺ صفا انکار وکی او وې فرمایل چې اسلام ستا او زما په په

مینځ کې حائل سوی دی لیکن که ته غواړی نو زه د رسول الله ﷺ څخه دپوښتنې کولو څخه وروسته ستاسره نکاح کولای سم ، مدینی منوری ته چی راغې نو دې سره دنکاح اجازه یې وغوښتل او دخپلې مینی اظهار یی وکی په دی دا آیت نازل سو اودمشرکو ښځوسره دنکاح ممانعت یې وکی (اسباب النزول للواحدی صـ ۳۸)

دا واقعه دلوړ آیت . شان نزول ، یا ، سبب نزول ، دی دقرآن شریف په تفسیرکی شان نزول ته ډیر اهمیت حاصل دی ، د ډیرو آیاتونو مفهوم ترهغه وخته پوری په صحیح توګه سره نه سی معلومېدای تر څوپوری چی شان نزول یې معلوم نه سی .

دقران شریف اووه حرفونه او قراتونه

الله ﷻ دقرآن شریف په تلاوت کی دآسانی پیدا کولو دپاره امّیت محمّدیه (علی صاحبها السّلام) ته یو آسانتیااوسهولت ورکړی دی چی ددې الفاظ یی په مختلفو طریقوسره دویلو اجازه ورکړی ده ، ځکه چی ځینی وخت به دیو سړی څخه یو لفظ په طریقه سره نه سی ادا کیدای نو په بله طریقه یی ویلای سی ، دصحیح مسلم په یو حدیث کی دي چی رسول الله ﷺ یو وار دبنو غفار دتالاب په شاوخوا کی تشریف فرمایلی وو چی حضرت جبرائل ؑ را غی . ده ﷺ وفرمایل چی الله ﷻ تاته حکم کړی دی چی ته خپل امّت ته حکم وکړه چی دوی قرآن شریف په یو حرف سره وایې ، ده ﷺ وفرمایل چی زه دالله ﷻ څخه ددی معافی او مغفرت طلب کوم زماپه امت کی ددې طاقت نسته ، بیاحضرت جبرائل ؑ بیرته ده ﷺ ته راغی او وی فرمایل چی الله ﷻ تاته حکم کړی دی چی ته خپل امت ته قرآن شریف په دوو حرفونو وایه ، ده ﷺ وفرمایل چی زه دخدای ﷻ څخه معافی او مغفرت غواړم زما امت کی ددی هم طاقت نسته ، بیاپه دریم وار راغی او وی فرمایل چی الله ﷻ تاته حکم کړی دی چی ته خپل امت ته قرآن شریف په درو حرفونو ووایه ده ﷺ وفرمایل چی زه دالله ﷻ څخه معافی اومغفرت غواړم ، زماپه امت کی ددې هم طاقت نسته ، بیا په څلورم وار راغی او وی فرمایل چی الله ﷻ تاته حکم کړی دی چی ته خپل امت ته قرآن شریف په اووه (۷) حرفونو باندی ووایه ، وروسته هغوی چی په دی کی په کوم حرف باندی وایې ، د دوی قرات به صحیح وی (بحواله مناهل العرفان ۱۱ ۳۳)

هم دارنګه په یوبل حدیث کی د رسول الله ﷺ ارشاد دی .

﴿ اِنَّ ھٰذَ ا الْقُرْ اٰن اُنْزِلَ عَلٰی سَبْعَةِ اَحْرُفٍ فَاقْرَ ءُ وْ ا مَا تَيَسَّرَ مِنْهُ ﴾ صحیح بخاری مع القسطلانی ۴۵۳۱۷ .

دا قرآن په اووه (۷) حرفونو نازل کړل سوی دی وروسته کوم چی په کی تاسوته آسانه وی په هغه سره یې وایاست .

د رسول الله ﷺ په دی ارشاد کی د اوو(۷) حرفونو څخه څه مراد دی ؟ په دی باره کی دعلماؤ مختلف اقوال دی (۱) لیکن دمحققو علماؤ په نزد په دی کی راجح مطلب دا دی چی دقرآن شریف کوم قراتونه د الله ﷻ دطرفه څخه نازل سوی دی په دی کی یو دبله فرق او اختلاف ټول پر اوو(۷) نوعیتونو مشتمل دی او دغه اووه (۷) نوعیتونه دا دي .

(۱) ددې اقوالو دتفصيل او مبسوط تحقيق دپاره وګورئ (علوم قرآن) داحقر مفصال کتاب.

﴿(۱) داسماو اختلاف﴾

په کومو کی چی د افراد ، تثنيې ، جمع ، او تذکير او تانيث دوارو اختلاف دا خل دی ، مثلاً په يو قرات کی ﴿تَمَّتْ كَلِمَةُ رَبِّكَ﴾ دی او په بل قرات کی ﴿تَمَّتْ كَلِمَاتُ رَبِّكَ﴾

﴿(۲) دافعالو اختلاف﴾

چی په يو قرات کی صيغه دماضی ده ، په بل کی دمضارع او په بل کی د امر مثلاً يو قرات کی ﴿رَبَّنَا بَاعِدْ بَيْنَ أَسْفَارِنَا﴾ او په بل کی ﴿رَبَّنَا بَعَّدَ بَيْنَ أَسْفَارِنَا﴾

﴿(۳) دوجوه اعراب اختلاف﴾

په کوم کی چی داعراب زور ، زير ، پيښ ، فرق پيدا کولای سی مثلاً ﴿لَا يُضَارَّ كَاتِبٌ﴾ پرځای ﴿لَا يُضَارُّ كَاتِبٌ﴾ او ﴿ذُو الْعَرْشِ الْمَجِيدُ﴾ پرځای ﴿ذُو الْعَرْشِ الْمَجِيدِ﴾

﴿(۴) دالفاظو دکموالي اوزياتوالي اختلاف﴾

چی په يوقرات کی يو لفظ کم او په بل کی زيات وی ، مثلاً په يو قرات کی ﴿تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَرُ﴾ او په بل کی ﴿تَجْرِي مِنْ تَحْتَهَا الْأَنْهَرُ﴾

﴿(۵) دتقديم اوتاخير اختلاف﴾

چی په يو قرات کی يو لفظ مقدّم دی په بل کی موخر ، مثلاً ﴿وَجَاءَتْ سَكْرَةُ الْمَوْتِ بِالْحَقِّ﴾ او ﴿وَجَاءَتْ سَكْرَةُ الْمَوْتِ بِالْمَوْتِ﴾

﴿(۶) دبدليت اختلاف﴾

چی په يو قرات کی يو لفظ دی او په بل قرات کی ددغه پرځای بل لفظ مثلاً ﴿نُنْشِزُهَا﴾ ﴿نُنْشِرُهَا﴾ دارنګه ﴿فَتَبَيَّنُوا﴾ او ﴿فَتَثَبَّتُوا﴾ او ﴿طلح ، اوطلع﴾

﴿(۷) دلهجو اختلاف﴾

په کوموکی چی دتفخيم ، ترقيق ، اماله ، مدّ ، قصر ، همزه ، اظهار او ادغام وغيره اختلافات دا خل دی ، يعني په دی کی لفظ خو نه بدليږي ، ليکن ددې دويلو طرقه بدليږي ، مثلاً موسیٰ په يو قرات کی مُوْسٰی په شان ويلای سی.

پر هرحال دقرات د اختلاف ددې اوو(۷) نوعيتونو لاندی ډير قراتونه نازل سوی وه ،او ددې دباهمی فرق په وجه سره په معنٰی کی هيڅ قابل ذکرفرق نه وو ، يوازی دتلاوت دسهولت دپاره ددې اجازه ورکړل سوی وه.

په شروع کی چونکه خلق دقرآن شريف دطريقې سره په پوره شان عادی نه وه ، په دی وجه په دغه اوه (۷) قسمه دائره کی د ډيرو قراتونو اجازه ورکړل سوی وه ، ليکن درسول الله ﷺ عادت وو چی هرکال به په رمضان کی ده ﷺ دحضرت جبرائيل ﷺ سره دقرآن شريف دورکولو په کوم کال چی د دوی وفات وسو ، په دغه کال ده ﷺ دوه واره دور وفرمايي ، دی دورته ، عرصه اخيره ، وايې په دی موقع ډير قراتونه منسوخ کړه سول او يوازی دوه قراتونه باقی پريښول سول ، کوم چی ننه پوری په تواتر سره محفوظ را روان دی

حضرت عثمان ﷺ دقرآن شریف دتلاوت په معالمه کی دغلط فهمیو دلیری کولو دپاره په خپل زمانه دخلافت کی دقرآن شریف اووه (۷) نسخې تیاری کړی او په دی اوو(۷) نسخوکی یي ټول قراتونه داسی جمع کړل چی دقرآن شریف په آیتونو باندی نقطی زور ، زیر ، او پیښ ونه غورځول چی د ذکر سوو قراتونو څخه په کوم قرات سره غواړي ووايې دغه ډول اکثره قراتونه په دی رسم الخط کی یوځای کړه سوه اوکوم قراتونه چی په رسم الخط کی یوځای نه سوه ، دهغو دمحفوظ کولو طریقه دوی دا اختیار وفرمایله چی یوه نسخه دوی دیو قرات مطابق ولیکله اوبله دبل قرات مطابق . امت په دی نسخو کی جمع سوو قراتونو دیادولو دومره اهتمام وکی چی علم قرات یو مستقل علم جوړ سو او په سوونو عالمانو قاریانو حافظانو ددې په حفاظت کی خپل عمرونه خرڅ کړل .

په اصل کی قصه داسی سوی وه چی څه وخت حضرت عثمان ﷺ دقرآن شریف اووه (۷) نسخې مختلفو اطرافو ته ولیږلی ، نو ددې سره یی داسی قاریان هم لیږلی وه کومو چی ددغو تلاوت ښوولی سو ، هم دارنګه دا قاریان حضرات کله چی مختلفو علاقو ته ورسیدل نو دوی دخپلو خپلو قراتونو مطابق خلقو ته دقرآن شریف تعلیم ورکی ، او دا مختلف قراتونه په خلقو کی خپاره سول ، پردې ځای ځینو حضراتو ددې مختلفو قراتونو دیادولو او نورو ته دښوولودپاره خپل ژوند وقف کی ، او دغه رنګه دعلم قرات بنیاد کښیښوول سو او دهری علاقی خلقو په دی علم کی دکمال حاصلولو دپاره دقرات امامانو ته رجوع کول شروع کړه ، چا یوازی قرات یادکی ، چا دوه ، چا دری ، چا اووه او چا ددې څخه هم زیات ، په دی سلسله کی یوه اصولی ضابطه په ټول امت کی مسلمه وه او هرځای به ددې مطابق عمل کیدی اوهغه دا چی یوازی هغه قرات به دقران شریف کیدو په حیثیت سره قبلولای سی په کوم کی چی دری شرطونه پیدا سی .

(۱) دمصاحف عثمانی په رسم الخط کی ددې امکان وی .

(۲) دعربی ژبی دقواعدو مطابق وی .

(۳) دغه د رسول الله ﷺ څخه په صحیح سند سره ثابت وی او په ائمه قرات کی مشهور وی .

په کوم قرات کی چی په دی کی یو شرط هم مفقود وی هغه به دقرآن شریف جز نه ګڼل کیږي ، دغه رنګه دمتواتر قراتونو یو لوی تعداد نسل په نسل نقل کیدی او دسهولت دپاره داسی هم وسوه چی یو امام یو یاڅو قراتونه اختیار کړه ، دهغوی تعلیم ورکول یی شروع کړل ، اوهغه قرات ددې امام په نامه سره مشهور سو ، بیا عالمانو ددغه قراتونو دجمع کولو دپاره کتابونه لیکل شروع کړل ، هم دارنګه دټولو څخه اول امام ابوعبید قاسم بن سلام رحمه الله امام ابوحاتم سجستانی رحمه الله قاضی اسمٰعیل رحمه الله او امام ابو جعفر طبری رحمه الله په دی فن کتابونه جوړه کړل په کوموکی چی ترشلو څخه زیات قراتونه جمع وه ، بیاعلامه ابوبکر ابن مجاهد (متوفی سنہ ۳۲۴ هـ) یو کتاب ولیکی په کوم کی چی یوازی د اووه (۷) قاریانو قراتونه جمع سوی وه ، د دوی دا تصنیف دومره مقبول سو چی ددې اوو(۷) قاریانو دا قراتونه ،دنوروقاریانو په مقابله کی زیات مشهور سول ، بلکه ځینی خلقو دا وګڼله چی صحیح او متواتر قراتونه یوازی دا دی حال دا چی واقعه دا ده چی علامه ابن مجاهد محض اتفاقًا دا اووه (۷) قراتونه جمع

کړی وه ، دهغوی منشاء هیڅکله نه وه ، چی ددې څخه ماسوا نور قراتونه غلط یاناقابل قبول دی ، دعلامه ابن مجاهد ددې عمل څخه نوری غلط فهمی دا هم پیدا سوی چی ځینو خلقو د (سبعة احرف) مطلب دا وګڼی چی ددې څخه دا اووه (۷) قراتونه مراد دی کوم چی ابن مجاهدجمع کړی دی ، حال دا دی چی مخکي ښودل سوی ده چی دا اووه (۷) قراتونه دصحیح قراتونو محض یوه برخه ده ، اوکه نه وی نو هرهغه قرات کوم چی په ذکرسوی لوړو درو شرطونو باندی پوره (برابر) سی صحیح قابل قبول او په دی اوو(۷) حرفونو کی دا خل دی په کوموکی چی قرآن شریف نازل سو .

﴿ اووه (۷) قاریان ﴾

پر هرحال دعلامه ابن مجاهد ددې عمل څخه خو اووه (۷) قاریان کوم چی زیات مشهور سول هغه دا دی .

(۱) عبدالله بن کثیر الداری رحمه الله (متوفی سنه ۱۲۰ هـ) دوی په اصحابو رضی الله عنهم کی دحضرت انس بن مالك ، عبدالله ابن زبیر، او ابو ایوب انصاری رضی الله عنهم زیارت کړی وو ، او دده قرائت په مکه مکرمه کی زیات مشهور سو او د دوی دقرائت په راویانو کی بزّی رحمه الله اوقنبل رحمه الله زیات مشهور دی .

(۲) نافع بن عبدالرحمٰن بز ابی نعیم (متوفی سنه ۱۶۹ هـ) دوی دداسی اویا (۷۰) تابعینو څخه استفاده کړی وه کوم چی سیده په سیده دحضرت ابی ابن کعب رضی الله عنه عبدالله ابن عباس رضی الله عنهما او ابو هریرة رضی الله عنه شاګردان وه د دوی قرائت په مدینه منوره کی زیات مشهور سو او د دوی په روایانوکی ابو موسیٰ قالون رحمه الله (متوفی سنه ۲۲۰ هـ) او ابوسعید ورش رحمه الله (متوفی سنه ۱۹۷ هـ)

(۳) عبدالله الحصبی رحمه الله کوم چی دابن عامر په نامه سره معروف دی (متوفی سنه ۱۱۷ هـ) دوی په اصحابو رضی الله عنهم کی دحضرت نعمان بن بشیر رضی الله عنه اوحضرت واثله بن اسقع رضی الله عنه زیارت کړی وو او دقرائت فن یې دحضرت مغیره بن شهاب محزومی رحمه الله څخه حاصل کړی وو ، کوم چی دحضرت عثمان شاګرد وو ، د دوی دقرات زیات رواج په شام کی وسو او د دوی دقرات په راوایانو کی هشام رحمه الله اوزکوان رحمه الله زیات مشهور دی .

(۴) ابوعمرو زبان بن العلاء رحمه الله (متوفی سنه ۱۵۴ هـ) دوی دحضرت مجاهد رحمه الله اوسعیدبن جبیر رحمه الله په واسطه سره دحضرت ابن عباس رضی الله عنه أوبی ابن کعب رضی الله عنه څخه روایت کړی دی او د دوی قرات په بصره کی ډیرمشهور سو ، د دوی دقرات په راویانوکی ابوعمر الدوری (متوفی سنه ۲۴۶ هـ) او ابوشعیب سوسی رحمه الله (متوفی سنه ۲۶۱ هـ) زیات مشهور دی .

(۵) حمزه بن خبیب الزّیات مولی عکرمه بن ربیع التیمی رحمه الله (متوفی سنه ۱۸۸ رحمه الله) دی دسلیمان اعمش شاګرد وو، دی دیحیٰی بن وثاب رحمه الله دی دزرّ ابن حبیش او دوی دحضرت عثمان رضی الله عنه حضرت علی رضی الله عنه اوعبدالله ابن مسعود رضی الله عنه څخه استفاده کړی وه د دوی په راویانوکی خلف بن هشام (متوفی سنه ۱۸۸ هـ) او خلادبن خالد رحمه الله (متوفی سنه ۲۲۰هـ) زیات مشهور دی .

(۶) عاصم بن ابی النجود الاسدی (متوفی سنه ۱۲۷هـ) دوی دزرّ ابن حبیش رحمه الله په واسطه سره دحضرت عبدالله ابن مسعود رضی الله عنه او دابوعبدالرّحمٰن سلمٰی رحمه الله په واسطه سره دحضرت علی رضی الله عنه شاګرد دی د دوی دقرات په راویانوکی شعبه بن عیاش رحمه الله (متوفی سنه ۱۹۳هـ) اوحفص بن سلیمان رحمه الله (متوفی

سنه ۱۸۰ھ) زیات مشهور دی ، نن صباعموماً تلاوت ددی حفص بن سلیمان رحمة الله عليه د روایت مطابق کیږي .

(۷) ابوالحسن علی بن حمزة الکسایی رحمة الله عليه النحوی (متوفی سنه ۱۸۹ھ) د دوی په راویانوکی ابوالحارث مروزی (متوفی سنه ۲۴۰ھ) او ابوعمر الدروی (کوم چی دابوعمرو راوی هم دی) زیات مشهور دی ، د وروسته ذکرسوو درو حضراتو قرآئتونه زیات تر په کوفه کی رواج سول .

لیکن لکه چی مخکی ذکر سوی دی ددې اوو(۷) څخه علاوه نورهم څو قراتونه متوافر اوصحیح دی ، هم دارنګه وروسته هرکله چی دا غلط فهمیی پیدا سوه چی صحیح قراتونه په دی اوو(۷) کی منحصر دي نو دیرو عالمانو (مثلاً علامه شذائی(رحمة الله عليه) او ابوبکر بن مهران (رحمة الله عليه)) د اوو(۷) پرځای لس (۱۰) قراتونه په یوکتاب کی جمع کړل ، هم دارنګه د ،قراء ة عشره ، اصطلاح مشهوره سوه ، په دی لسو قراتونوکی پرلورو اوو(۷) ذکر سوو قاریانو څخه علاوه ددې درو حضراتو قرائتونه هم شامل سو.

(۱) یعقوب بن اسحٰق حضرمی (متوفی سنه ۲۰۵) د دوی قرائت زیات په بصره کی مشهور سو .

(۲) خلف بن هشام (رحمة الله عليه) (متوفی سنه ۲۰۵ھ) کوم چی دحمزه دقرائت هم راوی دي د دوی قرائت په کوفه کی زیات رواج وو .

(۳) ابوجعفریزیدبن القعقاع (رحمة الله عليه) (متوفی سنه ۱۳۰ھ) دکوم قرائت چی په مدینه طیّبه کی زیات رواج ؤ ددې څخه علاوه ځینی حضراتو دڅوارلسو قاریانو قرائتونه جمع کړی دی اوپه ذکرسوی لسو حضراتو یی دلاندنیوقاریانو دقرائتونو اضافه وکړه .

(۱) حسن بصری (رحمة الله عليه) (متوفی سنه ۱۱۰ ھ) چی دقرائت مرکزیې بصره وه .

(۲) محمّد بن عبدالرّحمٰن ابن محیض (رحمة الله عليه) (متوفی سنه ۱۲۳ ھ) چی مرکز یې په مکه مکرمه کی وو .

(۳) یحیٰی بن مبارك یزیدی (رحمة الله عليه) (متوفی سنه ۲۰۲ھ) کوم چی دبصری وسیدونکی وو.

(۴) ابو الفرج شنبوذی (رحمة الله عليه) (متوفی سنه ۳۸۸ھ) کوم چی دبغداد وسیدونکي وو .

ځینی حضراتو په څوارلسو قاریانوکی دحضرت شنبوذی پرځای دحضرت سلیمان اعمش نوم شمیرکړی دی ، په دې کی اولنی لس(۱۰) قرائتونه دصحیح قول مطابق متواتر دی او د دوی څخه پرته شاذ دی (مناهل العرفان بحواله منجد المقرئین لابن الجزری رحمة الله عليه)

تاریخ دحفاظت دقران شریف

﴿ درسالت په زمانه کی حفاظت دقران ﴾

قرآن شریف چونکه پوره په پوره یو وار نه دی نازل سوی ، بلکه ددې مختلف آیتونه دضرورت اوحالاتو په مناسبت سره نازلیدل ، په دی وجه درسالت په دور کی دا ممکنه نه وه چی دشروع څخه داپه ابتدایی شکل کی ولیکل سی اومحفوظ کړل سی ، هم دارنګه د اسلام په ابتداء کی دقرآن شریف دحفاظت دپاره دټولو څخه زیات زور پرحافظه ورکړل سو ، په شروع کی به چی کله وحی نازلیده نو ده ﷺ به په دغه وخت ددې الفاظ ګردانول چی په ښه ډول سره یادسی ، پر دی باندی دسورة قیامه په آیت کی الله ﷻ ده ﷺ ته

لاربنوونه وفرمايل چي دا قرآن شريف ديادولو دپاره تاته عين دوحي دنزول په وخت کي ژر ژر دالفاظو گردانولو ضرورت نسته ، الله ﷺ به په خپله په تاکي داسي حافظه پيداکړي چي ديو وار دوحي دنزول څخه وروسته به دا ستاڅخه هير نه کړل سي ، هم دارنگه داسي وسوه چي دي خوا به پرده ﷺ دقرآن شريف آيت نازليدی او بلی خوا به ده ﷺ ته يادیدی ، دغه رنگه دسردار دوعالم ﷺ سينه مبارکه دقرآن شريف دتولو څخه زياته محفوظه خزانه وه ، په کومه کي چي د ادنی غلطی ياترميم اوبدلون امکان نه وو ، بيا دوی دزيات احتياط په توگه به هرکال درمضان په مياشت کي حضرت جبرائيل ﷺ ته قرآن شريف اور وی او په کوم کال چي دده ﷺ وفات وسو په دغه کال دوی دوه واره دحضرت جبرائيل ﷺ سره دور وکی (صحيح بخاری مع فتح الباری ص ۳۶ ج ۹)

بيابه ده ﷺ اصحابو کرامو ﷺ ته يوازی دقرآن دمعانيو تعليم نه ورکوی ، بلکه ددې الفاظ به يې ورته هم يادول اوپه خپله دصحابه کرامو ﷺ سره دقرآن شريف د زده کولو او يادولو دومره شوق وو چي دهر سړی سره به په دی معامله کي دبل څخه مخکي کيدو فکر وو ، ځينو ښځو به دخپلو خاوندانو څخه پر دی مهر نه طلب کوی چي دوی به دی ښځو ته دقرآن شريف تعليم ورکوی ، په سوونو صحابه کرامو ﷺ خپل ځانونه دماسوا دغمونو ازاد کړی اوخپل ژوند يی ددې کار دپاره وقف کړی وو دوی به قرآن شريف څخه يوازی يادولو بلکه دشپی به يې په لمانځه کي گردانوی ، حضرت عباده بن صامت ﷺ فرمايې چي کله به يوه سړی هجرت وکی دمکی مکرمی څخه به مدينی منوری ته راغی نوده ﷺ به پرموږ انصاروکی يوتن ته حواله کوی چي دی ورته قرآن ازده کړی اوپه مسجدنبوی کي به دقرآن ازده کونکو اوښوونکو دومره شور جوړ وو چي رسول الله ﷺ به دا تاکيد فرمايل چي خپل اوازونه کښته کړی چي څه مغالطه راپيښه نه سی (مناهل العرفان ۱\ ۲۳۴)

هم دارنگه په لږ زمانه کي دصحابه کرامو ﷺ يو دومره لوی جماعت تيارسو کوم ته چي قرآن شريف يعنی ټوله حفظ وو ، په دی جماعت کي دخلفاء راشدين څخه پرته حضرت طلحه ﷺ حضرت سعد ﷺ حضرت ابن مسعود ﷺ حضرت حذيفه بن يمان ﷺ حضرت سالم ﷺ حضرت مولی ابی حذيفه ﷺ حضرت ابوهريرة ﷺ حضرت عبدالله ابن عمر ﷺ حضرت عبدالله ابن عباس ﷺ حضرت عمرو بن عاص ﷺ حضرت عبدالله ابن عمرو ﷺ حضرت معاويه ﷺ حضرت عبدالله ابن زبير ﷺ حضرت عبدالله ابن السائب ﷺ حضرت عائشه ﷺ حضرت حفصه ﷺ حضرت ام سلمه ﷺ وغيره په خاص توگه سره قابل ذکر دی (دنور تفصيل دپاره وگوری (علوم قرآن) د احقر مفصل کتاب)

غرض د اسلام په ابتدآء کي زيات زور پرحفظ قرآن ورکړه سو او ددغه وخت په حالاتوکی دا طريقه زياته محفوظه اوقابل اعتمادوه څکه چي په دغه زمانه کي دليکونکو ويونکو تعداد ډيرکم وو،دکتابونو دشائع کولو دپاره دپريس او نوری ذريعی موجود نه وی څکه چي که يوازی پرليکلواعتماد سوی وای نو نه به دقرآن شريف په فراخه پيمانه اشاعت سوی وای او نه به يی قابل اعتماد حفاظت ددې پرځای الله ﷺ اهل عربو ته دحافظی داسې قوت ورکړی وو چي يو يو سړی ته به په زرگونو اشعار ياد وو او معمولی معمولی خلقو ته به دخپل اوخپل خاندان څخه چي دهغوی دآسونو پوری نسب نامی يادی وی ، په دې

وجه دقرآن شریف په حفاظت کی ددې قوّت حافظی څخه کار واخیستل سو او ددې په ذریعه دقرآن شریف آیتونه او سورتونه دعربو گوټ (کونج) گوټ (کونج) ته ورسیدل .

﴿ دوحی کتابت ﴾

دقرآن شریف دحفظ کولو څخه ماسوا رسول الله ﷺ دقرآن شریف دلیکلو هم خاص اهتمام کړی دی ، حضرت زید بن ثابت ؓ فرمایي چی مابه ده ﷺ ته دوحی کتابت کوی ، کله چی به پرده ﷺ وحی نازلیده نو سخته گرمی به یې کیده او دده ﷺ پرمبارك بدن به دخولی څاڅکی لکه دملغلرو څڅیدل ، بیاچی به دده ﷺ څخه کله دا کفیت ختم سو نو مابه د اوږی دهډوکی یادبل شي څه ټوټه را واخیسته په خدمت کی به حاضر سوم ده ﷺ به ویل او مابه لیکل تر دی چی کله به زه دلیکلو څخه فارغ سوم نو دقرآن نقل کولو دبوج څخه به ماته داسی محسوسیده لکه چی زماپنډی ماتیږي ، او زه به یوځای ته تللای هم نه سوم ، پرهرحال چی کله به فارغ سوم نو ده ﷺ به وفرمایل ووایه مابه وویل او ورته به می واوروی که څه به په کی پاته وو نو اصلاح به یې وفرمایله اوبیا به یې دغه دخلقو مخته را وړی (مجمع الزوائد ۱۱ ۲ هـ بحواله طبرانی)

دحضرت زید بن ثابت ؓ څخه پرته نورهم ډیر صحابه کرام ؓ داسی وه چی دوحی دکتابت فرائض به ادا کول په کوموکی چی خلفاء راشیدین ؓ حضرت ابی ابن کعب ؓ حضرت زبیر بن عوام ؓ حضرت معاویه ؓ حضرت مغیره بن شعبه ؓ حضرت خالد بن الولید ؓ ثابت بن قیس ؓ حضرت ابان بن سعید ؓ او نور پرخاص توگه سره قابل ذکر دی ، (دتفصیل دپاره وگوری فتح الباری ۱۸۱۹ او زادالمعاد ۳۰۱۱)

حضرت عثمان ؓ فرمایي چی د رسول الله ﷺ عادت به دا وو چی کله به دقرآن شریف یوه برخه نازله سوه نو ده ﷺ به دوحی کاتب ته دا هدایت هم فرمایي چی دا دفلانی سورة دفلانی آیت څخه وروسته ولیکه (فتح الباری ۱۸۱۹) په هغه زمانه کی چونکه په عربو کی کاغذ کمیاب وو ، په دی وجه دا قرآنی آیتونه به زیات تر د ډبرو پرنړی پلنو ټوټو ، دڅرمنی پرټوټو ، دخرماوو پرشاخونو ، دبانس په ټوټو ، د درختی په بلگونو ،دحیوانانو په هډوکو لیکل کیدل ، البته کله کله دکاغذ ټوټی هم استعمال سوی دی (ایضاً ۱۱۱۹)

دغه رنگه درسالت په زمانه کی دقرآن شریف یوه نسخه خو هغه وه کومه چی رسول الله ﷺ په خپله نگرانی کی لیکلی وه که څه هم دغه دمرتب کتاب په شکل کی نه وه بلکه دمتفرقو ټوټو په شکل کی وه ددې سره څینو صحابه کرامو ؓ هم دخپلو یاداشتونو دپاره دقرآن آیتونه دځان سره لیکل او دا سلسله داسلام د ابتدائی زمانی څخه جاری وه ، هم دارنگه دحضرت عمر ؓ د اسلام را وړلو څخه مخکي دده خور او اخښی په یوه صحیفه کی دقرآن شریف آیتونه لیکلی وه (سیرت ابن هشام)

﴿ دحضرت ابوبکر ؓ په زمانه کی دقران شریف جمع کول ﴾

لیکن درسول الله ﷺ په زمانه کی چی دقرآن شریف څومره نسخی لیکل سوی وی دهغوی کیفیت داوچی یاخو په مختلفو شیانو لیکل سوی وی، څینی آیتونه په څرمن ، څینی د درختو په بلگونو څینی په هډوکو یادغه مکملی نسخی نه وی دیوه صحابی سره یوسورة لیکل سوی وو ،دچاسره لس(۱۰)یاپنځه (۵) سورتونه اودچاسره یوازی څوآیتونه اودڅینو اصحابو ؓ سره دآیتونوسره تفسیری جملی هم لیکل سوی وی

په دی وجه حضرت ابوبکر ﷺ دخلافت په خپله زمانه کی دا ضروری وګڼله چی دقرآن دا پاشلی برخی په یو ځای یې جمع او محفوظی کړل سی ، دوی دا کار نامه دکومو محرکاتو لاندی اوڅنګه سرته ورسوله ، ددې تفصیل حضرت زیدبن ثابت ﷺ داسی بیان فرمایلی دی ، چی دجنګ یمامه څخه فوراً وروسته حضرت ابوبکر ﷺ یوه ورځ ماته پیغام راولیږی ، زه یې را وبللم چی زه راغلم نو هلته حضرت عمر ﷺ هم موجود وو حضرت ابوبکر ﷺ ماته وفرمایل چی عمر ﷺ اوس راغی ماته یی دا خبره وکړه چی په جنګ یمامه کی دقرآن شریف دحافظانو یولوی جماعت شهید سو اوکه په مختلفو مقاماتو دقرآن شریف حافظان دغه رنګه شهیدان کیږې نوزماسره بیره ده چی هسی نه دقرآن شریف یوه لویه حصه نایابه سی ، په دی وجه زمارایه دا ده چی ته په خپل حکم سره دقرآن شریف دجمع کولو کار شورع کړه ، ماعمر ﷺ ته وویل چی کوم کار رسول الله ﷺ په خپله نه دی کړی ، نو مونږ هغه څنګه وکو ؟

عمر ﷺ جواب ورکی چی په خدای ﷻ قسم دا کار بهتر او بهتر دی ، ددې څخه وروسته عمر ﷺ بار بار دا ویل تر دی چی زماهم ورته سینه خلاصه سوه او اوس زما رایه هم دغه ده کومه چی دعمر ﷺ ده ، ددې څخه وروسته حضرت ابوبکر ﷺ ماته وفرمایل چی ته ځوان اوپوه سړی یې ، زمونږستاپه باره کی بدګمانی نسته تاد رسول الله ﷺ په وړاندی دوحی دکتابت کار هم کړی دی په دی وجه ته دقرآن شریف آیتونه تلاش کوه او جمع کوه یې .

حضرت زید بن ثابت ﷺ فرمایی چی په خدای ﷻ قسم دی چې که دی حضراتو ماته دغره نړولو حکم کړی وای نو پرمابه دهغه دومره بوج نه وای څومره چی دقرآن شریف جمع کولو دکار وو ، مادوی ته وویل چی تاسی هغه کار څنګه کوی کوم چی رسول الله ﷺ نه دی کړی دوی ﷺ وفرمایل چی په خدای ﷻ قسم دا کار ډیر ښه دی او بیاحضرت ابوبکر ﷺ ماته باربار دا ویل ، تردی چی الله ﷻ زماسینه ددې رایی دپاره خلاصه کړه کومه رایه چی دحضرت ابوبکر ﷺ اوعمر ﷺ وه ، هم دارنګه مادقرآن شریف دآیتونو تلاش کول شروع کي او دخرماوو دښاخونو دډبرو دتوتو او دخلقو دسینو څخه می قرآن شرف جمع کی (صحیح بخاری کتاب فضائل القران)

په دی موقع دقرآن دجمع کولو په سلسله کی دحضرت زید بن ثابت دکار طریقه په ښه ډول سره پیژندل په کار دی ، لکه چی مخکی ذکر سوی دی چی دی په خپله دقرآن شریف حافظ وو نو ده په خپلو یاداښتو سره پوره قرآن شریف لیکلی سوای ، ددې څخه پرته په سوونو حافظان دغه وخت موجود وه ، د دوی یو جماعت یې جمع کولای ، او قرآن شریف یې لیکلای سوای .

دارنګه دقرآن شریف چی کومی نسخی درسول الله ﷺ په زمانه کی لیکل سوی وی ، حضرت زید ﷺ دهغو څخه هم قرآن شریف نقل کولای سوای ، لیکن د دوی د احتیاط ترمخه یوازی په یوه طریقه بس والی ونه کی بلکه دټولو ذریعو څخه یې په یو وخت کار واخیستي ترهغه وخته پوری یې یو آیت په خپلو صحیفو کی ونه لکي ترڅو پوری چی دهغه دمتواترکیدو تحریری او زبانی شهادتونه به پیدانه سوه ، ددې څخه ماسوا چی رسول الله ﷺ دقرآن شریف کوم آیتونه په خپله نګرانی کی لیکلی وه ، هغه دمختلفو اصحابو ﷺ سره محفوظ وه ، حضرت زید ﷺ دغه ټوله یې یوځای کړل چی نوی نسخه هم ددغو څخه نقل کړل سی

هم دارنگه داعام اعلان وسو چې دکوم سړي سره دقرآن شریف څومره آیتونه لیکلی وي ، هغه دحضرت زید ﷺ ته را وړي او کله چې به ده ته دقرآن شریف یو آیت چالیکلی را وړی نو په لاندینو څلورو طریقو سره به یې دهغه تصدیق کوی .

(۱) د ټول څخه اول به یې په خپلو یادابنتو سره دهغه توثیق کوی .

(۲) بیا حضرت عمر ﷺ هم دقرآن حافظ وو او په روایتونو سره ثابته ده چې حضرت ابوبکر ﷺ دی هم په دي کار دحضرت زید ﷺ سره لګولی وو او کله چې به چاپو روایت را وړی نو دې دواړو به ورڅخه په شریکه وصول وی (فتح الباری ۹ ۱۱ ۱۱بحواله ابن ابی داود)

(۳) یو لیکلي سوی آیت به ترهغه وخته پوری نه سو قبلولای ترڅو چې به دوه قابل اعتبار شاهدانو ددې خبری شاهدی نه وه ورکړې چې دا آیت د رسول الله ﷺ په وړاندی لیکل سوی وه (اتقان ۱۱ ۱۰)

(۴) ددې څخه وروسته به ددغو لیکل سوو آیتونو دهغو مجموعو سره مقابله کولای سوه کومی چې به مختلفو صحابه وو تیاری کړی وی (البرهان فی علوم القرآن للزرکشی رحمه الله ۱۱ ۲۳۸) چې دحضرت ابوبکر ﷺ د زمانی دقرآن جمع کولو دا طریقه کار په ذهن کی وی نو دحضرت زید بن ثابت ﷺ ددې ارشاد مطلب په ښه شان په پوه کی را تلای سی چې ،دسورة براة اخری آیت ﴿لَقَدْ جَآءَكُمْ رَسُوْلٌ مِّنْ اَنْفُسِكُمْ الخ ﴾ ماته یوازی دحضرت ابوحزیمه ﷺ سره پیداسو دده څخه ماسوا دبل چاسره پیدا نه سو ، ددې مطلب دا هیڅکله نه دي چې دا آیتونه ماسوا دحضرت خزیمه ﷺ څخه بل چاته یاد نه وه ، یادبل چاسره لیکلی نه وه او د دوی څخه ماسوا بل چا ته ددې دقرآن جزء کیدل معلوم نه وو ، بلکه مطلب دا دي چې کومو خلقو د رسول الله ﷺ لیکل سوی آیتونه را وړل ، په دوی کی داآیتونه ماسوا دحضرت خزیمه ﷺ څخه دبل چاسره پیدا نه سول ، که نه وی ترڅوپوری چې ددې آیتونو دقرآن شریف جزء کیدو تعلق دی دا خبره په تواتر سره ټولو ته معلومه وه ځکه چې په سوونو اصحابو ﷺ ته یادهم وو او دکومو حضراتو سره چې دقرآن د آیتونو پوره سوی مجموعی وی دهغو سره لیکل سوی هم وه ، لیکن د رسول الله ﷺ په نګرانی کی جلا لیکل سوی یوازی دحضرت خزیمه ﷺ سره پیداسو دبل چاسره نه (البرهان ۱۱ ۲۳۴، ۲۳۵)
پر هرحال حضرت زیدبن ثابت ﷺ د دومره زبردست احتیاط سره دقرآن آیتونه جمع کړل ، دکاغذ په صحیفو یې په مرتب شکل کی ولیکل (اتقان ۱۱ ۶۰) لیکن هرسورة پرجلاصحیفه ولیکل سو، په دي وجه دا نسخه په ډیرو صحیفو مشتمله وه په اصطلاح کی دغه نسخی ته ، اُمْ ، ویلای سی ، او ددې خصوصیات دا وه .

(۱) په دي نسخه کی دقرآن شریف آیتونه خو د رسول الله ﷺ دښوول سوی ترتیب مطابق مرتب وه لیکن سورتونه مرتب نه وه ، بلکه هر سورة جلا جلا لیکل سوی وو (اتقان حواله بالا)

(۲) په دي نسخه کی دقرآن اووه حرفونه (دکوم ذکرچې پورته سوی دی جمع وو (مناهل العرفان ۱۱ ۲۴۶تاریخ القرآن للکردی رحمه الله صـ ۲۸)

(۳) په دي کی هغه ټول آیتونه جمع سوی دی دکومو تلاوت چې منسوخ سوی نه وو .

(۴) ددې نسخی دلیکلو مقصد دا وو چې یوه مرتبه نسخه دټول امت د اجماعی تصدیق سره تیاره سی

چی دضرورت راتلو په وخت ورته رجوع کولای سی.
دحضرت ابوبکر ﷛ لیکل سوی دا صحیفی د دوی په ژوندکی د دوی سره وی بیادحضرت عمر﷛ سره دحضرت ﷛ دشهادت څخه وروسته یې دا ام المؤمنین حضرت حفصی رضی الله عنها ته منتقل کړی ، بیا دحضرت حفصی رضی الله عنها د انتقال څخه وروسته مروان بن الحکم دغه په دی خیال سره وسوزلی ، چی دغه وخت دحضرت عثمان ﷛ تیارکړل سوی مصاحف تیار سوی وو ، او په دې خبره د امت اجماع منعقده سوی وه ، چی درسم الخط اوسورتونو دترتیب په لحاظ سره ددې مصاحفو پیروی لازمه ده ، مروان بن الحکم فکر وکی چی اوس څه داسی نسخه پاته کول نه دی په کار کومه چی ددې رسم الخط او ترتیب څخه خلاف وی (فتح الباری ۱۲\۹)

﴿ دحضرت عثمان ﷛ په زمانه کی دقران شریف جمع کول ﴾

هرکله چی حضرت عثمان ﷛ خلیفه سو نو اسلام دعربو څخه وتلی وو او دروم او ایران لیرې لیرې علاقو ته رسیدلی وو ، دهری نوی علاقی خلق چی به مسلمانیدل نوهغوبه دهغو مجاهدینو څخه یادهغو تاجرانو څخه قرآن شریف زده کوی دکومو په برکت چی به دوی ته د اسلام دولت حاصل سوی وو مخکی تاسو ویلی دی ،چی قرآن شریف په اووه حرفونو نازل سوی وو اومختلفو اصحابو ﷛ دا د رسول الله ﷺ څخه په مختلفو قراتونو سره زده کړی وو ، په دې وجه هرصحابی ﷛ به خپلو شاگردانوته ددغه قرائت برابر ور ایزده کوی دکوم مطابق چی به ده په خپله درسول الله ﷺ څخه ایزده کړی وو ، دغه رنگه دقراتونو دا اختلاف لیرې لیرې ملکونو ته ورسیدی ، ترکومه پوری چی خلق ددې حقیقت څخه خبر وو چی قرآن په اوو(۷) حرفونو باندی نازل سوی دی ، ترهغه پوری ددې اختلاف څخه څه خرابی نه وه پیدا سوی ، لیکن هرکله چی دا اختلاف لیرې ملکونو ته ورسیدی او دا خبره په هغو کی پوره مشهوره نه کړل سوه چی قرآن شریف په اوو(۷) حرفونو باندې نازل سوی دی نو دغه وخت په خلقوکی جنگونه پیدا کیدل شروع سول ځینو خلقو به خپل قرائت ته صحیح ویل او دبل هغی ته غلط ، ددې جنگو څخه یوه طرف ته خو دا خطره وه چی خلق به دقرآن شریف متواتر قراتونو ته غلط وایی ، او په سخته غلطی کی به اخته سی ، بل طرف ته ماسوا دحضرت زید ﷛ دلیکل سوی یوې نسخی ته کومه چی په مدینه منوره کی موجود وه په ټول عالم اسلام کی بله داسی معیاری نسخه موجوده نه وه کومه چی دټول امت دپاره حجت جوړسي . ځکه چی نوری نسخی په انفرادی توگه سره لیکل سوی وی او د اوو(۷) حرفونو دجمع کولو په کی څه اهتمام نه وو په دی وجه ددې جنگونو دفیصله کولو قابل اعتماد صورت دا وو چی داسی نسخی په ټوله عالم اسلام کی خپری کړل سی په کوموکی چی اووه (۷) حرفونه جمع وی او ددغه په لیدو دافیصله کولای سي چی کوم قرائت صحیح اوکوم غلط دی ، حضرت عثمان ﷛ دخلافت په خپل دورکی دا عظیم الشانه کارنامه وکړه.

ددی کار نامی تفصیل دحدیث درروایتونو څخه دا معلومیږي چی حضرت حذیفه بن یمان ﷛ دارمینیا او اذربائجان په محاذ په جهادکی مشغول وو ، هلته دوی ولیدل چی په خلقوکی دقرآن شریف دقرائتونو په باره کی اختلاف کیږي ، هم دارنگه مدینې طیبې ته دبیرته را رسیدو سره سم حضرت عثمان ﷛ ته

ورسیدی اوعرض یې وکې چې امیرالمؤمنین مخکې ددې څخه چې دا امت دالله ﷻ دکتاب په باره کې دیهودو اونصاراوو په شان د اختلافاتو ښکارسی ته ددې علاج وکړه ، حضرت عثمان ﷺ پوښتنه وکړه چې خبره څه ده ؟ حضرت حذیفه ﷺ وویل چې زه د ارمینیا په محاذ په جهاد کې شامل وم ، هلته ماولیدل چې خلق دشام دأبی ابن کعب ﷺ قرائت وایې کوم چې به عراقیانو نه وی اوریدلی او دعراق خلق دعبدالله ابن مسعود ﷺ قرائت وایې کوم چې به دشام خلقو نه وی اوریدلی ددې په نتیجه کې یو بل ته کافر وایې .

حضرت عثمان ﷺ په خپله هم ددې خطرې مخکې احساس کړی وو ، دوی ته دا خبره پیدا سوی وه ، چې په خپله په مدینه منوره کې داسې واقعات راپیښ سوی دی چې دقرآن شریف یو معلم خپلو شاګردانو ته دیو قرائت مطابق قرآن وویل او بل دبل قرائت مطابق ، دغه رنګه چې دمختلفو استاذانو شاګردان چې کله به دیو بل سره یوځای سول نو اختلاف به په کې جوړ سو او ځینې وخت به دا اختلاف استاذانو ته ورسیدی او هغو به هم دیوبل قرائت ته غلط ویل ، کله چې حضرت حذیفه ﷺ هم دی خطرې طرف ته د دوی توجه را وګرځوله نوحضرت عثمان ﷺ جلیل القدر صحابه را جمع کړل او د دوی ﷺ سره یې مشهوره وکړه او وې فرمایل چې (ماته دا اطلاع پیدا سوې ده چې ځینې خلق دیو بل سره دا قسم خبرې کوی چې زما قرائت ستا دقرائت څخه بهتر دی او دا خبره دکفر حدته رسیدلای سی نوستاسې ددې خلقو په باره کې څه رایه ده ؟ اصحابو ﷺ په خپله دحضرت عثمان ﷺ څخه پوښتنه وکړه چې ، تاسې څه فکر کړی دی ؟ دوی ﷺ وفرمایل چې ، زما رایه دا ده چې مونږ ټول خلق په یو مصحف باندې جمع کو ، چې څه اختلاف او افتراق راپیښ نه سی ، اصحابو ﷺ دا رایه خوښه کړه او دحضرت عثمان ﷺ تائد یې وکې .

هم دارنګه حضرت عثمان ﷺ خلق جمع کړل او یوه خطبه یې ورکړه او وې فرمایل چې تاسې په مدینه منوره کې زماپه څنګه کې دقرآن شریف دقرائتونو په باره کې دیو بل تکذیب او دیوبل اختلاف کوی ، نو ددې څخه ښکاره ده چې کوم خلق زماڅخه لیرې دی هغو خو به ډیر زیات تکذیب او اختلاف کوی نو ټول راجمع سی او دقرآن شریف یوه داسې نسخه تیاره کړی چې دټولو دپاره واجب الاقتداء وی .

ددې غرض دپاره حضرت عثمان ﷺ حضرت حفصې رض ته پیغام ولیږې چې ستاسره (دحضرت ابوبکر ﷺ تیاره کړې) کومه نسخه موجوده ده هغه مونږ ته را ولیږه چې مونږ نقل ورڅخه وکوو نو تاته به یې بیرته درکو ، حضرت حفصې رض هغه صحیفې حضرت عثمان ﷺ ته ولیږل ، حضرت عثمان ﷺ دڅلورو اصحابو ﷺ یوه ټولی جوړه کړه کوم چې پرحضرت زیدبن ثابت ﷺ حضرت عبدالله ابن زبیر ﷺ حضرت سعیدبن العاص ﷺ اوحضرت عبدالرحمٰن بن حارث بن هشام ﷺ باندې مشتمل وو ، دا ټولی یې په دی کار باندې ماموره کړه چې دوی دحضرت ابوبکر ﷺ دصحیفو څخه نقل وکړی او داسې مصاحف تیارکړی په کومو کې چې سورتونه هم مرتب وی ، په دی څلورو سره صحابو ﷺ کې حضرت زید ﷺ انصاری وو اوپاته درې سره قریشې وو ، په دې وجه حضرت عثمان ﷺ دوی ته وفرمایل چې کله ستاسې او دحضرت زید ﷺ دقرآن په یوه برخه کې اختلاف وی یعنې داسې اختلاف وی چې کوم لفظ څنګه ولیکل سی ، نو دقریشو دژبې مطابق یې لیکې ځکه چې قرآن شریف د دوی په ژبه کې نازل سوی دی .

په بنیادی توګه خو دا کار دې ذکرسوی څلورو حضراتو ته وسپارل سو لیکن بیا ورسره نور صحابه کرام

ﷺ هم د دوی دمدد دپاره ولګول سو (فتح الباری صـ ۱۳ صـ ۱۵ جـ ۹) دی حضراتو دقرآن شریف دکتابت په سلسله کی لاندینی کارونه وکړل.

(۱) دحضرت ابوبکر ﷺ په زمانه کی چی کومه نسخه تیاره سوی وه په هغه کی سورتونه مرتب نه وه ، بلکه هر سورة جلا جلا لیکل سوی وو ، دي حضراتو ټول سورتونه په ترتیب سره په یو مصحف کی ولیکل (مستدرك ۲۲۹\۲)

(۲) دقرآن شریف آیتونه يې داسی ولیکل چی په رسم الخط کی يې ټول متواتر قرائتونه ځای سی ، په دي وجه يې په دې نه نقطی ولګولی او نه حرکات (یعني زور ، زیر ، پیښ) چي دټولو متواترو قرائتونو مطابق ویلای سی ، مثلاً (ننسرها) يې ولیکی چي (نَنْشُزُهَا او نَنْشِزُهَا) په دواړ و دولو سره ویل کیدای سی ، ځکه چی دا دواړه قرائتونه صحیح دی (مناهل العرفان ۱\ ۲۵۳ ، ۲۵۴)

(۳) تر اوسه دقرآن شریف مکمله معیاری نسخه کومه چي دټول امت په اجتماعی تصدیق تیاره سوی وی ، یوازی یوه وه ، دی حضراتو ددې نوی تیار سوی مصحف دیوه څخه زیات نقلونه تیارکړل ، په عامه توګه سره مشهوره دا ده چي حضرت عثمان ﷺ پنځه مصاحف تیارکړی وو ، لیکن د ابو حاتم سجستانی ارشاد دي چي ټولی اووه (۷) نسخي تیاری سوی وی په کوموکی چی یوه مکی مکرّمی ، یوه شام یوه یمن ، یو بحرین یوه بصری اویوه کوفی ته ولیږل سوه او یوه په مدینه منوره کی محفوظه کښیښوول سوه (فتح الباری ۱۷\۹)

(۴) دپورته ذکرسوی کار کولو دپاره دی حضراتو په بنیادی توګه خو هغه صحیفی په مخکی کښیښوولی کومی چی دحضرت ابوبکر ﷺ په زمانه کی لیکل سوی وی لیکن ددې سره دزیات احتیاط دپاره يې هغه طریقه کار اختیارکی کوم چی دحضرت ابوبکر ﷺ په زمانه کی اختیار کړل سوی وه ، هم دارنګه درسول الله ﷺ دزمانې چی کوم مختلف تحریرونه دمختلفو صحابه کرامو ﷺ سره محفوظ وو ، هغه يې بیرته را وغوښتل او دنوی سره يې ددغو سره مقابله وکړه ، دا نسخې يې تیاری کړی ، په دې پیره دسورة احزاب یو آیت (مِنَ الْمُؤْمِنِيْنَ رِجَالٌ صَدَقُوْا مَاعَاهَدُوا اللهَ عَلَيْهِ) یوازی لیکلی سوی او یوازی دحضرت خذیمه ﷺ انصاری سره پیدا سو ، مخکی مونږ لیکلی دی چی ددې مطلب دا نه دي چی دا آیت بل چاته یاد نه وو ، ځکه چی حضرت زید ﷺ په خپله فرمایي چي دمصحف لیکلو په وخت کی دسورة احزاب هغه آیت پیدانه سو کوم چی به ما د رسول الله ﷺ څخه او ریدی ، ددې څخه صفابښکاره ده چی دا آیت حضرت زید ﷺ او نورو اصحابو ﷺ ته ښه یاد وو ، دغه شان ددې مطلب دا هم نه دي چي دا آیت چیرې بل ځای لیکلی نه وو ځکه چی دحضرت ابوبکر ﷺ په زمانه کی کومی صحیفی ولیکل سوی ښکاره ده چی دا آیت په هغه کي موجود وو ، دارنګه دنورو صحابوؤ سره چی دقرآن شریف کوم په انفرادی توګه لیکل سوی نسخی موجودی وی په هغو کی دا آیت هم شامل وو ، لیکن چونکه دحضرت ابوبکر ﷺ دزمانی په شان دا وار هم هغه ټول مختلف تحریرونه جمع کړل سوی وو کوم چی دصحابه کرامو ﷺ سره لیکل سوی وو ، په دی وجه حضرت زید ﷺ وغیره په دی مصاحفوکی یو آیت ترهغه وخته پورې ونه لیکی ، ترڅوچی په دغو تحریرونو کی به هم هغه پیدا نه سو ، دغه رنګه نور آیتونه خودبې

شمیر اصحابو ﷺ سره جلا لیکل سوی هم یوځای سول لیکن دسورة احزاب دا آیت ماسوا دحضرت خزیمه ﷺ څخه بل چاسره جلا لیکل سوی پیدا نه سو.

(۵) دقرآن شریف بی شمیره معیاری نسخی تیارولو څخه وروسته حضرت عثمان ﷺ دغه ټولی انفرادی نسخی وسوځلی کومی چی دمختلفو صحابه ﷺ سره موجود وی چي درسم الخط دمسلمه قرائتونو اجتماع او دسورتونو دترتیب په اعتبار سره ټول مصاحف یو شان او اختلاف په کی باقی پاته نه سی.

دحضرت عثمان دې کارنامی ته ټول امت د استحسان په نظر وکتل او ټولو اصحابو ﷺ په دې کار کی دده تائید او حمایت وفرمایی ، یوازی حضرت عبدالله ابن مسعود ﷺ ته په دې معامله کی لږ خفګان وو چي دتفصیل یې دا موقع نه ده (۱) حضرت علی ﷺ فرمایې دعثمان ﷺ په باره کی هیڅ خبره بغیر دهغه دښه والی څخه مه وایاست ځکه چی په الله ﷻ قسم هغه چی دمصاحفو په معامله کی چی کوم کار وکی هغه یې زمونږ دټولو په موجودګی کی په مشهوره سره وکی (فتح الباری ۱۹/۱۵)

﴿په تلاوت کی داسانی پیداکولو اقدامات﴾

دحضرت عثمان ﷺ دپورته بیان سوی کارنامی څخه وروسته د امت په دی اجماع وسوه چی قرآن شریف درسم عثمانی خلاف په بله طریقه لیکل جائزنه دی هم دارنګه ددې څخه وروسته ټول مصاحف ددې طریقې مطابق ولیکل سول او اصحابو ﷺ اوتابعینو رحمهم الله دمصاحف عثمانی نقلونه تیار کړل او دقرآن شریف خپریدل یې په لویه پیمانه وکړه.

لیکن تر اوسه دقرآن شریف نسخی چونکه دنقطو زور ، زیر ، پېښ څخه خالی وی په دې وجه عجمیانو ته ددې ویل ګران وو ، نو هرکله چی اسلام په عجمی ملکونوکی زیات خپور سو نو ددې خبری ضرورت محسوس سو چي په دی دنقطو اوحرکتونو اضافه وکړل سی چی ټول خلق یې په آسانی سره تلاوت وکی، ددې مقصد دپاره مختلف اقدامات وسول چی تاریخ یې داسی دی.

﴿ نقطې یعنی ټکی ﴾

په عربوکی ابتداءً په حرفونو دنقطو لګولو رواج نه وو ، او ویونکی ددې طرز دومره عادی وو چی بغیر دنقطو څخه دلیکلو په ویلوکی ورته څه ګرانوالی نه وو ، او دسیاقی (ورپسی) اوسباق (مخکی) په مدد سره به ورته مشتبه حرفونوکی امتیازهم آسانه وو، په خاص توګه سره دقرآن شریف په معامله کی خو د اشتباه څه امکان ځکه نه وو چی ددې دحفاظت مدار پرکتابت نه بلکه پرحافظه باندی وو اوحضرت عثمان ﷺ چی کومی نسخی دعالم اسلام مختلفو برخو ته لیږلی وی دهغه سره یې قاریان هم لیږلی وو کوم چی ددې ویل خلقوته ازده کوی.

په دی کی روایتونه مختلف دی چی دقرآن شریف په نسخو تر ټولوڅخه اول چانقطې واچولی ؟ ځینی روایتونه وایی چی دا کار نامه دټولو څخه مخکی حضرت ابوالاسود ولی رحمه الله پوره کړه (البرهان ۲۵۰/۱) دځینو وینا ده چی دوی دا کار دحضرت علی ﷺ تلقین لاندی وکی (صبح الاعشی ۱۵۵/۳) اوځینی وایی چی دکوفی ګورنر زیاد بن ابی سفیان په ده دا کار وکی او یو روایت دا هم دې چی دا کار نامه حجاج بن یوسف دحسن بصری رحمه الله یحیی بن یعمر رحمه الله او نصر بن عاصم لیثی رحمه الله په ذریعه

سره سرته ورسوله (تفسير القرطبی ۱۱ ۶۳)

﴿ حرکات ﴾

دنقطو په ډول سره په شروع کی پرقرآن شریف حرکات (زور ، زیر ، پیښ) هم نه وو اوپه دی کی هم د روایتونو لوی اختلاف دی چی دټولو څخه اول حرکات چاکښیښنول ؟ دځینو حضراتو ویناده چی دا کار ترټولو څخه مخکی ابوالاسود ولی رحمه الله وکی ، ځینی وایی چی داکار حجاج بن یوسف په یحیی بن یعمر رحمه الله او نصر بن عاصم لیثی رحمه الله باندی وکی (قرطبی ۶۳۱)

په دی سلسله کی دټولو روایتونو ترمخه داسی معلومیږی چی حرکات دټولوڅخه اول ابوالاسود ولی رحمه الله وضع کړل ، لیکن دا حرکات داسی نه وو لکه چی نن دی بلکه د زور دپاره دحرف لوړ یوه نقطه (ـٙ) دزیر دپاره دحرف لاندی یوه نقطه (.) او دپیښ دپاره دحرف په مخکی یوه نقطه (ـــــ ٠) او دتنوین دپاره دوې نقطې (ــٌـ یا ـٍ یا ـــ :) مقرر کړی وروسته خلیل بن احمد رحمه الله دهمزه اوتشدید علامې وضع کړی (صبح الا عشی ۱۲۰\۳ ، ۱۶۱) ددې څخه وروسته حجاج بن یوسف پریحیی بن یعمر رضی الله عنه نصر بن عاصم لیثی اوحسن بصری رحمه الله باندی یو وخت پرقرآن شریف دنقطو او حرکاتو لګولو حکم وکی ، په دی موقع دحرکاتو د اظهار دپاره دنقطو پرځای د زیر ، زور ، پیښ موجوده صورتونه مقررکړل سول چی دحروفو د ذاتی نقطو سره د دوی التباس راپیښ نه سی ، والله سبحانه وتعالی اعلم.

﴿ احزاب یامنزلونه ﴾

د اصحابو رضی الله عنهم او تابعینو رحمه الله عادت وو چی په هره هفته کی به یی قرآن شریف ختموی ددې مقصد دپاره دوی د روزانه تلاوت دپاره یومقدار مقرر کړی وو ، چی (جزب) یا(منزل) به ورته ویل کیږي ، دغه ډول ټول قرآن شریف به اوو(۷) حزبونو باندی تقسیم سوی وو (البرهان ۱۱ ۲۵۰)

﴿ اجزاء یا پارې (سیپارې) ﴾

نن صباقرآن شریف په دیرشو (۳۰) اجزاو باندی تقسیم دی کوموته چی دیرش (۳۰) پارې وایی (سیپارې) وایی ، دا تقسیم دپاره دمعنی په اعتبار سره نه دی ، بلکه کوچنیانو ته دویلو د آسانی دپاره یې په دیرشو مساوی برخو باندی تقسیم کړل سو هم دارنګه ځینی اوقات بالکل په پرنیمګړی خبره باندی پاره ختمه سی په یقین سره دا خبره کول مشکل دی چی دا د دیرشو پارو تقسیم چا کړی دی ؟ دځینو حضراتو خیال دی چی حضرت عثمان رضی الله عنه دمصاحفو نقل کولو په وخت دوی رضی الله عنه په دیرشو مختلفو صحیفو کی لیکلی وو ، په دی وجه دا تقسیم دهغوی رضی الله عنه د زمانی دی ، لیکن دمتقدمینو په کتابونوکی ددې هیڅ دلیل احقر ته نه دی پیداسوی البته علامه بدرالدین زرکشی رحمه الله لیکلی دي چی دقرآن شریف دیرش (۳۰) پارې را روانی دي اومدرسوپه قرآنې نسخوکی ددې رواج دي ، (البرهان ۱۱ ۲۵۰ مناهل العرفان ۱۱ ۴۰۲) په ظاهره داسی معلومیږي چی دا تقسیم د اصحابو رضی الله عنهم د دور څخه وروسته دتعلیم د آسانی دپاره سوی دی ، والله اعلم.

﴿ اخماس او اعشار ﴾

دقرون اولی په قرانې نسخو کی دیو بلی نښانې رواج وو ، او هغه دا چی دهرو پنځو آیتونوڅخه وروسته

پرحاشیه لفظ د (خُمس) یا(خ) او دهرولسو آیتونوڅخه وروسته لفظ د (عشر) یا(ع) لیکلی سو ، اول قسم علاموته اخماس ، او دوهم قسم ته به اعشار ویلای سو (مناهل العرفان ۴۰۳\۱) په متقدمینوعلماؤ کی دا اختلاف هم راغلی دی چی ځینو حضراتو به دا علامې جائز او ځینو مکروه ګڼل ، په یقین سره دا ویل مشکل دی چی دا علامې تر ټولو څخه اول چا ولګول یو قول دا دي چی ددې موجّد حجاج بن یوسف وو ، او بل قوا دا دي چی ترټولو څخه مخکی عباس خلیفه مامون ددې امر کړی وو ، (البرهان ۲۵۱\۱) لیکن دا دواړه قولونه څکه صحیح نه معلومیږي چی په خپله داصحابو ﷺ په زمانه کی د اعشارو تصور پیداکیږي، هم دارنګه حضرت مسروق رحمه الله فرمایي چی حضرت عبد الله ابن مسعود ﷺ به په مصحف کی د اعشارو نښان اچول مکروه ګڼل (مصنف ابن ابی شیبه ۴۹۷\۳)

﴿ رکوع ﴾

داخماسو او اعشارو علامې خو وروسته پرېښوول سول لیکن یوه بله علامه کوم چی ترننه پورې رواج ده د رکوع علامه ده او ددې تعین دقرآن شریف دمضامینو په لحاظ سره سوی دی ، یعني کوم ځای چی یوه سلسله دکلام ختمه سوه ، هلته یې په حاشیه د (ع) علامه جوړه کړه ، احقرته دپلټنی باوجود په مستند توګه سره دا معلومه نه سوه چی درکوع ابتداء چا او په کوم دورکی وکړه ؟ البته دا خبره تقریبًایقینی ده چی ددې علامه مقصد د آیتونو دیو داسی متوسط مقدار تعین دي چی په یوه رکعت کی وویل سی او دی ته (رکوع) څکه وایی چی په لمانځه کی دی ته اورسیږي ، چی رکوع وکړی ، په پوره قرآن شریف کی ۵۴۰ رکوع ګانی دی (په فتاوٰی عالمګیریه کی دبخارٰی دمشائخو په حواله سره درکوع ګانو تعداد ۵۴۰ بیان کړل سوي دي لیکن چی کله مونږ دقرآن شریف په مروجه نسخو کی په خپله شمیر وکی نو درکوع ګانو تعداد مو ۵۵۸ پیدا کی ، او ځینو دوستانو مونږ ته په خط کی ولیکل چی دهغوی دشمیر مطابق درکوع ګانو تعداد ۵۶۷ دی . کیدای سی چی د رکوع علامه لګولو کی هم په مختلفو نسخو کی څه اختلاف وی . والله تعالی اعلم ازناشر ۱۱۶\۱۲\۱۴۱۲ هـ) دغه رنګه که دتروایحو پر هر رکعت کی یوه رکوع ووایي نو په اوه ویشتمه شپه قرآن شریف ختمیږي (فتاوٰی عالمګیریه فصل التراویح ۹۴\۱)

﴿رموز اوقاف﴾

دتلاوت اوتجوید دآسانی دپاره یو بل مفید کار دا وسو چی په مختلفو قرآنی جملو باندی داسی اشاری ولیکل سوی دکومو څخه چی دا معلومه سی چی دلته وقف کول (ساه اخیستل) څنګه دی ؟ دی اشاراتو (رموز اوقاف) وایی اومقصدیې دا دي چی یوغیرعربی دان انسان هم چی کله تلاوت کوی نو چی پرصحیح مقام وقف وکړل سی او په غلط ځای دساه په اخیستو څه تبدلی پیدا نه سی په دی کی اکثره رموز ترټولو څخه مخکی علامه ابوعبدالله محمدبن طیفور سجاوندی رحمه الله وضع کړل (النشرفی القرات العشر ۲۲۵\۱) ددې رموزو تفصیل دا دی .

ط : دا د (وقف مطلق مخفف دی او ددې مطلب دا دی چی دلته خبره پوره سوه نو دلته وقف کول بهتره دی)

ج :دا د (وقف جائز) مخفف دی او مطلب یې دا دي چی دلته وقف کول جائز دی .

ز: دا د (وقف مجوز) مخفف دی چی مطلب یې دا دي چی دلته وقف کول صحیح خو دی لیکن ښه دا ده چی وقف ونه کړل سی.
ص: دا د (وقف مرخّص) مخفف دی او ددې مطلب دا دی چی دلته خبره خو پوره نه سوه لیکن جمله چونکه اوږده سوه په دي وجه دساه اخیستلو دپاره د نورو ځایونو پرځای دلته وقف کول په کار دی (المنح الفکریه صـ ۶۳)
م: دا د (وقف لازم) مخفف دی او ددې مطلب دا دی چی دلته که وقف ونه سی نو دایت په معنٰی کی دفحش غلطي امکان دی، په دی وجه دلته وقف کول زیات ښه دی ځیني حضرات دی ته وقف واجب هم وایي لیکن ددې څخه مراد فقهي واجب نه دی چی په پرېښودلو یې ګناه وی بلکه مقصد یوازی دا دی چی په ټولو اوقافو کی دلته وقف کول زیات بهتره دی (النشر ۱۱ ۲۳۴)
لا: دا د (لاتقف) مخفف دی، مطلب یې دا دی چی دلته مه دریږه لیکن منشاء یې دا نه ده چی دلته وقف کول ناجائز دی، بلکه په دی کي دیر ځایونه داسی دی کوم ځای چی په وقف کولو کی څه تکلیف نسته او ددې څخه وروسته والا لفظ څخه ابتداء کول هم جائز دی. په دی وجه ددې صحیح مطلب دا دی چی که دلته وقف وسی نو ښه دا ده چی دوهم وار بیرته پر راوګرځی اووې وایی دمخکښي لفظ څخه شروع کول ښه نه دی (النشر صـ ۲۳۳ جـ)
ددې رموز په باره کی خو په یقیني توګه سره ثابته ده چی دا علامه سجاوندی وضع کړی دی. ددې څخه ماسوا هم ځیني رموز دقرآن شریف په نسخو کی موجود دی مثلاً.
مع: دا د (معانقه) مخفف دی دا علامه هغه ځای لیکل کیږي کوم ځای چی په یوه آیت کی دوه تفسیرونه ممکن دی، دیوه تفسیر مطابق وقف یوځای وی او دبل مطابق بل ځای، په دی وجه په دغه کی یوځای وقف کولای سی لیکن دیوه ځای وقف کولو څخه وروسته بل ځای وقف کول صحیح نه دی، مثلاً ذَالِكَ مَثَلُهُمْ فِی التَّوْرٰاةِ، وَ مَثَلُهُمْ فِی الْاِنْجِیْلِ، کَزَرْعٍ اَخْرَجَ شَطْاَهُ الخ په دی کی که په (اَلتَّوْرٰاة) وقف وسو نو په انجیل وقف کول صحیح نه دی او که په انجیل وقف کول وی نو په التوراة وقف صحیح نه دی، البته که دواړه ځایه وقف ونه کړی نو صحیح ده ددې یو نوم (مقابله) هم دی او ددې ترټولو څخه اول نخښه امام ابو الفضل رازی فرمایلی ده (النشر صـ ۲۳۷ جـ ۱ والاتقان صـ ۸۸ جـ ۱)
سکته: دا دسکتي علامه ده او ددې مقصد دا دی چی دلته دریدل په کار دی لیکن چی ساه بنده نه سی دا عموماً هغه ځای راوړلای سی کوم ځای چی په متصل ویلو سره دغلط فهمی بیره وی.
وقفه: دلته ترسکتي څخه لږ زیات دریدل په کار دی لیکن چی ساه دلته هم بنده نه سی.
ق: دا د (قِیْلَ عَلَیْهِ الْوَقْف) مخفف دی مطلب دا دی چی دځینو په نزد دلته وقف دی او دځینو په نزد نه دی.
قف: دا لفظ قِفْ دی چی معنٰی یې ده و دریږه او دا هغه ځای راوړلای سی کوم ځای چی ویونکی ته دا خیال کیدای سی چی دلته وقف صحیح نه دی.
صلی: دا د (اَلْوَصْلُ اَوْلٰی) مخفف دی چی معنٰی یې ده متصل ویل ښه دی.

صل: دا د (قَدْ يُوصَلُ) مخفف دی يعنی دلته ځينی خلق دريږي او ځينی متصل ويل ښه بولی.
وقف النبی ﷺ: دا په هغه ځايونو کی ليکل کيږي کوم ځای چي ديوه روايت په روسره دا ثابته ده چی رسول الله ﷺ دتلاوت کولو په وخت کی دلته وقف کړی وو.

﴿ دقران شريف طباعت ﴾

ترڅو چی پريس ايجاد سوی نه وو، دقرآن شريف ټولی نسخی په قلم ليکل سوي او په هر دور کی دداسی کاتبانو لوی جماعت موجود پاته سوی دی چی دقرآن شريف دکتابت څخه ماسوا بله مشغله نه وه. دقرآن شريف حرفونه ترښه څخه په ښه انداز کی دليکلو دپاره مسلمانانو چی کوم محنتونه وکړل او ددې عظيم کتاب سره يې چی څنګه دځپل شغل اظهار وکی ددې يو لوی مفصل اودلچسپ تاريخ دی چی مستقل تصنيف غواړی دلته يې دتفصيل امکان نسته.

بياچی کله پريس ايجاد سو نو ترټولو څخه اول دهيمبرګ په مقام سـ۱۱۱۳ـنه کی قرآن شريف طبع سو چی يوه نسخه يې تر اوسه په دارالکتب المصرية کی موجود ده، ددې څخه وروسته ډيرو مستشرقينو دقرآن شريف نسخي طبع کړی ليکن په اسلامی دنياکی ورته مقبوليت حاصل نه سو، بياپه مسلمانانوکی تر ټولو څخه اول مولای عثمان د روس په ښار سينټ پيټرس برګ کی په سـ ۱۷۸۷ـنه کی دقرآن شريف يوه نسخه طبع کړه، دغه رنګه قازان کی هم يوه نسخه چاپ سوه په سـ۱۸۲۸ـنه کی دايران په تهران ښار کی په ګته طبع کړل سو، بيا دا نسخي په ټوله دنيا کی خپری سوی (دتفصيل دپاره تاريخ القرآن للکر دی رحمه الله صـ ۸۶ اوعلوم القرآن د ډاکټر صبحی صالح اردو ترجمه دغلام احمد حريری صـ۱۴۲ وګوره)

دتفسير علم

اوس دتفسير دعلم متعلق ځينی ضروری معلومات په خدمت کی دی په عربي ژبه کی دتفسير لفظی معنی ده (ښکاره کول) او په اصطلاح کی علم تفسير هغه علم ته وابی په کوم کی چی دقرآن شريف معنی بيان کړل سی او احکام او حکمونه يې په ډاګه واضح کړل سی (البرهان) په قرآن شريف کی رسول الله ﷺ ته خطاب کوی ارشاد فرمايي.

﴿ وَاَنْزَلْنَا اِلَيْكَ الذِّكْرَ لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ مَانُزِّلَ اِلَيْهِمْ ﴾

او مونږ قرآن شريف پرتا نازل کی چی ته خلګو ته هغه خبری په وضاحت سره بيان کړی کومی چی دوی ته نازلی کړل سوی دی.

دارنګه دقرآن شريف ارشاد مبارك دی.

﴿ لَقَدْ مَنَّ اللّٰهُ عَلَى الْمُؤْمِنِيْنَ اِذْ بَعَثَ فِيْهِمْ رَسُوْلاً مِّنْ اَنْفُسِهِمْ يَتْلُوْا عَلَيْهِمْ آيٰتِهٖ وَيُزَكِّيْهِمْ وَ يُعَلِّمُهُمُ الْكِتٰبَ وَالْحِكْمَةَ ﴾

بيشکه الله ﷻ پرمسلمانانو لوی احسان کړی دی چی د دوی په مينځ کی يې د دوی څخه يو رسول الله ﷺ وليږي چی دوی ته د الله ﷻ آيتونه تلاوت کړی او دوی پاك صاف کړی او دوی ته دالله ﷻ دکتاب اوپوهی دخبرو تعليم ورکړی.

هم دارنګه رسول الله ﷺ صحابه کرامو ﷺ ته یوازی دقرآن شریف الفاظ نه ور ازده کول ، بلکه ددې پوره تفصیل به یې بیان فرمایی ، دا وجه ده چی صحابه کرامو ﷺ ته به دیوه یوه سورة په ویلو کی ځینی وخت خو خو کلونه لګېدل چی تفصیل به یی انشا ء الله تعالی وروسته راسی .

ترڅو پوری چی رسول الله ﷺ په دنیا کی تشریف فرماوو ، ترهغه وخته دیوه آیت تفسیرمعلومول څه مشکل نه وو ، صحابه کرامو ﷺ ته چی به کوم ځای څه مشکل پیښ سو نو ده ﷺ ته به یی رجوع کوله او زړه ارامونکی جواب به ورته ورسیدی ، لیکن دده ﷺ څخه وروسته ددې خبری ضرورت وو چی دقرآن شریف تفسیر دیو مستقل علم په صورت کی محفوظ کړل سی چی د امت دپاره دقرآن شریف دالفاظو سره سره د دوی معنٰی هم محفوظه سی او دملحدو اوګمراه خلګو دپاره ددې دمعنوی تحریف امکان باقی پاته نه سی ، دارنګه دالله ﷻ په فضل اوتوفیق سرهٔ دی امت دا کارنامه په داسی حسن اوخوبی سره سرته ورسوله چی نن مونږ دا خبره له خوفه او تردیده ویلای سو چی دالله ﷻ ددې اخری کتاب یوازی الفاظ محفوظ نه دی بلکه ددې هغه صحیح تفسیر او تشریح هم محفوظ ده ، کومه چی د رسول الله ﷺ څخه تر دوی دځان قربانوونکو صحابه ﷺ په ذریعه مونږ ته را رسیدلی ده .

علم تفسیر دی امت په څه ډول سره محفوظ کی ؟ په دی لاره کی دوی څنګه تکلیفونه برداشت کړه او دا کوشش دڅومره مرحلو څخه تیر سو ؟ ددې یو اوږد او دلچسپ تاریخ دی دکوم چی دلته موقع نه ده (۱) لیکن دلته په لنډه دا ښوول دی چی دقرآن شریف دتفسیر ماخذ څه څه دی ؟ او په علم تفسیر چی کوم بی شمیره کتابونه په هره ژبه کی رسیږي ، دوی دقرآن شریف په تشریح کی دکومو سرچشمونه استفاده کړی ده دغه رنګه سر چشمی تولی شپږ دی .

(۱) دی دپاره علوم قرآن کی د احقر مفصل کتاب وګوری .

﴿ (۱) قران شریف ﴾

دعلم تفسیر اول ماخذ قرآن شریف دی دارنګه داسی ډیرکیږي چی په یو آیت کی څه خبره مجمله اوتشریح طلب وی نو دقرآن شریف بل آیت ددې مفهوم واضح ، مثلاً دسورة فاتحه په دعا کی دا جمله موجوده ده چی (صِرَاطَ الَّذِيْنَ اَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ) یعنی مونږ ته دهغو خلګو دلاری لارښوونه وکړی په کومو چی ستا انعام وسو ، اوس دلته دا خبره واضحه نه ده چی هغه کوم خلګ دی په کومو چی الله ﷻ انعام وکی ، لیکن په یو بل آیت کی دا په واضح توګه سره متعین کړل سوه دارنګه ارشاد دی .

﴿ أُولٰئِكَ الَّذِيْنَ اَنْعَمَ اللّٰهُ عَلَيْهِمْ مِّنَ النَّبِيّٖنَ وَالصِّدِّيْقِيْنَ وَالشُّهَدَآءِ وَالصّٰلِحِيْنَ ﴾

دا هغه خلګ دی په کومو چی الله ﷻ انعام کړی دی یعنی انبیاء صدیقن شهدا ء او صالحین خلګ ، دارنګه مفسرین کرام کله دیو ایت تفسیر کوی نو ترټولو څخه اول دا ګوری چی ددې ایت تفسیر په خپله په قرآن شریف کی بل ځای سته اوکه نه ؟ که موجود وی نو ترټولو څخه اول دغه اختیار وی .

﴿ (۲) حدیث ﴾

حدیث درسول الله ﷺ اقوالو او افعالو ته وایې اولکه چی مخکی بیان سوی دی چی الله ﷻ دقرآن شریف سره څکه ده ﷺ مبعوث کړی وو چی خلګو ته دقرآن شریف تشریح ښکاره ښکاره بیان کړی دارنګه دوی

په خپل قول او عمل دواړو سره دا فرض په ښه ډول پوره کې او په حقیقت کې د دوی پوره ژوند مبارك دقرآن عملي تفسير دی ، په دی وجه مفسرينو په قرآن شريف دپوهيدو دپاره په دوهمه درجه کې ترټولو ځخه زيات زور په حديث ورکړی دی او دحديثو په رڼا کې يې دقرآن شريف معنی متعين کړی ده ، ليکن په حديثوکی دصحيح ضعيف اوموضع هرقسم روايات موجود دی ، په دی وجه محققين مفسرين ترهغه وخته يو روايت قابل اعتماد نه ګڼی ترڅو چې دغه روايتونه دتنقيد په اصولو پوره نه سی نوکوم روايت چې چيري په نظر راسی دهغه په ليدو دقرآن شريف تفسير متعين کول صحيح نه دی ځکه چې دغه روايت ضعيف او دنورو مضبوط روايتونو خلاف هم کېدای سی او په حقيقت کې دا معامله ډيره نازکه ده اوقدم ايښوول په کښی دهغو خلګو کار دی چاچی خپل عمرونه په دی قسم علمونو حاصلولو کی خرڅ کړی دی.

﴿ (۳) داصحابو ﷺ اقوال ﴾

صحابه کرامو ﷺ دقرآن شريف تعليم سېده په سېده د رسول الله ﷺ ځخه حاصل کړی وو ، ددې ځخه علاوه دوحی دنزول په وخت کی دوی په خپله موجود وو او دقرآن شريف دنزول ماحول او ورروسته منظر يی په خپله ليدلی وو ، په دی وجه په فطری توګه دقرآن شريف په تفسيرکی ددی حضراتو اقوال چې ځومره مستند او قابل اعتماد کېدای سی ، ورروسته خلقو ته دغه مقام نه سی حاصليدای ، په دی وجه دکومو آيتونو تفسير چې دقرآن شريف اوحديث ځخه نه سی معلومېدای ، په دغوکی ترټولو ځخه زيات اهميت دصحابه کرامو ﷺ اقوالو ته حاصل دی ، دارنګه که ديو ايت په تفسير باندی داصحابو ﷺ اتفاق وی نو مفسرين کرام دغه اختيار وی او ددغه خلاف بل تفسير بيانول جائز نه دی ، البته که ديوه آيت په تفسير کی دصحابه کرامو ﷺ اقوال مختلف وی نو ورروسته مفسرين دنورو دليلونو په رڼا کی دا ګوری چې کوم تفسير له ترجيح ورکړی ؟ په دی معامله کی اهم اصول او قواعد دفقه اصول دحديث اصول او دتفسير اوصول کی مدوّن دی دلته يې دتفصيل ځای نه دی.

﴿ (۴) دتابعينو اقوال ﴾

د اصحابو ﷺ ځخه ورروسته دتابعينو رحمهم الله درجی راځی داهغه حضرات دی کوموچی دقرآن شريف تفسير دصحابه کرامو ﷺ ځخه ازده کړی دی ، په دی وجه د دوی اقوال هم په علم تفسيرکی دلوی اهميت لرونکي دی که څه هم په دی معامله کی دعلماؤ اختلاف دی چی دتابعينو اقوال په تفسيرکی دليل دی او که نه دی ؟ (الاتقان ۱۷۹/۲) ليکن داهميت ځخه يی انکار نه سی کيدی.

﴿ (۵) دعربو لغت ﴾

قرآن شريف چونکه په عربی ژبه کی نازل سوی دی په دی وجه دقرآن شريف دتفسير دپاره په دی ژبه مکمل عبور حاصلول ضروری دی ، دقرآن شريف ډير آيتونه داسی دی چی ددې ورروسته کوم شان نزول ياځه بله فقهی ياکلامی مسئله نه وی، په دی وجه ددغوپه تفسيرکی درسول الله ﷺ يااصحابو ﷺ ياتابعينو رحمهم الله اقوال منقول نه دی ، هم دارنګه ددغو دتفسير ذريعه يوازی لغت دعربو وی او دلغت په بنياد باندی ددغو تشريح کيدای سی ، ددې ځخه ماسوا که ديوه ايت په تفسيرکی څه

اختلاف وی نو دمختلفو رایو په محاکمه کی دلغت دعلم څخه کار اخیستل کیږي.

﴿ (۶) تدبر او استنباط ﴾

دتفسیر اخری ماخذ (تدبر او استنباط) دی دقرآن شریف نکتي او اسرار یو داسی نایابه دریاب دی چی هیڅ حد اونهایت اوپای یی نسته ، هم دارنګه کوم سړی ته الله ﷻ په اسلامی علوموکی بصیرت ورکړی وی ، هغه چی څومره په دی کی غور او فکر کوی ، دومره په دی کی نوی رازونه اونکتی مخ ته راځی هم دارنګه مفسرین کرام رحمهم الله دخپل تدبر نتیجی هم په خپلو تفسیرونو کی بیان کړی دی ، لیکن دا رازونه او نکتی هغه وخت قبلیدو قابلی وی کله چی ددغو ذکر سوو لوړو پنځوماخذو سره یی ټکر نه وی ، نوکه چا دقرآن شریف تفسیرکی څه داسی نکته یا اجتهادبیان کی کوم چی دقرآن شریف اوسنت اجماع لغت یا صحابه ﷺ اوتابعینو رحمهم الله د اقوالو څخه خلاف وی یادیوبل شرعی اصول سره ټکر خوری ، نو ددې هیڅ اعتبار نسته ، ځینی صوفیانو په تفسیر کی ددې قسم رازونو اونکتی بیانول شروع کړی وه لیکن د امت محققو عالمانو دغه قابل اعتبار نه دی ګڼلی ځکه چې دقرآن شریف اوسنت او شریعت بنیادی اصولو خلاف دیو شخصی رایی ظاهره ده چی هیڅ حیثیت نه لری (اتقان ۱۲ ۱۸۴)

﴿ اسرائلیاتو حکم﴾

اسرائلیات . هغو روایتونو ته وایی کوم چی داهل کتابو یهودو اونصاراو څخه مونږ ته را رسیدلی دی ، په اوله زمانه کی دمفسرینو عادت وو چی دوی به دیوه ایت لاندی هرهغه قسم روایتونه لیکل کوم چی به دوی ته په سند سره رسیدلی وو ، په دی کی به ډیر روایتونه د اسرائلیاتو هم وه په دی وجه ددغو دحقیقت څخه واقف کیدل هم ضروری دی ، ددې حقیقت دا دی چی ځینی اصحابو ﷺ او تابعینو رحمهم الله اول د اهل کتابو دمذهب سره تعلق ساتی بیا چی کله دوی په اسلام مشرف سول او دقرآن شریف تعلیم یی حاصل کی نو دوی ته په قرآن شریف کی دتیرو سوو امتو ډیر هغه واقعات په نظر راغلل کوم چی دوی دتیرو مذهبونو په کتابونوکی ویلی وه ، هم دارنګه هغوی به دقرآنی واقعاتوپه سلسله کی هغه تفصیلات مسلمانانوته بیانول کوم چی به دوی دخپل مذهب په کتابونوکی لیدلی وه دا داسرائلیاتو په نامه سره دتفسیر په کتابونوکی داخل سوی دی حافظ ابن کثیر رحمه الله کوم چی دغتو محققو مفسرینو څخه دی دوی لیکلی دی چی د اسرائلیاتو دری (۳) قسمونه دی .

(۱) هغه روایتونه دکومو صداقت چی په قرآن سنّت اونورو دلائلو سره ثابت دی ، مثلاً دفرعون غرقیدل او دحضرت موسیٰ علیه السلام کوه طور ته تشریف وړل .

(۲) هغه روایتونه دکومو دروغوالی چی په قرآن سنّت اونورو دلائلو سره ثابت دی مثلاً په اسرائلی روایتونوکی دا ذکر دی چی حضرت سلَیمان علیه السلام په خپل اخری عمرکی (معاذالله) مرتدسوی وو ، ددې تردید په قرآن شریف سره ثابت دی ارشاد دی ﴿ وَمَا كَفَرَ سُلَيْمَانُ وَلَٰكِنَّ الشَّيَاطِينَ كَفَرُوا ﴾ (او سلیمان علیه السلام کافر سوی نه وو ، بلکه شیطانانو کفر کړی وو) دغه رنګه په اسرائلی روایتونوکی دی چی (معاذالله) حضرت داود علیه السلام دخپل قوماندان اوریا دښځی سره زنا وکړه یایی په مختلفو تدبیرونو سره مړکی او دده دښځی سره یی نکاح وکړه ، دا ښکاره دروغ دی اوغلط یی ګڼل په کار دی .

(۳) هغه روایتونه دکوموپه باره کې چې قرآن شریف سنت اونورشرعي دلیلونه پته نه لګي لکه دتورات احکام وغیره ، دداسې روایتونو په باره کې درسول الله ﷺ تعلیم دا دی چې ددې په باره کې دې سکوت اختیار کړل سي ، نه دی ددې تکذیب کول کیږي . اونه ددې تصدیق ، البته په دې مسئله کې دعلماؤ اختلاف دی چې ایا داسې روایتونه نقل کول جائز هم دي اوکه نه ؟ حافظ ابن کثیر رحمه الله یې قول فیصل دا بیان کړی دی چې نقل کول یې جائز خو دي لیکن فائده په کې نسته ځکه چې په شرعي اعتبار سره دغه حجت نه دی (مقدمه ابن کثیر)

دقران دتفسیر په باره کې یوه سخته غلط فهمي

دپورته ذکر سوی تفصیل څخه به دا خبره واضحه سوې وي چې دقرآن شریف تفسیر یوانتهایي نازك او مشکل کار دی ، دکوم دپاره چې یوازې دعربي ژبې پیژندل کافي نه دي ، بلکه پرټولو متعلقه علوموکې مهارت ضروري دی هم دارنګه علماؤ لیکلي دي چې دمفسر قرآن دپاره ضروري ده چې دعربي ژبې دنحو ، صرف او بلاغت او ادب څخه ماسوا دعلم حدیث ، اصول فقهه او تفسیر اوعقائد اوکلام وسیع اوژور علم لري ځکه چې ترڅوپوري ددې علوموسره یې مناسبت نه وي انسان دقرآن شریف په تفسیرکې صحیح نتیجي ته نه سي رسیدای .

افسوس دی چې دڅه مودې څخه وروسته په مسلمانانوکې دا خطرناکه وبا چلیدلې ده چې ډیرو خلقو یوازې عربي ویل دقرآن دتفسیر دپاره کافي ګڼلې ده ، نو چې کوم سړی معمولي عربي ژبه هم ووایي ، هغه دقرآن شریف په تفسیر کې رایه وهل شروع کړي ، بلکه ځیني وخت خو داسې هم لیدل سي ، چې دعربي ژبې څه ډیر معمولي شُدبُدلرونکي چې په عربي یې مکمل عبورهم نه وي ، نه یوازې په من مانه طریقه دقرآن شریف تفسیر شروع کوي ، بلکه دپخوانیو مفسّرینو په غلطو را ایستو پسې سي ، تر دې چې ځیني ستم طریف خو یوازې دترجمې مطالعه وکړي اوځپل ځان دقرآن شریف عالم ګڼي او په لویو لویو مفسرینو باندې دتنقید کولو څخه نه بیریږي .

ښه پوهیدل په کار دي چې دا انتهائي خطرناکه طریقه عمل دی کوم چې ددین په معالمه کې نهایت هلاکونکې ګمراهي طرف ته بیول کوي ، ددنیوي علومو اوفنونو په باره کې هر سړی په دې پوهیږي چې که یوسړی یوازې دانګریزي ژبه ازده کړي ، دمیډیکل سائنس کتابونه وګوري ، نو ددنیا یو هوښیار به هم دې ډاکټر تسلیم نه کړي او نه خپل ځان ده ته حواله کولای سي ترڅو پوري چې ده باقاعده په میډیکل کالج کې تعلیم اوتربیت حاصل کړی نه وي ، ځکه چې د ډاکټر جوړیدو دپاره یوازې انګریزي زده کول کافي نه دي بلکه د ډاکټري باقاعده تعلیم اوتربیت حاصلول ضروري دي . دغه رنګه که یو انګریزي پوه سړی د انجینیرنګ کتابونه وګوري اونجینیر جوړیدل وغواړي نو ددنیا یوباخبره انسان به هم دې انجینیر تسلیم نه کړي ځکه چې دا کار یوازې په انګریزي زده کولو سره نه کیږي ، بلکه ددې دپاره دماهرو استاذانو په تربیت کې پاته کیدل باقاعده دفن زده کول ضروري دي هرکله چې د ډاکټر او انجینیر جوړیدو دپاره دا سخت شرطونه ضروري دي نو اخر دقرآن اوحدیث په معامله کې یوازې عربي

ژبه زده کول خنګه کافی کیدای سی د ژوند په هره شعبه کی هرڅوك دا اصول پیژنی اوعمل په کوی چی دعلم اوفن د زده کولو دپاره یوه خاص طریقه اومخصوص شرطونه سول ، دکومو دپوره کولوڅخه بغیر چی په دغه علم اوفن کی دده رایه معتبره نه سی ګڼلای نو اخر قرآن او سنت دومره لاوارثه څنګه کیدای سی چی دتشریح اوتفسیر دپاره به یی دڅه علم او فن حاصلولو ضرورت نه وی او چی څوك وغواړی رایه زنی دی په کښی کولای سی .څیني خلګ وایی چی قرآن شریف په خپله ارشاد فرمایلی دی چی .
﴿ وَلَقَدْ يَسَّرْنَا الْقُرْآنَ لِلذِّكْرِ ﴾
بیشکه مونږ قرآن شریف دنصیحت دپاره آسانه کړی دی .
اوهرکله چی قرآن یو آسانه کتاب دی نو ددې دتشریح دپاره د اوږد پلن علم اوفن ضرورت نسته ، لیکن دا استدلال یوه سخته مغالطه ده کومه چی په کم فهمی اوسطحیت باندې بناء ده ، واقعه دا ده چی دقرآن شریف آیتونه دوه قسمه دی یو دعام نصیحت آیتونه سبق زده واقعات او دعبرت اوموعظت مضامین په کی بیان سوی دی لکه ددنیا ناپائیداری دجنت دوزخ حالات ، بیره دخدای ﷻ ، او دفکر اخرت پیدا کونکي آیتونه او دژوند نور ساده حقیقتونه ددې قسمه آیتونه بلاشبهه آسانه دی اوڅوك چی دعربی ژبی څخه واقف وی هغه په پوهیدی اونصیحت ورڅخه حاصلولای سی ، په پورته ذکر سوی ایت کی ددې قسمه تعلیماتو په باره کی دا ویل سوی دی چی دا مونږ آسانه کړی دی په خپله په دی ایت کی لفظ د (للذکر دنصیحت دپاره) په دی دلالت کوی .
ددې برخلاف نورقسم آیتونه هغه دی کوم چی په احکامو ، قوانینو ، عقائدو اوعلمی مضامینومشتمل دی،په دی قسم آیتونوکماحقه پوهیدل اواحکام اومسائل ورڅخه را ایستل دهرسړی کارنه دی ترڅو چی په اسلامی علومو کی بصیرت اوپوخ والی حاصل نه وی ، ذاوجه ده چی داصحابو ؓ مورنی ژبه که څه هم عربی وه اودعربی زده کولودپاره دوی ته دڅه تعلیم حاصلولوضرورت نه وو ،لیکن درسول الله ﷺ څخه دقرآن شریف په تعلیم حاصلولوکی به یی اوږدی مودی صرف کولی ، علامه سیوطی رحمه الله دامام ابوعبدالرحمٰن سلمی رحمه الله څخه نقل کړی دی چی کومو حضراتو اصحابو ؓ د رسول الله ﷺ څخه دقرآن شریف باقاعده تعلیم حاصل کړی دی ، مثلاً عثمان بن عفان ؓ اوعبدالله ابن مسعود ؓ وغیره ، دوی مونږته وویل چی کله به دوی درسول الله ﷺ څخه دقرآن شریف لس (۱۰) آیتونه زده کړل نوترهغه به مخکې نه تلی ترڅو چی به ددغو آیتونومتعلق دټولوعلمی اوعملی خبرو احاطه ونه کړه ، دوی به فرمایل .
﴿ لَتَعَلَّمْنَا الْقُرْآنَ وَالْعِلْمَ وَالْعَمَلَ جَمِيْعًا ﴾
مونږ قرآن اوعلم اوعمل یوځای زده کړی دی (اتقان ۱۷۶|۲)
هم دارنګه په موطاء امام مالك کی روایت دی چی حضرت عبدالله بن عمر ؓ یوازی دسورة بقره په یادولو کی اته (۸) کاله صرف کړل او په مسند احمد کی حضرت انس ؓ فرمایی چی په مونږکی به چاسورة بقره او سورة آل عمران وویل ، زمونږ په نظرونو کی به دهغه مرتبه ډیره لوړه وه (اتقان ۱۷۲|۲نوع ۷۷)
دفکر خبره دا ده چی صحابه ؓ دچاچی مورنی ژبه عربی وه او په شعر او ادب کی یې مهارت تامه درلو دی اوچاته چی غتی غتی قصیدی په معمولی توجه سره یادیدی هغوی ته دقرآن شریف په یادولو او په

معانیو یې دخان پوهولو دپاره د دومره اوږدې مودې څه ضرورت وو چې اته کاله یې یوازې دیوه سورة په ویلوکې خرڅ سي ؟ ددې وجه یوازې دا وه چې دقرآن شریف او ددې دعلومو دزده کړې دپاره یوازې دعربي ژبې مهارت کافي نه وو ، بلکه ددې دپاره د رسول الله ﷺ دصحبت اوتعلیم څخه ګټه اخیستل ضروري وه ، اوس ظاهره ده چې هرکله صحابه کرامو ؓ ته دعربي ژبې مهارت او دنزول وحی سیده په سیده دمشاهدې کولو باوجود د(عالم قرآن) جوړیدو دپاره باقاعده درسول الله ﷺ دتعلیم حاصلولو ضرورت وونودقرآن دنزول څخه په سوونو کاله وروسته دعربي دمعمولي شدبُد پیداکولو یوازې دترجمې په کتلو دمفسر قرآن جوړیدو دعوه څومره دلویه زړه ورتیااو دعلم دین سره څومره افسوسناك مذاق دی ؟ داسې خلګو ته کوم چې داسې زړه ورتیاکوي درسول الله ﷺ دا ارشاد په ښه ډول سره یادول په کار دي .

﴿ مَنْ قَالَ فِي الْقُرْآنِ بِغَيْرِ عِلْمٍ فَلْيَتَبَوَّأْ مَقْعَدَهُ فِي النَّارِ ﴾

څوك چې دقرآن په معامله کې بغیر دعلم څخه خبرې وکړي ، خپل ځان دپاره دې په جهنم کې ځاې جوړ کړي (ابوداود از اتقان ۱۷۹\۲)

او ﴿ مَنْ تَكَلَّمَ فِي الْقُرْآنِ بِرَأْيِهِ فَأَصَابَ فَقَدْ أَخْطَأَ ﴾

څوك چې دقرآن په معامله کې محض په خپله رايه سره خبرې کوي او صحیح خبره وکړي بیا یې هم غلطي وکړه (ابوداود نسائي از اتقان ۱۷۹\۲)

مشهوره تفسیرونه

درسالت دزماني څخه وروسته دقرآن شریف بې شمیره تفسیرونه لیکل سوي دي بلکه ددنیا دیوه کتاب هم دومره خدمت نه دی سوی څومره چې دقرآن شریف سوي دی ددې ټولو تفسیرونو تعارف په یوه مفصل کتاب کې هم ممکن نه دی ، دا لاڅه کوې چې په دې مختصره ډول په مقدمه کې ددې اراده وسي لیکن دلته مونږ دهغو مهمو تفسیرونو لنډ ډول سره تعارف کول غواړو کوم چې دمعارف القرآن خاص ماخذ دي اوچې حواله یې وار وار په معارف کې راغلې ده که څه هم دمعارف دتصنیف په دوران کې ډیر تفسیرونه او سوونو کتابونه ترکتلو لاندې راغلي دي لیکن دلته تذکره یوازې دهغو مقصود ده دکومو حوالې چې ډیرې راغلي دي .

﴿ تفسیر ابن جریر ﴾

ددې تفسیر اصل نوم (جامع البیان) دی اودا دعلامه ابوجعفر محمدبن جریر طبري رحمه الله (متوفی سنه ۳۱۰ هـ) تالیف دی دپورته درجې مفسر محدّث اومورّخ دی ، منقول دي چې دی ترڅلویښتو کالو پورې مسلسل په لیکلوکې مشغول وو او روزانه به یې څلویښت پاڼې لیکل (البدایه والنهایه صـ ۱۴۵ جـ ۱۱) څینو حضراتو په ده دشیعه کیدو الزام لګولی دی ، لیکن محققینو ددې الزام تردیدکړې دی اوحقیقت هم دا دی چې دی داهل سنت جلیل القدر عالم دی بلکه د دوی شمیر په ائمه مجتهدینو کې کیږي .

دده تفسیر په دیرشو (۳۰) جلدونو کې دی او وروسته تفسیرونو دپاره دبنیادي ماخذ حیثیت لري ، دی دآیتونو په تفسیرکې دعلماؤ مختلف اقوال نقل کوي اوبیاچې کوم قول دده په نزد راجح وي ، هغه په

دلائلو سره ثابتوی ، البته دده په تفسیرکی صحیح او سقیم هر ډول روایتونه جمع سوی دی ، په دی وجه دده په بیان سوی هر روایت اعتماد نه سی کیدای ، په اصل کی ددې تفسیر څخه دده مقصد دا وو ، چی دقرآن دتفسیر په باره کی څومره روایتونه ده ته په لاس ورسی ، هغه ټول جمع کړی چی ددې جمع سوو موادو څخه کار واخیستل سی ، البته دوی دهر روایت سره دده سند هم ذکر کړی دی چی که څوك غواړی دراویانو تحقیق وکړی او د روایت دصحیح یاغلط کیدو فیصله وکړی.

《 تفسیر ابن کثیر》

دا دحافظ عمادالدین ابوالفداء اسماعیل بن کثیر دمشقی شافعی رحمه الله (متوفی ۷۷۵ هـ) تصنیف دی کوم چی داتمی صدی دممتاز او محققو عالمانو څخه دی دده تفسیر په څلورو جلدونو کی چاپ سوی دی په دی کی زیات زور پرتفسیری روایتونو دی اوخاص خبره دا ده چی مصنف په روایتونو محدثانه تنقید هم کوی او په دی لحاظ سره دا کتاب په ټولو کتابونو دتفسیر کی ممتاز مقام لری.

《 تفسیر القرطبی 》

ددې پوره نوم (الجامع الاحکام القرآن) دی داندلس دمشهور اومحقق عالم علامه ابوعبدالله محمد بن احمد بن ابی بکر بن فرح القرطبی (متوفی سنه ۶۷۱ هـ) تصنیف دی کوم چي په فقه کی دامام مالك دمسلك پیروی وو او په عادت او زهدکی اوښارونو کی مشهور وو ، په اصل کی ددې کتاب بنیادی موضوع خو دقرآن شریف دفقهی احکامو اومسئلو استنباط وو ، لیکن په دی ضمن کی دوی دآیتونو تشریح ، دمشکل الفاظو تحقیق ، اعراب او بلاغت او متعلقة روایتونه هم په تفسیر کی ښه جمع کړی دی دا کتاب په دوولسو(۱۲) جلدونو کی دی او وار وار چاپ سوی دی.

《 تفسیرکبیر》

دا د امام فخرالدین رازی (متوفی ۶۰۶ هـ) تصنیف دی او ددی اصلی نوم (مفاتیح الغیب) دی خو دتفسیر کبیر په نامه سره مشهوردی . امام رازی د اسلام دمتکلمینو امام دی ، په دی وجه دده په تفسیرکی عقلی اوکلامی بحثونه او دباطلو فرقو په تردید زور ورکړل سوی دی ، لیکن حقیقت دا دی چی دحل قرآن په لحاظ سره هم دا تفسیرخپل مثل په خپله دی او په دی کی چی په کوم زړه کښښونکی انداز کی دقرآن شریف دمعانیو وضاحت او دقرآنی آیتونو دیو دبله ربط تشریح سوی ده ، دغه ډیره قابل ور ده غالبه دا ده چی امام رازی رحمه الله سورة فتح پوری تفسیر په خپله لکلی دی ، ددې څخه وروسته دوی دا پوره نه کي . هم دارنګه دسورة فتح څخه تر اخره پوری حصه قاضی شهاب الدین خلیل الخولی الدمشقی (متوفی ۶۳۹ هـ) یاشیخ نجم الدین احمد بن محمد القمولی (متوفی سنه ۷۷۷ هـ) مکمل کړی ده (کشف الظنون ۴۷۷\۲)

امام رازی رحمه الله دخپلی زمانې دضرورت مطابق پرکلامی بحث او دباطلو فرقو پر تردید خاص زور ورکړی دی او په دی ضمن کی ددې بحثونه په ډیرو ځایونوکی ډیر اوږده سوی دی ، په دی وجه ځینی حضراتو دده په تفسیر داسی تبصره کړی ده (فِيهِ كُلّ شَيْءٍ إِلاَّ التَّفْسِيْر) (په دی کی دتفسیر څخه ماسوا هرڅه سته) لیکن دا تبصره پرتفسیرکبیر لوی ظلم دی ، حقیقت دا دی کوم چی لوړبیان سو چی دحل قرآن

په لحاظ سره هم ددې تفسير پايه ډيره لوړه ده ، البته په يوڅومقاماتوباندې دوى دجمهور امت دلارى څخه يوې خواته سوى دقرآنى آيتونوتفسيركړى دى ليكن دامقامات داتو(۸) ضخيموجلدونوپه دى كتاب كى خال خال دى .

﴿ تفسيرالبحر المحيط ﴾

دا دعلامه ابوحيان غرناطى اندلسى (متوفى سنه ۷۵۴ هـ) تصنيف دى چاچى د اسلامى علومو څخه علاوه په علم نحو اوبلاغت كى خصوصى مهارت درلودى ، هم دارنگه دده په تفسيركى دنحو اوبلاغت رنگ ښكاره دى . دى دهر آيت د الفاظو تحقيق دتركيبونو اختلاف او دبلاغت دنكتو په بيانولو باندى خاص زور وركړى دى .

﴿ احكام القران للجصّاص ﴾

دا دامام ابوبكر جصاص رازى (متوفى سنه ۳۷۰ هـ) تصنيف دى ، كوم چى په احنافو فقهاؤ كى ډير ممتاز مقام حاصل دى ، د دوى ددې كتاب موضوع دقرآن شريف دفقهى احكامو استنباط دى او دوى دمسلسل آيتونو دتفسير پرځاى يوازى دهغو آيتونو فقهى تفصيلات بيان كړى دى ، كوم چى په فقهى احكامو مشتمل دى ، په دى موضوع دوى نور هم ډيركتابونه ليكلى دى ليكن دا په كى ترټولو څخه ممتاز دى .

﴿ تفسيرالدر المنثور ﴾

دا دعلامه جلال الدين سيوطى رحمه الله (متوفى سنه ۹۱۱ هـ) تصنيف دى او ددى پوره نوم (الدرالمنثور فى التفسير بالماثور) دى په دى كى علامه سيوطى رحمه الله دهغو ټولو روايتونو ديوه ځاى كيدو كوشش كړى دى كوم چى دقرآن دتفسير متعلق ده ته رسيدلى دى ددې څخه مخكى ډيرو محدثينو مثلاً حافظ ابن جرير رحمه الله امام بغوى رحمه الله ابن مردويه رحمه الله ابن حبان رحمه الله او ابن ماجه او نورو په خپل خپل توگه دا كار كړى دى ، البته علامه سيوطى رحمه الله ددې ټولوبيان كړى روايتونه په دى كتاب كى جمع كړى دى ، البته ده درروايتونو سره دهغو دپوره سند د ذكر كولو پرځاى يوازى دهغه مصنف په نامه ذكر كولو باندى بس والى كړى دى كوم چى دا روايت په خپل سند سره بيان كړى دى چى په وخت دضرورت ده ته رجوع وسى ، او دسند تحقيق وسى ، چونكه دده مقصد درواياتو ذخيره يوځاى كول وو ، په دى وجه په دى كتاب كى هم صحيح اوسقيم هر ډول روايتونه جمع سوى دى او دسند دتحقيق كولو څخه بغيرده بيان كړى هر روايت وړ اعتماد نه سى گڼلى ، علامه سيوطى رحمه الله څينى وخت هر روايت سره دا هم ښايى چى ددې سند دكومى درجى دى ليكن چونكه دحديثو په تنقيد كى دى خاص متساهل مشهور دى په دى وجه پرده هم اعتماد كما حقه نه سى كيداى .

﴿ تفصير مظهرى ﴾

دا دعلامه قاضى ثناء الله صاحب رحمه الله پانى پتى (متوفى سـ ۱۲۲۵ ـسنه هـ) تصنف دى او دوى دخپل شيخ طريقت مرزا مظهر جان جانان دهلوى رحمه الله په نامه سره ددې تفسير نوم تفسير مظهرى ايښى دى د دوى دا تفسير ډير ساده او واضح دى او د اختصار سره دقرآنى آيتونو دتشريح معلومولو دپاره ډير

مفید دی دوی دقرآنی آیتونو دتشریح سره متعلقه روایتونه هم په کافی تفصیل سره ذکر کړی دی او دنورو تفسیرونو په مقابله کې يې د زیات پلټنې کولو کوشش کړی دی.

﴿ روح المعانی﴾

ددې پوره نوم «روح المعانی فی تفسیرالقرآن العظیم والسبع المثانی» دی اودا دبغداد د اخری دور دمشهورعالم علامه محمود آلوسی رحمه الله «متوفی سـ ۱۲۷ـنه هـ» تصنیف دی اوپه دیرشو(۳۰) جلدونو باندې مشتمل دی دوی دخپل دی تفسیرترلوی حده پورې دجامع جوړولوکوشش کړی دی دلغت نحو ادب اوبلاغت څخه ماسوا ،دفقه، عقائدو، کلام، فلسفه اوهیئت، تصوف اومتعلقه روایتونوباندې هم مبسوط بحثونه کړی دی اوکوشش يې دا کړی دی چې د ایت متعلقه څه علمی کنج تش پاته نه سی، دحدیث درروایتونو په معامله کې هم ده دنورو مفسرینو په مقابله کې احتیاط کړی دی، په دې لحاظ سره دا لوی جامع تفسیر دی او اوس دقرآن دتفسیر په سلسله کې هیڅ کار هم دده دکومك څخه بې نیازه کیدی نه سی.

﴿ تمهید﴾

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

﴿ اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ عَدَدَ خَلْقِهٖ وَ زِنَةَ عَرْشِهٖ وَمِدَادَ كَلِمَاتِهٖ وَرِضٰى نَفْسِهٖ وَالصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ عَلٰى صَفْوَةِ رُسُلِهٖ وَخَيْرِ خَلْقِهٖ سَيِّدِنَامُحَمَّدٍ وَّ اٰلِهٖ وَصَحْبِهٖ وَجَمِيْعِ الْاَنْبِيَاءِ وَالْمُرْسَلِيْنَ ﴾

اَمَّابَعْد

﴿ ددنیا ترټولو څخه لوی نعمت قران شریف دی ﴾

قرآن شریف په دې دنیاکې هغه گران قیمته نعمت دی چې ترټول جهان آسمان اومځکه او په دې کې پیدا کیدونکې مخلوقات ددې بدل نه سی جوړیدای ،د انسان ترټولو څخه لوی سعادت اوخوش نصیب دخپل وس مطابق په قرآن شریف کې اشتغال او ددې حاصلول دی او تر ټولو څخه لویه بدبختی او بدنصیبی ددې څخه اعراض او ددې پرینبوول دی، په دې وجه هر مسلمان ته ددې فکر خو فرض عین او ضروری دی چې قرآن شریف دلفظي صحت سره دویلو او اولادته د زده کولو کوشش وکي او بیا چې څومره ممکنه وی ددې معانیو اواحکامو دزده کولو اوعمل کولوپه فکرکې اوسی او دا دخپل ټول عمروظیفه جوړه کې اودخپلې حوصلې اوهمت مطابق ددې چې کومه حصه هم نصیبه سی هغه ددې جهان ترټولو څخه لوی نعمت وګڼی.

دمصنف رحمه الله دژوند مختصرحالات

ناکاره دمخلوقاتو، بنده محمدشفیع زوی دمولانا محمدیٰسین صاحب ددې نعمت شکرنه سی ادا کولای چې الله ﷻ دده ځای دپیدائښت او وطن د اسلامی علمونو مرکز دیو بند جوړ کې او دداسې پلار محترم

په غیرکی یی ورلره دتربیې ځای ورکی ځوك چی دحافظ قرآن او عالم دین کیدو سره د دارالعلوم دیوبند هم عمر وو د دارالعلوم دیوبند دبانیانو علماء ربّانیینو دمجلسونو څخه دفیض پیدا کولو موقعی دوی ته همیشه حاصلی وی ، د دوی وجود ددغو بزرګانو ژوندی تذکره وه او د دوی ژوند دکوچنیوالی څخه تر وفاته پوری په دارالعلوم دیوبندکی پوره سو ، هلته یی تعلیم حاصل کی او هلته مدرس سو ، ټول عمر یی دتعلیم په خدمت کی تیر کی .

د احقر دتعلیم قرآن ابتداء دپلار محترم په غوښتنی سره د دارالعلوم دقرآن د استاذانو حافظ عبدالعظیم صاحب رحمه الله او حافظ نامدار خان صاحب رحمه الله سره وسو اوبیاپه خپله دپلار محترم په خدمت کی د اردو فارسی حساب او د ابتدایی عربی تعلیم حاصل سو ، بیاپه سـ ۱۳۳۱ـنه هـ کی می د دارالعلوم دعربی په درجه کی دا خله واخیسته ، ترسنه ۱۳۳۵ هـ پوری د درس نظامی نصاب دهغو ماهر فن استاذانو په خدمت کی پوره کی دکومو مثال چی نن ددنیاپه یوکُونج کی پیداکول مشکل دی ، دکوچنیوالی څخه می دعربی ترمتوسط تعلیم پوری دشیخ العرب والعجم سیّدی حضرت مولانامحمودالحسن صاحب شیخ الهند قدس سرّہ په خدمت کی حاضری ورکړه ، کله کله به د درس بخاری غیر رسمی حاضری نصیب کیده ، دمالټاجیل څخه دبیرته راتلو څخه وروسته دده پرحق پرست باندی بیعت طریقت نصیب سو او دعربی دعلومو باقاعده تعلیم دلاندینو حضراتو څخه حاصل سو ، حافظ حدیث جامع العلوم حضرت مولانامحمد انور شاه صاحب کشمیری ، عارف بالله حضرت مولانامفتی عزیزالرحمٰن صاحب ، عالم ربانی حضرت مولانا سیّداصغرحسین صاحب ، شیخ الاسلام حضرت مولاناشبیراحمدصاحب عثمانی ، شیخ الادب والفقه حضرت مولانامحمد اعزاز علی صاحب رحمة الله علیهم اجمعین ، او دماهرعلوم معقول اومنقول حضرت علامه مولانامحمد ابراهیم صاحب او دحضرت مولانا محمد رسول خان صاحب څخه افسوس دی چی ددې کربنو دلیکلو په وخت د اخر ی ذکر سوو دوو صاحبانو څخه ماسوا نورو ټولو ددې دارفانی څخه رحلت کړی دی ، الله ﷻ دی د دوی دواړو بزرګانو سایی ترډیره (۲۳ شعبان سـ ۱۳۹۲ ـنه هـ کله چی په معارف القرآن دنظر ثانی کار شروع سو نو دا دواړه بزرګان هم ددې فانی دنیاڅخه رخصت سول ، الله ﷻ دې دوی ته په جوارکی درحمت ځای ورکړی اولوړی درجی دې یی نصیب سی (آمین ثم آمین ثم آمین) په عافیت سره قائم ساتی ، او اهل علمو لره دی ددی څخه دفیض پیداکیدو زیاتی موقعی ورکړی .

د دارالعلوم د استاذانو اومشرانو دشفقت اوعنایت نظر د اول څخه پردې ناکاره باندی ښندل سوی وو ، په سـ ۱۳۳۶ ـنه هـ کی احقر دفنونو باقی کتابونه قاضی اومیر زاهد او امور عامه وغیره ویل شروع کړی وو چی په دی کال کی مشرانو د دارالعلوم احقرته څه سبقان بل چاته دویلودپاره ورکړل ، دغه رنګه سـ ۱۳۳۶ـنه هـ زما دتعلیم او تعلم مشترك کالَ وو ، په سـ ۱۳۳۷ ـنه هـ کی یی باقاعده په دارالعلوم کی دتدریس په خدمت ولګولم ، دولس کاله مسلسل می دمختلفو علومو او فنونو دمتوسط او اعلی کتابونو د درس خدمت وکی ، په سـ ۱۳۴۹ ـنه هـ کی یی ماته دصدرمفتی په حیثیت سره د دارالعلوم دفتوی منصب وسپاری ددې سره څه کتابونه دتفسیر او دحدیث هم زیر درس وو او اخر په سـ ۱۳۶۲ ـنه

ه کی دتحریك پاکستان دجد اوجهد اودځه نورو اسبابو په وجه د دارالعلوم دیوبند څخه می استعفی ورکړه ،
په دارالعلوم کی شپږویشت (۲۶) کاله خدمت د درس او فتوی سره پرخاصو خاصو موضوعاتو دتصنیف سلسله هم جاری وه ددې ټولو مشاغلو او د دارالعلوم دبزرگانو په صحبت دخپلی حوصلی مطابق دقرآن او حدیث سره څه مناسبت جوړ سوی وو ، حضرت مجدد الملة حکیم الامت سیدی حضرت مولانا اشرف علی تهانوی قدس سره په خدمت کی دحاضری شرف خو دطالب علمی په زمانه کی هم کیدی مگر دسـ ۱۳۴۶ ـنه هـ دتجدید دبیعت سره دمسلسل حاضری شرف حاصل سو کوم چی تقریباً ترشل (۲۰) کاله دحضرت اقدس دوفات رجب سـ ۱۳۶۲ـنه هـ پوری جاری وو ، حضرت اقدس ته الله ﷻ په ټولو علومو او فنونو کی کامل مهارت ورکړی وو ، اوپه دغو کی خصوصاً تفسیر اوتصوف د دوی مخصوص فن وو ، په دی دواړو علوموکی د دوی تصانیف بیان القرآن اوالتکشف اوالتشرف او نوری رسالی دتصوف په دی کافی شاهد دی ، حضرت قدس سره په خپل اخری عمرکی دا ضرورت محسوس وفرمایل چی په احکام القرآن باندی څه داسی کتاب ولیکل سی په کوم کی چی دموجوده زمانی مسائل هم خومره چی دقرآن شریف څخه ثابتیږي ، واضح کړل سی ، دا کار یی د ژر پوره کولو په خیال سره په څوملگرو کی تقسیم وفرمایی ، ددې یوه برخه احقر ته هم وسپارل سوه چی دهغه یوه برخه خو دحضرت په ژوندکی د دوی په نگرانی کی ولیکل سوه باقی دحضرت دوفات څخه وروسته په کومك سره د الله ﷻ پوره سوه او په دوه جلدونو کی چاپ سوی هم ده دا مجموعه په عربی ژبه کی ده .
دی سلسلی دحضرت په برکت سره بحمدالله چی دقرآن شریف سره یومخصوص تعلق اوطلب پیداکی ، ددې څخه وروسته په قضا اوقدر سره په ژوند کی دیو نوی انقلاب دروازه خلاصه سوه ، په سـ ۱۳۶۵ ـنه هـ یعني سـ ۱۹۴۶ ـنه کی دپاکستان تحریك قوی سو اوپه ټول ملك کی خپورسو دحضرت په مخکنی ایشاری او دموجوده اکابرو په ارشاد می په دی تحریك کی برخه واخسته او دوه کاله شپه او ورځ په دی جدوجهد کی ولیگیدل ، دمدارس څخه ترپیښور پوری او په مغرب کی تر کراچی پوری دملك دوری وسوې ، دا تحریك پاکستان او ددې جدو جهد اخر د دارالعلوم دیوبندڅخه په استعفی ورکولو پای ته ورسیدی او اخر الله ﷻ دمسلمانانو داځندنی تمناپوره کړه چی هندوستان تقسیم سو او دمسلمانانو دپاره خالص د اسلام په نامه ددنیا ترټولو څخه لوی اسلامی سلطنت دپاکستان په نامه سره په وجود کی راغی.
داسلامی سلطنت ، اسلامی نظام او اسلامی قانون زړی تمناگانی اوس د امید په صورت کی بدلیدل شروع سوی او ددې سره دوطن مالوف ترك کول اوپاکستان وطن جوړولو کشمکش په زړه کی په څپو وو چی اصلی وطن دیوبند د اسلامی علومو مرکز او د امت دمنتخبو علماؤ مرجع کیدو ته چی به نظر تلی نو سعد شیرازی ﷺ دا شعر به رایادیدی .

﴿ تولائی مردان این پاك بوم ﴾ ﴿ برانگیختم خاطر ازشام وروم ﴾

سر پرستی دځوانمردانو ددې پاك ملك پورته کی زړه زمادشام اوروم څخه .

لیکن هر کله چی دملك سیاسی حالات او په هندوستان کی دمسلمانانو او د دوی د ادارو په مستقل نظر تللو نو یو خاص روښانه اړخ مخته نه راتلی ، ددې خلاف په پاکستان کی دهر قسم صلاح او فلاح امید په ظاهری اسبابو سره په نظر راتلی ، دی خواته دا کشمکش جاری وو او بل طرف ته په پوره ملك کی دبدامنی قتل او لوټ ماری قیامت جوړونکي واقعی راپوته سوې ، په هندوستان کی په مسلمانانو دژوند صحنه تنگ کړل سوه ، په لکاؤ مسلمانان په جبر سره پاکستان ته را وشړل سول او بیا تلونکو ته په عافیت سره دتللو موقع هم ورنه کړل سوه ، ځای پرځای قتل عام ، خون ریزی لوټ مار او داغوا کولو روح ویلی کونکی نظاری وی دچا صحیح سلامت پاکستان ته رسیدل یوه عجوبه یاکرامت گڼل کیدی ، اته میاشتی وروسته دا هنگامه لږ سړه سوه ، نو زما استاذ محترم او داکازوی شیخ الاسلام مولانا شبیراحمد عثمانی او ځو عمائدینو دکراچی دا اراده وکړه چی دپاکستان دپاره د اسلامی دستور یوه خاکه مرتب کول او حکومت ته ایښوول په کار دی چي دکوم مقصد دپاره پاکستان جوړ سوی دی هغه دی ژر تر ژره په کار را وستل سی ، ددې تجویز دپاره منجمله دنورو عالمانو څخه احقر ته هم دهندوستان څخه کراچی ته دراتلو دعوت ورکړل سو .

۲۰ جمادی الثانی سـ ۱۳۶۷ سنه هـ اوله دمی سـ ۱۹۴۸ سنه زما په عمر کی دعظیم انقلاب ورځ وه په کومه کی چی وطن مالوف مرکز علوم دیوبند ته خیرباد وویل ، یوازی دکوچنی ماشومانو او د دوی دمور سره می پاکستان ته مخ کی ، مور محترمه او اکثر اولاد اوتولو عزیزانو او کور اوهرڅه پرېښوولو زړه ویلی کیدونکی صحنه.اوکوم طرف ته چی ځم هلته دیومسافر په ډول دوخت تیرولو دمشکلاتو سره دیو نوی اسلامی حکومت وجود او په دی کی ددینی رجحاناتو په کار راتلو خوشحاله کونکی امیدونه ، دا گډوډ فکرونه او تصورات په زړه او ښتل را وښتل .

په دهلی او ځو ځایونوکی کښته کیدو څخه وروسته (۲۶) جمادی الثانی سـ ۱۳۳۷ سنه هـ (۶) می سـ ۱۰۴۸ سنه ته الله ﷻ دپاکستان حدودوته را ورسولو اوکراچی په غیر اختیاری توگه سره خپل وطن جوړ کړل سو ، دلته دراتلو څخه تر دی وختهٔ پوری دری میاشتي سربیره پنځلس کاله پوره کیږي ، په دی کی څه وکړل او څه ولیدل ددې سرگذشت ډیر اوږد دی دا ځای دهغه دلیکلو نه دی دکومو مقاصدو دپاره چی پاکستان محبوب اومطلوب وو او دکوم دپاره چی هرڅه قربان کړی وو ، دحکومتونو انقلابونو دهغو حیثیت دیو خوند ور خوب څخه پاته نور څه نه پرېښوول .

﴿بلبل همه تن خون شد وگل شد همه تن چاك﴾ ﴿ای وای بهاری اگرنیست بهاری﴾

دبلبل بدن ټول وینی سو اوگل بدن ټول څیری سو افسوس په دی پسرلی که پسرلی داسی وی داخو پسرلی نه دی .

دحکومت دطرف څخه دیو دینی انقلاب او دښکاره اصلاح امیدونه خواب او خیال کیدل شروع سول ، خو بیاهم په عامو مسلمانانوکی دینی بیداری او ددینی کارونو احساس بحمدالله تر اوسه دژوند سرمایه جوړه سوی ده ، په دوی کی د اهل اصلاح اوتقوٰی الحمدلله خاص تعداد موجود دی ، دی احساس دلته ددینی خدمتونو لاری خلاصی کړی دی .

دحکومت په پیمانه د اصلاحی کوششونو څخه ماسوا په عامه توگه سره اصلاحی جد وجهد او ددې

دپاره دځه ادارو قیام کوم چې دشروع ځخه په پام کی وو ، ددې ابتداء سـ ۱۳۷۰ ـنه هـ سـ ۱۹۵۰ ـنه کی داسی وسوه چې ارام باغ کراچی ته متصل په مسجد باب الاسلام کی هره ورځ دسهار ځخه وروسته درس دقرآن شریف شروع سو او دهر طرف ځخه دراغلو سوالونو په جواب کی چې کومی فتویٰ مسلسل لیکلی کیدی او بغیر دنقل به لیږلی سوی اوس ددې انتظام په دی مسجد کی دیوې دارالافتاء دقیام په صورت کی په عمل کی راغله ، دا درس قرآن شریف د امید ځخه زیات مفید او موثر ثابت سو ، د اوریدونکو په ژوند کی دانقلاب نخښی ولیدل سوې ، احقر ناکاره ته تر ژوند یوه ښه مشغله پیداسوه ، وروسته دسهار ترلمانحه ځخه روزانه دیوه ساعت دکار ځخه په اووه کاله کی الحمدالله دا درس قران مکمل سو .

تر دی چې تمهید صفر سـ ۱۳۸۳ ـنه هـ کی هغه وخت لیکل سوی وو کله چې دتفسیر معارف القرآن په کتابی شکل کی دراورو اراده سوی وه ، بیا دسـ ۱۳۸۸ ـنه هـ پوری دا سلسله ودرول سوه دسـ ۱۳۸۸ ـنه ځخه په دی کار شروع سو کوم چې تر سـ ۱۳۸۸ ـنه هـ پوری په پنځو کالو کی بحمدالله مکمل سو . ددې تمهید مخکی راتلونکی برخه دتفسیر دتکمیل ځخه وروسته په سـ ۱۳۹۲ ـنه هـ کی ولیکل سوه .

دمعارف القران تصنیف دقدرتی اسبابو ځخه

داحقر ناکاره ګناهګاره بی علمه اوبی عمله ځخه دا دلاوری یوځای نه سوی کیدای چې دقرآن شریف دتفسیر لیکلو اراده یی کړی وای ، مګر دقدرت په ارادو سره ددې اسباب داسی شروع سول چې د رادیو پاکستان ځخه روزانه دنشر کیدونکی درس قرآن شریف متعلق ماته فرمائش وسو کوم چې دځو عذرونو په بناماقبول نه کی ، بیا دوی یو بل تجویز پیش کی چې د روزانه درس دسلسلی ځخه جلایوه هفته درس په نامه دې معارف القرآن جاری کړل سی په کوم کی چې دټول قرآن تفسیر په پام کی نه وی بلکه دعامو مسلمانانو دموجوده ضرورت ترمخه دخاصو خاصو آیتونو انتخاب وسی او دهغه تفسیر اومتعلقه احکام بیانیږي ، احقر دا په دې شرط سره منظوره کړه چې درس به هیڅ معاوضه نه اخلم ، اوځه داسی پابندی به هم نه قبلوم کومه چې زما په نزد د درس قرآن مناسب نه وی ، دا شرط منظور کړل سو .

په نامه دخدای ﷻ سره دا درس دمعارف القرآن په نامه ۳شوال سـ ۱۳۷۳ ـنه هـ ۲) جولائی سـ ۱۹۵۴ ـنه ځخه شروع سو او تقریبًا یولس (۱۱) کاله په پابندی سره جاری وو ، تر دی چې جون سـ ۱۹۶۴ ـنه کی رادیو پاکستان دخپلی نوی پالیسی ترمخه دا درس ختم کی ، دا درس دمعارف القرآن د دیارلسمی ۱۳ پاری (سپاری) په سورة ابراهیم ختم سو په کوم کی چې ددې دیارلسو پارو مکمل تفسیر نه وو ، بلکه دمنتخب آیتونو تفسیر وو ، احقر داسی درمیانی آیتونه په دی کی نه وو شامل کړی کوم چې په خالص علمی مضامینو باندی مشتمل وو ، او درېدیائی تقریر په ذریعه ددې دعوامو ذهین نشین کول مشکل وو او یا هغه آیتونه کوم چې مکرر وه .

څه وخت چې می دا کار شروع کی ، ددې لیري لیري سوچ هم نه وو چې دا به څه وخت په کتابی صورت کی دیو مستقل تفسیر په انداز چاپ سی ، مګر وسوه دا چې کله دا درس نشر کیدل شروع سو نو دپاکستان دټولو علاقو ځخه او ددې ځخه زیات دغیر ممالکو افریقه ، یورپ وغیرکی د اوسیدونکو

مسلمانانو دطرف څخه بې شمیره خطونه دپاکستان رادیو ته او په خپله احقر ته وصول سول دکومو څخه چي معلومه سوه چي ډیر دیندار او نوي تعلیم یافته مسلمانان دی درس سره ډیر محبت لري ، په افریقه کي چونکه دا درس دشپې په اخر یابالکل دصبح صادق پروخت رسیږي لهذا هلته خلگو دا ټیپ رکارډ په ذریعه محفوظ کي او وروسته يې تولو ته وار وار د اورولو اهتمام کړی دی او دځای ځای څخه ددې غوښتنه وسوه چي دا درس دې په کتابي صورت کي چاپ سي دعامو مسلمانانو دی شوق ددې ناکاره همت زیات کي او دمرضونو اوضعف باوجود یوولس (۱۱) کالو پوري دا سلسله په ډیره پابندي سره جاري وساتله په سـ ۱۳۸۳ـنه هـ اوسـ۱۹۶۴ـنه کي چي کله د درس دا سلسله بنده سوه نو ډیرو حضراتو دطرف څخه دا غوښتنه وسوه چي څومره سوي دی دا دې په کتابي صورت کي چاپ کړل سي ، او په مینځ کي چي کوم ایتونه پرینبوول سوي دی دهغو دې هم پوره والی وسي ، دخدای ﷻ په نامه مي دا اراده وکړه چي په موجوده نظرثاني او په مینځ کي دباقیمانده آیتونو دپوره والی کار دې شروع کړل سي هم دارنگه ۱۶ صفر سـ ۱۳۸۳ ـنه هـ کي دسورة الفاتحه په تفسیر نظرثاني مکمل سو او په سورة بقره کار شروع سو په دی کي د احکامو مشکل آیتونه ډیر دی کوم چي درادیو په نشري تقریرکی نه وو راغلي ، دا کار د ډیر محنت اومشقت او فرصت متقاضي وو . ډیرو شغلونو مرضونو ددې فرصت را نه کی او دا کار تقریبًا په ذهول کي ولویدی .

﴿ دتقریر په څوتویوه سخته او اوږده مریضي دتفسیر دتکمیل سبب جوړه سوه ﴾

دکال ۱۳۸۸ هـ په شعبان کي داحقر دبدن په لاندي برخه کي دیوې داني شکل ښکاره سو اوکرارکرار زیاتیدی اخر چي په روژه کي د دریدو څخه معذوره کړم ، اخري اته روژي هم قضا سوي مگر په ناستي به مي لمونځ کوي ، دې سره په پښوکي نِقرس پخواني درد هم شروع سو ددې چي به کوم علاج مخکی کارگر کوي هغه هم کامیاب نه سو او د دوارو پښو څخه معذور سوم تقریبًا لس (۱۰) میاشتي دغسي دمریضي او معذوری سره دمرگ او ژوند په کشمکش کي تیری سوی ، هرکله چي دگرځیدو اوهرکارڅخه معذوره سوم او دژوند امیدهم کمزوري سو نو اوس په دی افسوس راغي چي داتفسیر پاني چي څومره سوي وي په هغو نظرثاني اوتکمیل هم ونه سو نو اوس به دا پاني هم دغسي ضائع کیږي ، الله ﷻ په زړه همت راکی او دشوال کال ۱۳۸۸ هـ په اخر کي دمریضي په بستري الله ﷻ راباندي دا کار شروع کی او ۲۵ دذالقعدي کال ۱۳۸۸ هـ دسورة بقره تکمیل وسو ، او دکتابت اوطباعت دپاره ورکړل سو ، ددې څخه وروسته عیني ناجوړي اومعذوري په حالت کي دا کار په تدریجي تگ سره چلیدی الله ﷻ ددې په برکت سره لس (۱۰) میاشتي وروسته معذوري هم دفع کړه ، نو رجب کال ۱۳۸۹ هـ څخه کارځه قدرتیزسو ، مگرددې سره په ملك کي نوی انتخاباتو دسیاسی هنگامو یو طوفان راپورته کی ، زه که څه هم دډیر وخت څخه دسیاست څخه بالکل یوطرف ته سوی ووم ، مگر دی انتخاباتو په پاکستان کي دخالص اسلامي حکومت په ځای دکمیونزم اوسوشلزم خپریدو خطرې قوي کړي اوسو شلزم دعین اسلام باورکولو دپاره جدوجهد او جلسي جلسونه عام سول ، ددې مسئلي نزاکت بیادی ته تیارکړم چي کم ترکم داسلام اوسوشلزم کي دفرق او دسوشلزم دخطر ناکو نتیجوڅخه قوم لره دخبر دارولو ترحده پوري

په دی سیاسی میدان کی دي برخه واخلم ، ددې دپاره تحریری مقالی هم ولیکل سوې اودمشرقی اومغربی پاکستان په اهمو موقعو باندی په جلسوکی شرکت هم وکړل سو ، دمسئلی وضاحت خو دوس مطابق پوره سو مگر دسیاست په میدان کی دمسائلو اوحقائقوڅخه زیات زور (طاقت) او زر (دولت) کارکوی ، دانتخاباتو نتیجه بالکل خلاف او برعکس ووتله ، ددې په اثر چی پر پاکستان کوم زوال را تلل وو هغه راغی وِلِلّٰهِ الاَ مْرُ مِنْ قَبْلُ وَ مِنْ بَعْد.

دانتخاباتوڅخه وروسته احقربیادسیاست څخه مستعفٰی سو ، خپل داکاریی شروع کی اوالحمدللهِ عَلٰی کرمِهٖ چی درجب کال ۱۳۹۰ هـ پوری په دیارلسو(۱۳) پارو باندی نظرثانی اوپه مینځ کی دپرینبوولو سوو آیتونو تفسیر هم پوره سو او دسورة ابراهیم څخه تر سورة نحل پوری د دوو پارو نورتفسیرهم ولیکل سو اوس قرآن شریف نیمایی ته نژدې سو نو الله ﷻ همت راکی او دباقیمانده قرآن تفسیر لیکل می شروع کي ، ددې دغه وخت هیڅ تصور(فکر) نه وو چی دپنځه اویا (۷۵) کالوعمرطاقت غورځیدلی ، ددې سره دمختلف قسم مرضونو په تسلسل کی به دا تفسیر پوره سی مگر دا می وګڼله چی قرآن شریف ختم کول مقصود نه دی په قرآن شریف کی خپل عمر ختمول دی نو دالله ﷻ په نامه می دا سلسله شروع کړه دشعبان کال ۱۳۹۰ هـ څخه دسورة بنی اسرائل تفسیر شروع سو او۲۳ صفر کال ۱۳۹۱ هـ دقرآن څلورم منزل سورة فرقان پاره ۱۹پوری پوره (مکمل) سو.

مخکی دقرآن شریف دری منزلونه یعنی تقریبًا دریمه برخه قرآن شریف پاته وو ، دعمر ضعف دمختلف قسم مرضونو په بنا دا خیال راغی چی ددې تول پوره والی به شاید زماڅخه ونه سی مگر د درمیانی پنځم اوشپږم منزلو تفسیراحقر شریف کی په عربی کی لیکلی دی کوم چی چاپ سوی هم دی او که مالیکلای نه سو نو زما څخه وروسته به هم څوك دالله ﷻ بنده د احکام القرآن تفسیر په اردوکی منتقل او ترجمه کی . دا برخه به پوره کی او ددې وصیت می هم څوحضراتو ته وکی او دا دوه منزلونه می په مینځ کی پرینبوول او اخری اووم منزل می دسورة (ق) څخه شروع کی ، دالله ﷻ کومك لاس راکی او۱۲ دربیع الاول کال ۱۳۹۱ هـ څخه شروع وسوه ، دشوال کال ۱۳۹۱ هـ پوری دا اخری منزل پوره سو ، یوازی معوذتین یعني اخری دوه سورتونه پرینبوول سول.

اوس درمیانی دوه منزلونه دسورة شعراء څخه تر سورة حجرات پوریُ پاته وو دالله ﷻ په نامه سره دغه هم شروع سو ، په دی کی سورة ص ، (صافآت) زخرف خو زماپه گران زوی مولوی محمدتقی سلمه باندی ولیکل سول اوپه خپله می نظرثانی وکی اومکمل سو، پاته سورتونه می په خپله لیکل شروع کړل اودقرآن مجید تقریبًایوه نیمه پاره باقی پاته وه چی په ۲۴ربیع الثانی کال ۱۳۹۲ هـ ۸ جون سنه ۱۹۷۳ نه ناخاپه راته دزړه یوسخت مرض راپیښ سو چی دمرگ نقشه می دسترگو په مخکی راغله ، لیدونکو دلږ وخت میلمه گڼلم ، دبی هوښی په حالت کی دکراچی دزړه دمرضونو هسپتال ته ورسول سوم ، دری ورځي وروسته ډاکټرانو دخه اطمنان اظهار وکی چی په هوښ کی راغلم نو دباقیمانده تفسیر خیال راته یو افسوس جوړ سو ، زماگران زوی مولوی محمد تقی سلمه ته می وصیت وکی چی باقی به ته پوره کی ، دغه رنگه د زړه څه بوج می سپك سو ، دالله ﷻ زرهاوو زرهاوو شکر چی ده ددې مرض څخه صحت هم

راکی او دری میاشتي وروسته دومره طاقت وسو چی دڅه لیکلو ویلو همت پیدا سو مګر په لږ کارکولو سره به دماغ زره اونظر تول ستړی سول ، محض دالله ﷻ فضل اوکرم وو چی ده په دي حالت کی داباقیمانده تفسیر ۲۱ شعبان سـ ۱۳۹۳ـنه هـ په ورځ دشنبی مکمل کی اودحسن اتفاق څخه دا ورځ سـ ۱۳۱۴ ـنه هـ کی زمادپیدائش ورځ وه په دی ورځ زمادعمر اووه اویا (۷۷) منزولونه پوره سول او اته اویایم (۷۸) شروع سو.

ددې تفسیرشروع په سـ ۱۳۸۸ ـنه هـ کی دسختی ناجوړی په حالت کی وسو اوخاتمه یی پنځه کاله وروسته سـ۱۳۹۲ـنه هـ کی دسختی ناجوړی څخه وروسته وسوه ، دا پنځه کاله د اخر عمرطبعی ضعف دمختلف قسم مرضونو تسلسل دفکرونو هجوم اوپه ملك کی دانقلاب هنګاموکال وو ، په دي کی الله ﷻ ددې تفسیرتقریبًا اووه زره (۷۰۰۰) صفحی [۱]ددی ناکاره په قلم سره ولیکل او دا خبره یی په سترګو سره وښودله چی [۱] دا هم په داسی حال کی چی ددارالعلوم انتظامی ذمه واری اودفتواوو دمستقلو خدمتونو ماسوا په نورو مهمو موضوعاتو لس (۱۰) مختصر اومفصل کتابونه نورهم ولیکل سول ، کوم چی چاپ دی (۱) احکام الحج (کوم چی مختصر سلیس او ټولو ضروری احکامو لره جامع هم دی) (۲) الیواقیت فی احکام المواقیت (دمیقاتونو دحج اودجدی څخه داحرام ترلو تحقیق) (۳) منهج الخیر فی الحج عن الغیر (یعنی دحج بدل احکام) (۴) مقام صحابه ﷺ (دمشاجرات صحابه ﷺ اوعدالت صحابه) مکمل بحث اوسلف صالحینو دعمل طرز (۵) اسلامی ذبیحه (دذبیحی مفصل شرعی احکام دیهودو اونصاراوو دذبیحې بحث دتحریفاتو تردید) (۶) دانسانی اعضاو پیوندکاری (۷) بیمه ژوند (۸) پراوډنټ فنډ (۹) اسلام اوسوشلزم (۱۰) په اسلامی نظام کی اقتصادی اصلاحات . فَلِلّٰه الحمد والمنّة) منه

﴿ اِنَّ الْمَقَادِيْرَ اِذَا سَاعَدَتْ ﴾ ﴿ اَلْحَقَتِ الْعَاجِزَ بِلْقَادِرِ ﴾

یعنی هرکله چی تقدیر الٰهی کومك وکی نو عاجزه دقادر سره یوځای کوی .

علم اوعمل مخکی خویوازی په نامه وو دی ضعف اوپیری اومرضونو اومشغلو دغه هم رخصت کی ، په دی حالاتوکی دڅه تصنیف خوصوصًادقرآن شریف دتفسیراراده کول هم یوه لویه دلاوری وه ، اطمنانو خو په دی ووچی په دی کی زماخپل څه شی نسته دمشرانو عالمانو اوسلف صالحینو تفسیر لره په آسانه ژبه کی دخلګومزاجونوته نژدی جوړول زما دټول محنت حاصل وو ما داخر عمر پنځه کاله دا سخت محنت په دی تمناکی صرف کی چی دنوې زمانی مسلمانان کوم چی عمومًادعلمی اصطلاحاتو اوعلمی ژبی څخه بیګانه سوی دی چی د اکابرو تفسیر د دوی فهم ته نژدی کړم ، نوشاید ددې زمانی مسلمانانو ته به ددې څخه نفع ورسیږي او زمادپاره به داخرت توښه سی ، محقیقین علماء دخپل علمی تحقیقاتوکمالات ښیی دی ناکاره خپله بی علمی په دی پرده کی پټه کړی ده الله ﷻ دی زماسره دخپل سترمعامله وکی او ددې عاجزه بنده خدمت دې قبول کی آمین ، په کوم کی چی دڅه علمی کمال خوهیڅ دخل نسته ، البته خپل ځان می ستړی کی ضرور دی او دا سړی کیدل هم دالله ﷻ په توفیق سره وو اوکه نه وی نو دیوه قدم تللوڅه طاقت سته ، کاشکی الله ﷻ زمادی ستړی کیدوته وګوری اوزماتقصیرات کوم چی ددې کتاب کریم په حقوقو ادا کولو کی سوی دی ، معاف وفرمایی اوشرف دقبولیت ورته ورکړی .

﴿نه بحرف ساخته سرخوشم﴾ ﴿نه به نقش بسته مشو شم﴾
﴿نفسي بیادتومی زنم﴾ ﴿چه عبارت وچه معانیم﴾

نه په جوړو حرفونو خوشحالی کوونکی یم اونه په نقش تړلی سوی څه پریشانی کونکی یم ، الله ﷻ زه خوستا په یاد ژوند تیرووم زما به څه عبارتونه اوڅه معانی وی .

دتصنیف دکتاب دا اوږده قصه د احقر دپاره خو دیادانبت او شکر گذاری دپاره یوه تذکره ده ، مگر دعامو خلقو د ذوق شي نه دی ، ددې باوجود ځکه ولیکل سوه چی خلقوته زمادجسارت عذر معلوم سی ، لکه چی مخکی می عرض کړی دی چی دقرآن شریف په تفسیر دمستقل تصنیف دپاره ددلاوری کولو زما دپاره لیري لیري هم څه احتمال نه وو ، مگر په غیر ارادی توگه ددې اسباب تیاریدل ، البته د اوږدی زمانی څخه یوه تمنا زماپه زړه کی وه چی دحکیم الامت مجدد الملت سیدی حضرت مولانا اشرف علی صاحب تهانوی قدس سره تفسیر بیان القرآن کوم چی یو بی مثله مختصرمگر جامع تفسیر او دسلف صالحین دتفسیرونو لب لباب دی لیکن دغه په علمی ژبه اوعملی اصطلاحاتو لیکل سوی دی، دنن صباعوام ددې څخه د استفادی کولوڅخه قاصر سوی دی چی ددې مضامین په آسانه ژبه کی پیش کړل سی ، مگر دی کارهم کافی محنت اوفرصت غوښتی ، پاکستان ته دراتلو څخه مخکی څه شروع می هم کړی وه خو بیا پاته سوه دمعارف القرآن دی تحریر بحمد الله دغه ارزو هم پوره کړه ، ځکه چی ددې تفسیر بنیاد احقر بیان القرآن جوړ کړی دی چی تفصیل یی مخ ته راځی .

دمعارف القران خصوصیات اوالتزامات

(۱) دقرآن تفسیرکوم چی دعربی څخه ماسوا په بله ژبه کی وی ، په دی کی ترټولو څخه مهم اود احتیاط شي دقرآن ترجمه ده ، ځکه چی دغه دالله ﷻ دکلام حکایت دی په دی کی ادنی شان کمښت زیاتوب هم دخپل طرف څخه روا نه دی ، په دی وجه ما په خپله دڅه ترجمی لیکلو همت ونه کی او ددې ضرورت هم نه وو ، ځکه چی مشرانو عالمانو په ډیر احتیاط سره دا کار کړی دی ، په اردو ژبه کی دا خدمت ترټولو څخه مخکی دحضرت شاه ولی الله دهلوی رحمه الله دوه زامنو حضرت شاه رفیع الدین رحمه الله اوحضرت شاه عبدالقادر رحمه الله په خپل خپل طرز باندی کړی دی ، په اول الذکر ترجمه کی بالکل تحت اللفظ ترجمه اختیار کړل سوی ده داردو محاوری هم زیات رعایت په کی نه دی سوې او په لوی کمال سره یی دقرآن الفاظ په اردو کی منتقل فرمایلی دی ، اوپه دویمه ترجمه کی دتحت اللفظ سره د اردو دمحاوری رعایت هم دی کومه چی حضرت شاه عبدالقادر رحمه الله څلویښت کاله په مسجد کی داعتکاف کولو سره پوره کړی ده تردی چی د دوی جنازه هم دمسجدڅخه ووتله ، د دارالعلوم دیوبند اولنی صدر مدرس حضرت مولانا محمد یعقوب صاحب فرمایی چی بیشکه دا ترجمه الهامی ده د انسان دوس خبره نه ده چی داسی ترجمه وکړل سی شیخ العرب والعجم سیدی حضرت مولانا محمود الحسن صاحب رحمه الله چی هرکله ولیدل چی په خپل وخت کی اوس د ډیرو محاورو دبدلیدو په وجه په ځینی مقاماتوکی دترمیم ضرورت دی نو دوی ددې ترجمی داخدمت وکی کومه ترجمه چی دشیخ الهند په ترجمه سره مشهور سوه

اومعروفه ده احقر دقرآن شریف زیرمتن هم دغه ترجمه واخسته.

(۲) سیدی حضرت حکیم الامت تهانوی رحمه الله قدس سره اصل تفسیر بیان القرآن په داسی طریقه کی لیکلی دی چی دقرآن دمتن دترجمی سره سره یی ددې تفسیر اوتوضیح دقوسینو په مینځ کی کړی دی دترجمی پرسر یې لیکه راکش کړی ده اوتفسیر بین القوسین لیکلو سره یی ممتازکړی دی ، دغه رنګه په خط کش سووالفاظوکی ترجمه دقرآن ده اوبین القوسین یی تفسیر دی، ډیرو خلقو داخط کش سوی ترجمه جلا کړی ده ، اودقرآن شریف زیر متن ترجمه یی دحکیم الامت په نامه سره په خپله دحضرت په زمانه کی چاپ کړی هم وه.

ماته چونکه دبیان القرآن د آسانه کاردمخکی څخه وړاندی په پام کی وو دا وخت احقر دحضرت دی تفسیر لره په نامه د(لنډتفسیر) په شروع کی بعینه یوازی دیوه تصرف سره نقل کړی دی ، هغه دا چی په دې تفسیر کی کوم ځای چی خاص اصطلاحی اومشکل الفاظ راغلی وه ، هلته می هغه په اسانو لفظونوکی نقل کړل اونوم یی (لنډتفسیر) کښیښنول سو څکه مناسبه دا وه چی په خپله حضرت په خطبه دبیان القرآن کی ددې متعلق فرمایلی دی چی دی ته تفسیرمختصر (لنډتفسیر) یاترجمه موطوله (اوږده ترجمه) ویل کیږي.

اوکه څه مضمون خالص علمی اومشکل وو ، نوهغه می ددې ځای څخه جلا کی اوپه معارف ومسائل (معلومات اومسئلی) کی می په خپل آسانه عبارت کی ولیکی ، چی مشغول سړی که زیات نه سی کتلی نو ددې لنډتفسیر څخه به هم کم څخه کم دقرآن شریف پوره مفهوم زده کړی ، ددې دواړو شیانو التزام د اول جلد په طبع اول کی دپاره الم په اول ربع ایت (۴۲) پوری نه وو سوې اوس په طبع ثانی کی مې هم دا برخه مکمله کړه او دپوره تفسیر سره مطابق کړل سوه ، البته یو التزام کوم چی دجلد ثانی څخه شروع سو چی دقرآن دمتن څخه لاندی ترجمه دشیخ الهند ولیکل سی ، دا په اول طباعت په ټول جلد کی نه وه ، په طبع ثانی کی دا هم تحت المتن ولیکل اوډټولومطابق کړل سو ، دا دواړه کارونه خو داکابرو عالمانو وه.

(۳) دریم کار کوم چی احقر طرف ته منسوب دی هغه د (معلومات اومسائلو) عنوان دی ، په دی کی هم چی غور وکړل سی نو د احقر یوازې اردوعبارت دی ، مضامین ټوله دسلفو عالمانو دتفسیرونو څخه اخیستل سوی دی ، چی حوالی یی هرځای لیکل سوی دی ، په دې کی احقر دڅو شیانو التزام کړی دی.

دعلماؤ دپاره دقرآن په تفسیرکی دټولوڅخه اولنی اومهم کار دلغاتو تحقیق نحوی ، ترکیب دفن بلاغت نکتی او د اختلاف دقراتونو بحثونه دی کوم چی بلاشبهه دعالمانو دپاره دقرآن په فهمولوکی دملادتیر حیثیت لری ، ددې په ذریعه دقرآن صحیح مفهوم پیداکولای سی ، لیکن عوام خو عوام دی ، نن صبا ډیر اهل علم هم په دې تفصیلاتوکی حرج محسوسوي ، خاص کر دعوامو دپاره خودا بحثونه د دوی دفهم څخه بالا اوپه اصل مقصد کی تاوان جوړیږي ، هغوی پوه سی چی دقرآن شریف زده کول مشل کار دی ، حال دا دی چی دقرآن شریف کوم اصل مقصد دی چی د انسان تعلق دخپل ربّ سره قوی وی او ددې په نتیجه کی مادی تعلقات پراعتدال راسی چی ددین په لاره کی بندیز جوړنه سی ، ددنیا څخه زیات داخرت فکر پیداسی اوانسان په خپل هر قول اوفعل کی ددی سوچ عادی سی چی په دی کی څه

شي دالله ﷺ اودهغه درسول ﷺ دخوښې خلاف خو نه دی ، دا شي قرآن دومره آسانه کړی دی چی که معمولی تعليميافته يی په خپله وګوری يابالکل بی تعليمه يی واوری هم فائده ورځخه حاصلولای سی ، قرآن شريف په خپله ددې اعلان فرمايلی دی ﴿ وَلَقَدْ يَسَّرْنَا الْقُرْآنَ لِلذِّكْرِ فَهَلْ مِنْ مُدَّكِرٍ ﴾ د«معارف القرآن» په تفسيرکی دعوامو دسهولت ترمخه ددغو علمی اواصطلاحی بحثونه تفصيل نسته ، بلکه دائمه تفسير په اقوالوکی کوم چی جمهورو راجح ګڼلی دی ، ددغه مطابق تفسير اخيستل سوی دی اوکوم کوم ځای چی په ضرورت سره دا بحث ليکل سوی دی ، نو هلته هم ددې لحاظ سوی دی چی خالص علمی اصطلاحات اوغيرمعروف او مشکل الفاظ را نه سی ، او په دی وجه داسی علمی بحثونه هم پريښوول سوی دی ، کوم چی دعوامو دپاره غير ضروری او د دوی ترسطحی ځخه لوړ دی .

(ب) دمستندو اومعتبرو تفسيرونو ځخه داسی مضامين په اهميت سره نقل کړل سوی دی ، کوم چی د انسان په زړه کی دقرآن عظمت او دالله ﷺ او دهغه درسول الله ﷺ عظمت او محبت زيات کړی او په قرآن عمل او دخپل عملونو اصلاح طرف ته يی مائل کړی .

(ج) په دی خو دمومن ايمان دی چی قرآن شريف ترقيامته پوری دراتلونکو نسلونو دهدايت دپاره نازل سوی دی اوترقيامته پوری دپيدا کيدونکو ټولو مسئلوحل په دی کی موجود دی ، په دی شرط چی قرآن د رسول الله ﷺ دبيان اوتشريح په رڼا کی وکتل او وويل سی ، او په دی کی دپوره تدبر ځخه کار واخيستل سی ، په دی وجه دهری زمانی علماؤ دتفسير په خپلو خپلو تفسيرونوکی پر دغو نوو مسئلو اوبحثونو زيات زور ورکړی دی کومی چی د دوی په زمانه کی پيدا سوی يادملحدينو اهل باطلو دطرف ځخه دشکونو اوشبهو په صورت کی پيداکړل سوی وی ، په دی وجه دقرون متوسطه تفسيروځخه دمعتزله جهميه ، صفوانيه وغيره فرقو دترديد او د دوی دشبهاتو دليری کولو ځخه ډك په نظر راځی ، احقر ناکاره هم ددې اصولو لاندی داسی مسئلو اومباحثو لره اهميت ورکړی دی کوم چی ياخوددې زمانی ماشينی دور نوی پيداکړی دی اويا ددې زمانی ملحدينو اويهوديانو اونصرانيانو مستشرقينو دمسلمانانو په زړه کی دشکونو اوشبهاتو پيدا کولو دپاره جوړکړی دی ، دجديدو مسئلو دحل دپاره تر اوسه ددې کوشش سوی دی چی دقرآن اوسنت يافقهاو د امت په اقوالو کی دی ځه ثبوت پيداسی يا کم ځخه کم ځه مثل يی پيداسی اوالحمدلله په دی کی کاميابی هم وسوه ، په داسی مسئلوکی دنوروعالمانو دعصرځخه دمشوری اخيستو هم التزام سوی دی اودملحدانه شکونو اوشبهاتو هم تر وسه ددې کوشش سوی دی چی جواب زړه مطمئن کونکی وی او ددې دجواب ورکولو دپاره په اسلامی مسئلو کی ادنیٰ ترميم هم نه دی را وستل سوی لکه چی د دور حاضر نورو ځينو مفسرينو ددې په جواب ورکولوکی په خپله په اسلامی مسئلوکی دترميمونو اوتاويلونو طريقه اختيارکړی ده ، دا هرځه دخپلو معلوماتو اودخپل کوشش ترحده دی . په کوموکی چی د ډيرو خطاګانو او تيروتونو احتمال دی ، الله ﷺ دې معافی وکی او ددې داصلاح لاردی را وباسی .

پورته ذکر سوو التزاماتو معارف القرآن دلاندينو درج سوو شيانو جامع جوړ کړی دی .

(۱) دقرآن شريف ددې مستندی ترجمې ، يوه دشيخ الهندکومه چی په اصل کی دشاه عبدالقادر صاحب

ترجمه ده ، دویمه دحکیم الامت تهانوی ترجمه .
(۲) لنډ تفسیر کوم چې په حقیقت کې دبیان القران خلاصه سره آسانه دی ، کوم چې جلا هم دقرآن شریف په حاشیه طبع کړل سی نو دلږ فرصت والو دپاره دفهم قرآن مستند اوبهتره ذریعه ده ، دی یو بل ضرورت پوره کې ، چې دکوم طرف ته ماته اخي فی الله مولانابدرعالم صاحب مهاجر مدینه منوره دعلامه فرید وجدی یو مختصر تفسیر پرحاشیه دقرآن ماته وښووی او زما توجه یې ورته وګرځوله چې کاشکې په اردو کې هم څه داسې تفسیر وی کوم چې داسې مختصر او آسانه وی ، الله ﷻ په دی سره دا ارزو هم پوره کړه ، دا دواړه شیان خو داکابرو عالمانو مستند او معروف دی .
(۳) دریم شي (معلومات اومسائل) دی کوم چې زما طرف ته منسوب دی او زما دکار دمحنت محور دی ، الحمدلله چې په دي کې هم زماخپل څه نسته ، ټول د اسلافو د امت څخه را اخیستل سوی دی ، دنن صبا اهل علم اواهل قلم اکثره په دی فکرکې وی چې خپل څه تحقیق اودخپل طرف څخه څه نوې شی پیش کړی په دی د الله ﷻ شکر گذار یم چې په دی ټول کار کې زما خپل هیڅ نسته .

﴿ این همه گفتیم ولیك اندر پسیچ ﴾ ﴿ بی عنایت خدا هیچ وهیچ ﴾

والله سبحانه وتعالی اسئل الصواب والسداد فی المبدا والمعاد وبه استعین من زلة القدم فیماعملت ومالا اعلم وایاه اسئل این یجعله خالصًا لوجهه الکریم وان یتقبله منی کماتقبل من صالحی عباده وان ینفعنی به یوم لاینفع مال ولابنون وله الحمد اولاً واخرا وراهرًا وباطنا وصلی الله تعالی علی خیرخلقه وصفوة رسُلِه خاتم انبیائه وعلی اله واصحابه اجمعین وبارك وسلم تسلیمًا کثیرًا .
بنده ضعیف وناکاره محمدشفیع خادم دارالعلوم کراچی (۲۵) شعبان سـ ۱۳۹۲ سـنه هـ

ترجمه کونکي مولوی نصیراحمدحقانی

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

﴿ سورة الفاتحة ﴾

دا مکی سورة دی او په دی کی اووه آیاتونه دی .

﴿ دسورة فاتحی فضائل او خصوصیات ﴾

په قرآن شریف کی سورة فاتحی ته ډیرخصوصیات حاصل دی . اول دا چی قرآن شریف دسورة فاتحي څخه شروع کیږی . لمونځ هم په فاتحه سره شروع کیږی . او دنازلیدو په اعتبار سره مکمل سورة چی اول وار نازل سوی دی . هغه سورة فاتحه ده او ددې وجې څخه ورلره دفاتحة الکتاب نوم ورکړل سوی دی .
دوهم خصوصیت یې دا دی چی فاتحه په یو ډول دټول قرآن متن دی او پاته قرآن ددې دشرحی حیثیت لری . ځکه چی دقرآن شریف ټول مضمونونه د ایمان او دعمل صالح دبیان څخه نه دی وتلی او ددې دواړو مضمونونو بنیادی اصول په فاتحه کی بیان کړل سوی دی (تفصیل دپاره روح المعانی دعلامه الوسی ج ۱ صـ ۳۵، ۳۶ چاپ بیروت ، دارالاحیاء وګوره) دهم دی وجی څخه دی ته په صحیح احادیثوکی د ام القرآن ، ام الکتاب اوقرآن عظیم نوم ورکړل سوی دی(قرطبی) دعبیدالله محمدبن احمدالقرطبی ج۱ صـ ۱۰۸ طبعه ثانیه القاهره دارالکتب المصریة ۱۳۵۳ هـ)

يادی ته دمتن اوپاته قرآن ته . ددې دشرح رنګ په دی وجه حاصل دی چی په دی سورة کی هغه سړی ته چی دقرآن تلاوت ، یامطالعه شروع کوی ، یوخاص لاربښوونه کړل سوی ده ، چی دا سړی دی دخپل ذهن څخه مخکی ټول خیالونه اوفکرونه اوباسي اوخالص دحق دطلب دپاره دي قرآن ووایي ،او دخدای ﷻ څخه دي دسېده لاری دلاربښوونی پیداکولو خواست وکی نو ددې سوال دجواب دپاره (یعني قبلولو دپاره) ټول قرآن دی چي د (آلم ذلك الکتب) څخه شورع کیږی ، یعني انسان چی دالله ﷻ څخه دسیده لاری خواست کړی وو ، نو ددې په جواب کی په (ذلك الکتاب) سره دا اشاره وکړل سوه ، چي ته څه غواړی هغه په دې کتاب کی سته .

رسول الله ﷺ فرمایلی دی چی زمادی په هغه ذات قسم وې چی دهغه قدرت کی زماروح دی دفاتحی په مثل سورة نه په تورات کی نازل سوی دی اونه په انجیل او زبورکی اونه په قرآن شریف کی څه بل سورة ددې مثل کیدای سی (ددې حدیث روایت ترمذی دابی هریرة رضی الله عنه څخه کوی او وایی چی دا حدیث حسن صحیح دی اوحاکم ددې حدیث په باره کی وایې چی دا حدیث صحیح ، اومسلم په شرط پوره دی (مظهری (د محمد ثناء الله جـ ۱ صـ ۱۱ طبع اشاعت العلوم حیدر آباد دکن) او په بیهقی شعب الایمان کی دی چی ، رسول الله ﷺ فرمایلی دی ، چی سورة الفاتحه دهری ناجوړی دپاره شفاده .

په حدیث کی دسورة فاتحی یونوم شفاء هم راغلی دی (قرطبی) او په صحیح بخاری کی دانس رضی الله عنه په روایت کی دی ، چی رسول الله ﷺ فرمایلی دی چی دقرآن شریف په ټولو سرتونوکی ډیرعظیم الشان سورة (الحمدلله رب العٰلمین دی) قرطبی جـ ۱ صـ ۱۰۸ لیکن په قرطبی کی خو دا دی چی بخاری دا حدیث د ابی سعدبن المعلی څخه روایت کړی دی او دا حدیث چی په بخاری کی په کوم ځای کی را غلی دی هغه ټول ځایونه ماوکتل خو په یوه کی هم راته انس رضی الله عنه ښکاره نه سو البته په ترمذی کی دی چی ددې حدیث روایت دانس رضی الله عنه څخه هم سته .

﴿ بِسمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيم ﴾

﴿ بسم الله دقران شریف یوایت دی ﴾

په دی دټولو مسلمانانو اتفاق دی چی بسم الله دسورة نمل یو جزء دی او په دی یی هم اتفاق دی چی ماسوا دسورة توبه څخه دهر یوه سورة په سرکی بسم الله لیکل سوي ده ، البته په دی کی دمجتهدینو امامانو اختلاف دی چی بسم الله دفاتحی یادنورو سورتونو جزء دی اوکه نه ؟ د امام ابوحنیفه رحمه الله دا مسلك دی، چی بسم الله ما سوا دسورة نمل څخه دبل یوه سورة جزء نه دی ، بلکه دا یو مستقل جلا ایت دی او د دوو سورتونو په مینځ کی دجلاوالی او امتیاز دظاهرولو دپاره نازل سوی دی .

﴿ دقران شریف تلاوت او دهر مهم کار دشروع حکم په بسم الله په کار دی ﴾

دجاهلیت دزمانی دخلقو دا عادت وو چی هغو به دخپلو کارونو شروع دبتانو په نامه کوله ، ددغه جاهلی عادت دختمولو دپاره دقرآن شریف اولنی آیت دجبرائل امین په واسطه نازل سو چی هغه (اِقْرَاْ بِسْمِ رَبِّكَ الخ) دی چی په دی کی د الله ﷻ په نامه سره دقرآن شریف دشروع کولو حکم ورکړل سوی دی .

علامه سیوطی رحمه الله لیکلی دی چی قرآن څخه ماسوا نور ټول آسمانی کتابونه هم په بسم الله شروع سوی دی ، اوبعضی علماء دا وایی چی بسم الله الرحمن الرحیم دقرآن شریف او دامت محمدیه دخصوصیاتو څخه ده ، ددې دواړو اقوالو تطبیق داسی کیدای سی چی دالله ﷻ په نامه سره دټولو آسمانی کتابونو شروع یومشترکه خبره ده ، البته فرق یوازی دا دی چي دبسم الله الرحمن الرحیم الفاظو سره شروع دقرآن خصوصیت دی لکه چی په بعضی روایتونو کی دی چی رسول الله ﷺ اول دهر کار شروع (باسمك اللهم) سره کوله اولیکل یی ، چی هرکله دبسم الله الرحمن الرحیم آیت نازل سو نو بیایی دغه الفاظ دهرکار شروع کولو دپاره خوښ کړل او دغه دول دا همیشه دپاره سنّت جاریه وګرځیدل (قرطبی وروح المعان) ج ۱ صـ ۹۷ ، ۹۸ .کی ځای پرځای دا هدایت کړل سوی دی . چی هر یوکار دالله ﷻ په نامه سره شروع کړل سی او رسول الله ﷺ فرمایلی دی چی کوم کار دالله ﷻ په نامه اخیستو سره شروع نه سی ، هغه بی برکته وی .

یوحدیث کی دی چی دکور د دروازی بندولو په وخت بسم الله وایست که څراغ مړکوی نو بسم الله وایاست که لوښی پټول وی نو هم بسم الله وایاست ، دخوراك په وخت کی ، دابو څیښلو په وخت کی ، دسپریدلو په وخت کی او دسپرلی څخه دکښته کیدولو په وخت کی دبسم الله دویلو حکم په قرآن اوحدیث کی راغلی دی قرطبی ج ۱ صـ ۹۷ ، ۹۸ .

﴿ په بسم الله سره دهر کار دشروع کولو حکمت ﴾

په اسلام کی دهرکار دشروع کولو په وخت کی بسم الله ویل ددې وجی څخه مقررکړل سوی دی چی په داسی کولو سره به مسلمان په هرګړی کی دخپل دی حلف (قسم) وفاداری تجدید وکی ، چی دهغه وجود او دهغه هرکار دالله ﷻ د ارادی څخه بغیر نه سی کیدای .

دا کارکه هر څومره کوچنی وی او نه دومره وخت په کی لګیږي اونه په کی څه مشقت ته ضرورت وی ، لیکن فائده (ګټه) یی څومره کمیایی اولویه ده ؟ چی دنیوی کاریی ددین کارګرځی ، یوکافرهم ډوډی خوری اومسلمان هم ، لیکن یو مسلمان دخپلی ډوډی څخه مخکی چی بسم الله ووایی نو دا اقرار وکی چی په دی ډوډی باندی دمخکی څخه دپیداکیدو دوخت څخه دپخیدو پوری دمځکی او دآسمان دستورو او هوا دمخلوقاتو اوبیاپه لکونو انسانان څومره ډیر محنت سوی دی دداسی ډوډی حاصلول زما په قدرت کی نه وو ، دا خو دالله ﷻ ذات دی چی دا ډوډی ترداسی مرحلو څخه تیره کړه اوبیایی ماته را کړه . مومن اوکافر دواړه بیده کیږي او دخوب څخه راکښینی ګرځی راګرځی ، لیکن مومن دبیده کیدو څخه مخکی او دویښیدو په وخت کی ، چی بسم الله ووایی نو خدای ﷻ سره دخپل تعلق نوی کیدل وکی او دغه ډول کولو سره دا ټول دُنیوی او د ژوند ضرورتونه ، دخدای ﷻ ذکر اوعبادت وګرځی ، مومن چی په سپرلۍ سپریږي او بسم الله ووایی نو دی دا شاهدی ورکوی ، چی ددې سپرلی پیداکول او بیا دا زما په اختیار کی را کول د انسان دوس څخه وتلی شی دی ، دا خو دالله ﷻ دمضبوط نظام کار دی چی کوم ځای یی لړګی کوم ځای اوسپنه اوکوم ځای څخه یی قسم قسم ویلی کیدونکی مواد ، او یو ځای یی کار یګران ، او یو ځای یی چلونکی زماپه خدمت کی اخته کړی دی ، که چیری زه په لږو

پیسو دالله ﷻ دا دومره ډیر مخلوق په خپل خدمت کی را ولم نو داپیسی خو مادخپل ځان سره څه دبل ځای څخه نه دی را وړی بلکه دا هم دهغه ذرائعو څخه حاصلی کړل سوی دی چی هغه الله پیداکړی دی، فکر وکی چی داسلام دی لړلنډ تعلیم سره انسان دکوم ځای څخه کوم ځای ته رسیږي نو ددې وجی څخه دا ویل بالکل صحیح دی چی بسم الله یوه نسخه کیمیایی ده چی په دی سره مس خو لا څه کوی چی خاوره سره زرکیږي، فلله الحمد علی دین الاسلام وتعلیماته.

مسئله: دقرآن شریف دتلاوت شروع کولو په وخت کی اول (أَعُوْذُبِاللهِ مِنَ الشَّيْطٰنِ الرَّجِيْمِ، اوبیابِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ) ویل سنت دی او دتلاوت په مینځ کی هم دسورة براءت څخه ماسوا دهر سورة په سرکی بسم الله ویل سنّت دی، دلوړ ذکر سوی تمهید څخه وروسته دبسم الله الخ تفسیر وګوری.

﴿ دبِسْمِ اللهِ الخ تفسیر﴾

بسم الله دا کلمه د درو الفاظو څخه جوړه ده، یو حرف (باء) دویم (اسم) دریم (الله) عربی ژبه کی دحرف باء ډیری معنٰی ګانی دی، چی په هغوی کی دری معناوی دلته مناسبی دی او اخیستل کیدا ی سی.

اول دمصاحبت په معنٰی: یعني دیوه شي دبل شي سره متصل کیدل.

دوهم د استعانت په معنٰی: یعني دیو شي څخه کومك اخیستل.

دریم دتبرك په معنٰی: یعني دیو شي څخه برکت حاصلول.

د الله لفظ، دخدای ﷻ په نومونو کی، ترټولو څخه غټ او جامع نوم دی، ځینی علماء دی ته (اسم اعظم) وایی او دا نوم دخدای ﷻ څخه ماسوا بل چاته نه ویل کیږي، هم دا وجه ده چی ددې لفظ تثنیه او جمع راتلی نه سی، ځکه چی خدای ﷻ یو دی او ده لره هیڅ څوك شریك نسته، مطلب دا دی چی الله ﷻ دهغه ذات نوم دی چی هغه ترټولو کمالی صفاتو چینه ده او دغه ذات بی مثل او بی نظیره دی.

نو دبسم الله معنٰی، دحرف باء ددغه درو معناوو په وجه داسی ده.

دخدای ﷻ په نامه سره دخدای ﷻ په کومك سره، دخدای ﷻ دنامه په برکت سره، لیکن په دی درو سره صورتونو کی دا خبره خرګنده ده، چی ترڅو پوری دهغه کار ذکر ونه کړل سی چی دالله ﷻ په نامه سره یادهغه په برکت سره ددغه کارکول مقصود دی، ترهغه پوری دا کلام مکمل نه دی، نو په دی وجه دنحوی دقاعدی برابر دلته یو داسی کار چی دمقام سره مناسب دی، محذوف دی مثلاً شروع کوم یا وایم دالله په نامه سره.

اوښه خودا ده چی دا کار وروسته وګڼل سی او دا دی غرض دپاره چی بالکل شروع دخدای ﷻ دنامه څخه وسی اوهغه کارمحذوف دالله ﷻ دنامه څخه مخکی را نه سی، البته دحرف باء دالله ﷻ لفظ څخه مخکی را تلل دعربی ترژبی یو نه ختمیدونکی ضرورت دی.

اوپه مصحف عثمانی کی دصحابو په اجماع، حرف باء د اسم سره یوځای کول اوهمزه داسم لفظ څخه ایستل په دی غرض سوی دی، چی شروع د اسم الله ﷻ څخه وسی، که دا مقصد نه وی نو بیا درسم الخط دقاعدی مطابق حرف باء د اسم لفظ د الف سره یوځای کول په کار وو، چی دهغه شکل داسی کیږي باسم الله دغه وجه ده چی نورو ځایونو کی دغه الف نه دی حذف سوی او درسم الخط مطابق یوازی

باء سره یوځای کړل سوی دی لکه (اقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ) کی.
(الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ) دا دواړه دالله ﷻ صفات دی درحمٰن معنٰی عام الرحمت ده، اورحیم معنٰی تام الرّحمت ده، دعام الرّحمت مطلب دا دی چی الله ﷻ هغه ذات دی چی دهغه رحمت پرټولو کائناتو چی هغه اوس پیدادی یابه پیدا کیږي، خپور دی او دتام الرحمت مطلب دا دی چی دهغه رحمت کامل مکمل دی، هم دا وجه ده چی (رحمٰن) لفظ الله ﷻ پوری خاص دی او مخلوق ته رحمٰن ویل روانه دی ځکه چی دالله ﷻ څخه ماسول داسی څوك کیدای نه سی چی دهغه رحمت څخه دجهان یو شي خالي نه وی او دغه وجه د الله دلفظ په شان درحمن دلفظ تثنیه او جمع نه سی را تلی، ځکه چی دا لفظ دیو ذات سره خاص دی، د دویم او دریم په دی کی امکان نسته (قرطبی) په خلاف درحیم لفظ څخه، ځکه چی دهغه په معنٰی کی داسی څه شي نسته، چی هغه په مخلوق راتله ممکن نه وی، ځکه چی کیدای سی، چی یو سړی دبل سړی سره پوره پوره درحمت معامله وکی، دغه وجه ده چی رحیم لفظ د انسان دپاره کیدای سی په قرآن شریف کی رسول الله ﷺ دپاره ویل سوی دی لکه (بِالْمُؤْمِنِيْنَ رَءُوْفٌ رَّحِيْمٌ)

مسئله: ددې څخه دا معلومه سوه چی نن صبا چی خلق عبدالرحمٰن او فضل الرحمٰن کی لنډوالی کوی او دچاچی دا نوموِنه وی هغه ته په رحمٰن اواز کوی، دا ښه خبره نه ده بلکه گناه ده.

حکمت: په بسم الله کی دالله ﷻ داسماء حُسنٰی اوکمالی صفاتو څخه، یوازی دوه صفته ذکر سوی دی او دا دواړه درحمت دلفظ څخه وتلی دی او دا دواړه دالله ﷻ په فراخ اوکامل رحمت باندی دلالت کوی په دی تخصیص کی دی خبری ته اشاره ده چی دعالم مخکی اسمان، او دټولو کائناتو پیدا کول او دوی پالل یوازی دالله ﷻ درحمت منشاده، الله ﷻ ته د دوی دپیدا کولو نه څه ضرورت وو، اونه چا الله ﷻ د دوی په پیدا کولو مجبوره کړی وو، دا یوازی دالله ﷻ درحمت غوښتنه ده چی دا ټول کائنات یی پیدای کړی دی او د دوی دپاللو انتظام یی کړی دی.

احکام ومسائل: مسئله دتعوذ، دتعوذ معنٰی ده (اَعُوْذُبِاللهِ مِنَ الشَّيْطٰنِ الرَّجِيْمِ) ویل په قرآن شریف کی حکم دی (فَاِذَا قَرَاْتَ الْقُرْاٰنَ فَاسْتَعِذْ بِاللهِ مِنَ الشَّيْطٰنِ الرَّجِيْمِ) (النحل ۸۹) یعني چی کوم وخت ته تلاوت کوی نو دټلی شیطان دشرڅخه په خدای ﷻ سره امان غواړه.

دقرآن شریف دتلاوت څخه مخکی خواه دا تلاوت په لمانځه کی وی یا ترلمانځه څخه دباندی داعُوْذُبالله ویل په اجماع دامت سره سنت دی، اَعُوْذُ بالله ویل دقرآن شریف دتلاوت سره خاص دی دتلاوت څخه ماسوا دنوروکارونو په سرکی یوازي بسم الله وویل وی اواعوذ بالله ویل سنت نه دی (عالمگیری باب رابع من الکراهیة (جـ ۵ صـ ۱۲۰ مطبع مصطفائی دهلی ۱۲۷۸ هـ) چی دقرآن شریف تلاوت کول وی، نو اول به اعوذ بالله، بیا به بسم الله ویل وی دتلاوت په مینځ کی چی یو سورة ختم سی او بل سورة شروع سی نو دسورة برأت څخه ماسوا دهر سورة په سرکی بسم الله ویل دی او اعوذبالله ویل نه دی که چیري سورة برأت دتلاوت په مینځ کی راسی، نو دده په سرکی بسم الله نه وایی اوکه چیری دتلاوت شروع دسورة څخه کوی نو ددې په سرکی به اعوذ بالله اوبسم الله دواړه وایی (عالمگیری عن المحیط مخکنی کتاب اوحواله)

دبسم الله احکام

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ دسورة نمل دیو آیات جزء دی اوپه ټولوخایونوکی د دوو سورتونو په مینځ کی یو مستقل آیت دی ، ددې کبله ددې احترام دقرآن شریف دنورو آیاتونو په ډول دی ، بغیر د اودس څخه دې ته لاس وروړل روانه دی ، دجنابت ، حیض او نفاس په حالت کی ددې وینا ، دتلاوت په اراده جائز نه ده البته دخه کارپه شروع ، لکه خوړل چیښل وغیره کی ددعا په توګه یی ویل ګناه نه ده (شرح منیه الصغیر د ابراهیم بن محمد الحلبی ص ۳۱ لاهور، مطبع هوپ ۱۲۷۹ هـ)

مسئله : په اول کی داعوذ بالله څخه وروسته بسم الله ویل سنت دی اختلاف یوازی په دی خبره کی دی چی په زوره ویل سنت دی اوکه کرار ، امام ابوحنیفه رحمه الله او دیر نور امامان یی کرار ویل ښه ګنی .

د اول رکعت څخه وروسته په نورو رکعتونو کی دبسم الله ویلو په سنت کیدو دټولو اتفاق دی اوپه بعضی روایاتو کی دبسم الله ویل په هر کعت کی واجب ښوولی سوی دی .

مسئله : په لمانځه کی ترفاتحی څخه وروسته اودسورة ویلوڅخه مخکی دبسم الله ویل نه په جهری لمونځو کی اونه په سرّی کی درسول الله ﷺ څخه ثابت دی او نه دخلفاؤ راشدینو څخه ثابت دی دمنیه په شرح کی دا دامام ابو حنیفه رحمه الله او ابو یوسف رحمه الله قول لیکلی دی ، لیکن دامام محمد رحمه الله یو قول داسی دی چی سرّی لمونځو کی ددې وینا ښه ده او په بعضو روایاتو کی دا قول امام صاحب ته منسوب سوی هم دی اوپه شامی (ابن عابدین په حواله دمحیط ج ۱ ص ۳۲۹ دارالطباعة المصرية ۱۲۸۲هـ) کی دبعضی فقهاؤ څخه نقل دی چی دبسم الله ویل په سرّی لمانځه کی ښه کار دی .

سُورَةُ الفَاتِحَةِ

ایا تُها سَبْعٌ	سُوْرَةُ الْفَاتِحَةِ مَكِّيَّةٌ	وَرُكُوعُهَا وَاحِدٌ
په دی کی اووه آیتونه دی	سورة فاتحه په مکه کی نازل سو	او یوه رکوع ده

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ ۝

شروع کوم په نامه دخدای ﷻ چی بیحده مهربان دیر رحم والا دی .

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعٰلَمِيْنَ ۝ لا الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ ۝ لا مٰلِكِ

ترجمه ، ثناګانی الله ﷻ لره دی چی پالونکی دټولو جهانونو دی ، بی اندازی مهربان او کامل رحم والا دی مالک

يَوْمِ الدِّيْنِ ۝ اِيَّاكَ نَعْبُدُ وَاِيَّاكَ نَسْتَعِيْنُ ۝ اِهْدِنَا الصِّرَاطَ

د ورځې دجزاء دی ، بس مونږ یوازې ستا بندګي کوو ، اوبس له تا څخه مدد غواړو ، مونږ ته سیده لار

الْمُسْتَقِيْمَ ۝ صِرَاطَ الَّذِيْنَ اَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ ۝ غَيْرِ الْمَغْضُوْبِ عَلَيْهِمْ

وښیې، دهغه کسانو لاره چې په هغوی باندې تا فضل او کرم کړی دی او چې په هغوی باندې ستا غضب سوی نه دی

وَلَا الضَّآلِّيْنَ ۝

او چې هغوی ګمراه سوي نه دي.

لنډتفسیر : اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِيْنَ : ټولې ثنا ګانې الله ﷻ لره ښایې چې پالونکی دهر جهان دی ، دمخلوقاتو جلاجلا ، اجناسو اوقسمونو ته جلاجلا عَالَمْ ویل کیږي ، مثلاً دملائکو عالم ، دانسانانو عالم دپیرانانو عالم ، مَالِكِ يَوْمِ الدِّيْنِ د ورځې دجزا څخه مراد دقيامت ورځ ده څکه چې دی ورځ کی به هر سړي ته دعمل بدله ورکیدای سي دسیده لاري څخه مراد ددین لاره ده دانعام اوفضل څخه مراد ددین انعام دی (غَيْرِ الْمَغْضُوْبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّآلِّيْنَ) نه لاره دهغه کسانو چې هغوی باندې ستا غضب سوی دی او نه دهغو لاره چې هغوی لاره ورکه کړی ده.

دهدایت دلاری پرینبوول د دوو وجو څخه کیدای سي یو ددې وجی څخه چې ددې لاري دپاره پوره کوشش ونه کړل سي اودضَالِّيْنَ څخه دا قسم خلق مراد دی او بل ددې وجی څخه چې دکوشش سره په دی عمل ونه کړل سي اودغَيْرِ الْمَغْضُوْبِ عَلَيْهِمْ څخه دغه خلق مراد دی څکه چې سره دپوهی څخه بیاهم دهغه خلاف کول او په هغه عمل نه کول دخدای ﷻ دناراضه کېدو سبب ګرځي.

﴿ علوم او مسئلي ﴾

سورة فاتحه کی اووه (۷) آیاتونه دی په اولنی دری آیتونوکی دالله ﷻ حمد اوثنا ده اوپه وروسته دروکی د انسان دطرف څخه دعا او دخواست مضمون دی او ددې دواړو په مینځنی آیات کی دا دواړه شیان ګډ او شریك دی څه په کی دحمد او ثناء اړخ دی اوڅه په کی دعا او خواست دی.

په صحیح مسلم کی دحضرت ابوهریره ﷺ څخه روایت دی چې رسول الله ﷺ فرمایلي دی چې الله ﷻ وایی چې لمونځ (یعني فاتحه) زما او زما دبنده په مینځ کی په دوو برخو ویشل سوی ده ، نیمه برخه زما دپاره ده او نیمه برخه زمادبنده دپاره ده اوڅه چې بنده غواړي هغه به هغه ته ورکړل سي ، بیارسول الله ﷺ وفرمایل چې کوم وخت بنده ووایی (اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِيْنَ) نو خدای ﷻ وایی زمابنده زماحمدبیان کی

اوچی کوم وخت بنده ﴿ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ ﴾ ووايي نو خداى ﷻ وايي ، چی زمابنده زماصفت او ثنابيان کړه
او چی کوم وخت بنده﴿مٰلِكِ يَوْمِ الدِّيْنِ ﴾ ووايي نوخداى ﷻ وايي چی زمابنده زمالويي بيان کړه ، اوچی
کوم وخت بنده ﴿إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِيْنُ﴾ ووايي نوخداى ﷻ وايي، چی دا ايت زمااوزمادبنده په مينځ کی
شريك دی ، ځکه چی دی کی يو اړخ دخداى ﷻ دحمد اوثنادی او دويم اړخ دبنده ددعا او خواست دی او
ور سره خداى ﷻ دا هم وايي چی زمابنده ته به هغه شي رسيږي چی هغه يی غواړی بياچی کوم وخت آخره
پوری ووايي نوخداى ﷻ وايي ، چی داټول زمادبنده دپاره دی ، چی کوم شي هغه غواړی دا به هغه ته
ورکيداى سی (مظهری)
د﴿الْحَمْدُ لِلّٰهِ﴾ معنیٰ دا ده ، چی ټول تعريفونه اوثناگانی الله ﷻ دپاره دی يعني په دنيا کی که چيری
ديوشي صفت کيږي هغه په اصل کی دالله ﷻ صفت کړل دی ځکه چی په دی رنگ اوبوی والا دنيا کی
چی کوم په زرهاوو ښائسته منظری او په کروړونو دفائدی شيان که انسان دلمنی ځخه رانيسی اوخپل
ځان ته يی را کاږی اوپه خپل صفت يی مجبوره کوی که ژور فکر وکړل سی نو دا به معلومه سی چی ددې
ټولو شيانو په پرده کی بس ديو قدرت لاس کار کوونکی دی او په دنيا کی که چيرې ديو شي صفت
کيږي ددې حقيقت بس داسی دی لکه چی ديو نقش بيا تصور (عکس) يادکاريگری صفت وکړل سی چی
هغه په اصل کی دنقش جوړونکی او دمصوّر او دکاريگر صفت او تعريف دی .
په دی جمله کی دکثرت او ډير والی په موجونوکی را گير انسان ته ديو حقيقت دروازه خلاصه سوه او
ورته دا وښوول سو چی دا ټول کثرتونو او ډيروالی يو وحدت سره تړلی دی او دا ټول تعريفونه
اوصفتونه په حقيقت کی ددغه يوقادرمطلق دی اوداظاهره خبره چی هرکله په ټولوکائناتوکی دحمد وړ
په حقيقت کی يوذات دی، نوبيادعبارت وړ بس هم دغه ذات کيداى سی ددې ځخه دامعلومه سوه چی
که څه هم دحمدثنا دپاره راوړل سوی ده، ليکن په بغل کی ورسره په معجزانه ډول کی دمخلوق پرستی
بنيادختم کړل سوی دی اوپه تاثيری طريقی سره دتوحيدتعليم چی دايمان دټولوځخه اولنی رکن دی ،
تعليم ورکړل سوی دی .
رب العالمين . دربّ لفظ په عربی ژبه کی پالونکی ته وايي اوپالنه دی ته وايي چی يوشي کرار کرار
داسی لوی کړل سی چی هغه دخپل کمال حدته ورسيږي او دده په تدريجی لويولوکی دده دټولو گټو
خيال وکړل سی ، دا لفظ يوازی د الله ﷻ د ذات دپاره خاص دی بل چاته د اضافت ځخه بغير ربّ ويل
روانه دی ځکه هر يومخلوق په خپله دپالنی محتاج دی ، نو هغه به دبل څه پالنه وکړی .
العلمين . دعالم جمع ده اوعالمين کی ددنيا ټول اجناس اواقسام ، مثلاً آسمان ، سپوږمی ، لمر ، او ټول
ستوری ، هوا فضا ، بريښنا ،باران ، ملائکی پيرانان ، مځکه او په مځکه کی ټول پيداوښت حيوانات
نباتات ، جمادات او انسانان دا خل دی ، نو په دی وجه دربّ الْعٰلَمِيْنَ معنیٰ دا سوه چی الله ﷻ دکائناتو
دټولو اجناسو او اقسامو پالونکی او تربيت کوونکی دی .
او دا هم کيداى سی لکه چی ځرنگه دا دنيا چی په کی مونږ په کښی اوسو ، اوچی ددې نظام شمسی ،
برق او باران او ددې مځکی په لکونو مخلوقات چی مونږ يی وينو او گورو ،دا دي يوعالم وی او دغه

رنګه په زرهاوو لکاوو نور عالمونه دې وی ، چی هغه ددې عالم څخه دباندی په خلا کی موجود وی ، امام رازی په خپل تفسیر کبیر(ج ۱ صـ ۱۴۴ لبنان مطبع آفست ۱۳۹۸ هـ) کی لیکی چی (ددې عالم څخه دباندی یو نه خلاصیدونکی خلا په عقلی دلیلونو سره ثابته ده او دا هم ثابته خبره ده چی الله ﷻ په هر یوه شي باندی قدرت لری ، نو په دی وجه دا څه ګرانه نه ده چی په دغه نه خلاصیدونکی خلا کی زمونږ دنظر څخه لاندی دعالم په شان ، سره نور په زرهاوو او لکاوو عالمونه وی)

دحضرت ابوسعید خدری ﷺ څخه نقل دی چی (عالمونه څلویښت زره دی دا دنیا دمشرق څخه ترمغرب پوری یوعالم دی ، پاته نور ددې څخه ماسوا دی . هم دغه رنګه د امام التفسیرحضرت مقاتل څخه منقول دی چی عالمونه اتیا(۸۰) زره دی (قرطبی ج ۱ صـ ۱۳۸)

او چی کومه شبهه په دی باندی کیدای سوه چی په خلا کی د انسان دمزاج موافق هوا نسته او هلته انسان یایو بل حیوان ژوندی پاته کیدای نه سی . نو امام رازی (دا خبره زماپه تفسیرکی نه ده پیدا کړی) ددې جواب کړی دی چی دا خو ضروری نه ده چی ددې عالم څخه دباندی په خلاکی د اوسیدونکو مزاج دې زمونږ دعالم د اوسیدونکو په شان وی چی بغیر دهوا څخه ژوندی نه سی پاته کېدای دا ولی نه سی کېدای چی دهغوی مزاج او غذا او غیره زمونږ داوسیدونکو څخه بالکل جلا وی .

دا مضمون اووه سوه (۷۷۰) اویا کاله مخکی اسلامی فلسفی امام رازی هغه وخت لیکلی دی چی کوم وخت کی دخلااوفضا سامان ایجاد سوی نه وو ، نن سبا دراکټونو وغیره په کومك سره دخلاسفر کوونکو چی څه ښوولی دی ددې څخه څه زیات نه دی چی ددې عالم څخه دباندی دخلاڅه حد او انتها نسته اوهیڅ نه سی ویلای چی په دی نه خلاصیدونکې خلا کی څه موجود دی ، دی دنیا ته دټولو څخه نژدی سیارو یعني دسپوږمی او مریخ دآبادی متعلق چی کوم تخمینونه دنن سبا ماهرین دسائنس کوی ، هغه هم بس دغه دی چی که چیري په سیارو کی څه خلق آباد دی . نو دا ضروری نه ده چی دهغوی مزاج او طبیعت دي داسی وی لکه چی په دی عالم کی انسانان ، حیوانان او بوټی یې لري بلکه ډیره عقل ته نژدی دا ده چی دهغوی مزاج او دهغوی خوراك او نور ضروریات دی ددې عالم دمخلوق څخه بالکل جلا وی نو په دي وجه ددې عالم په مخلوقاتو باندی دهغوی دقیاس کولو دپاره څه وجه نسته .

په دی لړ کی دنوی معلوماتو دپاره او د امام رازی دتائید دپاره هغه مقاله کافی ده چی هغه اوس وخت کی یو امرکایی خلایی مسافر (جان ګلین) دخلا دسفر کولو څخه وروسته چاپ کړی ده ، په دی مقاله کی دیو (بربښنایی) دشعاعی کال په نوم دیوې اوږدې مودې اومسافت پیمانه جوړه کړی ده اودهغه په ذریعه دخپل فکر دفراخی دحدپوری دخلاڅه اندازه یی لګولی ده او بیا یی دا اقرار کړی دی چی دا هیڅ نه سی ویلای چی دخلا فراخی څومره ده او ترکمه ځایه پوری ده .

دقرآن په دی لنډی دوول جملی سره اوس په ټول عالم او دهغه په کائناتو نظر واچوی او دزړه په سترګو ورته وګوری چی الله ﷻ دعالم دپاللو او تربیت څه عجیبه مضبوط نظام جوړکړی دی ، دآسمانونو څخه واخله تر عناصرو پوری ، دسیارو ستورو څخه واخله تر ذرو پوری هر یو شي ددغه نظام په زنځیر کی ترل سوی دی او دحکم مطلق دخاص حکمت دلاندی هر یو شي خپل خپل کار کی لګیدلی دی ، یوه ګوله

چې انسان یې خپلې خولې ته را پورته کوي ، که چیرې ددې په پوره حقیقت غور وکړل سي نو دا به معلومه سي چې ددې په تیاری کې دمځکې او آسمان ټول قوتونه اود زرګونو لکونو انسانانو او حیواناتو کوششونه شامل دي او دا ټول ددې دپاره دي چې انسان په دې غور اوفکر وکي اوپوه سي چې الله ﷻ دمځکې څخه واخله ترآسمانه پورې ټول مخلوقات دانسانانو په خدمت کې مقررکړي دي نوچې کومه هستي دمخلوقاتو مخدومه ګرځول سوې ده ، هغه بې کاره ، بې مقصده کیدلای نه سي دهغه هم څه کار وي دهغه پرذمه به هم څه خدمت وي .

دغه کار او دغه خدمت چې ددې هستي په ذمه دي دقرآن شریف په دې آیت کې واضح کړل سوی دی .

﴿ وَمَاخَلَقْتُ الْجِنَّ والاِ نْسَ الاَّ لِيَعْبُدُوْنَ ﴾ (الذاریات ۵۶)

مونږ پیران او انسان دیو بل کار دپاره پیدا کړي نه دي بلکه یوازې دې دپاره مو پیدا کړي دي چې زما عبادت وکي .

دې مخکنی بیان څخه دا معلومه سوه چې رَبُّ الْعٰلَمِيْنَ په یوه ډول دمخکنی جملې الْحَمْدُ لِلّٰهِ دلیل دی ، هغه داسې چې هرکله ترټولو مخلوقاتو دپاللو ذمه واریو ذات د الله ﷻ وي نو دثنا او صفت حقیقي حقدار بس دغه ذات کېدای سي نو په دې وجه اول آیت (الْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِيْنَ) کې ثنا او صفت سره سره د ایمان دټولو څخه اول رکن توحید باری تعالی بیان په تاثرکونکې طریقې سره وکړل سو .

په دویم ایت کې درحمت دصفت ذکر ، درحمٰن ذکر او درحیم ، په الفاظو کړل سوی دي او دا دواړه الفاظ دمبالغې صغې دي ، او دخدای ﷻ درحمت پرا ختیا اوکمال بیانوی ددې صفت په ذکرکولوکې دلته شاید دې خبرې ته اشاره ده چې ددې ټولو مخلوقاتو پالنه اوتربیت چې الله ﷻ په خپله ذمه اخیستل دی ، داهغه دخپل یو ضرورت اومجبوری دوجې څخه اخیستل نه دي بلکه دا ټول دهغه دفراخ رحمت غوښتنه ده ځکه که چیرې دا ټول مخلوقات نه وي نو هغه ته په کې یو نقصان (تاوان) نسته اوکه چیرې وي نو په هغه باندې څه بوج هم نسته .

(مَالِكِ يَوْمِ الدِّيْنِ) دمالك لفظ دملِكَ څخه را وتلی دی او دملك معنٰی دا ده چې په یوشي باندې داسې قبضه وي چې هغه په دې باندې دتصرف کولو جائز قدرت لری (قاموس دفیروز آبادی ج۳ صـ ۳۲۰ مصر دارالمامون ۱۳۵۷هـ) دلفظ دین معنٰی ده جزا ورکول نو(مَالِكِ يَوْمِ الدِّيْنِ) لفظی ترجمه مالك دورځې دجزا یعني دجزا په ورځ کې دملکیت خاوند ، اوس دا خبره چې ملکیت به پرڅه شي وي دهغه ذکرنه دی سوې او په نه ذکرکولوکې عموم ته اشاره ده یعني دجزاء په ورځ دټولوکائناتو او ټولو شیانو ملکیت یوازې دخدای ﷻ به وي (کشاف د الزمحشری ج ۱ صـ ۱۳ القاهره مطبع الاستقامة ۱۳۶۵هـ)

﴿ دجزاء د ورځې حقیقت او دهغه عقلي ضرورت ﴾

دجزاء ورځ دکومې ورځې نوم دی ؟ او ددې حقیقت څه دی ؟ پرټولو کائناتو باندې دالله ﷻ ملکیت چې څه رنګه دقیامت په ورځ به وی ، دغه رنګه دا ملکیت نن هم دی نو بیاپه ټولوکائناتوباندې دملکیت دپاره دقیامت دورځې دخاص کولو وجه څه ده ؟ دا دوې داسې خبرې دي چې ددې وضاحت په کار دی .

دمخکنې خبرې وضاحت دا دی چې دجزاء ورځ دهغه ورځې نوم دی ، چې په هغه کې به الله ﷻ دښه او بد

عملونو بدله ورکوی نو ﴿ مَالِكِ يَوْمِ الدِّينِ﴾ (د ورځی دجزاء مالك) يوه فائده دا سوه ، چی دنیا دجزاء ځای نه دی بلکه دا دعمل او دفرضو د ادا کولو ځای دی او دجزاء دپاره بل وخت اوبل ځای دی په دنیاکی دیو سړی په عیش اوعشرت کی کیدل دا ددې دلیل نه دی ، چی دا سړی خدای ﷻ ته ډیر محبوب دی اویاپه غم اوتکلیف کی اخته کیدل ، ددې خبری علامه نه ده چی دا سړی دخدای ﷻ خوښ نه دی ، البته کله کله په دنیا کی دځه عمل دجزاء یاسزا یوه سپکه غونډی نمونه ښکاره کیږي ، خو هغه ددې عمل پوره بدله نه وی یوازی داګاهی او بیداري دپاره یوه نمونه وی لکه ددې متعلق دقرآن شریف وینا ده .

﴿وَلَنُذِيقَنَّهُم مِّنَ الْعَذَابِ الْأَدْنَىٰ دُونَ الْعَذَابِ الْأَكْبَرِ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ ﴾ (السجده)

مونږ خلقو ته دآخرت ځخه مخکی (کله) دنیا کی دیو نژدی عذاب خوند ورڅکوو ، هرکله چی دا معلومه سوه چی دښه اوبدعمل پوره پوره سزا اوجزا په دی دنیا نه حاصلیږي او دعقل ، عدل اوانصاف دا تقاضاده چی ښه اوبد برابر نه دی بلکه دهرعمل جزاء اوسزا حاصلیدل په کار دی ، نو ددې وجی ځخه دا ضروری سوه چی ددې عالم ځخه وروسته دې یو داسی عالم وی چی په هغه کی دهر کوچنی ، اولوی دښه اوبد عمل حساب کتاب وی اوپه انصاف سره دهغه جزاء اوسزا وی ، دی ته دقرآن په ژبه کی يَوْمُ الدِّين (دجزا ورځ) قیامت او آخرت ویل کیږي ، دا مضمون پخپله قرآن شریف په سورة مومن کی په داګه داسی بیان کړی دی . ارشاد دی .

﴿ وَمَا يَسْتَوِي الْأَعْمَىٰ وَالْبَصِيرُ وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَلَا الْمُسِيءُ قَلِيلًا مَا تَتَذَكَّرُونَ (۵۸) إِنَّ السَّاعَةَ لَآتِيَةٌ لَا رَيْبَ فِيهَا وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يُؤْمِنُونَ﴾

ړانده اولیدونکي اوهغه خلق چی ایمان یی را وړی دی اوښه عملونه یی کړی دی اوهغه خلق چی بدعمله دی ، دیو بل برابر نه دی ، تاسی خلق ډیرلږ پوهیږي قیامت به خامخا راځی (دی دپاره چی دهرعمل بدله پوره پوره ورکړل سی) دقیامت په راتلو کی ځه قسم شك نسته لیکن اکثر خلق نه پوهیږي .

د دویمی خبری وضاحت دا دی چی دټولو کائناتو د ذری ذری حقیقی مالك هغه پاك ذات دی چاچی دا کائنات پیدا کړی دی ، لوی کړی یی دی او پاللی یی دی او چی دهغه ملکیت په دی کائناتو باندی مکمل دی په ظاهره هم په باطنه هم په ژوندی هم په مړی هم ، او چی دهغه دملکیت ابتداء او انتها نسته ، په خلاف د انسان دملکیت ځخه چی هغه دا رنګه نه دی چی دهغه په دائره کی ابتداء او انتهاسته او چی هغه په ظاهر دی او په باطن نه دی ، په ژوندی دی او پرمړنه دی نو ددې ځخه دبصیرت دخاوندانو په نزد نه یوازی دورځی دا جزاء بلکه دنیا کی ترټولو کائناتو حقیقی مالك یوازی خدای ﷻ دی ، نو بیا دالله ﷻ دمالکیت دپاره دجزاء د ورځی په خاص کولو کی ځه حکمت دی ؟ هغه حکمت دا دی چی په ﴿مَالِكِ يَوْمِ الدِّينِ﴾ (یعني په دی تخصیص سره) الله ﷻ مغرور انسان آګاه کوی چی په دنیا کی که تاته زماد کوم ځخه ځه ناقص ملکیت په مال او دولت ، مځکی ، جائداد وغیره درکړل سوی دی . په دی غرورمه [illegible] ورځو ملکیت دی ، یو داسی ورځ راتلونکی ده چی په هغه کی به په ځه شي دا ناقص ملکیت هم [illegible] نه سی او ترټولو کائناتو ملك اوملك به یوازی دالله ﷻ وی او قرآن شریف پخپله ﴿مَالِكِ يَوْمِ الدِّينِ﴾ [illegible]

تفسیر دسورة مومن په دی آیاتونو کی کړی دی.

﴿يَوْمَ هُمْ بَارِزُونَ لَا يَخْفَى عَلَى اللَّهِ مِنْهُمْ شَيْءٌ لِمَنِ الْمُلْكُ الْيَوْمَ لِلَّهِ الْوَاحِدِ الْقَهَّارِ (١٦) الْيَوْمَ تُجْزَى كُلُّ نَفْسٍ بِمَا كَسَبَتْ لَا ظُلْمَ الْيَوْمَ إِنَّ اللَّهَ سَرِيعُ الْحِسَابِ﴾

په کومه ورځ چې ټول خلق (دخدای ﷻ) په مخکې حاضر سی چې دهغوی څه خبره (صورة) هم دخدای ﷻ څخه په پټه پاته نه سی، ددغه ورځی حکومت به دچاوی؟ بس یوازی دخدای ﷻ به وی چې هغه یو او غالب دی په دغه ورځ به هرسړی ته بدله ورکړل سی، په دغه ورځ به په چاظلم نه کیږي او الله ﷻ ډیر ژر حساب اخیستونکی.

﴿إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ﴾ لکه چې څرنګه مونږ مخکی ویلی وو چې یو اړخ دحمد او ثنا دی او بل اړخ یې ددعا او خواست دی، (نَعْبُدُ) دعبادت دلفظ څخه وتلی دی او دعبادت معنی دا ده چې په نهایت تعظیم او محبت سره دچاپه مخکی دنهایت عاجزی اوفرمانبرداری اظهار وکړل سی، (نَسْتَعِينُ) د استعانت دلفظ څخه وتلی دی او د استعانت معنی ده، دچا څخه کومك غوښتل.

﴿د إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ ربط مخکنیو ایاتونو سره﴾

پر انسانانو دري حالتونه تیریږي ماضی حال او مستقبل د اولو درو آیاتونو څخه په آیت ﴿الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ او آيت الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ﴾ کی انسانانو ته دا خبرداری ورکړل سوه چې انسان پخپل ماضی او حال کی یوازی دالله ﷻ محتاج دی الله ﷻ دی په ماضی کی دنیست څخه هسته کی او په ټولو کائناتو کی یی ده لره ښه شکل اوصورت او عقل او پوه ورکړه او په حال کی دالله ﷻ دطرفه دده پالنه روانه (جاري) ده او (په مَالِكِ يَوْمِ الدِّينِ) کی یی ورته دا وښوول، چې په مستقبل کی دی دالله ﷻ محتاج دی، دجزا په ورځ کی ده ته دالله ﷻ څخه ماسوا څوك کومك ورکولای نه سی، هرکله چې په دی درو آیاتونوکی دا څرګنده سوه چې انسان پخپلو دغه دري سره حالتونوکی د الله ﷻ څخه بی نیازه نه دی نو ددې خبری عقلی اوطبعی غوښتنه دا سوه چې عبادت دي هم یوزای ددغه ذات وکړل سی او په خپلو کارونو کی کومك دې یوازی ددغه ذات څخه وغوښتل سی چې د، إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ: معنی او مطلب دی.

غرض دا چې دی څلورم آیت کی (۱) یو خو دالله ﷻ ثنا صفت داسی بیان سوی دی چې دعبادت کولو او کومك غوښتلو لایق ذات یوازی الله ﷻ دی (۲) بل په کښې د انسان دعا او خواست داسی ذکر دی چې الله ﷻ دي زمونږ کومك وکی (۳) اړخ په کښې د ا دی چې بنده ته دا ښوونه کړل سوی ده چې الله ﷻ څخه ماسوا دی دبل هیچاعبادت نه کوی او نه دی دهغه څخه ماسوا بل څوك حقیقی حاجت ادا کونکی ګڼی چې دسوال دپاره دهغه په مخکی خپل لاسونه خپاره کی البته دالله ﷻ څخه دسوال او دعا کولو په وخت کی یو نبی یاولی لره یوازی وسیله جوړول بدوالی نه لري.

په دی آیت کی یوازی الله ﷻ څخه کومك غوښتل سوی دی اوهغه کارنه دی ټاکلی سوې کوم دپاره چې کومك غوښتلای سی. جمهورمفسرین رحمهم الله ددې وجه دا بیان نوی چې په هریوکارکی دالله ﷻ څخه کومك غوښتل ضروری دی که دغه څه دینی یا دنوی مراد نه وی او که طاعت او عبادت وی.

عبادت يوازې لمونځ روژې ته نه ويل کيږي بلکه امام غزالي رحمه الله په خپل کتاب اربعين کې دعبادت لس (۱۰) قسمونه ذکر کړي دي (۱) لمونځ (۲) زکوٰة (۳) روژه (۴) حج (۵) دقرآن شريف تلاوت (۶) هر هر حال کې دالله ﷻ ذکر کول (۷) حلال رزق دپاره کوشش کول (۸) همسايه اوملګرې حقوق ادا کول (۹) خلقو ته دنيکو کارونو حکم کول او دبدو څخه منع کول (۱۰) او درسول الله ﷺ په سنتو (سنت طريقو) عمل کول .

په دې بناء دالله ﷻ سره دشرك نه کولو مطلب دا سو چې په محبت کې د الله ﷻ سره څوك برابر نه کې ، دهغه په شان بيره يې هم دبل چا څخه نه وې ، دبل چاڅخه يې طمع اميد دهغه په شان نه وې ، دهغه په شان تکيه په بل چا نه لرې دبل چاخدمت ګذارې او فرمانبردارې هم دومره ضروري نه ګنې څومره چې دهغه عبادت ګنې ، دالله ﷻ څخه بغير دبل چاپه نامه نذرکوې او نه به دبل چا په مخکې دومره ځان ذليل کوې څومره چې دالله ﷻ په مخکې يې ذليل کوې او داسې کارونه به هم نه کوې چې دبيحده ذليل کيدو نښانې دې يعني رکوع اوسجده به هم دبل چا په مخکې (ماسوا دالله ﷻ څخه) نه کوې .
هغه درې آخرې آيتونه چې په هغه کې انسانانوته ديو خاص قسم دعا تلقين او تعليم سوې دې ، هغه دا دې.

اهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ (٦) صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ : ددې آياتونو ترجمه مخکې تيره سوې ده دلته ديوڅو مهمو خبرو ذکر کول غواړو .

﴿ اول دهدايت د درجو تفصيل ﴾

دا خبره دغور کولو وړ ده چې دصراط مستقيم دهدايت دغوښتلو دپاره چې په دې آيت کې کوم تعليم ورکړل سوې دې ، دا تعليم د انسانانو ديو خاص طبقې پورې خاص نه دې ، بلکه په دې تعليم چې څه رنګه عام خلق مخاطب دې ، دغه رنګه انبياء اولياء هم مخاطب دې ، دا ځکه چې دتخصيص دپاره دلته هيڅ علامه او دليل نسته ، او دا هم معلومه خبره ده چې انبياء عليهم السلام خو هدايت يافته دې او بل دپاره دهدايت په هکله سرچشمه دې ، نو بيا د انبياؤ ددغه حاصل سوې هدايت دپاره ددعا کولو مطلب او مقصد څه شي دې ؟ ددې خبرې او شبهې جواب په دې خبره باندې موقوف دې چې دهدايت حقيقت په تفصيل سره بيان کړل سي او په دغه تفصيل سره دهدايت متعلق نورې هغه شبهې به هم ختمې سي چې کومې دهدايت متعلق قرآن شريف کې عمومًامخکې راځي اوهغه تضاد او اختلاف به هم ختم سي چې دهدايت متعلق آياتونو کې په دغه تفصيل باندې ناخبرو خلکو ته را وړاندې کيږي .
دهدايت دلفظ ښاغلسته تشريح امام راغب اصفهاني په مفردات القرآن (صـ ۵۶ مصر مصطفٰی البالی ۱۳۲۴ هـ) کې کړې ده ، چې دهغه خلاصه دا ده .
دهدايت اصلي معنٰی ده . يو سړي ته په مهرباني سره دمنزل مقصود طرف ته راهنمايي او ښوونه کول او هدايت کول په حقيقت کې يوازې دخداې ﷻ کار دې ، چې مختلفې درجې يې دي .
يوه درجه دهدايت عامه ده چې دکائناتو ټولوقسمونوته يعني جمادات نباتات حيوانات وغيره ته شامله ده ددې هدايت عامه ذکردقرآن شريف په دې آيت کې سوې دې ، أَعْطَىٰ كُلَّ شَيْءٍ خَلْقَهُ ثُمَّ هَدَىٰ :

یعنی الله ﷻ هر شي ته دهغه پیدا کیدل ورکړی دی او بیایی دهغه مناسب هدایت کړی دی.
او دغه مضمون په سورة اعلی کی په دی الفاظو بیان سوی دی.
سَبِّحِ اسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلَى (۱) الَّذِي خَلَقَ فَسَوَّى (۲) وَالَّذِي قَدَّرَ فَهَدَى (۳).
یعنی چی هغه دټولو مخلوقاتو دپاره خاص مزاجونه او خاص خاص کارونه مقرر کړه او بیا یی هریوه ته دهغه مناسب هدایت ورکی.
دا دهغه دهدایت نتیجه ده چی دکائنات عالم ټول اقسام، خپل خپل سپارل سوي کار په داسی ښه طریقه سره کوی چی عقل ورته حیرانیږي.
دلته کی یو سوال دا راپورته کیږي چی هر کله دهدایت عامه دکائنات عالم ټولو اقسامو ته شامل سو نو دکائنات عالم په اقسامو کی بعضی قسمونه خو داسی دی چی هغه نه روح لری او نه شعور نو دداسی بی روحه او بی شعوره قسم مخلوق دهدایت سره کارڅه دی؟ دديِ سوال جواب دا دی چی دقرآني تعلیماتو په رڼاکی دکائناتو ټول قسمونه او دهغه ذره ذره دخپلی درجی مطابق ژوند، احساس، عقل او شعور لری، دا بله خبره ده چی دا په بعضو خبرو کی کم او په بعضوکی زیات دی او دغه وجه ده چی په کوموکی ډیرکم دی هغو بی روحه بی شعوره ګڼل کیږي او الهی احکامو کی د دوی دشعور دکمزوری دومره اثر وکړل سو چی دوی په الهی احکامو مکلف نه کړل سو او په کومو کی چی دژوند اثار خو ښکرند وی لیکن عقل او شعور په کی ښکرند نه وی، هغوی ته حیوان ویل کیږي، او په کومو کی چی دژوند دښکرندوآثاروسره سره دعقل اوشعورآثارهم ښکرندوی هغوی ته دعقل خاوندان ویل کیږی، ددغه عقل اوشعور دکمی او زیاتی په وجه پرټولو کائناتو کی دشرعی احکامو مکلف یوازی انسان او پیریان دی، ځکه چی په دوی کی عقل اوشعور مکمل دی، لیکن ددي دا مطلب نه دی چی د انسان او پیریانو څخه ماسوا دکائناتو په اقساموکی ژوند احساس او شعور بالکل نسته، ځکه چی د الله ﷻ ارشاد دی.
وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا يُسَبِّحُ بِحَمْدِهِ وَلَكِنْ لَا تَفْقَهُونَ تَسْبِيحَهُمْ: سورة بنی اسرائل ۴۴
داسی یوشي نسته چی هغه دخدای ﷻ دثناسره دهغه پاك (په قال یا په حال) نه بیانوی، لیکن تاسی د دوی په پاکی بیانولو باندی نه پوهیږي.

أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ يُسَبِّحُ لَهُ مَنْ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَالطَّيْرُ صَافَّاتٍ كُلٌّ قَدْ عَلِمَ صَلَاتَهُ وَتَسْبِيحَهُ وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِمَا يَفْعَلُونَ.
آیا تاته معلومه نه ده چی په مځکه او آسمانونو کی چی څه مخلوقات دی دالله ﷻ پاکی بیانوی او (خاص کر) مرغان چی په غوړولو د وزرو سره الوزی را الوزی، ټولو ته خپله خپله دعا او تسبیح معلومه ده او الله ﷻ ته د دوی ټول کارونه معلوم دی.
او دا معلومه خبره ده چی د الله ﷻ ثنا او صفت او پاکی بیانول د الله ﷻ دپیژندګلوی سره اړه لری او دا هم معلومه خبره ده چی د الله ﷻ معرفت او پیژندګلوی ترټولو څخه ډیر لوی علم دی او دا علم دعقل او شعور څخه بغیر حاصلیدای نه سی، نو ددي آیاتونو څخه دا ثابته سوه چی ټولو کائناتو کی روح هم سته، ادراك او احساس هم سته، عقل او شعور هم سته لیکن په بعضی کائناتو کی دا جوهر دومره ډیر کم اوپټ دی چی عام کتونکی ته ددي احساس کیدای نه سی نو ددي وجی څخه په عرف کی دوی ته بی ساه

یابی عقله ویل گیږي او هم په دی وجه دوی په شرعی احکامو مکلف کړل سوي نه دی ، دا دقرآن شریف دهغه وخت خبره ده چی په دنیاکی نه یو ځای یو فلسفی وو او نه یو فلسفه مدونه سوې وه ، بیا وروسته راتلونکو فلسفیانو پخپل وخت کی ددې تصدیق کړی دی ، چی زړه فلسفه کی ددې نظر یی بعضی خلک تیر سوی دی او دنوی فلسفی او دسائنس ماهرینو خو دا په ډیر وضاحت سره ثابته کړی ده ، دهدایت دویمه درجه مخکنی درجی په مقابله کی خاصه ده چی یوازی هغه شیانو پوری خاصه ده چی هغه ته په عرف کی دعقل خاوندان وایی یعني انسانان او پیرنان او دا هدایت دپیغمبرانو په ذریعه هر یو انسان ته ورکړل کیږي ، که چا دا هدایت قبول کی نو هغه مومن او مسلمان ګڼل کیږي ، او که چا قبول نه کی هغه کافر ګڼل کیږي .

دریمه درجه دهدایت ددې مخکی درجی څخه هم خاصه ده ، چی هغه یوازی مومنانو او متقیانو پوری خاص ده ، دا قسم هدایت دالله ﷻ دطرفه بغیر دیو واسطی څخه چی انسان کیږي او ددې هدایت دویم نوم (توفیق) دی ، یعني داسی اسباب او حالات پیدا کول چی دهغه په وجه دقرآن په هدایت باندی عمل کول آسان سی او دهغه خلاف کول ګران سی ددې دریمی درجی دفراخی څه حد نسته او ددې درجی یی هم نه ختمیدونکی دی ، او دغه قسم هدایت د انسان دترقی میدان دی او دنیکو عملونو په کولو سره په دی کی زیات والی کیږي دقرآن په ډیرو آیاتونوکی ددغه زیات والی ذکرسوی دی مثلاً .

وَالَّذِينَ اهْتَدَوْا زَادَهُمْ هُدًى (محمد ۱۷) چاچی هدایت قبول کی الله ﷻ دهغوی هدایت کی زیاتوالی کوی .

وَمَنْ يُؤْمِنْ بِاللَّهِ يَهْدِ قَلْبَهُ (التغابن ۱۱) څوك چی په الله ﷻ ایمان را وړی الله ﷻ دهغه زړه ته هدایت کوی .

وَالَّذِينَ جَاهَدُوا فِينَا لَنَهْدِيَنَّهُمْ سُبُلَنَا (العنکبوت ۶۹) څوك چی زموږ په لاره کی کوشش کوی موږ هغه ته دخپلو لارو نور زیات هدایت کوو .

دا هغه میدان دی چی په کښی لوی څخه لوی نبی او رسول او ولی الله دخپل عمر تر آخره پوری دهدایت دزیاتوالی او توفیق طلب کوونکی ښکاری ، دهدایت د درجو تفصیل څخه وروسته دا معلومه سوه چی هدایت یو داسی شي دی چی ټولو ته حاصل دی او ددې نورو درجو حاصلولو څخه لوی لوی بندګان بی پرواه نه دی دغه وجه ده چی دسورة فاتحه مهم ترینه دعا دهدایت غوښتل ګرځول سوی دی چی دیو ادنٰی مومن دپاره هم مناسبه ده او دلوی نبی او ولی دپاره هم دغه رنګه ضروری ده ، دغه وجه ده چی درسول الله ﷺ په اخری عمرکی په سورة فتح کی دفتح مکی دفائدو په بیانولوکی دا ارشاد وسو ، ويهديك صراطًا مستقيماً یعني مکه ستا په لاس څکه فتح کړل سوه چی تاته دصراط مستقیم هدایت وکړل سی دا ښکاره خبره ده چی رسول الله ﷺ مخکی څخه هدایت یافته وو او دنورو خلګو دپاره یو مجسم هدایت وو نو بیا په دې ځای کی ده ته دهدایت کیدلو ، ددې څخه ماسوا څه بل مطلب نسته چی دهدایت څه ډیر لوړ مقام دوی ته په دی وخت کی حاصل سو .

دهدایت په دی تشریح سره تاسی ته به دقرآن په فهم کی ډیری فائدی حاصل سوی وی .

اول دا چی په قرآن شریف کی یوځای خو هدایت دهر مومن او کافر بلکه ترټولو مخلوقاتو دپاره بیان کړل سوی دی او یوځای یوازی متقیانو سره خاص کړل سوی دی چی ددې څخه ناواقف ته په قرآن کی

دتعارض شبه پیداکیږي خو دهدایت دعام اوخاص درجو معلومیدو څخه وروسته دا شبهه پخپله ختمیږي ، چې یوه درجه دهدایت عامه ده او ټولو ته شامله ده اوبله درجه خاصه ده او یوازې متقیانو ته شامله ده ، دویم دا چې په قرآن کې خو یو اړخ ته دا ارشاد دی چې الله ﷻ ظالمانو ته یافاسقانو ته هدایت نه کوي اوبل طرف ته په وار وار دا ارشاد دی چې الله ټولو ته هدایت کوی ددې جواب د درجو دتفصیل څخه واضح سو چې هدایت عامه ټولو ته کیدای سي اودهدایت دریمه خاص درجه دظالمانوفاسقانو په برخه کی نسته ، دریم دا چې دهدایت په درو درجوکی اوله اودریمه درجه بغیردیو واسطی څخه دالله ﷻ کاردی په دوی کی دیونبی یارسول یودخل نسته دپیغمبرانوکاریوازی دهدایت دویمی درجی سره دی په قرآن کی که یوځای پیغمبرانو ته هادیان ویل سوی دی هغه ددې دویمی درجی په اعتبار سره ویل سوی دی او چیري چې دا ارشاد دی.

إِنَّكَ لَا تَهْدِي مَنْ أَحْبَبْتَ (القصص ۵۶) یعني ته هغه چاته هدایت نه سی کولای چې کوم ته خوښوی ، نو دلته دهدایت دریمه درجه مراد ده یعنی ته هغه ته دهدایت قبلولو توفیق ورکولای نه سی.

مطلب داچې ، اهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ : یوه جامعه او ډیره مهمه دعا ده چې انسان ته ښوول سوی ده ددې څخه ددنیایوفردبی پرواه نه دی، دین او دنیا دواړو کی دصراط مستقیم څخه بغیرکامیابی ممکنه نه ده.

دا صراط مستقیم کومه لاره ده ؟ ددې ښوونه د، اهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ : څخه وروسته په دوو آیاتونو کی ، صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ : کړل سوې ده یعنی دهغو خلقو لاره چې هغوی باندی تا انعام کړی دی اوهغه خلک چې الله ﷻ انعام پرکړی دی ، دهغوی تفصیل په بل ایت کی داسی سوی دی ، الَّذِينَ أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ مِنَ النَّبِيِّينَ وَالصِّدِّيقِينَ وَالشُّهَدَاءِ وَالصَّالِحِينَ (النساء ۶۹) یعني هغه خلک چې هغوی باندی د الله ﷻ انعام سوی دی او دالله ﷻ په دربارکی مقبول دی دڅلورو درجو خلق دی (پیغمبران (۲) صدیقین (۳) شهداء (۴) او صالحین.

صدیقن هغه خلق دی چې دپیغمبرانو څخه وروسته په امت کی ترټولو څخه دزیاتی مرتبی خاوندان دی چې په هغوی کی باطنی کمالات هم دی په عرف کی دوی ته اولیاء ویل کیږي ، شهدا هغه خلق دی چې هغوی ددین په مینه کی خپل ځانونه ورکړی دی ، اوصالحین هغه کسان دی چې دشریعت پوره پوره تابعداری کونکی وی ، په واجبوکی هم اومستحبو کی هم چې په عرف کی دوی ته دیندار ویل کیږي.

په دې آیت کی اول په ایجابی اومثبت طریقې سره دصراط مستقیم تعین سوی دی چې ددغه څلورو طبقوخاوندانو په لاره تګ صراط مستقیم دی او ددې څخه وروسته د ایت په آخره برخه کی سلبی اومنفی طریقې سره دصراط مستقیم تعین کړل سوی دی ، غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ : یعنی نه دهغوی خلګو لاره چې په هغوی باندی ستاغضب کړل سوی دی او نه دهغوی لاره چې لاره یی ورکه کړی ده.

د، مَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ : څخه مرادهغه کسان دی چې هغوی ددین د احکامو دپیژندګلوی باوجود دشرارت ، خو دغرضی اوخواهش نفسانی په وجه خلاف ورزی کوی ، په نوروالفاظوکی داسی سوه چې دالله ﷻ د احکامو په تعمیل کی کوتاهی کوی لکه چې په عامه توګه سره به یهودو کوله او ددنیا دذلیل مفاد دپاره

به يې دين پريښودى او نبيانو توهين (سپكاوى) به يې كوى ، او(ضالين) څخه مراد هغه كسان دي چې دجهالت اودناواقفتياپه وجه ددين په معامله كې په غلطه لاره روان سوي وي او د دين دمقرره حدودوڅخه وتلي وي او په افراط اوغُلو كې اخته سوي وي لكه چې په عامه توګه سره دنصاراؤ دا حال وو چې دنبي په تعظيم (عزت) كې دومره دحد څخه ووتل چې هغه ته يې خداى وويل .

د آيت مطلب دا سو چې مونږ هغه لاره نه غوارو چې هغه دهغو بدعملو لاره ده چې دين كې دخپل نفساني مرضونو په وجه دا كوتاهي كوي او نه هغه لاره غوارو چې دجاهلانو او په دين كې دتجاوز كوونكو لاره ده بلكه لاره غوارو چې درميانه لاره ده چې په هغه كې نه افراط سته او نه تفريط او چې دخواهشاتو نفسانيو دتابعداري او دفاسدو عقيدو څخه بالكل پاكه ده .

دسورة فاتحې د اووم ايت تفسير ختم سو ، ددې سورة خلاصه او مطلب دا دعاده چې اى خدايه مونږ ته صراط مستقيم را وښيه اوپه دنياكې دصراط مستقيم پيژندګلوى ډيرلوى علم اولويه كاميابي ده او ددې په پيژندګلوى كې دغلطيدو په وجه ددنياډير قومونه تباه سوي دي . ګنې دخدا طلبي دپاره كوشش كول ډيرو كافرانو هم كړى دى ، په دغه وجه قرآن شريف دصراط مستقيم ايجاد اوسلبي دواړه اړخونه سره واضحه كړل .

﴿ صراط مستقيم دكتاب الله اورجال الله دواړو په جمع كيدو سره حاصليږي ﴾

دلته يوه خبره دغور وړ ده او په دې كې په غوركولوسره دعلم يوه لويه دروازه خلاصيږي هغه دا چې دصراط مستقيم دتعين دپاره څرګنده صفا خبره دا وه چې صراط الرسول يا صراط القرآن يې ويلى واى چې دا مختصر هم وو او واضح هم ځكه چې پوره قرآن په حقيقت كې دصراط مستقيم تشريح ده او درسول الله ﷺ ټول تعليمات ددې تفصيل دى ، ليكن دقرآن په دې لنډ غوندې سورة كې دلنډوالي او وضاحت دا اړخ پريښول سو او دصراط مستقيم دتعين دپاره الله ﷻ په مستقلو دوو آياتونوكې په مثبت اومنفي دواړو اړخونو سره دصراط مستقيم تعين داسې وكې كه چيري سيده لاره غواړي نو هغه خلق تلاش كې او دهغو لاره واخلي ، قرآن شريف په دې ځاى كې دا ونه ويل چې دقرآن شريف لاره غوره كړى ځكه چې يوازې كتاب د انسان دترتيب دپاره كافي نه دى او نه يې داسې وويل چې درسول لاره غوره كړى ځكه چې درسول الله ﷺ بقاپه دې دنيا كې هميشه نه ده او ددې څخه وروسته يوبل رسول اونبي نسته نو په دې وجه صراط مستقيم چې دكومو خلكو په ذريعه حاصليداى سي په هغوى كې د انسانانو څخه ماسوا داسې خلګ شامل كړل سوي دي چې ترقيامته پورې به هميشه پيداكيداى سي مثلاً صديقين ، شهداء او صالحين .

مطلب دا چې الله ﷻ دسيده لارې دمعلومولو دپاره دخه خلقو او انسانانو درك وركړه ، دخه كتاب حواله يې ورنه كړه ، په يو حديث كې دي چې كوم وخت رسول الله ﷺ صحابوته دا خبر وركړى چې دمخكنيو امتونو په شان زما امت به هم اويا(۷۰) فرقې كيږي او يوازې يو جماعت به په حق وي ، نو صحابو پوښتنه وكړه ، دا كوم جماعت دى ؟ نو رسول الله ﷺ په جواب كې وفرمايل مَا اَنَا عَلَيْهِ وَاَصْحَابِي يعني دا هغه جماعت دى چې زما او زما دصحابو په طريقه وي په دې خاص طرز كې شايد دې طرف ته اشاره وي

چی د انسان تعلیم او تربیت یوازې په کتابونو او روا یتونو سره کیدای نه سی بلکه دماهرو خلقو دصحبت او د دوی څخه په زده کړه حاصلیږي یعني په اصل کی د انسان مربی او معلم بس انسان کیدای سی ، یوازی کتاب معلم اومربی کیدای نه سی .

دا حقیقت ددنیا په ټولو کارونو کی څرګند دی نه یوځای جامی ګنډل یوازی دکتاب دمطالعی څخه ازده کیږي نه ډوډۍ پخول نه یوځای یو ډاکټر یوازې د ډاکټر دکتاب په کتلو ډاکټر سوی دی ، هم دغه رنګه دقرآن شریف او حدیث یوازی مطالعه کول د انسان دتعلیم او د اخلاقو دتربیت دپاره کافی کیدای نه سی ترڅو چی دا دیو ماهر څخه باقاعده حاصل نه سی که چیري یوازی کتاب کافی کیدای سوای نو بیا دپیغمبرانو لیږلو ته څه ضرورت نه وو ، کتاب (قرآن) رسول دمعلم په توګه لیږل او دصراط مستقیم دمعین کولو دپاره دخپلو مقبولو بندګانو فهرست ورکول ددې خبری دلیل دی چی یوازی دکتاب مطالعه دتعلیم او تربیت دپاره کافی نه ده بلکه دیو ماهر څخه ددې زده کړه ضروري ده .

ددې خبرو څخه دا معلومه سوه چی د انسان د اصلاح او فلاح دپاره دوه شیان ضروري دی ، یو کتاب الله چی په دی کی د انسان دژوند دهر اړخ احکام موجود دی او دویم رجال الله یعني الله والا خلق ، مطلب دا چی دکتاب الله په مقصد باندی ځان پوه کول اوبیا په هغه باندی عمل کولو کی درجال الله څخه کار اخیستل ضروري دی .

﴿ دسورة فاتحه په باره کی مسئلی او احکام﴾

په سوره فاتحه کی اول دالله ﷻ حمد او ثناده ، بیایوازی د الله ﷻ دعبادت کولو اقرار دی او ددې خبری اظهار دی چی مونږ د الله ﷻ څخه ماسوا بل څوك خپل حاجت پوره کوونکی نه ګڼو دا یو قسم دوفا داری قسم دی چی انسان یی دخپل پروردګار سره کوی ددې څخه وروسته یوه مهمه دعاده چی د انسان ټولو مقاصدو او ضروریاتو باندی مشتمله ده ، په سورة فاتحه کی ددغه لوړو خبرو څخه ماسوا ډیری ضمنی فائدی او مسئلی هم راغلی دی ، دلته دځو مهمو مسئلو ذکر کول په کار دی .

﴿ ددعا کولو طریقه ﴾

دکلام په دی خاص طریقه سره چی سورة فاتحه کی ده انسان ته الله ﷻ ددعا کولو دا تعلیم ورکړی دی چی هرکله انسان دالله ﷻ څخه څه غواړی نوهغه لره په کار دی چی اول دالله ﷻ حمد اوثناوکی اوبیا ددې خبری دوفاداری قسم وکړی چی دالله ﷻ څخه ماسواڅوك لائق دعبادت نه دی اونه څوك په حقیقت کی دچا مشکل کشااوحاجت روا دی او بیا دې دخپل مطلب دعاوکړی په داسی طریقه سره چی کومه دعا وکړل سی نو هغه خامخا قبلیږي (احکام القرآن دابو بکر جصاص ج ۱ ص ۲۴ مصر المطبعة البهیه ۱۳۴۷ هـ) او په دعا کی داسی جامع دعاوکړی چی سره دلندوالی څخه په هغه کی د انسان ټول مقصدونه داخل سی ، لکه دصراط مستقیم هدایت غوښتل ، ځکه چی دا یو داسی شي دی که چیري د انسان په دنیوی او دینی هرکار کی راسی نو هغه به هیڅ کله نقصان نه کړی پیدا .

﴿ (۲) د انسان دفطرت تقاضاده چي انسان دي د الله ﷻ حمد او ثنا ووایي ﴾

ددې سورة په مخکی جمله کی دالله ﷻ دحمدبیانولوتعلیم اوترغیب دی لیکن حمد دڅه نعمت یادیو صفت

په وجه کول کيږي اودلته دغه نعمت اوصفت ذکرنسته نوپه دی کی دی خبری ته اشاره ده چی دالله ﷻ نعمتونه بی حسابه دی، یوانسان په دغه نعمتونوباندی احاطه کولای نه سی لکه دقرآن شریف ارشاددی.
وَإِنْ تَعُدُّوا نِعْمَةَ اللَّهِ لَا تُحْصُوهَا : یعني که چیري تاسی دالله ﷻ دنعمتونو شمیرل وغواړی نو وبه نه کړل سی انسان که چیري دا ټول عالم پریږدی او یوازی پرخپل ځان نظر واچوی نو ده ته به دا معلومه سی چی دی پخپله یوکوچنی عالم دی اودلوی عالم ټولی نمونی په کښی سته، دهغه بدن دمځکی په ډول دی او ویښته یی دبوټو په شان دی اوهډوکی یی دغرونو په شان دی او دهغه رګونه چی په وینه په کښی ځی راځی په مځکه کی دننه دچینو او نهرونو په شان دی.
انسان د دووشیانوڅخه جوړ دی، یو بدن او بل روح او دا هم ښکاره خبره ده چی دقدر اوقیمت په اعتبار روح اصل، اعلی او بهتر دی، بدن یوازی د روح تابع دی اوادنی اجزاء په باره کی طبیبان او دتشریح الابدان خلق داسی وایی چی په دی کی الله ﷻ تقریباً پنځه زره مصلحتونه اوفائدی ایښی دی، په دی کی تر دری سوه زیات پیوندونه الله ﷻ په خپل کامل قدرت سره داسی مضبوط جوړکړی دی چی په هر وخت کی دحرکت کولو سره هم نه سولیږي اونه یوځای دمرمت کولو ضرورت پیښیږي عادةً دانسان عمرشپیته اویا کاله وی، ټول عمر دده دغه نرم اونازك اندامونه او دوی پیوندونه په اکثرو وختونوکی په داسی حرکت کی وی که چیري ددې په ځای فولاد وی نوهغه به سولیدلی وای لیکن الله ﷻ فرمایی.
نَحْنُ خَلَقْنَاهُمْ وَشَدَدْنَا أَسْرَهُمْ . مونږ انسان پیداکړی دی او د دوی پیوندونه مومضبوط کړی دی.
دا ددغه قدرتی مضبوطیا اثر دی چی دعام عادت مطابق دا پیوندونه تر اویاوو (۷۰) څخه زیات کالو پور کارکوی، دانسان په اندامونوکی یوازی یوې سترګی ته وګوری چی په دی کی الله ﷻ کوم حکمتونه ایښی دی، انسان که چیري ټول عمر ولګوی نو دا حکمتونه به سرته رسوی بیا ددې دیو وار عمل ته وګوری او دا حساب ولګوی چی ددې دیوې دقیقی په عمل او کار کی د الله ﷻ څومره نعمتونه کار کوی نو حیران به پاته سی ځکه چی دسترګی په غړیدو کی او دڅه شي په لیدو کی چی څومره دا دخلی قوتونه په کار اخته دی دومره بهرنی مخلوقات هم په کار اخته دی که چیري دلمر رڼا نه وی نو دسترګی دننه رڼا کار کولای نه سی بیادلمردپاره دفضاضرورت دی ددې څخه دا معلومه سوه چی دسترګی په یو وار لیدل کولو کی دټول عالم قوتونه کارکوی داخو دیو وار عمل دی بیاسترګه په ورځ کی څو واری کتل کوی اوکال کی څو واری اوعمر کی څو واری، دا یوه داسی سلسله ده چی ددې شمیر د انسان دطاقت څخه دباندی وتلی دی.
دغه رنګه دغوږ، دژبی، دلاس او دپښو چی څومره کارونه دی په هغوی کی دټول عالم قوتونه شامل دی دا خو هغه نعمت دی چی په دی کی دشاه اوګدا هیڅ فرق نسته، د الله ﷻ ټول لوی لوی نعمتونه داسی دی چی دهغه څخه هر یو انسان فائده اخلی، دمځکی او آسمان څخه او په دوی کی ترټولو کائناتو څخه لکه سپوږمی، لمر، ستوری، هوا او فضا سوه، هر ژوندی سره فائده اخلی.
ددې څخه وروسته دالله ﷻ خاص نعمتونه دی چی هغه الله ﷻ د انسان افرادوته دخپل حکمت په وجه په داسی طریقه ورکړی دی چی بعضوته یی ډیر ورکړی دی اوبعضوته لږ، اودغه نعمتونه مال دی، دولت

دی. عزت دی ، مرتبه ده ، ارام دی ، راحت دی ، داخبره بالکل واضحه ده چی دالله ﷻ عام نعمتونه چی هغه کی ټول انسانان برابر شریك دی دخاص نعمتونو په مقابله کی ډیر زیات مهم ، اوشرف دی لیکن ناپوه انسان ددغه عام نعمتونو په باره کی څه توجه نه کوی او یوازی دده نظر په دغه خاصو معمولی نعمتونو مبتلی.

بهرحال دا دهغه نعمتونو سر سری نمونه دده چی په هروخت کی په هرانسان باندی دالله ﷻ دطرف څخه کیږي نو ددې دا لازمی نتیجه سوه چی انسان دې دخپل طاقت برابر ددغو احساناتو او انعاماتو کوونکی حمد اوثنا ووایی او وایی دی او ددغه فطري غوښتنی دتلقین دپاره دقرآن دټولوڅخه د اول سورة په اول آیت کی اوله کلمه (الحمد) را وړل سوه او دخدای ﷻ حمد اوثنا ته په عبادت کی لویه درجه ورکړل سوه رسول الله ﷺ فرمایلی دی چی هر کله بنده ته دخدای ﷻ دطرفه څه نعمت ورکړل سی او دا بنده په هغه باندی الحمد لله ووایی نو دا داسی سوه چی گویا ده چی څه اخیستی دی دهغه څخه یی ډیر ښه شي ورکی (قرطبی جـ ۱ صـ ۱۳۱)

په یو بل حدیث کی دی که چیري دټولی دنیا نعمتونه یو سړی ته حاصل سی او هغه په دی باندی اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ ووایی نو داَلْحَمْدُ لِلّٰهِ ددغه ټولو دنوی نعمتونو څخه ښه او بهتره ده (قرطبی دغه په مخکنی حواله) دبعضی عالمانو څخه نقل کړی دی چی ددې مطلب دا دی چی اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ په ژبه ویل هم دالله ﷻ یو نعمت دی او دا نعمت دټولو دنیوی نعمتونو څخه افضل دی په یو صحیح حدیث کی دی چی په اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ سره دعمل دتلی نیمه پله ډکیږي ، او دحمد حقیقت حضرت شقیق بن ابراهیم دا بیان کړی دی چی هر کله الله ﷻ تا ته څه شي درکی نو اول یی ورکونکی او پیژنه بیا یی چی څه درکړی دی په هغه باندی راضی سه او بیاستاپه بدن کی ترڅومره پوری هغه قوت اوطاقت موجود دی ، چی هغه هم ده درکړی دی دده نافرمانی مه کوه (قرطبی جـ ۱ صـ ۱۳۴)

دویمه کلمه ﴿لِلّٰهِ﴾ ده په دی کلمه کی الله ﷻ سره دلام حرف لگول سوی دی او دی لام ته دعربی په قواعدو کی د اختصاص لام ویل کیږي چی دڅه حکم یاوصف په خاص کولو باندی دلالت کوی ، دلته کی ددې معنی دا سوه چی یوازی دا نه ده چی دالله ﷻ حمد اوثنا دانسان فریضه ده بلکه دی سره ددې کلمی څخه دا هم معلومه سوه چی په حقیقت کی دالله ﷻ څخه ماسوا په دنیا کی بل څوك دحمد اوثنا مستحق نه سی کیدای البته دا هم دالله ﷻ انعام دی چی انسان ته تهذیب اخلاقو دښوونی دپاره دا حکم کړی دی چی زما نعمت او احسان تاته دکومو واسطو څخه حاصل سی نو ددغه واسطو هم شکر کوه ، ځکه چی کوم انسان دخپل انسانی محسن شکر کونکی نه وی نو هغه د الله ﷻ شکر هم ادا کولای نه سی.

﴿ (۳) یو انسان ته خپله مدحه پخپله کول روانه دی ﴾

دقرآن شریف ارشادی ، فَلَا تُزَكُّوا أَنْفُسَكُمْ هُوَ أَعْلَمُ بِمَنِ اتَّقَىٰ : (النجم ۳۲)

تاسی دخپلو ځانونو دپاکی او صفایی دعوه مه کوی الله ﷻ هغه خلق ښه پیژنی چی دچا شعار تقوی ده.

مطلب دا دی چی انسان دصفت اوثنامدارپه تقوی دی او ددی حال الله ﷻ ته معلوم دی چی دچاتقوی دڅومره درجی ده او الله ﷻ که خپل ثنا صفت بیان کړی دی ددې وجه دا ده چی عاجز انسان طاقت نه

درلودي چې د الله ﷻ ثنااوصفت څرنګه وکړي اودهيڅطاقت نسته چې هغه دالله ﷻ دشان لائق ثنا اوصفت وکړي رسول الله ﷺ فرمايلي دي (لَاۤ اُحۡصِيۡ ثَنَاءً عَلَيۡكَ) زه ستا دشان موافقه ثنانه سم ويلاى . نو په دي وجه الله ﷻ پخپله انسان ته دثنا او دصفت طريقه وښووله .

﴿ (۴) درب لفظ الله پوري خاص دي بل چاته رب ويل روانه دي ﴾

رب هغه چاته ويل کيږي چې هغه دڅه شي مالك وي او ددغه شي تربيت ، اصلاح هم پوره پوره کوي او دا ښکاره ده چې ترټولوکائناتو اومخلوقاتو دغه رنګه ربّ دالله ﷻ څخه ماسوا کيداى نه سي ددې وجي څخه ددې لفظ اطلاق الله ﷻ پوري خاص دي او غيرالله ته رب ويل روانه دي ، دصحيح مسلم په حديث کې دي چې يونوکر ياغلام دې خپل مالك اوآقا ته رب نه وايي هغه يوخاص شي ته د اضافت په وخت کې درب لفظ ويل انسان وغيره دپاره روا دي مثلاً رب المال ، رب الدار (قرطبي ج ۱ صـ ۱۳۷)

﴿ (۵) د استعانت دمعنى وضاحت او دوسيلى دمسئلى تحقيق ﴾

دقرآن مفسرحضرت عبدالله بن عباس ﷺد، اِيَّاكَ نَعۡبُدُوَاِيَّاكَ نَسۡتَعِيۡنُ : معنى داسي کړى ده چې مونږستاعبادت کوو. ستاڅخه ماسوا دبل چاڅخه کومك نه غواړو(تفسيرابن جريرابن ابى خاتم ج ۱ صـ ۵۲ مصرمطبع مينه)

بعضى سلف صالحينو فرمايلى دي چې سورة فاتحه دټول قرآن راز خلاصه ده او، اِيَّاكَ نَعۡبُدُ وَاِيَّاكَ نَسۡتَعِيۡنُ: دټولى سورة فاتحى دراز خلاصه ده ، ځکه چې ددې په اولنى جمله کې دشرك څخه دبيزاره کيدو اعلان دى او په دويمه جمله کې دخپل قوت اوقدرت څخه دبيزاره کيدو اظهار دى ، چې لاچاره بنده دالله ﷻ دکومك څخه بغيرهيڅ کولاى نه سى ، اوددې مطلب ، خپل ټول کارونه الله ﷻ ته سپارل دي او ددې هدايت په قرآن شريف کې ځاى پرځاى راغلى دى ، فَاعۡبُدۡهُ وَتَوَكَّلۡ عَلَيۡهِ، قُلۡ هُوَ الرَّحۡمٰنُ اٰمَنَّا بِهٖ وَعَلَيۡهِ تَوَكَّلۡنَا ، رَبُّ الۡمَشۡرِقِ وَالۡمَغۡرِبِ لَاۤ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ فَاتَّخِذۡهُ وَكِيۡلًا.

ددې ټولوآياتونوڅخه دامعلومه سوه چې مومن دې پخپل هرقسم کاراوعمل کې بروسه اوتکيه يوازى په الله ﷻ باندي کوى پخپل قابليت يادبل چاپه کومك دې باوراوتيکه نه کوى ددې آياتونو څخه دوه بنيادى مسئلى دعقائدو ثابتى سوې اول دا چې دعبادت دهغه معنى ترمخه چې مخکى تيره سوه ، دا واضحه سوه چې شرك يوازى دى ته نه وايى چې دبت پرستو په شان دخداى ﷻ داختياراتو مالك وګڼل سى

﴿ دالله ﷻ څخه ماسوا دبل چا عبادت روانه دى دهغه په عبادت کى بل څوک شريکول حرام او ناقابل معافى ګناه ده ﴾

دعبادت معنى پورته ذکر سوه چې ديو ذات د انتهائى عظمت اومينى په وجه دهغه په مخکى دخپلى عاجزى اوتذلل اظهار ته عبادت ويل کيږي نو دالله ﷻ څخه ماسوا بل چاسره داسى معامله اختيارولو ته شرك ويل کيږي، شرك هم فقط دى ته نه وايى چې دبت پرستوغوندى دکانى يوبت دې دخدايى داختياراتو مالك وګڼل سى ، بلکه چاته دمحبت ، اطاعت اوعظمت هغه درجه ورکول چې فقط الله ﷻ سره لائقه وى ، په شرك جلى کې دا خل دى په قرآن شريف کې ديهودو اونصاراؤ دشرك دبيان په سلسله کې ارشاد فرمايى اتَّخَذُوۡۤا اَحۡبَارَهُمۡ وَرُهۡبَانَهُمۡ اَرۡبَابًا مِّنۡ دُوۡنِ اللّٰهِ: يعني دوى دخپلو دينى عالمانو اوراهبانوڅخه خدايان جوړکړى ؤ .

حضرت عدی ﷺ بن حاتم چی تر اسلاراوړلو څخه مخکی نصرانی وو ، هغه ددې آیت په باره کی رسول الله ﷺ ته عرض وکی چی مونږ خو دخپلو عالمانو عبادت نه دی کړی ، بیا قرآن شریف څنګه په مونږ دا الزام لګوی ؟ رسول الله ﷺ وفرمایل چی ایا داسی نه ده چی ستاسی عالمانو ډیرو داسی شیانو ته حلال وایی چی هغه الله ﷻ حرام کړی دی اوتاسی دخپلو علماو په ویناهغه حرام ګڼی او ډیر شیان داسی دی چی هغه الله ﷻ حرام کړی دی اوستاسی علماؤ هغه حلال کړی دی اوتاسی دهغوی دویناپیروی کوی ، عدی بن حاتم ﷺ وویل چی بیشکه داسی خو ده رسول الله ﷺ وفرمایل چی بس هم دغه د دوی عبادت دی ددې څخه دا معلومه سوه چی دیوشي حرامول او حلالول یوازی دالله ﷻ په اختیارکی دی ، کوم سړی چی الله ﷻ سره په دې معامله کی بل څوك شریکوی دحلال اوحرام په باره کی دالله ﷻ داحکامو څخه دخبر داری باوجود دبل چاقول داتباع اوتابعداری لائق ګڼی نو داسی سوړ لکه چی دی دهغه عبادت کوی او په شرك کی اخته دی ، عام مسلمانان چی دقرآن شریف څخه پخپله دشرعی احکامو را ایستل نه سی کولای او دیو امام مجتهد ، عالم اومفتی په ویناعمل کوی هغوی ددغه حکم لاندی نه راځی ځکه چی دا په حقیقت کی په قرآن اوسنت عمل دی اودالله ﷻ داحکامو تابعداری ده قرآن شریف پخپله ددې خبری ارشاد کړی دی ، فَاسْأَلُوا أَهْلَ الذِّكْرِ إِنْ كُنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ (النحل ۴۳)که چیري تاسی پخپله الهی احکام نه پیژنی نو دعالمانو څخه پوښتنه کوی .څرنګه چی دحلالو اوحرامو په احکامو کی الله ﷻ سره څوك شریکول شرك دی ، هم دغه رنګه دیوچاپه نامه نذر کول او دالله ﷻ څخه ماسوا بل څوك حاجت ادا کونکی اومشکل حل کونکی ګڼل او دهغه څخه په دعا کی غوښتل شرك دی ځکه چی په حدیث کی دی چی دعادعبادت مغز دی هم دغه رنګه هغه اعمال او افعال کول چی هغه دشرك نښانی ګڼل کیږي ، شرك کی حسابیږي لکه چی حضرت عدی بن حاتم ویلی دی چی زه دمسلمان کیدلو څخه وروسته درسول الله ﷺ په خدمت کی حاضر سوم او زما په غاړه کی صلیب ځړیدی ، نو رسول الله ﷺ وفرمایل چی (دا بت دخپلی غاړی څخه وباسه) که څه هم په دغه وخت دحضرت عدی بن حاتم ﷺ عقیده دصلیب په هکله نه وه چی کومه نصرانیان دصلیب متعلق لری لیکن دشرك دعلامو څخه ځان ساتل هم ضروري دی نو ددې وجی څخه دغه هدایت ورته وکړل سو چی دا بت دغاړی څخه وباسه ، هم دغه رنګه چاته رکوع کول ، یعني کښته کیدل اوسجده کول ، یا دبیت الله څخه ماسوا دبل شي پرشاوخوا را ګرځیدل ټول دشرك نښانی دی . او اِيَّاكَ نَعْبُدُ کی ددې خبری تلقین دی چی ددې ټولو څخه ځنګه کول لازمی دی .

دویمه مسئله دا ده چی کومك غوښتل یوازی دالله ﷻ څخه لازمی دی ، دبل چا څخه کومك غوښتل ناروا دی ، ددې مسئلی لږ تفصیل کول ضروري دی ، دا ځکه چی یو قسم کومك (اسبابو لاندی) هر یو انسان دبل انسان څخه اخلی ، دداسی قسم کومك څخه بغیر ددنیا نظام چلیدای نه سی ، ګوره یوصنعت کار دخپل صنعت په ذریعه دټول مخلوق خدمت اوکومك کوی ، مزدور ،بنا ، نجار ، اوپښی دټول مخلوق په کومك کی اخته دی او هر یو سړی د دوی څخه په کومك اخیستلو مجبور دی او دا هم ښکاره خبره ده چی دا یو دین اوشریعت کی ناروا نه دی ، نو دغه کومك په هغه کومك کی دا خل نه دی چی کوم الله ﷻ پوری خاص دی ، هم دغه شان دغیر مادّی اسبابو په ذریعه دنبی یا ولی څخه ددعا په ذریعه په داسی ډول

کومك غوښتل چی دا نبی یاولی دی کومك غوښتونکی دپاره دالله ﷻ څخه وغواړی یا کومك غوښتونکی خپل کومك دنبی یادولی په واسطه وغواړی ناروا نه دی اوپه هغه کومك غوښتلوکی نه داخلیږي چی کوم الله ﷻ پوری خاص دی اودغیرالله دپاره حرام اوشرك دی، هغه داده چی یوه ملائکه، نبی یاولی یایوانسان دالله ﷻ په شان قادرمطلق اومختار مطلق گڼل ، اودهغه څخه خپل حاجت غوښتل ، دا شرك اوکفر دی چی عامو مشرکانو اوبت پرستوبه هم کفرگڼلو اوخپل بتان به یی دالله ﷻ په شان قادر مطلق او مختار مطلق نه گڼل .

بل قسم کومك غوښتنه ده چی کافران یی غواړی او قرآن او اسلام هغه ته باطل اوشرك وایی ، او هغه دا چی بت پرست ، دا عقیده لری چی قادرمطلق که څه هم الله ﷻ دی اومکمل اختیارات که څه هم دالله ﷻ دی خوبیا سره ددې یی دخپل قدرت او اختیار یو څه برخه یی یوفلانی دیو تاته ورکړی ده چی هغه کی دغه دیوتا مکمل خود مختار دی نو په دی ددغه دیوتاڅخه کومك غوښتل په کار دی .

نو په (اِیَّاكَ نَسۡتَعِیۡنُ) کی ددغه شان عقیدی دلاندی دکومك غوښتلو نفی وکړل سوه ، دا خبره چی الله ﷻ ددنیادنظام ډیرکارونه دخپلوملائکوپه لاس کوی یانبیان اوولیان ډیر داسی کارونه کوی ، چی هغه دعام خلقو دقدرت څخه دباندی وتلی وی ، اوچی هغه ته معجزات اوکرامات ویلای سی ، ددې خبری دلیل نه سی کیدلای ، چی الله ﷻ ددغه کارونو قدرت اواختیار دغه ملائکو نبیانو او ولیانو ته ورکړی دی او دوی په کی بالکل خود مختاره دی ، بلکه په حقیقت کی دا ټول کارونه دالله ﷻ کارونه دی یوازی د دوی ښکاره کیدل دنبی او ولی په لاس ددې وجی څخه کیږي چی په دی سره دنبی یاولی عظمت ثابت کړل سی ، او دا نه چی ددې کارونو کیدل دنبی یادولی په اختیار کی دی ، په قرآن کی ددې بی شمیره شواهد موجود دی مثلاً (وَمَارَمَیۡتَ اِذۡ رَمَیۡتَ وَلٰکِنَّ اللّٰهَ رَمٰی) (الانفال) کی د رسول الله ﷺ ددې معجزی ذکر دی چی رسول الله ﷺ یوموټ شگی ددښمن دلښکر په طرف وغورځولی او دالله ﷻ په قدرت دا دټول لښکر په سترگوکی ولویدی ، نو ددې متعلق ارشاد دی چی دا تا غورځولی نه وی بلکه الله ﷻ غورځولی وی ددې څخه دا معلومه سوه چی کومه معجزه دنبی څخه صادره سی هغه په حقیقت کی دالله ﷻ فعل او کار وی .

هم دغه رنگه چی کوم وخت نوح ﷺ ته دهغه قوم وویل که چیری ته ریښتینی یاست نو هغه عذاب را وبله چی دکوم څخه ته مونږ بیروی ، نوح ﷺ وفرمایل (اِنَّمَا یَاۡتِیۡکُمۡ بِهِ اللّٰهُ اِنۡ شَآءَ) دمعجزی په توگه آسمانی عذاب را وستل زماپه اختیار کی نه دی ، که الله ﷻ وغواړی نو دا عذاب به راسی . او بیابه تاسی ددې څخه ونه تښتیدای سی .

په سورة ابراهیم کی دپیغمبرانو دیوې دلی دا وینا ذکر سوې ده .

وَمَا کَانَ لَنَا اَنۡ نَّاۡتِیَکُمۡ بِسُلۡطَانٍ اِلَّا بِاِذۡنِ اللّٰهِ : دیوې معجزی صادریدل زمونږ په لاس کی نه دی دالله ﷻ د ارادی او اذن څخه بغیرڅه کیدای نه سی ، رسول الله ﷺ او نورو پیغمبرانو څخه مشرکانو ډیری معینی معجزی طلب کړی وی ، لیکن چی دکومو الله ﷻ ښکاره کیدل غوښتل ، ښکاره سوې اوچی دکومو ښکاره کول یی نه غوښتل ښکاره نه سوې ، په قرآن شریف کی ددی ډیر شهادتونه موجود دی ، دمعجزو او کراماتو په باره کی چی دا په حقیقت کی دالله ﷻ فعل اوکار دی ، محسوس مثال دا دی چی ته په یوه

خونه کی ناست یی چی په هغه کی دبرق رڼا دبلب په واسطه ، اوهوا دپنکې په ذریعه تاته رسیږي لیکن دا بلب او پنکی په دغه رڼا اوهوا رسولو کی بالکل خپل واك نه لری بلکه هر وخت هغه کنکشن ته محتاج دی چی دتار په ذریعه دوی ته حاصل دی ، که چیري یوه ثانیه دا کنکشن ختم سی نو بیابلب څخه تاته رڼا رسول کیږي او نه پنکې تاته هوارسولای سی ځکه چی په حقیقت کی دا کار دبلب او دپنکې نه دی ، بلکه دا دبرق او دهغو دپرزو کار دی چی دپاورهاوس څخه دلته خونی ته رسیږي ، پیغمبران ، ولیان ، ملائکی په هرکار کی په هروخت کی الله ﷻ ته محتاجه دی د الله ﷻ په قدرت او ارادی سره ټول کارونه کیږي که څه هم د دوی ښکاره کیدل دبلب او پنکې په شان دنبیانو او ولیانو په لاس کیږي.

ددې مثال څخه دا هم په ډاگه سوه چی ددې شیانو په صادریدلو ، کیدلو کی که څه هم دنبیانو اوولیانو اختیار نسته ، لیکن بیا هم د دوی وجود لره په دغه شیانو کی دخل سته ، لکه چی څرنگه دبلب اودپنکې بغیر تاته رڼا اوهوا نه رسیږي هم دغه شان دا معجزی اوکرامتونه بغیر دنبیانو او ولیانو څخه نه سی کیدلای ، البته دمعجزو او دذکر سوې مثال یوازی یو فرق سته ، هغه دا چی پوره صحیح فیټینگ او کنکشن سره سره دبلب اوپنکې څخه بغیرتاته رڼااوهوا حاصلیدل عادةً ممکن نه دی اومعجزو اوکرامتونو کی داسی نه ده ، بلکه الله ﷻ په دی قادر دی چی بغیر دنبی او ولی څخه ددې معجزو اوکرامتونو ښکاره کیدل وکی ، لیکن دالله ﷻ عادت دغه دی چی د دوی ښکاره کول بغیر دنبیانو اوولیانو څخه نه کوی ، ددې ټولوخبروڅخه دا معلومه سوه چی دا عقیده لرل ضروری اولازمی ده چی هرڅه دالله ﷻ په اراده اوحکم کیږي او ورسره ورسره د انبیاؤ او اولیاؤ دعظمت اوضرورت اقرار کول ضروري دی ، ځکه چی ددې څخه بغیر دالله ﷻ رضا او دالله ﷻ د احکامو د اطاعت څخه محرومه کیدل دی ، صحیح دغه شان لکه چی یو سړی دبلب اودپنکې قدر ونه کړی او دا ضائع کوی نو دا سړی درڼا او هوا څخه محرومه کیږي ، دوسیلی استعانت او استمداد په مسئله کی ډیرو خلقو ته اشکال مخکی کیږي امید دی چی دی تشریح سره به حقیقت واضحه سوی وی او دا هم واضحه سوه چی نبیان او ولیان نه مطلقًا وسیله جوړول روا دی او نه مطلقًا نا روا دی بلکه که دوی مختار مطلق وګڼل سی او وسیله کړای سی نوشرك دی او روا نه دی اوکه یوازی واسطه او ذریعه وګڼل سی نو روا ده .

﴿ (۶) دصراط مستقیم هدایت ددین او دنیا دواړو کامیابیو دپاره کیلی ده ﴾

په اصل تفسیرکی دا خبره په وضاحت سره تیره سوی ده چی قرآن شریف په هرحالت کی هرکاردپاره هرچا ته چی دکومی دعاتلقین کړی دی هغه دصراط مستقیم دهدایت دعاده او دا ځکه چی څرنگه د اخرت کامیابی په صراط مستقیم باندی موقوفه ده هم دغه رنگه ددنیا دټولو کارونو په کامیابی باندی که چیري فکر وکړل سی نو په صراط مستقیم کی ده ، په کوم کار کی که چیري هغه اسباب او ذ رائع وا خیستل سی چی په هغوی باندی دمقصد حاصلیدل عادةً لازمی دی نوکامیابی عادةً لازمی ده اوکه چیري یو انسان په خپل مقصد کی کامیاب نه سی نو که فکر وکړل سی نو دا به معلومه سی چی د انسان ددې مقصد په لړکی دسیده لاری څخه کښته سوی دی او دا سیده لار چی ده ددې مقصد په حاصلولو کی ددی اسباب او ذرائع پربښی دی ، مطلب دا چی دصراط مستقیم هدایت ددین او د اخرت دکارونو

سره خاص نه دی ددنیا ترټولو کارونو کامیابی هم په دی باندی موقوفه ده نو په دی وجه دا دعا داسی دعاده چی مومن دپاره په هروخت کی دځان ساتنی جوړولو قابله ده خو شرط یوازی دا دی چی په حضور او نیت سره وکړل سی ، دخدای ﷻ په فضل اوکومك دسورة فاتحی تفسیر پای ته ورسیدی و لله الحمد اوله وآخره وظاهره وباطنه .

﴿ سورة البقره ﴾

﴿ نوم او د ایاتونو شمیر ﴾

ددې سورة نوم سورة بقره دی او ددې نامه ذکرپه حدیث او دصحابه وو ﷺ په آثاروکی سوی دی په کوم روایت کی چی دی سورة ته سورة بقره ویل منع کړل سوی دی . دا روایت صحیح نه دی ‹دتفصیل دپاره وګوری الدارالمنثور دسیوطی رحمه الله جـ ۱صـ ۱۷ بیروت دارالمعرفة› اوددې سورة آیاتونه دوه سوه شپږ اتیا دی اوکلمی یی شپږ زره دوه سوه یوویشت دی اوحروف یی پنځه ویشت زره پنځه سوه دی ‹ابن کثیر›

﴿ دنازلیدو وخت ﴾

داسورة مدنی دی ، یعني مدینې ته دهجرت کولوڅخه وروسته نازل سوی دی که څه هم ددې بعضی آیاتونه په مکه مکرمه کی دحج په وخت کی نازل سوی دی ، لیکن هغه هم دمفسرینو په اصطلاح کي مدنی دی .

سورة بقره په قرآن شریف کي ترټولو څخه لوی سورة دی او په مدینه منوره کی ترټولو مدنی سورتونو څخه مخکی اول ددې سورة نازلیدل شروع سوه او په مختلفو اوقاتو کی ددې مخلف آیاتونه نازلیدل ، تر دی پوری چی دسُود متعلق آیاتونه درسول الله ﷺ دعمرپه آخری حصه کی دمکې دفتح څخه وروسته نازل سوی دی او ددې سورة یو آیت ، وَاتَّقُوا يَوْمًا تُرْجَعُونَ فِيهِ إِلَى اللَّهِ ‹البقره ۲۸۱› خو بالکل اخری آیت دی چی په ‹۱۰› هجری کی دمنٰی په مقام کی نازل سوی دی او دا هغه زمانه وه چی په هغه کی درسول الله ﷺ دحجة الوداع دفرائضو په ادا کولو اخته وو ‹قرطبی جـ ۱صـ ۱۵۲ددې حدیث روایت امام مسلم دابی امامه څخه کړی دی› او ددې څخه اتیا‹۸۰› یانوی ‹۹۰› ورځی وروسته رسول الله ﷺ وفات سو او دالهی وحی سلسله دتل دپاره بنده سوه .

﴿ دسورة بقره فضائل ﴾

سورة بقره په ډیرو احکامو مشتمله ده ، رسول الله ﷺ فرمایلی دی چی سورة بقره وایاست ځکه چی ددې ویلوکی برکت دی او ددې په پریښوولوکی افسوس اوبدنصیبی ده اواهل باطل په دی باندي کنټرول نه سی را وستلای ، قرطبی دحضرت معاویه څخه نقل کوی چی دی ځای کی داهل باطل څخه مراد جادوګر دی ، مطلب دا چی ددې سورة ویونکی باندی به دچا جادو نه چلیږي ‹جـ ۱ صـ ۱۵۲› او داسی هم یوحدیث دی چی په کوم کورکی سورة بقره ویل کیږي ، شیطان دهغه ځای څخه تښتی ‹ابن کثیر جـ ۱صـ ۵۸› دحضرت ابوهریره ﷺ یوحدیث دی چی په دي سورة کی داسی آیت دی چی دقرآن دټولو آیاتونو څخه بهتره دی او دغه آیت ، آیت الکرسی ده ‹ابن کثیر مخکنی حواله اومخکنی صفحه› دحضرت عبدالله بن

مسعود ﷺ څخه روایت دی چي په سورة بقره کی لس داسی آیاتونه دی که چیري یوسړی یی دشپی
ووایی نو په دغه شپه کی به پیریان اوشیطان دهغه کور ته دا خل نه سی اودهغه اهل اوعیال ته به څه
آفت ، مرض غم وغیره را نه سی اوکه چیري دا لس آیاتونه په یولیونی چف کړل سی نوهغه ته به آرام
حاصل سی ، دغه لس آیاتونه دا دی څلور آیاتونه دبقره په سرکی ، بیادري آیاتونه دبقره په مینځ کی
یعني آیة الکرسی او ددې څخه وروسته دوه آیاتونه او بیا په اخر دبقره کی دری آیاتونه.

﴿ احکام او مسائل ﴾

دمضامینو اومسائلو په اعتبارسره سورة بقره ته یوخاص امتیازحاصل دی، ابن عربی وایی، چی مادخپلو
بزرگانو څخه اوریدلی دی چی په سورة بقره کی ، زرامرونه ، زرنهیی ، زرحکمونه ، زرخبرونه ،اوقصی
دی (قرطبی وابن کثیر) دغه وجه ده چی حضرت عمر ﷺ دسورة بقره په پوهی اوتفسیرسره ویلو کی دولس
(۱۲) کاله لګولی وو ، اوحضرت عبدالله بن عمر ﷺ داسورة په (۸) اتوکالوکی په تفسیرسره ویلی وو.

﴿ ربط یی دسورة فاتحی سره ﴾

سورة فاتحه په اصل کی دټول قرآن خلاصه ده او ددې بنیادی مضمونونه دری دی (۱) دالله ﷻ ربوبیت
یعني دټولو جهانونو دپالونکی بیان (۲) دا چی الله ﷻ یوازی دعبادت حقدار دی بل څوك دده څخه
ماسوا دعبادت حقدار نه دی (۳) دهدایت طلب کول.

نودسورة فاتحی آخری مضمون دصراط مستقیم دهدایت غوښتنه ده اوپه اصل کی ټول قرآن ددغه
غوښتنی جواب دی ، مطلب دا چی چوك صراط مستقیم غواړی نو دا به ده ته په قرآن کی حاصل سی ،
نو په دغه وجه دسورة فاتحی څخه وروسته اول سورة ، سورة بقره کښیښوول سو اوپه ذٰلك الكتاب سره
شروع کړل سو او دا دی پاره چی کوم صراط مستقیم تاسی لټوی ، هغه دا کتاب دی ، او بیا ددې څخه
وروسته په دی سورة کی اول د ایمان بنیادی اصول ، توحید ، رسالت آخرت په اجمالی توګه سره ، او
دسورة په آخرکی په تفصیل سره بیان سوی دی اوپه مینځ کی دژوند دهر ارخ متعلق ، یعني عبادت ،
معاملات معاشرت ، اخلاق ، اصلاح ، ظاهر وباطن ، دبنیادی اصولوهدایات بیان کړل سوی دی او
ورسره ورسره ډیر ضمنی جزئیات بیان سوی دی.

رُ کُوعُهَا ۴۰	سُوْ رَ ةُ الْبَقَرَةِ مَدَنِيَّةٌ	اٰيَاتُهَا ۲۸۶

سورة بقرة مدنی دی ، په دی کی ۲۸۶ آیتونه او ۴۰ رکوعات دی

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

شروع کوم په نامه دخدای چی بخښونکی او مهربانه دی

الٓمّٓ ۝۱ ذٰلِكَ الْكِتٰبُ لَا رَيْبَ فِيْهِ هُدًى لِّلْمُتَّقِيْنَ ۝۲ الَّذِيْنَ

په دی کتاب کی څه شك نسته ، لاربښوونکی دی پرهیزگارانو ته ، هغه چی

يُؤْمِنُوْنَ بِالْغَيْبِ وَ يُقِيْمُوْنَ الصَّلٰوةَ وَمِمَّا رَزَقْنٰهُمْ يُنْفِقُوْنَ ۝۳

یقین کوی په نالیدلو سوو شیانو او قائموی لمونځ او کومه روزی چی مونږ دوی ته ورکړی ده دهغه څخه دوی خرڅ کوی

وَالَّذِيْنَ يُؤْمِنُوْنَ بِمَا اُنْزِلَ اِلَيْكَ وَمَا اُنْزِلَ مِنْ قَبْلِكَ وَبِالْاٰخِرَةِ

اوهغه خلق چی ایمان یی راوړی وی په هغه څه چی په تاباندی نازل کړل سوی دی او په هغه څه چی ستاڅخه
مخکی نازل کړل سوی دی ، او په آخرت باندی .

هُمْ يُوْقِنُوْنَ ۝۴ اُولٰٓئِكَ عَلٰى هُدًى مِّنْ رَّبِّهِمْ وَ اُولٰٓئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُوْنَ ۝۵

یقین لری ، دغه خلق پس دخپل پروردگارله طرف څخه په هدایت باندی دی او دغه خلق بس مقصد ته رسیدونکی دی

لنډتفسير: دا کتاب داسی کتاب دی چی په دی کی هیڅ شك نسته (یعني دا خبره چی دا قرآن دالله ﷻ
دطرفه نازل سوی دی په دی کی دڅه شك کولو ځای نسته دا جلا خبره ده که یوناپوه دخپلی ناپوهی په
وجه په ده کی څه شك لری ، دا دهغه تاوان اوناپوهی ده دا نه چی قرآن کی دشك کولو ځای سته) دالله ﷻ
څخه بیره لرونکوته لاره وربنیی چی یقین لری پرپټو شیانو باندی ، (یعني هغه شیان چی د دوی دحواسو
اوعقل څخه پټ دی ، یوازی دالله ﷻ او درسول ﷺ دوینا په وجه یی منی) او قائموی لمونځ (دقائمولو
مطلب دا دی چی لمونځ په پابندی سره په خپل خپل وخت کی ټولو شرطونو او ارکانو سره کوی) او څه
چی ما دوی ته ورکړی دی دهغه څخه خرڅ کوی ، (یعني په ښه کارونوکی) او دا خلق داسی دی چی یقین
لری په هغه کتاب باندی چی په تاباندی نازل سوی دی ، اوپه هغه کتابونو باندی هم چی ترتامخکی نازل

سوی دی، (مطلب دا چی دهغوی ایمان په قرآن باندی هم وی او په اولو کتابونو باندی هم او ایمان رښتیاګڼرلو ته وایی، عمل کولو ته نه وایی عمل کول بله خبره ده، ځومره کتابونه چی الله ﷻ پرمخکنیو پیغمبرانو نازل کړی دی هغه رښتیا ګڼل، فرض او د ایمان شرط دی، یعني دا ګڼل چی څه رنګه دالله ﷻ نازل کړی وو هغه صحیح دی اوکومی تبدیلی چی په دوی کی خودغرضو خلقو کړی دی هغه غلطی دی پاته سو په دوی عمل کول، نو هغه یوازی په قرآن باندی دی، مخکنی کتابونه ټول منسوخ دی او په دوی عمل کول روا نه دی) او په اخرت باندی هم دا خلق یقین لری نو بس دغه خلق په سمه لاره دی چی دوی ته دخپل پروردګار دخوا ښځه حاصله سوی ده اودغه خلق مکمل کامیاب دی، (یعني داسی خلقو ته په دنیا کی خو دا نعمت حاصل سو چی دحق لاره یی پیدا کړه او په اخرت کی به هر قسم کامیابی هم د دوی وی)

دلغاتوحل، ذٰلِكَ: دیو لیري شی په لور د اشاری دپاره استعمالیږي، رَیْبَ: شك اوشبهی، هُدًی دهدایت ښځه جوړ سوی دی او دهدایت معنی لاره ښوول دی. متقین چا کی چی دتقوٰی صفت وی، دتقوٰی لفظی معنٰی ساتل کیدل دی، دلته مراد دالله ﷻ دنافرمانی ښځه خلاصیدل دی، غیب لفظی معنٰی ده هرهغه شي چی دانسان دحواسوښځه وتلی وی، یقیمون د اقامت ښځه جوړ دی چی معنٰی یی سیده کول دی او دلمونځ دسیده کولومراد دا دی چی په ادابو اوخشوع خضوع سره اداکړل سی، رزقنٰهم درزق ښځه جوړ دی چی معنٰی یی روزی اوګذاری شیان ورکول دی، ینفقون د انفاق ښځه جوړ دی او خرڅ کولو په معنٰی کی استعمالیږي، اخرة په لغت کی وروسته راتلونکی شي ته وایی، دلته ورښځه مراد دعالم دنیا په مقابله کی عالم اخرت ته وایی یوقنون د ایقان ښځه دی، او ایقان دیقین ښځه جوړ دی او یقین دی ته وایی چی په هغه کی دیوشك او شبهی ځای نه وی، مفلحون دفلاح ښځه جوړ دی او دفلاح معنٰی ده مکمله کامیابی.

﴿ علوم او مسائل ﴾

﴿ حروف مقطعات چی دکومو سورتونو په سرکی راغلی دهغه تحقیق ﴾

د ډیرو سورتونو په سرکی دځو حرفونو ښځه مرکبه یوه کلمه چی را وړل سوي ده، لکه الٓمٓ، حٰمٓ، آلٓمٓصٓ وغیره دوی ته په اصطلاح کی حروف مقطعات وایی او دا ځکه چی هر یو حرف جلا جلا ساکن ویل کیږي، الف، لام، میم، ددې حروف مقطعاتو په هکله بعضی مفسرین وایی چی، دا دهغه سورتونو نومونه دی چی دکومو په سرکی دا راغلی دی اوبعضی علماء وایی چی دا دالهی اسماؤ رموز دی، لیکن دجمهورو صحابو، تابعینو اوعلماؤ په نزد ښه خبره دا ده چی دا حروف رمز او اسرار دی او ددې علم د الله ﷻ ښځه ماسوا بل چاته ورکړل سوې نه دی او دا هم ممکنه ده چی رسول الله ﷺ ته ددې راز علم ورکړل سوی وی او امت ته تبلیغ یی منع کړل سوی وی نو په دی وجه درسول الله ﷺ ښځه ددې حرفونو په تفسیر او تشریح کی څه نه دی نقل سوې اوقرطبی په خپل تفسیرکی دغه رایه خوښه کړی ده، لاندی مونږ دهغه تفسیر خلاصه وړاندی کوو.

عامرشعبی، سفیان ثوری او دمحدثینو یوه ډله وایی، چی په هرآسمانی کتاب کی دالله ﷻ څه خاص

رمزونه او اسرار دي نو دغه ټول دا حروف مقطعات په قرآن شريف كې دالله ﷻ رمزونه او اسرار دي ، په دې وجه دا دهغه متشابهاتو څېنې دي چې دهغه علم يوازې الله ﷻ ته حاصل دي ، په دوې كې بحث او خبرې كول روا نه دي ، ليكن سره ددې څخه دا زمونږ دفائدې څخه خالي نه دي اول دا چې په دوې باندې ايمان را وړل ، بيا د دوې ويل زمونږ دپاره لوې ثواب دي ، دويم دا چې د دوې په ويلو كې معنوي بركتونه او فائدې دي ، كه څه هم هغه مونږ ته معلوم نه دي ، ليكن په غيبو مونږ ته را رسيږي ، بياقرطبي وايي . چې دحروف مقطعاتو په حقله دحضرت ابوبكر ؓ حضرت عمر ؓ حضرت عثمان ؓ حضرت علي ؓ اوحضرت عبدالله بن مسعود ؓ وغيره جمهورو صحابو دا عقيده وه چې دا دالله ﷻ اسرار دي ، مونږ له په دې باندې دا ايمان را وړل ضرورت دي ، چې دا دالله ﷻ دطرفه دي اوچې څرنګه راغلي دي هغه ډول يې تلاوت كول په كار دي ، ليكن دمعنٰى معلومولو پسې لګيدل ښه نه دي (ج ۱ صـ ۱۵۴)

ابن كثير هم دقرطبي دغه رايي ته ترجيح وركړې ده او دكومو لويو عالمانو څخه كه ددې معنٰى منقولې دي هغه يوازې تمثيل اوتنبيه ده دا نه چې دابس د دوې څخه دالله ﷻ مراد دي ، نو په دې وجه دغه معناوو ته غلط ويل هم دعلماو دتحقيق څخه خلاف ده .

(۱) د ابن كثير دمطالعه كولو څخه خو دترجيح خبره صراحة نه معلوميږي ، البته دومره خبره ده چې ابن كثير دغه رايه دنورو رايو څخه وړاندې ذكر كړې ده وګورئ ج ۱ صـ ۶۴ .

ذٰلِكَ الْكِتٰبُ لَا رَيْبَ فِيْهِ : ذٰلِكَ دليرې شي په لورې اشاره كولو دپاره راغلي دي اوكتاب څخه مراد قرآن دي او دريب معنٰى شك اوشبه ده ، معنٰى دا سوه ، چې دا كتاب داسې دي چې په ده كې دشك اوشبهې كولو ځاى نسته نو دا ځاى او موقع دليرې د اشارې دپاره نه ده ځكه چې اشاره دغه قرآن ته ده چې دخلقو په مخكې دي ، نو په دې ليرې اشارې كولو سره دې خبرې ته اشاره ده چې په سورة فاتحه كې چې دكوم صراط مستقيم دپاره غوښتنه سوې وه ، دا ټول قرآن ددې غوښتنې دقبوليت په شكل كې جواب دي او دصراط مستقيم تشريح او تفصيل دي چې ددې مطلب دا دي چې مونږ دا دعا واوريده او قرآن شريف مو را وليږې چې دهدايت لمر دې كوم سرې چې هدايت غواړې ، هغه دې دا قرآن شريف وايې ، ځان دې په پوه كړې او دهغه په مقتضادې عمل وكې .

هُدًى لِّلْمُتَّقِيْنَ: هدايت دي دالله ﷻ دطرفه څخه دبيريدونكو دپاره يعني خاص هدايت چې دآخرت دخلاصون دپاره ذريعه ګرځي ، دمتقيانو برخه ده كه څه هم دقرآن هدايت نه يوازې دانسانانو دپاره دي بلكه دټولو كائناتو دعالم دپاره دي ، دسورة فاتحې په تفسيركې بيان سوې دې چې دهدايت درې درجې دي يوه درجه هدايت دټولو انسانانو دپاره بلكه دټولو حيواناتو وغيره دپاره او بله درجه مومنانو پورې خاصه ده او دريمه درجه مقربينو پورې خاصه ده اوبيا ددې درجې څه حد او انتها هم نسته دقرآن شريف په مختلفو ځايونوكې يوځاى دعام هدايت ذكر راغلي دي او يوځاى دخاص هدايت ذكر او دلته دخاص هدايت ذكر دي نو په دې وجه دمتقيانو تخصيص وكړل سو نو دلته شبهه كول په كار نه دي چې دهدايت زيات محتاجه هغه خلق دي چې متقيان نه دي ، ځكه ددې لوړ تحقيق څخه معلومه سوه چې په دې ځاى كې دمتقيانو دتخصيص څخه دا نه لازميږي چې قرآن دغير متقيانو دپاره هدايت نه دي .

﴿ دمتقیانو خاص صفتونه ﴾

ددې څخه وروسته دمتقیانو خاص صفتونه او نښانې بیان سوي دي او دا ښوول سوي دي چې دغه ډلې هدایت موندلی دی او د دوی لاره صراط مستقیم ده، چې څوك سیده لاره غواړي نو په دې ډله کې دې شامل سي او ددې ډلې عقیده، اعمال او اخلاق دې خپل کړي، دمتقیانو صفتونه چې په دې دوو (۲) آیاتونو کې بیان سوي دي، په هغوی کې د ایمان اجمالي تعریف او دهغه بنیادي اصول راغلي دي او دښه عمل اصول هم، نو په دې وجه ددغو صفتونو لږ شان وضاحت ضروري دی.

په اولني آیت، اَلَّذِیْنَ یُؤْمِنُوْنَ بِالْغَیْبِ وَیُقِیْمُوْنَ الصَّلٰوةَ وَمِمَّا رَزَقْنٰهُمْ یُنْفِقُوْنَ: کې دمتقینو درې صفتونه بیان سوي دي، په غیب ایمان لرل، لمونځ قائمول، دالله ﷻ په لاره کې خرڅ کول، ګویا دا آیت په درې مهمو مسئلو مشتمل دی.

﴿ اولني مسئله د ایمان تعریف ﴾

د ایمان تعریف قرآن شریف د یُؤْمِنُوْنَ بِالْغَیْبِ په دوو لفظونو سره کړی دی چې هغه ایمان اوغیب دی، او د ایمان اوغیب په معنیٰ باندې دپوهیدلو څخه د ایمان پوره حقیقت اوتعریف په ډاګه کیږي نو په دې وجه ددې دوو ټکو وضاحت ضروري سو.

په لغت کې ایمان دې ته وایي چې دچاخبره په هغه باندې د اعتماد په وجه په یقین سره ومنل سي، دغه وجه ده چې په محسوساتو او مشاهداتو کې دچاخبره په یقین سره منلو ته ایمان نه وایي، دمثال په ډول یوسړی سپین ټوکی ته سپین او تور ټوکی ته تور وایي او بل سړی دده دا خبره په یقین مني نو دې ته به تصدیق وویل سي خو ایمان نه، ځکه په دې یقین منلو کې دویونکی د اعتماد څه دخل نسته بلکه دا په یقین سره منل دمشاهدې په وجه دي او دشرع په اصطلاح کې دپیغمبر خبره بغیر دمشاهدې څخه یوازې په پیغمبر باندې د اعتماد کولو په وجه یقین سره منلو ته ایمان وایي دغیب لفظ په لغت کې داسې شي ته ویل کیږي چې هغه انسان ته نه دعقل په بداهت اونه په حواس خمسه (لیدلو، اوریدلو، بویولو، چیښلو اولاس لګولو سره معلوم وي)

په قرآن شریف کې دغیب څخه مراد هغه ټول شیان دي چې دهغه خبر رسول الله ﷺ ورکړی دی او چې هغه دعقل په بداهت او یا په پنځو حواسو سره معلوم نه دي، نو په دې کې دالله ﷻ ذات او صفات، تقدیري شیان، جنت، او دوزخ، قیامت او دقیامت واقعات، ملائکې، ټول آسماني کتابونه او ټول مخکني پیغمبران اجمالي توګه سره راغله چې دا په تفصیل سره دسورة بقره په آخرکې اٰمَنَ الرَّسُوْلُ الخ آیت کې بیان سوي دي. ګویا دلته د ایمان مجمل بیان دی او په اخري آیت کې د ایمان مفصل بیان، نو اوس د ایمان بالغیب معنیٰ دا سوه چې رسول الله ﷺ چې کوم هدایات او تعلیمات را وړي دي، هغه ټول په یقین سره منل. نو یو شرط دا دی چې ددې تعلیماتو درسول الله ﷺ څخه نقل کیدل په یقیني توګه سره ثابت وي دجمهورو اهل اسلام په نزد د ایمان دغه تعریف دی، (عقیده طحاوي، عقائد نسفي)

په دې تعریف کې منلو ته ایمان ویل سوي دي، نو ددې څخه دا معلومه سوه چې یوازې پوهیدلو ته ایمان نه وایي، ځکه چې ډیرکافران په دې پوهیدل چې رسول الله ﷺ په خپلو تعلیماتو کې رښتینی دی

لیکن دی یی نه منی ، نو ددې وجی څخه دوی مومنان نه دی .

﴿ دویمه مسئله ده لمونځ قائمول ﴾

داقامة صلوة معنٰی یوازی لمونځ کول نه دی بلکه لمونځ په هرلحاظ او اړخ سره په صحیح طریقه سره کول اقامة صلوة دی ، چی په دی کی دلمانځه ټول فرائض واجبات مستحبات اوبیا په دوی باندی همیشه والی داخل سو ، اوصحیح خبره دا ده چی دلته دلمانځه څخه مرادخاص لمونځ نه دی . بلکه فرض ، واجب اونفلی ټول لمونځونه په پابندی سره دشریعت دقواعدو مطابق کول او دلمونځونو اداب پوره پوره ادا کول دی .

﴿ دریمه مسئله دالله ﷻ په لاره کی خرڅ کول ﴾

په دی کی هم صحیح خبره چی هغه عامو مفسرینوخوښه کړی ده دا ده چی په دی خرڅ کی زکٰوة واجبی صدقات ، نفلی صدقات اوخیراتونه دا خل دی ، ځکه چی په قرآن شریف کی یوځای چی دانفاق لفظ استعمال سوی دی هغه عام توګه سره په نفلی صدقوکی یاپه عامه معنٰی کی استعمال سوی دی ، فرض زکٰوة دپاره عام توګه باندی دزکٰوة لفظ استعمال سوی دی ، په دی آیت کی دمتقیانو دصفتونو په بیان کی اول د ایمان بالغیب ذکر وکړل سو بیا د اقامت صلوة او دالله ﷻ په لاره کی دخرڅ کولو ذکر وکړل سو ، د ایمان اهمیت خو ټولو ته معلوم دی چی دا دټولو ښه عملونو دقبلیدو دپاره شرط دی دښو عملونو شمیر خو ډیر اوږد دی نو په دی کی یوازی د دوو عملونو یعنی دلمونځ او دمال خرڅ کولو په ذکر باندی دلته دبس والی راز څه دی ؟ په دی کی غالبًادی ته اشاره ده چی څومره عملونه په انسان باندی فرض یاواجب دی ، دهغوی تعلق یاخو د انسان د ذات اوبدن سره دی او یا خو دهغه دمال سره دی په بدنی اوذاتی عبادتونو کی دټولو څخه مهم لمونځ دی نو ددې وجی څخه دده په ذکر کولو باندی اکتفاء وکړل سوه او مالی عبادتونه ټول د انفاق په لفظ کی دا خل دی ، نو په دی بنا په حقیقت کی دا د دوو عملونو ذکر نه دی بلکه ټول عملونه اوعبادتونه په دی کی راغلی دی او دټول آیت معنٰی دا سوه چی متقیان هغه خلق دی چی دهغوی ایمان هم کامل وی اوعمل هم ، او د ایمان او دعمل مجموعی ته اسلام ویل کیږي ، ګویا په دی آیت کی د ایمان مکمل تعریف کولو سره د اسلام مفهوم ته هم اشاره وسوه نو په دی وجه دا مناسبه ده چی دلته ددې خبری وضاحت وکړل سی چی په ایمان او اسلام کی څه فرق دی ؟

﴿ په ایمان او اسلام کی فرق ﴾

په لغت کی ایمان دیوشي په زړه سره منلوته وایی او اسلام اطاعت او تابعداری ته وایی ، د ایمان ځای زړه او د اسلام ځای زړه او ټول اندامونه هم دی لیکن په شرع کی ایمان لره اسلام څخه بغیر او اسلام لره ایمان څخه بغیرڅه اعتبار اوقیمت نسته یعني دالله ﷻ او درسول الله ﷺ یوازي په زړه سره منل شرعًا ترهغه وخته پوری معتبرنه دی چی ترڅو پوری په ژبه ددې دمنلو اظهار، او د اطاعت اوفرمانبرداری اقرار ونه کړل سی اوهم دغه شان په ژبه باندی دمنلو اظهار او دفرمانبرداری اقرار ترهغه وخته پوری معتبرنه دی چی ترڅو پوری په زړه کی دالله ﷻ او دهغه درسول الله ﷺ منل نه وی ، لنده دا چی دلغت دمخه ایمان جلا جلا معنٰی اومفهوم لری اوقرآن اوحدیث کی دغه لغوی مفهوم په وجه دایمان او داسلام

دفرق ذکر هم دی لیکن شرعًا ایمان داسلام څخه بغیر اواسلام دایمان څخه بغیر معتبر نه دی هرکله چی اسلام (یعني ظاهری اقرار اوفرمانبرداری) سره په زړه کی ایمان نه وی نودی ته دقرآن په اصطلاح کی نفاق ویل کیږي ، او دا دځرګند کفر څخه ډیر زیات جرم او ګناه ده چی په سزا کی یی الله ﷻ فرمایی.

إِنَّ الْمُنَافِقِينَ فِي الدَّرْكِ الْأَسْفَلِ مِنَ النَّارِ.

بی شکه منافقان به دجهنم ترټولو طبقو څخه په لاندینی طبقه کی وی ، هم دغه شان ایمان یعني تصدیق قلبی سره که چیري اقرار او اطاعت نه وی نو دی ته هم دقرآن په اصطلاح کی کفر وایی.

يَعْرِفُونَهُ كَمَا يَعْرِفُونَ أَبْنَاءَ هُمْ.

یعني دا کافران رسول الله ﷺ او دده برحقه پیغمبر کیدل داسی په یقین سره پیژنی څرنګه چی دوی خپل زامن پیژنی ، په بل ځای کی فرمایی.

وَجَحَدُوا بِهَا وَاسْتَيْقَنَتْهَا أَنْفُسُهُمْ ظُلْمًا وَعُلُوًّا.

داخلق زما د آیاتونو څخه انکار کوی ، او حال دا دی چی د دوی په زړونو کی په دی باندی کامل یقین دی او دا انکار یوازی دظلم او تکبر دوجی څخه کوی.

زمامحترم استاذ حضرت علامه سید محمدانور شاه کشمیری رحمه الله دا مضمون به داسی بیانولو چی د ایمان او د اسلام مسافت یو دی ، جلاوالی او فرق یوازی په ابتداء او انتهاء کی دی یعني ایمان دزړه څخه شروع کیږي اوپه ظاهری عمل باندی مکمل کیږي او اسلام دظاهری عمل څخه شروع کیږي ، اوچی زړه ته ورسیږي نومکمل ګڼل کیږي که چیري تصدیق قلبی ظاهری اقرار او اطاعت ته ونه رسیږي ، دغه تصدیق قلبی د ایمان دپاره معتبر نه دی ، هم دغه شان که چیري ظاهری اطاعت او اقرار تصدیق قلبی ته ونه رسیږي نو دغه اسلام معتبر نه دی.

دامام غزالی رحمه الله او دامام سبکی رحمه الله هم دغه تحقیق دی او ابن همام په مسامره کی په دی تحقیق باندی دټول اهل حقو اتفاق ذکر کړی دی.

وَالَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِمَا أُنْزِلَ إِلَيْكَ وَمَا أُنْزِلَ مِنْ قَبْلِكَ وَبِالْآخِرَةِ هُمْ يُوقِنُونَ.

یعني متقیان هغه دی ، چی ایمان لری په هغه کتاب چی په تاباندی نازل سوی دی او په هغه کتابونو هم چی ترتامخکی نازل سوی دی او په آخرت باندی هم یقین لری ، په دی آیت کی دمتقیانو دپاته صفتونو بیان دی او ورسره دایمان بالغیب څه تفصیل هم دی ، چی هغه دورځی دآخرت ذکردی ددی آیت په تفسیر کی حضرت عبدالله بن مسعود اوحضرت عبدالله بن عباس رضی الله عنهم وایی چی درسول الله ﷺ په زمانه کی متقیانو دوه قسمه وو. یو هغه چی مخکی مشرکان وو او بیا په اسلام باندی مشرف سول ، دویم هغه چی مخکی اهل کتاب ، یهود یانصاری وو ، بیا مسلمانان سول ددي آیت څخه په مخکنی آیت کی دمخکنی طبقی بیان وو ، او په دی آیت کی ددي دویمی طبقی ذکر دی ، نو په دی وجه په دی آیت کی په قرآن شریف باندی دایمان را وړلو سره په مخکنیو کتابونو باندی د ایمان راوړلو په ډاګه ویناوکړل سوه ، چی دا کسان دحدیث دوینا مطابق د دوچند ثواب حقداری دی ، یو دمخکنیو کتابونو په زمانه کی په هغوی باندی دعمل کولو دثواب ، او دویم دقرآن په زمانه کی په قرآن باندی دعمل کولو دثواب ، په

مخکنیو کتابونو باندی ایمان لرل نن هم مسلمان دپاره لازمی دی ، فرق بس دومره دی چی نن په دی کتابونو باندی ایمان لرل داسی دی ، چی څه الله ﷻ په دی کتابونوکی نازل کړی وو ، هغه ټول حق دی اودهغه زمانی دپاره واجب العمل وو لیکن دقرآن دنازلیدلو څخه وروسته چی هرکله مخکنی کتابونه اوشریعتونه ټول منسوخ سول نو اوس عمل یوازی په قرآن به وی .

﴿ دختم نبوت دمسئلی یو واضح دلیل ﴾

دآیت دبیان د ډول څخه یوه مهمه بنیادی مسئله هم را ووتله هغه دا چی رسول الله ﷺ اخری پیغمبردی او ده ته چی کومه وحی سوې وه ، هغه اخری وحی ده او داځکه که چیري دقرآن څخه وروسته یوبل کتاب او وحی نازلیدونکی وی نو لکه چی څرنګه په دی آیت کی په مخکنیوکتابونو او وحی باندی ایمان را وړل لازمی ګرځول سوی دی نو هم دغه رنګه په راتلونکی نازلیدونکی کتاب باندی د ایمان را وړلو ذکر سوی وو ، بلکه ددې ضرورت زیات وو ځکه چی په تورات او انجیل او نورو ټولو مخکنیو کتابونو باندی ایمان را وړل خو دمخکی څخه جاری او معلوم وو ، که چیري درسول الله ﷺ څخه وروسته هم وحی سلسله او نبوت جاری وی نو بیاضروری وه چی ددې کتاب اونبی ذکر په ډیر زیات اهتمام سره کړل سوی وی ، چی ددې متعلق چاته شك او شبهه پاته سوې نه وې .

لیکن په قرآن کی چی یوځای د ایمان ذکر سوی دی نو درسول الله ﷺ څخه مخکی نازل سوو کتابونو او دپیغمبرانو ذکر سوی دی ، او دده څخه وروسته نه څه وحی ، کتاب او نه دڅه نبی دراتلو قطعًا ذکر سوی دی ، دا مضمون په قرآن کی څلویښت یاپنځوس ځایه راغلی دی چی هغه ټولو ځایونوکی درسول الله ﷺ څخه مخکی دنورو پیغمبرانو اوکتابونو ذکر دی اوپه یوآیت کی یوځای دومره غوندی اشاره هم نسته چی د رسول الله ﷺ څخه وروسته څه وحی یانبی راتلونکی دی او په هغه باندی ایمان راوړل ضروری دی مثلاً .

وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ (النحل ۴۳) وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ (الروم ۴۷)

دختم نبوت او دوحی دسلسلی دختمیدو په باره کی که چیري نور صحیح آیاتونه ، نه وی نو دقرآن شریف دا قسم بیان ، دختم نبوت ددلیل دپاره کافی وو ، دختم نبوت دمسئلی دپاره زما دهغه رسالی ویل کافی دی چی هغه کی ددې مسئلی په باره کی دقرآن شریف تصریحات او احادیث متواتر شهادتونه او د اجماع امت ذکر ډیرښه په تفصیل سره سوی دی .

﴿ په اخرت باندی ایمان را وړل یوه انقلابی عقیده ده ﴾

د ایمان بالغیب په لفظ کی په آخرت باندی ایمان را وړل راغلی وو لیکن دایی صراحتًادې وجی څخه بیان کړل چی دا دایمان په اجزاؤ کی یو مهم جزء دی او دا ځکه چی ایمان بالاخرة دوجی څخه دعمل کولو جذبه په انسان کی پیداکیږي ، او په اسلامی عقیده کی دا هغه انقلابی عقیده ده چی ددنیارخ یې بدل کړی دی او په آسمانی تعلیم باندی عمل کوونکو ته یی اول په اخلاقو او عملونو کی او بیا یی ددنیا په سیاست کی په ټولو قومونو باندی یو جلا مقام ورکړی دی او دا هغه عقیده ده چی دتوحید او رسالت په شان دټولو پیغمبرانو په شریعتونوکی را روا نه ده ، وجه څرګنده ده چی دکومو خلقو مقصد یوازی ددنیا

ژوند او ددنیا عیش وعشرت وی ، او دآخرت دژونداو دعملونو دحساب وکتاب عقیده یی نه وی نو هغوی چی بیاد درواغو رښتیاوحلالو ، حرامو په مینځ کی جلاوالی کول خپل عیش وعشرت کی خلل گنی نوهیڅ شي داسی خلق دگناهونو اوجرائمو کولو څخه منع کولای نه سی دا یوازی دآخرت عقیده او دخدای ﷻ څخه بیره ده چی انسان په ظاهره اوباطنه دواړه حالتونوکی دجرائمو اوگناهونوکولوڅخه منع کوی ، اوپه دغه عقیده باندی دپوره عمل کولو په وجه د اسلام په اولو ورځو کی یو داسی مثالی او پاکه معاشره پیداسوی وه چی ددغه معاشری دخلقو په لیدو سره نور خلق به دومره متاثر کیدل چی پخپله به یی ایمان را وړی .

دلته دا خبره هم دفکر کولو قابله ده چی په دی آیت کی د آخرت سره یومنون لفظ ویل سوی نه دی ، بلکه یوقنون ویل سوی دی ددې وجه دا ده چی د ایمان مقابله تکذیب دی او د ایقان مقابل شك اوتردد دی نو دیوقنون په لفظ کی دی خبری ته اشاره وسوه چی یوازی دآخرت په ژوند باندی تصدیق کولو سره مطلب نه پوره کیږي ، بلکه په دي باندی داسي یقین کول ضروري دی لکه چی یو شي دسترگو مخکی وی .

نو دمتقیانو صفت دا دی چی په هروخت کی د دوی په وړاندی په ورځ د آخرت کی الله ﷻ ته حاضریدلو او دحساب اوکتاب او دجزا او سزا نقشه وی ، هغه سړی چی دنورو حق غصب کوی او ددې دپاره درواغجنی مقدمی اوشهادتونه جوړ وی ، او دالله ﷻ دحکم خلاف دحرامو په گټلو اوخوړلو کی اخته وی یا ددنیا بی کاره مقصدونو حاصلولو دپاره خلاف شرع ذرائعو څخه انکار اخلی ، هغه که زر واره دا اقراروکی چی زما دآخرت په ورځ ایمان دی دغه سړی ته به ظاهری شریعت کی مومن وویل سی ، لیکن قرآن چی دده څخه دآخرت په باره کی دکوم ایقان طلب کوی ، هغه په ده کی نسته ، هغه ایقان چی دانسانانو په ژوندکی انقلاب را ولی اوهغه چی په نیتجه کی یی دکامیابی انعام ورکړل سوی دی .

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا سَوَاءٌ عَلَيْهِمْ أَأَنذَرْتَهُمْ أَمْ لَمْ

بیشکه چی کوم خلق کافران سوی دی (د دوی په حق کی) دا برابره ده که ته دوی وبیروی اوکه یی ونه

تُنذِرْهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿٦﴾ خَتَمَ اللَّهُ عَلَىٰ قُلُوبِهِمْ

بیروی دوی به ایمان را نه وړی ، الله پاك مهر لگولی دی د دوی په زړونو باندی

وَعَلَىٰ سَمْعِهِمْ ۖ وَعَلَىٰ أَبْصَارِهِمْ غِشَاوَةٌ ۖ وَلَهُمْ

او په غوږونو باندی ، او د دوی په سترگو باندی پرده ده او دوی دپاره

عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿٧﴾

عذاب دی لوی .

لنډتفسير: بې شکه چې کوم خلق کافران سوي دي د دوی په باره کې دا برابره ده کې ته دوی وبيروی يانه وبيروی دوی به ايمان را نه وړی (دا خبره دهغو کافرانو په باره کې ده چې دهغوی په هکله الله ﷻ ته دا علم دی چې د دوی خاتمه به پرکفر وی ددې څخه عام کافر مراد نه دی ، څکه چې په دوی کې ډير خلق وروسته مسلمانان سوی وو) مهر لګولی دی الله ﷻ د دوی په زړونو باندی او د دوی په غوږونو باندی او د دوی په سترګو باندی پرده ده او دوی دپاره لويه سزا ده .

﴿ علوم او مسئلی ﴾

﴿ دمضمون خلاصه سره دربط ﴾

دسورة بقرى په مخکې پنځو آياتونو کې دا ذکر وو چې قرآن شريف دهدايت کتاب دی او په دی کې څه شك نسته او ددې هدايت څخه پوره فائده متقيان اخلی او ددې متقيانو علامی او نښانی دا دی چې په غيب يې ايمان وی او لمونځ قائموی اوچې الله ﷻ ورلره څه ورکړی دی دهغه څخه دالله ﷻ په لاره کې خرڅ کوی اوپه دی کتاب اوپه مخکنی نازل سووکتابونو ايمان لری اوپه ورځ دآخرت کلك يقين لری ، اوددې څخه وروسته په پنځلسو آياتونو کې دهغو خلقو بيان دی چې کومو دعناد په وجه دا هدايت قبول نه کی او دا خلق دوې ډلې وو ، يوه هغه چې بالکل په ډاګه يې د انکار اومخالفت لاره اخيستی وه ، دی ډلی ته دقرآن شريف په اصطلاح کې کافر ويل سوی دی ، او دويم هغه خلق وو چې دوی ددنيا دبې کارو اغراضو او اخلاقو کمزوری په وجه دومره جرات نه لری چې دخپل ضمير د آواز دعقيدی برملا اظهار وکی چې مسلمانانو سره به مخ سو نو هغوی ته به يې دا ويل چې مونږ مسلمانان يو او دقرآن هدايات او تعليمات منو او په زړه کې به کافر وو او چې دکافر و مجلسونو ته به ورغلل نو هغوی ته به يې دا ويل چې زمونږ عقيده ستاسی عقيده ده اومونږ تاسی سره يو ، اومونږ مسلمانانو سره يوازی ددې دپاره کښينو او ولاړيږو چې دهغوی راز معلوم کو او دوکه ورته ورکو ؟

ددې فرقې نوم دقرآن په ژبه کې منافق دی ، دغه پنځه آياتونه چې دنه منونکو په حقله نازل سوی دی ، ددې په دوو آياتونو کې دهغه کافرانو ذکر دی دکومو کفر چې بالکل په ډاګه وو ، او د دوی څخه وروسته راتلونکو ديارلس ۱۳ آياتونوکی دمنافقانو او د دوی دعلامو او د انجام ذکر دی ، پردی ټولو آياتو باندی په يو وار نظر اچولو څخه دا معلوميږي چې قرآن دهدايت او ارشاد دپاره سر چينه ده او ددنيا ټول خلق دقرآن دهدايت په قبلولو اونه قبلولو په وجه په دوو برخو کې تقسيم سوی دی ، يو هدايت يافته ، چې هغه متقيان اومومنان دی اوبل هغه چې ددې هدايت څخه مخ اړ وی او انکار کوی نو دا کافران يامنافقان دی ، دقرآن شريف ددې تعليم څخه يوه بنيادی مسئله را ووته ، هغه دا چې ددنيا دقومونو که چيري تقسيم او حصي جوړيږي نو هغه يوازی د اصولو او نظريو په بنياد جوړيداې سی نسب ، وطن ، ژبه ، رنګ ، او جغرافيايی حالتونه داسی نه دی چې ددې په بنياد ددنيا قومونه تقسيم اوحصی سی .

په دغه مخکنيو ذکر سوو دوو آياتونوکی الله ﷻ دهغه کافرانو ذکر کړی دی چې دوی په خپل کفر او انکار کی ضد اوعناد ته رسيدلی وو ، او ددغه ضد په وجه دخه حق خبري او ريدو او دواضح دليل

لیدلو ته هم تیار نه وی نو دداسې خلقو په باره کې دالله ﷻ سنت دا دی چې دوی ته یوه نغده سزا په دې جهان کې ورکوی هغه دا چې د دوی په زړونو مهر لګول کیږي، غوږونه اوسترګې یې دحق دقبلولو څخه بندیږي د دوی حالت دحق په حقله کې داسې ګرځي چې ګویا دوی سره دحق دمعلومولو دپاره عقل نسته او دحق دلیدلو دپاره سترګې نسته او دحق د اوریدلو غوږونه یې نسته .

دآیت په اخر کې دا ښوول سوی دی چې داسې خلقو دپاره لوی عذاب دی .

﴿ دکفر تعریف ﴾

دکفر لفظي معنٰی پټول دی ، ناشکری ته هم کفر په دې وجه ویل کیږي چې په دې کې د احسان کوونکی ، احسان پټول دی ، دشریعت په اصطلاح کې کفر دی ته وایی چې دیو داسې شي څخه انکار وکړل سی چې په هغه باندې ایمان لرل ضروري او فرض وی ، مثلاً د ایمان خلاصه دا ده چې رسول الله ﷺ چې څه د الله ﷻ دطرفه څخه را وړی دی او دهغه ثبوت قطعي اویقیني وی دهغه په زړه سره منل او حق یی ګڼل ایمان دی ، او په دوی کې دیوه څخه انکار کول او حق نه ګڼل کفر دی .

﴿ دانذار معنٰی ﴾

انذار داسې خبر ورکولو ته وایی چې دهغه څخه بیره پیداکیږي لکه چې ابشار داسې خبر ورکولو ته وایی چې دهغه څخه خوشحالي پیداکیږي لیکن د انذار معنٰی مطلق بیرول نه دی ، بلکه داسې بیرول دی چې هغه دشفقت او رحمت په وجه وی ، لکه چې یو پلار اولاد د اور مار او لړم څخه وبیروی د ډاکو ، غل او دظالم بیرولو ته انذار نه سی ویلای ، ځکه چې په دې بیرولو کې شفقت اورحم نسته پیغمبرانو ته دنذر لقب ددې وجې څخه ورکړل سوی دی چې دوی دشفقت په وجه خلق دراتلونکو مصیبتونو څخه وبیروی ، او پیغمبرانو ته ددې لقب ورکولو په وجه دې خبری ته اشاره ده چې مصلح اومبلغ دپاره ضروري ده چې هغه دې مخاطب دخیر خواهي او همدر دی دپاره تبلیغ کوی .

په دې آیت کې رسول الله ﷺ ته دتسلی ورکولو دپاره دا ښوول سوی دی چې دا ضدی او عنادی کافران ، چې دحقیقت دپیژندلو سره په کفر او انکار کې بوخت دی یا دخپل تکبر په وجه دځه حق خبری اوریدو ته او روښانه دلیلونو ته تیار نه دی ، د دوی د اصطلاح او ایمان را وړلو دپاره چې کوم کوشش ته کوی دا په دوی باندې هیڅ اثر نه کوی بلکه د دوی په هکله کوشش کول نه کول دواړه برابردی او ددې وجه یی ددې څخه په وروسته آیاتونو کې ښوول سوی ده ، چې الله ﷻ د دوی په زړونو او غوږونو باندې مهر لګولی دی او د دوی په سترګو باندې پرده پرته ده دفکر او پوهې ټولې لاری پردوی باندې بندی دی نو ددې وجې څخه د دوی د اصلاح طمع کول دسر درد دی .

په یو شي باندې دمهر لګولو غرض دا دی چې ددباندې څخه یوشي دی ته دا خل نه سی نو د دوی په زړونو اوغوږونو باندې مهر لګولو مطلب دا دی چې دوی دحق دقبلولو څه امکان اوځای نه لري .

د دوی دغه حالت دبیانولو دپاره په زړونو اوغوږونو باندې مهر لګولو سره تعبیروکړل سو ، په دې فرق کې حکمت څه دی ؟ حکمت دا دی چې په زړونو کې یو راتلونکی مضمون یاخیال او فکر دیو طرفه څخه نه راځي بلکه دهرطرف څخه را تلای سی ، هم دغه رنګه غوږونو ته رسیدونکی اواز دهر طرف څخه را

تلای سی ، نو د دوی بندیدل هلته کیدای سی چی په دوی باندی مهر ولګول سی په خلاف دسترګو څخه چی هغه لیدل یوازی دیوه طرفه څخه یعني دمخکی څخه کولای سی ، او چی دسترګو مخکی پرده واچول سی نو دسترګو لیدل ختم کړل سی (مظهری دثناء الله جـ ۱ صـ ۲۴ حیدرآباد)

﴿ توفیق نه ورکول دګناهونو دنیوی سزا ده ﴾

ددې دوو آیاتونو څخه دا معلومه سوه چی دکفر او دهری ګناه سزا خو به په آخرت کی ورکیدای سی لیکن دبعضی ګناهونو څه سزا په دنیا کی هم ورکول کیږي بیا دا دنیاوی سزا کله داسی شکل جوړ کړی چی دګناه کوونکی څخه د اصلاح حال توفیق دسرڅخه واخیستل سی او دیوې ګناه څخه وزی او په بله ګناه کی ننوزی تر دی پوری چی زړه یی تور سی او دښه او دبد جلاوالی بالکل ختم سی .

په حدیث کی دی چی هرکله یو انسان ګناه کوی نو دده پر زړه باندی یو تور داغ ولګیږي لکه چی څرنګه په سپینه ګپړه باندی تور داغ انسان ته ښه نه ښکاره کیږي هم دغه ډول دګناه اولنی داغ سره د انسان زړه پریشانه کیږي ، که چیري ده دغه ګناه څخه توبه ونه کښل او بله ګناه یی وکړه نو یو بل تور داغ پرلګیږي او هم دغه شان تور داغونه پرلګیږي لګیږي تردی چی ټول زړه یی تك تور سی او دی حالت ته ورسیږي چی دښه اوبد فرق یی دزړه څخه ووزی (دتفصیل دپاره وګوری ابن کثیر جـ ۱ صـ ۸۱) بیارسول الله ﷺ ددغه تور والی په باره کی فرمایلی دی چی ددغه تور والی نوم په قرآن شریف کی (ران یارین) راغلی دی (وګوری ابن کثیر جـ ۱ صـ ۸۱) لکه چی الله ﷻ فرمایی .

كَلَّا بَلْ رَانَ عَلَى قُلُوبِهِمْ مَا كَانُوا يَكْسِبُونَ .

په ترمذی کی دحضرت ابوهریره ؓ په روایت صحیح حدیث دی چی رسول الله ﷺ فرمایلی دی ، چی کوم وخت انسان ګناه وکی نو دهغه زړه تورسی بیاکه چیري ده توبه وکښل نو زړه یی سپین سی (وګوری ابن کثیر جـ ۱ صـ ۸۲)

﴿ (۲) او ریدونکی که نصیحت قبول کړی یاقبول نه کړی خودا نصیحت دنصیحت کوونکی دپاره فائده ورکوی ﴾

په دی آیت کی درسول الله ﷺ ازلی کافرانو ته نصیحت کول اونه کول دواړه برابر کړل سوی دی ، لیکن ورسره د(علیهم) په قید لګولو سره دا ښوول سوی دی چی دا برابری دکافرانو په حقله ده ، د رسول الله ﷺ په حقله نه ده بلکه هغوی ته دتبلیغ او دتعلیم ثواب به په هرحالت کی ورکیدای سی ، هم دغه وجه ده چی په ټول قرآن شریف کی داسی یو آیت نسته چی په هغه کی رسول الله ﷺ دداسی خلقوتبلیغ اوتعلیم څخه منع کړل سوی وی ، چی هغه خلق ازلی کافران دی او د دوی نصیحت قبلونکی نه وی نو ددې څخه دا معلومه سوه چی کوم سړی ددعوت دین او د اصلاح کار کوی ، ده ته به په هرحالت کی ثواب ورکیدای سي ، خواه دده دغه تبلیغ موثر وی اوکه موثر نه وی .

﴿ دیوې شبهی جواب ﴾

ددې آیت مضمون او مطلب هم هغه دی ، چی کوم دسورة مطففین دآیت دی ، كَلَّا بَلْ رَانَ عَلَى قُلُوبِهِمْ مَا كَانُوا يَكْسِبُونَ . یعني داسی نه ده بلکه د دوی په زړونو باندی د دوی دعملونو زنګ ناست دی ، په دی آیت کی حقیقت په ډاګه کړل سوی دی ، چی بس د دوی بد عملونه اوسرکښیانی د دوی دزړونو زنګ

گرځیدلی دی او ددغه زنګ تعبیر په ذکر سوی آیت دبقره کی په مهر او پردی سره کړل سوی دی نو په دی وجه دا شبه نه سی کیدلای ، چی هرکله الله ﷻ د دوی په زړونو باندی مهر ولګوی او د دوی حواس یی خراب کړل نو بیا دوی پخپل کفر کولو کی معذور سوه ، نوبیا عذاب دوی ته څنګه ورکیدلای سی ، وجه دا ده چی دی خلقو دخپل شرارت اوعناد په وجه ، خپل استعداد برباد کړی دی نو په دی وجه ددغه استعداد دتباهی مسبب دوی پخپله دی البته الله ﷻ په دی حیثیت چی دی دبندګانو ترټولو کارونو خالق دی، دلته کی دمهر لګولو نسبت یی ځان ته وکی ، صلاحیت او استعداد یی په خپل اختیار سره تباه کول وغوښتل نو دسنت الهیة مطابق مونږ ددغه بد استعداد کیفیت د دوی په زړونو او حواسوکی پیدا کی.

وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَّقُولُ اٰمَنَّا بِاللّٰهِ وَبِالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَمَا هُمْ بِمُؤْمِنِيْنَ ﴿۸﴾

اوپه خلقوکی څه داسی دی چی وایی مونږ ایمان راوړی دی په الله پاك اودقیامت په ورځ اودوی هرګزمؤمنان نه دی

يُخٰدِعُوْنَ اللّٰهَ وَالَّذِيْنَ اٰمَنُوْا ۚ وَمَا يَخْدَعُوْنَ اِلَّآ اَنْفُسَهُمْ

توکی کوی دالله پاك سره او مؤمنانو سره او په اصل کی دوی توکی نه کوی دهیچا سره مګر دخپلو ځانونو سره

وَمَا يَشْعُرُوْنَ ﴿۹﴾ فِىْ قُلُوْبِهِمْ مَّرَضٌ ۙ فَزَادَهُمُ اللّٰهُ

لیکن دوی فکر نه کوی ، د دوی په زړونو کی مرض دی نو الله پاك د دوی دا مرض زیات کی

مَرَضًا ۚ وَلَهُمْ عَذَابٌ اَلِيْمٌ ۢ ۙ بِمَا كَانُوْا يَكْذِبُوْنَ ﴿۱۰﴾

او دوی دپاره دردناك عذاب دی په دی وجه چی دوی درواغ ویل

وَاِذَا قِيْلَ لَهُمْ لَا تُفْسِدُوْا فِى الْاَرْضِ ۙ قَالُوْٓا اِنَّمَا

چی کوم وخت وویل سی دوی ته چی په مځکه کی فساد مه کوی نو دوی وایی چی مونږ چی

نَحْنُ مُصْلِحُوْنَ ﴿۱۱﴾ اَلَآ اِنَّهُمْ هُمُ الْمُفْسِدُوْنَ

مونږ خو اصلاح کوونکی یو ، خبر سه دوی بس خرابی اوفساد کوونکی دی

وَلٰكِنْ لَّا يَشْعُرُوْنَ ﴿۱۲﴾ وَاِذَا قِيْلَ لَهُمْ اٰمِنُوْا كَمَآ اٰمَنَ

لیکن پوهیږي نه ، او چی کوم وخت دوی ته وویل سی چی ایمان راوړی چی څرنګه

النَّاسُ قَالُوْٓا اَنُؤْمِنُ كَمَآ اٰمَنَ السُّفَهَآءُ ۗ اَلَآ اِنَّهُمْ هُمُ

آیمان راوړی دی خلقونودوی وایی آیامونږ ایمان راوړو چی څرنګه ایمان راوړی دی بیوقوفانو ، خبرسه دوی بس

السُّفَهَآءُ وَلٰكِنْ لَّا يَعْلَمُوْنَ ﴿١٣﴾ وَاِذَا لَقُوا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا

بیوقوفان دی لیکن نه پوهیږي ، اوچی کله دوی مخ سی دهغه کسانو سره چی هغوی ایمان

قَالُوْٓا اٰمَنَّا ۚ وَاِذَا خَلَوْا اِلٰى شَيٰطِيْنِهِمْ ۙ قَالُوْٓا اِنَّا مَعَكُمْ ۙ اِنَّمَا

راوړی دی ،نو دوی وایی چی مونږ ایمان راوړی دی چی کوم وخت دوی یوازی سی خپلو شیطانانوسره نو دوی

نَحْنُ مُسْتَهْزِءُوْنَ ﴿١٤﴾ اَللّٰهُ يَسْتَهْزِئُ بِهِمْ وَيَمُدُّهُمْ فِيْ

بیشکه مونږستاسی سره یُو مونږخو(مسلمانانو) پوری خندا کوو ، الله خندا کوی په دوی پوری او دوی ته د دوی

طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُوْنَ ﴿١٥﴾ اُولٰٓئِكَ الَّذِيْنَ اشْتَرَوُا الضَّلٰلَةَ

په سرکښی کی مهلت ورکوی اوحالت دا دی چی دوی (دعقل) رانده دی دا هغه کسان دی چی دوی گمراهی

بِالْهُدٰى ۠ فَمَا رَبِحَتْ تِّجَارَتُهُمْ وَمَا كَانُوْا مُهْتَدِيْنَ ﴿١٦﴾

اخیستی ده دهدایت په بدله کی نوگټمن نه سو د دوی سوداگران او نه دوی هدایت کوونکی دی

مَثَلُهُمْ كَمَثَلِ الَّذِى اسْتَوْقَدَ نَارًا ۚ فَلَمَّآ اَضَآءَتْ مَا

د دوی مثال دهغه سړی په شان دی چی هغه اور بل کړی چی کوم وخت اور دده شاوخوا روښانه کی نو الله پاک

حَوْلَهٗ ذَهَبَ اللّٰهُ بِنُوْرِهِمْ وَتَرَكَهُمْ فِيْ ظُلُمٰتٍ

دده روښنایی ختمه او دوی یی په تیاروکی پریښوله چی دوی

لَّا يُبْصِرُوْنَ ﴿١٧﴾ صُمٌّ ۢ بُكْمٌ عُمْىٌ فَهُمْ لَا يَرْجِعُوْنَ ﴿١٨﴾ ۙ اَوْ كَصَيِّبٍ

هیڅ نه لیده ، کانه دی گونگیان دی اوړانده دی نو دوی بیرته رجوع نه کوی ، یا د دوی مثال

مِّنَ السَّمَآءِ فِيْهِ ظُلُمٰتٌ وَّرَعْدٌ وَّبَرْقٌ ۚ يَجْعَلُوْنَ اَصَابِعَهُمْ

داسی دی چی په زور سره دآسمان څخه نه باران اوربږي او په هغه کی تیاری وی غړزهاری اوبریښنا وی نودوی

فِيْٓ اٰذَانِهِمْ مِّنَ الصَّوَاعِقِ حَذَرَ الْمَوْتِ ۭ وَاللّٰهُ مُحِيْطٌ

خپلی گوتی کی په خپلو غوږونو کی دتندرونو څخه دمرگ دبیری څخه نته باسی ، او الله پاک پرکافرانو باندی

بِالْكٰفِرِيْنَ ﴿۱۹﴾ يَكَادُ الْبَرْقُ يَخْطَفُ اَبْصَارَهُمْ ؕ كُلَّمَآ اَضَآءَ

احاطه کوونکی دی ، نژدې ده چې برېښنا د دوی سترګې (نظر) وتښتوي ، چې کوم وخت دوی ته برېښنا وسي

لَهُمْ مَّشَوْا فِيْهِ ۙ وَاِذَآ اَظْلَمَ عَلَيْهِمْ قَامُوْا ؕ وَلَوْ شَآءَ اللّٰهُ

نو دوی په دی رڼا کی په تلوسی او چی کوم وخت تیاره سی نو دوی ودرېږي ، او که الله پاك وغواړي

لَذَهَبَ بِسَمْعِهِمْ وَاَبْصَارِهِمْ ؕ اِنَّ اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيْرٌ ﴿۲۰﴾

نو بوبه زی د دوی غوږونه او سترګی بیشکه الله پاك پر هرشي باندی قادر دی.

لنډتفسير: په خلقو کی بعضی داسی دی ، چی وایی مونږ ایمان را وړی دی پر الله ﷻ باندی او پر آخری ورځ باندی حال دا دی چی دوی بالکل ایمان راوړونکی نه دی ، بلکه چم کوی الله ﷻ سره او هغه خلقو سره چی هغو ایمان راوړی دی (اوپه واقع کی) دچاسره چم نه کوی مګر دخپل ځان سره او دوی ددې شعور نه لري (یعني ددغه چمو بد انجام بس دوی به پورته کوی) د دوی په زړونو کی لوی مرض دی نو الله ﷻ نور لوی کی د دوی مرض (په دی مرض کی د دوی بد اعتقادی ، د اسلام او دمسلمانانو دترقی په لیدلو باندی په حسد کی سوزیدل او په هر وخت کی دخپل کفر په ظاهریدلو کی فکر مند کیدل شامل دی ، دمسلمانانو دترقی څخه د دوی دحسد مرض نور زیاتیدل په ډاګه خبره ده) او دوی دپاره دردناکه سزا ده ددې وجی څخه چی درواغ یی ویل (یعني د ایمان درواغجنه دعوٰی یی کوله) او چی کوم وخت دوی ته ویل کیږي چی فساد مه کوی پرمځکه کی نو دوی وایی مونږ خو اصلاح کوونکی یو (یعنی چی کوم وخت د دوی دورانی څخه کومی فتنی او فسادونه پیداسی او یو خیر خواه یی پوه کی ، چی داسی کارونه دفساد سبب دی ، دا پریږ دی نو په جواب کی دوی وایی چی مونږ فساد کوونکی نه یو اصلاح کونکی یو ، یعني خپل فساد اصلاح ګڼي) یاد لره بی شکه دا خلق فسادیان دی لیکن دوی ددې شعور نه لري ، دا د دوی دجهالت او غباوت بیان دی چی خپل عیب بس هنر بولی ، وروسی دبل جهالت بیان دی ، چی دنورو خلقو هنر (یعني یعني خالص ایمان عیب اوحقیر ګڼي) اوچی کوم وخت دوی ته وویل سی تاسی هم داسی ایمان را وړی چی څنګه نورو خلقو ایمان راوړی دی ، نو وایی چی آیامونږ ایمان را وړو لکه چی څنګه ایمان را وړی دی ، بي عقلانو ، یاد لره چی بی شکه دوی بیوقوفان دی لیکن دوی ته ددې علم نسته (دی منافقانو به داسی په ډاګه خبره دغریبو مسلمانانو په مخکی کوله ، چی دهغوی څخه دوی ته څه خطره نه وه ، که نه وی نو په عام توګه سره دوی به خپل کفر پټوی) اوچی کوم وخت منافقانو ایمان راوړونکو سره مخ سی نو وایی چی مونږ ایمان راوړی دی اوکوم وخت چی خپلو شریرو سردارانو سره یوازی سی ، نو وایی چی بیشکه مونږ تاسی سره یو مونږ خو (مسلمانانوسره) یوازی خندا کوو (یعني مونږ مسلمانانو ته دمسخری په توګه وایو چی مونږ ایمان راوړی دی که نه وی نو مونږ خو هم ستاسی

پرډول فکر لرونکی یو. دی پسی د دوی ددغه استهزاء جواب دی چی) الله ﷻ استهزاء کوی په دوی سره اومهلت ورکوی دوی ته چی دوی په خپله سرکشی کی حیرانه او سرګردانه وی (دالله ﷻ استهزاء دا ده چی دوی ته مهلت ورکول کیږي کوم وخت چی دوی په کفر کی کامل سی او جرم یی محکمه سی نو دغه وخت به ناڅاپه ونیول سی هرکله چی دالله ﷻ دا کار د دوی د استهزاء په مقابله کی وو نو ددی وجی څخه دی ته استهزاء وویل سوه) دا هغه خلق دی چی دوی دهدایت پرځای ګمراهی اخیستی ده نو د دوی دا تجارت ګټمن نه سو او نه دوی پرصحیح لاره باندی ولاړل (یعني په دوی کی دتجارت سلیقه نه وه چی دهدایت غوندی قیمتي شي یې په ګمراهی بدل کی) د دوی حالت دهغه سړي په شان دی چی هغه او ربل کړی وی اوکله چی دا اور ددې سړي شاوخوا روښانه کی نو په داسی حالت کی الله ﷻ د دوی روښنایی ختمه کی او دوی په داسی تیاروکی پریږ دی چی بالکل څه نه وینی (نوځرنګه چی دا سړی او دده ملګری دراڅخه وروسته په تیاره کی پاته سول دغه ډول منافقان دحق تر واضحه کیدلو وروسته په تیارو کی ومبتل او څرنګه چی د اور بلوونکو سترګی غوړونه اوژبی په تیاره کی بی کاره سوې . هم دغه شان دګمراهی په تیاره کی تر ګیرېدلو وروسته ددی منافقانو دا حالت سو چی ګویا) دوی کانی دی، ګونګیان دی ړانده دی نو دوی څخه وروسته کیږي (چی د دوی حواس دحق دلیدلو ، او ریدلو ، او پوهیدلو دپاره قابو نه دی پاته سوی ، دا مثال دهغه منافقانودپاره دی چی هغوی په کفرکی کلك وه او هیڅکله یی د ایمان خیال په زړه کی نه را تلی ددې څخه دهغه منافقانو دمثال بیان دی چی هغوی په حقیقت کی په ترددکی وو. کله به یي چی د اسلام تاند ولیدی نو اسلام ته به مائله سوه بیاچی به ورباندی دنفسانی اغراضو غلبه وسوه نودا میلان به یي بدل سو) یاددې منافقانو داسی مثال دی لکه چی د آسمان دطرف څخه باران وی او په هغه کی تیاره هم وی اوګرزهار او پریښناهم ، کوم خلق چی په دی باران کی روان وی نو هغه ننباسی خپلی ګوتی په خپلو غوږونو کی دمرګ دبیری څخه ، دتالاندی په وجه ، اوالله ﷻ په کافرانو باندی احاطه کړي ده ، دبریښنا دا حالت دی چی نژدی ده چی هغه د دوی نظر ختم کړی ، کوم وخت چی لږ غوندی دوی ته دبریښناپه وجه ښکاره سی نو دوی تلل شروع کی اوچی کوم وخت تیاره سی نودوی ولاړ پاته سی اوکه چیري الله ﷻ غوښتلای نو د دوی غوږونه اوسترګی به یی لیري کړی وای (یعنی لکه چی څرنګه داخلق په طوفان اوبادوباران کی کله دتلوڅخه پاته کیږی اوکله چی موقع پیدا کی ، نو روانیږی، هم دغه شان حال ددغه متردو منافقانو دی)

علوم او مسئلي

(د آیتونو ترون یو دبل سره)

لکه چی مخکی دا خبره بیانه سوي ده دسورة بقره په سرکی ددې خبری بیان دی چی قرآن دشك او شبهی څخه بالاتردی او تردې وروسته په شلو آیاتونوکی دقرآن دمننونکو او نه مننونکو بیان دی . ددغه شلو آیاتو څخه په مخکنی پنځوآیاتونوکی دقرآن دمننونکو بیان دمتقیانو په عنوان سره سوي دی بیاتردی وروسته په دوو آیاتونو کی دقرآن دداسی نه مننونکو ذکردی چی په ډاګه یي دقرآن څخه انکارکوی . او تردی وروسته په دیارلسو آیاتونوکی دداسی منکرانو اوکافرا نو ذکر دی چی په ظاهره به یي ځان ته

مومن مسلمان وايه ليکن په حقيقت کی مومنان او مسلمانان نه وه اودوی ته قرآن کريم دمنافقانو نوم ورکړي دی ددي ديارلسو آياتونو په مخکنی دوو آياتونوکی دمنافقانو په متعلق الله ﷻ فرمايی چی په خلقوکي بعضی داسی هم دی چی وايی مونږ ايمان راوړي دی په الله ﷻ باندی حال دا دی چی هغوی بالکل ايمان والا نه دی . بلکی دوی دالله ﷻ او دمومنانو سره فريب او دوکه کوی او په حقيقت کی دا دچاسره فريب او دوکه کول نه دی بلکی دخپل ځان سره دوکه کول دی ليکن دا خلق ددې شعورنه لری .

په دې يی د دوی دايمان دعوٰی درواغجنه کړي ده اودايی ښوولی ده چی د دوی دا دعوٰی يوازی فريب او دوکه ده اوداظاهره خبره ده چی الله ﷻ ته څوك دوکه نه سی ورکولی اوغالبًا دی خلکو هم داسی نه گڼل چی مونږ الله پاك ته دوکه ورکولای سو ليکن درسول ﷺ او دمسلمانانو سره چل اودوکه کول دالله ﷻ سره يوقسم دوکه اوچل کول دی ، نو په دی وجه ددی نتيجه داسوه چی داکم عقله دخپل ځان څخه ماسوا دبل چاسره دوکه نه کوی ، ځکه چی الله ﷻ دهری دوکی اوفريب څخه بالاتردی اودهغه رسول اومومنان هم دوحی په وجه د دوکی اوفريب څخه خلاص دی ، څوك دوی ته نقصان نه سی رسولای البته د دوی د دوکی اوفريب وبال په دنيا اوپه آخرت کی هم پردوی دی ، په دريم آيت کی فرمايی چی ، د دوی په زړونو کی ډيرلوی مرض دی اوالله ﷻ د دوی دامرض نورهم لوی کی ، مرض دهغه حالت نوم دی چی په هغه سره انسانان دخپل اعتدال څخه وزی اوپه افعالو (يعنی کارونوکی يي) خلل راسی اوچی دهغه آخری نتيجه هلاکت اومرگ وی ، دقرآن اوحديث په اصطلاح کی دنفس هغه کيفياتوته مرض ويل کيږی چی کوم دنفس انسانی په کمال کی خلل اچوی اوچی دهغوی په وجه انسانان دخپل انسانی عملونو څخه محرومه کيږی اوآخری نتيجه يی روحانی مرگ اوهلاکت وی ، حضرت جنيد بغدادي رحمه الله فرمايلی دی چی دزړونو مرضونه دخواهشاتو نفسانيه وو دتابعداری څخه پيداکيږی ، لکه چی دانسان په بدن کی مرض داخلاطو دبی اعتدالی څخه پيداکيږی ، په دی آيت کی داويل سوي دی چی ددوی په زړونوکی چی کوم کفر پټ دی هغه يوداسی مرض دی چی روحانی هم دی اوجسمانی هم روحانی ځکه چی دخپل پيداکونکی اوپالونکی ناشکری اودهغه دحکمونو څخه سرکښی کول دانسان دروح دپاره ترټولو لوی مرض اودانسانی شرافت دپاره داډيرخراب داغ دی اوبله داچی ددنيادکوم قيمته غرضونو دپاره دغه کفر پټول او دخپل زړه دعقيدی دظاهرولو دپاره جرات نه لرل داهم يوه کمزوری ده چی دروح دپاره ډير لوی مرض دی اوجسمانی ځکه چی دمنافق په زړه کی هميشه داتك وی چی دده اصلی حالت ظاهرنه سی شپه او ورځ په دی فکرکی اوسيدل يوجسمانی مرض دی ، اوداخبره چی الله ﷻ ددوی دامرض نورزيات کی ددی مطلب دا دی چی دا خلق داسلام اومسلمانانو دترقی څخه سوزی اوالله ﷻ دوی ته داترقی ورکوی اومنافقان هروخت داترقی وينی نوپه دی وجه ددوی دامرض لوييږی او زياتيږی ، په څلورم او پنځم آيت کی دمنافقانو ددی مغالطی ذکردی چی

دوی فساد اصلاح گڼی او خپلو ځانونو ته مصلحین وایی نو قرآن کریم واضح کړه چی فساداو اصلاح په زبانی دعوو باندی نه موجودیږی ځکه چی غل او ډاکه وهونکی خو هم ځان ته په ژبه مفسدنه وایی مصلح وایی ، که زبانی وینا دفسادیا داصلاح دموجودکیدلو دپاره کافی وای نو غل او ډاکه مار به په خپلی زبانی ویناسره مصلح سوی وای بلکی دفساد او اصلاح دموجود کیدلو مدار په هغه کاږ باندی دی چی کوم کارکول کیږی که چیری هغه فسادوی نوکونکی یی مفسددي ، که څه هم دده په نیت کی فسادنه وی ، په شپږم آیت کی منافقانو ته دصحیح ایمان معیار کښیښول سو چی ، اٰمِنُوۡاکَمَاۤ اٰمَنَ النَّاسُ یعنی ایمان راوړی لکه چی نورو خلګو ایمان راوړي دی ، په دی آیت کی دمفسرینو په اتفاق سره دالنّاس څخه مرادصحابه کرام ﷺ دی ځکه چی داهغه خلق دی چی دقرآن دنازلیدو په وخت کی یی ایمان راوړی وو. اوداللّٰہ ﷻ په نزد یوازی هغه ایمان معتبردی چی دصحابه کرامو ﷺ دایمان په شان وی په کمو شیانوچی څرنګه ددوی ایمان دی ، هغه شان ایمان که دنورو خلګووی نوهغه ته به ایمان والا ویل کیږی اوکه داسی نه وی نوایمان والا ورته نه ویل کیږی ، معلومه سوه چی دصحابه کرامو ﷺ ایمان یوبنیاد دی چی په هغه سره دټول باقی اُمّت دایمان ضمانت اخیستل کیږی چی کوم یوپردغه بنیاد صحیح نه وو نوهغه ته په شرعه کی ایمان نه ویل کیږی ، ددی بنیادخلاف هرعمل اوعقیده که هغه په ظاهره کی ښه هم وی اوپه ښه نیت او ارادی هم وسی داللّٰہ ﷻ په نزد ایمان نه دی ، دی خلګوصحابه کرامو ﷺ ته بی وقوفه وویل او داخو دهری زمانی دګمراهانو طریقه ده چی څوك دوی ته صحیح لار ښیی نودوی هغه ته بی وقوفه وایی ، لیکن قرآن کریم وښوول چی په حقیقت کی هغوی پخپله بی وقوفان دی چی په داسی واضحو اوظاهره نښانو باندی ایمان نه راوړی ، په اووم آیت کی دمنافقانو دنفاق اودوه مخیزتوب ذکرداسی سوي دی چی داخلق به کوم وخت دمسلمانانو سره یوازی سول نوویل به یی چی مونږ مسلمانان یو ، اوکوم وخت چی به دکافرانو سره مخامخ سول نوویل به یی چی مونږخو ستاسی سره یواو ستاسی دقوم غړی یو اودمسلمانانوسره که مونږ یو ځای سوی وو هغه یوازی دهغوی سره دمذاق کولو اوپه هغوی پوری دخندا کولو دپاره یوځای سوی وو ، په اتم آیت کی ددی احمقانو ددی وینا ، چی مونږ په مسلمانانو پوری خنداکوو اوپه داسی کولو سره دمسلمانانو بی وقوفی ښکاره کوو جواب دی چی په اصل کی په داسی عمل کولو سره دوی خپل ځانونه بی وقوفان ثابتوی ، په نهم آیت کی ددی حال ذکر دی چی دوی (یعنی منافقانو) اسلام دنږدی څخه ولیدی اوده خوندیی واخستی اوپه کفرکی خودمخکی څخه مبتلاوه نودکفر اواسلام د دواړو دلیدلو اوپری پوهیدلو څخه وروسته دوی ددنیا دذلیلو غرضونو په وجه داسلام په بدله کی کفر خوښ کی ددوی دی کارته قرآن کریم دتجارت نوم ورکی چی دی خبری ته اشاره وسوه چی په دی خلګو کی دتجارت کولو سلیقه نه وه چی وګوری چی څرنګه قیمتی شی یعنی ایمان یی ورکی او خراب اوضرر ورکونکی شی

يي واخستي ، په آخري څلورو آياتونوکي دمنافقانو دحالت دپاره دوه مثالونه وركول سوي دي اوددي مثالونوغرض دا دي چي دمنافقانو دحالت څخه نفرت وسي اودوه مثاله يي په دي غرض وركړي دي چي منافقان دوه قسمه وه يوهغه وه چي په خپل كفركي پاخه وه ، دايمان څرګندول به يي صرف هغه ځاي كي كول چي هلته كي به ددنياګټه وه ، دايمان اواسلام سره د دوي څه غرض نه وو ، دوهم هغه وه چي اسلام دحقانيت څخه به متاثره سوه نوكله كله به يي دصحيح مسلمان كيدلو اراده هم وكړه ليكن بيابه دنيوي لالچ ورته مخكي سواوددغه ارادي څخه به يي منع كړه نودغه شاني دتذبذب اوترددپه حالت كي به پاته سوه ، ددغه مضمون په ضمن كي دي ظالمانوته داخبر داري هم وركړل سوي وه چي دوي ټول دالله پاك دقدرت دګيرڅخه دباندي نه دي هغه په هروخت اوپه هرحالت كي دوي هلاكولاي سي اودليدلو اوداوريدو طاقت ددوي څخه اخستي سي ، دا ديارلس ايتونه چي په كښي دمنافقانو دحالت اودمثال بيان دي په ډيرو مهمو مسئلو حكمونو اوهداياتو باندي مشتمل دي .

(آيانفاق دنبي ﷺ په زماني پوري خاص ووكه اوس هم سته ؟)

په دي باره كي صحيح خبره دا ده چي دمنافق نفاق پيژندل اوده ته منافق ويل د دوو طريقوڅخه كيږي يوه داچي الله ﷻ خپل رسول ته دوحي په ذريعه ښوولي وي چي فلاني سړي منافق دي اوپه زړه مسلمان نه دي ، دوهم داچي دهغه يوه خبره ياعمل داسي وي چي دهغه څخه داسلامي عقيدي ياد اسلام دمخالفت څرګنديدنه كيږي ، دنبي ﷺ تروصال وروسته دوحي په ذريعه دمنافقانو دپيژند ګلوي لاره خوبنده سوه مګر دا دوهمه لاره خو اوس هم آزاده اوخلاصه ده ، دكوم سړي وينا اوعمل كه داسي وي چي په هغه كي داسلام ديقيني قطعيو عقيدو مخالفت وي ياپه دي وينا اوعمل سره ددغو عقيدو سپكاوي وي او دا سړي دايمان اواسلام هم دعوٰی كوي نوداسي سړي منافق دي اودغه قسم منافق ته دقرآن په اصطلاح كي مُلحِد وايي: اِنَّ الَّذِيۡنَ يُلۡحِدُوۡنَ فِيۡ اٰيَاتِنَا اوپه حديث كي ده ته زنديق وايي ليكن هركله چي دده كفرپه دليل سره ثابت اوواضح سو نوپه دي وجه دده حكم دټولو كافرو دحكم په شان سو، دده دپاره كوم جلاحكم نسته ، دغه وجه ده چي دامت علماء وايي چي ترنبي ﷺ وروسته دمنافقانو مسئله ګرسره ختمه ده اوس چي څوك مومن نه وي نوهغه ته به كافرويل كيږي .

((٢) دايمان اوكفر حقيقت)

په دي ذكرسوو آياتونو باندي په فكر كولوسره دايمان اواسلام او دايمان دمقابل يعني دكفر حقيقت ښه واضح كيږي اوداځكه چي په آياتونوكي (اٰمَنَّابِاللهِ) دمنافقانو دايمان ددعوی ذكردي اوپه ، مَاهُمۡ بِمُؤۡمِنِيۡنَ سره قرآن كريم د دوي دا دعوٰی دايمان غلطه ثابتوي ، غرض دا چي دا دواړي داسي جملي دي چي په دي باندي دغوركولو دپاره په لاندينيو شيانو باندي سوچ كول ضروري دي هغه شيان دا دي په قرآن كريم كي چي دكومو منافقانو بيان سوي دي هغه په اصل كي يهوديان وه ، اوپه الله ﷻ اوپه

ورځ دقیامت باندې ایمان لرل دیهودو په مذهب کې ثابت اومسلم دی اوکوم شی چې ددغو منافقانو په عقیده کې نه وو یعنی دنبی ﷺ نبوت منل نو دوی دهغه ذکرپخپل بیان کې ونه کې بلکې یوازې دوه شیان یې ذکر کړل ، ایمان بالله اوایمان بالیوم الآخر دا دوه شیان داسی دی چې په دې کې دوی ته درواغجن نه ویل کیږی نوبیاپه قرآن کریم کې دوی ته درواغجن ویل او د دوی دایمان څخه انکارکول په څه وجه دی؟

خبره دا ده چې هر رنګه دخدای په ذات اقرار اویا دآخرت په ورځ اقرار ایمان نه دی څکه داسی خو مشرکان هم په څه ناڅه طریقې سره الله ﷻ منی اوتر ټولویی لوی قادرمطلق ګنی ، لیکن دقرآن په نظرکی دا ایمان نه دی دقرآن په نظرکی معتبرایمان هغه دی چې کوم دقرآن کریم اودنبی ﷺ دښوول سوو صفتونو اوبیانونو موافق وو ، اوداظاهره خبره ده چې یهودوپه دغه ښوول سوو صفتونوسره نه په الله ﷻ باندی ایمان درلودی اونه په ورځ دآخرت باندی څکه چې دوی یوه طرف ته حضرت عزیر ﷺ ته دالله ﷻ زوی وایه اودآخرت په حقله یې هم غلطه عقیده درلوده چې دانبیاوو اولاد چې څه کوی هغه په هرحالت کې دالله ﷻ خوښ دی او د دوی څخه به په آخرت کې دڅه پوښتنه هم نه وی ، اوکه چیری څه عذاب وی نو هغه به ډیرلږ غوندی وی ، نوپه دغه وجه دقرآن په ژبه کې د دوی دا ویناچې مونږ په الله ﷻ اوپه ورځ دآخرت ایمان راوړي دی غلطه اودرواغ سوه .

((۳) دکفر اوایمان ضابطه)

دقرآن په اصطلاح اوژبه کې ایمان هغه شی دی چې دهغه ذکر لوړ دسورة بقرې په دیارلسم آیت کې راغلی دی ، وَاِذَا قِيْلَ لَهُمْ اٰمِنُوْا كَمَآاٰمَنَ النَّاسُ : ددی آیت څخه دا معلومیږی چې دایمان ددعوٰی دصحت یا دغلطی دمعلومولو دپاره معیار دصحابه وو کرامو ﷡ ایمان دی ، کوم ایمان چې دصحابه وو ﷡ دایمان برابرنه وی هغه دالله ﷻ او درسول ﷺ په نزد ایمان نه دی ، که چیری یوسړی یوه قرآنی عقیده په داسی ډول منی چې دهغه مطلب اومفهوم دخپل خواهش مطابق اودقرآن کریم دښکاره وینا اودرسول ﷺ دتشریح څخه خلاف بیانوی نو دده دغه منل ددغه عقیدی په باره کې شرعًا معتبرنه دی بلکه دا داسی ده لکه چې ده دا عقیده منلی نه ده ، ددی مثال داسی دی لکه چې نن صبا قادیانیان وایی چې مونږ دختم نبوت عقیده منو لیکن دوی دختم نبوت دعقیدی چې کوم مفهوم دی هغه په داسی ډول بیانوی چې په هغه کې دمرزا غلام احمد (عَلَيْهِ اللَّعْنَة) نبوت ته ځای حاصل سی اودابیان هم داسی بیان دی چې دنبی ﷺ دواضحو ویناګانو تحریف دی اودصحابه کرامو ﷡ دایمان څخه بالکل مختلف دی ، نودا قادیانان دقرآن کریم ددی صراحت په وجه چې ، وَمَاهُمْ بِمُؤْمِنِيْنَ : مسلمانان نه دی ، لنډمطلب دا دی که چیری یو سړی دیوی عقیدی یو نوی داسی مطلب جوړکی چې هغه دصحابه کرامو ﷡ دایمان څخه خلاف وی او په دې باندی ټینګ پاته سی نو دا سړی مومن مسلمان نه دی ، که څه

هم داسې دمسلمانانو سره په لمونځونو روژوکې شريك كيږي.

(دیوې شبهې لیرې کول)

دحدیث اوفقهې دامشهوره مقوله چې ، اهلِ قبله ته کافرنه ویل کیږي ددې مطلب ددغه مخکې ذکرسوي آیت له مخه دا دې چې هغه اهل قبله وته کافر ویل نه دي په کارچې هغوی ددین په ضروریاتوکې دیوه شي څخه هم منکرنه وي که چیرې داسې نه سي نو بیامنافقانو دنورو مسلمانانوپه شان قبلې ته لمونځونه کول لیکن یوازې مخ په قبله لمونځ کول د دوی دایمان دپاره په دې وجه کافي نه سو ، چې د دوی ایمان دصحابه کرامو ﷺ په شان ددین په تولو ضروریاتو باندې نه وو.

((۴) درواغ ډیره سخته گناه ده)

دمنافقانوپه دې وینا ، اٰمَنَّا بِاللهِ وَبِالْيَوْمِ الْاٰخِرِ : ترفکر کولو وروسته دامعلومه سوه چې دامنافقان سره ددې خبرې چې دوی غټ کافران وه پخپل دانست سره د درواغو ویلوڅخه لیرې اوسي ، هغه داسې چې دایمان ددعوې دپاره یوازې په الله ﷻ او په ورځ دقیامت دایمان ذکرکوي اودایمان بالرسول ذکرځکه نه کوي چې درواغ نه سي ددې څخه دامعلومه سوه چې درواغ داسې خرابه گناه ده چې یوشریف سړی ، برابره خبره ده که هغه کافر وي اوکه فاسق درواغ ویل نه خوښوي ، دا بیله خبره ده چې ددې منافقانو دایمان باللہ دعوه اودایمان بالآخره دعوه دقرآن داصطلاح خلاف ده نوځکه درواغجن سوه که دا نه وي نو د دوی په خیال کې دوی په دې کې رېښتيني دي.

((۵) دانبیاؤ او اولیاؤسره بده معامله کول دالله ﷻ سره بدې کول دي)

مخکې ذکرسوو آیاتونوکې دمنافقانو یوحال دابیان سوي دی چې داخلق الله ﷻ ته دوکه ورکوي ، حال دا دی چې دمنافقانو په فرقه کې داسې یونفربه لاهم نه ووچې هغه الله ﷻ ته د دوکې ورکولو اراده کړې وي یایې داگڼلې وي چې دې الله ﷻ ته دوکه ورکولای سي ، بلکې حقیقت دا وو چې دې خلکوبه رسول ﷺ اومومنانوته دوکه ورکوله اوپه دې لړکې به یې بدحرکتونه کول الله ﷻ په دې آیت کې دا وښووله څوك چې دیوه رسول یاولي سره کومه بدې کوي هغه په حقیقت کې دغه شان معامله دخدای ﷻ سره کوي ، بل طرف ته په دې آیت کې دنبي ﷺ دشان لوړوالي ته اشاره وسوه هغه داچې دنبي ﷺ په شان کې څه گستاخي کول داسې جرم دی لکه چې څرنگه دالله ﷻ په شان کې گستاخي کول جرم دی.

((۶) ددرواغو وبال)

په مخکې ذکر سوو آیاتونو کې دمنافقانو دعذابِ الیم وجه وَّ بِمَا كَانُوْا يَكْذِبُوْنَ : یعنې د دوی درواغ ویل مقرر سول حال دا دی چې په دوی کې نور هم غټ گناهونه وه لکه کفر نفاق دمسلمانانو سره حسد ساتل او دمسلمانانو خلاف سازشونه کول لیکن د دوی دعذابِ الیم وجه د دوی درواغ ویل مقررسول او په دې کې دې خبرې ته اشاره وسوه چې د درواغو ویلوعادت د دوی اصلي جرم وو، او دغه

بدعادت (یعنی درواغو) دوی کفر اونفاق ته ورسول ، نو په دغه وجه که چیری کفر اونفاق دجرم په حیثیت لوی جرم دی لیکن ددی ټولوبدوبیخ اوبنیاد درواغ دی ، دغه وجه ده چی قرآن کریم د درواغ ویل دبت پرستی سره یوځای کړل او د دواړوڅخه یی منع وکړه ، فرمایی .

فَاجْتَنِبُوا الرِّجْسَ مِنَ الْاَوْثَانِ وَاجْتَنِبُوْا قَوْلَ الزُّوْرِ.

ځان وساتی دبت پرستی دپلیتی څخه اوددرواغو ویلوڅخه .

((۷) دصلاح اوفساد تعریف اودمصلح اومفسد پیژندنه)

په مخکنی ذکر سوو آیاتونوکی تیر سوی دی چی کوم وخت دی منافقانوته وویل سی چی دخپل نفاق په وجه په مځکه کی فساد مه خپروی نو دوی به په ډیر زور اوتاکیدسره ویل ، اِنَّمَانَحْنُ مُصْلِحُوْنَ دلته اِنَّمَا (چی دحصر دپاره دی) دهغه په وجه دجملی معنی داسی سوه ، چی مونږ خوبس مصلحان یو یعنی زمونږ دیوه عمل دفسادسره څه تعلق نسته ، لیکن قرآن کریم دوی ته په جواب کی وویل ، اَلَاۤ اِنَّهُمْ هُمُ الْمُفْسِدُوْنَ وَلٰكِنْ لَّا يَشْعُرُوْنَ : یادلره چی دغه خلق بس فسادیان دی لیکن دوی ته ددی احساس نسته .

ددی څخه دوی خبری معلومی سوي ، یوه داچی دمنافقانو سرگرمیانی په واقع کی په مځکه کی دفتنی او فساد دخپرولو اسباب وی دوهمه خبره داچی منافقانو دا سرگرمیانی دفتنی اوفساد دخپرولوپه نیت نه کولی بلکی دوی ته دامعلومه هم نه وه چی ددی نتیجه فتنه اوفساد دی ، لکه چی دقرآن کریم تصریح ده ، وَلٰكِنْ لَّايَشْعُرُوْنَ : وجه دا ده چی په مځکه کی چی فتنه اوفساد دکوموشیانو څخه خپریږی په هغه کی څه داسی دی چی هغه هرسړی فتنه اوفسادگنی لکه قتل لوټ غلا دوکه چل اغوآء کول زناکول اونور چی هر پوهیدونکی یی شر اوفساد گنی اوهرشریف ددی څخه ځان ساتی اوڅه داسی هم دی چی په ظاهره کی څه فتنه اوفسادنه وی لیکن دهغه په وجه دانسانانو اخلاق خرابیږی اود انسانانو داخلاقو په غورځیدو سره دفتنو اوفسادونو ټولی دروازی خلاصیږی ، ددی منافقانو هم دغه حال ووچی دغلا لوټماری او زناڅخه به یی ځان ساتی نو په دی وجه یی دخپل ځان څخه دمفسد نفی کول اودمصلح ثابتول به یی په ډیرو زوررورو الفاظو سره کول ، لیکن نفاق حسد اوددی په وجه دښمن خلاف سازشونه داسی شیان دی چی دانسان اخلاق داسی تباه کوی چی بیا انسان دډیرو حیوانانو ترمیدان لاندی رالویږی اوانسان چی کوم وخت خپل انسانی اخلاق ضائع کی نوبیا دانسان دژوندپه هره شعبه کی بس فساد اوفسادوی اوفساد بیادومره لوی چی دداسی فساد امیدنه ددرندگانو څخه کیدی سی اونه دلوټمارانو څخه اونه دغلوڅخه ، ځکه چی د دوی فساد خو په قانون اودحکومت په طاقت منع کیدی سی ، لیکن قانون خو انسان جاری کوی ، کله چی انسان پاته نه سی نو دقانون چی کوم حشر کیږی دهغه تماشه نن صباپه رغړیدلو سترگو هرسړی په هره محکمه او اداره کی کوی ، نن ددنیا تمدن مخ پرترقی دی دزده کړی اودښوونی دادارو جالونه کلی په

کلي خواره واره دي ، دتهذیب الفاظ دهر سړي په ژبه جاري دي ، دقانون سازۍ مجلسونه گرم دي ، دقانون جاري کولو بې شمیره اداري داربونو روپیو په خرڅ باندې قائمې دي ، لیکن جرائم فسادونه اوفتنې ورځ په ورځ زیاتیږي ، ددې وجه ماسوا ددې څخه بله نه ده چې یوقانون هیڅکله پخپله چلیدونکې ماشین نه وي ، بلکه قانون انسان چلوي او کله چې انسان خپل انسانیت بربادکړي نوبیاددې فساد علاج نه په قانون سره کیدې سي اونه په حکومت اومحکمو سره ، دغه وجه وه چې دانسانیت ډیر لوی احسان کوونکې نبي ﷺ خپله ټوله توجه په دې راغونډه کړې ده چې انسان په صحیح معنٰی کې انسان جوړسي نوبیابه فساد جرائم پخپله ختم سي او ترکومه پورې چې ددنیاپه یوه برخه کې دنبي ﷺ په تعلیماتو عمل کیدې سي نوددنیا هغه امن وامان یې ولیدی چې دهغه مثال نه مخکې یوځای لیدل سوی دي اونه به دده ﷺ دتعلیماتو ترپرېښوولو وروسته ولیدل سي ، دنبي کریم ﷺ په تعلیماتو باندې دعمل کولو روح ، دالله ﷻ څخه بیره ده او دقیامت دورځې دحساب اوکتاب فکر ددې څخه پرته قانون اودستور اوکومه محکمه اومدرسه اویایو پوهنتون انسان دجرائمو څخه نه سي منع کولی ، دنن صبا په دنیاکې چې دکومو خلگو په لاس کې دواک او اختیار واگې دي هغوی دجرائمو دمنع کولو دپاره نوې نوې طریقې په فکرکې راولي ، لیکن کله چې په دوی کې هغه روح یعني خوفِ خدا نسته نو دغه طریقې دجرائمو په ختمولو کې کامیابي نه سوې بلکه فسادونه اوفتنې نورې هم زیاتې سوې ، بلکه داصلاحِ حال کومې قاعدې چې حکیم خبیر په شریعت کې مقررکړې دي بس هغه طریقې کارکوونکې دي.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ ٱعْبُدُوا۟ رَبَّكُمُ ٱلَّذِى خَلَقَكُمْ

اې خلقو! بندگي کوئ دخپل پروردگار چې هغه تاسې پیدا کړاست او هغه خلق یې پیدا کړل

وَٱلَّذِينَ مِن قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ ﴿٢١﴾ ٱلَّذِى جَعَلَ

چې ترتاسې مخکې وه ددې دپاره چې تاسې پرهیزگارسی ، دهغه ذات (بندگي) چې هغه

لَكُمُ ٱلْأَرْضَ فِرَٰشًا وَٱلسَّمَآءَ بِنَآءً وَأَنزَلَ مِنَ ٱلسَّمَآءِ

تاسې دپاره مځکه فرش او اسمان چت جوړ کې ، او داسمان څخه یې اوبه راکښته کړې

مَآءً فَأَخْرَجَ بِهِۦ مِنَ ٱلثَّمَرَٰتِ رِزْقًا لَّكُمْ ۖ فَلَا تَجْعَلُوا۟

او بیا یې ستا سې دخوراک دپاره میوې را وکښلې ، نو الله پاک دپاره شوک

لِلّٰهِ اَنْدَادًا وَّاَنْتُمْ تَعْلَمُوْنَ ﴿۲۲﴾

مقابل مه گرځوی او تاسي خو پوهیږئ.

تفسیر: ای خلکو! عبادت کوی دخپل پروردګارچی هغه تاسی پیداکړاست اوهغه خلک هم چی ترتاسی مخکی وه عجیبه نه ده چی تاسی د دوزخ څخه خلاص سی (په شاهی ویناکی داعجیبه نه ده الفاظ دوعدی دپاره راځی) هغه پاك ذات داسی دی چی هغه ستاسی دپاره مځکه فرش اوآسمان چت جوړ کړی او دآسمان څخه یی اوبه اوروَلی بیایی (دعدم دپردی څخه) ددغه اوبوپه ذریعه دمیوڅخه خوراك ستاسی دپاره راوایستی، نو تاسی مه ګرځوی دالله ﷻ مقابل اوتاسی خوپوهیږئ (یعنی دا درته معلومه ده چی داټول تصرفات اوکارونه دالله ﷻ څخه ماسوا بل څوك نه کوی نوبیادالله ﷻ په مقابله کی نور شیان معبودان ګرځول څنګه صحیح کارکیدی سی؟)

علوم اومسئلي

دآیتونو دیوبل سره تړون: په مخکی شلو آیاتونوکی چی دکومو درو فرقو یعنی مومن متقی په ښکاره کافر اودمنافق ذکر وسو اوس په دی دوو آیاتونو یعنی یو ویشتم دوه ویشتم آیت کی دغه دروسره فرقوته خطاب دی اوهغه دعوت اوبلنه سوې ده چی دکومی دپاره قرآن نازل سوی دی په دی آیاتونوکی دمخلوق پرستی څخه منع اودیوه خدای پاك عبادت کول په داسی طریقی سره بیان سوي دی چی ددعوی سره سره دهغی روښانه دلائل هم سته داسی روښانه دلیلونه چی معمولی پوهه لرونکی که چیری غور وربانذی وکی نو دتوحیدپه اقرار به مجبورسی، دمخکنی آیت شروع په یٰاَیُّهَا النَّاسُ سره وسوه اوداَلنَّاسُ لفظ په عربی ژبه کی مطلق انسان ته وایی نوپه دی وجه په دی کی دا دری سره ذکر سوی دلی داخلی سوی اودوی ته په اُعْبُدُوْا رَبَّكُمْ سره ارشاد اوحکم وسو، دعبادت معنٰی ده خپل ټول طاقت په مکمل فرمانبرداری کی خرڅ کول اودمعبود دلوی والی داسی احساس لرل اووده څخه داسی بیره کول چی بنده بیاپه خپل وس دهغه دنافرمانی څخه ځان ساتی (روح البیان ج ۱ ص ۷۴)

درب معنٰی ده پروردګار، او ددی پوره تشریح مخکی تیره سوې ده، نو ترجمه داسی سوه چی، عبادت کوی دخپل پروردګار دلته درب دلفظ په ځای الله یابل داسماءِ حسنٰی څخه یونوم لګیدی سوای، لیکن په دوی کی یوازی درب دلفظ انتخاب ددی دځای دپاره ددی وجی څخه سوی دی چی درب په لفظ کی دمدعا دپاره یعنی دالله پاك عبادت کولو دپاره دلیل دی نوګویا درب په لګولو کی دلته، غرض او مقصد دا دی چی مدعا سره دلیل راسی او لنډه جمله کی دواړه شیان په یو وار حاصل سی، دلیل ددې وجی دی، چی درب معنی ده، پالونکی، اوچی کوم ذات دانسان دپاللو ذمه اخیستی ده اوچی دیوه څاڅکی څخه یی غټ پټ او ریدونکی لیدونکی عاقل ماهرانسان جوړکړي دی اوبیایی

دبقا اودترقی دپاره هغه ته ذریعې ورکړي دي نودغه ذات بس دعبادت حقدار کیدی سی نه بل څوك .
اوپه دي هرسړي پوهیږي چي دغه دربوبیت شان دالله ﷻ دذات څخه ماسوابل چاته حاصل نه دي
اوپرانسان باندي انعامات مربیانه نه دډېري څخه تراشل سوی بت کړي دي اونه یوه بل مخلوق اودوی
به یې څرنګه وکی چي دوی په خپله په خپل وجوداوبقاء کی دغه یوه ذات ته محتاجه دي نویومحتاج
به دبل محتاج څه حاجت پوره کی اوکه چیري په ظاهره څه وکی هم نوهغه په حقیقت اواصل کی دهغه
ذات کاردي چي هغه ته دا دواړه محتاجه دي، خلاصه داسوه چي دلته درب دلفظ په راوړو سره دا
واضحه سوه چي دالله ﷻ دذات څخه ماسوا بل ذات معبود څکه نه سی کیدی چي هغه پالونکی نه دي
اومعبود هغه وي چي پالونکی وي، په دي جمله کی دري واړو ډلوته خطاب اوویناده او دهري یوی
ډلی په اعتبار دجملی معنٰی اومطلب جلاجلا دي، یعنی دکافرو په حقله دخپل پروردګار دعبادت
کولو مطلب دا دی چي مخلوق پرستی پریږدی اوتوحید اختیارکی او دمنافقانوپه حقله ددی جملی
معنٰی دا ده چي نفاق پریږدی اواخلاص په ځان کی پیداکی اودګنهګارو مسلمانانوپه حقله ددی جملی
معنٰی دا ده چي په خپله فرمانبرداری اوعبادت باندي ټینګ اوسی اوپه دي کی دترقی اودزیات والی
کوشش کوی (روح البیان)
تردي وروسته بیادرب دلفظ څه خاص صفتونه ذکرسوی دي اودا ددی دپاره چي ددی مضمون (یعنی
دالله ﷻ دعبادت کولو) زیات وضاحت وسی، نوفرمایي: اَلَّذِیْ خَلَقَکُمْ وَالَّذِیْنَ مِنْ قَبْلِکُمْ یعنی ستاسی
پالونکی هغه دی چي تاسی یې پیداکړاست اوهغه قومونه یې پیداکړه چي ترتاسی مخکی وه، په دي
کی درب هغه صفت وښوول سوچي دچاپه وهم او خیال کی نه راځی چي دا دي دالله ﷻ څخه علاوه په
بل کوم مخلوق کی هم راتلی سی، هغه دا چي دنیست څخه سته کول اوبیادمور دنس په تیارو
اوګندګیو کی داسی ښائسته اوپاك انسان جوړول چي ملائکی هم دهغه په ډول پاکی دځان دپاره
غواړي دالله ﷻ دذات څخه ماسوا بل څوك نه سی کولی، داسی ذات چي چاته محتاج نه دي اوټول ده
ته محتاج دي، په دي آیت کی دخَلَقَکُمْ سره دَالَّذِیْنَ مِنْ قَبْلِکُمْ زیاتوالی سوي دي، په دي کی دابښودنه
وسوه چي ستاسی او ستاسی دپلرونوخالق اودټول بنی نوع انسان خالق اوپروردګاریودی، بله داچي
یوازی دمِنْ قَبْلِکُمْ ذکریې وکی اودمِنْ بَعْدِکُمْ یعنی دوروسته پیداکیدونکو خلګو ذکریې ونه کی، نو
په دي کی دي خبری ته اشاره ده چي ترامت محمدیه ورسته کوم بل دوهم امت او ملت به نه وي څکه
چي ترخاتم النبیین ﷺ وروسته نه بل کوم نبی راځی اونه به کوم نوی امت وی ، تردي وروسته ددی آیت
آخری جمله ده ، لَعَلَّکُمْ تَتَّقُوْنَ یعنی په دنیاکی دګمراهی څخه اوپه آخرت کی دعذاب څخه دخلاصیدو
امید تاسی ته یوازی په دي شکل کی کیدی سی چي تاسی توحید اختیارکی اودشرك څخه منع سی،
بیاپه بل آیت کی درب دنورو صفتونو ذکریې داسی وکی ، اَلَّذِیْ جَعَلَ لَکُمُ الْاَرْضَ فِرَاشاً وَّالسَّمَاءَ بِنَاءً

وَّأَنزَلَ مِنَ السَّمَآءِ مَآءً فَأَخْرَجَ بِهِ مِنَ الثَّمَرَاتِ رِزْقًا لَّكُمْ. یعنی رب هغه ذات دی چی هغه ستاسی دپاره مځکه فرش پیداکړي ده او آسمان چت اودآسمان څخه یی باران اورولی دی اوبیایی په دغه اوبوسره دنیست دپردی څخه ستاسی دخوراك دپاره میوی راایستلی دی، تردی په مخکی آیت کی دهغو نعمتونو بیان ووچی دانسان دذات سره یی تعلق دی اوپه دی آیت کی دهغو نعمتونو ذکردی چی په انسان باندی دگیرچاپیره شیانوسره یی تعلق دی مطلب داچی په اولنی آیت کی دانفسی نعمتونو اوپه دوهم آیت کی دآفاقی نعمتونوپه ذکر کولو سره دټولو نعمتونو دقسمونوبیان راوستلی دی، په دغه آفاقی نعمتونوکی دمځکی دپیداکیدو ذکردی چی دایی دانسان دپاره فرش جوړکړي دی د اوبوپه شانی نرمه نه ده چی سړی نه پرتینګیږی اونه د اوسپنی اوکانی په شانی سخته ده چی مونږدا دخپلوحاجتونو پوره کولو دپاره په آسانه استعمالولی نه سو، بلکه دنرمی اوسختوالی په مینځ مینځ کی جوړه سوي ده چی هریوه انسان ته دژوندپه ضروریاتو کی په کارراځی ، دفراش دلفظ څخه دانه لازمیږی چی مځکه گردی نه ده ځکه چی دمځکی داعظیم الشانه کُره دگردی والی سره هم یوه هواره سطحه ښکاری اودقرآن عامه طریقه دبیان دا ده چی دی دهرشی هغه کیفیت بیانوی چی په هغه هر سړی پوهیدی سی برابره خبره ده که داسړی عالم وی اوکه جاهل وی ښاری وی اوکه دباندی اوسیدونکی، دوهم نعمت دا دی چی آسمان یی یوښائسته اونظر راکشونکی چت جوړکړی دی ، دریم نعمت دا چی دآسمان څخه یی اوبه اورولی دی ، دآسمان څخه داوبو اورولومطلب دا نه دی چی دا وریځی څخه باران نه اوریږی ځکه چی دآسمان څخه مراد هر هغه شی دی چی ترسر لوړوی اووریځ هم ترسرلوړه ده، بلکه دقرآن په ډیرو ځایونوکی دوریځو څخه دباران دوریدو ذکرسوی دی، مثلاً.

ءَأَنتُمْ أَنزَلْتُمُوهُ مِنَ الْمُزْنِ أَمْ نَحْنُ الْمُنزِلُونَ (الواقعه) آیادباران دا اوبه دسپینو اوریځوڅخه تاسی را اورولی دی اوکه مونږ؟

اوپه بل ځای کی ارشاد دی ، وَأَنزَلْنَامِنَ الْمُعْصِرَاتِ مَآءً ثَجَّاجًا (النبآ) اومونږ دډکو اوریځوڅخه په شیبو شیبو باران وورولی دی.

څلورم نعمت ددی اوبوپه ذریعه میوه پیداکول اودمیووڅخه دانسانانوخوراك پیداکول دی، دپروردگارِ عالم په څلورو ذکرسوو صفتونوکی مخکنی دری خبری خوداسی دی چی په دوی کی د انسان عمل اوکوشش خولاپریږده چی کوم وخت مځکه اوآسمان پیداوه اووریځو اوبارانونو خپل خپل کارونه کول ، د دوی په اړوند یو بی وقوفه جاهل هم شك اوشبهه نه سی کولی چی داکارونه دالله ﷻ څخه ماسوا یوانسان یابت یاکوم بل مخلوق به کړی وی ، البته دمځکی څخه میوه پیداکول اودمیوی څخه دانسان خوراك پیداکول یوداسی شی دی چی په دی کی یوسرسری نظرلرونکی ته شك پیدا کیدی سی چی دا د انسان دسعی اوکوشش اوهوښیارانه تدبیرونو نتیجه ده چی دا قسم میوی پیدا

کیږی او دانسان دخوراك مسئله پری حل کیږی ، لیکن قرآن کریم په نورو آیاتونوکی دا خبره هم صفا کړي ده چی دیوی درختی په زرغونولو کی یاپه میوو را ایستلوکی دانسان دتولو تدبیرونو اومحنتونو حاصل په دی لړکی ددی څخه ماسوا بل څه نه دی چی ده دپیداکیدونکی درختی دلاری څخه خندونه لیری کړه ، فکر وکی چی مځکه کیندل په مځکه کی یوی کول اودمځکی څخه وچی درختی اوبی ثمره بوټی کښل په هغه کی تیش اچول اومځکه نرمول چی دزمیندارانو مځکی اواولنی کار دی ددی مطلب ددی څخه ماسواڅه دی چی دتخم اودانی څخه نرمی تیغی دالله پاك په قدرت ووزی دمځکی سخت والی یاکمی لښتی اونورشیان ددغه نرمو تیغوپه لاره کی خنډ نه سی؟ دتخم څخه نرمی تیغی را ایستل اوپه هغه کی ګل اوپانی پیداکول دزمیندار دمحنت اثر نه دی په دی کی دزمیندار دمحنت هیڅ دخل نسته ، دغه شان دزمینداری دوهم کار په مځکه کی تخم اچول بیاددی حفاظت کول بیاچی کمی تیغی رااوخیژی دهغه دګرمی یخ اودحیوان څخه حفاظت کول دی ددی حاصل ددی څخه ماسوابل څه دی؟ چی دالله ﷻ په قدرت سره پیداکیدونکی تیغونه دضائع کیدوڅخه وساتل سی ، دی ټولوکارونو لره دیوی ونی په را ټوکیدو کی یادهغی په لوییدوکی هیڅ دخل نسته ، البته دومره ده چی په دی کارونوسره د درختی په راټوکیدوکی چی څه خنډونه وه هغه لیری سوه ، پاته سوه دونی پیداکیدل او دهغه لوییدل اوپه هغه کی پانی څانګی بیاګل اومیوه پیداکیدل داټول دالله ﷻ په قدرت کیږی، په دی کی هیچا ته دخل نسته ، دا مضمون قرآن کریم داسی بیان کړي دی ، أَفَرَأَيْتُم مَّا تَحْرُثُونَ ۞ أَأَنتُمْ تَزْرَعُونَهُ أَمْ نَحْنُ الزَّارِعُونَ ۞ وښیه چی کوم شیان تاسی کوی هغه تاسی زرغونوی او که یی مونږ زرغونوو ؟

ددی تفصیل څخه دا معلومه سوه چی څرنګه دمځکی اوآسمان په پیداینبت کی اودباران وریځی او دبریښناپه منظمه سلسله کارکی دانسان سعی اوکوشش ته څه دخل نسته ، هم دغه رنګه په زمینداری کی اودبوټوپه پیداکیدوکی اودهغوی څخه دګل اومیوی په راوتلوکی دانسان څه دخل نسته،اوکه څه دی هغه برای نام دی اوپه اصل کی داټول کارونه دالله ﷻ په قدرت کامله اوحکمت بالغه سره کیږی .

لنډه داچی په دی آیت کی دالله ﷻ دداسی څلورو صفتونو بیان دی چی بغیر دده څخه په بل چاکی نه موجودیږی اوکله چی ددی دوو آیاتونوڅخه دامعلومه سوه چی انسان دنیست څخه سته ته راوستل اوبیا دده دبقاء اوترقی اسباب دمځکی آسمان باران ګل اودمیوی په ذریعه پوره پوره ور رسول دالله ﷻ دذات څخه ماسوادبل چاکارنه دی نویو لږغوندی پوهه لرونکی انسان به په دی یقین کولو مجبور سی چی دعبادت اواطاعت حق دار یوازی دغه ذات دی او تردی به لوی ظلم کوم وی ؟ چی الله ﷻ انسان موجودکی اودهغه دبقآء اوارتقآء دپاره یی انتظام وکی اوغافل انسان دنوروپه وړاندی سجده کوی اودنورو شیانوپه بندګی مشغوله کیږی .

الله ﷻ خوانسان دخپلو ټولو مخلوقاتو سردار ددی دپاره جوړکړي دی چی ټول کائنات دده خدمت وکی اودی یوازی دکائناتو دپروردګار عبادت وکی لیکن غافل انسان پخپله کم عقلی سره چی کوم وخت الله ﷻ هیرکی نو دغه غافل انسان دیوه خدای دغلامی په ځای داویا کروړو خدایانو په غلامی کی ونښتی ددی نورو دغلامی څخه دخلاصی دپاره ددی آیت په آخرکی الله ﷻ فرمایي ، فَلَا تَجْعَلُوْا لِلّٰهِ اَنْدَادًا وَّاَنْتُمْ تَعْلَمُوْنَ : نو اوس تاسی مه جوړوی دالله ﷻ مقابل اوتاسی خو پوهیږی یعنی کله چی تاسی په دی پوه سی چی ستاسی دنیست نه سته کوونکی اوستاسی تربیت کوونکی اوپالونکی اوستاسی داستوګنی دپاره دمځکی اونورو ضروریاتو دپاره آسمان پیداکوونکی اودآسمان څخه باران اوروونکی د اوبوڅخه میوه اودمیوی څخه خوراك پیداکوونکی دالله ﷻ دذات څخه ماسوا بل نسته نو دعبادت اوبندګی مستحق اوحقداربل څوك کیدی سی چی هغه دالله ﷻ مقابل یاحصه دار اوشریك وګڼل سی؟ که چیری لږغوندی فکر وسی نوپه دی دنیاکی تردی لوی ظلم بی وقوفی اوبی عقلی کیدی نه سی چی الله ﷻ پریښوول سی او په مخلوق باندی باور وکړل سی .

لنډه دا چی په دی دوو آیاتونوکی دهغه شی دعوت ورکول سوي دی چی دټولو آسمانی کتابونو او دټولو پیغمبرانوعلیهم السلام دلیږلو اصلی مقصد دی یعنی یوازی دیوه خدای عبادت اوبندګی، او ددی نوم توحیددی ، او دا هغه انقلابی نظریه ده چی دانسان په ټولو عملونو حالاتو اخلاقو او د ژوند دتیرولو په طریقو باندی ژور اثرکوی ، ځکه چی کوم سړی دا یقین وکی چی دټول عالم خالق اومالك او په ټول نظام عالم کی متصرف اوپه ټولو شیانوباندی قادر یوازی یوذات دی ، بغیردده دارادی څخه نه یوه ذره حرکت کولی سی نه څوك چاته نفع اونقصان رسولی سی نو دهغه ټوله توجه په هر مصیبت او راحت کی او هری تنګی او فراخی کی یوازی په یوذات باندی به وی اوده ته به هغه بینایی حاصله سی چی دهغه په وجه به دی دظاهری اسبابو حقیقت وپیژنی چی داسبابو سلسله په حقیقت کی یوه پرده ده چی تردی وروسته دقدرت لاس کارکوونکی دی .

(دچاعمل دهغه دخلاصي اوپه جنت کي دداخلیدو یقیني سبب نه دی)

په لَعَلَّکُمْ تَتَّقُوْنَ : جمله کی دلَعَلَّ لفظ استعمال سوي دی دلَعَلَّ معنٰی امیددی اوپه داسی ځایونوکی ویل کیږی چی هلته دیوکار کیدل یقینی نه وی ، دایمان اودتوحید په نتیجه کی خلاصون اودجنت حاصلیدل دالله ﷻ دوعدی موافق یقینی وی لیکن ددغه یقینی شی دامیدپه عنوان سره په بیانولوکی دا حکمت دی چی دانسان هیڅ یوعمل پخپله دخلاصون اودجنت قیمت جوړي دی نه سی بلکه ددی اصل سبب دالله ﷻ فضل دی ، دایمان اوعمل کولو توفیق ورکول ددی فضل خداوندی علامه ده سبب اوعلت یی نه دی .

(دتوحيد عقيده په دنياكي دامن وآمان سكون اواطمينان ضامنه ده)

دتوحيدعقيده چي داسلام ترټولو اوله بنيادي عقيده ده دايوه نظريه نه ده بلكه دانسان دپاره په صحيح معنٰی كي دانسان جوړولو ذريعه ده اودا دانسان دټولو مشكلاتودپاره حل اوپه هرحالت كي دهغه دپاره دامن ځاى اوپه هرغم كي دهغه مددگاره ! اومعاونه ده ، ځكه چي دتوحيد دعقيدي حاصل دادي چي دعناصرو دكون اوفساد او د دوى تغيرات بس ديوى هستي په اراده كيږي ، او ظاهره ده چي دچاپه زړه اودماغ باندي داعقيده خپره سي اودهغه داحال جوړسي نودادنيابه دهغه دپاره جنت سي . ټولي جګړي اوفسادونه به ختم سي ددي عقيدي خاوند دټولي دنياڅخه بي نيازه وي ، په زړه كي بي دالله ﷻ څخه ماسوا دبل چاڅخه بيره نه وي ، دلاَاِلٰهَ اَلاّ اللهُ دكلمي چي دي ته كلمه توحيد وايي هم دغه مطلب اومعنٰی ده ليكن داظاهره ده چي دتوحيد دپاره زباني اقراركافي نه دي بلكه ددي دپاره دزړه يقين هم ضروري دي، دلاَاِلٰهَ اَلاّ اللهُ ويونكي خونن په دنياكي په كروړنو دي اودومره دي چي مخكي دغومره نه وه ليكن په عام طور دايوازي دژبي تكليف دي چي دوى يي كوي دتوحيد رنگ په دوى كي نسته ، كه چيري داسي نه واى نو د دوى به هغه حال واى چي كوم دمخكنيو بزرگانووو ، چي نه څه لوى طاقت دوى مرعوب كولى سواى اونه ديوه قوم دشمير زيات والي په دوى اثرغورځولى سواى د پيغمبرانووروسته صحابه اوتابعين چي په لړغوندي موده كي په دنياكي خپاره سوي وه ددوى دطاقت اوقوت حقيقي رازپه توحيدكي وو ، الله ﷻ دي مونږ ټولومسلمانانوته دا دولت رانصيب كي ، آمين .

وَإِن كُنتُمْ فِى رَيْبٍ مِّمَّا نَزَّلْنَا عَلَىٰ عَبْدِنَا فَأْتُوا۟ بِسُورَةٍ مِّن مِّثْلِهِۦ

كه چيري تاسي په شك كي ياست ددغه كلام په باره كي چي ماخپل بنده باندي نازل كړى دي نوتاسي يوسورة

وَٱدْعُوا۟ شُهَدَآءَكُم مِّن دُونِ ٱللَّهِ إِن كُنتُمْ

دغه ډول راوړى اودي دپاره راوبلي خپل مددگاران دالله پاك څخه ماسوا كه چيري تاسي

صَـٰدِقِينَ ﴿٢٣﴾ فَإِن لَّمْ تَفْعَلُوا۟ وَلَن تَفْعَلُوا۟ فَٱتَّقُوا۟ ٱلنَّارَ

صادقان ياست ، كه چيري تاسي ونه كړل او هرگز به ونه كړل سي نو بيا ځان محفوظ كي دهغه اورڅخه

ٱلَّتِى وَقُودُهَا ٱلنَّاسُ وَٱلْحِجَارَةُ ۖ أُعِدَّتْ لِلْكَـٰفِرِينَ ﴿٢٤﴾

چي دهغه لرگى او خشاك انسانان او كاڼي دي اوتياركړل سوي دي كافرانو دپاره .

لنډتفسير: كه چيري تاسي خلكو ته څه تر د دوى ددي كتاب په حقله چي مونږ په خپل خاص بنده باندي

نازل کړي دي نو بیاتاسي لږشانې برخه چې ددې کتاب په شانې وي ، جوړه کې او رایې وړې ، (ځکه چې ستاسې هم عربي ژبه زده ده او دعربي ژبې په نظم او نثر دواړوباندې ښه پوهیږئ او ددې دواړو قسمونوتاسې مشقونه کړي دي ، پیغمبر ﷺ ددې څه مشق نه دی کړی خو ددې باوجود تاسې دقرآن دلږ غوندې برخې مثال جوړ ولې نه سئ نو دانصاف تقاضا دا ده چې دامعجزه دالله ﷻ دطرفه ده اونبي ﷺ دالله ﷻ پیغمبردی) او را وغواړئ خپل مددګاران چې تاسې دالله ﷻ څخه ماسوا مقررکړي دي که چیرې تاسې په رښتیا یاست که چیرې تاسې دا کارونه کې او ترقیامته به ونه سئ نوبیا ځان خلاص کې دهغه دوږخ څخه چې دهغه خشاك انسان اوکاڼي دي اوتیارسوي دي دکافرانو دپاره .

علوم اومسئلې

(دآیاتونو تړون دمخکې آیاتونو سره او د دوی مضمون اودمضمون خلاصه)

ددې دوو آیاتونو مخکې په دوو آیاتونو کې دتوحید ثبوت وو اوپه دې دوو آیاتونوکې دمحمد ﷺ دپیغمبرۍ ثبوت دی ، دقرآن کریم دهدایت دوې لوی لوی ستنې دي یو توحید اوبل رسالت په مخکې دوو آیاتونوکې دالله ﷻ دځوخاصو کارونو په ذکر کولو سره توحید ثابت سو او په دې دوو آیاتونو کې دالله ﷻ دکلام په مخکې کولو سره دنبي ﷺ رسالت ثابت سو ، او د دواړو دثابتولو طریقه یوه ده ، ځکه چې په مخکې دوو آیاتو کې دځو داسې شیانو ذکر سوی دی چې هغه دالله ﷻ څخه بغیربل ځوك کولی نه سي ، مثلاً دمځکې اوآسمان پیدا کول دآسمان څخه اوبه را اورول او د اوبو څخه میوه اوګل پیدا کول داستدلال خلاصه دا وه چې کله داکارونه دالله ﷻ څخه ماسوا بل ځوك کولی نه سي نو دعبادت حقدار دهغه څخه ماسوا بل هم کیدی نه سي ، اوپه دې دوو آیاتونوکې دیو دا سې کلام ذکر سوي دی چې دالله ﷻ څخه ماسوا دبل چاکیدلی نه سي اونه یوانسان یاډیرانسانان ددې مثال را وړلی اوجوړولی سي ځرنګه چې دمځکې اوآسمان دجوړولو څخه اودآسمان څخه دباران داورولو څخه او دباران څخه دمیوې دپیداکولو څخه انسان عاجزه دی او دا ددې خبرې دلیل دی چې داکارونه یوازې دالله ﷻ دي نو هم دغه رنګه دکلامې الهي دمثل اونظیر جوړولو اومخکې کولوڅخه دټول مخلوق عاجزه کیدل ددې خبرې دلیل دی چې داکلام دالله ﷻ کلام دی دکوم مخلوق کلام نه دی ، په دې آیت کې قرآن کریم دټولې دنیاانسانانوته خطاب کړي دی او ویلي یې دي که چیرې تاسې داکلام دالله ﷻ کلام نه ګڼئ بلکه دیوه انسان کلام یې ګڼئ نوبیاتاسې هم انسانان یاست ، په کار دي چې تاسې هم په داسې کلام جوړولو باندې قادر واست ، نو ټول کلام خو پریږده ددې کلام دیوې کوچنۍ ټوټې مثال جوړ کې او وې ښیاست اوتاسې ته دا آسانې هم درکیدی سي که چیرې یې یوسړی یوازې نه سي جوړولی نو تاسې ته اجازت دی چې دټولې دنیاڅخه خپل مددګاران راجمع کې اوبین المللي غونډه وکې او ددې قرآن دیوه کوچنۍ غوندې سورت مثال جوړکې او رامخکې یې کې ، په دوهم آیت کې دوی ته یې

غیرت ورکی چی ستاسی طاقت نسته چی داسی یو سورت جوړکی ، تردی وروسته دعذاب څخه یی وبیرول چی کله تاسی ددی کلام په شان کلام دجوړولو څخه خپل ځان عاجزه وینی چی داصفا دلیل ددی خبری دی چی دا دانسان کلام نه دی بلکه دیو داسی ذات کلام دی چی ترټول مخلوق بلند او بالاتردی اوچی دهغه قدرت په هرشی باندی خپور دی نو بیاپه دی باندی ایمان نه راوړل په خپل لاس خپل ځان په دوږخ کی اچول دی ددی څخه ځان وساتی.

حاصل دا دی چی په دی دوو آیتونوکی دا ښوونه سوي ده چی قرآن کریم دنبی ﷺ یوه لویه معجزه ده او قرآن شریف دنبی ﷺ درسالت او دده دربښتیاوالی ثبوت دی دنبی کریم ﷺ معجزی خو په زرگونو دی او داسی معجزی دی چی سړی ورته حیران پاته کیږی ، لیکن په دی ټولوکی په دی ځای کی یعنی دنبی کریم ﷺ درسالت دثبوت په موقع کی په قرآن باندی چی علمی معجزه ده بس والی ددی وجی څخه وسو چی دا وښوول سی چی دا دنبی کریم ﷺ ترټولو لویه معجزه ده او دی معجزی ته دنورو انبیاؤ علیهم السلام دعامو معجزو په مقابله کی دا خاصیت حاصل دی چی دا معجزه دنورو پیغمبرانو دمعجزوپه شان وقتی معجزه نه ده چی یو وخت وه او بیابه نه وی بلکه ترقیامته پوری به وی، وَاِنْ كُنْتُمْ فِيْ رَيْبٍ دریب دلفظ په معنی کی امام راغب رحمه الله (مفردات القرآن ص۲۰۴) لیکی چی ریب هغه شك تردد او وهم ته وایی چی دهغه څه بنیادنه وی او په معمولی سوچ اوفکرسره ختمیږی هم دغه وجه ده چی په قرآن کریم کی په بل ځای کی وایی چی اهل علم که څه هم دوی مسلمانان هم نه دی په قرآن کی شك نه کوی.

الله ﷻ فرمایي ، وَلَايَرْتَابَ الَّذِيْنَ اُوْتُوا الْكِتٰبَ وَالْمُؤْمِنُوْنَ : اوهم دغه وجه ده چی دسورة بقره په اول کی دقرآن متعلق وفرمایل سول ، وَاِنْ كُنْتُمْ فِيْ رَيْبٍ : یعنی که څه هم قرآن کریم دخپلو واضحو اومعجزو دلیلونو په وجه دڅه شك اوتردد شی نه دی بیاهم که چیری تاسی دخپل ناواقفیت په وجه څه تردد کوی نو بیا راوړی یو سورت دقرآن په شان ، دسورة دلفظ معنی ده ، محدوده ټوټه ، اودقرآن سورة دقرآن هغه خاصی حصی ته وایی چی دوحی په ذریعه جلا سوي ده ، په ټول قرآن کی دغه رنگه کوچنی اولوی یوسل څوارلس ۱۱۴ سورتونه دی اوپه دی آیت کی دسورة لفظ بغیر دالف لام په راوړلو کی دی خبری ته اشاره ده چی په دی حکم کی ترکوچنی لاکوچنی سورة هم شامل دی معنی دا سوه که چیری تاسی ته دقرآن په کلامی الهی کیدو کی څه شك وی اوکه ستاسی دا خیال وی چی دا نبی کریم ﷺ جوړکړي دی نو ددی فیصله خو ډیره آسانه ده هغه دا ده چی تاسی هم ددی قرآن دکوچنی غوندی سورة مثال جوړ کی او را وړاندی یی کی ، که چیری تاسی ددی په مثال جوړولو کی کامیاب سواست نوبی شکه تاسی به په حق یاست چی دا دانسان کلام دی اوکه چیری عاجزه سواست نو پوه سی چی دا دانسان ترطاقت دباندی خبره ده او دا خالص اوسو چی دالله ﷻ کلام دی.

دلته چادا هم ویلای سوای چی زمونږ عاجزه کیدل ددی خبری دلیل کیدی نه سی چی ټول انسانان عاجزان دی ، کیدی سی چی یو بل سړی یایوه بله ډله دا کار وکی نو په دی وجه ارشاد وسو ، وَادْعُوا شُهَدَآءَ كُمْ مِنْ دُوْنِ اللهِ : شهداء دشاهدجمع ده دشاهدمعنٰی ده حاضر، گواه ته شاهد هم ددی وجی ځکه ویل کیږی چی په عدالت کی دهغه حاضریدل ضروری دی ، په دی ځای کی دشهداء ځخه مراد یاخو عام حاضرین دی ، نو معنٰی یی داسی سوه ، چی په ټول جهان کی چی دکوم کوم چا ځخه تاسی کومك اخیستل غواړی اخستی یی سی اویا ددی ځخه مراد د دوی بتان دی چی ددی بتانو په حقله د دوی دا خیال وو چی دقیامت په ورځ به دوی زمونږ دپاره شاهدی کوی ، په دوهم آیت کی دوی ته دا بیره ورکړل سوي ده که چیری تاسی دا کارونه کوی نوبیا دجهنم دهغه سخت اورځخه دخلاصیدو دپاره انتظام وکی او دجهنم اور داسی دی چی دهغه پیلوزی به انسان اوکانی وی ، او دا جهنم ستاسی غوندی انکار کوونکو دپاره تیار سوي دی او ددی جملی په مینځ کی چی کومه واقعه کیدونکی ده دهغه خبریی هم ورکی ، وَلَنْ تَفْعَلُوْا : یعنی که تاسی هرڅومره په انفرادی اواجتماعی طورسره زورورکی نو ستاسی دا طاقت نسته چی دقرآن مثال پیش کی، دلته فکرکول په کار دی چی کوم قوم داسلام او قرآن په مخالفت کي او دهغه په ختمولو کی دخپل سر اولاد مال عزت اوآبرو تیر وو دوی ته داآسانه موقع ورکول کیږی چی تاسی دقرآن یوکوچنی مثال جوړ کی او رایی وړی نوتاسی به په خپل مطلب کی کامیاب سی ، او دا ویناچی داکار به تاسی هیڅکله ونه کی ، د دوی غیرت په جوش کی را ولی لیکن په ټول قوم کی هیڅوك هم ددی کار دپاره رامخکی نه سوه ، ددی لوی د دوی دعاجز کیدلوبل کوم ثبوت کیدی سی؟ نه سی کیدی .

﴿ قرآن ترقیامته پاته کیدونکي ژوندی معجزه ده ﴾

دټولو پیغمبرانو علیهم السلام معجزی دهغوی د ژونده پوری وی لیکن دا یوازی دقرآن معجزه ده چی دنبی ﷺ دوصال وروسته ، هم هغه شان دمعجزی په حیثیت باقی دی چی څه رنګه دنبی ﷺ په زمانه کی وو، نن هم یو معمولی مسلمانان دټولی دنیاعالمانو اوپوهانوته په دعوه سره ویل کیږي چی دده مثال نه چامخکی راوړی دی اونه یی نن څوك راوړی سی اوپه چاکی که طاقت وی نوپیش دی کی، جلال الدین سیوطی رحمه الله په خپل کتاب خصائص کبرٰی کی دحدیث په حواله دنبی ﷺ د دوو معجزو متعلق دا لیکلی دی چی دا به ترقیامته وی په هغو دوو کی یوه دقرآن معجزه ده اوبله دا چی حضرت ابوسعیدخدری رضی الله عنه دنبی کریم ﷺ ځخه پوښتنه وکړه چی ای دخدای پیغمبره! دحج په ورځوکی په درو جمرو (شیطانانو) باندی په لکونو خلق دری ورځی پرلپسی ډبری غورځوی ، بیا خو دلته څوك نه دی لیدل سوی چی هغه ددغو ډبرو کوټی ددی ځای ځخه وړی وی اوپه بل ځای کی یی اچولی وی اویو وار غورځول سوی ډبری بیا استعمالول هم منع دی ، ددی وجی ځخه هر چاچی دخپل ځان دپاره ډبری

دمزدلفی څخه را وړی ، په کار خو دا ده چې دجمرو دی خواوشاته په یوه کال کې یوه غونډی جوړه سی او جمره دی په کښی پټه سی اوپه یوڅوکالوکی دی غر جوړ سی نو نبی کریم ﷺ وفرمایل چې هو! لیکن الله ﷻ خپلی ملائکی مقرری کړی دی چې هغوی دهغه چاډبری پورته کوی چې دچاحج قبول سوی وی ، نو اوس په دی ځای کی یوازی دهغوکم بختو ډبری پاته کیږی چې دچا حج قبول سوی نه وی ، دغه وجه ده چې په دی ځای کی دډبروکوټه کومه ښکاره کیږی که چیری داسی نه وای نو دلته به یو غر ولاړ وای ، دا روایت په سنن بیهقی کی سته .

دا یوداسی حدیث دی چې ددی په ذریعه دنبی ﷺ دربښتیاوالی تصدیق په هرکال اوهره زمانه کی کیږی ځکه چې دا حقیقت دی چې په حج کی په لکونو خلق هرکال جمع کیږی اوهرسړی هره جمره هره ورځ په اوو ۷ ډبرو باندی ولی اوبعضی جاهلان خو یی په لویو لویو کانو ولی اوداهم په یقین سره معلومه ده چې ددغه ډبرو ددغه ځای څخه دروزانه پورته کولو انتظام نه حکومت کوی اونه یوجماعت ، اوځرنګه چې دپخوا راسی دا دستور را روان دی چې ددی ځای څخه دی ډبری نه پورته کیږی دا ددی خبری تقاضا کوی چې دا ډبری به په راتلونکی کال کی دوه چنده سی په دریم کال کی به دری چنده سی او یو څو کاله وروسته به دمخکی داحصه سره دجمروپه دغه ډبروکی پټه سی اودجمرو په ځای به یولوی غر ودریږی ، خو مشاهده ددی برعکس ده اودا مشاهده په هره زمانه کی پرنبی ﷺ باندی دتصدیق کولو او ایمان راوړلو دپاره کافی ده ، او ریدلی می دی چې اوس ددغه ځای څخه د ډبرو دلیری کولویو انتظام سوي دی ، لیکن ددی دیارلس سووکالونو دا عمل هم ددی مضمون دپاره کافی دی ، دغه شان قرآن کریم یوهمیشه باقی پاته کیدونکی معجزه ده ځنګه چې دنبی ﷺ په زمانه کی ددی مثال پیش نه سو نن هم نه سی پیش کیدی .

(دقرآن دمعجزوالي تشریح)

ددی اجمالی بیان وروسته دا پېژندل په کاردی چې په څه وجه قرآن کریم دنبی ﷺ دپاره معجزه مقرره سوي ده او ددی اعجاز وجی څه دی؟ اوتوله دنیاددی دمثال جوړولو څخه ولی عاجزه سوي ده ؟ دوهمه دا چې دا مسلمانان دا دعوه کوی چې قرآن کریم پوره څوارلس سوه کاله خلګ خپلی مقابلی کولو ته را بللی دی لیکن سره ددی یی دده دیوی ټوټی مثل هم وړاندی نه کړای سو، دا خبره په تاریخی حیثیت سره څومره وزن لری ؟ دا دواړی خبری اوږدی دی اوتفصیل کولو قابلی دی .

(دقرآن دمعجزوالي وجي)

مخکی خبره چې قرآن ولی معجزه ده ؟ او دا څه وجه ده چې دهغه دمخه ټوله دنیادقرآن دمثال جوړولو څخه عاجزه ده، په دی خبره باندی زرو اونور عالمانو مستقل کتابونه لیکلی دی ، اوهریوه مفسرپه خپل خپل طرز سره دغه مضمون بیان کړي دی ، زه به په دی حقله دیوڅو شیانوبیان په ډیره لنډه طریقه

وکړم ، دلته دټولو زیاته دفکر قابله دا خبره ده چې داعجیب اوغریب دټولو علمونو جامع کتاب په کوم ځای کې اوپه کوم ماحول کې نازل سوی وو ؟ آیاهلته څه علمی شیان وه؟ چې دهغوی په وجه داسی جامع اوبې نظیره کتاب تیارسی چې هغه دمخکنیو اوآخرنیو علمونو مجموعه وی اوچې دانسان دژوند دهرې څانګې په باره کې که هغه انفرادی ژوند وی یااجتماعی پوډیرښه هدایت ورلاندې کې داسی هدایت چې په هغه کې دانسان د دواړو قسمونو روحانی او جسمانی دتربیت مکمل قواعد اوضوابط وی ، او دتدبیر منزل څخه واخله ترملك چلولو پورې په کې ښه اصول وی ، په کومه مځکه اوپه کوم ذات باندې چې داپاك کتاب نازل سوی دی دهغه دجغرافیایی اوتاریخی کیفیت اوحالت په بیان کې به داسی ووایم چې دقرآن نزول په داسی ملك کې سوی وو چې هغه ملك نه دکروندې ملك وو نه دصنعت اوحرفت ملك وو اونه ددې ملك آب اوهوا ښه وه چې دهغه په وجه خلق ددباندې څخه دلته دراتلو رغبت اومینه وکې او نه یې لارې هوارې وې ، دا ملك داکثرې دنیا څخه یوه جلاسوې جزیره نماوه چې په کښې دوچو اوګرمو شګو څخه ماسوابل څه نه ښکاریدل .

په دې ټول ملك کې څه لوی ښارونه هم نه وه کوچنی کوچنی کلی وه اواوسیدونکوبه یې د اوښانو پسونو او بزو په پاللو باندې ګذاره کوله ، دصحرا اوباندو خو څه کوې ددې ملك برای نام ښارونه چې کوم وه په هغه کې کومه دعلم اوتعلیم چرچه نه وه ددغه ملك اوسیدونکو ته الله ﷺ په پیدایښتی دول سره دفصاحت اوبلاغت داسی فن ورکړی ووچې په دې کې یې دټولې دنیاڅخه نمبر وړی وو ، لیکن دا ټول د دوی فطری اوپیدائشی فن وودا په کومه مدرسه یاپوهنتون یادارالعلوم کې زده کیدی نه سوای او نه دفن اسباب موجود وه ، په دې خلګو کې څه خلګ دښاری ژوندڅخه لرشان خبروه هغه دا چې تجارت د دوی کسب وو ، اودمختلفو اجناسو ډوړلو اوراوړلو کاروبار یې کوی ، ددغه ملك په زوړښار مکه کې په شریفه کورنی کې هغه پاك ذات پیداسو چې دوحی دنازلیدو دپاره مقررسو ، ددغه پاك ذات پلار دده ترپیداکیدومخکی مړ سو ، دغه ذات لا د اوو کالو نه ووچې مور یې هم مړه سوه ، دمور دغیږی څانګو یې هم نصیب نه سوه دپلار اودنیکه دبی مثله سخاوت په وجه په کورکی دومره څه نه وه چې په هغه ددې یتیم دپالنې دپاره څه بندوبست وسی انتهایی دتنګی ژوندوو ، دمور او پلار سایه یې پرسر نه وه په دغه حالاتو کی دی لوی سو او دعمر مخکنی رومبنی حصه چې دتعلیم اوتعلم اصلی وخت دی ، داسی تیره کړه ، په مکه کې په دغه وخت کی دتعلیم اوتعلم څه ځایونه لکه مدرسی سکولونه کالجونه دارالعلومونه نه وه ، اوکه چیرې وی هم نو د دوی حالت داسی ووچې دوی ته یې دزده کړې اجازه نه ورکوله ، دغه وجه وه چې دی ټول عرب قوم ته امیان ویل کیدل ، په قرآن کریم کې هم دده متعلق دالفظ استعمال سوی دی نو ددې لازمی نتیجه دا سوه چې دی دهرقسم تعلیم اوتعلم څخه بې خبره پاته سو ، هلته داسی یولوی عالم هم نه ووچې دهغه څخه داعلوم حاصل سوی وی چې

کوم په قرآن کریم کی دی، بیاالله ﷺ خو یو فوق العادة معجزه ښوول غوښتل نو ددی وجی څخه هغه لږ او معمولی غوندی ویل اولیکل چی هغه دلته خال خال په نظراتله دوی ته نصیب نه سوه اوبالکل امی محض چی خپل نوم قدر یی هم نه سوای لیکلی پاته سو دعربو خاص فن یعنی شعر او شاعری چی دهغه په باره کی به میلی لګیدی اومشاعری به کیدی الله ﷺ دی دهغه څخه لیری وساتی او داسی مزاج یی ورلره ورکی چی ددی شیانو سره یی مینه نه وه.
البته دومره وه چی دخالص امی کیدلو سره دکوچنیوالی څخه په ده کی دښواخلاقو دپوهی دامانت او دیانت ښنی اونښانی هر وخت لیدل کیدای سوی چی دهغه په نتیجه کی دعربو لویو سردارانو به دده عزت اواحترام کوی اوپه ټوله مکه کی دامین په لقب سره یادیدی.
دا سوچه اُمّی ترڅلویښتو کالو پوری په مکه کی په خپل قوم کی اوسیدی یوځای دبل ملك سفر یی هم نه وو کړی، چی دهغه څخه دا خیال پیداسی چی. په سفرکی داعلمونه حاصل کړي دي، یوازی دشام دملك دوه تجارتی سفرونه یی کړی دی اوهغه هم یوڅو ورځی چی په هغه کی ددی هیڅ امکان کیدی نه سی چی په دی سفرکی یی دا علمونه زده کړی وی، دی سوچه اُمّی خپل څلویښت کاله ژوند په مکه کی په خپل قوم کی داسی تیرکی چی نه په کښنی ده یو وخت قلم په لاس کی واخستی اونه کتاب اونه یی په یوه مجلس کی کومه قصیده یانظم ووایه، پوره ترڅلویښتو کالو وروسته دده ﷺ په مبارکه ژبه هغه کلام شروع سو چی دهغه نوم قرآن دی اوچی دلفظی فصاحت اوبلاغت په لحاظ سره اودمعنوی علومو او فنونو په اعتبارسره عقلونه حیرانوی، که چیری یوازی دومره وی نوهم یوه انصاف پسندته دقرآن په معجزه کیدلوکی شك اوشبهه نه پاته کیږی لیکن ددی باوجود قرآن کریم ټولی دنیاته په هسکه غاړه وویل که څوك په دی کی شك لری چی قرآن دالله ﷺ کتاب نه دی نوهغه دی دخپل ځان څخه دقرآن په شانی یو کوچنی غوندی سورت جوړ کی او را وړاندی دی یی کړی، اوس یوطرف ته دقرآن مقابلی ته رابلنه اوبل طرف ته دټولی دنیا مخالف طاقتونه چی هغوی داسلام اوپیغمبر اسلام په ختمولو کی په خپل سر مال اواولاد اړنه وه لیکن د دومره کار کولو دهیچاهم طاقت نه ووچی دقرآن دیوه کوچنی سورت غوندی بل سورت جوړکی، فرض کړه که چیری داکتاب بی مثله اوبی نظیره هم نه وای بیاهم دیوه سوچه اُمّی دژبی څخه ظاهریدل دقرآن کریم دمعجزه کیدلو دپاره کم نه دی اوپه دی خبره باندی عالم اوجاهل دواړه ښه پوهیږی.

(دقرآن دمعجزوالي دوهمه وجه)

دقرآن دمعجزوالی دوهمه وجه دا ده چی قرآن او دده حکمونه دټولی دنیادپاره راغلی دی، لیکن ددی قرآن اولنی اونیغ په نیغه مخاطب عرب وه، هغه عرب چی هغوی ته بل څه علم اوفن زده وو یانه لیکن فصاحت اوبلاغت دهغوی فطری هنر اوپیدائش صفت ووچی په دی کی دوی ددنیا دټولو قومونوڅخه

جلا ګنل کیدل قرآن دوی مخاطب کوي اودوی را بولی که چیری تاسی زمادالله ﷻ په کلام کیدلوکی
څه شك کوی نو تاسی زمادیوه سورت مثال جوړ کی اوونیاست که چیری دقرآن رابلنه مقابلی ته په
دی اعتبار وی چی په دی کی حکیمانه اصول اوعلمی اسرار اومعارف وی نوبیابه دی سوچه اُمّی قوم
ته عذر وای چی مونږ امی قوم یو ، دعلومو اومعارفو څخه خالی یو نو مونږ څرنګه دداسی قرآن مقابله
وکو ، لیکن قرآن یوازی دمعنوی حسن په باره کی چیلنج نه دی ورکړی بلکه دلفظی فصاحت اوبلاغت
په اعتبارسره یی هم تولی دنیاته چیلنج ورکړي دی او ددی چیلنج دقبلولو دپاره په اقوام عالم کی تر
ټولو زیات حقدار عرب وه که چیری په حقیقت کی دا کلام دبشر دقدرت دباندی نه وی نوبیاعربو
بلیغانو ته څه مشکله وه چی دیوه سوچه اُمّی دکلام مثال بلکه تردی ښه کلام فوراً پیش کی اوکه
چیری یویادوه نفره دا کارکولای نه سی نو قرآن دوی ته دا آسانی هم ورکړي ده چی ټول قوم رایوځای
سی او داسی یی جوړکی ، لیکن دقرآن ددی لوړی دعوی سره اوبیا دقسم قسم غیرت ورکولو سره هم
دعربو غیرت مند قوم ټول چپ چاپ دی او دمقابلی دپاره یوڅوکرښی هم نه سی پیش کولی .
دعربو سردارانو داسلام اوپیغمبر اسلام دختمولو دپاره خپل کوم طاقتونه مصرف کړي دی هغه دچا
څخه پټ نه دی ، په اول کی نبی ﷺ او دهغه یوڅو ملګروته یی قسم قسم تکلیفونه ورکړل چی دوی
اسلام پرېږدی لیکن چی ورته معلومه سوه چی داسلام دانشه داسی نشه ده چی په تریخوالی باندی یی
نه کښته کیږی نوبیایی دښه ګذاری اړخ غوره کی ، دعربو سردارانو عتبه بن ربیعه دقوم نمائنده سو
اونبی ﷺ ته ولاړی او ورته یی دا وویل چی داسلام تبلیغ پرېږده مونږ به تاته دعربو دولت اوحکومت
اوښائسته انجلی درکو ، نبی ﷺ ورته په جواب کی دقرآن یوڅو آیاتونه تلاوت کړل هرکله چی دی تدبیر
کارونه کی ، نو دجنګ اومقابلی دپاره تیار سول ، ترهجرت مخکی اوترهجرت وروسته قریشو دنبی
ﷺ اودمسلمانانو دمقابلی دپاره پخپل سر او په مال اوپه اولاد اوپه آبروهڅه وکړه ، لیکن هیڅچا دا ونه
کړای سوای چی دقرآن چیلنج یی قبول کړی وای اویوڅو کرښی یی دمقابلی دپاره وړاندی کړی وی ،
آیاپه د،سی حالاتوکی دټولو عربو دقرآن په مقابله کی چپ والی اوعاجزی ددی خبری واضح او ښکاره
شهادت نه دی چی دا د انسان کلام نه دی بلکه دالله ﷻ کلام دی چی دهغه دکار یادکلام نظیر انسان
څه کوی چی دټول مخلوق ترطاقت وتلی دی ، بیاصرف دومره هم نه چی عرب دده دمقابلی څخه چپ
پاته سوه بلکه دوی ټولو په خپلو خاصو خاصو مجلسونو کی ددی دبی مثل اوبی نظیره کیدو اقرار هم
وکی اوچی کوم په دوی کی منصف مزاجه وه هغوی ددی اقرار برملاهم وکی بیاپه دوی کی بعضی
مسلمانان سول اوبعضی دخپلو آبایی رسمونو دپابندی یابنی عبدمناف سره دضدپه وجه داسلام
قبلولو څخه محرومه پاته سول ، دقریشوتاریخ ددی واقعاتو شاهدی دی ، زه دلته دهغه څخه څو
واقعات بیانومه چی دهغه څخه دا درك ولګیږی چی ټول عرب ددی کلام دبی مثله اوبی نظیره کیدو

اقرارکوی اوددی مثال وراندی کول یی په دی خیال پرېښووی چی په دی کی دوی خپله رسوایی لیدله ، هرکله چی درسول ﷺ او دقرآن شهرت ترمکی دباندی دحجازپه نورو ځایونوکی وسو اودحج موسم راغی نو دمکی قریش په غم کی سوه چی اوس به دعربو داطرافو څخه حاجیان راځی او د رسول ﷺ څخه به داکلام اوری نولیونیان به سی اوغالب گمان دی چی مسلمانان به سی ، ددی دانسداد دتدبیر دلټولو دپاره قریشو اجلاس وکی په دی اجلاس کی دقریشو لوی لوی سردران موجودوه ، په هغوی کی ولید بن مغیره په عمر او په عقل کی ترټولو لوی گڼل کیدی ټولو ولیدبن مغیره ته دامشکل وراندی کی چی اوس به دملك داطرافوڅخه خلک راسی او زمونږڅخه به دمحمد ﷺ په حقله پوښتنه کوی نو مونږ به څه وایو؟ مونږ ته یوه داسی خبره وښیه چی مونږ ټول هغه خبره کوو، داسی نه چی زمونږ په بیانونو کی اختلاف راسی ، ولیدبن مغیره وویل چی تاسی وښیاست چی څه ویل په کار دی؟ خلگو وویل چی زمونږ په خیال کی مونږ به ټول دا ووایو چی محمد ﷺ معاذ الله لیونی دی ، دده کلام دلیونیو گډی وډی دی ولیدبن مغیره وویل چی داسی هیڅکله مه وایاست ځکه چی کوم وخت خلق ده ته راسی او دده سره ملاقات اوخبری وسی او دوی دی یوفصیح عاقل انسان وبینی نو ددی خلگو به یقین راسی چی تاسی درواغ ویلی وه بیاځینو خلگوو ویل چی ښه مونږ به هغوی ته دا ووایو چی دی شاعر دی ولید ددی څخه هم منع کړل او ورته وی وویل چی خلق چی کله دده کلام واوری نویقین به وکی چی داشعر نه دی او نه دی شاعر دی نتیجه به یی داسی چی داټول خلق به تاسی درواغجن وگڼی، بیا څه خلگو دا وویل چی بیابه مونږ خلگوته داووایوچی دی کاهن دی چی شیطانانو اوپیریانوته غوږ ایږدی اودغیبو خبری کوی ، ولید وویل چی دا هم غلطه ده ځکه چی خلق چی کله دده کلام واوری نو ورته معلومه به سی چی دا کلام دکوم کاهن نه دی نو داخلق به بیاتاسی درواغجن وگڼی ، تردی وروسته دقرآن په باره کی چی دولیدکوم تاثرات وو هغه یی په دی الفاظوسره بیان کړل ، په خدای می دی قسم وی په تاسی کی یوسړی دشعر اوشاعری په باره کی ترما زیات پوهه نسته ، په خدای می دی قسم وی چی په دی کلام کی خاص خوږوالی دی اوپه دی کی یوخاص رونق اوښایست دی چی مادکوم بلیغ شاعر په شعریادفصیح اودبلیغ په کلام کی نه دی لیدلی ، بیاقوم ورته وویل ، چی اوس ته ورایه چی مونږ څه وکو ؟ او دده په باره کی به خلگو ته څه وایو؟ ولید وویل ، چی زه به ترفکر کولو وروسته جواب درکرم ، بیایی تر ډیر فکر وروسته وویل ، که چیری څه ویل وی نوتاسی، ده ته ساحر وایاست چی دی دخپل جادوپه اثر دپلار او زوی اودخاوند اوښځی په مینځ کی جلاوالی راولی .

قوم په دی باندی متفق اومطمئن سو اوټولو دا وینا شروع کړه لیکن دالله ﷻ شمعه کله په پُف کیدو مړه کیدونکی وه ، دعربو داطرافو څخه خلق راغله قرآن یی واوریدی اوډیر په کښی مسلمانان شول اودعربوپه اطرافوکی اسلام په خپریدوسو (خصائص کبری)

هم دغه رنګه یو قریشي سردار نضربن حارث یووار خپل قوم ته وویل ای قریشوانن تاسي په یوه مصیبت کې مبتلې یاست چې تردې مخکې هیڅ وخت تاسي په داسې مصیبت کې ګیرسوی نه واست چې محمد ﷺ ستاسي دقوم یوځلمی وو تاسي ټول دهغه دعادتونو او اخلاقو ښه ګونکې واست او په خپل قوم کې هغه تاسي ډیر ریښتوني او امانتدار ګڼی ، اوس چې کله دهغه په سرکې سپین وریښتان راغله او هغه یو بې مثاله کلام دالله ﷻ دطرفه څخه وړاندې کې نو تاسي هغه ته جادوګر ویل شروع کړل په الله ﷻ مې دې قسم وي چې دې جادوګر نه دی مونږ خو جادوګران لیدلي دي ، دهغوی پشان بالکل نه دی اوکله تاسي ده ته کاهن وایاست، په الله ﷻ مې دې قسم وي دی کاهن نه دی ، مونږ خو ډیر کاهنان لیدلي دي اودهغوی کلام مو اوریدلی دی خو د دوی دکلام دمحمد ﷺ دکلام سره هیڅ مناسبت نسته اوکله تاسي ده ته شاعر وایاست په الله ﷻ مې دې قسم وي دی شاعر نه دی مونږ خو پخپله دشعر او شاعرۍ ټول اقسام پیژنو اودلویو لویو شاعرانو کلام مونږ ته یاد دی دشاعرانو دکلام او دده دکلام هیڅ مناسبت نسته،بیا تاسي کله ده ته لیونی وایاست په خدای قسم چې دی لیونی نه دی،مونږخو ډیر لیونیان لیدلي دي او دهغوی بې ځایه خبرې مو اوریدلي دي ، دلته خو داسې قسم خبره بالکل نسته .

ای زما قومه ! تاسي په انصاف سره دده په معامله کې فکر وکړی .

حضرت ابوذر صحابي ﷺ وایې چې زما ورور انیس یو وخت مکې معظمې ته ولاړې چې بیرته راغلی نو ماته یې وویل چې په مکه کې یو سړی دی او هغه وایې زه دخدای ﷻ استازی یم ما دخپل ورور څخه پوښتنه وکړه چې دهغه ځای خلق دده په باره کې څه رایې لري ؟ نو ورور راته وویل چې څوك ورته شاعر وایې څوك ورته کاهن وایې څوك ورته جادوګر وایې ، زما ورور انیس چې پخپله غټ شاعر او دکهانت اونورو سره آشنا هم وو ، ماته یې وویل چې څومره چې زمونګړدی ددی خلګو داټولې خبرې غلطي دي ، ځکه چې دده کلام نه شعر دی نه کهانت دی اونه دلیونی خبرې دي بلکه ماته خودا کلام صادق ښکاري ، ابوذر ﷺ وایې چې د ورور څخه مې دا خبره واوریده نو مکې ته روان سوم او په مسجد حرام کې مې اوسیدنه اختیار کړه دیرش ورځې مادا ډول تیرې کړې چې دزمزم د اوبو څخه ماسوا زما نس ته کوم بل شی کښته نه سو، په دومره موده کې نه مادلوږې تکلیف محسوس کې اونه مې دځه کمزوري احساس وکی ، ابو ذر ﷺ چې بیرته راغی نو خلګو ته یې وویل چې ما دروم او فارس دفصیحانو اوبلیغانو کلامونه ډیر اوریدلي دي او دکاهنانو خبرې اودحمیر مقالې مې ډیرې اوریدلي دي خو دمحمد ﷺ دکلام مثال ماترننه پورې هیڅ ځای اوریدلی نه دی ، تاسي ټول زماخبره ومنئ چې دده تابعداري وکړی ، هم دغه وجه ده چې دفتح مکې په کال دده دټول قوم تقریباً یوزر ۱۰۰۰ کسان مکې ته راغلل اومسلمانان سوه .

داسلام او دنبي ﷺ ترټولو لوی دښمن ابوجهل او اخنس بن شریق وو ، دخلګو څخه یې په پټه قرآن او

ریدي او دقرآن دعجیب او غریب بی مثله اوبی نظیره اثراتوڅخه به متاثرکیدل ، لیکن چې کله دقوم څه خلګو ورته وویل چې تاسی دومره ددی قرآن څخه متاثریاست نوبیا ولی نه مسلمانیږی نو دابو جهل جواب بس دا وو چې تاسی ته معلومه ده چې دبنی عبدمناف او زمادقوم په مینځ کی ددیرمخکی څخه رقابت دښمنی راروانه ده، هغوی چې په کوم کارکی مخکی کیدل غواړی مونږهم دهغه جواب ورکوو اوس چې کله مونږ اوهغوی دیوی برابری درجی خاوندان یو نواوس به هغوی دا ووایی چې په مونږ کی یو نبی پیدا سوي دی چې په هغه باندی دآسمان څخه وحی راځی نو مونږ په دی کی د دوی څه رنګه مقابله وکو ، زه خوبه هیڅ کله ددی اقراورنه کړم .

خلاصه دخبری دا ده چې دقرآن په دی چیلنج اودعوه باندی یوازی دا ونه سوه چې ټولو عربو شکست ومنلی اوچپ سوه بلکه دده دبی مثله اوبی نظیرکیدو اودخپل عاجز کیدلو برملا اقرار یی هم کړي دی که چیری دا دیوه انسان کلام وای نو بیا ددی څه وجه نه وه چې ټول عرب بلکه ټوله دنیادده دمثال را وړلو څخه عاجزه سوی وای ، دقرآن اوپیغمبر اسلام سره په مقابله کی دوی دخپل مال ځان اولاد آبرو دهر څه قربانولو ته تیاروه ، لیکن ددی دپاره څوك مخکی نه سو چې دقرآن چیلنج قبول کړی او یو دوي دوي کرښی ددی په مقابله کی ولیکی ، ددی وجه دا وه چې دا خلق سره دجاهلانه اعمالو منصف مزاجه وه درواغوته به نه نژدی کیدل ، کله چې دوی قرآن واوریدی اوپوه سوه چې په حقیقت کی دده مثل دوی نه سوای را وړی نو بیایوازی په درواغو باندی څه کلام پیش کول دوی دخپل ځان دپاره عارګنی ، ځکه چې دوی پوهیدل که مونږ څه پیش هم کونو دټولو عربو فصیحان اوبلیغان به مونږ په دی مقابله کی ناکام کړی او رسوا به سو نو په دی وجه ټولوچپ کیدل خوښ کړل اوچې کوم په کښی زیات منصف مزاجه وه نو هغوی په ډاګه وویل چې داکلام دبشرکلام نه دی .

ددغه سلسلی یوه واقعه دا ده چې دعربو سردار اسعدبن زراره دنبی ﷺ د اکاحضرت عباس ﷺ په مخکی دا اقراروکی چې ، مونږ خامخا دمحمد ﷺ په مخالفت کولوخپلی خپلوی اوتعلقات خراب کړي دی زه په یقین سره وایم چې دی بیشکه دالله ﷻ پاك استازی دی هیڅکله درواغجن نه دی چې کوم کلام ده راوړی دی هغه دبشرکلام کیدی نه سی ، (الخصآئص ج ۱ صـ ۱۱۶)

دا اقرار اومنل یوازی دهغوخلګو څخه منقول نه دی چې هغوی دنبی ﷺ په معامله کی غیر جانبدار وو بلکه دهغو خلګومتعلق راویتونه دی چې هغوی دهمیشه دپاره دنبی ﷺ مخالف وه اوهغوی هم دغه رنګه اقراورنه کړي دی ، دابوجهل او داخنس بن شریق واقعات دخصائص په حواله تاسی مخکی وویل دهغه څخه ښه معلومیږی چې ابوجهل هم په دی اقرار کولو مجبور ووچې قرآن دبشرکلام نه دی.

دریمه وجه: دریمه وجه دقرآن دمعجزوالی دا ده چې په قرآن کی دغیب اوپه راتلونکو ورځوکی دپیښیدونکو واقعاتو خبرونه دی او دا واقعات هغه شان سوي دی څرنګه چې قرآن ددی خبر ورکړی

وو، مثلاً قرآن خبر ورکوی چی دروم اوفارس په مقابله کی اول به اهل فارس غالب کیږی اورومیان به مغلوب کیږی لیکن ورسره یی داخبره وکړه چی لس کاله به لاتیرنه وی چی بیابه رومیان پرفارس باندی غالب سی، دمکی سردارانو دقرآن په دی خبر باندی دحضرت ابوبکر صدیق ﷺ سره دګټلو اوبایللو شرط ولګوی ، اوبیابالکل دقرآن دخبر مطابق رومیان غالب سوه نوټولو خپل شکست دابوبکر ﷺ په مخکی ومنی او په شکست خوړنکو باندی چی کوم مال ورکول وو هغه نبی ﷺ قبول نه کی ځکه چی دا یوقسم خُمار وو هم دغه رنګه نور ډیر واقعات اوخبرونه دی چی دغیبی شیانوپه باره کی په قرآن کریم کی دی اوچی دهغوی ربښتینوالی ډرنا او ورځ په شان څرګندسوی دی.

څلورمه وجه: څلورمه وجه دقرآن دمعجزوالی دپاره دا ده چی په قرآن کی دمخکی امتونو او د دوی دشریعتونو اوتاریخی حالاتو داسی صفا تذکره سوي ده چی ددغه زمانی لوی لوی علماء یهود او نصاراو ته چی دمخکی کتابونو ماهران ګڼل کیدل دومره معلومات نه وو اونبی ﷺ خونه په یوه مدرسه کی پښه ایښی وه اونه یی دیوه عالم سره څه وخت تیرکړی وو اونه یی کوم یوکتاب په لاس کی اخیستی وو، بیا دا ددنیا د اول څخه واخله ترخپلی زمانی پوری دټولو اقوام عالم تاریخی حالات او دهغوی دشریعتونو تفصیلات بیانول بغیر ددی څخه نه کیږی چی دا دالله پاك كلام دی اوالله پاك ده ته خبرورکړي دی.

پنځمه وجه: دا ده چی دقرآن په ډیرو آیاتونو کی دخلګو دزړونو دخبرو خبرداری ورکړل سوي دی اوبیا ددغو خلګو داقرارڅخه ثابته سوي ده چی دغه خبره صحیح اوربښتیا وه، دا کارخوهم عالم الغیب والشهادة کولای سی یوانسان ته عادةً ممکنه نه ده ، ددغه قسم آیاتونو څخه یوآیت مثلاً دا دی ، اذْ هَمَّتْ طَّآئِفَتَانِ مِنْكُمْ اَنْ تَفْشَلاَ: هرکله چی ستاسی څخه دوو ډلو په زړه کی دواپس کیدو اراده وکړه . اومثلاً دا ارشاد . وَيَقُوْلُوْنَ فِيْٓ اَنْفُسِهِمْ لَوْلَا يُعَذِّبُنَا اللّٰهُ بِمَا نَقُوْلُ : دا خلق په خپلو زړونوکی وایی چی زمونږ د انکار کولو څخه الله ﷻ مونږ ته عذاب ولی نه راکوی ، دا ټولی خبری داسی دی چی نبی ﷺ ته چا ظاهری نه وی کړی بلکه قرآن کریم ورته دخلګو دزړونو دخبرو انکشاف کړی وو.

شپږمه وجه: شپږمه وجه دا ده چی هغه آیاتونه چی په هغه کی قرآن دیوه قوم یادیوه سړی په باره کی پیش ګویی کړي ده چی دی به فلانی کار ونه کړل سی اوبیادغه خلګو دظاهری قوت سره هم دغه کارونه کړی سو ، لکه چی دیهودو په اړوند قرآن وښووله که چیری دوی په حقیقت کی خپل ځان دخدای دوستان ګڼی نو بیا دوی ته په کار دی چی الله پاك ته دتلو دپاره دی په زړه کی مینه لری او ددی دپاره دی دمرګ آرزو لری لیکن داسی نه ده ، ارشاد دی ، وَلَنْ يَّتَمَنَّوْهُ اَبَدًا دوی به هیڅکله دمرګ آرزو ونه کړی ، دمرګ آرزو دچادپاره مشکله نه وه اوخاص کر دهغه خلګو دپاره چی هغوی به قرآن درواغ ګڼی ، دقرآن د ارشادپه وجه د دوی دپاره څه وجه نه وه چی دوی دمرګ دتمنا کولوڅخه

وبیریږی ، دیهودو دپاره خو دا موقع دمسلمانانو دشکست دپاره ډیرلوی غنیمت وو چی فوراً یی په هر مجلس کی دمرګ دآرزو اعلان کړی وای لیکن یهودو یامشرکانو خوپه ژبه هرڅومره چی قرآن شریف دروا غجن بلی، خو دننه په زړه کی پوهه وه چی قرآن رښتیادی ، دده خبره دروا غ نه ده که چیری دمرګ تمنا مونږ په دی وخت کی وکړه نو فوراًبه مړه سو نو په دی وجه دقرآن شریف په دی په داګه چلینج باندی هم دهیڅ یهودی داهمت ونه سو چی یووار خو یوازی په ژبه دمرګ دآرزو کولو څرګندول وکړی.

اوومه وجه: هغه خاص کیفیت اوحالت دی چی دقرآن په اوریدو سره په هرخاص وعام مومن اوکافر باندی خپریږی ، لکه چی حضرت جبیربن مطعم ﷺ ته داسلام راوړلو مخکی پیښ سوی وو، هغه دا چی ده دنبی ﷺ څخه دماښام په لمانځه کی سورۂ طور واوریدی کله چی نبی ﷺ آخری آیاتونوته ورسیدی نوجبیر ﷺ وایی چی زمازړه په الوتو سو اودا دټولو مخکنی ورځ وه چی زماپه زړه کی اسلام ځای ونیوی هغه آیتونه دا دی.

اَمْ خُلِقُوا مِنْ غَيْرِ شَيْءٍ اَمْ هُمُ الْخَالِقُونَ ۞ اَمْ خَلَقُوا السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ بَلْ لاَّ يُوقِنُونَ ۞ اَمْ عِنْدَهُمْ خَزَائِنُ رَبِّكَ اَمْ هُمُ الْمُصَيْطِرُونَ ۞.

آیادوی بغیردڅه شی څخه جوړسوی دی اوکه دوی بس جوړوونکی دی اوکه دوی مځکه اوآسمان جوړ کړي دی هیڅ نسته بلکه دوی یقین نه لری آیا د دوی سره ستا درب خزانی دی اوکه دوی ددی واکداران دی.

اتمه وجه: اتمه وجه دا ده چی دقرآن شریف په وار وار ویناسره زړونه نه تنګیږی بلکه چی څومره زیات ویل کیږی دغومره دویلوشوق زیاتیږی ، ددنیا دټولو ډیرمرغوب کتاب را واخله خوپه یوه او دوه واره ویلو ورڅخه زړه موړ سی ، دا یوازی دقرآن خاصه ده چی څومره یی وایی دومره به دی شوق زیاتیږی ، او دا ددی خبری دلیل دی چی قرآن دخدای تعالی کلام دی.

نهمه وجه: نهمه وجه دا ده چی قرآن اعلان کړي دی چی دده دحفاظت ذمه خدای اخستی ده اودی به ترقیامته پوری بغیر دتغییر اوترمیم اوتبدیله پاته وی الله ﷻ خپله دا وعده داسی پوره کړه چی دکوم وخت څخه قرآن نازل سوي دی نن څوارلس سوه کاله نژدی کیدونکی دی اوپه هری پیړی کی په لکونو انسانان داسی دی او وی به چی دهغوی په سینوکی قرآن محفوظ دی اومحفوظ به وی اومحفوظ بیا داسی چی دزور زیر دغلطی امکان نسته ، په هره زمانه کی ددی په محافظانوکی سړی ښځی واړه اوبوډاګان پیداکیږی ، ددنیا دمذهبونو یومذهبی کتاب هم دقرآن شریف په شان مثال نه سی پیش کولای ، بلکه دده دلسمی حصی مثال هم نه سی پیش کولی ، دډیرو مذهبی کتابونو خو نن صبا دا پته لګول ګران دی چی دا په اصل کی په کومه ژبه کی راغلی وو او ددی څومره جلدونه وه ، په کتابی شکل کی په هری پیړی او زمانه کی چی څومره اشاعت دقرآن شریف سوی دی دومره اشاعت دبل

یو کتاب نه دی سوی حالانکی تاریخ گواه دی چی په هره زمانه کی دمسلمانانوشمیرپه دنیاکی دکافرو
په نسبت ډیرکم راغلی دی او دنشر اواشاعت ذریعی هم چی څومره دکافرانو سره وی هغومره
دمسلمانانو سره نه وی ، مگرددی ټولو خبرو سره سره دهیڅ قوم دمذهبی کتاب په دنیاکی دومره
اشاعت نه دی سوی څومره چی دقرآن شریف سوي دی بیا دقرآن حفاظت الله پاك یوازی په کتابونو
اوصحیفو باندی نه دی موقوفه کړی چی دهغوی دسوځیدو اومحوکیدو امکان دی بلکه دخپلو
بندگانو په سینو کی یی هم محفوظ کی ، که چیری (خدای نخواسته) ددنیا ټول قرآنونه ختم سی نو
دالله پاك داکتاب به دغه رنگه محفوظ وی یوځو حافظان به سره کښینی اوپه څوساعتو کی به بیاټول
ولیکل سی ، دابی مثله حفاظت هم یوازی دقرآن خاصه ده او ددی خبری ښکاره ثبوت دی چی قرآن
دالله پاك کلام دی څرنګه چی دالله پاك ذات دهمیشه دپاره پاته کیدونکی اوپه هغه باندی دهیڅا
تصرف نه چلیږی ، دغه شان دده کلام به هم همیشه دټولو مخلوقاتو ترتصرف وتلی وی اودهمیشه
دپاره به باقی وی ، دقرآن شریف داپیش گویی دڅوارلس سوو ۱۴۰۰ کالو راهیسی په مشاهده کی
راغلی ده اوترقیامته به په مشاهده کی راځی تردی واضحی معجزی وروسته دقرآن دکلام الهی په
کیدوکی څه دشك اوشبهی ځای کیدی سی ؟ نه سی کیدی .

لسمه وجه: لسمه وجه هغه علمونه اومعارف دی چی په هغه باندی ترننه پوری یو کتاب هم احاطه نه ده
کړی اونه یی په راتلونکی وخت کی امکان سته چی په دومره کوچنی حجم کی اوپه محدودو الفاظو
کی دی دومره علوم اوفنون جمع سی چی دټولو کائناتو په ضروریاتو باندی حاوی دانسان دژوند
دهری څانګی اوحال متعلق پوره مرتب اوښه نظام پیش کړل سی ، دشخصی اوخاندانی ژوند څخه
واخله ترقبائلی اوښاری ژونده پوری اوبیا دعمرانیاتو اجتماعیاتو اوسیاست ممالك پرهر اړخ باندی
حاوی نظام پیش کړی، بیا یوازی په نظری اوعلمی طورسره نظام پیش کول نه په عملی طورسره ددی
رواج پیداکول اوددنیا پرټولو نظامونو باندی غالب کیدل ددنیا دقومونوپه مزاج اخلاقو اعمالو
معاشرت اوتمدن کی داسی لوی انقلاب راوستل چی دهغه مثال نه په مخکی زمانوکی سته اونه په
راتلونکوکی ، دا حیرانوونکی انقلاب آیا دانسان دقدرت اوده دحکمت عملی نتیجه کیدی سی
خاص کرچی هغه انسان امی هم وی اوقوم یی هم امی وی .

دا هغه حیرانه کوونکی تاثیرونه دی چی ددی په وجه هر یو سړی مجبوره دی چی قرآن ته کلامی الهی
ووایی ، په دی شرط چی دهغه عقل اوبصیرت تعصب اوعناد بربادکړی نه وی ، تردی پوری چی ددی
ماده پرستی په دورکی چی کومو مسیحی مصنفینوپه قرآن کی دفکر اوسوچ کولو څخه کار اخیستی
دی نوهغوی هم بی اختیاره په وینا سوي دی چی دقرآن مثل اونظیر نسته .

دفرانس مشهور مستشرق ډاکټر مادریس چی هغه دفرانس دحکومت لخوا څخه دقرآن کریم د دوو

شپیتو ۶۲ سورتونو په ترجمه کولو باندی مقرر سوی وو دا اقرار یی کړي دی.
بی شکه دقرآن طرزِ بیان دخالق طرزِ بیان دی اوبی شکه چی په کومو حقائقو اوعلمونو باندی داکلام مشتمل دی بس هغه یوکلامی الٰهی کیدی سی ، اوواقعه داسی ده چی کله په ده شك اوشبهه کوونکی دده داغیړ تاثیر وویني نوهغه هم په اقرار کولو اومنلو باندی مجبوره کیږی پنځوس کروړه مسلمانان چی دمځکی پرمخ په هره حصه کی خپاره دی په دوی کی دقرآن خاص اثرپه لیدوسره مسیحی مشن بالاتفاق دااقراکوی اومنی چی یوه واقعه هم داسی پیښه سوی نه ده چی کوم مسلمان په قرآن اواسلام باندی پوه سوی وی هغه بیامرتد سوی دی یادقرآن څخه منکر سوی دی.
په مسلمانانو باندی دقرآن کریم داثر کولو اقرار ددی مسیحی مستشرق څخه په داسی زمانه کی کیږی چی کوم وخت مسلمان پخپله داسلام اوقرآن څخه ناآشنا اودهغه دتعلیماتو څخه لیری اودهغه دتلاوت څخه غافل سوي دی ، افسوس چی دی مصنف داسلام اوقرآن هغه دور لیدلی وی چی دمسلمانانو دژوند په هره ځانگه کی په قرآن عمل وو اوپر ژبویی دقرآن آیاتونه وه، هم دغه شان نورو عیسائی مصنفینو هم چی دانصاف خاوندان دی داسی قسم اقرار کړي دی ، مسترولیم میور په خپل کتاب (حیات محمد ﷺ) کی په ډاگه ددی مننه کړي ده اوډاکتر شبلی شمیل په دی یوه جلا مقاله لیکلی ده ، قرآن کلام الٰهی اودنبی ﷺ دپاره معجزه ده په دی حقله تاسی دالس وچی واوریدی.
په آخرکښ یواجمالی نظر په دی واچوی چی محمد ﷺ دپیدا کیدوپه وخت کی یتیم وو ، تمام عمر یی یوځای په مدرسه اومکتب کی پښه نه وه ایښی قلم اوکتاب ته یی لاس نه وو وروړی، خپل نوم یی هم نسوای لیکلی، په دغه حالت کی ځوانیږی په طبیعت کی یی جلا پسندی ده لوبو تماشو جنسی ته تللو عادت یی نه درلودی، دشعر اوشاعری سره یی څه دلچسپی نه وه په کومه قومی غونډه کی یی دخطبی اوتقریر کولو تمام عمراتفاق نه وو سوی، دځلوینښتو کالو وروسته چی عادتًاپه دغه وخت کی دزده کړی وخت ختمیږی ، دده ﷺ په ژبه یو داسی حیرانوونکی جامع الحقائق دفصاحت اوبلاغت په لوړه درجه مشتمل یوکلام راتلل شروع کیږی چی ترلوی لالوی ماهر عالم بلیغ ته هم ممکنه نه وه او ددی کلام په ذریعه دی دعربو لوی لوی فصیحانو اوبلیغانو ته خطاب کوی اودهغوی جلسوته ځی ، خطبی ورکوی اوټولی دنیاته عمومًا اوعربو ته خصوصًا داچیلنج ورکوی چی څوك په دی کی شك کوی چی داکلامِ الٰهی نه دی نو هغه دی ددی کوچنی غونډی سورت په شان دخپل ځان څخه ددی مثال پیش کی ټول قوم چی مخکی به یی ده ته امین وایه او دده عزت به یی کوی دده مخالف کیږی او ددی کلام دتبلیغ څخه دمنع کولو دپاره ده ته دولت حکومت اودهر انسانی خواهش دشیانو پیش کش کوی ، دی ددی شیانو څخه هیڅ شی نه قبلوی نوبیا ټول قوم دده اودده دملگرو دښمن کیږی ، ده ته تکلیفونه رسوی ، دی دا ټوله برداشت کوی لیکن ددی کلام تبلیغ نه پریږدی ، قوم دده دقتل سازشونه کوی ،

تردی چی دی خپل وطن پریږدی اومدینی ته ځی لیکن دا قوم یی هلته هم په آرام نه پریږ دی ټول عرب او اهل کتاب دده په مخالفت کولو اتفاق کوی هره ورځ په مدینه باندی حملی کیږی ، دده مخالفین دا ټول کارونه کوی خو دقرآن چلینج نه قبلوی چی دقرآن په شان یو لنډ غوندی سورت دځان څخه جوړ کی ، قرآن دوی ته غیرت ورکوی ، په دی هم د دوی دغیرت وینه په جوش کی نه راځی یوازی دا نه چی ټول عرب دقرآن دمثال دپیش کولو څخه عاجزه سوه ، بلکه پخپله هغه پاك ذات چی په هغه باندی قرآن نازل سوی وو دخپل طرفه څخه دقرآن مثال نه سوای پیش کولی ، دهغه ټول کلام یعنی حدیث شریف چی څرنګه دی دقرآن کلام یقینًا دهغه څخه جلا دی دقرآن کریم ارشاددی ، قَالَ الَّذِيْنَ لَا يَرْجُوْنَ لِقَآءَنَا ائْتِ بِقُرْاٰنٍ غَيْرِ هٰـذَآ اَوْ بَدِّلْهُ قُلْ مَا يَكُوْنُ لِيْ اَنْ اُبَدِّلَهٗ مِنْ تِلْقَآءِ نَفْسِيْ . کوم خلق چی په آخرت کی زماپه وړاندی دراتلو څخه منکر دی دا وایی ، چی دغه رنګه یوبل قرآن جوړکړه یادا بدل کړه، ته ورته ووایه ، چی دا زما دپاره ممکنه نه ده چی زه دخپل طرفه څخه دی بدل کړم .

یوه طرف ته خو دقرآن دا واضحی معجزی دی ، چی هغه دده دکلامی الهی په کیدلو باندی شاهدی ورکوی اوبلی خواته که دده په مضمونونو حقائقو اوعلومو باندی فکر وسی نوهغه لازیات سړی حیرانوی ، دقرآن دنازلیدو دابتدایی دور ځوکاله په دی حالت کی تیرسوه چی دقرآن تعلیمات په ډاګه مخکی کول ممکن اوآسانه نه وه ، نبی ﷺ به پټه باندی دقرآن داصولو دعوت خلګوته ورکوی ، بیاسره ددیرو خنډونو اومخالفتونو یی څه په ډاګه دعوت ورکول هم شروع کړل ، لیکن دقرآن کریم دمقرر قانون دنافذولو څه امکان نه وو ، دمدینی ترهجرت وروسته لس کاله داسی لاس ته راغله چی هغه دمسلمانانو دپاره دآزادی زمانه ګڼل کیده اوپه هغه کی دقرآنی نظام مکمل تعلیم اونافذولو کوشش اونور تعمیری کار کیدی سوای ، لیکن په دغو لسو کالو کی هم که چیری تاسی پرتاریخ اسلام باندی نظر واچوی تاسی ته به معلومه سی چی اولنی شپږ کاله داسی وه چی ددښمنانو دحملو او دمدینی دیهودو او منافقانو دسازشونو چاته فرصت نه ووچی څه تعمیری کار یی کړی وای اویاداسی نظام چی ددنیا دټولو نظامونو څخه جلا وی په عملی طور سره یی نافذ کړی وای دمسلمانانو خلاف لوی لوی معرکی په دغه شپږو کالوکي سوي دی دهجرت په شپږم کال دلسو کالو دپاره دصلح حدیبیی صلح وسوه، یوازی تریوه کاله پوری قریش په دی وعده باندی قائم پاته سوه دهغه وروسته هغوی دا وعده ماته کړه اوبیادجنګ اوجهاد سلسله شروع سوه .

په ظاهری اسبابوکی یوازی دا یودوه کاله دی چی نبی ﷺ ته دکار دپاره لاس ته راغلی دی چی دقرآن دعوت عام سی او دده دنظام دنافذولو کوشش وسی په دغه وخت کی نبی ﷺ ددنیا لویو بادشاهانوته خطونه ولیکل ، دقرآن دعوت یی هغوی ته ورسوی، دقرآن دنظام قائمولو اوخپرولو کوشش یی وکی ، دنبی ﷺ دآخری عمر مبارك پوری دآزادی څلورکاله کیدل چی په دی کی دفتح مکه جهاد هم راغی او

مکه مکرمه هم فتح سوی وه .
اوس ددغو څلوروکالو لږ وخت ته وګوری او دقرآن دی اثر اوتاثیرته نظر وکی چی دنبی ﷺ دوفات پوری په ټوله جزیرة العرب باندی دقرآن حکومت وو ، یو طرف سر حدیی دروم سره بل خواته یی سرحد دعراق سره او دریم خواته یی سرحد دعدن سره لګیدلی وو ، که چیری ددی څخه هم نظرقطع سی چی نبی ﷺ امی وو اوداهم دنظره لیری کړل سی چی دده قوم یوداسی قوم وو چی هیڅکله یی دیوه باچا اطاعت قبول کړی نه وو او دا هم دزړه څخه ویستل سی چی ټوله دنیادنبی ﷺ خلاف وه اومشرکین عرب یهود اونصارٰی ټول دده اودقرآن په ختمولوپسی لګیدلی وه ، یعنی مطلب داچی بالفرض دا ومنل سی چی فضا بالکل سازګاره اوموافقه وه نوبیا دیونوی نظام دپاره یعنی دهغه دتدوین اوترتیب دپاره بیا دهغه دتعلیم دپاره اوبیا دهغه عملی قانون نافذکولو دپاره اوبیادده په ذریعه دیوی پاکی معاشری جوړولو دپاره اوپه وطن کی دامن اوسکون پیداکولو دپاره دڅومره مودی دڅومره سرمایی او دڅومره سړو ضرورت دی ؟آیادانبی ﷺ اودهغه صحابه وو ﷺ ته حاصل وو؟ دنن صبانظامونه مخ ته کښیږدی ئوحساب ولګوی نویو دیرکم فهمه به هم پوه سی چی دقرآن دا اثر اوتاثیر دقدرت الهیه څخه پرته څرنګه ظاهریدی سی ؟ نه سی ظاهریدی داعجاز قرآنی دټولو وجهوبیان اوتفصیل یونهایتی اوږد بحث دی د امت علماؤ په دی باندی مستقل کتابونه لیکلی دی ، په هره زمانه کی په مختلفو ژبو کی په دی کی تصنیفات سوي دی (دتفصیل دپاره وګوری کتاب اعجاز القرآن دعبد الخطیب)
دټولوڅخه مخکی په دریمه صدی هجری کی جاحظ دنظم القرآن په نوم یو مستقل کتاب ولیکی، بیا دڅلورمی صدی په شروع کی ابوعبدالله واسطی د اعجاز القرآن په نوم یوکتاب ولیکی ، بیاهم په دی صدی کی ابن عیسٰی ربانی یوه مختصره رساله د اعجاز القرآن په نوم ولیکله ، قاضی ابوبکر باقلانی دپنځمی صدی په شروع کی د اعجاز القرآن په نوم یوتفصیلی کتاب لیکلی دی ، علامه جلال الدین سیوطی په اتقان اوخصائص کبرٰی کی امام رازی په تفسیرکبیرکی قاضی عیاض په شفا کی دیرپه شرح اوبسط سره ددی مضمون تفصیل ولیکی ، په آخری دورکی مصطفٰی صادق رافعی د اعجاز القرآن په نوم اوجناب سیدرشید رضامصری د الوحی المحمدی په نوم مستقل جامع اووسیع کتابونه ولیکل ، په اوردو ژبه کی استاد محترم شیخ الاسلام حضرت مولانا شبیراحمد عثمانی داعجاز القرآن په نوم یوه رساله ولیکله ، دا هم دقرآن مجید په خصوصیاتوکی دی چی دده په یوه یوه مسئله باندی په مکملو تفسیرونو سر بیره مستقلی رسالی اوکتابونه دومره لیکل سوي دی چی ددی مثال ملاویدل ګران دی ، عرض کول دا دی چی دا مضمون په خپل پوره تفصیل سره خودلته نه سی بیانیدی دلته چی څومره بیان سوي دی هغه هم دیومنصف مزاج انسان دمجبوره کولو دپاره کافی دی چی قرآن دالله پاک کلام اودنبی ﷺ یوه لویه معجزه ده .

(يوځو شبهې او دهغو جوابونه)

دبعضو خلکو دطرفه څخه دا ويل کيږي چي ديره ممکنه ده چي دقرآن په مقابله کي کتابونه اومقالي ليکل سوي وي خوهغه محفوظ پاته سوي نه وي ، که چيري دلږ انصاف څخه کار واخيستل سي نو ددي وهم په گرسره امکان پاته نه سي ځکه چي دنياته معلومه ده چي دکوم وخت څخه قرآن نازل سو بالکل دهغه وخت څخه تراوسه پوري په ټوله دنياکي دقرآن منونکي کم اومنکران يي زيات دي اودا هم معلومه خبره ده چي دنشر اواشاعت ټومره ذريعي چي دقرآن منکرانوته حاصلي دي دقرآن منونکوته حاصلي نه دي ، قرآن دومره په لوړ آوازسره دخپلو مخالفينوپه مخکي دعوه کوي هغوی ته چيلنج ورکوی غيرت ورته دروي اومخالفين دده په مقابله کي دځان مال اولاد هرڅه نه تيريږي که چيري دوی دقرآن چيلنج قبول کړی وای اوڅه شی يي دمقابلي دپاره مخکي کړی وای نوبياڅرنگه ممکنه وه چي هغه دي په ټوله دنياکي شائع نه سی اوپه هره زمانه کي دي يي منکران دمسلمانانوپه مقابله کي پيش نه کړی اودمسلمانانو دطرفه څخه دي ورباندي دجرح اوتنقيد په سلگونو کتابونه ونه ليکل سی .

داسلام په اولني پيړی کي يوازي دمسيلمه کذاب يمامي يوه واقعه مخ ته راغلي ده چي هغه دبي حيايي څه کوږی وږی کلمي وليکلي اودايي وويل چي دا وحي آسماني دقرآن پشاني ده ، ليکن دنياته معلومه ده چي ددغه کلمو څه حشر وسو ، پخپله دده قوم دغه کلمي دده په مخ ور وويشتلي ، هغه کلمي داسي دبي حيايي اوقچري کلمي وی چي په يوه مهذبه معاشره کي دهغه بيانول مشکل وو، په هرحال څه رنگه چي هغه ترنته پوري په کتابونوکي کيږی ، که چيري يوبل سړی څه ښه کلام دقرآن په مقابله کي جوړکړی وای نوڅه وجه نه وه چي ددنيا تاريخ دي داباالکل هيرکي اومنکرين دقرآن دي ددي دمحفوظ ساتلو دپاره دهر قيمت کوشش ونه کي ، هغه خلق چي ، دقرآن مقابلي ته هروخت دول په لاس ولاړ وه ، دقرآن ددي چيلنج په جواب کي هغوی قسم قسم خبری کړي دي چي هغه يي نقل کړي دي او دهغه جواب يي ورکړي دي ، ليکن داسي يوه واقعه نسته چي کوم کلام دي مقابلي ته پيش سوی وی او دغه کلام دي دقرآن مثل گنل سوی وی ، يو رومي غلام چي په مدينه کي يي پښتوب کوی اوڅه انجيل اوتورات يي ويلي وو، کله کله به نبي ﷺ ته راتلي دعربو څوجاهلانو دتعصب اوعنادپه وجه دا مشهوره کړه چي نبي ﷺ ته دقرآن دا مضمونونه ده ښوولي دي قرآن د دوی دااعتراض نقل کي اوبيايي جواب ورکی چي دکوم سړي په باره کي دوی وايي چي دقرآن مضمونونه نبي ﷺ ته ده ښوولي دي هغه په خپله عجمي دی قرآن (چي په عربي کي بی حده بليغ کتاب دی) خو پريږده دی خو دعربي ژبي بلاغت دسره نه پيژني .

دسورة نحل آيت نمبر ۱۰۳ وگوري .

وَلَقَدْ نَعْلَمُ أَنَّهُمْ يَقُولُونَ إِنَّمَا يُعَلِّمُهُ بَشَرٌ لِسَانُ الَّذِي يُلْحِدُونَ إِلَيْهِ أَعْجَمِيٌّ وَهَٰذَا لِسَانٌ عَرَبِيٌّ مُبِينٌ .

مونږ پوهېږو چې د اسلام مخالفين دا وايي چې تاته داقرآن يو سړی دربنيي حال دا دی چې دوی کوم سړی ته نسبت کوی هغه عجمی دی اوقرآن خويو بليغ په عربی ژبه کی دی ، څه خلکو دقرآن دچيلنج په جواب کی دا ويل چې ، لَوْ نَشَآءُ لَقُلْنَا مِثْلَ هٰذَآ که چيری مونږ وغواړو نوموږهم دقرآن پشان کلام ويلی سو، ليکن که چيری څوك د دوی څخه دا پوښتنه وکی چې بياتاسی ولی داسی ونه غوښتله ؟ دقرآن دمقابلی دپاره خويې تول زور ولگوی دځان اومال قربانی ورکول وسوه که چيری تاسی ته ددی پشانی دکلام دليکلو ياويلو قدرت وای نودقرآن تردی چيلنج وروسته تاسی ولی دقرآن پشان کلام جوړ نه کی اودفتح څيره مو ولی پرسر کښينښول ، لنډه دا ده چې دقرآن ددی دعوی څخه وروسته مخالفو خلکوڅه شريفانه چپوالی ونه کی ، بلکه چې څه دوی ته په خوله ورتله دده په مقابله کی به يی ويل ليکن بياهم چاويلی نه دی چې زمونږ فلانی سړی دقرآن په شانی کلام ليکلی دی نوپه دی وجه دقرآن ديوازی ياست دعوه (معاذ الله) غلطه ده ، بعضی عناد کوونکوته که چيری په زړه کی دا رسيږی چې نبی ﷺ دنبوت مخکی دڅو ورځو دپاره شام ته تللی وو اوپه لاره کی دبحيرا راهب سره يی ملاقات سوی وو ، بحيرا دتورات ماهروو دهغه څخه به نبی ﷺ علوم زده کړی وی ، ليکن دداسی سړی څخه دا پوښتنه کول په کار دی چې آيا ديوی ورځی په ملاقات سره ددی علومو اومعارفو دديرو قسمو فصاحت اوبلاغت داخلاقو دتربيت دنظام خانگی اودنظام مملکت زده کړه کيدی سی ؟ هيڅکله نه ، نن صبا بعضی اعتراض کوونکی دا وايی چې ديوکلام مثل نه جوړيدل ددی خبری دليل نه سی کيدی چې دا کلام دخدای کلام دی اويا معجزه ده ، ځکه چې ممکنه ده چې ديوی اعلی درجی ماهرِ بلاغت څه نثريا نظم داسی وليکی چې بل سړی يی نظيرنه سی را وړی ، دسعدی شيرازی گلستان دفيضی تفسير بغير دټکو څخه په عام طور سره بی مثله او بی نظيره کتابونه گڼل کيږی نوآيا داکتابونه هم معجزی دی؟ ليکن که لږ فکر وسی نو داسی ويونکی ته به معلومه سی چې دسعدی اوفيضی سره دتعليم اسباب څومره قدروه تر څومره وخت پوری دوی تعليم حاصل کړی وو، په کلونو په مدرسوکی پراته وه ، شپی يی سباکړی وی، دلويو لويو علماؤ شاگر دی يی کړی وه ، دکلونو دمحنتونوپه نتيجه کی که چيری بالفرض فيضی يابل چاته په عربی ژبه کی اوسعدی ته په فارسی ژبه کی اوملټن ته په انگريزی ژبه کی يا هومرته په يونانی ژبه کی ياکالی داس ته په سنسکرت کی دومره مهارت حاصل سی چې دنورو ترکلام ډير لوړسی نوداڅه دتعجب خبره نه ده، ځکه چې دمعجزی تعريف دا دی چې هغه دمتعارفو اسبابو دواسطی څخه پرته سوی دی ، آيادی خلکو باقاعده داستاذانو سره اوږده ملگرتيا دعلمونو دحاصلولو دپاره اوډيره مطالعه اسباب نه دی؟ که چيری د دوی کلام دنورو څخه ممتاز وی نو په دی کی دتعجب څه خبره ده دتعجب خبره خو دا ده چې چاکله هم کتاب اوقلم په لاس

کی اخیستی نه وی ، اوهغه داسی کتاب دنیا ته وړاندی کړی چی په زرګونو سعدیان اوپه لکونو فیضیان په دی باندی قربانیدل خپل فخر ګنی اوچی دوی ته کوم علم اوحکمت حاصل سوی دی ، هغه هم دغه ذات دفیضِ تعلیم اثرګنی داسی کتاب دتعجب کولو وړدی اوداسی کتاب بس بل څه نه سی کیدی بلکه معجزه کیدی سی ، بیادقرآن یوازی بلاغت اوفصاحت اونظم ترکیب بی مثاله نه دی دخلګو په زړونو اومزاجونو باندی دده اثرهم بی مثاله دی او چی دده په وجه دخلګو مزاج بدل سو دعربو سخت خویه صحرایان دعلم اواخلاقو اودعلم اوحکمت استاذان ومنل سوه، ددغه عجیبه انقلابی اثرونو اقرار یوازی مسلمانان نه کوی دموجوده زمانی په سلګونو کافرانوهم کړي دی ، دیورپ دمستشرقینو مقالی که چیری په دی باره کی جمع سی نو یومستقل کتاب به ورڅخه جوړسی اوحکیم الامت حضرت مولانااشرف علی تهانوی رحمه الله په دی موضع باندی یومستقل کتاب لیکلی دی ، ددی کتاب نوم ، شهادة الاقوام علی صدق الاسلام دی ، دلته مونږ یوازی دیوڅو مستشرقینو حوالی نقل کوو.

ډاکتر ګستاؤلی بان پخپل کتاب تمدن عرب کی په ښه وضاحت سره ددغه حیرت انګیزۍ اقرار کړي دی ، دهغه دالفاظو ترجمه داسی ده «ددی پیغمبر اسلام ددی اُمّی نبی هم یو حیرت انګریز سرګزشت دا دی چی دهغه آواز یوداسی سرکښه قوم تابعدار کړی چی تردغه وخته پوری تریوه ملك ګیر حکومت لاندی نه وو راغلی اوداسی درجی ته یی ورسوی چی ددنیا لوی لوی بادشاهتونه یی لاندی باندی کړل ، او اوس هم دغه اُمّی نبی دخپل قبرداتل څخه په لکونو بندګان داسلام په کلمه باندی قائم ساتلی دی» مسترو ډول چی هغه دقرآن ترجمه پخپله ژبه کی کړي ده لیکی «څومره چی مونږ داکتاب «یعنی قرآن» اړوو را اړوو ګورو دومره قدر په مخکنی مطالعی کی دده ناخوالی دنوو نوو اړخونو خپل رنګ کلکوی ، لیکن فوراً مونږ مسخر کوی اوحیرانوی اوپه آخرکی مونږ په دی مجبور وی چی دده تعظیم وکو دده دبیان طریقه دمضامینو اغراضوپه اعتبار پاکه عالیشانه زورنه ورکوونکی ده اوځای پرځای دده مضمونونه کلام دلوړوالی انتهاته رسوی ، غرض دا چی داکتاب په هره زمانه کی خپل اثر ښیی» یو فرانسی مستشرق مستر کونټ دقرآن متعلق خپل تاثرات داسی بیانوی «عقل حیرانه دی چی داسی کلام دداسی سړی دخولی څخه ولی وزی چی هغه بالکل اُمّی دی ټول مشرق اقرار کړي دی چی انسان دده دنظیر پیش کولو څخه لفظًا اومعنًی عاجزه دی ، دا هغه کلام دی چی دده لوړی انشا پردازی حضرت عمر رضی الله عنه مطمئن کی، داهغه کلام دی چی کوم وخت دیحیی علیه السلام دولادت متعلقی جملی جعفربن ابی طالب دحبشی بادشاه په دربارکی وویلی نوهغه دسترګو څخه بی اختیاره اوښکی روانی سوی او بشپ چیغه کړه چی داکلام دهغه چینی څخه راوتلی دی چی دکومی چینی څخه دعیسٰی علیه السلام کلام را وتلی وو»

دانسائیکلوپیدیا برتانیکا ج ۱۲ په ص ۵۹۹ کی دی «دقرآن دمختلفو حصو مطالب دیوبل څخه بالکل جلادی ، ډیرآیاتونه یې په دینی اواخلاقی خیالاتو باندی مشتمل دی مظاهرِ قدرت تاریخ دانبیاؤ دالهاماتوپه ذریعه په قرآن کی دخدای عظمت مهربانی او صداقت یادکړه سوي دی خاص کردحضرت محمد (ﷺ) په واسطه خدای واحد اوقادرِ مطلق ظاهرسوي دی ، بت پرستی اومخلوق پرستی بغیردڅه فرق څخه ناروا ګرځول سوي ده ، دقرآن متعلق دابالکل په ځای ویناده چی دټولی دنیاپه موجوده کتابونو کی دی (یعنی قرآن) زیات ویل کیږی»

ډاکترګبن دخپل مشهور تصنیف (دروم دسلطنت کښته کیدل اوزوال) په جلد ۵ باب ۵۰ کی لیکی ، «دقرآن په حقله داټلانټك څخه واخله ترګنګا سیندپوری منل سوی خبره ده چی دا دپارلیمنټ روح دی بنیادی قانون دی اویوازی دمذهب داصولو دپاره نه دی بلکه دتعزیرونو داحکامو دپاره دي اودهغه قوانینو دپاره هم دی چی پرهغوی باندی دنظام مداردی اوچی دهغوی سره دانسان ژوندتړلی دی او چی هغوی ته دانسان دژوندپه ترتیب کی زور تعلق دی ، حقیقت دا دی چی دحضرت محمد (ﷺ) شریعت په ټولو حاوی اومشتمل دی ، دا شریعت په داسی دانشمندانه اصولو اوپه داسی قانونی انداز کی مرتب سوي دی چی په ټول جهان کی ددی نظیر نه سی پیداکیدی»

دلته دیورپ دمستشرقینو داقوالو اوداقرارونو احاطه نه سی کیدلای ، ځکه چی ځای ددی خبری ګنجائش نه لری دنمونی په توګه څواقواله نقل سوه چی دهغه څخه داواضحه سوه چی دفصاحت اوبلاغت په اعتبار سره دقرآن دبی مثله اوبی نظیره کیدو اقرار یوازی مسلمانانونه دی کړی ، بلکه په هره زمانه کی منصف مزاجوغیر مسلمانانوهم کړي دی ، قرآن ټولی دنیاته دخپل مثال دراوړلو چیلنج ورکړی وو خوچامثال رانه وړی ، نن هم هرمسلمان ددنیا ماهرینِ علم اوسیاست ته په چیلنج ورکولو کی ویلی سی چی دټولی دنیاپه تاریخ کی یوه واقعه داسی وښیاست چی تریوه لوی لالوی ماهرحکیم فلسفی یوځای راپورته سوی وی اودټولی دنیا دعقائدو نظریاتو رسمونو اوعادتونو خلاف یې یونوی نظام وړاندی کړی وی اودهغه قوم هم جاهل وی ، بیاهغه په دومره لږ زمانه کی ددی تعلیم عام کی او په عملی ډول نافذولو کی یې دی حدته ورسوی چی دهغه نظیر دنن په مضبوطو نظامونوکی پیداکول ممکن نه وی ، ددنیاپه مخکی تاریخ کی که چیری ددی څه نظیرنسته نونن چی ددیری ړنا اوتیز رفتاری زمانه ده څوك دی ددی نظیر راوړی او ودی ښیی که چیری یوازی یې نه سی کولای نوخپل قوم بلکه دټولی دنیاقومونه دی جمع کی اوددی مثال دی جوړکی .

فَإِنْ لَّمْ تَفْعَلُوْا وَلَنْ تَفْعَلُوْا فَاتَّقُوا النَّارَ الَّتِي وَقُوْدُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ أُعِدَّتْ لِلْكَافِرِيْنَ .

که چیری تاسی ددی مثال رانه وړی سوای اوهیڅکله به یې رانه وړی سی نوبیا دهغه دوږخ د اور څخه

وَبَشِّرِ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ اَنَّ لَهُمْ جَنّٰتٍ

او زيري ورکړه هغه خلقو ته چې ايمان يې راوړی دی اوښه کارونه يې کړی دي چې دوی دپاره باغونه دي

تَجْرِيْ مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهٰرُ كُلَّمَا رُزِقُوْا مِنْهَا مِنْ ثَمَرَةٍ رِّزْقًا

چې بهيږي به دهغه تر درختو لاندې ولې کوم وخت چې دوی ته دهغه ځای څه ميوه دخوراك دپاره ورکړل سي

قَالُوْا هٰذَا الَّذِيْ رُزِقْنَا مِنْ قَبْلُ وَاُتُوْا بِهٖ مُتَشَابِهًا

نو دوی به ووايي چې دا خو هغه شی دی چې مونږ ته له دې څخه مخکې را کول سوي وو او رابه ورل سي

وَلَهُمْ فِيْهَآ اَزْوَاجٌ مُّطَهَّرَةٌ وَّهُمْ فِيْهَا خٰلِدُوْنَ ﴿۲۵﴾

دوی ته ميوه هم رنګه او دوی دپاره به هلته پاکې ښځې وي او دوی به هلته هميشه اوسيږي.

لنډتفسير: زيري واوروه ته هغو خلګو ته چې کومو ايمان راوړيدی اوښه عملونه يې کړي دي ددې خبري چې بيشکه د دوی دپاره جنتونه دي چې بهيږي ترهغوی لاندې ولې او چې کوم وخت ورکړل سی خلګو ته ددې جنتونو دميوو څخه خوراك نو دوی به هر وار دا وايي چې دا خو هغه دی چې مونږ ته راکړل سوی وه مخکې او ورکول کيږي به دوی ته هروار يوشان ميوه اود دوی دپاره به په دې جنتونو کې بيبياني دي چې صافي پاکې به وي اودا خلق به په دې جنتونو کې هميشه اوسيدونکې وي.

په هر وار کې يو ډول ميوه حاصليدل به دخوند دپاره وي څکه چې په دواړو واروکې دميوو شکل اوصورت يو وي نو دوی به دا خيال وکې چې دا خو مخکې قسم ميوه ده ليکن په خوړلوکې به يې خوندبل وي او دداسې کيدو دوجې څخه به خوند اوخوشحالي زياته سي

(دآيانونو ديوبل سره تړون)

ددې څخه په مخکې آيت کې دا بيان ووچې څوك قرآن نه مني ـ هغه دپاره عذاب دی اوپه دې آيت کې دقرآن منونکوته زيري دی چې په هغه کې دجنت دعجبو اوغريبو ميوو اودحورو ذکردی.

علوم اومسئلې: جنتيانوته مختلف قسمه ميوی په يوه شکل اوصورت کې د ورکولوڅخه مقصداو غرض دادی چې لذت خوند اوخوشحالي يې زياته سی اوبعضومفسرينودميوودمتشابه کيدلوڅخه دا مراداخيستی دی چې دجنت ميوی به په شکل کې ددنيادميووپشان وي چې کله جنتيانو ته ورکړل سی نودوی به ووايي چې داخوهغه ميوی دي چې مونږته به په دنياکې حاصليدې ليکن په خوندکې به دا داسې وي چې ددنياميوه به يې ګردته هم نه رسيږي يوازې دنوم اودشکل په اعتباربه دادواړه يوشان وي

په جنت کې دپاکو بيبيانو څخه مطلب دا دی چې دابيبيانې به ددنيادتولو ظاهري او اخلاقي پليتيو څخه پاکې وي لکه بولې ګندګي حيض نفاس اودهرهغه شي څخه به پاکې وي چې دکوم شي څخه دانسان نفرت کيږي اوداشان دبدخويې بې وفايي اودنورو باطني عيبونو څخه به هم پاکې وي، په آخرکې الله پاك وفرمايل چې دجنت نعمتونه ددنيا دنعمتونوپه شان وختي اوفاني مه ګڼه چې دهغه فناکيدو يادواپس اخيستو هر وخت خطره وي بلکه دا خلق به په دې نعمتونو کې دهميشه هميشه دپاره وي، دلته چې مومنانوته دجنت زيرې ورکوي دايمان سره يې دعمل صالح قيدهم لګولی دی، دا ځکه چې ايمان وي او ورسره عمل صالح نه وي نو سړی ددې زيرې حقدارنه سي کيدلی، که څه هم يوازې ايمان هم دجهنم دهميشه د اوسيدنې څخه دخلاصيدوسبب دی، مومن که هرڅومره ګنهکاروي يو وخت به هغه دجهنم څخه راايستل کيږي اوجنت ته به ورسيږي، ليکن دجهنم دعذاب څخه بيخي دخلاصون پيداکولو بغيردعمل صالح څخه هيڅ څوك نه سي حقدارکيدلی (قرطبي\روح البيان)

إِنَّ اللَّهَ لَا يَسْتَحْيِي أَنْ يَضْرِبَ مَثَلًا مَا بَعُوضَةً فَمَا فَوْقَهَا

بيشکه الله پاك شرم نه کوي چې بيان کړي څه مثال دماشي يا ددا سې شي چې هغه دماشي څخه زيات وي،

فَأَمَّا الَّذِينَ آمَنُوا فَيَعْلَمُونَ أَنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّهِمْ

نو چې کوم خلق مؤمنان دي هغوی په يقين سره پيژني چې دا مثال صحيح دی او چې نازل سوی دی

وَأَمَّا الَّذِينَ كَفَرُوا فَيَقُولُونَ مَاذَا أَرَادَ اللَّهُ بِهَٰذَا مَثَلًا

د دوی دپروردګار دطرفه څخه او چې کوم کافران دي نو هغوی وايي چې څه مطلب وو دالله پاك ددې مثال څخه

يُضِلُّ بِهِ كَثِيرًا وَيَهْدِي بِهِ كَثِيرًا وَمَا يُضِلُّ بِهِ إِلَّا

ګمراه کوي الله پاك په دې مثال سره ډير اوهدايت کوي په دې سره ډيروته او ګمراه کيږي نه په دې مثال سره

الْفَاسِقِينَ ﴿٢٦﴾ الَّذِينَ يَنْقُضُونَ عَهْدَ اللَّهِ مِنْ

مګر بد عمله ، هغه چې ماتوي دالله پاك وعده د

بَعْدِ مِيثَاقِهِ وَيَقْطَعُونَ مَا أَمَرَ اللَّهُ بِهِ أَنْ يُوصَلَ

هغه دمضبوطولو څخه وروسته اوپريکوي هغه شی چې دهغه متعلق الله پاك دپيوست کولو حکم کړی دی

وَيُفْسِدُوْنَ فِي الْاَرْضِ ۭ اُولٰۗىِٕكَ هُمُ الْخٰسِرُوْنَ ﴿۲۷﴾

او فساد کوی په ملك كى دغه خلق دی دلوی زيان والا.

لنډتفسير: (بعضو مخالفت كوونكو دقرآن په كلامي الهی كيدو باندی دااعتراض كوی چی په دی كی دډيرو سپكو حقيرو شيانو ذكر په مثالونوكی سوي دی لكه غوماشه مچ او نور، كه چيری دا دالله پاك كلام وای نو ددی سپكو شيانو ذكر به په كښی نه وای ، نو ددی اعتراض جواب وركول سو چی) هو واقعي الله ﷻ خونه شرميږی چی بيان كی څه مثال هم برابره خبره ده كه هغه دغوماشی وی اوكه تردی هم زيات وی (يعني په سپكوالی كی تر ماشی هم زيات وی) چی كوموخلكو ايمان راوړي دی (برابره خبره ده هرڅه چی وی) نوهغوی به دا يقين كوی چی بيشكه دامثال بالكل په ځای دی د دوی دپروردګار دطرفه څخه اوپاته سوه هغه خلق چی كوم كافران دی (هرڅه چی اوسی) هغوی بس دا وايی چی دا به كوم مقصد وی چی دهغه اراده به الله پاك كړی وی ددی سپك مثال څخه ګمراه كوی الله ددی مثال په وجه ډير اوهدايت وركوی ددی مثال په وجه ډيروته اوګمراه كوی نه الله پاك په دی مثال سره هيڅوك مګر يوازی نافرمانی كونكو ته چی هغوی ماتوی هغه وعده چی دالله سره يی كړی وه دهغی ترمضبوطولو وروسته (يعني دازل وعده چی په هغه كی ټولو روحونو دالله پاك درب كيدلو اقرار كړي دی) اوقطع كوی هغه تعلقات چی حكم وركړی دی الله ﷻ دهغوی په پيوست كولو (په دی كی ټول شرعی تعلقات دا خل دی برابره خبره ده كه داهغه تعلقات وی چی دبنده اودخدای په مينځ كی دی ياهغه چی دده او دده دخپلوانو په مينځ كی وی يادعامو مسلمانانوپه مينځ كی وی اوهغه چی دعاموانسانانو په مينځ كی دی) او فساد كوی په مځكه كی (كفر اوشرك هم ټخپله فساد دی اوپه نورو باندی ظلم اوحق نه پيژندل چی دا دكفر سره لازم شی دی دا ټول په دی فسادكی دا خل دی) بس دغه خلق دی په مكمله خساره كی پريوتونكی (چی ددنياراحت اودآخرت نعمت دواړه يی دلاسه ووتل څكه چی دحاسد دنيوی ژوندهم هميشه تريخ وی)

علوم اومسائل:

(دآياتونو ديوبل سره تړون)

څوآياتونه مخكی دقرآن كريم دا دعوه ذكرسوه چی په قرآن كريم كی دڅه شك اوشبهی ځای نسته اوكه چيری څوك دده په كلام الهی كيدو باندی شك كوی نوهغه دی دده دكوچنی غوندی سورت مثال جوړ كی او را مخكی دی كی او په دی آياتونوكی دقرآن دمنكرينو ديوی بلی شبهی جواب وركول سوي دی شبه دا وه چی په قرآن كی دمچ غوماشی په شان سپك ذليل شی ذكر سوی دی او دا دالله پاك اودهغه دكلام دلوی والی سره سمون نه خوری كه چيری دا دالله پاك كلام وای نوپه دی كی به ددا سی سپكو

ذليلو شيانو ذكرنه واى څكه چې لوى خلق دداسې شيانو په ذكر كولو كې شرم كوى ، نو جواب دا وركول سو چې كوم وخت ديو سپك او ذليل شى مثال وركول وى نو دداسې سپك او ذليل شى سره دهغه مثال وركول دعقل اوبلاغت دواړو تقاضاده ، نو په دى وجه ديو سپك شى ذكر كول دشرم او حيا سره قطعًابې سمونه نه دى ، نو ددى وجې څخه الله ﷻ دداسې شيانوپه ذكر كولوكې شرم نه كوى او دا هم ښيې چې داسې بې وقوفه شبهې يوازې هغوخلكوته ورواندى كيږى چې دهغوى زړونه اومغز دكفرپه وجه دپوهې صلاحيت نه لرى ، ايماندارو ته هيڅكله داقسم شبهې نه ورواندى كيږى، اوددى څخه وروسته په دى ذكر كى يوبل حكمت يى وښووى ، هغه داچې په داسې مثالونو سره دخلكو امتحان اخيستل هم وى دسوچ اوفكر كونكودپاره دامثالونه دهدايت ذريعى گرځى اودبې پرواوو او غافلو خلكو دپاره دنورى گمراهى سبب گرځى اوتردى يى وروسته دا هم وښووله چې دقرآن كريم په دى قسم مثالونوسره يوازى سركښه خلق گمراه كيږى چې هغوى دالله پاك سره كړى وعده ماتوى ، او چې دهغه نتيجه په مځكه كې فسادخپرول دى .

بَعُوْضَةً فَمَا فَوْقَهَا: ددى لفظى معنى ده چې غوماشه ياتردى هم زيات دلته دزيات څخه مراد دا دى چې په حقارت اوذلالت كې زيات وى (مظهرى) يُضِلُّ بِهٖ كَثِيْرًا وَّيَهْدِىْ بِهٖ كَثِيْرًا: دقرآن او دقرآن دمثالونو څخه ډيرو خلكوته دهدايت حاصليدل يوه ښكاره خبره ده ليكن ددى په ذريعه دډيرو خلكو دگمراه كيدلو مطلب څه دى ؟ مطلب دا دى چې څه رنگه قرآن دده دمنونكو اوپه ده دعمل كونكودپاره دهدايت ذريعه ده ، هم دغه ډول دده دانكار كوونكو او مخالفت كوونكو دپاره دگمراهى ذريعه ده ،

وَمَا يُضِلُّ بِهٖٓ اِلَّا الْفٰسِقِيْنَ: فاسقين دف... څخه... دى اودفسق لفظى معنى ده وتل اودشرعى په اصطلاح كى دالله ﷻ دطاعت څخه وتلو ته فسق وايى أودطاعت الهيه څخه وتل دكفر او انكارپه ذريعه هم كيږى اوپه عملى نا فرمانى سره هم ، ددى وجې څخه دفاسق لفظ دكافر دپاره هم ويل كيدى سى ، په قرآن كى دفاسقين لفظ ډير دكافرانو دپاره استعمال سوي دى اومومن گناهكارته هم فاسق ويل كيږى دفقهاووپه اصطلاح كى په عام طور باندى دفاسق لفظ دمومن گناهگار دپاره استعمال سوي دى ، دفقهاؤ په اصطلاح كى فاسق دكافر مقابل او دهغه قسيم (ضد) دى، څوك چې گناه كبيره (لويه گناه) وكى او دهغه څخه توبه ونه كى ياپرصغيره (كوچنى) گناه باندى هميشه والى وكى او دا خپل عادت جوړكى نودى دفقهاؤ په اصطلاح كى فاسق دى (مظهرى) اوڅوك چې دفسق داكار اوگناه په فخر جهر اوپه جرات سره كوى هغه ته فاجر ويل كيږى دآيت معنى داسې سوه چې دقرآن دمثالونو څخه ډيرو خلكوته هدايت حاصليږى او ډيرو خلكوته گمراهى ليكن ددى مثالونو څخه يوازى هغه خلق گمراه كيږى چې فاسق يعنى داطاعتِ خداوندى څخه وتونكى وى اوپه چاكى چې يوڅه قدر دالله ﷻ څخه بيره وى نودهغوى دپاره داهدايت وركوى .

اَلَّذِیْنَ یَنْقُضُوْنَ عَهْدَ اللّٰهِ مِنْ بَعْدِ مِیْثَاقِهٖ: دمعاملی اودمعاهدی هغه صورت ته عهدوایی چی د دوو کسانو په مینځ کی فیصله په وسی اومیثاق داسی معاهدی ته وایی چی په قسم اوسوګند سره مضبوط سی، په دی آیت کی دمخکی آیت دمضمون زیات وضاحت او دقرآن دمنکرینو دبدانجام ذکردی چی دقرآن په دی مثالونو سره چی پرهغه باندی مشرکان اعتراض کوی یوازی هغه خلق ګمراه کیږی چی هغوی دالله ﷻ داطاعت څخه سرکښی کوی اوددی سرکښی دوی وجی دی ، اول داچی داسی کونکی هغه ازلی معاهده ماتوی چی هغه ټولو انسانانو دخپل رب سره مضبوطه کړی وه اود اَلَسْتُ بِرَبِّکُمْ په جواب کی یی بَلٰی ویلی وه چی ددی لازمی تقضادا ده چی انسان دی دهغه داطاعت څخه دوینښته برابر تجاوزنه کوی دا ازلی وعده دالله ﷻ او دانسان په مینځ کی وسوه اوس په دنیاکی ترپیدا کیدلو وروسته ټول پیغمبران علیهم السلام اوآسمانی کتابونه ددغه وعدی دنوی کولو او ددی وعدی دیاد ګیرنی دپاره راغلی ، چاچی دامعاهده ماته کړی وی دهغه څخه به څه امیدوسی چی هغه به دیوه پیغمبر یاآسمانی کتاب څخه فائده واخلی ؟ دوهمه وجه دا چی دی خلګو هغه ټول تعلقات مات کړي دی چی دهغوی دپیوند کولو حکم الله پاك ورکړي دی ، په دی تعلقاتوکی هغه تعلق هم داخل دی چی دبنده اوالله پاك په مینځ کی دی اوهغه تعلق هم چی دانسان دخپل مور اوپلار اونورو قریبانوسره دی اوهغه تعلق هم چی دانسان دخپلو همسایګانو او دکاروبار دشریکانوسره دی اوهغه تعلق هم چی دمسلمانانو یادعامو انسانانو سره دی ، ددی تعلقاتو پوره اومکمل حقونو اداکولوته اسلام یاشریعتِ اسلام وایی ، اوپه دوی کی دکوتاهی دکبله په ټوله مځکه کی فساد پیداکیږی ددی وجی تردی جملی وروسته یی وفرمایل: وَیُفْسِدُوْنَ فِی الْاَرْضِ یعنی داخلق په مځکه کی فساد خپروی ، دآیت په آخرکی یی د دوی دعاقبت ذکر داسی وکی چی داخلق په لویه خساره اوزیان کی دی.

(په مثال کي دیوه حقیر (ذلیل) یاشرمناک شي ذکر کول څه عیب نه دی)

اِنَّ اللّٰهَ لَا یَسْتَحْیٖ څخه ثابته سوه چی دیوفائده مند مضمون دوضاحت دپاره یوحقیرسپك اوذلیل شی ذکر کول نه څه عیب اونه څه ګناه ده اونه دویونکی دعظمت اودلویی سره منافی ده قرآن اوسنت او دعلماؤ سلفو په اقوالوکی ډیرداسی مثالونه دی چی هغه عرفًا شرمناك ګڼل کیږی، لیکن قرآن اوسنت ددغه عرفی شرم اوبی حیایی څه پروا ونه کړه او داصلی مقصد دوضاحت دپاره یی ددی مثالونو څخه پرهیز ونه کی ، دیَنْقُضُوْنَ عَهْدَ اللّٰهِ : څخه ثابته سوه چی دوعدی او عهدخلاف کول سخته ګناه ده چی دهغه نتیجه داهم کیدی چی دغه مخالفت کوونکی دټولو نیکیو څخه محرومه سی.

(دتعلقاتو شرعي حقوق ادا کول واجب دی او ددی خلاف کول لویه ګناه ده)

وَیَقْطَعُوْنَ مَآ اَمَرَاللّٰهُ بِهٖ اَنْ یُّوْصَلَ : څخه معلومه سوه چی دکومو تعلقاتو او روابطو دقائمولوحکم شریعت اسلامی ور کړي دی دهغوی قائمول ضروری اوشکول یی حرام دی ، که چیری فکر وسی نو

دین اومذهب نوم دی دهغه حدودو اوقیدونو چی هغه دحقوق الله اوحقوق العباد داداکولو دپاره مقرر
سوي دی او ددی دنیا صلاح اوفساد ددغو تعلقاتوپه صحیح لرلو اونه لرلوکی ده ، نو په دی وجه ددی
تعلقاتو قطع کولو ته دیُفۡسِدُوۡنَ فِی الۡاَرۡضِ په الفاظو دعالم دفساد وجه ویل سوي ده ، په اُولٰٓئِكَ هُمُ
الۡخٰسِرُوۡنَ کی خساری والا یوازی هغه کس ښوول سوي دی چی دمذکورو احکامو خلاف ورزی کوی
اوپه دی کی دی خبری ته اشاره ده چی اصلی خساره اونقصان دآخرت دی ، ددنیا خساره اوتاوان څه
قابلِ توجه شی نه دی .

كَيۡفَ تَكۡفُرُوۡنَ بِاللّٰهِ وَكُنۡتُمۡ اَمۡوَاتًا فَاَحۡيَاكُمۡ ثُمَّ

څرنگه کافرکیږي په الله ﷻ حال دادی چی تاسی مړه واست بیا الله ﷻ تاسی ژوندی

يُمِيۡتُكُمۡ ثُمَّ يُحۡيِيۡكُمۡ ثُمَّ اِلَيۡهِ تُرۡجَعُوۡنَ ﴿۲۸﴾ هُوَ الَّذِىۡ

کړاست بیا به تاسی مړه کی بیا مو ژوندی کړی بیابه بیرته الله ﷻ ته رجوع کوی ، دا هغه دی چاچی

خَلَقَ لَكُمۡ مَّا فِى الۡاَرۡضِ جَمِيۡعًا ثُمَّ اسۡتَوٰۤى اِلَى السَّمَآءِ

تاسی دپاره پیداکړل هر هغه ټول شیان څه چی په مځکه کی دی ، بیایی قصدوکی دآسمان په طرف

فَسَوّٰٮهُنَّ سَبۡعَ سَمٰوٰتٍ ‌ؕ وَهُوَ بِكُلِّ شَىۡءٍ عَلِيۡمٌ ﴿۲۹﴾ ع

نو دایی اووه آسمانونه برابر کړه او الله ﷻ په هر شی خبر دی .

لنډتفسیر: گوره ! ولی ناشکری کوی دالله ﷻ څخه (چی دهغه احسانونه هیروی اودنورو کلمی وایاست)
حال دا دی (چی په دی باندی واضح دلائل دی چی یوازی الله ﷻ دعبادت حقداردی مثلاً داچی) تاسی
بی ساه واست (یعنی په نطفه کی تر روح اچولو مخکی) نو تاسی یی ژوندی کړاست بیابه تاسی مړه
کړی اوبیابه مو ژوندی کړی (یعنی دقیامت په ورځ) بیابه هغه ته بوتلل سی (یعنی دقیامت په میدان
کی دحساب اوکتاب دپاره به ضرور حاضر سی) دا ذاتِ پاك داسی دی چی هغه پیداکړي دی ستاسی
دفائدی دپاره څه چی په مځکه کی موجود دی ټول (دافائده عامه ده که دخوراك اوچیښاك وی اوکه د
اغوستلو استعمالولو وی اوکه دنکاح او د روح دتازه کولو دپاره وی ددی څخه دا معلومه سوه چی په
دنیا کی داسی څه شی نسته چی دهغه څخه انسان ته څه فائده نه وی ، او ددی څخه دانه لازمیږی چی
دهر شی استعمال دی حلال وی ، لکه زهر چی هغه دانسان دفائدی څخه خالی نه دی لیکن دهغوی

خوراك دعاقلانو په نزد منع دي) بيايي توجه وکړه دآسمان په طرف (يعني دهغه دتخليق اوتكميل په طرف) نو دا يې اووه آسمانونه صحيح جوړ كړه اوهغه خو دټولو شيانو پيژندونكى دى.

علوم اومسئلې

(دآيتونو ديوه اوبل سره تړون)

په مخكې آياتونو كې دالله پاك دوجود توحيد اودرسالت دواضحو دليلونو ذكر وو اودمنكرينو او مخالفينو دباطلو خيالاتو رد وو په دې دوو آياتونو كې دالله پاك داحسانونو اوانعامونو ذكر دى او ددې تعجب ظاهرول دي چې د دومره احسانونو سره څه رنګه داظالمان په كفر اوانكاركې مبتلادي ، په دې تعجب كولو كې دې خبرې ته هم اشاره ده كه چيرې داخلق په دليلونوكې دفكر كولو تكليف نه سي كولى نوكم ازكم داحسان كوونكې داحسان منل اودهغه تعظيم اواطاعت كول خو دهر شريف انسان طبعي اوفطري تقاضاده نو ددغه لارې تاسې دالله ﷻ اطاعت ته راسې.

په مخكې آيت كې دهغو خاصو نعمتونو ذكردى چې دهرانسان په ذات اونفس كې موجود دي چې اول هغه دبې روحه ذرو په شكل كې وو بياپه ده كې الله ﷻ ژوند واچوى ، په دوهم آيت كې دهغو عامو نعمتونو ذكر دى چې دهغه څخه انسان اونور ټول مخلوقات فائده اخلي او چې د انسان دژوند اودبقا دپاره ضروري دي او دغه عام نعمتونه مځكه او دمځكې پيداوار دي چې ددې سره دانسان ډير نژدې تعلق دى اوبيا آسمانونه دي چې په دوى سره دمځكې ژوند اوپيداوار ټول سوى دى ، كَيۡفَ تَكۡفُرُونَ بِاللّٰهِ (څرنګه انكاركوئ دالله ﷻ څخه) دې خلكوكه په ظاهره دالله پاك څخه انكارنه وو كړى ليكن دخداى ﷻ دپيغمبر څخه انكاركول دخداى ﷻ څخه انكار كول وګڼل سو نوځكه داسې خطاب وسو، وَكُنۡتُمۡ اَمۡوَاتًا فَاَحۡيَاكُمۡ: اموات دميت جمع ده مړ اوبې روحه شي ته ميت ويل كيږي مراد دادى كه چيرى انسان په خپل اصلي حقيقت باندې سوچ وكې نوده ته به معلومه سي چې دانسان وجودپه ابتداء كې هغه بې روحه ذرې وې چې څه دكلكوشيانوپه شكل كې اوڅه دبهيدونكوشيانوپه شكل كې اوڅه دخوراكونو په صورت كې په ټوله دنياكې خپرې وې ، الله پاك دغه بې روحه ذرې دكوم كوم ځاى څخه راټولې كړې اوبيايي په كښې ساه واچوله اوذرې يې ژوندې انسان كې، دا دانسان دپيدايښت دابتداء ذكردى.

ثُمَّ يُمِيۡتُكُمۡ ثُمَّ يُحۡيِيۡكُمۡ، يعنې چې هغه اول وارستاسې بې روحه اوبې ساه ذرې راجمع كړې اوپه كښې يې ساه واچوله ، هغه به تاسې ته په دې دنياكې ترمقرر وخت تيرولو وروسته بيامرګ دركې اوبياڅه زمانه وروسته په قيامت كې به دغه دول ستاسې ساه بدن اوخورې ورې ذرې به راجمع كې تاسې به ژوندې كې ، دغه شان يومرګ يعنې بې ساه كيدل ستاسې په ابتداء كې وو بيا الله پاك تاسې ژوندې كړاست ، دوهم مرګ په دنياكې ترعمر پوره كولو وروسته به وي او دوهمه زندګي به دقيامت په ورځ وي ، دمځكنۍ مرګ او ژوندون په مينځ كې څه فاصله نه وه نو ددې وجې څخه په دې كې دفآء حرف

استعمال سو فَاَحْيَاكُمْ اوكله چې ددنيا دژوند اومرګ په مينځ کې اوهم دا ډول ددغه مرګ اودقيامت دژوند په مينځ کې څه ډيره فاصله وه نو په دې وجه دلته د ثُمَّ لفظ واخيستل سو، ثُمَّ يُمِيْتُكُمْ ثُمَّ يُحْيِيْكُمْ څکه چې دثُمَّ لفظ دنيتي دليرې والي دپاره استعماليږي ثُمَّ اِلَيْهِ تُرْجَعُوْنَ ددې څخه مراد حشر نشر او دقيامت وخت دی ، په دې آيت کې الله ﷻ پرانسان چې کوم احسانونه کړي دي دهغه ذکر دی اوپه دغه احسانونو کې ژوند يو داسې انعام اواحسان دی چې دنورو انعامونو څخه فائده اخيستل يوازې ددغه انعام (يعني ژوند) په وجه دی يوه خبره دلته دفکر وړده چې په دې آيت کې چې کله دنعمتونو ذکرسوی دی نو دمرګ ذکر څرنګه وسو يعني مرګ نعمت څنګه کيدی سی هغه په دې وجه دنعمتونو په قطارکې راځي چې دامرګ ددائمي ژوند دپاره يوقسم دروازه ده نوپه دې وجه دامرګ هم يونعمت سو.

مسئله: ددغه آيت څخه دا معلومه سوه چې څوك دنبي ﷺ درسالت څخه منکروي يادقرآن دکلام الهی کيدلو څخه منکر وي ، هغه که څه هم په ظاهره دخدای ﷻ دوجود اوعظمت څخه انکار ونه کي خو بيا هم دخدای ﷻ په نزد دخدای ﷻ دمنکرينو په قطارکې راځي .

(برزخي ژوند)

په دې آيت کې ددنيا دژوند اومرګ څخه وروسته ديوه ژوند ذکر دی ، چې دقيامت په ورځ به وي دقبر دژوند چې هغه دقبر دسوال اوجواب اوپه قبرکې دثواب او عذاب ذريعه ده ، ذکر نسته .

وجه دا ده چې دا برزخي ژوند دهغه ژوندپه شان نه دی چې هغه انسان ته په دنياکې حاصل وو ياپه آخرت کې ورته حاصليږي بلکه دا درمياني شکل لکه دخوب دژوندپه شان دی ، دی ته ددنيا دژوندون تکمله هم ويل کيږي اود آخرت دژوند مقدمه هم نو په دې وجه دا څه مستقل ژوندنه دی چې جلايې ذکر سوی وای .

هُوَ الَّذِیْ خَلَقَ لَکُمْ مَّافِی الْاَرْضِ جَمِیْعًا: په دې کې دهغه عام نعمت ذکر دی چې په هغه کې ټول انسانان بلکه حيوانات او نور هم شريك دي اوپه يوه لفظ سره دهغوی ټولو نعمتونو اجمالي ذکر وسو چې په دنيا کې يوه انسان ته حاصل سوي وي ياحاصليدی سی ، څکه چې دانسان غذا ، لباس مکان او دوا او دآرام نور ټول سامان هم دمځکې پيداوار دی .

ثُمَّ اسْتَوٰی اِلَی السَّمَاءِ فَسَوّٰهُنَّ سَبْعَ سَمٰوٰتٍ وَهُوَ بِکُلِّ شَیْءٍ عَلِیْمٌ .

داستواء لفظي معنی سيده کيدل اونيغيدل دي دلته ورڅخه مراد دا دی چې دمځکې تر پيدا کولو وروسته الله ﷻ دآسمانونو دپيداکولو پوخ قصد وکی چې په هغه کې څوك حائل اومانع کيدی نه سوای ترهغه چې د اوو آسمانونو پيداکول يې مکمل کړل ، اوهغه په هرڅه باندي علم لرونکی دی ، نو په دې وجه دکائناتو پيدا کول هغه ته څه مسئله نه وه .

(ددنیا هریو شي نفع مند دی په دی کي څه شي بي فائدي نه دی)

په دی آیت کی دا بیان سوی دی چی دمځکی ټول شیان د انسان دپاره پیدا سوي دی نو ددی څخه یوه خبره دا معلومه سوه چی ددنیا یو شی هم داسی نسته چی دهغه څخه په څه طریقه انسان ته څه فائده نه وی ، برابره خبره ده دافائده په دنیاکی داستعمالولو په وجه وی یادآخرت دپاره دعبرت او دنصیحت دحاصلولو دپاره وی ، ددیرو شیانو فائده خوانسان محسوسوی چی هغه براه راست دهغه په غذاء دوا یا نور استعمال کی راځی او ډیر داسی شیان هم سته چی انسان ته دهغه څخه فائده وی خوانسان ورڅخه خبر نه وی ، تردی پوری چی کوم شیان د انسان دپاره ضروری ګڼل کیږی لکه زهرجن شیان زهرجن حیوانان او نورکه چیری فکر وسی نو دا هم په څه طریقه انسان ته فائده ورکوی ، کوم شیان چی دانسان دپاره په یوه ډول حرام دی نوهغه په بله طریقه سره دهغه دپاره فائده مند کیدی سی .

عارف بالله ابن عطاء رحمه الله ددی آیت په هکله دا ویلی دی چی الله ﷻ ټول کائنات ستادپاره ددی وجی پیداکړي دی چی ټول کائنات ستاسی اوته دالله ﷻ دپاره سی نو په دی وجه دهوښیار کار دا دی چی کوم شی دهغه دپاره پیدا سوي دی هغه خو به ورته حاصلیږی ، په دی فکر بوختیدل دهغه ذات څخه غافله کیدل دی چی دکوم دپاره دغه فکر کوونکی پیدا سوی دی (بحرِ محیط)

(ددنیا په شیانو کي اصل اباحت دی که حرمت)

ددی آیت څخه بعضی عالمانو دا دلیل نیولی دی چی ددنیاپه ټولو شیانوکی اصل دانسان دپاره دده حلالوالی اومباح والی دی ، ځکه چی دا هم دده دپاره پیدا سوي دی په استثناء دهغه شیانوچی کوم په شریعت کی حرام سوي دی ، نوپه دی وجه چی ترڅو دیوشی حرمت دقرآن اوسنت څخه ثابت نه وی ، هغه حلال ګڼل کیږی ، ددی په مقابله کی بعضی علماؤ دا ویلی دی چی دانسان دفائدی دپاره دپیدا کیدلو څخه دیوشی حلالیدل نه ثابتیږی ، ځکه چی اصل په شیانوکی حرمت دی ترڅوچی دقرآن اوسنت څخه یی جواز ثابت نه وی ، نو هغه شی حرام ګڼل کیږی ، څه علماء غلی پاته سوي دی (یعنی نه یی دا ویلی دی چی اصل اباحت دی اونه یی دا ویلی دی چی اصل په شیانوکی حرمت دی)

ابن حیان رحمه الله دتفسیرِ بحرِمحیط خاوند وایی چی صحیح دا ده چی په دی آیت کی دمذکورو اقوالو دپاره دیوه قول هم دلیل نسته ځکه چی په ، خَلَقَ لَكُمْ کی لام دسببیت دپاره راغلی دی یعنی ستاسی په سبب داشیان پیداسوي دی ، ددی آیت څخه دشیانو دحلالیدو یاحرامیدو دپاره پرانسان باندی دلیل قائمیدی نه سی بلکه دحلالو او حرامو احکام ځان ته په قرآن اوسنت کی بیان سوی دی په هغه عمل کول ضروری دی ، په دی آیت کی د، ثُمَّ په لفظ سره دابیان سوي دی چی مځکه مخکی او آسمانونه وروسته پیدا سوي دی ، او دا صحیح ده اوپه سورة (النازعات ۱ ۷۹ ۳۰) کی چی ارشاد دی ، وَالْاَرْضَ بَعْدَ ذٰلِكَ دَحٰهَا : یعنی مځکه یی دآسمانونو ترپیداکولو وروسته خپره کړه ، ددی څخه دانه ثابتیږی

چي دمځکې پيدائش دآسمانونو څخه وروسته سوي دی ، بلکه ددی مطلب دا دی چي دمځکې رغونه
اوددې څخه دپيداوار را ايستل اونور تفصيلي کارونه دآسمان تر پيدا ښت څخه وروسته وسوه ، که
څه هم دمځکې دذات پيدا ښت ترآسمانونو مخکې سوی وو (بحرِ محيط اونور)
په دې آيت کې دآسمانونو شميراووه دی ، ددې څخه معلومه سوه چي علم هيئت والاوو چي کوم شمير
نهه دآسمانونو ښوولی دی هغه غلط دی څه دليل يې نسته يوازې پرخيالاتو باندې بناء دی .

وَإِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلٰٓئِكَةِ إِنِّي جَاعِلٌ فِي الْأَرْضِ

او کوم وخت چي ستاسې پروردګار ملائکوته وويل چي زه جوړونکې يمه په مځکه کې

خَلِيفَةً قَالُوٓا أَتَجْعَلُ فِيهَا مَنْ يُّفْسِدُ فِيهَا

يو نائب ملائکو وويل آيا جوړوې ته په مځکه کې هغه څوک چي فساد به کوي په دې کې

وَيَسْفِكُ الدِّمَآءَ وَنَحْنُ نُسَبِّحُ بِحَمْدِكَ وَنُقَدِّسُ

او وينه به توېوي ، اومونږ وايو ستا صفتونه اوياد وو ستا پاک ذات ،

لَكَ قَالَ إِنِّيٓ أَعْلَمُ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿٣٠﴾ وَعَلَّمَ آدَمَ الْأَسْمَآءَ

نوخدای پاک وفرمايل ، بيشکه ماته معلوم دي هغه چي تاسې ته معلوم نه دی ، اوو ښوول الله ﷻ آدم ؑ نومونه

كُلَّهَا ثُمَّ عَرَضَهُمْ عَلَى الْمَلٰٓئِكَةِ فَقَالَ أَنْۢبِـُٔونِي بِأَسْمَآءِ

دټولو شيانو بيايې وړاندې کړل دا ټول شيان ملائکوته بيا يې وويل وښايې ماته نومونه د دوی

هٰٓؤُلَآءِ إِنْ كُنْتُمْ صٰدِقِينَ ﴿٣١﴾ قَالُوا سُبْحٰنَكَ لَا عِلْمَ

که چېرې تاسې صادقان ياست ، هغوی وويل پاکي ده تالره مونږته خومعلوم نه دی

لَنَآ إِلَّا مَا عَلَّمْتَنَا إِنَّكَ أَنْتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ ﴿٣٢﴾ قَالَ

مګر هغه چي تا مونږ ته ښوولی دی بيشکه هم ته ښه پوهيدونکی او دحکمت خاوند يې ، الله ﷻ وويل

بِاَدَمُ اَنۡۢبِئۡهُمۡ بِاَسۡمَآئِهِمۡ ۚ فَلَمَّاۤ اَنۡۢبَاَهُمۡ بِاَسۡمَآئِهِمۡ ۙ قَالَ

ای آدم ﷺ ! وښیه ملائکو ته ددغو شیانو نومونه چې کوم وخت وښوول هغه د دوی نومونه نوالله ﷻ وفرمایل

اَلَمۡ اَقُلۡ لَّكُمۡ اِنِّىۡۤ اَعۡلَمُ غَيۡبَ السَّمٰوٰتِ وَالۡاَرۡضِ ۙ

آیا ما ویلی نه وه تاسی ته چې زه ښه پیژنم پټ شیان داسمانونو او دمځکی

وَاَعۡلَمُ مَا تُبۡدُوۡنَ وَمَا كُنۡتُمۡ تَكۡتُمُوۡنَ ﴿۳۳﴾

او پیژنم هغه چې تاسی یې ښکاروی او یا یې پټوی

تفسیر: اوکوم وخت چې ارشاد وکی ستا پروردګار ملائکو ته (ددې دپاره چې هغوی ته دخپلی رایی اظهار وکی چې په دغه ظاهرولو کی حکمت او مصلحت وو، الله ﷻ خود مشوری اخیستو ضرورت نه لری، مطلب دا چې الله ﷻ ملائکو ته وفرمایل چې) ضرور زه په مځکه جوړومه یونائب (یعنی هغه به زمانائب وی او دشرعی احکامو دجاری کولو کار به دی کوی) ملائکی په ویناسوی آیا ته پیداکوی په مځکه کی داسی خلق چې هغوی به فساد کوی او وینی به تویوی او مونږ خو یو مخیز ستاتسبیح وایو او صفت او پاکی بیانوو (دملائکو دا عرض نه د اعراض په ډول وو او نه ددې دپاره ووچې په داسی وینا خپله حقداری ښکاره کی دخلیفه توب دپاره، بلکه ملائکو ته په څه طریقه معلومه سوی وه چې کوم نوی مخلوق دمځکی خلیفه جوړیږی په هغوی کی به ښه اوبد هرقسمه خلق وی بعضی خلق به د نیابت دغه کار نور هم خراب کی، نو په دی وجه په عاجزی یی عرض وکی چې مونږ ټول ددی خدمت دپاره حاضریو اودملائکوپه ډله کی څوك ګناه کوونکی هم نسته نو په دی وجه دنوو کارکوونکو زیاتول او دنوی مخلوق دپیدا کولو ضرورت نسته خصوصاً چې په دی نوی مخلوق کی دا احتمال هم سته چې هغه به ستا درضا خلاف کار کوی چې په هغه به ته خوښ نه یې، مونږ دهرخدمت اوکار دپاره یو او زمونږ خدمت اوکار به ستا درضا مطابق وی) الله ﷻ وفرمایل چې زه پیژنم هغه شیان کوم چې تاسی یی نه پیژنی (یعنی چې کوم شی ستاسی په نظرکی دانسان دپیدا کولو څخه مانع دی چې په دوی کی به بعضی فساد خپروی، دغه شی په اصل کی دده دتخلیق اوپیدا کولو اصلی سبب دی ځکه چې دحکمونو جاری کول خوهغه وخت کیدی سی چې یوځای دروغی څخه ورانی ته تلونکی هم وی، دا مقصد یوازی دفرمان بردارو دجمع کیدلو څخه نه حاصلیږی او د اعتدال څخه تجاوز کوونکی مخلوقات جنات (پیریان) دمځکی څخه وه دهغوی څخه یی داکار ددی وچې وانه خیستی چې ددی کار دپاره مناسب خلق هغه کیدی سی چې په هغه کی دشر اوفساد قوت خو وی لیکن غالب نه وی، په

پیریانو کی دا قوت غالب دی نو په دی وجه دآدم ﷺ دپیداکولو تجویز وسو، مخکی ددی حکمت الهی زیات وضاحت دارنګه وسو چی دالله ﷻ دنیابت دپاره دیوخاص علم ضرورت دی چی هغه دملائکو داستعداد څخه وتلی دی نو په دی وجه یی وفرمایل چی) علم ورکی الله ﷻ آدم ﷺ ته (هغه یی پیداکی) دټولو شیانو دنومونو (یعنی دټولو شیانو دنومونو اودهغوی دخاصیتونو اوداثرونو علم یی آدم ﷺ ته ورکی) بیادغه شیان یی ملائکوته وړاندی کړه او ورته یی وویل چی وښیاست ماته نومونه ددی شیانو (یعنی سره د دوی دخاصیتونو او اثرونو) که چیری تاسی په رښتیا یاست (یعنی که پخپله دی ویناکی په رښتیا یاست چی مونږ به دخلافت کارپه ښه طریقه سره ورسوو) ملائکو ﷺ عرض وکی چی ته خوپاك یی (د دی الزام څخه چی آدم ﷺ دی ددی شیانو علم ورکی اومونږ ته دی رانه کی څکه چی دیوه آیت یا روایت څخه داسی معلومه نه ده چی آدم ﷺ ته دنومونو دعلم ښوونه دملائکو څخه جلا ورکول سوی وه ، ددی څخه ظاهره دا ده چی تعلیم اوښوونه دټولو مخکی یوشان سوی وه ، لیکن دآدم ﷺ په فطرت کی ددی علم دحاصلولو صلاحیت وو نوهغه څکه حاصل کی اود ملائکو په طبیعت کی ددی صلاحیت نه وو، نو په وجه دوی ته داعلم حاصل نه سو) لیکن مونږ ته علم نسته بغیر دهغه څخه چی تامونږ ته دهغه علم راکړي دی بی شکه ته دلوی علم خاوندیی اوحکمت والایی (دومره علم اوفهم چاته ورکوی چی په څومره علم اوفهم کی دهغه مصلحت وی ، ددی څخه دملائکو دا اقرار ثابت سو چی دوی دهغه کار کولو څخه عاجزه دی چی کوم کار نائب ته سپارل کیدونکی دی وړاندی الله ﷻ ته دا منظوره سوه چی ملائکو ته دا وښیی چی په آدم ﷺ کی ددی خاص علم مناسبت سته نو په دی وجه) الله ﷻ وفرمایل چی ای آدم ﷺ ! وښیه دوی ته ددی شیانو نومونه (یعنی دحالاتو اوخاصیتونو سره کله چی آدم ﷺ دا ټول نومونه دملائکوپه مخکی وښوول نوملائکی دومره پوه سوی چی آدم ﷺ ددی علم ماهر سوي دی) نوکله چی یی وښووله دوی ته آدم ﷺ ددی شیانو نومونه نوالله ﷻ وفرمایل (وګوری) ماتاسی ته ویلی نه وه چی بیشکه زه پیژنم ټول پټ شیان دآسمانونو اودمځکی اوپیژنم ستاسی هغه کارچی تاسی یی ظاهروی اوهغه چی تاسی یی په زړه کی لری.

علوم اومسئلی

دآیتونو دیوه اوبل سره تړون : ددی څخه په مخکی آیاتونوکی الله ﷻ دخپلو خاصو اوعامو نعمتونو (چی په انسان یی کړی دی) ذکر وکی او انسان ته یی دناشکری او نافرمانی څخه دمحفوظ کیدلو هدایت وکی ، اوس ددی آیت څخه درکوع تر آخره پوری په لسو آیاتونوکی دآدم ﷺ قصه هم په دغه لړ کی ذکر سوي ده څکه چی نعمت په دوه قسمه دی ، یو صوری یعنی محسوس لکه خوراك څیښاك مال مکان جایداد دوهم معنوی لکه عزت آبرو خوشحالی اوعلم ، په مخکی آیاتونوکی دصوری اوظاهری

نعمتونو بیان وو اوپه دی یوولسو آیاتونو کی دمعنوی نعمتونو ذکر دی چی مونږ ستاسی پلار آدم ﷺ ته دعلم دولت ورکی او دا عزت مو ورکی چی ملائکو ورته سجده وکړه اوتاسی ته ددی فخر کولو موقع می درکړه چی تاسی دهغه په اولاد کی پیدا سواست.

دآیت دمضمون خلاصه دا ده چی الله ﷻ چی کله دآدم ﷺ دپیدا کولو او په دنیاکی دهغه دخلیفه کولو اراده وکړه نو په ظاهره دملائکو دامتحان اخیستو دپاره یی ددی ارادی ذکر وکی چی په هغه کی دی خبری ته اشاره ده چی دا ملائکی په دی معامله کی خپلی رایی څرګندی کړی ، ملائکو دا رایی پیش کړه چی په انسانانو کی خو داسی خلق به هم وی چی فساد به کوی او وینه به تویوی نو دوی ته دمځکی خلافت سپارل په فهم کی نه راځی ددی کار دپاره خوملائکی زیاتی مناسبی معلومیږی ځکه چی نیکی دهغوی مزاج دی بدخو دهغوی څخه ګرسره کیدی نه سی هغوی پوره فرمانبرداره دی ، ددنیا انتظامات به هم سم کی ، الله ﷻ د دوی رایی اول په حاکمانه طریقی سره غلطه وښووله ، هغه داسی چی دخلافت ارضی حقیقت او دهغه دضروریاتو څخه تاسی خبر نه یاست ددی څخه زه ښه خبر یم ، دوهم وار یی په حکیمانه طریقه غلطه ښکاره کړه ، په هغه کی په ملائکو باندی دآدم ﷺ برتری وښوول سوه او دا هم وښوول سوه چی دمځکی دخلافت دپاره دمځکی دټولو مخلوقاتو دنومونو او دهغوی اثرونو اوخاصیتونو پیژندل ضروری دی اودملائکو استعداد دومره نه وو چی هغوی دی ددنیا دټولو مخلوقاتو نومونه سره داثر او خاصیتونو زده کی.

(دملائکو سره دآدم ﷺ دپیدا کولو خبری په کوم مصلحت باندی بناء وی ؟)

دلته داخبره دغور اوفکر وړ ده چی الله ﷻ ددی خبری اظهار دملائکو په مجلس کی په کوم حیثیت کړی وو؟ آیا دهغوی څخه مشوره اخستل یی مقصود وو اوکه یوازی دوی ته خبر ورکول وو یاد ملائکو په ژبه دملائکو درایی څرګندول مراد وه ؟ دا خبره ظاهره ده چی دمشوری ضرورت خو په هغه ځای کی پیښیږی چیری چی دمشوری ټول اړخونه چاته واضح نه وی اوپه خپل علم اوبصیرت باندی مکمل اطمینان نه لری نو دنورو عاقلانو اوپوهانو سره مشوره کیدی سی یاپه داسی صورت کی چی هلته دنورو حقوق هم برابر وی نودهغوی درایی اخیستو دپاره مشوره کیږی لکه چی ددی دنیاپه عامو کونسلونو کی دا رائجه ده اودا خو په ډاګه ده چی دلته دواړه صورتونه نسته دی ، الله ﷻ دکائناتو خالق دی دذری ذری علم لری دهرشی ظاهر اوپټ دده دعلم اودنظرپه واړندی دی ، نو داسی ذات ته دمشوری اخیستو څه ضرورت دی ؟ هم دغه رنګه داسی هم نه ده چی داځه پارلیمانی حکومت دی په کوم کی چی دټولو غړو برابر حقوق وی اودټولو څخه مشوره اخستل ضروری وی ځکه چی الله ﷻ دټولو خالق اومالك دی ، ملائکی دی که پیریان اوانسانان ټول دده مخلوق اوملکیت دی، دچاداحق نسته چی هغه دالله ﷻ څخه داپوښتنه وکی چی داکار تاولی کړي دی اوفلانی کار دی ولی کړی نه دی

لَا يُسْئَلُ عَمَّا يَفْعَلُ وَهُمْ يُسْئَلُوْنَ ، دالله ﷻ څخه دهغه دځه فعل متعلق پوښتنه نه سی کیدلی اودټولو څخه د دوی دعملونو په باره کي پوښتنه کیږی ، خبره دا ده چی په اصل کی دلته مشوره اخیستل مقصود نه وه او نه ددی ضرورت وو ، لیکن صورت یی دمشوری جوړ کی دا ددی دپاره چی مخلوق ته دمشوری دسنت او طریقی تعلیم وسی لکه چی رسول ﷺ ته په قرآن کی هدایت سوي دی چی دی دی دخپلو اصحابو څخه مشوره اخلی ، حال دا دی چی ده ﷺ ته به وحی الهی راتله ټولی معاملی اودهغوی هرارخ ده ﷺ ته دوحی په ذریعه ښوول کیدی لیکن دوی ته دمشوری کولو تاکید وسو ، دا ددی دپاره چی دده ﷺ په ذریعه دمشوری طریقه جاری سی او امت یی زده کی ، مطلب دا چی دملائکو په مجلس کی ددی واقعی په اظهار سره یوه فائده خو دمشوری تعلیم ورکول وو چی هغه حاصل سو «روح البیان» دوهمه فائده په خپله دقرآن دالفاظو څخه دا معلومیږی چی دانسان دپیدا کیدو څخه مخکی ملائکو دا خیال کوی چی تر دوی زیات ښه اوپوهیدونکی مخلوق به الله ﷻ پیدا نه کی ، او د ابن جریر په تفسیرکی دحضرت عبدالله بن عباس ﷺ څخه په یوه روایت کی ددغه خبری وضاحت هم سته چی دآدم ﷺ ترپیدا کیدو مخکی ملائکو به په خپل مینځ کی داسی خبری کولی چی ، لَنْ يَّخْلُقَ اللّٰهُ خَلْقًا اَكْرَمَ عَلَيْهِ مِنَّا وَلَاَ اَعْلَمَ «یعنی الله ﷻ به تر مونږ زیات غوره او زیات علم والا مخلوق پیدانه کی» دالله ﷻ په علم کی وه چی یو داسی مخلوق هم پیدا کول دی چی ترټولو مخلوقاتو زیات ښه زیات علم والا وی اوچی هغه ته دخپل خلافت اونیابت خلعت ورکی .

نوپه دی وجه دملائکو په مجلس کی دآدم ﷺ دپیدا کولو اوپه مځکه دنائب جوړولو ذکر وسو چی دا ملائکی دخپل خیال اظهار وکی ، نوملائکو دخپل علم اوبصیرت مطابق په عاجزی سره درایی اظهار وکی چی کوم مخلوق ته پرمځکه خلیفه جوړ وی ، په هغه کی دشراوفساد ماده هم ده نوهغه به دنورو اصلاح او په مځکه کی د امن و آمان انتظام څه رنګه وکی چی هغه به پخپله وینی تویوی ددی په ځای ستا په ملائکو کی دشر اوفساد هیڅ ماده نسته دخطاګانو څخه پاکی دی اوهر وخت ستاپه تسبیح تقدیس اوعبادت کی اخته دی ، هغه په ښکاره سره داکارپه ښه طریقی سره کولی سی .

مطلب دا چی دا وینا دالله ﷻ په کار باندی اعتراض کول نه وه ، ځکه چی ملائکی دداسی خیالاتو او حالاتو څخه پاکی دی ، بلکه غرض یوازی دامعلومول وه چی دیوپاك جماعت سره دوهم ناپاك مخلوق پیدا کول اودا کار ورته سپارل اودغه مخلوق ته ترجیح ورکول آخرڅه حکمت لری ؟

نو ددی په جواب کی اول الله ﷻ اجمالاً وفرمایل: اِنِّیْ اَعْلَمُ مَالَا تَعْلَمُوْنَ ، یعنی تاسی دخلافتِ الٰهیه حقیقت او دهغه دلوازماتو څخه خبر نه یاست نو په دی وجه داخیال کوی چی یومعصوم اوپاك مخلوق دا کار سر ته رسولی سی ، ددی حقیقت هم مونږ پیژنو ، ددی څخه وروسته ملائکوته ددی څه تفصیلی علم د ورکولو دپاره دیوی خاصی واقعی اظهار وسو هغه دا چی دټولو کائناتِ عالم نومونه د دوی

خاصیتونه اواثرونه آدم ﷺ ته وښوول سوه ځکه په آدم ﷺ کی ددی شیانو دعلم صلاحیت ایښول سوی وو، دملائکو په طبیعت اوفطرت کی ددی شیانو دعلم صلاحیت ایښول سوی نه وو، ځکه چی دا د دوی دفطرت اوجبلت سره مناسبه نه وه ، مثلاً ددنیا نفع ورکوونکی اوضرر ورکوونکی شیان او د دوی اثرونه اوخاصیتونه دهرحیوان او دهر قوم مزاج او دهغوی اثرونه ، ددی شیانو دمعلومولو دپاره مَلَکی طبیعت موزون نه وو، ملائکه څه پوهیږی چی لوږه څه شی وی دتندی تکلیف څه وی دنفسیاتو دجذبی څه اثر وی دکوم شی نشه پیداکیږی اوځنګه پیداکیږی ، دمار اولړم زهر په بدن باندی اثر څنګه کوی ؟ مطلب دا چی دمځکی دمخلوقاتو دنومونو اواثرونو معلومول دملائکو دمزاج اوخاص طبیعت څخه بالکل جلاشی وو، دا علم یوازی آدم ﷺ ته ورښوول سوی وو اوده ته وښوول سو ، بیا دقرآن دځه صراحت یاځه اشاری څخه ثابته نه ده چی آدم ﷺ ته دا تعلیم په تنهایی کی دملائکو څخه جلا ورښوول سوی وو، ځکه چی کیدی سی چی تعلیم دی دټولو دپاره عام وی لیکن ددی تعلیم څخه فائده اخیستل یوازی دآدم ﷺ په طبیعت کی وه نو هغه زده کی ، دملائکو په طبیعت کی نه وو نوهغوی اِزده نه کی نو په دغه وجه دلته دتعلیم نسبت یی آدم ﷺ ته وکی ، که څه هم تعلیم فی ذاته عام وو، آدم ﷺ اوملائکی دواړه په کښی شاملی وه ، او دا هم کیدی سی چی دظاهری تعلیم شکل اوصورت دلته پیښ سوی نه وو، بلکه دآدم ﷺ په فطرت کی ددی شیانوعلم دپیدا کیدو دوخت څخه ایښوول سوی وو، لکه چی کوچنی دزیږیدو سره دمور شیدی خوړل پیژنی دهیلی چیچی دپیدا کیدوسره لمبیدی سی ، په دی کارونو کی دا کوچنی دځه ظاهری تعلیم ضرورت نه لری .

اوس پاته سو دا سوال چی دالله ﷻ قدرت په هرڅه باندی سته هغه خود ملائکو مزاج بدلولی سی او دوی ته یی داشیان ښوولی سوه نو دوی ته یی ولی په دی طریقه ښوونه ونه کړه ، ددی سوال جواب دا دی چی په داسی طریقه سره ملائکو ته ښوونه ملائکی په خپل ملائکی والی کی نه پریږدی بلکه انسان ورڅخه جوړیدی .

مطلب دا چی دمځکی دمخلوقاتو دنومونو او دهغوی دخاصیتونو او اثرونو علم آدم ﷺ ته ورکول سو، او دا علم دملائکو په توان کی نه وو، اوبیا دا مخلوق ملائکو ته وړاندی سو او دملائکوڅخه پوښتنه وسوه که چیری تاسی په خپل خیال کی رښتینی یاست چی تر تاسی زیات بل مخلوق به په علم اوپه نورفضیلت کی پیدا نه سی اوپه دی وجه تاسی دمځکی دخلافت دپاره دانسان په مقابله کی زیات موزون یاست نو ددی شیانو نومونه اوخاصیتونه وښیاست او دا هغه شیان دی چی په دوی باندی به دمځکی خلیفه حکومت کوی ، دلته یوه فائده حاصله سوه چی حاکم ته ضرور دی چی هغه دی دخپل محکوم او رعیت دمزاج اوطبیعت او دهغه داثر اوخاصیت څخه پوره خبر وی ، بغیر ددی څخه په دوی باندی دعدل اوانصاف حکومت دی نه سی کولی ، کوم سړی ته چی دا معلومه نه وی چی لوږه

خنگه شي ده اوځومره تکلیف په کښې وي ، که چیرې دداسې سړي په عدالت کې یوه دعوه دچا دلوړې لرلو په باره کې وړاندې سې، یعني یوسړی پربل سړي باندې دا دعوه وکي چې ده زه ځوورځې وړې ساتلی یم نو دغه حاکم کوم ته چې لوړه دسره معلومه نه ده ددې دواړو په مینځ کې به فیصله څنګه وکي ، مطلب دا چې په داسې کولو الله ﷻ ملائکوته داوښوولـه چې دمځکې دخلافت دپاره دي ته کتل نه دي په کارچې داخلیفه معصوم اوپاك دي بلکه دي ته کتل په کار دي چې دي دمځکې دشیانو څخه ښه خبر دي او ددې شیانو داستعمال طریقې اوددې شیانو فائدې ښه پیژني، که چیرې ستاسې داخیال صحیح وي چې ملائکې ددې خدمت دپاره زیاتي برابرې دي نوبیاددې شیانو نومونه اوخاصیتونه وښیاست ، دملائکو درایې څرګندول چې کله دځه اعتراض فخر اوغرور یاد خپل حق دثابتولو دپاره نه وه بلکه یوازې دخپل خیال اظهار یې دیوه تابعدارخادم په شان دخپلو خدمتونو دوړاندې کولو دپاره وو نو په دې وجه یې وویل .

سُبۡحٰنَكَ لَا عِلۡمَ لَنَآ إِلَّا مَا عَلَّمۡتَنَآ إِنَّكَ أَنتَ ٱلۡعَلِيمُ ٱلۡحَكِيمُ .

(پاکي ده تاته زمونږعلم نسته مګرهغه چې تاراکړی دی ، بیشکه چې ته دلوی علم اوحکمت مالك یې)

ددې مطلب دا دی چې دوی دخپل خیال څخه رجوع وکړه اودا اقرار یې وکي چې دزیات علم اوفضیلت خاوند مخلوق هم سته او هم دغه مخلوق دمځکې دنیابت دپاره موزون دی .

دوهم سوال دلته دا دی چې ملائکو ته څنګه معلومه سوه چې انسان به خونریزي کوی ؟آیا دوی ته علم غیب حاصل وو اوکه یوازې په اټکل یې دا خبره کړې وه؟ ددې جواب دجمهورزو محققینوپه نزد دا دی چې الله ﷻ دوی ته ښوولې وه چې د انسان حالات او معاملات به داسې وي لکه چې په بعضې آثاروکې دي چې کله الله ﷻ ملائکو ته دا ذکر وکي چې دی ﷻ آدم ﷺ په مځکه کې خلیفه جوړ وي نوملائکو ورڅخه ددغه خلیفه دحال پوښتنه وکړه الله ﷻ دوی ته دده حال وښوی (روح المعاني)

ملائکو ته تعجب وسو چې کله د انسان حال دا دی چې هغه به فساد اوخون ریزي کوي نو بیادده دمځکې دنیابت دپاره په منتخب کولو کې څه دي ؟ ددې یوجواب خوداﷲ ﷻ دطرفه څخه داسې وسو چې دآدم ﷺ علمي لوړوالی یې ظاهرکی او دفساد اوخون ریزي څخه چې کومه شبهه ددې خبرې پیدا کیده چې دی دنیابت حقدارنه دی ، دهغه جواب یې اجمالاً په ، اِنِّیۡٓ اَعۡلَمُ مَالَا تَعۡلَمُوۡنَ سره یې وکی ، څکه چې په دې کې اشاره.ده چې کوم شی تاسې دنیابت اوخلافت دپاره منافي ګڼئ هغه په اصل کې ددغه خلافت اونیابت د اهلیت دپاره یو لوی سبب دی ، څکه چې په مځکه کې دنیابت ضرورت دفساد دلیرې کولو دپاره دی ، چې په کوم ځای کې فساد نه وي نوهلته دخلیفه اودنائب لیږلو ضرورت بالکل نه وي ، غرض دا چې دا وښوول سوه چې منشاءِ الٰهي دا ده چې څنګه الله ﷻ یو مخلوق چې دهغه څخه دګناه اوخطا کیدو امکان نسته چې هغه ملائکې دي اوچې څنګه یې شیطانان پیدا کړي دي چې

دهغوی څخه دنیکی امید کیدی نه سی نو دغه رنګه یو داسی مخلوق پیدا کول منشاءِ الٰهی ده چی هغه دخیر اوشر نیکی او بدی یوګډه مجموعه وی اوپه هغه کی دخیر اوشر دواړو جذبه وی ، په هغه کی دشر جذبه مغلوبه وی اودخیر په میدان کی مخکی کیږی او دخدای ﷻ رضاحاصلوی .

(دژبو اولغاتو جوړوونکي الله ﷻ دی)

دآدم ﷺ په قصه کی داسماؤ دتعلیم دواقعی څخه دا هم ثابته سوه چی دژبی اولغت واضع او جوړوونکی الله ﷻ دی ، بیاپه دی ژبه کی دمخلوق دمختلفو استعمالاتو په وجه مختلف صورتونه او ژبی پیدا سوی ، امام اشعری رحمه الله ددی آیت څخه استدلال کړي دی چی واضع دلغت اوژبی په اصل کی الله ﷻ دی .

(دآدم ﷺ لوړوالي پرملائکو باندی)

په دی واقعه کی دقرآن دابلیغ الفاظ هم دفکر وړ دی چی کوم وخت ملائکوته وایی چی ددی شیانو نومونه وښیاست نود ، اَنۢبِـُٔونِیۡ : لفظ وایی چی ماته یی وښیاست اوچی کوم وخت آدم ﷺ ته وایی چی ددی شیانو نومونه وښیه نود ، اَنۢبِئۡهُمۡ : لفظ وایی چی ملائکوته دانومونه وښیه .

ددی بیان څخه داپه ډاګه سوه چی آدم ﷺ ته دمعلم درجه ورکول سوه اوملائکوته دطالب علمانو ، او په داسی کولوسره دآدم ﷺ فضیلت اولوړوالی په یوه مهم شکل کی څرګندسو ، ددی واقعی څخه دا هم معلومه سوه چی دملائکوپه علومو اومعلوماتوکی هم کمی اوزیاتی راتلی سی ، څکه چی دکومو شیانو علم دوی ته نه وو دآدم ﷺ په ذریعه په اجمالی طورسره ددی شیانوعلم دوی ته ورکړل سو .

(دمځکي دخلافت مسئله)

دمځکی دانتظام اوپه مځکه کی دالله ﷻ دقانون دچلولو دپاره دالله ﷻ دطرفه دیوه نائب مقرریدل ټول ددی آیتونو څخه معلوم سوه ، ددی څخه دمملکت ددستور یو مهم باب را ووتی هغه دا چی په ټولو کائناتو اوپه ټوله مځکه اقتدار اعلي یوازي دالله ﷻ دی لکه چی دقرآن مجید نور ډیر آیاتونه په دی شهادت ورکوی ، اِنِ الۡحُکۡمُ اِلَّا لِلّٰهِ ، لَهٗ مُلۡكُ السَّمٰوٰتِ وَالۡاَرۡضِ ، او اَلَا لَهُ الۡخَلۡقُ وَالۡاَمۡرُ : اونور دمځکی د انتظام دپاره دالله ﷻ دطرفه نائبان راځی ، هغوی دالله ﷻ په حکم اواجازت په مځکه باندی حکومت کوی اودالله ﷻ دبندګانو دتعلیم اوتربیت کارکوی اواحکام الٰهیه نافذوی ، ددی خلیفه اونائب تقرر اومقررول بغیره واسطی الله ﷻ کوی ، په دی کی دچا دکسب اوعمل هیڅ دخل نسته ، دغه وجه ده چی دټول امت اجماعی عقیده ده چی نبوت کسبی شی نه دی (یعنی داسی شی نه دی چی دانسان په کسب او عمل سره انسان ته حاصلیږی) بلکه الله ﷻ پخپله دخپل علم اوحکمت په تقاضا خاص خاص کسان ددی کار دپاره خوښوی اوخپل نبی اواستاذی یی مقرر وی قرآن کریم ددی خبری ځای په ځای اظهار کړي دی ، ارشاد دی .

اَللهُ يَصْطَفِيْ مِنَ الْمَلٰٓئِكَةِ رُسُلًا وَّمِنَ النَّاسِ اِنَّ اللهَ سَمِيْعٌ بَصِيْرٌ.

الله ﷻ په ملائکو کی دخپل رسول انتخاب کوی اوپه انسانانو کی هم بیشکه الله ﷻ اوریدونکی لیدونکی دی، په یوبل ځای کی ارشاد دی.

اَللهُ اَعْلَمُ حَيْثُ يَجْعَلُ رِسَالَتَهُ. الله ﷻ ته ښه معلومه ده چی خپله پیغمبری چاته ورکوی ، دالله ﷻ داخلیفه بغیره واسطی دالله ﷻ احکام معلوموی اوبیاداپه دنیاکی جاری کوی ، دا سلسله دخلافت اونیابت دآدم ؑ څخه واخله ترخاتم الانبیاء ﷺ پوری په یوه طریقه وچلیده ، ترڅو پوری چی حضرت خاتم الانبیاء ﷺ په دی مځکه کی دالله ﷻ آخری خلیفه سو او ډیر مهم خصوصیات یی دځانه سره راوړل .

یو خصوصیت خو دا وو چی دده څخه مخکی پیغمبران خاص خاص قومونو یاملکونو ته لیږل کیده ، دهغوی دحکومت دائره هم دهغوی په قومونو اوملکونو کی محدوده وه ابراهیم ؑ یوقوم اولوط ؑ بل قوم ته لیږل سوی وو، حضرت موسیٰ ؑ اوحضرت عیسیٰ ؑ او د دوی په مینځ کی راغلی پیغمبران علیهم السلام بنی اسرائیلو ته لیږل سوی وه.

(نبي کريم ﷺ دالله ﷻ په مځکه کي آخري خليفه دی او دده ﷺ خصوصيات)

نبی کریم ﷺ ټول عالم او دعالم دواړو قومونو انسانانو اوپیریانوته را واستول سو، دده ﷺ اختیار او اقتدار دټولی دنیا دوو قومو باندی احاطه کړي ده ، قرآن کریم دده ﷺ دبعث اونبوت دعام کیدو اعلان په دی آیت کی کړي دی ، الله ﷻ فرمایی.

قُلْ يٰٓاَيُّهَا النَّاسُ اِنِّيْ رَسُوْلُ اللهِ اِلَيْكُمْ جَمِيْعًا ۨ الَّذِيْ لَهٗ مُلْكُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ.

ته (ﷺ) ووایه چی ای خلکو! زه دالله ﷻ استاذی یم ستاسی دټولو دپاره ، الله ﷻ هغه ذات دی چی دهغه په قبضه کی آسمانونه او مځکی دی.

او دصحیح مسلم په حدیث کی دی نبی ﷺ فرمایی چی ماته په ټولو پیغمبرانو باندی دشپږو شیانوپه وجه ښه والی راکړل سوي دی ، په هغه کی یو داهم دی چی رسول ﷺ ټول عالم ته پیغمبر رالیږل سوي دی ، دوهم دا چی دمخکی پیغمبرانو ؑ خلافت او نیابت چی څه رنګه په خاص خاص ملکونو او قومونو کی محدود وو، او دخاصی زمانی دپاره وو چی وروسته به بل نبی راغی نو دمخکی نیابت او خلافت به ختم سو، زمونږ پیغمبرخاتم الانبیاء ﷺ دا رنګه نه دی ، دده خلافت اونیابت دیوخاص قوم ملك او زمانی دپاره نه دی ، دا دهر قوم اوهرملك اوهری زمانی دپاره دی ، دریم دا چی دمخکنیو پیغمبرانو تعلیمات اوشریعتونه تر یوی زمانی پوری به محفوظ وه اوچلیدل به اوکرارکرار به تحریفات په کښی کیدل اومعدومیدل به ، حتیٰ چی بل پیغمبر اوشریعت به راغی.

زمونږ دپیغمبر ﷺ داخصوصیت دی چی دده دین اوشریعت به ترقیامته محفوظ وی قرآن مجیدچی په نبی ﷺ نازل سوي دی دهغه دالفاظو اومعناوو ټولو حفاظت الله ﷻ په خپله ذمه اخیستی دی الله ﷻ فرمایی

اِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ وَاِنَّا لَهٗ لَحَافِظُوْنَ .
مونږ قرآن نازل کړي دی او مونږ ددی ساتونکی يو ، هم دغه شان دنبی ﷺ تعليمات او ارشادات چی هغه ته احاديث ويل کيږی ، دهغوی دحفاظت هم الله پاك يوخاص انتظام کړي دی چی ترقيامته پوری به يوه داسی ډله موجوده وی چی هغه ته به ترخپل ځان دنبی ﷺ تعليمات او ارشادات ډير خواږه وی او چی هغه به دنبی ﷺ دشريعت احکام خلکو ته صحيح صحيح رسوی او يوجماعت به يی هم ختمولی نه سی ، دالله ﷻ غيبی امداد به د دوی سره وی .
خلاصه دا چی دمخکنيو پيغمبرانو کتابونه اوصحيفی به محرف کيدلی (بدليدلی) اوپه آخرکی به ددنيا څخه ورکيدی يابه ګډی وډی پاته کيدی ، نبی ﷺ ته ورکول سوی کتاب قرآن او دده ښوول سوی هدايات يعنی احاديث داتول به په خپل اصلی شکل او صورت کی ترقيامته محفوظ اوموجود وی ، نو په دغه وجه ترده ﷺ وروسته دبل نوی نبی او رسول ضرورت نسته اونه څه دبل (خليفة الله) دپاره دلته څه ځای سته ، څلورم خصوصيت دنبی ﷺ دا دی چی دمخکنيو پيغمبرانو خلافت اونيابت چی ديوی خاصی زمانی دپاره وو ، دهرنبی اورسول څخه وروسته دالله ﷻ دطرفه يوبل رسول به مقرر کيدی او دنيابت کار به يی په لاس کی اخيستی .

(دنبي ﷺ وروسته دخلافت نظام)

دخاتم الانبياء ﷺ دخلافت زمانه ترقيامته ده نو په دی وجه دوی ترقيامته پوری په مځکه کی دالله ﷻ خليفه دی دده ﷺ تر وفات وروسته دنظام عالم دپاره چی کوم نائب به وی هغه به خليفة الرسول وی ، دصحيح بخاري اومسلم حديث دی چی نبی ﷺ وفرمايل .

كَانَتْ بَنُوْ اِسْرَآئِيْلَ تَسُوْسُهُمُ الْاَنْبِيَآءُ كُلَّمَا هَلَكَ نَبِيٌّ خَلَفَهٗ نَبِيٌّ وَاِنَّهٗ لَا نَبِيَّ بَعْدِيْ وَسَيَكُوْنُ خُلَفَآءُ فَيَكْثُرُوْنَ .
دبنی اسرائيلو حکومت اوسياست دهغوی پيغمبرانو کوی ، يو پيغمبر به چی وفات سو نو بل پيغمبر به را تلی اوخبر سی چی زما وروسته بل پيغمبر نسته البته زما خليفه ګان به وی اوډيربه وی .
پنځم خصوصيت دنبی ﷺ دا دی چی دوی څخه وروسته دده ﷺ دامت مجموعی ته الله ﷻ هغه مرتبه ورکړه کومه چی يی پيغمبرانوته ورکړي ده يعنی د امت مجموعه يی معصومه (دګمراهی څخه پاکه) کړي ده چی دده ﷺ ټول امت به په ګمراهی باندی نه راټوليږی ، دا پوره امت چی په کومه مسئله باندی اجماع اواتفاق وکی هغه دالله ﷻ دحکم مظهر ګڼل کيږی ، نو په دغه وجه ترکتاب الله اوسنت رسول ﷺ څخه وروسته په اسلام کی دريم حجت دامت اجماع ګرځول سوي ده ، دنبی ﷺ ارشاد دی .
لَنْ تَجْتَمِعَ اُمَّتِيْ عَلَى الضَّلَالَةِ (زما امت به هيڅ کله په ګمراهی راجمع نه سی)
ددی زيات تفصيل يی په حديث شريف کی داسی فرمايلی دی چی زماپه امت کی هميشه يوجماعت به په حق قائم وی ، دنياکه هرڅومره بدله سی اوحق که هرڅومره کمزوری سی، ليکن دا يوجماعت به

دحق حمایت همیشه کوی اوفتح اوغلبه به ددغه جماعت وی ، ددی څخه معلومه سوه چی ټول به هیڅکله هم په گمراهی اوغلطی جمع نه سی اوکله چی د امت مجموعه معصومه سوه نو د رسول ﷺ دخلیفه انتخاب هم دوی ته وسپارل سو اودخاتم الانبیاء ﷺ وروسته دمځکی دنیابت او دحکومت د انتظام دپاره دانتخاب طریقه روا اورائجه سوه ، دا امت چی څوك خلیفه منتخب کی هغه به دخلیفه رسول ﷺ په حیثیت دنظام عالم یوازی ذمه وار وی اوخلیفه دټولو کیدی سی .

دخلفاء راشدینو آخری زمانی پوری دخلافت دا سلسله په صحیح اصولو چلیده ، دغه وجه ده چی دهغو فیصلی یوازی دینی اووختی حیثیت نه لری ، بلکه دیوه مضبوط دستاویز اوامت دپاره دیوحجت او دلیل حیثیت لری ، څکه چی پخپله رسول د دوی په حقله فرمایلی دی علیکم بسنتی وسنة الخلفاء الراشدین (زماسنت او زمادخلفاءِ و راشدینوسنت ټینگ ونیسی)

(دخلافت راشده څخه وروسته)

دخلافت راشده څخه وروسته ، دځه طوائف الملوکئ ابتداء وسوه ، په مختلفوعلاقوکی مختلف امیران جوړکړل سوه چی په هغوی کی یو هم دخلافت دنیادپاره حق دارنه وو اوکله چی ترټولی دنیا دمسلمانانو اتفاق په یوه سړی باندی گران سو او هرملك او دهرقوم جلاجلا امیر دجوړولو طریقه روانه سوه نو مسلمانانو دا تقرر تر هغو اسلامی نظریی لاندی جاری ولری چی دمسلمانانو اکثریت چی څوك امیر منتخب کی ، هغه به ددغه ملك امیر وی او) اولوالامر ، به بلل کیږی .

دقرآن مجید د ، وَ اَمْرُهُمْ شُوْرٰی بَیْنَهُمْ. دعموم څخه په دې خبره دلیل جوړیدای سی .

(په مغربي جمهوریت اواسلامي شورایت کي فرق اوبیلتون)

اسمبلیانی ددغه طرز عمل یوه نمونه ده ، فرق یوازی دومره دی چی دعاموجمهوری ملکونو اسمبلیانی او دهغه غړی بالکل آزاد اوخود مختار وی یوازی پخپله رایه بنه یابدقانون جوړ ولی سی اسلام اسمبلی او دهغه غړی اومنتخب سوی امیر ټول ددی اصولو اوقانون پابند وی چی کوم دالله ﷻ دطرفه دوی ته دپیغمبر په ذریعه ورکولی سوي دي ددغه اسمبلی یادمجلس شوری ، درکنیت دپاره هم څه شرطونه دی او کوم سړی چي دا منتخب کی دهغه دپاره هم څه حدود اوقیدونه وی ، بیادهغوی قانون سازي دقرآن او دسنت داصولو په دائره کی کیږی او دقرآن او دسنت خلاف دځه قانون جوړولو اختیار چاته حاصل نه دی لنډه دا چی الله ﷻ خپلی ملائکی مخاطبی کړی اودا ارشادیی ورته وکی چی زه په مځکه کی خپل نائب جوړ وونکی یم، ددی څخه دمملکت ددستور څو اهمی دفعی معلومی سوی ، اول دا چی په مځکه او اسمان کی اقتداراعلی دا لله ﷻ دی دوهم داچی په مځکه کی دالله دحکمونو چلولو دپاره، دالله ﷻ نائب ، دهغه رسول وی ، اوپه ضمنی طور دا هم واضحه سوه چی دخلافت الهیه سلسله کله چی په رسول ﷺ ختمه سوه نو اوس دخلا فت رسول سلسلی ددی ځای ونیوی او ددغه خلیفه ټاکل دملت دانتخاب په ذریعه مقرر کړل سوه .

وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلَٰٓئِكَةِ ٱسْجُدُوا۟ لِـَٔادَمَ فَسَجَدُوٓا۟ إِلَّآ إِبْلِيسَ أَبَىٰ

او کوم وخت چی مونږ حکم وکی ملائکو ته چی سجده وکړی آدم ﷺ ته نو ټولی په سجده پریوتی مگر شیطان نه

وَٱسْتَكْبَرَ وَكَانَ مِنَ ٱلْكَٰفِرِينَ ﴿٣٤﴾

هغه انکار وکی او تکبر یی وکی او وو دکافرانو څخه.

تفسیر: اوکوم وخت چی حکم وکی مونږ ټولو ملائکوته) او پیریانوته هم، لکه چی په بعضی روایاتو کی دحضرت ابن عباس ﷺ څخه نقل دی مطلب دا چی دی ټولو ته دا حکم وسو)په سجده پریوځی دادم ﷺ په مخکی نو ټول په سجده پریوتل بغیر دابلیس چی هغه دا وینا ونه منله اوتکبر یی وکی او دکافرانو څخه سو.

علوم اومسئلي

(دایاتونو دیوبل سره تړون)

په اوله واقعه کی چی هر کله د ادم ﷺ غوره والی په ملائکو ظاهر سو اوپه دلیلونو دا خبره ثابته سوه چی دخلافت اونیابت دصلاحیت او اهلیت دپاره چی دکومو علمونو حاجت دی هغه ټول په آدم کی راجمع سوي دی اوملا نکو ته ددی علمونوڅخه بعضی حاصل دی اوپیریانوته خو ډیرکم حاصل دی ، او ددې خاص حیثیت له مخه چي دملا نکو اوپیریانو د دواړو ډلو دعلمونو آدم جمع کوونکی وو نو دده ښه والی په دواړو ډلو ظاهر سو، اوس الله ﷻ ته منظوره دا وه چی دا خبره په معاملی اوعمل سره هم ظاهره کی نو ملائکو اوپیرانانوته یی د ادم دخاص قسم تعظیم کولو حکم وکی ، چی ددی څخه دا ظاهره سی چی دی تر دواړوکامل اوجامع دی یعنی ادم په دغه خاص علمونوکی ترملائکو اوپیرانانوکامل دی او ددی دواړو علمونه اوقوتونه په ده کی جمع دی ، ددغه تعظیم دپاره چی کوم عمل تجویز سو دهغه ذکر داسی فرمایی) مونږ ملائکو ته حکم وکی چی آدم ﷺ ته سجده وکی ، ټولو ملائکو سجده وکړه مګر ابلیس دسجدی کولوڅخه انکار وکی اوتکبر یی وکی.

(ایادسجدی حکم پیریانوته هم سوی وو ؟)

په دي آیت کی چی کومه خبره په ډاګه ذکر ده هغه دا ده چی ادم ﷺ ته دسجدی کولوحکم ملائکوته سوی وو، لیکن تردی وروسته د ذکر سوی استثناء څخه چی ټولو ملائکو سجده وکړه مګر ابلیس ونه کړه ، دا ثابته سوه ، چی ادم (ته دسجدی کولو حکم په هغه وخت کی ټولو خاوندانو دعقل ته وو چی په هغه کي ملائکي اوپیریان ټول دا خل دی ، لیکن ملائکو ته په حکم کولو اکتفا ددی وجی ده چی ملائکی ترټولو څخه ښه اواشرفی وی ، نو دی اشرفو ته حکم ورکول ، پیریانوته په سرکی څکه وو چي پیریان ترملائکو زیات (اشرف) نه دی.

(دتعظیم سجده په اولوامتونوکي روا وه په اسلام کي منع ده)

په دي ایت کی ملائکوته حکم ورکول سوي دی چی ادم ته سجده وکي اوپه سورة یوسف کی دی چی

هرکله دیوسف مور او پلار او ورونه مصرته ورسیدل نو دوی یوسف ته سجده وکړه (داخوظاهره خبره ده چی دا سجده دعبادت دپاره کیدای نه سی ، ځکه چی دالله ﷻ څخه ماسوا دبل چاعبادت کول شرک او کفر دی ، اوپه هیڅ وخت اوشریعت کی دا روانه ده ، دپخوانیو پیغمبرانو په زمانه کی دتعظیم دسجدی هغه درجه وه کومه چی زمونږ په زمانه کی سلام ، مصافحه، معانقه یالاس مچول لری .

امام جصاص په احکام القران کی دغه لیکلی دی ، چی دمخکنیو پیغمبرانو په شریعتونوکی دمشرانو دتعظیم دپاره سجده کول روا وه ، دا یوازی دشریعت محمدی خاصه ده چی دغه سجده منسوخه سوه اودلویو دتعظیم دپاره یی یوازی دسلام او دمصافحي اجازه ورکړه ، درکوع سجدی، یادلمانځه په شان بنده ته لاس په نامه ودریدل ناروادی ، ددی خبری وضاحت دا دی چی کفر، شرک اودغیر الله عبادت کول دایمان داصولو څخه خلاف دی ، دا هیڅکله هم دچاپه شریعت کی رواکیدی نه سی ، لیکن څه عملونه داسی دی چی په خپله خوشرک اوکفر نه دی لیکن دخلکو دناپوهی اوغفلت په وجه دغه افعال اواعمال دشرك اوکفر ذریعه جوړ یږی ، داسی کارونه دمخکنیو پیغمبرانوپه شریعتونوکی مطلقا منع سوی نه وه بلکه ددی خبری څخه منع سوی وه چی دغه افعال اواعمال دکفراوشرك ذریعه جوړه نه سی ، لکه دحیوانانو تصویر جوړول اواستعمالول په خپل ځای کی کفراوشرك چی نه دی نو ددی وجی په مخکی شریعتونوکی جائز وو لکه چی دحضرت سلیمان ﷺ په قصه کی دی .

يَعْمَلُونَ لَهُ مَا يَشَاءُ مِنْ مَحَارِيبَ وَتَمَاثِيلَ (پیریانو به دده دپاره لوی لوی محرابونه اوتصویرونه جوړول .

هم دغه شان تعظیمی سجده په مخکی شریعتونوکی رواوه لیکن اخر کار دخلکودجهالت په وجه دا شیان دشرك اوبت پرستی ذریعي جوړی سوی او ددغه لاری او خوا دپیغمبرانو په دین اوشریعت کی تحریف وسو، بیانورو پیغمبرانو اونوروشریعتونو دا ورکه کړه ، هرکله چی شریعت محمدی ابدی دی ، په رسول نبوت او رسا لت ختم دی او دهغه شریعت اخری شریعت دی ، نو په دی وجه ددغه شریعت دساتلو دپاره دمسخ اوتحریف هرهغه لاره بنده کړه سوه ، کوم چی شرك اوبت پرستی دراتلو بیره کیدای سوه نو په دی لړکی هغه ټول شیان په دي شریعت کی حرام کړل سوه کوم چی په یووخت کی دشرك اوبت پرستی ذریعی ،گرځیدلی وی تصویر جوړول او دهغه استعمال ، دتعظیم سجده په دی وجه حرامه سوه چی دا په یو وخت کی دشرك ذریعه جوړه نه سی هم دغه رنګه په هغه وختونوکی لمونځ کول حرام سوه ، چی په کومه وختونوکی مشرکان اوکافران دخپلو معبودانو عبادت کوی ، دا ځکه چی دا ظاهری مطابقت څه وخت دشرك ذریعه اولاره جوړه نه سی ، دصحیح مسلم په حدیث کی دی چی رسول ﷺ مالکانو ته وفرمایل چی خپل غلام ته (عبد) یعنی خپل بنده مه وایاست ، حال دا دی چی دلفظی معنی له مخه خو دعبد معنی ده غلام او درب معنی ده پالونکي اوتربیت کوونکی ، دداسی الفاظومنع کول په کار نه وو لیکن یوازی په دی وجه چی په دی الفاظوکی دشرك وهم سته ، نو په دی وجه ددی الفاظو استعمال منع سوچی دناپوهی دکبله دمالکانو دعبادت یووتکی هم نه موندي سی .

خلاصه داچی سجده تعظمی کومه چی دپخوانیوپیغمبرانوپه شریعتونوکي رواوه په شریعت محمدی کی په دی وجه منع سوه چی شریعت محمدی دکفراوشرك دبوی څخه هم پاك اومحفوظ پاته سی نوپه دی وجه

په شریعت محمدی کی دالله ﷻ څخه ماسوا بل چاته دتعظیم په اراده سجده یارکوع کول جائزنه سول.
بعضی عالمان وایی لمونځ اصل عبادت دی چی دځلورو کارونوڅخه جوړ دی، ولاړه ناسته، رکوع او سجده، په دوی کی مخکی دوه، یعنی ولاړه اوناسته خو داسی کارونه دی، چی عادة یی انسان دخپل حاجت دپاره هم کوی اوعبادت په لمانځه کی هم، لیکن رکوع اوسجده داسی کارونه دی، چی دا انسان عادة نه کوی بلکه دا دواړه دعبادت سره خاص دی، نو په دی وجه دا دواړه په شریعت محمدی کی دعبادت حکم او اثر ظاهر وی او دبل چا دپاره منع کړل سوی وی یو سوال دا پاته سو چی هر کله چی سجده تعظیمی جواز دقرآن ددغو ذکر سووایاتونو څخه په نوروشریعتونوکی ثابت سو نو په شریعت محمدی کی ددی دمنسوخ کیدلودلیل څه دی اوناسخ یی کوم دی؟
ددی جواب دا دی چی درسول ﷺ دمتواترواحادیثوڅخه دتعظیم دسجدی حرمت ثابت دی، رسول الله ﷺ فرمایلی دی که چیری مادالله ﷻ څخه ماسوا بل چاته دتعظیم سجده روا ګڼلی، نو ما به ښځی ته حکم ورکړی وای چی هغه خپل خاوند ته سجده کوی (لیکن په دی حدیث کی دتعظیم سجده مطلقاحرامه ده نو په دی وجه هیچا له هیچاته روانه ده)
داحدیث صحابه کرامو ﷡ روایت کړي دی، داصول حدیث په مشهورکتاب تدریب الراوی کی ذکردی چی دکوم حدیث روایت لسو صحابه وو ته ورسیږی نو هغه حدیث متواتر کیږی چی دقرآن په شان قطعی وی، دلته خو دغه لوړحدیث شل صحابه ﷡ روایت کوی، ددغه شلوصحابه وو ﷡ روایتونه حضرت حکیم الامت تهانوی دبیان القرآن په حاشیه کي جمع کړي دی.
مسئله: د ابلیس کفر اوکافرکیدل یوازی دعملی نافرمانی نتیجه نه وه، ځکه دشریعت په اصولوکي فرض عملاً پرینبوول، فسق اوګناه ده، خو کفر نه دی، د ابلیس دکافر کیدلو اصلی سبب، دحکم رباني معارضه اومقابله کول وه، معارضه په دی شکل چی تاچاته دسجدی کولوحکم ماته کړي دی، هغه ددی قابل نه دی چي زه هغه ته سجده وکړم او دا معارضه بیشکه کفر دی.
مسئله: دا خبره دفکر او غور وړ ده، چی ابلیس په علم او معرفت کی هغه درجه در لوده دکومی دوجی چي ده ته طاؤس الملائکة ویل کیدل نو سره ددی علم اومعرفت دده څخه داسي کارڅنګه وسو (بعضی عالمان وایی چی دده دتکبر په وجه الله ﷻ دده څخه خپل ورکړی معرفت اوعلم واخیستی، ځکه یی دداسی جهالت کار وکي بعضی وایی حُبِّ جاه او خود پسندی په دی کي مبتلا کی، په روح المعانی کی دی، چی ددی آیت څخه دا ثابته سوه، حي ایمان هغه معتبر دی چی داخر عمر او داخرت په مخکني پراوکي سری سره وی، په موجوده ایمان عمل اوعلم باندی مغروره کیدل په کار نه دی.
(اذَا لَمْ يَكُنْ عَوْنٌ مِّنَ اللهِ لِلْفَتىٰ) (فَاَوَّلُ مَايَجْنِیْ عَلَيْهِ اجْتِهَادُهٗ)

وَقُلْنَا يٰۤاٰدَمُ اسْكُنْ اَنْتَ وَزَوْجُكَ الْجَنَّةَ وَكُلَا مِنْهَا رَغَدًا حَيْثُ شِئْتُمَا وَلَا تَقْرَبَا

اومونږ وویل ای آدم! اوسه ته! او ستا ښځه په جنت کی او خوری په دی کی چی څه ستاسی خوښ سی او چیری

هٰذِهِ الشَّجَرَةَ فَتَكُونَا مِنَ الظّٰلِمِينَ ﴿٣٥﴾ فَأَزَلَّهُمَا الشَّيْطٰنُ

چې مو خوبښ سي او مه ورنږدې کيږې دې درختي ته بيا به تاسې سې زياتي کاران ، نو وښويول دوى شيطان

عَنْهَا فَأَخْرَجَهُمَا مِمَّا كَانَا فِيهِ وَقُلْنَا اهْبِطُوا بَعْضُكُمْ

دهغه ځاى څخه اووې ايستل دوى دهغه عزت اوراحت څخه چې په هغه کې دوى وه او مونږ وويل تاسې ټول کښته

لِبَعْضٍ عَدُوٌّ وَلَكُمْ فِي الْأَرْضِ مُسْتَقَرٌّ وَمَتَاعٌ إِلَىٰ حِينٍ ﴿٣٦﴾

سى تاسې به ديوبل دښمنان ياست اوتاسې دپاره په مځکه کې استوګنه اوفائده اخيستل دي ديو وخت پوري .

لنډتفسير : او مونږ حکم وکې چې اى آدم ﷺ اوس ته اوستا بى بى (چې هغه الله ﷻ په خپل کامل قدرت سره دآدم ﷺ دپښتنى دڅه مادي څخه پيدا کړى وه) په جنت کې خوري دواړه چې څه موخوبښ سي اوکوم ځاى کې مو چې خوښ سي اونږدې مه ځې دغه درختي ته ګنې تاسې به هم په هغه خلګو شمارسې کومو چې خپل نقصان کړى دى (الله ﷻ ته پته ده چې دا درخته دڅه وه ليکن دهغه څخه دخوړلو منع يې کړى وه اوبيا مالك ته خو اختيار وى چې دخپل کوردشيانوڅخه غلام ته دکوم شي داستعمال اجازه ورکوي او دکوم اجازه نه ورکوي) نو وښو يول آدم اوحوا شيطان دهغه درختي په وجه نو ليرى يې کړل دهغه ژوند څخه چې په هغه کې دوى وه اومونږ وويل لاندى کښته سى ، په تاسې کې بعضي به دبعضي دښمنان وى اوتاسې لره په مځکه باندى ترڅه وخته پورى پاته کيدل دي اوکارکول اوچلول دي تر يو معلوم وخت پورى (يعني هلته په مځکه هم داستوګنې هميشګى نسته دڅه وخت ترتيرولو وروسته به دغه کور پريښول به هم وى)

علوم اومسئلي : دا دآدم ﷺ دقصى تکمله ده چې په هغه کې دابيان سوي دي چې کوم وخت ملائکوته دآدم ﷺ غوره والي او دمځکي دپاره دخلافت صلاحيت ظاهر سو ، نو هغوى دا خبره ومنله اوابليس دخپل تکبر او عناد په وجه ونه منله ، او په دى وجه کافر سو او دهغه ځاى څخه وايستل سو نوآدم او دهغه بى بى ته دا حکم (وکړل سو ، چې تاسې دواړه په جنت کې اوسيږې او دجنت دنعمتونوڅخه فائده اخلي ، ليکن يوى خاصى درختي ته مه ځې او دهغه څخه خوراك مه کوى ، شيطان چې دآدم ﷺ په وجه مردود سوى وو ، په زړه کې يې آدم ﷺ ته اچولى وه ، په چل يې موقع پيدا کړه غلطي او درواغ فائدى يي آدم ﷺ اوحواته وروښوولي او دا دواړه يې ددغه درختي څخه خوراك کولو ته ولمسول ، په دغه غلطي کولو سره دوى ته حکم وسوچې اوس تاسې مځکې ته ولاړسې اوهلته اوسيږې او دا هم ورته وښوول سوه چې دمځکې استوګنه دجنت په شان نه ده بلکه دمځکې په استوګنه کې به ديوبل ترمينځه اختلاف اودښمنانى وى ، چې په هغه سره به دژوند لطف اوخوند نه وى .

وَقُلْنَا يَا آدَمُ اسْكُنْ أَنْتَ وَزَوْجُكَ الْجَنَّةَ . او مونږ وويل چې اى آدم ﷺ ته اوستا ښځه په جنت کې اوسې ،

دا واقعه دحضرت ادم ﷺ ترپیداکیدلو، او ده ته دملانکو دسجدی کولوځخه وروسته ده ، بعضی علماؤ ددی ځخه دا نتیجه ایستلی ده چی دتخلیق او دسجدی واقعه دجنت ځخه دباندی بل ځای سوی ده او تردی وروسته دوی جنت ته دا خل سوي دی لیکن په دی الفاظوکی دا مطلب اومفهوم یقینی نه دی بلکه دا هم کیدی سی چی تخلیق هم په جنت کی سوی وی او دسجدی واقعه هم په جنت کی پیښه سوی وی لیکن ترهغه وخته پوری دوی ته ځه فیصله اوریدل سوی نه وه چی د دوی دپاته کیدو اوداستوګنی ځای به چیری وی ، تردی واقعی وروسته دا فیصله واورول سوه ، وَكُلَا مِنْهَا رَغَدًا حَيْثُ شِئْتُمَا . رَغَدًا : معنی په عربی لغت کی هغه نعمت او رزق دی ، چی دهغه په حاصلولو کی ځه محنت او تکلیف نه وی ، او دومره ډیر هم وی چی دختمیدو بیره یی بالکل نه وی ، نومعنی دارنګه سوه چی آدم اوحوا ته وفرمایل سوه چی دجنت میوه په فراخي سره خوری ، تاسی ته به نه ددي په حاصلولوکي ځه تکلیف وی اونه دا فکر چی دا یو وخت ختمه نه سی .

وَلَا تَقْرَبَا هَٰذِهِ الشَّجَرَةَ . یوی خاصی درختی ته تر اشاری کولوځخه وروسته وویل سوه چی دی ته نژدی هم مه ځی اصل مقصد خو دا وو ، چی ددی میوه مه خوری لیکن دتاکید اوپوخوالي دپاره یی دا تعبیر غوره کی چی دی ته مه نژدی کیږی اومطلب ورځخه دا دی چی دخوراك دپاره دی درختی ته نژدی مه ځی ، دا درخته کومه درخته وه ؟ قران دا متعینه کړی نه ده ، اونه ځه په مستند اومعتبرحدیث کي ددی تعین سوي دی دتفسیر په امامانوکی بعضی دا درخته ، دغنمو درخته یعنی بوټی ګڼی ، اوځوك یی د انګورو او ځوك یی انځیر، لیکن چی کوم شی ، قرآن اوحدیث مبهم اوغیر معلوم پریښي وی دهغه په تعین کی ځه فائده نه وی (قرطبی)

فَتَكُونَا مِنَ الظَّالِمِينَ . یعنی که چیری تاسی ددغه منع سوی درختی ځخه خوراك وکی نو په ظالمانوکی به دا خل سی .

فَأَزَلَّهُمَا الشَّيْطَانُ عَنْهَا . د، زلة : معنی په عربی کي خطا اوښویدل دی اود ازلال معنی ده ځوك ښویول ، معنی داسی سوه چی شیطان آدم او حوا وښویول دقرآن دا الفاظ په واضحه ټوګه دا ظاهر وی چی دحضرت آدم اوحوا داخلاف کول داسی نه وه لکه چی ځنګه عام ګنهکا ران یی کوی ، بلکه ، شیطان داشتباه اچولوځخه په دوکه کی په لویدوسره دداسی عمل کولوپیښه وسوه ، چی دکومې درختی ځخه منع سوی وه دهغه میوه یي وخوره، په عَنْهَا، کی دعن لفظ دسبب دپاره دی ، یعنی دهغه درختی په سبب او ذریعی شیطان آدم اوحواپه خطاکی مبتلا کړه .

دلته یوسوال دا پیدا کیږی چی کله شیطان دسجدی کولوځخه دانکار په وجه دجنت ځخه ویستل سو، نو دی دآدم اوحوا دخطا ایستلو دپاره جنت ته ځنګه ورسیدی ، ددی صفاستره جواب دا دی چی دشیطان دخطا ایستلو دپاره او هلته درسیدلو دپاره ډیر صورتونه کیدای سی ، دا هم ممکنه ده ، چی دملاقات ځخه بغیرشیطان دهغوی په زړه کی وسوسه اچولی وی اوداهم کیدی سی چی شیطان دپیریانو دنسله دی اوالله ﷻ پیریانوته په ډیروتصرفاتواوکار ونو باندی قدرت ورکړي دی ، چی په عام طور یي

انسان کولی نه سي ، دوی ته یی په مختلف شکل کیدلوقدرت ورکړي دی ، نوکیدی سی چی ده دخپل قوت جنیه په ذریعه دمسمریزم په صورت دادم احوا په ذهن اثرکړی وی ، او دا هم کیدی سی ، چی په څه دوهم شکل ، یعنی دمار یابل شی په شکل جنت ته دا خل سوی وی او شاید دغه وجه وه چی آدم ته دده ددښمنی خیال را نه غی ، دقرآن آیت ، وَقَاسَمَهُمَا إِنِّي لَكُمَا لَمِنَ النَّاصِحِينَ . څخه معلومیږي چی شیطان یوازي دوسوسی اوپه ذهن داثرکولوپه ذریعه کار کړی نه وو، بلکه دآدم اوحوا سره مخامخ خبری یی کړی وی اوقسمونه یی ورته خوړلی وه .

فَأَخْرَجَهُمَا مِمَّا كَانَا فِيهِ . یعنی شیطان په دغه دوکه اوخطاسره آدم اوحوا دهغو نعمتونوڅخه را ویستل په کوم کی چی هغوی په آرام ژوند تیر وی دا را ایستل که څه هم چی دخدای په حکم سوی وه، لیکن سبب یی شیطان وو، نو په دی وجه د استلو نسبت یی شیطان ته وکړل سو .

وَقُلْنَا اهْبِطُوا بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ . یعنی مونږ حکم وکی چی لاندی کښته سي داسی چی په تاسی کی به بعضی دبعضو دښمنان وی ، ددی حکم مخاطبین حضرت آدم اوحوا علیهماالسلام دی اوکه چیري شیطان تردی وخت پوری دآسمانوڅخه ایستل سوی نه وی ، نو هغه هم په دی خطاب کی شامل دی اوپه دی صورت کی دیو بل سره ددښمنی مطلب به دا وی چی دشیطان سره ستاسی ددښمنی سلسله به په دنیا کی هم جاري وی اوکه چیري دبعضی علما ؤ په وینا، چی ددی واقعی څخه مخکی شیطان ایستل سوی وو ، نو بیا ددی کلام رخ ، یعنی خطاب حضرت ادم اوحوا او د دوی اولادته دی ، چی د زورنی په دول یی دا وویل ، چی یوه سزا خو دا ده چی دجنت څخه په مخکی کی سوی ، دوهمه سزا دا ده چی ستا د اولاد په مینځ کی به دښمنانی وی ، او دا معلومه خبره ده چی د اولاد دیوبل سره په دښمنی ساتلو کي دمور او پلار د ژوند ټول خوند ختمیږي ، دا هم یو معنوی او روحانی سزا سوه (بیان القرآن)

وَلَكُمْ فِي الْأَرْضِ مُسْتَقَرٌّ وَمَتَاعٌ إِلَىٰ حِينٍ : یعنی آدم اوحوا ته دا ارشاد هم وسو، چی تاسی به ترڅه وخته پوری پرمځکه باندی استوګنه کوی اوترخاص معین وخته پوری به دمځکی کار چلوی ، مطلب دا چی په مځکه دتلو مطلب دا نه دی چی تاسی به هلته همیشه یا ست ، بلکه دڅه مودی تیرولو څخه وروسته به دا کور هم په پریږدی .

(د ذکرسوو ایاتونو څخه متعلقه مسائل اوا حکام را ایستل)

اسْكُنْ أَنتَ وَزَوْجُكَ الْجَنَّةَ . کی ادم اوحوا دواړوته دا ارشاد دی چی جنت دځان دپاره داستوګنی ځای جوړ کی، یعنی تاسی دواړه په جنت کی اوسیږی نو ددی مقصد دپاره مختصر تعبیر دعربی ، أسكنا، سو خو دلته داسکنا ، په ځای داسکن انت وزوجك تعبیرپه غوره کولوکی مخاطب یوازی ادم ﷺ سو او ده ته یی وفرمایل، چی ستاښځه دی هم په جنت کی وی ، نو په داسی ویناکی دوومسئلوته اشاره ده .

مسئله : اول داچی دښځی داستوګنی انتظام دخاوند په ذمه دی ، دوهم داچی ښځه په استوګنه کی دخاوند تابع ده ، چی په کوم مکان کی خاوند اوسیږی په هغه کی دی دا اوسیږي .

مسئله : د ، أسْكُنْ : په لفظ کی هم اشاره ده چی په دغه وخت کی د دواړو دپاره په جنت کي استوګنه

عارضي وه ، دائمي استوګنه چې هغه دملکيت شان دی ، هغه نه وه ، ځکه چې د ، أسکن دلفظ معنی دا ده چې په دې مکان کې اوسه داسکن دامعنی نه ده چې دامکان تاته درکړل سو ، داستا مکان دی ، وجه دا ده چې دالله ﷻ په علم کې وه چې اتنده داسې حالات راتلونکي دي چې آدم اوحوا ته دجنت مکان پريښودل راځي او ورسره دا هم ده چې دجنت دملکيت حقداری دايمان اوعمل صالح په عوض حاصليږي ، چې هغه به دقيامت څخه وروسته وي ، ددې څخه فقهاؤ دا مسئله را ويستله چې که چيری يوسړی بل سړی ته دا ووايي چې زماپه کورکې اوسه ، ياداچې زما کورستا دا استوګنې ځای دی ، په دې وينادی سړی ته ددې مکان دملکيت حقداری نه حا صليږي (قرطبي)

(په غذا اوخوراک کې ښځه دخاوند تابع نه ده)

وَكُلَا مِنْهَا رَغَدًا ، يعنی تاسې دواړه ، دجنت څخه په ازادۍ خوراك کوی ، دلته دمخکنی طرز په ډول يوازې خطاب حضرت ادم ؑ ته ونه سو ، بلکه دواړوته يې په يوه لفظ کې په شريکه وفرمايل يعنی د ، کلا: په لفظ سره، په داسې کولوکې دې خبرې ته اشاره ده چې په غذا اوخوراك کې ښځه دخاوندتابع نه ده ، هغه دخپل ضرورت او دخواهش په وخت کې دخپلې خوښې مطابق خوراك کولای سي .

(په هرځای کې ګرځيدو راګرځيدل انسان فطری حق دی)

رَغَدًا حَيْثُ شِئْتُمَا . درغداً ، لفظ په خوراکونو کې کثرت او وسعت ته اشاره ده ، چې څوك څومره غواړي خوری دې ماسوا ديوې درختې څخه اوپه څه شي کې بنديز نسته ، او دشئتما په لفظ کې دمقامونو فراخې ته اشاره ده ، يعنی په ټول جنت کې ، چې په کوم ځای کې غواړی اوځنګه چې غواړی خوری ، يوه علاقه هم داسې نسته چې هلته په تګ باندې بنديز وي، په دې کې اشاره دې خبری ته ده ، چې په تلو راتلو اوګرځيدو کې او راګرځيدوکې دمختلفو ځايونوڅخه خپل ضرورتونه پوره کول ، دانسان پيدائش حق دی ، په يوه معلوم اومحدود ځای کې که چيري دضرورت ټول شيان مهياسی ، ليکن دهغه څخه دباندې تلل بندسې نو دا هم يو قسم قيد دی نو په دې وجه حضرت آدم ؑ ته دخوراك څښاك شيان په فراخې سره په ورکولو باندې بس والې ونه کړل سو بلکه ، دَحَيْثُ شِئْتُمَا: په وينا سره دوی ته دګرځيدو راګرځيدو اوهر ځای ته دتللو ازادي هم ورکړل سوه .

(د ذريعو دبنديز مسئله)

وَلَا تَقْرَبَا هَٰذِهِ الشَّجَرَةَ : يعنی دې درختي ته نژدې مه ورځئ ، ظاهره ده چې ددې اصل مقصد خوداووچې دا درخته يادډې ميوه مه خوری ، ليکن احتياطی حکم دا وسو چې دې ته نژدې مه ځئ نو ددې څخه داصول فقه د(سد ذرائع) مسئله ثابته سوه يعنی بعضې امور پخپله ناروا اومنع سوی نه دی ، ليکن چې کوم وخت دا خطره وي چې ددغه اموروڅخه به په څه ناجائزه حرام کارکی اخته کيدل وی ، نو دغه جائز هم منع کول کيږي ، ليکن چې درختی ته نژدې کيدل دهغه دميوې اوخوړلو ذريعه ګرځيده نو دغه ذريعه يې منع کړه ، ددې نوم په اصول فقه کې (سد ذرائع) دی .

(دپيغمبرانو دعصمت مسئله)

ددې واقعې څخه دا معلومه سوه چې حضرت آدم ؑ ديوې خاصې درختې څخه منع کړل سوی وو او

ددی خبری ورته خبر داری ورکولی سوی وو چی شیطان ستادښمن دی چی داسی ونه سی چی دی تاپه گناه کی اخته کی ددی باوجود آدم ددی درختی څخه خوراك وکی ، چی په ظاهره گناه ده اوحال دا دی چی پیغمبران دگناه کولو څخه پاك دي تحقیق دا دی چی دټولو پیغمبرانو پاکی دټولو گناهونو په عقلی او نقلی دوارو دلیلونو سره ثابته ده، دځلورو امامانو او دجمهورامت په دی اتفاق دی چي پیغمبران دټولو کوچنیو اولویو گناهونو څخه پاك اومحفوظ دی اوبعضی خلکو چی دا ویلی دی ، چی کوچنی گناهونه د دوی څخه کیدی سی دا خبره دجمهور امت په نزد صحیح نه ده (قرطبی)

وجه دا ده چی پیغمبران دخلکو دپاره مقتدی لیږل کیږی که چیري د دوی څخه هم څه دالله ﷻ درضا څخه خلاف ، خوا که کوچنی گناه وی یالویه صادره سی نو دوبناگانو او افعالو د دوی به امن پورته سی او قابل اعتما د به پاته نه سی ، اوکله چی په پیغمبرانو باندی اعتماد پاته نه سی نو دین به دکوم ځای څخه راسی او ددین ځای به چیري وی ؟

البته دومره خبره ده چی دقرآن شریف په ډیرو آیاتونو کی د ډیروپیغمبرانو متعلق داسی واقعات ذکردی ، چی دهغه څخه دا معلومیږی چی د دوی څخه گناه سوي ده اودالله ﷻ دطرفه دوی ته عتاب او زورنه هم ورکړل سوي ده دحضرت ادم ؑ دا قصه هم په دی کی دا خله ده .

دداسی واقعاتوحاصل دامت په اتفاق سره دا دی ، چی په څه غلط فهمی یاپه خطا اوپه هیره د دوی څخه دغه غلطی سوی دی ، یوپیغمبرسره دپوهی عمدا دالله ﷻ دڅه حکم خلاف عمل نه کوی ، غلطی، اجتهادی کیدی سی ، یادخطایي او دهیری په وجه دمعافی قابله وی ، اودغه شان غلطیانوته دشرع په اصطلاح کی گناه نه ویل کیږ ی، او دا دسهوی او دهیری غلطیانی دهغوی څخه په هغه کار ونو کی سوي دی ، چی دکوم تعلق دتبلیغ او دتعلیم سره نه وو، بلکه دا سهوی اوهیری د دوی څخه په خپلو کارونو کي کیدلی (البحرالمحیط)

لیکن دالله ﷻ په نزد دپیغمبرانو مقام ډیر لوړ دی اود دوی کوچنی غوندی غلطی هم لویه شمیرل کیږی ، هم دا وجه ده چی په قران شریف کی داسی واقعاتوته گناه ویل سوي ده او په دی باندی زورنه هم ورکړل سوي ده ، که څه هم په حقیقت کی داگناه نه ده، دحضرت ادم ؑ دواقعي متعلق مفسرینو ډیری توجیه گانی لیکلی دی ، چی په هغه کی یو څو دا دی .

یو دا چی کله حضرت ادم ؑ منع کړل سوی وو، نو دیوی خاصی درختی طرف ته اشاره کړل سوي وه او منع کړل سوی وو، چی دی ته به نژدی نه ورځی اومراد ورڅخه داخاصه معینه درخته نه وه ، بلکه ددی جنس ټولي درختی ورڅخه مراد وی ، لکه چی په حدیث شریف کی راغلی دی چی رسول دخدای یو وار دوربښمو کپړه او دسرو زرو یوه ټوټه په لاس کی واخسته او وی ویل ، چی دا دواړه شیان زما دامت په نارینوو حرام دی ظاهره خبره ده چی حرمت یوازی دهغه مخصوصی کپړی اوسروزرو سره متعلق نه وو، کومی چی درسول دخدای په لاس مبارك کی وی بلکه ترټولو وربښموکپړو اوسر وزرو دا حکم دی ، ولی دلته دا وهم کیدای سی چی دا منع یوازی دهغه کپړی اوسرو سره تړلی ده کومی چی هغه وخت درسول الله خدای په لاس مبارك کی وی ، دغه شان دحضرت آدم ؑ دا خیال راغي چي دکومی درختی

په لور دمنع اشاره سوې ده هغه منع هم دی سره خاصه وه ، شیطان دا وسوسه دهغه په زړه کی واچوله اومضبوطه یی کړه اوقسمونه یی وخوړل اوهغوی ته یي دا یقین ورکی چی زه ستاخیرخواه یم ، تاته څه دداسی کار مشوره نه درکوم چي ستادپاره منع یاضرر رسوونکی وی دکومی درختی چی ممانعت سوي دی هغه بله ده ددی درختی ممانعت نسته ، او دا هم کیدی سی چی شیطان دا وسوسه ورلره په زړه کی اچولئ وی چی ددی څخه منع کول یوازی ستا دپیدائش دابتداء دوخت سره مخصوص وه ، لکه چی ماشومان په اول عمرکی دقوی خوراك څخه منع کړل کیږی اوسپك خوراك ورکول کیږی او دقوت دپیداکیدو څخه وروسته دهرخوراك اجازه وی ، نو اوس ته قوی سوی ی نوهغه منع باقی پاته نه سوه.

اوداهم کیدای سی چی کله شیطان حضرت آدم ﷺ ته ددی درختی دخوراك فائدی وروښوولی چی ددی په خوراك به دهمیشه دپاره دجنت په نعمتونو کی داوسیدو اطمینان وسی دغه وخت هغه ته هغه منع په یاده پاته نه سوه کومه چی دپیدائش دابتداء څخه ددی درختی متعلق سوی وه دقرآن مجید آیت ، فَنَسِيَ وَلَمْ نَجِدْ لَهُ عَزْمًا ، یعنی آدم ﷺ څخه هیرسوه او مونږ په ده کی پختگی پیدا نه کړه ددی احتمال تائیدکوی په هرحال ددی قسم بی شمیره احتمالات کیدی سی ، چی دهغه حاصل دا دی چی حضرت آدم ﷺ نافرمانی نه وه کړی ، بلکه ورڅخه هیرسوی وه یا اجتهادی خطا ورڅخه سوی وه کومه چی په حقیقت کی گناه نه ده ولی دآدم ﷺ دشان دنبوت اودالله ﷻ سره دنژدیکیدو دلوی مقام سره دا خطا هم لویه وګڼل سوه ، او په قران کریم کی ددی څخه په گناه تعبیر وسو اود آدم ﷺ دتوبی اوبخښنی غوښتوڅخه وروسته دده دمعاف کولو ذکر وسو.

او دا بحث بی فائدی دی چی هرکله شیطان دجنت څخه ویستل سو نو بیا هغه څنګه دآدم ﷺ دغلولو دپاره ، هلته ورسیدی ؟ ځکه چی دغلولو او وسوسی اچولو دپاره ضروری نه ده چی جنت ته دننه سی او وسوسه دی ور واچوی ، پیریانو اوشیطانانو ته الله ﷻ دا قدرت ورکړي دی چی دوی دلیری څخه هم وسوسه اچولی سی اوکه چیري دا ومنل سی ، چی شیطان ننوتلی وو اومخامخ یی خبری کړی وی ، نو دهغه هم مختلف احتمالات کیدی چی دهغه په تحقیق کی لګیدل بی فائدی اوبی مطلبه بحث دی.

دغه شان دا سوال چی آدم اوحوا علیهما السلام مخکی الله ﷻ خبر کړی وو ، إِنَّ الشَّيْطَانَ لَكُمْ عَدُوٌّ. چی شیطان ستاسی دښمن دی هسی نه چی دی څه کار ستاسی څخه واخلی ، چی دهغه په وجه تاسی دجنت څخه ووزی ، بیاحضرت آدم ﷺ دده په دوکه کی څنګه راغی ، ددی جواب هم دغه دی چی الله ﷻ پیریانو اوشیطانانو ته په قسماقسم شکلونو کی دظاهریدو قدرت ورکړی دی ، ممکنه ده چی هغه په یو داسی شکل کی حضرت ادم ﷺ ته مخته راغلی وی چی په هغه شکل کی ادم ﷺ نه پیژندی چی دا شیطان دی.

فَتَلَقَّىٰ آدَمُ مِن رَّبِّهِ كَلِمَاتٍ فَتَابَ عَلَيْهِ ۚ إِنَّهُ

نو زده کړی آدم ﷺ دخپل پروردګار څخه خوخبری بیا متوجه سو الله پاك په ده باندی بیشکه

هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيْمُ ﴿۳۷﴾ قُلْنَا اهْبِطُوْا مِنْهَا جَمِيْعًا فَاِمَّا

دی توبه قبلوونکی او مهربان دی ، مونږ حکم وکی لاندی ځی ددې ځخه تاسی تول بیا که

يَاْتِيَنَّكُمْ مِّنِّيْ هُدًى فَمَنْ تَبِعَ هُدَايَ فَلَا خَوْفٌ

چیری تاسی ته زما د طرفه څه هدایت ورسیږي نو چی څوك زما هدایت تلل وکی نه به بیره وی

عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُوْنَ ﴿۳۸﴾ وَالَّذِيْنَ كَفَرُوْا وَكَذَّبُوْا بِاٰيٰتِنَا

په هغوی باندی او نه به دوی غمجن وی ، او کوم خلق چی منکر دی او زما نښانی یی درواغ گڼلی

اُولٰٓئِكَ اَصْحٰبُ النَّارِ هُمْ فِيْهَا خٰلِدُوْنَ ﴿۳۹﴾

دغه خلق دی چی دوږخ ته به ځی ، او په دی کی به همیشه وی .

تفسیر: وروسته تردی حاصل کړه ادم ﷺ دخپل پر وردګار ځخه څو الفاظ (یعني دعذر دغوښتلو کلمی چی هغه هم دالله ﷻ ځخه حاصل سوی وی دحضرت ادم ﷺ په پښیمانه کیدو دالله ﷻ رحمت متوجه سو او دده ته یی دعذر دغوښتلو الفاظ هم په خپله وښوول) نو الله ﷻ رحمت سره متوجه سو په دوی باندی (یعني توبه یی قبوله کړه) بیشکه هغه دی لوی توبه قبلوونکی اولوی مهربانه (اودحضرت حواء دتوبی بیان په سورت اعراف کی دی) قَالَا رَبَّنَا ظَلَمْنَا اَنْفُسَنَا : ددې ځخه معلومه سوه چی حضرت حضرت حوا هم په توبه کولو او دتوبی په قبلیدو کی حضرت ادم ﷺ سره شریکه وه ، لیکن دمعاف کولو ځخه وروسته هم مخکی ته دتلو حکم منسوخ نه سو ، ځکه چی په دی کی په زرگونو حکمتونه او مصلحتونه پټ وو ، البته ددې طرز او طریقه یې بدله کړه ، چی مخکښی حکم مخکې ته دراکښته کیدو دپاره (حاکمانه) دسزا په توگه وو ، اوس دا حکم په حیمانه انداز کی داسی وسو ، قُلْنَا اهْبِطُوْا مِنْهَا جَمِيْعًا الایه یعني مونږ حکم وکی چی لاندی ځی ددې جنته تول بیا که چیری راسی تاسی ته زما طرفه څه قسم هدایت (یعني دوحی په ذریعه احکام شرعیه) نو کوم سړی چی پیروی وکی زما ددې هدایت نو نه څه غم به وی په دوی باندی اونه داسی خلک به غمجن سي (یعني نه په دوی باندی څه خوفناکه واقعه راځی او دقیامت دهولناکو واقعاتو ځخه د دوی بیرول ددې منافی نه دی ، لکه چی په صحیح احادیثو کی دی چی په تولو به بیره وی حزن هغه کیفیت دی چی دڅه ضرر اومصیبت ځخه وروسته په زړه کی پیدا کیږي او خوف همیشه مخکی پیدا کیږي دلته الله ﷻ دبیری اودغم دواړو نفی وکړه ځکه چی په دوی باندی څه داسی آفت اوتکلیف راتلونکی نه وی چی هغه سبب دبیری او دغم گرځي ، بیاتردی وروسته دهغو خلکو بیان دي چی په دي هدایت عمل ونه کړی نو فرمایې چی) اوکوم خلک چی کفر وکی او درواغجن

کی زما حکمونه ، دا خلګ به وی ، دوزخ والا او دوی به په دی کي همیشه اوسیږي.

علوم اومسئلي

(دآیتونو دیوبل سره تړون)

په مخکی آیاتونوکی دشیطان دوسوسی اودحضرت آدم ﷺ دخطا او دهغه په نتیجه کی دجنت څخه وتل او مخکی ته دراتلوحکم ذکر وو ، حضرت آدم ﷺ د زورنی داسی خطاب هیچکله نه وو اوریدلی ، اونه دومره دکلك زړه خاوند وو ، چی په دی یي پروانه راتله ، نو ضرور بی آرامه سو او فورا یي دمعافی التجاء کول شروع کړه ، لیکن دپیغمبرانه معرفت او په دی وجه انتهایی هیبت د زوره دژبی څخه یی څه خبره نه وتله یاددی وجی نه وتله چی بیره یی وه چی کوم ځای دمعافی التجاء خلاف شان نه وی چی دهغه په وجه دزیاتی زورنی سزا وار نه سو ژبه یي بالکل چپ چاپه وه الله ﷻ خو دزړونو دخبرو واقف دی او رحیم او کریم هم دی چي داحالت یی ولیدی پخپله یی دمعافی دپاره څوکلمی هغه ته وروښودلی ، ددی بیان په دی ایاتونوکی دی چی : آدم ﷺ حاصل کړل دخپل پر وردګارڅخه څوالفاظ نوالله ﷻ په دوی باندی په رحمت سره توجه وکړه (یعنی د دوی توبه یی قبوله کړه) بیشکه هغه دی لوی توبه قبلونکی اومهر بانه) لیکن مخکی ته په راتلوکی نور هم په زرګونوحکمتونه اومصلحتونه پټ وه مثلا د دوی دنسل څخه دملائکو اوپیریانوپه مینځ کی یو نوی قسم مخلوق انسان پیداکول او دوی ته یوقسم اختیار ورکول اوپه شرعی احکامو مکلف کول ، بیاپه دوی کی الهی خلافت قائمول ، دحدودو او دشرعی احکامو جاری کول ، ددی دپاره چی دا نوی مخلوق ترقی وکی او هغه ځای ته ورسی کوم ته چی ملائکي هم نه دی رسیدلی او ددغه مقصدونو ذکر دآدم ﷺ دپیداکولو څخه مخکي سوی ووچی ، إِنِّیْ جَاعِلٌ فِی الْأَرْضِ خَلِیْفَةً.

نوددی وجی دخطامعاف کولوڅخه وروسته هم مخکی ته دراکښته کیدوحکم منسوخ نه سو ، البته ددی حکم طرزبدل سوچی مخکی حاکمانه وواودسزاپه طور وه اواوس حکیمانه اودالهی خلافت داعزازسره سوپه دی وجه په وروستي آیتونو کی دهغو ذمه واریانو ذکر دی چی دالله ﷻ په یوخلیفه باندی لازمیږی نو په دغه وجه مخکی ته دکښته کیدو حکم یی مکرر بیان کی او وی ویل چی مونږ حکم وکی چی لاندی ځی ددی جنت څخه ټول بیاکه چیري تاسی څخه زمادطرفه څه هدایت (یعنی احکام شرعیه دوحی په ذریعه) راسی نو چی چاپیروی وکړه ، زماددی هدایت نوڅه بیره به نه وی په هغوی باندی او نه به دوی غمجن کیږی (یعنی دیو تیر سوی شي په فوت کیدلو به دوی ته غم نه وی اونه ائنده دڅه تکلیف خطره)

تَلَقّٰی : دتلقی معنی ده په شوق اوپه مینه دچا استقبال کول اوهغه قبلول (روح ۱ کشاف) مراد دا دی چی دالله ﷻ دطرفه کله دوی ته دتوبی دکلمو ښوول وسوه نوحضرت ادم ﷺ دا په ډیر اهتمام قبول کی .

کَلِمَاتٍ : هغه کلمی چی حضرت ادم ﷺ ته دتوبی دپاره ښوول سوی وی هغه څه کلمی وی ؟ په دی کی دمفسرینو صحابه وو څخه ډیر روایتونه نقل دی ، مشهور قول دحضرت ابن عباس ﷺ دی دا کلمی هغه دی چی په قران مجید کی په بل ځای کي نقل دی ، رَبَّنَا ظَلَمْنَا أَنْفُسَنَا وَإِنْ لَّمْ تَغْفِرْ لَنَا وَتَرْحَمْنَا لَنَكُوْنَنَّ مِنَ الْخَاسِرِیْنَ :

یعنی تاب دتوبه اصل اصل معنی رجوع کول دی اوکله چی دتوبی نسبت بنده ته وسی نو دهغه معنی د

درو شیانو مجموعه وی ، اول چی کړئ ګناه ګناه ګڼي اوپه دی پښیمانه کیدل دوهم داچی ګناه پریښوول دریم دا چی دآئنده دپاره دنه کولو یی پوخ قصدکول که چیری په دی درو کی دیوه هم کمی وی ، نو دا توبه توبه نه ده ، معلومه سوه چی یوازی په ژبه ویل الله توبه) دخلاصی دپاره کافی نه وی ، ترڅوچی دا دری سره شیان جمع سوی نه وی ، تاب علیه ، دلته دتوبی نسبت الله ته سوي دی ددی معنی) توبه قبلول سوه دبعضی سلفوڅخه پوښتنه وسوه ، چی دچاڅخه چی څه ګناه وسی ، هغه ته څه کول په کار دی ؟ نو هغوی وویل چی هغه کول په کار دی کوم چی دده مور اوپلار ادم اوحوا علیهما السلام دا کړی وو ، چی پخپل کړو پښیمانه سوه اودآئنده دنه کولو مضبوطه اراده یی وکړله ، الله ته دمعافی عرض یی وکي ، رَبَّنَا ظَلَمْنَا أَنْفُسَنَا : ای زمونږ پر وردګاره مونږ په خپلو ځانونو باندی ظلم کړي دی که چیری ته مونږ معاف نه کړئ اومونږ باندی رحم ونه کړی نومونږ به په سخت زیان کوونکوکی داخل سو . دغه شان حضرت موسیٰ ؑ عرض وکی إِنِّي ظَلَمْتُ نَفْسِي فَاغْفِرْ لِي . ای زمایر وردګاره ! ما په خپل ځان ظلم کړي دی ، ته ماوبخښی او دحضرت یونس ؑ څخه چی کله خطا وسوه نوعرض یی وکی ، لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ سُبْحَانَكَ إِنِّي كُنْتُ مِنَ الظَّالِمِينَ : یعنی دالله ﷻ څخه ماسوا بل څوك دعبادت لائق نه دی ته دهری خرابی څخه پاك یی زه په ظلم کوونکوکی داخل سوی یم ، (مطلب داچی پرمارحم وکړه) (قرطبی)

فائده : دحضرت ادم ؑ اوحوا څخه چی کوم اجتهادی خطاسوی وه اول خوقرآن شریف دواړوته ددی خطانسبت کړي دی ، فَأَزَلَّهُمَا الشَّيْطَانُ عَنْهَا فَأَخْرَجَهُمَا : اومخکی ته درا کښته کیدوحکم هم دواړوته سوی دی ، څکه چی حواء د اهبطوا په لفظ سره ادم ؑ سره په دی حکم کی شریکه ده ، لیکن وروسته تر توبی قبلیدو په موقع یوازی دمفرد لفظ سره دادم ؑ ذکر راغی دحضرت حوا ذکرنسته ددی مقام څخه ماسوا هم ددی خطاء ذکر یوازی دآدم ؑ په باره کی سوی دی لکه ، وَعَصَىٰ آدَمُ رَبَّهُ فَغَوَىٰ .

کیدی سی چی ددې وجه دا رعایت ووچی ښځه الله ﷻ پټه پیداکړی ده ددې وجی دپرده پوشی په توګه دګناه او زورنی په ذکرکي یی ددې ذکرصراحةً ونه کي اویو ځای ، رَبَّنَا ظَلَمْنَا أَنْفُسَنَا. په کی د دواړو دتوبی ذکر سوی دی دا دې دپاره چی چا ته داشبه پاته نه سي چی دحضرت حواقصور معاف سوی نه وو ، ددې څخه علاوه هرکله چي ښځه په اکثروحالاتوکی دسړی تابع ده ، نوپه دی وجه ددی دمستقل ذکرضرورت ونه ګڼل سو (قرطبی)

(تواب اوتائب کي فرق)

امان قرطبی وایی چی دتواب لفظ بنده دپاره هم ویل کیږي لکه ، إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ التَّوَّابِينَ . او دا الله ﷻ دپاره هم لکه په دی ایت کی ، هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ : کله چی بنده دپاره استعمال سی نو بیامعنی یی ده ، دګناه څخه د اطاعت لوری ته راګرځیدل ، اوکله چی الله ﷻ دپاره استعمال سی ، نو معنی یی ده توبه قبلوونکی ، دا یوازی د(تواب) دلفظ حکم دی ، په دی معنی بل لفظ تائب دی ددې استعمال دالله ﷻ دپاره روانه دی ، که څه هم دلغوی معنی په اعتبارهغه غلط هم نه دی لیکن دالله ﷻ په شان کی یوازی دهغه صفتونو اولقبونو استعمال جائزدی ، کوم چی په قران اوحدیث کي راغلی دی ، باقی نور الفاظ که

خه هم دمعنى په اعتبار صحيح هم وى ليكن په قرآن اوحديث كي دهغه استعمال دالله ﷻ دپاره هم سوى نه وى ، دداسي الفاظو استعمال الله ﷻ دپاره صحيح نه دى.

(دګناه څخه دتوبي قبلولو اختيار دالله ﷻ څخه سوا بل چاته نسته)

ددې آيت څخه دا هم معلومه سوه چى دتوبى دقبلولو اودګناه عفوكولو اختيار دالله ﷻ څخه ماسوا دبل چا نسته يهود اونصارى ددى قاعدى څخه دغفلت په وجه په سخته فتنه كى مبتلاسوى دى ، او پادريانو ته ورځى اوهغوى ته څه هديه وغيره وركوى اوخپل ګناهونه په معاف كوى ، او دا ګنى او خيال كوى ، چى دى پادريانو دا ګناه معاف كړه ، نوالله ﷻ يى هم معاف كوى ، نن هم دغه شان ډير بى خبره مسلسانان داسى غلطى اوكچه عقيدى لرى ، يو عالم او پير دچا ګناه په خداى ﷻ باندى معاف كولى نه سى ، زيات تر زيات دومره كولى سى چى دعا وكى.

(دادم ﷺ مځكي ته كښته كيدل دسزا په توګه نه بلكه ديو مقصدپوره كولو دپاره وو)

قُلْنَا اهْبِطُوا مِنْهَا جَمِيعًا: دجنت څخه مځكى ته په راكښته كيدوحكم دى تردى په مخكى آيت كى راغلى دى ، دلته بياپه دوباره را وړلو كى غالباحكمت دا دى چى په مخكى آيت كى مځكه ته درا كښته كولو ذكر دعتاب اوسزا په ډول راغلى وو نو په هغه كى دانسانانو ديو بل سره ددښمنى ذكر څكه وسو او دلته په مځكه باندى دراكښته كولو ذكرچى سوي دى ، دا دالهى خلافت دخاص مقصد دپوره كولو دپاره سوي دى اوپه عزت سره سوي دى ، او په دى وجه ددى سره دهدايت دليږلو ذكر سوى دى ، چى هغه دالهى خلافت دمنصب دفرائضو څخه دى ، ددى څخه معلومه سوه چى مځكى ته دراكښته كيدوحكم په اول كى كه څه هم دزورنى او دسزاپه طور وو ليكن وروسته چى كله خطامعاف سوه نودنورو مصلحتونو اوفائدو له مخى مځكى ته دليږلو دحكم دغه مخكى حيثيت بدل سو او دمځكى دحاكم په حيثيت را وليږل سو او دا هغه حكمت دى دكوم ذكر چى دآدم ﷺ دپيداكولو په وخت دملائكو سره سوى وو ، چى په مځكه كى دى خليفه جوړول غواړى.

(دفكر اوغم څخه بوازى هغه خلك خلاصون پيدا كوى چي دالله ﷻ فرمانبردار وى)

فَمَنْ تَبِعَ هُدَايَ فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ : په دى آيت كى دآسمانى هدايت دتابعدارى كوونكو دپاره د دوو انعامونو ذكر دى يو دا چى په دوى به څه بيره نه وى ، دوهم داچى دوى به غمجن نه وى.

(خَوْفٌ) دهغه تكليف اومصيبت داندېښنى نوم دى كوم چى په اتنده كى راتلونكى وى اوحزن هغه غم ته ويل كيږى چى دڅه مقصد اومراد دفوت كيدوڅخه پيداسى ، كه چيري فكر وكړل سى نو معلومه به سى چى دراحت او ارام چى څه قسمونه دى هغه ټول يى په دووتكوكى جمع كړى دى او ددى دووتكو دراحت او ارام يو قسم هم دباندى پاته نه دى ، بيا ددى دوولفظونوپه تعبيركى يوخاص فرق سوي دى ، هغه دا چى دخوف نفى خو په عام انداز سره سوي ده.

ليكن دحزن متعلق يى دانه دى ويلى چى ، وَلَا حُزْنٌ عَلَيْهِمْ بلكه وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ : يى وفرمايل په دى كى اشاره دى طرف ته ده چى ديو شى اومراد دفوت كيدلو دغم څخه خلاصون يوازى داوليا الله مقام دى ، كوم چى دالله ﷻ په وركړل سوى هدايت پوره پوره عمل كوى اوهـ دوى څخه ماسوا بل انسان ددى غمه

خلاصیدی نه سی ، برابره خبره ده که هغه داوو مخکو باشاهم وی ، ځکه چی په دوی کی داسی خلق دی چی خلپه اراده اورضایی دالله ﷻ په اراده اورضا کی فناکړی وی (یعنی چی څه الله ﷻ کوی په هغه راضی وی) نوپه دی وجه دوی ته دځه شي په فوت کیدوهیڅ غم نه وی ، قران مجیدپه بل ځای کی دا خبره هم ظاهره کړي ده ، چی خاص دجنتیانو به دا حالت وی ، چی جنت ته ورسیږی ، نو دالله ﷻ به شکر به ادا کړی چی د دوی څخه یی غم لیری کی ، الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي أَذْهَبَ عَنَّا الْحَزَنَ : ددی څخه دا معلومه سوه چی په دنیاکی څه ناڅه غم کول هریوانسان څخه یونه جلا کیدونکی شی دی ، بغیر دهغوکسانوچی دهغوی تعلق دالله ﷻ سره کلك اومضبوط وی .

په دی آیت کی دالله والوڅخه دبیری اوغم دلیری کولومطلب دا دی چی ددنیاڅه تکلیف یادڅه خواهش او مراد په نه پیدا کولو، دوی ته به نه بیره وی اونه غم دآخرت فکر اوغم اودا لله هیبت اوجلال به په دوی ترټولو شیانو زیات وی ، په دی وجه درسول ﷺ په شان کی راغلی دی ، چی دوی به اکثره غمجن او فکر مند وو، وجه دا ده چی د دوی دا فکر او غم دڅه دنیوی نعمت دفوت کیدو یادڅه مصیبت دبیری څخه نه وو، بلکه دالله ﷻ هیبت اوجلال اود امت دحالاتو دوجی څخه وو دا هم ددی څخه لازمیږی چی کوم شی په دنیا کی خو فناك ګڼل کیږی ، دهغه څخه دانبیاؤ اولیاؤ انسانی توګه طبعی بیره دي نه وی ځکه چی کوم وخت دحضرت موسیٰ ﷺ په مخکي دلګړی څخه مار جوړ سو، نو هغه وبیریدی لکه چی په قران شریف کی دی ، فَأَوْجَسَ فِي نَفْسِهِ خِيفَةً مُوسَىٰ : ځکه چی دا فطری او طبعی بیره په مخکی حالاتو وه ، چی کوم وخت ورته الله ﷻ وفرمایل لاتخف نو دا بیره بالکل ووته، اوداهم ویل کیږی چی دحضرت موسی ﷺ دابیره دعامو انسانانوپه شان په دی وجه نه وه چی دا مار به ده ته څه تکلیف ورسوی بلکه په دی وجه وه چی بني اسرائیل چیري ددی څخه په ګمراهی کی ګیر نه سی نو دا بیره یوقسم داآخرت بیره ، وه آخری ایت ، وَالَّذِينَ كَفَرُوا: څخه دابنوول سوی دی چی کوم خلګ دالله ﷻ درا استول سوی هدایت تابعداری نه کوی نوجهنم به دهغوی دپاره دهمیشه پاته کیدوځای وی او ددی څخه مراد هغه خلګ دی چی هغه دا هدایت هدایت نه ګڼی او ددی دتابعداری څخه انکار کوی یعني کافر اومومنان چی دا هدایت، هدایت ګڼی اومنی یی اوعملاچی هرڅومره ګنهګا ران وی دخپلوګناهونودسزا پورته کولوڅخه وروسته به دجهنم څخه ویستل سی ، والله اعلم .

يَا بَنِي إِسْرَائِيلَ اذْكُرُوا نِعْمَتِيَ الَّتِي أَنْعَمْتُ عَلَيْكُمْ وَأَوْفُوا بِعَهْدِي

ای بنی اسرائلو ! یاد کړی زما هغه احسان چی ما په تاسی کړی دی او تاسی پوره کړی زما اقرار

أُوفِ بِعَهْدِكُمْ وَإِيَّايَ فَارْهَبُونِ ﴿٤٠﴾ وَآمِنُوا بِمَا أَنْزَلْتُ

نو زه به پوره کړم ستاسی اقرار او زما څخه وبیریږي ، او ایمان راوړی په هغه کتاب چی ما

مُصَدِّقًا لِّمَا مَعَكُمْ وَلَا تَكُونُوٓا أَوَّلَ كَافِرٍۭ بِهِۦ ۖ وَلَا تَشْتَرُوا

نازل کړی دی رښتیا ښوونکی دی دهغه کتاب چې تاسی څخه دی او مه کیږئ سبب د اول منکر کیدو ددې او مه

بِـَٔايَٰتِى ثَمَنًا قَلِيلًا وَإِيَّٰىَ فَٱتَّقُونِ ﴿٤١﴾ وَلَا تَلْبِسُوا ٱلْحَقَّ

اخلئ زما په آیاتونو لږ پیسی او زما څخه خان ساتئ، او مه ګډوئ په صحیح کی

بِٱلْبَٰطِلِ وَتَكْتُمُوا ٱلْحَقَّ وَأَنتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٤٢﴾

غلط اومه پټوئ رښتیا اوتاسی پوهیږئ.

لنډتفسیر: ای بنی اسرائیلو (یعني دحضرت یعقوب ﷺ اولاده) یادکړئ تاسی خلک زما هغه احسانونه چې کړی دی ما په تاسی (ددی دپاره چې دنعمت حق وپیژنئ او ایمان راوړئ تاسی ته اسانه سی، ورپسی ددی یادولو مراد ښيي) اوپوره کړئ زما وعده (یعنی تاسی په تورات چې کومه وعده اوعهد کړی وو چې دهغه بیان دقران په دی ایت کی دی، وَلَقَدْ أَخَذَ اللّٰهُ مِيثَاقَ بَنِي إِسْرَائِيلَ وَبَعَثْنَا مِنْهُمُ اثْنَيْ عَشَرَ نَقِيبًا: پوره به کړمه زه ستاسی عهد (یعني ماچې کوم عهد تاسی سره کړی وو ستاسی دایمان راوړلو په صورت کی لکه چې دغه لوړ ذکر سوی ایت کې دی، لَأُكَفِّرَنَّ عَنكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ: او یوازی زما څخه وبیریږئ (دخپلو عوامو عقید تمندو څخه مه بیریږئ چې دهغوی عقیدت به پرتاسی پاته نه سی اوامدنی به بنده سي) او ایمان راوړئ په هغه کتاب چې ما نازل کړي دی (یعنی قران باندی) په داسی حال چې هغه رښتیاښوونکی دی هغه کتاب لره چې ستاسی څخه دی (یعنی دتورات دخدایی کتاب کیدو اقرار کوی او په دی کی چې کوم تحریفات سوي دی، هغه دتورات کیدو او انجیل کیدوڅخه وتلی دی یعنی هغه تورات اوانجیل نه دی او دهغه تصدیق ددی څخه نه لازمیږی) اومه کیږي تاسی اول انکارکوونکی دې قرآن (یعني چې تاسی نور خلګ ووینی او انکار دقران په دی وجه وکی، چې تاسی کړی دی، نو تاسی به دکفر اوانکار بانیان اوسبب وګرځی اوترقیامته د دوی دکفر اوانکار ګناه به ستاسی په عمل نامه کی درج کیږی) اومه اخلئ بدله زمادحکمونو، حقیر اوسپکه بدله اوخاص زماڅخه پوره پوره و بیریږئ (یعنی دعوام الناس څخه دذلیلی اولږ دنیادحاصلولو دپاره زماحکمونه مه پریږدی، یامه بدلوی یامه پټوی لکه دا د دوی عادت وو، چې ددی تصریح ورپسی راځی، وَلَا تَلْبِسُوا الْحَقَّ بِالْبَاطِلِ: اومه ګډ وی حق دناحق سره اومه پټوی حق، حال دا دی چې تاسی پوهیږي (چې حق پټول بده خبره ده)

علوم اومسئلي

(دایاتونو دیوبل سره تړون)

دسورت بقره شروع دقران په ذکر وکړل سوه او دا وښوول سوه چې دقران هدایت که څه هم دټول مخلوق دپاره عام دی، لیکن ددی څخه فائده یوازی مومنان اخلی، ددی څخه وروسته دهغو خلګو دسخت عذاب

ذکر وسوچې هغوی په دې قران ایمان نه راوړی اوپه هغوی کې یوه طبقه په ډاګه دکافرانو او منکرانو وه ، دوهمه دمنافقانو، د دواړو ډلو او دهغوی دڅه حالتونو او دغلطیانو ذکر وسو، ددې څخه وروسته مومنانو مشریکانو او منافقانو درې واړوته خطاب وسو اوټولو ته په کلکه وویل سو چې دیو خدای عبادت کوی اودقران مجید داعجازذکریې وکی ، ټولوته یې دایمان دعوت ورکی ، بیادادم ﷺ دپیداکولو ذکر وسوچې ددې څخه دوی ته دخپل اصلیت اوحقیقت اودا لله ﷻ دقدرت کامله پته ولګیږی اودالله ﷻ دنافرمانی څخه دخلاصیدوپه فکرکی سی .

بیا دکافرو په دغه دوو ډلو کی چې دهغه ذکر مخکی وسو، دوه قسمه خلګ وه ، یوبت پرست مشرکان چې محض دپلار اونیکه درسمونوپابندی به یې کوله ، دوی څخه نه زوړ علم وو اونه نوی عام طور سره دوی ته امی ویل کیدل لکه عام اهل مکه، دوهم هغه خلګ وه چې په مخکني پیغمبرانوباندی یې ایمان وو او دمخکی کتابو تورات انجیل اونور علم ورسره وو، دوی ته لوست خلګ ویل کیږی ، په دوی کی بعضو په حضرت موسی ﷺ ایمان درلودی نه په حضرت عیسی ﷺ دا یهود وه او بعضو په حضرت عیسی ﷺ ایمان درلودی اوحضرت موسی ﷺ یې په حیثیت دمعصوم پیغمبرنه منی، دوی ته نصاری ویل کیدل دی دواړوته په قرآن کی اهل کتاب په دې وجه ویل سوي دی چې دی دواړودالله ﷻ په آسمانی کتاب تورات یو انجیل ایمان درلودی داخلق دنوروخلګوپه نظرکی معززپه دی وجه وه چې دوی لوستونکی وه په خلګوباندی به د دوی خبرو اثر کوی د دوی په سمه لار راتلو سره دنورو خلګو دمسلمان کیدلو لوی امید وو، په مدینه او دمدینی په خوا اوشاکی ددی خلګو اکثریت وو، سورة بقره هرکله چې مدنی سورت دی ، نوپه دی وجه دمشرکانو اومنافقانو تربیان وروسته اهل کتابوته په خصوصیت اواهتمام سره خطاب سوي دی دڅلویښتم ایت څخه واخله تریوسل درویشت ایاتونو پوری ددی خلګو سره مخاطبه ده چې په دی ایاتونوکی ددی خلګومانوس کولو دپاره اول د دوی دخاندان دشرافت او دوی ته په دنیاکی حاصل سوی عزت اوبیادالله ﷻ دمسلسلو نعمتونو ذکرسوی دی ، بیا د دوی دبی لاره کیدو ذکر سوی دی او ددرستی لاری دعوت ورته ورکړل سو دی ، ددې ایتونو په مخکی اوو ایاتونو کی اجمالی خطاب دی چې په درو کی دایمان دعوت دی او په څلوروکی دښه عملونودعوت دی ددی څخه وروسته په لوی تفصیل سره دوی ته خطاب کړل سوي دی، دتفصیلی خطاب په سرکی او بیابالکل په اخرکی داهتمام دپاره دیابنی اسرائیل : دالفاظواعاده کړل سوي ده کوم چې په شروع کی ویل سوی وه دا څکه چې داسی کول دیوه مؤثر اوبلیغ کلام طریقه ده .

یٰبَنِی اِسْرَآئِیْلَ ، اسرائیل دعبرانی ژبی لفظ دی ددی معنی ده، عبدالله دخدای بنده دا دحضرت یعقوب ﷺ دوهم نوم دی بعضی علماء وایی چې درسول ﷺ څخه ماسوا دبل پیغمبر دیر نومونه نسته ، یوازی دحضرت یعقوب ﷺ دوه نومونه دی یعقوب اواسرائیل دلته په قران کی دوی ته خطاب وسو، په دی کی حکمت دا دی چې په خله دلقب او نوم څخه دوی ته دا پته ولګیږی چې دوی دالله ﷻ دسوچه بنده اولاد دی ، نو دوی ته هم دغه په کار دی چې هغه په نقش اوقدم ولاړسی ، په دی ایت کی بنی اسرائیلو ته ارشاد وسو چې پوره کړی تاسی زماعهد یعنی تاسی چې کوم عهد ماسره په تورات کی کړی وو اودهغه

بیان اوتفصیل او وضاحت دقتاده اومجاهد رحمهما الله په نزدپه دی آیت کی دی ، وَلَقَدْ أَخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَ بَنِي إِسْرَائِيلَ الی قرضًا حسنًا (پاره ۶ سورة مائده رکوع ۳) په دی کی دټولوڅخه مهمه معاهده په ټولو پیغبرانو ایمان راوړل دی ، چی په هغه کی زموږ پیغمبر په خصوصیت سره دا خل دی ، لمونځ زکوٰة او صدقات هم په دی وعده کی شامل دی او ددی وعده خلاصه ده په رسول ایمان راوړل او دده مکمله تابعداری کول نو په دی وجه حضرت ابن عباس ﷺ فرمایلی دی چی ددی عهد مراد محمد ﷺ تابعداری ده (ابن جریر)

پوره به کړم زه ستاسی عهد ، یعني په دغه ذکر سوی ایت کی الله ﷻ دا وعده کړی وه، چی کوم خلک دا وعده پوره کی نو زهغوی گناهونه به معاف سی او په جنت کی به دا خل کړل سی نو دوعدی مطابق به دا خلګ جنت په نعمتونو مالامال اوپوره کړل سی .

لنډه داچی ای بنی اسرائیلو! تاسی زماوعده یعنی دمحمد ﷺ تابعداری وکی، نو زه خپل عهدستاسی دبخښنی اودجنت به پوره کړم ، اویوازی زماڅخه وبیریږی اودعوام الناس څخه مه بیریږی چی دحق په تابعداری سره د دوی عقیده به زموږ څخه پورته سی او امدنی به موبنده سی .

((۱) دامت محمدی ﷺ یوخاص فضیلت)

په تفسیر قرطبی کی دی چی الله ﷻ بنی اسرائیلوته خپل نعمتونه اواحسانونه یادکړه او دخپل اطاعت یي ورته دعوت ورکی اوامت محمدیه ته چی کوم وخت ددی کار دپاره دعوت ورکوی نو داحساناتو اوانعاماتو دذکر څخه بغیر یي ورکوی ارشاد کیږی ، فَاذْكُرُونِي أَذْكُرْكُمْ ، یعنی تاسی ما یاد کی زه به تاسی یادکړم ، په دی کی دامت محمدی خاص فضیلت ته ارشاره ده هغه دا چی د دوی تعلق دمنعم او محسن سره بغیر دڅه واسطی دی دوی داحسان پیژندګلوی دمحسن په پیژندګلوی کوی ، په خلاف دنوروامتونو چی هغوی دمحسن پیژندګلوی داحساناتوپه پیژندګلوی کوی .

(() ۲ دعهد پوره کول واجب اوعهد ماتول حرام دی)

ددی آیت څخه معلومه سوه چی دعهد اومعاهدی پوره کول ضروری دی او وعده ماتول حرام ده دسورة مائده په آیت کی تر دی څخه زیات وضاحت سره دامضمون راغلی دی ، أَوْفُوا بِالْعُقُودِ .

رسول ﷺ فرمایلی دی چی وعده ماتوونکوته په آخرت کی چی کومه سزا ورکول کیږی دهغه څخه مخکی به داسزا ورکول کیږی چی دمحشرپه میدان په کوم ځای کی چی ټول مخکنی او وروستنی خلګ به موجود وی په وعدی ماتوونکی باندی به دعلامی په ډول یوه جنډه ولګول سی اوچاچی څومره لویه وعده ماته کړی وی دومره لویه جنډه به دهغه وی په دی طریقه دغه وعده ماتوونکی دحشر په میدان کی به رسوا اوشرمنده کړل سی (صحیح مسلم)

((۳) څوک چي دڅه گناه یادثواب سبب جوړ سي دهغه په عملنامه کي دکوونکو گناه یاثواب لیکل کیږي)

أَوَّلَ كَافِرٍ بِهِ : کافرکیدل برابره خبره ده که هغه اول وی اوکه وروسته په هرحالت کی دیرلوی ظلم اوجرم دی ، لیکن په دی آیت کی دا وفرمایل سوه چی اولنی کافرکیږی مه ، په دی کی اشاره دی خبری ته ده چی څوک اول کفر وکی وروسته چی څوک ده ته گوری اوکفرکوی ددی گناه چی په دی سړی باندی لویږي

په هغه مخکي کافر هم ددی گناه په پړېوزی دغه شان دامخکني کافر ترخپل کفرڅخه زيات د وروسته راتلونکو خلگو دکفر سبب گرځی او دټولو دکفر دگناه ذمه وارکیږی اودده عذاب به څوڅوچنده کیږي.
فائده : ددې څخه معلومه سوه چی څوك په دنیاکی دنورو دپاره په څه گناه کي دمبتلاکيدوسبب گرځی، ددې ترټولو گناه دغه خلگوته به هم وی او دغه کس ته به هم ، دغه شان چی څوك دنورو دپاره دڅه نیکی کولوسبب وگرځی نو څومره خلگ چی دده دوجی ښه عمل وکی ، دهغه ثواب لکه چی څه رنگه دغو خلگو ته به ورکیدای سی ، دغه کس ته به هم ورکیدای سی، دهغه په عملنامه کی به لیکل کیږی ، دقرآن مجید په ډیروآیا تونوکي اوپه ډیرواحادیثوکی دا مضمون راغلی دی .

(۴) وَلَا تَشْتَرُوا بِآيَاتِي ثَمَنًا قَلِيلًا)

په دی آیت کي دا دی چي الله ﷻ دآیاتونو په بدله کی دقیمت داخیستلو دممانعت مطلب هغه دی چی هغو دآیت دسیاق څخه معلومیږي هغه داچی دخلگو درضا او دهغوی دغرضونو دپاره دالله ﷻ دآیاتونو غلط مطلب ښوول یاپټول دامت په اجماع سره حرام کار دی .

((۵) دقرآن په ښولو باندي اجرت مزدري اخیستل جائز ده)

پاته سوداکارچی چاته دالله ﷻ آیاتونه صحیح صحیح ښوول یا ویل اوپه هغه باندی اجرت اخیستل څنگه دی ؟ددې خبری دذکرسوي آیت سره هیڅ تعلق نسته ، پخپله دا مسئله په خپل ځای کی دغور او فکر کولو وړده چی دقرآن په تعلیم باندی اجرت اوعوض اخیستل روا دی اوکه نه ؟ دامت دفقهاؤ په دی کی اختلاف دی ، امام مالك ، شافعی او احمدبن حنبل رحمهم الله روا گنی او امام اعظم ابوحنیفه رحمه الله او بعضی نور امامان یی روانه گنی ، ځکه چی رسول ﷺ منع کړي ده چی قرآن دمعاش ذریعه جوړه سی .
لیکن متاخرینو احنافو هم ، کله چی دهغوحالاتومشاهده وکړه چی دقرآن کریم معلمینوته داسلامی بیت المال څخه دکذاری وظیفه ورکول کیده ، اوس په هرځای کی په اسلامی نظام په مکمل طور دعمل نه کولو په وجه دغومعلمینوته په عام طورڅه نه ورکول کیږی ، که چیري دوی دخپل معاش دپاره په څه مزدوری وغیره کي ولگیږی نوکوچنیانوته دقرآن دتعلیم سلسله به بالکل بنده سی ، په دی وجه دقرآن په تعلیم باندي تنخواه اواجرت اخیستل دضرورت په وجه جائز سوه ، لکه چی دهدایه صاحب ویلی دی چی نن صباپه دی خبره فتویٰ ورکول په کار دی چی دقران په تعلیم باندی اجرت اخیستل روا دی ، دهدایی والا څخه وروسته راتلونکو نورو فقهاؤ بعضی نور داسی کارونه چی هغه دقرآن دتعلیم په شان ددین دبقاء دپاره ضروری دی لکه امامت اذان دحدیث اوفقهی تعلیم اونورسول ، په دی هم اجرت اخیستل جائز کړي دی (درمختار ی)

((۶) دثواب بخښلو اورسولو دپاره په ختم قرآن اجرت اخیستل په اتفاق سره روانه دی)

علامه شامی د درمختار په شرح کی اوپه خپلی رسالی شفاء العلیل کی په ډیرتفصیل اوقوی دلیلونو سره دا خبره واضحه کړي ده چی دقرآن په تعلیم وغیره اجرت اخیستل کوم چی وروسته فقهاؤ روا کړي دی ، دهغه علت او وجه یو داسی دینی ضرورت دی ، چی که چیري په هغه کی څه خلل راسی نو دټول دین په نظام کی به خلل راسی ، نو په دی وجه دا دضرورت په داسی مواقعو پوری محدود لرل ضروری

دی ، نو مړوته دثواب په غرض په اجرت دقرآن ختم کول یاځه بله وظیفه ویل حرام دی ځکه چی دا څه عام دینی ضرورت نه دی ، اوکله چی په اجرت تلاوت حرام سو ، نوبیاویل اوپه دی اجرت ورکوونکی دواړه ګناهکارسول ، اوکله چی ویونکو ته څه ثواب حاصل نه سو نو مړي ته به څه ثواب حاصل سی ، علامه شامی په دی خبره دفقهاؤ ډیر تصریحات نقل کړي دی لکه تاج الشریعة عینی شرح هدایه دبحرالرائق حاشیه دخیرالدین سوه اودخیرالدین رملی دا قول یی هم نقل کړي دي چی دثواب رسولو دپاره په قبر باندی قرآن په نورو ویل ، یاپه اجرت ورکولو سره دقرآن ختم کول نه دصحابه ؤ اونه دتابعینواونه داسلاف امت څخه نقل دی ، بلکه دا بدعت دی (شامی)

(دحق خبره پټول یاپه هغه کي خلط ملط کول حرام دی)

دآیت وَلَا تَلْبِسُوا الْحَقَّ بِالْبَاطِلِ الخ : څخه ثابته سوه چی خبره دغلطوخبروسره ګډول اوبیا داسی وړاندی کول ، چی دهغه مخاطب په مغالطه کی ولویږي ، روانه دی ، دغه شان دڅه بیری یادڅه طمعی په وجه حق خبره پټول حرام دی ، دا مسئله واضحه ده ، په دی کی دڅه تفصیل کولو ضرورت نسته ، امام قرطبی په خپل تفسیرکی دحق پټولوڅخه دپرهیزکولو یوه واقعه اوتفصیلی مکالمه دحضرت ابوحازم تابعی اوخلیفه سلیمان بن عبد الملك نقل کړي ده چی دا ډیرو فائدو په وجه د ذکرکولو وړ ده واقعه داده

چی په مسند دارمی کی په سندسره ذکردی ، چی یو وارسلیمان بن عبدالملك مدینی منوری ته ورسیدی او څو ورځی یی هلته تیری کړی نو دخلګو څخه یی پوښتنه وکړه چی په مدینه کی به اوس داسی یو سړی وی چی دهغه ملاقات دیوه صحابی سره سوی وی خلګو ورته وویل ، چی هو ابوحازم نومی یو سړی داسی سته ، سلیمان خپل سړی په ابوحازم پسی ورواستوله کله چی ابوحازم راغی ، نوسلیمان وویل چی ای ابوحازمه ایا دانه سړیتوب اوبی وفایی نه ده ؟ ابوحازم وویل ، چی تازما څخه څه نه سړیتوب اوبی وفایی ولیده ؟ سلیمان وویل چی دمدینی ټول مشهور خلګ زماسره دملاقات کولو دپاره راغلی دی اوته را نه غلی ، نو ابوحازم وویل امیرالمومنین زه تادخدای ﷻ په امان اوپناه کی ورکوم چی ته داسی خبره ونه کړی چی هغه دواقع څخه خلاف وی ، دنن څخه مخکی نه ته زما څخه خبر وی اونه ماته لیدلی وی ، په داسی حالاتوکی پخپله دملاقات کولو دپاره دراتللو سوال هم نه پیداکیږی ، بیووفایی څنګه سوه ؟ سلیمان چی جواب واوري دی ، نوابن شهاب زهری اونوروحاضرینوته یی مخ ورواړوی امام زهری وویل چی ابوحازم صحیح وایی تاسی غلطی کړي ده ، تردی وروسته سلیمان دخبرو مخ بدل کی ، څه پوښتنی یی شروع کړی اووی ویل ای ابوحازم ، دا څه خبره ده چی مونږ دمرګ څخه بیریږو؟ ابوحازم وویل ، وجه دا ده چي تاخپل اخرت وران کړي دی او دنیادی آباده کړي ده ، نو په دی وجه دابادی څخه ورانی ته تلل نه خوښوی سلیمان ومنله اوپوښتنه یي وکړه چی صباد الله ﷻ په مخکی حاضری به څه رنګ وی ؟ نو ابوحازم جواب ورکی چی ښه عمل کوونکی به دالله ﷻ مخ ته داسی ځی لکه چی یومسافر دسفر څخه بیرته راسی او دخپل کور خلګوڅخه ځی ، او بدعمل کوونکی به داسی راوړاندی کیږی ، لکه چی تختیدلی غلام ونیول سی اوبیادمالك مخ ته را وستل کیږی ، سلیمان چی دا واوري ده نوپه ژړاسو اووی ویل افسوس : که مونږ ته معلومه وای چی الله ﷻ زمونږ دپاره څه صورت مقررکړي دی ابوحازم

وویل خپل عملونه قران ته وړاندی کړه نودرك به درته ولګیږی، سلیمان پوښتنه وکړه چی دقرآن دکوم آیت څخه به دامعلومه سی ابوحازم وویل چی ددی آیت إِنَّ الْأَبْرَارَ لَفِي نَعِيمٍ ۝ وَإِنَّ الْفُجَّارَ لَفِي جَحِيمٍ : څخه یعني بیشکه ښه عمل کوونکی به دجنت په خوندو کی وی اونافرمانه ګناهګار به په دوږخ کی وی ، سلیمان وویل چي دالله ﷻ رحمت خو لوی دی ، حتی چی بد کاروته هم دخدای ﷻ رحمت رسیږی ، نو ابوحازم وویل ، إِنَّ رَحْمَتَ اللَّهِ قَرِيبٌ مِنَ الْمُحْسِنِينَ : ترجمه دالله ﷻ رحمت ښه عمل کوونکوته نژدی دی ، سلیمان پوښتنه وکړه ای ابوحازم دالله ﷻ په بندګانوکی ترټولوزیات عزت والا څوك دی ؟ ابوحازم وویل ، هغه خلګه دی چی عقل سلیم اومروت لری، بیایی دا پوښتنه وکړه چی کوم عمل ډیر غوره دی ؟ نو ابو حازم وفرمایل چی دفرضو او واجبو ادا کول او دحرامو څخه ځان ساتل ، بیایی پوښتنه وکړه چی کومه دعا زیاته قبلیږی؟ نووی فرمایل چی په کوم سړی احسان سوی وی ، نو دهغه دعاداحسان کوونکی دپاره قبلیدوته زیاته نژ دي ده ، بیایي پوښتنه وکړه چی صدقه کومه ډیره غوره ده ابوحازم وویل چی دخپل افلاس اوخواری سره سره یوداسی سائل ته ورکول چی په هغه مصیبت راغلی وی اوداسی خرڅ کول چی نه په هغه سره دمخکواحسان اثباتول وی اونه په هر کړی هغه ته تکلیف ورکول وی ، بیایی پوښتنه وکړه چی کوم کلام ډیرښه دی ؟ نو ابن حازم وفرمایل چی دکوم سړی څخه ستاسیره وی ، یاهغه ته ستاڅه حاجت وی اوستاامید دهغه سره تړلی وی دداسی سړی په وړاندي بغیر دڅه رعایت څخه دحق خبره کول بهتره خبره ده ، بیایی پوښتنه وکړه چی کوم یو مسلمان دټولو زیات هوښیار دی ؟ ابوحازم وویل هغه سړی چی هغه دالله ﷻ دفرمان برداری دپاره کار کړی وی او نوروته یی دداسی کولو دعوت ورکړی وی ، بیایي پوښتنه وکړه چی په مسلمانانوکی کوم یو سړی ډیر زیات کم عقل دی؟ ابوحازم وفرمایل هغه سړی چی دخپل ورور دظلم کومك کوی ، ددی مطلب دا سو چی هغه دنورو خلګو ددنیادصحیح کولو او سمولو دپاره خپل ، دین خرڅ کړی وی ، سلیمان وویل چی صحیح دی وویل ، وروسته سلیمان په نورو واضحوالفاظوکی پوښتنه وکړه چي زمونږ په باره کی ستاسی څه رایه ده ؟ ابوحازم ؤفرمایل، چی ددی څخه ماسوا که مامعاف کي نو ډیر ښه به وی ، سلیمان وویل چی نه ، تاسی ضرورځه دنصیحت کلمی ووایاست ابوحازم وفرمایل چی ای امیرالمومنین ستاپلرونو اونیکونو دتوری په زور وخلګو تسلط حاصل کړی وو، اوپه زور یي دخلګو درضا څخه بغیر، په هغوی حکومت قائم کړی وو ، او ډیرخلك یی قتل کړی وه ، او ددی ټولو کولو څخه وروسته هغه ټول ددی دنیاڅخه رخصت سوه ، کاشکی تاته معلومه وای ، چی مرګ وروسته به هغوی څه ووایی اوهغوی ته به څه وویل سی .

په نوکرانوکی یوه سړی (چی دباچادمزاج خلاف دابوحازم داپه ډاګه ویناواوري ده) وویل چی ای ابوحازم تا دا ډیره بده خبره کړي ده ، ابوحازم وویل ، چی ته غلط وایی بده خبره نه ده ویل سوی ، بلکه هغه خبره ویل سوي ده حي دکومی دویلو مونږ ته حکم دی ، ځکه چی الله ﷻ دعلماؤ څخه وعده اوپیمان اخیستی دی چی حقه خبره به خلګو ته ښیی پټوی به یی نه . لَتُبَيِّنُنَّهُ لِلنَّاسِ وَلَا تَكْتُمُونَهُ .

دا هغه خبره ده چی دهغه دپاره دا اوږده قصه امام قرطبی دمذکوره آیت په تفسیرکی درج کړي ده ، سلیمان بیاپوښتنه وکړه چی ښه اوس زمونږ دصحیح کیدوڅه طریقه ده؟ ابوحازم وفرمایل تکبر پریږ ده،

مروت په ځان کی پیدا کړه اوحقداروته دهغوی حقونه په انصاف ورکړه ، سلیمان وویل چی ابوحازم
آیاکیدای سی چی ته زمونږ سره پاته سی ابوحازم وویل چی په خدای ﷻ سره پناه غوارم، سلیمان پوښتنه
وکړه چی ولی؟ ابوحازم وویل چی ددی وجی چی ماته خطره ده چی زه ستادمال دولت اوعزت طرف ته
مائل نه سم چی دهغه په نتیجه کی ماته بیاعذاب تیرول وی ، بیاسلیمان وویل چی ښه که ستاځه
ضرورت وی ، نو وښایه چی مونږ یی پوره کړو ابوحازم وفرمایل ، او یو حاجت سته چی دجهنم څخه
خلاصی راکه اوپه جنت کی می دا خل که سلیمان وویل چی دا زماپه اختیارکی نه دی ، نوابوحازم وویل
چی بیازه ستاڅخه دبل څه حاجت پوره کول نه غوارم ، په اخرکی سلیمان وویل چی ښه زما دپاره
دعاوکړه، نو ابوحازم دا دعا وکړه ای الله ﷻ که سلیمان تاته خوښ وی نوته دهغه دپاره ددنیا اواخرت
دواړو دبهترکولو عملونه آسان کی ، اوکه چیري دی ستادښمن وی نودی تروریښتانو ونیسه دخپل رضا
دکارونو په طرف یی را وګرځوه سلیمان وویل چی ماته څه وصیت وکړه ، نو ابوحازم وویل چی خلاصه
دا ده چی دخپل پروردګارعظمت اوجلال په هغه درجه کی ساته چی هغه دی په هغه مقام کی ونه وینی
دکوم څخه یی چی منع کړي ده او دهغه مقام څخه غیرحاضر نه سی کوم ته چی هغه دراتلوحکم کړي دی،
سلیمان ددی مجلس دفارغ کیدوڅخه وروسته سل اشرفی ددالی په توګه ابوحازم ته ولیږلی ، ابوحازم
دا دیو خط سره بیرته ورکړی او په خط کی یی دا لیکلی وو چی که چیري دا سل اشرفی زمادخبرو بدله
وی ، نو دا زماپه نزد تر وینو، او خنزیر زیات بیکاره شی دی اوکه دا په دی وجه لیږل سوی وی چی په
بیت المال کي زماحق سته ، نو زماپه شان په زرګونو عالمان او ددین خدمت ګاران سته ، که چیری
تولوته تا دومره ورکړی وی ، نو زه هم اخیستی سم اوکه چیرنه ، نو بیا ماته ددی ضرورت نسته ، د
ابوحازم ددې ارشاد څخه چي دخپل نصیحت دخبروعوض او اجرت اخیستل دوینی اوخنزیرپه شان دی
په دی مسئله باندی هم رڼا لویږي ، چی دڅه طاعت اوعبادت معاوضه اخیستل دهغه په نزد روانه ده .

وَأَقِيمُوا الصَّلَوٰةَ وَءَاتُوا الزَّكَوٰةَ وَارْكَعُوا مَعَ الرَّٰكِعِينَ ﴿٤٣﴾ أَتَأْمُرُونَ النَّاسَ

اوقائموی لمونځ او ورکوی زکوٰة اوکښته کیږي په لمانځه کی دکښته کیدونکو سره آیاحکم کوی

بِالْبِرِّ وَتَنسَوْنَ أَنفُسَكُمْ وَأَنتُمْ تَتْلُونَ الْكِتَٰبَ أَفَلَا

تاسی خلقو ته دښه کار او هیروی خپل ځان اوتاسی خو ویونکی یاست دکتاب بیا ولی

تَعْقِلُونَ ﴿٤٤﴾ وَاسْتَعِينُوا بِالصَّبْرِ وَالصَّلَوٰةِ وَإِنَّهَا لَكَبِيرَةٌ

نه کوی فکر ، او کومك غواړی دصبر او دلمانځه په ذریعه او البته دا لمونځ ګران دی

إِلَّا عَلَى الْخَٰشِعِينَ ﴿٤٥﴾ الَّذِينَ يَظُنُّونَ أَنَّهُم مُّلَٰقُوا

مګر په هغه عاجزی کوونکو نه ، چی دهغه خیال دی چی دوی به مخامخ کیدونکی وی خپل

رَبِّهِمْ وَأَنَّهُمْ إِلَيْهِ رَاجِعُونَ ﴿٤٦﴾

رب سره او دا چي دوی دهغه په طرف بيرته رجوع کونکی دی.

لنډتفسير: اوقائموی تاسی خلق لمونځونه (یعنی مسلمان کیدو سره) او ورکوی زکوة اوعاجزی کوی دعاجزی کونکو سره (دبنی اسرائیلو دعالمانو بعضی خپلوان مسلسانان سوی وه کله به چي يي دوی سره خبری کولی، نوپه پټه به دی علماؤ دغه مسلمانانوته ویل چي بیشکه محمد ﷺ په حقه پیغمبر دی مونږ خلق دخه مصلحت په وجه مسلسانان سوی نه یو لکن تاسي دا اسلام مه پرېږدی نوپه دی وجه الله ﷻ فرمایی څه تعجب دی چي واياست نوروخلګوته دښه کارکولو (یعنی په رسول الله ﷺ ایمان راوړلو او د رسول ﷺ دتابعداری کولو) اوخپل خبر نه اخلی حال دا دی چي تاسي واياست کتاب (یعنی تورات چي په کی ځای پرځای دداسی عالم بی عمله بدی ذکردی) نوبیاتاسی دومره نه پوهیږی اومد داخلی (یعنی که چیری تاسی ته دمال دمحبت اومرتبی دمحبت په وجه ایمان راوړل گران معلومیږی نومداخلی) په صبر اولمونځ (یعني ایمان راوړی، صبر کوی او لمونځ په ځان لازم کی، نو دا دمال دمحبت او دمرتبی محبت به مو دزړه څخه ووزی، که چیری څوك ووايي چي په خپله لمونځ اوصبرکول په ځان باندی لازمول دیرگران دی، نو واوره چي) هو بیشکه دغه لمونځ گران دی مګردچاړونوکی چي دالله ﷻ څخه بیره وی په هغوی باندي هیڅ گران نه دی دالله ﷻ څخه په زړه کی بیره لرونکی هغه خلګ دی چي دهغوی دا خیال وی چي د دوی بیشکه دخپل رب په طرف بیرته تلل دی (نوهغه وخت دهغه حساب کتاب به هم ورکول وی، ددی دواړوخیالونو څخه به رغبت هم پیداسی اوبیره هم او دا دوه شیان دهر عمل روح دی.

علوم اومسئلي

(دآیاتونو دیوبل سره تړون)

بنی اسرائلو ته الله ﷻ خپل نعمتونه او احسانونه وریادکړه اودایمان اوعمل صالح په طرف يي ورته دعوت ورکی، په مخکنی درو اياتونو کی دایمان اوعقائدومتعلق هدایات وو اوپه دی څلورو آیاتونو کی داعمال صالحه ووتلقین دی اوپه دی کی چي کوم عملونه ترټولو زیات مهم دی، دهغوی ذکر دی، او دایاتونو حاصل مطلب دا دی که چیری تاسی ته دمال دمحبت اودمرتبی دمحبت په وجه ایمان راوړل گران معلومیږي، نو ددی علاج دا دی چي په صبر اولمانځه سره په دی لړکی مدد واخلی، په صبر سره به دمال محبت ختم سی، ځکه چي مال په دی وجه محبوب اومطلوب وی، چي دا مال ذریعه دلذتونو او شهوتو نو دپوره کولو دپاره ده او کله چي ددی لذتونو اوشهوتونو دمطلق العنانی دشریبنوولو دپاره څوك ملاوتړی، بیاديرمال دپیدا کولوضرورت پاته نه سی اونه ددیٔ مال محبت داسی غالب کیږی چي څوك دخپل سوداوزیان څخه ړوند کی اولمونځ کولو سره دمرتبی اوجاه محبت کمیږی، ځکه چي لمونځ په ظاهری اوباطنی توګه سره دخپلی پستی اوعاجزی اظهار دی کله چي دصحیح لمونځ عادت په چاکی راسی، نودمرتبی محبت، تکبراوغرورکم سی دفساد اصلی ریښه چي ددی په وجه ایمان راوړل مشکل دی، هغه دمال او دمرتبی محبت دی، کله چي دفساد دا ماده ختمه سی، نو ایمان راوړل به آسان سی.

اوس پوه سی چې په صبر کی دغیر ضروری خواهشونو اوشهوتونو پرینښوول دی او په لمانځه کی ډیر کارونه کول دی ، او ډیر جائز خواهشونه هم وختی طور سره پرینښوول دی ، مثلا خوراك چیښاك خبری کول ، گرځیدل راگرځیدل او نور انسانی ضروریات چی کوم شریعت کی روا او مباح دی ، هغوی هم په لمانځه کی پرینښوول دی ، او دا لمونځ بیا پنځه وخته په پابندی سره کول دی .

دغیر ضروری خواهشاتو پرینښوولو که چیری انسان خپله ملا وتړی نو په څو ورځو طبعی تقاضا به هم ختمه سی هیڅ مشکل به پاته نه سی ، لیکن دلمانځه دوختونو پابندی او دلمانځه دټولو شرطونو پابندی او په دی وختونو کی (یعنی دلمانځه) دضروری خواهشاتو څخه پرهیزکول ، دانسان په طبعیت ډیر زیات پټی دی په دی وجه دلته شبه کیدی سی چې دایمان آسانولو دپاره چی کومه نسخه مقررکړل سوی ده ، یعنی صبر اولمونځ ، دغه نسخه او ددی استعمال په خپله یو سخت شی دی ، خصوصًا دوخت پابندی ، نو ددې مشکل علاج به څه وی ؟ ارشاد وسو .

بیشکه دالمونځ گران ضرور دی ، لیکن دچا زړه کی چی خشوع وی په هغه څه گران نه دی په دی کی دلمونځ دآسانولو طریقه وښوول سوه .

حاصل داچی دلمونځ دسختی اوسبب په وجه که فکر وکړل سی نو معلومه به سی چې دانسان زړه دهر قسمه خیالونو دپاره میدان دی ، او دانسان زړه آموخته دی چی هرقسمه خیالونوکی بغیر دڅه منع ممانعت گرځی ، او دانسان نور ټول اندامونه دزړه تابع دی ، نو په دی وجه دزړه تقاضادا وی چی دده ټول تابع اندامونه د آزاد وی اولمونځ خو ټول ددې آزادی خلاف دی چی مه خانده ، مه وایه ، مه خوره ، مه چښه مه څه ، وغیره وغیره ، نو په دی وجه زړه ددې پابندیو څخه تنگیږي او دده تابع اندامونه هم ددې څخه تکلیف محسوسوی .

خلاصه دا سوه ، چی ددې سختی او دشواری سبب د زړه حرکت فکریه دی نو ددې علاج په سکون سره کول په کار دی ، نو په دی وجه خشوع یی دلمانځه دآسانو لو دپاره ذریعه وښووله څکه چی دخشوع معنی ده سکون قلب ، اوس سوال دا پیدا کیږي چی سکون قلب یعنی خشوع څنگه حاصلیږي ، نو دا خبره په تجربی ثابته ده که چیري څوك دخپل زړه څخه مختلف فکرونه اوخیالونه بغیر دڅه واسطی او ذریعی وښکل غواړی ، نو دی کی ددې کس کامیابی ډیره گرانه ده ، بلکه دی دپاره دا تدبیر دی چی دانسان نفس ، هرکله چی دوو طرفونو ته په یووخت کی متوجه کیدی نه سی ، نو په دی وجه که چیری دا (زړه) په یو خیال او فکر کی ډوب کړل سی ، نو نور خیالات اوسوچونه به یی دزړه څخه پخپله ووزی ، نو په دی وجه دخشوع دتلقین څخه وروسته هغه خیالونه او فکر ښیی ، چی په هغه کی ډوبیدولو سره نور خیالونه دزړه څخه ووزی او ددغه خیالونو په ورکیدلو سره د زړه حرکت ختم سی او سکون ورته حاصل سی او دسکون په وجه په لمانځه کی ورته آسانی حاصله سی او په لمانځه باندی همیشوالی او پابندی حاصله سی او ددغه پابندی سره کبر او غرور او دمرتبی محبت کم سی ، نو داسی دایمان په لاره کی چی کوم خنډ دی هغه لیری سی او ایمان کامل سی اوس ددی خیال تعین او تلقین یی دارنگه کړی دی .

دا خاشعین هغه خلق دي چي خیال لري ددي چي دوی بیشکه مخامخ کیدونکی دي خپل پروردگار سره ، نو په دغه وخت به ده ته ددغه خدمت ښه انعام ورکړل سی اوچي ددې خبری خیال لري ، چي دوی دخپل پروردگار په طرف تلونکی دي او په دغه وخت کی هغه ته به حساب کتاب ورکوی ، ددی دواړو خیالونو څخه رغبت اورهبت یعنی امید او بیره پیدا کیږي او امید او بیره داسی شیان دي چي سړی په ښه کار باندی تیار وی .

اَقِيمُوا الصَّلٰوةَ : دصلوة لفظی معنی دعا ده ، او دشریعت په اصطلاح او ژبه کی دا یو خاص قسم عبادت دی ، په قرآن کی عموما څومره چي دلمانځه په باره کی تاکید سوی دی ، نو ،اقامة ، لفظ ورسره راغلی دی او داسی آیاتونه چي په هغه کي صرف دلمونځ کولو حکم وی ، هغه یو دوه آیاتونه دی ، په دی وجه دقامة صلوة حقیقت باندی ځان پوهول لازمی سو ، داقامة ، لفظی معنی ده نیغول او مضبوطول ، اوعادت دا دی چي کومه ستنه ، دیوال یا درخته چي سیده ولاړه وی ، دهغه دپرېوتو خطره کمه وی ، چي دا یو قسم ددې مضبوطوالی دی په دی وجه ، اقامة ، په معنی دهمیشه کولو او درولو هم راځی .

دقرآن اوسنت په اصطلاح کی ، داقامة صلوة معنی دا ده چي لمونځ په خپله وخت کی پابندی سره اوټولو آدابو اوشرائطوسره چي هغه د درست لمونځ دپاره مقرر دي وکړل سی ، صرف لمونځ کولو ته اقامة صلوة نه سی ویلای ، دلمانځه په باره کی چي څومره فضیلتونه اوبرکتونه قرآن اوحدیث کی راغلی دی داټول داقامة صلوة سره تړلی دی یعنی داصرف لمونځ کولو سره نه حاصلیږي ، چي تر څو پوری لمونځ سره اقامت نړل سوی نه وی لکه دمثال به توګه قرآن کریم وایی .

إِنَّ الصَّلَاةَ تَنْهَى عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ.

ترجمه : بیشکه لمونځ انسان دهری بی حیایی او بد کاری څخه منع کوي .

دلمونځ دا اثر هغه وخت ظاهریږي چي کوم وخت لمونځ سره اقامت پوځای کړل سی دغه وجه ده چي ډیر لمونځ گذار لمونځونه کوی ، او بیا هم دبی حیایی په کارونو کی اخته وي ، ځکه چي ددغه لمونځ گذارو په لمونځونو کی اقامت نسته .

اٰتُوا الزكوٰة : دزکوٰة دلفظ په لغت کی دوې معنی دی ، یو پاکیدل ، دویم زیاتیدل او دشریعت په اصطلاح کی زکوٰة دمال هغه برخی ته ویل کیږي ، چي دشریعت دحکمونو موافق دمال څخه ایستل کیږی او بیا دشریعت دحکم په جوړ ولګول سی .

دلته دا خطاب موجوده بنی اسرائیلو ته دی ، نو په دی وجه ددې آیته دا نه ثابتیږي چي لمونځ او زکوٰة په بنی اسرائیلو فرض وو . او دا عبادت داسلام څخه مخکی دبنی اسرائیلو په دین کی هم وو ، لیکن په سورة مائده کی دآیت

وَلَقَدْ أَخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَ بَنِي إِسْرَائِيلَ وَبَعَثْنَا مِنْهُمُ اثْنَيْ عَشَرَ نَقِيبًا وَقَالَ اللَّهُ إِنِّي مَعَكُمْ لَئِنْ أَقَمْتُمُ الصَّلَاةَ وَآتَيْتُمُ الزَّكَاةَ .

نه ثابتیږي چي لمونځ اوزکوٰة په بنی اسرائیلوفرض وو که څه هم ددې په طریقه اوشکل وغیره کی فرق وو

وَارْكَعُوا مَعَ الرَّاكِعِينَ . رکوع په لغت کی کښته کیدو ته وایی ، او ددغه معنی په وجه سجدی دپاره

درکوع لفظ هم ویل کیږي ، ځکه چې سجده دکښته کیدو هغه آخری درجه ده ، لیکن دشریعت په اصطلاح کې لمانځه کې هغه خاص کښته کیدو ته وایې چې هر لمونځ گذار ته معلوم دی .
دآیت معنی داسې ده چې رکوع کوی رکوع کوونکو سره ، یوه خبره دلته دغورکولو جوگه ده چې دلمونځ په ټولو ارکانو کې درکوع تخصیص ولې وسو ؟ ددې جواب دا دی چې دلته دلمونځ یو رکن ، چې هغه رکوع ده ، ذکر سوه او مراد ورڅخه کل ارکان دی ، یعنې ذکر دجزء مراد ورڅخه کل ، لکه په قرآن کې په یو بل ځای کې فرمایي ، قُرْآنَ الْفَجْرِ او مراد ورڅخه دصبا لمونځ دی ، یعنی ذکر دیوازی قرات ، چې دلمانځه جزء دی ، مراد نه دی ، بلکه ټول لمونځ ورڅخه مجازا مراد دی ، او بعضو احادیثو کې دسجدې لفظ ویل سوی دی او مراد ورڅخه پوره رکعت یا لمونځ دی ، نو په دې وجه دآیت مراد دا سو چې لمونځ کوی لمونځ کوونکو سره ، لیکن دا سوال بیا پاته کیږي ، چې دلمانځه په ډیرو ارکانو کې درکوع تخصیص کې حکمت څه دی ؟ یعنی چې درکوع څخه مراد لمونځ دی ، نو دغه دلمونځ یو بل رکن مثلاً سجده ، قیام ، قرائت به ذکر سوی وو او مراد به ورڅخه لمونځ وو ، درکوع تخصیص ولې وکړل سو ؟
جواب دا دی چې دیهودو په لمانځه کې سجده وغیره ارکان وو لیکن رکوع نه وه رکوع ددین اسلام دلمانځه له خصوصیاتو ده ، نو په دې وجه د ، راکعین ، څخه مراد ، دامت محمد ﷺ لمونځ گذار دی چې دهغوی په لمانځه کې رکوع ده ، او دآیت معنی دا ده ، چې تاسې هم دامت محمدی دلمونځ گذارو په ډول لمونځ ادا کوی ، یعنی اول ایمان راوړی او بیا په جمع لمونځ ادا کوی .

(دجمع دلمانځه احکام)

دلمونځ حکم او فرضیت داَقِیْمُوا الصَّلٰوۃَ څخه معلوم سوی وو ،دلته د ، مَعَ الرَّاكِعِينَ : دلفظ څخه په جمع دلمونځ کولو حکم ورکړل سوی دی . دا حکم دڅه درجې دی ؟ په دې کې دعلماؤ او فقهاؤ اختلاف دی ، دصحابوو او دتابعینو او دفقهائی امت یوه ډله ، جمع واجب گڼی اودجمع پرېښوول سخته گناه گڼی ، او بعضې صحابه خو هغه لمونځ روا هم نه گڼی چې بغیر دڅه شرعی عذر په امامت او جمع نه وی ادا سو ی ، دا آیت دظاهری الفاظو ترمخه دهغو صاحبانو دپاره دلیل دی ، چې جمع او امامتی واجبه گڼی .
ددې څخه علاوه داحادیثو یو څو روایتونه دی چې دهغه څخه دامامتی واجبیدل معلومیږي لکه یوحدیث دی لَاصَلٰوۃَ لِجَارِ الْمَسْجِدِ اِلَّا فِي الْمَسْجِدِ . (ابوداود) ترجمه مسجد ته نژدې وسیدونکی چې دی دهغه لمونځ دمسجد څخه بغیر په بل ځای کې روا نه دی .
او مسجد دلمانځه مطلب خو ظاهره خبره ده ، چې دامامتی لمونځ دی نو دحدیث دالفاظو مطلب دا سو چې څوك مسجد ته نژدې اوسیږي دهغه لمونځ دامامتی څخه بغیر روا نه دی .
او په صحیح مسلم کې دابی هریرة ﷺ په روایت کې دی چې یو ورونډ صحابی نبی ﷺ ته راغی او عرض یې وکی چې ماسره څوك داسې سړی نسته چې هغه ما دلمانځه دپاره مسجد ته بوزی او هم مې راولی ، په دې وجه که ستاسې اجازه وی نو زه به لمونځ په کور کې کوم ، نبی ﷺ ورته اول اجازه ورکړه ، خو چې کوم وخت دا سړی روان سو نو نبی ﷺ پوښتنه ورڅخه وکړه چې داذان اواز ستا کورته در رسیږي ، نو ده وویل چې د اذان اواز خو زه اورمه ، نو نبی ﷺ وفرمایل چې بیا ته مسجد ته راځه اوبعضو روایاتو کې

دی چی نبی ﷺ وفرمایل، چی بیا تا دپاره بل څه لار او اجازه نسته (ابوداود)
اوحضرت عبدالله بن عباس ﷺ وایی چی رسول الله ﷺ فرمایلی دی.
مَنْ سَمِعَ النِّدَاءَ فَلَمْ يُجِبْ فَلَاصَلٰوةَ لَهُ الاَّ مِنْ عُذْرٍ، ترجمه: کوم سړی چی داذان آواز آوری او جماعت ته نه راځی، نو دده لمونځ نه کیږي، مګر دا که چیری دده څه شرعی عذر وی (دا حدیث قرطبی صحیح ګڼی) ددې احادیثو په وجه حضرت عبدالله بن مسعود ﷺ او ابوموسی اشعری ﷺ صحابو ﷺ دا فتوی ورکړی ده، چی دچا کور مسجد ته دومره نژدی وی چی داذان اواز هلته رسیږي، نوکه چیري دی سړی دڅه عذر شرعی څخه بغیر، لمونځ په کور وکی نو دده لمونځ ونه سو (دآواز اوریدو څخه مطلب دا دی، چی د درمیانه قسمه سړی آواز هلته رسیږي، دلاوډ سپیکر آواز یا دداسی سړی آواز چی هغه ډیر لری لری پوری تللی سی، څه اعتبار نسته، یعنی مطلب دا که چیري دلاوډسپیکر آواز، یا ددغه غیر معمولی سړی آواز یو کورکی او ریدی سی او د درمیانه قسم آواز هلته آوریدی نه سی، نو ددې کور خاوند به دغه برنی ذکر سوی حدیث لاندی نه راځی.
دا ټول روایتونه دهغو حضراتو دلیلونه دی، چی هغوی امامتی واجبه ګڼی لیکن دجمهور امت دعلماؤ فقهاؤ صحابه او تابعینو په نزد امامتی سنت مؤکده ده لیکن په سنت مؤکده کی دصبا دسنتو په شان، چی دټولو څخه زیات مؤکده او وجوب ته نژدی دی، او دغه خلقو دقرآن کریم امر، وَارْكَعُوا مَعَ الرَّاكِعِينَ: دنورو آیاتونو او روایتونوپه بنا تاکید ګرځولی دی.
اودکوموا احادیثو څخه چی دامعلومیږي چی دچاکورونه مسجد ته نژدی وی دهغوی لمونځ بغیر دامامتی څخه روانه دی، ددې مطلب دادی چی دداسی خلقولمونځ کامل او مقبول نه دی، په دی باره کی دحضرت عبدالله بن مسعود ﷺ بیان ډیر واضح اوکافی دی، چی مسلم روایت کړی دی چی دهغه ترجمه دا ده.
فقیه الامت حضرت عبدالله بن مسعود ﷺ فرمایی چی کوم سړی دا غواړی چی صبا (یعنی محشرکی) الله ﷻ سره مسلمان مخ سم نو دی سړی له په کار دی چی دپنځو لمونځونو ادا کولو پابندی دی هغه ځای کی وکړی کوم ځای کی چی ادا کیږي (یعنی مسجد) ځکه چی الله ﷻ ستا نبی ته څه دهدایت لاری ښوولی دی اوپنځه لمونځونه په جمع کول په دغه سنن هدی (یعنی دهدایت په لاروکی شامل دی، اوکه چیری تا دا لمونځونه په خپل کور کی وکړه لکه دا دمسجد څخه جلا پاته کیدونکی چی خپل کورکی کوی (اشاره یی یوخاص سړی ته وکړه) نوتا دخپل نبی ﷺ سنت پریښوول او که چیری تا دخپل نبی سنت پریښوول نوته به ګمراه سی (اوکوم سړی چی اودس وکړی اوپه ښه طریقه ځان پاك کړی) اوبیادمسجد په لوری روان سی، نو الله ﷻ دده دهر قدم په عوض کی نیکی دده په عملنامه کی لیکی اودده یوه درجه زیاتوی (اویوګناه یی معاف کوی، اومونږ خپله ډله خو داسی پیدا کړی ده، چی دڅرګند منافق څخه سوا چا بی جمع لمونځ نه کوی، تردی پوری چی بعضو حضراتو په ناجوړتیا کی په دوو کسو لاسونه ایښی وو، مسجد ته به را تلل او په جمع به یی لمونځ کوی، په دی بیان کی چی څنګه دامامت دا همیت او ضرورت ذکر دی، ورسره یی ددی دا درجه هم بیان کړی ده چی دا په سنن هدای کی شامل دی اوسنن هدای ته فقهاء سنت مؤکده وایی نوکه چیری یو سړی دعذر شرعی څخه بغیر مثلاً مرض وغیره څخه

بغیر ځان له لمونځ وکړي او امامتي سره یې ونه کړي ، نو دهغه لمونځ خو به وسي ، لیکن دسنت مؤکده په پرېښوولو به دعتاب او زورنې حق دارسي ، او که چیرې دامامتي دپرېښودو عادت یې جوړ کې نو سخت ګناهګار به سي ، خصوصاً په داسې صورت کې چې مسجد وران پاته سي او خلق په کورونو کې لمونځونه کوي نو دا ټول دسزاحقدار دي ، اوقاضي عیاض وایي چې داسې خلق دپوه کولو ځخه وروسته هم دخپل عادت ځخه واپس نه سو دوی سره دي جنګ وکړل سي (قرطبي)

(دبې عمله واعظ مذمت)

أَتَأْمُرُونَ النَّاسَ بِالْبِرِّ وَتَنسَوْنَ أَنفُسَكُمْ . په دې آیت کې خطاب که څه هم دیهودو علماؤ ته دی ، دوی ته ملا متیا ورکول کیږي چې دوی خپلو دوستانو او خپلوانو ته وایي او نصیحت کوي چې تاسې دمحمد ﷺ پیروي اوتابعداري کوی) اوپه دین اسلام ټینګ اوسیږي (او دا خبره ددې علامه ده ، چې دیهودو عالمانو دین اسلام په یقیني طورسره حق ګڼولو) مګر په خپله دنفس له خواهشاتو دومره مغلوب وو چې اسلام قبلولو او راوړلوته تیار نه وو ، لیکن په دې آیت کې دمعنی په اعتبار سره دهر هغه سړي مذمت دی چې نورو ته خود نیکۍ کولو رغبت ورکوي ، لیکن پخپله عمل نه په کوي نور دالله ﷻ دعذاب ځخه بیروي لیکن پخپله نه بیریږي ، دداسې سړي په باره کې په احادیثو کې ډیر سخت وعیدونه راغلي دي ، دحضرت انس ﷺ ځخه روایت دی چې نبي ﷺ فرمایلي دي ، چې دمعراج په شپه زه په څه داسې خلقو تیر سوم چې دهغوی شونډې او ژبې داور په قینچیانو پریکیدلې ما دجبریل ؑ ځخه پوښتنه وکړه ، چې داځوك دي ؟ جبریل ؑ ووِل ، چې داستا دامت مالداره واعظان دي چې خلقو ته به یې دنیکۍ حکم کولو او په خپله به یې عمل نه په کوي (ابن کثیر)

ابن عساکر ذکر کړی دی چې نبي ﷺ فرمایلي دي ، چې بعضې جنتیان به بعضې دوږخیان په اورکې ویني نو پوښتنه به ورځخه وکړي چې تاسې اورته ولې رسیدلي یاست ؟ حال دا دی چې په خدای مو دې قسم وی چې مونږ په هغه نیکو عملونو جنت ته تللي یو ، کوم چې تاسې مونږ ته ښوولي وو ، نو دوږخیان به ووایي ، مونږ په ژبه ضرور ویل لیکن په خپله مو عمل نه په کوی (ابن کثیر ج ۱ ص ۱۵۰)

(آیافاسق وعظ اونصیحت کولې سي ؟)

لیکن ددغه مخکې ذکر سوې بیان ځخه دا نه معلومیږي چې بې عمله اوفاسق بل ته وعظ اونصیحت کولې نه سي ، یعنې هغه له روا نه دي چې بل ته وعظ اونصیحت وکړي ځکه چې نیك عمل کول جلا نیکي ده اوښه عمل بل ته ښوول بله مستقله نیکي ده ، اوظاهره خبره چې دیوې نیکۍ په پرېښودو دا ضروري نه ده چې بله نیکي دې هم پرېښوول سي لکه چې ځوك لمونځ نه کوي ، نو دا لازمه نه ده چې هغه دې روژه هم پریږدي ، بالکل دغه شان که چیرې ځوك لمونځ نه کوي نو دا ضروري نه ده چې هغه دې بل ته دلمونځ کولو دپاره وینا نه کوي ، دغه شان دیو نا جائز عمل کول جلا ګناه ده اوخپل اثر لاندې خلق له دغه ناجائز فعل ځخه نه منع کول جلا ګناه ده او دګناه کولو ځخه دا لازمه نه ده چې دویمه ګناه دې هم ضرور وکړل سي (روح المعاني ج ۱ ص ۲۴۸)

امام مالك رحمه الله دحضرت سعیدبن جبیر ﷺ دا قول نقل کړی دی که چیرې ځوك په دې خیال امربالمعروف

اونهی عن المنکر پریږدی چی زه پخپله گناهگار یم ، کله چی گناهونو څخه پاك سم نو بیا به خلقو ته تبلیغ کوم ، نو دداسی خبری نتیجه به داسی چی څوك تبلیغ کوونکی به پاته نه سی ، ځکه چی داسی څوك دی چی دگناه هونو څخه بالکل پاك وی دحسن ؓ ارشاد دی چی شیطان خو دا غواړی چی خلق په دی غلط خیال کی دتبلیغ فریضه پریږدی (قرطبی)

بلکه حضرت حکیم الامت تهانوی رحمه الله به فرمایل چی کوم وخت ماته دخپل څه بد عادت پته ولگیږي نو زه ددي عادت مذمت په خپلو وعظونو کی په ظاهری طور سره بیانوم (دی دپاره چی دوعظ په برکت به زما دا عات ختم سی)

خلاصه دا چی د، أَتَأْمُرُونَ النَّاسَ بِالْبِرِّ وَتَنسَوْنَ أَنفُسَكُمْ : ایت مطلب دا نه دی چی بی عمله انسان دپاره وعظ کول ښه کار نه دی ، بلکه ددې مطلب دا دی چی وا عظ ته بی عمله کیدل په کار نه دی اوپه دی دواړو خبرو کی ډیر فرق دی ، لیکن دلته یو سوال دا کیدی سی چی بی عمله کیدل نه واعظ له جائز دی اونه غیر واعظ له ، بیا دواعظ خاص کولو وجه څه ده ؟ جواب دا دی چی ناجائز خو دواړو دپاره ده ، لیکن دواعظ جرم دغیر واعظ په مقابله کی زیات دروند او زیات دملا متیاوړ دی ، ځکه چی واعظ جرم ، جرم گنی اوبیا یی کوی ، نو ده څخه دا عذر نه وی چی ماته ددې جرم کیدلو علم نه وو ، په خلاف دغیر واعظ څخه ، چی که څه هم هغه دعلم څخه حاصلولو یو گناه ځان له کړی ده ، لیکن دگناه په کولو کی هغه څخه په څه درجه کی عذر وی ، دی څخه علاوه عالم او واعظ که چیری څه جرم کوی نو دا دین سره یو قسم خندا کول دی ، لکه چی حضرت انس ؓ څخه روایت دی چی رسول الله ﷺ فرمایلی دی چی الله ﷻ به دقیامت په ورځ دعلماؤ په مقابله کی بی علمه خلق زیات معاف کوی .

(دوې نفسیاني ناروغیاني او دهغو علاج)

دمال محبت اودمرتبی محبت دا دواړه دزړه داسی بیماری دی چی ددی په وجه دانسان ددنیااوداخرت دواړو ژوند بر بادیږی که فکر وکړل سی، نومعلومه به سی چی په انسانی تاریخ کی تراوسه چی څومره دانسانیت دشان سره غیرمناسب جنگونه سوی دی اوڅومره فسادونه سوی دی هغه اکثره اوزیات ددغو دوو بیماری په وجه سوی دی ، دمال دمحبت نتیجی دا دی .

(۱) دمال دمحبت څخه بخل اوکنجوسی پیدا کیږی چی دهغه قومی نقصان خو دا دی ، حي دداسی مال څخه قوم ته څه فائده نه رسیږی دوهم نقصان پخپله ددغه سړی ذات ته رسیږی ، ځکه چی په معاشره کی داسی سړی ته په ښه نظرنه کتل کیږی .

(۲) دمال دمحبت څخه خودغرضی پیدا کیږی چی دمال دهوس دپوره کولو دپاره بیاسړی په شیانوکی گډون په تله ترازوکی کمی کوی رشوت اخلی دمکر او فریب او د دوکی نوی نوی طریقی راباسی اوخپله توبه ترمخکی دزیات ډکولو دپاره دنورو وینی چیښی ددی تولو نتیجه دمالدارو او دمزدورو ترمنځ دجگړی په شکل کی ظاهریږي .

(۳) داسی سړی ته چی څومره مال حاصل سی ، بیاهم تردی زیات حاصلولوپه داسی فکر اوغم کی وی، چی ده ته دتفریح اوارام کولو وخت هم نه حاصلیږی دغه فکر اوغم دی خوری ، نتیجه یی داسی چی کوم

مال دده دآرام او راحت ذريعه گرځيده هغه دده دځان دپاره بلا سي.
(۴) حقه خبره چي خومره روښانه واضحه ده ته وړاندي راسي، خو دی ددې دمنلو همت نه لري ځکه چي دا دده دمال دهوس متصادم وي، او داشيان په اخرکي دټولي معاشري امن اوسکون برباد کړي.
که چيري فکر وکړل سي نو دمرتبې دمحبت هم دغه حال دی ځکه چي دمرتبې دمحبت ځخه تکبر، خود غرضي حقونه نه ورکول، داقتدار هوس، او داقتدار حاصلولو اوباقي ساتلو دپاره ويني تويول پيدا کيږي، او دا داسي شيان دي چي دژوند ځخه عذاب جوړ وي.
ددې دواړو مرضونو علاج قران شريف دا ښووی چي، وَاسْتَعِيْنُوا بِالصَّبْرِ وَالصَّلٰوةِ (په صبر اولمانځه سره مدد اخلئ) يعني صبر کوي اوخپل لذتونه اوشهوتونه ټينګ کړي، په دي به دمال محبت کم سي، ځکه چي دمال محبت په دی وجه پيدا کيږي، چي مال دخوندونو اوشهوتونو ذريعه ده او کوم وخت چي ددغه خوندونو اوشهوتونو په پټوسترګو تابعداري پريښوول سي، که څه هم په اول کي به داګرانه وي، ليکن کرار، کرار داخواهشونه به اعتدال ته راسي، او اعتدال به ستاعادت سي، نو بيا به دمال زياتوالي ته ضرورت پاته نه سي اونه دمال مينه به دومره غالبه سي، چي په سرې دخپل سود زيان ځخه ړوند اوکوڼ کړي، او دلمونځ دبرکته به دمرتبې محبت کم سي، ځکه چي په لمانځه کي په ظاهره اوباطنه دواړوکي عاجزي اوټيټ والي دی، اوکوم وخت چي دصحيح لمونځ کولو عادت په چاکي پيداسي نو هر وخت هغه دالله ﷻ په مخکي دخپلي عاجزي اوټيټ والي تصور به کوي او ددغه تصور دکبله تکبر او غرور او دمرتبې محبت کميږي.

(دخشوع حقيقت)

اِلاَّ عَلَى الْخٰشِعِيْنَ: په قرآن اوسنت کي چي هرځای دخشوع ترغيب راغلی دی ددې ځخه په مراد دزړه سکون اوعاجزي ده چي دالله ﷻ دلوی والي په مخکي په خپل ځان باندي دسپك والي دعلم ځخه پيداکيږي او دهغه نتيجه به دا وي، چي طاعت او فرمان برداری ورته آسانه وي اوکله ددې نښې پربدن باندي هم ظاهريدل شروع سي، هغه دا چي بيا دی مودب، متواضع اومات زړی ښکاري اوچي په زړه کي دالله ﷻ ځخه بيره اوتواضع نه وي، نوهغه که څه هم په ظاهره څومره مؤدب اومتواضع ښکاري خوپه حقيقت کي دکاملي خشوع خاوندنه دی، البته دخشوع نښاني قصدا ظاهرول ښه کارنه دی، حضرت عمر ﷺ ويوځوان وليدی چي سر يې ټيټ کړی وو اوناست وو نوحضرت عمر ﷺ ورته وفرمايل چي سر پورته کړه خشوع په زړه کي وي، دحضرت ابراهيم نخعي رحمه الله ويناده چي خرابه جامه اغوستل خراب خوراك کول اوسرکښته نيول خشوع نه ده خشوع خو دا ده چي دحق په معامله کي ښه او بد دواړو سره يو شان سلوك وکړل سي اوالله ﷻ چي څه فرض کړي دي دهغه په اداکولوکي دالله ﷻ دپاره زړه خالي کړل سي دحضرت حسن ﷺ ارشاد دی چي کوم وخت به حضرت عمر ﷺ خبره کوله نو په زوره به يې کوله اوچي تګ به يې کولو نو ژر ژر به تلی، او چي وهل به يې کول نو په زوره به يې کول حال دا دی چي هغه دخشوع خاوندوو، لنډه دا چي خپل قصدا او اختيارسره دخاشعينوغوندي شکل جوړول دشيطان اودنفس دوکه ده اوښه خبره نه ده البته که بې اختياره داکيفيت څرګندسي نوباك نسته (قرطبي)

فائده: خشوع سره يوبل لفظ هم استعماليږي چې په قرآن کې هم ځوځو واره راغلی دی دا دواړه لفظونه تقريباديوی معنی الفاظ دی ، ليکن دخشوع لفظ داصل په اعتبار سره د اواز او دنظر دکښته والی اوعاجزی دپاره ويل کيږي،په دی شرط چې دامصنوعی جوړښت نه وی، بلکه دزړه دبيری اودتواضع نتيجه وی ، په قرآن شريف کی دی ، وَخَشَعَتِ الْأَصْوَاتُ : او دخضوع لفظ دجسم اوبدن دتواضع او انکساری اوعاجزی دپاره استعماليږي، په قران حکيم کی دی ، فَظَلَّتْ أَعْنَاقُهُمْ لَهَا خَاضِعِينَ : ترجمه وروسته دهغوی څټونه دهغه په مخکی ټيټ سوه .

(په لمانځه کي دخشوع فقهي حيثيت)

په لمانځه کی دخشوع تاکيد په قران اوسنت کی په ځوځو واره را غلی دی دقرآن حکيم ارشاد دی ، وَأَقِمِ الصَّلٰوةَ لِذِكْرِي : ترجمه اولمونځ قائم کړه زما دياد دپاره ، او دا ظاهره خبره ده چې غفلت دياد ضد دی خوك چې په لمانځه کی دالله ﷻ څخه غافل سي ، نو هغه دالله ﷻ ديادولو فريضه ادا نه کړه ، په يوبل آيت کی ارشاد دی ، وَلَا تَكُنْ مِنَ الْغَافِلِينَ : ترجمه : او ته دغافلانو څخه مه کيږه ، درسول الله ﷺ ارشاد دی چې لمونځ خو بس ځان مسکين کول اوتوا ضع ده او ددی ظاهری مطلب دا دی ، چې کله ځان مسکين ګڼل اوتواضوع په زړه کی نه وی، نو هغه لمونځ نه دی ، په يوبل حديث کی دی چې ، دچالمونځ چې هغه دبې حيايی اوبدوکاروڅخه منع نه کړی نوهغه دالله ﷻ څخه ليری کيږي، او دغافل لمونځ دبی حيايی اوبدوکارونو څخه منع نه کوی ، معلومه سوه چي دغفلت لمونځ کول دالله ﷻ څخه ليری کيدل دی

امام غزالی رحمه الله دغه مخکی ذکرسوی آياتونه اور وايتونه اونور دليلونه وړاندی کړی اوويلی دی چې خشوع دلمانځه دپاره شرط ده اودلمونځ صحت په دی نښتی دی بيا امام غزالی رحمه الله وايی چې دسفيان ثوری رحمه الله حسن بصری رحمه الله اودمعاذبن جبل رضی الله عنه مذهب دغه وو چې دخشوع څخه بغير لمونځ نه کيږي بلکه فاسددی ، ليکن څلور امامان اوجمهورفقهاؤ خشوع دلمانځه دپاره شرط نه ګڼی ، بلکه ددې باوجود چې خشوع دلمانځه روح دی ، دومره شرط کوی چې دتکبير تحريمی په وخت کی زړه حاضر وی چې يوازی دالله ﷻ دپاره لمونځ کوم او دا يی په زړه کی وی چې الله ﷻ ته ولاړيم په نورلمانځه کی که چيري خشوع حاصله نه سی ، نو دی دفقهی له مخی تارك الصلوة نه دی اونه په ده دتارك الصلوة دتعزير او نور احکام مرتب کيږي ، البته دومره خبره ده چې ده ته هغه ثواب نه حا صليږي کوم چې هغه سړی ته حاصليږي چې دهغه په ټول لمونځ کی خشوع وی ، امام غزالی رحمه الله ددی دا وجه ښودلی ده چې فقهاء په باطنی احوالو او دزړه په کيفياتو باندی حکم نه کوی بلکه دوی يوازی دظاهری اندامونو، ظاهری عملونو حکم کوی دا خبره چې دفلانی عمل ثواب به په اخرت کی ورکول کيږي يابه ورنه کړل سی دفقهی دحدونوڅخه وتلی ده ، څکه په باطنی کيفياتی باندی حکم لګول د دوی دبحث څخه دباندی دی او خشوع يو باطنی کيفيت دی ، نو په دی وجه دوی خشوع په ټول لمونځ کی شرط نه ګرځوی ، بلکه دخشوع معمولی او ادنی مرتبه يی شرط کړي ده اوهغه داچې کم ازکم تکبير تحريمه په وخت يوازی دالله ﷻ عبادت او تعظيم نيت يی وی ، ددی خبری چې خشوع په ټول لمانځه کی شرط نه ده ، بل دليل دا دی چې دقران په نورو اياتونو کی داحکامو دتشريح دا واضح اوښکاره اصول ښوول سوي دی چې الله ﷻ

په انسانانوداسی یوشی نه فرض کوی چی هغه د دوی دطاقت څخه وتلی وی ، اوپه ټول لمانځه کی خشوع لرل ، ماسوا دیو څوکسانو څخه ، دطاقت څخه وتلی شی دی نو په دی وجه دلمانځه په سرکی خشوع شرط کړل سوه نه په ټول لمانځه کی .

﴿ لمونځ دخشوع څخه بغیر هم بالکل فائدې نه دی ﴾

په اخر کی امام غزالی رحمه الله وایی ، چی دخشوع دداسی اهمیت باوجود مونږ دالله ﷻ څخه امید لروچی په غفلت سره لمونځ کوونکی هم بیخی دتارك الصلوة په درجه کي نه دی ، ځکه چی دفرضو د ادا کولو اراده خو یی کړي ده ، او دلږی شیبی دپاره زړه دالله ﷻ دپاره خالی کړي دی، هغه داچی کم ازکم دنیت په وخت کی یي خیال یوازی الله ﷻ ته وو ، دداسی لمونځ کم ازکم فائده داضرورده، چی دده نوم دنافرمانو او بی لمانځو دفهرست څخه ووتی .

لیکن بلی خواته دابیره هم ده چی هسی نه دغافل حالت ترتارك دحالت زیات خراب نه وی ، ځکه چی کوم غلام داقاپه خدمت کی حاضر سی او اقاته یی څه توجه نه وی او دحقارت څخه په ډکي لهجی سره خبری کوی، نو دده حالت تر هغه غلام څخه ډیر زیات خراب دی چی هغه دسرڅخه دآقاخدمت ته حاضرسوی نه ری ، لنډه دا چی دا معامله دبیری او د امید ده ، دعذاب بیره هم ده او دبخښنی امید هم ، نو په دی وجه دغفلت او تساهل پرینبوولو دپاره دخپل وس موافق کوشش کول په کار دی .

يٰبَنِيْٓ اِسْرَاۗءِيْلَ اذْكُرُوْا نِعْمَتِيَ الَّتِيْٓ اَنْعَمْتُ عَلَيْكُمْ وَاَنِّىْ فَضَّلْتُكُمْ عَلَي الْعٰلَمِيْنَ ﴿۴۷﴾

ای بنی اسرائیلو یادکی زما احسان چی ماپه تاسی کړی دی اوهغه چی ماتاسی ته لوی والی درکړی دی په ټول

وَاتَّقُوْا يَوْمًا لَّا تَجْزِىْ نَفْسٌ عَنْ نَّفْسٍ شَيْـــًٔـا وَّلَا يُقْبَلُ مِنْهَا

عالم باندی ، او وبیرېږی دهغه ورځی څخه چی په کار به ور نه سی یوسړی دبل څه قدر ، اوقبول به نه سی دهغه

شَفَاعَةٌ وَّلَا يُؤْخَذُ مِنْهَا عَدْلٌ وَّلَا ھُمْ يُنْصَرُوْنَ ﴿۴۸﴾

دطرفه بدله سفارش او نه به واخستل سی دهغه دطرفه بدله ، او نه به دهغوی کومك کول کیږي .

تفسیر: ای دیعقوب علیه السلام اولاده ، تاسی زما هغه نعمت یاد کړی (دی دپاره چی دشکر او د اطاعت حرکت پیداسی) چی ماتاسی ته په انعام کی درکړی وو (او هغه خبره یاده کړی) چی ماتاسی ته (په خاص خاص معاملوکی) په ټولی دنیا والوباندی لوړوالی درکړی وو (اویوه ترجمه داهم کیدی سی چی ماتاسی ته دمخلوق په یولوی برخی لوړوالی درکړی وو ، مثلا دهغه زمانی په خلګوباندی .

فائده : په دی آیت کی خطاب هغه یهودوته دی کوم چی درسول الله ﷺ په زمانه کی وو ، او عموماداسی کیږی چی په پلار اونیکه باندی کوم احسان وسی دهغه څخه دهغه اولاد هم فائده اخلی ، ددی خبری په عام طور سره مشاهده ده ، نو په دی وجه دوی هم په دی آیت کی مخاطب ګڼل کیږی .

اوبیرېږی دداسی ورځی څخه چی (هغه کی) نه یوڅوك دبل چادطرف څخه څه مطالب ادا کولی سی اونه

دیوچادپاره دبل دطرفه څه سفارش قبلیدی سی (بیاچی پخپله په دغه کس کی ایمان هم نه وی چی دکوم سفارش کول کیږی) اونه دیوسړی دطرفه څه بدله اخیستل کیږی اونه به ددغه خلګوطرف داری وکړل سی
فائده: په دی ایت کی چی دکومی ورځی ذکر دی دهغی څخه مراد دقیامت ورځ ده دمطالبی دادا کولو مطلب دا دی چی مثلا دچاپه ذمه لمونځ او روژه وی اوبل سړی دا ووایی چی زمالمونځ او روژه دی واخیستل سی او دده حساب دی په پوره سی اومعاوضي مطلب دا چی څه مال وغیره دا خل کړل سی او دی خلاص سی یعنی دا دواړه خبری به نه وی اوبغیر دایمان څخه دسفارش دنه قبلیدوچی ویل سوی دی ، نونورو ایتونوڅخه معلومه سوي ده چي ددی صورت به دا وی چی دداسی خلګو به سفارش نه کیږی چی هغه دقبلیدو نه وی او دطرف داری صورت دا دی چی څوك زور دار حمایت وکی او په زور بی دعذاب څخه را وباسی ، غرض دا چی به دنیاکی دکومك چی څومره طریقی وی هغه به هلته دعذاب څخه دخلاصیدلو دپاره نه وی ، هو یوازی یوه طریقه سته چی هغه ایمان دی.

وَإِذْ نَجَّيْنَٰكُم مِّنْ ءَالِ فِرْعَوْنَ يَسُومُونَكُمْ سُوٓءَ ٱلْعَذَابِ

او یاد کی هغه وخت چی خلاصی درکړه مونږ تاسی ته دفرعون دخلقو څخه چی کول به یی په تاسی باندی لوی

يُذَبِّحُونَ أَبْنَآءَكُمْ وَيَسْتَحْيُونَ نِسَآءَكُمْ ۚ وَفِى ذَٰلِكُم

عذاب ، ذبح کول به یی ستاسی زامن ، اوژوندی به یی پریښوولی ستاسی ښځی او په دی کی

بَلَآءٌ مِّن رَّبِّكُمْ عَظِيمٌ ﴿٤٩﴾

ازمیښت وو ستاسی دپروردګار دطرفه لوی

لنډتفسیر: مخکی چی دکومو معاملوحواله ورکول سوي ده ددی ځایه دهغه تفصیل شروع سو، اولنی معامله خو دا ده چی او (هغه زمانه یاده کی) چي کوم وخت خلاصی درکړه مونږتاسی خلګو پلارانو نیکونو ته دفرعون دمتعلقینو څخه په فکر لګیدل وه ستاسی دزړه ازارولو دپاره مری به یی غوڅولی ستاسی د اولاد (نارینه) او ژوندی به پریښول ستاسی ښځی (انجلی به یی ژوندی پریښووله نو هغه به لوی ښځی سوی) اوپه دی (واقعی) کی ستاسی دپر وردګار دطرفه ستاسی یولوی دروند امتحان وو.
فائده: چا فرعون ته پیش ګویی کړی وه چی په بنی اسرائیلوکی به یو داسی هلك پیدا کیږی چی دهغه دلاسه څخه به ستا باچهی ختمیږی ، په دی وجه چی به بنی اسرائیلو کی چی به کوم هلك پیدا سو هغه به ده مړ کوی او دانجونوڅخه خو یی بیره نه وه نو دوی ته به یی څه نه ویل او ژوندی به یی پریښوولی ، دوهمه خبره دا وه چی دی ښځو نه به ده دمینځو او دخدمت کاروکار اخیستل نو د دوی ژوندی پریښوول هم دخپل مقصد دپاره وو.
او په ، ذٰلِكُمْ : سره اشاره یاذبح اوقتل ته ده اوذبح اوقتل مصیبت دی اوپه مصیبت کي دصبر امتحان

وی یعنی دا معلومول وی چی دا سړی په دی مصیبت کی څومره صبرکوی یاپه ، ذٰلِكُمْ : سره اشاره خلاصی ته ده اوخلاصی خو یو نعمت دی او په نعمت کی دشکر امتحان وی یعنی دا ظاهرول وی چی دسړی په دی نعمت شکر کوی او که نه او ددی نجات اوخلاصی تفصیل یی وروسته بیان کی .

وَإِذْ فَرَقْنَا بِكُمُ الْبَحْرَ فَأَنجَيْنَاكُمْ وَأَغْرَقْنَا آلَ فِرْعَوْنَ وَأَنتُمْ تَنظُرُونَ ﴿٥٠﴾

اوکوم وخت چی وشلوی مونږ ستاسی په وجه دریاب بیاخلاص کړاست مونږتاسی اودوب موکړه دفرعون خلق او

وَإِذْ وَاعَدْنَا مُوسَىٰ أَرْبَعِينَ لَيْلَةً ثُمَّ اتَّخَذْتُمُ الْعِجْلَ مِن

تاسی کتل ، او کله چی مونږ وعده وکړه موسی ﷺ سره دڅلویښتو شپو بیا تاسی کلیکی جوړکی

بَعْدِهِ وَأَنتُمْ ظَالِمُونَ ﴿٥١﴾

دموسی ﷺ څخه وروسته او تاسی ظالمان واست .

تفسیر: او (هغه زمانه یاده کی) چی کوم وخت وشلوو مونږ تاسی ته (دلاری ورکولو په وجه ترېو) دریاب بیا مونږ (د ډوبیدوڅخه) محفوظ کړای ست او غرق موکړل دفرعون متعلقین (سره دفرعونه) او تاسی (دا) کتل .

فائده : دا قصه هغه وخت وسوه چی موسی ﷺ پیدا سو ، بیا پیغمبر سو او تر ډیر وخته پوری یی فرعون پوهولو ، کوم وخت چی هغه په هیڅ صورت کی منلوته تیار نه سو نوموسی ﷺ ته حکم وکړل سو ، چی ته په پټه بنی اسرائل دی ځای څخه بوزه . په لاره کی دریاب راغی او په دغه وخت کی د وروسته څخه فرعون سره دلښکره را ورسیدی دالله ﷻ په حکم دریاب لاری لاری سو اوبنی اسرائلوته دتیریدلو لاره پیدا سوه ، دوی خو پوری وتل ، دفرعون رسیدلو پوری دریاب دغه شان وو ، هغه هم دوی پسی دتګ په غرض په دریاب ورګډ سو ، نو په دغه وخت دټولو طرفونو څخه دریاب بیا را غونډ سو او په خپل اول حالت سو او دهغه ملګری ټول هلته غرق سول .

او (هغه زمانه یاده کړه) کوم وخت چی وعده وکړه مونږ موسی ﷺ سره (دتورات دورکولو دڅه مودی په تیریدو ، چی هغه کی دلسو شپو زیاتوالی وسو) دڅلویښتو شپو (زمانه سوی وه) بیا تاسی خلقو (دعبادت دپاره) تجویز کړو څخه دموسی (ﷺ دتلو) څخه وروسته اوتاسی (په دی تجویزکی صریح) ظلم ته ملا ترلی وه (چی دداسی بی ځایه خبری قائله سوی وی)

فائده : دا قصه هغه وخت وسوه چی کوم وخت دفرعون دغرقیدوڅخه وروسته بنی اسرائل دبعضو په قول ، مصرته بیرته را غلل او یا په قول دبعضو په یو مقام کی دیره سول ، نوموسی ﷺ ته بنی اسرائیل وویل چی اوس مونږ بالکل په اطمینان یو ، که چیری څه شریعت اوقانون مونږ دپاره مقررکړل سی ، نو هغه به مونږ خپل دستور العمل جوړ کړو ، دموسی ﷺ په عرض کولو الله ﷻ وعده وکړه چی ته کوه طورته راسه یوه میاشت زمونږ په عبادت کی تیره کړه ، یوکتاب به مونږ تاته درکړو ، موسی ﷺ دغه شان وکړل

او تورات ده ته ورکړل سو ، لیکن دلسو ورځو په عبادت کی دتیرولو حکم په دی وجه ورکړل سو چی موسی ﷺ دیوی میاشتی د روژی نیولو څخه وروسته افطار کړی وو او الله ﷻ ته د روژه دار دخولی بوی خوښ دی نو په دی وجه موسی ﷺ ته حکم وسو چی لس (۱۰) ورځی نوری روژی ونیسه چی هغه بوی بیاپیداسی ، نو داسی دا څلویښت روژی پوره سوی ، موسی ﷺ خودلته وو ، او هلته یوسړی چی نوم یی سامری وو ، دسپینو یا سرو دیوسخی قالب جوړکی اوپه کی یی هغه خاوره واچوله چی کومه ده دجبرئیل ﷺ د اسپی دپښولاندی څخه اخستی وه اوځان سره یی محفوظه ساتلی وه ، په دغه سخی کی روح اوساه راغله اوجاهلو بنی اسرائیلو ددی عبادت شروع کی.

ثُمَّ عَفَوْنَا عَنْكُمْ مِّنْ بَعْدِ ذٰلِكَ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُوْنَ ﴿۵۲﴾

بیا مومعاف کړاست مونږ تاسی په دی هم دی دپاره چی تاسی احسان ومنی.

لنډتفسیر: بیا هم مونږ (ستاسی توبی کولو سره) عفووکړه تاسی ته دومره غټی خبری څخه وروسته په دی امید چی تاسی به ښیګړه ومنی.

فائده: ددې توبی بیان وروسته په دریم آیت کی ذکر دی ، دالله ﷻ ددې امیدلرلو مطلب نعوذبالله دا نه دی ، چی خدای ﷻ ته شك وو ، بلکه مطلب دا دی چی دا عفو داسی شي دی ، چی لیدونکو ته دشکر ګذاري دامید ګمان کیدای سی.

وَاِذْ اٰتَيْنَا مُوْسَى الْكِتٰبَ وَالْفُرْقَانَ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُوْنَ ﴿۵۳﴾

اوکوم وخت چی ورکی مونږموسی ته کتاب اودحق څخه جلاکوونکی حکمونه دی دپاره چی تاسی سیده لارپیداکی

لنډتفسیر: او (هغه زمانه یاده کړی) چی کوم وخت موسی ﷺ ته کتاب (تورات) مونږ ورکی او دفیصلی شی په دی امید چی تاسی په سیده لار روان اوسیږي.

فائده: دفیصلی شی یا خو هغه احکامو شرعیوته یی ویلی دی چی کوم په تورات کی لکلی دی څکه چی شرع سره دټولو اعتقادی او عملی اختلافونو فیصله کیږي یایی معجزوته ویلی دی ، څکه چی دوی سره درښتیاؤ او د درواغو دعوو فیصله کیږي ، یا یی تورات ته ویلی دی ، چی په دی کی دکتاب صفت هم سته او دفیصلی کولو صفت هم.

وَاِذْ قَالَ مُوْسٰى لِقَوْمِهٖ يٰقَوْمِ اِنَّكُمْ ظَلَمْتُمْ اَنْفُسَكُمْ بِاتِّخَاذِكُمُ الْعِجْلَ فَتُوْبُوْٓا

او کوم وخت چی وویل موسی ﷺ خپل قوم ته ای قومه! تاسی نقصان وکی دخپل ځان دسخوندرکی په جوړولو

اِلٰى بَارِئِكُمْ فَاقْتُلُوْٓا اَنْفُسَكُمْ ذٰلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ عِنْدَ بَارِئِكُمْ

نو اوس توبه وکړئ خپل پیداکوونکی ته او وژنی خپل خپل ځانونه دا غوره ده تاسی دپاره دپروردګار په نزد

فَتَابَ عَلَيۡكُمۡۚ إِنَّهُۥ هُوَ ٱلتَّوَّابُ ٱلرَّحِيمُ ﴿٥٤﴾

بیا متوجه سو په تاسی باندی ، بیشکه هغه دی معاف کوونکی او ډیر مهربان .

لنډتفسیر : او (هغه زمانه یاده کړه) هرکله چی موسی (علیه السلام) خپل قوم ته وویل چی ای زما قومه ! بیشکه تاسی خپل لوی نقصان وکی دځخی دعبادت کولو په وجه اوتجویز سره ، نو تاسی اوس دخپل خالق په طرف متوجه سی ، بیا بعضی خلق (چی کومو دځخی عبادت نه وی کړی) بعضی هغه خلق (کوموچی دځخی عبادت کړی دی) قتل کړی دا (کار) تاسی دپاره به غوره وی ، ستاسی دپیداکوونکی په نزد بیا په دی (کار کولو سره) الله ﷻ ستاسی په حال متوجه سو ، بیشکه هغه خو داسی دی چی توبه قبلوی اومهربانی کوی .

فائده : دا دهغه طریقی بیان دی چی د دوی دتوبی کولو دپاره تجویز سوه یعنی مجرم او ګناهګا خلق دی قتل کړل سی لکه زمونږ په شریعت کی هم دبعضی ګناهونو سزا باوجود دتوبی هم قتل اوهلاکول دی ، مثلاً په قصداً قتل کی قتل دی اوچی دزنا ثبوت په شاهدانو سره وسی هلته رجم دی ، ځکه چی دتوبی کولو سره دا سزا نه ساقطیږي نو دغو خلقو په دی عمل وکی ، چی دهغه په وجه آخرت کی درحمت اومهربانی مستحق وګرځیدل .

وَإِذۡ قُلۡتُمۡ يَٰمُوسَىٰ لَن نُّؤۡمِنَ لَكَ حَتَّىٰ نَرَى ٱللَّهَ جَهۡرَةٗ فَأَخَذَتۡكُمُ

اوکوم وخت چی تاسی وویل ای موسی امونږ به هرګزیقین ونه کړو ستاچی ترڅوونه وینو الله په ډاګه بیاونیولاست

ٱلصَّٰعِقَةُ وَأَنتُمۡ تَنظُرُونَ ﴿٥٥﴾

تاسی تندر او تاسی کتل

لنډتفسیر : او (هغه زمانه یاده کړی) چی هرکله تاسی خلقو (داسی) وویل چی ای موسی (علیه السلام) مونږ ستاسی وینا به هیڅکله ونه منو ، (چی دا دالله ﷻ کلام دی) ترڅو چی مونږ (پخپله) الله ﷻ په ډاګه ونه وینو نو (په دغه بی ادبی) په تاسی تندر پریوتو او تاسی (ددغه تندر پریوتل) په سترګو لیدل .

فائده : دا قصه داسی وسوه چی کوم وخت موسی (علیه السلام) دطورغر ځخه بیرته راغی اوتورات یی ځان سره راوړی اووی ویل چی دا دالله ﷻ کتاب دی نوځینو بی ادبو خلګو وویل ، چی الله ﷻ دی په خپله مونږ ته ووایی ، چی دا زماکتاب دی نو بیابه زمونږ یقین راسی ، موسی (علیه السلام) ورته دخدای په اجازه وویل چی طور غره ته درځی دا خبره به هلته وسی ، بنی اسرائیلو دی کار دپاره اویا ۷۰ کسان منتخب کړل او دموسی (علیه السلام) سره طورغره ته ولیږل ، هلته چی ورسیدل دالله ﷻ کلام دی خلګو پخپله واوریدی ، نو بیا یی دا وویل چی یوازی په کلام اوریدو سره مونږ ته قانع کیږو ترڅوچی مونږ خدای ﷻ په سترګولیدلی نه وی ، ځکه چی بغیر دلیدلو ځخه دخبرو په اوریدو زمونږ یقین په دی وجه نه سی راتلی چی خدای خبر دی چی خبری کوونکۍ به څوک وی اوکه خدای په سترګو ووینو ، نوبیشکه زمونږ یقین به راسی کله چی

په دنیاکی خوك داالله ﷻ دلیدو طاقت نه لري نو په دی وجه په دی بی ادبی په دوی باندی تندر را ولویدی اوټول هلاك سوه) دمتعلق بیان په ورپسی آیت کی دی .

ثُمَّ بَعَثْنٰكُمْ مِّنْۢ بَعْدِ مَوْتِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُوْنَ ﴿۵۶﴾

بیارا پورته کړاست مونږ تاسی دمړه کیدو څخه وروسته چی تاسی احسان ومنی .

لنډتفسیر : بیا مونږ (دموسی په دعا) تاسی ژوندی کړاست ستاسی دمړکیدو څخه وروسته په دی امید چی تاسی به احسان ومنی

فائده دموت دلفظ څخه په ښکاره دا معلومیږي چی دا خلق ددې تندر دغور ځیدو څخه مړه سوی وو ، د دوی د دوهم وار ژوندی کیدو قصه او واقعه داسی وسوه چی موسی ﷺ الله ﷻ ته دعا وکړه چی بنی اسرائیل خو هسی هم بدگمانه دی اوس به هغوی دا وګنی چی ما دوی یو ځای بوتلل او په څه حیلی او بهانی د دوی کار می ختم کی یعني مړه می کړل ای خدایه ما ددی تهمته وساتی الله ﷻ په خپل رحمت دوی بیا ژوندی کړل .

وَظَلَّلْنَا عَلَيْكُمُ الْغَمَامَ وَاَنْزَلْنَا عَلَيْكُمُ

او سایه وکړه مونږ په تاسی د ورځی اونازل مو کړل په تاسی باندی

الْمَنَّ وَالسَّلْوٰى ؕ كُلُوْا مِنْ طَيِّبٰتِ مَا رَزَقْنٰكُمْ ؕ وَمَا

من او سلویٰ خوری پاك شیان چی مونږ تاسی ته درکړی دی او

ظَلَمُوْنَا وَلٰكِنْ كَانُوْۤا اَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُوْنَ ﴿۵۷﴾

دوی زمونږ څه نقصان ونه کی بلکه خپل نقصان یی کوی .

لنډتفسیر اوسایه وکړه مونږ په تاسی دوریځی (په میدان تیه کی) او(غیبو دخزانو څخه) را ورسول مونږ تاسی ته ترنجبین او مړزی (اوتاسی ته مواجازه وکړه چی) خوری ښه شیان چی مونږ تاسی ته درکړی دی (لیکن په دی کی هم دی خلقو مخالفت وکی) او (په دی) دوی زمونږ څه نقصان ونه کی بلکه خپل نقصان یی کوی .

فائده :دا دواړه قصی اوواقعی په تیه کی پیښی سوی دی ، دتیه دوادی حقیقت دا دی چی دبنی اسرائیلو اصلی وطن دشام ملك دی ، دحضرت یوسف ﷺ په وخت کی دوی مصرته راغلی وو او دلته پاته سوی وو او دشام په ملك باندی دعمالقه په نوم یوقوم قبضه کړی وه ، فرعون کله ډوب سو او دا خلك په آرام سوه نوالله ﷻ دوی ته ددې انکار دا سزا ورکړه چی څلویښت کاله په یومیدان کي سرگردانه

اوپریشانه گرځیدل ، کورته رسیدل یې هم نصیب نه سوه .
دا میدان څه لویه ټوټه نه وه ، بلکه دمصر اوشام په مینځ کې پنځه شپږ کوسه یعنې تقریبا لس ۱۰ میله رقبه اوټوټه وه ، روایت داسې دی ، چې دی خلګو خپل وطن مصرته دتلو دپاره تمامه ورځ به سفرکوی او دشپې به یې په یوه پړاو ډیره واچوله ، چې صبابه سو نو په هغه ځای کې به پراته وه چې دکوم ځای څخه به روان سوی وه ، نو دغه شان څلویښت کاله په دغه میدان کې سر ګردانه اوپریشانه ګرځیدل ، په دې وجه دې میدان ته (تیه) ویل کیږي ، دتیه معنی ده سرګردانی اوپریشانی .
دا دتیه وادی یوفراخ میدان ووچې په کې څه آبادي وه ، نه درخته ، چې ترهغه لاندې دلمر ،ګرمی او یخ څخه سړی سر پناه کړي وای اونه په کې یوځای دخوراك اوڅیښاك څه سامان وو ، اونه داغوستلو دپاره څه شی وو ، لیکن دمعجزي په ډول الله ﷻ حضرت موسی ﷺ په دعاپه دغه میدان کې ددې ټولو ضروریاتو انتظام وکی بنی اسرائیلو چې دلمر اوګرمی شکایت وکی نوالله ﷻ په دوی باندې دنرۍ سپینې وریځې را وستلې اودلوږې دختمولو دپاره یې ورباندې من اوسلوی نازل کړه ، من یو خوږ شی دی چې په درختو باندې کیږي نو دغه من یې ډیر زیات ورکی او سلوی مړ زانو ته وایي ، دا بټیرې به د دوی خوا او شاته جمع کیدل او د دوی به څخه تښتیدل ، دوی به دا رانیول او ذبحه کول به یې او خوړل به یې ، او په دې طریقه به یې دا سپکه غذا اوخوراك کوی ، هرکله چې دترنجبین دومره ډیروالی کوم چې دعادت څخه خلاف وو او د دوی خوا اوشا دبټیرو یوځای کیدل او د دوی وحشت نه کول هم خلاف عادت وو ، نو په دې وجه دا دواړه شیان دغیبو دخزانې څخه وشمیرل سوه او د اوبو دپاره دا وسوه چې موسی ﷺ ته دا حکم وسوچې یو کاڼي په لښته ووهه ، نو په وهلوسره به ددې کاڼي څخه چینې روانې سوې ، لکه دا خبره په بل ایت کې ذکر ده ، دې خلګو دشپې دتیارې شکایت وکی نوالله ﷻ د دوی دمحلې په مینځ کې دستنې په شکل یوه رڼا ودروله ، او هم دبنه شان په معجزانه طورد دوی دکالو انتظام الله پاك وکی ، هغه داسې چې کوم لباس دوی اغوستی وو هغه نه خیرنیدی اونه څیری کیدې او دکوچنیانو په غاړه چې کوم وو هغه به د دوی دلویدو سره لویدی (قرطبی)
او دې خلګو ته دا حکم سوی وو ، چې دخرڅ او دضرورت په قدر یې اخلې او دراتلونکې وخت دپاره دجمع کولو په حیث مه اخلې ، لیکن دې خلګو دحرص په وجه په دې کې هم مخالفت وکی ، نوچې کومه غوښه به یې دراتلونکې وخت دپاره ایښې وه هغه به ډیره ژر وروسته کیده او دغه ته الله ﷻ ویلي دي چې دوی خپل نقصان کوی .

وَإِذْ قُلْنَا ادْخُلُوا هَٰذِهِ الْقَرْيَةَ فَكُلُوا مِنْهَا حَيْثُ شِئْتُمْ رَغَدًا وَادْخُلُوا

اوکوم وخت چې مونږ وویل چې دا خل سې دې ښارته او خورې په دې کې چې کوم ځای کې ستاسې خوښه وي په

الْبَابَ سُجَّدًا وَقُولُوا حِطَّةٌ نَّغْفِرْ لَكُمْ خَطَايَاكُمْ ۚ وَسَنَزِيدُ الْمُحْسِنِينَ ﴿٥٨﴾

فراخۍ سره اوداخل سې په دروازه کې په سجده باندې اووایاست وبخښه نومعاف به کو مونږ ستاسې قصوررونه

اوزیات به هم ورکی نیکو کارو ته.

لنډتفسیر: او (هغه زمانه یاده کړه) کله چې مونږ حکم وکی چې تاسې خلک دې اباذی ته دننه ورسی بیا خوری ددې (دشیانو څخه) کوم ځای کې چې ستاسی خوښه وی بغیر دتکلیفه او (داحکم یې هم وکی چې کوم دننه ورځی نو) دروازه کې (په عاجزی) داخلیږي سرکښته او (په ژبه دا) وایاست چې توبه ده (توبه ده) مونږ به معاف کړو ستاسی (مخکنی) خطا ګانی (ستاسی دټولو) اوپه دې باندی زیاتوب به نور درکو دزړه څخه ښه کار کوونکو ته.

فائده: دشاه عبد القادر دقول مطابق دا واقعه هم دتیه دزمانی ده هغه داسی چې هرکله دوی دمن اوسلوی دخوراك څخه تنګ سوه، یعنی زړه یې ورځخه موړ سو او دخپل معمولی خوراك درخواست یې وکی (لکه چې وروسته په څلورم ایت کې راځی) نو دوی ته یوښارته دتلوحکوم وکړل سو، چې هلته به دخوراك چیښاك دعادت مطابق شیان پیداسی، نو داحکم دغه ښارته دداخلیدو متعلق دی اوپه دې حکم کې دداخلیدو دپاره فعلی اوقولی ادب بیان سوي دی په دې قول (یعنی دشاه عبدالقادر رحمه الله په قول) که چیری ډیر تر ډیر وویل سی، نو هغه به یوازی دا وی چې دقصی په بیان کې مخکی والی او وروسته والی سوي دی، چې وروستنی واقعه اوقصه مخکي بیان سوي ده اومخکی قصه او واقعه وروسته ذکرسوي ده، لیکن داخبره او اشکال څه دومره اهمیت نه لری ځکه چې دقران شریف مقصد اصلی دقصوبیانول نه دی بلکه دقصوڅخه چې کوم نتائج راوزی هغه دقرآن مقصد اصلی دی، نوکه چیری دیوی قصی په اجزاووکی دهریوه جز نتیجه جلاجلاوی او ددغه نتیجو دڅه اثرپه وجه که مخکنی جز وروسته او وروستنی جز مخکی کړل سی، نوپه دې کې څه قباحت اواشکال نسته.

نورو مفسرینو دا حکم دهغه ښارمتعلق ګڼلی دی دکوم دپاره چې دجهاد کولو حکم سوی وو، او دتیه دزمانی څخه وروسته بیاپه دې باندی دجهاد کولو حکم وسو، دغه وخت یو شع پیغمبر وو، نو دا حکم ده په توسط او واسطی سره ددغه ښار په حقله سوی وو، دمخکنی قول په بناپه مخکنیوخطاګانوکی هغه درخواست هم دا خلول په کار او مناسب دی په کوم کی چې من اوسلوی پریښوول اومعمولی خوراکونه غوښتل دی، مطلب به داسی چې دا غوښتنه خو ګستاخی وه لیکن خیر اوس که چیري دا ادب او حکم پوره کړل سی نو هغوی به معاف کړل سی او په هر قول خو به دا معافی ټولو ویونکو دپاره عامه وی او کوم چې اخلاص سره ښه عملونه وکی دهغه انعام به دی څخه علاوه وی.

فَبَدَّلَ الَّذِينَ ظَلَمُوا قَوْلًا غَيْرَ الَّذِي قِيلَ لَهُمْ فَأَنزَلْنَا

بیا بدله کړه ظالمانو | خبره په خلاف دهغه چې ویل سوی وه دوی ته | بیا نازل کی مونږ

عَلَى الَّذِينَ ظَلَمُوا رِجْزًا مِّنَ السَّمَاءِ بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ ﴿٥٩﴾ ع

په ظالمانو باندی عذاب | دآسمان څخه | د دوی دحکم نه منلو په وجه.

لنډتفسیر: نوبدله کړه دی ظالمانو یوه بله کلمه چې خلاف وه دهغه کلمی دکومی (دوینا) چې دوی ته

حکم کړل سوی وو ، په دی وجه مونږ نازل کی په دی ظالمانو باندی یو اسمانی افت څکه چی دوی دحکم څخه غاړه وغړوله .

فائده : دا آیت دمخکي آیت دپاره تتمه ده ، هغه مخالفه کلمه دا وه چی دحِطّةٌ په ځای دخندا اومسخری دپاره (حَبَّةٌ فِی شَعْرَةٍ) ویل یی شروع کړل د(حطة) معنی وه توبه او (حبة فی شعرة) معنی ده غله ده ، دانه ده دوربشی په مینځ کی ، او دا آفت سماوی طاعون وو ، چی دا دیوحدیث دمخه دنافرمانو عذاب او دفرمانبردارو دپاره رحمت دی ، ددې شرارت او نافرمانی دوی ته دا سزا ورکړل سوه چی دوی کی طاعون گډسو او ډیرخلگ مړه سو ، بعضو دهلاکیدونکو شمیر اویازرو (۷۰۰۰۰) پوری ښوولی دی (قرطبی ص ۴۱۱) او دا وینا ابن زید کړی ده .

علوم اومسئلي

(په کلام کي دلفظي تغير اوتبدل شرعي حکم)

ددې ایت څخه دا معلومه سوه ، چی بنی اسرائیلو ته دا حکم سوی وو چی دی ښار ته ذداخلیدو په وخت کی (حطة) یعني توبه توبه ووایاست ، نو دوی دشرارت په وجه دا الفاظ بدل کړل ، او(حنطة) ویل یی شروع کړه ، چی ددې په وجه په دوی آسمانی عذاب نازل سو ، دا الفاظو دابدلول داسی وو ، چی په هغه کی یوازی الفاظ بدل سوی نه وو ، بلکه معنٰی هم بالکل بدله سوی وه د(حطة) معنٰی وه توبه اود(حنطة) معنٰی غنم چی ددې دهغه کلمی سره هیڅ سمون نسته چی دکومی کلمی دوی ته حکم سوی وو دالفاظو دا قسم تبدلي او بدلول ، خواه هغه که په قران کی وی یاپه حدیث کی ، یاځه بل امر الهی کی ، نو دا بغیر دځه شکه اوپه اتفاق سره حرام دی څکه دا یو قسم خندا یا تحریف دی .

اوس پاته سو دا حکم چی معنٰی اومطلب باقی وی یوازی په الفاظو کی چی تبدلی راسی نودهغه څه حکم دی ؟ امام قرطبی په خپل تفسیر کی ددې متعلق لیکی چی په بعضو کلمو او اقوالو کی دمعنٰی په شان الفاظ هم مقصود وی ، او دعبادت د ادا کولو دپاره ضروری وی په داسی اقوالو کی لفظی تبدلی هم جائز نه ده لکه داذان دمقرر سوی الفاظو په ځای نور الفاظ ویل ، چی هغه ددغه مقررسوو الفاظو معنی ادا کوی ، روانه دی هم دغه شان په لمانځه کی چی کومی دعاگانی دی لکه ، سُبْحَانَكَ اللهُمَّ ، التحیات دعاء قنوت یادرکوع اوسجدو اوتسبیح گانی چی په کومو الفاظوسره نقل سوی دی ، په هغه الفاظوکی یي ادا کول ضروری دی ، په نورو الفاظوکی که څه هم معنی محفوظه ولی نه وی ، ویل جائز نه دی ، دغه شان دټول قران شریف دالفاظو دغه حکم دی ، چی دقرآن شریف دتلاوت سره حکم احکام تړلی دی هغه یوازی ددغه الفاظو سره تړلی دی چی په کومو الفاظوکی قران شریف نازل سوی دی ، که چیري ددی الفاظو ترجمه په نورو الفاظوکی وکړل سی په داسی طریقه سره چی معنی بالکل محفوظه وی نودی ته دشریعت په اصطلاح کی دقرآن تلاوت نه ویل کیږی اونه په دې باندی هغه ثواب پیدا کیدی سی چی کوم دقرآن ویلو مقرر سوی دی چی دیوحرف په ویلو لس نیکیانی لیکل کیږی څکه چی قران یوازی دمعنی نوم نه دی ، بلکه دمعنی او دنازل سوو الفاظو دمجموعی نوم قرآن دی .

په دی ذکر سوی آیت کی ، فَبَدَّلَ الَّذِينَ ظَلَمُوا قَوْلًا غَيْرَ الَّذِي قِيلَ لَهُمْ : دالفاظو څخه په ظاهره دغه

معلومیږی ، چی دوی ته توبی دپاره کوم الفاظ دحطة ښوول سوی وه دغه الفاظ هم مامور به وو (یعني ددغه الفاظو دویلو دپاره دوی ته حکم کړل سوی وو) ددې بدلول پخپله هم گناه ده ، بیا بدلول یی داسی وکړل چی معنی یی بالکل بدله کړه نو په دی وجه دآسمانی عذاب لائق سو.

لیکن چی په کومو اقوالو اوکلموکی مقصود اصلی معنی وی ، الفاظ نه وی په دوی کی که چیري لفظی تبدیلی داسی وکړل سی چی په معنی کی یو فرق نه راځی او معنی بالکل توله محفوظه وی نو دجمهور محدثینو او دفقهاؤ په نزد دا تبدیلی روا ده ، بعضی محدثین حضرات درسول الله ﷺ په حدیث کی داسی لفظی تبدیلی هم روا نه گڼی ، قرطبی دامام مالك رحمه الله ، شافعی رحمه الله او امام اعظم ابوحنیفه رحمه الله څخه نقل کوی چی په حدیث کی روایت بالمعنی (یعنی دحدیثوپه الفاظو کی تبدیلی کول چی معنی یی محفوظه وی) هم جائزدی لیکن یوشرط دی چی روایت کوونکی دعربی ژبی ماهر وی او دخطاب دمواقعو څخه (دځایونو څخه) او دهغه ماحول څخه چی په کوم کی حدیث راغلی وی ، په ښه طریقی سره خبردار وی دا ددی دپاره چی په معنی کی یی فرق رانه سی .

او دحدیث داما‌مانو یوه ډله چی څه رنگه دحدیث الفاظ یی اوریدل دی هغه شان نقل کول یی ضروری گڼی څه لفظی تغیر اوتبدیل روانه گڼی ، دمحمدبن سیرین قاسم بن محمد او نورو حضراتو هم دامسلك دی ، تردی چی په دوی کی دبعضوحضراتوتعامل دا دی که چیري دحدیث روایت کوونکی په یولفظ په نقل کولوکی څه لغوی غلطی هم کړی وی نو ده څخه اوریدونکی ته ضروری ده چی په دغه غلطی سره دی روایت کوی دخپل طرفه څخه دی څه تبدیلی نه کوی ، ورسره دی دا ظاهره کی چی زماخیال صحیح لفظ داسی دی لیکن ماته روایت داسی رسیدلی دی ، ددی حضراتو دلیل هغه حدیث دی چی په هغه کی رسول الله ﷺ یو سړی ته دا تلقین کړی وو ، چی کوم وخت دبیده کیدو دپاره کټ ته خیژي نو دا دعاوایه ، اٰمَنْتُ بِکِتَابِكَ الَّذِیْ اَنْزَلْتَ وَنَبِیِّكَ الَّذِیْ اَرْسَلْتَ ، نو دی سړی دنبیك په ځای رسولك وویل نو رسول ﷺ ورته بیاهدایت وکی دنبیك لفظ ووایه نو ددی څخه معلومه سوه چی لفظي تبدیلی هم روانه ده دغه شان په یوه حدیث کی رسول ﷺ فرمایی .

نَضَّرَاللهُ اِمْرَ أَسمِعَ مَقَالَتِیْ فَبَلَغَهَا کَمَا سَمِعَهَا: ترجمه الله پاك دی هغه سړی سر سبز اوتازه لری چاچی زما کلام واوریدی اوبیایی امت ته هغه شان ورسوی ، څنگه چی یی اوریدلی وو.

ددې څخه هم ظاهره ده چی په کومو الفاظو یی اوریدلی وی په هغه الفاظو دی ورسوی لیکن دجمهورو محدثینو اوفقهاؤ په نزدکه څه هم غوره خودغه ده ، چی ترڅو پوری کیدای سی دحدیث روایت دی په هغه الفاظوسره نقل کوی چی په کومو الفاظوسره یی اوریدلی وی اوپه قصددی په کی بدلول رابدلول نه کوی ، لیکن که چیری دغه الفاظ ورته پوره یاد نه وی نو دهغه مفهوم اومعنی په خپلو الفاظوکی نقل کول هم روا دی ، او دحدیث ، بلغها کما سمعها: مطلب دا هم کیدی سی چی کوم مضمون یی اوریدلئ دی هغه دی بعینه نقل کی اوپه مفهوم کی دی فرق نه راولی ، او دالفاظو تبدیلی ددی څه منافی نه ده ، امام قرطبی ددی په تائیدکی وایی چی پخپله دغه حدیث ددی دلیل دی چی دالفاظوتبدیلی دضرورت له مخی روا ده ، څکه چی خپله ددی حدیث روایت مونږ ته په مختلفو الفاظو رسیدلی دی .

او په مخکني حديث کي چي، رسولك: لفظ په ځای دنبيك، دلفظ دويلوحکم وکړل سو دهغه وجه دا هم کيدی سی چي دنبي په لفظ کی دمدح صفت په نسبت درسول زيات دی ځکه چي درسول لفظ دقاصد په معنی دنورو خلکو دپاره هم استعماليږي، په خلاف دنبي دلفظ څخه چي دا دالله ﷻ دطرفه خپلو خاصو بندګانو ته دخطاب په طور ورکول کيږي، اودوهمه وجه دا هم کيدی سی چي په دعاګانوکی دنقل سوو الفاظو اتباع ددی وجه په کار ده چي ددغه الفاظوخاص اثر وی، کوم چي په دعاکی مقصود وی اوپه نورو الفاظو کی دغه خاصيت نه وی، دغه وجه ده عامل حضرات چي کوم تعويذونه ساختونه کوی، نو هغوی ددی خبری ډيرخيال ساتی چي کوم الفاظ منقول دی په هغه کی څه تبديلی رانه سی، په دی وجه ويل کيږي چي ماثوره دعا ګانی (يعنی نقل سوی دعاګانی) هم په مخکنی قسم کی دا خلی دی چي په هغه کی دمعنی سره دمخصوص الفاظو حفاظت مقصود وی، والله سبحانه وتعالی اعلم

وَإِذِ اسْتَسْقَىٰ مُوسَىٰ لِقَوْمِهِ فَقُلْنَا اضْرِب بِّعَصَاكَ الْحَجَرَ ۖ

او کوم وخت چي اوبه وغوښتي موسی دخپل قوم دپاره نوموږ وويل وهه پخپله لکړه کاڼی

فَانفَجَرَتْ مِنْهُ اثْنَتَا عَشْرَةَ عَيْنًا ۖ قَدْ عَلِمَ كُلُّ

نووبهيدی ددې څخه دولس چيني وپيژنده هر قوم

أُنَاسٍ مَّشْرَبَهُمْ ۖ كُلُوا وَاشْرَبُوا مِن رِّزْقِ اللَّهِ وَلَا

اوقبلی خپل ګودر خوری اوچښی دالله ﷻ روزی اومه ګرځی

تَعْثَوْا فِي الْأَرْضِ مُفْسِدِينَ ﴿٦٠﴾

په ملك کی فساد کوونکی.

لنډتفسير: او (هغه زمانه ياده کی) چي کله (حضرت) موسی ﷺ د اوبو دعادخپل قوم دپاره وکړه نو په دی خبره موږ (موسی ﷺ ته) حکم وکی چي په خپله لکړه (فلانی) ګاڼی ووهه (ددې څخه به اوبه راووزی) بس (دالکړی وهل وه) فورا دهغه څخه دولس چينی را ووتی (او دبنی اسرائيلو هم دولسوخاندانوڅخه وو) هر يو سړی دخپلو اوبو ځای معلوم کی (اوموږ ورته دا نصيحت وکی چي خوراك) خوری (او اوبه) چښی دالله ﷻ دررزق څخه اوترحد (داعتدال) څخه مه وزی فساد (فتنه) کوونکی په مځکه کی.

فائده: دا قصه او واقعه هم دوادی تيه ده هلته چي دوی تږی سوه نو اوبه يی وغوښتي موسی ﷺ دعا وکړه، نو دخاص کاڼی څخه دخدای ﷻ په قدرت سره دلکړی په وهلو دولس چينی روانی سوی او د دوی دولس خاندانونه داسی وه چي دحضرت يعقوب ﷺ دولس زامن وه، دهر يوه اولاد څخه يو يوخاندان جوړ سوی وو او د دوی انتظامی معاملات هم جلاجلاوه دټولو مشران هم جلاجلاوه، په دی وجه دولس

چینی وبهیدی ، خوراك څخه مراد من او سلوی دی او دچینبلوڅخه مراد دغه اوبه دی نافرمانی کولو، حکومونو پرینښولو او وربانډی عمل نه کولوته یی فتنه اوفسادویلی دی.
قاضی بیضاوی وایی چی دداسی معجزوڅخه انکارکول ډیره لویه غلطی ده ځکه چی هرکله په بعضوکانو کی الله ﷻ دعقل څخه ډیرلیری یوداسی اثرایښی دی چی هغه اوسپنه ځان ته راکښوی نوکه چیري په دی کانی کی یی دااثرایښی وي چی دمځکی څخه اوبه راکاږی اوبیاتردی وزی نوداڅه گرانه اوناممکنه خبره نه ده زمونږدوخت عاقلانوته په کاردی چی ددی بیان څخه دی فائده واخلی اوبیادامثال یوازی دسرسری نظر والاوو دپاره دی ، ځکه که چیري پخپله ددغه کانی په اجزاووکی اوبه پیداسی نو کوم محال به لازم سی؟ کوم خلک چی داسی شیان محال گڼی نو خدایږو هغوی تر اوسه دمحال حقیقت نه دی پیژندلی.
علوم اومسئلي : په مذکوره ایت کی دا دی چی موسی ﷺ دخپل قوم دپاره داستسقاء دعا وکړه نوالله ﷻ د اوبو انتظام وکی چی په کانی بانډی دلکړی په کذارسره یی روانی کړی ، ددی څخه دا معلومه سوه چی داستسقاء اصل بس دعاده ، دموسی ﷺپه شریعت کی یوازی په دعااکتفاء وسوه ، او امام ابوحنیفه رحمه الله فرمایی چی د استسقاء اصل د اوبو دپاره دعاکول دی او دا دعاکله داستسقاء دلمونځ په شکل کی سوی ده ، لکه چی په صحیح حدیث وی ، چی رسول داستسقاء دلمانځه دپاره عیدگاه ته تللی وو اولمونځ یی کړی وو ، اوخطبه یی ورکړی وه ، اودعایی کړی وه ، اوکله داسی هم سوی دی ، چی بغیردخاص لمانځه څخه په دعا بس والی سوی دی لك په صحیح بخاري اوصحیح مسلم کی دحضرت انس ﷺ روایت دی چی دجمعی په خطبه کی نبی ﷺ دعاوکړه او الله ﷻ باران واوروی.
او دا خبره تول منی چی استسقاء برابره خبره ده که هغه دلمانځه په شکل کی وی اوکه یوازی ددعاپه شکل کی ، دا هلته موثر وی چی دگناهونو څخه توبه وکړل سی او دخپلی غریبی ، عاجزی بندگی څرگندول وکړل سی ، په الله ﷻ لازمه نه ده چی دداسی کسانو دعاقبوله کی ، چی هغوی دگناهونوڅخه مخ نه اړوی اودالله ﷻ نافرمانوته نه شاکوی، دا بله خبره ده که الله ﷻ په خپل کرم او فضل سره داسی دعا قبوله کړی ، ځکه چی دهغه قدرت په هرڅه سته.

وَإِذْ قُلْتُمْ يَٰمُوسَىٰ لَن نَّصْبِرَ عَلَىٰ طَعَامٍ وَٰحِدٍ فَٱدْعُ لَنَا رَبَّكَ يُخْرِجْ لَنَا مِمَّا

اوکله چی وویل تاسی ای موسی مونږ هیڅکله به صبر ونه کړو په یو قسم خوراك نو وغواړه زمونږ دپاره دخپل پروردگارڅخه چی راوباسی زمونږ دپاره کوم چی.

تُنۢبِتُ ٱلْأَرْضُ مِنۢ بَقْلِهَا وَقِثَّآئِهَا وَفُومِهَا وَعَدَسِهَا

مځکه یی شنه کوی سبز اوبادرنگ اوغنم اومسور

وَبَصَلِهَا ۖ قَالَ أَتَسْتَبْدِلُونَ ٱلَّذِى هُوَ أَدْنَىٰ بِٱلَّذِى

اوپیاز موسی وویل ایاتاسی اخلی هغه شی چی هغه ادنی دی

هُوَ خَيْرٌ ؕ اِهْبِطُوْا مِصْرًا فَاِنَّ لَكُمْ مَّا سَاَلْتُمْ ؕ وَضُرِبَتْ

په مقابله دهغه شی کی چی ښه او اعلی دی کښته سی یو ښار ته نو تاسی ته به حاصل سی چی کوم تاسی یی غواړی

عَلَيْهِمُ الذِّلَّةُ وَالْمَسْكَنَةُ ۚ وَبَآءُوْ بِغَضَبٍ مِّنَ اللّٰهِ ؕ

او واچول سوه په دوی باندی ذلت او محتاجی او راواپس سو چی دخدای غضب یی اخیستی وو،

ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ كَانُوْا يَكْفُرُوْنَ بِاٰيٰتِ اللّٰهِ وَيَقْتُلُوْنَ

او دا په دی وجه وسو چی دوی نه منل دخدای حکمونه او وژل یی

النَّبِيّٖنَ بِغَيْرِ الْحَقِّ ؕ ذٰلِكَ بِمَا عَصَوْا وَّكَانُوْا يَعْتَدُوْنَ ﴿٦١﴾ ع

پیغمبران په ناحقه او دا په دی وجه چی دوی نافرمانه وه او ترحد یی تجاوز کوی ،

تفسیر: او (هغه وخت یاد کی) کوم وخت چی تاسی خلکو (داسی) وویل چی ای موسی ﷺ (روزانه) مونږ هم په یو قسم خوراك صبر نه کوو (یعنی من او سلوی) ته زمونږ دپاره دعا وکه چی هغه زمونږ دپاره داسي شیان پیدا کړی چی مځکه شنه کوی لکه سابه ، بادرنگ ، غنم ، مسور او پیاز، موسی (ﷺ) وویل آیا تاسی اخلی د ادنی درجی شیان داعلی درجی شیان په بدله کی (ښه که چیري نه منی) یو ښار ته (لاړ سی) کښته سی (هلته) ضرور تاسی ته دغه شي به حاصل سی کوم چی تاسی یی غواړی (او د داسی بی ادبو په وجی دخه زمانی په تیریدو دنقش په شان) کلك سو په دوی باندی ذلت (چی دنورو خلکو په نظر کی د دوی قدر پاته نه سو) او محتاجی او نیتوالی (ځکه چی پخپله ددوی مزاج عزم او همت پاته نه سو) او حقدار سو دخدای دغضب (او) دا (ذلت او غضب) ددې وجی (وسو) چی دی خلکو به انکار کوی دالهی احکامو او قتلول به یی پیغمبران (چی دا قتل به په خپله د دوی په نزد هم) په ناحقه (وو) او (هم) دا (ذلت او غضب) ددې وجی (وسو) چی دې خلکو فرمانبرداری ونه کړه او (دفرمانبرداری) د دائری څخه به وتل.

فائده : دا قصه هم دوادی تیه ده ، دمن او سلوی څخه یی زړه تور سو ، ددې سبز وغلو غوښتنه یی وکړه ددې میدان په حدودو کی دننه یو ښار آباد وو ، دغه ښار ته دتللو حکم وسو چی هلته ولاړ سی او هلته کری او ریبی ، خوری او گټی او دذلت او خواری دا هم ده چی دقیامت ته نژدی کیدو پوری دیهودو سلطنت جوړول اخیستل سوی دی البته چی قیامت په نژدی کیدو سی ، ددجال یهودی حکومت به یوازی ځلوښت ورځو دپاره وی ، لیکن دی ته به یو عاقل سلطنت او حکومت ونه وایی.

او دوی ته دحضرت موسی ﷺ په واسطی دا خبره وښوول سوه که چیری تاسی نافرمانی وکړه نو همیشه دپاره به دنورو خلکو محکوم یاست ، لکه چی په سورة اعراف کی دی ، وَاِذْ تَاَذَّنَ رَبُّكَ لَيَبْعَثَنَّ عَلَيْهِمْ اِلٰى يَوْمِ الْقِيٰمَةِ مَنْ يَّسُوْمُهُمْ سُوْٓءَ الْعَذَابِ (دموجوده اسرائلی حکومت حیثیت هم دامریکی او برطانیی ترغلامی

څخه زیات نه دي، او ډیر پیغمبران دیهودو دلاسه په مختلفو وختونو کي قتل سوي دي چي دغه قتل به دي خلګو په خپلو زړونو کي په ناحقه هم ګڼی لیکن ضد او عناد رانده کړی وو .

علوم اومسئلي

(په یهودو باندي دابدي ذلت مطلب اوداسرائیلو دموجوده حکومت دشبهي جواب)

په ذکر سوي آیت کي دابیان سوي دي چي دیهودو سزا په دنیاکي همیشه ذلت اومسکنت دي او په دنیا او آخرت کي دخدای ﷻ غضب دي ، د دوی ددائمي ذلت اوخواری مطلب صحابو اوتابعینو څخه چي کوم دتفسیر داامامانو څخه نقل دي دهغه لنډیز دابن کثیر په الفاظو کي دا دي چي ، لَایَزَالُونَ مُسْتَذَلِّیْنَ مَنْ وَجَدَ هُمْ اسْتَذَلَّهُمْ وَضَرَبَ عَلَیْهِمُ الصَغَارَ : یعني دوی که څومره مالدارهم سی ، همیشه دپاره به په ټولو قومونو کي ذلیل اوخوار اوحقیر ګڼل کیږي چي دچا لاس پر برکیږي ، هغه به يي ذلیل کوی اوپه دوی به دغلامی نښاني لګوی .

دتفسیر امام ضحاك بن مزاحم دحضرت عبد الله بن عباس ﷺ څخه د دوی دذلت اومسکنت دا مفهوم نقل کړی دی چي هم اهل اقبالات یعني الجزیة .

مطلب دا دي چي یهود به همیشه دبل په غلامی کي وي اوبل ته به ټیکس (قلنګ) اونور ورکوی او په خپله به دوی ترهیڅ قوت او اقتدار حاصل نه وي .

ددې مضمون یو ایت په سورة آل عمران کي دیوزیات والي سره دارنګه راغلی دی .

ضُرِبَتْ عَلَیْهِمُ الذِّلَّةُ اَیْنَمَا ثُقِفُوا اِلَّا بِحَبْلٍ مِنَ اللهِ وَحَبْلٍ مِنَ النَّاسِ .

کلکه سوي ده په دوی باندي بی قدری او ذلت اوکوم ځای چي دوی ځی ، البته یو خو داسی ذریعی سره چي دالله ﷻ دطرفه وی یاداسی ذریعی سره چي دخلګو دطرفه وی دالله ﷻ د ذریعی مطلب دا دی چي کومو خلګو ته الله ﷻ په خپل قانون کي امن ورکړی وی، لکه نابالغ کوچنۍ، ښځی یاداسی عبادت کوونکی ته چي دمسلمانانو سره جنګ نه کوی ، نو هغه محفوظ اومامون وی ، او دخلګو د ذریعی څخه مراد دصلحی معاهده ده ، چي دهغه یوصورت خو دا دی چي مسلمانانو سره دصلحی معاهده وکړل سی یاجزیه ورکړل سی دهغوی په ملك کي دوسیدوسی ، لیکن دقرآن په الفاظوکي مِنَ النَّاسِ ویل سوي دی من المسلمین ، نه ، نو په دی وجه ددی صورت هم احتمال دی چي دنوروغیر مسلمو سره دصلحی دوعدی پیمان په وجه دهغوی په پشت پناهی کي راسی نو په امن پاته کیدی سی ، بیادا استثناء د، حَبْلٍ مِنَ اللهِ ، اود، حَبْلٍ مِنَ النَّاسِ ، که چیري په قول دصاحب کشف استثناء متصله سی نو معنی به دارنګه سی چي یهود به هرځای کي خوار او ذلیل وی بغیر د دوو صورتونو، چي یادالله ﷻ په وعده د دوی کوچنی اوښځی اونور ددی ذلت اوخواری څخه وزی ، یادصلحی په عهد اوپیمان سره دوی خپل دذلت اوخواری څخه وساته اولکه چي څنګه مخکی لیکل سوی دی چي دعهد اوپیمان په ذریعه دذلت او خواری څخه دوتلو یوصورت داکیدلای سی چي دمسلمانانو سره دصلحی وعده وپیمان وکی او دا هم احتمال دی چي دنورو قومونوسره دمعاهدی په ذریعه ځان محفوظ کولی سی .

داټول بیان داستثناء متصلی په تقدیر دی او ډیر ومفسرینو حضراتو دا استثناء منقطع ګرځولی ده نو په

دي تقدير به مطلب داسي چي دا خلق خو به خپل ذاتي اولسي حيثيت سره ذليل اوخوار وي ، كه څه هم دقانون الهي په فراخي كي دراتلو په وجه د دوی بعضی کسان به ددې څخه خلاص وي يا دنورو خلقو په كومك ، په خپلي خواري او ذلت باندي به پرده واچوي .

په دی طریقه دسورۃ بقره دايت وضاحت دسورۃ آل عمران په آيت سره وكړل سو او په دی سره هغه ټولی شبهي اوشكونه ليري كړل سو ه ، چي نن صبا په فلسطين كي د يهودو دحكومت په قائميدو ډيرو مسلمانانو ته را وړاندی كيږي ، چي دقران قطعي ارشاداتو څخه خو دا معلوميږي چي ديهودو حكومت به كله هم قائم نه كړل سي او واقعه خو دا ده چي په فلسطين كي د دوی حكومت قائم سوی دی .

جواب په ډاګه دی چي په فلسطين كي ديهودو دموجوده حكومت څخه چي څوك خبر دی هغوی ته ښه معلومه ده چي دا حكومت په اصل كي ديهودونه دی بلكه دامريكي او دبرطانيي ديوی چهاؤنی څخه زيات څه حيثيت نه لري ، دوی په خپل ذاتي طاقت سره يوه مياشت هم ژوندی نه سي پاته كيدی ، يورپي طاقتونو داسلامي بلاك دكمزوري كولو دپاره د دوی په مابين كي داسرائيلو په نامه يو چهاؤنی جوړه كړي ده ، او اسرائيل د دوی په نظر كي د دوی دفرمانبردار غلامانو څه زيات حيثيت نه لري ، يوازی دقرآن شريف دارشاد مطابق بِحَبْلٍ مِّنَ النَّاسِ ، په اعتبار د دوی سته والی قائم دی ، هغه هم په ذلت سره ، نو په دی وجه داسرائيلو موجوده حكومت په بنادقران شريف په څه ارشاد باندی معمولي غوندی شبه هم نه سي كيدی .

ددی څخه علاوه داخبره هم دغور اوفكر وړده چي په يهودونصاراؤ اومسلمانانو كي ترټولو مخكي يهود دی ، چي دهغوی شريعت اوتهذيب ترټولومخكي دی كه چيری په ټوله دنيا كي دفلسطين په كوچني غوندی قصبي باندی د دوی تسلط يو زنګ راسي هم نو دټولي دنياپه نقشه كي دابرخه تر يوی نقطي (ټكي) څخه زيات حيثيت نه لري ، ددی په مقابل كي دنصاراؤ سلطنتونه اودمسلمانانو دتنزل د دورسلطنتونه دبت پرستو سلطنتونه خای پرخای دمشرق ترمغربه خواره دی ، اوس د دوی په مقابله كي پرنيم فلسطين باندی ديهودو تسلط ، او هغه بيا دامريكي او دبرطانيي ترسايي لاندی ددی خبری جواب كيدی سي ، چي الله ﷻ په ټول يهودي قوم باندی همیشه ذلت اوخواری لګولی ده ؟

إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَالَّذِينَ هَادُوا وَالنَّصَارَىٰ وَالصَّابِئِينَ

بيشكه چي كوم خلګ مسلمانان دي اوكوم خلګ چي يهود دي اونصاری اوصابئين

مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَعَمِلَ صَالِحًا فَلَهُمْ

چي ايمان يي راوړی د دوی څخه په الله ﷻ باندی اوپه ورځ دقيامت باندی اوكارونه يي وكړه ښه نو د دوی دپاره

أَجْرُهُمْ عِندَ رَبِّهِمْ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿٦٢﴾

د دوی ثواب دی د دوی دپروردګار څخه اونه به وي پردوی باندی څه بيره او نه به دوی غمجن وي .

تفسیر: په دې مقام هرکله چې ديهودو دشرارت حال معلوم سو نو اوريدونکي ته ياپخپله يهودوته به دا خيال په زړه کې راځي په دې حالاتو کې که چيرې دوی عذر هم وړاندې کې او ايمان هم راوړي ، غالبا دا به الله ﷻ ته قبول نه وي نوددې خيال دليرې کولو دپاره په دې کې ايت ديوقانون اوضابطې ذکر وکړل سوچې) مسلمانان يهوديان نصاری اودصابيانو فرقه په دې ټولوکې چې کوم سړي يقين لري په الله ﷻ (په ذات اوصفاتو) باندې اوپه قيامت باندې اوکارونه عملونه ښه کوي (دشريعت دقانون موافق) داسې خلکو دپاره د دوی دخدمت حق هم دی د دوی دپروردګارڅخه (چې ورسيږي) او(هلته چې ورسيږي) څه قسم فکر به نه وي د دوی اونه به دوی غمجن وي.

فائده : دقانون حاصل څرګندې ، هغه دا چې دالله ﷻ به دربارکې دچاتخصيص نسته څوک چې پوره اطاعت اعتقاد او ښه عملونه اختيار کې مخکې هرځنګه چې وي دالله ﷻ په دربارکې مقبول او دهغه دخدمت اجر به هغه ته ورکول کيږي او دا ظاهره خبره ده چې دقرآن دنازليدوڅخه وروسته پوره اطاعت هغه دی چې هغه اطاعت محمدي وي ، مطلب دا چې سړی مسلمان سي ، نو هغه دنجات اخروي مستحق کيدې سي ، په دې سره ددې خيال جواب وسو چې ددې شراتونو څخه وروسته هم که چيرې دوی مسلمانان سي نو الله ﷻ به ورته عفوه وکي.

اوصابئين يوه فرقه وه چې دهغوی دعقيدو اوعملونوپه حقله چاته پوره علم نه وو ، نوپه دې وجه په دې کې مختلف اقوال دي ، والله اعلم

په دې قانون کې خو په ظاهره دمسلمانانو د ذکر کولو څه حاجت نه ووځکه چې دوی خو مسلمانان دي ليکن په دې سره به کلام کې يوخاص بلاغت اوپه مضمون کې يو خاص وقعت پيدا سو، ددې مثال داسې دی چې يو حاکم يابوباچاپريوه موقعه داسې ووايي چې زموږ قانون عام دی ، موافق وي اوکه مخالف کوم سړی چې اطاعت وکی ، هغه به دعنايت اومهرباني حقداروي ، اوس خو ظاهره ده چې موافق خواطاعت کوي ، اورول خو په اصل کې مخالفينوته وي ليکن په دې کې نکته دا وي چې زموږ مهرباني که په موافقو خلکوده دهغه وجه د دوی څه ذاتي خصوصيت نه دی ، بلکه د دوی دموافق کيدو دصفت په وجه ده.نوکه چيرې مخالف هم دغه صفت اختيارکی ، نو هغه به هم ددغه موافق برابرسي ، نو په دې وجه دمخالف سره دموافق ذکر هم وسو.

وَإِذْ أَخَذْنَا مِيثَاقَكُمْ وَرَفَعْنَا فَوْقَكُمُ الطُّورَ خُذُوا مَا آتَيْنَاكُمْ

اوکوم وخت چې واخيستې موږ ستاسې اقراراولوړموکې پرتاسې دطور غر چې ونيسئ کوم کتاب چې موږ تاسې

بِقُوَّةٍ وَاذْكُرُوا مَا فِيهِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ ﴿٦٣﴾

ته درکې په مضبوطی سره اوياد کې چې څه په دې کې دی دپاره ددې چې تاسې وبيريږئ.

تفسير: او(هغه وخت ياد کې) چې موږ ستاسې څخه دا قول اواقرار واخيستې (چې په تورات به عمل کوي) او (ددې قول اواقرار داخيستو دپاره) موږدطورغرپورته کې تاسې باندې (په برابرې کې)

اوخوړانده موکی (او دغه وخت مو وویل چی (ژر) قبول کړی کوم کتاب چی مونږ تاسی ته درکړی دی (یعنی تورات) په مضبوطی سره اویاد کی هغه حکمونه چی په دی (کتاب) کی دی امیدډی چی تاسی به متقیان سی (دهغه په وجه)

فائده: هرکله چی موسی ﷺ ته په کوه طورکی تورات ورکړل سو اوهغه چی بیرته راغی اوقوم ته یی وښووی او واوروی نوپه دی کی سخت اوګران حکمونه وه، لیکن ددې خلګودحالت مطابق داسی حکمونه مناسب وه، نو اول خو دوی دا وویل چی تر څو پوری الله ﷻ په خپله مونږ ته ونه وایی چی دا زماکتاب دی، نو هغه مونږ نه منو او دا قصه مخکی ذکر سوې ده غرض هغه اویا ۷۰ سړی چی دموسی ﷺ سره کوه طورته تللی وه، بیرته راغله اوشاهدی یی ورکړه چی دا دالله ﷻ کتاب دی لیکن په دی شهادت کی دخپل طرف څخه دومره کډون یی هم وکی چی الله ﷻ په اخرکی دا فرمایلی وه چی ستاسی څخه څومره پوری کیږی عمل کوی اوچی نه کیږی نومعاف یاست، نوځه خو فطری شرارت وو اوځه دحکمونو ګرانی وه اوځه دکډون داحیله ملګری سوه، مطلب دا چی په ډاګه یی وویل چی مونږ په دی کتاب عمل کولی نه سو، الله ﷻ ملائکو ته حکم وکی چی دکوه طور یوه لویه برخه لوړه کی او د دوی په سرونوباندی یی ځوړنده کی چی یاخو ومنی اویاخوددی غورځیدلوته ځان تیارکی په مجبوری یی ومنی

(دیوشبهې لیری کول)

دلته خو دا شبهه کیدی سی چی په دین کی زور نسته دلته دا زور او جبرولی وکړل سو، جواب دا دی چی زور په ایمان راوړلوکی نسته، بلکه داپه دې وجه دی چی دوی اول خوایمان اواسلام په خوښه قبول کړی وو، اوبیاددې څخه بغاوت کړی وو، دباغیانوسزا په ټولوحکومتونوکی هم دعامومخالفو او دښمنانو څخه جلاوی، د دوی دپاره په هرحکومت کی دوې طریقی وی یااطاعت قبلول یاقتل، په دې وجه په اسلام کی دمرتد سزا قتل ده او دکفر سزا قتل نه ده.

ثُمَّ تَوَلَّيْتُمْ مِّنْ بَعْدِ ذٰلِكَ ۚ فَلَوْلَا فَضْلُ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهٗ لَكُنْتُمْ مِّنَ

بیاتاسی وګرځیدلاست دی څخه وروسته نوکه چیری نه وای دا الله ﷻ فضل پرتاسی او دهغه مهربانی نو

الْخٰسِرِيْنَ ﴿۶۴﴾

ضرورتاسی به تباه سوی وای.

تفسیر: بیاتاسی ددې قول او اقرار څخه وروسته هم (ددی څخه) وګرځیداست نوکه چیری په خلګو باندی دالله ﷻ فضل او رحم نه وای (نو ددې وعدی ماتولو تقاضاخو دا وه چی) ضرور تاسی (فوراً) اتباه (اوهلاک) کیداست (لیکن زمونږ عنایت او عامه مهربانی ده چی دمجازی ژوند ترخیمیدو پوری مهلت درکړل سوی دی، لیکن ترڅو؟ اخر به مرګ څخه وروسته دعملونو په سزا کی اخته کیږي)

فائده: په دنیاکی دالله ﷻ رحمت عام دی په مومن اوکافر دواړو باندی دی چی دهغه اثر اونښانه عافیت او دنیاوی راحت دی، دخاص رحمت ظاهریدل به په اخرت کی وی چی دهغه اثراونښانه خلاصی اوالله

ﷻ ته نژدیکت دی ، په ظاهره ددې آیت دا خری برخی مخاطب هغه یهودیان دی کوم چی درسول الله ﷺ په وخت کی وه اوهرکله چی په رسول ﷺ باندی ایمان نه راوړل هم دوعدې په ماتولو کی دا خل دی ، نو په دی وجه دوی هم په وعدی ماتوونکو کی یی شامل کړه ، او دمثال په توګه یی وویل چی په دی باندی مونږهم په تاسی په دنیاکی څه داسی عذاب نازل نه کی لکه څنګه چی به مخکی په وعده ماتوونکو باندی نازلیدی دا محض دخدای رحمت دی ، اوهرکله چی اوس داحادیثو درنا دمخه دداسی عذابونو نه راتلل درسول ﷺ برکت دی ، نو په دی وجه بعضی مفسرینو دفضل اورحمت تفسیر په بعثت محمدیه ﷺ سره کړي دی ، ددی مضمون دتائید دپاره دتیرو سوو بی ایمانه خلګو یوه قصه په دی وروسته ایاتونوکی ذکر کیږی .

وَلَقَدْ عَلِمْتُمُ الَّذِينَ اعْتَدَوْا مِنكُمْ فِي السَّبْتِ

اوتاسی ته ښه معلوم دی — هغه خلق چی پرتاسی یی زیاتوب کړي دی — دشنبې په ورځ

فَقُلْنَا لَهُمْ كُونُوا قِرَدَةً خَاسِئِينَ ﴿٦٥﴾ فَجَعَلْنَاهَا نَكَالًا لِّمَا بَيْنَ

نومونږ وویل هغوی ته چی سئ بیزوګیان ذلیله ، — بیا وګرخوله مونږ دا واقعه ، عبرت دهغه خلګو

يَدَيْهَا وَمَا خَلْفَهَا وَمَوْعِظَةً لِّلْمُتَّقِينَ ﴿٦٦﴾

دپاره چی هلته کی وه — او وروسته راتلونکو دپاره ، او نصیحت د بیریدونکو دپاره

لنډتفسیر: اوتاسی پیژنی دهغو خلګوحال چی هغوی ترتاسی (شرح دحدنه) تجاوز کړی وو په باره (دهغه حکم کی چی) دشنبی (خالی) دورځی متعلق ووچی په دی ورځ کی دماهی ښکار مه کوی نومونږ دوی ته په خپل حکم تکوینی قهری سره مسخ کولو دپاره) وویل چی تاسی ذلیل اوخوار بیزوګیان سی (نوهغوی دبیزوګیانو په شکل مسخ سوه، بیامونږ دغه (واقعه) عبرت (پیدا کوونکی) جوړه کړه دهغه خلګو دپاره هم چی ددې قوم په زمانه کی وه او دهغو خلګو دپاره چی په وروسته وخت کی راتلونکی وو او (هم دا واقعه) دنصیحت سبب (جوړکی خدای ﷻ) دبیردونکی دپاره .

فائده : دا واقعه هم دبنی اسرائیلو ده او دحضرت داود دزمانی ده ، دبنی اسرائیلو دپاره شنبیی ورځ بزګه اودعبادت کولو ورځ وه او دماهی ښکارهم په دغه ورځ منع کړل سوی وو ، داخلګ د دریاب په غاره اباد وو او دماهی شوقیان وه ، داحکم یی ونه منی او ښکاریی وکي ، نو الله ﷻ په دوی داعذاب نازل کی چی شکل یی ورلره مسخ کی دبیزوګیانو په شکل سو او دری ورځی وروسته ټول مړه سو، ددی واقعی لیدونکی او اوریدونکي دوه قسمه خلق وه ، فرمانبرداره اونافرمانه نو دنافرمانو دپاره داواقعه دنافرماني څخه دتوبی کولو دپاره وه ، په دی وجه دی ته یی نکال ، ویلي دی اوفرمانبردار دپاره دا داقعه په فرمانبرداری باندی قائم پاته کیدو دپاره وه نو په دی وجه دی ته موعظه هم ویل کیږی .

علوم اومسئلې

(په ديني کارونو کې داسې حيلې جوړول چې دهغه په وجه شرعي حکم باطليږي حرام دی)

په دی آیت کی چی دیهودو څخه کوم ترحد تجاوز سوی دی اوهغه دعذاب سبب هم ښوول سوي دی، هغه لکه چی درواياتو څخه ثابته ده، په دا ګه دشرعی حکم خلاف ورزی نه وه، بلکه داسی حیلی اوبهانی وی، چی په هغه سره حکم شرعی باطل کیدی، مثلاً دشنبی په ورځ به یی دماهی په لکی کی دیوه تارغوټه واچوله اوپه دریاب کی به یی ایله کی او دا تاربه یی په مځکه دخه شی سره وتړی، اوبیابه یی دیکشنبی په ورځ ونیوی، خوړی به یی، دا خو یو داسی حیله ده چی په دی سره دشرعی حکم باطلول خو پریږده، دشرعی حکم سره ټوقی کول دی نوپه دی وجه داسی حیله کوونکی ډیر لوی سرکښته اونافرمانه وګرځول سوه اوعذاب پرنازل سو، لیکن ددی څخه دهغو فقهی حیلو حرمت نه ثابتیږی، چی په هغه کی بعضی پخپله نبی ﷺ ښوولی دی، مثلاً یو سیر ښه خرماوې باندی دوه سیره خرابی خرماوی اخیستل په سود کی داخل دی، لیکن ددی څخه دخلاصیدلو یوه حیله پخپله نبی ﷺ ښوولی وه، هغه دا ده چی دجنس تبادله په جنس سره مه کوه، دقیمت په ذریعی سره وکړه مثلاًدوه سیره خرماوی په دوو درهمو خرڅی کړه او بیاپه دی دوو درهمو، یوسیر ښه خرماوی واخله، نو په داسی حیلی کولو سره دشرعی حکم تعمیل غرض دی اوباطلول یی غرض نه دی، بلکه په واقع کی ګرسره باطل نه سو، هم دغه شان په نورو مسئلوکی هم فقهاؤ دحرامو څخه دخلاصیدو دپاره دغه رنګه تدبیرونه ښوولی دی، دغه حیلوته دیهودو دحیلو په شان ویل اوګڼل غلط دی.

(دیهودو دشکل دمسخ کیدو واقعه)

په تفسیرقرطبی کی دی چی یهودو خو اول اول داسی حیلی کولی اوماهیان به یی نیول، هم داسی وه چی بیایی په عامه ښکارکول شروع کړه، په دوی کی دوې ډلی سوی، یوه دعلماؤ اوصالحینو چی هغو به دوی ددا سی کولو څخه منع کول لیکن دوی منع نه سوه، نو د دوی سره یی د ورور ولی تعلقات ختم کړه او ورڅخه جلاسوه اوبله بیادوی حصی سوه، چی په یوی کی دغه نافرمانه خلق پاته کیدل اوپه بله کی عالمان اوصالحین، یوه ورځ دوی ته دامحسوسه سوه چی په کومه برخه کی دغه نافرمانه اوسیدل، هلته چپه چپایی وه، دوی چی هلته ورغله، نووی لیدل چی دا ټول دبیزوګیانوپه شکل کی مسخ سوی وه، او حضرت ابوقتاده ﷺ فرمایی چی ځوانان یی دبیزوګیانو په شکل سوی وه اوبوډاګان یی دخنزیرپه شکل کی او دغه مسخ سوو بیزوګیانو خپل خپلوان اوتعلق لرونکی انسانان پیژندل او دوی ته به نژدی کیدل اوژړل به یی.

(دمسخ سوی قوم نسل نه پاته کیږي)

په دی باره کی صحیح خبره هغه ده چی پخپله درسول الله ﷺ څخه دعبدالله بن مسعود ﷺ په روایت په صحیح مسلم کي نقل دی چی بعضو خلګو دخپلی زمانی دبیزوګیانو اوخنزیرانو په باره کی داپوښتنه وکړه چی ایادا خو هغه مسخ سوی یهودیان نه دی؟ نبی ﷺ ورته وفرمایل چی الله ﷻ هرکله په یو قوم باندی دشکل مسخ کولو عذاب نازل کی نو ددغه قوم نسل نه پاته کیږی ،بلکه په څو ورځوکی دننه دننه

هلاك سي اوختم سي) اوبيايي وفرمايل چي بيزوگيان اوخنزيران په دنيا کي دمخکي څخه موجود ور
(او نن هم دي ، ليکن دمسخ سوو بيزوگيانو او خنزيرانو لره د دوی سره څه تعلق نسته .
په دي ځای کی بعضی مفسرينو دصحيح بخاري په حواله په بيزوگيانو دزناپه سزاکی دسنگسار کولو
يوه واقعه نقل کړي ده ، ليکن دا واقعه نه ده صحيح ، نه دبخاري په صحيح نسخوکی ستة اونه دروايت
په اعتبار صحيح ده ، قرطبی په دی ځای کی ددی تفصيل ذکر کړي دی .

وَإِذْ قَالَ مُوسَىٰ لِقَوْمِهِ إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تَذْبَحُوا بَقَرَةً ۖ قَالُوا أَتَتَّخِذُنَا

اوکله چي وويل موسی خپل قوم ته الله حکم کوی تاسی ته ذبح کی يوه غوا نوهغو وويل اياته په مونږ سره

هُزُوًا ۖ قَالَ أَعُوذُ بِاللَّهِ أَنْ أَكُونَ مِنَ الْجَاهِلِينَ ﴿٦٧﴾

خنداکوی هغه وويل پناه غوارم په خدای چي سم زه دجاهلانو څخه ،

تفسير: او (هغه وخت يادکی) هر کله (حضرت موسی ﷺ) خپل قوم ته وفرمايل چي الله ﷻ تاسی ته
حکم کوی (که چيري دمړي دوژونکي درك لگول غواړی) نوتاسی يوه غواذبح کی هغوی وويل چي آياته
مونږ سره توقي کوی (کوم ځای چي دقاتل تلاش اوچيري چي دحيوان ذبح کول ددی دواړوڅه مناسبت
دی) موسی ﷺ وفرمايل نعوذبالله زه دداسی جاهلانوپه شان کار وکړم (چي دخدای په حکمونوکی توقي
کول شروع کړم)

فائده : دا واقعه داسی وسوه چي په بنی اسرائيلو کی يو قتل وسو ، چي دهغه وجه دمشکوٰة په شرح
مرقاة کی داليکلی ده چي يوسړي ددی وژل سوی سړي څخه لور په نکاح غوښتی وه ليکن دي سړي
انکار کړي وو نو په دی وجه دغه سړي دانجلی پلارقتل کی ، بیادقتل درك نه لگيدی .
اومعالم دکلبی ﷬ دا قول نقل کړي دی ، چي دغه وخته پوري ، په تورات کی ددی متعلق څه شرعی
قانون هم نازل سوی نه وو ، ددی څخه دا معلوميږي چي داقصه دتورات ترنازليدومخکی ده .
خير بنی اسرائيلو موسی ﷺ ته عرض وکی چي مونږ دا غواړو چي قاتل معلوم سی ، نو موسی ﷺ ورته
دالله ﷻ په حکم ديوی غوا د ذبح کولو حکم وکی نو دوی دخپل مزاج عادت اوفطرت مطابق په دی کی
چينجی را ايستل شروع کړه ، په راتلونکو اياتونو کی ددي تفصيل دی .

قَالُوا ادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُبَيِّنْ لَنَا مَا هِيَ ۚ قَالَ إِنَّهُ يَقُولُ إِنَّهَا بَقَرَةٌ

دوی وويل چي دعا وغواړه زمونږ دپاره دخپل پروردگار څخه چي وښيي مونږ ته چي دا غوا څنگه ده هغه وويل

لَا فَارِضٌ وَلَا بِكْرٌ عَوَانٌ بَيْنَ ذَٰلِكَ ۖ فَافْعَلُوا مَا تُؤْمَرُونَ ﴿٦٨﴾

چي الله فرمايي چي دا يوه غوا ده نه زړه او نه کوچنی ، دبودی والی اودزټوب په مينځ کی ده اوس وکی کوم چي

قَالُوا ادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُبَيِّنْ لَنَا مَا لَوْنُهَا قَالَ إِنَّهُ يَقُولُ إِنَّهَا

تاسی ته حکم کړل سو دی ، دوی وویل چی دعاوکړه زمونږ دپاره دخپل پروردګار څخه چی وښیی مونږ ته چی څه

بَقَرَةٌ صَفْرَاءُ فَاقِعٌ لَوْنُهَا تَسُرُّ النَّاظِرِينَ ﴿٦٩﴾ قَالُوا ادْعُ لَنَا

رنګ دی ددې رنګ هغه وویل چی الله پاک فرمایی چی دا یوه غواده ښه تکه ژړه ددې ژړوالی خوشحالوی کتونکی

رَبَّكَ يُبَيِّنْ لَنَا مَا هِيَ إِنَّ الْبَقَرَ تَشَابَهَ عَلَيْنَا وَإِنَّا إِنْ

دوی وویل چی دعاوکه زمونږ دپاره دخپل پروردګارڅخه چی وښیی مونږ ته چی دا څه قسم غواده څکه چی په دی غواکی شبه ده مونږ ته اومونږ که

شَاءَ اللَّهُ لَمُهْتَدُونَ ﴿٧٠﴾ قَالَ إِنَّهُ يَقُولُ إِنَّهَا بَقَرَةٌ لَا ذَلُولٌ

خدای وغواړی ضرور لاره به پیدا کړو ، هغه وویل چی الله پاک فرمایی چی دا یوه غوا ده کار نه کوی

تُثِيرُ الْأَرْضَ وَلَا تَسْقِي الْحَرْثَ مُسَلَّمَةٌ لَا شِيَةَ فِيهَا قَالُوا

نه مځکه اړوی او نه فصل ته اوبه ورکوی بی عیبه ده څه داغ په کی نسته ، دوی وویل

الْآنَ جِئْتَ بِالْحَقِّ فَذَبَحُوهَا وَمَا كَادُوا يَفْعَلُونَ ﴿٧١﴾

اوس دی وکړه صحیح خبره بیا یی دا ذبح کړه او دوی نه وه چی داسی وکړی.

لنډتفسیر: دی خلګو وویل چی ته وغواړه زمونږ دپاره دخپل پروردګار څخه چی مونږ ته بیان کوی چی ددې (غوا) څه صفتونه دی ، نو موسی ﷺ وفرمایل چی هغه (زما دغوښتنی په جواب کی) دا فرمایی چی دا دداسی غوا وی چی نه بوډی وی اونه سخوندره بلکه د دواړو عمر په مینځ کی نو اوس (زیاتی چینجی مه لټوی بلکه) وکی چی دڅه حکم تاسی ته سوی دی ، دوی وویل چی (ښه دا هم) وغواړه زمونږ دپاره دخپل پروردګار څخه چی مونږته (دا هم) بیان کړی چی ددې رنګ به څه وی نوموسی ﷺ وفرمایل چی (ددې متعلق) الله ﷻ دا فرمایی چی دا دی دیو ژړ رنګ غوا وی چی رنګ یی تک ژړ وی اوکتونکی خو شحالوی ، دوی وویل (اوس بیا او) زمونږ دپاره دخپل رب څخه پوښتنه وکړه چی (داولنی سوال جواب دی لږ نور واضح) مونږ ته بیان کړه چی ددې صفتونه به څه وی؟ څکه چی مونږ ته په دی غواکی (څه اشتباه (داباقی) ده (چی دا به عام قسم غواوی یاڅه عجیبه قسم غوا ، چی په هغه کی دقاتل درک لګول څه خاص تاثیر وی) اومونږ ضرورانشاء الله تعالی (دا وار) ښه به پوه سو ، موسی ﷺ جواب ورکی چی الله ﷻ داسی فرمایی چی دا (څه عجیبه اونا اشنا حیوان نه دی ، دغه عام قسمه غواده البته دومره خبره ده

چي اعلى دي وي ددغه ذكر سوو صفتونو سره) دي داسي وي چي يوي نه كوي مخكه په اړول كيږي اونه (په څاه ترلي وي چي) دهغه سره دفصل اوبه راكښل كيږي (مطلب دا چي دهرقسم عيب څخه) خلاص وي اوپه دي كي (دڅه قسم) څه داغ نه وي (دايي چي واوريدل) په وينا سو چي (او) اوس تا پوره (او واضحه) خبره وكړه (لنډه داچي حيوان يي ولټوی او وايي خيسته) بيايي ذبح كړه اوحال دا ووچي په ظاهره ددې كوونكي نه معلوميدل.

فائده: په حديث شريف كي دي كه چيري دوي داچينجي لټول نه كولي نو دومره قيدونه اوشرطونه به په دوي نه واي لګيدلي، اوكومه غوا يي چي ذبح كړي وي نوهغه به كافي سوي واي اوكار به په سوي واي.

وَإِذْ قَتَلْتُمْ نَفْسًا فَادّٰرَءْتُمْ فِيهَا ۖ وَاللَّهُ مُخْرِجٌ مَّا كُنْتُمْ

اوكوم وخت چي وژلی وو تاسي يوسړی بيا پر يو او بل به مو ور اړول او الله ﷻ خوڅرګندونكو وو چي كوم تاسي

تَكْتُمُونَ ﴿٧٢﴾ فَقُلْنَا اضْرِبُوهُ بِبَعْضِهَا ۚ كَذٰلِكَ يُحْيِ اللَّهُ

پټوی، بيامونږ وويل ووهي دا مړی دغوا په يوه ټوټه دغه شان ژوندي به كي الله ﷻ

الْمَوْتٰى وَيُرِيكُمْ اٰيٰتِهٖ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ ﴿٧٣﴾

مړي اوښيي تاسي ته دخپل قدرت نمونې چي تاسي فكر وكي.

لنډتفسير: او(هغه زمانه ياده كړی) كوم وخت چي په تاسي (كي يو كس) يوسړی ووژی بيا (دخپلي صفايي دپاره يي) په يوبل باندي اړول شروع كړه اوالله ﷻ ته ددې شي څرګندول منظور وو چي هغه په تاسي (كي مجرمانو اومشتبهوخلګو) پټ لرل غوښتل نو په دي وجه (دغواذبح كولو څخه وروسته) مونږ حكم وكی چي ددې (وژل سوي په كالبوت) ددې (غوا) څه ټكړه ولګوی (نوپه لګولوسره هغه ژوندي سو، وروسته الله ﷻ دقيامت منكرينوته ددې قصي څخه ددليل اومثال په توګه فرمايي چي) دغه رنګه الله ﷻ (په قيامت كي) مړي به ژوندي كړي اوالله ﷻ دخپل قدرت مثالونه تاسي ښيي په دي اميدچي تاسي دعقل څخه كار واخلي (او ديوه مثال په وجه د دوهم مثال دانكاركولوڅخه منع سی).

فائده: كله چي دي مړی سره دا كار وكړل سو نوهغه ژوندي سو اوهغه دقاتل نوم وښووی اوبيا ژرمړسو.

دلته دمقتول بيان يوازي په دي وجه كافي سو چي حضرت موسى ﷺ ته دوحي په ذريعه معلومه سوي وه چي دا مقتول به رښتياوايي اوكه داسي نه وي نوبيايوازي دمقتول په بيان سره بغيردڅه شرعي شهادت څخه پرچاباندي دقتل ددعوي ثبوت كافي نه وو.

دلته داشبهه كول هم صحيح نه دي، چي الله ﷻ دمړي ژوندي كولو خو دغسي هم قدرت درلودی، يا دمقتول دژوندي كولو څخه بغير دقاتل نوم يي ښوولي سواي، بيا ددي دومره معاملي ضرورت څه وو؟

خبره داسي ده، چي دالله ﷻ يو كارهم دضرورت اومجبوري په وجه نه وي، بلكه دمصلحت اودحكمت

دپاره وی او دهری واقعي حکمت دالله ﷻ دعلم په احاطه کی راتلی سی اونه مونږ مکلف یوچی دهری واقعي حکمت معلوم کړو اونه داضروری ده چی دهری واقعی حکمت زمونږ ترپوهی لاندی راسی ددی وجی بنه طریقه منل اوچپ کیدل دی پرځای ددی چی مونږ په دی کی عمر ضائع کوو.

ثُمَّ قَسَتْ قُلُوبُكُمْ مِّنْ بَعْدِ ذَٰلِكَ فَهِيَ كَالْحِجَارَةِ أَوْ أَشَدُّ قَسْوَةً ۚ وَإِنَّ مِنَ

بیا ستاسی زړونه سخت سول ددی تولو څخه وروسته نو هغه سوه لکه کانی یادهغه څخه هم سخت او

الْحِجَارَةِ لَمَا يَتَفَجَّرُ مِنْهُ الْأَنْهَارُ ۚ وَإِنَّ مِنْهَا لَمَا يَشَّقَّقُ فَيَخْرُجُ

په کانوکی خو داسی هم دی چی دهغوی څخه بهیږی نهرونه او په دوی کی داسی هم سته چی چوی اووزی

مِنْهُ الْمَاءُ ۚ وَإِنَّ مِنْهَا لَمَا يَهْبِطُ مِنْ خَشْيَةِ اللَّهِ ۗ وَمَا

ورڅخه اوبه او په دوی کی داسی هم سته چی رارغړی دالله ﷻ دبیری څخه او

اللَّهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ ﴿٧٤﴾

الله ﷻ بی خبره نه دی ستاسی دکارونو څخه.

لنډتفسیر: (دتیرو واقعاتوڅخه دنه متاثرکیدلوپه وجه دشکایت په توګه ارشاد کیږی) ددا سی واقعاتوڅخه وروسته (په کار وه چی ستاسی زړونه نرم اودالله ﷻ دلوېي څخه ډك وی، لیکن) ستاسی زړونه بیاسخت پاته سوه (نو داسی ویل په کار دی چی) د دوی مثال دکانی دی (یاداسی وو ایه چی دا) په سختی کی د دوی څخه (هم) زیات (دی) او (زیات سخت ددې وجی څخه ویلی سی چی) بعضی کانی خو داسی دی چی دهغوی څخه (لوی لوی) نهرونه راوتلی بهیږی اوپه دی کانو کی څه داسی دی چی چوی، بیا د دوی څخه (که چیری زیاتی نه وی نولږ غوندی) اوبه را وزی اوپه دی کانو څه داسی دی چی دالله ﷻ دبیری څخه دلوړی څخه کښته رارغړی (اوستاسی زړونو کی هیڅ قسم اثرنسته) او (ددی سختی څخه چی کوم بدعملونه پیداکیږی اوصادریږی) الله ﷻ ستاسی (دغه) عملونو څخه خبره نه دی (ډیر ژر به تاسی ته سزا درکی)

فائده: دلته دکانو دری اثره بیان سوي دی، اول دا چی د دوی څخه زیاتی اوبه بهیدل دوهم لږغوندی اوبه را وتل اوبهیدل په دی دووکی چاته هیڅ قسم شك اوشبهه نسته دریم داچی دالله ﷻ دبیری څخه کښته را رغړیدل، په دی دریم کی ممکنه ده چی چاته شك اوشبهه عارضه سی، ځکه چی دکانوخوعقل اوحس نه وی نوبیاڅنګه دی دالله ﷻ دبیری څخه رغړی، لیکن دلته دا خیال کی اچول په کار دی، چی دبیری دپاره دعقل ضرورت نسته لکه په حیواناتوکی، چی هغه عقل نه لری خوبیاهم دبیری مشاهده اولیدل کیږی. البته دحس ضرورت نسته، لیکن په کانوکی د دومره حس نه لرلو دپاره هم څه دلیل

نسته ، ځکه چې حس په ژوند باندې ولاړ وي او ډيره ممکنه ده چې په دوى کې داسې باريك ژوندوى چې هغه دې زمونږ دعلم څخه بهر وي ، لکه ددماغ داحساس ډيروعاقلانو ته پته نسته ، ليکن هغوى بوازې ددليلونو په وجه ددې قائل دي ، نوطبي دليلونو دقران دظاهرى نص ، دلالت اوقوت هيڅکله هم کم نه دی (يعنې دقرآن ظاهرى نص څخه د دوى داحساس درك لګيږي)

بيا زمونږ دا دعوى نه ده چې دکانې درغړيدو وجه ، هميشه بيره وي ، ځکه چې الله ﷻ دافرمايلي دي چې بعضې کانې دبيرې څخه وغړي نو ډيره ممکنه ده چې درغړيدو اسباب دې ډير اومختلف وي ، چې په هغه کې بعضې طبعې وي اوځه دالله ﷻ بيره وي .

دلته د درو قسمو کانوپه ذکرکې چې کوم ترتيب ورکول سوي دي ، هغه نهايت درجه باريك اودمقصود اوغرض دښولو دپاره نهايت بليغ دي ، هغه داسې چې په بعضو کانوکې اثرقبلول دومره قوى وي چې دهغه څخه نهرونه بهيږي او دخداى ﷻ مخلوق ورڅخه فائده اخلي خو ددې يهوديانو زړونه داسې هم نه دي چې دخداى ﷻ دمخلوق په په تکليف اومصيبت کې ويلاى سي اوپه بعضو کانوکې ددې څخه کم اثر قبلول وي چې دهغه څخه کمه فائده رسيږي نو دا کانې دمخکې کانې په مقابله کې کم نرم دي او د دوى زړونه ددغه دوهمې درجې دکانې هم سخت دي ، اوپه بعضوکانوکې که چيرې ددې درجې اثر هم نه وي ليکن بياخويو اثرسته چې دالله ﷻ دبيرې څخه لاندې رارغلي دي که په درجه کې ترمخکې قسمونو هم کم دي ، ليکن د دوى زړونه ددې کمزورې درجې اثرقبلول هم نه لري .

اَفَتَطْمَعُوْنَ اَنْ يُّؤْمِنُوْا لَكُمْ وَقَدْ كَانَ فَرِيْقٌ مِّنْهُمْ يَسْمَعُوْنَ

اوس آتاسې اې مسلمانانو اميدلرې چې دوى به ومنې ستاسې خبرې او په دوى کې يوه ډله وه چې اوريدې به يې

كَلٰمَ اللّٰهِ ثُمَّ يُحَرِّفُوْنَهٗ مِنْۢ بَعْدِ مَا عَقَلُوْهُ وَهُمْ يَعْلَمُوْنَ ۝

دالله ﷻ کلام بيا به يې بدلوى دا پوهې باوجود او دوى پوهيدل .

تفسير: مسلمانانو چې ديهودو په مسلمانولوکې کوم کوشش کوى اوپه دې لړکې يې تکليفونه برداشت کول ، نو په دې آيت کې ديهودو دحالاتو او واقعاتو دښوولو اوريدلوڅخه وروسته دمسلمانانو اميد د دوى څخه پريکوى .

(اې مسلمانانو) آيا (ددې ټولو قصو داوريدلو وروسته) اوس هم تاسې اميدلرې چې دا (يهوديان ستاسې په وينابه ايمان راوړى حال دا دى (چې ددې ټولو ذکر سوو قصو څخه يوه زياته خبره هم دوى کړې ده چې) په دوى څه داسې خلق تيرسوى دي چې دخداى ﷻ کلام به يې اوريدى اوبيابه يې بدلوى (او) په دې دپوهيدو وروسته (داسې به يې کول) او(عجيبه خوداهم ده) چې پوهيدل به (چې مونږ بد کوو بوازې دنفساني غرضونو دپاره به يې دارنګه کول)

فائده : مطلب دا سو چې کوم خلق دومره بې باکه اودخواهشاتو نفسانيو قيديان سي ، هغه دچاپه وينا کله منع کيږي دبدوکارونوڅخه اوهغه کله دچا دا اورى ، دکلام الله څخه مراد ياخو تورات دى او دسماع

يعنى داوريدوښخه مراد دپيغمبرانوپه واسطه اوريدل دي اودتحريف ښخه مراد ددي كلام په بعضو الفاظو ياتفسيركي او ياپه دواړوكي بدلول دي اويامراد دكلام الله ښخه هغه كلام دي چي كومو اوياكسانو دموسى ﷺ دتصديق په باره كي په كوه طور كي اوريدلي وو ، او دسماع ښخه مراد په دي تقدير او ريدل بغير دواسطي دي ، او دتحريف ښخه مراد دا دي چي دوى قوم ته دا وويل چي په اخركي الله ﷻ دا هم فرمايلي وه چي په كوم حكم باندي عمل ستاسي ښخه نه كيږي ، هغه تاسي ته معاف دي .

په دغه لوړو ذكر سوو قصوكي يوه قصه او واقعه هم دهغه يهوديانوښخه سوي نه وه چي كوم دنبي ﷺ په زمانه كي وه ، ليكن هركله چي دي خلكو دخپلو تيرسوومشرانو ددغه كارونوښخه نفرت نه كوى اوبدبيى نه گني ، نو په دي چي دوى هم حكما هغوى سره په دي قصو او واقعاتوكي شامل سوه .

وَإِذَا لَقُوا الَّذِينَ آمَنُوا قَالُوا آمَنَّا وَإِذَا خَلَا بَعْضُهُمْ إِلَىٰ بَعْضٍ قَالُوا أَتُحَدِّثُونَهُمْ

اوكله چي يوځاى كيږي دمسلمانانوسره نووايي مونږمسلمانان سوي يو اوكله چي يوځاى سي ديوبل سره نو وايي

بِمَا فَتَحَ اللَّهُ عَلَيْكُمْ لِيُحَاجُّوكُمْ بِهِ عِنْدَ رَبِّكُمْ أَفَلَا

تاسي ولي واياست دوى ته هغه چي ظاهره كړي ده الله ﷻ پرتاسي دي دپاره چي درواغجن به كړي تاسي په دي

تَعْقِلُونَ ﴿٧٦﴾

ستاسي دپروردگار په مخكي آيا تاسي نه پوهيږي .

تفسير: اوكله چي يوځاى كيږي (منافق يهوديان) مسلمانانوسره نو (دوى ته خو) وايي چي مونږ (هم) ايمان راوړى دي اوكله چي يوازي سي دابعضي (منافقان يهوديان) نورو سره (ښكاره) يهوديانو سره (نوبيا دهغوى دملگري تيا دپاره دهغوى پردين دكيدلو دعوى كوي په دغه وخت) كي دا (نور يهود) دوى ته وايي چي تاسي (دا) څه (عجيبه او ناكاره كوي چي) مسلمانانو ته (په غوره مالي كي) هغه خبري ښيي چي (د دوى دمذهب دپاره فائده مندي) الله ﷻ (په تورات كي) تاسي ته ښوولي دي (ليكن مونږ يې دمصلحت په وجه پټوو) نتيجه به داسي چي دا خلق به تاسي په حجت كي كمزوري كړي چي (گوري) دا مضمون دالله ﷻ (دطرفه ستاسي په كتاب كي راغلي) دي ، آياتاسي (په دي غټه غوندي خبره) نه پوهيږي

فائده : منافقانو به كله داسي كول چي دغوره مالي دپاره او دخپل ايمان په رښتيا ظاهرولو دپاره مسلمانانوته به يي ويل چي په تورات كي درسول الله ﷺ په باره كي زيري راغلي دي يادقرآن شريف په باره كي راغلي دي اوداسي نوري خبري نونورويهوديانوبه دغه خلق په داسي كاركولوباندي ملامت كول

أَوَلَا يَعْلَمُونَ أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا يُسِرُّونَ وَمَا

آيا دومره هم نه پوهيږي چي الله پاك ته معلوم دي چي كوم دوى پټوى او

يَعۡلِنُوۡنَ ﴿۷۷﴾ وَمِنۡهُمۡ اُمِّيُّوۡنَ لَا يَعۡلَمُوۡنَ الۡكِتٰبَ اِلَّآ اَمَانِىَّ

چې کوم څرګندوي ، اوبعضې په دوی کې اميان دي چې خبر نه لري دکتاب ما سوا د درواغجنانو آرزوګانو

وَاِنۡ هُمۡ اِلَّا يَظُنُّوۡنَ ﴿۷۸﴾ فَوَيۡلٌ لِّلَّذِيۡنَ يَكۡتُبُوۡنَ الۡكِتٰبَ

او دوی څخه څه نسته مګر خيالونه ، نو بربادي ده دوی لره چې ليکي کتاب

بِاَيۡدِيۡهِمۡ ثُمَّ يَقُوۡلُوۡنَ هٰذَا مِنۡ عِنۡدِ اللّٰهِ لِيَشۡتَرُوۡا بِهٖ

په خپلو لاسونو بيا وايي دا دخدای دطرف څخه دی دی دپاره چې واخلي په دی

ثَمَنًا قَلِيۡلًا ؕ فَوَيۡلٌ لَّهُمۡ مِّمَّا كَتَبَتۡ اَيۡدِيۡهِمۡ وَوَيۡلٌ لَّهُمۡ

باندې لږ شان مال ، نو بربادي ده دوی له دخپلو لاسونو دليکلو څخه اوبربادي ده دوی له

مِّمَّا يَكۡسِبُوۡنَ ﴿۷۹﴾

دخپلې دې ګټې څخه .

لنډتفسير: ايا دوی ته ددې علم نسته چې الله ﷻ په هرڅه خبردی ، په هغه شيانو هم چې هغه دوی پټ لري او په هغه شيانو هم چې دوی يې څرګند وي (نوکه چيرې منافقانو دمومنانو څخه خپل کفر پټ کې نوڅه؟ او دی ملامت ګروکه درسول الله ﷺ دبشارت او نور مضمونه پټ کړه نوڅه وسوه ؟) الله ﷻ په ټولو خبردی ، دغه وجه ده چې الله ﷻ مسلمانان په دی مضمونونو ځای په ځای خبر کړي دي (په دی ايت کې ديهودو دويونکو خلګو ذکر وو وروسی دهغو ناويونکو خلګو ذکر داسې کوی چې)

اوپه دی (يهودو)کې ډيرناويونکې دی (هم) چې دکتاب علم نه لري ، ليکن (بغير دسند څخه) دزړه خوشحالولو خبری ورته (ډيری يادی وي) او دا خلق نور څه نه (بس داسې بی بنياده) خيالونه پخوا (او ددې وجه دا ده چې څه خو د دوی دعالمانو کمول اوګډون دی او زياته لا دا چې د دوی په پوهه کې کمی ده ، نوپه داسی صورت کې دوی ته دبی بنيادو خيالونوڅخه ماسوا دواقعی حقيقتونوتحقيق اوعلم څنګه حاصليدی سي ، لکه دپښتوژبی يومتل دی نيم حکيم خطره دځان وی .

اوهرکله چې د دوی په وهم پرستی کې د دوی دعالمانو دخيانت لوی لاس دی ، نو په دی وجه دغه عالمان په جرم اوګناه کې دخپلوعاموخلګوڅخه زيات سو ، ددې بيان اوس دلته کوی .

(هرکله چې دغه عوام دزجر او زورنی قابل دی او د دوی دجهل اصلی سبب د دوی عالمان دی) نولويه بربادي به دهغوی وی چې ليکی (ادل بدل) کتاب (تورات) په خپلو لاسونو اوبياعواموته وايي چې دا (حکم) دخدای ﷻ دطرفه څخه (هم داسې راغلی) دی (او) غرض يې (يوازې) دا وی په دی ذريعه څه لږ

غوندي نغدي واخلي نو لويه بربادي به ورته (مخکي) سي د دوی ددې (کتاب دتحريف) په وجه (هم) چي هغه دوی په خپلو لاسونو ليکلي وو اولويه بربادي به وی دوی ته ددې (نغديت) په وجه هم چي هغه به دوی اخيستي.

فائده: دعامو خلگو درضا دپاره په غلطي مسئلو ښولو سره دوی ته څه مال اونور حاصليدي او دعوامو په نظر کی به يې وقار اولوی والي هم حاصليدي اوپاته کيدي، نو په دي غرض به يې په تورات کی لفظي اومعنوی تبديلي کوله، په دی ايت کی دداسی کولو دپاره وعيد واورول سو.

وَقَالُوا لَنْ تَمَسَّنَا النَّارُ إِلَّا أَيَّامًا مَّعْدُودَةً ۚ قُلْ أَتَّخَذْتُمْ عِنْدَ اللَّهِ

اووايي مونږته به هيڅکله اورراونه رسيږي مگر دشميرلوخوورځی ووايه اياتاسي اخيستي دی دالله ﷻ لخوا څخه

عَهْدًا فَلَنْ يُخْلِفَ اللَّهُ عَهْدَهُ ۖ أَمْ تَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿٨٠﴾

وعده چي اوس به هيڅکله خلاف ونه کړی الله ﷻ دخپل عهدڅخه اوکه تپی پرالله ﷻ هغه چي تاسی ته معلومه نه ده

لنډتفسير: اويهودو (داهم) وويل هيڅکله به مونږ اور (د دوږخ) مسخ نه کړی (هم خو البته) مگر (ډيری) کمی ورځی چي (په گوتو) شميرل کيږي (ای محمد ﷺ) ته (دوی ته) داسي ووايه اياتاسي خلگو دالله څخه (ددی متعلق) څه وعده اخيستي ده، چي په هغه کی به الله خلاف نه کوي يا (موو عده اخيستي نه ده بلکه هم داسی) دالله ﷻ په زمه داسی خبری لگوی چي دهغه څه علمي سند دځان سره نه لری.

فائده: ديهدو ددی خبری مفسرينو مختلف بيانونه کړي دی چي په هغه کی يوبيان دا دی چي دا ثابته خبره ده چي مومن که چيري گنهکار وی نودگناه په قدر اواندازی به د دوږخ په عذاب عذابيږی ليکن د ايمان په وجه هغه به د دوږخ په هميشه عذاب کی نه وی څه زمانه وروسته به خلاصی پيداکوی، نو ديهودو ددعوی حاصل دا وو چي هرکله د دوی په خيال دموسی ﷺ دين منسوخ نه دی نوپه دی وجه دوی مومنان دی دحضرت عيسی ﷺ اودحضرت محمد ﷺ دنبوت څخه دانکارکولوپه وجه کافران نه دی ، نو که چيری دگناه په وجه دوږخ ته ولاړسی هم، نوبيابه را ويستل سی، اوهرکله دا دعوی لور په لوړه تيره کول دی ځکه چي دموسی ﷺ دين دهميشه والي دعوی خوغلطه ده نودحضرت عيسی ﷺ او حضرت محمد ﷺ دنبوت څخه دانکارپه وجه داخلق کافران سوه اودکافرو دپاره په دوږخ کی دځو ورځو تيرولوڅخه وروسته خلاصون پيداکول په کوم اسماني کتاب کی نسته، چي دهغه څخه الله ﷻ په وعده سره تعبير دلته وکی نو ثابته سوه چي دا دعوی بغير ددليل څخه ده، بلکه ددليل خلاف ده.

بَلَىٰ مَنْ كَسَبَ سَيِّئَةً وَأَحَاطَتْ بِهِ خَطِيئَتُهُ فَأُولَٰئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ ۖ هُمْ

ولی نه چاچي گناه وکړه او راگيرکی دی خپلی گناه نو بس دی، دی د دوږخ اوسيدونکی او دوی به په دی کی

فِيهَا خٰلِدُونَ ﴿۸۱﴾ وَالَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ اُولٰٓئِكَ

همیشه وی اوچاچی ایمان راوړی وی اوښه عمل یی کړی وی دغه

اَصْحٰبُ الْجَنَّةِ هُمْ فِيهَا خٰلِدُونَ ﴿۸۲﴾

دجنت اوسیدونکی دی او په جنت کی به همیشه وی

لنډتفسير

(په اور کي دهمیشه دپاره دپاته کیدو ضابطه)

دخوورخوځخه ماسوا تاسی به د دوږخ اور کی ولی نه پاته کیږی بلکه همیشه همیشه پوری په دی کی پاته کیدل ضروری دی ځکه چی زمونږ قانون اوقاعده دا ده چی ، څوك قصدا اواراده بدکارونه کوی او په ده باندی دا گناه (اوقصور دارنگه) احاطه وکړی (چی هیڅ په کښی دنیکی اثرهم نه وی) نوداسی خلق دوږخیان دی (او) دوی به په دی کی همیشه دپاره پاته کیږی اوکوموخلګوچی (په الله ﷻ او رسول) ایمان راوړی وی اوښه کاونه یی کړی وی داسی خلګ به جنتیان وی (او) دوی به په دی کی همیشه وی.

فائده: دګناهونو داحاطی چی کومه معنی مخکی وسوه داسی احاطه په کافرانو پوری خاصه ده ځکه چی د دوی دکفر په وجه د دوی څه نیك کارقبول نه وی بلکه که چیری دکفرځخه مخکی یی څه ښه کار کړی وی ، هغه هم دکفر په وجه ضائع کیږی ، نو په دی وجه پ. کافروکی دسرځخه ترپښوپوری بدکار وی چی دهغه جزا به ابدی جهنم وی ، په خلاف دمومنانوځکه چی اول دهغوی ایمان پخپله یولوی عمل صالح دی ، اونور فرعی عملونه د دوی په عملناموکي درج کیږی ، نو په دی وجه دوی دنیکی داثره خالی نه دی نو دغه مذکوره احاطه دګناهونو د دوی په حالت نه صادقیږی.

لنډه دا چی کله کافر ددی له مخه ابدی جهنمی کیدل ثابت سو ، اوهرکله چی حضرت موسی ﷺ خاتم الانبیانه دی نو ددی وروسته حضرت عیسی ﷺ اوحضرت محمد ﷺ هم پیغمبران دی یهود چی د دوی څخه انکارکوی ، نو په کافرانو کي شامل سوه نوپه دی وجه ددی قاعدی دمخه دوی هم همیشه په اور کی به وی او د دوی دا مخکي دعوی په قطعی دلیل سره باطله سوه.

وَاِذْ اَخَذْنَا مِيْثَاقَ بَنِيْٓ اِسْرَآءِيْلَ لَا تَعْبُدُوْنَ اِلَّا اللّٰهَ وَبِالْوَالِدَيْنِ اِحْسَانًا

اوکله چی مونږ واخیستی اقراردبنی اسرائیلوځخه چی عبادت مه کوی مګردالله ﷻ اودمورا وپلارسره ښه سلوك

وَّذِي الْقُرْبٰى وَالْيَتٰمٰى وَالْمَسٰكِيْنِ وَقُوْلُوْا لِلنَّاسِ حُسْنًا

کوی اوخپلوانو سره اویتیمانو سره اومسکینانو سره او وایاست تولو خلګوته ښه خبره

وَأَقِيمُوا الصَّلٰوةَ وَاٰتُوا الزَّكٰوةَ ثُمَّ تَوَلَّيْتُمْ إِلَّا قَلِيلًا مِّنْكُمْ

اولمونځ او دروی اوزکات ورکوی بیا تاسی وا وښتلات مګر لږ ستاسی څخه

وَأَنْتُمْ مُّعْرِضُونَ ﴿۸۳﴾

اوهم تاسی اوښتونکی یاست.

تفسیر: او (هغه وخت یاد کی) مونږ واخیسته (په تورات کی) قول او اقرار دبنی اسرائیلو څخه چی عبادت مه کوی (دچا) بغیرد الله ﷻ او دمور او پلار ښه قسمه خدمت کوی او دخپلوانو هم او دبی پلاره کوچنیانو هم او دغریبو محتاجینو هم او دعامو خلګو سره (کله څه) خبره (کو ل وی نو) په ښه طریقه (خوش اخلاقی سره) کوی او پابندی کوی دلمانځه او اداکوی زکوة بیا تاسی (اقرار وکی) اووړی څخه وا وښتلاست دڅو کسانو څخه ماسوا او ستاسی خو عادت دی اقرار کول او بیا ورڅخه اوښتل.

فائده: داڅوکسان هغه دی چی دتورات پوره پابندوه دتوراة دمنسوخ کیدلو وړاندی دحضرت موسی ﷺ دشریعت پابندوو، او کله چی توراة منسوخ سو نو دشریعت محمدیه پابند سوه.

مسئله: ددی ایته څخه معلومه سوه چی داحکمونه په اسلام او مخکنیو شریعتونو کی شریك دی چی هغه توحید، دمور او پلار قریبانو، یتیمانو مسکینانو خدمت او دټولو انسانانو سره په خبرو کولو کی نرمی او خوش اخلاقی کول لمونځ ادا کول او زکوة ورکول دی.

(په تعلیم او تبلیغ کي د کافرو سره هم په خبرو کي سختي کول صحیح نه دی)

قُوْلُوْا لِلنَّاسِ حُسْنًا: څخه مراد، قولاً ذا حسن، دی چی دهغه مطلب دا دی چی کله دخلګو سره خبره کوی، نو خبره په نرمی کوی په خندا او خلاص زړه یی کوی برابره خبره ده که مخاطب نیك وی او که بد، که سني وی که بدعتی، البته ددین په معامله کی سستی او حق پټول مه کوی وجه دا ده چی کله موسی او هارون علیهم السلام، الله ﷻ فرعون ته ولیږل نو دا هدایت یی ورته وکی چی قَوْلاً لَهُ قَوْلاً لَيِّنًا، نن چی کوم خبری کوونکی دی هغه خو دحضرت موسی ﷺ څخه غوره نه دی او مخاطب هرڅومره که بد سی خو دفرعون څخه خو زیات بد او خبیث کیدی نه سی.

طلحه بن عمر ﷺ وایی چی ما د تفسیر او حدیث امام عطا رحمه الله ته وویل چی تا څخه دفاسدی خرابی عقیدی خلق هم راجمع کیږی لیکن زما په مزاج کی خوتیزی ده ما څخه چی داسی خلق راسی نو زه هغوی ته سختی خبری کوم حضرت عطا وفرمایل چی داسی مه کوه ځکه چی دالله حکم دی چی، قُوْلُوْا لِلنَّاسِ حُسْنًا، په دی کی خو یهودی او نصرانی هم داخل دی، مسلمان که هرڅنګه وی هغه به دی کی ولی داخل نه وي (قرطبی)

وَإِذْ أَخَذْنَا مِيثَاقَكُمْ لَا تَسْفِكُونَ دِمَاءَكُمْ وَلَا تُخْرِجُونَ أَنْفُسَكُمْ مِّنْ

او کله چی مونږ واخیسته وعده تاسی څخه چی نه به کوی مرګونه په خپل مینځ کی او نه به باس خپل ځانونه

دِيَارِكُمْ ثُمَّ أَقْرَرْتُمْ وَأَنْتُمْ تَشْهَدُونَ ﴿۸۴﴾

دخپل وطن څخه بیا تاسي اقرار وکی او تاسي یې منی.

لنډتفسیر: وړاندي چي کوم عهد میثاق اخیستی سوی وو دا ایت دهغه دبیان تتمه ده، نو ارشاد دی.
او (هغه وخت یاد کی) کله چي مونږ ستاسي څخه دا قول او اقرار (هم) واخیستی چي (په خانه جنګی سره)
دیوبل وینی مه تویوی او یوبل ته دوطن څخه په پرېښوولو باندي مه مجبور وی بیا (زما ددې اقرار په
اخیستو باندي) تاسي اقرار هم وکی (ضمنانه، بلکه) داسي لکه تاسي (په دې) شهادت (هم) ورکوی.
فائده: کله دچادبیان څخه دیوشي اقرار کولو بوی راځي، او په ډاګه اقرارنه وی خوبیا عرفاً او عقلاً دا
اقرار وګڼل سي لیکن دلته، ثُمَّ أَقْرَرْتُمْ: دا شبهه هم لیری کړل سوه او دا وښوول سوه، چي دا اقرار دومره
په ډاګه او واضح وو لکه څنګه چي شهادت واضح وی دوطن په پرېښوولو دمجبوره کولو مطلب دا دی،
چي چاته ازار او تکلیف مه رسوی چي هغه ددې ازار څخه تنګ سی او په وطن پرېښوولو مجبوره سی.

ثُمَّ أَنْتُمْ هَٰؤُلَاءِ تَقْتُلُونَ أَنْفُسَكُمْ وَتُخْرِجُونَ

بیا تاسي هغه خلق وی چي داسي به موویني تویولی په خپل مینځ کي او ایستله به موخپله

فَرِيقًا مِنْكُمْ مِنْ دِيَارِهِمْ تَظَاهَرُونَ عَلَيْهِمْ بِالْإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ

یوه فرقه دخپل وطنه څخه غلبه کوی تاسي پر هغوی باندي په ګناه او ظلم سره

وَإِنْ يَأْتُوكُمْ أُسَارَىٰ تُفَادُوهُمْ وَهُوَ مُحَرَّمٌ عَلَيْكُمْ إِخْرَاجُهُمْ

او که چیري هغوی راسي تاسي څخه دچاقیدي سي نو دهغوی بدله ورکوی او خلاصوی یې حال دا دی چي حرام دی
په تاسي باندي دهغوی ایستل.

أَفَتُؤْمِنُونَ بِبَعْضِ الْكِتَابِ وَتَكْفُرُونَ بِبَعْضٍ فَمَا جَزَاءُ

هم نو آیا منی بعضی کتاب او نه منی بعضی کتاب نو هیڅ سزا نسته

مَنْ يَفْعَلُ ذَٰلِكَ مِنْكُمْ إِلَّا خِزْيٌ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَيَوْمَ

ددې چي تاسي کی څوك دا کار کوی مګر رسوایي ددنیا په ژوند کی او دقیامت په ورځ

الْقِيَامَةِ يُرَدُّونَ إِلَىٰ أَشَدِّ الْعَذَابِ وَمَا اللَّهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ ﴿۸۵﴾

به ورسول سی سخت عذاب ته او الله ﷻ بې خبره نه دی ستاسي کارونو څخه.

تفسير: دميثاق په تتمه کی چی کوم حکم دوی ته ورکړل سوی دی دهغه دعهد شکنی متعلق بیان په دی ایات کی سوی دی.

بیا(ددې صریح اقرار وروسته) تاسی (څنګه یاست) دا (دسترګو په وړاندی) موجودیاست چی دیوبل سره قتل وقتال هم کوی اویوبل دوطن په پریښودو مجبور وی (په دی شان سره چی) ددغه خپلوپه مقابلی کی (د دوی دمخالفو قومونو) امداد کوی ګناه اوظلم سره (نودا دوه حکمونه موداسی ونه منل) او(یو دریم حکم چی اسان غوندی موګڼی په هغه باندی دعمل کولو دپاره تیاریاست چی) که چیری ددغو خلګو څخه څوك په بندکی تاسی ته ورسیږی نوپه داسی خلګومال لګوی (ارخلاصوی یی) حال دا دی چی داخبره (هم معلومه ده) چی تاسی د دوی دوطن په پریښوولو مجبوره کول (اوقتل خو په جه اول هم) منع کړل سوی دی.

فائده : په دی باب کی په دوی دری حکمونه لازم وه اول قتل نه کول ، دویم دوطن په پر یښوولونه مجبوره کول ، دریم چی دخپل قوم دقیدی دطرفه فدیه ورکول ، دهغه خلاصول نودی خلګو اولنی دوه حکمونه خو پریښوول او په دریم حکم یی سره ماتوی، او صورت دا سوی ووچی دمدینی اوسیدونکی دوه قومونه وه ، اوس اوخزرج ، او د دوی په مینځ کی به دښمنی وه اوکله کله به دقتل اوقتال نوبت هم راتلی ، اودمدینی پرشاخوا دیهودو دوه قومونه بنوقریظه اوبنو نضیر اباد وه ، داوس اودبنی قریظو په مینځ کی دوستانه تعلقات وو اودخزرج اودبنی نضیرو په مینځ کی دوستی وه کله چی به داوس اوخزرج په مینځ کی جنګ وو نو د دوستی په وجه بنی قریظه وو به داوس مددکوی اوبنی نضیرو دخزرج اوچی کله به اوس او خزرج وژل کیدل او بی کوره کیدل نو د دوی دوستانو اومدد ګارانو ته به هم دا مصیبت پیښیدی اوظاهره ده چی دبنی قریظو وژلو ایستلو کی به دبنی نضیرو لاس هم وو او دغه شان ددی بالعکس هم البته دومره ده که چیری دیهودو د دواړو ډلوڅخه په جنګ کی څه به څوك قیدی سي نو هری یوی ډلی به خپل دوستان په مال راضی کړه او دا قیدی به یی ورڅخه خلاصوی اوکه چیری به یی چا ورڅخه پوښتنه کوله چی داسی ولی کوی ، نوهغه به یی جواب ورکوی چی قیدی خلاصول په مونږ واجب دی اوکه چیری چابه په قتل اوقتال کی مدد کولو باندی اعتراض ورباندی وکی نو دا به یی وویل چی څه وکړی ، د دوستانو سره مدد نه کول شرم دی.

په دی ایت کی الله ﷻ ددی شکایت کړي دي اود دوی دحیلوڅخه یی پرده لیری کړي ده په دی ایت کی چی دکومومخالفو قومونو دمدد کولو ذکر سوي دی دهغوی څخه اوس اوخزرج مراد دی چی اوس دبنی قریظهږ په موافقت کی دبنی نضیرومخالف وواوخزرج دنضیروپه موافقت کی دبنی قریظه وومخالف وه اثم اوعدوان یعنی ظلم اوګناه په دی دوولفظونو را وړلو کی اشاره دی خبری ته کیدی سی چی په دی حکم نه پوره کولوکی دوه حقه ضائع کیدل یو دالله ﷻ یعنی دهغه دحکم تعمیل نه کول ، چی دا اثم سو ، دویم دبندګانوحق ضائع کیدل ، یعنی هغوی ته تکلیف او ازار رسول چی دا عدوان سو.

ددی عهد شکنی دشکایت کولو څخه وروسته ددی سزا بیان داسی فرمایی ، نبه نو(بس داسی وایه چی) دکتاب (توراة) په بعضی (احکامو) تاسی ایمان لری اوپه بعضی (احکامو) ایمان نه لری نوره کومه

سزاکیدل (په کار دی) دداسی کس چی تاسی خلقوکی داسی کار وکی بغیر درسوایی څخه ددنیاپه ژوند کی اوپه ورځ دقیامت به سخت عذاب واچول سی او الله ﷻ (څه) بی خبره نه دی ستاسی بدوعملونوڅخه.
فائده: په دی قصه کی دیهودو ددغو بدو اعمالو څخه یعنی په بعضی حکمونو باندی دعمل نه کولو تعبیر په کفر ددی وجی سوي دی، چی دا گناه ډیره سخته وه په شرعی محاوروکی دغه شان دگناه دغټ والی سخت والی څخه په کفر تعبیرکیږی لکه په حدیث کی دی، مَنْ تَرَكَ الصَّلٰوةَ مُتَعَمِّدًا فَقَدْ كَفَرَ. او نور ورڅخه په گناه کولو سره چی گناه حلاله ونه گڼل سی، کفر نه لازمیږی.
دلته چی دکومو دوو سزاگانو ذکر دی، په هغوی کی مخکنی سزا یعنی په دنیاکی ذلت او رسوایی دهغه واقع کیدل داسی وسوه چی دنبی کریم ﷺ په زمانه کی دمسلمانانو سره دمعاهدی دخلاف ورزی په وجه بنی قریظه قتل او قید کړل سول او بنی نضیر دشام ملك څخه په ذلت اوخواري ویستل سول.

اُولٰٓئِكَ الَّذِيْنَ اشْتَرَوُا الْحَيٰوةَ الدُّنْيَا بِالْاٰخِرَةِ فَلَا يُخَفَّفُ

دا هغه دی چی دوی واخیستی ددنیاژوندون داخرت په بدله نونه به سپکیږی

عَنْهُمُ الْعَذَابُ وَلَا هُمْ يُنْصَرُوْنَ ﴿٨٦﴾

د دوی څخه عذاب اونه به د دوی کومك کیږی.

تفسیر: (او دوی دپاره دسزا وجه دا ده چی) دوی هغه خلق دی (چی دوی دحکمونو مخالفت وکی) ددنیا دژوند (خوند یی) واخیستی په بدله (دنجات) دآخرت کی (چی دهغه ذریعه اطاعت اوحکم منل دی) نو نه خو (د سزا ورکوونکی دطرفه) د دوی په سزاکی به څه کمی اوسپك والی کیدای سی اونه څوك (وکیل یادوست قریب) د دوی طرفداری او کومك به وکی.

وَلَقَدْ اٰتَيْنَا مُوْسَى الْكِتٰبَ وَقَفَّيْنَا مِنْۢ بَعْدِهٖ بِالرُّسُلِ وَاٰتَيْنَا عِيْسَى ابْنَ مَرْيَمَ الْبَيِّنٰتِ

اوبیشکه ورکی مونږ موسی ته کتاب اوپرلپسی مو ولیږل دده څخه وروسته پیغمبران اوورکی مونږ عیسی زوی

وَاَيَّدْنٰهُ بِرُوْحِ الْقُدُسِ اَفَكُلَّمَا جَآءَكُمْ رَسُوْلٌۢ بِمَا لَا تَهْوٰٓى

دمریم ته معجزی واضحی اوقوت ورکی مونږ ده ته په روح پاك سره بیا ایاکله تاسی ته راوړی کوم پیغمبرهغه حکم

اَنْفُسُكُمُ اسْتَكْبَرْتُمْ فَفَرِيْقًا كَذَّبْتُمْ وَفَرِيْقًا تَقْتُلُوْنَ ﴿٨٧﴾

چی ستاسی په زړونوبه نو نه لگیدی نوتاسی تکبر وکی بیایوه ډله مو دروغجن کړه اوبله ډله مو ووژله.

تفسیر: او مونږ (ای بنی اسرائیلو ستاسی دهدایت دپاره همیشه انتظام وکی دتولو څخه اول) موسی ﷺ ته کتاب (توراة) ورکی او (بیا) ددی وروسته (په مینځ زمانه کی) یو بل پسی (یومخیزه ډیر) پیغمبران

ولیږل او (ددې خاندان دسلسلې په اخرکې) مونږ حضرت عیسی بن مریم ته د(نبوت) واضح دلیلونه (انجیل اومعجزې) ورکړې او مونږ ده ته دروح القدس (جبرئیل ﷺ) کومك ورکړی (چې هغه ځان په خپل ځای کې یو واضح دلیل ووخو) آیا (دتعجب خبره نه ده چې په دې باندې هم تاسې سرکشي کوله او) کله چې به (هم) یو پیغمبر تاسې ته داسې احکام راوړل چې هغه به ستاسې زړونو نه غوښتل (نو) تاسې به (دداسې پیغمبرانو داطاعت کولوځخه) تکبرکول شروع کې نو (داسې پیغمبرانوکې) بعضې خو (نعوذ بالله) تاسې دروا غجن وګڼل اوبعضې (بغیر دځه فکرځخه) موقتل کړه.

فائده: حضرت جبرئیل ﷺ په قرآن اوپه حدیث کې ځای په ځای دروح القدس په نوم بلل سوی دی ، لکه دقرآن په دې آیت کې ، قُلْ نَزَّلَهُ رُوْحُ الْقُدُس او په حدیث کې دحضرت حسان بن ثابت په دې شعرکې .

وَجِبْرِيْلُ رَسُوْلُ اللهِ فِيْنَا • وَرُوْحُ الْقُدُسِ لَيْسَ لَهُ كِفَاءُ

او دحضرت عیسی ﷺ کومك اوتائد په جبرئیل ﷺ په څو طریقو سوي دی اول خو دپیداکیدو په وخت کې دشیطان دمسح کیدو څخه ساتل سوی دی بیادهغه یعنې دجبرئیل ﷺ دچف کولوځخه دحضرت عیسی ﷺ حمل دمور په نس کې سوي دی بیا دیهودو ځخه چې ډیر دحضرت عیسی ﷺ مخالف وه جبرئیل ﷺ به دده حفاظت کوی ، تردې چې په اخره کې حضرت جبرئیل ﷺ دی اسمان ته پورته کې . یهودو دډیرو پیغمبرانو تکذیب کړی دی دحضرت عیسی ﷺ یې هم تکذیب کړی دی اوحضرت زکریا اوحضرت یحی علیهما السلام یې قتل کړي دی .

وَقَالُوْا قُلُوْبُنَا غُلْفٌ بَلْ لَّعَنَهُمُ اللّٰهُ بِكُفْرِهِمْ فَقَلِيْلًا مَّا يُؤْمِنُوْنَ ﴿٨٨﴾

او وایې زمونږ په زړونوباندې پرده ده بلکه لعنت کړي دی الله ﷻ ددوی دکفر په وجه نو ډیر کم ایمان را وړی .

تفسیر: او دا (یهودیان دطنز په توګه) وایې زمونږ زړونه (داسې) محفوظ دی (چې په دوی کې دمخالف دین ، چې اسلام دی اثرنه کیږی ، نو په دین کې مونږ ښه پاخه یو الله ﷻ فرمایې ، چې دا محفوظ والی اوپوخ والی نه دی) بلکه د دوی دکفر په وجه په دوی دالله ﷻ وهل دی (اسلام چې حق دین دی ددی ځخه نفرت کوی او په منسوخ سوی دین ټینګ ولاړ دی) نو ډیرکم غوندی ایمان لری .

فائده : دالږ غوندې ایمان دهغه شیانو په باره کې دی ، چې هغه د دوی په دین اواسلام کې مشترکه شیان دی ، مثلا دخدای اقرار کول ، دقیامت منل ، چې دا داسې شیان وه چې ددې دوی هم قائل وه ، لیکن دنبوت محمدیه ﷺ او دقرآن دکلام الهی دکیدو ځخه یې انکارکوی نو په دې وجه پوره ایمان یې نه وو ، اودې لږ غوندې ایمان ته ایمان دلعنت په اعتبار ویل سوی دی ، ځکه چې دایمان لغوی معنی مطلق یقین کول شرعًا دی ته ایمان نه ویل کیږی ، ځکه چې شرعًا ایمان هغه دی ، چې په هغه ټولو شیانو کامل یقین وی کوم چې په شرع کې راغلی دی اوپه هغه شیانوکې نبوت محمدیه ﷺ او دقرآن کلام الهی کیدل هم دی ، او په دې باندې دوی یقین نه درلو دی .

وَلَمَّا جَآءَهُمْ كِتٰبٌ مِّنْ عِنْدِ اللّٰهِ مُصَدِّقٌ لِّمَا مَعَهُمْ ۙ

اوکله چې راغی دوی ته کتاب دالله ﷻ دطرفه چې رښتیاښایی هغه کتاب چې ددوی څخه دی

وَكَانُوْا مِنْ قَبْلُ يَسْتَفْتِحُوْنَ عَلَى الَّذِيْنَ كَفَرُوْا ۚ فَلَمَّا جَآءَهُمْ

او دمخکی څخه به فتح غوښته دوی په کافرا نو باندی بیاچی راغی دوی ته

مَّا عَرَفُوْا كَفَرُوْا بِهٖ ۡ فَلَعْنَةُ اللّٰهِ عَلَى الْكٰفِرِيْنَ ﴿۸۹﴾

هغه چې دوی پیژندی نو دهغه څخه یی انکار وکی نو لعنت دی دالله ﷻ په انکار کوونکو باندی.

لنډتفسیر: اوکله چې دوی ته (یو) داسی کتاب راغی (یعنی قرآن شریف) چې دخدای ﷻ دطرفه دی (او) دهغه (کتاب هم) تصدیق کوونکی دی چې (دمخکی څخه) د دوی څخه دی (یعني تورات) حال دا دی چې ددې څخه مخکی (په خپله) به یی بیان کوی اوکافرانو ته (یعني دعربو مشرکانوته چې یو نبی رانلونکی دی اویوکتاب راوړونکی دی مګر) بیاکله چې دغه شي راغی چې هغه دوی (ښه) پیژندی نو دهغه یی (صاف) انکار وکی نو (بس) دخدای لعنت دی وی پرداسی انکار کوونکو باندی (چې سره دپوهی یوازی دتعصب په وجه انکار کوی)

فائده: قرآن ته دتورات تصدیق کوونکی په دی وجه ویل سوی دی، چې په تورات کی دنبی ﷺ اودقرآن دنازلیدو چې کومی پیشن ګویانی وی قرآن څخه دهغو رښتیاوالی څرګندسو، نو کوم چې دتورات په حقه منونکی وی، هغه دقرآن اوصاحب قران تکذیب نه سی کولی، اوکه چیری تکذیب وکی نو دا خامخا دتورات تکذیب به هم وی.

(یوه شبه او دهغه جواب)

اوکه چیری داووایی چې هرکله دوی حق حق ګڼی نوبیاخودوی ته مومن ویل په کاردی کافرانوته څه رنګه وویل سوه؟ نوددی جواب دادی چې ایمان یوازی دګڼلونوم نه دی بلکه دمنلونوم دی که داسی نه سی نو داسی خوشیطان دټولوڅخه زیات حق ښه ګڼی لیکن دګڼلوباوجودنه منلوپه وجه به کفرکی ښه مضبوط سوی دی دغه وجه ده چې وروسته راتلونکی ایت کی ددوی دکفروجه د دوی عنادښوولی سوی دی لکه چې ارشاددی

بِئْسَمَا اشْتَرَوْا بِهٖٓ اَنْفُسَهُمْ اَنْ يَّكْفُرُوْا بِمَآ اَنْزَلَ اللّٰهُ بَغْيًا اَنْ يُّنَزِّلَ اللّٰهُ مِنْ

بدشی دی هغه چې دهغه دپاره خرڅ کره دوی خپل ځانونه چې منکرسوه دهغه شی چې نازل کړی دی الله ﷻ په دی

فَضْلِهٖ عَلٰى مَنْ يَّشَآءُ مِنْ عِبَادِهٖ ۚ فَبَآءُوْ بِغَضَبٍ عَلٰى غَضَبٍ ۭ

ضدباندي چې نازل کی الله ﷻ دخپل فضل څخه پرهغه چاچی دی غواړی په خپلوبدګانو کی نو دوی وګټی دغضب

وَلِلْكٰفِرِيْنَ عَذَابٌ مُّهِيْنٌ ﴿٩٠﴾

سربیره بل غضب او کافرانو دپاره د ذلت عذاب دی.

لنډتفسیر هغه حالت (ډیر زیات) بد دی چې هغوی غوره کی (او په دی دوی په خپل گمان) خپل ځانونه (دآخرت دعذاب څخه) خلاصول غواړي (او هغه حالت) دا (دی) چې کفر (انکار) کوي د داسی شی چې الله ﷻ (په یو رښتونی پیغمبر) نازل کی (یعنی قرآن او هغه انکار هم) محض (په دی) ضد او عناد چې الله ﷻ دخپل فضل په وجه په کوم بنده چې منظوره وه (یعنی محمد ﷺ باندی ولی) نازل کی نو (ددی حسد په وجه چې کفر علاوه دی) دوی دیو غضب څخه علاوه دبل غضب مستحق سو او (په اخرت به) دغه کفر کونکو ته به داسی سزا وی چې په کی (دتکلیف څخه ماسوا) ذلت (هم) دی.

فائده: یو غضب او قهر دخدای تعالی دکفر په وجه او دویم دحسد په وجه دی نو په دی وجه دغضب سر بیره غضب یی وفرمایل، عذاب سره دمهین قید لګولو څخه مقصد دا دی چې دا عذاب په کافرانو سره خاص دی، ځکه چې ګنهکارو مومنانو دعذاب چې وی هغه ددی دپاره وی چې دوی پاک سی، دذلت دپاره نه وی، ددی څخه وروسته ایت کی کوم قول د دوی نقل سوی دی دهغه څخه د دوی کفر ثابتیږی او حسد ورڅخه هم معلومیږی.

وَاِذَا قِيْلَ لَهُمْ اٰمِنُوْا بِمَآ اَنْزَلَ اللّٰهُ قَالُوْا نُؤْمِنُ بِمَآ اُنْزِلَ عَلَيْنَا وَيَكْفُرُوْنَ

اوکله چې وویل سی دوی ته چې ومنی هغه چې الله ﷻ را لیږلی دی نو دوی وایی مونږ منو هغه چې نازل سوی دی

بِمَا وَرَآءَهٗ وَهُوَ الْحَقُّ مُصَدِّقًا لِّمَا مَعَهُمْ قُلْ فَلِمَ تَقْتُلُوْنَ اَنْبِيَآءَ اللّٰهِ مِنْ

پرمونږ او نه منو هغه چې ددی څخه ماسوا دی حال دا دی چې دا کتاب رښتیا دی او تصدیق کونکی دی دهغه کتاب

قَبْلُ اِنْ كُنْتُمْ مُّؤْمِنِيْنَ ﴿٩١﴾

چې د دوی سره دی، ووایه بیا مو ولی قتل کول دالله ﷻ پیغمبران ددی مخکی که چیری تاسی ایمان لری.

لنډتفسیر: اوکله چې دی (یهودو) ته وویل سی چې تاسی ایمان راوړی په هغه ټولو کتابونو چې الله ﷻ (په مختلفو پیغمبرانو باندی) نازل کړی دی (او په دی ټولو کتابونو کی قران هم دی) نو (په جواب کی) وایی چې مونږ (خو یوازی) په هغه کتاب به ایمان راوړو چې مونږ ته (دحضرت موسی ؑ په واسطی) نازل سوی دی (یعنی تورات او (باقی) خومره (کتابونه) ددې څخه علاوه دی (لکه انجیل او قران) ددی (ټولو) دوی انکار کوی حال دا دی چې د (تورات څخه ماسوا کتابونه) هم (په خپل ځای) حق (او واقعی) دی (او په خپل ځای دحق کیدلو څخه ماسوا) تصدیق کوونکی هم دی دهغه (کتاب) چې دوی سره دی (یعنی تورات) ته ﷺ (دا هم) ووایه چې ښه نو بیا مو ولی قتلول دالله پیغمبران دی څخه مخکی زمانه کی که چیري تاسی (تورات باندی) ایمان لرونکی وای؟

فائده: دیهودو دا وینا کول چی مونږ به یوازی په تورات باندی ایمان راوړو، په نورو کتابونوبه یی نه راوړو، په داګه دکفر وینا ده، او ور سره دا وینا چی هغه کتاب چی په مونږ نازل سوی دی یعنی تورات ددی وینا څخه د دوی حسدکول معلومیږی، چی دهغه صفامطلب دا دی چی هرکله نورکتابونه په مونږ نازل نه دی، نو په دی ایمان نه راوړو، الله ﷻ د دوی دا وینا په دری قسمه ردکړی ده.
اول دا چی هرکله دنورو کتابونو حق والی هم دلیل یقینی سره ثابت دی، نوبیادهغه څخه دانکارکولوڅه وجه ده؟ خامخا که چیری په دلیل کی څه خبره وای نوهغه به یی وړاندی کړی وای اوخپله تسلی به یی کړی وای، انکار محض په څه وجه؟ دوهم دا چی نورکتابونه مثلا قرآن مجید، دتورات تصدیق کوونکی کتابونه دی نو بیاددی څخه په انکارکولوسره پخپله دتورات څخه انکارکول پیداکیږی، دریم دا چی دپیغمبرانو وژل ترټولوآسمانی کتابونو په رڼا کی کفر دی، نو بیا ستاسی، دخلکو ډلی چی څومره پیغمبران وژلی دی، چی دهغو تعلیمات دتورات داحکامو تعلیمات وه، تاسی دغه قاتلانوته خپل پیشوایان اویاست نو په داسی کولو او ویل سیده په سیده په تورات باندی کفر کول دی ددی څخه خو ستاسی دایمان دعوی کول هم غلطه معلومه سوه، مطلب دا چی دیو اړخ څخه هم ستاسی قول او فعل صحیح او صحیح نه دی، په دی پسی په نورو وجو او دلیلونو سره ددی یهودو رد الله ﷻ کوی.

وَلَقَدْ جَآءَكُمْ مُّوْسٰى بِالْبَيِّنٰتِ ثُمَّ اتَّخَذْتُمُ الْعِجْلَ مِنْۢ بَعْدِهٖ

او راغی تاسی ته موسی په واضحو معجزوسره بیا ونیوی ګیلګی په عبادت تاسی ترهغه وروسته

وَاَنْتُمْ ظٰلِمُوْنَ ﴿۹۲﴾

اوتاسی ظالمان یاست.

لنډتفسیر: اوحضرت موسی ﷺ تاسی خلګو ته صفاصفادلیلونه (دتوحید او رسالت) راوړل (مګر) دی سره هم تاسی خلګو ګلګی (معبود) جوړ کی دموسی (ﷺ کوه طورته دتلوڅخه) وروسته اوتاسی (په داسی کولوسره) ظلم کوی.
فائده: دبینات څخه هغه دلیلونه مراد دی چی کوم ددی واقعی مخکی چی لا تورات هم دوی ته نه وو ورکول سوی، دموسی ﷺ په حقه نبی کیدلو دپاره قائم سوی وه، مثلاً آمسا، اوتك سپین لاس، د دریاب شلیدل اونور سوه، د رد دبیان حاصل څرګندی دی، چی تاسی خو دایمان دعوی کوی او په صریح شرك کی اخته یاست، چی ددی څخه دموسی ﷺ بلکه دالله ﷻ تکذیب را پیداکیږی، دګلګی دعبادت کولو واقعه اومعامله که څه هم په هغه یهودو کی نه وه پیښه سوی چی درسول ﷺ په زمانه کی وه لیکن هرکله چی دوی دخپلو نیکه ګانوحامیان اوطرفدار وه نو په دی وجه یو قسم دوی هم شامل سو، او ددی څخه دا خبره هم معلومه سوه چی دکومو خلګو تیر سوو مشرانو دموسی ﷺ تکذیب کړی وو، نو دوی که چیری دمحمد ﷺ څخه انکار وکی نو دومره څه عجیبه نه ده.

وَإِذْ أَخَذْنَا مِيثَاقَكُمْ وَرَفَعْنَا فَوْقَكُمُ الطُّورَ خُذُوا مَا آتَيْنَاكُمْ بِقُوَّةٍ وَاسْمَعُوا

اوکوم وخت چې مونږ واخیستی اقرار ستاسي اوپورته مو کې تاسي باندې کوه طور ونیسي چې کوم مونږ تاسي

قَالُوا سَمِعْنَا وَعَصَيْنَا ۖ وَأُشْرِبُوا فِي قُلُوبِهِمُ الْعِجْلَ بِكُفْرِهِمْ

ته درکې په ټینګه (مضبوطه) او واورئ وې ویل واوریده مونږ اونه یې منو وڅښل سو د دوی په زړونو کې محبت

قُلْ بِئْسَمَا يَأْمُرُكُمْ بِهِ إِيمَانُكُمْ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿٩٣﴾

دهغه ګلګې په وجه ددوی دکفروو ایه چې بدې خبرې ښیي تاسي ته ایمان ستاسي که چیرې تاسي ایمان راوړی وی

تفسیر: او (هغه زمانه یاده کړئ) کله چې مونږ تاسي څخه قول او اقرار اخیستی وو او (ددې قول اقرار اخیستو دپاره) کوه طور یې ستاسي (په سرونو) باندې پورته کړی وو (اوپه دې وخت کې حکم یې کړی وو چې) واخلی کوم (احکام چې) مونږ تاسي ته درکوو په همت (اوپوخ والی) سره واخلی او (داحکمونه په زړه) واورئ (په دې وخت کې) دوی (دبیرې په ژبه خو) وویل چې مونږ (قبول کړه او) واوریده او (هرکله چې واقع کې دا خبره د زړه څخه نه وه چې) د دوی په زړونو (رګ رګ) کې هغه سختي ننوتلې وو د دوی (دمخکې) کفر په وجه (کوم وخت چې دوی دمالګین دریاب څخه ووتل اویوبت پرست قوم یې ولیدی ، نو دوی درخواست وکی ، چې زمونږ دپاره یو دغه رنګه مجسم خدای دې منتخب کړل سي) ته ﷺ ووایه چې (ومولیده دخپل ایمان کارونه نو) دا کارونه ډیر بد دي چې دهغه ښوونه تاسي ته ستاسي ایمان کوی که چیرې تاسي (لکه چې اوس هم) ایمان داریاست (یعنی دا ایمان نه دی)

فائده: په دې ایت کې چې کوم اسباب اومسببات ذکر دي ، دهغوی دترتیب حاصل دا دی چې کوم وخت دوی دمالګین دریاب څخه ووتل نو د دوی څخه دکفر دیوی کلمې صادریدل وسوه ، دحضرت موسی ﷺ په ترټلو که څه هم دوی توبه وکښله لیکن دتوبې هم مختلفې درجې دي ، کله چې دا توبه د اعلی درجې توبه نه وه ، نو ددغه کفر دحلمې څه خبرې د دوی په زړونوکې پاته سوی وو ، چې دغه خبرې بیا ترقي وکړه او دګلګې دعبادت کولو سبب جوړ سو ، بیاپه توبه کولوکې بعضې قتل سوه اوبعضوته غالبا بغیر دقتل کولو څخه معافي وسوه ، لکه چې بعضې مفسرینو ذکر کړی هم ده چې د دوی څه قدر کمزوري به هم وه ، اوکوم چې دګلګې دعبادت کولو څخه خلاص پاته سوی وه، نوهغوی ته په کار وه ، چې دګلګې دعبادت کوونکو څخه یې نفرت کړی وای ، لیکن په دې نفرت کې دکوتاهې په وجه یوقسم ددې معصیت شرکیه د دوی په زړونوکې باقي وو ، بهرحال دتوبې دکمزوری یا دکفر څخه دنفرت نه کولو داثارو پاته کیدل ، د دوی په زړونو کې سستي پیدا کړه ، چې ددې څخه دمیثاق په اخیستو کې کوه طورته د دوی پرسرونو باندې دپورته کولو نوبت راغی .

قُلْ إِنْ كَانَتْ لَكُمُ الدَّارُ الْآخِرَةُ عِنْدَ اللّٰهِ خَالِصَةً مِّنْ دُوْنِ النَّاسِ

ووایه چي که چیرې دی ستاسی دپاره دآخرت کور الله ﷻ څخه یوازی دنورو خلکو څخه

فَتَمَنَّوُا الْمَوْتَ إِنْ كُنْتُمْ صٰدِقِيْنَ ﴿۹۴﴾ وَلَنْ يَّتَمَنَّوْهُ أَبَدًا بِمَا قَدَّمَتْ

نوتاسی دمره کیدلو ارزو وکړی که چیرې تاسی رښتیا وایاست او هیڅکله به ارزو ونه کړی دمرګ په سبب دهغه

أَيْدِيْهِمْ ۗ وَاللّٰهُ عَلِيْمٌ بِالظّٰلِمِيْنَ ﴿۹۵﴾

ګناهونو چي لیږلی دی د دوی لاسونو او الله ﷻ ښه پیژني ګنهکاران

لنډتفسیر: (بعضی یهودو دا دعوی کوله چي داخرت نعمتونه مونږ دپاره خاص دی اوبس زمونږحق دی، الله ﷻ ددی دعوی دباطلولو دپاره وفرمایل چي ای محمد ﷺ) ته (دی خلګوته) ووایه چي که چیرې (ستاسی دوینامطابق) د اخرت علم یوازی ستادپاره دی دنورچا دشرکت څخه بغیر، نو تاسی (دتصدیق دپاره لږغوندی) دمرګ ارزو وکی او وښایاست که چیری تاسی (په دی دعوی کی) رښتونی یاست او (مونږ ورسره داهم وایوچي) داخلق هیڅکله به هم ددی (مرګ) ارزو ونه کی په وجه (دبیری دسزا) دهغه اعمال (کفریه وڅخه) چي دوی په خپلولاسونوباندی کړی دی او الله ﷻ ته ښه پته ده ددی ظالمانو د (حال کوم وخت چي دمقدمی تاریخ راسی په دوی به فرد جرم عائدکړل سی او دسزا حکم به ورته وکړل سی)

فائده: دقرآن دنورو آیاتونوڅخه هم د دوی ددغه دعوی مفهوم را اوزی لکه چي.

وَقَالُوا لَنْ تَمَسَّنَا النَّارُ إِلَّا أَيَّامًا مَعْدُودَةً . وَقَالُوا لَنْ يَدْخُلَ الْجَنَّةَ إِلَّا مَنْ كَانَ هُودًا أَوْ نَصَارَى . وَقَالَتِ الْيَهُودُ وَالنَّصَارَى نَحْنُ أَبْنَاءُ اللَّهِ وَأَحِبَّاؤُهُ . وغیره

دټولو دعوو حاصل دا دی، چي دوی وایی چي مونږ په حق دین یو، په دې وجه آخرت کی مونږ ته به خامخا خلاصون حاصل سی او مونږ کومو چي توبه کړی ده یا دخدای رحمت پری سوی دی، هغوی ته خو په اول کی به جنت حاصل سی، اوچی کوم ګنهګار دی، هغوی به څو ورځی عذاب تیرکړی، بیابه خلاص سی، اوچی کوم فرمانبرداره دی هغوی په شان دزامنو، خدای تعالی ته محبوب اونژدی دی.

دبعضی عنوانونو دقباحت څخه قطع نظر دا دعوی چي دوی په دین حق باندی دی، په خپل ځای کی که څه هم چي درسته معلومیږی، لیکن کله چي دا خلق دخپل دین دمنسوخ کیدو په وجه په حق پاته کیدی نه سوه، په دی وجه الله ﷻ ځای په ځای په مختلفوعنوانونو اوطریقو سره د دوی تکذیب کړی دی، او دلته یی یوه خاصه طریقه ذکر کړی ده، هغه دا چي دعام عادت مطابق، که چیرې په بحث او دلائلو سره فیصله نه کوی، نو راسی، مافوق العادت طریقی سره یعنی دمعجزی په ذریعه چي په هغه کی نه دزیات علم فهم، اونه دسوچ اوفکر ضرورت دی بلکه یوازی د ژبی دښورولو ضرورة دی فیصله کوو، لیکن مونږ پیش ګویی کووچی تاسی به په ژبه هیڅکله ونه وایاست چي مونږ دمرګ ارزوکوو، تردی پیش

گویی څخه وروسته مونږ وایو چې که چیرې تاسې په خپلو دعوو کې رښتینې یاست نو دا خبره وکې او که مو ونه کړه نوبیا ستاسې دروغجن کیدل ثابتیږي هرکله چې دوی ته ښه معلومه وه ، چې دوی په کفر او باطل دي او رسول الله ﷺ اومومنان په حقه دي ، نو په دې وجه یاخو په دوی باندې داسې هیبت خور سو چې د دوی ژبه بالکل ونه ښوریده ، یاخو ودریدل چې په ژبه دا خبره کول دې اومرګ راتلل دې اوپه لوی لاس جهنم ته رسیدل دې ، که داسې نه وې نو د دوی چې رسول ﷺ سره کومه دښمنی ده نودهغه په وجه ددغه خبرو د اوریدو څخه خو دوی ته په جوش کې راتلل په کار وه او دا کلمات به یې ویلې وو.

په حقیقت کې داسلام دحقانیت دپاره داواقعه کافي ده، دلته کې دوی نورې خبرې د ذکر کولو لایقې دي اول دا چې دا دلیل خو دیهودو وو ، چې درسول الله ﷺ په زمانه کي موجوْد وه اوچې هغوی دده دنبوت دپیژندو باوجود دده دنبوت څخه انکار کوی او دهرې زمانې دیهودو داخطاب اوخبره نه ده .

دویم دا چې دا شبهه کول په کار نه دي ، چې تمنا ، په زړه او په ژبه دواړوسره کیږي ممکنه ده چې دوی په زړه کې تمنا کړې وي ، دا شبه څکه کول نه دي په کار چې اول دالله ﷻ دا قول ، وَلَنْ يَتَمَنَّوْهُ : ددې خبرې صفا تردید کوی ، بل دا که چیرې دوی په زړه کې تمنا کوله ، نو پر ژبه به یې ضرور دهغه اظهارکولی ، څکه چې په دې کې د دوی برې وو او درسول ﷺ د دروغجن کولو ښه موقعه وه .

او دا شبه هم بې ځایه ده چې دوی به تمناکړې وي ، لیکن دهغې شهرت نه دي سوی دا ځکه بې ځایه ده چې داسلام دهمدر دانو تعداد دمخالفینو دتعداد په مقابله کې په هره زمانه کې همیشه کوم راغلی دی ، که چیرې داسې خبره وي ، نو دوی به دا پخپله ښه مشهوره کړې وای چې ګوری تاسې چې دحق کوم معیار مقرر کړی وو ، هغه په مونږ کې پوره پوره موجود دی .

وَلَتَجِدَنَّهُمْ أَحْرَصَ النَّاسِ عَلَىٰ حَيَاةٍ وَمِنَ الَّذِينَ أَشْرَكُوا ۚ يَوَدُّ أَحَدُ

اوته به ووینې دوی دټولو خلګو څخه زیات حرص ناك دژوند او زیات حرص ناك دمشرکانو څخه هم غواړي یو یو

هُمْ لَوْ يُعَمَّرُ أَلْفَ سَنَةٍ وَمَا هُوَ بِمُزَحْزِحِهِ مِنَ الْعَذَابِ أَنْ يُعَمَّرَ ۗ وَاللَّهُ بَصِيرٌ

د دوی چې عمرولرې زر (۱۰۰۰) کاله او نه دی ده لره خلاصوونکی دعذاب څخه دومره قدر ژوندی پاته کیدل او

بِمَا يَعْمَلُونَ ﴿٩٦﴾

الله ﷻ وینې چې څه دوی کوی.

لنډتفسیر: او (داخلق دمرګ څه تمنا کوی) ته (خو) دوی (دنیوي) ژوند حرص ناك (اوعام) انسانانوبه (هم) زیات پیداکی او (نور خوپریږده ، حیرانتیاخودا ده چې دبعضې) مشرکانو هم (زیات به ته دوی دژوند وړی ووینې او د دوی دا حالت دی چې) د دوی یویو (کس) په دې هوس کې دی چې دده عمرزر ۱۰۰۰ کاله سی او (ښه بالفرض که چیرې دومره عمر یې هم سی) دا به دعذاب څخه خلاصی نه سی چې (دچالوی) عمر سی اودالله ﷻ په وړاندې دی د دوی عملونه (بدچې دهغه په وجه دوی ته عذاب ورکیدونکی دی)

فائده: په دې کې دحيرانتيا وجه دا ده چې دعربو مشرکان چې هغه داخرت څخه منکر وه او چې دهغوی عيش وعشرت که څه دی نو دنيوی دی، دوی که چيری داوږدعمر تمناو کړي نو څه دومره دتعجب خبره نه ده، ليکن يهودو چې داخرت قائل او دوی به وينادآخرت دعيش اوعشرت مستحق دی بياولی په دنيا کې دپاته کيدو تمناکوی، داتمنادحيرانتيا اودتعجب خبره ده.

نو د اخرت دعقيدی لرلوسره داوږد عمر ارزو کول ددی خبری دليل دی چې دوی خپل ځان داخرت دنعمتونو مستحق ګڼلو چې کومه دعوی کوی هغه يوازی دعوی ده حقيقت يې نسته او که حقيقت دی هغه خو دا دی چې دوی ته ښه پته ده چې هلته د دوی دپاره جهنم څخه ماسوا بل ځای نسته نو په دی وجه چې څومره پوري ژوندی وی نوښه به وی.

قُلْ مَنْ كَانَ عَدُوًّا لِّجِبْرِيْلَ فَاِنَّهٗ نَزَّلَهٗ عَلٰى

ته ووايه چې څوك دجبريل ﷺ ددښمن وی نوهغه خو نازل کړی دی

قَلْبِكَ بِاِذْنِ اللّٰهِ مُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ وَهُدًى وَّبُشْرٰى

ستاپه زړه باندی دالله ﷻ په حکم چې دی رښتيا ښوونکی دی دهغه کلام چې دده مخکې دی اولاره ښيي اوزيری

لِلْمُؤْمِنِيْنَ ﴿٩٧﴾ مَنْ كَانَ عَدُوًّا لِّلّٰهِ وَمَلٰٓئِكَتِهٖ وَرُسُلِهٖ وَجِبْرِيْلَ

او روی ايماندارو ته، څوك چې وی دښمن دالله ﷻ او دده دملائکو اودده دپيغمبرانو اودجبريل

وَمِيْكٰىلَ فَاِنَّ اللّٰهَ عَدُوٌّ لِّلْكٰفِرِيْنَ ﴿٩٨﴾

اودميکايل نو الله ﷻ دښمن دی ددغه کافرانو.

لنډتفسير: بعضی يهودو چې دنبی ﷺ څخه دا واوريده چې جبريل ﷺ ماته وحی راوړی نو وی فرمايل چې دده سره زمونږ دښمنی ده زمونږ په قوم باندی چې دخوفناك واقعات اوسخت احکام راځی، نو هغه دی راولی، مکايل ﷺ ښه دی چې باران اورحمت دده سره تړلی دی، که چيری ده وحی راوړلی، نو مونږ به منلی په دی خبره الله تعالی رد کوی چې ای محمد ﷺ) ته (دوی ته) ووايه چې څوك دجبريل ﷺ سره دښمنی کوی (هغه پوهه سوه او دهغه دښمنی پوه سوه ليکن ددی کار دقران په نه منلوکی څه دخل دی؟ ځکه چې دی دقران په راوړلو کی صرف استاذی دی) نو (داستاذی په توګه) ده داقران ستازړه ته رسولی دی دالله ﷻ په حکم (نو دراوړونکی خصوصيت ته اعتبارولی ورکيدی سی؟ البته قران ته دی وکتل سی، چې څه رنګ دی نو) دده (خوپه خپله) دا حالت دی تصديق کوی دخپل ځان څخه دمخکنيو (اسمانی) کتابونو اولاره ښيی (دضروری مصلحتونو) او زيری اوروی ايماندارو ته (او داسمانی کتابونو دغه شان حالت وی نو قران په هرحالت کی اسمانی کتاب او داتباع قابل سو، بيادجبريل ﷺ سره

ددښمنی په وجه دقران نه منل ، يو عجيبه بې وقوفي ده ، اوپاته سوه دجبريل ﷺ دښمنی کولو مسئله ، نو ددې فيصله دا ده چې دالله ﷻ په نزد دالله ﷻ سره دښمني کول يادهغه نورو ملائکو سره يادهغه رسولانو سره ياخو دميکايل ﷺ سره دښمنی کول چې دهغه ددوستی تپی دوی وايې دی ټولو سره دښمني کول اوجبريل ﷺ سره دښمني کول دا ټول يوشان شي دی ددې ټولودښمنيو دپاره قانون او ضابطه دا ده چې کوم يو) سرې دالله ﷻ دښمن وي (نو) دملائکو دښمن وي (نو) دپيغمبرانو دښمن وي (نو) دجبريل دښمن (وي نو) دميکايل دښمن (وي) نو (ددې ټولووبال دادې چې) الله ﷻ دښمن دی دداسې کافرانو.

وَلَقَدْ أَنْزَلْنَآ إِلَيْكَ اٰيٰتٍۭ بَيِّنٰتٍ ۚ وَمَا يَكْفُرُ بِهَآ إِلَّا الْفٰسِقُوْنَ ﴿٩٩﴾

مونږ نازل کړی دی تاته ایاتونه روښانه اوانکاربه نه کوی د دوی مگرهغه چې نافرمانه دی.

لنډتفسير: او (بعضو يهودو نبی ﷺ ته وويل چې په تاباندې څه داسې واضح دليل نازل سوی نه دی چې هغه مونږ پيژنو اوچې دهغه دوجې مونږ ايمان راوړو نو ددې خبرې په جواب کې وويل سوه ، چې دوی ديو واضح دليل خبرې کوی) مونږ خو په تا ډير واضح دليلونه نازل کړی دی (چې هغه دوی ښه پيژني نو د دوی انکار دناپيژندگلی په وجه نه دی بلکه دا انکار په دی وجه دی چې په دوی کې دا عادت دی چې دخدای دحکم څخه غاړه غړوی) او (قاعده کليه ده چې دداسې دليلونو څخه) انکارنه کوی ، مگر يوازې هغه خلق چې دهغوی عادت دحکم څخه غاړه غړول وی.

أَوَكُلَّمَا عٰهَدُوْا عَهْدًا نَّبَذَهٗ فَرِيْقٌ مِّنْهُمْ ۚ بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يُؤْمِنُوْنَ ﴿١٠٠﴾

آياکله به چې وکی دوی څه عهداوپيمان نووبه يې غورځوی هغه يو جماعت ددوی څخه بلکه اکثرددوی ايمان نه راوړی

لنډتفسير: (بعضی يهودوته چې هغه عهد اوپيمان يادکړل سو ، چې د دوی څخه په تورات کې دايمان راوړلو په باره کې اخيستل سوی وو ، نو ددغه عهد داخيستلوڅخه يې صفاانکاروکی نو ددغه خبرې متعلق ارشاد چې) آيا (ددغه عهدوپيمان داخيستو څخه دوی انکارکوی) او (د دوی خو دا حال دی چې دوی کله هم خپلې منلی سوی وعدی پوره کړی نه دی) کله هم چې دی خلقو (ددين متعلق) څه عهد کړی به وو (ضرور) هغه به په دوی کې يوی نه فرقې شاته غورځولی وو بلکه دغه (په عهدباندې نه عمل کوونکو) کې زيات خوبه داسې راوزی چې (دسره به ددې عهد) يقين هم نه لری (نوعمل درباندی نه کول خوفسق وو ، يقين نه کول درباندی تردی زيات کفردی)

فائده : ديوی ډلې تخصيص څکه سوي دی ، چې څه په دوی کې داسې وه چې دا وعدی به يې پوره کولی حتی چې په اخر کې په نبی ﷺ باندې ايمان يې هم راوړی.

وَلَمَّا جَآءَهُمْ رَسُوْلٌ مِّنْ عِنْدِ اللّٰهِ مُصَدِّقٌ لِّمَا مَعَهُمْ نَبَذَ فَرِيْقٌ مِّنَ

اوکله چې راغلی دوی ته پيغمبر دالله ﷻ دطرفه تصديق کوونکی دهغه کتاب چې دوی سره دی نو وغورځوی

الَّذِيْنَ اُوْتُوا الْكِتٰبَ ۙ كِتٰبَ اللّٰهِ وَرَآءَ ظُهُوْرِهِمْ كَاَنَّهُمْ

يوې ډلې داهل كتابو څخه دالله ﷻ كتاب دخپلو شاګانو وروسته ګويا چې دوې

لَا يَعْلَمُوْنَ ﴿۱۰۱﴾

كرسره علم نه لري .

تفسير: (په دې آيت كې ديوې خاصې عهد شكنۍ الله ﷻ ذكر كوي چې په هغه كې په رسول الله ﷺ دايمان نه راوړلو خبر دى ، ارشاد دى) اوچې كله دوى ته (لوى) پيغمبر راغى دالله ﷻ دطرفه چې (رسول كيدو سره) تصديق كوي دهغه كتاب چې دى خلقو سره دى (يعني دتورات څكه چې دى كې دده دنبوت خبر دى نو په دې حالت كې په رسول الله ﷺ ايمان را وړل عين په تورات عمل وو چې هغوى دا هم كتاب الله ګڼي مګر سره ددې هم) په دغه اهل كتابو كې يوې فرقې په خپله دا كتاب الله دارنګه شاته وروسته وغورځوي لكه چې دوى ته (ددې مضمون يا دكتاب الله كيدى) ګويا دسره علم نسته .

وَاتَّبَعُوْا مَا تَتْلُوا الشَّيٰطِيْنُ عَلٰى مُلْكِ سُلَيْمٰنَ ۚ

او ورپسې روان سو دهغه علم چې لوستى به شيطانانو دسليمان ؈ دباچهۍ په وخت

وَمَا كَفَرَ سُلَيْمٰنُ وَلٰكِنَّ الشَّيٰطِيْنَ كَفَرُوْا يُعَلِّمُوْنَ النَّاسَ

كې او كفر نه وو كړى سليمان ؈ ليكن شيطانانو كفر كړى وو چې ښووى به يې خلقو ته

السِّحْرَ ۖ وَمَا اُنْزِلَ عَلَى الْمَلَكَيْنِ بِبَابِلَ هَارُوْتَ وَمَارُوْتَ ۭ

جادو اوهغه علم پسې روان سو چې نازل سوى وو په دوو ملائكو باندې دبابل په ښار كې چې يوې نوم هاروت اودبلې نوم ماروت وو .

وَمَا يُعَلِّمٰنِ مِنْ اَحَدٍ حَتّٰى يَقُوْلَآ اِنَّمَا نَحْنُ فِتْنَةٌ فَلَا تَكْفُرْ ۭ

او نه به ښووى هغه دوو ملائكو چاته څو پورې چې به يې ونه ويل چې مونږ دآزميښت دپاره يُو نو تاسى كافرمه سى

فَيَتَعَلَّمُوْنَ مِنْهُمَا مَا يُفَرِّقُوْنَ بِهٖ بَيْنَ الْمَرْءِ وَزَوْجِهٖ ۭ وَمَا هُمْ

بيا دهغوى څخه به يې زده كوې هغه جادو چې په هغه به يې جلاوالى كوى دسړي او دهغه دښځې په مېنځ كې او

بِضَآرِّيْنَ بِهٖ مِنْ اَحَدٍ اِلَّا بِاِذْنِ اللّٰهِ ؕ وَيَتَعَلَّمُوْنَ مَا يَضُرُّهُمْ

دوی په دی سره نقصان نه کوی چاته بغیر دحکم دالله ﷻ څخه او زده کوی به یی هغه شی چی نقصان وکړی د دوی

وَلَا يَنْفَعُهُمْ ؕ وَلَقَدْ عَلِمُوْا لَمَنِ اشْتَرٰىهُ مَا لَهٗ فِى الْاٰخِرَةِ مِنْ

اوفائده ونه کی او دوی ته ښه معلومه وه چی چا غوره کی جادو نسته دهغه دپاره په آخرت کی څه

خَلَاقٍ ؕ وَلَبِئْسَ مَا شَرَوْا بِهٖۤ اَنْفُسَهُمْ ؕ لَوْ كَانُوْا يَعْلَمُوْنَ ﴿١٠٢﴾

برخه او ډیر خراب شی دی چی دهغه په بدله کی یی خرڅ کړل خپل ځانونه که چیری دوی پوهیدی

وَلَوْ اَنَّهُمْ اٰمَنُوْا وَاتَّقَوْا لَمَثُوْبَةٌ مِّنْ عِنْدِ اللّٰهِ خَيْرٌ ؕ لَوْ كَانُوْا

او که چیری دوی ایمان راوړی وای اوتقوای یی کړی وای نو بدله به یی پیدا کړی وای الله سره غوره که چیری

يَعْلَمُوْنَ ﴿١٠٣﴾ ع

دوی پوهیدی

لنډتفسیر: او (یهود داسی بی عقله دی چی) دوی (دکتاب الله تابعداری خو ونه کړه او) دداسی شی (یعنی دسحر اوجادو) تابعداری یی (غوره) کړه چی دَهغه مشهور تیا کوله شیطانانو (یعنی خبیثو پیریانو) دَحضرت سلیمان ﷺ دباچهی په (زمانه) کی او (بعضی بی عقلوچی په حضرت سلیمان ﷺ دَسحر گمان کوی دابالکل بی بنیاده خبره ده ځکه چی سحِر خو اعتقاداً ایاعملاً کفردی او) حضرت سلیمان ﷺ (نعوذبالله کله) کفر نه وو کړی مگر (ها) شیطانانو (یعنی خبیثو پیریانو بی شکه) دکفر (خبری یعنی سحریی) کوی او حال دا وو چی (په خپله خو یی کوی نورو) خلگوته یی هم (ددي) سحر تعلیم کوی (نو دغه سحر په میراث کی راروان دی او ددی اتباع دا یهودیان کوی) او (دغه شان) دهغه (سحر) هم (داخلق اتباع کوی) چی هغه پردوو ملائکو (دیوخاص حکمت دپاره) نازل سوی وو (چی) دبابل (په ښار) کی (اوسیدلی) چی دهغوی نومونه هاروت او ماروت وه اودی دواړو (دغه سحر) چاته به نه ښووی ترڅو (چی مخکی داحتیاط دَپاره به یی دا ونه) ویل چی زمونږ وجود هم (دَخلگو دَپاره) یو (دخدای ﷻ) امتحان دی (چی زمونږ دَژبی څخه په سحرباندی په خبریدو سره څوك په کښی راگیریږی) نو (بعضی) خلگو به ددغه دوو (ملائکو) څخه دا رنگه سحرزده کوی چی په هغه به یی (عمل وکی) دیوه سړی اودَهغه دښځی په مینځ کی به یی جدایی پیدا کوله او (په دی خبره په څه وهم او بیره کی مه

کیږی چی جادوګر څه غواړي هغه کولی سی ځکه چی یقیني خبره دا ده چی) داخلق دَدغه (سحر) په ذریعه چاته (دَذری غوندی) ضرر نه سی رَسَولی مګر دالله ﷻ په (تقدیری) حکم سره او (داسی سحر حاصل کی بس) داسی شیان زده کوی چی (خپله) دوی ته (دګناه په وجه) ضرر ورکوی او (په څه مُعتَدبِهٖ درجی سره) دوی ته فائده نه ورکوی (نویهودهم دَسحر دَاتباع په وجه به په ضررکی وی) او (دا خبره یوازی زمونږ نه ده بلکه) ضرور دا (یهود) هم دومره پوهیږی چی کوم سړی دا (سحر) (دکتاب الله په بدله کی) خوښ کی دداسی سړی دَپاره په آخرت کی څه برخه (باقی) نه ده اوبیشکه بددی هغه شی (یعنی جادو اوکفر) چی دهغه دَپاره داخلق خپل ځانونه ورکوی کاشکی! دَدوی (دومره) عقل وی اوکه چیری دِی خلګو (پرځای دَدغه کفر اوبدعملی) ایمان اوتقوٰی (خوښه) کړی وای نودالله ﷻ څخه ددی بدله (تردی کفر اوبدعملی په زرګونو درجی) ښه وه کاشکی! (دومره) عقل یی وای.

علوم اومسئلي: دَمذکوره آیاتونو په تفسیر اوشانِ نزول کی چی کوم اسرائیلي روایتونه نقل سوي دی دهغه څخه خلګو ته قسم قسم شبهی وړاندی کیږی دَدغو شبهوحل حضرت حکیم الامت مولانا اشرف علی تهانوی رحمه الله په ډیره آسانه اوواضحه طریقه کړي دی نو په دی وجه دهغه هُو بهو نقل کول دلته کافی دی او هغه دا دی.

(۱) داکم عقله خلق چی سلیمان ﷺ ته به یی دَجادو نسبت کوی یهود وه، په دی وجه الله تعالی دآیت په مینځ کی دحضرت سلیمان ﷺ ددی خبری څخه پاك والی بیان کړي دی، (۲) ددی آیتونوڅخه دَیهودو بدی بیانول غرض دی ځکه چی په دوی کی دَجادو شهرت وو، ددی آیتونو په باره کی دزُهره یوه اوږده قصه هم مشهوره ده چی داځه په معتبر روایت ثابته نه ده، کومو علماؤ چی دا قصه دشرعی دَقواعدو څخه مخالفه ګڼلی ده هغوی دا قصه ردکړي ده، زمونږ فی الحال دلته ددی دغلط والی یاصحیح والی سره څه کارنسته، البته دومره خبره ضروری ده چی ددی آیاتونو دَتفسیر کولو دی قصی ته څه ضرورت نسته اونه تفسیر پردی قصه موقوف دی، (۳) اویهودو چی کله ددی ټولو خبرو پیژندلو باوجود عمل دَعلم خلاف کوی اودسوچ اوفکر څخه یی کارنه اخیستی نو په دی وجه اول دَ دوی دَپوهیدلو خبر الله تعالی ورکی اوبیاپه آخرکی په دی فرمایلو سره چی، کاشکی دَ دوی علم او عقل وای دَدغه پوهیدو نفی وکړه اوداځکه چی په کم علم باندی عمل نه وی نوهغه دَجهل یعنی دنه علم برابردی، (۴) په یوه زمانه کی چی دَهغه په پوره تعین باندی یوه صحیح رایه تراوسه نه ده قائمه سوی، په دنیاکی اوخصوصًا په بابل کی دَجادو ډیرشهرت ګډوو، او ددی عجیبه عجیبه اثرونه چی به جاهلانو خلګو ولیدل نودَپیغمبرانو دَمعجزو اودَسحرپه حقیقت کی به دوی ته اشتباه کیدله او بعضی خلګو به جادوګران پاك او دَاتباع قابل ګڼل اوجادو به یی ښه کارګڼی اوداله به یی زده کوی اوعمل به یی په کوی، لکه څنګه چی په موجوده دورکی دَمسمریزم معامله ده، الله تعالی دَدغه اشتباه دختمولو

دپاره دوی ملائکی دَهاروت اوماروت په نامه ددی غرض دَپاره راولیږلی چی خلګوته دَسحر دحقیقت او دَهغه دشعبو څخه خبر ورکړل سی او داسی دا اشتباه ختمه سی ، اوچی خلق په جادو باندی عمل او دَجادوګر تابعداری پریږدی اولکه څنګه چی دَپیغمبرانو نبوت په معجزوسره ثابتیږی هم دغه رنګه دَهاروت اوماروت په ملائکه کیدو باندی دلیلونه قایم کړل سوه چی دَ دوی دَحکمونو اوارشاداتو تعمیل ممکن سی، او دا کار یی دپیغمبرانو څخه په دی وانخیستی چی اول خوپه پیغمبرانو او جادوګروکی جدایی کول غرض وه ، په یوحیثیت پیغمبرانو دَمدِ مقابل درجه لرله نوپه دی وجه حکم او فیصله کوونکی دفریقینو څخه علاوه یو دریم ګړی مناسب وو.
دوهم دا چی ددی کار تکمیل دَجادو دَالفاظو دَنقل کولو څخه بغیر عادةً کیدی نه سوای که څه هم چی دَ (نقل کفر کفر نباشد) دعقلی اونقلی منلی سوی قاعدی موافق داسی کیدی سوای لیکن کله چی پیغمبران دهدایت مظهروه نو دهغوی څخه داکار اخیستل مناسب ونه ګڼل سو نو په دی وجه ددی کار دپاره ملائکی منتخب سوی او دا ځکه چی دتکوین په کارخانه کی چی هغه پرخیر اوشر تولو باندی مشتمله ده ددی ملائکو څخه داسی کار هم اخیستل کیږی چی هغه دعالم دمجموعی په اعتبار خو دَعامو مصالحو په وجه خیر وی او دمفسد دَلازم کیدوپه وجه فی ذاتهِ شر وی لکه دَیوظالم جابر یاموذی حیوان او نورو پالنه سوه ، چی دا خو په تکوینی اعتبار سره صحیح اوښه ده اوپه تشریعی اعتبار سره ناصحیح او بده ده اوپیغمبران خو داسی نه دی ځکه چی دهغوی څخه خاص دَشریعت کار اخیستل کیږی چی هغه عمومًا اوخصوصًا هم خیر وی، اوکه څه هم چی دَغه دَجادو نقل کول دلوړ ذکرسوی غرض له مخی که یوتشریعی کاروو لیکن بیاددی شی دنژدی احتمال په وجه چی هسی نه دا نقل کول هم په جادو باندی دَعمل کولو اوښه ګڼلو سبب ونه ګرځی دپیغمبرانو دپاره ښه ونه ګڼل سو.
البته په کلیاتو شرعیه وو سره دَپیغمبرانوپه ذریعه ددی غرض تکمیل هم وسو خو ددی کلیاتو دَجزئیاتو تفصیل دَپیغمبرانو په ذریعه ددی وجی څخه بیان سوچی دَفتنی احتمال قوی وو، ددی مثال څه داسی دی ، چی پیغمبرانو دا ښوولی دی چی رشوت اخیستل حرام دی ، او دَرشوت حقیقت یی هم ښوولی دی ، لیکن داجزئیات یی نه دی ښوولی چی درشوت اخیستلو یوه طریقه دا ده چی دچاڅخه رشوت اخلی نو داسی چل ورسره وکړه او داسی خبره ورته وکه او نور او نور، ځکه چی دارنګه تفصیلاتو بیانولو څخه خوخلق نورچلونه زده کولی سی یا دَسحرپه قسمونوکی مثال فرض کړه چی په قواعدو کلیه وو سره دابښوول سوي دی چی ددستِ غیب دَعمل په وجه تربالښت لاندی اویاپه جیب کی پیسی حاصلیدل ناروادی لیکن دا نه دی ښوول سوی چی دفلانی عمل په لوستلو سره داشان روپی حاصلیږی ، دَخبری خلاصه دا ده چی ملائکی بابل ته راغلی اوخپل کار یی شروع کی کار دا چی دَسحر اصول اوفروع یی څرګندکړه اوخلګوته یی ددی بدعمل څخه دخلاصیدو اودجادوګرو څخه

دلیري کیدلو آګاهي ورکړه، ددې مثال څه داسې دی چې یوعالم ووینې چې جاهل خلق دبې عملۍ په وجه دکفرکلمې وايي نوهغه دتقریر یاتحریر په ذریعه داکلمې جمع کې اوخلق خبردارکې چې ګوری ددې کلمو څخه ځان وساتې.

کله چې ملائکو کارشروع کې نودوی ته دخلګوتګ راتګ شروع سو اودې خلګو د دوی څخه دا سوال وکی چې مونږ ته هم دا اصول او فروع را وښیاست چې هسې نه دناپوهۍ په وجه په اعتقادي اوعملي فساد کې مبتلا نه سو، نو په دې وخت کې ملائکو داحتیاط تبلیغ اواصلاح په وجه دا خبره په ځان لازمه کړه چې دَدغه اصولو اوفروعو ترښوولو وړاندې به یې ویل چې ګورې زمونږ په دې ښوولو الله تعالی دخپلو بندګانو آزمېښت هم کوې چې څوك ددې خبرو څخه په خبریدو سره دخپل دین حفاظت او اصلاح کوي چې ددې شر څخه خبر سو اوځان یې ورڅخه وساتې اوڅوك خپل دین خرابوي اودشر څخه دَخبریدو باوجود شرغوره کوي داسې شرچې دهغه انجام کفردی برابره خبره ده که هغه کفرِ عملي وي اوکه اعتقادي وي، ګوری مونږ درته نصیحت کووچې په ښه نیت ورڅخه ځان خبرکې اوبیاپردې نیت ټینګ اوسې هسې نه چې په خرابۍ کې مبتلاسې اوخپل ایمان برباد کې.

اوس ظاهره ده چې تردې زیاته خیرخواهي نوره کومه کیدې سوه ، مطلب دا چې چابه د دوی سره دغه رنګه عهد اوپیمان وکی نو دوی به هغه ته دَجادو ټول اصول اوفروع بیان کړه څکه چې د دوی کار دغه وو اوس که چیرې څوك وعده خلافي کوي اوپه خپل اختیار اوارادې کافر فاجر ځان ګرځوي دا دهغه خپل کار دی په دې کې ددې ملائکوڅه قصور دی؟ لکه بعضې په دې عهد باندې ټینګ پاته نه سوه ، او دا جادویي خلګوته دتکلیف رسولو ذریعه جوړه کړه چې داسې کول فِسق خو یقیني دی او ددې داستعمال څه طریقې دکفر هم دی ، نو دغه ټول فاجران اوکافران سول.

ددغه ملائکو دَاصلاحي ارشاد او ددغه خلګو پرخپلو وعدوباندې دنه ټینګیدو مثال داسې کیدې سي چې یو سړی یوجامع معقول او منقول عالم باعمل ته راسي او ورته دا ووايي چې ماته زړه یانوی فلسفه په دې غرض وښیه چې زه په خپله دهغو شبهاتو څخه خلاص سمه کمې چې په فلسفه کې د اسلام خلاف سوي دي او داسلام مخالفینوته جواب ورکړلای سم ، او دې ته عالم ته دا بیره وي چې هسې نه داسې ونه سي چې دې ماته دوکه را کړي اوفلسفه زده کې اوبیایې داسلام په خلاف کار کې ونه لګوی، نو ددغه احتمال په وجه دا عالم ورته نصیحت وکی چې داسې مه کوه فلسفه مه زده کوه خو دا سړی پر خپله خبره ټینګ وي او دعالم سره وعده وکړي چې زه به داسلام خلاف فلسفه نه استعمالوم ، نو داعالم ده ته فلسفه وښیي، بیاداسړی دفلسفې هغه نظریات چې داسلام خلاف دي صحیح او درست ګڼل شروع کې نو خبره ظاهره ده چې په دې کې ددغه عالم هیڅ قصور نسته ، هم دغه شان چې ملائکو به دوی ته دَسحر اصول اوفروع ښوول وروسته ترنصیحت کولو اوتر وعدې اخیستلو چې په

دی به عمل نه کوی، په دی کی دی ملائکوته هیڅ قصور اوملامتیا نسته ، او ددی فرض اوکار ترتکمیل وروسته غالبًا دغه ملائکی آسمان ته وبلل سوی ، والله اعلم بحقیقة الحال .

(دسحر حقیقت)

سحر په کسری دسین سره په لغت کی هرهغه اثرته وایی چی دهغه سبب څرګندنه وی (قاموس) برابره خبره ده که دهغه سبب معنوی وی لکه دَخاصو خاصو کلمو اثر اوکه دَغیر محسوسو شیانو اثر لکه دَپیریانو شیطانانو اثریاپه مسمریزم کی دَقوتِ خیالیه اثر، اوکه دَمحسوساتو وی لیکن هغه محسوسات پټ وی لکه دَاوسپنی را ایستلو اثرپه مقناطیس کی چی کوم وخت مقناطیس دَسترګو څخه پټ وی یالکه دَ دوا ګانو اثرکوم وخت چی دواګانی پټی وی یا دَستورو اثر .

نو په دی وجه دَجادوقسمونه ډیردی لیکن په عُرفِ عام کی جادو هغه شیانو ته ویل کیږی چی په هغه کی دَپیریانو اوشیطانانو دَعمل دخل وی یادَمسمریزم دَقوتِ خیالیه دخل وی یادځه الفاظو یاکلمو دخل وی څکه چی داخبره دعقل اوتجربی څخه ثابته ده او زړه اونوی فلسفه یی هم منی چی په حروفو اوکلموکی دَخاصیت په وجه څه اثرونه وی، دَیوه خاص حرف یادَیوی خاصی کلمی په خاص شمیر سره په لوستلو یالیکلوکی دَخاص خاص اثرونو مشاهده کیږی، اوداسی اثرونه چی هغه دانسان دَوریښتانو یا نوکونو یانورو اندامونو یادَهغه دَاستعمال دَجاموسره دَنورو شیانوپه ګډون پیدا کیږی چی هغه ته ټوټکی ویل کیږی هم جادو ګڼل کیږی .

او دَقرآن اوسنت په اصطلاح کی سحرهغه عجیبه شی ته ویل کیږی چی په هغه کی دشیطانانوپه خوشحاله کولو سره کومك حاصل سوی وی ، بیا دَشیطانانو دَراضی کولو دپاره مختلفی طریقی دی کله داسی منتر وویل سی چی په هغه کی دکفر اوشرك کلمی وی اودَشیطانانو صفت وی اویا دَستورو عبادت سوی وی چی په دی هم شیطان خوشحاله کیږی .

اوکله دا اعمال وکړل سی چی هغه شیطان خوښوی مثلاً په ناحقه یو څوك وژل او بیا دَهغه وینه استعمالول یادَجنابت اونجاست په حالت کی پاته کیدل دَپاکی څخه ځان ساتل اونور اونور، لکه چی څنګه دَالله تعالی دَپاکو ملائکو امداد په هغه اقوالو اوافعالو حاصلیږی کوم چی ملائکی خوښوی مثلاً تقوی پاکی دَنجاست څخه ځان لیری ساتل دَالله تعالی ذِکر اودَخیر کارونه، نودغه شان دَشیطانانو امدادپه داسی اقوالو اوافعالو سره حاصلیږی چی هغه دشیطان خوښ وی نوپه دی وجه په سِحر کی هغه خلق کامیابه وی چی ګنده اوپلیت وی، دَپاکی اودالله ﷻ دَنوم څخه لیری وی دَبدو کارونو عادی وی، ښځی هم دَحیض په ورځوکی چی داکار کوی نومؤثر وی ، باقی شعبدو ټوټکو یادلاس دَصفایی کارونو یامسمریزم اونورو ته سِحر مجازًا ویل کیږی (روح المعانی ج ۱ ص ۳۳۸)

(دسحر قسمونه)

په مفردات القرآن (ص ۲۲۴) کی امام راغب رحمه الله لیکی چی دَسحر مختلف قسمونه دی ، یوقسم خو محض نظر بندی اوپه خیال کی اچول دی چی دهغه واقعی څه حقیقت نه وی لکه چی بعضی شعبده باز دَخپل لاس په چالاکی اوصفایی داسی کار کوی چی دَعامو خلګو نظر دَهغه دَلیدلو څخه قاصر وی، یادَمسمریزم اونور دَقوت خیالیه په ذریعه دَچا په دماغ باندی داسی اثروسی چی هغه یوشی په خپلو سترګو وینی خو په اصل اوواقع کی دَهغه څه حقیقت نه وی، کله داکار دَشیطانانو داثر څخه هم کیدی سی چی دَیوه سړی پرسترګو اودماغ باندی داسی اثروسی چی هغه یوشی په خپلو سترګو وینی خوپه اصل اوواقع کی دَهغه څه حقیقت نه وی ، کله داکاردَشیطانانو داثر څخه هم کیدی سی چی دَیوسړی په سترګواودماغوباندی داسی اثر وسی چی په هغه دی یو غیر واقعی شی حقیقت وګنی، په قرآن مجید کی دَفرعون دَساحرانودکوم سِحرچی ذِکرسوی دی، هغه دَسحر اولنی قسم وولکه چی ارشاد دی سَحَرُوٓا اَعۡيُنَ النَّاسِ (الاعراف ، ۱۱۲) (دوی دَخلګو په سترګو باندی جادو وکی) او، یُخَیَّلُ اِلَیۡهِ مِنۡ سِحۡرِهِمۡ اَنَّهَا تَسۡعٰی (طٰهٰ ، ۶۶) (دَ دوی دسحر څخه دَموسٰی علیه السلام په خیال کی دا راغله چی دَرسیو داماران څغلی) د یُخَیَّلُ دلفظ څخه دا معلومه سوه چی کوم رسی اوامساګانی دوی غورځولی وی هغه نه په حقیقت کی ماران جوړسوی وه اونه یی څه حرکت کوی لیکن دَحضرت موسٰی علیه السلام په خیال کی دا اثر جوړ سوی وو چی دا ورته زغلیدونکی ماران ښکاره سو.

بل قسم هغه تخیل اونظر بندی ده چی په بعضو وختونو کی دَشیطانانو داثر څخه پیدا کیږی اودا دَقرآن کریم ددی ارشادڅخه معلومیږی ، هَلۡ اُنَبِّئُكُمۡ عَلٰی مَنۡ تَنَزَّلُ الشَّیٰطِیۡنُ ° تَنَزَّلُ عَلٰی کُلِّ اَفَّاكٍ اَثِیۡمٍ ° (الشعرآء۲۲۲)(زه تاسی ته ښیم چی په کوموخلګو شیطانان نازلیږی په هربهتان لګوونکی اوګناهګار نازلیږی) اوپه بل ځای کی ارشاد دی ، وَلٰکِنَّ الشَّیٰطِیۡنَ کَفَرُوۡا یُعَلِّمُوۡنَ النَّاسَ السِّحۡرَ (اوشیطانانو کفر وکی او خلګو ته یی جادو وښووی)

دریم قسم دا دی چی دَسحر په ذریعه دَیوشی حقیقت بدل سی لکه دَیوه انسان یاحیوان څخه کانی یایو حیوان جوړ کی ، امام راغب رحمه الله اوابوبکر جصاص رحمه الله دَداسی قسم سحر څخه منکر دی اودا دمعتزله وو هم قول دی ، لیکن دجمهورو علماؤ تحقیق دا دی چی دشیانو (اعیانو) په بدلیدلوکی لکه دیوه جسم څخه کانی جوړیدل یایوه نوعه مثلاً انسان په بله نوعه مثلاً په بیزو باندی بدلیدل دا خو نه په عقلی طور محال دی اونه په شرعی طور، اودفلسفیانو داقول چی دحقائقو بدلیدل ممکن نه دی ددی مطلب دا دی چی دمحال ممکن او واجب حقیقتونه بدلیدل ناممکن دی چی په دوی کی عقلاً داسی بدلیدل محال دی چی یوممکن محال یاواجب سی ، یایومحال ممکن یاواجب سی یا یو واجب ممکن یامحال سی ، اوپه قرآن کی دَفرعون دَساحرانو سحرته که تخیل ویل سوي دی ددی څخه دانه

لازمیږي چې هریو سحر دې تخیل وي ، اوتردې زیات څه بل قسم دې نه وي اوبعضي خلګو دسحرپه ذریعه دَحقیقت پربدلیدو باندې دَحضرت کعب احبار ﷺ ددې حدیثه څخه دلیل نیسي چې هغه په موطا امام مالك کې دې اودَقعقاع بن حکیم څخه منقول دې دَهغه الفاظ داسې دي ، لولاَ کَلِمَاتٍ اَقُوْلُهُنّ لَجَعَلَتْنِي الْيَهُوْدُ حِمَارًا (که چیرې داځو کلمې نه وای چې زه یې په پابندۍ سره وایم نو دې یهودو به زما څخه خر جوړکړی وای)

دَخرجوړَولو لفظ مجازًا دَبې عقله جوړولوپه معنٰی هم کیدې سې لیکن بغیر دَضرورت څخه حقیقت پرېښوول اومجاز اخیستل صحیح نه دي نو په دې وجه حقیقي اوظاهري معنٰی او مطلب ددې داسو که چیرې ماروزانه په پابندۍ سره داکلمې نه لوستې نويهودو به زما څخه خر جوړ کړی وای.

ددې څخه دوې خبرې ثابتې سوې یوه دا چې دَسِحرپه ذریعه دَانسان څخه دَخر جوړولو امکان سته ، دویم دا چې هغه چې کومې کلمې لوستلې دَهغه دا اثر وو چې بیاځه جادو اثر کولې نه سوای، خلګو چې دده څخه ددې کلمو پوښتنه وکړه نو ده ورته داکلمې وښوولې اَعُوْذُ بِاللهِ الْعَظِيْمِ الَّذِيْ لَيْسَ شَيْءٌ اَعْظَمَ مِنْهُ وَبِكَلِمَاتِ اللهِ التَّامَّاتِ الَّتِيْ لاَ يُجَاوِزُ هُنَّ بَرٌّ وَّلاَ فَاجِرٌ وَبِاَسْمَاءِ اللهِ الْحُسْنٰى كُلِّهَا مَاعَلِمْتُ مِنْهَا وَمَالَمْ اَعْلَمْ مِنْ شَرِّ مَاخَلَقَ وَبَرَءَ وَذَرَءَ، (اَخْرَجَهُ فِي الْمُوْطَا بَابُ التَّعَوّذِ عِنْدَ النَّوم)

زه دلوی خدای ﷻ پناه اخلم چې ترهغه لوی څوك نسته اوپناه اخلم دَالله په مکملو کلمو چې دهغه څخه یوڅوك ښه اوبد انسان مخ نه سي وتلی اوپناه اخلم دَالله ﷻ په ټولو اسماءِ حسنٰی باندې چې کوم ماته معلوم دي اوکوم چې معلوم نه دي دهرهغه شي دَشر څخه کوم چې الله تعالی پیدا کړي دي او وجود یې ورته ورکړي دی.

خلاصه دا چې دسِحر درې واړه قسمونه داسې دي چې ددې واقع کیدل ممکن دي.

(په سحر او مُعجزه کې فرق)

څنګه چې دَپیغمبرانو دَمعجزو څخه یادَاولیاؤ دکرامتونو څخه داسې واقعات په مشاهده کې راغلي دي چې هغه عادةً ممکن نه دي اوچې په دې وجه دې ته خرقِ عادت ویل کیږي، دغه رنګه آثارپه ظاهره دَسحر اوجادوڅخه هم په مشاهده کې راغلي دي اوپه دې وجه بعضي ناپوهانوته په دې دواړوکې ګډون کیږي او په دې وجه بیادوی دَجادوګرو تعظیم اوتکریم کوي، نوپه دې وجه ددواړو فرق بیانول ضروري سو، دا فرق یو دَاصل اودحقیقت له مخې دی اوبل دَظاهري آثارو له مخې دی.

دَحقیقت له مخې فرق خو دا دی چې په سحر اوجادو سره چې کوم شیان په مشاهده کې راځي نو هغه دَاسبابو ددائرې څخه وتلي نه وي ، فرق صرف دَاسبابو دَخرګندوالي اودپټ والي دی چیرې چې اسباب ظاهروي نودا آثاردغه اسبابوته منسوب کړل کیږي او دَځه تعجب شی نه ګڼل کیږي، لیکن چې کوم ځای اسباب پټ وي نوهغه دَتعجب کولوشی وي اوعام خلق دنه پوهیدوپه وجه دا خرقِ عادت

گڼي، حال دا دي چې هغه په حقیقت کې دټولو معمولي اوعادي شیانوپه شان دیوپیري اوشیطان داثر څخه کېږي ، که چیرې یو خط دمشرق بعید څخه چې نن لیکل سوی وی دلته راولوېږي نولیدونکي به داخرقِ عادت وګڼي اوحال دا دی چې پیریانو اوشیطانانو ته ددَاسې کارونو کولو قوت ورکول سوي دي ، که چیرې په دې کارکې د دوی ذریعه کیدل خلګو ته څرګندوی نو بیابه دا دی خلګوته خرقِ عادت نه ښکاري دي ، مطلب دا چې په سحرکوم ټول آثار ظاهرېږي هغه ترطبعي اسبابولاندې وی لیکن دَاسبابو دپټ والي په وجه خلګو ته ددې دَخرقِ عادت دوکه کیږي .

اومعجزه دارنګه شي نه دی ، هغه بغیر دڅه ذریعي اوسبب ، دالله ﷻ کار وی او په هغه دطبعي اسبابو هیڅ دخل نه وي په ابراهیم ؑ باندې چې دنمرود اور بل کړل سوی اوسوړ سوی وو ، دا دڅه طبعي اسبابو دوجې څخه سوړ سوی نه وو بلکه دا دالله ﷻ کار وو چې اورته یې وویل چې سوړ سه ، او دومره زیات هم نه چې دهغه څخه ابراهیم ؑ ته تکلیف ورسیږي .

نن هم ځیني خلق پریدن باندې څه مسالې اونور لګوي او اورته دننه کیږي خو دا معجزه نه ده، دَمسالو اثردي اودامسالې هرکله چې خلګوته ظاهري نه وي نوپه داسې کارباندې دَخرقِ عادت ګمان کوي .

دا خبره چې په معجزه کې څه دَظاهري اسبابو دخل نه وي بلکه نیغ په نیغه دالله تعالی کاروی ، په دې قرآن عزیز په خپله شاهدي ورکوي ، الله تعالی فرمایي .

وَمَا رَمَيْتَ اِذْ رَمَيْتَ وَلٰكِنَّ اللهَ رَمٰى (یوموټې شګې چې تا غورځولې وې هغه په حقیقت کې تا نه وې غورځولې بلکه الله تعالی غورځولې وې)

مطلب دا چې دَیوه موټ خاورو اوډبرو دَټولې جمعِ سترګوته په رَسَولوکې ستا هیڅ دخل نه وو ، خالص دالله تعالی کار وو ، دا معجزه دبدر په غزا کې سوې وه چې نبي ﷺ یو موټې خاوره او ډبرې دکافرانو په لښکر باندې وویشتل اودا دَټولو په سترګوکې ولویدې .

اوس دلته دا سوال پیداکیږي چې دَمعجزې اودَسحر په حقیقت کې دا فرق چې بیان سو عوام النّاس به یې څنګه پیژني څکه چې په ظاهري صورت کې خودا دواړه یوشان دي ددې جواب دا دی چې دَعوام النّاسُ دَپیژندو دفرق ډیرصورتونه الله تعالی ظاهرکړي دي .

اول دا چې معجزه اوکرامت دداسې خلګو څخه ظاهرېږي چې دَهغوی تقوٰی او دَاعمالو او اخلاقو پاکي هرڅوك وینې ګوري او ددې په خلاف دَجادو اثر دَداسې خلګو څخه ظاهرېږي چې هغه ګنده او دَالله تعالی دَنوم اخیستلو اوعبادت کولو څخه لیري وي او دا شی هرڅوك په سترګو لیدی سی اوپه دې سره دَمعجزې اودَسحرپه مینځ کې فرق کولای سی .

دویم دا چې دا دالله تعالی عادتِ جاریه دی چې کوم سړي دَنبوت دعوٰی وکي او دجادو په وجه دَخپل نبوت تصدیق کول وغواړي نو په داسې صورت کې بیا دهغه جادو کارنه کوي اوهیڅ اثر نه لري ، البته

دنبوت دعوی څخه بغیر که چیری جادوکوی نو چلیږی.

(آیا په پیغمبرانو علیهم السلام باندی دجادو اثر کیدی سی؟)

ددی جواب په اثبات کی دی (کیدی سی) اوپیغمبران دطبعی اسبابو څخه متاثر کیدی سی اودا اثر قبلول دنبوت دشان سره څه منافی شی نه دی، لکه د دوی دلوږی اوتندی څخه متاثرکیدل دی نو دغه شان دجادو دپټو اسبابو څخه هم پیغمبران متاثرکیدی سی ، دصحیح احادیثو څخه ثابته ده چی یهودو په نبی ﷺ سحرکړی وو اودهغه بعضی آثار څرګند سوی وه، دموسٰی ؈ دسحر څخه متاثر کیدل پخپله په قرآن کی ذکر دی ، الله تعالی فرمایی (یُخَیَّلُ اِلَیۡهِ مِنۡ سِحۡرِهِمۡ اَنَّهَا تَسۡعٰی) یا (وَاَوۡجَسَ فِیۡ نَفۡسِهٖ خِیۡفَةً مُّوۡسٰی) په موسٰی ؈ باندی بیره را تلل دجادو اثروو.

(دسحر شرعي احکام)

لکه چی مخکی ذکر اوبیان وسو چی دقرآن اوحدیث په اصطلاح او ژبه کی سحر صرف هغه کار او عمل ته ویل کیږی چی په هغه کی دفسق فجور اوکفرپه وجه شیطان خوشحاله سوی وی اودهغه څخه مدد اخیستل سوی وی اودهغه په امداد سره څه عجیبه واقعات څرګند سوی وی دبابل دسحر چی په قرآن کی یی ذکر دی هغه هم دغه وو (جصاص) نوداسی سحرته قرآن کفر وایی ، ابومنصور رحمه الله فرمایی چی صحیح دا ده چی مطلقًا دسحر ټول اقسام کفر نه دی بلکه هغه سحر کفر دی چی په هغه کی دایمان مخالف اقوال اواعمال وی (روح المعانی)

او دا ظاهره خبره ده چی په قرآن اوحدیث کی وار وار راغلی ده چی دشیطان دی مخالف سی اوپه ده دی لعنت وویل سی ، ددی برعکس دده سره دوستی کول او دده دراضی کولو فکر کول په خپله یوه ګناه ده، بیاهغه هلته راضی کیږی چی انسان په شرك اوکفر کی مبتلاسی یاکم ازکم په فسق اوفجورکی مبتلاسی اودالله تعالی درضا اودملائکو درضا خلاف ګنده اوپلیت سی، دایوه ګناه سوه اوکه چیری دجادوُپه وجه چاته په ناحقه نقصان ورسیږی نودابله ګناه سوه .

مطلب دادی چی په قرآن اوسنت کی کوم شی ته سحر ویل سوي دی هغه دکفرِ اعتقادی یاکم ازکم دکفرِ عملی څخه خالی نه دی که چیری دشیطان دراضی کولو دپاره څه دشرك اوکفر اقوال یااعمال وسی نو داکفرحقیقی اعتقادی کیږی اوکه چیری دشرك اوکفرداقوالویااعمالوڅخه محفوظ سی لیکن نور ګناهونه په کی وسی نودادعملی کفرڅخه نه خالی کیږی دقرآن کریم په دغه مذکوره آیاتونوکی چی سحرته کفرویل سوي دی نوداپه دی وجه چی داسحر داعتقادی کفراویادعملی کفرڅخه خالی نه ؤ،خلاصه دا چی په کوم سحرکی څه داسی عمل سوی وی لکه دشیطانانوڅخه مددغوښتل سوه یاستوری مستقل اثر کوونکی ګڼل سوه یاسحرمعجزه ګڼل بیادنبوت دعوه کول سوه نو داسی سحر په اجماع سره کفر دی او چی په کوم سحرکی داسی کارونه کول نه وی مګرګناه کول په کښی وی نو داسی سحر کبیره ګناه ده.

مسئله: هرکله چې دا معلومه سوه چې سحر دَاعتقادي کفر یادعملي کفر څخه خالي نه وي نودَسحر زده کول یابل ته ښوول حرام سوه اوپه دی باندي عمل کول حرام سوه ، البته که چیري ددی غرض دپاره وښوول سي چې دَمسلمانانو بیاپه دی سره ضرر دفع سي نو بعضی فقهاؤ ددی اجازه ورکړی ده، (شامي عالمگیري)

مسئله: تعویذونه څابنتونه چې عاملان یې کوي که چیري په دوی کی دَپیریانو یاشیطانانو څخه مدد غوښتل سوي وي نو دا هم دَسحر په حکم کی دی اوحرام دی اوکه چیري الفاظ مشتبه وي معنیٰ یې معلومه نه وي اودَشیطانانو اودَبُتانو څخه دَمدد اخیستلو احتمال وي نو دا هم حرام دی.

مسئله: دبابل دَسحر څخه علاوه دَسحر نورقسمونه که چیري په دی کی دکفر اوشرك ارتکاب وسی نو دا هم حرام دی.

مسئله: اوکه چیري دکفر اوشرك څخه خالي دَنورو مباحو اوجائزو شیانو څخه کار واخیستل سی نو دا صرف په دی شرط روا دی چې په دی سره ناجائز مقصد او غرض حاصل نه سی.

مسئله: که چیري دَقرآن اوحدیث الفاظ هم دناجائزمقصد دَپاره په کارکی راوستل سی نوداهم روا نه دی ، مثلاً چاته په ناحقه دضرر رَسَولو دَپاره ددی چې تعویذ وسی یاوویل سی (فتاوی قاضي خان شامي)

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقُولُوا رَاعِنَا وَقُولُوا انْظُرْنَا

ای دایمان خاوندانو ! تاسی مه وایاست (راعِنَا) او وایاست (اُنظُرنَا)

وَاسْمَعُوا وَلِلْكَافِرِينَ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿١٠٤﴾

او واوری او کافرانو دپاره عذاب دی دردناك

لنډتفسیر: بعضی یهودوبه داشیطانی کوله چې نبی ﷺ ته به راغله نوهغه ته به یې په (راعِنا) لفظ سره خطاب کوی چې دهغه معنیٰ په عبراني ژبه کی یوقسم ښراوی دی او دوی به دا ویناهم په دی نیت کوله لیکن په عربي ژبه کی ددی معنیٰ ده ، زمونږ دمصلحت اوفائدی لحاظ وکړه ، نو په دی وجه عربیان په دی شیطانت نه پوهیدل او دښه غرض اومقصد دَپاره بعضی مسلمانانوپه دی کلمی سره نبی ﷺ ته مخاطبه کول شروع کړه نو په دی سره دغه یهودی شیطانانو ته نورگنجائش حاصل سو چې په خپل مینځ کی به کښینسته نو خندل به یی چې تر اوسه پوری خو مونږ دَده (نبی ﷺ) بدی په پټه بیانوله اوس په ډاگه دَبیانولو خو داسی چل په لاس راغی چې مسلمانان هم په دی کی شریك سوه نوالله تعالی دَدغه گنجائش دختمولو دَپاره مسلمانوته دا حکم وکی چې) ای دَایمان خاوندانو تاسی (لفظ د) رَاعِنَامه وایاست (او ددی په ځای) اُنظُرنَا وایاست (ځکه چې ددی لفظ معنیٰ او دراعِنَا دلفظ معنیٰ په عربي کی یوشی ده په راعِنَا ویلو کی دَیهودو دَشیطانی کولو چې کوم مقصد او غرض دی هغه حاصلیږی ، نو په

دی وجه دا پریږدی او بل لفظ استعمالول شروع کی، او (دا حکم په ښه طریقه) واوری (او یاد یی لری) او (ددغه) کافرانو دپاره (خوبس) سزا دردمنده به وی (چی دپیغمبر ﷺ په حق کی داسی بی ادبی او دده سره داسی چالاکی کوی)

مسئله: ددی آیت څخه دا معلومه سوه چی که چیری دیوه سړی دخپل یوجائز کارڅخه دنورو دپاره دنا جائزو کارونو موقع را ووزی نو دا جائز کار بیادی سړی دپاره جائز پاته نه سو، لکه چی دیوه عالم دروا کار څخه ناپوهه خلق په مغالطه کی پریوزی اوپه ناروااوو کی دمبتلا کیدلو خطره یی وی، نو ددی عالم دپاره دا روا کار کول هم ښه نه دی، لیکن شرط په کښی دا دی چی دا کار دشرعی ضروری کار نه وی، ددی مثالونه په قرآن اوحدیث کی ډیر دی، ددی یو دلیل او مثال هغه حدیث دی چی په هغه کی نبی ﷺ فرمایی، چی دبیت الله تعمیر چی قریشو دجاهلیت په زمانه کی کړي دی په دی کی ډیر شیان داسی دی چی هغه دابراهیمی تعمیر څخه خلاف سوي دی، زمازړه غواړی چی دا وران کړم او دنوی سرڅخه دابراهیمی تعمیر موافق یی جوړه کړم لیکن په داسی کولو سره دناپوهانو عوامو په فتنه کی دمبتلا کیدو بیره ده نو په دی وجه سمدستی داسی نه کوم.

داسی حکمونو ته داصولِ فقهی په اصطلاح کی سدِّ ذرائع وایی، دا دټولو فقهاؤ په نزد معتبردی او خصوصًا حنبلیان دی ته ډیر اهمت ورکوی (قرطبی ج ۲ ص ۷۵)

مَا يَوَدُّ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتٰبِ وَلَا الْمُشْرِكِينَ أَنْ يُنَزَّلَ عَلَيْكُمْ مِّنْ خَيْرٍ مِّنْ

زړه غواړی دهغوخلقوچی کافردی په اهل کتابو کی اونه دمشرکانو داخبره چی نازل کړل سی په تاسی باندی څه ښه

رَّبِّكُمْ ۗ وَاللّٰهُ يَخْتَصُّ بِرَحْمَتِهٖ مَنْ يَّشَآءُ ۗ وَاللّٰهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ ﴿۱۰۵﴾

خبره ستاد پروردګار دطرف څخه اوالله خاص کوی په خپل رحمت سره څوك چی غواړی اوالله دلوی فضل خاوند دی

تفسیر: درسول الله ﷺ چی دیهودو کومه معامله وه هغه په مخکی آیت کی بیان سوه، اوس په دی آیت کی دمسلمانانو سره دیهودو دمعاملی بیان کیږی چی (بعضی یهودیانو به بعضی مسلمانانوته دا ویل چی خدایږو مونږ دزړه ستاسی خیر خواه یو او دزړه څخه دا خوښوو که چیری ستاسی دینی حکمونه زمونږ دینی حکمونوښه وای نو مونږ به هم دا دین هم قبول کړی وای لیکن څه وکوچی ستاسی دین زمونږ تردین ښه ثابت نه سو، نوالله تعالی دَ دوی دا دعوه دخیرخواهی کولو ردکړه اووی فرمایل چی) لږهم نه خوښوی کافران خلق (برابره خبره ده که) داهل کتابو څخه (چی وی) او (که د) مشرکانو څخه داخبره چی تاسی ستاسی دپروردګار دطرف څخه لږقسم بهتری (هم) حاصله سی او (دَ دوی په حسدهم څه نه کیږی ځکه چی) الله تعالی په خپل رحمت (اوعنایت) سره څوك چی وغواړی خاص کوی یی اوالله تعالی لوی فضل (کولو) والا دی.

فائده: ددې یهودو دوی دعوی وی یوه داچې دَدوی دین (یهودیت) تراسلام غوره دی اودویمه داچې دوی دَمسلمانانو خیرخواه دی، اولنی دعویٰ خو دوی ثابته نه کړای سوه، په عجیبه دعوی سره څه کیدی سی، اوبیادا دعوه څه عبث غوندی خبره نه ده، ځکه چې کله ناسخ دین راسی نومنسوخ دین پرینبوول کیږی اودا دَغوره اوناغوره پرفرق موقوفه نه ده، نوپه دی وجه چې داخبره ظاهره او ښرګنده وه ددې جواب یې دلته ذکر نه کی، صرف پردویمې دعوی (خیرخواهی) خبره سوې ده هغه داسې چې لکه څنګه چې مشرکان دَمسلمانانو یقینًا خیرخواه نه دی نودغه شان یهودهم وګڼی چې دوی هم دَمسلمانانو خیرخواه نه دی.

مَا نَنۡسَخۡ مِنۡ اٰيَةٍ اَوۡ نُنۡسِهَا نَاۡتِ بِخَيۡرٍ مِّنۡهَآ اَوۡ

کوم چې منسوخ کوو مونږ یو آیت یا هیروو نو لیږو تر هغه غوره

مِثۡلِهَا ؕ اَلَمۡ تَعۡلَمۡ اَنَّ اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ شَىۡءٍ قَدِيۡرٌ ﴿۱۰۶﴾ اَلَمۡ تَعۡلَمۡ اَنَّ

یا دهغه برابر، آیا تا ته معلومه نه ده چې الله په هر شی باندی قادر دی آیا تا ته معلومه نه ده

اللّٰهَ لَهٗ مُلۡكُ السَّمٰوٰتِ وَالۡاَرۡضِ ؕ وَمَا لَكُمۡ مِّنۡ دُوۡنِ اللّٰهِ

چې هم الله لره ده باچهی دآسمانونو او دمځکی او نسته ستاسی دپاره دالله څخه ماسوا

مِنۡ وَّلِىٍّ وَّلَا نَصِيۡرٍ ﴿۱۰۷﴾

څوک حمایتی او مدد ګار.

لنډتفسیر: (دَقبلي دَبدلیدو واقعه چې کوم وخت وسوه نویهودو په دې پیغور شروع کی اومشرکانو هم دبعضو حکمونو دمنسوخ کیدو په وجه یې دَخپل پیغور ژبې خلاصې کړې نوالله تعالی دَ دوی دَطعن او داعتراض جواب ورکی او وی فرمایل چې (دَیو آیت حکم چې کوو) (که څه هم چې دا آیت په قرآن کی او دَخلګو په زړونوکی موجود وی) یا (هم) دا آیت (دزړونو څخه) باسونو (دا دځه اعتراض قابله خبره نه ده ځکه چې په داسې کولو سره هم څه فائده او مصلحت وی هغه داچې) مونږ تردی آیت غوره یادی آیت په شان (پرځای ددی دوهم شی) راوړو (اعتراض کوونکي) آیاتاته دا معلومه نه ده چې الله تعالی پر هر شي قدرت لری (نوداسې قدرت لرونکی ته څه ګرانه نه ده چې هغه دَفائدو اومصلحتونو لحاظ وکی او) آیاتاته معلومه نه ده چې الله تعالی داسې (ذات) دی چې خاص دَهغه باچهی پرآسمانونو اوپر مځکه ده (اوکله چې دَهغه په قدرت اوباچهی کی دَهغه سره څوک شریک اوحصه دارنسته، نو ددغه

مصلحتونو اوفائدو له مخی په دویم حکم کولو کی څوك دده مزاحمت نه سی کولی غرض داچی د دویم حکم په منتخب کولو کی هم او په جاري کولو کی هم څه منع کوونکی نسته، او(په دی هم پوه سه چی) ستاسی دَالله تعالیٰ څخه ماسوا څوك مددگارهم نسته (نوکله چی هم هغه مددگاردی نوهغه به ضرور په حکمونوکی دَمصلحت اوفائدی لحاظ کوی اوچی کله مددگاردی نودهغه په حکمونو دَعمل کولو په وخت کی به تاسی دمخالفت کوونکو دَمزاحمت څخه ضرور ساتی البته که چیری ددی ضرر (دَمخالفینو مزاحمت) څخه څه بله لویه دآخرت فائده حاصلیدونکی وی نوپه ظاهره کی دَمخالف مسلط کیدل بله خبره ده.

علوم اومسئلي: د (مَانَنْسَخْ) په آیت کی دَقرآن کریم دَیوآیت دَمنسوخ کیدوچی څومره صورتونه کیدی سی هغه ټول یی په دی کی جمع کړي دی دنسخ معنٰی په لغت کی زائل کیدل اولیکل دی ، په دی دَټولو مفسرینو اتفاق دی چی په دی آیت کی دنسخ څخه مراد دَیوه حکم زائل کول یعنی منسوخ کول دی او په دی وجه دکتاب الله اوسنت په ژبه او اصطلاح کی نسخ دی ته وایی چی دَیوحکم په ځای دویم حکم جاری سی برابره خبره ده که هغه دویم حکم دا وی چی مخکی حکم بالکل ختم سی اوکه دا وی چی دهغه په ځای بل عمل اوکار وښوول سی.

(په الهي احکامو کي دنسخ حقیقت)

دَدنیاپه حکومتونواوادارو کی دامشهوره اوعامه ده چی یوحکم منسوخ کوی اودَهغه په ځای بل جاری کوی، لیکن دانسانانوپه حکمونوکی نسخ کله په دی وجه کیږی چی مخکی دَغلط فهمی په وجه جاری سوی وی، وروسته چی بیاورته حقیقت معلوم سی نوحکم بدل سی اوکله په دی وجه کیږی چی په کوم وخت کی یوحکم جاری سوی وی نوهغه دَهغه وخت دَحالاتومناسب وی اوانسان ته خو دَوړاندی څخه د راتلونکو حالاتوپته نه وی نوکله چی حالات بدل سی نو دَدغه حکم په ځای نوی حکم جاری سی اودغه شان مخکی حکم بدل سی دادواړه صورتونه دَالله پاك په حکمونوکی نه سی کیدی اووجه یی ظاهره ده. دریم صورت دا هم کیږی چی حکم کوونکی ته داول څخه دامعلومه وی چی حالات به بدلیږی اوپه دغه وخت کی به بیادغه مخکنی حکم مناسب نه وی بل یوحکم به مناسب وی نوهغه دَخپل دغه علم مطابق نن یوقسم حکم ورکی اوکله چی دَده دَعلم مطابق حالات بدل سی نوخپل مخکنی حکم بدل کی، ددی قسم مثال دا دی چی حکیم اوډاکټر چی دَمریض موجوده حالات وګوری نویوه دوا منتخبه کوی اوهغه پوهیږی چی دیو دوو ورځو دَدوا په خوراك به دَمریض حالات بدل سی اوبیابه دغه وخت زه ده ته بله دوا ورکوم اوحکیم هم دغه رنګ کار وکی چی اول ده ته دَاولنی ورځی دوا ورکی چی هغه دَدغه ورځی اودَحالاتو سره مناسب وی اوبیادوی ورځی وروسته دَحالاتو دَبدلیدوپه وجه بله دوا ورته ورکړی، ماهر حکیم اوډاکټر داهم کولی سی چی داولنی ورځی څخه دَمکمل علاج طریقه ولیکی اومریض ته

یی ورکی چی تردوو رځو پوری دادوا وخوره بیادری ورځی دانوره دوا بیایوه هفته دابله دوا، لیکن په داسی کولوسره دمریض پر طبعیت بی وجی پیتی اچول دی اوپه دی کی دغلطی کولوپه وجه دعملی خلل خطره هم ده نوپه دی وجه دمخکی څخه ټول تفصیلات ښوول په کار نه دی.

دالله تعالی په نازل سوو کتابونو اواحکاموکی صرف دآخری صورت نسخه ممکنه ده اوکیږی، هر راتلونکی نبوت اوهر نازلیدونکی کتاب دمخکی نبوت اوکتاب ډیرحکمونه منسوخ کړي دی او ددی په ځای نوی حکمونه یی جاری کړي دی، اوهم دغه شان دیونبی په شریعت اونبوت کی سوي دی چی دځه وخت دپاره یوحکم به جاری وو بیابه هغه دالله پاك دحکمت په تقاضی سره بدل سو او دهغه په ځای به بل حکم جاری سو دصحیح مسلم په حدیث کی دی.

لَمْ تَكُنْ نُبُوَّةٌ قَطُّ اِلاَّ تَنَاسَخَتْ (مسلم) (کله هم یوداسی نبوت نه دی راغلی چی دهغه په حکمونو کی نسخ اوتبدیلی نه وی راغلی (قرطبی ج ۲ ص ۲۲)

(جاهلانه شبهي)

خامخاخه جاهلویهودودخپل جهالت په وجه داکول چی په الهی احکاموکی نسخ به یی ددنیوی احکامو دنسخ په مخکنیودووصورتونوقیاس کوله اوپه نبی ﷺ باندی به یی داعتراض اوطعن ژبه را اوږدوله، نوددی په جواب کی داآیتونه نازل سو (ابن جریر ج ۱ ص ۲۲۴ ابن کثیر ج ۱ ص ۳۵۲ او نور)

په مسلمانانوکی دمعتزلی فرقی بعضی خلق شاید ددغو مخالفینو دطعن څخه دخلاصیدوپه وجه دا لار راایستلی ده چی په الهی احکاموکی خو دنسخ امکان سته اوځه شی ددغه امکان منع کوونکی نه دی لیکن په ټول قرآن کی یوځای هم نسخ نه ده راغلی نه یوآیت ناسخ اونه یوآیت منسوخ دی،ددی وینانسبت ابو مسلم اصفهانی ته کیږی اوپه دی وینادامت عالمانودهمیشه دپاره ردکړي دی اوانکاریی ورڅخه کړي دی.

په تفسیر روح المعانی (ج ۱ ص ۳۵۲) کی دی، وَاتَّفَقَتْ اَهْلُ الشَّرَائِعِ عَلٰى جَوَازِ النَّسْخِ وَوُقُوْعِهِ وَخَالَفَتِ الْيَهُوْدُ غَيْرَ الْعِيْسَوِيَّةِ فِيْ جَوَازِهِ وَقَالُوْا يَمْتَنِعُ عَقْلاً وَاَبُوْ مُسْلِمِ الْاَصْفَهَانِيُّ فِيْ وُقُوْعِهِ فَقَالَ اِنَّهُ وَاِنْ جَازَ عَقْلاً لٰكِنَّهُ لَمْ يَقَعْ (ټول اهل شرائع (ددینونو خاوندان) دنسخ په امکان اوپه واقع کیدو متفق دی، اوپه یهودو کی دعیسویه فرقی څخه علاوه نور یهود دنسخ څخه منکردی او وایی چی داعقلاً محاله ده یعنی ممکنه نه ده اوابو مسلم اصفهانی دنسخ دواقع کیدو څخه انکار کوی، وایی چی نسخ که څه هم دالله پاك په حکمونو کی ممکنه ده، خو واقع سوی نه ده)

اوامام قرطبی رحمه الله په خپل تفسیر (ج۲ص۲۲) کی وایی، وَمَعْرِفَةُ هٰذَاالْبَابِ اَكِيْدَةٌ وَفَائِدَتُهُ عَظِيْمَةٌ لاَتَسْتَغْنِيْ عَنْ مَعْرِفَتِهِ الْعُلَمَاءُ وَلاَ يُنْكِرُهُ اِلاَّالْجَهَلَةُ الْاَغْبِيَاءُ (دنسخ دباب پیژندګلوی ډیره ضروری ده اوفائده یی ډیره لویه ده اوددی دپیژندګلوی څخه عالمان بی پرواه کیدی نه سی،اوددی څخه صرف جاهلان اوناپوهان انکار کوی)

قرطبی دلته يوه واقعه دَحضرت علی کرم الله وجهه نقل کړي ده چی يو وارهغه مسجدته راغی نو يوه سړی وعظ کوی ده دَخلګو څخه پوښتنه وکړه چی داسړی څه کوی ؟ خلګو ورته وویل چی دی وعظ او نصیحت کوی، نوده وویل چی نه، دی خوځه وعظ اونصیحت نه کوی بلکه دا ویل غواړی چی زه فلانی زوی دَفلانی یم، ماوپیژنی، بیایی داسړی راوبلی اوپوښتنه یی ورڅخه وکړه چی ته په قرآن او حدیث کی ناسخ اومنسوخ پیژنی، ده ورته وویل چی نهَ، نوحضرت علی کرم الله وجهه وویل چی زمونږ دَمسجد څخه ووزه بیا هیڅکله دلته وعظ ونه کړی ، په قرآن کریم اوسنت کی دَنسخ دَسته والی او دواقع کیدو په هکله دَصحابهٔ کرامو ﷺ اودَتابعینو رحمهم الله دومره اقوال اوآثار موجود دی چی دَهغه دلته نقل کول ګران دی ، په تفسیرِ ابن جریر (ج۱ ص۲۲۴) ابن کثیر (ج ۱ ص۳۵۲) اودُرِّ منثور (ج۱ ص۲۸۳) اونورو کی په قوی اوصحیح سندونو سره ډیر روایتونه ذِکر سوی دی او دضعیفو روایاتو خو شمیر نه سی کیدی.

نوپه دی وجه دا مسئله په امت کی اِجماعی پاته سوي ده صرف ابومسلم اوځو معتزله وو دَنسخ دَواقع کیدو څخه انکار کړي دی اوپه دی باندی امام رازی رحمه الله په خپل تفسیر کبیر کی ښه په تفصیل سره رَد کړي دی.

(دَنسخ دَمفهوم په اصطلاح کي دَمخکنیو او وروستنیو علماؤ فرق)

هرکله چی دَنسخ اصطلاحی معنٰی دَحکم تبدیلی ده ، او دا تبدیلی داسی کیدی سی چی بالکل یوحکم منسوخ سی او دهغه په ځای بل نوی حکم مقرر سی لکه دبیت المقدس په ځای بیت الله قبله جوړیدل سوه ، هم دغه رنګ په یومطلق اوعام حکم کی دَځه قید اوشرط په زیاتیدو سره هم یو قسم په حکم کی تبدیلی راځی، دأمت اسلافو نسخ په دغه عامه معنٰی کی استعمال کړي ده چی په هغه کی دَیو حکم تبدیلی پوره یاجزئی شامله ده دَیوشرط قید استثناء په وجه هم شامله ده نوپه دی وجه دمخکنیو عالمانوپه نزدپه قرآن کریم کی دَمنسوخ سوو آیتو شمیر پنځوسوو ۵۰۰ ته رسیږی او وروستنی عالمان نسخ صرف هغه تبدیلی ته وایی چی دهغه دمخکنی حکم سره هیڅ قسم موافقت اومطابقت نه راځی (یعنی نسخ دی ته وایی چی دَسره مخکنی حکم لیری سی اودَهغه په ځای بل حکم راسی) نودا ظاهره خبره ده چی په دی اصطلاح سره به دَمنسوخ سوو آیاتونو شمیرکم سی، لکه چی په وروستنیو عالمانوکی علامه سیوطی رحمه الله صرف شل۲۰ آیاتونه منسوخ شمیرلی دی اوترده وروسته بیاشاه ولی الله رحمه الله په دغه کی دَمطابقت اوموافقت صورت پَیدا کړي دی اوصرف پنځه آیاتونه یی منسوخ ګڼلی دی اودا پنځه آیاتونه داسی دی ، چی په دی کی دَډیر لیری تاویل څخه بغیر دَمطابقت صورت نه پیدا کیږی ، او دا کار په دی وجه ښه دی چی په احکامو کی اصل دحکم بقا اوپاته کیدل دی اونسخ خلافِ اصل ده نو په دی وجه چی چرته دتوجیه اودَتطبیق داسی صورت کیدی سی چی په آیت عمل

کول باقي پاته سي نو په هغه کي بغير دَضرورت څخه نسخ منل صحیح نه ده .
لیکن ددی کمی کولو مقصد دا هیڅکله کیدی نه سی چی دَنسخ مسئله دَاسلام اوقرآن کریم دَپاره څه دَعیب خبره وه اودَهغه دَلیری کولو دَخوارلس سوه کالو څخه کوشش کیږی اوآخری انکشاف یی شاه ولی الله رحمه الله ته وسو چی په هغه کی پنځه پاته سوه، اواوس ددی انتظار دی چی څوك نوی محقق دغه پنځه هم ختم کی اوشمیر بالکل صفر درجی ته ورسوی .
دَنسخ په مسئله کی داسی اَرخ اختیارَول نه دَاسلام اونه دَقرآن کریم صحیح خدمت دی اونه په داسی کولوسره دَصحابه وو رضي الله عنهم اوتابعینو رحمهم الله اوبیا دَخوارلسو سوو ۱۴۰۰ کالو دَوروستنیو او مخکنیو عالمانو مقالی او تحقیق مینځل کیدی سی اونه دَمخالفینو دَطعن اواعتراض ژبه په بندیدی سی، بلکه دا خو ددی زمانی ملحدانوته وسله په لاس کی ورکول دی چی داسی هم کیدی سی چی ترخوارلس سوو کالو پوری چی دَامت ټولو عالمانوځه ویل هغه ټول غلط دی نوپه داسی کولوسره به دَقرآن کریم او شریعت څخه امن پورته سی، او ددی څه ضمانت دی چی نن چاتحقیق وکی هغه به سبا غلط نه ثابتیږی .
په موجوده زمانه کی دَبعضی عالمانو څه داسی تحریرونه مالیدلی دی چی هغوی آیت د مَانَنسَخ دَشرط معنٰی په بغل کی دَنیولو په وجه یوه قضیه (جمله) فرضیه د لَوكَانَ فِيهِمَا الِهَةٌ (الانبیآء ۲۲) اود لوكَانَ لِلرَّحْمٰنِ وَلَدٌ په شان گرځولی ده اودَنسخ دَامکان دَپاره یی دلیل گرځولی دی، اودنسخ دواقع کیدو څخه یی انکار کړي دی او حال دا دی چی دوی ته دا معلومه نه ده چی شرط په بغل کی دَنیولو او دَقضیه شرطیی بحرفِ (لوْ) په مینځ کی ډیرفرق دی اوداهغه استدلال دی چی ابومسلم اومعتزله یی وړاندی کوی .
لیکن دَصحابه وو رضي الله عنهم اوتابعینو رحمهم الله دَتفسیرونو او دَټول امت دَترجمه کولو څخه وروسته دغه معنٰی ته چی دابعضی عالمان یی اخلی دَقرآن معنی ویل هیڅ رنګ قبلیدی نه سی ځکه چی صحابه کرامو رضي الله عنهم دغه آیت دنسخ دَواقع کیدلو دَپاره دَدلیل په توګه وړاندی کړي دی او ډیری واقعی یی شمیر کړي دی چی په هغه کی نسخ سوي ده (ابن کثیر ابن جریر) دغه وجه ده چی دَامت په متقدمینو اومتاخرینو علماؤ کی چادَنسخ شمیرکم کړي دی خو دَنسخ دَواقع کیدلو څخه یی انکارنه دی کړی دَدیوبند ټول اکابر دَنسخ په واقع کیدلو متفق دی ، په دی کی دَډیرو حضراتو مستقل یاجزئی تفسیرونه هم سته .
اَوْ نُنْسِهَا دا دَمشهور قرآت له مخی دَاِنساء اونسیان څخه اخیستل سوي دی (یعنی جوړ سوي دی) او معنٰی یی دا ده چی کله دَنسخ صورت دا هم کیږی چی دا منسوخ سوی آیتونه دَنبی ﷺ اودَټولو صحابه وو رضي الله عنهم دَزړونو څخه ایستل کیږی اوهیر سی لکه چی ددی په تفسیرکی ډیری دغه شان واقعی

مفسرینو حضراتو رحمهم الله ذکر کړي دي او ددی دهیرولو څخه مقصد دا وی چی په راتلونکی وخت کی عمل کول نسته.
دنسخې متعلق دباقی احکامو دتفصیل دلته نه ځاییږي ځکه چی ددی اصلي ځای داصولِ فقهی کتابونه دي.

أَمْ تُرِيدُونَ أَنْ تَسْأَلُوا رَسُولَكُمْ كَمَا سُئِلَ مُوسَىٰ مِنْ قَبْلُ

آیا تاسی مسلمانان هم غواړی چی سوال وکړی دخپل پیغمبر څخه څنګه چی کړی وو دموسی څخه تردمخکې

وَمَنْ يَتَبَدَّلِ الْكُفْرَ بِالْإِيمَانِ فَقَدْ ضَلَّ سَوَاءَ السَّبِيلِ ۝١٠٨

او څوک چی کفر واخلی په بدله دایمان کی، نو هغه ورکه کړه سیده لاره.

تفسیر: (بعضی یهودو دعناد په وجه نبی ﷺ ته وویل چی لکه څه رنګه چی په موسٰی ؑ په یوه وار توراة نازل سوی وو نو ته هم دغه رنګ په یوه وار ټول قرآن راوړه په دی خبره ارشاد کیږی چی) آیا تاسی دا غواړی چی دخپل (وخت) درسول څخه (بی ځایه بی ځایه) درخواستونه وکی لکه چی څه رنګه ترده وړاندی (ستاسی مشرانو دحضرت) موسٰی (ؑ) څخه هم (داسی) درخواستونه کړی وه (مثلاً په ډاګه دالله پاك دلیدو درخواست یی کړی وو، اوداسی نور درخواستونه چی دهغه څخه غرض صرف په رسول باندی اعتراض کول اودالله پاك دحکمتونو مزاحمت کول دی اوبیا دایمان راوړلو اراده یی هم نه وی دیو عجیبه قسم کفر خبری دی او) چاچی دایمان راوړلو په ځای دکفر (خبری) وکړی بیشکه دغه کس دسمی لاری څخه پاته سو.
دی سوال ته یی بی ځایه ددی وجی وویل سوه چی په هرکارکی دالله پاك مصلحت او حکمت جلا جلا وی، بنده ته هیڅ حق نسته چی هغه دطریقی دمعین کولو دپاره داخبره وکی چی داکار داسی کول په کار وو داسی کول په کاروو دهغه کار بس آمنّا اوصدّقنا (ایمان موپه راوړی او تصدیق موپه وکی) دی

زبان تازه کردن باقرارِ تو نینگیختن علّت از کارِ تو

دحضرت شیخ الهند رحمه الله په ترجمه کی دآیت مخاطب خلق مسلمانان ګرځول سوي دي اودهغه حاصل او مطلب دادی چی مسلمانانو ته دمخکی څخه آګاهی ورکول وه چی دپیغمبر ﷺ څخه بی ځایه سوالونه ونه کړی

وَدَّ كَثِيرٌ مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ لَوْ يَرُدُّونَكُمْ مِنْ بَعْدِ إِيمَانِكُمْ كُفَّارًا حَسَدًا مِنْ

دزړه غواړی ډیر اهل کتاب چی څه رنګ تاسی راواړوی دمسلمان کیدلو څخه وروسته کافران په سبب دخپل

عِنْدِ أَنْفُسِهِمْ مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُمُ الْحَقُّ فَاعْفُوا وَاصْفَحُوا حَتَّىٰ يَأْتِيَ اللَّهُ

د زړه دحسد پس تردی چی ظاهر سو دوی ته حق نو تاسی عفو وکړی او په خیال کی مه را ولی څو

بِاَمْرِهٖ اِنَّ اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيْرٌ ﴿۱۰۹﴾ وَاَقِيْمُوا الصَّلٰوةَ وَ

پورې چې ولیږي الله خپل حکم بیشکه الله په هرشي قادر دی، او قائم کوئ لمونځ

اٰتُوا الزَّكٰوةَ ؕ وَمَا تُقَدِّمُوْا لِاَنْفُسِكُمْ مِّنْ خَيْرٍ تَجِدُوْهُ عِنْدَ

او ورکوئ زکوٰة او څه چې تاسی مخکې لیږئ دخپل ځان دپاره ګټه، پیدا به کی هغه الله څخه

اللّٰهِ ؕ اِنَّ اللّٰهَ بِمَا تَعْمَلُوْنَ بَصِيْرٌ ﴿۱۱۰﴾

بیشکه الله چې څه تاسی کوی تول وینی ګوری.

لنډتفسیر: (بعضو یهودو شپه او ورځ په مختلفو چلونو د دوستی اوخیرخواهی په شکل کی هم دا کوشش کوی چی مسلمانان د اسلام څخه واوړی اوسره دناکامی هم دخپل دغه غم اوفکر څخه نه منع کیدل الله ﷻ مسلمانانوته ددی خبری آګاهی ورکړه چی) په دی اهل کتابو (یهودو) کی ډیر دَزړه څخه داغواړی چی تاسی دایمان راوړلو وروسته بیا کافران کړی (او دا غوښتنه دځه خیرخواهی له وجی څخه نه ده لکه چی ځنګه دوی وایی بلکه) صرف دَحسد دَوجی څخه چی (داستاسی دَطرف څخه دَځه شی په وجه نه دی پیدا سوی بلکه) په خپله د دوی دزړونو څخه دی (جوش وهی اوداسی هم نه ده چی دوی ته حق ښکاره سوی نه دی) بلکه دَحق تر ښکاره کیدو وروسته (داحالت دی، اوس کله چی داخای دی چی مسلمانان په غصه سی نوالله ﷻ ارشاد کوی چی) خیر (اوس خو) معافی وکی اوسترګی پټی کی ترڅوچی الله پاک (ددی معاملی متعلق) خپل حکم (نوی قانون) راولیږی (په دی اشاری سره وښوول سوه چی الله پاک وایی چی مونږ ډیر ژر د دوی دشیطانیو دعلاج دپاره دامن عامه دانتظام قانون رالیږو یعنی د دوی سره جنګ کول او د دوی څخه جزیه اخیستل نو دا خو یوطبعی خبره ده چی مسلمانان داتعجب وکی چی مونږ خوکمزوری یو او دوی ډیرمضبوط اوقوی دی، ددی قانون اجراء به څه رنګه وسی نوارشاد دی چی تاسی تعجب ولی کوی) الله پاک په هرشي (برابره خبره ده که هغه معمولی وی اوکه هغه عجیبه وی) قادر دی او (فی الحال صرف) لمونځونه په پابندی سره کوی او (چی په چا زکوٰة فرض وی) زکوٰة ورکوی (اوکله چی دا قانون راسی نو ددغه ښو عملونو سره به هغه هم کوی) او (دامه ګڼی چی ترڅو پوری دجهاد کولوحکم نه وی راغلی نو دیوازی لمونځ کولو او روژی نیولو په ثواب کی به کمی وی داسی نه ده بلکه) چی کوم کار دخپلی ګټی دپاره جمع کوی چی الله ﷻ ته (ورسی) دهغه به (پوره پوره بدله) پیدا کی ځکه چی الله پاک ستاسی ټول کړی کارونه ګوری (ددی څخه به د ذری په اندازه هم ضائع نه کی)

فائده : ددغه وخت تقاضابس دغه وه بیاالله پاك خپله وعده پوره کړه او دجهاد کولو آیاتونه نازل سوه
چی ترهغه وروسته دیهودو سره په دغه قانون عمل وسو اوناکارو خلکو ته دهغوی دفساد مطابق سزا
یعنی قتل یادوطن څخه شړل یاجزیه لګول ورکړل سوه .

وَقَالُوا لَن يَدْخُلَ الْجَنَّةَ إِلَّا مَن كَانَ هُودًا أَوْ نَصَارَىٰ ۗ تِلْكَ أَمَانِيُّهُمْ ۗ قُلْ هَاتُوا بُرْهَانَكُمْ

او وایی چی هرګز به ولاړ نه سی جنت ته مګر هغه چی وی یهودی یانصرانی دا آرزوګانی د دوی دی ووایه راوړی

إِن كُنتُمْ صَادِقِينَ ﴿١١١﴾ بَلَىٰ مَنْ أَسْلَمَ وَجْهَهُ لِلَّهِ وَهُوَ

سندخپل که چیری تاسی رښتینی یاست ، ولی نه چا چی تابع کی مخ خپل دالله ﷻ دپاره او هغوی

مُحْسِنٌ فَلَهُ أَجْرُهُ عِندَ رَبِّهِ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ

ښه کار کوونکی وی ، نو دوی دپاره دی ثواب ، د دوی خپل پروردګار څخه او نه بیره ده په دوی اونه به وی دوی

يَحْزَنُونَ ﴿١١٢﴾ وَقَالَتِ الْيَهُودُ لَيْسَتِ النَّصَارَىٰ عَلَىٰ شَيْءٍ وَ

غمجن ، او یهود خو وایی چی نه دی نصاری په څه لاره او

قَالَتِ النَّصَارَىٰ لَيْسَتِ الْيَهُودُ عَلَىٰ شَيْءٍ وَهُمْ يَتْلُونَ

نصاری وایی چی یهود نه دی پر یو لاره سره ددې چی تول وایی

الْكِتَابَ ۗ كَذَٰلِكَ قَالَ الَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ مِثْلَ قَوْلِهِمْ ۚ فَاللَّهُ

کتاب دغه دول وویل هغه کسانو چی جاهلان دی د دوی په دول خبره الله به حکم وکی

يَحْكُمُ بَيْنَهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فِيمَا كَانُوا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ ﴿١١٣﴾

په دوی کی دقیامت په ورځ په کومه خبره چی یی (اختلاف) او جګړی کولی .

لنډتفسیر: (اویهودو اونصارٰی داسی) وایی چی جنت ته به هیڅکله ولاړ نه سی مګر هغه خلق چی یهود دی (دا دیهودو وېناده) یاهغه خلق چی نصارٰی وی (دا دنصاراو وېناده الله تعالی په ردکی فرمایی چی) دا (خالی) دزړه ښه کولو خبری دی (او په حقیقت کی هیڅ شی نه دی) ته (دوی ته دا خو) ووایه چی (ښه خپل دلیل را وړی که چیری تاسی (په دی دعوه کی) رښتنی یاست (نو دوی به څه دلیل را وړی څکه چی

څه دليل سته نه ، اوس مونږ ددی خلاف اول خو دا دعویٰ کووچی) ضرور نورخلق به (هم جنت ته) ځی (بیایی په دی دلیل راوړی چی زمونږ قانون چی دهغه څخه تول دآسمانی دینونو منونکی انکار نه سی کولی دا دی چی) څوك خپل مخ دالله پاك په طرف کوږکی (یعنی په عملونو اوعقیدوکی دالله پاك تابعداری وکی) او (ددی سره) هغه مخلص هم وی (چی تابعداری دزړه داخلاصه کوی دڅه مصلحت او دمنافقت څخه یی نه کوی) نو داسی کس ته دده (دتابعداری) بدله حاصلیږی چی الله پاك ته ورسی او داسی خلکوته (په قیامت کی) نه څه اندیښنه (واقعه مخکی راتلونکی) ده اونه داسی خلق (په دغه ورځ) غمجن کیدونکی دی (ځکه چی ملائکی به دوی ته زیری ورکی اوپه دی به دوی بی غمه اوبی فکره سی).

ددلیل نیولو حاصل دا سو چی کله دا قانون منل سوي دی نو اوس صرف دا وګوری چی دا خبره په چا باندی صادقه ده ؟ نو ظاهره خبره ده چی په مخکی منسوخ سوی حکم باندی دعمل کولو په وجه چاته تابعدار نه ویل کیږی نو په دی وجه یهود اونصاریٰ تابعدار نه سوه بلکه په دویم حکم عمل کول تابعداری ده او دا خو دمسلمانانو کار دی چی دمحمد ﷺ نبوت او شریعت یی قبول کړي دی نو په دی وجه دوی په جنت کی دا خل کیدونکی شمار سول.

اودمخلصین په قیدسره منافقان ووتل ځکه چی هغه شرعًاپه کافروکی داخل دی اودجهنم سزاواره دی) او(یوارځه یهودیان اوڅه نصارا جمع سول اوددین بحث یی شروع کی نویهودو دخپلی عقیدی مطابق نصاراؤ ته او دنصاراؤ دین ته باطل وویل اودحضرت عیسیٰ ﷺ دنبوت اودانجیل دکتاب الله کیدلو څخه یی انکار وکی نو نصاریٰ هم په ضدسول اوپه تعصب کی راغلل اویهودوته یی وویل چی ستاسی ددین اصل نسته اوستاسی دین باطل دی او دغه شان دحضرت موسیٰ ﷺ دنبوت څخه یی انکار وکی نوالله تعالیٰ داقصه اوواقعه دردکولو نقل کوی اوفرمایی چی ، یهود په وینا سوه چی (د) نصاراؤ (دین) په څه بنیاد (قائم) نه دی (یعنی ګرسره غلط دی) او دغه شان نصاریٰ په ویناسول چی دیهودو (دین) په څه بنیاد ولاړ نه دی یعنی ګرسره غلط دی) حالانکه داټول (د دواړوفرقو خلق آسمانی) کتابونه (هم) وایی (اوبل ته یی ښیی یعنی یهود توراة اونصاریٰ انجیل وایی اووینی چی په دواړو کتابونوکی د دواړو پیغمبرانو او د دواړو کتابونو تصدیق موجود دی او دا پیغمبران او کتابونه د دواړو دینونو بنیاد دی ، که څه هم چی دمنسوخ کیدلو په وجه دعمل کولو قابل پاته نه دی خو دا جلا خبره ده.

اواهل کتابو خو داسی دعوی کولی مشرکانو دوی ته وکتل هغوی هم په جوش کی راغلل او) دا شان دی خلکو (هم) چی (بالکل) بی علمه دی ددی (اهل کتابو) په شان وینا کول یی شروع کړه (چی ددی یهودو اونصاراؤ ټولو ددین څه بنیاد نسته په حقه هم مونږ یو) نو (دلته خو دی هریوخپله خپله خبره شړی) الله ﷻ به ددی ټولو په مینځ کی (عملی) فیصله وکړی دقیامت په ورځ ددی ټولو جګړوچی په دی

کی دوی دیو بل سره اختلاف کوی (او دا عملی فیصله به دا وی چی اهل حق به جنت ته بوزی او اهل باطل به په جهنم کی وغورځوی ، دعملی فیصلی قید ددی وجی ولګول سو چی دوینا اوددلیل له مخی خو فیصله په دنیاکی هم سوي ده)

علوم اومسئلي: په دی آیاتونوکی الله پاك دیهودو اونصاراؤ په مینځ کی داختلاف کولو اوپه یوبل باندی درد کولو په وجه چی کوم ضرر ناك اثرونه پیدا کیدل دهغه ذکر کړي دی او بیایی اصلی حقیقت ظاهر کړي دی ، په دی ټولو واقعاتوکی دمسلمانانو دپاره ډیر مهم هدایات دی چی دهغه بیان ورپسی راځی ، یهودو اونصاراؤ دواړو ددین اصلی حقیقت هیرکړی وو اوددین په نوم یی یوقومیت جوړکړی وو ، اوپه دوی کی هریو دخپل قوم جنتی اومقبول کیدلو او ددنیا دنورو قومونو دګمراه کیدلو او د دوږخی کیدلو معتقد وه .

ددی نامعقول اختلاف نتیجه دا سوه چی مشرکانوته ددی خبری دویلو موقع په لاس ورغله چی عیسائیت هم بی بنیاده دی اویهودیت هم ، حق اوصحیح خو زمونږ بت پرستی ده ، الله پاك ددی قومونو دجهالت اوګمراهی متعلق وفرمایل چی دا دواړه قومونه جنت ته دتلو د اصلی سبب څخه غافله دی صرف ددین په نوم په قومیت پسی لګیدلی دی ، حقیقت دا دی که دیهودو مذهب وی اوکه دنصاراؤ وی یا که اسلام وی ، ددی ټولو اصلی روح دوه ۲ شیان دی .

(۱) یو داچی بنده دزړه داخلاصه خپل ځان الله پاك ته وسپاری او دهغه تابعداری خپله عقیده او مذهب وګنی، برابره خبره ده که دا په کوم یوه مذهب کی وی ، ددین حقیقت هیرول یاشاته غورځول او دیهودیت او نصرانیت په نوم قومیت جوړول ددین اومذهب څخه بی خبری ده .

(۲) دویمه خبره داده چی دجنت دتلودپاره دابس نه ده چی څوك دزړه څخه دالله پاك دفرمانبرداری قصد صحیح کی لیکن دفرمانبرداری اودعبادت طریقی دخپل ځان څخه جوړی کی بلکه داضروری ده چی د فرمانبرداری اودعبادت هغه طریقی خپلی کړی کومی چی الله پاك دخپل رسول ﷺ په ذریعه ښوولی دی مخکنی خبره دبلی مَنْ اَسْلَمَ: په ذریعه اودویمه خبره دوَهُوَمُحْسِنٌ: په ذریعه واضحه سوي ده چی دهغه څخه معلومه سوه چی دآخرت دخلاصی اوجنت ته دتلو دپاره یوازی دفرمانبرداری قصدبس نه دی بلکه ښه عمل هم ضروری دی اوښه عمل هغه دی چی دهغه طریقی اوتعلیم قرآن اوسنت نبویه کړی وی.

(دالله ﷻ په وړاندی دنسلي یهودی اونصراني یامسلمانان هیڅ قدرنسته قدردایمان اوعمل صالح دی)

څوك چی ددی بنیادی اصولو یو اصل پریږدی برابره خبره ده که هغه یهودی وی اوکه نصرانی وی اوکه مسلمان وی اوصرف دقومیت دنوم په وجه خپل ځان دجنت ټیکه دار وګنی نو دابس ځان ته دوکه ورکول دی چی ددی دحقیقت سره یوڅه لیری تعلق هم نسته دالله ﷻ په نزد یوهم ددی نومونوپه وجه الله پاك ته نژدی کیدی نه سی ترڅو پوری چی په هغه کی دایمان اوعمل صالح روح موجود نه وی ، بیا

خو دايمان اصول په هر رسول اوشريعت کې يو ډول راغلي دي ، دومره خبره ده چې دعمل صالح شکلونه بدل سوي را بدل سوي دي ، دتورات په زمانه کې عمل صالح هغه وو چې دتورات دتعليم موافق وو د انجيل په دورکې عمل صالح هغه وو چې د انجيل اوحضرت عيسىٰ ﷺ دتعليم مطابق وو ، او اوس دقرآن کريم په زمانه کې هغه دراورل سوی کتاب قرآن مجيد موافق وی .

دخبرې خلاصه دا ده چې ديهودو اونصاراؤ ددې اختلاف متعلق الله پاك دافيصله وکړه چې دا دواړه قومونه دجهالت خبرې کوی ، په دې دواړوکې يوهم دجنت ټيکه دارنه دي اونه د دواړو دينونه بې اصله اوبې بنياده دي ،بلکه د دواړو دينونو صحيح بنياد موجود دی ، دغلط فهمی اصلی سبب دا دی چې دوی ددين اصلی روح يعنی عقيدی او عملونه اونظريې پرېښی دي دنسل يادوطن په بنياد يې يوقوم يهود اوبل قوم يې نصرانی ګڼلی دی .

کوم چې ديهودو دنسله وی يادیهودو په ښارکې اوسی ياپه شميرکې خپل ځان يهودی ښيي، هغه يې يهود وګڼي هم دغه شان دنصرانی تاکل وسوه ، حال دا دی چې دايمان داصولو دپرېښوولو اوداعمالو صالحو څخه ترمخ ګرځولو وروسته بياخوك د دوی څخه نه يهودی پاته دی اونه نصرانی .

په قرآن کريم کې ددې اختلاف ذکر کول او بيا په کښې دفيصلی کولو څخه غرض مسلمانانوته آګاهی ورکول دی چې هسې نه دوی هم په داسې غلط فهمی کې اخته نه سی چې ووايې چې مونږ خو نسلی مسلمانان يو، په هر دفتر او رجستر کې خو زمونږ قوم مسلمان درج کړل سوي دی او په ژبه مونږ يو بل ته مسلمان هم وايو نو په دې وجه دجنت دټولو انعامونو سزاوار هم مونږ يو.

ددې فيصلی څخه مسلمانانوته دا په ډاګه سوه چې يو سړی نه صرف په دعوٰی حقيقی مسلمان جوړيدی سی او نه يوځای دمسلمان په نوم درج کولو سره يادمسلمان دنسل څخه په کيدو سره يا دمسلمانانو په ښارکې په پيدا کيدو سره مسلمانان جوړيدی سی ، بلکه دمسلمان جوړيدو دپاره اول خو اسلام ضروری دی او داسلام معنٰی دا ده چې خپل ځان الله پاك ته وسپاری او دويم ښه عمل ضروری دی ، هغه دا چې عمل يې دسنت موافق وی ، ليکن دقرآن کريم ددې خبر ورکولو باوجود مسلمانان ديهودو اونصاراؤ په شان په دغه غلط فهمی کی مبتتی دی او دالله پاك اورسول ﷺ او آخرت څخه بالکل غافله دی او دخپلی مسلمانی دپاره صرف نسلی مسلمان کيدل يې کافی ګڼلی دی او په قرآن کريم او حديث کی چې کومې وعدې دفلاح په دواړو جهانوکې دمسلمانانو سره سوي دی دهغه خپل ځان مستحق ګڼی او دهغه دپوره کيدو انتظارکوی اوکله چې دا وعدې ورته پوره کيدونکې ونه ښکاری نو بيا دقرآن او حديث په وعدو باندې شك کوونکی سی او دی ته خونه ګوری چې قرآن کريم صرف دنسلی مسلمانانو سره څه وعده نه ده کړی ، دا ددې آيت ، بَلٰى مَنْ أَسْلَمَ وَجْهَهُ لِلّٰهِ وَهُوَ مُحْسِنٌ فَلَهُ أَجْرُهُ عِنْدَ رَبِّهِ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ : مطلب اوخلاصه ده .

نن صبا دټولي دنيا مسلمانان په قسم قسم تکليفونو اومصيبتونو کی ګير دي داچي نا واقفه اوبي عمله خلق ووينی نو دا يی خيال ته راځي چي شايد ددي ټولو تکليفونو سبب زمونږ اسلام دی ، ليکن دلوړ ذکر سوي بيان څخه واضحه سوه چي ددی اصلی سبب زمونږ اسلام نه دی ، بلکه داسلام پرېښوول دي مونږ دنامه مسلمانان يو نه په مونږکی داسلام عقيدی سته اونه اخلاق اونه عملونه ، نو بيا زمونږکوم حق دی چي مونږ دهغو وعدو انتظار وکو چي کومی داسلام اودمسلمانانوسره سوي دی البته دلته داسوال پيدا کيږی چي مونږ هرڅه چي يو نوم خوداسلام اخلو دالله پاك او دهغه درسول ﷺ نوم اخلو ، اوکافر چي هغه په ډاګه دالله پاك او دهغه درسول ﷺ مخالف دي او د اسلام نوم اخيستل ښه نه ګڼی، هغه خو نن صباپه دنياکی په هرقسم ترقی کی دی دلويو لويو حکومتونو خاوندان دی ، ددنيا دصنعتونو او تجارتونو ټيکه داران دی ، که چيری زمونږ دبدعملی دغه سزا مونږ ته راکول کيږی چي مونږ په هرځای کی خوار او ذليل اوپريشانه يو ، نوبيا خوکافروته تردی زياته سزا ورکيدل په کار وه ، ليکن که چيری لږ غوندی سوچ اوغور وسی نو دا شبهه به په خپله ختمه سی .

اول ددی وجی چي ددوست اودښمن سره معامله اوسلوك يوشان نه کيږی دوست ته پر هرقدم اوخبره باندی ملامتيا ورکړل کيږی ، ګوري چي اولاد اوشاګردته په لږه غوندی خبره سزا ورکول کيږی ليکن ددښمن سره دا خبره نه وی ، هغه ته مهلت ورکول کيږی او چي وخت راسی نوبيا ناڅاپه نيول کيږی ، مسلمان چي ترکومه دايمان اواسلام نوم اخلي اودالله ﷻ اودرسول ﷺ دلويي او دمحبت اظهارکوی نو هغه د دوستانو په فهرست کی شامليږی ، هغه ته دهغه دبدو عملونو سزا عموماً په دنياکی ورکول کيږی ، او دا ددی دپاره چي دآخرت پيټی يی سپکه سی په خلاف دکافر چي په هغه باندی دباغيانو او ددښمنانو قانون جاري دی په دنياکی دسپکو سپکو سزاګانو په ورکولو سره دهغوی دعذاب پيټی نه سی سپکيدی دوی په يووار په عذاب کی راګيرول کيږی اونبی ﷺ چي فرمايلي دی ، دنيا دمومن دپاره قيدخانه ده او دکافر دپاره جنت دی ، ددی هم دغه مطلب دی ، دويمه مهمه خبره دمسلمانانو دپريشانی او دکافرانو دراحت اوترقی دپاره دا ده چي الله پاك دهرعمل جلا خاصيت مقرر کړي دی ، دیو عمل په کولو سره دنورو عملونو خاصيتونه نه حاصليږی ، مثلاً دتجارت کولو دا خاصه ده چي په مال کی زياتوالی راسی او د دوا خاصيت دا دی چي بدن جوړسی ، اوس که چيری څوك شپه او ورځ په تجارت کی ولګيږی ناجوړتيا او دهغه علاج کولو ته څه توجه ونه کړی نو صرف دتجارت په وجه به دی دناروغی څخه خلاصون نه کړی پيدا ، هم دغه شان د دوا داستعمال په وجه به دتجارت خاصيت يعنی دمال زياتوالی حاصل نه کړی ، دکافرانو ددنيا ترقی او دمال او دولت زياتوالی د دوی دکفر نتيجه نه ده لکه چي دمسلمانانو خواری اوپريشانی داسلام له وجی څخه ده بلکه کله چي کافرانو دآخرت غم کول پرېښوول اوپه مکمل طور سره ددنيا دمال او دولت اوعيش اوآرام په فکرکی اخته سوه دتجارت

صنعت اودحکومت اوسیاست فائده مندي لاري يي خوښی کړی اودضررناکو طریقو څخه يي ځان وساتي نو په دنياکی يي ترقي وکړه ، اوکه چيري دوی هم زمونږ په شان صرف دخپل خپل مذهب نوم په خوله اخيستي اوددُنيا دترقي دهغه داصولو مطابق کوشش يي نه کوی نو دوی به دکفر په وجه د دومره حکومت خاوندان سوی نه وای نوبيا مونږخه رنگه گنوچي زمونږ اسلام اوبياصرف دنوم اسلام مونږ ته به دټولو فتوحاتو دروازي خلاصيږی ؟ اسلام اوايمان که چيري بالکل په صحيحو اصولو هم وی نودهغه اصلي خاتمه اونتيجه دآخرت دخلاصی اودجنت دائمی راحت دی، او ددی په نتيجه کی ددُنيا راحت اودمال زياتوالی اوترقي لازمی نه دی ترخوچی دهغه دپاره مناسب کوشش ونه کړل سی.

او دا خبره دتجربی څخه ثابته ده چی چيري يو مسلمان دتجارت صنعت حکومت اودسياست صحيح اصول زده کړی دی اوبيايي په هغه باندی عمل کړي دی نو هغه هم ددغه دنيوی فائدوڅخه محرومه پاته نه دی سوی چی کومی کافروته حاصلی دی.

ددی څخه واضحه سوه چی زمونږ دخواری مصيبتونو اوآفتونو سبب اسلام نه دی بلکه يوطرف ته اسلام اصول او اخلاق پريښوول ددی سبب دی اوبل طرف ته ددی کارونوڅخه مخ اړول دی چی په هغه سره په مال او دولت کی زياتوب کيږی.

افسوس دی چی کله مونږ داروپايانو سره گډسو او دهغوی څخه مودبی حيايي او بد اخلاقي کارونه زده کړه ليکن هغه کارونه موزده نه کړه چی دهغه دبرکته هغوی په دنياکی کامياب ښکاری او دا کارونه په معامله کی رښتياوالی اوپه دنياکی داثر او رسوخ پيدا کولو نوی نوی طريقي خپلول دی.او چی دا داسی شی دی چی داسلام دتعليماتو سره سمون هم خوری ، په دی شيانوکی خو مونږ دهغوی دنقل کولو هيڅ کوشش ونه کی نو بيا دا قصور خو داسلام نه سو قصور که دی نو زمونږ دی.

مطلب دا چی دقرآن کريم دی آياتونو په ډاگه کړه چی يوازی نسلی مسلمانی څه فائده نه ورکوی ترخوچی ددی سره ايمان اوعمل صالح ملگری سوی نه وی.

وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ مَنَعَ مَسَاجِدَ اللَّهِ أَنْ يُذْكَرَ فِيهَا اسْمُهُ

اوترده لوی ظالم څوك دی چی هغه منع کړه د الله ﷻ په مسجدونوکی چی واخيستل سی هلته نوم دده

وَسَعَىٰ فِي خَرَابِهَا ۚ أُولَٰئِكَ مَا كَانَ لَهُمْ أَنْ يَدْخُلُوهَا

او کوشش يي وکی د دوی په خرابولو کی دوی ته لائقه نه وه چی دا خل سی په دوی کی

إِلَّا خَائِفِينَ ۚ لَهُمْ فِي الدُّنْيَا خِزْيٌ وَلَهُمْ فِي الْآخِرَةِ عَذَابٌ

مگر په بيره د دوی په دنيا کی ذلت دی او دوی دپاره په آخرت کی عذاب دی

عَظِيْمٌ ﴿١١٤﴾ وَلِلّٰهِ الْمَشْرِقُ وَالْمَغْرِبُ ۚ فَاَيْنَمَا تُوَلُّوْا فَثَمَّ وَجْهُ

لوی او هم دالله پاك دی مشرق او مغرب نو كوم طرف ته چی مخ كوی هم هلته متوجه

اللّٰهِ ۭ اِنَّ اللّٰهَ وَاسِعٌ عَلِيْمٌ ﴿١١٥﴾

دی الله پاك بیشكه الله پاك بی حده بخښنه كوونكی او په هرڅه باندی دهغه علم دی.

لنډتفسیر: ﴿یهودو دقبلی دبدلیدو دحكم په وخت كی قسم قسم اعتراضونه كول او دخلكوپه زړونو كی یی شكونه پیدا كول كه چیری دغه شكونو په عام طورسره په زړونو اثركولی نو دهغه لازمی نتیجه به دا وای چی درسالت څخه به انكارسوی وای او دلمونځ دپریښوولو په وجه به مسجدونه وران سوی وای ، نوګواكی دی یهودوپه دی طریقه دلمونځ په پریښوولو دمسجدونوپه ورانولو خصوصًا دمسجد نبوی ﷺ په ورانی كی كوشش كوی ، دروم بعضی باچهان چی دنصاراؤ تیر سوی مشران وه اونصاراؤ د دوی دكارونو بد هم نه منل كه څه هم چی هغه نصرانی نه وو په یوه زمانه كی دشام په یهودو باندی حمله كړی وه چی په دی كی مرګ ژوبله سوی وه او ددغه وخت دبعضی جاهلانو دلاسه دبیت المقدس بی عزتی سوی وه او دبدامنی په وجه په دی كی دلمانځه او نور اهتمام هم نه وو سوی ، نو دا شان دنصاراؤتیرسوی مشران دلمانځه دپریښوولو اودمسجد دورانولوسبب وګرځیدل ، او خپله په نصاراؤ باندی ددی خبری دنه انكاركولوپه وجه ددی خبری الزام ولګول سو، ددی باچانوم طیطس وو، او نصاراؤ ته دا واقعه ددی وجی بده ښكاره نه سوه چی په دی كی دیهودو ذلیل كول وو او دوی خو دیهودو سره دښمنی درلوده ، اونبی ﷺ ترفتح مكی مخكی مكی ته دتلو اوپه مسجد الحرام كی دطواف اولمونځ كولو اراده وكړه نو مشرانو دوی هلته تلوته پرې نه ښوول نو داشان دامشركان هم دمسجدحرام په ورانولو كی كوشش كوونكی وګرځیدل ، نو په دی وجه الله پاك په عامی صیغی سره ددی كارقباحت اوبدی بیان كړه یعنی﴾ اوترهغه چا زیات ظالم به څوك وی چی دالله پاك په مسجدونو كی ﴿چی په هغه كی دمكی مسجد الحرام دمدینی مسجد اودبیت المقدس مسجد اوټول مسجدونه راغله﴾ دوی دذكر ﴿اوعبادت﴾ كیدلو څخه بندكړی اود ﴿مسجدونو﴾ په ورانولو ﴿اوشاړ﴾ كیدلو ﴿په باره﴾ كی كوشش كوی، دی خلكوته خوكله بی له هیبته ﴿اوبیباكه﴾ په دی ﴿مسجدونو﴾ كی قدم ایښوول هم په كار نه وو ﴿بلكه چی ورتللی نوپه دیرادب اواحترام سره ورتلای ، كله چی په بی باكی سره دوی ددننه ورتلو حق دار نه دی نو د دوی دحرمت دپای مالولو حق داركله سوه نوپه دی وجه دی كارته ظلم وویل سو﴾ دی خلكو ته په دنیاكی هم رسوایی به ﴿په برخه﴾ وی او دوی ته به په آخرت كی لویه سزاوی.

﴿یهودو دقبلی دبدلیدو په حكم باندی اعتراض كړی وو چی مسلمانان ولی ددی طرفه بل طرف ته واو

ښتل ، ددې په جواب کې الله پاك فرمايي يعنې) اوهم دَالله پاك ملكيت دى (ټول اړخونه) مشرق هم اومغرب هم (اودا دالله پاك مكانونه نه دي) (كله چې هغه ددې مالك دى نوچې كوم طرف ته غواړي نو هغه قبله كيدل مقرر كوي ځكه چې دقبلې په تعين كې حكمت دمثال په طور دعبادت كوونكو دشكل يو والي دى ، او دا حكمت په هرطرف كې حاصليدى سى ، چې هغه دكوم طرف حكم وركوي نو هغه دقبلې دپاره متعين كيږي ، البته كه چيرې نعوذ بالله دمعبود ذات ديوخاص اړخ سره تړلى وى نوبيابه دضرورت په وجه دغه اړخ دعبادت كولو دپاره دقبله كيدو لايق واى ليكن دغه ذات ديو اړخ سره تړلى نه دى كله چې خبره دا ده) نوتاسى خلق چې چيرې هم مخ اړوى هلته دالله پاك مخ دى ځكه چې الله پاك (په خپله په ټولو طرفونو اوشيانو) احاطه كوونكى دى (هغه احاطه چې هغه دهغه شان سره موافقه اولائقه ده ليكن داحاطې باوجود بياهم دعبادت كولو اړخ يې ددې وجې مقرر كې چې هغه) دكامل علم مالك دى (چې دهرشي فائدې ښه پيژني كله چې دهغه په علم كې دااړخ مقرركول دبعضې فائدو دپاره وو نو ددې وجې ددې حكم يې وركې)

فائدې : (دبيان القرآن څخه)

(۱) دمسجدو په ورانولوكې كوشش كوونكو فرقوته په دنياكې دا رسوايي وركړل سوه چې دا ټول قومونه داسلامي رياست رعيت اوبار ګذا رسول اودآخرت عذاب خوورته دكافر كيدلوپه وجه څرګند دى، او دمسجدونو دورانولو په وجه به داعذاب نور هم سخت سى ، او ترديې په مخكې آيت كې چې ددې درو واړو فرقو دا دعوې ذكروه چې هم دوى په حقه دي نو ددې قصې اوواقعې څخه د دوى يو قسم ردهم راووتې چې په داسې كارونو كولو سره بيا دحق كيدلو دعوې دشرم خبره ده .

(۲) دقبلې دمقرر كولو چې كومه فائده اوحكمت دمثال په توګه وړاندې ذكرسو نو په دې سره داسلام دمخالفت كوونكو دا اعتراض هم ختم سوچې ، مسلمانان كعبه پرست دي ، ددې خلاصه دا سوه چې عبادت خو دالله پاك دى ليكن دعبادت په وخت كې دزړه ديو مخيزه كيدو ضرورت دى او دعبادت كوونكو اجتماعي شكل ته هم په دې كې دخل سته لكه چې دا دواړې خبرې دتجربې اومشاهدې څخه ثابتې دي ، نو په دې وجه ددغه يومخيزوالي اوداجتماعي شكل دحاصلولو دپاره يې دا دعوې وكړه چې مونږ بتان په دې غرض مخ ته ايږدو چې يو مخيزه راسى نو اول خو د دوى دبراءت ددې دعوې څخه په مسلمانانو دا اعتراض نه راځې دويم دا چې دعامو مسلمانانو اودعامو كافرانو دحالت دتفتيش څخه وروسته دا خبره په ډاګه كيږي چې مسلمانان دكعبې په نه پرستش كې صادق اورښتيا دي اوكافران دبتانو په نه پرستش كولو كې درواغجن دي دريمه دا كه چيرې ومنل سى چې دوى دابتان ديو مخيزوالي دپاره مخ ته ايږدي نوبيا ددې دپاره ديو نه منسوخ سوى شريعت حكم وړاندې كول لازمي دى اودا دمسلمانانو ماسوا دبل چاسره نسته .

او دترجمی اوتفسیر په وخت کې دحکمت بیانولو دپاره چې دمثال په توګه د (مثلاً) لفظ زیاتوالی سوی دی هغه په دې وجه سوی دی چې دالله پاك په حکمونو کې دټولو حکمتونو احاطه دچاپه وس کې نسته نو په دې حکم کې به په زرګونو حکمتونه وي ، دیو دووپه پیژندګلوی دا نه سې کیدلی چې بس ددې حکم دا حکمتونه دي او نور نسته .

(۳) او چې دایې فرمایلي دي چې (هلته دالله ﷻ مخ دی) اوهم دغه شان چې دایې فرمایلي دي چې (هغه احاطه کوونکی دی) نوپه دارنګه مضامینوکې زیات تحقیق اولټون په کارنه دی ځکه چې څه رنګه دالله پاك دذات پوره ادراك اوتصوردچابنده په وس کې نسته دغه رنګه دهغه دصفاتوحقیقي فهم دچاپه وس کې نسته اجمالاً په دې ټولو ایمان راوړل ضروري دي اوتردې زیات انسان ته تکلیف نه دی ورکول سوی .

عنقا شکار کس نشود دام باز چین کاینجا همیشه باد بدست است دام را

علوم اومسائل: په دې دوو آیاتونوکې د دوو مهمو مسئلو بیان دی ، مخکنۍ آیت دیوې خاصې واقعې متعلق نازل سوي دی هغه واقعه دا ده چې داسلام ترزماني وړاندې کله چې یهودو حضرت یحیٰی ﷺ قتل کی ، نو دروم نصاراؤ د دوی څخه دبدلې اخیستلو دپاره دعراق دیوه مجوسي باچا سره یوځای سول اودخپل باچا طیطس په مشرۍ کې یې دشام پربني اسرائیلو باندې حمله وکړه اودوی یې قتل کړه اولوټ یې وکې اودتورات نسخې یې وسوزلې اوپه بیت المقدس کې یې پلیتي اوخنزیر واچوی او دبیت المقدس آبادي یې ورانه کړه اودبني اسرائیلو دَبْدَبَه یې بالکل ختمه کړه دَنبي ﷺ ترزماني پورې بیت المقدس دغه شان وران پروت وو ، دحضرت عمرؓ په زمانه کې کله چې شام اوعراق فتح سو نو دده په حکم دبیت المقدس جوړول شروع سوه ترډیرې زمانې پورې دشام ټول ملك اوبیت المقدس دمسلمانانوپه قبضه کې وو بیاڅه زمانه وروسته بیت المقدس دمسلمانانو دلاس څخه ووتی اوتقریباً ترسلو کالو پورې دیُورپ دعیسایانوپه قبضه کې پاته سو اوپه شپږمه پیړۍ هجري کې دسلطان صلاح الدین ایوبي رحمه الله په لاس فتح سو.

دروم دنصاراؤ په دغه بې ادبۍ چې تورات یې وسوزی اوبیت المقدس یې وران کې او دده بې عزتي یې وکړه دا آیت نازل سو.

دا قول دمفسر القرآن حضرت عبدالله بن عباسؓ دی اوحضرت ابن زیدؓ اونورو مفسرینو ددې آیت شان نزول دا ښوولی دی چې کله دمکې مشرکانو نبي کریم ﷺ دحدیبیې په واقعه کې مسجدالحرام ته دتلو څخه منع کې نو دا آیت نازل سو.

ابن جریرمخکنۍ روایت ته اوابن کثیر دویم روایت ته ترجیح ورکړې ده .

په هرحال دآیت شان نزول دمفسرینو په نزد د دوو واقعو څخه یوه خاصه واقعه ده لیکن ددې بیان په عامو لفظونو کې دیو مستقل ضابطې او دقانون په الفاظوکې سوي دی او دا ددې دپاره چې دا حکم

په دغه نصاراؤ یامشرکانو پوری خاص ونه ګڼل سی بلکه دډُنیا دټولو قومونو دپاره عام پاته سی ، دغه وجه ده چی په دی آیت کی دخاص بیت المقدس دنوم اخیستو په ځای یی ، مساجدالله ویلی دی چی ټولو مسجدونوته دا حکم شامل سی ، اودآیت مطلب دا سو چی کوم سړی دالله پاك یومسجد دالله د ذکر څخه بند وی یاځه داسی کار وکی چی په هغه سره مسجد وران سی نو هغه ډیرلوی ظالم دی .

دمساجد الله تقاضا دا ده چی دی ته کوم سړی دا خل سی نو په هیبت اوخشوع سره دی دا خل سی لکه چی دیوه باچاپه دربارکی دا دخلیدو څخه پرسړی باندی هیبت اوخشوع راځی ، ددی آیته څخه چی کومی ضروری مسئلی اوحکمونه راوزی دهغوی تفصیل دا دی .

اولنی مسئله داچی په دنیاکی هرڅومره مسجدونه چی دی دآدابوپه لحاظ ټول دیوبل سره برابردی څه رنګه چی دبیت المقدس مسجد الحرام اودمسجد نبوی بی عزتی کول لوی ظلم دی هم دغه رنګه دنورو ټولو مسجدونو بی حرمتی کول لوی جرم او ظلم دی که څه هم په دی دری واړو مسجدونو کی یو خاص قسم لوی والی په خپل ځای کی منل سوي دی هغه دا چی په مسجدِ حرام کی دیوه لمانځه ثواب دیولکو لمونځونو برابر دی او په مسجد نبوی اوبیت المقدس کی دپنځوسو زرو لمونځونو برابر دی ، په دی درو واړو مسجدونو کی دلمانځه دپاره دلیری لیری ملکونو څخه سفرکول دثواب کار اودبرکت سبب دی ، په خلاف دنورو مسجدونو څخه ځکه چی ددی درو واړو مسجدونو څخه ماسوا په هریوه مسجد کی لمونځ کول تربل مسجد ښه ګڼل او دهغه دپاره دلیری څخه سفرکول نبی ﷺ منع کړي دی .

(۲) مسئله دا معلومه سوه چی په مسجد کی کی د ذکر اولمونځ منع کولو چی څومره صورتونه دی هغه ټول ناجائز اوحرام دی ، په دوی کی یو صورت خو واضح دا دی چی یو مسجد ته دټلو څخه اوهلته دلمونځ اوتلاوت څخه په ښکاره منع وسی دوهم صورت دا دی چی په مسجدکی شور جوړ سی یا دمسجد په څنګ کی دباجو ماجو په رغولو سره دخلګو په لمانځه ذکر اونور کی خلل واچول سی ، دا هم دالله ﷻ د ذکر څخه منع کول دی .

هم دغه شان دلمانځه په وختونوکی چی کله خلګ په خپلو نفلونو یاتسبیحاتو یاتلاوت ذکر اونورو کی مشغول وی په مسجدکی په لوړ آوازسره تلاوت کول یاپه زوره په ذکر کولوسره هم په یوحیث خلق دذکر الله څخه منع کول دی ځکه چی په دی سره دخلګوپه لمانځه اوتلاوت اوذکر کی خلل راځی نو په دی وجه فقهاؤ دا هم ناروا ګڼلی دی ، البته کله چی مسجد دعام لمونځ ګذارو څخه خالی وی نو دغه وخت په ذکر یاپه زوره تلاوت کولو کی څه باك نسته .

ددی څخه دا هم معلومه سوه چی کوم وخت خلګ په لمانځه ذکر او نورو کی مشغول وی په مسجدکی دخپل ځان دپاره سوال کول یادڅه دینی کار دپاره چنده جمع کول هم منع دی .

دا مسئله معلومه سوه چی دمسجد دورانی چی څومره صورتونه دی هغه ټول حرام دی ، په دی کی لکه

چې څه رنګه په ډاګه دمسجد ورانول دا خل دي هم دغه رنګه هغه اسباب پيدا کول هم دا خل دي چې دهغه دوجې څخه مسجد ورانيږي او دمسجد ورانيدل دا هم دي چې هلته لمونځ ګذار دلمانځه دپاره رانه سي ياکم سي ، ځکه چې دمسجد آبادي دمسجد دتعمير اونقش نګارکول نه دي بلکه په دې کې دالله ﷻ ذکر کول دي ، ددې وجې دقرآن شريف ديو بل ځاى ارشاد دى .

اِنَّمَا يَعْمُرُ مَسَاجِدَ اللّٰهِ مَنْ اٰمَنَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَاَقَامَ الصَّلٰوةَ وَاٰتَى الزَّكٰوةَ وَلَمْ يَخْشَ اِلَّا اللّٰهَ .

(په اصل کې دمسجد آبادول هغه خلګ کوي چې په الله ﷻ اودقيامت په ورځ يې ايمان وي اولمونځونه قائموي اوزکوتونه ورکوي اودالله ﷻ څخه ماسوا دبل چا څخه نه بيريږي .

دغه وجه ده چې په يوحديث کې نبي ﷺ فرمايلي دي چې قيامت ته په نژدې وخت کې به دمسلمانانو مسجدونه په ښکنده آباد ښائسته وي ، ليکن په حقيقت کې به هغه وران وي ، په دې وجه چې په هغوى کې به لمونځ ګذارکم وي ، دحضرت علي کرم الله وجهه ارشاد دی ، چې دشرافت اوانسانيت شپږ کارونه دي ، درې په کور اودرې په سفرکې دکور درې دا دي ، دقرآن تلاوت کول مسجدونه آبادول او دداسې دوستانو ډله جوړول چې دالله ﷻ او ددين په کارونوکې امداد کوي ، اودسفر درې کارونه دا دي ، خپله توښه په غريبو ملګرو لګول ، په ښه اخلاقو سره دبل سره معامله کول او دسفر دملګرو سره دخوشحالي او دخوش طبعي طرز عمل کول دي په دې شرط چې دا خوش طبعي دګناه حدته ونه رسيږي .

دحضرت علي کرم الله وجهه دمسجد دآبادولو څخه مطلب دا دی چې مسجدکې په خشوع اوخضوع سره حاضري ورکول سي او په مسجدکې ذکرتلاوت وسي ، نو اوس ددې په مقابله کې دمسجد ورانول دا سوه چې هلته لمونځ کوونکي پاته نه سي ياکم سي ، ياداسې اسباب پيدا سي چې دهغه څخه په خشوع اوخضوع کې نقصان راسي .

اوکه چيرې ددې آيت شان نزول دحديبيې واقعه او دمشرکانو دمکې دمسلمانانو دمسجد حرام څخه منع کول وي نو ددې آيت څخه دا هم په ډاګه سوه چې دمسجدونو ورانول يوازې دانه دي چې مسجد لوټې لوټې سي بلکه مسجدونه چې دڅه غرض دپاره جوړسوي دي يعنې لمونځ اودالله ﷻ ذکر هغه ختم کړل سي ياکم سي ، نو دې ته دمسجدونو ورانول ويل کيږي .

په دوهم آيت کې نبي ﷺ اوصحابه کرامو ﷺ ته تسلي ورکول سوي ده چې دمکې مشرکانو که چيرې تاسې دمکې اوبيت الله څخه په هجرت کولو مجبوره کړي ياست اوپه مدينه کې ترشپاړسو اولسو مياشتو پورې تاسې ته حکم وسو چې دبيت المقدس په طرف لمونځ کوي په دې کې ستاسې څه نقصان نسته اونه ستاسې دپاره دادڅه غمجن کيدو وجه ګرځيدې سي ځکه چې دالله ﷻ ذات په يو خاص طرف کې نه دى ، هغه په هرځاى کې دى نو په دې وجه مشرق او مغرب يوشان دي ، کعبه که

دلمانځه قبله سی یابیت المقدس په دی دواړوکی څه خپل ذاتی خاصیت نسته بلکه دالله ﷻ دحکم دتعمیل په دواړو ځایونوکی دښه والی سبب او وجه ده .
نو چی کوم وخت دکعبی په طرف دمخ کولوحکم وو نوپه کعبه کی ښه والی وو اوکله چی بیت المقدس ته دمخ کولو حکم وسو نو په ده کی ښه والی دی ته مه خفه کیږه ، دالله ﷻ توجه په دواړو حالتونوکی یو شان ده په دی شرط چی بنده دهغه دحکم تعمیل کوی .
دځو میاشتودپاره چی بیت المقدس ته دمخ کولو حکم وکړل سو نوعملاً اونبی ﷺ قولاً داخبره واضحه کړه چی دیوخاص ځای یاطرف په قبله مقررکیدلوکی دا وجه نه ده چی معاذالله الله ﷻ په دی ځای یاطرف کی دی اوپه بل ځای کی نه دی بلکه الله ﷻ په هرځای اوهرطرف کی په یوشان توجه کولوسره موجود دی یوخاص طرف قبله مقررکول دنورو حکمتونو اوفائدو دپاره دی څکه چی کله دالله ﷻ توجه په یوخاص ځای اوطرف پوری تړلی نه ده نو اوس دعمل دوه صورتونه کیدی سی یو دا چی هر یوسړی ته دا اختیار ورکړل سی چی کوم طرف ته یی خوښه سی په لمانځه کی دی هغه طرف ته مخ کوی ، او دوهم دا چی دټولو دپاره څه خاص طرف مقرر کړل سی ، څرګنده خبره ده چی په مخکنی صورت کی دافتراق اوانتشار منظر ښکاری ، اوپه دوهم صورت کی داتحاد اواتفاق نظاره په نظرراځی ، نو ددی حکمتونو په وجه دټول عالم دپاره هم یوځای اوشی قبله جوړول زیات مناسب دی اوس هغه که بیت المقدس وی اوکه کعبه دواړه مقدس اوپاك ځایونه دی ، دهرقوم او دهری زمانی مناسب دالله ﷻ دطرف څخه حکمونه راځی ، تریوی زمانی پوری بیت المقدس قبله جوړه سوه ، بیادنبی ﷺ او دصحابه کرامو ﷺ دزړه دخواهش مطابق دا حکم منسوخ سو اوکعبه ددنیا دپاره قبله جوړه سوه اوارشاد وسو

قَدْ نَرٰى تَقَلُّبَ وَجْهِكَ فِي السَّمَآءِ فَلَنُوَلِّيَنَّكَ قِبْلَةً تَرْضٰهَا فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَحَيْثُ مَاكُنْتُمْ فَوَلُّوْا وُجُوْهَكُمْ شَطْرَهٗ .

رکعبی ته دقبلی جوړیدلو دزړه دخواهش په وجه دآسمان په طرف ستاسی مخ پورته کول مونږ وینو چی شاید ملائکه به حکم راوړی نو ددی دپاره مونږ تادقبلی په طرف متوجه کوو کومه چی ته غواړی نو په دی وجه د اوس څخه خپل مخ په لمانځه کی دمسجد حرام په طرف کوه اوداحکم څه ستا دپاره خاص نه دی بلکه دټول امت دپاره دا حکم دی چی تاسی هرځای چی یاست تردی که په بیت المقدس کی دننه یاست خو په لمانځه کی خپل مخ دمسجد حرام په طرف کوی .
مطلب دا چی په آیت ، لِلّٰهِ الْمَشْرِقُ وَالْمَغْرِبُ : سره دقبلی په طرف دمخ کولو مکمل حقیقت واضح سو چی ددی څخه غرض معاذ الله دبیت الله یابیت المقدس عبادت کول نه دی او نه د دواړو ځایونو سره دالله ﷻ ذات خاص دی بلکه دهغه ذات پرټول عالم باندی احاطه کوونکی دی او دهرطرف څخه دهغه توجه یو دول ده بیاچی دیوخاص طرف اوځای تخصیص کیږی په دی کی نور حکمتونه دی .

ددي آيت دمضمون واضح كولو دپاره شايد دنبي ﷺ اوصحابه كرامو ﷺ دهجرت په مخكنيو ورځو
كې ترشپاړسو اوولسو مياشتو پورې دبيت المقدس په طرف دلمونځ كولو په حكم كې په عملي طور
سره دا وښوول سوه چې دالله ﷻ توجه په هرطرف كې ده او په نفلوكې دا حكم دهميشه دپاره جاري پاته
سو، هغه داسې كه په سفركې يو سړى په څه شي مثلاً پراوښ آس اونور سپور وي نو هغه ته اجازت
دى چې په سپرلۍ باندې سپور په اشارې سره دې نفلي لمونځ وكې او دده دپاره دكعبې په طرف مخ
كول هم ضروري نه دي، په كوم طرف چې دده سپرلۍ ځي هغه طرف ته مخ كول كافي دي.

بعضي مفسرينو آيت، فَأَيْنَمَا تُوَلُّوا فَثَمَّ وَجْهُ اللهِ : دنفلي لمانځه دپاره حكم ګرځولى دى ليكن دا ياد
ساتل په كار دي چې دا حكم يوازې په هغه سپرليوكې دى چې په هغوى باندې دسپرلۍ په وخت كې
دقبلې په طرف مخ كول ګران وي اوپه كومو سپرليوكې چې سپور ته دقبلې په طرف مخ كول ګران نه
وي لكه اورګاډي داوبو جهاز هوايي جهاز نو د دوى هغه حكم دى كوم چې په كور كې دقبلې دطرف
حكم دى، هغه دا كه نفلي لمونځ په دوى كې كول وي نوقبلې ته به مخ كوي البته دومره خبره ده كه
دلمانځه په دوران كې دريل يادجهازمخ واوړي اودلمونځ ګذارپه وس كې نه وي چې هغه دقبلې په
طرف واوړي نو دى دې په دغه حالت كې لمونځ پوره كې.

اوهم دغه شان كه لمونځ ګذارته دقبلې طرف معلوم نه وي اودشپې دتيارې اونورپه وجې طرفونه معلومول هم
ګران وي اوڅوك ښوونكى هم نه وي نو دلته هم دغه حكم دى چې هغه دې خپله اندازه ولګوي اوچې كوم طرف
يې متعين كې نو دغه طرف دده قبله سوه اوكه چيرې ترلمونځ كولو وروسته ده ته داثابته سوه چې ده په غلط
طرف لمونځ كړي دى بياهم لمونځ يې صحيح دى دوباره دلمونځ كولو ضرورت نسته.

وَقَالُوا اتَّخَذَ اللهُ وَلَدًا سُبْحٰنَهُ بَلْ لَّهُ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَالْأَرْضِ

او وايي چې الله لرى اولاد، هغه خو دټولو خبرو څخه پاك دى، بلكه دده دي چې څه دي په آسمانونو او مځكه

كُلٌّ لَّهُ قٰنِتُوْنَ ﴿۱۱۶﴾ بَدِيْعُ السَّمٰوٰتِ وَالْأَرْضِ وَإِذَا قَضٰى أَمْرًا فَإِنَّمَا يَقُوْلُ لَهُ كُنْ

كې ټول دده تابعدار دي، نوى پيدا كوونكى دى دآسمان او دمځكې او كله چې حكم كوي دڅه كارنو دا وايي

فَيَكُوْنُ ﴿۱۱۷﴾

هغه ته چې سه هغه كيږي.

لنډتفسير: (بعضي يهودوبه حضرت عزير ﷺ ته دخداى وزى وايه، اونصاراؤ به حضرت عيسى ﷺ ته
او دعربو مشركانو به ملائكو ته دخداى ﷻ لوڼې ويلې، لكه ددې خبر په مختلفو آياتونوكې وركول
سوى دى، الله ﷻ ددې وينا قباحت اوباطل والى بيانوي چې) اوداخلګ (په مختلفو تعبيرونو سره)

وایی چې الله ﷻ اولاد لري سبحان الله (څه بې معنی خبره ده) بلکه (دده څه اولاد کېدل عقلاً ممکن نه دي ځکه داسې کېدل د دوو حالتو څخه خالي نه دي هغه داچې دا اولاد به دده دجنسه نه وي اویابه دده دجنسه وي که چیرې دده جنسه نه وي نوبیا داعیب دي چې اولاد یې دده دجنسه نه دي اوالله ﷻ خو دعیب څخه پاك دي عقلاً هم لکه چې دا منل سوي ده اونقلاً هم لکه چې دسبحانه معنی دا ده اوکه چیرې دده دجنسه وي نو په دې وجه دا خبره باطله ده چې دالله ﷻ هیڅوك هم جنس نسته ، دا ځکه چې کوم دکمال صفات دالله ﷻ دپاك ذات دپاره دي هغه ټول په الله ﷻ سره خاص دي اودالله ﷻ څخه ماسوا په بل چاکې نسته ، اودلازم دنفی څخه دملزوم نفی راځي ، نو په دې وجه دغیرالله ذات به واجب نه وي اووجوب خوعین حقیقت یالازم دحقیقت دی، نویو غیر الله دالله ﷻ سره په حقیقت کې شریك نه سو، نو په دې وجه هم جنس کېدل باطل سو اوس دکمال دصفتونو دالله ﷻ په ذات پوري دخاص کېدلو دپاره دلیلونه ذکرکیږي اول داچې) خاص دالله ﷻ ملکیت دي چې څه په آسمانونوکې اومځکې کې (موجودات) دي (او دوهم داچې دا دملکیت کېدلوسره) ټول دهغه محکوم (هم) دي (په دې معنی چې دهغه دقدرت تصرفات لکه وژل سوزل او نور څوك بندولی نه سي ، که څه هم په احکامو شرعیه وو کې که څوك ټال مټال وکې (او دریم دا چې الله ﷻ) ایجاد کوونکی هم دی دآسمانونو او دمځکې او(خلورم دا چې ددې ایجاد قدرت داسې لوی اوعجیب دی چې) دڅه کار (مثلاً پیدا کول وي) پوره کول غواړي نوبس (دومره خبره ده چې) هغه ته (دومره) وایي چې سه هغه (دغه شان) کیږي (هغه ته دڅه سامان اسبابو کاریگرو او مددگارانو ضرورت نه پېښیږي او دا څلور سره کارونه دالله ﷻ څخه ماسوا په بل چاکې نسته ، او دا خبرې دې خلگو هم منلې کومو چې دالله ﷻ دپاره داولاد کېدلو دعوی کولې ، نو په دې وجه دلیل تام اوثابت سو)

فائدې : (۱) په خاصو کارونو ملائکې مقررول لکه باران رزق اونور اوهم دغه رنگه داسبابو اومادو څخه کار اخیستل داټول دالله ﷻ پر یوحکمت باندې موقوفه دي ، ددې دپاره نه دي چې خلگ دغه اسباب اومواد حاجت روا وگڼي او د دوی دمدد طلب گاره سي (۲) بیضاوی ویلې دي چې په مخکنیو شریعتونوکې الله ﷻ ته به داولنې سبب کېدو په وجه پلار ویل کېدې سول ، جاهلو خلگو ددې څخه دکوچنیانو دکېدلو مطلب واخیستی نو په دې وجه داعقیده لرل یاداسې ویل کفر وگرځول سو، او اوس دفساد دختمولو دمصلحت په بنا دداسې الفاظو وینا دالله ﷻ په باره کې بالکل منع کړل سوه.

وَقَالَ الَّذِيْنَ لَا يَعْلَمُوْنَ لَوْلَا يُكَلِّمُنَا اللّٰهُ اَوْ تَاْتِيْنَآ

او وایي هغه خلق چې څه علم یې نسته ولې خبرې نه کوي موږ سره الله یا ولې نه راځي موږ ته

ايَةٌ كَذٰلِكَ قَالَ الَّذِيْنَ مِنْ قَبْلِهِمْ مِّثْلَ قَوْلِهِمْ تَشَابَهَتْ

څه آیت دغه رنګه ویلی وه هغه خلقو چی تر دوی مخکې وه د دوی پشان خبره ، یو شان دی

قُلُوْبُهُمْ قَدْ بَيَّنَّا الْاٰيٰتِ لِقَوْمٍ يُّوْقِنُوْنَ ﴿۱۱۸﴾

زړونه د دوی ، بیشکه مونږ بیان کړی دی نښانی دهغه خلقو دپاره چی یقین کوی .

لنډتفسیر: او (بعضی) جاهل (یهود اونصاریٰ اومشرکان درسول ﷺ په مقابله کی) داسی وایی چی (په خپله) الله ﷻ زمونږ سره خبری ولی نه کوی (برابره خبره ده که دملائکو څخه بغیر وی لکه چی دی ﷻ یی په خپله دملائکو سره کوی یادملائکوپه ذریعه لکه چی دپیغمبرانو سره یی دوحی په طور کوی او په دی خبرو خو دی یامونږ ته په خپله حکمونه وښیی چی بیا زمونږ بل پیغمبر ته ضرورت پاته نه سی یاکم ازکم دی دومرهووایی چی محمد ﷺ زمونږ پیغمبر دی نومونږ به دده رسالت ومنو اوتابعداری به یی شروع کو) یا (خبره نه کوی نو) دی مونږ ته یو بل دلیل (درسالت دثابتولو دپاره) راسی (الله ﷻ اول خو دا خبره جاهلانه رسم کیدل وښوولہ چی) دغه رنګه دا (جاهلان) خلک هم وایی څه رنګه چی تر دوی مخکی خلکو ویله د دوی په شان (جاهلانه) خبره (نومعلومه سوه چی ددی خبری څه قیمت نسته اونه دا پرڅه باریك بینی باندی بناء ده هسی دوی خبری یادوی اوبیایی د دوی دوینا سبب بیان کی چی) ددی تولو (مخکی او وروسته جاهلانو) زړونه (په کج فهمی اوناپوهی) کی دیوبل سره مشابه دی (نو په دی وجه دټولو دا یوه خبره راوزی او بیاپه دریم ځای کی ددی ویناجواب کوی اوکله چیٔ ددی وینا مخکنی جزء او حصه یوازی حماقت اوبی عقلی وه چی خپل ځان دملائکو اوپیغمبرانو برابر جوړول غواړی چی دا بالکل باطله خبره ده او ددی بطلان بالکل ښکارند دی ، نو په دی وجه دی احمقانه خبری ته یی بالکل څه اهمیت ورنه کی او یوازی ددی خبری د دوهم جزء جواب کوی چی تاسی خو دیو دلیل راوړلو خبره کوی) مونږ خو ډیر دلیلونه (دمحمد ﷺ درسالت دثابتولو دپاره) صفا صفا بیان کړي دی (لیکن دا) دهغوخلکو دپاره (فائده مند اوکافی کیدی سی) چی یقین (اواطمنان حاصلول) غواړی (اوکله چی داعتراض کوونکو مقصد او غرض یوازی ضدکول دی او دحق طلب د دوی غرض نه دی نو داسی خلکو ته دتسلی ورکولو څوك ذمه اخیستی سی) .

فائده : په یهودو اونصاراؤ کی چی هغه اهل کتاب وه دعلم خاوندان هم وه نوبیا دوی ته یی جاهلان ولی وویل دا په دی وجه چی کله دوی دنبی کریم ﷺ په رسالت باندی دقطعی اویقیني دلیلونو څخه انکار کوی او دا یی نه منل نو بیا دا دجهالت څخه بدل شی نه وو بلکه عین جهالت وو.

إِنَّآ أَرۡسَلۡنَٰكَ بِٱلۡحَقِّ بَشِيرٗا وَنَذِيرٗاۖ وَلَا تُسۡـَٔلُ عَنۡ أَصۡحَٰبِ ٱلۡجَحِيمِ ﴿١١٩﴾

بیشکه مونږ ته لیږلی یې په رښتیا دین سره زیری ورکوونکی او بیرونکی او ستا پوښتنه نسته دوږخ کی داوسیدونکو.

لنډتفسیر: (کله چې دنبي علیه الصلاة والسلام درحمت للعالمین دشان داتقاضاوه چې نبي ﷺ به د دوی دجهالت اوعنادپه وجه او دایمان نه راوړلو په وجه خفه کیدی، نو الله ﷻ دده دتسلی دپاره ارشاد کوی چې ای پیغمبره!) مونږ تاته یو ریښتینی دین درکی (خلګوته مو) ولیږلی چې (منونکوته) زیری اوروه او (نامنونکی دسزا څخه) وبیروه اوستا څخه به دوږخ ته دتلونکو په باره کی پوښتنه نه کیږی (چې دی خلګو ایمان ولی قبول نه کی او ولی دوږخ ته ولاړل تاته دچا دمنلو اونه منلو څه غم کول په کار نه دی)

وَلَن تَرۡضَىٰ عَنكَ ٱلۡيَهُودُ وَلَا ٱلنَّصَٰرَىٰ حَتَّىٰ تَتَّبِعَ مِلَّتَهُمۡۗ قُلۡ

او هرګز به راضی نه سی ستاڅخه یهود او نه نصاری ترڅو چې ته تابع نه سی د دوی ددین

إِنَّ هُدَى ٱللَّهِ هُوَ ٱلۡهُدَىٰۗ وَلَئِنِ ٱتَّبَعۡتَ أَهۡوَآءَهُم بَعۡدَ

نو ووایه کومه لارچې الله ښیی هم هغه سمه لارده، او که چیری بالفرض ته تابعداری وکړی د دوی دخواهشاتو

ٱلَّذِي جَآءَكَ مِنَ ٱلۡعِلۡمِ مَا لَكَ مِنَ ٱللَّهِ مِن وَلِيّٖ وَلَا نَصِيرٍ ﴿١٢٠﴾

پس دهغه علم څخه چې تا ته در رسیدلی دی نو ستا دپاره نسته دالله دلاس څخه حمایت کوونکی او نه مددګار.

لنډتفسیر: اوهیڅ کله به خوشحاله نه سی ستا څخه دا یهود اونه دا نصارا ترڅو چې ته (خدای دی نه کړی) د دوی دمذهب (بالکل) تابعدار نه سی (او داسی کیدل خو ممکن نه دی نو د دوی راضی کول هم ممکن نه دی اوکه چیری کله داسی خبره د دوی دژبی یا دحالت څخه وخیژی نو) ته (صفا) ووایه چې (ورو ره) په حقیقت کی دهدایت خو هغه لارده چې کومه الله ﷻ (دهدایت لاره) ښوولی ده (اود دلایلو څخه داثابته سوی ده چې داسی لاره یوازی اسلام دی نو دهدایت لاره هم اسلام سو) او (دا خبره چې تاسی نعوذ بالله د دوی دمذهب تابعداری کوونکی سی په دی وجه ممکنه نه ده چې ددی څخه یوبل محال لازمیږی څکه) که چیری تاسی د دوی دغلطو خیالاتو تابعداری کول شروع کی (چې هغه دوی خپل مذهب ګڼی او هغه څه دتحریف په وجه اوڅه دمنسوخ کیدلو په وجه اوس یوازی دڅو غلطو خیالونو مجموعه جوړه سوي ده اوبیا تابعداری کول په کومو حالاتوکی چې) علم (قطعی دوحی په وجه) دراتللو څخه وروسته خو (په داسی حالت کی به خو) ستا دخدای ﷻ څخه دساتلو نه یاروی اونه مددګار (بلکه دالله ﷻ دقهر په پنجه کی ګرفتاره کیدل لازمی دی، او داسی لازمیدل خومحال دی څکه چې په قطعی دلیلونو سره ثابته ده چې ستا څخه دهمیشه دپاره الله ﷻ راضی دی نو دخدای ﷻ

خفه کيدل ستا څخه محال سوه ، او ددغه تابعداري کولو څخه دا لازميدل نوپه دي وجه دغه تابعداري
محاله سوه اوبغير دتابعداري کولو څخه د دوی راضي کيدل ممکن نه دي نو دداسي شي داميد کولو
دپاره څه ځاى پاته نه سو نو په دي وجه ددي اميد څخه زړه خالي کړه»

اَلَّذِيۡنَ اٰتَيۡنٰهُمُ الۡكِتٰبَ يَتۡلُوۡنَهٗ حَقَّ تِلَاوَتِهٖ ؕ اُولٰٓٮِٕكَ يُؤۡمِنُوۡنَ

هغه خلق چي هغوى ته ورکړي دي مونږ کتاب هغوى دا وايي چي کوم حق دي دويلو او دوی هم په دي يقين کوی

بِهٖ ؕ وَمَنۡ يَّكۡفُرۡ بِهٖ فَاُولٰٓٮِٕكَ هُمُ الۡخٰسِرُوۡنَ ﴿۱۲۱﴾ ع

او چي څوك منکر دده څخه وى نو دغه خلق نقصان پيداکوونکى دي.

لنډتفسير: «ددى آيت څخه په مخکى آيت کى دمعاندينو اهل کتابو اوداسلام دمخالفت کوونکو بيان
ور چي دوى ايمان نه راوړى اوپه دي آيت کى دقرآن کريم دعادت له مخى دانصاف پسندواهل کتابو
بيان دی ، چي هغوى دحق ترڅرګنديدو وروسته دنبى ﷺ تصديق وکى او دده تابعداري يى خوښه کړه
نوالله ﷻ فرمايى» کومو خلګوته چي مونږ کتاب «توراة اوانجيل» ورکړي دي «په دي شرط چي» هغوى
ددى تلاوت «هغه شان» کوى چي څنګه دتلاوت حق يى دى «چي خپل علمي قوت دهغه دمضامينوپه
فهم کى يوازى کوى اوخپل قوت ارادي دحق په اتباع کى لګوى» داسى خلګ «البته ستاپه» دى «حق
دين او دوحي په علم» ايمان راوړى اوڅوك چي يى نه منى «دچانقصان به وکى» په خپله به داسى خلګ
نقصان پيدا کى «د ايمان چي کومى فائدى دى دهغو څخه به محرومه سى»

يٰبَنِىۡٓ اِسۡرَآءِيۡلَ اذۡكُرُوۡا نِعۡمَتِىَ الَّتِىۡٓ اَنۡعَمۡتُ عَلَيۡكُمۡ وَاَنِّىۡ فَضَّلۡتُكُمۡ عَلَى

اى بنى اسرائلو ! ياد کړى احسان زمونږ چي مونږ په تاسى وکى او هغه چي مونږ تاسى ته فضيلت درکى ددنيا

الۡعٰلَمِيۡنَ ﴿۱۲۲﴾ وَاتَّقُوۡا يَوۡمًا لَّا تَجۡزِىۡ نَفۡسٌ عَنۡ نَّفۡسٍ شَيۡـًٔا وَّلَا

په خلقو باندى ، او وبيريږي دهغه ورځى څخه چي په کار به ور نه سى يو سړى بل چا ته لږ څه هم او نه به

يُقۡبَلُ مِنۡهَا عَدۡلٌ وَّلَا تَنۡفَعُهَا شَفَاعَةٌ وَّلَا هُمۡ يُنۡصَرُوۡنَ ﴿۱۲۳﴾

قبول کړل سى دده طرف څخه بدله او نفع به ور نه کړى ده ته سفارش او نه به د دوى مدد واکړل سى .

لنډتفسير: «ددى آيت څخه ترمخکى آيت پورى دبنى اسرائيلوپه باره کى چي دکومو خاصو مضامينو
بيانول مقصدوه هغه ختم سوه ، اوس دمضامينو ابتدائى تمهيدچي هغه ددى خاصو مضامينو اجمال

وو بیا دوباره په دی غرض بیانوی چی په دی تکرار سره دا په ذهن کی کښینی او په دغه تمهیدکی دخاصو اوعامو انعامونوپه یادونی سره ترغیب ورکول وه او دقیامت دعذاب څخه بیرول وه ، او دا دبلاغت داعلی درجی طرز دی چی ترمفصلی او اوږدی خبری کولو مخکی په یو مجمل عنوان سره ددی خبری داسی قسم بیان وسی چی دهغه قدر مشترك ددی مفصلی خبری په تفصیلاتو باندی په پوهیدلو کی مدد وکی ، اوبیاپه آخرکی ددغه تفصیل دخلاصون اونتیجی په توګه ددغه مجمل عنوان راوړل وسی ، نودآیت يٰبَنِيْٓ اِسْرَاۗءِيْلَ الخ دوباره راوړل هم په دی طور اوغرض سوي دی)

ای دیعقوب (ﷺ) اولاده! زماهغه نعمتونه یادکی چی هغه ما پرتاسی (وخت په وخت) کړي دی اوهغه (هم یاد کی) چی ماتاسی ته په ډیرو خلګو باندی (په ډیروخبروکی) لوړوالی درکړي دی اوتاسی وبیریږی دداسی ورځی څخه (یعنی دقیامت څخه) چی په هغه کی به نه یو سړی دچا دطرف څخه څه مطالبه (دواجب حق) ادا کوونکی پیداکړل سی اونه به دچا دطرف څخه څه بدله (دواجب حق په ځای) قبوله کړل سی اونه به دچا سفارش (کله چی ایمان یی نه وی) فائده مند سی اونه به داخلګ ځوك (په زور) خلاص کړل سی .

وَاِذِ ابْتَلٰٓى اِبْرٰهٖمَ رَبُّهٗ بِكَلِمٰتٍ فَاَتَمَّهُنَّ ۭ قَالَ اِنِّىْ جَاعِلُكَ لِلنَّاسِ اِمَامًا ۭ

او کله چی ازمیښت وکی په ابراهیم ﷺ دهغه رب په څو خبرو کی نو بیا هغه دا خبری پوره کړی نو وی فرمایل زه

قَالَ وَمِنْ ذُرِّيَّتِىْ ۭ قَالَ لَا يَنَالُ عَهْدِي الظّٰلِمِيْنَ ۝

تا جوړومه دټولو خلګو پیشوا ، هغه وویل او زما د اولاد څخه هم الله وفرمایل وبه نه رسیږي زما وعده ظالمانو ته

لنډتفسير: اوکوم وخت چی امتحان واخیستی دحضرت ابراهیم ﷺ څخه دهغه پروردګارپه څوخبروکی (دخپلو حکمونو څخه) او دا ده په پوره طور سره وکی (دغه وخت) الله ﷻ (ده ته) وفرمایل چی زه تا (ددی په جزاکی دنبوت په ورکولو یادأمت په زیاتولو سره) دخلګو پیشوا جوړومه ، ده عرض وکی او زما په اولاد کی هم څه کسانو ته (نبوت ورکه) ارشاد وسوچی (ستا سوال منظور دی لیکن دا قانون واوری چی) زما (دا) وعده (دنبوت دقانون) خلاف ورزی کوونکو ته به نه حاصلیږی (نو داسی خلګو ته خو صفا جواب دی ، البته په اطاعت کوونکو کی به بعضو ته نبوت ورکړل سی)

علوم اومسائل: په دی آیت کی الله ﷻ دا بیان کوی چی الله ﷻ دحضرت ابراهیم ﷺ مختلف امتحانونه واخستل اوحضرت ابراهیم ﷺ په دی امتحانونوکی کامیاب سواوپه دی کامیابی باندی الله ﷻ دخلګو دپیشوا ګرځولوانعام ورکی بیاحضرت ابراهیم ﷺ دشفقت په وجه دخپل اولاددپاره ددی انعام غوښتنه وکړه نو ددی انعام دحاصلیدلو دپاره الله ﷻ دیوی قاعدی ارشاد وکی چی په هغه کی دحضرت ابراهیم

ﷺ د درخواست دمنظورولو دپاره یوشرط ولګول سو چی دا انعام به ستا اولاد ته هم ورکیدی سی لیکن کوم خلګ چی ستاپه اولاد کی نافرمانه اوظالم وی نوهغوی ته به دا انعام نه حاصلیږی.

(دحضرت خلیل الله ﷺ لوی امتحانونه او ددی امتحانونو مضمونونه).

دلته یوڅو خبری دغور اوفکر کولو وړ دی ، اول داچی امتحان ددی دپاره اخیستل کیږی چی په دی سره دیو سړی قابلیت معلوم سی اوالله ﷻ خو علیم اوخبیر دی دهرڅه ورته پته ده ، دچا یوحال اوکمال دده څخه پټ نه دی، نو بیا ددی امتحان اخیستلو غرض څه وو ؟

دوهم داچی داامتحان په کوم کوم شی کی واخستل سو؟ دریم داچی کامیابی په څه شکل اودڅه قسم وه؟ څلورم داچی انعام څه ورکړل سواوداانعام دڅه حیثیت وو؟ پنځم دا چی ددی انعام دپاره چی کومه ضابطه مقرره سوه دهغه څه تفصیل او وضاحت دی ؟ ددی پنځو سوالونوجواب په تفصیل سره واوری.

مخکنی خبره چی دامتحان څخه مقصد څه وو ؟ ددی حل دقرآن کریم یوی کلمی «رَبُّهٗ» کړي دی په دی کلمه کی دا دی چی امتحان اخیستونکی په خپله الله ﷻ دی او دده داسماء حسنٰی څخه دلته درب په راوړلو کی دربوبیت شان ته اشاره ده او دربوبیت مطلب دا دی چی یوشی کرار کرار دکمال درجی ته رسول کیږی.

مطلب داسو چی دحضرت ابراهیم ﷺ دا امتحان دڅه جرم په سزا ورکولو کی یادنا معلوم قابلیت دمعلومولو دپاره نه وو، بلکه ددی منشا شان دربوبیت اوتربیت وو په دی ازمینبتونو سره دخپل خلیل تربیت کول وه او درجو اومقاماتوته یی رسول غرض وه، بیاپه دی جمله کی مفعول مقدم اوفاعل مؤخر سوي دی او داسی ارشاد دی ، وَاِذِ ابۡتَلٰٓی اِبۡرٰهٖمَ رَبُّهٗ، اوپه داسی کولو سره دابراهیم ﷺ دشان لوی والی نور څرګندول دی.

دوهم سوال دا چی امتحان دڅه شی اخیستل سوی وو ؟ ددی متعلق خو په قرآن شریف کی یوازی د کَلِمٰتٍ لفظ راغلی دی او ددی لفظ په تفسیر اوتشریح کی دصحابه کرامو ﷺ اوتابعینو رحمهم الله حضراتومختلف اقوال دی چاپه احکامو الهیه ووکی دلسوشیانو ذکر کړي دی چی په لسو احکامو کی امتحان اخیستل سوی وواوچادیرش ښوولی دی اوچاڅه کم اوزیات نورشیان ښوولی دی لیکن دا خو حقیقت دی چی په دی کی خواختلاف نسته چی داشیان ټول دحضرت خلیل الله ﷺ دامتحان مضامین وه ، دابن جریر او ابن کثیر دغه رایه ده ، اوس دامتحان ددغه مضامینو څخه ماسوا هم شیان واوری.

الله ﷻ ته دا منظوره وه چی حضرت ابراهیم ﷺ ته دخپلی دوستی خاص أنعام ورکی نوپه دی وجه دی یی دسختو امتحانونو څخه تیرکی، ټول قوم حتّی چی خپل خاندان یی ټول په بت پرستی کی مبتلاوه، ددی ټولو دعقیدو اورسمونو څخه جلا یو دین حنیف پاك ده ته الله ﷻ ورکی اوددین دتبلیغ کولو او قوم دی دین ته درابللو دروند پیټی یی پرابراهیم ﷺ واچوی ، ابراهیم ﷺ بغیر دڅه خوف اوخطر څخه قوم دالله وحده لاشریك له طرف ته راوبلی، دشرمناکی بت پرستی خرابیانی یی په مختلفو اندازونو کی یی ورته بیان کړی، اوپه عملی طور سره یی دبتانو خلاف جهاد وکی ، ټول قوم دده سره

په جنگ کولو تیارسو ، دوخت باچا نمرود او دهغه قوم دده په اور کی دغورځولو او ژوندی سوزولو اراده وکړه ، دالله ﷻ دوست دخپل مولا درضا دپاره په دی ټولو تکلیفونو باندی راضی سو او خپل ځان یی په اورکی دغورځولو دپاره وړاندی کی ، الله ﷻ خپل دوست په امتحان کی چی کامیاب کی نو اور ته یی حکم وکی ، قُلْنَا يَا نَارُ كُونِي بَرْدًا وَسَلَامًا عَلَى إِبْرَاهِيمَ (مونږ حکم وکی چی ای اوره ته پرابراهیم ﷺ باندی سوړ سه او دسلامتیا ذریعه سه)کوم وخت چی دا دالله پاك حکم دنمرود داور متعلق راغی نو دحکم الفاظ خو عام وه ، دځه خاص اور تعین خو نه وو سوی ، نو په دی وجه په ټوله دنیا کی چی هرځای اور وو په دی حکم الهی راتلو سره په خپل خپل ځای کی یخ سو او دنمرود اور هم ددی ډلی یوغړی وو نویخ سو ، په قرآن مجید کی د بَرْدًا دلفظ سره د سلامًا زیاتوالی په دی وجه وسو چی دیوشی یخ والی چی داعتدال ترحد واوړی نوهغه هم دداوری په شان تکلیف ورکونکی بلکه هلاکوونکی ګرځی، که چیری دسلامًا دلفظ ارشاد نه وای نوممکنه وه چی اور دداوری په شان به داسی یخ سوی وای چی هغه به په خپل ځای کی یوعذاب جوړ سوی وای لکه په جهنم کی چی یوعذاب دزمهریر هم دی ، چی هغه ددیریخ والی عذاب دی، اوچی ددی امتحان څخه فارغ سو، دوهم دا امتحان ورڅخه واخیستل سو چی خپل اصلی وطن پریږده اوشام ته هجرت وکه نوحضرت ابراهیم ﷺ دالله ﷻ درضاپه شوق کی قوم اووطن یی هم پریښوول ، او داهل اوعیال سره یی شام ته هجرت وکی ، او اوس یی لا په شام کی دومره درنګ نه وو تیرکړی چی حکم ورته وسوچی بی بی هاجره ﷺ اودتی ماشوم کوچنی حضرت اسماعیل ﷺ واخله اوددی ځایه هم کوچ وکړه (ابن کثیر)

جبرئیل امین راغی او دده په ملګرتیاکی یی بی بی اوکوچنی واخستل اوروان سو په لاره کی به چیری چی شین ځای راغی نوحضرت ابراهیم ﷺ به وفرمایل چی دلته مو پریږده ، جبرئیل ﷺ به ورته وویل چی ددی ځای حکم نه دی سوی ، دپاته کیدوځای لامخ ته دی ، کله چی هغه لوړ غرونه اوګرمی شګی را ورسیدلی چی هلته څه وخت وروسته دبیت الله تعمیرکول او دمکی دکلی جوړول مقررو نوپه دغه ریګستان کی دی کښته کړل سو دخدای ﷻ دوست حضرت ابراهیم ﷺ دخپل پروردګارپه محبت کی غرق په دی صفامیدان او وچ سوړ ځنګل کی دخپلی بی بی اوکوچنی سره دلته پاته سو لیکن دا امتحان په دی لاختم نه سو بلکه اوس حضرت ابراهیم ﷺ ته حکم وسو چی بی بی اوکوچنی دلته پریږده اوپه خپله شام ته واپس سه دالله ﷻ دوست دحکم اوریدو سره دحکم دتعمیل دپاره پاځیدی او شام ته روان سو دحکم په تعمیل کی یی دومره قدر درنګ نه سوای برداشت کولی چی خپلی بی بی ته دومره قدر ووایی چی ماته چی کله دخدای ﷻ حکم سوی دی نو په دی وجه زه ځم ، حضرت هاجره ﷺ چی دی ولیدی چی ځی نو آوازیی ورته وکی لیکن ده ﷺ جواب ورنه کی ، بیایی ورته آواز ور وکی او ورته یی وویل چی په دی وچ میدان کی ته مونږ پریږدی اوپه خپله چیری ځی ؟ ددی جواب یی هم ورنه

کی ، لیکن دا بی بی هم دالله ﷻ د دوست بی بی وه پوه سوه چی څه کیسه خو ده اوپه ویناسوه آیاتاته دالله ﷻ حکم سوی دی ؟ نو ده ﷺ وویل چی هو! حضرت هاجره ؓ ته چی کله معلومه سوه چی دالله ﷻ حکم ورته سوی دی نو په ډیر اطمینان یی وویل چی ولاړ سه ، کوم مالك چی تا ته دتلوحکم کړي دی ، هغه به مونږ ضائع نه کړی .

اوس حضرت هاجره ؓ خپل دتی دماشوم سره په دی وچ بیابان کی وخت تیروونکی سوه، دتندی زیات والی دا داوبو پرتلاش باندی مجبوره کړه، کوچنی یی په ډاګ میدان کی پریښووی، دصفا اومروه پرغونډیو باندی څو څلی ښوواره وختله اوراکښته سوه ددی دپاره چی یوځای داوبو نښی اونښانی په نظر ورسی یاځه انسان ورته ښکاره سی چی دهغه څه پته معلومه کړی تراووه واره ځغستلو وروسته چی داوبو پیدا کولو څخه نا امیده سوه اوکوچنی ته راغله نودالله ﷻ رحمت نازل سو، جبریل ؑ راغی او په دی وچ بیابان کی یی د اوبو یوه چینه را وکښله چی دهغه نوم نن زمزم دی ، ددغه اوبوپه لیدو سره حیوانان دلته راغله او دحیواناتوپه لیدوسره انسانان هم راغله او په دغه ډول دمکی دکلی دآبادیدو انتظام وسو دژوند دضرورتونو څه آسانی پیدا سوی .

دغه ماشوم چی نن ورته حضرت اسماعیل ؑ ویل کیږی دلته لوی سو او دکار اوبار کولو قابل سو، حضرت ابراهیم ؑ دالله ﷻ له طرفه دحکم په وجه دلته به کله کله راتلی ، بی بی اوکوچنی به یی لیدی ، په دغه وخت کی بیا الله ﷻ دخپل دوست څخه دریم امتحان واخستی چی دی دغه کوچنی کوم چی په ظاهری اسبابوکی دپلار دشفقت او تربیت څخه محروم وو اوپه بی سر اوسامانی کی لوی سوی وو ذبح کړی . دقرآن کریم ارشاد دی .

فَلَمَّا بَلَغَ مَعَهُ السَّعْيَ قَالَ يَا بُنَيَّ إِنِّيْ أَرٰى فِي الْمَنَامِ أَنِّي أَذْبَحُكَ فَانْظُرْ مَاذَا تَرٰى قَالَ يَا أَبَتِ افْعَلْ مَا تُؤْمَرُ سَتَجِدُنِيْ إِنْ شَآءَ اللهُ مِنَ الصَّابِرِينَ (الصّٰفّٰت ۱۰۲)

(کله چی کوچنی ددی خبری قابل سو چی دپلارسره کار اوروزګار وکی نوحضرت ابراهیم ؑ ده ته وویل چی ای بچیه ! زه خوب دا وینم چی زه تاذبحه کوم نو وګوره ستاڅه خیال دی؟ نیك بخت کوچنی ورته عرض کوی چی بابا جانه! تاته چی کوم حکم درکړل سوي دی هغه پوره کړه ، ته به ماددی حکم په تعمیل کی انشآء الله ثابت قدم پیدا کړی .

تردی وروسته چی کومه واقعه ده هغه هرمسلمان ته معلومه ده چی حضرت ابراهیم ؑ خپل کوچنی دمنی بیابان ته بوتلی اودخپل طرف څخه یی دالله پاك حکم پوره کی لیکن دلته غرض اومقصد کوچنی ذبحه کول نه وه بلکه دمشفق پلار امتحان اخیستل وو، دخوب دواقعی په الفاظو دغورکولو څخه معلومه ده چی په دی خوب کی دالیدل سوی نه ووچی کوچنی یی ذبح کړی وو بلکه دذبح کولو کار یی لیدلی وو چی هغه حضرت ابراهیم ؑ وکی او دا عمل دخوب دوحی په ذریعه سره په ښوولو کی هم

شاید دغه حکمت او مصلحت وو چې دخبرو په ذریعه دذبح کولو حکم مقصود نه وو، دغه وو چې ارشاد وسو چې، قَدْ صَدَّقْتَ الرُّؤْيَا (چې په خوب کې دې څه لیدلي وه تاهغه پوره کړه) کله چې دې ﷺ په دې کې پوره وختی نوالله ﷻ دجنت څخه ددې فدیه نازله کړه اودهغه دقربانی کولو یې حکم ورکی او دا ابراهیمی سنت دراتلونکی دنیا دپاره دهمیشه سنت جوړ سو، دا هغه سخت اوګران امتحانونه وه چې په دې ابراهیم ﷺ تیرسو او ددې سره دنورو ډیرو عملونو کول هم په ده باندې لازم سوه چې دهغه څخه لس داسې دي چې دفطرت دخصلتونو په نوم یادیږي اوچې دهغوی تعلق دبدن دصفایي اوپاکې سره دی، او دا دفطرت خصلتونه دراتلونکو ټولو امتونو دپاره هم مستقل حکمونه سوه، نبی کریم ﷺ خپل امت ته ددغه ټولو خصلتونو تاکید کړي دی.

او ابن کثیر دحضرت عبدالله بن عباس ﷺ یو روایت دا هم نقل کړي دی چې دټول اسلام دیرش حصې دي چې دهغه لس په سورت براءت کې ذکر دي، اولس په سورت احزاب کې، اولس په سورة مؤمنون کې، حضرت ابراهیم ﷺ ددې ټولو پوره حق ادا کې اوپه دې ټولو امتحانونوکې کامیاب سو

په سورة براءت کې دمومنانو دصفتونوپه بیان کې دمسلمانانو دلسو خاصیتونو علامو اوصفتونو بیان داسې سوي دی.

اَلتَّائِبُوْنَ الْعَابِدُوْنَ الْحَامِدُوْنَ السَّائِحُوْنَ الرَّاكِعُوْنَ السَّاجِدُوْنَ اْلآمِرُوْنَ بِالْمَعْرُوْفِ وَالنَّاهُوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَالْحَافِظُوْنَ لِحُدُوْدِ اللهِ وَبَشِّرِ الْمُؤْمِنِيْنَ (التوبة ۱۱۲)

(هغوی داسې دي چې توبه کوونکی عبادت کوونکی حمد ویونکی روژه لرونکی رکوع کوونکی سجده کوونکی دښو خبرو ښوونکی او دبدو خبرو څخه منع کوونکی او دالله ﷻ دحدودو خیال لرونکی دي، او داسې مومنانوته زیری واوروه)

اودسورة مومنون لس صفتونه دا دي.

قَدْ اَفْلَحَ الْمُؤْمِنُوْنَ ٭ الَّذِيْنَ هُمْ فِي صَلَاتِهِمْ خَاشِعُوْنَ ٭ وَالَّذِيْنَ هُمْ عَنِ اللَّغْوِ مُعْرِضُوْنَ ٭ وَالَّذِيْنَ هُمْ لِلزَّكَاةِ فَاعِلُوْنَ ٭ وَالَّذِيْنَ هُمْ لِفُرُوْجِهِمْ حَافِظُوْنَ ٭ إِلاَّ عَلَى أَزْوَاجِهِمْ اَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُهُمْ فَإِنَّهُمْ غَيْرُ مَلُوْمِيْنَ ٭ فَمَنِ ابْتَغٰى وَرَآءَ ذٰلِكَ فَأُولٰئِكَ هُمُ الْعَادُوْنَ ٭ وَالَّذِيْنَ هُمْ لِأَمَانَاتِهِمْ وَعَهْدِهِمْ رَاعُوْنَ ٭ وَالَّذِيْنَ هُمْ عَلٰى صَلَوَاتِهِمْ يُحَافِظُوْنَ ٭ أُولٰئِكَ هُمُ الْوَارِثُوْنَ ٭ الَّذِيْنَ يَرِثُوْنَ الْفِرْدَوْسَ هُمْ فِيْهَا خَالِدُوْنَ (المؤمنون ۱ / ۱۱)

(بیشکه هغه مسلمانانو فلاح پیداکړه چې کوم په خپل لمانځه کې زاری اوخشوع کوونکی دي اوچې کوم دبې هوده خبرو څخه ډډه کوونکی دي اوچې کوم خپل ځان پاک کوونکی دي اوچې کوم دخپل شرم دځایونو حفاظت کوونکی دي ماسوا دخپلو بیبیانو یا دخپلو مینځو څخه ځکه چې په دوی کې په دوی باندې څه ملامتیانسته البته څوک چې تردې ماسوا طلب ګاروی نوداسې خلګ ترحدتجاوزکوونکی دي اوچې کوم دخپلو امانتونو او دوعدو خیال کوی، اوچې کوم خپل لمونځونه په پابندی سره کوی

دغه شان خلګ وارث کیدونکي دي چي دفردوس وارثان وي او دوی به په دي کي همیشه وي.
اوپه سورت احزاب کي ذکرسوی لس صفتونه دا دي.

إِنَّ الْمُسْلِمِينَ وَالْمُسْلِمٰتِ وَالْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنٰتِ وَالْقٰنِتِينَ وَالْقٰنِتٰتِ وَالصّٰدِقِينَ وَالصّٰدِقٰتِ وَالصّٰبِرِينَ وَالصّٰبِرٰتِ وَالْخٰشِعِينَ وَالْخٰشِعٰتِ وَالْمُتَصَدِّقِينَ وَالْمُتَصَدِّقٰتِ وَالصّٰٓئِمِينَ وَالصّٰٓئِمٰتِ وَالْحٰفِظِينَ فُرُوجَهُمْ وَالْحٰفِظٰتِ وَالذّٰكِرِينَ اللّٰهَ كَثِيرًا وَّالذّٰكِرٰتِ أَعَدَّ اللّٰهُ لَهُمْ مَّغْفِرَةً وَّأَجْرًا عَظِيمًا (الاحزاب ۳۵)

بیشکه داسلام کارکوونکي سړي اوداسلام کارکونکي ښځي اوایمان راوړونکي سړي او ایمان راوړونکي ښځي اوتابعداری کوونکي سړي اوتابعداری کوونکي ښځي اورښتیا ویونکي سړي اورښتیا ویونکي ښځي اوصبر کوونکي سړي اوصبر کوونکي ښځي او خشوع کوونکي سړي او خشوع کوونکي ښځي اوخیرات کوونکي سړي اوخیرات کوونکي ښځي اوروژه لرونکي سړي اوروژه لرونکي ښځي اوخپل دشرم ځای ساتونکي سړي اوخپل دشرم ځای ساتونکي ښځي اوزیات دالله ﷻ یادوونکي سړي اوزیات دالله ﷻ یادوونکي ښځي دټولو دپاره الله ﷻ بخښنه اولوی اجر ساتلی دی.

دمفسر القرآن حضرت عبدالله بن عباس ﷺ ددی ارشاد څخه معلومه سوه چي دمسلمان دپاره څومره علمي عملي اواخلاقي صفتونه په کار دي، هغه ددی درو سورتونو په یوڅو آیتونوکي بیان سوي دي او دا صفات هغه کلمي دي چي په دي کي دحضرت ابراهیم ﷺ امتحان اخیستل سوی وو، اوپه دي آیت کي په، إِذِ ابْتَلٰى إِبْرٰهِيمَ رَبُّهُ بِكَلِمٰتٍ: کي دغو صفاتوته اشاره ده.
تردي ځایه پوري د دوو سوالونو جواب وسو.

دریم سوال دا وو چي په دي امتحان کي دحضرت ابراهیم ﷺ درجه اومقام څنګه وو، دهغه خوپه خپله قرآن کریم په خپل مخصوص اندازکي جواب کړي دی هغه دا چي حضرت ابراهیم ﷺ ته دکامیابی سند ورکړل سو، دقرآن کریم ارشاد دی، وَإِبْرٰهِيمَ الَّذِىْ وَفّٰى (هغه ابراهیم ﷺ چي هغه پوره کی) چي ددی مطلب دا دی چي دهر امتحان مکمل او سل په سل کي دکامیابی ورته اعلان وکی.

څلورم سوال دا چي په دي امتحان کي ده ته څه انعام ورکول سو دهغه ذکر په خپله په دغه آیت کي سوي دی چي هغه دا دی، قَالَ إِنِّىْ جَاعِلُكَ لِلنَّاسِ إِمَامًا (ترامتحان وروسته الله ﷻ وفرمایل چي زه ستا دخلګو امام اوپیشوا جوړوونکی یم) ددی څخه یو خو دا معلومه سوه چي حضرت ابراهیم خلیل الله ته ددی کامیابی په صله اوجزاکي دخلګو دامام کیدلو اوپیشوا کیدلو انعام ورکړل سو، اوبله دا معلومه سوه چي دالله ﷻ دمخلوق دپاره دامام کیدلو اوپیشوا کیدلو دپاره چي کوم امتحان اخیستل ضروري وو هغه ددنیا دمدرسو اوپوهنتونو په شان امتحان نه وو چي په هغه کي دځوفني مسئلو په تحقیق کولو باندي دکامیابي اعلی درجه ګټل کیږي، بلکه ددي وعدي دحاصلولو دپاره دهغو دیرشو اخلاقي اوعملي صفاتو کي کامل کیدل ضروري وه چي دهغه ذکر دآیاتونو په حوالي سره اوس سوي دي قرآن

کریم دغه مضمون په یوبل ځای کې داشان بیان کړي دی.

وَجَعَلْنَا مِنْهُمْ أَئِمَّةً يَهْدُونَ بِأَمْرِنَا لَمَّا صَبَرُوا وَكَانُوا بِآيَاتِنَا يُوقِنُونَ (السجدة ۲۴) (مونږ هغوی امام او پیشوا جوړ کړل چې هغوی زمونږ په حکم خلکو ته هدایت وکی کله چې دوی خپل نفس دخلاف شرع کارونو څخه منع کی او زمونږ په آیاتونو یی یقین وکی)

په دی آیت کې یی دامامت اوپیشوایی دپاره ددغو دیرشو صفتونو خلاصه په دوو لفظونوکی بیان کړي ده یعنی صبر اویقین یقین علمی اواعتقادی اوصبر علمی او اخلاقی کمال دی ، او هغه دیرش صفتونه چې دهغه ذکر مخکې تیرسو ټول په دی دوو صفتونو کې راجمع دی.

پنځم سوال دا وو چې ددی څه مطلب دی ؟ چې راتلونکو نسلونو ته چې هغه ظالمان او فاسقان وی دا منصب دامامت اوپیشوایی به نه حاصلیږی.

ددی وضاحت دا دی چې امامت اوپیشوایی په یوحیث دالله ﷻ خلیفه کیدل دی نودا داسی یوسړی ته نه سی ورکول کیدی چې هغه دالله ﷻ څخه باغی وی اودالله ﷻ نا فرمانی کوونکی وی ، نو په دی وجه په مسلمانانو دالازمه ده چې دوی دی په خپل اختیار سره خپل نمائنده یاامیر داسی سړی نه مقرروی چې هغه دالله ﷻ څخه باغی وی او دالله ﷻ نافرمانه وی.

وَإِذْ جَعَلْنَا الْبَيْتَ مَثَابَةً لِّلنَّاسِ وَأَمْنًا وَاتَّخِذُوا مِن مَّقَامِ

او کله چې مونږ مقرره کړه خانه کعبه دجمع کیدو ځای دخلقو دپاره اوځای دامن اوجوړ کړی دابراهیم ؑ د دریدو

إِبْرَاهِيمَ مُصَلًّى ۖ وَعَهِدْنَا إِلَىٰ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ أَن طَهِّرَا

دځای څخه دلمانځه ځای او حکم وکی مونږ ابراهیم ؑ او اسماعیل ؑ ته چې پاك وساتی

بَيْتِيَ لِلطَّائِفِينَ وَالْعَاكِفِينَ وَالرُّكَّعِ السُّجُودِ ﴿١٢٥﴾

زما کور دپاره دطواف کوونکو او اعتکاف کوونکو اورکوع او سجده کوونکو.

دلغت حل : مثابة: دالفظ دثاب یثوب څخه اخیستل سوي دی چې دهغه معنٰی واپس کیدل دی ، نو په دی وجه دمثابة معنٰی دواپس کیدلو ځای سو چې هلته انسان په ځو ځو واره راځی.

لنډتفسیر: (اوهغه وخت هم دیادولو قابل دی چې) کوم وخت مونږ خانه کعبه دخلکو ځای دعبادت او دامن (ځای دهمیشه دپاره) مقرر کی او (په آخرکی امت محمدیه ته یی حکم وکی چې دبرکت دحاصلولو دپاره) مقام ابراهیم (کله کله) دلمونځ کولو ځای جوړ کی او مونږ (دکعبی جوړولو په وخت کی حضرت) ابراهیم (اوحضرت) اسماعیل علیهما السلام ته حکم ولیږی چې زما (دا) کور ښه پاك (صفا) ساتی دبهرنیو او مقامی خلکو (دعبادت) دپاره او درکوع اوسجده کوونکو دپاره.

علوم اومسئلي

(دحضرت خليل الله مكي ته دهجرت كولو اودبيت الله دجوړولو تفصيلي واقعه)

په دې آيت کې دبيت الله (کعبې) تاريخ ته اشاره ده او دا خبره ذکر ده چې ددې نوې تعمير دحضرت ابراهيم خليل الله اوحضرت اسماعيل عليهما السلام په لاس سوی دی او ورسره دبيت الله او دمکې مکرمې دځه خصوصياتو اودبيت الله دځه احکامو ذکر هم دی ، دا مضمون دقران کريم په ډيرو آياتونو کې په مختلفو سورتونو کې خپور وو ذکر سوی دی ، دلته مختصراً هغه شی بيانول غواړم چې په هغه سره ددې آيت مضمون واضح سي .

دا مضمون په سورة حج آيت نمبر ۲۲ کې داسې ذکردی .

وَإِذْ بَوَّأْنَا لِإِبْرَاهِيمَ مَكَانَ الْبَيْتِ أَنْ لَا تُشْرِكْ بِي شَيْئًا وَطَهِّرْ بَيْتِيَ لِلطَّائِفِينَ وَالْقَائِمِينَ وَالرُّكَّعِ السُّجُودِ ۝ وَأَذِّنْ فِي النَّاسِ بِالْحَجِّ يَأْتُوكَ رِجَالًا وَعَلَى كُلِّ ضَامِرٍ يَأْتِينَ مِنْ كُلِّ فَجٍّ عَمِيقٍ .

(هغه وخت دیادولو قابل دی کوم وخت چې مونږ ابراهيم ﷺ ته دخانه کعبې ځای وښووی چې زما سره هيڅ شی مه شريکوه او زما کور دطواف کوونکو دپاره او درکوع اوسجده کوونکو دپاره پاک ساته . او په خلکو کې دحج اعلان وکه خلک به تاته راسی پياده هم اوپه خوارو اوښو سپاره هم چې دليرو ليرو لارو څخه به رسيدلی وی)

په تفسيرابن کثيرکې يې دتفسيردامامانوحضرت مجاهد اونوروڅخه نقل کړي دی چې حضرت ابراهيم ﷺ په شام کې مقيم وو اوحضرت اسماعيل ﷺ دتی ماشوم ووکوم وخت چې ده ته دالله ﷻ داحکم ورسيدی چې مونږتاته دخانه کعبې ځای ښيودا صاف اوپاک کړه اوپه طواف اولمونځ سره يې آباده کړه نوددی حکم دتعميل دپاره جبريل ﷺ دبراق سره حاضرسواوحضرت ابراهيم اوحضرت اسماعيل عليهما السلام يې سره دهغه دموره (ﷺ) دځان سره واخيسته اوسفر يې شروع کی ، په لاره کې کله چې کوم کلی ښکاره سو نوحضرت ابراهيم ﷺ به دحضرت جبريل امين څخه پوښتنه کوله چې آيا دلته دکښته کيدلو حکم سوی دی نو حضرت حبريل ﷺ به ورته ويله چې نه ستامنزل مخ ته دی ، تردی حده چې دمکې مکرمې ځای مخ ته راغی چې په هغه کې دغنو دبوټو اودکيکر دانو څخه بغيريل څه نه وه ، ددې مځکې دتوټې خوا اوشا ته څه خلک اوسيدل چې هغوی ته عالمين ويل کيږي ، بيت الله په دغه وخت کې ديوې غونډۍ په شکل وه ، حضرت ابراهيم خليل الله چې دی ځای ته ورسيدی دحضرت جبريل امين څخه يې پوښتنه وکړه چې آيا زمونږ منزل دا دی ؟ نو هغه وويل ، هو! حضرت ابراهيم ﷺ سره دخپل کوچنی اوحضرت هاجرې ﷺ دلته کښته سول اوبيت الله ته نژدې يې يو کوچنی څپرکی (توتی) واچوی اوحضرت اسماعيل ﷺ اوحضرت هاجره ﷺ يې دلته ديره کړل او دوی ته يې په يوه لوښی کې څه خرماوی اوپه يوه کوزه کې يې اوبه کښيښوولی او حضرت ابراهيم ﷺ ته دغه وخت د

پاتیدوحکم نه وو دغه دتی ماشوم اودهغه مور یی دالله ﷻ په حواله کړل اوبیرته ولاړی دتللوتیاری چی کله حضرت هاجری ؓ ولیده نو عرض یی وکی چی مونږ په دی وچ سور میدان کی پریږدی ته چیری ځی ؟ په دی کی نه څوك داسی سته چی هغه زمونږ مددګار سی اونه دلته دژوند څه ضروریات سته.

حضرت خلیل الله ورته هیڅ جواب ورنه کی اوروان سو، حضرت هاجره ؓ ورسره پورته سوه، اوبیایی څوځواره دغه پوښتنه وکړه خودحضرت خلیل الله دطرفه هیڅ جواب نه ووتردی چی په خپله ددی په زړه کی خبره راغله اوعرض یی وکی چی آیاالله ﷻ تاته په دی ځای کی دپریښوولو اوددی ځایه ځخه د تلوحکم کړي دی،دغه وخت حضرت ابراهیم ؑ وویل چی ماته داحکم دالله ﷻ دطرفه حاصل سوي دی دا یی چی واوریدل نوحضرت هاجری ؓ وویل چی بیاپه ډیرشوق اومینی سره څه چاچی تا ته دا حکم کړي دی هغه به مونږ هیڅکله ضائع نه کړی ، حضرت ابراهیم ؑ دالله ﷻ دحکم دتعمیل دپاره ددی ځایه روان سو لیکن دزړه څخه یی دتی کوچنی او دهغه مور نه وتله ، کله چی دلاړی یوکونج ته ورسیدی چی دهغه ځایه څخه یی حضرت هاجره ؓ نه سوای لیدی نو ودریدی اودالله ﷻ څخه یی دا دعا وغوښتله کومه چی دسورت ابراهیم په آیت ۳۶ ۳۷ کی دارنګه ذکرده.

رَبِّ اجْعَلْ هٰذَا الْبَلَدَ آمِنًا وَّاجْنُبْنِيْ وَبَنِي اَنْ نَّعْبُدَ الْاَصْنَامَ.

(ای زما پروردګاره! دابنار امن والا جوړ کی اوما او زما خاص زامن دبتانو دعبادت کولو څخه وساتی) بیایی په دعاکی کی عرض وکی.

رَبَّنَا اِنِّی اَسْکَنْتُ مِنْ ذُرِّیَّتِیْ بِوَادٍ غَیْرِ ذِیْ زَرْعٍ عِنْدَ بَیْتِكَ الْمُحَرَّمِ رَبَّنَا لِیُقِیْمُوا الصَّلٰوةَ فَاجْعَلْ اَفْئِدَةً مِّنَ النَّاسِ تَهْوِیْ اِلَیْهِمْ وَارْزُقْهُمْ مِّنَ الثَّمَرَاتِ لَعَلَّهُمْ یَشْکُرُوْنَ (ابراهیم ۳۷)

(ای زما پروردګاره! زه خپل اولاد ستا مُحرّم کورته نژدی په یومیدان کی چی هغه دکروندی قابل نه دی آبادوم ، ای زما پرورګاره ! ددی دپاره چی دوی دلمونځ اهتمام وکی اوته دځو خلګو زړونه د دوی په طرف مائل کی ، او دوی ته میوه دخوراك دپاره ورکی ددی دپاره چی دوی شکر وکی)

مخکنی حکم چی دهغه په وجه یی دشام څخه هجرت وکی اوحضرت اسماعیل ؑ او دهغه موریی دلته را وستل په هغه کی دا ارشاد سوی ووچی (زما کور پاك ساتی) حضرت خلیل الله پوهیدی چی دپاك ساتلو مطلب دا دی چی دا دظاهری پلیتیو څخه هم پاك وساتل سی او دکفر اوشرك دباطنی پلیتیو څخه هم، نو په دغه وجه چی کومه دعاده دلته وکړه نو په هغه کی یی ددی کلی دمامون او محفوظ کیدلو دعا وکړه ، اوبیایی دا دعا وکړه چی زما اولاد دشرك اوبت پرستی څخه وساتی ځکه چی ابراهیم ؑ ته دالله ﷻ په معرفت کی هغه مقام حاصل وو په کوم کی چی انسان ته خپل وجود هم بیا په نظر نه ورځی ، خپل ټول عملونه اوارادی ورته داسی ښکاری چی دا ټول دالله ﷻ دقدرت په قبضه کی دی او دهغه دارادی څخه ټول کارونه کیږی نو ددی وجی دکفر اوشرك څخه دبیت الله دپاك

ساتلوکوم حکم چی ورته ورکړل سوی وو، په هغه کی یی هم دالله ﷻ کومك وغوښتی، په دی دعاکی دکفر او شرك څخه دمحفوظ کیدلو په سوال کی یوخاص رازدا هم کیدی سی چی کله دبیت الله دتعظیم اوتکریم حکم وسو نو دا احتمال هم ووچی په راتلونکی وخت کی یوناخبره په خپله بیت الله معبود جوړ نه کړی اوپه دی شان په شرك کی مبتلاسی نو په دی وجه دا دعا یی وکړه چی ما او زما او لاد دشرك څخه محفوظ کی.

تردی وروسته یی دتی دکوچنی اودهغه په موربانذی دشفقت په وجه دادعاوکړه چی مادوی ستا دحکم مطابق ستادمحترم کورسره نژدی دیره کړی خودی لیکن داځای دکروندی قابل هم نه دی چی څوك دلته په خپل محنت سره دژوند ضرورتونه حاصل کی په دی وجه هم ته دخپل فضل څخه دوی ته دمیوی رزق ورکړی.

دا دعاچی یی وکړه نوحضرت ابراهیم ﷺ خپل وطن شام ته روان سو، دی خوا ته دحضرت هاجری ؓ څه وخت دخرماؤ په هغه توښه او اوبو تیرسو کومه چی ورته حضرت ابراهیم ﷺ پریښی وه، د اوبو ترختمیدو وروسته په خپله هم او دتی ماشوم هم دتندی څخه تنگ سوه په دی وخت کی داوبوپه لټه کی ددی وتل کله دصفا پرغونډی باندی اوکله دمروه پرغونډی باندی ختل او د دواړو غونډیو په مینځ کی په منډه منډه تلل چی حضرت اسماعیل ﷺ ووینی عامو مسلمانانو ته معلومه ده چی په حج کی دصفا او مروه په مینځ کی سعی کول ترننه پوری ددغه خبری یادگار دی.

ددی قصی په آخرکی دحضرت جبرئیل امین دالله ﷻ په حکم دلته رسیدل او دزمزم دچینی جاری کول او بیا دجرهم قبیلی دیو بی بی سره واده کول، دا ټول دصحیح بخاری په روایت کی په تفصیل سره ذکر سوی دی، دا حادیثو درواياتو دمجموعی څخه معلومیږی چی اول دسورة حج په آیت کی دبیت الله دآبادولو اوپاك ساتلوحکم چی حضرت خلیل الله ته ورکړل سوی وو په دغه وخت کی دومره قدر کار کول غرض ووچی دا ځای دحضرت اسماعیل ﷺ اوهاجره ؓ په ذریعه آبادسی، ددی حکم مخاطب یوازی حضرت ابراهیم ﷺ وو ځکه چی اسماعیل ﷺ په دغه وخت کی دتی ماشوم وو، دغه وخت دبیت الله دنوی تعمیرحکم نه وو ورکړل سوی، دسورت بقره دا آیت چی تربحث لاندی دی، وَعَهِدْنَآ اِلٰٓی اِبْرٰهٖمَ وَاِسْمٰعِیْلَ اَنْ طَهِّرَا بَیْتِیَ: په دی کی دحضرت ابراهیم ﷺ سره حضرت اسماعیل علیهما السلام هم شریك سوي دی، دا حکم دهغه وخت دی کله چی حضرت اسماعیل ﷺ ځوان سوی وو، نو دغه وخت دواړو (علیهما السلام) ته دبیت الله دجوړولو حکم وسو.

دصحیح بخاری په روایت کی دی چی یوه ورځ حضرت ابراهیم ﷺ دعادت په توگه دحضرت هاجری اوحضرت اسماعیل علیهما السلام ملاقات ته مکی مکرمی ته راغی نو وی لیدل چی حضرت اسماعیل ﷺ تریوی درختی لاندی ناست وو اوغشی یی جوړول پلاریی چی ولیدی نو ولاړسو، ترملاقات وروسته حضرت ابراهیم ﷺ وفرمایل چی ماته الله ﷻ دیوکارکولو حکم کړي دی ته به

زماسره په هغه کی مدد وکی ؟ کوچنی ورته وویل چی په سر اوسترگوبه یی وکړم، نوپه دی خبره حضرت ابراهیم ﷺ هغه غونډی ته اشاره وکړه په کوم ځای کی چی بیت الله وه چی ماته ددی دجوړولو حکم سوی دی ، دبیت الله څلور سره طرفونه الله ﷻ حضرت ابراهیم ﷺ ته ښوولی وه ، دواړو بزرگانو دا کار شروع کی، دبیت الله زاړه بنیادونه ښکاره سوه اوپه دغه باندی دواړو آبادی کول شروع کړه ، لکه چی تردی آیت وروسته ددی بیان دی ، وَاِذْ یَرْفَعُ اِبْرَاهِیْمُ الْقَوَاعِدَ مِنَ الْبَیْتِ وَاِسْمٰعِیْلُ، په دی کی دی ته اشاره ده چی دبیت الله جوړوونکی په اصل کی حضرت ابراهیم ﷺ وو اوحضرت اسماعیل ﷺ دده مددگار وو.

په دی ټولو آیاتونو باندی ترسوچ کولو وروسته هغه حقیقت واضح کیږی کوم چی دحدیث په بعضو روایتونو اوتاریخ کی سته هغه دا چی بیت الله شریف دمخکی څخه په دنیا کی موجوده وه ، څکه چی په دی ټولو آیاتونو کی یوځای دبیت الله دځای دښوولو ذکر دی اویوځای دبیت الله دصفاساتلو ذکر دی او ددی هیڅ ځای ذکرنسته چی نن یو نوی کور جوړول دی ، ددی جوړول وکی، ددی څخه معلومه سوه چی دبیت الله شریفی وجود تردی واقعی مخکی وو ، بیادنوح ﷺ دطوفان په وخت کی ورانه سوه یاپورته کړل سوه ، یوازی بنیادونه یی وه ، حضرت ابراهیم اوحضرت اسماعیل علیهما السلام دکعبی اولنی جوړوونکی نه دی بلکه دمخکی آبادی پر بنیادونو نوی آبادی د دوی په لاس سوي ده .

اوس پاته سوه دا خبره چی مخکنی آبادی چاکړی وه اوپه کوم وخت کی سوی وه ! په دی کی څه صحیح او قوی روایت دحدیث نسته ، د اهل کتابو په روایت کی دی چی دهغه څخه معلومیږی چی ترټولو اول ددی جوړول دحضرت آدم ﷺ دنیاته ترراتلو مخکی ملائکو کړی وو ، بیا حضرت آدم ﷺ دی ته نوی ډول ورکړی وو ، دحضرت آدم ﷺ تعمیردحضرت نوح ﷺ ترطوفان پوری وو ، په طوفانِ نوح کی تر ورانیدو وروسته دحضرت ابراهیم ﷺ ترزمانی پوری دا دیوی غونډی په صورت کی باقی وه او حضرت ابراهیم اوحضرت اسماعیل علیهما السلام دا دسره دوباره جوړه کړه ، تردی وروسته ددی په تعمیر کی ټك ټوك به همیشه کیدی لیکن بالکل ورانه سوی نه وه ، دنبی ﷺ تر پیغمبرکیدلو مخکی دمکی قریشو دا ورانه کړه او دسره یی دوباره جوړه کړه اوپه دی جوړولو کی نبی علیه الصلاة والسلام په خاص طور سره برخه واخیسته .

(دحرم متعلق احکام اومسائل)

(۱)دمَثَابَةً دلفظ څخه معلومه سوه چی الله ﷻ بیت الله ته دا خاص فضیلت ورکړي دی چی دا به همیشه دخلگو مرجع وی اوخلگ به ورته په وار وار دتللو راتللو آرزومند وی ، دتفسیر امام حضرت مجاهد وایی ، لَا یَقْضِیْ اَحَدٌ مِّنْهَا وَطَرًا (یوسړی به هیڅ کله ددی دزیارت کولو څخه موړ نه سی) (قرطبی) بعضی عالمانو دا ویلی دی چی دحج دقبلیدو یوه نښانه دا ده چی ددی څخه ترړا واپس کیدلو

وروسته بیا دلته دراتلو شوق چی په زړه کی وی ، اوپه عام طور سره ددی خبری تجربه سوي ده چی اول وار خومره دبیت الله دزیارت کولو شوق وی دوهم وار دا شوق ترمخکی زیات وی اوڅومره چی وار وار ددی زیارت کیږی دا شوق نور هم زیاتیږی.

دا معجزه خو دبیت الله خصوصیت دی که نه وی نو ددنیا ترټولو غوره منظره چی انسان یی یووار یادوه واروګوری نوزړه یی ورڅخه موړ سی او دلته خو نه خوش نمامنظر سته اونه دلته رسیدل څه آسانه کار دی اونه دلته ددنیا کاروبارته څه اهمیت حاصل دی ، ددی ټولو خبرو باوجود ټول خلګ په زړه کی دلته دراتلو شوق لری په زرګونو روپی خرڅوی او ډیر تکلیفونه زغمی ، دایوازی په دی شوق چی دبیت الله ملاقات وکی.

(٢)د أمنًا لفظ دلته دمامن په معنٰی یعنی دامن دځای په معنٰی دی او دبیت دلفظ څخه مراد یوازی بیت الله خانه کعبه مراد نه ده بلکه ټول حرم مراد دی ، په قرآن کریم کی نور هم داسی شواهد سته چی هلته دبیت الله او دکعبی لفظ ویل سوي دی او مراد ورڅخه ټول حرم دی لکه ، هَدْيًا بَالِغَ الْكَعْبَةِ په دی آیت کی دکعبی دلفظ څخه ټول حرم مراد دی ځکه چی په دی کی دقربانی ذکر دی اوپه بیت الله کی خو قربانی نه کیږی اونه دلته قربانی کول روادی ، نو په دی وجه دآیت معنٰی دا سوه چی مونږ دمکی حرم دامن ځای جوړ کړي دی او د امن ځای دجوړولو مراد دا دی چی خلګو ته دا حکم ورکول دی چی په حرم محترم کی دقتل اوقتال اودانتقام اخستلو څخه ځان لیری ساتی (ابن عربی)

په دی وجه دجاهلیت په دورکی په عربو کی دملت ابراهیمی چی څه آثار باقی پاته سوی وه په هغه کی دا هم وه چی په حرم کی به که چیری یوچاته دخپل پلار او ورور قاتل ګوتوته ورغی نو بدله به یی نه اخیستله اوعام جنګ اوقتل به یی په حرم کی هم حرام ګڼی داسلام په شریعت کی هم دا حکم دغه شان باقی پریښوول سو ، دفتح مکی پروخت دلږ وخت دپاره نبی علیه الصلاة والسلام ته دحرم په مځکه کی جنګ کول روا سوی ووو لیکن په دغه وخت کی بیادهمیشه دپاره حرام کړل سو اورسول کریم ﷺ دفتح مکی په خطبه کی ددی اعلان وکی (صحیح بخاری)

اوس پاته سوه دا خبره که چیری څوک په حرم کی دننه یو داسی جرم وکی چی په هغه باندی داسلامی شریعت له مخی حد اوقصاص لازم سی نو حرم داسی سړی ته امن نه ورکوی بلکه په دی باندی دټول امت اجماع ده چی په دی سړی به حد اوقصاص جاری کیږی (احکام القرآن قرطبی) ځکه چی دقرآن کریم ارشاد دی و فَاِنْ قٰتَلُوكُمْ فَاقْتُلُوهُمْ (که چیری ستاسی سره خلګ په حرم کی جنګ اوقتال کوی نو تاسی هم دوی په دی حرم کی ووژنی) البته دلته یوه مسئله داسی ده چی په هغه کی دمجتهدینو اختلاف دی ، هغه مسئله دا ده که چیری یو سړی دباندی جرم وکړی اوبیاپه حرم کی پناه واخلی نو دداسی چاسره به څه سلوك کیږی ، په دی کی بعضی امامان په دی سړی هم په حرم کی دحد او قصاص

جاري کولو حکم کوی او دامام اعظم ابوحنیفه رحمه الله په نزد داسې دسزا ورکولو څخه خلاصیدی نه سی ځکه که چیرې داسې وسی نو دجرائمو دسزاڅخه دخلاصیدلو دروازه به خلاصه سی اوپه دنیاکی به فساد راپورته سی اوحرم به دمجرمانو استوګنی وګرځی لیکن داحترام په وجه دحرم دننه به ده ته سزانه ورکول کیږی بلکه دی به په دی وجه مجبوره کړل سی چی دحرم څخه دباندی ووزی اودباندی ترتلو وروسته به ورته سزا ورکړل سی.

(۳) وَاتَّخِذُوْا مِنْ مَّقَامِ اِبْرٰهٖمَ مُصَلًّى : دلته دمقام ابراهیم څخه مراد هغه کاڼی دی چی په کوم باندی دحضرت ابراهیم علیه السلام دقدم مبارك نښه دمعجزی په طور لګیدلی وه اوچی دا حضرت ابراهیم علیه السلام دکعبی دتعمیر په وخت استعمال کړی وه (صحیح بخاری)

حضرت انس رضی الله عنه فرمایي چی ماپه هغه کاڼی کی دحضرت ابراهیم علیه السلام دقدم مبارك نقش لیدلی دی لیکن دخلګو دزیات مسح کولو په وجه اوس دانښه کمزوری سوي ده (قرطبی) او دحضرت عبدالله بن عباس رضی الله عنهما څخه دمقام ابراهیم په تفسیرکی دا هم نقل دی چی ټول حرم مقام ابراهیم دی ، ممکنه ده چی ددی څخه مراد دا وی چی تر طواف وروسته د دوو رکعتونو حکم په مقام ابراهیم کی دکولو په دی آیت کی سوي دی ددی حکم تعمیل په دی سره هم کیږی چی دټول حرم په هرځای کی دوه رکعتونه وسی ، په دی خبره دامت ټول فقهاء متفق دی.

(۴) په ذکرسوی آیت کی دمقام ابراهیم څخه دلمانځه جوړولو حکم سوی دی ، ددی وضاحت په خپله نبی کریم ﷺ په حجة الوداع کی په خپل قول او عمل سره داسی ښوولی دی چی نبی کریم ﷺ ترطواف وروسته مقام ابراهیم ته ورغی اودا آیت یی تلاوت کی ، وَاتَّخِذُوْا مِنْ مَّقَامِ اِبْرٰهٖمَ مُصَلًّى : اوبیا دمقام ابراهیم څخه وروسته دوه رکعته لمونځ یی داسی وکی چی مقام ابراهیم دده او دکعبی په مینځ کی راغی (صحیح بخاری)

په دی وجه دامت فقهاؤ ویلی دی چی که چاته دمقام ابراهیم څخه وروسته متصل ځای لاس ته ورنه سی هغه چی په څومره فاصلی باندی هم دارنګه ودریږی چی مقام ابراهیم یی مخ ته وی اوبیت الله هم نو په داسی کولو سره دا حکم پوره کیږی.

(۵) دا چی ددی آیته څخه معلومه اوثابته سوه چی ترطواف وروسته دوه رکعته لمونځ کول واجب دی (جصاص رحمه الله مناسك ملا علی قاری رحمه الله)

البته دومره خبره ده چی ددی دوو رکعتونو کول دمقام ابراهیم څخه وروسته سنت دی او دحرم په څه ځای کی که وسی نو کافی به سی ځکه چی درسول الله ﷺ ددی دوو رکعتونو کول دبیت الله ددروازی سره متصل هم ثابت دی او دحضرت عبدالله بن عباس رضی الله عنه څخه هم په دغه ځای کی کول نقل دی ، (جصاص) اوملاعلی قاری په کتاب المناسك کی ویلی دی چی دا دوه رکعتونه دطواف واجب دی او

سنت دا دی چی ترمقام ابراهیم وروسته وسی ، لیکن که چیری دخه وجی څخه هلته ادا نه سی ، نو بیا په حرم کی یادحرم څخه دباندی چی هرځای ممکن وی ددی په ادا کولو سره واجب پوره کیږی ، د رسول الله ﷺ سره په حجة الوداع کی حضرت ام سلمة ﷺ ته داسی واقعه پیښه سوی وه چی هغی ته دطواف دواجب لمونځ کولو هلته موقع نه وه حاصله سوی نو ترمسجد حرام بلکه ترمکی دباندی یی وروسته ادا کړی وه او دضرورت په وجه دحرم څخه په دباندی اداکولو کی څه دمنه واجبیږی. یوازی امام مالك رحمه الله په داسی صورت کی ددم قائل دی (مناسك ملاعلی قاری)

(۶) طَهِّرَا بَيْتِيَ : په دی کی دبیت الله دپاك ساتلو حکم دی چی په دی کی دڅرګنده پلیتی څخه پاك ساتل او دباطنی څخه یعنی دکفر شرك او دبدو اخلاقو بغض اوحسد کولو حرص تکبر اوریا کولو څخه پاك ساتل شامل دی او ددی حکم دطهارت دپاره د بَيْتِيَ لفظ په راوړلو کی دی خبری ته اشاره هم ده چی دا حکم دټولو مسجدونو دپاره عام دی ، فِي بُيُوتٍ أَذِنَ اللَّهُ أَنْ تُرْفَعَ : حضرت عمر رضی الله عنه په مسجد کی دیو سړی په زوره آواز واوریدی نو ورته یی وفرمایل تاته څه پته سته چی ته چیری ولاړ یی ؟ (قرطبی) مطلب دا چی دمسجد ادب کول په کار دی په دی کی غیرمشروع اوناروا آواز پورته کول په کارنه دی حاصل دا دی چی ددی آیته څخه چی څه رنګه دبیت الله دظاهری اوباطنی پلیتیو څخه پاك ساتل لازمی دی هم دغه شان ټول مسجدونه دظاهری اوباطنی پلیتیو څخه پاك ساتل په کاردی یعنی مسجد ته په تلونکو باندی لازم دی چی هغوی دی خپل بدن اوجامی هم دپلیتیو څخه او دبدبویانو څخه پاکی وساتی او دخپلو زړونو څخه دی شرك نفاق او ټوله بداخلاق وباسی ، درسول الله ﷺ ارشاد دی ، چی کوم سړی پیاز اوږه او نور بدبویه شی خوړلی وی مسجدته دی نه ځی ، اوکوچنی اولیونی یی مسجد ته دتللو څخه منع کړي دی ځکه چی په دوی کی دپلیتی خطره وی.

(۷) لِلطَّائِفِينَ وَالْعَاكِفِينَ وَالرُّكَّعِ السُّجُودِ: دآیت ددی څوکلمو څخه څوحکمونه اوفائدی را وزی ، اول دا چی دبیت الله دجوړولو مقصد طواف اعتکاف اولمونځ دی دوهم دا چی طواف ترلمونځ مخکی دی (لکه چی ددی روایت دعبدالله بن عباس رضی الله عنه څخه سوي دی) دریم داچی ددنیا دلیری ځایونو څخه دراغلو خلکو دپاره طواف کول دلمانځه په نسبت زیات ښه دی ، څلورم دا چی په بیت الله کی دننه لمونځ برابره خبره ده که فرضی وی اوکه نفلی جائز دی (جصاص)

وَإِذْ قَالَ إِبْرٰهِيمُ رَبِّ اجْعَلْ هٰذَا بَلَدًا اٰمِنًا وَّارْزُقْ أَهْلَهُ مِنَ الثَّمَرٰتِ

او کله چی وویل ابراهیم علیه السلام ای زما ربه جوړ کړی دا ښار دامن او روزی ورکړی ددی اوسیدونکو ته

مَنْ اٰمَنَ مِنْهُمْ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ ۚ قَالَ وَمَنْ كَفَرَ فَأُمَتِّعُهُ

میوی ، چی کوم په دوی کی ایمان راوړی په الله باندی او دقیامت په ورځ باندی الله وفرمایل او چاچی کفروکی

قَلِيلًا ثُمَّ أَضْطَرُّهُ إِلَىٰ عَذَابِ النَّارِ ۖ وَبِئْسَ الْمَصِيرُ ﴿١٢٦﴾ وَإِذْ

هغه ته به هم نفع ورسومه دلږو ورځو بيا به هغه په جبر را وبولم د دوږخ عذاب ته او دا بد ځاي دى داوسيدو او

يَرْفَعُ إِبْرَاهِيمُ الْقَوَاعِدَ مِنَ الْبَيْتِ وَإِسْمَاعِيلُ رَبَّنَا تَقَبَّلْ

ياد كړه چى كله پورته كول ابراهيم ﷺ بنيادونه دخانه كعبى او اسماعيل ﷺ دعاكوله اى پروردګاره زمونږ

مِنَّا ۖ إِنَّكَ أَنْتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿١٢٧﴾ رَبَّنَا وَاجْعَلْنَا مُسْلِمَيْنِ لَكَ

قبول كړى زمونږ څخه بيشكه هم ته آوريدونكى او پوهيدونكى يى ، اى ربه زمونږ كړه مونږ حكم منونكى خپل

وَمِنْ ذُرِّيَّتِنَا أُمَّةً مُسْلِمَةً لَكَ وَأَرِنَا مَنَاسِكَنَا وَتُبْ

اوزمونږ په اولاد كى هم كړه يوه ډله حكم منونكى خپله او وښيه مونږ ته قاعدى دحج كولو او مونږ معاف كړه

عَلَيْنَا ۖ إِنَّكَ أَنْتَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ ﴿١٢٨﴾

بيشكه هم ته يى توبه قبلونكى او مهربان

لنډتفسير: او (هغه وخت هم ديادولو قابل دى) چى كوم وخت ابراهيم ﷺ (په دعاكى) عرض وكى چى اى زما پروردګاره! دا (ځاى) يو (آباد) ښار جوړ كړى (اوښارهم داسى) دامن (امان) والا او ددى اوسيدونكو ته دميوو (دقسمونو) څخه هم وركړى (او زه دټولو اوسيدونكو دپاره نه وايم بلكه خاص) دهغوى دپاره (وايم) چى په الله ﷻ اوپه ورځ دقيامت ايمان لرى (دنوروپه هكله ته ښه پوهيږى) الله ﷻ ارشاد وكى (چى كله چى رزق زمونږ خاص نه دى ، ددى وجى به يى ټولو ته وركوم مومن ته هم) اوهغه سړى ته هم چى كافر وى (البته دآخرت خلاصى كله چى په اهل ايمانو سره خاصه ده) نو(ددى وجى) داسى سړى ته (چى كافر دى) دلږو ورځو (يعنى په دنياكى) خو به آرام ورسوم (ليكن) بيا (ترمرګ وروسته) به دى په راكشوولو راكشوولو د دوږخ عذاب ته ورسوم اوداسى درسيدو ځاى خو ډير بد دى (الله ﷻ دى هريو مسلمان ورڅخه ساتى) او (هغه وخت هم ديادولو قابل دى) كله چى خيژول ابراهيم ﷺ دخانه كعبى ديوالونه (او دده سره) اسماعيل هم (او دا به يى هم ويل) اى زمونږ ربه (داخدمت) زمونږ قبول كى بيشكه ته ښه اوريدونكى او علم لرونكى يى (زمونږ دعا اورى اوزمونږ په نيتونو عالم يى) اى زمونږ پروردګاره! او (مونږ دواړه دا دعا هم كووچى) مونږ دخپل ځان زيات فرمانبردار جوړ كړى او زمونږ په اولاد كى هم يوه داسى ډله پيداكى چى ستا تابعداره وى او (هم) مونږ ته زمونږ دحج (او نور)

احکام وښیي او زمونږ پر حال باندی (دمهربانی) توجه وکی اوپه اصل کی هم ته توجه کوونکی اومهربانی کوونکی یی.

علوم اومسائل: حضرت ابراهیم ﷺ چی کومی قربانی دالله ﷻ په لاره کی ورکړی دالله ﷻ داحکامو دمنلو په لاره کی چی دخپل مال وسر اواهل وعیال څخه کوم قسم تیرسو دا دزمانی په عجائباتوکی شمیرل کیږی ، په اهل وعیال باندی شفقت او د دوی سره محبت کول لکه چی څه رنګه یوطبعی اوفطری شی دی دغه رنګه دا دالله پاك حکم هم دی ، دغه مخکی آیت ددی خبری مظهردی چی په هغه کی حضرت ابراهیم ﷺ دخپل اهل وعیال دپاره ددین اوددنیا دآرام اوراحت دعا غواړی.

(دحضرت ابراهیم ﷺ دعاګانی)

ابراهیم ﷺ دعاد (ربِّ) دلفظ څخه شروع کړي ده او درب معنٰی ده ای زما پالونکیه، په دی الفاظوسره ابراهیم ﷺ ددعا کولو طریقه ښوولی ده چی دا الفاظ دالله ﷻ درحمت اوکرم دمتوجه کولو دپاره ښه طریقه ده، بیایی ترټولو اول دا دعا وکړه چی دا صفا میدان په کوم کی چی ماستاپه حکم خپل اهل اوعیال دیره کړی دی یوښار جوړ کړی ، ددی دپاره چی دوی ته دلته په استوګنه کی څه وحشت نه وی او د ژوند سامان ورته حاصلیږی ، دا دعاپه سورة ابراهیم کی دهٰذَا الْبَلَدَ اٰمِنًا په الفاظو سره راغلی ده چی په هغه کی د (البلد) په لفظ کی الف لام ذکر سوي دی اوپه دی سره بلد معرفه سوي دی اودلته په بلد لفظ کی الف لام نسته یعنی بلد نکره ذکر سوی دی دفرق وجه غالبًا دا ده چی دسورة بقرة والا دعا چی په کښی بلدًا نکره راغلی دی دا یی هغه وخت کړی وه کوم وخت چی دا ځای ځنګل وو ښار لاجوړ سوی نه وو، او ددی خبری دلیل دا دی چی دسورت په آخری آیاتونوکی دی ، اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِیْ وَهَبَ لِیْ عَلَی الْکِبَرِ اِسْمٰعِیْلَ وَاِسْحٰقَ : چی ددی څخه دا معلومیږی چی دا دعا دحضرت اسحاق ﷺ تر پیدا کیدو وروسته سوي ده اوحضرت اسحاق ترحضرت اسماعیل علیهما السلام دیارلس کاله وروسته پیدا سوی وو (ابن کثیر)

اوپه دی دوهمه دعاکی (چی په سورة ابراهیم کی ده) دا دی چی ای خدایه ! دا ښار دامن او امان ښار جوړ کړی ، چی دقتل لوټ ماری او دکافرانو دتسلط او دآفتونو څخه محفوظ اوپه امن وی ، دحضرت ابراهیم ﷺ دا دعا قبوله سوه اومکه مکرمه یو داسی ښارسو چی دا دخپلو اوسیدونکو څخه علاوه دټولې دنیا مرجع سوه ، ددنیا داطرافو مسلمانان هلته تلل خپل سعادت ګڼی، اوداښار مامون اومحفوظ هم سوچی په بیت الله دیو مخالف قوم اوباچا تسلط ونه کړل سو، دفیلانو دخاوندانو واقعه په خپله په قرآن کی ذکر ده ، چی دوی په بیت الله دحملی اراده وکړه نو ټول لښکریی تباه اوبرباد سو.

دا ښار دقتل اولوټ مارڅخه هم محفوظ راروان دی تراسلام مخکی دزمانه جاهلیت والاوو دشرك او کفر اونورو خرابو کارونو کولو باوجود دبیت الله او دبیت الله دحرم تعظیم خپله داسی مذهبی فریضه

ګڼله ، که چاته به په حرم کې خپل دښمن لاس ته ورغی نو دهغه څخه به یې قصاص اوبدله نه اخیسته، بلکه ټولو عربوبه دحرم د اوسیدونکو ډیر عزت او احترام کوی دغه وجه وه چې دمکې دخلګو شام او یمن سره تجارتی سلسله جاري وه او د دوی په لاره کې هیڅ قسم بندیز نه وو .

دحرم په حدودوکې چې څه رنګه الله ﷻ حیواناتوته امن ورکړي دی اوپه دی حدودو کې ښکارکول روانه دی ، دغه رنګه الله ﷻ په دغه حیواناتو کې دا قدرتی احساس پیداکړي دی چې کله حیوان دحرم په حدودوکې دا خل سی نو خپل ځان محفوظ ګڼی او دیوه ښکاری څخه هم نه بیریږی ، دحرم دمامون کیدلو داحکمونه چې دحضرت ابراهیم ؑ ددعا اثر اونتیجه ده دجاهلیت دزمانې څخه راروان وه ، اسلام اوقرآن کریم دانور تازه او مضبوط کړل ، دحجاج بن یوسف اوبیا دقرامطه وو دظلم اوزیاتوب څخه چې کوم قتل او جنګ په حرم کې وسو ، اول خودا دهغه کسانو دلاس څخه وسو چې ځان ته یې مسلمانان ویل یوکافر قوم حمله نه وه کړی اوڅوك چې خپل کورته دخپل لاس څخه اور اچوی نو دا دامن سره څه منافی خبره نه ده او ددی څخه علاوه دا خبره هم ده چې داواقعات شاذ واقعات دی چې دحضرت ابراهیم ؑ دزمانې څخه واخله ترنن پوری په زرګونو کلونوکې په شمیر یوڅو واقعی دی او ددغه قتل اوجنګ بده نتیجه دټولو په وړاندې ده .

خلاصه دا ده چې دحضرت ابراهیم ؑ ددعا مطابق الله ﷻ دانښار یومحفوظ ښار جوړ کړي دی او دټولې دنیا دپاره یې په قدرتی طور سره یومامون ځای جوړ کړي دی ، تردی چې دجال به هم حرم ته دداخلیدو قدرت نه لری اوپه شرعی طور سره یې هم داحکمونه جاری کړل چې په حرم کې دیو بل سره جنګ اوجګړه خو لاپریږده چې دحیواناتو ښکارکول یې هم حرام کړل .

دریمه دعایی دا وکړه چې ددی ښار اوسیدونکوته دمیوو رزق ورکې دمکې مکرمې او ددی ګیر چاپیره مځکه دکروندی اوباغ اونورو قابله نه وه اوهلته یوځای ترلیری لیری پوری داوبو څه نښه نښانه هم نه وه لیکن الله ﷻ دحضرت ابراهیم ؑ دعا قبوله کړه اومکې ته نژدی دطائف یوداسی ټوټه یې جوړه کړه چې په هغه کې دهرقسم ښه میوه کوته پیدا کیږی اومکې ته نژدی دخرخ دپاره راوړل کیږی ، په بعضی اسرائیلی روایتونو کې دی چې طائف په اصل کې دشام دملك یوه ټوټه وه چې دا جبرائیل امین دالله ﷻ په حکم دلته راوړي ده .

حضرت ابراهیم ؑ په خپله دعاکې دا ونه ویل چې دمکې او ددی ګیرچاپیره مځکې څخه ګلذار جوړ کړه او ددی مځکه دکروندی قابله کړه بلکه داسی دعایی وکړه چې دا شیان په بل ځای کې پیداوی لیکن دامکې ته ورسوی ، په داسی قسم دعاکولو کې شاید داراز وو چې حضرت ابراهیم ؑ دا نه غوښته چې دهغه اولاد دی په زمینداری کې بوخت سی ځکه چې ددی ځای دآبادولو غرض دحضرت ابراهیم ؑ دا وو کوم چې په خپله حضرت ابراهیم ؑ په دعاکې یاد کړي دی و رَبَّنَا لِيُقِيمُوا الصَّلٰوةَ

دهغه څخه داخرگنده ده چې حضرت ابراهیم ؑ دخپل اولاد دپاره مشغله دبیت الله اولمونځ کولو غوښتله اوکه داسې نه وای نوبیا داڅه گرانه خبره نه وه چې دمکې څخه داسې گلذار جوړ سوی وای چې دمشق او بیروت به ورباندې قصد کولی.

(دمیوو درزق څخه مراد دژوند ټول ضروریات دي)

ثمرات لفظ چې دثمره جمع ده ددې معنٰی ده میوه اوپه ظاهره کې ددې څخه مراد د درختو میوه ده لیکن دسورت قصص په آیت نمبر ۵۷ کې ددې دقبولیت اظهارپه دې الفاظوکې سوي دی، يُجْبٰى إِلَيْهِ ثَمَرٰتُ كُلِّ شَيْءٍ: په دې الفاظوکې خو یوه دا خبره هم ده چې په مکه کې ددې میوو دپیدا کیدلو وعده نه ده سوې بلکه دنورو ځایونو څخه به دلته راوړل سي، څکه چې دلته د يُجْبٰى دلفظ معنٰی او مفهوم هم دغه دی، دوهمه خبره په دې الفاظو کې دا ده چې، ثَمَرٰتُ كُلِّ شَجَرٍ یې ویلې نه دي بلکه ثَمَرٰتُ كُلِّ شَيْءٍ یې ویلې دي چې په داسې تعبیر اوالفاظوکې اشاره دې خبرې ته ده چې دثمرات څخه مطلق دهرشي حاصلات مراد دي برابره خبره ده که هغه ددرختې څخه پیداوې اوکه دبل شي څخه پیداوې، نو په دې کې دمشینونو پیداوارهم دا خل سوه او هم دغه شان دمختلفو دست کاریانو سامان دا خل سو، مطلب دا چې دژوند ټول ضروریات په دې تعبیرکې راغلل اودحالاتو اوواقعاتو دمشاهدې څخه دا هم ثابته ده چې الله ﷻ که څه هم دمکې مځکه دکاشتکارۍ مځکه نه ده جوړه کړې اونه دصنعت کارۍ لیکن دټولې دنیاپیدا کیدونکې شیان دلته حاصلیږي، اوداخبره به شایدنن ترلوی لالوی صنعتي ښار ته حاصله نه وي، چې په هغه کې دټولې دنیا مصنوعات په آساني او زیات مقدار کې حاصلیږي.

(دحضرت ابراهیم ؑ احتیاط)

ددې دعا څخه مخکې کله چې حضرت ابراهیم ؑ دخپل اولاد دپاره دامامت اواقتدارپه دعا کولوکې دمؤمن اوکافر فرق نه ووکړې نو هلته دالله ﷻ دطرفه دا ارشاد وسو چې دا دعا دمومنانوپه حق کې قبوله ده او دظالمانو اومشرکانو په حق کې قبوله نه ده، حضرت ابراهیم ؑ ته دلته هغه مخکنۍ خبره ور په یادیږي نو په دعا کولوکې احتیاط کوي، نوپه خپله دعاکې داقید لگوي چې دا دخوشحالۍ او دامن او امان دعا یوازې دمؤمنانو دپاره غواړم، نوالله ﷻ دحضرت ابراهیم ؑ ددې بیرې اواحتیاط دا قدر وکې چې ددنیا داخوشحالي اوامن به مونږ ټولوته ورکو، که څه هم هغه ظالم اومشرك ولې نه وي البته مومنان چې هغوی ته به دنیاکې دا خوشحالي اوامن ورکول کیږي نو په اخرت کې به ورته هم ورکول کیږي او کافرانو ته به په آخرت کې دعذاب ورکولو څخه ماسوا بل څه نه وي.

(په خپل نیک عمل باندې داعتماد اوقناعت نه کولو سبق اوتعلیم)

رَبَّنَا تَقَبَّلْ مِنَّا: حضرت ابراهیم ؑ دخپل الله ﷻ دحکم په تعمیل کې دشام ملك پرینږوي او دمکې په رڅو غرونو کې یې خپل اهل اوعیال دیره کې اودبیت الله په جوړولوکې یې خپل ټول قوت صرف کې

دا داسې موقع وه چې ددا سې مجاهده کوونکي په زړه کې يولويې پيداسې اوپه خپل عمل اوکار باندې فخر کوونکي سي ، ليکن دلته په دې موقعه کې حضرت ابراهيم خليل الله دی ، دربِ العزت د دربار عزت اوجلال پيژندونکی دی چې يوانسان دالله ﷻ دشان برابر عبادت اواطاعت کولی نه سي هرسړی دخپل قوت اوهمت برابرعمل کوی نوپه دې وجه هيچاته په کارنه دي چې هغه په خپل لوی لالوی عمل فخر وکي بلکه هغه ته دا په کار دي چې په ډيری زاری اومنت سره دعاوکی چې ای الله ﷻ زمادا عمل قبول کړه، ددې خبرې تلقين اوتعليم حضرت ابراهيم ﷺ په دې دعا کولوکې کوی ، چې په هغه کې حضرت ابراهيم ﷺ وايي چې .

(ای زمونږ پروردګاره! ته زمونږ دا عمل قبول کې ځکه چې ته اوريدونکی اوعلم لرونکی يې ، زمونږ دعا اوری او زمونږ نيتونه پيژنی)

رَبَّنَا وَاجْعَلْنَا مُسْلِمَيْنِ لَكَ : دا دعا هم ددغه معرفت اوبيری نتيجه ده چې کوم معرفت اوخشيت ابراهيم ﷺ ته حاصل وو چې ګوره ددې بې مثله کارنامو داطاعت اوفرمان برداری ځخه وروسته هم دا دعا کوی چې مونږ دواړه خپل فرمان بردار جوړکړې ، وجه دا ده چې څومره دچا دالله ﷻ معرفت زياتيږی دومره په ده کې دا احساس هم زياتيږی چې مادوفا داری اوفرمان برداری حق پوره نه کې .

وَمِنْ ذُرِّيَّتِنَا: په دې دعاکې يې هم خپل اولاد شامل کی، ددې څخه دامعلوميږی چې دالله ﷻ بندګان که دالله ﷻ په لاره کې دخپل ځان اواولاد تير وی خو سره ددې دوی دخپل اولاد سره محبت هم لری، ليکن ددې محبت درستی تقاضاوی پوره کوی هغه درستی تقاضاوی چې هغه ته عام خلک نه رسيږی، ځکه عام خلک خو يوازی دخپل اولاد دصحت او راحت خيال کوی د دوی ټول شفقت داولادپه باره کې چې دی هغه يوازې د دوی دراحت خيال دی ليکن دالله ﷻ مقبول بندګان دخپل اولاد دپاره ترجسمانی راحت زيات دروحانی راحت خيال لری اوتر دنيوی راحت ډير دآخرت دراحت غم لری، نوپه دې وجه په دعاکې وايی چې زماپه اولادکې يوه ډله پوره فرمان برداره جوړه کړه دخپل اولاد دپاره په دعا کولو کې يو حکمت بل هم دی هغه دا چې تجربه شاهده ده چې کوم خلک په قوم کې لوی ګڼل کيږی د دوی اولاد که چيری د دوی په لاره پاته سی نو په عامو خلکو کې د دوی مقبوليت فطری کيږی او د دوی په صالح کيدو سره دعامو خلکو اصلاح کيږی (بحرِ محيط)

دحضرت ابراهيم خليل الله دا دعا هم قبوله سوه چې دده په اولاد کې دهميشه دپاره دا خلک را غلل چې په حق دين باندی قائم وه اودالله ﷻ فرمانبردار بندګان وه ، دجاهليت په دورکې چې کوم وخت ټوله دنيا اوخصوصاً عرب په شرك اوبت پرستی کې غرق وه ، په دغه وخت کې هم دحضرت ابراهيم ﷺ په اولاد کې څه خلک داسې وه چې هغوی دتوحيد او دآخرت عقيده درلوده، لکه زيدبن عمرو بن نفيل اوقيس بن ساعده سو ، دنبی کريم ﷺ دنيکه مبارك حضرت عبد المطلب بن هاشم په باره کې هم دا

روایت دی چې هغه دشرك اوبت پرستی څخه بی زاره وو (بحر محیط)

أَرِنَا مَنَاسِكَنَا: مناسك دمنسك جمع ده، دحج عملونوته مناسك ویل کیږی اودحج ځایونوته هم لکه عرفات منٰی مزدلفه ، مناسك ویل کیږی، دواړه مراد کیدی سی ، اوددعا حاصل دا دی چې مونږته دحج اعمال اودحج ځایونه په پوره طریقی سره وښیی دغه وجه ده چې د(أَرِنَا) لفظ یی وفرمایی چې هغه ته وښیی مونږته اودالیدل په سترګو هم کیږی او په زړه هم، نو دحج ځایونه دجبرئیل ﷺ په ذریعه په سترګویی ورته وښوول، اودحج احکام یی ورته دتعلیم په ذریعه وښوول چې دا دزړه کتل دی.

رَبَّنَا وَابْعَثْ فِيهِمْ رَسُولًا مِّنْهُمْ يَتْلُوا عَلَيْهِمْ آيَاتِكَ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ

ای پروردګاره زمونږ ولیږی په دوی کی یو رسول د دوی څخه چې وایی پر دوی باندی ستا آیاتونه اوښیی دوی

وَالْحِكْمَةَ وَيُزَكِّيهِمْ ۚ إِنَّكَ أَنتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿١٢٩﴾

ته کتاب او دحکمت خبری اوپاکوی دوی بیشکه هم ته یی زبردست اولوی حکمت والا.

لنډتفسیر: ای زمونږ پروردګاره! او(دادعاهم کووچې) په دی ډله کی (چې دپیدا کیدلودعایی په خپل او لادکی کوو) ددوی څخه یوپیغمبرهم مقررکی چې دی خلقوته ستاآیاتونه وایی اواوروی یی اودوی ته د(آسمانی) کتاب (دمضمونونو) او (په دی کی) دحکمت (حاصلولو) تعلیم ورکوی (ددی تعلیم اولوستنی په ذریعه یی دجهالت دخیالونو اوعملونو څخه) پاکوی بیشکه هم ته یی غالب قدرت اوکامل انتظام والا.

(دالفاظو تشریح)

يَتْلُوا عَلَيْهِمْ آيَاتِكَ: یتلو دتلاوة دمصدرڅخه جوړ دی او دتلاوت معنٰی ده پیروی کول دقرآن اوحدیث په اصطلاح او ژبه کی دالفظ دقرآن کریم او دنورو آسمانی کتابونو او دوحی الهی دویلو دپاره استعمالیږی ځکه چې ددی کلام په ویلو باندی ددی کلام پوره پیروی کول لازم دی چې څه رنګه دالله ﷻ دطرفه څخه نازل سوی وی ، هغه ډول یی ویل ضروری اولازمی دی ، دخپل طرفه دڅه لفظ یادزور زیر زیاتول اوکمول یی روانه دی.

امام راغب رحمه الله په مفردات القرآن کی ویلی دی چې دکلامی الهی څخه ماسوا دبل یوه کتاب ویلو ته تلاوت په عرف کی نه ویل کیږی.

وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ: دکتاب څخه مرادکتاب الله دی اودحکمت لفظ په عربی ژبه کی ددیرو معناوٗ دپاره راغلی دی یعنی حق خبری رسیدلوته حکمت وایی عدل انصاف علم اوحلم ته حکمت وایی (قاموس)

امام راغب رحمه الله لیکی : دحکمت لفظ کله چې دالله ﷻ دپاره استعمال سی نو ددی معنٰی ده دټولو شیانو مکمله پیژندګلوی اومضبوط پیدا کول ، اوکله چې دالله ﷻ څخه ماسوا دبل چا دپاره استعمال سی نو بیا ددی معنٰی ده صحیح پیژندګلوی اوښه عملونه.

اودلته په آیت کی دحکمت دلفظ څخه مرادڅه دی ؟ صحابه ﷺ اوتابعین مفسرین رحمهم الله چی هغوی دقرآن کریم دمعناؤ هغه تشریح کوی کومه چی یی دنبی ﷺ څخه زده کړي ده دحکمت معنی یی دلته په مختلفو الفاظو سره بیان کړي ده لیکن ددی ټولو الفاظو خلاصه اومطلب هم یوشی دی دنبی ﷺ سنت، دتفسیر امامان ابن کثیر اوابن جریر دحضرت قتاده رحمه الله څخه دغه تفسیر نقل کړي دی ، چا ددی معنی دقرآن تفسیر اخیستی دی اوچاپه دین کی پوه حاصلول اخستی ده اوچا داحکامو شرعیه وو علم اوچا دهغه احکامو الهیه وو علم چی درسول الله ﷺ دبیان څخه معلومیدی سی اخیستی ده او دا ظاهره خبره ده ، چی ددی مطلب او حاصل حدیث اوسنت رسول الله ﷺ دی .

وَيُزَكِّيهِمْ: لفظ دزکوة څخه جوړ دی او ددی معنی ده پاکی اودا لفظ دظاهری اوباطنی دواړه قسمه پاکیو دپاره ویل کیږی .

علوم اومسائل: د ذکر سوی تشریح څخه دآیت مفهوم واضح سو چی حضرت ابراهیم ﷺ دخپل راتلونکی نسل د دواړو جهانو دکامیابی دپاره دالله ﷻ څخه دا وغوښتل چی زماپه اولاد کی یو رسول را ولیږه چی دوی ته ستا آیاتونه وایی اودقرآن اوسنت تعلیم ورکوی او دوی دظاهری اوباطنی پلیتیو څخه پاکوی ، او دعاء یی بیاداسی کړي ده چی دا رسول دی دده په اولادکی وی ، دا ځکه چی اول په دی کی دده داولاد سعادت اوعزت دی ، دوهم دا چی کله دا رسول ددی قوم څخه وی نو دوی به دده چال چلن اوخوی وخصلت څخه خبر وی نو په څه دوکه اوټګی کی به مبتلا نه سی په حدیث کی دی چی حضرت ابراهیم ﷺ ته ددی دعا جواب دالله ﷻ دطرفه داحاصل سو چی ستا دعا قبوله سوه او دا پیغمبر به په آخره زمانه کی ولیږل سی (ابن جریر، ابن کثیر)

(درسول الله ﷺ دولادت خصوصیات)

دامام احمد رحمه الله په مسندکی یوحدیث دی چی نبی ﷺ فرمایلی دی چی زه دالله ﷻ په نزد هغه وخت خاتم النبین وم کله چی حضرت آدم ﷺ لاپیدا نه وو، بلکه هغه وخت چی دهغه خمیر جوړیدی، اوزه تاسی ته دخپلی معاملی شروع ښیم چی زه دخپل پلارحضرت ابراهیم ﷺ ددعا اودحضرت عیسی ﷺ دزیری اودخپلی مور مبارکی دخوب مظهر یم، دحضرت عیسی ﷺ د زیری څخه دهغه ﷺ دا قول مراد دی ، مُبَشِّرًا بِرَسُولٍ يَأْتِي مِنْ بَعْدِي اسْمُهُ أَحْمَدُ: اومور مبارکی یی دحمل په وخت کی داخوب لیدلی ووچی زمادنس څخه یو نور ووتی چی په هغه سره دشام دملك لوی لوی مانی وځلیدی ، بیا دقرآن کریم په دوو سورتونوکی یعنی سورة آلِ عمران اوسورة جمعه کی دنبی ﷺ دپیغمبر لیږلو چی کومه تذکره سوي ده په هغه کی ددغه الفاظو اعاده سوي ده کوم چی دحضرت ابراهیم ﷺ په دعاکی دلته ذکردی ، نو په دی کی اشاره دی طرف ته ده چی حضرت ابراهیم ﷺ دکوم پیغمبر دلیږلو دپاره دخدای ﷻ څخه دعاکړی وه هغه نبی کریم ﷺ دی ، دآیت دالفاظو دتشریح او دده دمفهوم واضح کیدلو څخه وروسته په

دی لاندینیو خبرو سوچ کول په کار دی.

(دپیغمبر دلیږلو دری هدفونه)

دسورة بقرة په دی آیت کی اودسورة آل عمران اوسورة جمعه په آیاتونوکی دنبی ﷺ په باره کی یو مضمون په یوشان الفاظوسره بیان سوي دی چی په هغه کی دنبی ﷺ دنیاته دراتللو مقاصد یادده دنبوت دوعدی فرائض دری بیان کړل سوي دی، یو دآیاتونو ویل دوهم دکتاب اوحکمت تعلیم ورکول دریم دخلګو داخلاقو اعمالواو نورو پاکول.

(مخکني مقصد دآیاتونو تلاوت)

دلته دا خبره دفکر وړ ده چی دتلاوت تعلق دالفاظو سره دی او دتعلیم تعلق دمعناووسره دی نو دلته دتلاوت او تعلیم جلا جلا بیانولو ښخه دا مطلب را ووتی چی څه رنګه دقرآن کریم معنی مقصد او غرض دی ، هم دارنګه دده الفاظ مستقل حیثیت لری اومستقل غرض هم دی ځکه چی دقرآن کریم دالفاظو تلاوت کول اوحفاظت کول فرض اومهم عبادت دی ، دلته دا خبره هم دفکر کولو قابله ده چی دنبی کریم ﷺ نیغ په نیغه مخاطب خلګ هغه عرب وه چی هغوی یوازی په عربی ژبه نه پوهیدل ، بلکه ورسره ورسره دعربی ژبی فصیح اوبلیغ تقریر کوونکی اوشاعران وه نو دوی ته عربی قرآن ویل خوپه ظاهره دتعلیم دپاره کافی وو ، دوی ته جلا دترجمی اوتفسیر کولوڅه ضرورت نه وو نوبیا دآیاتونو ویلو یوجلا مقصد او دکتاب دتعلیم جلا مقصد درسالت دپاره ضرورت څه دی کله چی دعمل دمخی دا دواړه مقصدونه یوکیږی په دی خبره که فکروکړل سی نو دوی مهمی نتیجی به مخ ته راسی اوله دا چی قرآن دنورو کتابونوپه شان یوکتاب نه دی چی په هغوی کی مقصود یوازی معنی وی اوالفاظ په کښی اصلی مقصد نه وی اوکه په دی الفاظوکی څه معمولی رد اوبدل وسی هم نوڅه حرج هم نه ګڼل کیږی، بلکه په قرآن کریم کی چی څنګه معنی مقصود ده ، دغه رنګه الفاظ هم مقصود دی ، او دقرآن دالفاظو سره دخاص خاص شرعی احکامو تعلق دی ، دغه وجه ده چی په اصول فقه کی دقرآن کریم دا تعریف سوي دی چی ، هُوَ النَّظْمُ وَالْمَعْنٰی جَمِیْعًا یعنی قرآن دالفاظو او دمعنی دواړو نوم دی چی ددی څخه دا معلومه سوه که چیری دقرآن معنی په نورو الفاظوکی یاپه نورو ژبوکی بیان سی نو دی ته قرآن نه ویل کیږی که څه هم مضامین یی بالکل صحیح ولی نه وی ، هم دغه رنګه که چیری دقرآن مضامین په بله ژبه کی په لمانځه کی وویل سی نولمونځ نه اداکیږی اوهم دغه رنګه هغه ټول احکام چی دقرآن په باره کی دی دی ته نه حاصلیږی ، دغه وجه ده چی دامت فقهاؤ دقرآن کریم ترجمه بغیر دقرآن دمتن څخه دچاپ کولو او دلیکلو منع کړي ده.

خلاصه دا ده چی په دی آیت کی درسول ﷺ په فرائضوکی دتعلیم دکتاب څخه علاوه دآیاتونو تلاوت کول یومستقل اوجلا فریضه بیان کړل سوه اوپه دی سره دی خبری ته یی اشاره وکړه چی څنګه په قرآن

کی معانی مقصود دی هم دغه رنګه دده الفاظ هم مقصود دی ځکه چی تلاوت خو دالفاظوکیږی دمعناؤ تلاوت نه کیږی ، نو په دی وجه څنګه چی دنبی ﷺ په فرائضوکی تعلیم شامل دی هم دغه رنګه دده په فرائضوکی دالفاظو تلاوت اوحفاظت هم یوه مستقله فریضه ده که څه هم په دی کی خوشك نسته چی دقرآن دنازلیدو مقصد دده په ښوول سوی نظام باندی عمل کول او دده په تعلیماتو پوهیدل اوپوهول دی اویوازی دده په الفاظو یادولو صبر اوقناعت کول ، دقرآن کریم دحقیقت څخه ناواقفتیا او دقرآن ناقدری ده .

لیکن سره ددی دا ویل هم هیڅکله صحیح نه دی چی ترڅو دقرآن کریم دالفاظوپه معنی پوهه حاصله نه وی نو دقرآن کریم الفاظ دطوطی په شان لوستل اولولول بی کاره دی ، ددی خبری وضاحت ځکه کوم چی نن دیر خلګ قرآن کریم په نورو کتابونو قیاس کوی او وایی چی ترڅو دیوه کتاب په مطلب څوك نه پوهیږی دهغه دالفاظو ویل هسی وخت خرابول دی لیکن دقرآن کریم په باره کی دا خیال لرل غلط دی ځکه چی قرآن کریم دالفاظو او دمعناوو دواړو نوم دی څه رنګه چی دده په معناؤ باندی پوهیدل او دهغه په احکامو عمل کول فرض اواعلی عبادت دی ، هم دغه رنګه دده دالفاظو تلاوت کول یو مستقل عبادت اولوی ثواب دی .

(دوهم مقصد دکتاب تعلیم)

دغه وجه ده چی رسول ﷺ اوصحابه کرامو ﷡ چی هغو دقرآن دمعناؤ ترټولو زیات علم درلودی یوازی په معنی باندی پوهیدل اوعمل کول کافی نه ګڼل، دپوهیدلو او دعمل کولو دپاره خویو وار دقرآن ویل کافی وه ، لیکن هغوی دقرآن ویل دخپل ټول عمر مشغله ګرځولی وه ، ترذی پوری چی بعضو صحابه ؤ ﷡ به روزانه دقرآن مجید یو ختم کوی اوبعضو به په دوو ورځوکی ختم کوی او اکثرو به په درو ورځو کی ختم کوی ، او په هره هفته کی دقرآن ختمول خو دپوره امت معمول پاته سوي دی ، دقرآن کریم دا اووه منزله کیدل ددغه هفته وارختم کولو دعمل علامه ده درسول ﷺ او دصحابه کرامو ﷡ دا عمل داښیی چی څه رنګه دقرآن کریم په معناوو باندی پوهیدل اوعمل کول اصلی عبادت دی ، دغه رنګه دده دالفاظو تلاوت کول په خپل ځای کی یو اعلی عبادت اودانوارو اوبرکاتو سبب دی نو په دی وجه دنبی کریم ﷺ په فرائضوکی دآیاتونو تلاوت ته یوجلا حیثیت اومقام ورکول سو، مطلب دا دی چی کوم مسلمانان فی الحال دقرآن په معناؤ باندی نه پوهیږی هغه دی په دی بدبختی کی مبتلا نه سی چی یوازی الفاظ ویل بی فائدی وګڼی او ددی ثواب څخه محرم پاته نه سی ، دا کوشش کول ضروری دی چی دقرآن کریم په معانیو باندی یوڅوك پوه سی او دقرآن کریم دحقیقی برکتونو مشاهده وکی او دغه رنګه دقرآن دنازلیدلو اصلی مقصد پوره سی قرآن خو معاذ الله دجادو په شان نه دی چی یوازی ددم دپاره استعمال سی .

دخبرې خلاصه دا ده چې په دې آيت کې دنبي کريم ﷺ دمنصب نبوت دفرائضو په بيان کې دا وښوول سوه چې دآياتونو تلاوت دنبي کريم ﷺ دفرائضو څخه هم يوجلا فريضه وښوول سوه نو ددې څخه دا خبره په ډاګه سوه چې په قرآن کريم باندې دپوهيدو دپاره يوازې په عربي باندې پوهيدل کافي نه دي بلکه ددې دپاره دنبي ﷺ دزده کړې ضرورت دی ، لکه چې دټولو علمونو او فنونو په زده کړه کې يو سړی يوازې دکتاب په مطالعې باندې فائده نه سي اخستی بلکه هغه که چيرې ددې کتابونو څخه فائده اخيستل غواړي نو هغه به خامخا ددغو کتابونو ماهر ته رجوع کوي او دهغه شاګردي به کوي ، نو دغه شان قرآن کريم هم دی چې دده په مضامينو باندې پوهيدل يوازې دعربي ژبې په پوهيدلو سره نه کيږي بلکه درسول ﷺ په تعليم سره دقرآن کريم دمضامينو صحيح علم او فهم حاصليدی سی نوقرآن کريم درسول ﷺ دتعليماتو څخه جلا کول ځان ته دوکه ورکول دي که چيرې دقرآن کريم دمضامينو دښولو ضرورت نه وي نو بيا دپيغمبر دليږلو څه ضرورت نه وو ليکن الله ﷻ عليم اوحکيم دی هغه ته ښه معلومه ده چې په قرآن کريم باندې دپوه کيدلو دپاره ددنياترنورو کتابونو داستاذ دښوونې زيات حاجت دی اوبيا ددې دپاره عام استاد هم کافي نه دی ، بلکه ددې استاذهغه څوك کيدی سی چې هغه ته دوحي په وجه دالله ﷻ سره دخبرو کولو عزت حاصل سوی وي يعنې چې نبي او رسول وي ، نو په دې په وجه قرآن کريم کې دنياته دنبي کريم ﷺ دليږلو يومقصد دا مقرر سو چې دی دقرآن کريم دمعناؤ او حکمونو تشريح وکي ، الله ﷻ فرمايي ، لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ مَانُزِّلَ اِلَيْهِمْ (مونږته په دې وجه ليږلی يې چې ته خلکو ته دالله ﷻ دنازلو سوو آياتونو تشريح وکې)

دکتاب دتعليم اوښوونې سره سره دنبي کريم ﷺ په فرائضوکې يوه بله فريضه دحکمت تعليم اوښوونه هم مقررسوي ده اوڅه رنګه چې مامخکې دا وويلې دي چې دحکمت لفظ په عربي کې دډيرو معناؤ دپاره راغلی دی ، ليکن صحابه کرامو ﷺ اوتابعينو رحمهم الله دحکمت تفسير په سنتِ رسول ﷺ سره کړي دی ، او ددې څخه دا معلومه واضحه سوه چې څه رنګه دنبي کريم ﷺ په ذمه باندې دقرآن کريم دمعناؤ ښوول دي دغه رنګه دده په ذمه باندې په خپل عمل اوقول سره دخلکو تربيت کول هم دي ، اوپه دې وجه نبي کريم ﷺ فرمايلي دي چې ، اِنَّمَا بُعِثْتُ مُعَلِّمًا (زه معلم ليږل سوی يم) او دا ظاهره خبره ده چې کله دنبي کريم ﷺ دوجود غرض اومقصد معلم کيدل سوه نو دده دامت دوجود غرض اومقصد متعلم او شاګرد کيدل سوه ، نو په دې وجه هرمسلمان سړي اوښځې ته طالب علم کيدل په کار سوه ، که چيرې چاته دقرآن کريم او دسنت دپوره علمونو دحاصلولو فرصت نه وي نو کم ازکم دې ددې دضرورت په اندازه دعلم حاصلولو غم اوفکر وکي .

(دريم مقصد تزکيه)

دريم مقصد دنبي کريم ﷺ دنبوت په فرائضوکې تزکيه ده ، او ددې معنی ده دظاهري اوباطني پليتيو

څخه پاکول ظاهري پلیتي خوهر مسلمان پیژني ، اوباطني پلیتي کفر شرك تکبر حسد بغض کینه ددنیا محبت او نور دي ، دقرآن کریم اوسنت په تعلیماتوکي که څه هم چي ددي ټولو شیانو بیان راغلی دي لیکن بیاتزکیه دنبي کریم ﷺ په جلا اومستقل فریضه مقررکولوکي دي خبري ته اشاره ده چي څه رنګه یوازي دالفاظوپه معناوو باندي دپوهیدلو څخه یوفن اوعلم نه حاصلیږي دغه رنګه په نظري اوعلمي طور سره دفن دحاصلیدلو څخه ددي فن استعمال اوپه دي فن کي کمال نه حاصلیږي ترڅو چي دیو تربیت ورکوونکي ترپاملرني لاندي ددي مشق ونه سي .

په سلوك اوتصوف کي دیوکامل شیخ اوپیر دتربیت ورکولو دغه مقام اومرتبه ده چي په قرآن کریم اوسنت کي چي کوم احکام په علمي طور سره بیان سوي دي ، دهغوی دعملي کیدلو عادت په مریدانو کي واچوي .

(دهدایت او اصلاح دوې سلسلي کتاب الله او رجال الله)

اوس ددي سلسلي دوي خبري نوري قابل غور دي ، اول دا چي الله ﷻ دانسان دپیدا کولو څخه واخله دخاتم الانبیاء ﷺ ترزماني پوري دانسانانو داصلاح اوهدایت دپاره دوي سلسلي جاري درلودلي دي ، یوه دآسماني کتابونو سلسله اودوهمه ددغه کتابونو دښوونکو سلسله ، څه رنګه چي یی یوازي کتاب نازلول دهدایت او اصلاح دپاره کافي ونه ګڼل ، دغه رنګه یوازي بغیر دکتاب څخه دپیغمبرانو لیږل یی دهدایت دپاره کافي ونه ګڼل بلکه دا دواړي سلسلي یی جاري وساتلي ، دالله ﷻ داعادت په کوم باندي چي قرآن کریم یی شهادت کوي چي دخلکو داصلاح اوفلاح دپاره یی دا دواړي سلسلي جاري کړي دیو لوی علم دروازه خلاصه کړه هغه دا چي دانسان دصحیح تعلیم اوتربیت دپاره نه یوازي کتاب کافي دي اونه یوازي یو تربیت ورکوونکي انسان کافي دي بلکه ددي دپاره یوطرف ته دآسماني هدایاتو اودالله ﷻ دقانون ضرورت دي چي دهغه نوم کتاب یاقرآن دي اوبل اړخ ته دیومعلم اوتربیت ورکوونکي انسان ضرورت دي چي هغه په خپل تربیت سره عام انسانان دآسماني هدایاتو څخه خبرکي او بیایي په دي باندي عمل کوونکي وګرځوي ، اوبیاداسي عمل کوونکي چي دا عمل د دوي خوي او خصلت وګرځي،ځکه چي دانسان اصلي معلم اوتربیت ورکوونکي بس انسان کیدی سی کتاب معلم یا تربیت ورکوونکي نه سی کیدی، البته دومره ده چي کتاب په تعلیم اوتربیت ورکولوکي مددکولی سی دغه وجه ده چي څه رنګه داسلام ابتداء دیوکتاب اویو معلم څخه وسوه او ددي دواړو دګډون څخه یوه صحیح اومثالي معاشره په دنیاکي پیداسوه دغه رنګه دراتلونکو نسلونو دپاره هم یوطرف ته دپاك شریعت اوبل طرف ته دخدای ﷻ دبندګانو سلسله جاري پاته سوه ، قرآن کریم ځای په ځای ددي خبري ارشاد کړي دي ، په یوځای کي ارشاد دي .

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَكُونُوا مَعَ الصَّادِقِينَ

(ای ایماندارو! دالله ﷻ څخه وبیریږی او درښتینو خلکو سره سی)

په بل ځای کی دصادقینو په بیان کی فرمایی .

أُولَٰئِكَ الَّذِينَ صَدَقُوا وَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُتَّقُونَ .

او دغه خلگ رېښتيني دي او دغه خلگ دي پرهيزګاره .

دصراط مستقيم دهدايت دښوولو دپاره چې هغه دسورة فاتحې مطلب او خلاصه ده اوسورة فاتحه په خپل ځای دټول قرآن کريم خلاصه ده صراط القرآن ياصراط الرسول اويا صراط السنة نه دی ويل سوی بلکه دخدای ﷻ دخه بندګانو پته ورکړل سوي ده چې د دوی څخه صراط مستقيم حاصلیږی ارشاد دی.

صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ .

يعنی صراط مستقيم دهغو خلګولار ده چې په هغوی باندی دالله ﷻ انعام سوي دی نه دهغو خلګو لاره چې ګمراه سوي دی .

په بل ځای کی ددی خلګوچې په هغوی دالله ﷻ انعام دی وضاحت اوتشريح کړل سوي ده الله ﷻ فرمايي .

فَأُولَٰئِكَ مَعَ الَّذِينَ أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِم مِّنَ النَّبِيِّينَ وَالصِّدِّيقِينَ وَالشُّهَدَاءِ وَالصَّالِحِينَ .

او هم دغه رنګه نبی کريم ﷺ دخپل ځان څخه وروسته دبعضو حضراتو په دينی معاملوکی دتابعداری کولو حکم کړی دی ، دترمذی په صحيح حديث کی دی .

يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنِّي تَرَكْتُ فِيكُمْ مَا إِنْ أَخَذْتُمْ بِهِ لَنْ تَضِلُّوا كِتَابَ اللَّهِ وَعِتْرَتِي أَهْلَ بَيْتِي .

(ای خلګو! زه ستاسی دپاره دخپل ځان څخه وروسته دوه شيان پريږدم ، دا دواړه مضبوطه ونيسی نوتاسی به ګمراه نه سی ، يو دالله پاك كتاب او بل زما اولاد او اهل بيت)

او دصحيح بخاری په حديث کی ارشاد دی .

اِقْتَدُوا بِالَّذِينَ مِنْ بَعْدِي أَبِي بَكْرٍ وَعُمَرَ ، زماڅخه وروسته دابوبکراوعمر(رضي الله عنهما) تابعداری کوی .

اوپه يوبل حديث کی ارشاد دی .

عَلَيْكُمْ بِسُنَّتِي وَسُنَّةِ الْخُلَفَاءِ الرَّاشِدِينَ .

زماپه طريقه اودخلفآء راشدينوپه طريقه عمل کوی دخبری خلاصه داسوه چې دقرآن کريم ددی هداياتو څخه اودنبی کريم ﷺ ددی ارشاداتو څخه دا خبره واضحه سوه ، چې دقومونو د اصلاح او تربيت دپاره په هره زمانه اوپيړی کی دوه شيان ضروری دی يو قرآنی هدايات او دوهم په دی باندی دپوهولو او دعمل کولو دملکی دپيدا کولو دپاره دشريعت دماهرانو او دالله ﷻ دبندګانو تعليم اوترتيب .

او بيا دا دواړه هم په داسی طريقه سره چې دهريوه په حق کی څه زياتی اوکمی را نه سی ، ځکه چې په کمی اوزياتی سره دفائدی په ځای نقصان او داصلاح په ځای فساد حاصلیږی او دا زياتی اوکمی داسی دی چې څه خلګ کتاب الله شاته غورځوی اوعالمان اومشائخ دخپل مقصود قبله ګرځوی اودا تحقيق نه کوی چې آيادغه عالمان اومشائخ دشريعت موافق عمل کوی اوکه نه ، اودامرض خوپه اصل

کی دیهودو اونصاراؤ دی چی.

اتَّخَذُوْٓا اَحْبَارَهُمْ وَرُهْبَانَهُمْ اَرْبَابًا مِّنْ دُوْنِ اللّٰهِ.

هغوی خپل علماء اومشائخ دالله ﷻ څخه ما سوا خپل معبودان او دمقصود قبلی گرځولی دی.
او دا ظاهره خبره ده چی دا طریقه دشرك اوکفر طریقه ده اوپه لکونو خلک په دی لاره کی برباد سوي دی اوبربادیږی اوبعضی خلک داسی هم سته چی دقرآن اوحدیث علوموپه حاصلولوکی دځه معلم اوتربیت ورکوونکی ضرورت نه گڼی ، او وایی چی مونږ ته یوازی کتاب الله کافی دی نه دماهرانو عالمانو مونږ ته څه ضرورت سته اونه دتربیت یافته وو مشائخو حاجت، او دا بله گمراهی ده چی ددی یی نتیجه دا ده چی سړی ددین څخه وزی ، څکه چی دماهرینو دامداد څخه بغیر دیوفن حاصلول دانسان دفطرت څخه یوه مخالفه خبره ده، نوچی کوم کسان داسی کارکوی نو هغوی به ضرورپه غلطی کی لویږي او دا غلطی کله سړی ددین څخه باسی.
نو په دی وجه ضروری سوه چی ددی دواړو شیانو څخه په خپل مقرر حدکی فائده واخیستل سی اودا وگڼل سی چی اصلی حکم خو دالله وحده لاشریك له دی ، او تابعداری خو په اصل کی دده ده ، رسول ﷺ خو هم په دی باندی عمل کوونکی دی او دنورو خلکوپه دی باندی دعمل کوونکو جوړونکی دی ، دپیغمبر فرمانبرداری یوازی په دی لحاظ سره کیږی چی دغه تابعداری بعینه دالله ﷻ تابعداری ده البته ددی سره که چیری په قرآن اوحدیث باندی په پوهیدلوکی او د دوی په حکمونو باندی په عمل کولوکی کوم علمی یاعملی مشکلات مخ ته راسی نو ددی دپاره دماهرینو دقول اوفعل څخه امداد اخیستل ضروری دی.
په ذکر سوی آیت کی ، هرکله چی دنبی کریم ﷺ په فرائضوکی دکتاب ښوونه دا خله سوه نو ددی څخه یوه بله فائده هم راووته هغه دا چی لکه څه رنگه چی قرآن کریم تر قیامته محفوظ دی نو دا ضروری سوه چی دنبی کریم ﷺ تعلیمات به هم په مجموعی حیثیت سره ترقیامته محفوظ اوباقی دی ، که داسی نه سی نو بیابه یوازی دقرآن دالفاظو دمحفوظ کیدلو څخه دقرآن دنازلیدلو مقصد پوره نه سی، او دا هم ظاهره خبره ده چی درسول ﷺ تعلیمات هغه دی چی هغه ته حدیث اوسنت ویل کیږی او دحدیث اودسنت دحفاظت وعده دالله ﷻ دطرفه څخه که څه هم چی دهغه درجه نه ده چی کومه دقرآن کریم دحفاظت دپاره ده. اِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ وَاِنَّا لَهٗ لَحٰفِظُوْنَ (مونږقرآن نازل کړي دی اوبس مونږ دده حفاظت کوونکی یو)
هغه داسی چی دقرآن کریم الفاظ حتّی چی زور زیر بالکل محفوظ راروان دی اوترقیامته به محفوظ وی ، اوسنت رسول ﷺ که څه هم دغه رنگه محفوظ نه دی لیکن په مجموعی حیثیت سره دنبی کریم ﷺ دسنت محفوظ کیدل دمذکوره آیت له مخی څخه لازمی دی او دالله ﷻ شکر دی چی دا ترننه پوری

محفوظ راروان دی کله چی دچا دطرفه څخه په دی کی دغلطو روایتونو ګډون سوي دی نو دسنت ماهرینو دغه روایات دسنت څخه کښلي دی اوترقیامته پوری به دغه سلسله جاری وی،

رسول الله ﷺ فرمایلی دی چی زماپه امت کی به ترقیامته داسی ډله داهل حق اواهل علم موجوده وی چی قرآن اوحدیث به په درستی طریقی سره محفوظ کوی اوپه دی کی دهر دځانه اچول سوی شی به اصلاح کوی.

خلاصه دا ده چی هرکله په قرآن کریم باندی دعمل کولو دپاره درسول الله ﷺ سنت ضروری اولازمی دی ، نو ددی څخه دالازمه سوه چی ترقیامته دنبی کریم ﷺ تعلیمات دی هم باقی اومحفوظ سی ، نوپه دی آیت کی دتعلیمات رسول ترقیامته دباقی کیدلو اومحفوظ کیدلوپیش ګویی ده او دغه پیش ګویی صحیح ثابته سوي ده هغه داسی چی الله ﷻ سنت نبوی دصحابه کرامو ﷺ څخه واخله ترنن پوری دعلم حدیث دماهرو علماؤ او دمستندو کتابونو په ذریعی سره محفوظه کړي دی ، اوپه دی خبری سره دهغه دجل او الحاد حقیقت ښکاره سو چی هغه نن صبابعضی خلګ خپل ځان داسلام دحکمونو څخه دساتلو دپاره کوی ، او وایی چی دحدیث موجوده ذخیره محفوظه او قابل اطمینان نه ده ، دوی ته په دی خبره ځان خبرول په کار دی که چیری دحدیث اعتماد پورته سی نوبیاپه قرآن باندی داعتماد کولوځه لاره نه پاته کیږی.

په ذکرسوی آیت کی دنبی کریم ﷺ دنبوت دریم مقصد تزکیه مقرره سوي ده ، او دتزکیی معنٰی مخکی مونږ ذکر کړي ده ، دا تزکیه په دی وجه مستقل مقصد ګرځول سوي دی چی تعلیم که هرڅومره صحیح وی خوعادةً یوازی په تعلیم سره داخلاقو اصلاح نه سی کیدی ، داخلاقو اصلاح هغه وخت کیدی سی چی دیوه تربیت یافته په نګرانی کی د دوی عملی تربیت حاصل سی ، دا ځکه چی دتعلیم کارپه اصل کی سیده لاره ښوول دی اوداظاهره خبره ده چی منزل مقصودته درسیدلو دپاره یوازی لاره پیژندل کافی نه دی ، ترڅو پوری چی دقدم پورته کولو او دتللو همت ونه سی ، او دهمت دا نسخه بغیر دخاوندانو دهمت دملګرتیا اوتابعداری څخه ځه بل شی نه دی.

دعمل همت اوتوفیق دیوکتاب دویلویاپه یوکتاب باندی دپوهیدلو څخه نه پیداکیږی، ددی یوازی یوتدبیردی چی دالله ﷻ دبندګانوملګرتیااو د دوی څخه دهمت تربیت حاصل سی اودغه شی تزکیه ده.

دااسلامی تعلیماتودیرځرګند خصوصیت دی چی دتعلیم سره سره یی تزکیه ضروری کړي ده، دتزکیی څخه بغیر دتعلیم مقصدپوره کیدی نه سی ، دصحابه کرامو ﷺ په وخت کی چی کومه مثالی معاشره جوړه سوی وه اوچی هغوی به هرځای تلل فتح اونصرت به ددوی ملګری ؤ ، ددی وجه یوازی دا وه چی ددوی تعلیم دنبی کریم ﷺ په لاس سوی وو چی دایوازی تعلیم نه وو بلکه ورسره عملی تربیت هم وو.

نن صباځو دتعلیم ښه کولو دپاره قسم قسم کوششونه کیږی نصابونه بدلیږی رابدلیږی لیکن دتعلیم

دروح په صحیح کولو باندی څه فکر نه کیږی ، هغه دا چی دمعلم اومدرس اخلاقی حالت اومصلحانه تربیت ته وکتل سی ، نونتیجه یی دا ده چی سره د ډیرو کوششونو یومکمل انسان ددغه تعلیم څخه نه را پیدا کیږی او نه یوځای یوه مثالی معاشره جوړیدی سی.

تردی ځایه پوری خو درسالت اونبوت د درومقاصدو بیان وسو، اوس په آخرکی داګورو چی په دغه درو مقاصدو پوره کولوکی ترڅومره پوری نبی کریم ﷺ کامیاب سوی وو ، ددی خبری دپاره داپیژندل کافی دی چی کوم وخت نبی کریم ﷺ ددی دنیا څخه رخصت سو نوتردغه وخت مخکی دآیاتونو تلاوت کول دی درجی ته رسیدلی وو چی په ټوله جزیرة العرب کی قرآن کریم ویل کیدی سوای په زرګونو دده حافظان وه په سلګونو داسی خلګ موجود وه چی هغوی به هره ورځ یاپه دریمه ورځ قرآن کریم ختموی دکتاب دتعلیم اوحکمت دامقام او درجه وه چی ددنیا ټولی فلسفی دقرآن کریم په مخکی خړی پاته سوی وی ، دتوراة او انجیل تحریف سوی صحیفی افسانی ګرځیدلی وی، دقرآن کریم اصول اوقواعد دعزت اوشرافت معیار ګڼل کیدی ، دتزکیی دا حال ووچی کوم خلګ مخکی بداخلاقی مریضان وه اوس نه یوازی جوړسوی وه، بلکه کامیاب علاج کوونکی جوړسوی وو چاچی مخکی لاری شکولی اوس لاره ښوونکی جوړ سوی وه ، غرض دا چی ټولی بد اخلاق په ښو اخلاقو سره بدل سوی وه.

مطلب دا چی حضرت ابراهیم خلیل الله چی دکومو غرضونو دپاره دعا کړي ده اونبی کریم ﷺ ددی دپوره کولو دپاره لیږل سوی وو هغه دری سره غرضونه دنبی کریم ﷺ په مبارکه زمانه کی په کامیابی سره پوره سول ، اوبیاترده ﷺ ته وروسته دده ﷺ اصحابو ﷺ دغه غرضونه دمشرق څخه ترمغربه او دجنوب څخه ترشماله په ټوله دنیاکی عام کړل . فصلی الله علیه وعلی آله واصحابه اجمعین وسلم تسلیمًا کثیرًا بعدد من صلی وصام وقعد وقام ، آمین.

وَمَنْ يَّرْغَبُ عَنْ مِّلَّةِ اِبْرٰهٖمَ اِلَّا مَنْ سَفِهَ نَفْسَهٗ ؕ وَلَقَدِ اصْطَفَيْنٰهُ فِى الدُّنْيَا ۚ

اوڅوک دی چی مخ اړوی دابراهیم ؑ ددین څخه مګرهغه چی یو کم عقل جوړ کړی دی خپل ځان اوبیشکه مونږ غوره کړه ده په دنیا کی.

وَاِنَّهٗ فِى الْاٰخِرَةِ لَمِنَ الصّٰلِحِيْنَ ﴿۱۳۰﴾ اِذْ قَالَ لَهٗ رَبُّهٗٓ اَسْلِمْ ۙ

او هغه په آخرت کی دنیکانو څخه دی ، یاد کړه کله چی ده ته وویل دده رب چی تابعداری

قَالَ اَسْلَمْتُ لِرَبِّ الْعٰلَمِيْنَ ﴿۱۳۱﴾ وَوَصّٰى بِهَآ اِبْرٰهٖمُ بَنِيْهِ

کوه ته، نووویل هغه چی زه تابعداری کوونکی یم دټول عالم، دپروردګاراودغه وصیت وکی ابراهیم خپلوزامنو ته

وَيَعْقُوبُ يٰبَنِىَّ اِنَّ اللّٰهَ اصْطَفٰى لَكُمُ الدِّيْنَ فَلَا تَمُوْتُنَّ

او يعقوب ؈ هم چې اى زامنو! بيشكه الله ؁ غوره كړى دى تاسى ته دا دين نو تاسى هركز مه مرى

اِلَّا وَاَنْتُمْ مُّسْلِمُوْنَ ﴿۱۳۲﴾

مګر مسلمانان.

دالفاظو حل: سَفِهَ نَفْسَهُ: سَفِهَ دجهل په معنٰى دى اونفسه ددى وجې څخه منصوب دى چې دا دفراء په نزد تميزدى اويا ددى وجې څخه منصوب دى چې دامشابه دمفعول سره دى او دا دبعضو كوفيانو قول دى ، او ياخو ددى وجې څخه منصوب دى چې دا مفعول به دى دسفه دپاره ځكه سَفِهَ دسفّه په شان متعدى دى او يادى وجې څخه چې سفه متضمن دى هغه معنٰى لره چې هغه متعدى ده او دا معنٰى جهل دى او دا خبره دزجاج قول دى.

دشيخ الهند ؒ ترجمه دزجاج په قول بناده ، نو دسفه نفسَهُ ترجمه داولنى توجيه له مخى ده چې كومه په لنډتفسيركى اخيستل سوې ده يعنى چې هغه دځپل ذات اونفس په اعتبارسره احمق وى او د دوهمى توجيه له مخى ترجمه به داسى سى چې دملت ابراهيمى څخه به مخ هغه خلګ اړوى چې هغوى ته دځپل ځان علم هم نه وى چې مونږ څوك يو.

لنډتفسير: او دملت ابراهيمى څخه خو به هغه سړى مخ اړوى چې هغه دځپل ذات اونفس داعتبار څخه جاهل اواحمق وى او (دداسى ملت پرېښوونكى ته احمق ولى نه ويل كيږى چې ددى ملت دا حالت وى چې دهغه په وجه) مونږ ده ته (ابراهيم ؈ درسالت دعهدى دپاره) په دنياكى وټاكى اوخوښ موكى (او ددغه ملت په وجه) هغه په آخرت كى په لويو لائقو خلګو كى شمارل كيږى (چې دهغوى دپاره تول هرڅه دى او دعهدى درسالت دپاره دده خوښول هغه وخت سوى وى) كوم وخت چې ده ته دده پروردګار (دالهام په ذريعه) وفرمايل چې ته (دالله تعالٰى) تابعدارى وكړه نو ده وويل چې ماتابعدارى اختيار كړې ده درب العالمين (نو ددغه اطاعت اوتابعدارى په اختيارولو سره مونږدى په نبوت باندى مشرف كى) او په دغه (بيان سوى ملت باندى دپاته كيدلو) حكم وكى ابراهيم ؈ ځپلو زامنوته او (دغه شان يعقوب ؈ (ځپلو زامنو ته چې دهغه مضمون دا ووچې) زمازامنو! الله ؁ دا دين (اسلام او دحق اطاعت اوتابعدارى) ستاسى دپاره خوښ كړې دى نو تاسى (ترمرګه پورى دا دين مه پرېږدى او) داسلام څخه ماسوا په بل حالت باندى مه مرى.

علوم اومسائل: په دى آيتونوكى دملت ابراهيمى پربنيادى اصولوباندى دتلوتاكيد سوى دى او ددى اصولوڅخه چې څوك مخ اړوى دهغه خرابى بيان سوې ده او په ضمن كى ديهودو اونصاراؤ هغه دعوٰى

ردسوي ده چی دوی به دعوٰی کوله چی مونږ دحضرت ابراهیم ﷺ په ملت یو او دا خبره هم بیان سوي ده چی یوازی اسلام دملت ابراهیمی موافق ملت دی او دا چی اسلام دټولو پیغمبرانو شریك دین دی.
په دی آیاتونوکی دا هم ذکر دی چی پیغمبرانو به دخپلو اولادو دینی او روحانی تربیت ته توجه کوله ، ددی آیاتونو په مخکنی آیت کی دملت ابراهیمی فضیلت بیان سوي دی او دا فرمایل سوي دی چی ددغه ملت په وجه حضرت ابراهیم ﷺ ته ددنیا اوآخرت دواړو بزرگی ورکړل سوي ده ، اوچی څوك دابراهیمی ملت او دین څخه مخ اړوی هغه احمق اوجاهل دی الله ﷻ فرمایی، وَمَنْ يَّرْغَبُ عَنْ مِّلَّةِ اِبْرٰهِيْمَ اِلاَّ مَنْ سَفِهَ نَفْسَهٗ، او دا ځکه چی ابراهیمی ملت او دین بالکل فطری دین دی ، دچاچی فطرت صحیح وی ، هغه ددی څخه انکار نه سی کولی ، وروسته بیاددی وجه بیانوی اوفرمایی چی ددی ملت فضیلت اوشرافت ددی څخه ظاهر دی چی الله ﷻ ددغه ملت او دین په وجه حضرت ابراهیم ﷺ ته په دنیا کی عزت او برکت ورکی او په آخرت کی هم ، ددنیا دعزت او برکت مشاهده خو دنیا کړي ده چی نمرود غوندی جابر باچا اوقوم ددی یوکس خلاف ولاړ وه او دخپل قدرت اوطاقت ټول شیان یی دده خلاف په کارکی را وستلی وه تردی چی داور په یولوی انبار او ډیری کی یی اچولی وو، لیکن ددنیا ټول طاقتونه چی دکوم قادرمطلق تابعدار دی هغه دا ټولی نمرودی منصوبی ناکامه کړی اواور یی په حضرت ابراهیم ﷺ باندی ګلزار کی ، او دغه شان ددنیا ټول قومونه دده په رعب اودبدبی منلو باندی مجبوره سول ، ددنیا ټول مومنان اوکافران حتٰی چی بت پرست ددغه بت ماتوونکی حضرت ابراهیم ﷺ عزت کوونکی راغلی دی ، دعربو مشرکان په هرحال دحضرت ابراهیم ﷺ اولاد وه سره دبت پرستی یی دحضرت ابراهیم ﷺ په عزت کولو کی په خپل ځان باندی اړنه وه او دده دملت دتابعداری دعوی به یی کولی ، اودملت ابراهیمی څه ورانی اوویجاړی نښانی د دوی په عمل کی موجودی وی لکه حج عمره قربانی میلمستیا.
حضرت ابراهیم ﷺ او دملت ابراهیمی ددغه قهری غلبی څخه علاوه ددی مقبولیت او دفطرت انسانی سره ددی دبالکل پوره موافقت هم دنیا مشاهده کړی وه په چاکی چی ذره غوندی عقل اوفهم وو هغه دغه دین ته سرټیټ کړی وو.
دا خو دحضرت ابراهیم ﷺ ددنیوی عزت اوبرکت خبره وه ، دآخرت معامله چی هغه لاتر اوسه ترسترګو لاندی نه ده ، دهغه په هکله دقرآن کریم دی آیت په ډاګه کړي ده چی څه رنګه الله ﷻ ده ته عزت او برکت ورکړي دی نو هم دغه رنګه په آخرت کی یی دده دپاره لوی لوی درجی مقرری کړي دی.

(دملت ابراهیمي بنیادی اصول اسلام یعني دحق اطاعت هغه یوازی په اسلام کي دی)

ددی څخه وروسته په دوهم آیت کی دملت ابراهیمی بنیادی اصول ښوول سوي دی ، الله ﷻ فرمایی.
اِذْ قَالَ لَهٗ رَبُّهٗٓ اَسْلِمْ قَالَ اَسْلَمْتُ لِرَبِّ الْعٰلَمِيْنَ، او په دی طرز بیان کی دا خبره هم دفکر قابله ده چی داالله

ﷺ دخطاب أَسْلِمْ په جواب کی دخطاب په انداز کی داسی کیدل په کار وه چی أَسْلَمْتُ لَكَ لیکن حضرت خلیل الله ابراهیم ﷺ دخطاب دا رنګه طرز پریږدی او داسی عرض کوی چی ، أَسْلَمْتُ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ: ددی وجه دا ده چی یوخو په داسی طرزخطاب سره د ادب کولو لحاظ سوي دی ، اودالله ﷻ حمد او ثنا هم بیان سوي ده ، او مقام دثناهم وو ، دوهم دا چی په دارنګه ویناسره ددی خبری اظهار وسو چی ماکوم اطاعت اختیارکړي دی په دی کی په چاباندی احسان کول نه دی بلکه دداسی کولو څخه زمادپاره بله لاره نه وه ځکه چی هغه دټولو جهانونو پروردګار دی ټول جهانونه اودجهانونو مخلوق دده داطاعت کولو څخه بغیر بله څه لارنه لری اوچاچی اطاعت اختیارکی نوخپل فرض یی ادا کی او خپل ځان ته یی ګټه وکړه .

او ﷺ ی څخه دا معلومه سوه چی دملت ابراهیمی بنیادی اصول اوپوره حقیقت داسلام په یوه لفظ کی اینښول سوي دی چی دهغه معنی دحق اطاعت کول دی او دا خلاصه ده دحضرت ابراهیم ﷺ ددین اومذهب او دا حاصل دی دهغو امتحانونو چی دهغوی څخه حضرت خلیل الله ابراهیم ﷺ تیرسوي دی اوخپل لوړمقام ته رسیدلی دی ، او اسلام یعنی دحق اطاعت کول هغه شی دی چی دهغه دپاره دا ټول جهان پیدا سوي دی اوچی دهغه دپاره ټول پیغمبران اوآسمانی کتابونه رالیږل سوي دی ، ددی څخه دا هم معلومه سوه چی اسلام دټولو پیغمبرانو مشترك دین او دوحدت یوه نقطه ده ، دحضرت آدم ﷺ څخه واخله ترخاتم الانبیاء ﷺ پوری هریوه راتلونکی رسول اونبی ددغه دین دعوت ورکړي دی او په دی باندی یی خپل خپل امتونه چلولی دی ، قرآن کریم په واضحو الفاظو سره فرمایلی دی .

اِنَّ الدِّيْنَ عِنْدَ اللهِ الْاِسْلَامُ (۳: ۱۹) وَمَنْ يَّبْتَغِ غَيْرَ الْاِسْلَامِ دِيْنًا فَلَنْ يُّقْبَلَ مِنْهُ (۳: ۸۵) (دین خودالله ﷻ په نزد اسلام دی اوکوم سړی چی داسلام څخه بغیرڅه بل دین اختیارکی هغه به قبول نه وی)

او دا خبره خوڅرګنده ده چی څومره دینونه چی څومره پیغمبرانو راوړي دی هغه ټول په خپل وخت کی دالله ﷻ په نزد مقبول وه ، نوپه دی وجه ضروری سوه چی هغه ټول دینونه دی اسلام وی ، که څه هم نوم دهغه څه بل کیښښول سی ، دموسیٰ او دعیسیٰ علیهما السلام دین دی ورته وویل سی یایهودیت او نصرانیت او نور لیکن حقیقت دټولو اسلام دی چی دهغه حاصل دحق اطاعت کول دی البته په دی کی یو خصوصیت ملت ابراهیمی ته حاصل دی چی حضرت ابراهیم ﷺ دخپل ملت نوم اسلام ایښی دی اوخپل امت ته یی دامت مسلمه نوم ورکړي دی ، په دعاکی عرض کوی .

رَبَّنَا وَاجْعَلْنَا مُسْلِمَيْنِ لَكَ وَمِنْ ذُرِّيَّتِنَآ اُمَّةً مُّسْلِمَةً لَّكَ .

(ای زمونږ پروردګاره ! جوړ کی مونږ دواړو لره مسلمانان (یعنی فرمانبردار) او زمونږ څخه هم یوه ډله خپله فرمانبرداره وګرځوی)

اولاد ته دوصیت کولو په وخت کی فرمایی .

فَلاَ تَمُوتُنَّ اِلاَّ وَاَنْتُمْ مُسْلِمُوْنَ.

دحضرت ابراهيم ﷺ څخه وروسته دا خصوصي امتياز دحضرت ابراهيم دانتخاب موافق امت محمديه ته حاصل سو چې ددې نوم امت مسلمه کښېښوول سو او دده ملت هم دملت اسلامي په نوم سره مشهور سو دقرآن کريم ارشاد دی.

مِلَّةَ اَبِيكُمْ اِبْرَاهِيمَ هُوَ سَمّٰكُمُ الْمُسْلِمِيْنَ مِنْ قَبْلُ وَفِي هٰذَا (۲۲: ۷۸)

(تاسې دخپل پلار په دين باندې پاته سې ده ستاسې نوم مسلمان ايښې دی مخکې هم، اوپه دې کې هم (يعنې په قرآن کې)

په وينا خو يهود هم وايي چې موږ په ابراهيمي ملت باندې يو اونصارئ هم او دعربو مشرکان هم، ليکن دا ټولې غلط فهمياني يادرواغو دعوې وې، په حقيقت کې بس په آخري دورکې ملت محمديه دملت ابراهيمي او دفطري دين موافق وو، دخبرې خلاصه دا ده چې دالله ﷻ دطرفه څخه چې څومره پيغمبران راغلي دي او څومره کتابونه نازل سوي دي ددې ټولو روح اسلام يعنې دحق اطاعت کول دي يعنې دخواهشاتو نفسانيه وو په مقابله کې دحق اطاعت اوخواهشاتو پرېښوول دي.

افسوس په دې خبره چې نن داسلام نوم اخيستونکي مسلمانان هم ددې حقيقت څخه نا آشناسوي دي او ددين او مذهب په نوم دخپلو خواهشاتو تابعداري کوي او دوی ته دقرآن او دحديث هغه تفسيرښه لګيږي چې هغه د دوی دخواهشاتو برابر وي، او دا کوشش کوي چې دشريعت جامه څيرې پيرې سي او د دوی دخواهشاتو بتانوته واغوندل سي چې ليدونکي ته ددين او مذهب اتباع کول ښکاره سي، که څه هم هغه په حقيقت کې خالصه دنفساني خواهشاتو پيروي اواتباع وي.

دا غافلان دا نه پيژني چې داحيلې اوتاويلونه خو دمخلوق په مخکې چليدې سي ليکن دخالق په مخکې چې دهغه علم پرهرشي باندې احاطه کوونکي دی اوچې هغه ته دزړه رازونه معلوم دي دخالص او سوچه اطاعت څخه ماسوابل څه شي فائده نه ورکوي حقيقي اسلام دا دی چې انسان دخپل اغراضو او خواهشاتو څخه بالکل خپل ذهن خالي کي او په دې تلاښ کې سي چې دالله ﷻ رضاپه کوم کار کولو کې ده او دده فرمان زمادپاره څه دی، او ديوه فرمان بردارغلام په شان غوږ يې آوازته ايښې وي چې کوم طرف ته دتلو او دڅه کار کولو حکم کيږي، او دا کارڅرنګه کول په کار دي چې دا کار قبول سي او زمامالک زما څخه راضي سي، عبادت او بندګي ددغه شي نوم دی.

ددغه اطاعت او محبت دجذبې په کمال سره انسان ته دآخرت ترقي حاصليږي چې هغه ته مقام عبوديت ويل کيږي، دا هغه مقام دی چې کله دی ته حضرت ابراهيم ﷺ ورسيدی نو ده ته دخليل الله خطاب ورکړل سو اودپيغمبرانو سردار محمد ﷺ ته د (عبدنا) خطاب حاصل سو.

ددغه عبديت او اطاعت په ذيلي درجو باندې دامت په اولياؤ کې دقطبانو اوابدالو خطابونه ويشل

سوي دي ، او دغه حقيقي توحيد دي چي دا په کوم انسان کي راسي نو هغه بيا دخداى ﷻ څخه ماسوا دبل چا څخه نه بيره کوي اونه څه اميد لري ، مطلب دا چي د اسلام معنى اوحقيقت دحق اطاعت کول دي او دحق داطاعت کولو لاره بس په دي کي ده چي درسول الله ﷺ دسنتو پوره پوره تابعداري وسي او دقرآن کريم په واضحو الفاظو کي داسي بيان کړي ده .

فَلَا وَرَبِّكَ لَا يُؤْمِنُونَ حَتَّىٰ يُحَكِّمُوكَ فِيمَا شَجَرَ بَيْنَهُمْ ثُمَّ لَا يَجِدُوا فِي أَنفُسِهِمْ حَرَجًا مِّمَّا قَضَيْتَ وَيُسَلِّمُوا تَسْلِيمًا. (النسآء ۲۵) ستا دپروردګار قسم دوى هيڅ کله مومنان کيدى نه سي ترڅو چي دوى په خپلو ټولو اختلافي معاملو کي تافيصله کوونکى ونه مني ، اوبيا ستاپه فيصله يي زړه تنګ نه سي اوفيصله ښه په يخي سيني سره ومني .

مسئله : حضرت ابراهيم ﷺ چي خپل اولاد ته کوم وصيت کړى وو او دهغوى څخه يي وعده اوپيمان پرکومه خبره اخيستى وو هغه خبره دا وه چي د اسلام څخه ماسوا پرڅه بل حالت اوملت باندى مه مرى ، ددى څخه مراد دا دى چي په خپل ژوندکي په اسلام او داسلام په تعليماتو باندى په کلکه عمل کوى چي الله ﷻ ستاسي خاتمه هم په اسلام باندى وکړى ، لکه چي په بعضو روايتونوکي دى چي تاسي په خپل ژوندکي په کوم حالت باندى په پابندى پاته سى ، هم په دغه حالت باندى به تاسي مرى او په دغه حالت باندى به تاسي په محشرکي پورته کيږى ، دالله ﷻ عادت دغه دى چي کوم بنده دنيکى کولو اراده کوى او دهغه دپاره دخپل وس موافق کوشش کوى نوالله ﷻ ده ته دنيکى کولو توفيق ورکوى او داکار دده دپاره آسانوى .

په دي خبره اومعامله کي دهغه حديث دوجي څخه شبهه اوشك کول په کار نه دي چي په کوم کي داسي ويل سوي چي يو سړى دجنتيانو کار کوى تردى چي دده او دجنت په مينځ کي ديولاس برابر فاصله پاته سى خو بيا دده تقدير غالب سى او د دوږخيانو کارشروع کي اوآخر دوږخ ته ورسيږى او دغه شان يو سړى د دوږخيانو کار کوى تردى چي دده او د.دوږخ په مينځ کي يوازى ديوه لاس برابر فاصله پاته سى بيا تقدير ورباندى غالب سى اوپه آخرى عمرکي دجنتيانو کار شروع کي اوجنت ته ورسيږى .

ددى حديث څخه شبهه څکه کول په کار نه دي چي ددى حديث په بعضو الفاظوکي دا قيدهم لګول سوي دى چي ، فيمايبدوا للناس : يعني چاچي تمام عمر دجنت کارونه کول اوپه آخره کي يي د دوږخ کار شروع کي ، په حقيقت کي دده مخکي کارونه هم د دوږخ کارونه وه ليکن خلګوته په ظاهره کي دجنتيانو کارونه ښکاريدل ، دغه رنګه چي څوك د دوږخيانوپه کار کي مشغول وو او په آخر کي يي دجنتيانو کار شروع کي په اصل کي ده دمخکي څخه دجنتيانوکارونه کول ليکن په ظاهره کي خلګوده ته ګنهګار وايه اوګڼى يي (ابن کثير)

خلاصه دا ده چي کوم سړى په ښو کارونوکي مشغول وى هغه ته دالله ﷻ دوعدى اوعادت له وجي دا

امید لرل په کار دی چې دده خاتمه به هم پرنیکۍ باندې کیږي .

أَمْ كُنتُمْ شُهَدَآءَ إِذْ حَضَرَ يَعْقُوبَ الْمَوْتُ إِذْ قَالَ لِبَنِيهِ مَا تَعْبُدُونَ مِنۢ بَعْدِى

آیاتاسی موجودواست؟ کوم وخت چې نژدې سو دیعقوب مرګ هرکله چې ده وویل خپلو زامنوته تاسی به دچاعبادت

قَالُوا۟ نَعْبُدُ إِلَٰهَكَ وَإِلَٰهَ ءَابَآئِكَ إِبْرَٰهِـۧمَ وَإِسْمَٰعِيلَ وَإِسْحَٰقَ إِلَٰهًا

کوئ زماڅخه وروسته دوی وویل مونږ به عبادت کوو ستا دپروردګار او ستا دپلار نیکه دپروردګار چې هغه

ابراهیم ، اسماعیل او اسحاق دی هغه بس یو معبود دی .

وَٰحِدًا وَنَحْنُ لَهُۥ مُسْلِمُونَ ﴿١٣٣﴾ تِلْكَ أُمَّةٌ قَدْ خَلَتْ لَهَا مَا

او مونږ ټول دهغه تابعدار یو دا یوه ډله وه چې تیره سوې ده د دوی دپاره دی

كَسَبَتْ وَلَكُم مَّا كَسَبْتُمْ وَلَا تُسْـَٔلُونَ عَمَّا كَانُوا۟ يَعْمَلُونَ ﴿١٣٤﴾

کوم چې دوی کړي دي او تاسی دپاره دي چې کوم تاسی کړي دي او تاسی څخه به نه پوښتل کیږي د دوی دکارونو

لنډتفسیر: آیا (تاسی خلګ دیوه صحیح نقل په وجه دا مذکوره دعوٰی کوی یا) تاسی په خپله (هغه وخت) موجود واست چې کوم وخت دیعقوب آخری وخت راغی (او) کوم وخت چې ده خپلو زامنو څخه (دوعدې دنوی کولو دپاره) پوښتنه وکړه چې تاسی خلګ به زما (دمرګ) څخه وروسته دڅه شي عبادت کوئ نو دوی (په جمعه) جواب ورکی چې مونږ دهغه (ذات) عبادت به کوو چې دهغه عبادت تا او ستا مشرانو (حضراتو) ابراهیم اسماعیل اواسحاق علیهم السلام کړي دي یعنی دهغه معبود چې وحده لاشریك دی او مونږ (په حکمونوکی) دده په اطاعت باندې به (ټینګ) ولاړ یو دا (ددی بزرګانو) یوه ډله وه چې (په خپله زمانه کی) تیره سوې ده د دوی په کار به د دوی کارونه ورسی او ستاپه کار به ستا کارونه درسی اوستاسی څخه به د دوی دکارونو پوښتنه نه کیږي (اوخالی ذکر به هم نه کیږي دا خبره خو لا پریږدی چې دا به تاسی ته څه فائده درکی)

علوم اومسائل: په مخکی آیاتونوکی دملت ابراهیمی او داسلام دحقیقت بیان وو، اواوس په دغه آیاتونو کی یوه بله اصولی خبره دفکر کولو قابله ده هغه دا چې ملت ابراهیمی اواسلام خو دټولی دنیا دپاره هدایت نامه ده نو بیا دا څه وجه وه چې ددی وصیت اولاد ابراهیم او اولاد یعقوب ته کیږي، یعنی دالله ﷻ لوی پیغمبران خپل اولادته ددی په خاص طورسره وصیت کوی .

ددی وجه د اولاد محبت او دهغوی دګټی فکر اوغم دی ، او دا درسالت او دنبوت دمرتبی سره څه منافات نه لري ، دالله ﷻ هغه دوست چې په یو وخت کی دخپل رب په اشاری سره دخپل ډیر محبوب

زوی ترسر تیریږی او دهغه دذبح کولو دپاره ملاتړی ، دغه دوست په بل وخت کی دخپل اولاد ددینی او دنیوی آرامیو او دګټو دپاره دخپل رب څخه دعا غواړی ددنیا څخه درخصت په وخت کی خپل اولاد ته هغه شی ورکول غواړی چی هغه دده په نظرکی ترټولو لوی نعمت دی یعنی اسلام .

د آیت ﴿وَوَصّٰى بِهَآ اِبْرٰهٖمُ بَنِیْهِ وَیَعْقُوْبُ﴾ دغه مطلب دی ، او دآیت ﴿اِذْ حَضَرَ یَعْقُوْبَ الْمَوْتُ اِذْ قَالَ لِبَنِیْهِ مَا تَعْبُدُوْنَ مِنْ بَعْدِیْ﴾ هم دغه حاصل دی فرق دومره دی چی دعامو انسانانو په نظر کی نعمت او دولت ددنیا فانی شیان دی ، او د ابراهیم ﷺ اویعقوب ﷺ حوصلی اونظرونه بلند اولوړ دی ، د دوی په نزد اصلی دولت ایمان اوعمل صالح دی یعنی اسلام دی .

څه رنګه چی انسانان دخپل مرګ په وخت کی دا غواړی د دوی سره چی کوم ترلوی لا لوی دولت دی هغه دی دوی خپل اولاد ته ورکی ، دغه رنګه انبیاء او دهغوی په لاره تلونکی خلګ اولیاء داخواهش لری چی کوم شی دوی اصلی او دائمی دولت او نعمت ګنی هغه دی د دوی اولاد ته پوره پوره حاصل سی ، او ددی دپاره دعاکوی اوکوشش هم اوپه آخری وخت کی وصیت ددی کوی ، لکه دا خبره ددغه آیاتونو څخه واضحه ده .

(د اولاد دپاره څه دولت ددین او اخلاقو تر ښوولو ښه نسته)

دپیغمبرانو په دی خاص طرز کی دعامو انسانانو دپاره هم دا هدایت دی چی دوی څه رنګه دخپل اولاد ددنیوی پرورش انتظام کوی او د دوی ددنیوی آرام اوراحت خیال ساتی ، دغه رنګه بلکه تردی زیات په دوی باندی لازمه ده چی دخپل اولاد علمی عملی او اخلاقی تربیت وکړی ، څکه چی د اولاد په رښتیا خیرخواهی او د اولاد سره اصلی محبت دغه دی چی دوی ددائمی اور اوعذاب څخه وساتی، دا د اولاد سره خیرخواهی او محبت نه دی چی اولاد ددنیا دګرمی اویخنی څخه وساتی او دآخرت دسخت عذاب څخه دساتلو د دوی هیڅ خیال ونه سی .

دپیغمبرانو ددغه طرز عمل څخه یوه بنیادی خبره دا هم معلومه سوه چی دکوچنیانو په مور او پلار باندی دا حق دی چی ترټولو اول مور اوپلار د دوی داصلاح اوفلاح خیال وکی اوتردی وروسته دکوچنیانو دپاره نورو شیانوته توجه ورکی او په داسی کولوکی دوه حکمتونه دی ، اول دا چی دطبعی جسمانی تعلق په وجه دوی به دنصیحت اثر ژر اوپه آسانی قبول کی اوبیابه دغه اولاد دخپل مور او پلار په اصلاحی کوششونو کی مدد ګار وګرځی ، دوهمه دا چی دحق دخپرولو دپاره تردی زیاته او فائده ناکه لاره بله نسته چی دهر کور ذمه دار سړی خپل اهل اوعیال ته دحق په ښوولوکی او بیا په حق باندی دوی عمل کوونکی په ګرځولوکی دزړه داخلاصه کوشش وکی ، اوچی داسی دهرکور ذمه دار فرد په دی خبری وکړی نو دټول قوم اصلاح او تربیت به وسی ، قرآن دغه تنظیمی اصل ته په دی آیت کی اشاره کړي ده .

يٰاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا قُوْآ اَنْفُسَكُمْ وَاَهْلِيْكُمْ نَارًا (التحريم ۶)
(ای ايمان دارو! وساتی خپل ځان او خپل اهل وعيال دلوی اور څخه)
او نبی کريم ﷺ چی دټولی دنيا پيغمبر دی اوچی دهغه هدايت ترقيامته دراتلونکو نسلونو دپاره دی هغه ته هم ترټولو اول ددی حکم سوی ووچی .
وَاَنْذِرْ عَشِيْرَتَكَ الْاَقْرَبِيْنَ (الشعرآء ۲۱۴) (خپل نژدی خپلوان دالله ﷻ دعذاب څخه وبيروه)
اوفرمايی . وَاْمُرْ اَهْلَكَ بِالصَّلٰوةِ وَاصْطَبِرْ عَلَيْهَا (طٰهٰ ۱۳۲)
(خپل اهل اوعيال ته دلمونځ حکم وکه اوخپله هم دلمانځه پابند اوسه)
يو دريم حکمت دا هم دی چی ترڅو ديوه سړی اهل اوعيال اوقريبی خپلوان ددہ دنظرياتو اوعملی کارونو ملګری نه وی نو بيا دهغه تعليم اوتبليغ پرنورو باندی دومره اثرنه کوی داوجه ده چی دحضور ﷺ دتبليغ په جواب کی داسلام په شروع کی دعامو خلګو به دا جواب وو چی اول خوخپل خاندان قريش صحيح کړه بيا زمونږ خبر واخله اوکله چی په خاندان کی اسلام خپور سو اودمکی دفتح په وخت ددی تکميل وسو نو ددی نتيجه دقرآن په الفاظو کی داظاهره سوه چی .
يَدْخُلُوْنَ فِيْ دِيْنِ اللّٰهِ اَفْوَاجًا (النصر ۲) يعنی خلګ به دالله ﷻ په دين کی ډلی ډلی داخل سی .
نن صباپه مسلمانانو کی دبی علمی اوبی دينی دخپريدلو وجه دا ده چی مور اوپلار که څه هم په خپله ددين څخه خبردار اوپه دين عمل کوونکی وی خو ددی خبری غم نه کوی چی زما اولاد دی هم ديندارسی او ددائمی راحت مستحق سی ، عام طور زمونږ فکرونه يوازی د اولاد ددنيوی اوفانی راحت په هکله وی ، الله ﷻ دی ټولو مسلمانانو ته توفيق ورکی چی دوی دخپل اولاد دآخرت دراحت په هکله فکرمند سی .

(دنيکه دميراث مسئله)

په دی آيت کی دحضرت يعقوب ؑ د اولاد دطرفه چی کوم جواب نقل سوي دی په هغه کی دی ، اِلٰهَ اٰبَآئِكَ اِبْرٰهِيْمَ وَاِسْمٰعِيْلَ وَاِسْحٰقَ : په دی کی دی خبری ته اشاره ده چی نيکه ته هم پلاروپل کيږی او دپلار حکم نيکه ته هم شامل دی ، نو په دی وجه حضرت عبدالله بن عباس ؓ ددی آيته څخه دا دليل نيسی چی په ميراث کی دنيکه هغه حکم دی چی کوم حکم دپلاردی .

(دپلرونو او نيکونو دعملونو جزا او سزا اولاد ته نه ورکول کيږی)

لَهَا مَا كَسَبَتْ الآية ددی آيته معلومه سوه چی دپلار اونيکه ښه عملونه د اولاد دپاره هيڅ فائده نه سی ورکولی ترڅو چی دوی خپل عملونو صحيح نه کړی ، هم دغه رنګه دپلار اونيکه بدعملونه د اولاد دپاره دعذاب سبب نه ګرځی ، کله چی دوی دښوعملونو پابندوی نو ددی څخه دا ثابته سوه چی دمشرکانو اوکافرانو اولاد چی تربالغ کيدلو مخکی مړ سی نو دوی ته به دمور او پلار دشرک اوکفر په

وجه عذاب نه ورکول کیږي ، او په دی سره دیهودو دهغه عقیدی رد وسو چی دوی به دا ویل که مونږ
هر قسم عمل کوو زمونږ بخښنه به دخپلو پلرونو اونیکونو دښو عملونوپه وجه وسی ، دغه رنګه نن
صبا بعضی دسید خاندان خلګ په دی خیال کی وی چی مونږ درسول الله ﷺ اولاد یو، مونږ چی څه
کوو بیاهم زمونږ بخښنه به وسی ، قرآن کریم دا مضمون څو ځواره په مختلفو تعبیرونو سره بیان کړي
دی ، وَلاَ تَكْسِبُ كُلُّ نَفْسٍ إِلاَّ عَلَيْهَا وَلاَ تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَىٰ (الانعام ۱۶۴) (هریونفس چی کوم عمل
کوی دهغه ذمه داری هم په هغه ده دچاپلیتی به دقیامت په ورځ بل پورته نه کړی) اونبی کریم ﷺ
فرمایلی دی.

(ای بنی هاشمو! چی داسی ونه سی چی دقیامت په ورځ نور خلګ خپل خپل نیك عملونه راوړی او
تاسی دښوعملونوڅخه غفلت وکړی اویوازی زماپه نسب باندی تکیه وکی اوراسی او زه به په دغه ورځ
تاسی ته داووایم چی زه تاسی دعذاب دخدای ﷻ څخه نسم خلاصولی) اوپه بل حدیث کی ارشاد دی
مَنْ بطأَ بِهِ عَمَلُهُ لَمْ يُسْرِعْ بِهِ نَسَبُهُ . کوم سړی چی دهغه عمل وروسته کی هغه به دهغه نسب نه سی مخ ته کولی.

وَقَالُوا كُونُوا هُودًا أَوْ نَصَارَىٰ تَهْتَدُوا ۗ قُلْ بَلْ مِلَّةَ إِبْرَاهِيمَ

اووایی چی سی یهودیان یانصاری نو تاسی به پیداکی لاره سمه ، او وایه چی هرګز نه بلکه مونږ اختیار کړی ده

حَنِيفًا ۖ وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ﴿۱۳۵﴾ قُولُوا آمَنَّا بِاللَّهِ وَمَا

دابراهیم لاره چی دیوطرف وواونه وودشرك کوونکوڅخه،تاسی اووایاست چی مونږایمان راوړی دی په الله باندی

أُنْزِلَ إِلَيْنَا وَمَا أُنْزِلَ إِلَىٰ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ

اوپه هغه چی نازل سوی دی په مونږباندی اوچی نازل سوی دی په آبرهیم باندی اواسمعیل باندی اواسحاق باندی

وَالْأَسْبَاطِ وَمَا أُوتِيَ مُوسَىٰ وَعِيسَىٰ وَمَا أُوتِيَ النَّبِيُّونَ مِنْ

اویعقوب باندی اودهغه په اولادباندی اوچی ورکړل سوی دی موسی اوعیسی ته اوچی ورکړل سوی دی نورو پیغمبرانو

رَبِّهِمْ لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ أَحَدٍ مِنْهُمْ وَنَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ ﴿۱۳۶﴾

ته دهغوی درب دطرفه ، مونږ فرق نه کوو ددې تولو څخه په یوه کی هم اومونږ ددغه پروردګار فرمانبردار یو.

لنډتفسیر: او دا (یهودیان اونصاریٰ) خلګو ته (مسلمانانوته) وایی چی تاسی یهودیان سی (دا خو به
یهود وویل) یانصاریٰ سی (دا به نصاراو ویل) تاسی به هم (دحق) په لاره سی (ای محمده ﷺ ته) (په

جواب کی) ووایه چی مونږ خو (به یهودیان اونصارئ هیڅ کله نه سو بلکه) په ملت ابراهیمی (یعنی اسلام) باندی به یو چی په هغه کی دکوږوالی نوم (گر سره) نسته (په خلاف دیهودیت او نصرانیت چی په هغه کی دتحریف څخه علاوه دمنسوخ کیدلو په وجه اوس کوږوالی راغلی دی) او ابراهیم ﷺ مشرك هم نه وو (مسلمانانو! دیهودو اونصاراؤ په جواب کی چی کوم اجمالاً تاسی ویل کړي دی چی مونږ په ملت ابراهیمی باندی یو ددی ملت دتفصیل دبیانولو دپاره) ووایاست چی (په دی ملت باندی دپاته کیدلو حاصل دا دی چی) مونږ ایمان لرو په الله ﷻ باندی او په هغه (حکم) باندی هم چی مونږ ته (درسول الله ﷺ په واسطه) رالیږل سوي دی او په هغه (حکم) باندی هم چی حضرت ابراهیم حضرت اسماعیل حضرت اسحاق اوحضرت یعقوب علیهم السلام او اولاد دیعقوب ﷺ (کی چی کوم نبیان تیر سوی دی هغوی) ته (دوحی په واسطی) لیږل سوي دی اوپه هغه (حکم اومعجزی) باندی هم چی موسیٰ اوحضرت عیسیٰ علیهما السلام ته ورکول سوی وه اوپه هغه باندی هم چی نورو پیغمبرانوته ورکول سوی وه دهغوی دپروردگار دطرفه (نو په دی ټولوباندی ایمان لرو او ایمان هم) په دی شان سره چی مونږ په دی (حضراتو) کی په چاکی هم (تربل په ایمان را وړلوکی) فرق نه کوو (چی په چاباندی ایمان راوړو اوپه چانه) اومونږ خو دالله ﷻ فرمان بردار یو (هغه مونږ ته دا دین ښوولی دی مونږ اختیار کړي دی نو ددی ملت چی په هغه باندی مونږ ټینګ ولاړ یو حاصل دا دی چی په دی کی چاته په اصل کی د انکار کولو او دمغ اړولو اختیار نسته)

علوم اومسائل: دحضرت یعقوب ﷺ اولاد ته په قرآن کی اسباط ویل سوي دی ، او اسباط دسبط جمع ده او دسبط معنیٰ قبیله او جماعت ده ، دوی ته سبط ددی وجی وایی چی دیعقوب ﷺ دوولس زامن وه بیا دهر یوه زوی څخه یی مستقله قبیله جوړه سوه ، اوالله ﷻ دیعقوب ﷺ دزامنوپه نسل کی دومره برکت واچوی چی کوم وخت دحضرتِ موسیٰ ﷺ په زمانه کی دمصر څخه ووتله نو ددغو هر یوه ورور د اولادو څخه مستقلی مستقلی قبیلی جوړی سوی وی او دهری قبیلی افراد په زرګونو وه او بل برکت الله ﷻ دیعقوب ﷺ په اولاد کی دا واچوی چی دلسو پیغمبرانو څخه علاوه باقی ټول نبیان او رسولان دده په اولاد کی پیدا سوه ، دبنی اسرائیلو څخه علاوه باقی ټول نبیان او رسولان دده په اولاد کی پیدا سو، دبنی اسرائیلو څخه علاوه باقی نبیان دحضرت آدم ﷺ څخه وروسته نوح ﷺ شعیب ﷺ هود ﷺ صالح ﷺ لوط ﷺ ابراهیم ﷺ اسحاق ﷺ یعقوب ﷺ اسماعیل ﷺ او حضرت محمد علیه الصلاة والسلام دی.

فَإِنْ آمَنُوا بِمِثْلِ مَا آمَنْتُمْ بِهِ فَقَدِ اهْتَدَوْا وَإِنْ تَوَلَّوْا فَإِنَّمَا

نو که چیری دوی هم ایمان راوړی څنګه چی تاسی ایمان راوړی دی نو هدایت پیدا کی دوی او که چیری مخ واړوی

هُمْ فِيْ شِقَاقٍ ۚ فَسَيَكْفِيْكَهُمُ اللّٰهُ ۚ وَهُوَ السَّمِيْعُ الْعَلِيْمُ ﴿۱۳۷﴾

نو بیا هم دوی په ضد دی، نو کافی دی ستا دپاره د دوی څخه الله ﷻ او الله ﷻ دی آوریدونکی اوعلم لرونکی

صِبْغَةَ اللّٰهِ ۚ وَمَنْ اَحْسَنُ مِنَ اللّٰهِ صِبْغَةً ۫ وَّنَحْنُ لَهٗ عٰبِدُوْنَ ﴿۱۳۸﴾

مونږ قبول کی دالله ﷻ رنګ او دچارنګ ښه دی دالله ﷻ تررنګ اومونږ دده عبادت اوبندګی کوو.

لنډتفسیر: (هرکله چی په دی لوړه ذکر سوی طریقه کی اسلام ثابت سو) نو که چیری دوی (یهود او نصارٰی) هم په دی طریقی سره ایمان راوړی چی په کومی طریقی تاسی (مسلمانانو) ایمان راوړی دی نوهلته به دوی هم (دحق) په لاره سی اوکه چیری دوی (ددی څخه) مخ واړوی نو (تاسی د دوی دمخ اړولو څخه څه تعجب مه کوی ځکه) داخلق خو (همیشه) مخالفت کوونکی دی (او د دوی په مخالفت څه فکر کول په کار نه دی) نو (پوه سه) ستا دطرفه به ژر وګوری د دوی سره الله ﷻ او الله ﷻ (ستاسی او د دوی خبری) اوری (او ستاسی او د دوی معامله) پیژنی (تاسی ته دغم اوفکر کولو څه ضرورت نسته) ای مسلمانانو! ووایاست مونږ چی تاسی ته کومه خبره په جواب کی کړي ده چی مونږ به په ابراهیمی ملت یو ددی خبری حقیقت دا دی چی) مونږ (ددین) په هغه حالت باندی به یو چی په دی حالت باندی (مونږ) الله ﷻ رنګ کړی یو (او درنګ په شان دا حالت زمونږ په رګونو کی خپور سوی دی) او (دوهم) خوك دی چی دهغه درنګ ورکولو حالت دالله ﷻ (درنګ ورکولو ترحالت) ډیر زیات ښه وی (کله چی یو بل دارنګه نسته نو مونږ دبل یو دین هم غوره نه کی) او (ددی دپاره) مونږ دده بندګی خوښه کړي ده.

علوم اومسائل: فَاِنْ اٰمَنُوْا بِمِثْلِ مَاۤ اٰمَنْتُمْ بِهٖ : دسورة بقری د اول څخه تردی ځایه پوری دایمان حقیقت یو ځای مجمل او یو ځای مفصل بیان سوی دی او په دی آیت کی یو داسی اجمال دی چی ترهغه لاندی ټول تفصیلات او تشریحات د ایمان راځی، ځکه چی د اٰمَنْتُمْ مخاطب رسول الله ﷺ اوصحابه کرام ﷺ دی او په دی آیت کی د دوی ایمان یو مثالی نمونه ښوول سوي ده او دا حکم سوي دی چی الله ﷻ ته هغه ایمان منظور دی کوم چی دنبی کریم ﷺ او دصحابه کرامو ﷺ وو اوکوم ایمان چی د دوی د ایمان څخه دوربېنته برابر مختلف وی نو هغه الله ﷻ ته قبول نه دی.

مطلب دا چی په کومو شیانو باندی دوی ایمان راوړی وو په هغه کی دی څه کمی او زیاتی نه وی او چی په کوم اخلاص سره یی راوړی وو نو په هغه کی دی څه فرق نه وی کنه نو بیا دا په نفاق کی دا خل دی، دالله ﷻ د ذات او صفتونو دملائکو پیغمبرانو دآسمانی کتابونو په باره کی چی کوم ایمان دنبی کریم ﷺ او دهغه داصحابو ﷺ وو هغه الله ﷻ ته قبول وو او ددی خلاف په دی کی څه تاویل کول یابله معنٰی اخیستل الله ﷻ ته قبول نه دی، دملائکو او پیغمبرانو دپاره چی کومه مرتبه دنبی کریم ﷺ

دعمل او وینا څخه څرګنده سوي ده په هغه کی څه زیاتی کول یاکمی کول دایمان سره منافی دی.
په دی وضاحت سره دهغو ټولو باطلو فرقو په ایمان کی خلل او نقصان په ډاګه سو کمی فرقی چی دایمان دعوٰی خو کوی لیکن په اصل کی هغوی دایمان دحقیقت څخه لیری دی ځکه چی زبانی دعوی خو مشرکانو هم کولی او یهودو او نصاراؤ هم ، لیکن کله چی دهغوی ایمان په الله ﷻ او په ورځ دآخرت او ملائکو او نورو باندی داسی نه وو لکه څه رنګه چی دنبی کریم ﷺ او دهغه دملګرو وو نو ځکه هغه مردود او دالله ﷻ په دربار کی غیر مقبول وو.

(دملائکو او دپیغمبرانو په محبت کي اعتدال کول لازمي دی ترحد تیریدل ګمراهي ده)

مشرکان بعضی داسی وه چی دملائکو دوجود څخه یی انکار کوی او بعضی داسی وه چی ملائکو ته به یی دخدای ﷻ لونی ویلی ، د دوارو رد په بِمِثْلِ مَآ اٰمَنْتُمْ بِهٖ سره وسو، دیهودو او نصاراؤ بعضو فرقو دخپلو پیغمبرانو مخالفت کوی ، تردی چی بعضی یی قتل کړی هم وه اوبعضو فرقو دپیغمبرانو عزت او لوی والی دومره ترحد زیات کړی وو چی پیغمبران یی خدایان یادخدای زامن ګرځولی وه ، ددی دوارو فرقو دغه زیاتی اوکمی ته ګمراهی ویل سوي ده.
دا ځکه چی په اسلام کی درسول عزت اوقدر او محبت کول فرض دی ، ددی څخه بغیر ایمان نه حاصلیږی لیکن ورسره دا هم سته چی پیغمبر دخدای سره په څه صفت حلم قدرت اونور کی برابر ګڼل ګمراهی اوشرك دی ، اوهم دغه په قرآن کریم کی دشرك حقیقت ښوول سوی دی چی دالله ﷻ څخه ماسوا بل څوك په څه یوصفت کی دالله ﷻ سره برابر وګڼل سی ، اود اِذْ نُسَوِّیْکُمْ بِرَبِّ الْعٰلَمِیْنَ دغه معنٰی او مراد دی نن هم چی کوم خلک نبی کریم ﷺ عالم الغیب او دخدای په شان په هرځای کی حاضر او ناظر ګنی او دا وایی چی داسی په عقیدی لرلو سره مونږ درسول دعظمت اومحبت حق ادا کوو، حال دا دی چی دوی په خپله په داسی عقیدی لرلو درسول دحکم او دهغه دټول عمر دکوششونو مخالفت کوی په دی آیت کی دداسی خلګو دپاره هم سبق دی چی درسول الله ﷺ کوم عزت محبت او عظمت الله ﷻ ستاسی څخه غواړی دا هغه قسم غواړی چی کوم صحابه کرامو رضي الله عنهم درسول الله ﷺ سره درلو دی او په دغه قسم عزت محبت او عظمت کی کمی کول هم جرم اوګناه ده او زیاتی کول هم ګمراهی ده.

(دنبي،رسول ، ظلي ، بروزي اولغوی ټول دخپله ځانه جوړ سوی قسمونه ګمراهي ده)

هم دغه شان چی کومو فرقو ددی څخه انکار وکی چی نبوت ختم نه دی او دنوی نبی دپاره یی دروازه خلاصول وغوښتل اوپه دی خپل مقصد حاصلولو کی یی دخاتم النبین صراحت یو قسم خنډ وګنی نو دوی دخپله طرفه دنبی او رسول ډیر قسمونه جوړ کړل او هغوی ته یی دظلی نبی بروزی نبی او نور نومونه کنښښول او په داسی کولو سره یی دنوی نبی دراتللو دپاره لاره هواره کړه، نوددغه ذکرسوی

آیت څخه دا معلومه سوه چې دا خلک دجالان اوګمراهان دي ، ځکه چې درسول ﷺ اودصحابه کرامو ﷺ په ایمان کې خو هیڅ ځای دظلي بروزي اونور نبي نوم اونښانه نسته داسي کول زندیقت او دالحاد څخه بغیر بل څه نه دي .

(په آخرت باندې دایمان باطل تاویلونه مردود دي)

دغه رنګه هغه خلک چې دهغوي ذهنونه دمادي اومادیاتوڅخه ډك دي دعالم غیب او دعالم آخرت شیان کله چې دوي ته دعقل څخه لیرې ښکاري نوقسم قسم تاویلونه کوي اوداخیال کوي چې مونږ په داسي کولو سره ددین خدمت کوو او دین پوهي ته نژدې کوو نو دداسي خلګو تاویلونه دبِمِثْلِ مَآ اٰمَنْتُمْ بِهٖ خلاف دي او ددې وجې باطل دي ، دآخرت ټول واقعات اوحالات چې څه رنګه په قرآن کریم او حدیث کې راغلي دي په هغوي باندې بغیر دڅه تاویل کولو څخه ایمان راوړل اصلي اوحقیقي ایمان دي ، دحشرِ اجساد په ځای حشر روحاني دجسماني ثواب او عذاب په ځای دروحاني عذاب اوثواب تاویلونه کول ټول دالله ﷻ په نزد مردود رد اوباطل دي .

(الله ﷻ دنبي کریم ﷺ دحفاظت ذمه اخیستي ده)

په سَيَكْفِيْكَهُمُ اللّٰهُ ، کې په ډاګه ویناسوي ده چې ته دمخالفینو زیات فکر اوسوچ مه کوه مونږبه پخپله د دوي سره پوه سو او دا خبره داسي ده لکه چې په یو بل آیت کې الله ﷻ فرمایلي دي ، وَاللّٰهُ يَعْصِمُكَ مِنَ النَّاسِ (ته دمخالفینو فکر مه کوه الله ﷻ په خپله ستاحفاظت به کوي)

(دین او ایمان یو پوخ رنګ دی چې دانسان دمخ څخه ښکاریږي)

صِبْغَةَ اللّٰهِ ددې آیت څخه مخکې په بل آیت کې داسلام ددین نسبت حضرت ابراهیم ﷺ ته سوی وو ، مِلَّةَ اِبْرٰهِيْمَ حَنِيْفًا او دلته سیده په سیده ددین نسبت الله ﷻ ته وسو او په دې کې اشاره دې خبرې ته ده چې دین په حقیقت کې دالله ﷻ دي او یو پیغمبر ته که چیرې دده نسبت وسي نو هغه نسبت مجازي نسبت دي ، او بیاددین څخه تعبیر په صبغه سره وسو په دې کې دوو خبروته اشاره ده اول دا چې په دې سره دنصاراؤ دیوه رواج تردید وسو ، هغه داسي چې دنصاراؤ دا عادت وو چې کوم کوچني به پیدا سو نو هغه به یې په اوومه ورځ په رنګ سوو اوبو کې لمبوي او دختني (سنتولو) په ځای به یې په دغه لمبولو سره کوچني پاك ګڼي او دغه رنګ به یې دنصرانیت یوپوخ رنګ ګڼي ، دې آیت دا وښوول چې داوبو دارنګ په مینځلو ختمیږي اوتردې وروسته څه نښانه نه پاته کیږي او ورسره دنه سنتولو کومه پلیتي چې په جثه (بدن) کې ده هغه په دې رنګ سره نه لیرې کیږي ، او اصلي رنګ ددین او ایمان رنګ دی ، چې په دې سره ظاهري اوباطني هر قسم پلیتیاني لیرې کیږي .

دوهم دې خبرې ته اشاره ده چې څه رنګه رنګ په سترګو لیدل کیږي نو دغه رنګه دیوه مومن دایمان نښاني دې دهغه دخیرې اوکړه وړه څخه ظاهري وي .

قُلْ اَتُحَآجُّوْنَنَا فِی اللّٰهِ وَهُوَ رَبُّنَا وَرَبُّكُمْ ۚ وَلَنَآ اَعْمَالُنَا وَ

ووایه آیا تاسی معارضه کوی مونږ سره دالله په باره کی حال دا دی چی هغه زمونږ رب دی او ستاسی رب دی او

لَكُمْ اَعْمَالُكُمْ ۚ وَنَحْنُ لَهٗ مُخْلِصُوْنَ ﴿۱۳۹﴾ اَمْ تَقُوْلُوْنَ اِنَّ

اوزمونږ دپاره دی زمونږ عملونه اوستاسی دپاره ستاسی عملونه اومونږ خو دهغه مخلصان یو ایا تاسی وایاست

اِبْرٰهٖمَ وَاِسْمٰعِیْلَ وَاِسْحٰقَ وَیَعْقُوْبَ وَالْاَسْبَاطَ

چی ابراهیم ﷺ او اسماعیل ﷺ او اسحاق ﷺ او یعقوب ﷺ او دده اولاد خو

كَانُوْا هُوْدًا اَوْ نَصٰرٰی ۚ قُلْ ءَاَنْتُمْ اَعْلَمُ اَمِ اللّٰهُ ۚ وَمَنْ

یهودیان وو یا نصاری ووایه چی تاسی ته زیاته پته ده اوکه الله ته او ترهغه لوی

اَظْلَمُ مِمَّنْ كَتَمَ شَهَادَةً عِنْدَهٗ مِنَ اللّٰهِ ۚ وَمَا اللّٰهُ بِغَافِلٍ

ظالم څوک دی چی هغه پټوی هغه شاهدی چی ثابته سوی ده هغه ته دالله دطرفه او الله ﷻ بی خبره نه دی

عَمَّا تَعْمَلُوْنَ ﴿۱۴۰﴾ تِلْكَ اُمَّةٌ قَدْ خَلَتْ ۚ لَهَا مَا كَسَبَتْ وَلَكُمْ

ستاسی دکارنو څخه ، دا یوه ډله وه چی تیره سوی ده ددی دپاره دی هغه چی دی کړی دی او تاسی

مَّا كَسَبْتُمْ ۚ وَلَا تُسْـَٔلُوْنَ عَمَّا كَانُوْا یَعْمَلُوْنَ ﴿۱۴۱﴾

دپاره دی هغه چی تاسی کړی دی او تاسی څخه به پوښتنه نه وی دهغوی دکارونو .

لنډتفسیر: ته (دی یهودو اونصاراو ته) ووایه چی آیا تاسی (اوس هم) زمونږ سره معارضه کوی دالله ﷻ په معامله کی (چی هغه به په قیامت کی مونږ نه بخښی) اوحال دا دی چی هغه زمونږ اوستاسی (دټولو) رب (او مالك) دی (نو په پاللوکی ستاسی دپاره څه خصوصیت نسته لکه چی څه رنګه دا خصوصیت ستاسی دبعضو دعوو څخه معلومیږی لکه نَحْنُ اَبْنَآءُ اللّٰهِ) او مونږ ته به زمونږ کړل سوی عمل حاصل سی اوتاسی ته به ستاسی کړل سوی عمل (دا خوتاسی هم منی) او (دالله ﷻ شکر دی چی) مونږ یوازی دالله ﷻ (درضا) دپاره خپل (دین دشرك او نورو څخه) پاك کړی دی (په خلاف ستاسی دموجوده طریقی څخه ځکه چی دا په منسوخ کیدو سر بیره دشرك سره ګډه ده ، لکه چی دا خبره دلته د

عزیر ﷺ ابنُ الله ښځه غوګنده ده نو بیا سره ددی چې مونږ ته خلاصون نه حاصلیږی نو چانه به حاصلیږی، یا اوس هم دخپل ځان دپاره په حق باندی دکیدلو دپاره دا، وایاست چې ابراهیم او اسماعیل او اسحاق او یعقوب علیهم السلام او دیعقوب ﷺ په اولاد (کې چې کوم پیغمبران تیرسوی دی داټول صاحبان یهود یانصارا وه او په دې خبری سره چې د دوی طریقه او زمونږ طریقه یوه ده دخپل دحق کیدلو ثبوت ورکوی نو ددی په جواب کې ای محمده ﷺ ! دومره لنډه خبره دوی ته، ووایه چې بنه دا ووایاست چې، تاسی زیات خبر یاست او که الله تعالی او دا ظاهره خبره ده چې هم الله پاك زیات اوبنه خبر دی او هغه خو داثابته کړې ده چې دا ټول پیغمبران په دین اسلام باندی وه لکه چې دا خبره اوس مخکی ذکر کړل سوې ده، او الله پاك عالم دی چې دا کافران یوه دې خو پټوی یې، تردا سی چابه ډیر ظالم څوك وی چې هغه د داسی شهادت پټول کوی چې هغه ده ته دالله ﷺ د طرفه رسیدلی وی او (ای اهل کتابو) الله ﷺ ستاسی دکړو ښځه بی خبره نه دی (کله چې دا خلگ یهود اونصارا نه وه نو تاسی بیا کله ددین په طریقه کې د دوی په شان سوراست ؟ نو ستاسی په حق باندی کیدل ثابت نه سوه، دا (دهغه بزرګانو) یوه ډله وه چې (په خپله زمانه کې) تیره سوې ده دوی ته به خپل کړه رسیږی او تاسی ته به خپل کړه رسیږی او ستاسی ښځه به د دوی دکړو پوښتنه هم نه کیږی او کله چې ستاسی ښځه د دوی دکړو پوښتنه نه کیږی نو دهغوی دکړو ښځه تاسی ته څه فائده رسیدل خو ډیره لویه خبره ده،

علوم او مسائل

(داخلاص حقیقت)

وَنَحْنُ لَهُ مُخْلِصُوْنَ : په دی کې دامت مسلمه یو خصوصیت دا ښوول سوې دی چې امت مسلمه دالله ﷺ دپاره مخلص دی او داخلاص معنی حضرت سعیدبن جبیر ﷺ دا ښوولی ده چې انسان په خپل دین کې مخلص وی او دالله ﷺ سره څوك شریك نه کې او خپل عمل صالح دالله ﷺ دپاره کوی ددی دپاره یې نه کوی چې خلگو ته ښه ښکاره سی یاخلگ دده مدح او صفت وکی او یادده شکر وکی بعضی بزرګانو دا ویلی دی چې اخلاص یو داسی عمل دی چې هغه نه ملائکی پیژندی سی او نه شیطان . دا یوازی دبنده او دالله ﷺ په مینځ کې یو راز دی .

تفسیر

معارف القرآن

په قندهاری پښتوکی

(تالیف)

مفتی اعظم پاکستان مولانا محمدشفیع رحمة الله عليه
پښتو ترجمه کوونکي (ابو صدیق احمد .... مولوی نصیراحمد حقّانی)
تصحیح اوسمون... مولوی نصیراحمد (حقّانی) اومولوی آمین الله (حقّانی)
دکمپوز او ترجمي چارې .... الدین العلم کمپوزنگ (۰۳۰۱۳۷۸۴۹۵۶)

پاره (۲)

خپرونکي

مکتبه حنفیه

فون نمبر (۲۶۶۲۵۱۰)

کانسي روډ حاجي غیبي چوک کوئټه

چاپ ځای .... لاهور

فهرست تفسیر معارف القرآن

اللهم اختم لنا بالخیر والسعادة والبشارة والایمان

سَيَقُولُ السُّفَهَآءُ مِنَ النَّاسِ مَا وَلّٰهُمْ عَنْ قِبْلَتِهِمُ الَّتِي

اوس به ووايي بې وقوفه خلق چې څه شی واړول مسلمانان دخپلې قبلې څخه چې په هغه

كَانُوا عَلَيْهَا قُلْ لِّلّٰهِ الْمَشْرِقُ وَالْمَغْرِبُ يَهْدِي مَنْ يَّشَاءُ

باندې دوی وو نو ووايه چې هم دالله پاك دی مشرق او مغرب روانوی چې چاته یې خوښه سی

إِلٰى صِرَاطٍ مُّسْتَقِيْمٍ ﴿۱۴۲﴾

په سیده لاره .

لنډتفسير: (هرکله چې کعبه قبله مقررسوه اوديهودو قبله پرېښودل سوه نودخفګان دوجې) اوس خو (دا) بې وقوفه خلق ضروربه وايي چې دا(مسلمانان) د دوی (داول ارخ) دقبلې څخه (چې بيت المقدس وو) چې دی طرف ته به دوی مخکې مخ کوی ،څه خبرې (دويم طرف ته) واړول ، ته (په جواب کي) ووايه چې ټول طرفونه که) مشرق (وي) او(که) مغرب (وي) دالله ﷻ ملک دی (الله ﷻ ته مالکانه اختياردی چې کوم طرف غواړی مقررکوی ، چاته دا حق نه رسيږي ، چې دوجې پوښتنه وکړی او د احکامو شرعيو په حقله هم دغه عقيده درلودل ضروری دی ، ليکن څينوخلقوته دداسي عقيدې لرلوتوفيق نه وی ورکړل سوی ، نوهغوی وجې لټوی (البته) چاته چې الله ﷻ (په خپل فضل سره) وغواړی (دا) سيده لاره ورته ښيي .

علوم اومسائل : په دی آيت کی دقبلې په بدليدوباندی دمخالفينواعتراض نقل کړل سوی دی او بيادد جواب ورکړل سوی دی ، ددی اعتراض اوجواب څخه مخکې په جواب باندې دپوهيدلو دپاره دقبلې حقيقت او ددی لنډ غوندی تاريخ واوری .

دقبلې لفظي معنی ده ، دمخ کولو اړخ ، او دا ظاهره خبره ده چې دمومن دمخ دپاره اړخ په هرعبادت کی دیو الله لاشريک له طرف ته وی او دالله ﷻ ذات دمشرق او مغرب شمال او جنوب دپابنديو او اړخونو څخه لوړ اوپاک دی دهغه ذات په څه خاص طرف کی نه دی ، ددی حقيقت طبعي اثرخودا وو ، چې يوعبادت کونکی څه خاص اړخ ته دمخ کولو پابندنه وی ، چې کوم طرف ته يې زړه غوښتلای ، په لمانځه کی هغه طرف ته یې مخ کولای .

ليکن دالله ﷻ يوبل حکمت دا وغوښتله ، چې دټولو عبادت کوونکومخ يو طرف ته دی وی او دا حکمت دا دی چې دعبادت ډيرقسمونه دی ، بعضې داسی عبادتونه دی چې سرې يې يوازی کوی اوځينې داسی دی چې سرې يې يوازی نه کوی ، بلکه دنورو په ملګرتيايی کوی ، دالله ﷻ ذکر او روژه هغه عبادتونه دی چې سرې يې دبل دملګرتياڅخه بغيراوپه پټه کولای سي ، لمونځ اوحج داسی عبادتونه دی چې داپه ملګرتيااوپه ډاګه کولای سي په دی کی دعبادت سره سره مسلمانانوته په ګډه دژوند کولو آداب ښودل ، هم مقصود دی او دا هم بالکل ظاهره ده چې په ګډه دژوند تيرولو(اجتماعي) نظام دپاره دټولو څخه لوی بنيادی اصل دا دی چې ډيرو افرادو کی وحدت او يووالی وی ، او دا يو والی چې څومره مضبوط وی ،

«دومره اجتماعي نظام مضبوط وي ، يوازي والي «انفراديت» داجتماعي نظام دپاره زهرقاتل دي بيا د وحدت «يو والي» دنقطي دمعين كولودپاره په هره پيري اوزمانه كي خلقومختلفي لاري نيولي دي چاد نسل اونسب لاره نيولي ده، چادوطن اودجغرافيي لاره ديووالي دپاره غوره كړي ده اوچادرنګ اوژبي. ليكن دالله ﷻ دين اودپيغمبرانوشريعتونودغه غيراختياري شيان ديووالي دپاره دمركزكيدلو قابل ونه ګڼل اوداشيان په اصل كي داسي شيان نه دي چي دانسان ټول افرادپه يوه نقطه باندي راغوندكړي بلكه كه چيري غوروكړل سي نودااسي شيان دي چي دانسان افرادوكي دتقسيم اودااختلافاتواسباب ګرځي. داسلام دين چي په حقيقت كي دټولو پيغمبرانو دين دی ، ديو والي دپاره اصل مركزدفكر خيال اوعقيدي ديو والي مركز وګرځوي اودنياته يي ديوذات حق الله ﷻ دعبادت كولو دعوت وركي ، اوپه داسي كولو سره يي دكروړونو ناحقوخدايانو په عبادت سره تقسيم سوي دنيارا غونډه كړه ، دداسي الله عبادت او اطاعت كولوته يي دعوت وركي ، چي په دي سره دمشرق اومغرب دماضي اومستقبل ټول انساني افراد را غونډيداي سي ، بيادغه حقيقي فكري اونظري يووالي دمضبوطيااوعملي شكل دپاره څه ظاهري وحدتونه هم مقرركړل سو او په دغه ظاهري وحدتونو كي هم ددي اصل لحاظ وكړل سو چي دا دي هم عملي او اختياري وي چي دانسان ټول افراديي اختيار كړي او د ورورولي په رشته كي اخته سي نسب،نسل،رنګ ، ژبه او وطن اختياري شيان دي ، يو سړي چي په كوم خاندان كي پيداسوي وي ، هغه هيڅ كله په بل خاندان كي پيداكيداى نه سي،كوم سړي چي په پاكستان كي پيداسي هغه په انګلستان يا افريقه كي پيداكيداى نه سي اوكوم سړي چي توردي هغه په خپل اختيارسره غنم رنګ كيدلى نه سي. اوس كه چيري دغه شيان دوحدت دپاره مركزمقرركړل سي ، نو دانسانيت په سوونو بلكه په زرګونو ټكړو او ډلوكي دويش څخه تيښته ممكنه نه ده نو په دي وجه دين اسلام دغه شيان چي دي سره تمدني مفادتړلي سوي دي،ددوي يي پوره احترام كړي دي،خودايي دانسان دپاره دوحدت مركزمقرركړي نه دي اودغه ظاهري وحدتونه چي دفكري اونظري وحدت مضبوطيادپاره مقرركړل سوي دي په دوى كي ددې خبري پوره پوره لحاظ كړل سوي دي چي دا دي داسي آسان وي ، چي نر او ښځه ، لوستي ، نالوستي ، ښاري اوكليوال بانديسي امير اوغريب ټول يي كولاى سي ، دغه وجه ده چي په اسلامي شريعت كي ددنياټول خلق دپوشاك ، استوګني ، خوراك څښاك ديوي طريقي پابندكړل سوي نه دي ، ځكه دهريوځاى دموسم اودمختلفوطبائعو ضرورتونه مختلف وي ، نو كه چيري ټول ديوشاني لباس «شعار» پابندكړل سي نو ډيرمشكلات به پيدا سي.

دغه وجه ده چي په اسلامي شريعت كي مسلمانانودپاره يوشعار«لباس» مقرركړل سوي نه دي په مختلفو قومونوكي چي كومي طريقي دلباس رواج دي په هغوي ټولوباندي يي نظر اچولي دي، په دوی كي چي كوم صورتونه دبي ځايه اسراف او دفخر اويادبوغيرمسلم قوم دپيښنو كولو، صرف هغه يي منع كړي دي اوپه پاته شيانوكي يي هر يوسړي اوقوم آزاد اوخود مختاره پريښي دي ، او دوحدت مركز يي داسي شيان مقرركړي دي چي اختياري هم وي او آسان او ارزان هم ، لكه دامامتي په لمانځه كي صفونه تړل ديو امام دحركاتوپابندي كول په حج كي دلباس اودځاى يو والي.

هم دغه رنګ یو اهم شي دقبلې دارخ یو والی هم دی ، الله ﷻ که څه هم دهرارخ او طرف څخه پاک دی، دده دپاره شپږ سره طرفونه برابردی، لیکن په لمانځه کې داجتماعي صورت دپیدا کولو دپاره او دوحدت دپیدا کولو دپاره ، یو بهترینه آسانه او بې قیمته ذریعه دوحدت دا ده چې دټولې دنیا دبنیاد لمونځ دی یو طرف او ارخ ته سي ، اوس دا ارخ او طرف دی کوم وی چې ورته دټولې دنیامخ وګرځول سي ، که چیري ددې فیصله په انسانانو باندې پرېښودل سي ، نو دا به یولوی سبب داختلاف او دجنګ سي ، نو په دې وجه دا ضروري سوه چې ددې مقرر تیادی دالله ﷻ دطرف څخه وی ، حضرت آدم ﷺ چې دنیاته را کښته سو نو دی څخه مخکې دملائکو په ذریعه دبیت الله بنیاد ایښودل سوي وو ، نو حضرت آدم ﷺ او دهغه د اولاد دټولو څخه اوله قبله دغه بیت الله مقرر کړل سوه ، ارشاد دی .

إِنَّ أَوَّلَ بَيْتٍ وُضِعَ لِلنَّاسِ لَلَّذِي بِبَكَّةَ مُبَارَكًا وَهُدًى لِلْعَالَمِينَ (۹۶)

دټولو څخه اول کور ، چې خلقو دپاره جوړ کړل سو ، هغه کور دی ، چې په مکه کې دی او دبرکت والا ، او ددنیا دخلقو دپاره دهدایت والا کور دی .

ترحضرت نوح ﷺ پورې دټولو قبله دغه بیت الله وه ، دطوفان نوح ﷺ په وخت کې ټوله دنیاغرقه اوتباه سوه ، دبیت الله آبادی هم خرابه سوه ، او دی څخه وروسته حضرت خلیل الله ابراهیم ﷺ دالله ﷻ په حکم بیرته بیت الله جوړ کړه ، او دا دده او دده دامت قبله سوه ، ده څخه وروسته دبنی اسرائلو دپیغمبرانو دپاره بیت المقدس قبله مقرر کړل سوه ، او دا دابو العالیه په قول مخکنیو پیغمبرانو چې به بیت المقدس کې لمونځ کوی ، نو داسي کاربه یې کوی ، چې صخره بیت المقدس او بیت الله یې دواړه مخ ته راسي (قرطبی) جـ ۲ صـ ۱۵۱ .

په حضرت خاتم الانبیا ﷺ چې کله لمونځ فرض کړل سو نو دځینې عالمانو په قول اول دده قبله ، دده دنیکه قبله بیت الله مقرر کړل سوه ، دمکې مکرمې څخه دهجرت کولو څخه وروسته او په مدینه منوره کې دقیام کولو څخه وروسته اوځنې روایاتو کې مدینې ته دهجرت کولو څخه یو څوورځې مخکې ، دوی ته ﷺ دالله ﷻ دطرفه دا حکم وسو ، چې ته بیت المقدس ته په لمانځه کولو کې مخ کوه ، دصحیح بخاری د روایت مطابق رسول الله ﷺ شپاړس (۱۲) اولس (۱۷) میاشتې لمونځ دبیت المقدس په طرف کړی دی ، جـ ۲ صـ ۱۵۰ ، په مسجدنبوی ﷺ کې اوس هم هغه نښې سته ، چیرې چې به رسول الله ﷺ ودریدی اودبیت المقدس په طرف به یې لمونځ کوی ز

رسول الله ﷺ دحکم خداوندی دتعمل کولو یو ژوندی نمونه وه او دحکم خداوندی په مطابق دبیت المقدس په طرف به یې لمونځ کوی ، لیکن دده دطبیعت او دزړه آرزو دا وه چې دده قبله دی بیا هغه قبله سي چې کومه د آدم ﷺ او دابراهیم ﷺ قبله وه اوعادة الله هم دا دی چې هغه دخپل مقبول بندګانو مراد اوخواهش پوره کوی .

تو چنان خواهی خدا خواهد چنین

می دهد یزدان مراد متقین

نودغه وجه وه چې درسول الله ﷺ دا امیدوو ، چې دده آرزو به الله ﷻ پوره کړی نو په دې وجه دوحی په

انتظار کي به دوی ﷺ بیا بیا دآسمان په طرف کتل چی بیان یی دقرآن شریف په دی آیت کي دی .

قَدْ نَرَى تَقَلُّبَ وَجْهِكَ فِي السَّمَاءِ فَلَنُوَلِّيَنَّكَ قِبْلَةً تَرْضَاهَا فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ.

مونږ وینو ستا بیا بیا آسمان طرف ته کتل ، نو مونږ ستا قبله هغه جوړه وو چی کومه ته ښه کوی ، په دی وجه بیا دپاره په لمانځه کي خپل مخ دمسجد حرام په لوری کوه .

په لمانځه کي بیت الله طرف ته په مخ کولو کي یو فقهي مسئله

دلته دایوفقهی نکته ذکرکول ضروری دی ، هغه دا چی په آیت کی دکعبی یادبیت الله په ځای دمسجدحرام لفظ ذکر سوی دی ، په دی کي دی خبری ته اشاره ده چی دلرو پرتو ځایونو وسیدونکو دپاره داغ ضروری نه ده چی خاص بیت الله ته مخ کړی، دوی دپاره دا ضروری دی ، چی دبیت الله په طرف په لمانځه کي خپل مخ کړی اوکوم سړی چی په مسجدحرام کي وی ، یاپه داسي یو نږدی ځای (غږ) باندی وی چی دی هغه بیت الله په سترګو وويني ، نو دداسي سړی دپاره خاص بیت الله ته مخ کول ضروري اولازمی دی ، په دی صورت کي که چیري دده مخ دبیت الله یوی حصی ته ونه سي نودده لمونځ نه کیږي ، ماسوا دهغه خلقو چی دهغوی نظرپه بیت الله نه لګی نوداسي خلقودپاره په لمانځه کي صرف دبیت الله په اړخ مخ کول کافی دی .

په هرحال مدینی منوری ته هجرت کولو څخه شپاړس اولس میاشتی وروسته دمسلمانانو قبله بیت الله مقررکړل سوه ، نو په دی باندی یهودو ځینی مشرکانو اومنافقانو دا اعتراض کول شروع کی ، چی دمسلمانانو دین په یوخبری ټینګ نه خوری د دوی قبله هم ورځ په ورځ بدلیږي را بدلیږي .

قرآن شریف د دوی دغه اعتراض په مخکي ذکر سوی آیت نقل کی ، لیکن ورسره دومره خبره زیاته کړه چی بیوفان خلق دا اعتراض کوی ، او د دوی داعتراض چی کوم جواب ورکړل سوی دی نوله دی څخه د دوی بیوقوفی په ډاګه کیږي .

قُلْ لِلَّهِ الْمَشْرِقُ وَالْمَغْرِبُ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ (۱۴۲)

ته ووایه چی خاص الله دپاره دی مشرق اومغرب هغه چی چاته وغواړی نو په سیده لاره یی روان کړی .

په دی آیت کی خانه کعبی ته دمخ کولوحقیقت واضح کړل سوی دی چی دکعبی اوبیت المقدس دپاره په مخ کولوکي څه خاصیت نسته صرف دایوحکم ربانی دی چی دوی ته یی مخ کول مقررکړی دی ، هغه که چیري داوغواړی نوله دی دووڅخه سوایودرهم یاځلورم شي هم قبله کولی سي بیاچی کوم شي یی قبله کړی ده نوهغه ته په مخ کولوکي چی کوم فضیلت اوثواب دی نوددې لب لباب بس دحکم ربانی داطاعت څخه سوا بل څه نه دی ، او دحکم ربانی اطاعت هغه شي دی چی هغه دکعبی دجوړوونکی حضرت ابراهیم ﷺ دملت بنیادی اصل دی ، او دا خبره په بل آیت کي نوره هم ښه واضحه کړه ده ، فرمایی .

لَيْسَ الْبِرَّ أَنْ تُوَلُّوا وُجُوهَكُمْ قِبَلَ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ وَلَكِنَّ الْبِرَّ مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ .

(په دی کار کی څه خپله نیکي اوثواب نسته چی تاسومشرق ته مخ کړی یامغرب ته ، لیکن په دی کی سته چی تاسو په الله باندی ایمان را وړی او دالله اطاعت وکړی)

اوپه بل آیت کي فرمایی

فَأَيْنَمَا تُوَلُّوا فَثَمَّ وَجْهُ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ : الابقره ۱۷۷

(تاسو چې دالله حکم برابر چیرې مخ کوی ، نو دالله توجه به په دغه طرف کې بیاپیدا کړی)

ددی آیاتونو څخه داخبره واضحه سوه ، چې مقرر سوی قبلې ته په مخ کولو کې چې کوم فضیلت اوثواب دی ، دا ددغه مقرر سوی قبلې خپل څه خصوصیت نه دی بلکه دا یو حکم ربانی دی او په حکم ربانی سره په دغه مقرر سوی قبلې کې دغه فضیلت پیدا سوی دی اوشاید درسول الله ﷺ دقبلې په بدلیدو رابدلیدو کې دغه حکمت وو ، چې عملی طورسره خلقو ته دا واضحه کړل سي ، چې قبله څه یو بت نه دی چې عبادت یې وکړل سي ، بلکه اصل شي دخدای حکم دی ، حکم دبیت المقدس دپاره چې راغی نو په دی باندی عمل وکړل سو او بیاچې دکعبې دپاره راغی ، نو کعبې ته مخ کول عبادت کړل سو .

اودا خبره ددې آیت څخه په ډاګه معلومیږي .

وَمَا جَعَلْنَا الْقِبْلَةَ الَّتِي كُنتَ عَلَيْهَا إِلَّا لِنَعْلَمَ مَن يَتَّبِعُ الرَّسُولَ مِمَّن يَنقَلِبُ عَلَىٰ عَقِبَيْهِ .

(کومې قبلې ته چې تا مخکې مخ کوی هغه قبله جوړول صرف ددې وجې وه ، چې دا خبره څرګنده سي چې څوک د رسول الله ﷺ تابعداری کوی اوڅوک په شا ګرځي (یعنی تابعداری پرېږدي)

په دی بیان سره چې په دی کې دقبلې حقیقت واضح سو ، ددغو بې وقوفومخالفو پوره جواب هم وکړل سو کوموچې په قبله کې بدلون رابدلون دااسلام دااصولوسره منافی ګڼې ،اومسلمانانوته یې پرې طعنې ورکولای ، په آخرکې فرمایی ، يَهْدِي مَن يَشَاءُ إِلَىٰ صِرَاطٍ مُّسْتَقِيمٍ (۲۱۳) په دی کی دا ښئی چې سیده لاره هغه ده چې انسان دالله ﷻ حکم منلوته ملا تړلی منتظروی ، چې کوم حکم ورته ورکړل سي په دی باندی بغیردڅه چون چرا څخه عمل کوی ، او دا سیده لاره دخدای ﷻ په فضل مسلمانانو ته حاصله سوي ده .

داامام احمد په مسند کې دحضرت عائشه ﵂ په روایت کې ذکر دی چې رسول الله ﷺ فرمایلی دی چې اهل کتاب مسلمانانو سره په درو خبروکې ډیرحسد کوی ، یو دا چې شنبه کې دیوی ورځی خاص کولو حکم دعبادت دپاره ټولو امتونو ته سوی وو ، یهودو دخالی ورځ غوره کړه ، نصاراؤ دیکشنبې اوپه حقیقت کې دغه ورځ چې دعبادت دپاره دهغې دخاص کولوحکم سوی وو ، دجمعې ورځ وه او دا دمسلمانانو په انتخاب کې راغله ، دویمه هغه قبله چې دبدلیدوڅخه وروسته مسلمانانو دپاره مقرر کړل سوه چې بل یو امت ته ددې توفیق نه وو ورکړل سوي ، دریم داامام څخه وروسته آمین ویل ، دا دری شیان داسي دي چې یوازی مسلمانانو ته ورکړل سوي دي او اهل کتاب ورڅخه محرومه دی .

وَكَذَٰلِكَ جَعَلْنَاكُمْ أُمَّةً وَسَطًا لِّتَكُونُوا شُهَدَاءَ عَلَى النَّاسِ وَيَكُونَ

او دغه ډول وګرځولاست مونږ تاسی امت معتدل ددې دپاره چې سی تاسی شاهدان په خلقو باندی اوسی

الرَّسُولُ عَلَيْكُمْ شَهِيدًا ۗ

رسول په تاسی باندی شاهدی کوونکی .

لنډتفسیر: او(ای دمحمد ﷺ تابعداری کوونکو) دغه شان مونږ تاسوڅخه یو داسي ډله جوړه کړی ده چې

(هر لحاظ سره) ډیرمعتدله ده ، دی دپاره چی (ددنیوی شرافت او امتیاز څخه پرته په آخرت کي هم ستاسو لوی او ډیرشرافت ظاهر سي چی) تاسی (په یوه لویه مقدمه کي چی په دی کي به یو فریق نبیان علیهم السلام وی ، اوبل فریق به د دوی مخالفت کوونکی وی) ددغه (مخالف) خلقوپه مقابله کي شاهدان یاست او (دشرافت دسربیره شرافت دا سو چی ستاسی دشهادت قبلولو اومعتبر گرځولو دپاره) رسول الله ﷺ به شاهد وی (او دده په شهادت سره به ستاسی دشهادت دمعتبر گرځیدو تصدیق وی او بیابه ستاسوپه شهادت سره ددی مقدمی اوجگړی فیصله دنبیانو علیهم السلام په حق کي کیږي اومخالف به مجرم کیږي اوسزا به ورته ورکول کیږي)

(علوم او مسائل : دامت محمدی ﷺ خاص اعتدال)

لفظ وسط دسین په زور سره دا وسط په معنی دی غوره شیانو ته په عربی ژبه کي وسط ویل کیږي .
په ترمذی کي د ابوسعید خدری ﷺ په روایت رسول الله ﷺ دوسط تفسیر په عدل سره کړی دی چی ددې معنی (بهترین) ده (قرطبی (جـ ۲ صـ ۱۵۳
په دی آیت کي دامت محمدی دامتیازی فضیلت اوخصوصیت ذکر دی ، هغه دا چی دا امت یو معتدل امت دی ، په آیت کي دا وښودل سوه چی څه رنگ مونږ مسلمانانو ته هغه قبله ورکړه چی دټولوڅخه افضله اواشرفه ده دغه ډول مونږ امت محمدته یوخاص امتیازی فضیلت ورکړی دی چی دا مونږ یومعتدل امت جوړکړی دی ، چی ددې اثربه دا وی چی میدان حشرکی هرکله چی دټولو نبیانو امتیان دخپلو نبیانو دتبلیغ څخه منکر سي او دا وو ایی چی مونږ ته نه څه کتاب را غلی اونه څه نبی مونږ ته هدایت وکی ، نو په دغه وخت کی به امت محمدی دنبیانو دطرفه شاهد په توگه را مخته سي او دا شاهدی به ورکړی ، چی پیغمبرانو په هره زمانه کي دوی ته دالله ﷻ له طرفه را وړل سوی هدایت رسولی دی او خپل ښه کوشش یی کړی دی چی دوی په سیده لاره راولی ، دپیغمبرانو دغه امتیان به دامت محمدی په شاهدی باندی داجرح وکړی ، چی دا امت محمدی خوزمونږ په زمانه کی نه وو ، نو دوی ته زمونږ دمعاملوڅه علم دی ، د دوی شاهدی زمونږ پخه حقله څنگه قبلیدا ی سي .
امت محمدی به ددې جرح جواب داسي وکړی چی هو ! مونږ خو په دغه وخت کی موجودنه وو ، لیکن د دوی دحالاتو او واقعاتو خبر مونږ ته یو رښتونی پیغمبر اودالله ﷻ کتاب را کړی وو ، چی په دی باندی زمونږ ایمان دی او دا خبر مونږ دومره صحیح اورښتیاگنو څنگه چی یو شي مونږ په خپلو سترگو گورو او وینو ، بلکه لا ، ددې څخه زیات نو په دی وجه مونږ په خپلی شاهدی کي حق بجانب اووښتونی یو ، په دغه به رسول الله ﷺ را مخته سي او ددغه شاهدانو صفایې به وکړی چی بیشکه دوی چی څه ویلی دی صحیح دی ، دالله ﷻ دکتاب اوزمادتعلیم په ذریعه دوی ته صحیح حلات او واقعات معلوم سوي دي .
دمحشر ددی واقعی تفصیل په صحیح بخاری ، ترمذی ، نسائی او مسند امام احمد بی شمیره حدیثونو کی ذکر دی ، لنډه دا چی په بیان کړل سوي آیت دامت محمدیه داعلی فضیلت اوشرف راز دا ښودل سوي دي چی دا امت معتدل امت جوړ کړل سوي دي ، دی دپاره دلته یوڅو خبری قابل غور دی .

(داعتدال امت حقیقت اهمیت او ددې تفصیل)

(۱) داعتدال معنی اوحقیقت څه شي دی ؟ (۲) داعتدال صفت ته دا اهمیت ولی حاصل دی چی دا یې دفضیلت دپاره مدار گرځولی دی ؟ (۳) دامت محمدی دمعتدل کیدلو دواقعاتو په ترڅ کی څه ثبوت دی ؟ ددې دری سره سوالونو جوابونه بالترتیب دا دی .

(۱) داعتدال لفظی معنی ده برابرکیدل ، دالفظ دعدل څخه وتلی دی او دعدل معنی هم برابر کول دی .

(۲) دا خبره چی اعتدال دومره اهمیت لری چی دا دانسانانو دشرف اوفضیلت معیار گرځول سوي دي ، لږ قدر تفصیل غواړی ، دی څخه مخکې یومحسوس مثال ته وگوری ، ددنیاچی څومره طریقی دانسانانو دبدن دصحت ساتلو دپاره که په طب یونانی کي دی یا ویدک کی دی یاایلو پیتهک کي دي یاهومیو پیتهک کي دی ، دټولوپه دی اتفاق دی ، چی دانسان دبدن صحت دمزاج په اعتدال باندی ولاړ دی او چیری چی په دی اعتدال کي دیو اړخ څخه خلل را سي ، نو هغه دانسان دبدن دمریض کیدلو سبب گرځی ، اوخصوصادیونانی طب بنیادی اصل خو دمزاج په پیژندلوباندی اوڼره دی ، په یونانی طب کي دي ، چی دانسان بدن دڅلورو خلطو ، وینه ، بلغم ، سودا ء ، اوصفرا ء څخه مرکب دی ، او ددې څلورو خلطو چی کوم څلورکیفیتونه پیدا کیږي ، هغه دانسان دبدن دپاره ضروري دی ، هغه څلور کیفیتونه گرمی ، یخ ، وچوالی او لوندوالی دی ، ترڅو پوری چی دا څلورکیفیتونه دانسان دمزاج په معتدل حالت کي وي ، نو دانسان بدن سالم وی ، اوکوم وخت چی په دوی کي یو کیفیت دانسان دمزاج دحدڅخه ووزی یا کم سي ، نو بدن ناجوړه سي او که چیري ددې اصلاح اوعلاج ونه کړل سي ، نو بیا دا مرض دمرگ سبب وگرځی .

ددې محسوس مثال څخه وروسته اوس روحانیاتو اواخلاقیاتوته راسي نو تاسوته به معلومه سي چی په دوی کي هم داعتدال اوبی اعتدالی دغه طریقه جاری ده ، داعتدال نوم روحانی تندرستی او دبی اعتدالی نوم روحانی او اخلاقی مرض دی ، اوکه چیری د دوی دبی اعتدالی اومرض علاع ونه کړل سي ، نو ددې نتیجه بیا روحانی مرگ دی او دا هم یو صاحب بصیرت انسان څخه پټه خبره نه ده ، چی انسان په کوم جوهر سره دټولو مخلوقاتوحاکم گرځول سو ی دی ، هغه دهغه دبدن یا دبدن خلاط یا داخلاطوڅخه پیدا سوی کیفیتونه نه دی ، ځکه چی دا اجزا ء اخلاط اوکفیات ددنیا په ټولوحیوانانوکي هم سته ، بلکه دانسان څخه دا په نورو حیوانانو کي ډیر دی .

دغه جوهرهرڅه بل شي دی چی په انسان کي په مکمل طریقه سره موجود دی ، په نورومخلوقاتوکي دغه جوهرپه دغه درجه کي نسته ، او ددغه جوهر متعین کول اومعلومول یونازک اومشکل کارنه دی ، دغه جوهر دانسان روحانی او اخلاقی کمال دی ، مولانا رومی رحمه الله څه ښه فرمایلی دی .

آدمیت لحم وپوست نیست .... آدمیت جز رضائے دوست نیست

اوهم په دی وجه هغه انسان چی دخپل شرافت اوفضیلت دجوهر بی قدری وکړی او دا ضائع کړی دهغه په باره کي یې وفرمایل .

اینکه می بینی خلاف آدم اند .... نیستندآدم غلاف آدم اند

اوهرکله چې دا معلومه سوه چې دانسان دشرافت اوفضیلت مدار دانسان روحانی داخلاقی کمالات دی اوداڅخکې معلومه سوي ده چې دانسان دبدن په ډول دانسان په روح کې هم اعتدال اوبې اعتدال راځی اوڅنګه چې دانسان دبدن صحت او تندرستی دده دمزاج او اخلاطو په اعتدال کې ده نوهم دغه رنګ دده دروح صحت اوتندرستی دروح اوداخلاقوپه اعتدال کې ده په دی وجه انسان کامل هغه سړی کیدای سی چې هغه کې بدنی تندرستیاسره روحانی تندرستیا هم وی ، دا کمال ټولو پیغمبرانو ته په خصوصیت سره ورکړل سوي دي ، او زمونږ پیغمبر محمد ﷺ ته دنورو پیغمبرانو څخه دا کمال ډیر ورکړل سوي وو ، نو په دی وجه دانسان کامل اول مصداق رسول الله ﷺ دی اوچې څه رنګ الله ﷻ دجسمانی علاج معالجه دپاره په هره زمانه کې اوپه هرځای کې دطبیبانو اوډاکټرانو انتظام کړی دی نو دغه ډول يې دروحانی علاج دپاره په خلقوکې داخلاقوداعتدال دپاره پیغمبران رالیږلي دی اوآسمانی هدایات یې را لیږلی دی ، او دضرورت مطابق یې ورته مادی طاقتونه ورکړی دی ، چې ددې په ذریعه دوی په دنیا کې داعتدال دا قانون نافذکړی دغه مضمون قرآن شریف په سورة حدید کې دا رنګ بیان کړی دی .

لَقَدْ اَرْسَلْنَا رُسُلَنَا بِالْبَيِّنَاتِ وَاَنْزَلْنَا مَعَهُمُ الْكِتَابَ وَالْمِيزَانَ لِيَقُومَ النَّاسُ بِالْقِسْطِ وَاَنْزَلْنَا الْحَدِيدَ فِيهِ بَأْسٌ شَدِيدٌ وَمَنَافِعُ لِلنَّاسِ .

(مونږ خپلو پیغمبرانو ته نښې ورکړی او دوی مو ولیږل اونازل مو کړل دوی سره کتاب اوتله ، دی دپاره چې خلق په عدل او انصاف باندی ټینګ پاته سي او مونږ نازله کړه وسپنه په دی کې سخت جنګ دی او دخلقو کار هم پری روان دی)

په دې آیت کې دپیغمبرانو دلیږلو او په دوی باندی دکتابونو دنازلولو هم دغه حکمت بیان کړل سوي دي ، چې الله ﷻ د دوی په ذریعه اخلاقی اوعملی اعتدال پیدا کوی ، کتاب یې داخلاقو او روحانی اعتدال دپاره اوتله یې په لین دین کې اعتدال دپاره نازله کړې ده ، او دا هم ممکنه ده چې دتلی څخه مراد دهر پیغمبر شریعت وی چې هغه دحقیقی اعتدال معلومولوذریعه ده او اعدل او انصاف په دی سره قائمیږي ، ددې تفصیل څخه به تاسی ته معلومه سوي وی چې دټولو پیغمبرانو استول اوپه دوی باندی کتابونه نازلول ددې غرض دپاره دی ، چې دخلقو په اخلاقو او اعمالو(کارونو) کې اعتدال را سي ، چې دا دخلقو صحت مندی او تندرستی ده .

(په امت محمد کې دهرقسم اعتدال)

په ذکر سوي آیت کې دامت محمدیه ﷺ فضیلت صرف په (امةً وسطا) سره بیان سوي دي خوکه چیري سړی په دی ټکی غور او فکر وکړی ، نو دا یو داسي لفظ دی چې په دنیاکې څومره کمالات په یو سړی یایوقوم کې را تلای سي ، هغه ټول په دغه یوټکی کې را جمع سوي دي .

په دی لفظ کې امت محمدیه ﷺ په امت معتدل بلل ، دا ښودنه کوی چې انسان دشرافت اوفضیلت جوهرپه دی امت کې په کاملی درجی سره موجود دی اوچې دکوم غرض دپاره ددې آسمان اوځمکې نظام جوړسوي دي اوچې دکوم غرض دپاره پیغمبران اوکتابونه رالیږل سوي دي، نودا امت په دی غرض

کې دنوروټولو امتونو څخه ممتاز اوغوره دی.
قرآن شريف ددې امت ددغه خاص صفت دفضيلت په مختلفو آياتونو کې په مختلفو عنوانونو سره بيان کړی دی، دسورة اعراف په آخرکې دامت محمديه په صفت کې ارشاد دی.
وَمِمَّنْ خَلَقْنَا أُمَّةٌ يَهْدُونَ بِالْحَقِّ وَبِهِ يَعْدِلُونَ (۱۸۱). په هغه خلقوکې چې مونږ پيداکړی دی يو داسې امت دی چې صفااو دحق لاره ښئي او دوی موافق انصاف کوی.
په دی آيت کې دامت محمديه داخلاقی او روحانی اعتدال وضاحت کړل سوي دي چې دوی خپل ذاتی مفادات اوخواهشات پرېږدی او دآسمانی هدايت مطابق په خپله عمل کوی اونوروته په دی باندی دعمل کولو بلنه ورکوی اوکه چيري په څه کارکې يې اختلاف اوجګړه پيدا سي، نو ددې فيصله ددغه آسماني قانون په ذريعه کوی.
اوپه سورة آل عمران کې د امت محمديه ددغه اعتدال اثرات په دی الفاظو کې بيان کړل سوي دي.
كُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ تَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَتَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَتُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ
(تاسی په ټولو امتونوکې غوره ياست اودنياته (خلقوته) ليږل سوي ياست، حکم کوی دښوکارونو اومنع کوی دبدوکارونوڅخه اوالله ﷻ باندی ايمان را وړی)
يعني چې څنګه دوی ﷺ ته په ټولو پيغمبرانوکې غوره پيغمبر اوپه ټولوکتابونوکې جامع اوکامل کتاب ورکړل سوي دي، هم دغه رنګ دوی ته دقومونو صحتمندانه مزاج اواعتدال په داسی اندازی سره ورکړل سوي دي چې دوی دټولو قومونو او امتونوڅخه غوره امت ګرځول سوي دي، په دوی باندی دعملونو دروازی خلاصی سوي دي، دايمان تقوی اوعمل ټولی څانګی د دوی دقربانو څخه ښيرازی اوشنی به وی او دوی به په يوخاص ملک او وطن پوری تړلی نه وی، بلکه د دوی دعمل دا ثره به په ټوله دنيااو انسانانو په ټولو اړخونو خوره وی، د دوی وجود به هم دی دپاره وی، چې دنورو ښيګړه دی په دوی وی اوڅه رنګ چې ممکنه وی دوی دجنت په دروازو باندی ودروی، په أُخْرِجَتْ للناس کې دی ته اشاره ده چې دا امت دنورو دخيرخواهی اوفائدی دپاره پيداکړل سوي دي، او د دوی فرض منصبی اوقومی نښه دا ده چې خلقو ته دښو کارونو هدايت وکړی او دبدو کارونو څخه يې منع کړی.
په يوحديث کې رسول الله ﷺ فرمايلی دی چې (الدين النصيحة) (ددې مطلب هم دا دی چې دين ددې خبری نوم دی، چې دټولوخيرخواهی وکړل سي، بياپه بدوکارونو کې کفر، شرک، بدعتونه، بدرسمونه فسق اوفجور اودهرقسمه بد اخلاقياني شاملی دی، او ددې څخه منع کول، کله په ژبه، کله په لاس، کله په قلم، او کله په توره کيږي، مطلب دا چې په دی کې دهرقسمه جهاد داخل سو او دا صفت چې په څومره اهتمام اوعام والی سره په امت محمديه ﷺ کې پيدا سوی دی، په اولو امتونو کې نه دی پيدا سوي.
(۳) داخبره چې ددې امت اعتدال اوميانه روی، دواقعاتو څخه ثابت کړل سي نوداخبره لږ وږده ده او دې خبری ته بنده ده، چې دنورو ټولو امتونو عقيدو عملونو اواخلاقی کارونو سره ددې امت دعقيدو عملونواو اخلاقی کارونو موازنه او مقابله وکړل سي، په دې لړ کې يوڅوشيان دمثال په طور ذکر کوم.

اعتقادی اعتدال : دټولو څخه اول اعتقادي او نظري اعتدال واخلی نو اولو امتونوکي به يو اړخ ته دا ښکاره سي ، چی دوی دالله ﷻ پیغمبران دالله ﷻ زامن ګڼل او د دوی عبادت يې کوی.
وَقَالَتِ الْيَهُودُ عُزَيْرٌ ابْنُ اللَّهِ وَقَالَتِ النَّصَارَى الْمَسِيحُ ابْنُ اللَّهِ : اوبل اړخ ته ددغه امتونو افراد داسي وو ، چی دپیغمبر دمعجزو لیدلو باوجود کله چی به پیغمبر دوی ته دځه جنګ او جهاد کولو ویناکوله ، نو دوی به ویل . فَاذْهَبْ اَنْتَ وَرَبُّكَ فَقَاتِلاَ ۤ اِنَّاهٰهُنَاقَاعِدُوْنَ : ته اوستاپروردګار دی ولاړسي او ددښمنانوسره دې جنګ وکی ، مونږ خو به دلته ناست يو .
په خلاف دامت محمدیه چی دی په هر وخت او زمانه کي دخپل پیغمبر سره داسي محبت لری چی په هغه باندې خپل ځان ، اولاد اومال قربانوی.
اوبل طرف ته دومره په اعتدال کي دی چی پیغمبر لره پیغمبر اوخدای لره خدای ګڼی او رسول الله ﷺ سره ددې ټولو کمالونو اوفضیلتونو دخدای بنده اوپیغمبرګڼی ، دوی دده په مدح اوصفت کي هغه پیمانه اختیار وی کومه چی دقصیدی بردی والاختیار کړی ده .

(دَعْ مَا ادعَتْهُ النصَارى فِي نَبِيهِم) (وَاحْكُمْ بِمَاشِئْتَ مَدْحًافِيْهِ وَاحْتَكِم)

هغه دکفرکلمه پرېږده کومه چی نصاراؤ دخپل پیغمبر په حقله اختیار کړی ده (چي معاذالله دی دخدای زوی دی) ددې څخه سوا چی څه درسول الله ﷺ په صفت کي وایې هغه ټول ټیک اودرست دی.
ددې خلاصه چاپه يو مصرع کي داسي بیان کړي ده .

(بعد ازخدا بزرګ توئی قصه مختصر)

(په عمل او عبادت کي اعتدال)

ددې څخه وروسته عمل اوعبادت ته راسي ، په دی کی اولنی امتونه خویوطرف ته داسي ښکاری چی دخپل شریعت احکام په یوڅو پیسوباندی خرڅوی ، بډی رشوتونه اخلی په آسمانی کتاب کي ترمیمونه کوی یاغلطی فتوی ورکوی اوقسماقسمه حیلی بهانی دشرعی حکمونو دبدلو دپاره جوړ وی او دعبادت څخه ځان خلاصوی ، اوبل طرف چی ګوری نوپه عبادت خانوکي داسي خلق هم معلومیږي چی دوی دنیا پرېښی ده او رهبانیت يې غوره کړی دی او دالله ﷻ ورکړل سوي حلال نعمتونه يې په ځان باندی حرام کړی دی او سختیانی تیرول يې عبادت اوثواب ګڼلی دی .
امت محمدیه خو يو طرف ته دغه رهبانیت په انسانیت باندی ظلم اوزیاتی ګڼل دی اوبل طرف ته دالله ﷻ اودپیغمبر په احکاموباندی دقربانیدو جذبه لری اودقیصرو کسری دتخت اوتاج په مالک کیدلوسره دنیا ته داښئی چی په دین اودنیاکي روغه جوړه سته اودین صرف دجماعتونواوخانقاهونو په کونجیانوکي بند نه دی ، بلکه ددین حکمرانی په بازارونو اودفترونو هم دی او وزارتونو او امارتونو باندی هم ، هغه په باچاهی کي فقیری او په فقیری کي باچاهی وښودله .

(چوفقراندرلباس شاهی آمد) (زتدبیرعبید اللهی آمد)

(معاشرتي اوتمدني اعتدال)

دی څخه وروسته معاشرت اوتمدن ته وګوری ، نوپه اولوامتونوکی به تاسی یوطرف ته دا بی اعتدالی

وړیني چې دوی دانساني حقوقو څه پرواه نه لري حق اوناحق سره څه کارنه لري ، دخپل غرض دحاصلولو دپاره که چیری څوک چخنړي کړي ، قتل کړي نوڅه باک نسته ، لوټ مارکول خوکمال دی ، دیو مشرپه ورسوكي كه چیري دچاوښ ورګډ سي اوڅه نقصان ورسوي نوحرب بسوس په نوم ترسلو کالو پرجنګ کیږي په زرګونو انسانان په کي مري ، ښځوته انساني حقوق ورکول خو پریږده دوی ته دژوند پاته کیدو اجازه نه ورکوی ، کله يې په ورکوتوالي کي ژوندی ښخوی ، اوچیری يې دمړو خاوندانو سره سوزوی ، او بل طرف ته دخندا وړه رحم دلی ، چی چنجی مینجی وژل حرام ګڼی ، او دحیواناتو اوځارو ذبح کول او دالله ﷻ دحلال سوي حیواناتو غوښې اوځرمنی څخه فائده اخیستل حرام ګڼی .

امت محمدیه ددې ټولو بی اعتدالیانو خاتمه وکړه ، یو طرف ته یی انسان ته دانسانی حقوقو ښودنه وکړه او دانه یوازی دصلح په وخت کي ، بلکه عین په میدان جنګ کي دمخالفینو دحقوقو دحفاظت ښودنه يې هم وکړه ، ښځوته يې دنارینهؤ په ډول حقونه ورکول ، اوبل طرف ته يې ، دهرشي حد مقررکی ، چی ددې څخه مخکې کیدل یا وروسته پاته کیدل يې جرم اوګناه مقررکړه اودخپلوحقوقو په باره کي يې دعفو او دګذرتعلیم ورکی او دنورو دحقوقو په پوره اهتمام سره دپوره کولو آداب يې وښودل .

(اقتصاداومالي اعتدال)

دی وروسته ددنیاپه هرقوم وملت کي دټولوڅخه اهم مسئله دمعاشیات اواقتصادیات ده په دی کی هم نورقومونه او امتونه په قسم قسم بی اعتدااليانو کي ګیرمعلومیږي ، یوطرف ته دسرمایه داری نظام دی ، چی په دی کي دحلالواوحرامو دفرق او دنورو خلقو دخوشحالي یا بدحالي څخه سترګی پټول او زیات څخه زیات مال او دولت را ټولول يې انساني کمال ګڼلای سي ، نو بل طرف ته دسره شخصی او انفرادی ملکیت جرم نه سي ګڼلای اوکه چیري فکر وکړل سي نو د دواړو اقتصادی نظامونو حاصل او بنیاد بس دمال او دولت پرستش دی او دا دژوند مقصد ګڼل دی او دی دپاره سخت کوشش کول دی .

امت محمدیه په دی کی هم داعتدال یو عجیبه شکل پیداکړی دی ، هغه دا چی یوطرف ته يې دولت دژوندمقصدګرځول منع کړی دی ، او دولت يې دانسان دعزت شرافت منصب اودعهدی دپاره بنیاد نه دی مقرر کړی ، اوبل طرف ته يې د دولت دویش داسي پاک ستره اصول مقررکړی دی ، چی په دی سره یو انسان هم دژوند دضروریاتو څخه محرومه کیږي نه او نه یو سړی ټول دولت جمع کولای سي اوکوم شیان چی دشرکت قابل دی ، هغه يې مشترک ګرځولی دی ، په خاص شیانو کي دانفرادی ملکیت احترام اواهتمام يې کړی دی دحلال مال فضیلت اوددې دلرلو اواستعمال صحیح طریقی يې ښودلی دی دامت محمدیه اعتدال بیانول دومره اوږد تفصیل غواړی چی مستقبل کتاب پرلیکلای سي ، فی الحال مونږ دمثال په توګه یوڅونمونی امت دمحمدیه دمیانه روی او دنورو امتونو دبی اعتدالی مخکې کړی ، چی ددې څخه دذکرسوي آیت وضاحت وکړل سو ، چی امت محمدی یومعتدل او بهترین امت دی .

(دشهادت دپاره عدالت اوثقه ضروری دی)

لِتَكُونُوا شُهَدَاءَ عَلَى النَّاسِ (یعنی امت محمدیه وسط ، عدل ، اوثقه ، دی وجی څخه جوړ کړل سو ، چی دا امت دشهادت کولو جوګه سي ، ددې څخه دامعلومه سوه ، چی کوم سړی عادل نه وی ، دهغه شهادت

قابل قبول نه وی ، دعدل ترجمه ثقه ، یعنی هغه چی په هغه باندی اعتماد کیدای سي ، او ددې مکمل شرطونه دفقهی په کتابونو کي ذکر دی.

(اجماع حجت کیدل)

قرطبی ج ۲ صـ ۱۵۲ ویلی دی چی دا آیت ددې خبری دلیل دی چی دامت اجماع دلیل کیدای سي او دا ځکه چی هرکله الله ﷻ دی امت ته شهادت کوونکی وویل او دنورو امتونو په مقابله کي یې د دوی خبره حجت اودلیل وګرځوله نو ددې ځخه دا ثابته سوه ، چی ددې امت اجماع او اتفاق په یوه مسئله باندی حجت اودلیل کیدای سي او په دغه اجماع باندی بیاعمل کول واجب اولازمی دی داسي چی دصحابو اجماع په تابعینو او دتابعینو اجماع په تبع تابعینوباندی حجت دی.

اوپه تفسیرمظهری ج ۱ صـ ۱۳۹ کي دی چی ددې امت هغه اعمال اوکارونه ښه اومقبول دی ، چی په کوموباندی ددې امت اتفاق وی ځکه که چیري د دوی دا اتفاق په غلطه باندی ومنل سي ، بیا ددې وینا مطلب څه دی چی دا امت وسط اوعدل دی.

او امام جصاص ج ۱ صـ ۱۰۳ کي دا ویلی دی ، چی په دی آیت کي دا دلیل دی چي دهری زمانی دمسلمانانو اجماع معتبره ده ، داجماع حجت کیدل دمسلمانانو داولو پیړی سره یا یوی خاصی زمانی پوری خاص نه دی ، ځکه چی په آیت کي خطاب ټول امت ته دی او درسول الله ﷺ امت یوازی هغه خلق نه وو ، کوم چی درسول الله ﷺ په زمانه کي وو ، بلکه ترقیامته پوری دمسلمانانو نسلونه ټول درسول الله ﷺ امتیان دی ، نو دهری زمانی مسلمانان شهادت کوونکی سو او د دوی اتفاق حجت سو ، او دا چی دوی ټول په غلطه اوخطاباندی متفق کیدای نه سي.

وَمَا جَعَلْنَا الْقِبْلَةَ الَّتِي كُنتَ عَلَيْهَا إِلَّا لِنَعْلَمَ مَن يَتَّبِعُ الرَّسُولَ

اونه موږه مقرر کړی قبله په کومه چی ته مخکي وی مګر دی دپاره چی معلوم کړو چی څوک تابع پاته کیږي

مِمَّن يَنقَلِبُ عَلَىٰ عَقِبَيْهِ ۚ وَإِن كَانَتْ لَكَبِيرَةً إِلَّا عَلَى

درسول اوڅوک اوړی بیرته په پوندو او بیشکه دا خبره ګرانه ده مګر په هغوی نه

الَّذِينَ هَدَى اللَّهُ ۗ وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُضِيعَ إِيمَانَكُمْ ۚ إِنَّ اللَّهَ

چاته چی لاره وښودله الله ﷻ او الله ﷻ داسی نه دی چی ضائع کړی ستاسی ایمان بیشکه الله ﷻ

بِالنَّاسِ لَرَءُوفٌ رَّحِيمٌ ﴿١٤٣﴾

په خلقو باندی دیر شفقت کوونکی او دیر مهربانه دی.

لنډتفسیر: (اوپه حقیقت کي مونږ دشریعت محمدیه دپاره کعبه قبله کیدل تجویزکړی وو) اودکومی قبلی

به طرف چي ته (دځوورځودپاره) پاته سوي وي (يعني بيت المقدس) هغه ځوصرف دى (مصلحت) دپاره وه چى مونږته (په ظاهرى طورباندى هم) معلومه سي چي (ددې په مقرركيدلويابدليدوسره په يهودو او غير يهودوكي) څوک خو د رسول الله ﷺ تابعدارى غوره كوى اوڅوک شاته جاروځى (اونفرت اومخالفت كوى ، ددغه امتحان دپاره ، دغه عارضى قبله مقرر كړل سوه اوبياپه اصلى قبله دا منسوخه كړل سوه) او ددې قبلى بدلول (دسمى لارى څخه په آړولوخلقوباندى) خو ډيردرانه دى (هنه) مگرچى كومو خلقوته الله ﷻ (سيده لارى) هدايت كړى دى (چي ددې مخكې ورته سوي دي ، چى دخداى حكمونه به يې بى دچون وچرا منل ، دوى ته څه هم گران نه دى ، لكه څنگه چى مخكې يې دا دخداى ﷻ حكم گڼى ، اوس هم دا دخداى ﷻ حكم گڼى) او (زمونږ ددې وينا چي بيت المقدس اصلى قبله نه وه چاته دې دا وسوسه پيدا نه سي ، چى كوم لمونځونه ده بيت المقدس طرف ته كړى دى دهغه ثواب به ده ته كم وركيداى سي ، څكه چى دى په اصلى قبله نه وو ، نو دارنگه وسوسه دى په زړه كي نه را وړى څكه) چى الله ﷻ داسي نه دى چي ستاسي دايمان (متعلق عملونه مثلا دلمونځ ثواب) ضائع (اوناقص) كړى (او) واقعى الله ﷻ خو (داسي) خلقو باندى ډيرشفقت كونكى (او) مهربانه دى (نو په داسي شفيق اومهربانه ذات داسي گمان كله كيداى سي ، څكه چى ديوى قبلى اصلى اوغيراصلى كيدل خومونږ پيژنو ، تاسوخودواړه زمونږ حكم قبلول گڼلى وو ، نو په دى وجه ثواب به هم كم نه وى)

علوم اومسائل

(دكعبي قبله گرځيدل په لمانځه كي كله شروع سو)

په دى خبره كي دصحابه ؤ اوتابعينواختلاف دى چى دهجرت څخه مخكې په مكه مكرمه كي چي كله لمونځ فرض سو ، دغه وخت بيت الله قبله وه يابيت المقدس دحضرت عبدالله بن عباس ﷺ وينا ده چى د اول څخه قبله بيت المقدس وه ، چى دهجرت څخه وروسته هم شپاړس اوولس مياشتو پورى پاته سوه او ددې څخه وروسته دبيت الله دقبلى جوړولو حكمونه نازل سو ، هنه دومره خبره ده چى درسول الله ﷺ عمل په مكه كي دهجرت كولو څخه مخكې دا وو ، چى دوى به دهجر اسود اوركن يمانى په مينځ كى لمونځ كوى چى بيت الله المقدس دواړوته مخ را سي ، او هركله چى مدينى ته ولاړل نوداسي كول ممكن پاته نه سو ، او په دى وجه دقبلى دبدليدو شوق يې پيدا سو ، ابن كثير ج ۱ صـ ۳۳۳ ،

اونور حضرات دا وايى چى هركله لمونځ فرض كړل سو نو دمسلمانانو اوله قبله په مكه كي بيت الله وه ، څكه چي دحضرت ابرهيم ﷺ اوحضرت اسماعيل ﷺ قبله هم بيت الله وه ، اورسول الله ﷺ چى ترڅوپورى په مكه كي وو ، نو بيت الله ته به يې لمونځ كوى ، بيادهجرت څخه وروسته د دوى قبله بيت المقدس مقرر كړه سوه او په مدينه كي شپاړس اوولس مياشتى دوى بيت المقدس ته لمونځ وكى ، او ددې څخه وروسته بيا د دوى اوله قبله بيت الله مقرركړه سوه ، او ددې په طرف دلمانځه كولو حكم وكړل سو ، په تفسير قرطبى ج ۲ صـ ۱۵۰ كي د ابوعمر په حواله دا دويم قول زيات صحيح گڼل سوي دي اوحكمت يې دابيان كړى دى ، چى مدينى ته په راتللو هركله چى درسول الله ﷺ يهودوسره واسطه راغله ، نو رسول الله ﷺ ديهودو دمانوس كولو دپاره ، دالله ﷻ په اجازه او حكم سره د دوى قبلى ته په لمونځ

کي مخ کول شروع کړل ، لیکن بیا دتجربي څخه ثابته سوه چي دا خلق دخپل جهل څخه وتونکی نه دی نو بیادوی ته داحکم ورکړل سو ، چي خپلي اصلي قبلي ته مخ کوي ، چي هغه دوی ته دخپلونیکونو حضرت ابراهیم علیه السلام اوحضرت اسماعیل علیه السلام دقبلي کیدلو په وجه ډیره محبوبه وه .
اوقرطبي اوله مرجع ۱۵۱ کي دابوالعالیه رایاحي څخه نقل کړی دی، چي دحضرت صالح علیه السلام دمسجد قبله هم بیت الله طرف ته وه ، اوبیاابو العالیه څخه یې دا خبره هم نقل کړې ده چي دابوالعالیه یو یهودي سره مناظره وسوه ، یهودي ویل چي دحضرت موسی علیه السلام صخره بیت المقدس وه ، ابوالعالیه ورته وویل چي نه حضرت موسی علیه السلام دصخره بیت المقدس په طرف کي لمونځ کوی ، خو دهغه مخ دبیت الله په طرف وو ، یهودي ددې څخه انکار وکی ، نو ابو العالیه وویل ، چي ښه چي زمااوستاددې جنګ فیصله به دحضرت صالح علیه السلام جمات وکړي ، هغه جمات چي دبیت المقدس څخه کښته په یوغربانډی دی نوچي هلته ولاړل نودا یې ولیدل چي دحضرت صالح علیه السلام قبله بیت الله وه .
اوکومو حضراتو چي اول قول غوره کړی دی ، د دوی په نزد حکمت دا وو ، چي په مکه مکرمه کي خو دمشرکانو مخالفت کول او د دوی څخه جلاوالی را وستل وو ، نو په دې وجه د دوی قبله پرېښودل سوه او بیت المقدس قبله کړل سوه ، بیادهجرت څخه وروسته په مدینه منوره کي ، دیهودو او نصاراؤ څخه جلاوالی کول او د دوی مخالفت کول غرض وو ، نو په دې وجه د دوی دقبلي په ځای بیت الله قبله کړل سوه ددغه اقوالو داختلاف په وجه دآیت په تفسیرکي هم اختلاف دی ، چي دَ ٱلۡقِبۡلَةَ ٱلَّتِي كُنتَ عَلَيۡهَآ څخه څه مطلب او مراد دی ؟ داول قول مطابق ددې څخه مراد بیت المقدس دی چي دا دده اوله قبله وه او د دویم قول دمخه ددې څخه کعبه هم مراد کیدای سي ، ځکه چي دا دده اوله قبله وه .
اوپه دواړوصورتونو کي دآیت مفهوم دادی چي مونږدقبلي بدلول ستاتابعداری کوونکومسلمانانودپاره یوقسم امتحان مقررکړی دی چي په ظاهري طورسره هم دامعلومه سي چي څوک ستاصحیح حکم منونکی دی اوڅوک دخپلي رایې تابع دی او د اسلام څخه وروسته کیدونکي دی ، اوځنګه چي قبلي دبدلیدو حکم نازل سو ، نو ځیني دکمزوري ایمان خاوندانو ، یاهغه چي د دوی په زړونو کي څه منافقت وو، داسلام څخه وا وړیدل اوپه رسول الله ﷺ یې الزام ولګوی چي دی خودخپل قوم ددین په طورکوږ سو .

(کله سنت په قرآن سره هم منسوخ کیدای سي)

جصاص په احکام القرآن کي ویلي دي چي په قرآن شریف کي چیري داصراحت نسته چي رسول الله ﷺ ته دهجرت څخه مخکي یادهجرت څخه وروسته دبیت المقدس په طرف دمخ کولو حکم سوي دي ، بلکه ددې خبري ثبوت صرف په احادیثو اوسنت نبویه کي دي ، نوکوم شي چي دسنت نبویه په ذریعه ثابت سوي وو ، نو دقرآن دې آیت هغه منسوخ کی او د دوی قبله یې بیت الله مقرر کړه ددې څخه دا هم ثابته سوه چي حدیث درسول الله ﷺ هم په یوحثیت قرآن دی او دا چي څه احکام چي په قرآن شریف کي موجود نه دی ، هغه یوازې دحدیث څخه ثابت دی ، قرآن شریف د دوی شرعي حیثیت مني ، ځکه چي ددغه آیت په آخرکي دا هم ذکر دی چي کوم لمونځونه درسول الله ﷺ په حکم ، دبیت المقدس په طرف سوي دي هغه معتبر اوالله ﷻ ته منظور دی .

(چي کله قوي قريني دخبر واحد دثبوت دپاره موجودوی نو په هغه سره قرآني حکم منسوخ ګڼل کیږي)

په بخاري اومسلم ، اونورو ټولو معتبروکتابونو داحاديثوکي د ډيرو صحابه ؓ په روايت دا خبره نقل سوي ده، چي هرکله رسول الله ﷺ ته دقبلې دبدليدوحکم راغی نو رسول الله ﷺ دماځیګرلمونځ دبيت الله په طرف وکی ، (اوځينی رواياتوکی دماځيګرپه ځای دماپښين ذکردی ،، ابن کثيرج ۱ صـ ۳۴۰)
نوځينی صحابه دلمانځه څخه وروسته بهرته ولاړل اووی ليدل چي دبني سلمه قبيلې خلق په خپل مسجدکي مخکې په ډول دبيت المقدس په طرف لمونځ کوي نو دوی ورته آواز وکی چي اوس قبله دبيت الله طرف ته مقررکړل سوي ده ، مونږ او رسول الله ﷺ اوس دبيت الله په طرف لمونځ کړی دی او دهغه دخوا څخه راغلی يو نو دی خلقو دلمانځه په مينځ کي خپل مخ بيت المقدس څخه دبيت الله په طرف کي ، دنويله بنت مسلم په روايت کي دي ، نوهغه وخت ښځی چي وروسته صفونوکي وی مخکې راغلی اوسړی چي په اولوصفونوکي وو وروسته راغلل اوکله چي مخ بيت الله طرف ته بدل کړل سو نو دسړوصفونه مخکې اودښځوصفونه وروسته سول ، ابن کثير ج ۱ صـ ۳۴ ،
دبنوسلمه قبيلې خلقو خو په ماپښين ياماځيګرکي دقبلې دبدليدو په حکم باندی عمل وکی ليکن په قباء کي دا خبر درا تلونکی ورځی دسهار په لمانځه کي ورسيدی ، لکه چي بخاري اومسلم کي داابن عمر ؓ په روايت کي دي چي دقباء والوهم دلمانځه په مينځ کي خپل مخ دبيت المقدس څخه دبيت الله په طرف وا ړوی ، ابن کثير ج ۱ صـ ۳۴۰ اوجصاص احکام القرآن جـ ، صـ ۱۰۰
امام جصاص دحديث دغه ډيرو روايتونو نقل کولو څخه وروسته دا ويلي دي .

هذَا خَبَرصَحِيح مُستَفِيض فِی اَيدِیْ اَهلِ العِلمِ قَدتَلَقَوهُ بِالقُبُولِ فَصَارَ فِی حِيزِالتَواتُرِ المُوجِبِ لِلعِلمِ :
اول مرجع اوهم دغه مخ .
دا حديث که څه هم په اصل کي خبر واحد دی ليکن دقوی قرينو په وجه يې دا تواتر درجه حاصله کړی ده چي ده سره يقيني علم حاصليږي .
ليکن د احنافو دا قاعده ده ،چي خبر واحدسره يو قطعي حکم منسوخ کيدای نه سي نو په دوی باندی دا سوال وارد کيدل اوس هم سته ، چي ددې شهرت اوتلقی بالقبول خو وروسته سوي دي ، بنوسلمه او اهل قباء ته خو ناڅاپه يوسړی خبر ورکړی وو ، په دغه وخت کي دغه حديث ته دشهرت اوتواتر درجه حاصله سوي نه ده ، نو دوی په دی څنګه عمل وکی ، جصاص اول مرجع اومخ ۱۰۱ کي وايي چي خبره په اصل کی دا ده چي دی حضراتو اوټولو صحابه ؓ ته دا دمخه معلومه وه چي درسول الله ﷺ دا مينه ده چي دده قبله دی بيت الله سي ، او دوی ددې دپاره دعاهم کوله ، ددغه رغبت اودعاپه وجه دصحابه کرامو په زړه کي دا احتمال پيدا سوي وو ، چي بيت المقدس ته دمخ کولو حکم به آئنده کي پاته نه سي نو په دی احتمال سره دبيت المقدس قبله پاته کيدل ظنی سو ، نو ددې دمنسوخ کولودپاره دا خبر واحد کافی سو ، که چيری داسي نه سي نو صرف خبرواحد سره چي قطعي قرآني فيصله منسوخ کيدای نه سي .

(دلوډسپيکرپه آوازباندی رکوع اوسجده کول لمونځ نه فاسدوی)

په صحيح بخاري کي په (باب ماجاء فی القبلة) کي دحضرت عبد الله بن عمر په حديث کي چي په دی کي

اهل قباء ته دقبلې دبدليدلو دحکم رسيدل او ددې خلقو په لمانځه کې دبيت الله په طرف را ګرځيدل ذکر دی ، په دغه حديث باندې علامه عيني رحمه الله ليکي .

فِيْهِ جَوَازُ تَعْلِيْمِ مَنْ لَيْسَ فِي الصلوةِ مَنْ هُوَ فِيْهَا : عمدة القاري ج ۴ صـ ۲۴۸ (په دې حديث کې دا خبره ده چې کوم سړی په لمانځه کې شريک نه وي ، هغه يو لمونځ کوونکی ته تعليم او تلقين کولای سي) اوعلامه عيني په بل ځای کې ددې حديث په لمن کې ليکي .

وَ فِيْهِ اِسْتِمَاعُ الْمُصَلِّيْ لِكَلَامِ مَنْ لَيْسَ فِي الصلوةِ فَلاَ يَضُرصَلوتَهُ هٰكَذَا استنبطه الطحاوی : عمدة القاري جـ ۱ صـ ۲۴۲ ،

اودا ددې خبرې دليل دی چې دبهرنورو خلقو خبرې اوريدل په لمانځه کې دلمونځ ګذارلمونځ ته نقصان نه ورکوي .

اوعام فقهاء احناف چې دلمانځه څخه دبهريوسړي اقتداء اواتباع کول يې دلمانځه دپاره فاسدونکی ګڼلي دی ، په عام حنفي متونو اوشروحوکي نقل هم ده ، ددې علت دا دی چې په لمانځه کې دغيرالله اتباع کول دلمانځه دفساد سبب دی ، ليکن که چيري يو سړی دامرالهی اتباع وکړی اوپه دغه اتباع کي يوبل سړی واسطه سي نو دا دفساد دلمانځه سبب نه ګرځي .

فقهاؤ چې دا مسئله ليکلې ده ، چې که چيري يو سړی دجمع په لمانځه کې شامليدو دپاره هغه وخت را ورسيږي ، چې صف بالکل پوره سوي وي او دده ځای په کې پاته نه وی نو ده ته په کار دی چې ددغه پوره سوي صف نه دی يوسړی ځان ته را کاږی اوبل صف دی جوړ کړی ، خو يوازی دی نه دريږي ، په دی مسئله کې هم دغه سوال پيداکيږي چې دده په ويناکوم سړی وروسته کيږي ، نو ده په لمانځه کې دغيرالله دامراتباع ونه کړه ؟ په کار دی چې سره ددغه سړی لمونځ فاسدسي ، ليکن په درمختارج ۱ صـ ۴۳ کي باب الامامت کې ددې مسئلې متعلق داسی ليکلی دی .

ثُم نَقَلَ تَصْحِيْحُ عَدَمِ الْفَسَادِ فِيْ مَسْئَلَةِ مَنْ جُذِبَ مِنَ الصف فَتَاَخرَ فَهَلْ ثُم فَرْق فَلْيُحَرر :

په دی علامه طحطاوی ليکلی دی ، لِاَنهُ اِمْتَثَلَ اَمْرَالله (يعني په دی صورت کې دلمانځه دفاسدکيدو وجه دا ده ، چې په حقيقت کې دغه سړی دراتلونکی سړی تابعداری کړی نه ده ، بلکه د امرالهی تابعداری کړی ده چې درسول الله ﷺ په ذريعه ده ته را رسيدلی دی ، هغه امر دا دی چې هرکله دغه رنګ صورت راسي نو اول صفت والا ته په کار دی ، چې وروسته راسي ، او هغه يوازی سړی سره شامل سي .

هم دغه رنګ شرنبلالی رحمه الله په شرح وهبانيه کې ددې مسئلې ذکرکړی دی اول يې هغه قول نقل کړی دی ، چې کوم دلمانځه دفاسدکيدلو ذکر دی ، او بيايې ددې رد کړی دی او دهغه الفاظ دا دی .

اذاقِيْلَ لِمُصَلِّ تَقَدمَ فتقدم (الی) فَسَدَتْ صَلوتُهُ لِاَنهُ اِمْتَثَلَ اَمْرَغَيْرِ اللهِ فِي الصلوةِ لِان امتثاله انماهولامر رسول الله ﷺ فلا يضرا .

ددې ټولو روايتونو څخه دا ثابته سوه ، که چيري يو لمونځ ګذار ديو داسي سړی په آواز باندی عمل وکړی چې هغه ده سره په لمانځه کې شريک نه وی ، نو ددې دوه صورتونه دی ، يو دا که چيري ددغه سړی زړه ساتل او اتباع مقصود وی ، نو دا خو دلمانځه دفساد سبب ګرځي ، ليکن که چيري ديوشرعي حکم ښودل وی ، او ددې اتباع لمونځ کوونکې کړی وی نو دا په حقيقت کې دامرالهی تابعداری ده

اودی سره لمونځ نه فاسیدیږي ، په دی وجه طحطاوی فیصله دا کړی ده ، چی
(قُولُ لوقِیلَ بِالتفصیلِ بَیْنَ کَونِه امتثَلَ امرَالشارِعِ فَلاَ تُفسدُ وبَیْنَ کَونِه امتثَلَ امرَالداخلِ مُراعَاةً لِخاطِرِه مِنْ غیرِ نظرٍ الی امرِ الشارعِ فتُفسدُ لکَانَ حَسَنًا) (طحطاوی علی الدرالمختارج ۲ صـ ۲۴۷)
اوس زیربحث ، دلاوډ سپیکرمسئله کي فیصله کول آسان سو ځکه چی دلته ددغه لاوډ سپیکر دتابعداری کولو خو هډو ګمان قدری نسته ، بلکه درسول الله ﷺ ددې حکم تابعداری ده ، چی کله امام رکوع ته ولاړ سي ، نوتاسی رکوع ته ولاړسي ، کله چی هغه په سجده پریوځی ، نوتاسی هم په سجده پریوځی دلاوډسپیکر ځخه خوصرف دا معلومیږي ، چی اوس امام رکوع ته ولاړی یاسجدی ته کښته کیږي ، او دامام تابعداری یوحکم الهی دی ، او دا خبره دلاوډ سپیکر په باره کي په هغه وخت کي ده چي دلاوډسپیکر آواز هو به هو دامام آواز ونه ګڼل سي ، بلکه د امام د آواز نقل اوحکایت وګڼل سي ، او ددې فن ماهرانو خو دلاوډ سپیکر آوازعین دامام آوازګڼلی دی ،نو په دغه تحقیق باندی بیا په لاوډ سپیکرکي دلمانځه په جواز باندی ځه اشکال پاته نه سو اولمونځ پرکیږي ، ددې مسئلی په تحقیق مایوه مستقله تفصیلی رساله لیکلی ده ، هغه کتل په کار دی .

وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُضِيعَ إِيمَانَكُمْ : دلته که چیري دایمان ځخه معروفه اومشهوره معنی واخستل سي ، نو د آیت مطلب دا دی چی دقبلی په بدلیدو سره چی کوم بیوقوف خلق دا ګمان کوی چی داخلق یغنی مسلمانان ددین ځخه کاږه سو ، او د دوی ایمان ضائع سو ، نو ددې خبری جواب وکړل سو ، چی الله ﷻ ستاسی ایمان ضائع کوونکی نه دی ، دبی وقوفو خلقو په خبره ځه غوږ مه ګروی .
دحدیث په ځینی روایتونو او دسلفو په اقوالوکی دلته ، دایمان تفسیرپه لمانځه سره سوي دي ، اومعنی دا سوه چی کوم لمونځونه مخکی دبیت المقدس په طرف سوي وي ، الله ﷻ ددې ضائع کوونکې نه دی ، هغه درست اومنظورسوی دی ، دقبلی په بدلیدو سره په دوی هیڅ اثر نسته .
په صحیح بخاری کي دابن عازب په روایت اوپه ترمذی کي دابن عباس په روایت نقل دی چی هرکله درسول الله ﷺ قبله کعبه کړل سوه ، نو خلقو دا پوښتنه وکړه چی کومو مسلمانانو دبیت المقدس په طرف لمونځونه کړی دی اومړه دی او دبیت الله په طرف دوی ته لمونځ کول نصیب سوي نه دی ، نو د دوی به ځه حال وي ؟ نو په دی خبره دا آیت نازل سو چی په دی کي دلمانځه ځخه دایمان په لفظ تعبیرکړل سوي دي او په کي دا وضاحت کړل سوي دي چی ددغوخلقو ټول لمونځونه درست او منظورکړل سوي دي ، په دوی باندی دقبلی دبدلیدو هیڅ اثرنسته .

قَدْ نَرَىٰ تَقَلُّبَ وَجْهِكَ فِي السَّمَاءِ ۖ فَلَنُوَلِّيَنَّكَ قِبْلَةً تَرْضَاهَا ۚ فَوَلِّ وَجْهَكَ

بیشکه مونږ وینو بار بار پورته کیدل ستا دمخ دآسمان په طرف نو ضرور وابه ړؤ مونږ تا دهغه قبلی په طرف چی

شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ ۚ وَحَيْثُ مَا كُنتُمْ فَوَلُّوا وُجُوهَكُمْ شَطْرَهُ ۗ وَإِنَّ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ

ته یې خوښوی اوس واړوه مخ خپل دمسجد حرام په طرف اوکوم ځای کی چی تاسی یاست اړوی مخونه خپل دده

په طرف ، او چاته چی ورکړل سوی دی کتاب (هغو)

لَيَعْلَمُوْنَ اَنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَّبِّهِمْ ؕ وَمَا اللّٰهُ بِغَافِلٍ عَمَّا يَعْمَلُوْنَ ﴿۱۴۴﴾

ضرورپوهیږي چی دادرسته ده ددوی دپروردگارله طرفه او الله بی خبره نه دی دهغه کارونوڅخه چی کوم دوی کوی

لنډتفسیر: (ته ﷺ چی دا خواهش لری چی کعبه قبله سي او دوحی په امید کی باربار آسمان ته گوری چی شاید فرښته حکم راوړی) ستادمخ باربار دآسمان په طرف پورته کیدل مونږ وینو (هرکله چی مونږ ته دا منظوره ده چی ستاخوشحالی پوره کی) په دی وجه (مونږ وعده کووچی) تابه دغه قبلی ته واړوو چی کومه ته خوښوی (واخله بیامونږ حکم درته کوو چی) د اوس څخه خپل مخ په لمانځه کي دمسجد حرام په طرف کوه (او دا حکم یوازی ستادپاره نه دی بلکه دټولو خلقو (پیغمبردپاره او امتیانو دپاره دی) چیري چی یي (که مدینه کي یي یابل ځای کي تردی پوری چی که بیت المقدس کي هم یي) خپل مخونه ددغه (مسجدحرام) په طرف کوی (او ددې قبلی مقررکیدو متعلق) دا اهل کتاب هم (عام طور سره دخپلو کتابونو دپیشین گویانو په وجه دنبی آخرالزمان قبله به دغه رنگه وی) په یقین سره پوهیږي چی دا حکم بالکل درست دی ، (او) د دوی دپروردگار دطرف څخه دی (لیکن دعناد دکبله نه منی) او الله ﷻ د دوی دکارونو څخه څه بی خبره نه دی .

علوم اومسائل: ددې آیت په اوله جمله کي درسول الله ﷺ کعبی ته په لمانځه کي دمخ کولو دشوق ذکر دی ددې شوق مختلفی وجی بیان سوي دي او په دی ټولو وجوکي دیوبل سره څه ټکر هم نسته ، نو دا ټولی ددې شوق وجی کیدای سي .

مثلاً دا چی رسول الله ﷺ دپیغمبرکیدلو څخه مخکې په خپل طبیعت اوفطرت سره دملت ابراهیمی تابع وو ، او دپیغمبرکیدلوڅخه وروسته هم دده شرافت دملت ابراهیمی مطابق وگرځول سو ، او دحضرت ابراهیم اوحضرت اسماعیل علیهم السلام قبله کعبه وه ، نو په دی وجه دده دزړه دا آرزوه ، چی دده ﷺ او دمسلمانانوقبله دی دغه کعبة الله مقرر سي .

دا وجه هم وه چی دعربو قبیلی هم په ژبه خوملت ابراهیمی منلو او ددې دتابعداری دعوای یې کوله دمسلمانانو قبله کعبه کیدلو کي ، د دوی اسلام ته دمائل کیدلوامیدوو ، او ددې څخه مخکې دبیت المقدس په قبله کیدلو کي داهل کتابو اسلام ته دمائل کیدلو چی کومه توقع وه ، هغه دشپاړسو اولسو میاشتو دعمل څخه وروسته هم قطعه سوه ، ځکه چی دمدینی یهود ، ددې په وجه اسلام ته دنږدی کیدو پرځای لا داسلام څخه په لیری گرځیدو سو .

په هرحال د رسول الله ﷺ دا دزړه آرزو وه ، چی دمسلمانانو قبله دی بیت الله ، کعبه مبارکه مقرر سي ، او الله ته دنږدو پاکوخلقو (پیغمبرانو) دا عادت دی چی دوی خپل خواست او خواهش دالله ﷻ په دربار کي ترهغه وخته پوری نه وړاندی کوی ، چی ترڅو پوری دوی ته ددې درخواست د وړاندی کولو داجازی علم ونه سي ، ددې څخه دا معلومیږي ، چی رسول الله ﷺ ته ددغه دعاکولو اجازه ، دوړاندی څخه حاصل سوی وه ، او دوی ددې دپاره دعاکوله او ددې دقبلیدو امیدیې کوی او په دی وجه باربار آسمان

ته يې کتل، چې شايد يوه فرښته به حکم را وړي، په ذکر سوې آيت کې د رسول الله ﷺ د دغه حالت په بيان کې الله ﷻ اول د دعا د قبلولو وعده وکړه، فلنولينک: مونږ به ستا مخ د دې په طرف وا ړوو، چې دا تا ته ډيره غوره ده او د دې څخه وروسته د دغه مخ اړولو حکم يې هم نازل کې فول وجهک، په دې طريقه کې يو خاص مزه وه، هغه دا چې اول ورته د وعدې خوشحالي حاصله سي، او بيا د وعدې په پوره کولو سره د چنده خوشحالي ورسيږي (دا ټول مضمون د قرطبي، جصاص، او مظهري څخه اخيستل سوي دي.

(قبلي ته د مخ کولو مسئله)

دا تحقيق مخکې سوي دي، چې الله ﷻ ته خو ټول طرفونه برابر دي (قل لله المشرق والمغرب) ليکن دا مت د مصلحتونو د پاره د حکمت د تقاضا په وجه د ټولې دنيا مسلمانانو د پاره يو اړخ قبله ګرځولو کې دا غرض وو، چې د وحدت ديني يو عملي مظاهره حاصله سي، دغه يو طرف د ټولو د پاره بيت المقدس هم کيداى سي، ليکن د رسول الله ﷺ د آرزو مطابق دغه طرف کعبه مقرر کړل سوه، او د دې حکم په دې آيت کې ورکړل سو، ليکن د کعبې يا د بيت الله په ځاى شطر المسجد الحرام الفاظ په دې وجه را وړل سوه چې په داسې کولو سره ډير اهم مسائل قبلې ته مخ کولو په باره کې واضح کړل سي.

اول دا چې که څه هم اصل قبله بيت الله دى، ليکن دا ظاهره خبره ده، چې اصل بيت الله ته مخ کول هغه ځاى کې کيدلاى سي، کوم ځاى کې چې بيت الله معلوميږي، او چې خلق ليرې دى، او بيت الله دوى ته نه ښکاري، که چيرې په دوى باندې دا پابندي لازمه سي چې عين بيت الله طرف ته مخ کوى نو د دې تعميل به ګران سي په لرو ښارونو کې به د خاصو الو او حسابو په ذريعه به هم د صحيح اړخ تعين ګران سي او د شريعت محمديه دارو مدار په آسانى باندې قائم دى نو ځکه د بيت الله يا کعبې په ځاى د مسجد حرام لفظ راوړل سو، ځکه چې مسجد حرام د بيت الله په نسبت ډير زيات ارتې رقبې باندې مشتمل دى او دده په طرف خلقو ته د ليرې ليرې څخه مخ کول آسان دى.

بيا دويمه آسانى د شطر لفظ په راوړلو کې هم ده، که چيرې آسانى کول غرض نه وى نو بيا مختصر لفظ الى المسجد الحرام وو، او دا ځکه چې د شطر دوه معنى دى، يوه معنى نيم او دويمه معنى طرف، او د مفسرينو په دې خبره اتفاق دى، چې د شطر څخه د لته مراد طرف دى، نو د شطر د لفظ څخه دا ښکاره کول غرض دى، چې د ليرې وطنونو خلقو د پاره دا هم ضرورى نه ده، چې عين مسجد حرام ته دې مخ کړي، بلکه د دوى د پاره د مسجد حرام په طرف مخ کول کافي دى (بحر محيط)

مثلاً مشرقي وطنونه، بلکه هندوستان پاکستان وغيره د پاره د لمر د ډوبيدو اړخ د مسجد حرام اړخ دى نو د لمر د ډوبيدو اړخ ته په مخ کولو سره دا خلق قبلې ته د مخ کولو فرض پوره کولاى سي، او هر کله د ګرمى او ديخ په موسمونو کې د لمر د ډوبيدو په طرف کې فرق راځي، نو په دې وجه فقهاؤ هغه طرف ته د قبلې او د لمر د ډوبيدو طرف ويلي دى، چې کوم د دواړو موسمونو د لمر د ډوبيدو په مينځ کې دى او د رياضي د قاعدې په مطابق د دې به دا صورت وى، چې د اوړى د لمر د ډوبيدو اړخ او د ژمي د لمر د ډوبيدو اړخ په مينځ کې ۴۸ ډګرى پورى د قبلې اړخ کيداى سي، مطلب دا که چيرې سړى ۲۴ ډګرى پورى هم ښه يا چپه غاړى ته کوږ سي، نو دده څخه د قبلې طرف غلطيږي نه، لمونځ يې درست دى، د رياضي قديم

کتاب شرح چغمني په څلورم باب کي دلمر د ډوبيدو دواړو طرفونو فاصله دغه ۴۸ ډگری ښودلی ده .

(دقبلي د اړخ معلومولو دپاره شرعًا آلات رصداو درياضي دحسابونو حاجت نشته)

ددې خبرې څخه دهغو خلقو جهالت هم په ډاگه سو ، کومو چې دهندوستان اوپاکستان په مسجدانوکي دقبلي د اړخ څخه لږ غوندي دوه څلور ډگری کوږوالی ليدلی دی نو فيصله يې دا کړی ده ، چې په داسي مسجدانو کي لمونځ نه کيږي ، دا سراسر جهالت دی او بغير دځه وجې څخه په مسلمانانو کي انتشار اوجلاوالی را وستل دی .

اسلامي شريعت ، هرکله چې ترقيامته راتلونکو نسلونو دپاره او ددنيادټولو وطنونو دپاره دی ، نو په دی وجه شرعی حکمونه د ژوند په هره څانگه کی دومره آسان مقرر سوي دي ، چې هرکلی ، ځنگل ، غر او جزيره کي وسيدونکی مسلمانان دی باندی خپلی مشاهدی سره عمل وکړل سي او په هيڅ مرحله درياضی دباريک حسابونو يا د اصطرلاب وغيره آلا تو ضرورت پاته نه سي ، په مشرقی وطنونو کي وسيدونکو دپاره ۴۸ ډگرو پوری دلمرد ډبيدو طرف ، قبله مقررکړل سوي ده که په دی کی دپنځويالسو ډگرو فرق راسي ، نو په دی سره په لمانځه کي څه فرق نه راځی ، او د رسول الله ﷺ دحديث څخه ددې نورو وضاحت کيدای سي ، رسول الله ﷺ فرمايی ، مَابَيْنَ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ قِبْلَة (رواه الترمذی عن ابی هريرة) (دمشرق اومغرب په مينځ کي قبله ده) درسول الله ﷺ دا وينامبارکه دمدينی دخلقو دپاره وه ، څکه چې دمدينی دخلقو قبله دمشرق اومغرب په مينځ کي دسوئيل په طرف وه ، دی حديث گوياد شَطْرَ الْمَسْجِدِ الحرام : دلفظ تشريح کړی ده ، چې دمسجد حرام په طرف مخ کول کافی دی .

البته دمسجدجوړولو په وخت کي دا کوشش کول په کار دی ، چې دمسجد مخ څومره چې تيک دبيت الله په طرف کيږي ودی کړی ، دصحابه ؤ کرامو اودتابعينو اودسلفو صالحينو طريقه دقبلي په معلومولوکی ډيره ساده وه ، هغه دا وه چې کوم ځای کي به دصحابه ؤ دلاس جوړ مسجدوو ، نو دخواوشامسجدونومخ به يې دی مسجدسره برابر کوی ، په دی وجه په ليري وطنونوکي دقبلی دطرف معلومولوصحيح طريقه چې دسلفو څخه روانه راغلی ده ، هغه دا ده چې په کومو وطنونو کي چې کوم اول مسجد موجود دی ، ددې مسجدونو پير وی وکړل سي ، څکه چې په اکثرو وطنونوکی صحابه ؤ يا تابعينو دمسجدونو بنيادونه اينبی دی ، او دقبلی اړخ يې متعين کړی دی ، اوبياپه نوروکلوکی مسلمانانوپه خپل خپل ځای کي مسجدونه هلته جوړ کړی دی ، چې اول دوی دغه مخکنی مسجدونه کتلی دی چې دصحابه ؤ يا دتابعينو دلاس جوړ وی .

په دی وجه دا ټول مسجدونه دمسلمانانو دقبلی د اړخ دمعلومولو دپاره کافی دی په دوی کی بغير دځه وجې څخه فلسفيانو څخه شبهی را وښکل دشريعت دمځه ښه کار نه دی ، بلکه ډير واری ددې شبهو دانتيجه را ووزی ، چې په صحابه ؤ اوتابعينو او په عامومسلمانانو بدگمان کيږي ، چې د دوی قبله اولمونځونه صحيح نه وو .

دغه وجه ده چې داتمی صدی هجری عالم ابن رجب حنبلی رحمه الله دقبلی په اړخ معلومولوکی آلات رصديه او درياضی باريکاتو پسی تلل منع کړی دی هغه وايې .

(وأمَّا علم التسيير فاذا تعلم منه ما يحتاج اليه للاستهداء ومعرفة القبلة و الطرق كان جائزاً عند الجمهور وما زاد عليه فلاحاجة اليه وهو يشغل عمَّا هو اهم منه وربما ادى التدقيق فيه الى اساءة الظن بمحاريب المسلمين فى امصارهم كما وقع فى ذلك كثير من اهل هذا العلم قديمًا وحديثًا وذلك يفضى الى اعتقاد خطاء الصحابة والتابعين فى صلواتهم فى كثير من الامصار وهو باطل وقد انكر الامام احمد الاستدلال بالجدى وقال انما ورد ما بين المشرق والمغرب قبلة)

علم تسيير خو دجمهورو په نزد دومره قدرى حاصلول روا دى ، چې په دې سره لاره پيدا كول ، او دقبلى او دلارو شناخت وكړل سي ، او ددې څخه دزيات هيڅ ضرورت نسته ، ځكه چې زيات زده كول يې دضرورى كارونو څخه سړى ته اړوى اوكله په فلكى باريكو كى پريوتل په سړى كې دا بدګمانى پيدا كوى چې په عامو اسلامى وطنونو كى چې كوم مسجدونه جوړ دى ، دا دقبلى څخه كاږه دى او دغه ډول ګمانونه فعلا ددې فن دخلقو څخه صادر سوي هم دى او په دې فن كې زيات شغل دا عقيده هم پيدا كوى چې ډيرو ښارونو كې دصحابه ؤ او تابعينو لمونځونه په غلط اړخ سوي دي او داسي ګمانونه كول بالكل باطل دى او امام احمد دقطب ستورى څخه دقبلى اړخ معلومول منع كړى دى او ويلى يې دى چې په حديث كې خو صرف دا راغلى دى ، چې دمشرق اومغرب په مينځ كى ټول اړخ قبله ده .

اوپه كومو ځنګلونو يانوو آباديو كې چې مخكې مسجدونه نه وى ، هلته شرعى طريقه چې هغه دصحابه ؤ اوتابعينو دعمل څخه ثابته ده ، داده چې دلمرسپوږمى قطب وغيره غوندى مشهورو ذريعو سره دى اندازه وكړل سي او دقبلى اړخ دى متعين كړل سي ، كه چيرې په دې كې لږ غوندى كوږوالى هم وى ، نو دى ته دى نه ګورى ، ځكه چې دبدائع صاحب دليرى وطنونو دخلقو دپاره په اندازه سره مقررسوي طرف دكعبى قائم مقام ګرځولى دى ، علامه بحر العلوم په رسائل الاركان كې دا خبره په دې الفاظو كې بيان كړې ده .

والشرط وقوع المسامتة على حسب مايرى المصلى ونحن غير مامورين بالمسامتة على ما يحكم به الآلات الرصدية ولهذا افتوان الانحراف المفسدان يتجاوز المشارق والمغارب : رسائل الاركان ص ۵۳

قبلى ته مخ كولو كى شرط او ضرورى صرف دا دى چې دلمونځ ګذار په رايې اواندازه كې كعبى ته برابرسمى سوي وي او مونږ په دى مكلف نه يو ، چې كعبى ته هغه قسم سمى وكى ، كوم چې دالات رصديه په ذريعه كيداى سي ، په دى وجه دعلماؤ فتوى دا ده چې لمانځه كې دقبلى څخه هغه كږيدل دلمانځه دپاره فاسدونكى دى چې دى كې دمشرق اومغرب دمينځ څخه تجاوزكړل سوي وي (يعنى ددې دوو طرفو په مينځ كې چې كومه قبله ده دى څخه بيخى بل طرف ته كوږ سوي وي)

ددې مسئلى مكمله تشريح او دحساباتو او درياضى په مددسره دقبلى دطرف معلومولو شرعى حيثيت ماپه رساله سمت قبله كې بيان كړى دى ، كه دچازيات تفصيل ته مينه اومحبت كيږي نودغه رساله دى وګورى .

وَلَئِنْ أَتَيْتَ الَّذِيْنَ أُوتُوا الْكِتٰبَ بِكُلِّ اٰيَةٍ مَّا تَبِعُوْا قِبْلَتَكَ ۚ وَمَآ

كه چيرى ته راوړى اهل كتابو ته ټولى نښانى نو هم به دوى ونه منى ستا قبله او

أَنتَ بِتَابِعٍ قِبْلَتَهُمْ ۚ وَمَا بَعْضُهُم بِتَابِعٍ قِبْلَةَ بَعْضٍ ۚ وَلَئِنِ

مه ته منه د دوی قبله او نه په دوی کی یو منی دبل قبله او که چیر

اتَّبَعْتَ أَهْوَاءَهُم مِّن بَعْدِ مَا جَاءَكَ مِنَ الْعِلْمِ ۙ إِنَّكَ إِذًا لَّمِنَ

ته ولاړی د دوی په خواهش پسی ، دهغه علم نه چی تاته راغلی دی ، نو بیشکه ته هم سوی دغه

الظَّالِمِينَ ﴿١٤٥﴾

بی انصافو څخه .

لنډتفسير : او (سره له دی چی دا خلق سره دهرڅه دعلم څخه دومره ضد یان دی چی) که چیري ته (دی) اهل کتابو ته ټول (ددنیا) دلیلونه (جمع کړی) وړاندی کړی هغه وخت هم دوی (چیری) ستاقبله به قبوله نه کړی اود دوی دموافقت امید په دی وجه مه کوه ، چی ستاقبله هم منسوخ کیدلو والانه ده ، په دی وجه) ته هم د دوی قبله قبولای نه سي (نو دموافقت څه صورت پاته نه سو) او (څنګه چی ددې اهل کتابو ستاسره ضد دی په دوی کي دیوبل سره موافقت هم نسته څکه چی) د دوی څه (فرقه) هم دبلی (فرقی) قبله قبلوی نه (مثلاً یهودو بیت المقدس قبله ګرځولی وه او نصاراؤ لمرختیز ارخ قبله کړی وه) او (خدای دی نه کړی ، ته د دوی منسوخه ، غیرمشروعه قبله څکه قبلولی نه سي چی که چیري تا د دوی (هغه) نفساني خیالاتو له (چی هغه په اصل کي آسمانی حکم چیری وو لیکن اوس دمنسوخ کیدو په وجه په دی باندی عمل کول صرف نفسانی تعصب دی) (نو که چیري تاداسي خیالات) قبول کړل (اوداهم تاڅخه دعلم (قطعی یعنی وحی) راتلو څخه وروسته ، نو یقیناً ته (نعوذبالله) په ظالمانو کي به شمیر کړل سي (هغه ظالمان چی دالله ﷻ حکم پریږدی ، اوستاظالم کیدل په دی وجه محال دی ، چی ته معصوم یې ، نو په دی وجه دا هم محال سو چی ته د دوی خیالات چی په دی کي د دوی قبله هم ده ، قبول کړی)

علوم اومسائل : وَمَا أَنتَ بِتَابِعٍ قِبْلَتَهُمْ : کي دا اعلان وکړل سو چی اوس ترقیامته پوری ستا قبله به بیت الله وی ددې خبری دا غرض وو ، چی دیهودو اونصاراؤ دا خیالونه ختم کړی ، چی دوی به دا خیال کوی ، چی دمسلمانانو قبله په څای نه دریږي ، مخکې بیت الله وه ، بیابیت المقدس سو او بیابیت الله سوه ، اوس هم ممکنه ده چی بیرته بیت الله مقرر سي (بحرمحیط ج ۱ ص ۴۳۲)

وَلَئِنِ اتَّبَعْتَ أَهْوَاءَهُمْ : دا خطاب رسول الله ﷺ ته بطور فرض محال سوي دي او ددې دواقع کیدو ګرسره څه احتمال هم نسته ، او اصل کي امت محمدیه ته او رول دی ، چی ددې خلاف ورزی داسي شي دی چی که چیري بفرض محال په خپله رسول الله ﷺ داسي وکړی نو هغه به هم په ظالمانو کي شمیرل کیږي .

الَّذِينَ آتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يَعْرِفُونَهُ كَمَا يَعْرِفُونَ

چاته چی مونږ ورکړی دی کتاب هغوی پیژنی دا څنګه چی پیژنی دوی

أَبْنَآءَهُمْ ۖ وَإِنَّ فَرِيقًا مِّنْهُمْ لَيَكْتُمُونَ الْحَقَّ وَهُمْ يَعْلَمُونَ ﴿١٤٦﴾

خپل زامن ، اوبیشکه یوه فرقه په دوی کی پټوی حق او حال دا دی چی دوی پوهیږي.

اَلْحَقُّ مِن رَّبِّكَ ۖ فَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْمُمْتَرِينَ ﴿١٤٧﴾

حق هغه دی چی ستا رب یی وایی بیا ته مه سه دشك كوونكو څخه .

لنډتفسير : ددې څخه په مخکې آیت کي ددې خبری ذکر وسو چی اهل کتاب په زړه کي پوهیږي چی د مسلمانانو قبله صحیح ده لیکن په ژبه یې نه منله اوپه دی آیت کي ددې خبری ذکر دی ، چی داهل کتابو دقبلی دخاوند یعنی درسول الله ﷺ په باره کي هم دغه حال دی چی زړه کي حق پیژنی خوپه ژبه یې نه منی. کوموخلقو ته چی مونږ کتاب (تورات او انجیل) ورکړی دی دغه خلق رسول الله ﷺ (په تورات اوانجیل کي راغلی بشارت (زیری) په وجه په حیثیت دپیغمبر) داسي (بیشکه بی شبهی) پیژنی څنگه چی خپل زامن (دهغوی دشکلو څخه) پیژنی (چی د زوی شکل ووینی ، نو کله ورته دا شبه نه کیږي ، چی دا څوک دی ؟ لیکن پیژندلو سره هم ټول مسلمانان کیږي نه ، بلکه بعضو خو ایمان راوړی) او ځینی په دوی کی (داسي دی چی دی) واقعی شي سره ددې چی ښه یې پیژنی (لیکن) پټوی (حال دا دی) چی دا وقعی شي دالله دطرف څخه (ثابت سوي) دی نو (داسي واقعی دالله دطرف څخه ثابت سوي شي کي ، هر یو سړی ته ویل کیږي چی) هرگزشک او شبه کوونکو کي شمیرمه سی .

علوم اومسائل : په دی آیت کي درسول الله ﷺ په حیثیت درسول الله پیژندل دخپلو زامنو دپیژندلوسره تشبیه ورکړل سوي ده ، هغه داسي چی دا خلق څنگه خپل زامن ، په ښه اومکمله طریقه پیژنی او په دی پیژندلوکي دوی ته یو قسم اشتباه اوشک نه راځی ، دغه رنگ په تورات او انجیل کي چی کوم زیری او واضح نښی نښانی درسول الله ﷺ را غلی دی ددې په ذریعه دوی رسول الله ﷺ په یقین سره پیژنی او انکار خو صرف دعناد په وجه کوی.

دلته دا خبره هم دغور کولو وړ ده چی دپوره او مکمل پیژندلو دپاره دزامنو مثال ورکړل سوي دي ، دمور او پلار مثال نه دی ورکړل سوي او حال دا دی چی سړی خپل مور اوپلار هم ښه پیژنی ، وجه ددې خبری دا ده ، چی دزامنوپیژندل دمور او پلار دپیژندلو په نسبت ډیرزیات دی ، څکه چی انسان خپل زامن دپیدا کیدو دوخت څخه په خپلو لاسونو پالی ، د دوی دبدن داسی حصه کیدای نه سي ، چي هغه دمور اوپلار دنظر څخه غائبه پاته سوي وي ، په خلاف دمور او پلار څکه چی د دوی پټ اندامونه اولاد ته معلوم نه دی .

ددې بیان څخه دا هم معلومه سوه ، چی دلته دزامنو دپیژندلو څخه مراد دزامنو پیژندلو په حیثیت دزامنوکیدو نه ده ، څکه چی په دی باره کي په انسان (پلار) باندی کله اشتباه کیدای سي ، چی ممکنه ده مور یې یوځای خیانت کړي وي ، او دا زوی دده خپل نه وی ، بلکه ددې مراد دزامنو شکل اوصورت پیژندل دی ، زوی که چیري واقع کي خپل وي یانه وي لیکن چی چا په حیثیت دزوی یو انسان پاللی وی

، نو بیا ده ته دهغه په شکل او صورت پیژندلو کي دیو قسم شک او شبه نه راځي .

وَلِكُلٍّ وِّجْهَةٌ هُوَ مُوَلِّيهَا فَاسْتَبِقُوا الْخَيْرَاتِ أَيْنَ مَا تَكُونُوا يَأْتِ بِكُمُ اللَّهُ

او دهر چا دپاره یو اړخ دی یعنی قبله چی مخ کوی دهغه په طرف نو تاسی مخکې والی کوی په نیکو کی چیری

جَمِيعًا إِنَّ اللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿١٤٨﴾ وَمِنْ حَيْثُ خَرَجْتَ

چی تاسی یاست الله ﷻ به راولی تاسی یو ځای ته بیشکه الله ﷻ هرشی کولی سی او دکوم ځای ځخه چی ته ووتی

فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَإِنَّهُ لَلْحَقُّ مِن رَّبِّكَ

نو مخ کوه خپل دمسجد حرام په طرف ، او بیشکه هم دا حق دی ستا دپروردګار له طرفه

وَمَا اللَّهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ ﴿١٤٩﴾ وَمِنْ حَيْثُ خَرَجْتَ فَوَلِّ

او الله ﷻ بی خبره نه دی ستاسی دکارونو ځخه ، او دکوم ځای ځخه چی ته ووتی مخ کوه خپل

وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَحَيْثُ مَا كُنتُمْ فَوَلُّوا وُجُوهَكُمْ

دمسجد حرام په طرف او کوم ځای کی چی تاسی یاست مخ کوی دهغه

شَطْرَهُ لِئَلَّا يَكُونَ لِلنَّاسِ عَلَيْكُمْ حُجَّةٌ إِلَّا الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْهُمْ

په طرف دی دپاره چی پاته نه سی دخلقو دپاره تاسی سره دجګړی کولو موقعه لیکن کوم چی په دوی کی

فَلَا تَخْشَوْهُمْ وَاخْشَوْنِي وَلِأُتِمَّ نِعْمَتِي عَلَيْكُمْ وَلَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ ﴿١٥٠﴾

بی انصافه دی نو دهغوی ځخه (یعنی دهغوی داعتراض ځخه) مه بیریږی او زما ځخه وبیریږي او دی دپاره چی
پوره کړم زه په تاسی باندی فضل خپل او دی دپاره چی تاسی سیده لاره پیدا کی .

لنډتفسیر: او (دویم حکمت دقبلې په بدلیدو کي دا دی چی دالله ﷻ دا یو روان عادت دی چی) دهر (مذهب) سړی دپاره جلا جلا قبله پاته سوي ده ، چی ددې په طرف هغه (په عبادت کولو کي) مخ کوی (هرکله چی شریعت محمدی هم یو مستقل دین دی ، نو دده قبله هم یو خاص طرف وګرځول سو ، نو هرکله چی حکمت تولو ته معلوم سو) نو (مسلمانانو) تاسی (اوس دا بحث پرېږدی دخپل دین) په ښه نیکو کارونو کي دمخکې کیدلو کوشش کوی (ځکه چی یوه ورځ دخپل مالک سره وا سطه پرېوتونکی ده ، نو په دی وجه) تاسی به که چیری یاست (لیکن) الله ﷻ به تاسی تول (خپل اجلاس کي) حاضر کړی (او په دغه وخت به په نیکیانو باندی جزا او په بدیانو باندی سزا ورکړی او) په یقین سره الله ﷻ په هر کار پوره

قدرت لري او (او ددې حکمت تقاضاهم دغه ده چې څنګه په حضر (یعنی نه سفر) کې دکعبې په طرف مخ کول دي ، نو دغه رنګ که چیري دمدینې څخه یا دیوبل ځای څخه) چې دکوم ځای څخه هم (چیري په سفر کې) ته بهر ولاړ سې نو (هم) خپل مخ (په لمانځه کې) دمسجدحرام په طرف کوه (مطلب دا چې دحضر او سفر د دواړو حالتونو کې دا قبله ده) او دا (عام حکم دقبلې) بالکل حق (او درست) دی (او) دالله ﷻ دطرف څخه (دی) او الله ﷻ ستاسو دکړو کارونو څخه لږ غوندی هم بی خبره نه دی .

(دتحویل قبلې دریم حکم)

او (دوباره بیاویل کیږي چې) ته دکوم ځای څخه هم (سفرکې) بهرته ولاړسې (اوپه حضرکې په درجه اولی) خپل مخ (په لمانځه کې) دمسجدحرام په طرف کوه او (دغه ډول ټول مسلمانان دي واوري چې) تاسی خلق که چیري (موجود) یاست خپل مخونه (په لمانځه کې) دغه (مسجدحرام په) طرف کوی او دا حکم په دی وجه مقرر کیږي) چې (دغه مخالف) خلقوته ستاسی په مقابله کې (ددې) وینا (محال) پاته نه سی (که چیری محمد ﷺ هغه نبی موجودآخرالزمان وی ، نو دهغه په علامتونو کی دا هم ده چې دهغه اصلی قبله به کعبه وی ، او دی خو بیت المقدس ته لمونځ کوی ، دا دریم حکمت دی دقبلی په بدلیدلوکی ، هغه) مګرپه دوی کی چې کوم (بالکل) بی انصافه دی (دوی اوس هم چینجی لتوی چې دی څنګه نبی دی ، چې د دومره نبیانو برخلاف دکعبې په طرف لمونځ کوی لیکن هرکله چې داسی بی کاره اعتراضونو سره حق دین ته هیڅ قسم ضرر نه رسیږی) نو د داسی خلقو څخه (لږغوندی) فکر مه کوه (اوددوی د اعتراضونو دجواب په فکر کی مه لویږه) او زماڅخه وبیریږه (چې زماد حکمونومخالفت ونه کړل سي ، چې دغه مخالفت ضرورتاته ضرر درکوی) او (مونږ تاته په دغه حکمونوباندی دعمل کولو توفیق هم درکړی دی) دی دپاره چې په تاباندی (چې) کوم زمانعام (اکرام متوجه) دی (تاته په آخرت کی ، په جنت کې په وردا خلولوسره) دا پوره کړم او دی دپاره چې (دنیاکې) ته په (حق) لاره باندی (یعنی په اسلام باندی ټینګ) پاته سي (چې په دی باندی دغه تکمیل نعمت مرتب کیږي)

علوم اومسائل : په پورته ذکرسوي آیت کې دقبلې دبدلیدلو دپاره الفاظ ، فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ : دری واره راغلی دی او ، وَحَيْثُ مَا كُنتُمْ فَوَلُّوا وُجُوهَكُمْ شَطْرَهُ : دوه وراه راغلی دی ، ددې تکرار یوه عامه وجه خو دا ده ، چې دقبلی دبدلیدلوحکم ، خو دمخالفو خلقو دپاره دشور اوشغب ذریعه وه مسلمانانودپاره په خپله په عباداتو کی یوعظیم انقلاب وو ، که چیری ددې حکم سره دتاکیدونو تکرار نه وی کړل سوی ، نو زړونو ته به سکون او اطمنان په آسانه نه وو حاصل سوي ، نو په دی وجه دا حکم بار بار وکړل سو ، او په دی تکرار کي دی طرف ته دا هم اشاره وسوه ، چې دا بدلون آخری اوقطعی دی ، او ددې څخه وروسته دنوری تبدلی څه امکان قدری هم نسته .

دبیان القرآن په لنډیزتفسیرکي چې دتطبیق کوم صورت لیکل سوي دی ، قرطبی هم یو داسی بیان نقل کړی دی ، چې ددې په وجه محض تکرار نه پاته کیږي ، لکه چې هغه وایې ، چې اول وار چې کوم حکم ، فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَحَيْثُ مَا كُنتُمْ فَوَلُّوا وُجُوهَكُمْ شَطْرَهُ : راغې ، دا حکم دحضر (نه دسفر) دحالت دی ، یعنی کله چې ته په خپل ځای کی یې ، نو ته دمسجد حرام په طرف مخ کوه ، او بیاټول امت ته ددې

حکم وکړل سو ، اود ، حَيْثُ مَا كُنْتُمْ : مفهوم ددې بیان دمخه دا سو ، چې په خپل وطن او ښارکی چې چیری یاست نو په لمانځه کي بیت الله ته مخ کول لازمی دی ، دا حکم یوازی مسجد نبوی ﷺ پوری خاص نه دی .

بیادویم وار چې دغه الفاظو سره حکم وکړل سو ، نو دغه څخه مخکې مِنْ حَيْثُ خَرَجْتَ الفاظو دا واضحه کړه چې دا حکم دوطن څخه دوتلو او دسفر دحالت دپاره دی ، او هرکله چې دسفر حالات مختلف وی ، کله دڅو ورځو دپاره په یوکلی کی پاته کیدل را ځی او کله دسفر ختمولو موقع راځی ، نو ددې دواړو حالتونو دعام کولو دپاره دریم وار بیا دی الفاظو وَحَيْثُ مَا كُنْتُمْ زیاتولو سره وښودل سو ، چې دسفر چې کوم یو حالت وی ، په هرحالت کی ، په لمانځه کی دمسجدحرام په طرف مخ کول لازمی دی ، او په دی دریم وار تکرار سره ، دقبلی دبدلیدو یو حکمت دا هم وښودل سو ، چې مخالفو خلقو ته ددې وینا موقعه په گوتو را نه سي ، چې دنبی آخرالزمان قبله خو دتورات او انجیل په ډاګه ویناګانو کی کعبة الله په کار وه ، او دا رسول خو دکعبی په ځای بیت المقدس ته مخ کوی ، وَلِكُلٍّ وِجْهَةٌ هُوَ مُوَلِّيهَا : دَ وِجهَة لغوی معنی ده ، دیو شي په طرف مخ کول ، حضرت ابن عباس ﷺ وایې چې دی څخه مراد قبله ده او دحضرت ابی بن کعب ﷺ په قرات کی دَ وِ جْهَة هم نقل دی ، دآیت څخه مراد ، دجمهورو مفسرینو په نزد دا دی چې دهرقوم قبله ، چې ددې په طرف په عبادت کی دوی مخ کوی جلا جلا ده ، خواه په داسي کولو کي دوی ته دالله ﷻ دطرف څخه حکم سوي وی یا دوی په خپله یو طرف مقرر کړی وی ، په هرحال دا یو واقعی امر دی چې دمختلفو قومونو مختلفی قبلی را غلی ، نو په داسي حالت کي که چیري دنبی امی ﷺ دپاره څه یوه خاصه قبله مقرر کړل سي ، نو په دی کی دانکار او تعجب کولو څه خبره ده .

(په مذهبي اودیني مسئلو کي دفضول بحثونوڅخه دځنګ کولو هدایت)

فَاسْتَبِقُوا الْخَيْرَاتِ ، ددې څخه په مخکنې جمله کي دا فرمایلی وو ، چې دمختلفو قومونو مختلفی قبلی دی ، یو دبل قبلی نه منی ، نو په دی وجه دخپلی قبلی په حق کیدلو کي دې خلقو سره بحث کول بی فائدی دی ، ددې جملی حاصل دا دی ، چې هرکله دا معلومه ده ، چې دې بحث سره دې خلقو ته څه فائده نه رسیږي ، نو بیا دا بی فائدی بحث پریږ ده ، په خپل اصلی کار کی اخته سه او دا کار چې په ښو کارونو کی خواری کول او په دی کی دوړاندی کیدو کوشش کول دی ، او هرکله چې په فضول بحثونو کی وخت بربادول ، اوپه ښو کارونو کي دوړاندی کیدلو څخه سستی کول ، په عام طورسره دآخرت څخه دغافله کیدلو په وجه کیږي ، او چاته چې دخپل آخرت غم وی ، هغه هیڅ کله په فضول بحثونو کي نه اخته کیږي ، هغه دخپل مزل په ختمولو کي مشغول وی ، نو په دی وجه وروسته جمله کی دآخرت دیادولو دپاره ارشاد وکړل سو ، أَيْنَمَا تَكُونُوا يَأْتِ بِكُمُ اللَّهُ جَمِيعًا چې ددې مطلب دا دی چې بحثونو کي ګټه بیلات ، او دخلقو د اعتراضونو څخه دمحفوظ کیدو فکراوغم ټول ددنیادڅوورځو دپاره دی او ډیر ژرهغه ورځ راتلونکی ده ، چې په دی کی به الله ﷻ ددنیاټول قومونه یوځای کي دحساب اخیستلو دپاره را جمع کړی ، نو دعاقل سړی کار خو دا دی ، چې خپل ټول وختونه ددغه ورځی په فکر اوغم کی تیر کړی .

(په عبادتونو اونورو کارونو کي بغیردځه وجي تاخیر کول ښه کار نه دی تلوار کول په کي په کار دی)

دفَاستَبِقُوا ، دلفظ څخه دا هم معلومه سوه چي انسان ته په کار دی ، چي دځه ښه کارموقعه ورته په گوتو ورسي ، نو ددغه کار په کولو کی دې تاخیرنه کوی ، ځکه چي په ځینی وختونو کی په دغه تاخیرکولو سره دسړی څخه ددغه کار کولو توفیق ختم کړل سي ، بیا سړی کار کولای نه سي ، خواه دا کارلمونځ وی ، که روژه وی ، حج وی ، که خیرات وی او که بل څه نیک کار وی ، په قرآن شریف کي دغه مضمون په ډیرښه وضاحت سره دسورة انفال په دی آیت کي بیان سوي دي .

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اسْتَجِيبُوا لِلَّهِ وَلِلرَّسُولِ إِذَا دَعَاكُمْ لِمَا يُحْيِيكُمْ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ يَحُولُ بَيْنَ الْمَرْءِ وَقَلْبِهِ :

ای دایمان خاوندانو !تاسی دالله ﷻ اودرسول الله ﷺ ویناپوره کوی کله چي رسول الله ﷺ تاسی ته ستاسی دژوند درکولو ځیز طرف ته بلی اوپوه سي ، چي الله ﷻ آړ گرځی دانسان اودانسان دزړه ترمینځه .

(آیاهریو لمونځ په اول وخت کي کول بهتر دی ؟)

په نیکو کي ددې وړاندی کیدو څخه ځینی فقهاؤ ددې خبری دلیل نیولی دی ، چي هر یو لمونځ په اول وخت کي کول غوره کار دی او دحدیث روایاتوڅخه ددې خبری په تائیدکي یې نقل کړی دی ، چي په دوی کی په اول وخت کی دلمونځ کولو دغوره والی ذکر دی ، او دامام شافعی رحمه الله دغه مذهب دی ، لیکن امام اعظم رحمه الله او امام مالک رحمه الله دحدیث د نورو روایتونو په بناء باندی په دی معامله کي تفصیل کړی دی هغه داسی چي په کومو لمونځونو کي رسول الله ﷺ د وروسته کولو تعلیم په خپله وینااو عمل دواړو سره کړی دی ، نو د داسي لمونځو غوره وخت دغه دی (یعنی تاخیرکول غوره دی) پاته نور لمونځونه په خپل اصل باندی په اول وخت کي کول غوره دی ، مثلاً په بخاری کي دحضرت انس ﷺ په روایت کي دماخوستن دلمونځ وروسته کول ذکر دی ، اوحضرت ابی هریرة ﷺ ویلی دی چي رسول الله ﷺ ته دماخوستن لمونځ وروسته کول غوره وو (قرطبی ج ۲ صـ ۱۲۲)

هم دغه ډول په بخاری اوترمذی کی دابوذر ﷺ په روایت نقل دی چي یوسفرکي حضرت بلال ﷺ دماخوستن د لمونځ دپاره د آذان کولو اراده وکړه ، نو نبی کریم ﷺ د داسي کولو څخه دی منع کي ، او وی فرمایل چي کله وخت لږ غوندی یخ سي نودغه وخت کي آذان وکړه ، ځکه چي دگرمی زیات والی د دوږخ داورځینی دی مطلب داسوچي دگرمی په وخت کي رسول الله ﷺ دماخوستن لمونځ وروسته کول غوره ښکاره کړل .

ددغه روایتونو په بناء امام ابوحنیفه رحمه الله او امام مالک رحمه الله وایي ، چي داسي لمونځونه په اول وخت کي دکولو دا شکل دی ، چي هرکله وخت مستحب لمونځونو دپاره داخل سي ، نو بیادې تاخیرنه کوی (یعنی دلته داول څخه مراد دمستحب وخت اول مراد دی) او کومو لمونځونو کي چي دتاخیر کولو حکم راغلی نه دی ، نو په دغه لمونځونو کي بالکل اول وخت غوره دی ، لکه دمابنام سو .

په هرحال دلوړ ذکرسوي آیت څخه په اتفاق سره دا معلومه سوه چي کله دلمانځه وخت راسي نو بغیردځه شرعی اوطبعی ضرورت څخه لمانځه کي تاخیرکول غوره کار نه دی ، ضرورت شرعی خو هغه دی چي مخکي ذکر سو ، چي په ځینو لمونځونو کي دتاخیر حکم رسول الله ﷺ کړی دی او ضرورت طبعی دا دی چي دمریضی یادنورو حاجتونو په وجه تاخیروکړل سي .

كَمَآ أَرْسَلْنَا فِيكُمْ رَسُولًا مِّنكُمْ يَتْلُوا عَلَيْكُمْ ءَايَٰتِنَا وَيُزَكِّيكُمْ

څنګه چې ولیږل مونږ په تاسي کې پیغمبر له تاسي څخه چې ووایي په تاسي باندې زمونږ ایتونه او پاکوي

وَيُعَلِّمُكُمُ ٱلْكِتَٰبَ وَٱلْحِكْمَةَ وَيُعَلِّمُكُم مَّا لَمْ تَكُونُوا۟ تَعْلَمُونَ ﴿١٥١﴾

تاسي او ښيي تاسي ته کتاب او دغه رازونه او ښيي تاسي ته هغه چې تاسي ته یې علم نسته.

فَٱذْكُرُونِىٓ أَذْكُرْكُمْ وَٱشْكُرُوا۟ لِى وَلَا تَكْفُرُونِ ﴿١٥٢﴾

نو یاد کړی ما ، زه به یاد کړم تاسي او احسان ومنی زما او نا شکری مه کوی زما.

لنډتفسير : (یعنی مونږ کعبه مقرر کړه ، او دحضرت ابراهیم ﷺ دعاچې دکعبې جوړولو دمقبولیت په حقله وه ، دا رنګه قبوله سوه) څنګه (چې دهغه دویمه دعا ، چې دمحمد ﷺ دلیږلو متعلق وه ، قبول کړل سوه چې) په تاسو خلقوکي مونږ یو (دلوی ډول) پیغمبر ولیږی (چې هغه) ستاسي څخه (دی او هغه زمونږ آیاتونه (او حکمونه) وایي تاسو ته يې او روی او (دوهمونو ، جاهلي رسمونو څخه) ستاسو صفایي کوی او تاسو ته دکتاب (الهي) او دپوهي خبری ښئي ، او تاسو ته داسي (دفائدې) خبری در زده کوی او ښئي چې ددې تاسو ته هډو خبرهم نه وو ، (او نه ددې دپاره اول کتابونه او نه عقل کافي وو او داسي ډول درسول الله ﷺ لیږلو دپاره ابراهیم ﷺ دعاکړی وه ، نو دهغه ظهوروکړل سو) دغه (ذکرسوي نعمتونو باندې ما (دنعمت ورکونکي په حیثیت سره) یادکړی ، زه به تاسو (په مهرباني کولوسره) یادکرم او زما (دنعمت) شکرادا کړی او (دنعمت څخه په انکارکولوسره یاتابعداری پرېښودو سره) زماناشکری مه کوی.

علوم اومسائل

تردې خو دقبلې بحث را روان وو او اوس دابحث يې په داسي مضمون باندې ختم کی ، چې ددې بحث په تمهید کې دحضرت ابراهیم ﷺ په دعاکي ضمنًا راغلی وو ، یعنی رسول الله ﷺ دحضرت ابراهیم ﷺ په اولاد کي ، په یوخاص ډول سره لیږل ، په دی کی دی خبري ته هم اشاره وسوه ، چې درسول الله ﷺ په لیږلو کی دکعبې دجوړونکي دذعاهم دخل اولاس وو ، نو په دی وجه که چیری ددغه رسول قبله جوړه کړل سوه ، نو په دی کی دانکار اوتعجب کولو څه خبره نسته.

كَمَآ أَرْسَلْنَا کي کاف حرتشبیه ددې یوه توجیه خو هغه ده چې کومه لنډیز تفسیرکي ذکر سوه دویمه توجیه دا هم کیدای سي چې هغه قرطبی ج ۲ ص ۱۷۰ / ۱۷۱ ، کړی ده چې ددې حرف (کاف) تعلق د وروستنی آیت ، ، فَٱذْكُرُونِىٓ : سره دی او معنی يې دا ده چې څنګه مونږ په تاسو باندې یونعمت دقبلې کړی دی ، بیا د دویم نعمت درسول الله ﷺ دلیږلو کړی دی ، داسي یونعمت ذکر الله هم دی ددې ټولو نعمتونو شکر ادا کوی ، ددې دپاره چې دا نعمتونه نور هم زیات سي ، قرطبی وایي چې ، دكَمَآ أَرْسَلْنَا

كاف داسي دى ، لكه چى په سورة انفال كي د ، كَمَآ اَخْرَجَكَ : اودسورة حجرپه آخركي د ، كَمَآ اَنْزَلْنَا عَلَى الْمُقْتَسِمِيْنَ : كاف دى

فَاذْكُرُوْنِيْٓ اَذْكُرْكُمْ: دذكر اصلى معنى يادول دى ، چى ددې تعلق دزړه سره دى ، په ژبى سره ذكر كولوته هم ذكر په دى وجه ويل كيږي ، چى ژبه دزړه ترجمانى كوى ددې څخه معلومه سوه ، چى دژبى ذكر هلته معتبر دى چى ددې سره په زړه كي هم دالله ﷻ يادول وى ، مولانارومى ددې متلق فرمايي .

(برزبان تسبيح دردل گاوخر) (اين چنين تسبيح كے دارد اثر)

ليكن دى سره دا هم ياد لرل په كار دى چى كه چيري يوسړى په ژبى سره په ذكر تسبيح كي مشغول وى ، ليكن دهغه زړه په ذكر كي لگيدلى نه وى ، نو دا هم دفائدى څخه خالى نه دى ، حضرت ابوعثمان رحمه الله ته چا ددغه رنگ حالت شكايت وكى ، چى مونږ خوپه ژبه باندى ذكر كوو ، ليكن په زړونو كي ددې هيڅ قسم خوږوالى نه پيدا كوو ، دوى ورته وويل ، په دى باندى هم دالله ﷻ شكر كوه چى هغه ستايو اندام يعنى ژبه په اطاعت كي لگياكړى ده ، قرطبى ج ۲ ص ۱۷۱ ،

(دالله ﷻ دذكر فضيلتونه)

ډيردى او دغه يوفضيلت خوڅه كم نه دى ، چى كوم بنده الله ﷻ يادوى ، نو الله ﷻ هم هغه يادوى ، ابوعثمان نهدى رحمه الله وايي چى زه هغه وخت پيژنم كوم وخت چى الله ﷻ مونږ يادوى ، خلقو پوښتنه ورڅخه وكړه چى تاته دا څنگه معلوميدلاى سي ، نو هغه وويل ، چى دا داسي چى دقرآن شريف مطابق ، كله چى مومن بنده الله ﷻ يادوى ، نو الله ﷻ هم هغه ياد وى ، نو په دى وجه دا پو هيدل تولو ته آسان دى ، چى كوم وخت مونږ دالله ﷻ په يادوكي مشغول يو نو الله ﷻ هم مونږ يادوى .

او دآيت دا معنى هم كيدلاى سي چى تاسى ما زما داحكامو په اطاعت سره ياد كړى ، نو زه به تاسي په ثواب دركولو او بخښنى سره ياد كړم ، حضرت سعيد بن جبير د ذكر الله دغه تفسير كړى دى ، هغه وايي ، فَمَنْ لَمْ يُطِعْهُ لَمْ يَذْكُرْهُ وَاِنْ كَثُرَتْ صَلٰوتُهٗ وَتَسْبِيْحُهٗ (چاچى دالله ﷻ دحكمونو پيروى ونه كړه ، هغه الله ﷻ ياد نه كى ، كه څه هم په ظاهره دده لمونځونه او تسبيحونه ډير ولى نه وى)

(دالله ﷻ دذكر اصلي حقيقت)

قرطبى اول مرجع هم دغه مخ دابن خويزمنداذ داحكام القرآن په حواله ، يوحديث ددې مضمون نقل كړي دي ، چى ددې ترجمه دا ده چى رسول الله ﷺ فرمايلى دى چى چادالله ﷻ اطاعت وكي يعني دهغه داحكامو يي تابعدارى وكړه ، نو هغه الله ﷻ ياد كي ، كه څه هم دهغه (نفلى) لمونځ او روژه وغيره كم وى اوچاچى دالله ﷻ دحكمونو تابعدارى ونه كړه نو هغه الله ﷻ هيركي ، كه څه هم په (ظاهره) دهغه لمونځونه روژى تسبيحونه وغيره زيات وى .

حضرت ذوالنون مصرى رحمه الله فرمايلى دى چى كوم سړى په حقيقى طريقى سره الله ﷻ ياد وى ، نو هغه دالله ﷻ په مقابله كي تولو شيان هير وى ، او ددې په بدله كي الله ﷻ په خپله دده دپاره دټولو شيانو حفاظت كوى ، او دټولوشيانو عوض ده ته وركوى ، اوله مرجع ص ۱۷۲ ،

اوحضرت معاذ رضی الله عنه فرمايي ، چى دانسان يوعمل هم هغه دخداى دعذاب څخه خلاصولاى نه سي ، څنگه

چې دخدای ﷻ یاد خلاصون ورکوی ، او په یوحدیث قدسي کي دحضرت ابوهریرة ﷺ څخه نقل دی چی الله ﷻ فرمایي چی زه دخپل بنده سره ترهغه وخته یم ، ترڅوچی هغه مایاد وی ، او زمایه ذکرکی دهغه شونډی خوځی، دذکرالله فضائل بی شمیره دی، ددې لنډه خلاصه ماپه خپله رساله، ذکرالله ، کي کړی ده

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ ٱسْتَعِينُوا۟ بِٱلصَّبْرِ وَٱلصَّلَوٰةِ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ مَعَ ٱلصَّٰبِرِينَ ﴿١٥٣﴾

ای مسلمانانو ! مدد حاصلوی په صبر او په لمانځه سره بیشکه الله صبرکوونکو سره دی .

ترون : دقبلی په بدلیدلو باندی دمخالفینو د اړخ څخه چی کوم اعتراض وو ، ددې دوه اثرونه وو ، یو په مذهب اسلام باندی چی اعتراض کولو څخه دمذهب اسلام په حق والی کي شبه پیداکول وو ، په مخکنې آیاتونوکي ددې اعتراض جواب وکړل سو او هم دغه ډول ددې اعتراض اثردمذهب اسلام څخه دفع کړل سو،دویم اثرداهل اسلام په طبیعتونوباندی وو، هغه داسی چی اعتراض کولو سره اوبیاخصوصاًدجواب ورکولو څخه ورروسته هم په دی باندی دبی ځایه اصرار کولو په وجه په زړه کي غم اوصدمه پیدا کیږ ي ، نو په دی آیت کي ددې دویم اثر دلیری کولو دپاره دا طریقه وښودل سوه ، چي صبر کوی او لمونځ کوی .

لنډتفسیر : ای دایمان خاوندانو ، (دخپل طبیعتونو څخه دغه سپکولو دپاره) دصبراولمونځ څخه مدد حاصل کړی ، بیشکه الله ﷻ (هرځنګه) صبرکوونکوسره وی (نو دلمونځ کوونکو سره خو لازیات وی ، وجه دا ده ، چی لمونځ دټولو څخه لوی عبادت دی ، نو هرکله چی په صبرکولو کي دا وعده ده ، نو لمونځ چی هغه دصبر څخه لوی دی نو په دی کي خو به دا وعده او زیری په درجه اولی وي .

علوم اومسائل

(صبراولمونځ دهرمشکل حل اودهرتکلیف علاج دی)

اِسْتَعِيْنُوْا بِالصبْرِ وَالصلوةِ : په دی آیت کي داهدایت دی چی دانسان دټولو حاجتونو دپوره کولو او دټولو آفتونو او دتکلیفونو دلیري کولو نسخه د دوو اجزاؤ څخه جوړه ده ، یوصبر بل لمونځ ، ددې نسخی دعام کیدلو په حقله ، چی دی سره ټول حاجتونه پوره کیږي ، اوټول غمونه ختمیږي قرآن شریف داسي اشاره کړی ده ، چی اِسْتَعِيْنُوْا يې عام پرینښی دی دڅه خاص شي ذکر يې نه دی کړی چی په فلانی کارکي ددې دوو شیانوڅخه مدد اخلی ، نو ددې څخه معلومه سوه چی دا دوه شیان داسي دی ، چی په دوی سره د انسان په هرضرورت اوحاجت کي مدد حاصلیدلای سي ، په تفسیر مظهری جـ ۱ صـ ۱۵۱ کي دا عام والی واضح کړل سوي دي ، اوس ددې نسخی په دی دوو اجزا ، باندی ځان پوه کړی .

(دصبر اصل حقیقت)

دصبراصلی معنی ده ، خپل نفس منع کول او په نفس باندی قبضه پیداکول په قرآن اوسنت کي دصبر دری ځانګی دی ، یوخپل نفس دحرامو اوناروا شیانو څخه بندول ، دویم نفس دعبادتونو اودالله ﷻ دفرمانبرداری پابندول ، دریم په مصیبتونو او آفتونو باندی صبرکول ، یعنی چی څه مصیبت راسي هغه دالله ﷻ دطرف څخه ګڼل او ددې دبنه بدلی امیدلرل او دی سره که چیري دتکلیف او دپریشانی

دځرګندولو دپاره څه الفاظ دخلې څخه ووزي ، نو دا دصبر سره منافي نه دی (دا خبره ابن کثير جـ ۱ صـ ۳۴۲ کي دسعيدبن جبير څخه ذکر کړی ده)

دا دری سره ځانګی دصبر په فرضوکی دا خل دی ، په هر يو مسلمان باندی دا پابندی ده ، چی دری سره صبرونه دی کوی ، دعامو خلقو په نزد صبر صرف دريمی ځانګی ته وايې ، او اوله اودريمه شعبه چی دا دصبر اصل اوبنياد دی ، په صبر کی دا خل نه ګنی .

دقرآن اوحديث په اصطلاح کی ، صابرين دهغو خلقو لقب دی چی دوی دصبر دری سره ځانګوباندی کلک ولاړ وی ، په ځينو رواياتو کي دی ، چی دقيامت په ورځ به آواز وکړل سي ، چی صابرين چيري دی ؟ نو هغه خلق به را پاځی چاچي دصبر په دری سره ځانګوباندی کلکه خپله زندګی تيره کړی وی او دوی ته به بغير دحساب څخه جنت ته د داخليدو اجازه ورکړل سي ، ابن کثير اوله مرجع هم دغه مخ ددې روايت دنقل کولو څخه وروسته ويلی دی چی دقرآن دی آيت اِنَّمَايُوَفَّی الصابِرُوْنَ اَجْرَهُمْ بِغَيْرِ حِسَابٍ ، الزمر کي دی خبری ته اشاره ده .

ددې نسخی دويم جزء لمونځ دی چی هغه دانسان دټولو ضرورتونو پوره کولو دپاره او ټولو پريشانيو او تکليفونو دليری کولو دپاره اکسير دی ، دصبر چی کوم بيان اوس اوس وليکل سو ، ددې څخه دا معلومه سوي ده ، چی په حقيقت کي لمونځ او ټول عبادتونه دصبرجزئيات دی ، ليکن دا لمونځ جلا ذکر په دی وجه وکړل سو ، چی په ټولو عبادتونو کي ، لمونځ يو داسي عبادت دی چی دصبرمکمله نمونه ده ، ځکه چی دلمانځه په حالت کي ، نفس په عبادت او اطاعت باندی بندولای سي او ورسره دټولو ګناهونو اومکروه کارونو څخه ، بلکه د ډيرو مباح کارونو څخه هم منع کولای سي ، نو په دی وجه صبر (چی معنی يې نفس په قابو کي کول او دټولو اطاعتونو فرمانبرداره جوړول او دګناهونو څخه بيزاره کول دی) دلمونځ يوعملی مثال دی .

ددې څخه زيات دلمونځ دپاره دانسان دټولو حاجتونو په پوره کولو کی او دټولو مصيبتونو څخه په خلاصونو کي يوخاص اثرهم دی ، که څه هم ددې وجه او سبب معلوم هم نه وی ، لکه چی ځينی داروګان موثر بالخاصه منل کيږي ، يعني دګرموالی اويخوالی دکفياتو په حساب سره لکه چی ديو خاص مرض دليري کولو دپاره ځينی داروګان مؤثربالخاصه وی ، لکه دپښتورګی د درد دپاره دفزنګی دانی په لاس يا په خوله ايښودل او ډيرو مرضونودپاره عود صليب وغيره په غاړه کي اچول مؤثر بالخاصه دی ، سبب يې معلوم نه دی ، دوسپنی را کښل دمقناطيس اثربالخاصه دی ، څه سبب يې معلوم نه دی ، دغه رنګ لمونځ دانسان دټولو حاجتونو پوره کولو کي او دتکليفونو څخه په خلاصولو کي اثر بالخاصه لری ، ليکن شرط په کی يو دا دی چی لمونځ په پوره آدابو اوخشوع اوخضوع سره ادا کړل سي ، زمونږ لمونځونه چی اثرنه لری ددې وجه بس زمونږ قصور دی ، چی دلمونځ په آدابو او خشوع خضوع کي کوتاهی کوو ، که چيري داسی نه وی ، نو درسول الله ﷺ خو دا عادت مبارک وو چی کله به څه مهم ورته پيښ سو ، نو لمونځ ته به يې رجوع کوله ، او دلمونځ په برکت به يې الله ﷻ دا حاجت پوره کوی ، په حديث کي دی .

اذا حزبه امر فزع الی الصلوٰة : رسول الله ﷺ ته چی به کله څه ضرورت او حاجت پیښ سو ، نو لمانځه ته به یې رجوع کول .

(صبر او لمونځ دټولو مشکلاتو او تکلیفونو څخه دنجات سبب په دی وجه دی چي په صبر سره دالله ﷻ ملګرتیا حاصلیږی)

اِنَّ اللّٰهَ مَعَ الصّٰبِرِيْنَ : په دی جمله کي داراز ښودل سوی دی ، چی صبر دمشکلاتو دحل او دمصیبتونو دلیری کولو سبب څنګه ګرځی د ارشاد حاصل دا دی چی دصبر په نتیجه کي انسان ته دالله ﷻ ملګرتیا حاصلیږي ،او دا ظاهره خبره ده چي چاته دالله ﷻ ملګرتیا حاصله سي ، نو دهغه کوم یو کار بندیدای سي ، او کوم یو مصیبت هغه عاجز کولی سی ؟

وَلَا تَقُوْلُوْا لِمَنْ يُّقْتَلُ فِيْ سَبِيْلِ اللّٰهِ اَمْوَاتٌ ؕ بَلْ اَحْيَآءٌ

او مه وایاست هغوی ته چی مړه سی دالله ﷻ په لاره کی چی دوی مړه دی بلکه دوی ژوندی دی

وَّلٰكِنْ لَّا تَشْعُرُوْنَ ﴿۱۵۴﴾ وَلَنَبْلُوَنَّكُمْ بِشَيْءٍ مِّنَ الْخَوْفِ

لیکن تاسی ته درک نسته ، او خامخا مونږ به ازمیښت کوو په تاسی باندی په لږ بیری

وَالْجُوْعِ وَنَقْصٍ مِّنَ الْاَمْوَالِ وَالْاَنْفُسِ وَالثَّمَرٰتِ ؕ

او لوږی او نقصانونو سره دمالونو او دخانونو او دمیوو

وَبَشِّرِ الصّٰبِرِيْنَ ﴿۱۵۵﴾ الَّذِيْنَ اِذَآ اَصَابَتْهُمْ مُّصِيْبَةٌ ۙ قَالُوْٓا

او زیری ورکړه صبرکوونکوته ، چی کله ورسیږي دوی ته مصیبت نو وایی

اِنَّا لِلّٰهِ وَاِنَّآ اِلَيْهِ رٰجِعُوْنَ ﴿۱۵۶﴾ اُولٰٓئِكَ عَلَيْهِمْ صَلَوٰتٌ مِّنْ رَّبِّهِمْ

مونږ دالله مال یُو او مونږ دده په طرف واپس کیدونکی یُو ، داسی خلقو باندی مهربانی دی د دوی دپروردګار

وَرَحْمَةٌ ۫ وَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْمُهْتَدُوْنَ ﴿۱۵۷﴾

اورحمت او دغه خلق دی په سیده لاره .

قرون : په ذکر سوي آیت کي په خاصه ناګواره واقعه باندی دصبر کولو تعلیم او دصبر کوونکو، فضیلت بیان کړل سوي دي ، اوس په دی آیتونو کي دځینی نورو خلاف طبع واقعاتو دتفصیل ، او په دی باندی دصبر کولو دترغیب او دفضیلت بیان دی او په دغه واقعاتو کي دکافروسره دجنګ جګړی مضمون یې په دوو وجو وړاندی کی اول دا چی دا لوی دی او په لوی شي باندی صبر کوونکی خو په طریق اولی په

کوچنی باندی صبر کوی ، دویم په دی وجه چی دمقام دمناسبت په وجه څکه چی ذکر سوی معترضینو ته دا معامله پیښه سوي ده .

لنډتفسير: اوکوم خلق چی دالله ﷻ په لار کی (یعني ددین دپاره) قتل کړل سی ، د دوی (داسي فضیلت دی چی د دوی) په باره کي داسي مه وایاست دوی (دمعمولی مړو په ډول) مړه دی بلکه دا خلق (په یو جلارنګ ژوندسره) ژوندي دی لیکن تاسو (په خپلو موجودو) حواسو سره (ددې ژوند) معلومول نه سي کولی او (وګوری) چی مونږ به (درضااوغاړی اینبودو صفت ، چی هغه دایمان تقاضاوه) ستاسی امتحان واخلو څه قدری بیری سره (چی هغه دمخالفینو په حملی سره او یا دحادثاتو او تکلیفونو په راتلو سره راځی) او (قدری فقر) او لوږی سره او (څه قدری) دمال ځان او دمیوو په کمی سره (مثلاً حیوان مړ سي ، یا یو انسان مړسي ، یاناجوړه سي یامیوه او دمځکی حاصلات خراب سي نوتاسی صبرکوی) او (چی کوم خلق په دی امتحانونو کي پوره وخیژی اومستقل پاته سي نو) ته داسي صبر کوونکو ته زیری واوروه (چی دچادا عادت وی) چی په دوی باندی کله څه مصیبت را سي نو دوی (په عقیده اویقین سره داسي) وایي چی مونږ خو (سره دمال اوعیال څخه په اصل کي) دالله ﷻ ملکیت یو (اوحقیقی مالک له ، په خپل ملک کی دهر قسمه تصرف کولو اختیار حاصل دی ، په دی سره دمملوک دتنګولو اختیار حاصل دی ، په دی سره دمملوک دتنګولو څه معنی اومطلب نسته) اومونږ ټول (ددنیاڅخه) الله ﷻ څخه تلونکی یو (نو ددې ځای دنقصانونو بدله به را کړل سي ، چی هلته ورسو ، او دزیری هغه مضمون کوم چی به دوی ته آورول کیږي ، هغه دا دی چی) په دی خلقو باندی (جلاجلا) خاص خاص رحمتونه هم دخپل پروردګار دطرفه به وی او (په ټولو باندی په شریکه سره) عام رحمت به هم وی او دا هغه خلق دی چی دوی (حقیقت حال ته) رسیدلی دی (چی الله ﷻ دهرشي مالک ګڼی او دنقصان بدله ورکوونکی ګڼی)

علوم او مسائل

(دشهیدانو او نبیانو دبرزخ ژونداوپه دی کي درجي)

دا خو ټولو ته معلومه ده چی داسلام درواياتو دمخه هر مړکيدونکی ته په برزخ کي يوخاص قسم ژوند حاصل وی ، چی دی سره هغه دقبر دعذاب یادثواب احساس کول کیږي ، په دی ژوند کی دمؤمن اودکافر، صالح او دفاسق ، څه فرق نسته ، لیکن ددغه برزخی ژوندمختلفی درجی دی ، یوه درجه کي خو ټول برابر دی ، اوڅه درجی دنبیانو اوصالحانو دپاره خاص دی او دوی هم یوتربله په دی ژوند کی درجی لری ددې مسئلی په تحقیق دعلماؤ بی شمیره مقابلی اورسالی سته ، لیکن په دوی کی چی کومه خبره کتاب الله اوسنت رسول ته نږدی ده اودشبهو څخه پاکه ده ، هغه حضرت حکیم الامت تهانوی رحمه الله په بیان القرآن جـ ۱ صـ ۸۷ کی واضحه کړی ده ، دلته ددې نقل کول بنه ګڼم .

ف: داسي قتل کړل سوي ته چی دالله ﷻ په لاره کي قتل سي شهید ویل کیږي او دده په حقله داسي ویل ، چی دی مړ سو صحیح او روا دی ، لیکن دده مرګ دنورو مړو په ډول ګڼل منع کړل سوي دي ، ددې وجه دا ده چی دمرګ څخه وروسته که څه هم برزخی ژوند هرچاته حاصل دی او ددې په وجه دجزا او

دسزا علم لري ، ليکن شهيد ته په دې ژوند کې دنورو مړو څخه يو قسمه فرق حاصل دی او هغه دا دی چې ددې ژوند نښې نښانې او اثرونه په ده کې دنورو مړو څخه قوي دي ، لکه چې دپښو دګوتو سرونو او پوندو دواړو کې که څه هم ژوند سته ، او د ژوندون نښې په دواړوکې هم سته ، ليکن دګوتو په سرونو کې دژوند آثار لکه احساس وغيره دپوندو په مقابله کې زيات وي ، دغه رنګ په شهيدانوکې د ژوند آثار دعامو مړو څخه ډير زيات وي ، تر دې چې دشهيد د ژوند دقوت يو اثر دمعمولي مړو په خلاف ، دده ظاهري جثې ته هم رسيدلی دی ، هغه دا چې دده جثه باندی سره ددې څخه چې دا دغوښې او دپوستکي مجموعه ده ، خاوره اثر نه کوي او د ژوندي جسم په ډول صحيح سالم وي ، لکه چې په دې باندي احاديث اومشاهدې شاهددي ، نو ددې امتياز په وجه شهيدانو ته ژوندي وويل سوه ، او د دوی په باره کې دا وويل سوه ، چې دوی ته د نورو مړو په ډول مړه مه ورته واياست ، ليکن په ظاهري حکمونو کې چې دوی دعامو مړو په ډول دي ، د دوی ميراث تقسيميږي ، د دوی بيبياني دنورو خلقو سره نکاح کولای سي ، او دغه برزخي ژوند دی چې په دې کې نبيان دشهيدانو څخه هم زيات امتياز اوقوت لري ، تر دې پورې چې دجسم سالم پاته کيدو څخه علاوه ددغه ژوند څه اثرات په ظاهري حکمونو باندې غورځيږي ، مثلا د دوی ميراث نه تقسيميږي ، د دوی بيبيانو سره د نورو نکاح نه کيږي نو په دې ژوند کې دټولو څخه زيات قوي پيغمبران او بيا شهيدان دي ، اوعام مړوکې خو دا ژوند سته ، ليکن دشهيدانو په ډول نه ، البته دځينې احاديثو څخه معلوميږي چې ځينې اولياء اوصلحاء هم په دغه فضيلت کې دشهيدانو سره شريک دي نو ددې احاديثو مطلب دا دی چې دنفس سره په مجاهده کې مړ کيدونکي ته په معنی کې دشهادت درجه حاصله ده ، ياخو دې داسې وويل سي ، چې په آيت کې دشهداء تخصيص دعامو خلقو په اعتبار سره کړل سوي دی ، دشهداؤ سره ديوی مرتبې دنورو خلقو صالحينو او صديقينو په اعتبار سره نه دی سوې .

اوکه چاديوشهيد جثه خاورې سوې موندلې وي نو هغه دی وګڼي چې ممکنه ده چې دده نيت به خالص نه وو ، او دشهادت مدار په نيت باندې دی ، صرف قتل کيدل شهادت نه دی ، اوکه چيرې فرضًاداسې يو شهيدبياپيداسي چې دهغه جثه خاورو خوړلې وي او په لاره دخدای کې دده قتل دشهادت دټولو شرطونو سره پوره هم وي نو ددې په وجه دا ويل کيږي ، چې په حديث کې دکوم شي تصريح ده ، هغه دا ده چې دنبيانو اودشهيدانو جسم مځکه نه خوري ، يعني خاوره د دوی جسم خرابولای نه سي د اجزاء ارضيه دخاورې وغيره څخه علاوه څه بل شي سره د دوی دجسم متاثره کيدل اوفناکيدل بيا هم ممکن دی ، څکه چې په مځکه کې الله ﷻ نور ډير قسمونه ددهاتونو او دهاتونو د اجزاؤ ايښودلې دی ، نوکه چيرې دغه شيانو څخه ديوشهيد جسم متاثرسي ، نو دا ددې آيت سره ټکر نه خوري .

لکه چې دنورو مرکبو اجسامو ، مثلاً دوسلې د داروګانو ، دخوراکونو ، داوبو اور او دبادو اثردنبيانو په جسم باندې هم ثابت دی ، او دشهيدانو ژوند دمرګ څخه وروسته دنبيانو دژوند (مځکې دمرګ) څخه ډير قوي خو نه دی ، دمځکې په ځينې حصوکې ځينې غير اجزاء ارضي هم شامل وي ، لکه چې څنګه په نورو عناصروکې هم نور مختلف عناصرشامل وي ، نوکه چيرې ددغه غير اجزاء ارضيه په وجه د دوی

اجسام متاثرسي نوددې څخه په هغه احاديثوباندې څه قسمه اشکال نه را ځي ، چې دی کي حرمت داجسادالانبياء على الارض راغلی دی (يعني په مځکه باندې دا حرام کړل سوي دی چې دنبيانو جثې وخوري)

اويو جواب دا دی چې دشهيدانو دجثو د امتياز دپاره دا کافي ده ، چې دنورو مړو په مقابله کي تر ډيری مودې پوري ، د دوی جثې دخاورو څخه نه متاثره کيږي ، که څه هم څه وخت وروسته بيامتاثره سي او داحاديثو څخه دا خبره غرض ده چې د دوی دجثو محفوظ پاته کيدل دعادت څخه بهر خبره ده ، او دعادت بهرکيدو دپاره دوه صورتونه دي ، يوصورت دهميش دپاره محفوظ پاته کيدل او دويم وړده محفوظتيا او هرکله چې عالم برزخ په حواسو يعني سترګو ، غوږو ، اوپزه اولاس سره نه معلوميږي ، نو په دی وجه يې ، لَا تَشْعُرُوْنَ : وويل ، چې تاسی ددې حيات حقيقت نه سي معلومولای .

(په مصيبتونو باندی صبر کول ددې دآسانولو يوخاص تدبير دی)

ف : دالله ﷻ دطرفه ، په بندګانو چې کوم امتحان کيږي ، ددې حقيقت د وَ اِذِابْتَلٰی اِبْرٰهٖمَ رَبُّهٗ په تفسيرکي تيرسوي دي ، او دحوادثو د راتلو څخه وړاندی د دوی دخبر ورکولو فائده دا سوه ، چې صبرکول آسانيږي ، اوکه چيري داسي نه سي نو په ناڅاپه صدی سره زياته پريشاني راځي ، او دا خطاب ټول امت ته دی ، نو ټولو پوهيدل په کار دی چې دنيادتکليفونو ځای دی اوپه دی وجه ددې ځای حوادث عجب اوغريب ونه ګڼل سي نو بی صبری به را نه سي ، اوهرکله چې دا خلق صرف دصبر په عمل کي ټول مشترک دی ، نوپه دی وجه ددې بدله مشترکه ، عام رحمت دی ، چې ددې وعده صرف په صبر باندی کړل سوي ده ، اوهرکله چې دهر صبر کوونکې دصبر مقدار اوشان جلاجلا دی ، نو ددغه جلاوالي بدله به په جلاجلا مهربانو سره وی ، لکه په دنياکي دانعامونو ورکولو په موقعه دخوراک دعوت خوعام وی ، ليکن روپی اوجوړی هر يوه ته دحيثيت اودخدمت په قدر ورکولای سي .

(په مصيبت کي اناالله په ويو سره ويل دتسکين قلب ډير ښه علاج دی)

دصبرکوونکو متعلق چې دا يې فرمايلی دی چې دوی دمصيبت په وخت کي اِنَّالِلّٰهِ وَاِنَّآاِلَيْهِ رٰجِعُوْنَ وايی ، ددې څخه مقصد دا تعليم ورکول دی ، چې په تکليف اومصيبت کي ګيرخلقو ته داسي ويل په کار دی ، ځکه چې په داسی ويلو کی ثواب هم لوی دی اوکه چيری دزړه دپوهی څخه دا الفاظ وويل سی ، نو دغم دليری کولو دپاره او زړه ته دتسلی ورکولو دپاره دا اکسير اثر هم لری .

اِنَّ الصَّفَا وَالْمَرْوَةَ مِنْ شَعَآئِرِاللّٰهِ ۚ فَمَنْ حَجَّ الْبَيْتَ اَوِاعْتَمَرَ فَلَاجُنَاحَ

بيشکه صفا اومروه دنښانو څخه دی دالله ﷻ نو چاچې حج وکی دبيت الله يا يې عمره وکړه نوڅه

عَلَيْهِ اَنْ يَّطَّوَّفَ بِهِمَا ؕ وَمَنْ تَطَوَّعَ خَيْرًا ۙ فَاِنَّ اللّٰهَ

ګناه نسته په ده چې طواف وکی په دی دواړوکی اوڅوک چې دخپلی خوښی څخه وی څه نيکی، نو الله ﷻ قدردان

شَاكِرٌ عَلِيمٌ ﴿۱۵۸﴾

دی هرڅه باندې علم لرونکی دی.

ترون: په تیرو آیتونو کې ، وَاِبۡتَلٰی اِبۡرٰهٖمَ : څخه واخله ترلیرې پورې دخانه کعبې مفصل ذکرسوي دی ، چې ددې په اول کې دخانه کعبې دځای دعبادت کیدلو بیان وو او ورپسې دحضرت ابراهیم ﷺ ددعاقصه وه چې دوی دا درخواست کړی وو ، چې مونږ ته دمناسک حج (اعمال حج) احکام وښایی اوپه مناسکو دحج کې حج اوعمره هم دا خله ده ، نو دبیت الله ځای دعبادت کیدل څنګه چې ددې څخه ظاهرکړل سو ، چې دا دلمانځه دپاره قبله جوړه کړل سوه ، نو دغه رنګ په حج اوعمره کې بیت الله مقصد جوړکړل سو او دبیت الله اهمیت ظاهر کړل سو ، اوس په دې آیت کې دیو داسې مضمون بیان دی ، چې ددې تعلق دی خبرې سره دی ، چې دحج اوعمرې څخه مقصد بیت الله دی (یعنی دبیت الله زیارت کول دی) او هغه مضمون دا دی چې صفا اومروه په مکه کې دوې غونډۍ دې ، په حج اوعمره کې دکعبې دطواف کولوڅخه وروسته خلق د دوی په مینځ کې ځغستل کوی او دی ځغستلو ته سعی ویل کیږي ، اوهرکله چې داسعی به دجاهلیت په زمانه کی هم کیدای سوه ، او په دغه زمانه کې په صفا او مروه کې څه بتان هم اینښودل سوي وو ، نو په دې وجه دځینې مسلمانانو داشبهه په زړه کې پیدا سوه ، چې دا (یعنې سعی) دجاهلیت رسم او رواج به وی ، او دګناه سبب به وی ، اوځینو خلقو دا په جاهلیت کې هم ګناه ګڼرله ، نو دوی ته دا شبهه پیدا سوه چې شاید دا به په اسلام کې هم ګناه وی ، نو په دې آیت کې الله ﷻ ددې شبهی دفع وکړه ، اوس ددې مضمون او ددې څخه په مخکښې مضمون کې د ترون وجه دا سوه چې اول مضمون کې په کعبه باندې دلمانځه دپاره دقبلې دجوړیدو ، دکفارو دشبهی او اعتراض دفع کول وو او په دې مضمون کې دصفااو مروه په مینځ کې دسعی په باره کې ، چې دا هم دکعبې سره تعلق لري دمسلمانانو دشبهی دفع کول دی.

لنډتفسیر: (دصفا اومروه په سعی کی څه شک مه کوی څکه) چې بې شکه صفا اومروه (او د دوی په مینځ کې سعی کول) دځینې یادګارونو (ددین) خداوندی څخه دی نوکوم سړی چې حج وکی دبیت الله یا(ددې) عمره یې وکړه په هغه باندې لږ غونډی ګناه هم نسته (لکه چې څنګه تاسی ته شبهه سوي ده) ددې دواړو په مینځ کې (سعی معلومې طریقې برابر) په تلوار تګ کولو کې (چې ددې نوم سعی ده او ګناه لاڅه ، بلکه دثواب کار دی ، څکه چې دا سعی خو دشرع په نظرکې یوښه کاردی) او (زمونږ خودا قاعده اوقانون دی چې) کوم سړی په خوشحالی سره څه ښه کا وکی نو الله ﷻ (ددې لویه) قدر دانی کوی (اوددغه ښه کار کونکی نیت اوخلوص) ښه پیژنی (نو ددې قاعدې دمخه ، سعی کوونکی ته به دهغه داخلاص مطابق ثواب ورکړل سی)

علوم اومسئلې

(دځینې الفاظوتحقیق)

شعائرالله ، شعائر جمع دشعیره ده ، او دشعیره معنی ده علامه اوشعائرالله څخه مراد هغه عملونه دی

چی کوم الله ﷻ ددین دپاره علامی مقررکړی دی ، دحج لفظی معنی قصدکول دی اودقرآن شریف اوسنت رسول الله ﷺ په اصطلاح او ژبه کي دخانه کعبی زیارت کول اوهلته خاص عملونو اداکولو ته حج ویل کیږي ، دعمری لفظی معنی ده زیارت کول ، او دشرع په ژبه کي مسجدحرام ته حاضریدل ، دکعبی څخه طواف کولو اوسعی کولوته وایی .

﴿دصفا اومروه په مینځ کي سعي کول وا جب دی﴾

دحج ، عمری اودسعی کولوطریقه دفقهی په کتابونوکي ذکردی اوسعی کول دامام احمد رحمه الله په نزد مستحب یاسنت دی ، او دامام مالک رحمه الله اوامام شافعی رحمه الله په نزد فرض دی ، او دامام ابوحنیفه رحمه الله په نزد داسي واجب دی چی په پرینبودلو سره یی یوپسه ، یابیزه ذبح کول لازمیږي .

دپورته ذکرسوي آیت دالفاظوڅخه دا شبهه په زړه کي را وستل په کار نه دی ، چی په دی آیت کي دصفا او مروه په مینځ کي خو دسعی متعلق دومره قدری ویل سوي دي چی دا گناه نه ده ، ددې خبری څخه زیات ترزیات دومره ثابته سوه ، چی مباحوکي یومباح دی ، دشبهی نه کولو وجه دا ده چی دلته د ، لَاجُنَاحَ : الفاظ دسوال په مناسبت را وړل سوي دي ، سوال ددې خبری وو چی په صفا اومروه کي بتان اینبودل سوي وو اودجاهلیت دزمانی خلقو به د دوی دعبادت کولو دپاره دصفااومروه په مینځ کي سعی کوله ، نوپه دی وجه دا کار حرام کیدل په کار دی .

ددې په جواب کي وفرمایل سوه ، چی په دی کي څه گناه نسته ، ځکه چی دا په اصل کي ابراهیمی سنت دی ، دچادجاهلی عمل په وجه دا څه گناه نه کیږي ، نو داسي وینادد‌ې دواجب کیدلو سره څه منافات (ټکر) نه خوری .

إِنَّ الَّذِينَ يَكْتُمُونَ مَآ أَنزَلْنَا مِنَ الْبَيِّنَٰتِ

بیشکه چی کوم خلق پټوی څه چی مونږ نازل کړی دی دصاف حکم او هدایت خبری

وَالْهُدَىٰ مِنۢ بَعْدِ مَا بَيَّنَّٰهُ لِلنَّاسِ فِى الْكِتَٰبِ ۙ أُولَٰٓئِكَ

پس له هغه څخه چی مونږ دا واضح کړی دی دخلقو دپاره په کتاب کی ، په دوی باندی

يَلْعَنُهُمُ اللَّهُ وَيَلْعَنُهُمُ اللَّٰعِنُونَ ﴿١٥٩﴾ إِلَّا الَّذِينَ تَابُوا وَأَصْلَحُوا

لعنت کوی الله او لعنت کوی په دوی باندی لعنت کوونکی ، مگر چاچی توبه وکړه او درست یی کړی

وَبَيَّنُوا فَأُولَٰٓئِكَ أَتُوبُ عَلَيْهِمْ ۚ وَأَنَا التَّوَّابُ الرَّحِيمُ ﴿١٦٠﴾ إِنَّ

خپلی خبری اوبیان یی کړه دحق خبره ، نو داسی خلق معاف کوم او زه یم لوی معاف کوونکی نهایت مهربانه

الَّذِيْنَ كَفَرُوْا وَمَاتُوْا وَهُمْ كُفَّارٌ اُولٰٓئِكَ عَلَيْهِمْ لَعْنَةُ اللّٰهِ

بیشکه چی کوم خلق کافران سول او مړه سول او دوی کافران وی نو په دوی باندی لعنت دی د الله ﷻ

وَالْمَلٰٓئِكَةِ وَالنَّاسِ اَجْمَعِيْنَ ﴿۱۶۱﴾ خٰلِدِيْنَ فِيْهَا ۚ لَا يُخَفَّفُ

او دملائکو او دخلقو ټولو ، همیشه به وی په دغه لعنت کی نه به سپکیږي

عَنْهُمُ الْعَذَابُ وَلَا هُمْ يُنْظَرُوْنَ ﴿۱۶۲﴾

په دوی باندی عذاب او نه به دوی ته مهلت ورکول کیږي .

تړون : مخکې دقبلی دبحث په ترس کي دا خبره ذکر سوي ده چی اهل کتاب حق پټوی او په دی آیت کي ، الَّذِيْنَ آتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يَعْرِفُوْنَهُ الى قوله لَيَكْتُمُوْنَ الْحَقَ : ددغه خبری تکمیل دی ، هغه داسي چی حق پټوونکو دپاره اوحق بټولوکی اصرار کوونکو دپاره دالله ﷻ عذاب اولعنت دی اوڅوک چی ددې څخه توبه تائب سي ، هغه دپاره دمعافی وعده ده .

لنډتفسیر : کوم خلق چی پټوی هغه مضمونونه چی مونږ نازل کړی دی اوچی هغه په خپله واضح دی او (دنورودپاره) هدایت کوونکې دی (اوپټول هم) دهغه (حالت) څخه وروسته چی مونږ دغه (مضمونونه) کتاب (خدائي توراة او انجیل) کي (په نازلولو سره) عامو خلقو ته ظاهر کړی دی ، په داسي خلقو باندی الله ﷻ هم لعنت لیږي (چی دخپل خاص رحمت څخه یې لیري کوی) او (نور ډیرخلق) لعنت کوونکي هم (کوم چی دداسي کارونو څخه نفرت کوی) په دوی باندی لعنت لیږي (چی دوی ته ښراوی کوی) ، مگر کوم خلق (چی په دغه پټوونکو خلقو کي دخپل دغه کارڅخه) توبه (یعنی دالله ﷻ په مخکی دتیرو بدوکارونو څخه عذر) وغواړي او (چی کومه خرابی د دوی ددې کارڅخه سوي وي ، نو آئنده ددې اصلاح وکی (او ددې اصلاح طریقه دا ده ، چی دغه پټ کړی مضمونونه په عامه توگه ظاهرکړی (چی ټول خبر سی ، اوپه دوی باندی دخلقو دگمراه کولو بوج پاته نه سي ، اوظاهرول په شرع کي هغه معتبردی چی اسلام قبول کړی ، ځکه که چیری اسلام قبول نه کړی نو دنبوت محمدی حق کیدل به په خلقو پټ پاته سي ، خلق به دا وگنی چی که چیري نبوت محمدی حق وی ، نو دا دکتاب پوهیدونکی خلق ایمان ولی نه را وړی ، مطلب دا چی دا خلق مسلمانان سي) نو دداسي خلقو په (حال) زه (په مهربانی سره) متوجه کیږم (او د دوی گناه معاف کوم) او زماخو ډیر عادت دی توبه قبلول اومهربانی کول (خوڅوک توبه کوونکی په کار دی) البته چی کوم خلق (په دوی کي) اسلام را نه وړی اوپه دغه غیر اسلامی حالت باندی مړه سي په داسي خلقو باندی (دغه ذکر سوي) لعنت دالله ﷻ او دفرښتو او دخلقو هم ټولو (داسي وریږي چی) دوی به همیشه دپاره په دغه (لعنت) کي وی (مطلب دا چی دوی به همیشه په جهنم کي وی اوپه جهنم کي دهمیش دپاره پاته کیدونکی خلق ، دخدای دخاص رحمت څخه

لیري هم وي ، او همیشه په لعنت کي هم وي ، چې جهنم ته د داخلیدو څخه وروسته څه وخت وروسته) د دوي څخه (جهنم) عذاب سپکیږي به (هم) نه ، او نه (جهنم ته د ور تللو څخه دمخه) دوي ته (ترڅه مودي پوري) به ډیل ورکیدای سي (څکه چي ډیل هغه وخت ورکیدای سي چي کله مقدمه کي ګنجائش وي او په ګنجائش نه کیدلو کي په اول پیشئ کي د سزا ورکولو حکم وي)

علوم اومسئلي

(دعلم دین ظاهرول او خورول واجب دی او ددې پټول حرام دی)

په ذکر سوي آیت کي دا ارشاد سوي دي ، چې دالله ﷻ دطرف څخه چې کوم واضح هدایتونه نازل کړل سوي دي ، هغه ته دخلقوڅخه پټول دومره لوی جرم اوګناه ده چې په دی باندی الله ﷻ هم لعنت لیږي اوټول مخلوق هم لعنت لیږي ، نو ددې څخه څوحکمونه حاصل سوه .

اول دا چې دکوم علم څرګندول او خورول ضروري دی دهغه پټول حرام دی ، رسول الله ﷺ فرمایلی دی .

(من سئل عن علم فکتمه الجمه الله یوم القیامة بلجام من النار) رواه ابو هریره وعمروبن العاص، اخرجه ابن ماجه (قرطبی)

کوم سړی چې ددین دیوحکم علم لري او دده څخه ددغه حکم پوښتنه وسي که چیري ده دا پټ کی نو دقیامت په ورځ به دده په خوله کي د اور واګی وا چول سي .

فقهاؤوایی : چې دا وعید په هغه صورت کي دی چې کوم وخت کي دده څخه سوابل یوسړی ددې مسئلی دبیانولو دپاره په دغه ځای کي موجود نه وی او که چیری نور عالمان هم موجود وی ، نو ګنجائش سته دی خبری دپاره چی هغه دا ووایی چی نورو عالمانو څخه پوښتنه وکړه قرطبی ج ۲ صـ ۱۸۵ ، جصاص په جصاص کي دګنجائش دخبری ذکر نسته وګوری باب النهی عن کتمان العلم ج ۱ صـ ۱۱۲ .

دویمه دا خبره ددې څخه معلومه سوه چې چاته درست علم حاصل نه وی نو هغه ته دا په کار نه دی ، چې هغه دمسئلو او حکمونو ښودلو جرات وکړی .

دریم دا چې ددې آیت څخه دا مسئله معلومه سوه چې دا سخت وعید دهغو علمونو او مسئلو په باره کي دی ، چې کوم په قرآن اوسنت کي په ډاګه بیان سوي دي ،او چې دهغوی دظاهرولو اوخورولو ضرورت دی اوهغه باریکی مسئلی چې هغه دعامو خلقو دپوهی څخه بهر وی ، بلکه په دی کي دا خطره وی ، چې دداسي مسئلو په ظاهرولو کي دعامو خلقو فهمی کي مبتلا کیدل وی نو په داسي مسئلو کي پټول غوره دی او داسي مسئلی دعلم پټولو په حکم کي نه راځی ، په ذکر سوي آیت کي د(مِنَ الْبَیِّنَاتِ وَالْهُدٰی) الفاظو سره دغه خبری ته اشاره ده ، د داسي مسئلو په باره کي حضرت عبدالله بن مسعود ؓ ویلی دی ، که چیري تاسو عوامو ته داسی حدیثونه واو روی چې په دی تاسي پوره نه پوهیږي نو دوی به فتنه کي اخته کړی . قرطبی ج ۲ صـ ۱۸۴ / ۱۸۵ .

هم دغه ډول په صحیح بخاری کي دحضرت علی کرم الله وجهه څخه نقل دی چی عامو خلقوته صرف د دومره علم څرګندونه کوی ، څومره چې د دوی په عقل اوپوه کي راځی ، آیاتاسی دا غواړی چی خلق اللهﷻ او رسول الله ﷺ (نعوذبالله) درواغجن وګڼی ، څکه چې کومه خبره د دوی په پوه کي را نه سي ، نو

ددوی په زړونوکي به ددې څخه شبهې اوشکونه پیدا سي اوممکنه ده چې دوی به ددې څخه انکاروکی.
ددې څخه دا معلومه سوه چې دعالم دا هم یوه ذمه واری ده ، چې دی دمخاطب حالت ته ګوری او
وروسته ددې څخه دی خبره کوی ، او چې دکوم سړی په غلط فهمی کي داخته کیدو خطره وی ، نو دهغه
په مخکې دې داسي مسائل نه بیانوی ، دغه وجه ده چې فقهاؤ حضرات د ډیرومسئلو دبیان څخه
وروسته لیکی .هٰذَا مِمَّا یُعْرَفُ وَلَا یُعَرِّفُ (دامسئله داسي ده چې اهل علمو ته په دی پوهیدل په کار دی ،
لیکن په عامو خلقو کي دی نه خوروی)
په یوحدیث کي رسول الله ﷺ فرمایلی دی .

لَا تَمْنَعُوْا الْحِكْمَةَ اَهْلَهَا فَتَظْلِمُوْهُمْ وَلَا تَضَعُوْهَا فِيْ غَيْرِ اَهْلِهَا فَتَظْلِمُوْهَا .
دحکمت خبری د داسي خلقو څخه مه منع کوی ، چې هغوی ددې خبرو اهل وی ، که چیري تاسی داسي
وکړل نو دا به په دی خلقو باندی ظلم وی اوچی کوم خلق یی اهل نه وی نو دوی ته دحکمت خبری مه کوی
څکه چې په داسی کولو په حکمت باندی ظلم کول دی .
امام قرطبی رحمه الله وایی چې ددې تفصیل څخه دا معلومه سوه ، چې داسي کافر ته چې هغه مسلمانانو
سره مناظری اوبحثونه کوی یا داسي بدعتی ته چې خلق په خپلو غلطو خیالونو ګمراه کوی علم دین
ترهغه وخته پوری ښودل په کار نه دی چې ترڅو پوری په غالب ګمان دا معلومه نه سي ، چې په دی علم
ښودلو سره به دده خیالات درست سي .
هم دغه ډول یو باچا اوحاکم ته داسي مسئلی ښودل روا نه دی چې ددې په ذریعه هغه ته په رعیت باندی
دظلم کولو لاره په لاس راځی ، هم دغه ډول دعامو خلقو په مخکې ددین په حکمونوکي د اجازه اودحیلو
صورتونه بی ضرورته بیانول روانه دی چې ددې په وجه دوی کي ددین په احکامو باندی په عمل کولو
کي دحیلو عادت پیدا سي ، قرطبی ج ۲ ص ۱۸۵ ،

(درسول الله ﷺ حدیث هم دقرآن حکم لری)

په صحیح بخاری کي دحضرت ابوهریره رضی الله عنه په روایت کي دی ، چې هغه وویل که چیري دقرآن دا آیت نه
وی ، نو مابه تاسی ته یوحدیث هم نه وو بیان کړی ، دده مراد دآیت څخه ، دغه یوآیت دی چې په کی
دعلم په پټولو باندی دلعنت سخت وعید راغلی دی ، هم دغه رنګ ځینی نورو صحابه کرامو حدیث ذکر
کولو سره دغه رنګ الفاظ ویلی دی چې که چیري دقرآن شریف دا آیت دعلم دپټولو په باره کي نه وی نو
ما به دا حدیث تاسی ته نه وو بیان کړی .
ددې روایتونو څخه دا معلومه سوه ، چې دصحابه کرامو په نزد درسول الله ﷺ حدیث دقرآن حکم لری
څکه چې په آیت کي دپټولو وعید دهغه خلقو دپاره راغلی دی ، چې دوی په قرآن کي نازل سوی
حکمونه اوهدایات پټوی ، په دی آیت کي په ډاګه د حدیث دپټولو ذکر نسته ، لیکن صحابه کرامو
حدیث هم دقرآن په حکم کي وګڼل او دده پټول یې د وعید سبب وګڼل .

(دځیني ګناهونو عذاب داسي وی چې په دی باندی مخلوق لعنت لیږي)

ویَلْعَنُهُمُ اللّٰعِنُوْنَ : کی قرآن شریف لعنت کوونکی په ګوته کړی نه دی ، چې کوم خلق لعنت لیږي دتفسیر

امامان مجاهد اوعکرمه رحمهما الله وایي ، چي په دی عدم تعین کي دی خبری ته اشاره ده ، چي ددنیاهریو شي اومخلوق په دوی باندی لعنت لیږي تر دی چي ټول حیوانان اودمځکی جینجی هم په دوی باندی لعنت وایی ، ځکه چي د دوی دبدو عملونو په وجه دی ټولومخلوقاتو ته نقصان رسیږي ، دحضرت براء بن عازب دحدیث څخه ددې تائید کیدای سي چي په دی حدیث کي رسول الله ﷺ فرمایی چي د ، الاعِنُونَ مراد په مځکه ټول تلونکی حیوانان دی قرطبی جـ ۲ صـ ۱۸۷ .

(یومعلوم اوخاص سړی باندی لعنت ویل ترهغه وخت پوری روانه دی چي ترڅوپوری دا یقین حاصل نه سي چي دی په کفر باندی مړ دی)

وَمَاتُوا وَهُمْ كُفَّار ، دلفظ څخه جصاص جـ ۱ صـ ۱۱۷ ، قرطبی جـ ۲ صـ ۱۸۸ ، وغیره دا مسئله را کښلی ده ، چي دکوم کافر په کفر باندی دمړکیدو یقین چاته حاصل نه وی نو په هغه باندی لعنت ویل روا نه دی ، اوهرکله چي مونږ ته دچادخاتمی حالت په یقین سره معلوم نه دی ، نو په دی وجه دیو کافر نوم اخستل او بیا په هغه باندی لعنت ویل روانه دی او رسول الله ﷺ چي دکومو کافرانو نومونه اخستی وو لعنت یې پرویلی وو ، نو دا دوی ﷺ ته دوحی په ذریعه په یقین سره معلومه سوي وه ، چي دوی به دکفرپه حالت کي مری ، البته په عامو کافرانو ، ظالمانو بغیر دنوم اخستلو څخه لعنت ویل صحیح دی .

ددې څخه دا معلومه سوه ، چي هرکله د لعنت ویلو معامله دومره سخته ده چي دا په کافر باندی هم ترهغه پوری ویل روانه دی چي ترڅو پوری په یقین سره معلومه نه وی ، چي دی به دکفر په حالت کي مری ، نو په یو مسلمان یا په یوحیوان باندی لعنت ویل څنګه روا کیدای سي ؟ عوام اوخاص کرښځی خوبالکل غافلی دی ، چي په هره خبره دلعنت الفاظ دخپلو تعلق دارو په باره کي دخولی څخه باسي اولعنت صرف دلعنت دلفظ په ویلوکي نه دی ، بلکه دی لفظ سره چي کوم الفاظ نور یی په معنی کي شریک دی دی سره هم دلعنت مطلب اوحکم حاصلیدلای سي ، دلعنت اصل معنی ده ، دخدای درحمت څخه لیری کیدل ، نوپه دی وجه چاته مردود ، دخدای دربارڅخه شړل سوي یانور الفاظ ویل چي دا مطلب ځینی تری را وزی ، هم دلعنت حکم لری .

وَإِلَٰهُكُمْ إِلَٰهٌ وَاحِدٌ ۖ لَّا إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ الرَّحْمَٰنُ الرَّحِيمُ ﴿١٦٣﴾ إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ

او معبود ستاسی دټولو هم یو معبود دی څوک معبود نسته بغیر له ده څخه چي دیر مهربانه او دیر رحم والادی ، بیشکه داسمان او دمځکی په پیدا کولوکی .

وَاخْتِلَافِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَالْفُلْكِ الَّتِي تَجْرِي فِي الْبَحْرِ

او دشپی او دورځ په بدلولو را بدلولو کی اوبیړوکی چي ورې په دریاب کی

بِمَا يَنفَعُ النَّاسَ وَمَا أَنزَلَ اللَّهُ مِنَ السَّمَاءِ مِن مَّاءٍ فَأَحْيَا

دخلقو دکار شیان او په ابو کی چي هغه الله ﷻ نازلی کړی دآسمان څخه بیا یی ژوندی کړه

بِهِ الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا وَبَثَّ فِيهَا مِنْ كُلِّ دَابَّةٍ

په دې مځکه دهغه دمړکيدلو څخه وروسته خواره يي کړه په دې کې دهرقسمه حيوانان

وَتَصْرِيفِ الرِّيَاحِ وَالسَّحَابِ الْمُسَخَّرِ بَيْنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ

او دهواګانوپه بدليدلوکې او په وريځو کې چې تابعداري دي دده دحکم دمځکې او دآسمان په مينځ کې

لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ ﴿١٦٤﴾

بيشکه په دې ټولو شيانوکې نښانې دي دعقل مندو دپاره.

ترون :دعربو مشرکانو چې هرکله آيت ،اِلٰهُكُمْ اِلٰهٌ وَّاحِدٌ، دخپلې عقيدې څخه مخالف واوريدی ، نو په تعجب سره يي وويل ، چې دا څنګه کيدای سی ، چې دټول جهان دی يو معبود وی ، او که چيری دا دعوی درسته وی نو څه دليل په دی باندی را وړل په کار دی ، نو الله ﷻ دی پسی آيت کي دليل بيان کی ، حضرت مولانا مرحوم دترون په سلسه کي ددی دوو آياتو ترمينځه ترون بيان کړی دی خو ددی آياتو ترون دمځکي تير سوو آياتو سره بيان نه کي.

لنډتفسير : او (داسی معبود) چې ستاسی دټولو دمعبود کيدو لائق وی ، هغه خو هم معبود (حقيقی) دی له ده څخه سوا بل څوک دعبادت لائق نسته ، هغه رحمان دی او رحيم دی (اوڅوک په دی صفتونوکي کامل نسته اودمعبوديت دصفتونو دکمال څخه بغير ، دمعبودکيدلو حق داری باطله ده ، نوبغير دمعبود حقيقی څخه څوک نور دعبادت حق دار نه سوه) بيشکه دآسمانونو او دمځکو په جوړولو کي او دشپې او د ورځې په را تللو کي او دجهازونو (په تللو) کي چې په دريابونو کي وړی دانسانانو دنفعي شيان او(دباران) په ابو کی چې هغه الله ﷻ دآسمان څخه وورولی ، بيا په دی (ابو) سره يي مځکه تروتازه کړه ددهی دوچيدلو څخه وروسته (يعنی په دی کي يي بوټی پيدا کړل) او (دهغه بوټوڅخه) دهرقسمه حيوان يي په دی (مځکه) کی خواره کړه (څکه چې دحيوانانو ژوند اوبچی را وړل ددغه بوټو دخوراکی په وجه دی او دهواګانو (په طرفونو اوکيفيتونو) په بدليدو کي (چی کله ديوطرف څخه الوزي او کله دبل طرف څخه ، کله ګرمه وی کله يخه) او د وريځی (په کيدو) کي چی دمځکی او دآسمان په مينځ کي نښتی (او ز روی) (په دی ټولوشيانوکي) دليلونه (دتوحيدموجود دی) دهغوخلقو (ددليل نيولو) دپاره چی (روغ) عقل لری .

علوم اومسئلي

(دتوحيدوسيع مفهوم)

وَاِلٰهُكُمْ اِلٰهٌ وَّا حِدٌ : دالله ﷻ توحيد او يووالی په مختلفو حيثيتونو سره ثابت دی ، مثلاً هغه يو دی ، يعنی په مخلوقاتو کی څوک دده نظير اومثال نسته اونه څوک دده برابر دی ، نو په دی وجه هغه ددی حقدار دی ، چی هغه ته يو وويل سي .

دریم په دی حیثیت چی هغه یودی دعبادت په حق داری کي ، یعنی دده څخه سوا بل څوک دعبادت حق دار نه دی .
دریم په دی حیثیت چی هغه یو دی ، یعنی اجزائی نسته ، هغه د اجزاؤ او اندامونو څخه پاک دی ، او نه دهغه تقسیم ویش او تجزیه کیدی سي .
څلورم په دحیثیت چی هغه یو دی ، یعنی خپل ازلی ابدی کیدلو کي یو دی هغه وخت هم موجود وو ، کله چی څه شي موجود نه وو او هغه وخت به هم وی ، کله چي څه شي موجود پاته نه سي ، نو په دی وجه هغه ددې حقدار دی ، چی ورته واحد وویل سي ، دواحد په لفظ کي ، دا ټول حیثیتونه دتوحید پرا ته دی (جصاص جـ ۱ صـ ۱۱۸)
دی څخه وروسته دالله ﷻ په واحد حقیقی کیدلو باندی ، تکوینی علامی او دلیلونه ښودل سوي دي چی هغه باندی هرسړی ، عالم اوجاهل پوهیدلای سي ، هغه دا چی دمځکی اوآسمان پیدا کول ، دشپی او د ورځی دا همیشه بدلیدل ، دهغه دکامل قدرت اوتوحید روښانه دلیلونه دی چی ددې شیانو په پیداکولو اوترڅه مودی پوری په ساتلوکي ، دیوی بلی هستی هیڅ قسم دخل نسته .
دغه ډول په ابو باندی دجهازونو تلل ، دقدرت یوه لویه علامه ده چی اوبه الله ﷻ داسی یو بهیدونکی جوهر جوړ کی ، چي سره دنرمی اوبهیدلوڅخه ددی دسربیره په لکونو منونه جهاز چی په کي ډیرپه منونو شیان هم پراته وی ، دمشرق څخه ترمغرب پوری ځی راځی ، اوبیاددی جهازونو دتللو دپاره دهواګانو چلول ، او بیاپه خپل حکمت سره دهواګانو مخه بدلول ، دا ټول ددی خبری پته ورکوی ، چی ددی شیانو پیداکوونکی او چلونکی یو لوی علم والا او حکمت والا دی ، که چیري دابو ماده بهیدونکی نه وی ، نو دا کار بیا نه سوکیدلای ، اوکه بهیدونکی هم وی ، خوهواګانی نه وی ، نوبیابه جهازونو دا اوږده سفرونه کړی نه وای ، قرآن دغه مضمون بیان کړی دی .
اِنْ یَّشَاْ یُسْكِنِ الرِّیْحَ فَیَظْلَلْنَ رَوَاكِدَ عَلٰی ظَهْرِهٖ : الشوری ۳۳ .
(که چیری الله ﷻ وغواړی نو هواګانی به ودروی او دا جهازونه به د دریاب دسربیره ولاړ پاته سی)
بِمَا یَنْفَعُ النَّاسَ : لفظ کي اشاره وسوه ، چی د اوبو دجهازونو په ذریعه دیو ملک سامان ، بل ملک ته په وړلو کی عامو انسانانو ته بی شمیره فائدی دی ، او دا فائدی په هره زمانه او په هر ملک کي نوی نوی صورتوکي را څرګندیږي ز
هم دغه رنګ دآسمان څخه اوبه څاڅکی څاڅکی را لویږي چی چاته نقصان ونه رسیږي ، که چیري دا اوبه دسیلاب په ډول راتلی ، نو انسان ، حیوان اوسامان به نه پاته کیدی ، بیا د ورولوڅخه وروسته دا اوبه په مځکه باندی محفوظ ساتل ، دانسان ډوس خبره نه ده که چیري دا ویل سوي چی دشپږ میاشتو خپله خپله ذخیره دې هر سړی جمع کړی ، نو هر یو سړی به ددی دساتلو دپاره څه انتظام کوی ؟ اوکه چیری انتظام یی کړی وی ، نو دا به یی دخرابیدو څخه څنګه محفوظ کړی وی ؟ قدرت دا ټول انتظامونه په خپله کړی دی ، الله ﷻ فرمایی .
اَسْكَنّٰهُ فِی الْاَرْضِ وَاِنَّا عَلٰی ذَهَابٍ بِهٖ لَقٰدِرُوْنَ : المؤمنون ۱۸ .(هم مونږاوبه په مځکه کي بندی کړی که څه هم زمونږ داقدرت هم سته چی دباران ابوه وبیوو اوتخمی یی کړو)

لیکن قدرت دمخکی وسیدونکو انسانانو او خارو دپاره اوبه چیری دتالابونو په شکل کي جمع کړی او چیری دغرونو په مخکه کي دخورو سوو رګونو په ذریعه دمخکی اندرون ته ورسولی او بیا یی په ټوله مخکه کي یو داسي غیرمحسوس دپیپو نو سلسله خوره کړه چی دچا چیری زړه غواړی نو مخکه وکندی او اوبه را وباسي ، او ددی اوبو یوه لویه ذخیره یی د واورو په شکل کی په غرونو باندی واچوله ، چی خرابیدو څخه هم محفوظه ده ، او په آرام آرام سره ویل کیږي ، او دمخکی دننه دقدرتی پیپ لینو په ذریعه ټولی دنیاته رسیږي ز

مطلب دا چی په ذکر سوي آیت کي دقدرت کامله دیوڅو مظاهرو بیان وکړل سو اوتوحید ورڅخه ثابت کړل سو ، مفسرینوعلماؤ په دی ټولو شیانو باندی په تفصیل سره بحث کړی دی (جصاص ج ۱ ص ۱۱۸ / ۱۲۲ ، وغیره وګوری)

وَمِنَ النَّاسِ مَن يَتَّخِذُ مِن دُونِ اللَّهِ أَندَادًا يُحِبُّونَهُمْ كَحُبِّ اللَّهِ

او ځینی خلق هغه دی چی جوړ وی دالله پاک برابر نور او دوی سره داسی محبت کوی لکه دالله پاک سره محبت

وَالَّذِينَ آمَنُوا أَشَدُّ حُبًّا لِّلَّهِ وَلَوْ يَرَى الَّذِينَ ظَلَمُوا إِذْ يَرَوْنَ الْعَذَابَ

او دمؤمنانو دالله پاک سره محبت زیات دی ، او که چیری وګوری داظالمان هغه وخت کوم وخت کی چی وګوری

أَنَّ الْقُوَّةَ لِلَّهِ جَمِيعًا وَأَنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعَذَابِ ﴿١٦٥﴾

عذاب چی ټول قوت دالله دپاره دی او دا چی دالله پاک عذاب سخت دی .

ترون : په مخکنیو آیاتونو کی دتوحید ثبوت وو ، او اوس په دی آیت کي دمشرکانو دغلطی او د وعید بیان دی .

لنډتفسیر : او څه کسان هغه (هم) دی چی دخدای څخه علاوه نورهم (دخدای) شریک ګرځوی (او دوی خپل کارسازان ګڼی او) دوی سره داسی محبت کوی لکه چی الله ﷻ سره محبت (کول) ضروری دی (دا حالت خو دمشرکانو دی) او چی کوم مومنان دی دهغوی (یوازی) الله ﷻ سره ډیر محبت دی (ځکه که چیري یو مشرک ته دا ثابته سي چی ما ته زما دمعبود څخه څه ضرر رسیږي ، نومحبت به یی فوراً قطع سی ، اومؤمن سره ددی څخه چی دنفع اونقصان ورکولو عقیده صرف په خدای لری لیکن بیاهم هغه په محبت او په رضاباندی ټینګ وی ، او دا هم ده چی اکثر مشرکان دسخت مصیبت په وخت کي خپل خدایان پریږدی ، او مومنان دایمان په حیث په مصیبت کي هم الله ﷻ نه پریږدی اوپه محاوروکی داسی خبری دغالب حالت په بناهم صادقی ګڼل کیږي) اوڅه ښه به وی که چیري دی ظالمانو (مشرکانو) کله (دنیاکی) څه مصیبت لیدلی نو (ددی په راتلو کي یی غورکولای او) دا پوه یی قبلولای چی ټول قوت هم الله ﷻ دپاره دی (اونورټول دده مخکی عاجز دی ، لکه چی دا مصیبت نه چامنع کی اونه یی ورروسته کی او نه په داسی وخت کی څوک بل یاپاته سو) او (دمصیبت په سختی کی یی فکر کولای) دا (پوه

بی ترقبلولی) چی دالله ﷻ عذاب (آخرت کی چی دجزا اوسزا کور دی نور هم) سخت به وی (نوپه داسی غور اوفکرکولوسره دخپلو جوړ کړو معبودانو عاجزوالی اودحق ﷻ قدرت او لوی والی به ورته ځرګندیدی او دوی به توحید او ایمان را وړل غوره کول)

إِذْ تَبَرَّأَ الَّذِينَ اتُّبِعُوا مِنَ الَّذِينَ اتَّبَعُوا وَرَأَوُا الْعَذَابَ وَتَقَطَّعَتْ بِهِمُ

کله چی بیزاربه سی هغه چی دهغوی پیروی سوی ده دهغوی څخه چی هغوی پیروی یی کړی ده اووبه ګوری عذاب

الْأَسْبَابُ ﴿١٦٦﴾ وَقَالَ الَّذِينَ اتَّبَعُوا لَوْ أَنَّ لَنَا كَرَّةً فَنَتَبَرَّأَ

او قطع به سی د دوی تولی علاقی ، اووبه وایی پیروی کوونکی چی څه بنه به وای که مونږته واپس دنیاته تلل

مِنْهُمْ كَمَا تَبَرَّءُوا مِنَّا ۗ كَذَٰلِكَ يُرِيهِمُ اللَّهُ أَعْمَالَهُمْ حَسَرَاتٍ

حاصلیدی چی مونږ ستاسی څخه بیزاره سوی وای له چی څنګه تاسی زمونږ څخه بیزاره سواست دغه دول وبه ښیی

عَلَيْهِمْ ۖ وَمَا هُمْ بِخَارِجِينَ مِنَ النَّارِ ﴿١٦٧﴾ ع

الله پاک دوی ته د دوی کارونه افسوس ورکوونکی او دوی به هرګز وتونکی نه وی د اور څخه .

ترون : په مخکنی آیت کي دآخرت دعذاب سخت والی بیان سوي دي اوپه دی آیت کي ددغه سخت والی حالت بیانوی .

لنډتفسیر : (ددی عذاب سختی به هلته معلومیږي) کله چی (په دی مشرکانو کی د اثر او رسوخ خاوندان خلق چی دهغوی په وینانور (عام خلق) تللی دی (عامو) خلقو څخه به بالکل جلاسي کوم چی د دوی په وینابه تلل اوتول (عام اوخاص) به عذاب ووینی او د دوی په مینځ کي چی کوم تعلقات وو (چی یو دول پیر وی کوونکی وو او دبل پیر وی به کیدله وغیره وغیره) دغه ټول به قطع سي (لکه چی دنیاکي هم دا لیدل کیږي چی جرم اوګناه کي ټول شریک او متفق وی ، او دمقدمی په آخر کي ټول ځان ځان ته محفوظ کیدل غواړی ، تر دی چی بیا دیو بل دآشنایی څخه هم انکار کوی) او (کله) چی دا پیر وی کوونکی خلق (دپیروی کړل سوو دغه کلکی سترګی ووینی ، نو دیر به ستومانه سي او څه به کیږي نه) نو داسي به په ویناسي چی څنګه مونږ ټولو ته (دنیاته) صرف لږ غوندی یو وار تګ حاصل سوی ، نو مونږ به هم د دوی څخه (دومره بدل خو واخلو چی که چیري بیا دوی مونږ ته دخپل تابع کولو رغبت را کړی ، نو مونږ به هم دوی ته) صاف (پوره پوره جواب ورکړو) جلا به سو ورڅخه لکه څنګه چی دوی ز مونږ (هغه وخت) بالکل جلاسو (اووبه وایو ، جناب عالی ، چی تاسی خوهغه خلق یاست چی عین دموقعی په وخت کي مو زمونږ څخه بی پرواهی کړی وه ، اوس مونږ سره ستاسو څه غرض دی ؟ الله ﷻ فرمایی چی په دغه تجویزونو اوسوچو سره به هیڅ لاس ته نه راځی صرف دا) الله ﷻ دغه رنګه د دوی بدعملونه دخالی

آرزوګانو (په شکل کې) دوی ته به وښيي او دغه (پيروی کوونکي او پيروی کړل سوي خلق تولو ته به دوږخ څخه وتل هم چيري په برخه نه سي څکه چې دشرک سزا ، په دوږخ کي هميش دپاره پاته کيدل دی ،

يَاَيُّهَا النَّاسُ كُلُوْا مِمَّا فِي الْاَرْضِ حَلٰلًا طَيِّبًا وَّلَا تَتَّبِعُوْا خُطُوٰتِ الشَّيْطٰنِ

ای خلقو ا خوری دمځکی شيان حلال پاك اوپيروی مه کوی دشيطان

اِنَّهٗ لَكُمْ عَدُوٌّ مُّبِيْنٌ ﴿۱۶۸﴾ اِنَّمَا يَاْمُرُكُمْ بِالسُّوْٓءِ وَالْفَحْشَآءِ وَاَنْ

بيشکه دی ستاسی ښکاره دښمن دی ، دی خو به هم دغه حکم کوی تاسی ته چی بدکاری اوبی حيايي وکړی

تَقُوْلُوْا عَلَى اللّٰهِ مَا لَا تَعْلَمُوْنَ ﴿۱۶۹﴾

او دروغ وتپی په الله باندی هغه خبری چی تاسی يی نه پيژنی .

لنډتفسير : ځيني مشرکانو دبتانو په نوم حيوانان پريښوول او دهغوی څخه به يی فائده اخيستل حرام ګڼل اودخپل داکاربه يی دخدای ﷻ حکم ګڼی او دا عقيده به يی درلوده ، چی دغه بتان چی دکومو په نومو باندی به يی حيوانان پريښودل د دوی دپاره به دالله ﷻ په دربار کي شفاعت وکی ، نو الله ﷻ په دی حقله فرمايي چی) ای خلقو ا چی کوم شيان په مځکه موجود دی نو په دی کي (شرعي) حلال پاک شی (چی اجازه ده چی هغه) خوری (استعمالوی) او (په دی کي ديو حلال شی متعلق دا عقيده لرل ، چی دده څخه ځان ساتلو کي اوفائده نه اخيستلو کی دالله ﷻ رضا حاصلول دی ، دا ټول شيطاني خيالونه دی تاسی) دشيطان په نقش قدم باندی مه ځی په حقيقت کی دغه (شيان) ستاسی په ډاګه دښمن دی (چی هغه په داسی خيالونو اودجهالت په کارونو کی تاسی هميشه زيان کی ګرفتاره کړی ياست او ددښمن کيدو په وجه) هغه تاسی ته دهغه خبرو تعليم درکوی چی (په شرع کي) بدی اوګنده پلتی دی او دا هم (تعليم ورکوی) چی په الله ﷻ باندی هغه خبری وتړی چی ددی دپاره تاسی څخه څه سند اودليل هم نسته (مثلاً داچی مونږته الله ﷻ دداسی کولوحکم کړی دی)

علوم اومسئلي

دالفاظو معني : حلالاً طيبًا دحل لفظ اصلی معنی ده غوټه خلاصول ، چی کوم شی انسان دپاره حلال کړل سی نوګوياېوه غوټه خلاصه سوه اوپابندی ليری کړل سوه حضرت سهل بن عبدالله وايي ، چی خلاصی په درو شيانو اړا نړه دی (۱) خوړل (۲) دفرضو اداکول (۳) درسول الله ﷺ دسنت پيروی کول ، او دطيب دلفظ معنی ده پاک ، چی په دی کي شرعي حلال هم دا خل دی ، او هغه حلال چی طبيعت هم غواړی ، دا هم دا خل دی .

خطوات : دخطوة جمع ده ، دومره مقدار ته خطوه ويل کيږي ، کومه چی د دوو قدمونو په مينځ کي فاصله ده ، دخطوات الشيطان څخه مراد شيطاني عملونه اوکارونه دی ، اَلسُّوْٓءِ وَالْفَحْشَآءِ : سوء هغه شی

دی چی دهغه په لیدلو سره یو شریف عاقل ته غم در درسیږي ، فحشاء دبی حیایی کارته وایی ، ځینی علماء حضرات وایی چی دلته دسوء څخه مراد مطلق ګناه ده او دفحشاڅخه مراد لویه ګناه ده .

اِنَّمَا يَاْمُرُكُم : دشیطان دامر اودحکم څخه مراد په زړه کی وسوسه اچول دی لکه چی دحضرت عبدالله بن مسعود ﷺ په حدیث کي دي ، چی رسول الله ﷺ فرمایلی دی چی دانسان په زړه کي یوشیطانی الهام او اثر وی ، او دویم دفرښتی دطرف څخه الهام او اثر وی ، دشیطانی وسوسی اثر دا وی ، چی دبدکارکولو فائدی او نفعی یې مخته راځي او دحق د درواغجن ګڼلو لاری ورته خلاصیږي ، او دملائکو اثر او الهام دا وی چی ده ته په ښه کارونو کولو کي دانعام او خلاصی وعده ښکاری او دحق په ربښتیا ګڼلو سره دده زړه مطمئن کیږي .

مسئله : ساند وغیره چی دبتانو په نامه پریښودل کیږي اومنل کیږي یایوبل حیوان لکه چرګ بیزه وغیره دیو بزرګ یا دیو بل غیرالله په نوم منل ، ددی حرام کیدل دځلورو آیتونو څخه وروسته ، وَمَا اُهِلَّ لِغَيْرِ اللهِ : دا لاندی راتلونکی دی ، او په دی آیت یایهاالناس کی دداسی حیوان دحرام کیدلو نفی کول غرض نه دی ، لکه چی ځینو خلقو ته ددی شبهه سوي ده ، بلکه ددی آیت څخه غرض دا دی چی دیو بت په نوم یو حیوان منل او بیا دا نه خوړل او دده څخه فائده نه اخیستل باعث برکت او الله ﷻ ته نږدیکت ګڼل او دا خیال کول چی داسي مونږ دالله ﷻ په حکم کوو ، یعنی الله ﷻ مونږ ته دداسي کولو حکم کړی دی ، دا ټول کارونه ناروا دی او د دوی کول ګناه ده .

نو دآیت دمطلب خلاصه دا ده چی کوم حیوان چی الله ﷻ حلال کړی دی ، هغه دبتانو په نومونو کول اوحرام ګڼل مه کوی ، بلکه په خپل حالت یې پریږ دی او خوری اوڅکی اوکه چیري داسي کار دجهالت په وجه وکړل سي ، نو دنیت داصلاح سره سره ایمان تازه کی اوتوبه وکاږی او دا حرام والی (چی تاسی په خپله په ځان باندی حرام ګرځولی دی) ختم کی ، دغه ډول دا حیوان دتعظیم په وجه (یعنی په دی وجه چی دا دبتانو په نامه کړل سوي دي) حرام ګڼل ګناه ده ، لیکن دوی دغیرالله په نامه کول اومنل ، دوی مردار وی او پلیت وی ، هرکله چی دا مردار او پلیت سو نو حرام سو .

مسئله : ددي څخه دا هم معلومه سوه چی که چیري یو سړی دجهالت یاناپوهی په وجه یوحیوان دغیرالله په نوم ومنی اوپریښودی ، نو دده توبه دا ده چی دخپل دی خیال څخه دی رجوع وکړی اوبیا دداسي کارکولو څخه دی ځان ساتی ، نو بیا ددی حیوان غوښه حلاله سی ، والله اعلم

وَاِذَا قِيْلَ لَهُمُ اتَّبِعُوْا مَآ اَنْزَلَ اللّٰهُ قَالُوْا بَلْ نَتَّبِعُ مَآ اَلْفَيْنَا عَلَيْهِ اٰبَآءَنَا ؕ اَوَلَوْ

او کله چی ځوك دوی ته ووایی چی تابعداری وکړی دهغه حکم چی نازل کړی دی الله نو دوی وایی هرګزنه مونږ خو تابعداری کوو دهغه چی په هغه باندی مونږ پیداکړی دی خپل نیکونه او پلاران که څه هم .

كَانَ اٰبَآؤُهُمْ لَا يَعْقِلُوْنَ شَيْئًا وَّلَا يَهْتَدُوْنَ ﴿۱۷۰﴾ وَمَثَلُ الَّذِيْنَ

د دوی پلاران اونیکونه نه پوهیدل او نه یې پیژندله سیده لاره ، اومثال ددي کافرانو

كَفَرُوا كَمَثَلِ الَّذِي يَنْعِقُ بِمَا لَا يَسْمَعُ إِلَّا دُعَاءً وَّنِدَاءً
داسي دي لكه چي آوازو كړي يو سړى داسي شي ته چي هغه څه نه اوري بغير دچغو او نارو څخه

صُمٌّ بُكْمٌ عُمْيٌ فَهُمْ لَا يَعْقِلُونَ ﴿١٧١﴾
كاڼه ، ګونګيان ړانده دي نو دوى په څه نه پوهيږي .

لنډتفسير : او كله چي څوک دي (مشركانو) خلقوته ووايي چي الله ﷻ كوم حكم (خپل پيغمبرته) ليږلى دى په هغه باندى ځى نو (په جواب كي) وايي (چي نه) بلكه مونږ خو هغه (لاره باندى) به ځو چي كومه باندى مونږ خپل پلار او نيكه پيدا كړى دى (ځكه چي دا خلق په دى لار اخيستلو دالله ﷻ دطرف څخه ما مور وو ، الله ﷻ په دوى رد كوى فرمايي چي) آيا (هرحالت كي دا خلق دخپل پلار اونيكه په لاره به ځى) كه څه هم د دوى پلار او نيكه (ددين) څه پوه نه درلوده او نه (څه آسماني كتاب) هدايت يى درلودى .

وَمَثَلُ الَّذِينَ كَفَرُوا كَمَثَلِ الَّذِي (الى قوله) فَهُمْ لَا يَعْقِلُونَ (١٧١) او ددى كافرانو (دناپوهى) حالت اوكيفيت دهغه (حيوان) دحالت اوكيفيت په ډول دى (چي دهغه ذكر په دى مثال كي كيږي) چي يو سړى دى چي هغه ديو داسي (حيوان ته) وروسته څخه چغى وهى چي بغير دچغو او دسوروڅخه دڅه (مضمون اومطلب څخه دكه) خبره نه آورى (هم دغه رنګ) داكافران (هم ظاهرى خبرى اترى خو آورى ، ليكن دكار دخبروڅخه بالكل) كاڼه دى (داسي معلوميږي چي بيخى نه آورى) ګونګيان دى (چي چيري داسي خبره په ژبه نه كوى) ړانده (ځكه چي فائده اونقصان نه وينى) نو (هركله چي يى ټول حواس خراب دى نو) پوهيږي په هيڅ نه (اونه پوهولى سى)

علوم اومسائل

ددې آيت څخه لكه چي څنګه دا ثابته سوه ، چي دمور اوپلار ړنده باندى پيروى كول ښه كار نه دى ، هم دغه رنګ دا هم معلومه سوه ، چي دجائز او روا پيروى دپاره څه شرطونه ، اوضابطى دى او دا دلاَيَعْقِلُونَ او دلاَيَهْتَدُونَ دلفظ څخه معلوميږي ، ځكه چي دى الفاظو څخه دا معلومه سوه ، چي دپلار او نيكونو پيروى ددې وجى څخه منع سوه چي نه دوى كى عقل وو او نه هدايت ، او دهدايت څخه مراد هغه حكمونه دى چي دالله ﷻ دارخه په صريح طور سره نازل سوي دي ، او دعقل څخه مراد هغه حكمونه دى چي داجتهاد په ذريعه دشرعى نصوصو څخه راكښل سوي دي .

نو د دوى دپيروى دنه روا والى وجه دا ده ، چي نه دوى سره دالله ﷻ دطرفه نازل سوي حكمونه سته ، او نه په دوى كى ددې صلاحيت سته ، چي دالله ﷻ دحكم څخه نور حكمونه را وباسي ، نو په دى كي دى ته اشاره سوه ، چي دكوم عالم په حقله دا اطمينان حاصل سي ، چي دى په قرآن اوسنت باندى ښه پوهيږي او ده ته د اجتهاد درجه هم حاصله ده چي كوم احكام په قرآن اوسنت كي په صراحت سره ذكر نه دى دوى ته دى دقرآن او دسنت دنصوصو څخه دقياس په ذريعه را كښل كيږي ، نو دداسي عالم اومجتهد پيروى

اوتقليد كول روا دى ، او دا دى دپاره نه چي دده حكم منل اوهم دده پير وى كول دى ، بلكه دى دپاره چى دالله ﷻ حكم منل دى او دالله ﷻ دحكم پير وى كول دى ، ليكن هركله چى مونږ براه راست دالله ﷻ دحكم نه واقف او خبرېدلى نه سو ، نو په دى وجه ديو عالم مجتهد پيروى كوو چى دالله ﷻ په حكمونو باندى عمل وكړل سي .

(جاهلانه تقليد او دمجتهدينو امامانو په تقليد كي فرق)

ددې څخه دا معلومه سوه چى كوم خلق مطلقًا دمجتهدينو دپيروى كولوڅخه خلاف كوى او دى دپاره دارنګه آيتونه دليلونه ګرځوى ، هغوى ددې آيتونو په صحيح مطلب باندى پوه سوي نه دى .

امام قرطبى ددې آيت په تفسير كي وايې چى په دى آيت كي دپلار اونيكه دپيروى كولو څخه كه منع كړل سوي ده ، نو ددې څخه مراد دا دى چى دپلار اونيكه په باطل عملونو اوعقيدوكي پيروى كول ناروا دى ، په صحيح عقيدو اوښو عملونو كي پيروى كول په دى آيت كي داخل نه دى ، لكه چى ددې دواړو فرق دحضرت يوسف ﷺ په خبره كي په سورة يوسف كي په وضاحت سره راغلى دى .

إِنِّي تَرَكْتُ مِلَّةَ قَوْمٍ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَهُم بِالْآخِرَةِ هُمْ كَافِرُونَ ﴿٣٧﴾ وَاتَّبَعْتُ مِلَّةَ آبَائِي إِبْرَاهِيمَ وَإِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ

مادهغو خلقو ملت اومذهب پرېښى دى كوم چى په الله باندى ايمان نه لرى اوچى دآخرت څخه منكر دى او ماتابعدارى كړى ده دخپلو پلارانو ، ابراهيم ﷺ اسحاق اويعقوب عليهم السلام .

نو ددې څخه په ډاګه معلومه سوه چى دپلارانو په باطله كي تقليد او پيروى كول حرام دى او په حق كي يې تقليد كول اوپيروى كول روا ، بلكه ښه كار دى .

امام قرطبى ددې آيت په حقله دمجتهدينو امامانو دتقليد متعلق مسئلى او حكمونه بيان كړى اوفرمايلى يې دى چى .

تعلق قوم بهذه الآية فى ذم التقليد (الى قوله) وهذا فى الباطل صحيح اما التقليد فى الحق فاصل من اصول الدين وعصمة من عصم المسلمين يلجاء اليها الجاهل المقصر عن درك النظر (قرطبى صفحه ۱۹۴ ، جلد ۲)

څه خلقو داآيت دتقليد په بدوالى كي وړاندى كړى دى داخو دباطل په حقله صحيح دى ليكن دحق په باره كي ددې آيت دتقليد سره څه تعلق نسته په حق كي تقليد اوپيروى كول خودين په اصولو كى يو مستقل بنياد دى اودمسلمانانو ددين دحفاظت دپاره يوه ډيره لويه ذريعه ده چى په كوم سرى كي د اجتهاد صلاحيت نه وى نو هغه ددين په معامله كي په تقليد او پيروى كولو باندى بروسه (اوباور) اوتكيه كوى .

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُلُوا مِن طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ وَاشْكُرُوا لِلَّهِ إِن كُنتُمْ إِيَّاهُ تَعْبُدُونَ ﴿١٧٢﴾

اى ايمان دارو اخورى پاك شيان چى په رزق كى دركړى دى مونږتاسى ته اوشكركوى دالله پاك كه چيرى تاسى هم

إِنَّمَا حَرَّمَ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةَ وَالدَّمَ وَلَحْمَ الْخِنزِيرِ وَمَا أُهِلَّ

دده بندګى كوى ، هغه په تاسى باندى حرام كړى دى مړه حيوانان او وينه اوغوښه دخنزير او په كوم حيوان باندى

بِهٖ لِغَيْرِ اللّٰهِ ۚ فَمَنِ اضْطُرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَّلَا عَادٍ فَلَآ اِثْمَ عَلَيْهِ ؕ

چې واخیستل سی نوم دالله څخه ماسوا دبل چا بیا که څوک ډیر لا چار سی او نه خو نافرمانی کوی او نه زیات

اِنَّ اللّٰهَ غَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ ﴿١٧٣﴾

والی نو په هغه باندی گناه نسته ، بیشکه هم الله ډیر بخښونکی ، ډیر مهربان دی.

لنډتفسیر: مخکې دپاکیزه شیانو دخوراک په باره کې دمشرکانو غلطه عقیده وښودل سوه اوس په دی آیت کې مومنانوته ددې خبری خبر ورکړل سوې دې چی دوی دې په دی غلطی کې دمشرکانو سره برابری نه کوی ، او په دی ضمن کې مومنانوته یې دخپلو انعامونو ذکرکړی دی اوپه دی انعامونو باندی دشکرکولو تعلیم یې هم ورکړی دی.

ای مومنانو ! (زمادطرفه تاسی ته اجازه ده چی) کوم (دشرع دمخه) پاک شیان مونږ تاسی ته درکړی دی په دوی کې (کوم چی تاسی وغواړی) خوری (فائده ورڅخه اخلی) او (دی اجازت سره دا حکم هم دی چی) دالله ﷻ شکر وباسی (په ژبه هم په لاس پښو هم او اطاعت کولو هم اوپه زړه سره هم ، یعنی دا خیال اوتصور کول چی دا نعمتونه دالله ﷻ دطرفه دی) که چیرې تاسی خاص ده سره دغلامی تعلق لری او دا تعلق خو ظاهر او منل سوې دې نو دشکرواجبیدل هم ثابت سو.

ترون: په اولنی آیت کې ددی خبری بیان وو چی حلال مه حراموی ، اوس ورپسی دابیان دی چی حرام ، حلال مه گڼی ، لکه چی څنگه مشرکان په دی کی اخته وو ، مثلاً مردار حیوان یایو داسې حیوان چی هغه دالله ﷻ دنامه څخه بغیر دبل په نامه باندی ذبح کړل سوې وي ، مشرکانو به دا خوړل ، نو د داسې کار څخه منع وسوه ، په دی ترڅ کې دا هم وښودل سوه ، چی کوم کوم حیوانان دالله ﷻ په نزد حرام دی او ددې څخه سوا ، نور حیوانان دخپل طرف څخه حرامول غلط دی او په داسې انداز بیان سره دمخکې مضمون تائید هم وسو.

الله ﷻ په تاسی باندی صرف (هغه شیان) حرام کړی دی (او هغه شیان یې حرام کړی نه دی چی کوم تاسی دخپل طرف څخه حرام کوی ، لکه چی تیرسو یعنی) مردار (حیوان چی کوم بغیر دشرعی ذبح څخه مرسی) اووینه (چی بهیږې) او دخنزیرغوښې (اودغه ډول دده ټولو اجزاؤ ته هم) او داسې حیوان چی (په ارادی دنږدیکت) دالله ﷻ دنامه څخه سوا بله نامه پری ویل سوې وي (دا ټول یې بیشکه حرام کړی دی) بیا هم (په دی کې یې دومره آسانی کړی ده چی) کوم سړی (دلوږې څخه ډیر) بیتابه سي او په دی شرط چی نه (په خوړلو کې) دلذت اخیستلو طلب گار وی اونه (دقدر ضرورت اوحاجت څخه) تجاوزکوونکی وی نو (په دی حالت کې ، ددې شیانو په خوړلو کې هم) په دی سړی باندی څه گناه نسته ، واقعی الله ﷻ ډیر بخښونکی اومهربان (چی په داسې وخت کې یې دا رحمت وکی چی دگناه دشیانو څخه یې هم گناه لیری کړه)

علوم اومسئلي

په دی آیتونو کي لکه چی څنګه دحرام خوراک څخه منع سوي ده ، نو هم دغه رنګ د حلال شیانو دخوراک او دی باندی دشکر ادا کولو ترغیب سوي دي ، او دا ځکه چی څنګه په حرام خوراک سره بد اخلاقی پیداکیږي ، دعبادت خوند ختمیږي ، اودعانه قبلیږي نو دغه ډول دحلال خوراک څخه یو نور پیداکیږي ، دخرابو اخلاقو څخه نفرت اودښو اخلاقو څخه مینه پیداکیږي ، په عبادت کي زړه لګیږي ، دګناه څخه زړه بیریږي ، دعا قبلیږي ، دغه وجه ده چی الله ﷻ خپلو ټولو پیغمبرانو ته دا هدایت کوی .

أَيُّهَا الرُّسُلُ كُلُوا مِنَ الطَّيِّبَاتِ وَاعْمَلُوا صَالِحًا (ای بیغمبرانو ، خوری پاک شیان اوښه عملونه کوی)

په دی کی دی خبری ته اشاره ده چی په ښو کارونو کولو کي دحلال رزق ډیر زیات لاس دی ، هم دغه ډول په دعا قبلیدو کي حلال خوراک ډیر امداد کوی او حرام خو راک ددعا دقبلیدو څخه منع کوی ، رسول الله ﷺ فرمایی .

چی ډیر داسي خلق سته چی دوی اوږ ده اوږده سفرونه کړی وی او ډیر پریشانه حال وی او الله ﷻ ته ددعا کولو دپاره خپل لاسونه اوږ دوی او د (یا رب یارب) چغی وهی لیکن خوراک د دوی حرام وی ، څښاک یې حرام وی ، لباس یې حرام وی ، نو په داسي حالت کي کله د دوی دعا قبلیدای سي ؟ صحیح مسلم ترمذی از ابن کثیر ج ۱ ص ۳۲ .

اِنَمَحَرَمَ ، دانما لفظ دحصر دپاره را ځی ، نو په دی وجه د آیت مطلب دا سو چی الله ﷻ هم هغه شیان حرام کړی دی چی دهغه بیان وروسته راځی او د دوی څخه سوا به څه حرام نه دی او دا خبره د (انما) دلفظ څخه معلومه سوه او په بل ځای کي په یوبل آیت کي په ډیر زیات صراحت او وضاحت سره هم راغلی ده .

قُلْ لَا أَجِدُ فِيمَا أُوحِيَ إِلَيَّ مُحَرَّمًا عَلَى طَاعِمٍ : سورة الانعام ۱۴۵ ، الایه چی دی کي حضرت رسول الله ﷺ ته دا حکم کړل سوي دي ، چی ته دا اعلان وکړه ، چی ما ته کومه وحی سوي ده ، په دی کي دیو څو شیانو څخه سوا چی دهغوی ذکر وروسته کړل سوي دی ، نور څه شي حرام نه دی .

لیکن په دی باندی دا اشکال راځی چی دقرآن په نورو آیتونو او په احادیثو نبوی ﷺ کي ددې څو شیانو څخه علاوه د نورو شیانو حرمت اوحرام والی ثابت دی نو دا حصر یعني ددې شیانو څخه علاوه دنورو شیانو دحرام والی نستیوالی څنګه به صحیح سي ؟

ددې اشکال جواب دا دی چی دلته دی آیت کي دمطلق حلالو اوحرامو بیان مقصد نه دی ، بلکه ددې خاصو حیوانانو دحلال والی اوحرام والی بیان مقصد دی چی د دوی باره کي دمکی مشرکانو ، دخپلو مشرکانه عقیدو په وجه غلطیانی کولی لکه دا خبره اول ایت څخه په وضاحت سره معلومه ده چی دی مشرکانو به ډیر حیوانان حرام ګڼل ، اویابه یی په خپل ځان باندی حرام ګرځول ، نو په دغه آیت کي ددې مخالفت وکړل سو او ددې خبری په مقابله کي په دی وسنی آیت کي دا وښودل سو ه ، چی دالله ﷻ په نزد فلانی ، فلانی حیوان حرام دی ، چی ددې څخه تاسی مشرکان څنګه او ډډه نه کوی او چی کوم دالله ﷻ په نزد حلال دی ددې څخه تاسو ډډه کوی .

خلاصه دا سوه چی دی ځای کي حصر ، مطلق حصرنه دی ، بلکه دا حصر اضافی او نسبتی دی یعنی

دمشرکانو دباطلو عقیدو په مقابله کي دی .
ورپسی په دی آیت کي چی کوم شیان حرام کړل سوي دي ، هغه شیان څلوردی (۱) مرداره (۲) وینه (۳) دخنزیر غوښه (۴) هغه حیوان چی په هغه باندی دالله ﷻ دنامه څخه سوا دبل چا نو اخیستل سوي وي . او ددغه څلورو شیانو زیاته تشریح ، دقرآن شریف په نورو آیاتونو اوصحیح حدیثونو کي راغلی ده . چی ددې په نړا کي ددې څلورو شیانو دحکمونو تفصیل دا لاندی دی .
میته : چی دی ته په پښتو کي مرداره ورته وایې ، هغه حیوان دی چی دهغه دحلالولو دپاره دشرع دمخه ذبح کول ضروری دی ، لیکن هغه دذبح څخه بغیر په خپله مړ سي ، یایې غاړه خپه کړل سي یاپه بله طریقه سره مړ کړل سي ، نو دغه حیوان مردار او حرام دی .
لیکن دقرآن شریف دیوبل آیت ، اُحِلَّ لَكُمْ صَيْدُ الْبَحْرِ څخه معلومه ده ، چی د دریاب حیوانان ذبح کول شرط نه دی ، هغه دذبح کولوڅخه بغیرهم حلال دی ، په دغه وجه په صحیح حدیثونوکي ماهی اوملخ دمیته څخه جلا کړل سوي ، اوحلال کړل سوي دی ، رسول الله ﷺ فرمایی ، مونږ دپاره دوه مړه (یعنی بغیر دذبح کولو څخه مړه) حلال کړل سوي دي ، یو ماهی او دویم ملخ ، او دوه وینی حلالی کړل سوي دي (اینه) اوتورزی (ابن کثیرج ۱ صـ ۳۲۱)
معلومه سوه چی په حیواناتو کي ماهی اوملخ بغیر دذبح کولوڅخه حلال دی که هغه په خپله مړه سي یا دچاپه وهلوسره مړه سي ، هلته دومره خبره ده چی کوم کب (ماهی) مړسی او اوبوته په سر راسی هغه مردار او حرام دی (جصاص ج ۱ صـ ۱۲۵)
هم دغه ډول دښکارهغه حیوان چی هغه په قبضه کي نه راځی ، چی ذبح کړل سي که چیري دغه حیوان دبسم الله ویلوڅخه وروسته په غشی یاپه بل تیره شی سره وویشتل سی چی دی سره هغه زخمی سي او دزخمی کیدو څخه وروسته مړسی ، نو دا حیوان که څه هم ذبح سوي نه وی خو حلال دی .
مسئله : دټوپک په ګولی چی کوم حیوان زخمی سی او دذبح څخه مخکی مړسی نو هغه داسي دی لکه چی په کاڼی یاپه لښته وهلو سره مړسی ، او دی ته قرآن شریف کي (موقوذة) ویل سوي دي ، چی حرام دی ، البته که چیري دمړ کیدو څخه مخکی مخکی ذبح کړل سی ، نو بیا حلال دی .
مسئله : ننه صبادټوپک څه ګولی څوکی داری جوړی سوي دي او دداسی ګولی په حقله ځینی علماء دا وایی ، چی دادغشی په حکم کي داخل دی ، لیکن دعاموعالمانوپه نزد داهم دغشی په ډول نه دی ، یعنی (جاریه) نه دی بلکه دا (خارقه) دی یعنی د دارو دزرو په وجه غوښه شکوی ، په خپله په کي څه تیزوالی نسته چی حیوان زخمی کی نو په دی وجه دداسي ګولی ښکار هم بغیر دذبح حلال نه دی .
مسئله : په ذکر سوي آیت کي میتة مطلقاً حرامه کړل سوي ده ، نوپه دغه وجه چی څنګه ددی غوښه خوړل حرام دی ، دغه ډول ددی خرڅول اواخیستل هم حرام دی او داحکم دټولوپلیتو شیانو دی ، چی دهغوی استعمال ، خرڅول اورانیول او د دوی نفع اخستل حرام دی ، تردی چی مردار حیوان ، یاپلیت شی په څه حیوان خوړول هم ناروا دی ، که چیري حیوان یی په خپله وخوری نو باک نسته (جصاص احکام القرآن ج ۱ صـ ۱۳۵) قرطبی ج ۲ صـ ۲۱۸ .

مسئله : په دی آیت کي دمیتة دحرام کیدو عام حکم دی ، چی دی کي دمیتة ټول اجزاء شامل دی ، لیکن په دریم آیت کي ددې تشریح ،عَلٰى طَاعِمٍ يَّطْعَمُهٗ : په الفاظو سره کړل سوي ده ، چی ددې څخه دا معلومیږي چی دمردار سوي حیوان هغه اجزاء حرام دی چی هغه خوړل کیږي ، نو په دی وجه دمردار سوي حیوان هډوکی او ویښته چی دخوراک شیان نه دی ، پاک دی او ددې استعمال روا دی ، دقرآن شریف آیت ، وَمِنْ اَصْوَافِهَا وَاَوْبَارِهَا وَاَشْعَارِهَا اَثَاثًا وَّمَتَاعًا اِلٰى حِيْنٍ (۸۰) کی ددغو حیواناتو دوېښتو څخه مطلقًا فائده اخستل روا کړی دی او دذبح شرط ورسره نسته (جصاص احکام القرآن ج ۱ ص ۱۴۰)

په څرمن باندی هرکله چی وینه وغیره نجس لګیدلی وی ، نوپه دی وجه درنګ کولوڅخه وړاندی ددې استعمالول روا نه دی او درنګ کولوڅخه وروسته ددی استعمال روا دی، په صحیح حدیثونوکي ددی زیات وضاحت سته (جصاص دغه مرجع اومخ ۱۴۱)

مسئله : دمردار سوی حیوان وازګه او دوا زګی څخه جوړ سوي شیان هم حرام دی ، ددی استعمال په یو ډول هم روا نه دی ، خرڅول او په بیعه اخستل یی هم حرام دی.

مسئله : دیورپ وغیره څخه چی کوم صابون وغیره شیان راځی کوموکي چی وازګه استعمالیږي ، نو د دوی څخه ډډه کول غوره دی ، لیکن د استعمال ګنجائش په کي ځکه سته چي دا خبره په یقین سره معلومه نه ده چی په دغه صابون کي دمردار سوي یادیوبل نجس حیوان وازګه سته ، اوبله وجه په کي داهم ده چی ځینوصحابه ؤ کرامولکه ابن عمر ﷺ ابوسعید خدری ﷺ او ابوموسی اشعری ﷺ به صرف دمردار سوي حیوان وازګه خوړل حرام ګڼله ، اودخوړلوڅخه علاوه نوراستعمال به یی ناروا نه ګڼی نو په دی وجه ددې خرڅول او اخستل یی هم روا ګڼل (جصاص دکتاب احکام القرآن څخه په ډاګه کیږي چی داخبره دغه صحابه دهغو غوړو متعلق کوی په کوموکي چی مږه مږه سی او دوازګی متعلق خوجصاص یومستقل باب مقرر کړي دي چی دمرداری وازګه څخه نفع اخستل حرام دی)

مسئله : دشیدوڅخه په پنیرجوړولوکي یو شی استعمالیږي ، چی دی ته په عربی ژبه کي (انفحه) ویل کیږي اوداحیوان دنس څخه را وزی دا چی په شیدوکي واچول سی نوشیدی کلکی سی اوس که چیري دا حیوان دالله ﷻ په نوم ذبح سوي وي ، نو ددی په استعمالولوکي څه حرج نسته ، ځکه چی دذبح سوي حیوان غوښه ، وازګه وغیره ټول حلال دی ، لیکن که چیري دا شی دداسي حیوان دنس څخه واخستل سي چی هغه ذبح سوي نه وی ، نوبیاپه دی کی دفقهاؤ اختلاف دی ، امام ابوحنیفه رحمه الله او امام مالک رحمه الله دی ته پاک وایی ، لیکن امام ابویوسف رحمه الله اوامام محمد رحمه الله اوثوری رحمه الله وغیره دی ته نجس وایی (جصاص احکام القران ج ۱ ص ۱۳۹) قرطبی ج ۲ ص ۲۲۰.

دیورپ او دنورو غیرو اسلامی ملکونو څخه چی کوم پنیر راځی ، ددی په باره کي دجمهورو فقهاؤ درایی متعلق پرهیزکول په کار دی ځکه چی احتمال سته چی په دی کي به دمردار سوي حیوان اویادیوبل غیر حلا حیوان دغه شي استعمال سوي وي اوګنجائش په کي هم په دی وجه سته چی امام ابوحنیفه رحمه الله او امام مالک رحمه الله دغه شی ته نجس نه وایی البته دومره خبره ده چی دیورپ څخه ځینی داسی پنیرونه هم راځی چی په دی کی دخنزیر وازګه ګډه سوي وي اوپه ډبی باندی دغه خبره لیکل

سوي هم وی ، نودغه پنیر یقیناً حرام اونجس دی .
وینه : بل شی چی په آیت کي ددی دحرام والی ذکر دی ، هغه وینه ده د (دم) لفظ چی معنی یی وینه ده ، په آیت که څه هم مطلقه ده ، لیکن دسورة انعام په آیت کي ورسره دمسْفُوح یعنی دبهیدونکی شرط لګولی سوي دي ، په دی وجه کلکه وینه لکه اینه توری وغیره پاک او حلال دی .
مسئله : هرکله چی حرامه وینه صرف هغه وینه ده چی بهیږي ، نوهغه وینه چی دذبح څخه وروسته غوښی سره لګیدلی وی ، هغه پاکه ده ، دفقهاؤ صحابه ؤ او تابعینو په دی خبره اتفاق (اجماع) دی ، هم دغه ډول دغوماشی ، مچ ، او دکتملو وینه نجسه نه ده ، البته دومره خبره ده چی زیاته سي نو پریولل یی په کار دی (جصاص احکام القرآن ج ۱ صـ ۱۴۳)
مسئله : څنګه چی دوینی خوړل اوچښل حرام دی ، هم دغه ډول ددې دخوړلو اوچښلو څخه علاوه بهرنی استعمال یی روا نه دی اوڅنګه چی دنورو ټولو نجسو څخه فائده اخستل او خرڅول اوپه بیعه اخستل روا نه دی ، هم دغه رنګ وینه هم ده ، ځکه چی په قرآن کي مطلقاً وینه حرام سوي ده چی په کي داستعمال ټول صورتونه شامل دی .

(مریض ته دبل دویني ورکولو مسئله)

په دی مسئله کي تحقیق دا دی ، چی دانسان وینه دانسان جزء دی اوچی دبدن څخه وزی ، نو نجسه هم ده ، نو ددی اصلی تقاضا خو دا ده ، چی دیو انسان وینه په بل بدن کي دننه کول د دوو وجوڅخه حرام دی (۱) یو دا چی دانسان د اجزاؤ احترام واجب دی او داسي کول احترام سره منافی کار دی ، دویم دا چی وینه سخته نجسه ده او دنجس شیانو استعمال روا نه دی .
لیکن دمجبورتیا په حالت کي اوپه عاموعلاجونوکي داسلامی شریعت په آسانوکي دغور اوفکرکولو څخه وروسته دا لاندی خبری ثابتیږي .
اول دا چی وینه که څه هم دانسان جزء دی لیکن دا دیوبل انسان بدن کي منتقل کولو سره دانسان داجزاؤ پریکولو ضرورت نه راځی ، دستنی په ذریعه وینه وکښل سي ، او په دویم بدن کي اچول کیږي ، ددې مثال دشیدو په ډول سو ، چی دانسان دبدن څخه بغیر دپریکولو را پریکولو را ووزی او د دویم انسان جزء ګرځی ، او اسلامی شریعت دماشوم دضرورت دوجی دانسان شیدی یی دهغه خوراک مقررکړی دی اوپه مور باندی خپلو بچو ته شیدی (تی) ورکول یی واجب کړی دی ، ترڅو چی دا مور دبچو دپلار په نکاح کي وی ، دطلاق څخه وروسته مور په شیدو (تی) ورکولو مجبوره کولای نه سي ، بچو ته خوراک څښاک ورکول دپلار ذمه واری ده ، چی هغه دی بچوته دیوبلی ښځی شیدی (تی) ورکوی یادغه مورته څه عوض ورکی چی هغه دی بچوته شیدی (تی) ورکړی ، په قرآن شریف کي دا په داګه ذکر دی ، فَإِنْ أَرْضَعْنَ لَكُمْ فَآتُوهُنَّ أُجُورَهُنَّ (که چیري ستاسی طلاقی سوي ښځی ستاسی بچوته شیدی (تی) ورکوی ، نودوی ته اجرت او معاوضه ورکړی)
خلاصه دا سوه چی ماشومانوته دشیدو (تی) ورکولو اجازه دضرورت په وجه ورکړل سوي دي ، حالانکه دا دبل انسان (مور) جزء دی او دعلاج په توګه لویوته هم ددی اجازه سته لکه چی په عالمګیری کي دی .

وَلَا بَأْسَ بِأَنْ يُسْعَطَ الرَّجُلُ بِلَبَنِ الْمَرْأَةِ وَيَشْرَبَهُ لِلدَّوَاءِ (په دې کې څه باک نسته چې د دارو په توګه يوسړي دښځې شيدې په پزه کې واچوي يايې وڅښي) او دابن قدامه په مغنی کې دې ددې مسئلې تفصيل په ډير ښه طريقه سره سوې دې (مغنی کتاب الصيد، صفحه ۶۰۲ جلد۸)

اوس که چيرې وينه په شيدو باندې قياس کړل سي ، نو دا دقياس څخه ليرې خبره نه ده ځکه چې شيدې هم دوينې يوبل شکل دی ، او دواړه دانسان دبدن اجزاء دی ، فرق صرف دومره دی چې شيدې پاک دی او وينه نجسه ده ، نو دحرمت اوله وجه ، يعنې دانسان جزء کيدل دممانعت دپاره وجه پاته نه سوه ، صرف دنجس معامله اوخبره پاته سوه نو دعلاج او د دارو په باب کې ځينې فقهاؤ دوينې داستعمال هم اجازه ورکړې ده .

نوپه دې وجه دانسان وينه په بل بدن کې دمنتقل کولوڅخه شرعی حکم دا معلوم سو ، چې په عامو حالتونو کې خو روا نه دی ، ليکن دمجبورې په حالت کې بغير دڅه شک څخه روا دی ، دمجبورې دحالت څخه مراد دا دی ، چې دمريض ژوند په خطره کې وی ، او بل دارو دده دژوند محفوظ کولو دپاره مؤثر ياموجود نه وی ، او په وينه ورکولو کې دا غالب ګمان وی چې دده ژوند به محفوظ سي ، نوپه دې شرطونو سره وينه ورکول ، ددې قرآنی ايت دمخه روا سو ، کوم چې مجبور د دمردارې دخوړلو اجازه ورکړل سوې ده ، او که چيرې دمجبورې حالت نه وی ، يا يوبل داروکار کولای سي ، نو په داسې حالت کې بيا هم دفقهاؤ اختلاف ، دځينو په نزد روا دی او دځينو نورو په نزد ناروا دی ، او ددې خبرې تفصيل دفقهی کتابونوکې په باب ددارو په حرامو شيانو سره کوی ، ذکردې زماهم يوه مستقله رساله په دې موضوع باندې شائع سوې ده ، چې ددې نوم دی اعضاء انسانی کې پيوند کارې .

(دخنزير حرام والې)

دريم شی چې په آيت کې حرام کړل سوې دې ، هغه دخنزير غوښه ده ، په آيت کې دخنزيردحرام والی سره د (لحم) (غوښې) قيدلګول سوې دې ، امام قرطبی وايی چې ، ددې څخه غرض داخبره ده چې دغوښې په ګوته کول مقصودنه دی ، بلکه دده ټول شيان هډوکی ، څرمن ، ويښته پلې وغيره ټوله دامت په اجماع سره حرام دی ، ليکن د(لحم) لفظ زياتوب کولوکې دی خبرې ته اشاره ده چې خنزير دنورو حرامو حيوانانو په ډول نه دی ، چې هغه په ذبح کولو پاکيږي ، که څه خوړل يې حرام دی ، ځکه چې دخنزير غوښه په ذبح کولو هم نه پاکيږي او خنزير نجس العين (يعنې په اصل کې نجس) هم اوحرام هم دی، صرف دڅرمنی ګنډلو دپاره دده دويښتو استعمال په حديث کې روا ښودل سوې دې (قرطبی ج ۲ صـ ۲۲۲ / ۲۲۳) (جصاص احکام القرآن ج ۱ صـ ۱۴۴ اودحديث ذکر دويښتو په باره کې قرطبی کړی دی)

(مااُهل به لغيرالله)

څلورم شی چې کوم په آيت کې حرام کړل سوې دې ، هغه حيوان دی ، چې دالله ﷻ څخه ماسوا دبل چاپه نامه سره مقررسوې وي ، ددې درې شکله مشهور دی ، اول دا چې حيوان دالله ﷻ څخه ماسوا بل چاد نږديکت او رضا حاصلولو دپاره ذبح کړل سي او دذبح په وخت په دغه غيرالله نوم واخستل سی ، داشکل خو په اتفاق او اجماع سره حرام دی او دا حيوان مردار دی ، دده دڅه جزء نفع اخستل روانه دی ،

ځکه چي دا صورت اوشکل ، وَمَآأُهِلَ بِهِ لِغَيْرِاللهِ : په داګه معنى ده او په دى كي دچا اختلاف نسته .
دويم شكل اوصورت دا دى چي يو حيوان دغيرالله د نږديكت او رضا حاصلولو دپاره ذبح كړل سي ، يعنى دهغه دويني تويولو غرض دا وى ، چي دا غيرالله خوشحاله سى ، ليكن دذبح كولوپه وخت كى په هغه باندي دالله ﷻ نوم وا خستل سى ، لكه چي ډير ناخبره مسلمانان دبزرګانو اوپيرانو په نوم دهغوى درضا حاصلولو دپاره بزه ، چرګه وغيره ذبح كوى ، ليكن دذبح په وخت كي په دى باندى دالله ﷻ نوم اخلى ، دا شكل هم په اتفاق دفقهاؤ حرام دى ، او ذبح سوي شي مردار دى .
ليكن ددليل په را وستوكى څه اختلاف سته ، ځينى فقهاء اومفسرين دا هم د ، وَمَآأُهِلَ بِهِ لِغَيْرِاللهِ : په داګه معنى كي شاملوى ، لكه چي دبيضاوى په حاشيه كي دى .
(فَكُلُّ مَا نُوْدِىَ عَلَيْهِ بِغَيْرِ اِسْمِ اللهِ فَهُوَ حَرَا وَاِنْ ذُبِحَ بِا سْمِ اللهِ تَعَالٰى حَيْثُ اَجْمَعَ الْعُلَمَاءُ ، لَوْ اَن مُسْلِمًا ذَبَحَ ذَبِيْحَةً وَقَصَدَ بِذَبِيْحِهِ التَّقَرُّبَ اِلٰى غَيْرِاللهِ صَارَ مُرْتَدًا وَ ذَبِيْحَتُهُ، ذَبِيْحَةَ مُرْتَدٍ) (هرهغه حيوان چي دغيرالله په نوم مقرر كړل سى هغه حرام دى ، كه څه هم دذبح په وخت كي دالله ﷻ نوم پرى واخستل سى ، په دى وجه دعلماؤ اتفاق دى ، چي كوم حيوان دغيرالله د نږديكت او رضا حاصلولو دپاره كه چيري يومسلمان ذبح وكړى نو دغه مسلمان مرتد سو او دا ذبيحه (حلال كړى شى) دمرتدذبيحه سوه)
اوهم دارنګه د درمختار په كتاب الذبائح كي دى .
ذُبِحَ لِقُدُوْمِ الْاَمِيْرِ وَنَحْوِهٖ كَوَاحِدٍ مِّنَ الْعُظَمَاءِ يَحْرُمُ لِاَنَّهٗ اُهِلَّ بِهٖ لِغَيْرِاللهِ وَلَوْذُكِرَاسْمُ اللهِ وَ (اَقَرَّهُ الشَّامِىْ، صفحه : ۲۱۴ ، جلد : ۵)
(ديو اميريادبولوى سرى په راتلوباندى حيوان ذبح كول حرام دى ځكه چي داپه ، وَمَآأُهِلَ بِهِ لِغَيْرِاللهِ : كى دا خل دى ، كه څه هم دذبح په وخت كي دالله ﷻ نوم پرى واخستل سي اوشامى ددې خبرى تائد كړى دى)
(ددې مطلب دا دى چي كه چيري صرف دذبح دعمل سره ديولوى سرى تعظيم غرض وى نو دا حرام دى خو كه چيري غرض ميلمستياكول وى او ددې ميلمستيادپاره حيوان ذبح كړل سي يعنى مقصد يى په ميلمه غوښه خورول وى ، تعظيم نه وى نو دا سنت ضيافت دى اوجائز دى او دواړو صورتونو كى فرق دا دى چي دويم صورت كي دكور انسانانو دپاره دغوښى حاصلول مقصد وى او په اول صورت كي دتعظيم دعلامت په توګه دحيوان ذبح كول مقصد وى قطع نظر له دى چي ددې غوښه به خوړلاى سي يانه نو دى دپاره په درمختاكى هم مخكى ددى ذكر سوي دي .
ولو ذبح للضيف لايحرم لانه سنت الخليل واكرام الضيف اكرام الله تعالى والفارق انه ان قدمهالياكل منها كان الذبح لله والمنفعة للضيف او للوليمة او للربح وان لم يقدمهالياكل منهابل يدفعهالغيره كان لتعظيم غيرالله فتحرم ، علامه شامى رح ددې په شرح كي نوره تشريح كړى ده ردالمحتار صـ ۳۰۹ ، ۳۱۰ جـ ۲ ،
اوځينو حضراتو دا شكل اوصورت ، وَمَآأُهِلَ بِهِ لِغَيْرِاللهِ : صريح معنى نه ده ګرځولى ځكه چي دا دعربيت په حيثيت دتكلف څخه خالى نه دى ، ليكن په دى وجه چي علت ددى صورت او دمخكنى صورت چي هغه دغيرالله درضاحاصلولو نيت دى ، يو دى نو په دى وجه دا يه د وَمَآأُهِلَ بِهِ لِغَيْرِاللهِ سره لګولى دى او حرام كړى دى او زمايه نزد دغه وجه زياته داحتياط وجه ده .

او ددې څخه ماسوا ددې صورت دحرمت دپاره یو مستقل آیت دلیل هم دی چې هغه ،مَاذُبِحَ عَلَى النصُبِ
: دی نصب هغه ټولو شیانو ته ویل کیږي چې دهغه په باطل توګه باندې عبادت کیدای سي ، معنی یې
دا ده چې هغه حیوان حرام دی ، چې هغه دباطلو معبودانو دپاره ذبح کړل سوي وي ، او د، مَاذُبِحَ عَلَى
النصُبِ: څخه مخکې دومَاأُهِلَ بِهِ لِغَيْرِ الله معنی صریحه هغه حیوان دی ، چې په هغه باندې دذبح په
وخت کې دغیرالله نوم واخستل سی اوذبح عَلَى النصب دده په مقابله کې دی ، چې په هغه کې دذبح په
وخت کې دغیرالله نوم نه وی اخستل سوي ، لیکن صرف دبتانو وغیره دخوشحالولو په نیت ذبح کړل
سوي وي.
امام قرطبی په خپل تفسیر کی دغه خبره غوره کړی ده دهغه عبادت داسی دی
وَجَرَتْ عَادَةُ الْعَرَبِ بِالصِّيَاحِ بِاسْمِ الْمَقْصُوْدِ بِالذَّبِيْحَةِ وَغَلَبَ ذٰلِكَ فِيْ اِسْتِعْمَالِهِمْ حَتّٰى عَبَّرَ بِهِ عَنِ النِّيَّةِ الَّتِيْ هِيَ
عِلَّةُ التَّحْرِيْمِ (تفسیر قرطبی، صفحه : ۲۰۷ ، جلد : ۲)
دعربوعادت وو چې دچاد پاره به یې ذبح کوله ، دذبح په وخت کې به یې دهغه نوم په لوړ آواز اخیستی
او دا رواج په دوی کی عام وو ، تر دی پوری چې په دی آیت کې چې دغیرالله نږدیکت څخه داهل په لفظ
سره تعبیر وکړل سو ، کوم چې دحرام والی اصلی علت دی.
قرطبی ددې خپل تحقیق بنیاد دحضرت علی کرم الله وجهه اودحضرت عائشه ﷺ فتوی ګرځولی دی ،
دحضرت علی کرم الله وجهه په زمانه کې دفرزق شاعر پلار غالب یو اوبن ذبح کړی وو ، سره ددې چې
هغه باندې دغیرالله نوم نه وو اخستی ، لیکن حضرت علی کرم الله وجهه دهغه دارادی اوقصد په وجه
چې هغه غیرالله ؤ په مَاأُهِلَ بِهِ لِغَيْرِ الله کې داخل کی اوحرام یې وګرځوی اوټولو صحابه ؤ دهغه دا خبره
قبوله کړه ، هم دغه ډول دحضرت عائشی ﷺ یولوی اوږد حدیث دی ددی په آخرکې دا دی چې یوی ښځی
عائشی ﷺ څخه پوښتنه وکړه ، چې زمونږ څه دشیدو خپلوان عجمی خلق دی ، او د دوی خو هره ورځ څه
نه څه اختر وی ، اوپه دغه اخترونوکی څه تحفی مونږ ته رالیږی ، آیامونږ دا خوړلای سو اوکه نه ؟
نوحضرت عائشی ﷺ وفرمایل ،اَمَّا مَا ذُبِحَ لِذٰلِكَ الْيَوْمِ فَلَا تَاْكُلُوْا وَلٰكِنْ كُلُوْا مِنْ اَشْجَارِهِمْ (تفسیر قرطبی صفحه ۲۰۷
، جلد : ۲) (کوم حیوان چې ددی اختر د ورځی دپاره ذبح سوي وي ، نوهغه مه خوری لیکن ددوی
ددرختومیوه خوړلی سي
دا دهغه صورت اوشکل بیان وو چې دغیرالله رضا حاصلول مقصدوی ، خو دذبح په وخت کې باندې دالله ﷻ
نوم اخیستل سوي وي ، نو دا صورت خو اول دعلت او وجې دحرمت دیووالی په وجه چې هغه نیت دغیرالله
درضاحاصلولو دی ، دمَاأُهِلَ بِهِ لِغَيْرِ الله په حکم کې دی ، دویم صورت د (مَاذُبِحَ عَلَى النصُبِ) معنی ده نو
په دی وجه حرام دی.
دریم صورت اوشکل دا دی چې دیو څاروی غوږ پریکړل سی یاڅه بله علامه پری ولګول سي دغیرالله
دتعظیم او درضا حاصلولو دپاره پریښودل سي چې نه خو تری بیا څه کار اخلی ، او نه یې ذبح کوی ، بلکه
بیا دهغه ذبح کول حرام ګڼی ، نو داسی څاروی په مَاأُهِلَ بِهِ لِغَيْرِ الله اوپه (مَاذُبِحَ عَلَى النصُبِ) دواړو کې

داخل نه دی ، داسي څاروی ته (بحیره) یا (سائبة) ویل کیږي ، اوحکم یی دا دی چی دا کار دقرآن په آیت سره حرام دی ، چی دا به په آیت ، مَا جَعَلَ اللّٰهُ مِنْۢ بَحِيْرَةٍ وَّلَا سَآئِبَةٍ کي انشاء الله تعالی را سي .
لیکن د دوی دی حرام کار او ددې څاروی په حرام ګڼلو سره دا څاروی حرامیږي نه ، بلکه دنورو عامو څارو په ډول حلال دی .
اوشرعی اصولو مطابق دا څاروی دخپل مالک دملک څخه نه وزی ، که څه هم هغه په خپله باطله عقیده کي دا ګڼی چی دی دده ملک څخه وتلی دی اودغیرالله ملک ګرځیدلی دی ، خوشرعا دده دا عقیده باطله ده ، هغه حیوان بدستور دده ملک دی .
اوس که چیري دغه سړی په خپله دغه څاروی په چاباندی خرڅ کړی یایی چاته وبخښی نوهغه دپاره دا څاروی حلال دی یادغه رنګ ځینی ناپوه مسلمانان په ځینی مزاروکی داسی عمل کوی ، بزه یاچرګه وغیره هلته پریږدی اومنجورانو ته اختیار ورکوی ، چی دوی دا خرڅ کړی ، نوچی کوم خلق دغه څاروی وغیره ددغه منجورانو څخه واخلی چاته چی اصل مالک اختیار ورکړی دی نو دهغوی دپاره دحیوان اخستل او د ذبح څخه وروسته دهغوی خوراک اوخرڅول ټول حلال دی .

(دغیرالله په نامه منبته)

دلته یوڅلورم صورت بل دی چی ددې تعلق دحیوان څخه علاوه دنورو شیانو سره هم دی مثلاً خوږ دیګ وغیره چی هغه دغیرالله په نامه دنذرپه توګه هندوان دخپلوبتانوپه نوم منی یاناپوه مسلمانان یی دبزرګانو دمزارونو په نامه منی نودغه صورت هم فقهاؤ دتقرب الی الله دعلت وجه دماهل به لغیرالله په حکم کي شریکوی اوحرام ورته وایی ، دا مسئله دفقهی په کتابونو کي په تفصیل سره ذکر ده .

(دمجبوری حکمونه)

په ذکرسوي آیت کي دڅلورو شیانو دحراملو څخه وروسته یو استثنائی حکم ذکردی فَمَنِ اضْطُرَّ غَيْرَ بَاغٍ (الایة) په دی حکم کي دومره آسانی سوي ده ، چی کوم سړی دلوږی څخه ډیر بی تابه سي او شرط دا دی چی دا سړی خو نه په خوراک کي لذت حاصلولو ګار وی ، او نه دحاجت دقدرڅخه تجاوز کوونکې وی نو په داسي حالت کي ده ته په دغه حرامو شیانو خوړلو کي څه ګناه نسته .
اومضطر یعنی مجبور دشرع په ژبه کي هغه سړی ته ویل کیږي ، چی دهغه ژوند په خطره کي وی په معمولی تکلیف یاضرورت سره مجبورنه سی ګڼلی ، که چیري یو سړی لوږه کي داسي حالت ته ورسیږی چی که چیري هغه څه ونه خوری ، نو مړ به سی ، نو دغه سړی مضطر او مجبور دی او ده ته دغه حرام شیان خوړل روا دی ، خو ورسره یو شرط بل دا دی چی دحد څخه تجاوز ونه کړی .

(یو اهمه فائده)

دلته قرآن شریف دمجبوری په حالت کي هم حرام شیان خوړل حلال بللی نه دی ، بلکی لَآ اِثْمَ عَلَيْهِ ویلی دی چی ددی مطلب دا دی چی دا شیان اوس هم په خپل ځای حرام دی ، لیکن د دوی خوړونکی ته دمجبورتیا په وجه دمرامو داستعمال ګناه معاف کړل سوي ده ، په حلالیدو اوپه ګناه معاف کیدوکی ډیرفرق دی که چیري دمجبورتیاپه حالت کي ددی شیانوحلال کیدل غرض وی نودحرمت څخه صرف

استثناء کول به کافي وو ، لیکن دلته د استثناء سره وَلاَ اِثۡمَ عَلَیۡهِ دلفظ اضافه دی خبری ته اشاره سوه چی حرام خو په خپل ځای حرام دی او دهغه استعمال گناه ده لیکن دمجبوری څخه دا گناه معاف کړل سوي ده

(دمجبورتیاپه حالت کي دحرامو شیانو په توګه د دارو استعمال)

دذکر سوي آیت څخه دا هم ثابته سوه چی دکوم سړی ژوند په خطر کي وی ، نو هغه دژوند محفوظ کولو دپاره حرام شیان په توګه د دارو استعمالولی سی ، لیکن په هغه شرطونو چی کوم دآیت څخه معلومیږي ، (۱) اول دا چی حالت دمجبورتیا وی ، دمرګ خطره وی ، دمعمولی مریضی دا حکم نه دی (۲) دویم دا چی دحرامو څخه بغیر څه بل شي دعلاج دپاره موثر نه وی یا موجود نه وی (۳) دریم دا چی ددغه حرامو په استعمال سره دژوند محفوظ کیدل یقینی وی ، لکه چی دلوږی څخه دمجبور ژوند په یوې یا دوو گولو محفوظ کیدل یقینی وی ، که چیري یو دارو داسي وی ، چی دهغه استعمال فائده مند وی ، لیکن دی سره شفاپیداکیدل یقینی نه وی ، نو ددغو حرامو دارو استعمالول د ذکر سوي آیت په استثنائی حکم کي نه راځی ، او ورسره هغه دوه شرطه هم دنظر لاندی وی چی کوم په دی آیت کي ذکر سوي دی ، چی ددې داستعمال څخه لذت حاصلول غرض نه وی او دضرورت دقدر څخه زیات یی استعمال نه کړی .

دذکر سوي آیت دصراحت او اشارو څخه چی کوم قیدونه اوشرطونه را ووزی نو په هغه قیدونو سره دهری حرامی اوناپاکی دوایی استعمال چی خنګه وی ، دامت په اتفاق سره روا دی ، ددغه قیدونو خلاصه پنځه شیان دی .

(۱) دا چی حالت دمجبورتیا وی (۲) څه حلال دارو اثر کوونکی یاموجود نه وی (۳) په دی حرامو دارو سره دمرض لیري کیدل یقینی وی (۴) ددی استعمال دلذت حاصلولو دپاره نه وی (۵) دا چی دضرورت دقدر څخه زیات استعمال نه سي .

(دغیرمجبورتیاپه حالت کي دعام علاج او دارو دپاره دحرامو استعمال)

دمجبورتیادحالت مسئله خو په ذکر سوو شرطونو سره دقرآن دنص څخه ثابته مسئله ده او اجماعی حکم دی ، لیکن په عامو مرضونو کي هم دڅه ناپاکی یاحرامی دوایی استعمال جائز دی اوکه نه ؟ په دی مسئله کي دفقهاؤ اختلاف دی ، اکثر فقهاء وایی ، چي دمجبورتیا او دهغوشرطونو څخه چی وړاندی ذکر سو ، دحرامو داروگانو استعمال روانه دی ، ځکه چی په حدیث کي دي ، چی الله ﷻ مومنانو دپاره په حراموکی شفا ایښی نه ده (بخاری شریف)

ځینی نورفقهاء دیوی خاصی واقعی دحدیث څخه دلیل نیسی اوجائزیی گڼی ، اوداواقعه دعرنیینوواقعه ده ، دحدیث په ټولو کتابونوکي ذکرده چی څه دکلی خلق رسول الله ﷺ ته را غلل چی د دوی مختلف مرضونه وه ، نو رسول الله ﷺ د اوښانو دشیدو او دبولو څښلو داستعمال اجازه ورکړه ، چی په دی سره دوی جوړ سوه .

لیکن په دی واقعه کي ډیر احتمالونه دی ، چی ددی په وجه دحرام شی استعمالول مشکوک کیږي ، نو په دی وجه اصل حکم خو دا دی چی په عامو مرضونو کی ترڅو چی دمجبورتیا ذکر سوی شرطونه موجود نه وی ، ترهغه وخته پوری دحرامو د دارو استعمال روانه دی .

ليکن متاخرينو فقهاء په موجوده زمانه کي دحرامو اوناپاکو داروګانو ددیروالی اودعامی ابتلاء په وجه اودعامو خلقو دکمزوری په وجه په دی شرط اجازه ورکړی ده چی څه بله حلاله اوپاکه دوائی ، ددې مرض دپاره مؤثره نه وی یاموجوده نه وی .

(كَمَا فِي الدُّرِّالْمُخْتَار قِيْلَ فَصْلِ الْبِئْرِ اُخْتُلِفَ فِي التَّدَاوِيْ بِالْمُحَرَّمِ وَظَاهِرُ الْمَذْهَبِ الْمَنْعُ كَمَا فِيْ رِضَاعِ الْبَحْرِ وَلٰكِنْ نَقَلَ الْمُصَنِّفُ ثَمَّ وَهٰهُنَا عَنِ الْحَاوِيْ قِيْلَ يُرَخَّصُ اِذَا عَلِمَ فِيْهِ الشِّفَاءُ وَلَمْ يَعْلَمْ دَوَاءً آخَرَ كَمَا رُخِّصَ فِي الْخَمْرِ لِلْعَطْشَانِ وَعَلَيْهِ الْفَتْوٰى ومثله ف العالمگيرية (صفحه : ۳۵۵ ، جلد : ۵)

درمختارکی دفصل بیرڅخه مخکي ذکردی چی حراموشیانوپه استعمال کی په توګه ددارو سره اختلاف دی اوپه ظاهرمذهب کي ددی څخه منع سوي ده لکه چی دبحرالرائق په کتاب الرضاع کي ذکردی ، لیکن دتنویرالابصارمصنف په دغه ځای کي او(په رضاع کي هم) دحاوی قدسی څخه نقل کړی دی ، چی ځینی علماء وایی چی دحراموشیانواستعمال ددارو په دول هلته روا دی چی ددغو دارو په استعمال سره شفا یقینی وی ، او بله حلاله دوایی دا کار کولی نه سی لکه چی څنګه دتږی دپاره دشرابو دیو غرپ کولو اجازه ده ، اوهم دغه رنګ خبره دعالمګیری په جلد ۵ مخ ۳۵۵ کي ذکر ده .

مسئله : په دی تفصیل سره دهغه داروګانو حکم معلوم سو کوم چی دیورپ وغیره څخه راځی اوپه کي دشرابو وغیره نجسو شیانو ګډوالی معلوم او یقینی وی اودهغو داروګانوحکم هم معلوم سو چی په دوی کي دحرامو اوناپاکو شیانو ګډوالی شک وی ددی په استعمال کي نور ګنجائش هم سته خو احتیاط په هرحال احتیاط دی هر کله چي سخت ضرورت نه وی ، والله اعلم

إِنَّ الَّذِينَ يَكْتُمُونَ مَا أَنزَلَ اللَّهُ مِنَ الْكِتَابِ وَيَشْتَرُونَ بِهِ ثَمَنًا قَلِيلًا أُولَٰئِكَ مَا يَأْكُلُونَ فِي

بیشکه چی کوم خلق پټوی چی څه نازل کړی دی الله کتاب اواخلی په هغه باندی لږبیسی هغوی نه ذکوی خپلی

بُطُونِهِمْ إِلَّا النَّارَ وَلَا يُكَلِّمُهُمُ اللَّهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَلَا يُزَكِّيهِمْ

خیټی مګر په اور او خبری به نه کوی دوی سره الله پاک دقیامت په ورځ او نه به پاکوی دوی

وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿١٧٤﴾ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ اشْتَرَوُا الضَّلَالَةَ بِالْهُدَىٰ

او دوی دپاره دی عذاب دردناک دا هغه خلق دی چی دوی واخیسته ګمراهي دهدایت په بدله

وَالْعَذَابَ بِالْمَغْفِرَةِ ۚ فَمَا أَصْبَرَهُمْ عَلَى النَّارِ ﴿١٧٥﴾ ذَٰلِكَ بِأَنَّ

او عذاب دبخښنی په بدله کی ، نو څومره صبرکوونکی دی په دوږخ باندی ؟ دا دی دپاره چی

اللَّهَ نَزَّلَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ ۗ وَإِنَّ الَّذِينَ اخْتَلَفُوا فِي الْكِتَابِ

الله پاک نازل کی کتاب رښتونی او چاچی اختلاف واچوی په کتاب کی

لَفِيْ شِقَاقٍۭ بَعِيْدٍ ﴿١٧٦﴾

نو دوی په ضدکی لیری تلی دی.

لنډتفسیر : او دآیتونو تړون : ددی څخه مخکی دهغو حرامو شیانو ذکر وو چی کوم په سترګو ښکاره کیږي، اوپه دی آیتونوکی دهغوحراموذکردی چی په سترګونه ښکاره کیږي ، بلکه هغه په ښکاره اوپه پټه دواړو کي دشر عملونه دی ، مثلاً دیهودو دعالمانو دا عادت وو چی دعاموخلقوڅخه به یی رشوت اخیستی او دهغوی دمطلب اومقصدمطابق فتوی به یی ورکوله ، اودتورات په آیتونوکی به یی بدلون اوتحریف دعوامو دمطلب مطابق کولو په دی خبره امت محمدیه ته هم خبرتیاده چی دداسی کارونوکولوڅخه ډده کوی ، دڅه نفسانی غرض دپاره دحق احکامو په ظاهرولو کی کوتاهی مه کوی .

(ددین دخرڅولو سزا)

په دی کی څه شک نسته چی کوم کسان دالله ﷻ دلیږلی سوي کتاب (مضامین) پټوی او ددی (خیانت) په بدله کي (ددنیا) لږ شی اخلی داسی خلق نورڅه څخه خپل نس د اور (دسکروټو) څخه ډکوی اوالله ﷻ به د دوی سره نه په قیامت کي (په مهربانی سره) خبری وکړی اونه (به یی ګناه معاف کړی) د دوی صفایی به وکړی او د دوی سزا به درد ناکه وی ، دا داسی خلق دی چی دوی (په دنیاکی خو) هدایت پریښښی وو او ګمراهی یی غوره کړی وه ، او (په آخرت کي یی) بخښنه پریښښودله اوعذاب یی (په سر واخیستی) نو (شاباسی دی د دوی همت ته) دوږخ (ته تللو) دپاره څنګه همت لری (او) دا تولی ذکرسوي سزاګانی (دوی دپاره (په دی وجه دی چی الله ﷻ (دغه) کتاب صحیح صحیح لیږلی وو اوکوم خلق چی (داسی صحیح صحیح لیږلی سوي) کتاب کی بی لاری توب (غوره) کړی نوظاهره ده چی په ډیرلیری خلاف کولو کی به (مبتلا) سی (اوپه داسی خلاف کولو باندی ضرور، دوی به دسختو سزاګانو حق دار سی)

علوم اومسئلي

مسئله : دآیت څخه دا په ډاګه سوه چی کوم سړی دمال په لالچ کي یوشرعی حکم بدل کړی ، هغه چی دغه حرام مال خوری نوګویا دی خپل نس دجهنم د اورڅخه ډکوی څکه چی ددی عمل انجام هم دغه شي دی او ځینی محقق عالمان وایی ، چی حرام مال په حقیقت کي دجهنم اور دی ، که څه هم دده اورکیدل په دنیاکی نه محسوسیږي ، لیکن دمرګ څخه وروسته دده دا عمل د اور په شکل کي به څرګندسی .

لَيْسَ الْبِرَّ اَنْ تُوَلُّوْا وُجُوْهَكُمْ قِبَلَ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ وَلٰكِنَّ الْبِرَّ مَنْ اٰمَنَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ

نیکی داڅه نه ده چی مخ کړی خپل دمشرق په طرف یادمغرب په طرف لیکن لویه نیکی خودا ده چی څوك ایمان

الْاٰخِرِ وَالْمَلٰٓئِكَةِ وَالْكِتٰبِ وَالنَّبِيّٖنَ ۚ وَاٰتَى الْمَالَ عَلٰى حُبِّهٖ

راوړی په الله پاك اودقیامت په ورځ اوپه ملائکو اوپه ټولو کتابونو اوپه پیغمبرانو اوورکړی مال دهغه په محبت

ذَوِي الْقُرْبٰى وَالْيَتٰمٰى وَالْمَسٰكِيْنَ وَابْنَ السَّبِيْلِ ۙ وَالسَّآئِلِيْنَ

خپلوانو ته يتيمانو ته او مسكينانو ته او مسافروته او غوښتونكوته

وَفِي الرِّقَابِ ۚ وَاَقَامَ الصَّلٰوةَ وَاٰتَى الزَّكٰوةَ ۚ وَالْمُوْفُوْنَ بِعَهْدِهِمْ

او دختونو په خلالوكي اوقائموي لمونځ او وركوي زكوٰة اوپوره كوونكي وي دخپلي وعدي

اِذَا عٰهَدُوْا ۚ وَالصّٰبِرِيْنَ فِي الْبَاْسَآءِ وَالضَّرَّآءِ وَحِيْنَ الْبَاْسِ ؕ

كله چي وعده وكړي او صبركوونكي وي په سختى كي اوپه تكليف (مرض) كي اودجګړي په وخت

اُولٰٓئِكَ الَّذِيْنَ صَدَقُوْا ؕ وَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْمُتَّقُوْنَ ﴿١٧٧﴾

كي ، دغه خلق دي رښتوني او دغه خلق دي پرهيز ګار .

(تروِن چي دبيان القرآن څخه اخستل سوي دي) دسورت دشروع څخه تردي ځايه پوري تقريباً دا دسورت نيمه ده ، دخبري مخ تر زياته حده پوري كافرانو ته وو ، ځكه چي دتولو څخه اول دقرآن دحق كيدلو ثبوت وكړل سو په دي ترڅ كي دده دمنونكو اونامنونكو ذكر وكړل سو ، بيا دتوحيد او درسالت ثبوت وكړل سو بيا دحضرت ابراهيم ﷷ په اولاد باندي دانعامونو اواحسانونو بيان وكړل سو ، اودغه ځاى كي دقبلي بحث هم وچيړل سو چي دا بيان صفا اومروه په بحث باندي ختم سو .

بيادتوحيد دثابتولوڅخه وروسته دشرك دجرړو اوځانګوباطل والى بيان سو چي تردي ځاى پوري راغى ، دي ټولومضمونونوڅخه داپه ډاګه سوه ، چي منكروته زياته خبرتياوركول دي اوپه دي ضمن كي كه څه خطاب مسلمانانو ته وسى نودا بله خبره ده .

اوس په وړاندي راتلونكو آيتونوكي چي دا دسورت بقره پاته نيمه برخه ده ، تر زيات حده پوري په كي مسلمانانو ته دبعضى اصولو اوځانګو تعليم وركول دي ، كه څه هم ضمنًا په كي غيرمسلمانانوته هم څه خطاب سوي دي اودا مضمون دسورت آخري حد پوري چليدلى دى ، او ددى مضمون شروع په مجمل عنوان د(بر) سره سوي ده ، او(بر) په عربى ژبه كي مطلق دخيركارته ويل كيږي ، چي په كي ظاهري اوباطنى ټول دخيركارونه پراته دي ، ددغه مضمون په اول آيت كي په جامع الفاظوسره دكلياتو او د اصولو تعليم وركړل سوي دي په ايمان بالكتاب مال وركول ، وعده پوره كول اوپه تكليف وغيره كي صبر كول دي ، دا داسى كليات او اصول دي چي دوي كي دقرآن ټول حكمونه راغلي دي ، ځكه چي دشريعت دټولو حكمونو مغز دري شيان دي (١) عقائد (٢) اعمال (٣) اخلاق پاته ټول جزئيات ددي كلياتو دلاندي دا خل دي ، اوپه دي آيت كي ددي دري سره قسمونو لوى لوى ځانګي راغلي دي .

وروسته ددي (بر) تفصيل را روان دي ، چي په دي كي ډيرحكمونه دوخت اودمكان دتقاضادمخه بيان

سوي دي، لکه قصاص، وصیت، روژه، جهاد، حج، انفاق حیض، ایلا، طلاق، نکاح، عدت، مهر، جهاد او انفاق فی سبیل الله دوباره ذکر اوځینی معاملات خرخول اخستل اوشهادت سو اوبیا یی سورة درحمت او مغفرت دوعدی په زیری باندی ختم کړی دی، سبحان الله څومره قدری بلیغ ترتیب دی هرکله چی ددی مضمونو مغز دبرّ بیان دی، نو په دی وجه که چیري دی مجموعی ته د (ابواب البر لقب ورکړل سی نو ډیر ښه او ښائسته به وی)

لنډتفسیر: دبرباب: څه تول کمال په دی کی نه (دی راغلی) چی تاسی خپل مخ مشرق ته کړی یامغرب ته (کړی) لیکن (اصلی) کمال خو دا دی چی یوسړی دالله ﷻ (په ذات اوصفتونوباندی) یقین لری او(هم) دغه دول دقیامت د ورځ (په راتلو) باندی (هم) اوپه ملائکوباندی هم (چی دوی دالله ﷻ فرمان برداره بندگان دی دنورڅخه جوړی دی، دگناه څخه پاکی دی، دخوراک څښاک اودانسانی شهوتونوڅخه پاکی دی) او (ټولوآسمانی) کتابونوباندی (هم) او (ټولو) پیغمبرانوباندی (هم) او(دغه سړی) مال ورکوی دالله ﷻ په مینه کي (خپلو حاجتمندو) خپلوانو او (بی ماله) یتیمانو (یعنی هغه بچوته چی دوی نابالغ وی اوپلار یی مړوی) او(نوروغریبو) محتاجانوته (هم) او(بی خرڅه) مسافروته او(دلاچاری دوجی څخه سوال کوونکوته او (دقیدیانو اوغلامانو) په خپ خلاصولوکی (هم مال لگوی) او(دغه سړی) دلمانځه پابندی (هم) لری او (مقررسوي) زکاة هم ادا کوی اوکوم خلق (چی دی عقیدو اوعملونوسره دا اخلاق هم لری چی) دخپلو وعدو پوره کوونکی وی کله چی (دیو روا کار) وعده وکړی او (داصفت خو به خصوصیت سره ووایم چی) دغه خلق (په دی موقعوکي) مستقل (مزاجه) پاته کیدونکی وی (یوخو) په تنگ دستی کي او(دویم) په مریضی کي او (دویم دکفاروسره) په جنگ کی (یعنی پریشانه اوکم همته نه وی هم) دغه خلق دی چی په رښتیا (دکمال وړی) دی او دغه خلق دی (چی په رښتیا) متقیان دی.

په دی کمالاتوکی ددین یو کمال لمونځ کول دی اوپه لمانځه کی مخ کول یوخاص طرف ته دا دلمانځه یو تابع شی دی اوشرط ځان ته مستقل کمال نه دی، که چیري لمونځ نه وی، نو یوخاص طرف ته مخ کول په عبادت نه وی.

علوم اومسئلي: هرکله چی دمسلمانانو قبله دبیت المقدس په ځای بیت الله وگرځول سوه، نو یهود، نصارا او مشرکان چی په مسلمانانو کی دعیب لټولوپه کوشش کي اخته وو، په شور اوشغب سو، اوقسماقسم اعتراضونه یی په رسول الله ﷺ اوپه اسلام باندی شروع کړل، چی ددی جوابونه په اولو آیتونوکی په ښه وضاحت اوتفصیل سره ذکر سوي دي.

په دی آیتونوکی چی اوس ذکر وسو، دغه بحث په یوخاص طریقه سره ختم کړل سو، چی دهغه مطلب دا دی چی تاسی دین هم په یوه خبره کي را بندکړی دی، یعنی یوخاص طرف ته په لمانځه کي مخ کول، گویا دشریعت او ددین بل څه حکم نسته، او دا هم کیدای سي چی په آیت کي خطاب یهودو نصارا او مسلمانانو ټولو ته دی اوغرض او مطلب یی دا دی چی اصل (بر) اونیکی دالله ﷻ په حکم منلوکی ده، هغه چی کوم طرف ته دمخ کولوحکم وکی، هغه دثواب اوصحیح کاردی په خپله یوطرف هم خواه که هغه مشرق یامغرب وی یایوبل طرف څه اهمیت نه لری اونه ثواب، بلکه ثواب په اصل کی دحکم په

منلوکی دی ، ترڅو چې دبیت المقدس په طرف دمخ کولوحکم وو هغه دثواب اونیکی کار وو ، اوکله چې دبیت الله په طرف دمخ کولوحکم وسو نو اوس دا دثواب او دنیکی کار دی .
څنګه چې دآیتونو دترون په لړکی دا خبره تیره سوي ده چې ددی آیت څخه دسورت بقره یو نوی باب شروع کیږي ، اصل خبره مسلمانانو ته تعلیم اوهدایات ورکول دی اومخالفینوته که چیري څه خطاب وغیره سته نوهغه ضمنی شی دی ، نو په دی وجه دی آیت ته داسلامی حکمونو دپاره یو جامع آیت ویل کیږي .
په دی آیت کي په اصولی توګه سره دټولو شرعی حکمونو ، دعقیدو ، عبادتونو معاملو اواخلاقو اجمالی ذکر راغلی دی .
اول شی چې هغه عقیدی دی ، دهغه ذکر په (مَنْ اٰمَنَ بِاللهِ) کي راغلی دی دویم شی عبادات اومعاملات دی ، په دی کی دعباداتو ذکرپه اقام الصلوة واتی الزکوة کی راغلی ، بیادمعاملاتو ذکرپه وَالْمُوْفُوْنَ بِعَهْدِ هِمْ سره کړل سوي دي ، بیا د اخلاقو ذکر په (والصابرین) سره کړل سوي دي اوپه اخرکی داښودل سوي دي ، چې رښتونی مؤمنان هغه خلق دی ، چې ددی ټولوحکمونو پیر وی پوره کوی اودغه حکمونوته دتقوی شعار (نښی) ویل کیږي .
ددغه حکومونو په بیانولوکی ډیری بلیغی اشاری دی ، مثلاً دمال په لګولوکی دعلی حبه ، قیدلګول سوي دي چې په دی کي دری احتماله دی ، یو دا چې د(حبه) ضمیرالله ﷻ ته را جع سی ، نومعنی به یی داسی ، چې دمال په لګولوکی یی نفسانی غرض اوخواهش ګډنه وی ، بلکه پوره اخلاص سره یوازی دالله ﷻ سره دمینی په وجه دامال لګوی .
دویم دا احتمال کیدای سی چې دا ضمیر دمال په طرف راجع وی ، نو معنی به یی دارنګه سی چې دالله ﷻ په لارکی هغه مال لګول کار ثواب دی ، چې کوم مال انسان ته ډیرخوښ وی ، بی کاره شیان کوم چې دغور څولو قابل وی دهغه په ورکولو کی ثواب نه حاصلیږي ، که څه هم دغورځولو په مقابله کی غوره خبره دا وی چې دچا په کار راځی نو هغه ته دی یی ورکړی .
دریم احتمال دادی چې دا ضمیر د(اِیتَاء) په طرف راجع وی او (اِتِتَاء) داتی لفظ څخه معلومیږي څکه چې ایتاء دآتی مصدر دی ، نوکه دارنګه سی نومعنی به یی داسی سی چې هغه په خپل دی مال لګولوکی دزړه څخه راضی اوخوښ وی، داسی نه وی چې مال خو لګوی، لیکن دننه زړه یی په دی لګولو دریږي .
امام جصاص احکام القرآن جـ ۱ صـ ۱۵۲ کي ویلی دی ، چې ممکنه ده چې دا دری سره شیان په مراد کی دا خل وی ، بیادی ځای کي دمال خرڅولو دوه صورتونه (یعنی واجبی صدقه اونفلی صدقه) دزکاة څخه پرته وړاندی بیان سوي دی ، او دزکاة بیان وروسته سو ، په دی کي شاید دی خبری ته اشاره وی ، چې په عام طور سره خلق په دی حقونو کی غفلت اوکوتاهی کوی اوصرف زکاة اداکول کافی ګنی ، نوچې بیان یی دزکاة دبیان څخه مخکی کی ، نو ددی اهمیت ته اشاره وسوه ، اوخلقوته داښودنه وسوه چې ددی څخه غافل کیږي مه دا ډیر اهم شی دی .
مسئله : ددې څخه دا خبره ثابته سوه چې مالی فرض صرف په زکاة ورکولو سره نه پوره کیږي ، دزکاة

څخه پرته هم په ډيرو ځايونو کي دمال لګول فرض او واجب کيږي (جصاص قرطبی)
لکه چي په هغه خپلوانو باندی مال لګول واجب دی کوم چي دګټلو څخه معذوردی که چيري يومسکين اوغريب دلوږي څخه يا دڅه بل حاجت دوجي دمرګ په غاړه ولاړوی اوتامخکی خپل زکاة اداکړی وی نو په دی وخت کی په دی مسکين اوغريب باندی تا دمال لګول اودهغه ژوند پاته ساتل لازمی اوفرض دی.
هم دغه ډول دضرورت په ځای کی مسجد جوړول يا دينی تعليم دپاره مدرسه جوړول دمال په فرائضو کی دا خل دی ، فرق دومره دی چي دزکاة دپاره يوخاص قانون اوقاعده ده ، چي ددی مطابق په هرحالت کی زکاة ادا کول ضروری دی ، او دا دويم قسم لګول دمال په لاره دالله ﷻ کی په ضرورت اوپه حاجت باندی موقوف دی کوم ځای کي چي ضرورت دلګولو وی ، هلته لګول فرض دی ، اوچيري چي ضرورت نه وی هلته لګول فرض نه دی ، بلکه هسی ښه اودثواب کار دی .
فائده : کوموخلقوباندی چي مال لګول دی مثلاً ذوی القربی مساکين مسافر اوسوال کوونکی اوفقيران دا ټول يی په يو انداز بيان کړل ، بيا يی (وَفِي الرِّقَاب) کي د(في) په زياتولو سره دی خبری ته اشاره وکړه چي غلامانو ته مال ورکولو کی مقصد دا نه دی ، چي دوی دمال مالکان سی ، بلکه مقصد دا دی چي دوی دی مالکانو څخه واخستل سی او آوازاد دی کړل سی ، او ددی څخه وروسته د (اَقَامَ الصلوةَ وَاٰتَى الزكوةَ) ذکر هم په هغه طريقه راغی لکه چي څنګه دنورو شيانو وو ، وروسی چي هرکله دمعاملاتو ذکرکول وو نوپه دی کی دبيان طريقه يی بدله کړه ، په ځای دماضی دصغی (وَالْمُوفُوْنَ) داسم فاعل صغيه يی را وړله ، په دی کی دی خبری ته اشاره وسوه چي دوعدی دپوره کولوعادت دی په سړی کی دهميش دپاره وی ، اتفاقی توګه سره که چيري يوسړی وعده پوره کړی ، نو دا خوهرکافر اوفاجر هم کله کله کوی نوددغه اتفاقی وعدی پوره کولوڅه اعتبارنسته ، دغه ډول دمعاملاتو په باب کی صرف دوعدی پوره کولو ذکر وکړل سو ځکه که چيري فکروکړل سی ، نو بيع ، شرکت اجاره وغيره دټولو معاملو روح اومغزدوعدی پوره کول دی
هم دغه ډول وروسی داخلاقو ، يعنی دباطنی اعمالو ذکر کول وو ، په دی کي صرف صبر ذکر کړل سو ، ځکه چي دصبرمعنی ده په نفس باندی قبضه کول او دبدو څخه محفوظ کول که چيري فکر وکړل سی ، نو دټولو باطنی اعمالو جرړی صبر دی ، ددی په ذريعه ښه اخلاق پيداکيږي او ددی په وجه دبدو اخلاقوڅخه خلاصی حاصليږي .
دبيان په طريقه کی يوبل بدلون دلته دا سوي دي چي د(اَلْمُوفُوْنَ) په ډول دلته (والصابِرُوْنَ) يی ونه فرمايل بلکه والصابرين يی وفرمايل ، دتفسيرخاوندان وايی ، چي دانصب يعنی (والصابرين شکل) دمدح په وجه دی چي مطلب يی دا دی چي دلته دمدح لفظ پټ دی اوصابرين دهغه مفعول دی ، يعنی په ټولو نيکوکارو خلقو کی په خصوصيت سره دمدح قابل صابرين دی ، ځکه چي صبر يو داسی صفت اوقوت دی چي دهغه په ذريعه په ټولو وراندی ذکر سوو کارونو کی مدد اخستل کيږي .
نو دغه ډول په دی ذکر سوی آيت ددين دټولو ځانګواهمی جرړی راغلی او بليغو اشارو سره دهر يو اهميت درجه هم معلومه سوه .

يَآأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِصَاصُ فِي الْقَتْلَى الْحُرُّ بِالْحُرِّ وَالْعَبْدُ

ای دایمان خاوندانو! فرض کړل سو په تاسی باندی (قصاص) برابری کول په مقتولانو کی دازاد بدله آزاد او

بِالْعَبْدِ وَالْأُنْثَى بِالْأُنْثَى فَمَنْ عُفِيَ لَهُ مِنْ أَخِيهِ شَيْءٌ

دغلام بدله غلام، اودښځي بدله ښځي ، بیا چا ته چی معاف کړل سی دهغه د ورورله طرف څه هم

فَاتِّبَاعٌ بِالْمَعْرُوفِ وَأَدَاءٌ إِلَيْهِ بِإِحْسَانٍ ذَلِكَ تَخْفِيفٌ

نو تابعداری کول په کاردی د دستور مطابق او ادا کول په کار دی هغه ته په ښه طریقه سره دا آسانی وسوه

مِنْ رَبِّكُمْ وَرَحْمَةٌ فَمَنِ اعْتَدَى بَعْدَ ذَلِكَ فَلَهُ عَذَابٌ

ستاسی درب له طرفه اومهربانی بیا چی څوك زیاتوب وکړی ددې فیصلی څخه وروسته دهغه دپاره دی عذاب

أَلِيمٌ ۝ وَلَكُمْ فِي الْقِصَاصِ حَيَاةٌ يَآأُولِي الْأَلْبَابِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ

دردناك ، او تاسی دپاره په قصاص کی لوی ژوند دی ای عاقلانو! دی دپاره چی تاسی محفوظ سی.

دآیتونو ترون اولنۍتفسیر: ددی څخه مخکی آیتونوپه تفسیرکی تاسی ته معلومه سوې ده ، چی په دغو ایتونوکی په اجمالی توګه سره دنیکی اصول ښودل سوي دي ، وروسی به ددی تفصیل راځی ، چی دی ته (اَبْوَابُ البِر) ویل کیږي ، نو اوس ددی آیتونو څخه دابواب البر دڅه جز یی حکمونو بیان شروع کیږي چی دحالاتو او واقعاتو تابع بیان سوي دي.

اول حکم قصاص : ای دایمان خاوندانو په تاسی باندی (قانون) قصاص فرض کول کیږي (دقصدی قتل دمقتولینو په باره کي (یعني هر) آزاد انسان دی (قتل کړل سی دهربل) آزاد انسان په بدله کی او (دغه دول هر) غلام (د دویم هر) غلام په بدله کی او(دغه رنګ هره) ښځه (دبلی) ښځی په بدله کي (که څه هم دا قتل کوونکی دلوی درجی وی اومقتولین دکوچنی درجی وی ، بیادی هم دتولو څخه برابرقصاص واخستل سی ، یعنی دی دقتل په سزاکی قتل کړل سی) چی کوم (قاتل) ته دهغه دمقابل (دمقدمی) دطرف څخه څه معافی وسی (مګرپوره معافی نه وی) نو(په دی سره دقتل دسزاڅخه خوبه خلاص سی ، لیکن ددیت اوخون بهاپه طور باندی دیومال معینه حصه دقاتل په ذمه باندی لازمه سی ، نو په دغه وخت کی دفریقینو په ذمه ددغو دوو شیانو رعایت ضروری دی ، دمقتول د وارث په ذمه خو) په معقول طورسره (ددی مال) مطالبه کول (چی قاتل زیات تنګ نه کړی) او(مدعاعلیه یعنی دقاتل په ذمه) په ښه طریقه سره (ددی مال) ده ته (مدعی ته) رسول (چی په مقدارکی کموالی ونه کړی اوبی وجی په کی دیل ونه کی) دا(قانون ددیت اوعفوی) ستاسی دپروردګار دطرف څخه (سزا کی) آسانی ده او(شاهانه)

مهرباني ده (که داسې نه وي نوبيادقتل ځخه سوا بله سزا به وه) بياکوم سړی ددی (قانون) د(مقررکيدلوځخه) وروسته دزياتوب کولو مرتکب سی (مثلاً په چاباندي په درواغو يا داشتباه په وجه دقتل دعوی وکړی يايي معاف کړی اوبيادقتل پيروی وکی) نو دی سړی ته (په آخرت کی) به دردناک عذاب وی، او ای عاقلانو (په دی قانون) قصاص کی ستاسی دځانونو ډير محفوظ والی دی (ځکه چي ددی قانون دبيری ځخه دقتل کولو ځخه به وبيريږي نو دډيرو ژوند به محفوظ سی) مونږ اميد کوو چی تاسی به (دامن داسی قانون دخلاف کولو ځخه) پرهيزکوی.

علوم اومسائل

دقصاص لفظی معنی ده برابروالی، مطلب دا دی چی څومره ظلم چاته په بل کړی وی، نو دومره بدله اخستل دبل دپاره جائز او روا دی او ددی ځخه زياتوب کول روانه دی، دقرآن شريف په آيت کي او په دغه سورت کی ددی وضاحت داسی راغلی دی.

فَاعْتَدُوا عَلَيْهِ بِمِثْلِ مَا اعْتَدَىٰ عَلَيْكُمْ: البقره ۱۹۴، او دسورت نحل په اخری آيتونو کی، وَإِنْ عَاقَبْتُمْ فَعَاقِبُوا بِمِثْلِ مَا عُوقِبْتُمْ بِهِ: النحل ۱۲۲، هم دغه مضمون دپاره راغلی دی.

نو په دی وجه دشرع په اصطلاح کی قصاص دی ته وايي، چی دقتل کولو او دزخمی کولو په سزا کی برابروالی اويووالی وکړل سی.

مسئله: قتل عمد(په قصدقتل) دی ته وايي چی په اراده دوسپنی په وسله ياپه يوداسی شی قتل وکړی چی په دی غوښه اوڅرمن پريکړل سی اووينه وبهيږي، قصاص (يعنی دساه کښلوپه بدل کی ساه کښل) دداسی قتل دپاره سزا ده.

مسئله: په داسی قتل کی لکه چی ازاد انسان دآزاد په بدله کی قتلول کيږي نو دغه ډول آزاد دغلام په بدله کی هم قتلول کيږي اوځنګه چی ښځه دښځی په بدله کی وژل کيږي نو دغه ډول سړی هم دښځی په بدله کی وژل کيږي.

اوپه آيت کی که د آزاد په بدله آزاد، اودښځی په مقابل کی ښځه راغلی ده دا ددی خاص واقعه په بناء ده دکومی په باره کی چی دا آيت نازل سوي دي.

ابن کثير جـ ۱ صـ ۳۲۸ / ۳۲۹ کی دابن حاتم په روايت نقل کړی دی چی داسلام دزمانی ځخه مخکی دعربو په دوو قبيلوکی جنګ وسو، د دواړو طرفونوځخه ډيرآزاد اوغلامان اوښځی مړی سوي، لاتراوسه ددی معاملی صفايي نه ده سوی، چی داسلام زمانه شروع سوه، او دا دواړه قبيلی په اسلام کی داخلی سوی، داسلام را ورلو ځخه وروسته دخپلوخپلوقتل سوو خلقوپه باره کی دی دواړوقبيلوخبری شروع کړی، نو يوی زور آوری قبيلی داسی وويل چی مونږ ترهغه وخت نه راضی کيږو، چی ترڅو مونږ دخپل غلام په بدله کی ستاسی آزاد سړی او دښځی په مقابله ستاسی سړی وژلی نه وی نو ددغه جاهلانو اوظالمانو مطالبی درد کولو دپاره دا آيت نازل سو.

الْحُرُّ بِالْحُرِّ وَالْعَبْدُ بِالْعَبْدِ وَالْأُنثَىٰ بِالْأُنثَىٰ: چی مطلب يی دهغې مطالبی ردکول وو، په کومه کی چی دغلام په بدله کی آزاد اودښځی په مقابله کی دسړی په قتل زور ورکړل سی، که څه هم په حقيقت کی هغه قاتل

نه وی ، اسلام خپل داعادلانه قانون نافذکی ، چی چاقتل کړی وی ، بس هغه دی قصاص کي قتل کړل سی ، که چیري ښځه قتل سوي وي ، نو یو بی ګناه سړی ددی بدله کی قتل کول یایو بی ګناه آزاد سړی دغلام په بدله کی قتلول ډیر لوی ظلم دی چی اسلام دا هرګز برداشت کولی نه سی .

نو دی ځخه دا معلومه سوه چی دآیت حاصل اومطلب هم دا دی چی چاقتل کړی وی هم هغه دی په قصاص کي قتل کړل سی ، هغه ښځه وی اوکه غلام ، دقاتلی ښځی اوغلام په ځای دیو بی ګناه سړی یا دآزاد قتل کول روا نه دی .

دآیت دا مطلب هرګز نه دی ، چی ښځی که یو سړی ووژنی ، یاغلام یوآزاد قتل کړی ، نودهغه ځخه به قصاص اخستلی نه سی ، دقرآن شریف ددغه آیت په سرکی چی کوم الفاظ د، كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِصَاصُ فِى الْقَتْلَى : راغلی دی ، هغه ددغه عام والی واضح دلیل دی اوپه نورو آیتونوکی ددی ځخه هم زیات وضاحت راغلی دی مثلاً ، اَلنَّفْسُ بِالنَّفْسِ .

مسئله : که چیري په قصدقتل (قتل عمد) قاتل ته پوره معافی ورکړل سی ، مثلاًداسی چی دقتل سوی سړی صرف دوه زامن وی ، او دواړو زامنوخپل حق ورته معاف کی ، نوپه داسی صورت کی په قاتل باندی څه مطالبه پاته نه سوه ، اوکه چیري پوره معافی ورته ونه سوه ، مثلاپه دی دوو زامنوکی یوخپل حق معاف کی اوبل معاف نه کي ، نو دقصاص دسزا ځخه خو قاتل آزاد سو ، لیکن کوم زوی چی ورته معافی نه ده کړی ، هغه ته به نیم دیت ورکوی اودیت په شریعت کي سل (۱۰۰) اوښان یازر (۱۰۰۰) دیناره اویالس زره (۱۰۰۰۰) درهم دی ، او درهم دنن صباپه راجح قول سره تقریبًا دری نیمی تولی سپین زرکیږي نو مکمل دیت ګویا دوه زره نهه سوه شپاړس تولی اواته ماشی (۸ _ ۲۹۱۲) کیږي یعنی ۳۶ سیر ۳۲ تولی ۸ ماشی)

مسئله : لکه چی څنګه په نامکملی معافی کی مال ورکول لازمیږي ، هم دغه ډول که چیري دفریقینو په منځ کی دمال په څه مقدار باندی صلح وسی ، نو بیاهم قصاص ساقطیږي او مال لازمیږي ، لیکن په دی کې څه شرطونه دی ، چی هغه دفقهی په کتابونو کی ذکر سوي دي .

مسئله : دقتل سوي سړی چی څومره میراث خواره دی ، نو دوی په قصاص او دیت کی هومره برخه دار دی چی څومره برخه یی په میراث کی رسیږي ، که چیري دیت واخستل سی نو دا به په میراث خوروکی ، دمیراث دحصو مطابق تقسیم کړل سی ، اوکه چیری دقصاص اخستلو فیصله وسوه ، نو دقصاص حق هم به په ټولو میراث خوروکی شریک وی ، لیکن هرکله چی قصاص کی تقسیم را تللی نه سی ، نو په دی وجه که چیري یو لږ غوندی حق لرونکی خپل دقصاص حق معاف کی ، نو دنورو وارثانوحق دقصاص هم معاف سو ، البته دومره خبره ده چی دوی ته به ددیت حساب دخپلی برخی مطابق حاصلیږي .

مسئله : دقصاص اخستلوحق که څه هم دقتل سوي دوارثانودی لیکن دامت په اجماع دوی داخپل حق په خپله نه سی اخیستلی چی هم په خپله قاتل مړکړی بلکه دمسلمان باچایادهغه دنائب حکم کول ضروری دی ، ځکه دا خبره چی قصاص په کوم صورت کی واجبیږي ، اوکوم صورت کي نه ؟ ددی جزئیات دومره باریک دی ، چی هرسړی یی معلومولی نه سی ، ددی ځخه پرته دا خبره هم ده چی دمقتول خپلوان به

دغصی څخه مغلوب سی اوزیاتوب به وکړی، نو په دی وجه دامت دعلماؤ په دی اتفاق دی چی دقصاص دحق اخیستلو دپاره اسلامی حکومت ته رجوع کول ضروري دی قرطبی ج ۲ ص ۲۵۲.

۱۷۹ كُتِبَ عَلَيْكُمْ إِذَا حَضَرَ أَحَدَكُمُ الْمَوْتُ إِنْ تَرَكَ

فرض کړل سو په تاسی باندی کله چی حاضر سی یو چا ته په تاسی کی مرګ، په دی شرط چی پرېږدی

خَيْرًا الْوَصِيَّةُ لِلْوَالِدَيْنِ وَالْأَقْرَبِينَ بِالْمَعْرُوفِ حَقًّا

څه مال وصیت کول دمور او پلار اوخپلوانو دپاره په انصاف سره دا حکم لازم دی

عَلَى الْمُتَّقِينَ ۱۸۰ فَمَنْ بَدَّلَهُ بَعْدَ مَا سَمِعَهُ فَإِنَّمَا إِثْمُهُ

پرهیزګارانو دپاره، بیا چاچی بدل کی وصیت پس دهغه څخه چی یی واوریدی نو ددی ګناه

عَلَى الَّذِينَ يُبَدِّلُونَهُ إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ۱۸۱ فَمَنْ خَافَ

هم په هغه باندی ده چا چی بدل کی بیشکه الله پاك اوریدونکی اوپوهیدونکی دی، بیاچی څوك وبیریدی

مِنْ مُوصٍ جَنَفًا أَوْ إِثْمًا فَأَصْلَحَ بَيْنَهُمْ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ

دوصیت کوونکی څخه دطرفداری یادګناه، بیا د دوی په مینځ کی صلح یی وکړه نو په ده باندی څه ګناه نسته

إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ۱۸۲

بیشکه الله ډیر بخښونکی ډیر مهربان دی.

دآیاتونو تړون اولنډتفسیر

(د ابواب البر دویم حکم وصیت)

وصیت هرهغه شی ته ویل کیږي چي دهغه کولوحکم وکړل سی خواه کول یی په ژوند کی وی یادمرګ څخه وروسته، لیکن په عرف کی هغه کارته وایی چی دهغه کول دمرګ څخه وروسته وی (خیر) په ډیرو معنوکی استعمالیږي، یوه معنی یی مال هم ده، لکه چی په قرآن شریف کي دی «اِنَّهُ لِحُبِّ الْخَيْرِ لَشَدِيْدٌ» او دلته دمفسرینو په اتفاق سره دخیر څخه مراد مال دی.

داسلام په اولو ورځو کی ترڅو چی دمیراث شرعی حصی مقرری سوي نه وی نو هومره پوری دا حکم وو چی دمیراث په دریمه حصه کی مړکیدونکی دخپل مور اوپلار دپاره او دنوروخپلوانو دپاره څومره بنه ګنی، وصیت وکی، دومره قدر ددی خلقو حق وو، پاته چی به څه پاته کیدل هغه ټول به د اولاد حق وو

، په دی آیت کی دغه حکم ذکر دی یعنی .

په تاسی فرض کول کیږي چی کله چاته (دعلامو څخه) مرګ نږدی ښکاره سی ، په دی شرط چی څه مال په میراث کي پریږ دی نو (خپل) مور پلار او (نورو) خپلوانو دپاره په معقوله طریقه سره (چی مجموعه یی دیوی دریمی حصی څخه زیاته نه سی) څه نه څه دی وښیی (ددی نوم وصیت دی) څوک چی دخدای څخه بیریږي دهغوی په ذمه دا ضروری (کول) دی ، بیا (کومو خلقوچی دغه وصیت اوریدلی دی په دوی کی) چی کوم سړی داوریدو څخه وروسته (د) ده (مضمون) بدل کی (اوپه مینځ کی دویش اودفیصلی په وخت کی غلط څرګند کړی اوپه دغه فیصلی سره دچاحق ضائع سی) نو ددغه (حق ضائع کولو) ګناه به په هغوخلقو باندی وی چی کوم دغه (مضمون) بدلوی (دعدالت حاکم یاثالث اویاپه مړکیدونکی باندی به ګناه نه وی څکه) چی الله ﷻ خویقیناًاوریدونکی اوپوه دی (نودبدلونکی خبره هم آوری اودناخبره حاکم عذرهم پیژنی) البته (دبدلولو دیوقسم اجازه هم سته هغه داچی) کوم سړی ته دوصیت کوونکی دطرفه (دوصیت په حقله) دڅه غلطی یا (قصداً دوصیت دقانون دیو دفعی دخلاف کولو) دڅه جرم کولویقین سوي وي (اوددغه بی قاعدی وصیت له کبله ددی مړی دمیراث خورو دجګړی خطره یاجنګیدل یقینی وی) بیا داسړی په دوی کی مصالحت وکی (اومصالحت که څه هم دوصیت دمضمون څخه برخلاف وی ، چی دا په ظاهره کی دوصیت بدلول دی) نوپه دی سړی باندی څه (نجسی) دګناه نسته (او) واقعی الله ﷻ خو(په خپله دګناهونو) معاف کوونکی دی او(په ګنهګارانو) رحم کوونکی دی (او دی سړی خو څه ګناه نه ده کړی ، څکه چی په وصیت کي تبدلی داصلاح دپاره کړی ده ، نو په ده به رحمت ولی نه وی)

علوم او مسئلي

په دی آیت کی هغه مړکیدونکی ته چی دهغه څخه وروسته مال پاته کیږي دوصیت کولوحکم سوي دي ، او ددی حکم دری اجزاء دی ، یو دا چی دمړکیدونکی په میراث کی داولاد څخه سوا دنورو وارثانو برخی مقرری نه دی ، د دوی دبرخو تعین به دمړکیدونکی دوصیت دمخه کیږي ، دویم دا چی داسی خپلوانو دپاره په مړکیدونکی باندی وصیت کول فرض دی ، دریم دا چی دمال د دریمی برخی څخه زیات وصیت کول روا نه دی .

په دی دری حکمونو کی اول حکم خوداکثرو صحابه ؓ اوتابعینو به نزد دمیراث په آیت سره منسوخ سوي دي ، ابن کثیر (جـ ۱ صـ ۳۷۲) کی دحضرت عبدالله بن عباس ؓ په روایت یوحدیث نقل کړي دي چی دا حکم دمیراث په ایت ، لِلرِّجَالِ نَصِيبٌ مِمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْأَقْرَبُونَ وَلِلنِّسَاءِ نَصِيبٌ مِمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْأَقْرَبُونَ مِمَّا قَلَّ مِنْهُ أَوْ كَثُرَ نَصِيبًا مَفْرُوضًا (۷) سره منسوخ سوي دي ، اودغه روایت ، حاکم ، صحیح ګڼلی دی .

اودحضرت عبدالله بن عباس ؓ په دویم روایت کی ددی تفصیل دادی چی دمیراث آیت دهغوخلقودپاره وصیت کول منسوخ کړل چی دچاپه میراث کی برخه ده ، نورهغه خپلوان چی دکومو په میراث کي برخه نسته دهغوی دپاره دوصیت کولو حکم اوس هم پاته دی (جصاص جـ ۱ صـ ۱۹۲ / قرطبی جـ ۲ صـ ۲۲۳) لیکن دامت په اتفاق (اجماع) سره دا خبره ظاهره ده چی دکومو خپلوانو دپاره په میراث کی برخه نسته ، هغوی دپاره په مړی باندی وصیت کول څه فرض اولازمی کارنه دی نوپه دی وجه دوی دپاره دوصیت

کولو فرض کیدل هم منسوخ سو، صرف مستحب کیدل یی پاته سو اوهغه هم دضرورت په شرط (جصاص جـ ۲ صـ ۲۲۳ / قرطبی جـ ۱ صـ ۱۹۳)

(دویم حکم دوصیت فرض کیدل)

دا هم د امت په اجماع سره منسوخ دی او ددی ناسخ هغه متواترحدیث دی چی ددی اعلان رسول الله ﷺ دحجة الوداع په خطبه کی تقریبًا دیو نیم لکو صحابه ؤ په مخکی کړی دی .

اِنَّ اللّٰهَ اَعْطٰی لِكُلِّ ذِیْ حَقٍّ حَقَّهُ فَلَا وَصِیَّةَ لِوَارِثٍ (اخرجه الترمذی وقال هٰذا حدیث حسن صحیح)

الله ﷻ دهرحق خاوندته دهغه حق ورکړی دی نوپه دی وجه اوس یومیراث خوردپاره وصیت کول روا نه دی دغه حدیث دابن عباس په روایت کي په دی الفاظو سره راغلی .

لَا وَصِیَّةَ لِوَارِثٍ اِلَّا اَنْ تُجِیْزَهُ الْوَرَثَةُ : دیو وارث دپاره وصیت کول ترهغه وخته روانه دی ترځو چی نورو پاته وارثانو ددی اجازه ورکړی نه وی .

دحدیث حاصل دا دی چی الله ﷻ د وارثانو برخی په خپله مقررکړی دی ، نوپه دی وجه دی دپاره دوصیت کولو ضرورت پاته نه سو، بلکه دوارث په حق کی دوصیت کولو اجازه هم نسته ، البته دومره خبره ده که که چیری نور وا رثان ددی وصیت اجازه ورکړی نو رواده .

امام جصاص وایی چی ددی حدیث روایت دصحابه ؤ یوه ډله کوی او دامت فقهاؤ دا قبول کړی دی ، نوپه دی وجه دا حدیث په حکم کی دمتواتر سو اودقرآن شریف دآیت منسوخ کیدل پری روا سو .

او امام قرطبی په قرطبی کی دا ذکر نسته ، چی ددی حدیث اعلان دحجة الوداع په غټ مجمع دصحابه ؤ کی کړل سوی دی ، ددی خبری ذکر جصاص کړی دی وګوری جـ ۱ صـ ۱۹۳ ، وایی چی په دی خبره دامت دعلماؤ اتفاق دی چی کله یوحکم درسول الله ﷺ د ژبی څخه په یقین توګه سره معلوم سی ، لکه خبرمتواتر اومشهورنوهغه بالکل دقرآن په حکم کی دی اوهغه هم په حقیقت کی دالله ﷻ حکم دی ، نوپه دی وجه په داسی حدیث سره دقرآن دیو آیت منسوخ کیدل څه دشک خبره نه سی کیدای ، بیایی ویلی دی ، چی دا حدیث که څه هم مونږ ته دخبر واحد په طریقه رسیدلی دی ، لیکن سره ددی دحجة الوداع دټولو څخه لوی جمع کی دیو لک څخه زیاتو صحابه ؤ په مخکی ددی اعلان کول اوپه دی باندی دصحابه ؤ اجماع داخبره ښکاره کوی چی دا حدیث ددغو حضراتو په نزد قطعی الثبوت دی اوکه چیري دشک اوشبهی ګنجائش وی ، نو بیا به یی دغه وجه دقرآن شریف دحکم په پرېښودو اجماع نه کوله .

(دریم حکم چي وصیت دمال د دریمي برخي څخه زیات روا نه دی)

دا هم دامت په اتفاق سره پاته دی ، البته دوارثانو په اجازه سره د دریمی برخی څخه زیات بلکه دټول مال وصیت کول روا اوقبول دی .

مسئله : دذکرسوي تفصیل څخه دامعلومه سوه چی دکوموارثانوبرخی په قرآن شریف کی مقررکړل سوي وي هغوی دپاره اوس وصیت کول واجب نه دی بلکه دنورو وارثانوداجازه څخه بغیر رواهم نه دی ، البته چی کوم خپلوان شرعی وارثان نه دی هغوی دپاره دوصیت کولو اجازه د دریمی برخی دمال پوری دی

مسئله : په دی آیت کی دیوخاص وصیت کولو ذکر وو ، چی مړکیدونکی به دخپل وروسته پاته

کیدونکی مال متعلق کول اوچی منسوخ هم سو ، لیکن چی دکوم سړی پرذمه باندی دنورو حقوق واجب دی ، یاده سره دچا امانت پروت وی ، نوپه ده باندی دالازمه ده چی ددی حقوقو اوامانتونو اداکولو وصیت وکی ، رسول الله ﷺ په یوحدیث کی فرمایی چی ، دکوم سړی په ذمه باندی دچا حقونه وی ، په هغه باندی دداسی دری شپی تیری نه سی ، چی په دی کی ده څخه ددغو حقونو ورکولو او ادا کولو په حقله وصیت لیکلی نه وی .

مسئله : سړی ته چی دمال په دریمه برخه کی دوصیت کولو حق ورکړل سوي دي هغه ته په خپل ژوند کی دا حق هم حاصل دی ، چی په دی وصیت کی څه تبدلی وکړی یایی بالکل ختم کړی (جصاص)

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الصِّيَامُ كَمَا كُتِبَ عَلَى الَّذِينَ مِن قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ ﴿١٨٣﴾

ای دایمان خاوندانو فرض کړل سوه په تاسی روژه لکه چی فرض کړل سوی وه له تاسی څخه په مخکي خلقو دی

أَيَّامًا مَّعْدُودَاتٍ ۚ فَمَن كَانَ مِنكُم مَّرِيضًا أَوْ عَلَىٰ سَفَرٍ

دپاره چی تاسی پرهیزګاران سی ، څو ورځی دی دشمار ، بیاچی تاسی کی څوک مریض وی او یا مسافروی

فَعِدَّةٌ مِّنْ أَيَّامٍ أُخَرَ ۚ وَعَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَهُ فِدْيَةٌ طَعَامُ

نو په هغوی باندی ددې شمیر دی دنورو ورځو څخه او دچاچی طاقت دی دروژی دهغوی په ذمه باندی بدله دیو

مِسْكِينٍ ۖ فَمَن تَطَوَّعَ خَيْرًا فَهُوَ خَيْرٌ لَّهُ ۚ وَأَن تَصُومُوا خَيْرٌ

فقیر ډوډی ورکول بیاچی کوم سړی په خوښه سره وکړی نیکی نوښه ده ، ده دپاره ، او روژه نیول خوښه دی

لَّكُمْ ۖ إِن كُنتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿١٨٤﴾

تاسی دپاره ، که چیری تاسی پوهیږي .

لنډتفسیر :

دریم حکم روژه : ای دایمان خاوندانو ! په تاسی روژه فرض کړل سوه لکه څنګه چی ستاسی مخکی (امتونو) په خلقو فرض کړل سوي وه په دی امید چی تاسی (د روژی په وجه ورور) متقیان سی (څکه چی د روژی نیولو په وجه د ډیرو تقاضونه دنفس دبندولو عادت به جوړ سی او ددی عادت دپوخ والی بنیاد تقوی ده نو) دلږو ورځو روژه نیسی (دی لږو ورځو څخه مراد رمضان دی لکه چی ورپسی آیت کی راځی) بیا (په دی کی هم دومره آسانی ده چی) کوم سړی ستاسی څینی (داسی) ناجوړه وی (چی هغه ته روژه نیول ګران وی ، یا روژه نیول ورته ضرر ورکوی) یا (شرعي) سفرکی وی نو(داسی سړی ته په رمضان کی د روژی نه نیولو اجازه ده او درمضان پرځای) دنورو ورځو(هم دومره) شمیر (دی وکړی چی په دی کی

روژه) لرل (په ده واجب) دی او (دویمه آسانی چی هغه بیا وروسته منسوخه سوه دا ده چی) کوم خلق د روژی ساتلو طاقت لری (اوبیا د روژی ساتل یی زړه نه غواړی نو) د دوی په ذمه (صرف د روژی) فدیه (یعنی بدله) ده چی هغه یو غریب ته خوراک (ورکول یا خورول) دی اوکوم سړی چی په رضاسره (زیات) خیر (خیرات) ورکړی (چی فدیه زیاته ورکړی) نو دا دی سړی دپاره نور هم غوره خبره ده او (که څه هم مونږ د آسانی دپاره په دغه حالتونو کی د روژی دنه نیولو اجازه ورکړی ده لیکن) ستاسی روژه نیول (په دغه حالت کی هم) زیات ښه دی که چیری تاسی ته (څه د روژی دفضیلت) خبر وی.

علوم اومسئلي : دصوم لفظی معنی ده امساک یعنی بندیدل اومحفوظ کیدل اودشرع په ژبه کي روژه دخوراک څښاک اوښځی سره دنږدیکت څخه، دبندیدلو اودلیری کیدلو نوم دی په دی شرط چی دا دصبح صادق څخه شروع کیږي اودلمر دبیدو پوری کیږي او ورسره نیت هم د روژی وی، دغه وجه ده که چیري دلمر دډوبیدو څخه یوه دقیقه مخکی هم څه وخوړی یا وڅښل سی نو روژه ونه سوه، اوهم دغه ډول که چیري ددغه ټولو شیانو څخه، ټوله ورځ پرهیز وکړل سی، خو نیت یی د روژی نه وی، نو دا هم روژه نه ده روژه داسلام دهغو عبادتونو څخه یوعبادت دی چی کوم داسلام دپاره ستنی او ښبی دی ددی فضائل هم ډیر دی خو دا ځای ددی دپاره نه دی.

(په اولو امتونو کي د روژی حکم)

د روژی حکم مسلمانانوته په یوخاص مثال سره ورکړل سوي دي دحکم سره داویل سوي دي چی ددی روژو فرضیت څه تاسی پوری خاص نه دی په اولوامتونوباندی هم روژی فرض کړل سوي دی، په دی خبره د روژی خاص اهمیت هم معلوم سو او ورسره دمسلمانانو دتسلی هم انتظام وسو او دا داسی چی روژه که څه هم مشقت شی دی، لیکن دا مشقت ستاسی څخه مخکی امتونو هم لوړ کړی دی او دا یوه طبعی خبره ده چی په مشقت کی چی څومره ډیرخلق شریک سی نو هومره دامشقت آسان سی (روح المعانی ج ۲ صـ ۵۲)

دقرآن شریف الفاظ، الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ : عام دی، دحضرت آدم ﷺ څخه واخله ترحضرت محمد ﷺ پوری شریعتونو او امتونو ته شامل دی، نو معلومه سوه چی څنګه دلمانځه دعبادت څخه یوشریعت او امت تش نه دی پاته سوي دغه ډول روژه هم په هر شریعت کی فرض راغلی ده.

اوکومو صاحبانو چی ویلی دی چی الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ څخه مراد نصارا دی نو دا خبره دمثال په توګه ده، ددی څخه دنورو امتونو نفی نه سی کیدای (روح المعانی دا خبره نه په روح المعانی کی ستته او نه په روح البیان کي ستته)

په ایت کي خو صرف دومره قدر ښودل سوي دي چی روژی څنګه په مسلمانانو فرض کړل سوي، په اولو امتونو باندی هم فرض کړل سوي وي اوله دی څخه دا نه لازمیږي چی اولو امتونو روژی دی په ټولوحالتونو اوصفتونو کي دمسلمانانو د روژو په ډول وی، مثلاً د روژو شمیر او دروژو دوختونو تعین او دا چی په کومو ورځو کی دی ونیول سی، دا داسی شیان دی چی په دی کی اختلاف کیدای سی، لکه داسی هم وه چی په شمیر کی به زیاتوب اوکموالی کیدی او د روژی په ورځو او وختونو کی

به فرق کيدی) روح المعاني ج ۲ صـ ۵۲)
لَعَلَّكُمْ تَتَّقُوْنَ کی اشاره ده چی دتقوی دصفت په حاصلولو کی روژوته لوی دخل دی ، ځکه چی په روژی سره په سړی کي دا ملکه پيدا کيږي چی دی بيا په خپلو خواهشاتو باندی قبضه لرلی سی ، او دتقوی بنياد هم دغه شی دی .
دمريض روژه : فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَرِيْضًا ، دمريض څخه مراد هغه مريض دی ، چی هغه ته په روژی نيولو کی دبرداشت کولو څخه زيات تکليف رسيږي يادا چی ده ته دا قوی خطره وی که دی روژه ونيسی نو مرض به يی لا زيات سی ، ورپسی راتلونکی آيت وَلَا يُرِيْدُ بِكُمُ الْعُسْرَ کی دی خبری ته اشاره ده او دجمهورو فقهاؤ دغه مسلک او رواج دی .
دمسافر روژه : أَوْ عَلٰى سَفَرٍ ، دلته دمسافر دلفظ په ځای د ، أَوْعَلٰى سَفَرٍ ، لفظ را وړوکی يو څو اهمومسئلو ته اشاره کړل سوي ده ، اول دا چی مطلقًا لغوی ، سفر يعنی دخپل ملک اووطن څخه وتل دروژی نه ساتلو دپاره کافی نه دی ، ترڅو چی دا سفر څه قدری اوږد نه وی ځکه چی دعَلٰی سفر لفظ معنی دا ده چی دی په سفر سور وی ، مطلب دا نه دی چی مسافر دکور څخه صرف دځلورو پنځو ميلو په مزل بهرته وتلی وی ، ليکن دسفرمقدار دقرآن په الفاظوکی ذکر نه دی ، امام اعظم ابوحنيفه رحمه الله او نورو ډيرو فقهاؤ ددی سفر مقدار درسول الله ﷺ دبيان او دصحابه ؤ دعمل دمخه دری منزله ښودلی دی ، يعنی دومره مسافت چی مسافر يی په آسانی سره په درو ورځو کی قطع کولی سی ، او دا مسافت د وروسته زمانی فقهاؤ دميلونو په حساب اته څلويښت ميله ښودلی دی .
دويمه مسئله ددغه لفظ (عَلٰی سَفَرٍ) څخه دا ږوتله چی مسافرته دا اجازه ترهغه وخته پوری حاصله ده ترڅو دهغه دسفردغه سلسله جاري وی اوداظاهره خبره ده چی دآرام کولودپاره يادیوڅه کاردپاره په يوځای کی بنديدل دسفردغه سلسله نه قطع کوی ، ترڅوچی دومره قدر مودی پوری بنديدل ونه سی چی په کوم دسفر سلسله قطع کيږي اودغه موده رسول الله ﷺ پنځلس (۱۵) ورځی ښودلی ده ، يعنی چی يو سړی په يوځای کي دسفر په دوران کی دپنځلسو ورځو دپاته کيدو نيت او اراده وکړی ، نو بيا داسړی (عَلٰی سَفَرٍ) نه دی او په دی وجه داجازه حق دار نه دی .
مسئله : ددی څخه دا هم معلومه سوه چی که چيري يوسړی دپنځلسو ورځو پاته کيدو نيت په يوځای کی ونه کړی ، بلکه په ډيرو ځايونو اوښارونو کی وکړی ، نو دی لا دغسی مسافر دی او داجازه حقدار دی ، ځکه چی دی د(علی سفر) په حالت کي دی .

(دروژی قضا)

فَعِدَّةٌ مِّنْ أَيَّامٍ أُخَرَ: يعنی په مسافر اومريض دخپلو قضاسوو روژو شمير برابر نورو ورځو کی روژی نيول واجب دی اوپه دی الفاظوکی ددی خبری ښودنه کيږي چی په مريض اومسافر دقضاسوو روژو قضا هلته واجبه ده چی دوی دسفرڅخه په بيرته راتلو اودمرض څخه په جوړيدو دومره وخت بيا پيدا کوی چی په دی کي دوی ددغو ورځو قضا کولی سی اوکه چيري د ذومره ورځو وخت يی بيانه کی پيدا ، يعنی دسفرڅخه په بيرته راتلو سره يادمرض څخه په جوړيدو سره سم دستی مړسو نو په ده قضا لازمه نه ده ،

فائده یی دا سوه چی په ده دا وصیت کول لازم نه دی چی زما دطرفه دی د دومره ورځو روژو فدیه ورکړل سي هرکله چی فَعِدةٌ منْ اَيام اُخَرَ دا الفاظو څخه دا مقصد ادا کول وو ، نو په دی وجه دا مختصر الفاظ د «فعليه القضاء» پرینبوول سوه ، څکه چی په دی الفاظو کی دی خبری ته اشاره نه کیږي .

مسئله : هرکله چی په فَعِدةٌ منْ اَيام اُخَرَ کی دا قید نسته ، چی دا روژی دی پرلپسی ونیول سی یابی ترتیبه بلکه عام اختیار دی چی چاته څنګه آسانه وی هم هغه ډول دونیسی ، نوپه دی وجه که چیري دیوسړی څخه درمضان اولی لس روژی قضاسوي وي ، هغه په قضااوړلوکي دلسمی اونهمی وړاندی قضاراوړل او اولو ورځو قضایی وروسته راوړله ، نو په داسی کولو کی هیڅ حرج نسته هم دغه ډول که چیري ددغو ورځو قضایی پرله پسی را نه وړه ، نوهم روا دی څکه چی په فَعِدةٌ منْ اَيام اُخَرَ کی د داسی کولو ګنجائش سته .

(دروژی فدیه)

وَعَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَهُ : ددی آیت بی تکلیفه معنی هغه ده چی کومه په لنډتفسیرکی تیره سوي ده ، یعنی چی کوم خلق دمسافر اودمریض په ډول د روژی نیولوڅه تکلیف نه لری ، بلکه دنیولو یی طاقت لری ، لیکن دځه وجی څخه زړه یی روژه نیول نه غواړي ، نو دوی دپاره هم دا ګنجائش سته ، چي دوی دی د روژو په ځای فدیه دصدقی په شکل کي ورکړی ، او ورسره یی دومره هم وفرمایل «وَاَنْ تَصُومُوا خَيْرٌلَكُمْ» چی تاسی دپاره ښه دا ده چی روژه ونیسی .

دا حکم داسلام په شروع کی وو ، یعنی هغه وخت وو ، چی کوم وخت کي خلق یی روژی نیولوته را اړول ، ددی څخه وروسته دا حکم دعاموخلقوپه حق کی په راتلونکی آیت مَنْ شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ سره منسوخ سو ، صرف دهغوخلقوپه حق کي دامت په اجماع سره پاته سو چی ډیربوډاګان وی (جصاص ج ۱ صـ ۲۰۲) یاداسی مریضان وی چی دهغوی دجوړیدو امید پاته نه وی دجمهورو صحابه ؤ اوتابعینو هم دا وینا ده (جصاص ج ۱ صـ ۲۰۷) مظهری ج ۱ صـ ۱۹۲)

مسئله : په فَعِدةٌ منْ اَيام اُخَرَ کی دپرله پسی یا ګډو وډو روژو ساتلوڅه قیدنسته بلکه اختیار ورکړل سوي دي چی څوک درمضان شریف دقضاسوو اولو لسو روژو قضا په دی ډول را وړی چی نهمه اولسمه اول وساتی اوبیاورپسی دنورو پاته روژو قضا را وړی ، دا هم روا دی چی جلا جلا ددغه روژو قضا را وړی ،

صحیح بخاری مسلم ابوداودنسائی ترمذی اوطبرانی اونورو ټولو دحدیث امامانو رحمهم الله دحضرت سلمه بن اکوع ﷺ څخه نقل کړی دی چی څه وخت داوَعَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَهُ آیت نازل سونومونږته اختیاررا کړل سو چی دچازړه غواړی نو روژه دی وساتی یادی دهری روژی فدیه ورکړی اوبیادبل ایت ، فَمَنْ شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ: په نازلیدو سره دا اختیار واخستل سو او د روژی په توان لرونکوهم روژه نیول مقررسوه .

دامام احمد رحمه الله په مسندکی دمعاذبن جبل ﷺ په اړدحدیث کي راغلی دی ، چی داسلام په شروع کی دلمانځه او روژی دواړو معامله دری سره بدله سوي ده ، د روژی معامله په دی ډول بدله سوه .

(۱) دهجرت څخه وروسته په هره یوه میاشت کي دری روژی او دعاشوری د ورځی روژه به حضور ﷺ نیوله (کُتِبَ عَلَیْکُمُ الصِیَامُ) سره درمضان شریف روژی نیول فرض سوي ، ولی داختیار دا حکم هرمسلمان ته وو چی که غواړی نو دغه روژی دی ونیسی یادی دهری روژی فدیه ورکړی ، خو روژه نیول یی غوره ښکاره کړل ، بیادبل آیت ، فَمَنْ شَهِدَ مِنكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ : په نازلیدو روغ جوړ او وسمن بنده هم په روژه نیولو پر ښکاره کړل سو او یوازی هغه کسانو ته دا اختیار په ځای پریښوول سو کوم چی ډیر بوډاګان وی یاهغه رنځوران وی چی دهغوی درغیدو امید نه سی کیدای ، د روژی معامله په دریم وار داسی بدله سوه چی په اول کی دخوراک څښاک اوجماع اجازه صرف ترهغه وخته پوری وه چی دروژه نیونکی (ماښام) څخه وروسته به روژاتی بیده سوی نه وای ، دماښام څخه وروسته په بیده کیدو سره به بله روژه تربل ماښام پوری بی اختیاره په خپله شروع سوه نو الله ﷻ دا آیت ، أُحِلَّ لَكُمْ لَيْلَةَ الصِّيَامِ الرَّفَثُ : نازل کی چی توله شپه دصبا را ختوڅخه اول پوری دخوراک څښاک وغیره اسانی یی په کی وفرمایله اودبیده کیدوڅخه وروسته پیښلمی کول سنت وټاکل سو ، بخاری ، مسلم ، ابوداود کی هم دارنګه احادیث راغلی دی (ابن کثیر جـ ۱ صـ ۳۷۸)

(دفدیي اندازه او دی سره تړلي مسئلي)

دیوی روژی فدیه نیم کاسه (صاع) غنم یا ددی قیمت دی داتیا (۸۰) تولو زمونږ په رواجی سیرنیم اوکی تقریبًا پاوکم دوه سیره خیژی دبازار قیمت لګولو په جوړ دا فقیرمسکین ته په دی ډول ورکول دیوی روژی فدیه جوړیږي چی هغه ددی مالک جوړکړل سی اودمدرسی مسجدیادبل څه خدمت په بدل کی نه وی **مسئله** : دیوی روژی فدیه په دوه کسانو تقسیمول یا دڅو روژو فدیه یو کس ته په یوتاریخ کی ورکول روا نه دی لکه چی دبحر په حواله دقنیه څخه چی شامی (جـ ۲ صـ ۱۳۰) نقل کړی دی اوبیان القرآن هم دا نقل کړي دي ، لیکن په امداد الفتاوی کي حضرت رحمه الله ددی دواړو صورتونو دجواز فتوی نقل کړی ده ، لکه څنګه چی شامی هم نقل کړی ده ، خو بیا هم په امداد الفتاوی کی دی چی یوی فدیی څخه زیاته فدیه یو سړی ته په یوتاریخ کي ورکول احتیاطًا په کار نه دی که یی ورکړه نو روا به سی ، دا فتوی دامداد الفتاوی سـ ۱۳۵۳ هـ دویم جلد په مخ ۱۲۴ درج ده .

مسئله : که چیري دفدیی ورکولو وس نه لری نودغه سړی دی بخښنه غواړی او دا اراده دی لری چی وس پیداکیدو سره به یی اداکوی (بیان القرآن جـ ۱ صـ ۱۱۳)

شَهْرُ رَمَضَانَ الَّذِي أُنزِلَ فِيهِ الْقُرْآنُ هُدًى لِّلنَّاسِ وَبَيِّنَاتٍ مِّنَ الْهُدَىٰ وَالْفُرْقَانِ ۚ فَمَن

میاشت ده درمضان کومه کی چی نازل کړل سو قرآن هدایت دی دپاره دخلقو اودلیلونه روښانه دلارپیداکولو اوحق لره دباطل څخه دجلا کولو نو چی څوک بیا پیداکی .

شَهِدَ مِنكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ ۖ وَمَن كَانَ مَرِيضًا أَوْ عَلَىٰ سَفَرٍ

له تاسی څخه دا میاشت نوروژی دی ساتی ددې اوڅوک چی وی مریض یامسافر

فَعِدَّةٌ مِّنْ أَيَّامٍ أُخَرَ يُرِيدُ اللَّهُ بِكُمُ الْيُسْرَ وَلَا يُرِيدُ

نو ددې شمیر پوره کول په کار دی له نورو ورځو ، الله غواړی په تاسی آسانی او نه غواړی

بِكُمُ الْعُسْرَ وَلِتُكْمِلُوا الْعِدَّةَ وَلِتُكَبِّرُوا اللَّهَ عَلَىٰ مَا هَدَاكُمْ

په تاسی سختی او دی له پاره چی تاسی پوره کړی شمیر او چی لویی وکړی دالله په دی خبره چی تاسی ته

وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿۱۸۵﴾

یی هدایت وکی او دی دپاره چی تاسی نفع ومنی.

(لنډتفسیراودآیتونوتړون) دروژی دورځوتاکل)

ارشاد الهی سوي وو چی لږ روژی ساتی اوس ددغه لږو ورځو بیان دی (هغه لام ورځی کوموکی چی د روژو ساتلو حکم سوي دی) درمضان میاشت ده چی په دی کی (داسی برکت دی چی ددی په یوخاص برخه یعنی شب قدرکی) قرآن شریف (دلوح محفوظ څخه وآسمان ته) لیږل سوي دي، چی دهغه (یوخوبی دا هم ده چی) دخلقو دپاره ذریعه دهدایت دی او (دویمه خوبی یی دا ده چی دهدایت طریقو ښوولوکی ددی هره یوه برخه) ښکاره دلالت کوونکی ده (اوپه دی دواړوخوبوکی) دهغه (آسمانی) کتابونوپه ډله کی حساب دی (کوم چی دا دواړه خوبیانی لری یعنی ذریعه) دهدایت (هم) دي او (دښکاره دلالت کولو له کبله دحق اوباطل په مینځ کي) فیصله کوونکی (هم) دی نوکوم سړی چی په دی میاشت کی موجود وی هغه ته خامخاپه دی کی روژه نیول په کار دی (اومخکې ذکرسوي دفدیی اجازه موقوف اومنسوخ سوه) او (رنځوراومسافر دپاره چی کوم مخکی قانون وو نوهغه اوس هم هغه دول پاته دی) کوم سړی چی (داسی) رنځور وی (چی په دی کی ورته روژه نیول گرانه یامضره وی) یاپه (شرعی) سفرکی وی نو (هغه ته په رمضان کی د روژی نه ساتلواجازه ده اودرمضان د ورځو په ځای) دنورو ورځو (هومره) شمیر(روژی پوره) کول (په ده واجب دی) الله ﷻ ته تاسی سره (په احکاموکی) آسانی (درکول) منظور دی (ددی خاطره یی داسی احکام مقررکړل کوم چی تاسی په آسانه پوره کولی سی لکه څنګه چی یی په رنځ اوسفرکی اسان قانون مقررکی) اوتاسی سره (په احکامواوقوانینومقرر ولوکی) سختی منظور نه ده (چی سخت احکام یی خاص کړی وی) او (دا ذکر سوي احکام مونږ دخاص خاص مصلحتونو په بنامقرر کړل لکه اول د روژی نیولو او بیا په شرعی عذر سره د روژی نه نیولو په صورت کي په نورو ورځو کی ددی دقضاراوړلو حکم یی ددی وجی وکی) چی تاسی خلق (دادایاقضاوړځو) دشمیرتکمیل کوی (چی په ثواب کي کموالی نه پاته کیږي) او(خود دقضاراوړو حکم یی دی دپاره وکی) چی تاسی خلق دالله ﷻ لویی (اوثناء) بیانوی په دی چی تاسی ته یی (یوداسی) طریقه وښودله (چي په دی سره تاسی د روژی دبرکتونو او خوږو څخه بی نصیبه پاته نه سی څکه که چیري قضا را وړل واجب نه وی نو چابه دومره

روژی نیولی اوثواب به یی گټلای؟ او (دعذر په وجه خاص په رمضان کی د روژی نه ساتلو اجازه یی په دی وجه ورکړه) چی تاسی خلق (دآسانی په دی نعمت دالله ﷻ) شکر کوی (که چیري دا اجازه نه وی نو ډیرتکلیف به وای)
پوهه اومسئلي : په دی آیت کي داول مجمل ایت بیان هم دی اودرمضان شریف دمیاشت دلوړ ښه والی ذکر هم دی ، بیان په دی ډول دی چی په اولو آیتونو کي د (ایامًامَعدُودَاتٍ) لفظ مجمل دی نوپه دی آیت کی ددی تشریح دا وسوه چی دا درمضان ټولی ورځی دی او دښه والی ذکر دارنګه وسو چی الله ﷻ دخپلو وحیو او آسمانی کتابونو نازلولو دپاره هم دا میاشت خاص کړی ده چی په دی میاشت کی قرآن شریف نازل هم سو په مسنداحمد رحمه الله کی دواثله بن اسقع رضی الله عنه څخه روایت دی چی رسول الله ﷺ فرمایلی دی چی دحضرت ابراهیم علیه السلام صحیفی ددی (رمضان) په اول وخت ، تورات په شپږمه ، انجیل په دیارلسمه اوقرآن شریف په څلرویشتمه نیټه نازل سو ، اودحضرت جابر رضی الله عنه په روایت کی دا هم دی چی زبور په دولسم درمضان او انجیل یی په اتلسم نازل سو (ابن کثیر ج ۱ مخ ۳۸۰)
فرق صرف دومره دی چی نورکوچنی آسمانی کتابونه درمضان په دغه نیټو ټول په یو وار په انبیاء نازل سوي دي صرف دقرآن شریف خصوصیت دی چی دا درمضان شریف په یوه شپه کي ټول په وار دلوح محفوظ څخه اول آسمان ته نازل سو خو په رسول الله ﷺ بیا په دروېشت (۲۳) کاله کی ټوټه ټوټه (برخی برخی) نال سو .
دقرآن شریف دنازلیدو دغه شپه هم دقرآن شریف دتصریح دمخه ، اِنَّا اَنْزَلْنٰهُ فِيْ لَيْلَةِ الْقَدْرِ : دتیرسوي حدیث په جوړ درمضان څلرویشتمه جوړیږي ، څکه حسن بصری رحمه الله درمضان څلرویشتمه شپه شب قدر ګڼی که دا جوړښت ونه منل سی نو بیاهم دقرآن شریف دتصریح څخه انکار نه سی کیدای چی قرآن شریف په شب قدر کی نازل سوي دی دا که دمیاشتی هره یوه نیټه وګڼل سی .
فَمَنْ شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ : په دی یوه جمله کی د روژی ډیرو احکامو اومسئلو ته اشاره سوي ده ، څکه چی د ، شَهِدَ ټکی د ، شُهُود : څخه جوړ دی چی معنی یی حاضریدل او موجودیدل دی او د ، اَلشَّهْرَ : معنی میاشت ده اومطلب یی درمضان میاشت ده لکه چی مخکی ذکر ده ، نو دټولی جملی معنی دا سوه چی څوک ستاسی په رمضان کی موجود اوحاضر وی ، په هغه درمضان دټولی میاشتی روژی نیول فرض دی نو په تیر سوي بل آیت کی دفدیی ورکولو عام اختیار په دی جمله منسوخ سو .
په رمضان کی دموجودیدو اوحاضریدو مطلب دا دی چی هغه دی د روژی ساتلو لائق وی یعنی مسلمان ، عاقل ، بالغ ، مقیم ، او روغ وی ، ناروغه نه وی اودحیض نفاس څخه دی پاک وی .
څوک چی ټول رمضان کافر ، نابالغ اولیونی پاته سی او د روژی نیولو جوګه نه وی دغه سړی ددی حکم لاندی نه راځی ، مطلب دا چی ددغه رمضان روژی په دی کسانو فرض نه دی اوڅوک چی د روژی نیولو خو جوګه وی مګر دعذر (مثلاً حیض ، نفاس ، رنځورتیایادشرعی سفرپه وجه د روژی نیولو ساتلو څخه پاته راسی نو دغه کسان ددغه رمضان په روژی نه نیولو ګناهکاره نه دی خو ددی قضاء را وروسته پر فرض دی چی بنیادی توګه دوی د روژی نیولو جوګه دی او دآیت حکم لاندی ییشکه راځی .

مسئله : دی آیت څخه معلومه سوه چی درمضان میاشت را رسیدل د روژو فرض کیدو دپاره په داسي حالت کي شرط دی چي هغه د روژی ساتلو جوګه وی که چادرمضان پوره میاشت په داسي حالت کي بیا پیداکوله نوپه هغه ټولی روژی فرض سوي اوکه چا کمه بیاموندله نوهومره روژی پرهغه فرض سوي بنا په دی که چیري یوکافردرمضان په څه برخه کي مسلمان سو یانابالغ سو نو په دوی باندی پاته راتلونکی روژی فرض دی دتیرو سوو ورځو قضاپه نسته ، خو بیا هم بالغ لیونی مسلمان چی درمضان په هره برخه کي روغ سو نو په هغه دتیرو سوو روژو قضارا وړل ځکه فرض دی چی هغه دبلوغ او اسلام په وجه بنیادی توګه د روژی نیولو جوګه ده اوهم دا حکم دحیض اونفاس والا ښځی دی کومه چی درمضان په څه برخه کی روغه سی اودغه ډول رنځور اومسافر هم کوم چی درمضان په څه برخه کي روغ اومقیم سی .

مسئله : درمضان میاشت موندل په دری طریقو ثابتیږي ، پخپله درمضان میاشت وګوری ، په معتبر شاهدی میاشت لیدل ثابت سی یا دا دواړه نه وی مګر دشعبان دمیاشت دیرش ورځی پوره سی .

مسئله : دشعبان دیوکم دیرشمی نیتی پوره کیدوپه ماښام که چیري دځری اودغبارپه وجه درمضان میاشت ښکاره نه سی اونه ددی شاهدی ثابته سی نو راتلونکی ورځ دشک بللی سی اوپه دی ورځ روژه نیول فرض نه بلکه مکروه ده ځکه چی په حدیث کی دی څخه منع راغلی ده چی په فرضو اونفلوکی ګدوالی را نه سی (جصاص)

مسئله : دکومو وطنونوچی شپی ورځی په میاشتو اوږدی وی هلته درمضان میاشت پیداکول ګرسره کیدای نه سی نوځکه ددغه ځای په مسلمانانو روژی فرض نه دی لکه چی حلوانی اواقبالی حنفیانو دلمانځه په باره کی هم په دی فتوی ورکړی ده ، مطلب یی دا دی چی ددی خلقو لمونځونه به د دوی دشپو ورځو په جوړ وی ، مثلاً دکوم وطن سهار چی ماښام پسی راخیژي نو هلته دماخستن لمونځ فرض نه دی (شامی جـ ۱ صـ ۲۲۲)

معلومیږي داسی چی دشپږومیاشتو ورځی لمونځونه به هم پنځه وی اورمضان به هلته نه وی ، نو روژی نیول به هم نه وی ، حضرت حکیم الامت تهانوی ؒ په امدادالفتاوی کی د روژی په باره کی هم دا قول ښه کړی دی .

وَمَنْ كَانَ مَرِيضًا أَوْ عَلَى سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِنْ أَيَّامٍ أُخَرَ: په دی کی مریض اومسافر ته اجازه ورکړل سوي ده چی دوی دی په دی وخت کی روژه نه ساتی چی جوړ سی اومقیم سی نو ددغه ورځو قضادی را وړی ، دا حکم په اول آیت کی هم وو لیکن د روژی نیولو په ځای دفدیی ورکولو دعام حکم په منسوخ کیدو دا شک کیدای سی دمریض اومسافر اجازه هم منسوخ سوي وه نو دویم واره یی ځکه وفرمایل .

وَإِذَا سَأَلَكَ عِبَادِي عَنِّي فَإِنِّي قَرِيبٌ

اوکله	چی ستا څخه پوښتنه وکړی زمابندګان زما متعلق	نو زه نژدی یم

أُجِيبُ دَعْوَةَ الدَّاعِ إِذَا دَعَانِ فَلْيَسْتَجِيبُوا لِي وَلْيُؤْمِنُوا بِي

قبلوم ددعا غوښتونکی دعا کله چی زما څخه دعا وغواړی نو په کار دی چی هغه زما حکم ومنی

لَعَلَّهُمْ يَرْشُدُونَ ﴿١٨٦﴾

اویقین راوړی په ما دپاره ددې چې په نیکه لاره راسی دوی.

(لنډتفسیر او دآیتونو تړون) په اولو دری آیتونوکی درمضان داحکامو اوفضائلو ذکردی اودی څخه وروسته هم په اوږد آیت کی د روژی او اعتکاف داحکامو په تفصیل ذکری دی، په دی مینځنی لنډ آیت کي دبندګانو په حال دالله ﷻ دخاص احسان او د دوی ددعاګانو آوریدو اوقبلولوپه وجه دوی ته داحکامو دتابعداری شوق ورکړل سوي دي، ځکه چی دا اجازه توب اوآسان توب ورکولوسره بیاهم د روژی په عبادت کی څه اندازه تکلیف اومشقت سته، نو ددی لیری کولو اوآسانولو دپاره یی دخپل خاص احسان ذکر داسی وفرمایل چی زه خپلو بندګانو ته نږدی یم کله هم چی دوی دعا غواړی نو زه د دوی دعا قبلوم او د دوی حاجتونه پوره کوم.

په دی حالاتو کی بنده ته هم په کار دی چی زما دحکمونو په منلو کی څه مشقت برداشت کړی، او امام ابن کثیر رحمه الله ج ۱ ص ۳۸۷ کی ددعادشوق ورکول ددې مینځنی جملی داحکمت ښوولی دی چی په آیت کی دی خبری ته اشاره ده چی د روژی څخه وروسته دعا قبلیږي، په دی وجه ددعاخاص خیال ساتل په کار دی رسول الله ﷺ فرمایلی دی.

لِلصَّائِمِ عِنْدَ فِطْرِهِ دَعْوَةٌ مُسْتَجَابَةٌ. ابوداؤد طیاسی بروایة عبدالله بن عمر. یعنی د روژی ماتولو په وخت کی د روژه دارو دعاقبوله وی.

هم دا وجه ده چي حضرت عبدالله بن عمر رضی الله عنه به د روژه مات په وخت ټول دکور خلق ددعا کولو دپاره را جمع کول، د آیت تفسیر دا دی.

او(ای محمد ﷺ) څه وخت چی زمابندګان زماپه باره کی معلومول غواړی (چی زه دوی ته نږدی یم که لیري نو(زمادطرفه دوی ته وفرمایه چی) زه هم نږدی یم (اودنامناسب خواست څخه بغیر) قبلوم (هر) خواست دخواستګرچی هغه زماپه مخ کی خواست وکی نو(چی څنګه زه د دوی خواست قبلوم) دوی ته په کاردی چی احکام (په خای راوړلو دپاره)قبلوی (اوهرکله چي په دی احکاموکی یوحکم هم نامناسب نه دی، په دی وجه په دی کی هیڅ استثناء نه سی کیدای) اوپه مایقین لری (یعنی زماپه هستی هم زماپه حاکمیت هم زماپه حکیمیت هم اوپه رعایتونواوښیګړوهم دغه ډول) امید دی چی دغه خلق به سمی (بری) پیدا کړی

مسئله: په، اِنِّي قَرِيْبٌ: کی دی خبری ته اشاره ده چی دعا کرار او پټه کول په کار ده، په زوره دعا کول ښه نه دی (ابن کثیر رحمه الله ج ۱ ص ۳۸۴ کي) ددی آیت نزول هم داسی ذکر کړی دی چی یو کلیوالوخلقو د رسول ﷺ څخه پوښتنه وکړه چي زمونږ رب که چیری نږدی وی نو مونږ به دعاپه کرار غواړو اوکه چیري زمونږ څخه لیری وی نو په لوړ آواز سره به یی کوو، نو ددی په جواب کی دا آیت نازل سو.

أُحِلَّ لَكُمْ لَيْلَةَ الصِّيَامِ الرَّفَثُ إِلَىٰ

حلال سو تاسی ته   دروژی په شپه کی   بی پردی کیدل خپلو

نِسَآئِكُمْ ۚ هُنَّ لِبَاسٌ لَّكُمْ وَأَنتُمْ لِبَاسٌ لَّهُنَّ ۗ عَلِمَ اللَّهُ أَنَّكُمْ

ښځو ته   هغوی آغوستن دی ستاسی   او ستا سی آغوستن یاست دهغوی   الله ته معلومه ده چی

كُنتُمْ تَخْتَانُونَ أَنفُسَكُمْ فَتَابَ عَلَيْكُمْ وَعَفَا عَنكُمْ ۖ

تاسی به خیانت کوی   خپلو ځانونو سره   نو تاسی بی معاف کړاست اوتاسی څخه یی درگزر وکی

فَالْـَٔـٰنَ بَٰشِرُوهُنَّ وَابْتَغُوا مَا كَتَبَ اللَّهُ لَكُمْ ۚ وَكُلُوا وَاشْرَبُوا

نو بیا یوځای کیږي خپلو ښځو سره اولټوی هغه چی لیکلی دی الله ستاسی دپاره اوخوری   اوڅیښی

حَتَّىٰ يَتَبَيَّنَ لَكُمُ الْخَيْطُ الْأَبْيَضُ مِنَ الْخَيْطِ الْأَسْوَدِ مِنَ

ترڅو پوری چی صفا ښکاره سی تاسی ته کرښه سپینه   دسهار دکرښی توری څخه

الْفَجْرِ ۖ ثُمَّ أَتِمُّوا الصِّيَامَ إِلَى اللَّيْلِ ۚ وَلَا تُبَٰشِرُوهُنَّ وَأَنتُمْ

بیا پوره کوی   روژه   ترشپی   او مه یوځای کیږي ښځوسره ترکومی

عَٰكِفُونَ فِي الْمَسَٰجِدِ ۗ تِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ فَلَا تَقْرَبُوهَا ۗ كَذَٰلِكَ

چی تاسی اعتکاف لری په مسجدونو کی ، دا ترلي سوی پولی دی   نو تاسی دی ته نژدی مه ورځی ، دارنگه

يُبَيِّنُ اللَّهُ ءَايَٰتِهِۦ لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ ﴿١٨٧﴾

بیانوی الله ﷻ   خپل آیتونه   خلقو دپاره ددی چی هغوی ځان ساتلی لری.

لنډتفسیر

(څلورم حکم درمضان په شپو کي جماع)

په دی کي د روژی دپاته احکامو څه تفسیر ذکر دی ،ستاسی خلقو دپاره د روژی په شپه کی بیبیانو سره مشغولیدل حلال دی (او مخکی چی کوم بندیز وو هغه معطل کړل سو) ځکه چی (دنږدیکت اویوځایوالی په وجه) دوی ستاسی (په ځای) داغوستلو اوبیرول دی اوتاسی د دوی (په ځای) داغوستلو اوبیرولو یی

خدای ﷻ ته ددي خبر وو چی تاسی (په دی حکم الهی کي) دخیانت (کولو) په گناه کي ځان اخته کوی (مگر) خیر (چی بیاتاسی سره دمعذرت څخه په مخکی راغلی نو) الله ﷻ په تاسی احسان وکی اوتاسی یی دگناه څخه ومینځل نو (هرکله چی اجازه وسونو) نو اوس هغوی سره یوځای کیږي اوځای والی کوی اوچی کوم (قانون د اجازه) تاسی دپاره جائز کړی دی (بی تکلفه) ددی سامان کوی او (څنگه چی دروژو په شپوکی بی بی سره دیوځای کیدو اجازه ده) دغه رنگه دا هم اجازه ده چی په ټوله شپه کی کله چی غواړی خوری (هم) اوڅښی (هم) ترهغه وخته پوری چی تاسی ته سپینه لیکه دصبح صادق درنا صفا ښکاره سی دتوری لیکی څخه (یعنی دشپی تیری څخه) نو بیا صبح صادق څخه شپی (راتلو) پوری روژه پوره کوی.

دسهار دسپینوالی دسپینی لیکی دشپی دتوروالی دتوری لیکی څخه فرق معلومیدو مطلب دا دی چی صبح صادق یقیناً ثابت سی.

(پنځم حکم اعتکاف)

او ددی بیبیانو (دبدن) سره خپل بدن هم (په شهوت سره) یوځای کیدوته مه پرېږدی په کومو ورځوکی چی تاسی خلق اعتکاف کوونکی یاست (چی) په مسجدونوکی (کیږي) دا (ټول ذکرسوي احکام) خداوندی ضابطی دی نو ددی (ضابطو) څخه (وتل لاڅه کوی؟) وتلو ته نږدی کیږي هم مه (اولکه څنگه چی الله ﷻ دا احکام بیان کړی دی) دغه رنگ الله ﷻ خپل (نور) احکام (هم) دخلقو (داصلاح) دپاره بیانوی په دی امیدچی دا خلق (په احکامو خبرسی ددی دخلاف کولو څخه) پرهیزکوی.

علوم اومسئلي : دأُحِلَّ لَكُمْ : لفظ څخه معلومه سوه چی کوم شی ددی آیت په واسطه حلال کړل سوي دی، هغه ددی څخه مخکښ حرام وو دبراء بن عازب ﷺ په روایت په صحیح بخاری وغیره کی ذکر دی چی درمضان د روژو دفرض کیدو په شروع کی د روژه ماتی څخه وروسته دخوراک څښاک اوبیبیانو سره دیوځای کیدو صرف ترهغه وخته اجازه وه چی بیده سوي به نه وو ، هرکله چی به بیده سوه نو دا ټول شیان به تربل روژه مات پوری حرام وه ، څه صحابه کرامو ته په دی کی ډیری گرانی پیښی سوی ، قیس بن صرمه انصاری ﷺ ټوله ورځ مزدوری کړی وه او د روژه مات په وخت چی کورته راغلی نو په کورکی دخوراک دپاره هیڅ نه وو بی بی ورته وویل چی زه څه انتظام کوم او راوړم کله چی دا بیرته راغله نو دستومانتیاپه وجه دغه صحابی بیده سوي وو چی را ویښ سو نوخوراک پرحرام سوي وو ، سهار یی بیا په نهاره روژه وساتله نوپه غرمه کی بی هوښه سو (ابن کثیرج ۱ مخ ۳۸۸) هم دا ډول ځینی صحابه کرام دبیده کیدوڅخه وروسته خپلو بیبیانو سره یوځای سوه نو ډیر پریشانه سو نو دا آیت نازل سو چی اول حکم منسوخ سو او دلمر لویدو (دروژه مات) دوخت څخه ترسهار پوری ټوله شپه دخوراک څښاک او دجماع عام اجازه ورکړل سوه که څه هم په دی دوران کی بیده سوي هم وی بلکه دبیده کیدو څخه وروسته دپیښلمی خوراک سنت وټاکل سو او دا په حدیثوکی ښکاره ډول بیان سوي دي ، لکه څنگه چی په دی آیت کی بیان سوي دي ، درفث لفظی معنی دا ده چی یو سړی دخپلی بی بی سره دخواهش پوره کولو خبری اتری یاعمل کوی لیکن په اتفاق دامت سره عمل یعنی جماع مراد ده.

(دشرعي احكامو ثابتولو دپاره د رسول الله ﷺ احاديث هم په حكم دقرآن كي دي)

د آيت څخه دا نه معلوميږي چي په دي دبيده كيدو څخه وروسته دخوراك څښاك او دجماع دحرمت حكم منسوخ سوي دي بلكه درسول الله ﷺ په تعليم سره صحابه كرامو په دي حكم عمل كوى (لكه څنګه چي امام احمد رحمه الله په خپل مسند كي روايت كړى دى)

په دى آيت كي اول حكم ته دحكم الهى ځاى وركړل سو اوبيا آسانتياد پاره منسوخ كړل سو ، دى څخه دا هم معلومه سوه چي په سنت سره څيني ثابت سوي احكام دقرآن په ذريعه هم منسوخ كول كيږي (جصاص وغيره په احكام القرآن كى صرف دومره خبره ده «ونُسِخَ بِهِ مَاتَقَدَّمَ مِنَ الْخَطْرِ» يعني په دى آيت اول ممانعت منسوخ سو اوپه قرطبى كى دى «وَالْحُذَّاقُ ايضًا عَلَى اَن السَّنَّةَ تَنْسَخُ بِالْقُرْآن» اوماهران په قرآن سره دسنت دمنسوخ كيدو قائل دى)

(دپيښلمي دخوراك څښاك آخرى وخت)

حَتّى يَتَبَيَّنَ لَكُمُ الْخَيْطُ الْاَبْيَضُ ، په دى آيت كى دسهار سپينوالى ته سپينه ليكه اودشپى توروالى توره ليكه ويلو سره دروژى شروع كيدو اودخوراك څښاك دحراميدو صحيح وخت يى وټاكى اوپه دى كى يى دكموالى زياتوالى ختمولو دپاره دحتى يتبين لفظ زيات كى ، مطلب يى دا دى چي نه خو دوهمى خلقو په ډول دسفيدو راختو څخه اول خوراك څښاك وغيره حرام ګڼل په كار دى ، اونه دبى پروايى دى حدته رسيدل په كار دى چي دسفيدو په راختوځان ناغرضه كړى اودسهار رڼا ليدلو باوجود بى غمه خوراك څښاك كوى بلكه دا مينځ وميانه لاراختيارول په كاردى چي دصبح صادق په يقيني كيدوسره خوراك څښاك بندول په كار دى ، يعني دسفيدوراختوڅخه مخكى خوراك څښاك حرام ګڼل هم ښه نه دى او دسفيدو راختوڅخه وروسته خوراك څښاك كول حرام او روژه ماتونكى دى كه څه هم يوه دقيقه قدرهم وى خبره ديقين ده ، دسفيدو راختل يقيني نه وى نوخراك څښاك حرام ګڼل ښه نه دى چي سفيدو راختل يقيني سو نو بياخوراك څښاك كول حرام او روژه ماتوونكى سو ، په صحابه كرامو دا تور لګول صحيح نه دى چي دچاپه دى ويناچي دسفيدو را ختل دى يوصحابى هم دغسى خوراك څښاك كوى څكه چي ددغه صحابى په خپله دسفيدو راختويقين نه وو راغلى ، نه چي دبل صحابى په وينايى يقين نه كوى بلكه دهغه ويناپه به احتياطى بناګڼله .

په يوحديث كى رسول الله ﷺ فرمايلى دى چي دحضرت بلال ﷺ اذان دى ستاسى دپيښلمى په خوراك څښاك كولو كى مانع نه سى څكه چي هغه په شپه كى اذان كوى ، په دى وجه تاسى دبلال ﷺ په اذان آوريدو دخوراك څښاك څخه مه بنديږي ، ترڅو چي دابن ام مكتوم ﷺ اذان وا نه ورى ، څكه چي هغه برابر دصبح صادق په راختو اذان كوى (بخارى اومسلم)

ددى حديث دپوره نه نقل كولو په وجه څه موجوده علماؤ ته دا غلط فهمى سوى ده چي دسهار اذان څخه وروسته هم څه شيبه خوراك څښاك كول څه باك نه لرى اوڅوک چي ناوخته را ويښ سو او دسهار اذان كيدى نو دى سړى ته يى روا كړله چي هغه ژر ژر څه وخورى او چښى ، سره ددى چي حديث په صفا ټكوكى ښيى چي د ابن ام مكتوم په اذان خوراك څښاك څكه بندول ضرورى دى چي ده به دسفيدو په

راختو اذان کوی ، دی څخه علاوه قرآن په خپله کومه حد بندی چی کړی ده ، هغه دصبح صادق یقینی را ختل دی چی ددی څخه وروسته یوه تقیقه دپاره هم دخوراک څښاک اجازه ورکول دقرآن دښکاره بیان څخه خلاف کول دی ، دصحابه کرامو او د امت پخوانی علماؤ څخه په روژه مات اوپیښلمی کی دنرمی کولو روایتونه دقرآن ددی ښکاره بیان په جوړ هم په دی بنادی چی دصبح صادق دیقینی کیدو څخه مخکی داحتیاط په نوم ډیره تنگی دی ونه کړل سی لکه چی ابن کثیر رحمه الله هم دغه روایتونه په دی خبره بناکړی دی که داسی نه وی نو دقرآن دښکاره بیان څخه مخالفت کوم مسلمان زغملی سی اوبیادصحابه کرامو دطرفه خو داسی کول په خیال کی هم نه راځی ، خصوصاً په داسی وخت کی چی دآیت په آخر کی یی تِلْكَ حُدُوْدُاللهِ سره فَلَا تَقْرَبُوْهَا : وفرمایل او داحتیاط کولو خاص تائید یی وکی .

مسئله : دا تولی خبری دهغه چاپه باره کی دی کوم چی دصبح صادق په خپلو سترگولیدلو سره یقین کولی سی ، دسفیدو راختوځای ورته صفاوی ، او دوی دصبح صادق سپینوالی هم پیژنی ، داسی خلقوته ضروری دی چی دخپلو سترگو په کتلو دی عمل وکی که چیري دی دری سره صورتونو کی یوهم نه وی نو هغه په نورو نښو نښانی یاد ریاضی وغیره په حساب کتاب ختونه تاکی ، ښکاره خبره ده چی په دوی داسی وخت به هم راځی چی صبح صادق کی ورته شک وی نو په داسبب حالت کی جصاص رحمه الله په احکام القرآن جـ ۱ مخ ۲۷۱ کی فرمایی چی په دی حال کی اصلی خبره دا ده چی په خوراک څښاک دی شروع نه کوی اوکه چیري دیقین حاصلولو څخه مخکی مخکی یی خوراک څښاک وکی نوگناهگارخونه دی ، البته که بیاهم دغه سفیدی راختل یقینی ثابتی سوی نو ددغه روژی قضارا ورل داسی پرفرض سوه لکه دریشم شعبان چی درمضان اوله نیته ثابته سی نو دبی خبری په وجه په دغه ورځ روژه نه نیوونکی گناهگار خو نه دی مگر ددغه روژی قضاء پر فرض ده یالکه د وریځی په ورځ په غلطی چی خوک دماښام څخه مخکی روژه ماته کړی او بیا ثابته سی چی ماښام سوي نه وو ، نو دی گناهگار نه دی خو دغه قضاء پرفرض ده .

دامام جصاص رحمه الله ددی بیان څخه ثابته سوه ، چی دسفیدوراختوڅخه وروسته راوبیندونکی سړی که بی تحقیقه خوراک څښاک وکی نوگناهگارهم دی اوقضاء هم پرفرض ده اوکه شکمن وخت کی یی خوراک څښاک وکی نوگناهگار خو به نه سی لیکن قضاء خامخاپرسته او په څه وجه کی مکروه والی به هم وی .

(اعتکاف) داعتکاف معنی په لغت کي ، یوځای اوسیدل دی او دقرآن اوسنت په اصطلاح کی په خاصو شرائطو سره په مسجدکی اوسیدوته اعتکاف ویل کیږي د ،اَلْمَسَاجِدِ: دعموم څخه معلومیږي چی اعتکاف په هر مسجد کی کیدی سی دفقهاؤ دا شرائط لگول چی ، اعتکاف یوازی دجمع په مسجدکی کیدی سی ، په دی بنادی چی لفظ د، مسجد: هغه ځای دپاره استعمالیږي کوم کی چی په جمع لمونځ کیږي هسی خو په کور دکان یاکښت کی هم لمونځ کیدی سی .

مسئله : په روژه کی دشپی دخوراک څښاک اوبښیانو سره دجماع حلالوالی مخکی بیان سوخو په اعتکاف کی فرق لری مطلب دا چی اعتکاف کی دشپی خوراک څښاک حلال دی ، مگر جماع دشپی هم حلاله نه ده ځکه یی په ایت کی دا حکم بیل بیان کی .

مسئله : داعتکاف نوری مسئلی څه خو ددی دلفظ څخه معلومیږي اوځه درسول الله ﷺ دفرمان اوعمل څخه ښکاره سوي دي ، هغه مسئلی دا دی چی اعتکاف کی روژه نیول شرط دی اوددغه مسجدڅخه بغیر دعذر شرعی یاطبعی وتل جائز نه دی .

(د روژی په معامله کي داحتیاط حکم)

دآیت په آخرکی ، تِلْكَ حُدُوْدُ اللهِ فَلَا تَقْرَبُوْهَا : دی خبری ته اشاره کوی چی په روژه کی دخوراک چښاک او جماع وغیره بندیز دالله ﷻ پوله اوحد بندی دی ، دی ته نږدی هم مه ورځی ځکه کیدی سی چی دپولی څخه ور واوړی دی پاره په خله مینځلوکی داسی بی احتیاطی مکروه ده کوم څخه چی د اوبو تیریدو اونس ته دننوتو خطره کیدی سی ، په خله کی دننه څه دوا اچول مکروه دی ، بی بی سره غاړه منښلول او ددی مچول مکروه دی ، دارنګه دا احتیاط کول په کار دی چی دپیښلمی خوراک چښاک دری څلور دقیقی مخکی بند کړی او د روژه مات په وخت کی دی څلور دقیقی وروسته خوراک چښاک شروع کړی په دی تولو خبرو کی سستی اوبی پرواهی کول د ارشاد الهی څخه خلاف ده .

وَلَا تَأْكُلُوْٓا اَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ وَتُدْلُوْا بِهَآ اِلَى الْحُكَّامِ لِتَأْكُلُوْا فَرِيْقًا مِّنْ

او مه خوری مال دیو بل په خپلو کی ناحقه او مه رسوی دا حاکمانو ته چی وخوری څه برخه دخلقو دمال

اَمْوَالِ النَّاسِ بِالْاِثْمِ وَاَنْتُمْ تَعْلَمُوْنَ ﴿۱۸۸﴾

څخه په ظلم کولو (ناحقه) او تاسی ته معلومه دی .

دآیتونو تړون اولنډتفسیر: په اولو آیتونوکی د روژی احکام ذکر وو په کوموکی چی دحلال شیانو استعمال په مقرره زمانه اومقرر وخت کی حرام کړل سوي دي ، دی وروسته دحرام مال دحاصلولو او ددی داستعمال بندیز په دی مناسبت ذکر کیږي چی د روژی دعبادت اصل مقصدهم دا دی چی بنده څه وخت دپاره دحلالو شیانو څخه دبندیز عادت سی او په ذی ورته دحرامو شیانو څخه بندیز آسانه سی بل مناسبت دا هم کیدی سی چی د روژی په ختمیدو روژه مات دپاره حلال مال تیارول په کار دی چاچی سالمه ورځ روژه ونیول اومابنام یی په حرام مال ماته کړه نو دهغه روژه الله ﷻ ته قبوله نه ده .

دتفسیرلنډیز : اوپه خپلوکی دیوبل مال په ناحقه مه خوری او دا (په دروغه مقدمه) حاکمانوته په دی غرض مه وړی چی (ددی په ذریعه) دخلقو دمالونو یوبرخه په طریقه دګناه (یعنی په ظلم) وخوری هرکله چی تاسی ته (دخپلو درواغو اوظلم) علم هم وی .

علوم اومسئلي

په دی آیت کی په حرامو طریقو دمال ګټلو او ددی داستعمال بندیز دی څنګه چی دسورة بقره په آیت ۱۲۸ کی په حلالو طریقو دمال ګټل او ددی داستعمالولو داجازه بیان تیرسوي دي ارشاد دا وو .

يَا أَيُّهَا النَّاسُ كُلُوا مِمَّا فِي الْأَرْضِ حَلَالًا طَيِّبًا وَلَا تَتَّبِعُوا خُطُوَاتِ الشَّيْطَانِ إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُبِينٌ (۱۶۸) ای خلقوخوری دشیانو دمځکی څخه حلال اوپاک اودشیطان په قدم مه ځی ځکه چی هغه ستاسی ښکاره دښمن دی .

په سورة النحل کې فرمايي ، فَكُلُوا مِمَّا رَزَقَكُمُ اللَّهُ حَلَالًا طَيِّبًا وَاشْكُرُوا نِعْمَةَ اللَّهِ إِنْ كُنْتُمْ إِيَّاهُ تَعْبُدُونَ ، آيت ۱۱۴.
نو خوري دهغه څخه کوم چې روزي کړې دي تاسی ته الله ﷻ حلال اوپاک شيان اوشکر کوی دالله ﷻ داحسان که چيرې تاسی دهغه عبادت کوی.

(دمال گټلو بنه اوبد چارې اودبنه والي اوبدوالي مقرره اندازه)

لکه څنګه چې ددنيا ټول قومونه دا اتفاق لري چې مال ضروري شی دی بلکه ژوند ورپوری تړلی دی، دغه شان په دی هم اتفاق لري چې ددی دګټلو ښې چارې هم سته اوبدی هم، دغلا ډاکی ټګی اودرواغو دنيا ټوله بده ګڼی ليکن ددی چارودښه والي اوبدوالي صحيح اندازه لګول دخلګوپه لاس کې څکه نه ده چې دا دټولی دنيا دانسانانو سره ټرون لري ددی دپاره صحيح اندازه يوازی هغه کيدی سی کومه چې په ذريعه دوحی رب العالمين راليږلی ده، دانسانانو په مقرره اندازه دټولی دنيا انسانان هيڅکله متفق سوي نه دي او نه متفق کيدی سی لکه څنګه چې بين المللی کانفرانسونو اومعاهدو څخه ثابتيږی، بلکه ددی نتيجی اکثره دظلم بی انصافی زورګيری جنګ جدل اودتباهی په شکل کې ښکاره کيږی.

(هم اسلامي معاشي نظام په دنياکي عام امن را وستلي سي)

دحلالو حرامو اوروا ناروااوپه باره کې داسلام جوړکړی قانون ښکاره پروحی الهی باندی قائم دی هم دا داسی معقول فطري اوجامع قانون دی چې په هرقوم اووطن کې چليدی سی هم دا دعام امن څکه ضامن دی چې په کښې دشرکت جوګه شيان شريك ټاکل سوي دی لکه هوا اوبه ناکرلی وابنه داور ګرمی آزاد ځنګلونه (چې څوك يې مالك نه وي) دغريزو ځنګلونو پيداوار اوپه کومو شيانوکی چې دشرکت څخه فساد پيدا کيږی جنګ جګړی مرګ اوژوبله ورڅخه جوړيږی په هغه کې يې دځان ځانی قانون جاری کې ديوی مځکی يادهغی دفصل دابتدآيی ملکيت قانون جلادی اودهغی دمنتقل کولو قانون جلادی او ددی په هره دفعه کې دالحاظ ساتل سوي دی چې هيڅ يوبنده دی دژوند دضروریاتو څخه محرومه پاته نه سی خو شرط دا دی چې ددی دحاصلولو کوشش هم وکی او هيڅ يو بنده دنورو بندګانو حقوق غصب نه کې اونه دی نوروته نقصان ورسوی مال دولت يوڅوکسانوته راټول کړی، دقانون الهی په وجه دميراث په ذريعه ملکيت منتقل کيږی اوکه دخريد اوفروخت په ذريعه د دواړه مخه په خوشحالی سره دمزدوری په ذريعه وي يادڅه مال په بدل کې وي، خوپه دی ټولوکی داضروری ټاکل سوي ده چې څه دوکه اوټګی دی په کښې نه وي او نه دی دشك اوشبهی ياپه نغم کې داوبو دبيولوڅه خبره په کښی وی ، په دی ټولو معاملوکی دا هم لحاظ ساتل سوي دی چې د دواړو مخو خوشحالی دی اصلی وی، دطاقت دباو اودزور اوزبردستی خوشحالی دی نه وی اسلامی شريعت چې کومو معاملو ته باطلی فاسدی يا ګناه ويلی دی، هغه ټولی پردی بنادی چې په دغه معاملوکی پورته ذکرسوی نقصانونه اوناکاره والی څخه به يونه يوبه وی کله به په کښی دوکه اوټګی وی کله به

دنامعلوم شي یانامعلوم عمل معاوضه وی کله به دبل چاحق لاندې سوی وی کله به دبل دنقصان په بدل کی خپله فائده کول وی کله به په عامو حقونوکی ناجائزدخل ورکول وی سود اوجواری هم په دی وجه حرام دی چی دعامو حقوقو دپاره مضردی ددی په نتیجه کی یوڅو کسان ترقی کوی، لیکن پوره قوم په خواریږی داسی معاملی که ددواړه له مخی په رضاهم وسی بیاهم څکه حرامی دی چی په دی کی دټول قوم دنقصان په وجه داسخت جرم دی، تیرسوی آیت په دی ټولو ناجائزو صورتونو مشتمل دی، ارشاددی ، وَلَا تَاْكُلُوْٓا اَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ : یعنی دیو بل مال په ناجائزه طریقه مه خوری، په دی کی دا یوه خبره دښه کولو وړده چی دقرآن کریم په الفاظو کی اَمْوَالَكُمْ راغلی دی، دکومو اصلی معنی چی خپل مالونه دی دا دی خبری ته اشاره ده چی که مثلاً بل څوك ستاپه مال کی دغسی ناجائز دخل او مداخلت وکی نوتاته به څومره درد رسیږی که دغه خیال ته دبل چاپه حق کی کوی نو ته به دا وګڼی چی دهغه مال تالاکول دخپل مال تالاکول دی،یوه بله اشاره دی طرف ته هم کیدی سی چی دبل مال په نا جائزه لاندی کول دی ته لارجوړول دی چی بل به هم دغسی ستامال لاندی کوی نوګویادبل په مال خیته اچول داسی سوه لکه پرخپل مال خیته اچول ، مثلاًڅوك په غوړوکی تیل ګډوی اوناجائزی پیسی پرګټی نوبل به په شیدوکی اوبه اوپه مساله کی خښتی لرګی اودچایوپه پاڼوکی ددنخودو پوستکی ګډوی او ترده به زیاتی پیسی ګټی نو دا دکم عقلی انتهاده چی یوسړی په یوشی کی په ګډون کولو سره ناجائزی لږی پیسی ګټی او دګډ کړل سوو شیانوپه اخستلو سره به شل چنده زیات تاوانوی.

بله خبره هم دخوښولو جوګه ده چی دخداوندی ارشاد الفاظ عام دی مطلب یی دا دی چی په باطلو او ناجائزو طریقو دبل مالونه مه خوری زور زبردستی مال اخستل په دی کی راځی په غلا اوداکه سره مال اخستل په کښی داخل سوه ، په سود جواری رشوت اوناجائزو سوداګانو اوناجائزی طریقی سره مال ګټل ټول په دی کی شامل دی که څه هم په دی کی ددواړو طرفو خوښی او رضاوی په دروغو ویلو یاد دروغو په قسمونو څه مال ځان ته کول یاداسی ګټه کول حرام اوباطل دی کوم چی شریعت بند کړي دی ، که څه هم په دی سره دسړ وینی پښوته تللی وی، دقرآن په الفاظوکی یوازی خوراك راغلی دی خومطلب یی هرقسم استعمال دی ، هغه اغوستل استوګنه وی اوکه بله طریقه دا دعربی یوه محاوره ده لکه چی په پښتوکی هم دامحاوره عامه ده وایی چی فلانی مال وخوړی که څه هم هغه مال دخوړلولایق نه وی بلکه مطلب یی دا وی چی مال دده په قبضه کی دی.

شانِ نزول: د دوو صحابه کرامو رضی الله عنهم پر یوه مځکه جګړه وسوه حضور ﷺ دشریعت مطابق مدعٰی علیه ته دقسم ورکولو څکه حکم ورکی چی دمدعی شاهدان نه وه قسم خوړلوته چی دغه سړی تیارسو

نو حضور ﷺ ورته نصیحت دپاره دا آیت واوروی ، اِنَّ الَّذِيْنَ يَشْتَرُوْنَ بِعَهْدِ اللّٰهِ وَاَيْمَانِهِمْ ثَمَنًا قَلِيْلًا (آلِ عمران ۷۷) دقسم په زور دمال دځان ته کولوپه دی آیت کی بدی بیان سوي ده ، نوځکه مدعٰی علیه

صحابی ﷺ دقسم کولو څخه ډډه وکړه او دغه مال یی مدعی ته پریښووی (روح المعانی ج۲ ص۷۰) نوداهغه واقعه ده دکومی په باره کی چی داآیت نازل سوپه دی کی په ناجائز طوردمال خوړل یاڅان ته کول حرام تاکل سوی دی او ددی په آخرکی د درواغو مقدمه جوړول په درواغو قسمونه خوړل په دروغه شاهدی کول یاشاهدی نیول یی په سختی سره بندکړل اوپروردګار زورنه پرورکړي ده ، فرمایی

وَتُدْلُوا بِهَآ إِلَى الْحُكَّامِ لِتَأْكُلُوا فَرِيقًا مِّنْ أَمْوَالِ النَّاسِ بِالْإِثْمِ وَأَنتُمْ تَعْلَمُونَ : مطلب دا چی دمالونو مقدمی حاکمانوته مه وړی چی دهغوی په ذریعه تاسی دخلکو دمالونو څه برخه دګناه په طریقه وخوری سره ددی چی پوه یاست چی ستاسی حق په دی کی نسته او د درواغو دعوه جوړوی د وَأَنتُمْ تَعْلَمُونَ څخه معلومه سوه که یوسړی په غلطی سره یوشی خپل حق وګنی او ددی دڅان ته کولو دپاره په عدالت کی مقدمه جوړه کی نو هغه ددی وعدی او زورنی لاندی نه راځی لکه حضورﷺ چی فرمایلی دی .

اِنَّمَا اَنَا بَشَرٌ وَّاَنْتُمْ تَخْتَصِمُوْنَ اِلَيَّ وَلَعَلَّ بَعْضُكُمْ اَنْ يَّكُوْنَ اَلْحَنَ بِحُجَّتِهٖ مِنْ بَعْضٍ فَاَقْضِيْ لَهٗ عَلٰى نَحْوِمَا اَسْمَعُ مِنْهُ فَمَنْ قَضَيْتُ لَهٗ بِشَيْءٍ مِّنْ حَقِّ اَخِيْهِ فَلَا يَاْخُذْهُ فَاِنَّمَا اَقْطَعُ لَهٗ قِطْعَةً مِّنَ النَّارِ .

یعنی زه یوانسان یم اوتاسی ماته خپلی مقدمی راوړی په دی کی دا هم کیدی سی چی یوڅوك خپله معامله په زیات رنګ اوروغن کی را وړاندی کړی اوزه په مطمئن سم اودهغه په حق کی فیصله وکړم نو یاد لری چی حقیقت خو پخپله معامله دار ښه پیژنی که چیری په واقع کی دا دهغه حق نه وی نوهیڅکله دی نه اخلی ځکه چی په دی صورت کی ده ته زه چی څه ورکوم نوهغه به دجهنم یوه ټوټه وی دحضورﷺ دی ارشاد ښیخی ښکاره کړه چی که چیری دمسلمانانو حاکم یاقاضی په غلطی یوه فیصله وکی نو دهغه په بنیاد دغه حق دغیرمستحق دپاره حلال نه سو او دمستحق دپاره حرامیږی نه ، مطلب دا چی عدالتی فیصلی دحلال اوحرام معیارنه دی که چیری څوك د درواغو په شاهدی په قسم یاپه تګی دبل حق دعدالتی فیصلی په واسطه کی لاندی کړی نو دهغه ګناه به دهغه په غاړه وی ، په کار دی چی هغه دی دآخرت حساب او دعلیم اوخبیر ذات ﷻ په عدالت کی خپله پیشی وریاده کی اوحق دی حقدار ته ورکړی .

دامام ابوحنیفه رحمه الله په نزد د درواغو دشاهدی یاقسم پربنیاد دقاضی په فیصله دهغه معاملو دتړلو پریکولو یادهغه دحل اوحرمت احکام جاری کیږی په کوموکی چی تړل یاپریکیدل کیدی سی اوقاضی ته هم په هغه کی دشریعت له مخی اختیارات حاصل وی خو د درواغو دقسم یادشاهدی ګناه به ددغه نفر په سر وی .

(دحلال مال برکتونه او دحرام مال بي برکتي)

دحرام مال څخه دڅان ساتلو او دحلال مال دحاصلولو تاکیدپه مختلفو سرخطونو سره قرآن کریم کړي دی په یوه آیت کی دا اشاره سوي ده چی انسان په عمل او اخلاقو کی دحلال خوراك اوڅښاك ډیر دخل

او اثر دی که چیری خوراك اوچښاك حلال نه وی نو بیا دښوخویونو اونیکو کارونو کول دیرگران دی ارشاد دی ، يٰاَيُّهَا الرُّسُلُ كُلُوْامِنَ الطَّيِّبَاتِ وَاعْمَلُوْا صَالِحًا اِنِّىْ بِمَا تَعْمَلُوْنَ عَلِيْمٌ : ای دانبیاؤ ټولیه ؛ حلال اوپاك شیان خوری او نیك عمل کوی زه ستاسی دعملونو دحقیقت څخه خبر یم ، په دی آیت کی دا اشاره ښکاری چی نیك عملونه هلته کیدی سی کله چی دانسان خوراك اوچښاك حلال وی اوپه یوه حدیث کی نبی کریم ﷺ دا خبره په ډاگه کړی ده چی دحلال مال دخوراك حکم یوازی پیغمبرانوته نه دی بلکه ټولو مسلمانانوته دی او ددی حدیث په آخر کی یی داهم فرمایلی دی چی دحرام مال دخوړونکی دعانه قبلیږی ډیر خلگ په عبادت کی ډیره خواری کوی ، بیادالله ﷻ په مخکی ددعا لاسونه خپر وی دیارب یارب نعری وهی مگر خوراك یی حرام چښاك یی حرام لباس یی حرام وی نو دهغوی دا دعابه څنگه قبوله سی؟

دنبی کریمﷺ ډیرتعلیمات اوهدایات په دی کی راغلی دی چی امت دی حلال استعمالوی اودحرامو څخه دی ځان ساتی ، په یوه حدیث کی یی ارشاد فرمایلی دی چی چاحلال وخوړل اودسنتو مطابق یی عمل وکی او خلگ دهغه دضررونو څخه بچ سول نو هغه به جنت ته ځی صحابه کرامو ﷺ عرض وکی چی یارسول الله ؛ نن صباخو داحالات ستاپه امت کی عام دی زیات مسلمانان ددی پابندی ، هغه ﷺ وفرمایل هو؛ په راتلونکی هره زمانه کی به داسی خلگ وی چی ددی احکامو پابندی به کوی (داحدیث ترمذی روایت کړی دی اوصحیح یی ورته ویلی دی)

په یوه بل حدیث کی ارشاددی چی نبی کریم ﷺ حضرت عبدالله بن عمر ﷺ ته وفرمایل چی څلورداسی خویونه دی چی هغه په تاسی کی ترڅووی نوتاسی ته بس دی که په دنیاکی نور هیڅ هم درسره نه وی ، هغه څلور خویونه دا دی ، ۱ ، دامانت حفاظت (ساتل) ۲ ، رښتیا ویل ۳ ، ښه خوی ۴ ، په خوراك کی دحلالوغم (کوشش) کول .

حضرت سعدبن ابی وقاص ﷺ دنبی کریم ﷺ څخه خواست وکی چی زمادپاره دعاوکه چی زه مقبول الدعاء سم (یعنی هره دعامی قبلیږی) هغه ﷺ وفرمایل چی ای سعده ؛ خپل خوراك حلال اوپاك جوړکړه نو مستجاب الدعوات به سی ، اوقسم می دی وی په هغه ذات دچاپه قبضه کی چی دمحمد ﷺ ځان دی ، بنده چی کله په خیټه کی حرامه گوله واچوی نو ترڅلویښتو ورځو دهغه هیڅ عمل نه قبلیږی اودکوم سړی غوښه چی دحرام مال څخه جوړه سوی وی نو په هغه سره خو هم دجهنم اور جوړیږی (یعنی د اور سره مناسبه ده)

حضرت عبدالله بن مسعود ﷺ فرمایی چی نبی کریم ﷺ وفرمایل په هغه ذات می دی قسم وی دچاپه قبضه کی چی زماځان دی چی بنده ترهغه مسلمان کیدی نه سی ترڅو چی دهغه زړه او ژبه مسلمان نه سی ، او ترڅوچی دهغه همسایه دهغه دضررونو څخه محفوظ نه سی ، اوکله چی یوبنده حرام مال

خوری اوبیایی خیرات کوی نو هغه نه قبلیږی اوکه چیری دهغه څخه څه خرڅوی نو برکت به یی نه وی اوکه چیری وارثانوته یی پریږ دی نو دجهنم په طرف دهغه دتلو توښه وی بیشکه الله ﷻ په بدشی بدعمل نه مینځی خوپه ښه عمل سره بد عمل مینځی .

(په قیامت کي دڅلورو بنده څخه پښتنه ضروري پوښتني)

حضرت معاذبن جبل ﷺ فرمایی چی حضور ﷺ فرمایلی دی ، مَازَالُ قَدَمَا عَبْدٍ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ حَتّٰى يُسْأَلَ عَنْ اَرْبَعٍ عَنْ عُمْرِهٖ فِيْمَا اَفْنَاهُ وَعَنْ شَبَابِهٖ فِيْمَا اَبْلَاهُ وَعَنْ مَالِهٖ اَيْنَ اِكْتَسَبَهٗ وَفِيْمَا اَنْفَقَهٗ وَعَنْ عِلْمِهٖ مَاذَا عَمِلَ فِيْهِ (البیهقی والترغیب)

په میدان محشرکی به دقیامت په ورځ هیڅ یوبنده دخپله ځایه نه ښوری، ترڅوچی دهغه څخه دڅلورو سوالونو جواب نه وی اخستل سوی یو دا چی هغه خپل عمرپه کوم کارکی ختم کی دوهم داچی هغه خپله ځوانی په کوم شغل (مشغولتیا) کی تباه کړله دریم داچی خپل مال یی دکومه ځایه وګټی اوپه کوم ځای کی یی مصرف کی اوڅلورم داچی په خپل علم یی ترڅومره عمل کړی وو.

حضرت عبدالله بن عمر ﷺ فرمایی چی نبی کریم ﷺ یو وار خطبه وویله چی په هغه کی یی وفرمایل چی ای دمهاجرینو ټولیه ! پنځه خویونه داسی دی چی دهغه په باره کی دالله ﷻ څخه زه پناه غواړم هسی نه چی په تاسی کی پیداسی ، یو خو دا چی په کوم قوم کی بی حیایی خپره سی نو پرهغوی طاعون وباګانی او داسی نور نوی نوی رنځونه ومبتلول سی چی دهغوی پلرونو اونیکونوبه هم نه وی اوریدلی، بله داچی په کوم قوم کی دکم تللو (پیمانه کولو) اوکم ګزولومرض پیداسی نو هغوی په قحطی ګرانی خواریو تکلیفونو اودحاکمانو په ظلم کی راګیرسی ، دریم دا چی کوم قوم زکوٰة نه ورکوی نو پرهغوی بارانونه بندسی اوڅلورم دا چی کوم قوم دالله ﷻ او دهغه درسول ﷺ سره کړی وعده اوقول مات کړی نوالله ﷻ په دغه قوم یوپردی (بهرنی) دښمن وګماری چی دهغوی مال به په ناحقه پریکوی اوپنځم دا چی دکوم قوم واکمن خلګ دکتاب الله په قانون فیصله نه کوی او دالله ﷻ نازل کړی احکام دهغه په زړه پوری نه وی نوالله ﷻ هغوی په خپل مینځ کی په جنګ جګړو اویو دبل څخه په کرکه کولواخته کی (دا روایت ابن ماجه اوبیهقی اونورو نقل کړي دی اوحاکم دمسلم پرشرط دی ته صحیح ویلی دی) الله ﷻ دی مونږ ته اوټولو مسلمانانوته ددی آفتونو څخه دمحفوظ پاته کیدو کامل توفیق راکړی ، وَاٰخِرُ دَعْوَانَا اَنِ الْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعٰلَمِيْنَ .

يَسْـَٔلُوْنَكَ عَنِ الْاَهِلَّةِ ۗ قُلْ هِىَ مَوَاقِيْتُ لِلنَّاسِ وَالْحَجِّ ۗ وَلَيْسَ الْبِرُّ بِاَنْ تَاْتُوا

تاڅخه پوښتنی حال دمیاشتو وو وایه چی دانیټی دی دپاره دخلقو او دحج اودانیکی نه ده چی راځی کورونوته

الْبُيُوتَ مِنْ ظُهُورِهَا وَلَٰكِنَّ الْبِرَّ مَنِ اتَّقَىٰ ۗ وَأْتُوا الْبُيُوتَ

له طرف دشاګانو ددی او لیکن نیکي دا ده چې څوک وبیریږي دالله څخه اوراځی

مِنْ أَبْوَابِهَا ۚ وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿۱۸۹﴾ وَقَاتِلُوا فِي سَبِيلِ

کورونو ته په دروازو ددی ، او وبیریږي دالله ﷻ څخه دی دپاره چې تاسی مراد ته ورسیږي ، اوجنګ کوی په

اللَّهِ الَّذِينَ يُقَاتِلُونَكُمْ وَلَا تَعْتَدُوا ۚ إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ

لاره دالله تعالی کی هغه خلقو سره چې جنګیږي تاسی سره او مه کوی زیاتوب په چا ، بیشکه الله ﷻ نه خوښوی

الْمُعْتَدِينَ ﴿۱۹۰﴾ وَاقْتُلُوهُمْ حَيْثُ ثَقِفْتُمُوهُمْ وَأَخْرِجُوهُمْ

زیاتوب کوونکی ، او وژنی دوی چې کوم ځای کی یی را لاندی کړی او هغوی بهرته وباسی

مِنْ حَيْثُ أَخْرَجُوكُمْ ۚ وَالْفِتْنَةُ أَشَدُّ مِنَ الْقَتْلِ ۚ وَلَا تُقَاتِلُوهُمْ

دکوم ځای څخه چې ویستلاست دوی تاسی او دین څخه اړول زیات سخت دی له قتله او مه جنګیږي دوی سره

عِنْدَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ حَتَّىٰ يُقَاتِلُوكُمْ فِيهِ ۖ فَإِنْ قَاتَلُوكُمْ

په خوا دمسجدحرام کی ترڅوچې دوی نه جنګیږي تاسی سره په دی کی ، بیا که دوی پخپله جنګیږي تاسی سره

فَاقْتُلُوهُمْ ۗ كَذَٰلِكَ جَزَاءُ الْكَافِرِينَ ﴿۱۹۱﴾

نو وژنی تاسی دوی ، هم دغه ده سزا دکافرانو

دآیتونو تړون: دلَيْسَ الْبِرَّ په تشریح کی بیان سوی دی چې تردی وروسته به دسوره بقره تر آخره پوری د اَبْوَابُ الْبِرّ بیان وی چې په ډیرو ضروری احکامو شرعیه وو باندی به مشتمل وی په دی کی اول حکم دقصاص وو دوهم دوصیت دریم اوخلورم دروژی او دهغه سره دترلومسئلو ، پنځم داعتکاف اوشپږم دحرام مال څخه دساتنی وو اوس په دی دوو آیتونو کی دحج اوجهاد دحکمونو اومسئلو بیان دی اودحج ترحکم مخکی دا وښوول سوه چې په روژه اوحج کی به دسپوږمی ورځو اومیاشتو اعتبار وی.

لغات: اَهِلَّة د هِلَالٌ جمع ده، دسپوږمی دمیاشتی دمخکنیو څوشپو سپوږمی میاشت بلل کیږی، مَوَاقِيْتُ دمیقات جمع ده دمیقات معنی یوازی وخت دی یا دوخت آخری برخه ده (قرطبی)

دتفسیر لنډیز

(اووم حکم په حج اونوروکي دسپوږمي حساب ته اعتباردی)

(څه سرې) تاسی ته د (دی) میاشتو (په هره میاشت دکمیدو او زیاتیدو د) حالت (او په هغوکی دنغښتو فائدو) تحقیقات کوی تاسی ووایاست چی (ددی فائده دا ده چی) دغه میاشت (دخپلو ددی کمیدو او زیاتیدو په لحاظ خامخا یادپاره دآسانتیا) دنیتو دپیژندلویوه ذریعه ده دخلګو (داختیاری معاملو مثلاً دعدی اودحقوقو دمطالبی) دپاره او (دغیراختیاری عباداتو مثلاً) حج (زکوٰة اوروژی اونورو دپاره)

(اتم حکم دجاهلیت درواج اصلاح)

داسلام څخه مخکی څه خلق به دحج داحرام دتړلوڅخه وروسته که چیری په احرام کی به دڅه ضرورت دپاره خپل کورته ورتلل نو په دروازه به یی دابدګڼل دشاپه دیوال کی به یی سوری وکی اودهغه څخه به یی دننه ورتلل بهترګڼل ، الله ﷻ دحج دبیان کولوڅخه وروسته په دی لړکی ارشادفرمایی ، اوپه دی کی هیڅ بهتری نسته چی (خپلو) کورونوته دهغه دشا د اړخه ورځی لیکن بهتری دا ده چی څوک (دلته دحرامو (شیانوڅخه) وساتل سی او (کله چی د دروازی په لار کورونوته دننه ورتلل حرام نه دی نو ددی څخه ځان ساتل هم ضروری نه سو که ورتلل غواړی) کورونوته دهغه په دروازو ورځی او (بنیادی خبره خو دا ده چی) دخدای څخه وبیریږی (نوالبته) امیددی چی تاسی (به په دواړو جهانونوکی) بریالی سی.

(نهم حکم دکفارو سره جنګ)

دشپږمی هجری کال دمیانی (ذی القعده) په میاشت کی دعمری اداکولوپه قصدحضور ﷺ مکی معظمی ته تشریف یوړی دغه وخت مکه معظمه لاد کفاروپه قبضه اوحکومت کی وه دی خلګوحضور ﷺ او دهغه ملګری ﷺ دمکه مکرمه دننه ورتلوته پری نه ښوول اووي ویل چی په راتلونکی کال کی دعمری د ادا کولو دپاره تشریف راوړی ، دغه شان په اووم کال دهجرت دمیانی په میاشت کی بیاهغه ﷺ په دی اراده تشریف یوړی لیکن دهغه ﷺ مسلمانانو ملګرو ﷺ ته دا اندیښنه وه چی کیدی سی مشرکان خپله خبره ماته کی اومقابلی اوجنګ ته تیارسی په داسی حال کی چپ پاته کیدل هم ښه نه دی اوکه مقابله وسی نو دذی قعدی په میاشت کی به جنګ کول راسی او دا په هغه څلورو میاشتوکی حساب ده په کومو کی چی جنګ کول تردغه وخته حرام اوبند وو ، دا څلورمیاشتی ذی القعدة ذی الحجة محرم او رجب وی ، غرض دا چی مسلمانان په دی تردد اوپریشانی کی وه نوالله ﷻ دا آیتونه نازل کړل چی په سبب ددی چی تاسی خاصه وعده کړي ده د دوی سره ددی په خاطرتاسی ته اول وار دجنګ دپیل کولو اجازه نسته خو که دغه خلقو وعده ماته کړه اوستاسی سره جنګ کولو ته تیارسوه نوتاسی بیخی بی فکره اوسی) اوبی (فکره) تاسی (هم) جنګیږی دالله په لارکی (یعنی په دی نیت چی دغه خلک ددین مخالفت کوی) ددغه خلګوسره چی (وعده ماته کی) ستاسی سره جنګ روان

کړی او (دغسی دوعدی) ترحدمه تیریږئ (چی وعده ماته کړئ اوپه جنګ سئ) واقعی الله (دشرعی قانون) دحدڅخه تیریدونکی نه خوښوی او (کله چی هغوی په خپله وعده ماته کی نوکه غواړی په داده زړه) هغوی وژنی کوم ځای یی چی رالاندی کی او (که غواړی) هغوی (دمکی څخه) دباندی وباسی دکوم ځای څخه چی هغوی تاسی (تنګ کړی واست اوتکلیفونه یی درکړی وه) په وتلو (اوپه هجرت کولویی) مجبوره کړی واست او (که تاسی دهغوی څخه مرګ ژوبله وکی اودوطن څخه یی دباندی وباسی نوبیا به هم دعقل په موجب دوی پړه وی څکه چی وعده دوی ماته کړي ده چی ډیرغټ ورانی دی اوداسی) ورانی (په ضررکی) ترقتل (اوتر ایستلو) ډیرسخت دی (څکه چی ددغه قتل اوایستلو باعث هم دهغوی خپل ورانی دی) او (دهغوی سره په جنګ کی ستاسی پیل کول دوعدی ماتولوڅخه زیات یوبل بندیز لری هغه دا دی چی حرم شریف یعنی مکه او دهغه ګیرچاپیره دډیرعزت ورځای دی چی په هغه کی جنګ کول دهغه بی احترامی ده نو ددی وجی حکم ورکول کیږی چی) دهغوی سره دمسجدحرام په خوا (اوشا) کی (چی په حرم بلل کیږی) جنګ مه کوی ترڅوچی هغه خلګ هلته ستاسی سره په خپله ونه جنګیږی ها! که چیری هغوی (کفار) پخپله دجنګ کولو انتظام وکی نو (دغه وخت بیاتاسی ته هم اجازه ده چی) تاسی (هم) هغوی ووژنی دداسی کافرانو (چی په حرم کی جنګیږی) هم داسی سزا ده.

علوم او مسئلې: په مخکی آیت کی دصحابه کرامو ﷺ یوسوال اودالله دطرفه دهغه دجواب ذکردی امام المفسرین حضرت عبدالله بن عباس ﷺ فرمایی چی دنبی کریم ﷺ دصحابه کرامو ﷺ یوخاص شان دا دی چی هغوی دحضور ﷺ دهیبت اوجلال په وجه دهغه ﷺ څخه ډیرکم سوالونه کړي دی ، بل طرف ته نورو امتونو دخپلو پیغمبرانو څخه ډیر سوالونه کړي دی ، اوداسی ادب یی نه دی کړی ، دحضرت ابن عباس ﷺ دویناپه مطابق په قرآن کریم کی دصحابه کرامو ﷺ دڅوارلسو ۱۴ سوالونو ذکر راغلی دی اولنی سوال : وَاِذَا سَاَلَكَ عِبَادِیْ اوس مخکی تیرسو ، دوهم سوال دا دی نور شپږ سوالونه به هم په سورة بقره کی راځی او پاته نورشپږ سوالونه په مختلفو سورتونوکی ذکر دی، په دی اوسنی آیت کی دصحابه کرامو ﷺ دهغه سوال ذکر دی کوم چی یی دحضور ﷺ څخه د اَهِلّه دمخکنیو شپو دمیاشتی په باره کی په داډول کړی ووچی ددی شکل دلمرڅخه مختلف دی څکه چی داخومخکی نری وی، بیا کرار کرار غټیږی چی پوره ګول سی نوبیاکرار کرار دغه شان په کمیدوسی، اوس داسوال پردی بناکیدی سی چی صحابه کرامو ﷺ ددی حقیقت پوښتی اوپه دی هم بنا کیدی سی چی ددی حکمت اومصلحت یی پوښتی مګر په جواب کی دحکمت او مصلحت بیان دی ، اوس که داپوښتنه دحکمت اومصلحت په باره کی وی نو دا جواب هم دسوال په مطابق وسو اوکه داسوال دحقیقت په باره کی وی (چی کوم دصحابه کرامو ﷺ دشان سره سمون نه خوری) خوبیاهم دحقیقت نبررلو په ځای یوازی دحکمت اومصلحت په بیانولوکی دی خبری ته اشاره ده چی دآسمانی

شیانو(لکه لمرسپوږمی اونور) حقیقتونه معلومول دانسان دوس څخه وتلی دی او دی ته ددین اودنیا هیڅ یوکار بندهم نه دی ګویا الله ﷻ په داسی ډول جواب ورکولو سره خپلو بندګانوته دا ادب وروښووی چی دحقیقت معلومولو سوال کول بی فائدی دی سوال داسی کول په کار دی چی دمیاشتی سپوږمی په غټیدوکمیدو او پټیدوښکاره کیدوسره زموږ کمی کمی فائدی تړلی دی ، نو جواب یی درسول الله ﷺ په ذریعه دا دی چی دسپوږمی میاشتی سره ستاسی دا تړلی دی چی ددی په ذریعه تاسی ته دخپلو معاملو اومعاهدو نیتی ټاکل او دحج ورځی معلومول آسان سی .

(دسپوږمي اولمر دحساب شرعي حيثيت)

ددی آیت څخه خو دومره معلومه سوه چی دسپوږمی څخه تاسی ته دنیټو اومیاشتو حساب معلومیږی پرکومو چی ستاسی معاملی حج اونور عبادتونه موقوف دی، هم دامضمون په سورت یونس (آیت ۵) کی داسی دی ، وَقَدَّرَهُ مَنَازِلَ لِتَعْلَمُوا عَدَدَ السِّنِينَ وَالْحِسَابَ : ددی څخه معلومیږی چی دسپوږمی مختلف منزلونه اوحالات بدلیدل دکلونو میاشتو اونیټو دمعلومولو فآئده ورکوی، مګرپه سورة بنی اسرآئیل (آیت ۱۲) کی دا فآئده اخیستل دلمرڅخه هم څه داسی ثابتیږی (لکه چی روح المعانی لیکی)

فَمَحَوْنَا آيَةَ اللَّيْلِ وَجَعَلْنَا آيَةَ النَّهَارِ مُبْصِرَةً لِتَبْتَغُوا فَضْلاً مِنْ رَبِّكُمْ وَلِتَعْلَمُوا عَدَدَ السِّنِينَ وَالْحِسَابَ .

بیاموږ ورکه کړه نمونه دشپی اودلیدلو مو جوړه کړه نمونه دورځی ددی دپاره چی تاسی ولټوی دخپل رب فضل اوچی معلوموی شمیر دکلونو اوحساب، ددی دریم آیت څخه که څه هم داثابته سوه چی دکلونو اومیاشتو اونور حساب دلمرڅخه هم لګیدی سی، خو دسپوږمی په معامله کی کوم الفاظ چی قرآن کریم استعمال کړي دی ددی څخه واضحه اشاره دی طرف ته راوزی چی په اسلامی شریعت کی حساب هم دسپوږمی مقرر دی خاص کر په هغه عبادتونوکی دکومو تعلق چی دخاصو میاشتو اودهغه دتاریخونو سره دی لکه درمضان روژه دحج میاشتی دحج ورځی محرم شبِ برات اونورو سره چی کوم حکمونه متعلق دی هغه ټول درویت هلال په باره کی کړل سوي دی ولی چی په دی آیت کی دهِيَ مَوَاقِيْتُ لِلنَّاسِ وَالْحَجِّ په ویلو سره دا وښوول سوه چی دالله ﷻ په نزد حساب هم دسپوږمی معتبر دی که څه هم دلمر څخه هم حساب معلومیدی سی .

اسلامی شریعت دسپوږمی حساب دهرقسم عامو خلکو دآسانی دپاره ټاکلی دی په لمرحساب کول هرچاته څکه ډیرګران وی چی هغه رصدی آلاتو اودریاضی په قواعد موقوف دی ، مطلب یی دا سو چی دعباداتو په باره کی دسپوږمی حساب یی فرض وټاکی اوپه نورو معاملو تجارت اونوروکی یی هم دا څکه خوښ کی چی دا داسلامی عبادت ذریعه بلکه داسلام یوخصوصی نښانه ده که څه هم دلمر حساب یی ناروا کړی نه دی خو ددی دپاره شرط دا دی چی ددی حساب په مقابله کی خلګ دسپوږمی حساب بیخی هیر نه کی څکه چی په داسی کولو سره به بیاپه عبادتونو روژو اوحج کی خلل راځی،

زمونږ په ټولو دفتري کاروباري بلکه شخصي معاملوکي په داسې ډول شمسي حساب داسلامي غيرت څخه هم خلاف دی دکوم په مقابله کې چې دسپوږمۍ حساب بالکل داسې پريښوول سوي دی چې داسلامي مياشتو نومونه قدر هم اکثرو مسلمانانوته يادنه دی نوکه چيری دفتري کاروبار اومعاملې پرشمسي حساب په دی غرض موقوف ګڼل کيږي چې ددی ترون دغير مسلمو سره هم وی نوخيردی ، خوکم ازکم داسلامي غيرت تقاضا دا ده چې په خپلو روزمره ذاتي کارونو اوذاتي خط اوکتابت کې دسپوږمۍ حساب څکه وسی چې په داسې کولوبه دفرض اداکولو ثواب هم وسی.

مسئله: د لَيۡسَ الۡبِرُّ بِاَنۡ تَاۡتُوا الۡبُيُوۡتَ مِنۡ ظُهُوۡرِهَا : دآيت څخه دا مسئله هم معلوميږي چې هغه شی يا کار ضروري ګڼل ناروا دی کوم چې شريعت ضروري نه ګڼی ، هم دارنګه دهغه کار ياشي ناجائز ګڼل ګناه ده کوم چې شريعت رواګڼی، دبدعتونو دناروا کيدو اصلي باعث هم دغه دی چې ددی په زور روا شيان اوچاري ناروا ګرځول کيږي، لکه څنګه چې به دغه خلک په احرام کې خپلو کورونوته په دروازه راتلل ناروا ګڼل اوپه شريعت کې روا وو ، دکورونو دشاپه موری کې راتلل به يې ضروري ګڼل اوپه شريعت کې ضروري نه وو.

(نهم حکم دجهاد اود جنګ)

دټول امت پردی اتفاق دی چې مدينې منورې ته ترهجرت کولو څخه مخکې مسلمانانوته دکفارو سره دجهاد کولو بنديز اودصبرمعافي اودرګرز کولو ښوونه وه دهجرت دوخت څخه دا اولنی آيت دی چې په کې دجهادکولوحکم وسولکه چې ربيع بن انس ﷺ اونوروااکثرو صحابه وُ ﷺ اوتابعينو ﷺ فرمايلي دی ، دجهادپه باره کې دحضرت ابوبکرﷺ دا آيت ، اُذِنَ لِلَّذِيۡنَ يُقٰتَلُوۡنَ بِاَنَّهُمۡ ظُلِمُوۡا (الحج ۳۹) اولنی ښوول په دی بناء دی چې دا دجهادپه مخکنيو آيتونوکی شمار دی نه داچې بيخی اولنی دی په دی آيت که څه هم دا حکم دی چې مسلمانان دی يوازې دهغه کفاروسره جنګ کوی کوم چې دجنګ دپاره راغلي وی، داسې کفارپه جهادکې وژل ناروا دی چې هغوی شل ګوډ معذوره وی دغه دکفارو سره خواري اومزدوري کوی خو په جنګ کې ورسره شريك نه وی دکفارو ماشومان ښځی دهغوی راهبان پادريان بامبړان اونور چې په جنګ کې نه شريکيږي، داشرط څکه ضروري دی چې فقهاء کرام ﷺ دهغه ښځو بوډاګانو پادريانو بامبړانو اونورو قتلول هم رواګڼی کوم چې دکفاروسره په جنګ کې دمسلمانانو په مقابله کې شريك وی يادڅه قسم ملاتړ يااماداد ورسره په جنګ کې کوی ، څکه چې دوی په ، اَلَّذِيۡنَ يُقَاتِلُوۡنَكُمۡ کې داخل دی ، مظهری (ج۲ ص۲۱۲) قرطبی (ج۲ ص ۳۴۸ ۳۴۹) جصاص (ج۱ ص۳۰۲)

په دی باره کې دنبی کريم ﷺ هغه هدايات ډير واضح دی کوم به يې چې دجهادپه موقع صحابه کرامو ﷺ ته ورکول لکه په صحيح بخاري اومسلم کې حضرت عبدالله بن عمرﷺ روايت کوی ، نَهٰی رَسُوۡلُ

الله ﷺ عَنْ قَتْلِ النِّسَآءِ وَالصِّبْيَانِ، حضور ﷺ دښځو اوماشومانو دوژلو څخه منع کړي ده ،اوپه ابوداود کې دحضرت انس ﷺ په روایت سره راغلې دي چې نبي کریم ﷺ په جهاد روانو صحابه کرامو ﷺ ته داهدایت ورکړی ووچې ، تاسې دالله تعالی په نوم او درسول ﷺ په ملت دجهاد دپاره ځې ، څوك بوډا کمزوری کوچنی ماشوم اوڅوك ښځه مه وژنې (مظهري ج۲ ص۲۱۲)، یزیدبن ابی سفیان ﷺ چې ابوبکر ﷺ دشام ملك ته لیږی نوورته یې داهدایت کړی ووچې عابدان راهبان اودکافرانو مزدوران هم مه وژنې ترڅو چې داکسان په جنگ کې برخه نه اخلي (قرطبي ج۲ ص ۳۴۸)

د ، وَلاَ تَعْتَدُوْا څخه جمهور مفسرین ﷺ هم دامطلب اخلي چې په جنگ کې تاسې داسې تیری او زیاتوب مه کوی چې ښځې ماشومان اونور هم وژنې ، وَاقْتُلُوهُمْ حَيْثُ ثَقِفْتُمُوهُمْ وَأَخْرِجُوهُم مِّنْ حَيْثُ أَخْرَجُوكُمْ : دتفسیر په خلاصه کې بیان وسو چې دا آیت هغه وخت نازل سوي دی کوم وخت چې دصلح حدیبیه څخه وروسته دهغه دیره شرط په وجه حضور ﷺ اوصحابه کرام ﷺ دعمری دقضا راوړلو دپاره مکې شریفې ته روانیدل اوصحابه کرامو ﷺ داشك ښکاره کې چې دکفارو دوعدې اوقول اعتبار نسته ، هسې نه چې هغوی جنگ ته تیارسي نو مونږ ته بیاڅه په کار دي؟ ددې په جواب کې ددې آیت الفاظو دا اجازه ورکړه چې که هغوی جنگ کوی نوتاسې هم هغوی چې کوم ځای پیداکې نووژنې یې اوکه وس موور نو دمکې مکرمې څخه یې وباسې لکه چې څنگه هغوی مسلمانان دمکې مکرمې څخه ایستلی وه

او دمکې مکرمې په ټوله زمانه کې مسلمانان دکفارو سره دجنگ کولوڅخه منع سوی وه ، تل ورته دمعافی اودرگذر کولو ښوونه کول کیده ددې آیت په نازلیدو دصحابه کرامو ﷺ داخیال ووچې دکفارو قتلول بد اومنع دی نو ددې خیال دختمولو اولیرې کولو دپاره یې داوفرمایل ، وَالْفِتْنَةُ أَشَدُّ مِنَ الْقَتْلِ یعنی دامنل سوی خبره ده چې دچاقتلول سخت اوبدکاردی مگر دمکې دکفارو په خپل کفر اوشرك ټینگ پاته کیدل اومسلمانان دعبادت اوحج او عمری اداکولو څخه بندول تردغه هم زیات سخت کار دی چې دهغه څخه دځان ساتلو دپاره دهغوی دوژلو اجازه ورکول سوه، په آیت کې دذکر سوی لفظ ، وَالْفِتْنَةُ : مطلب کفر شرك اومسلمانان دعبادت څخه بندول دی (جصاص ج۱ ص۳۰۴) قرطبي ج۲ ص ۳۵۱ او نور) په آیت کې ذکروه چې هرځای موکفار پیداکړل وژنئ یې نو دتخصیص دپاره یې وفرمایل (وَلاَ تُقَاتِلُوهُمْ عِندَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ حَتَّى يُقَاتِلُوكُمْ فِيهِ) چې دمسجدِ حرام په خوا اوشا دمکې مکرمې په ټول حرم کې تاسې ددغه خلکو سره ترهغه جنگ مه کوی ترڅوچې هغوی ستاسې سره جنگ نه وی شروع کړی .

مسئله: دمکې مکرمې په حرم کې دښکاری حیوان وژل هم ناروا دی انسان خولا پریږده لیکن جمهور فقهاء رحمة الله علیه په دې متفق دي چې دخپل ځان دساتنې دخاطره چې څوك حمله پر وکې نوپه حرم

کې هم دهغه سره جنګ کول روا دي.

مسئله: ددې آيت څخه دا هم معلوميږي چې خاص دمکې په ټول حرم کې جنګ او جهاد شروع کول منع دي، په نورو ځايونو کې جهاد شروع کول هغسې روا دي څنګه چې دفاعي جهاد ضروري دي.

فَإِنِ انْتَهَوْا فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿۱۹۲﴾ وَقَاتِلُوهُمْ حَتَّىٰ لَا تَكُونَ فِتْنَةٌ وَيَكُونَ

بيا که چيرې هغوی منع سو نو بيشکه الله ﷻ بخښونکی او ډير مهربانه دی، او جنګيږئ هغوی سره تردې چې پاته

الدِّينُ لِلَّهِ ۖ فَإِنِ انْتَهَوْا فَلَا عُدْوَانَ إِلَّا عَلَى الظَّالِمِينَ ﴿۱۹۳﴾

نه سي فساد، او پاته سي حکم دالله تعالی بيا که چيرې هغوی منع سو نو په چا هم زياتوب نسته مګر په ظالمانو

الشَّهْرُ الْحَرَامُ بِالشَّهْرِ الْحَرَامِ وَالْحُرُمَاتُ قِصَاصٌ ۚ فَمَنِ

دعزت والا مياشت په بدل (مقابل) دعزت والا مياشت او ادب ساتلو کې بدله ده، بيا

اعْتَدَىٰ عَلَيْكُمْ فَاعْتَدُوا عَلَيْهِ بِمِثْلِ مَا اعْتَدَىٰ عَلَيْكُمْ ۚ

چا چې زياتوب وکی په تاسې نو زياتوب وکړئ تاسې په هغه څنګه چې هغه زياتوب کړی دی په تاسې

وَاتَّقُوا اللَّهَ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ مَعَ الْمُتَّقِينَ ﴿۱۹۴﴾ وَأَنْفِقُوا فِي

او وبيريږئ دالله ﷻ څخه او پوهه سئ چې الله تعالی د پرهيزګارو سره دی، په لار دالله تعالی کې

سَبِيلِ اللَّهِ وَلَا تُلْقُوا بِأَيْدِيكُمْ إِلَى التَّهْلُكَةِ ۛ وَأَحْسِنُوا ۛ

او مه اچوئ خپل ځان په هلاکت کې او نيکي کوئ

إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ ﴿۱۹۵﴾

بيشکه الله ﷻ خوښوي نيکي کوونکي.

دتفسير لنډيز: بيا که چيرې (دجنګ دشروع کولو څخه وروسته هم) هغه خلګ (يعنې دمکې مشرکان دخپل کفر څخه) منع سي (او اسلام قبول کی) نو (دهغوی اسلام به بې قدره نه ګڼل کيږي بلکه) الله به (دهغوی هغه تير کفر) وبخښي او (دبخښني سره بې شميره نعمتونه به ورکی او پر دوی به) مهرباني (هم) وکی او (که چيرې هغه خلګ اسلام رانه وړي نو که څه هم دنورو کفارو دپاره اسلامي قانون دا دی چې

هغوی داسلامی حکومت حکم ومنی اوجزیه قبوله کی نو دهغوی وژل روانه دی بلکه دهغوی دټولوحقونو حفاظت پراسلامی حکومت لازم سی مګرداهل عربو دکفارو دپاره دجزیی قانون نسته، دهغوی دپاره یوازی دوی لاری دی یاخوبه اسلام راوړی اویابه وژل کیږی نو په دی وجه) دهغوی سره ترهغه جنګیږی چی (په هغوی کی) دعقیدی پلیتی (شرک) پاته نه سی او (دهغوی) دین (خالص) هم دالله سی (اودچا ددین اومذهب خالص (هم) دالله کیدلو مطلب دا دی چی هغه اسلام قبول کی) اوکه چیری هغه خلګ (دکفر څخه) راواوړی (چی دهغه ذکرهم اوس سوی دی نو (په آخرت کی دبخښنی اورحمت دجوګه کیدوسره سره دهغوی دپاره تاسی ته په دنیا کی داقانون ښوول کیږی چی دسزا) سختی پرچا نه سی کولی بغیردبی انصافو خلګو (چی دبی انصافی په طریقه دخدای ﷻ احسانات هیرکی اوکفر اوشرک کوی کله چی هغوخلګو اسلام راوړی نوبی انصافه پاته نه سوه ددی وجی دقتل غوندی دسختی سزاحکم هم پاته نه سو، او ای مسلمانانو! تاسی داشك شبهه اوفکرمه کوی چی ګوندی کفار دعوه ماته کی نودمیانی په (حرامه) میاشت کی به بیاتاسی هم ورسره جنګ کوی څکه چی) عزت منده میاشت (دکفارو سره دجنګ کولو څخه ستاسی بندوونکی) ده په بدل (ددی چی ددې) عزتمندی میاشتی (په وجه هغوی هم ستاسی سره جنګ نه کوی) او (وجه دا ده چی) دا عزتونه (لحاظونه) خودبدل شیان دی (څوك چی ستاسی سره دعزتونو لحاظ ساتی نو تاسی هم لحاظ ساتی او) چی په تاسی (دداسی حرمتونو لحاظ ونه کی) زیاتی وکی نو تاسی هم پرهغه زیاتی کوی لکه چی هغه پرتاسی زیاتوب کړي دی (او ددی ټولو حکمونوپه ځای را وړلوکی) دالله څخه وبیریږی (چی په هیڅ خبره کی دقانون ترحد ور وا نه وړی) او یقین ولری چی الله (په خپله مهربانی اورحمت سره) ددی بیریدونکو سره وی.

(لسم حکم په جهاد کي مال لګول)

اوتاسی خلګ (دځان ورکولو سره مال هم) لګوی دالله په لار (په جهاد) کی اوخپل ځانونه په خپل لاس په تباهی کی مه غورځوی (چی په داسی ځایونوکی دځان ورکولو سره په مال لګولوکی بُخل کوی اوددی په نتیجه کی ستاسی ضعیف اوکمزوری مخالف قوی اومضبوط سی نودابیخی تباهی ده) او (چی کوم) کار (کوی) په ښه شان یی کوی (مثلاً په دی موقع مال لګوی نو دزړه داخلاصه یی په خوښی اوښه نیت سره لګوی) بیشکه الله خوښوی په ښه شان کارکوونکی.

علوم او مسئلې: دصلح حدیبیی دقانون مطابق دهجرت په اووم کال نبی کریم ﷺ صحابه کرام رضی الله عنهم دځان سره بوتلل او دعمری د ادا کولو دپاره مکی معظمی ته روان سوه نوصحابه کرام رضی الله عنهم دکفاروپه وعده اوقول اوصلحی اعتباریان نه وه څکه یی دابیره پیداسوه چی کفار که جنګ کوی نوصحابه کرام رضی الله عنهم به یو خو په مکه کی په جنګ کولو مجبورسی چی په اسلام کی ناجائزدی ددی جواب په تیرسوی

آيت کې ورکول سوچې دمکې دحرم عزت او احترام کول پرمسلمانانو لازم دی ليکن که چيرې کفارو دلته جنګ شروع کې نو تاسې ته هم دلته دفاعي جنګ کول روا دی.

دوهم اشکال دا وو چې دامياشت دذی القعدی وه چې په هغو څلورو مياشتوکې وه کوموته چې اشهر حرم ويل کيږي، اوپه دی مياشت کې په هيڅ ځای کې هم جنګ کول روا نه دی، نوکه چيرې دمکې مشرکينو زمونږ خلاف جنګ شروع کې نو مونږ په دی مياشت کې دفاعي جنګ څنګه کولی سو؟ نو ددی په جواب کې دا آيت نازل سو، مطلب يې دا دی چې کفارکه جنګ شروع کې نو مسلمانانو لره دفاعي جنګ کول جائز دی لکه څنګه چې دمکې په حرم کې ددفاعي جنګ اجازت ورکول سو.

مسئله: حرمت والامياشتې څلوردي ذی القعده (دمياني مياشت) ذی الحجه (دلوی اختر مياشت) محرم (دحسن اوحسين مياشت) دا دری سره پسې دی اورجب (دخدای تعالی مياشت) تراسلام مخکې هم په دی څلورو مياشتوکې جنګ حرام ګڼل کيدی اودمکې مشرکان هم ددی پابندوه اوپه اسلام کې تراوو کالودهجرت پورې هم داقانون جاری وونوصحابه کرامو ﷺ ته داګرانه څکه پيښه سوه تردې وروسته دجنګ داحرمت منسوخ سو اوپه اجماع دامت سره دعام جنګ اجازت ورکول سو مګراوس هم دابهتره ده چې په دی څلورومياشتوکې جنګ شروع نه سي، يوازې دفاعي جنګ دی کول کيږي، په دی بنيادبه داوينا صحيح وی چې دمياشتوحراموحرمت اوس هم باقي دی منسوخ نه دی لکه چې يوازې داسې صورت په حرم مکه کې دضرورت پربنياد جائزسوی وواوپه عام ډول دهغه حرمت اوس هم منسوخ نه دی.

(لسم حکم دجهاد دپاره مال لګول)

وَاَنۡفِقُوۡا فِىۡ سَبِيۡلِ اللّٰهِ : په دی حکم سره په مسلمانانو دالازم ګرځول سوی دی چې دضرورت په اندازه په جهاد (دالله ﷻ په لار) کې خپل مالونه لګوی فقهاؤ رحمهم الله ددی څخه داحکم ثابت کړي دی چې په مسلمانانو دفرض زکوٰة دورکولو څخه علاوه خپل مالونه په نورو ځايونوکې هم لګول فرض دی چې هغه دزکوٰة په شان نه خو دهميشه دپاره وی او نه دهغه دپاره څه نصاب اواندازه ټاکل سوی ده بلکه پرهر مسلمان دا فرض دی چې دضرورت په اندازه په جهادکې خپل مالونه ولګوی که ضرورت نه وو نو بيافرض نه دی، دجهاد خرڅ هم په دی کې دا خل دی.

د، **وَلَا تُلۡقُوۡا بِاَيۡدِيۡكُمۡ اِلَى التَّهۡلُكَةِ :** لفظی معنی ښکاره ده چې دخپله لاسه خپل ځان په هلاکت کې غورځول منع دی، په هلاکت کې خپل ځان غورځول دلته اوس څه معنی لري؟ په دی کې مفسرين مختلف اقوال کوی امام جصاص رازی رحمه الله (ج۱ ص۳۰۹) په خپل خيال کې ددی ټولو جوړښت راولی اووايي چې داټول قولونه مراد اخيستل کيږي، حضرت ابوايوب انصاری ﷺ فرمايلي دی چې، دا آيت زمونږ په باره کې نازل سوي دی، مونږ ددی په تفسير ښه پوهيږو، خبره دا ده چې اسلام څه وخت دالله ﷻ په فضل غالب او قوی سو، نو مونږ دا خبری اتری وکړی چې اوس دجهادڅه ضرورت دی؟ په خپل

وطن کی به پاته کیږو اوخپل مال اوجائیداد به سنبالوو نودا آیت نازل سوچی دایی وښوول چی دهلاکت څخه مطلب جهاد نه کول دي او ددی څخه ثابته سوه چی دجهادنه کول اوپریښوول دمسلمانانو دهلاکت اوتباهی سبب دی ، هم دغه وجه ده چی حضرت ابوایوب انصاری ﷺ ټول عمرجهاد وکی، تردی چی په قسطنطینیه کی شهید سو اوهلته دفن سو، دحضرت ابن عباس ﷺ حذیفه ﷺ قتاده ﷺ مجاهد ﷺ اوضحاك ﷺ غوندی امامانو دتفسیر څخه هم دغه ډول مضمون نقل دی حضرت براء بن عازب ﷺ فرمایی چی دخپلو گناهونو په وجه دالله ﷻ درحمت اومغفرت څخه نا امیدی کول دخپله لاسه ځان هلاکول دي نوځکه داسی ناامیده کیدل حرام دی.

څه عالمانوداهم فرمایلی دی چی دالله ﷻ په لارکی داسی بی دریغه مال لګول ځان دخپله لاسه هلاکول دی او(ناجائز) اسراف دی په کوم کی چی د اهل اوعیال اوبال و بچ حق ضائع کیږی ، څه علماء دهلاکت دامطلب بیانوی چی ددښمن سره په جنګ کولوکی،خپله بربادی اوشکست په اندازه لګولو باندی وینی اوبیاهم ورسره جنګ کوی ، او دجصاص دفرمان مطابق دا ټول احکام ددی آیت څخه ثابتیږی.

وَاَحۡسِنُوۡا اِنَّ اللّٰهَ یُحِبُّ الۡمُحۡسِنِیۡنَ : دا جمله دټولو کارونو په ښه ډول دکولو شوق رابیداروی ، کار په ښه ډول کولو ته قرآن احسان وایی دا احسان یو په عبادت کی او دوهم په خپلو معاملو او دانسانانو سره په روزانه تعلقاتو کی کیدی سی لکه نبی کریم ﷺ په حدیثِ جبریل کی داحسان تفسیر داسی فرمایی چی عبادت داسی کوی لکه چی تاسی خدای وینی ګورئ که دا تصور نه سی قائمولی نو لږ تر لږه دا اعتقاد جوړول خو ډیر ضروری دی چی خدای ﷻ تاسی وینی ، او دخپل مینځ په معاملو اوروزمره تعلقاتوکی داحسان تفسیر دمسندِ احمد په حواله حضرت معاذ ﷺ دنبی کریم ﷺ څخه داسی روایت کوی چی ، تاسی دټولو خلګو دپاره هم هغه خوښوی کوم چی دځان دپاره خوښوی اوکوم یوشی چی دځان دپاره بدګنی هغه دنورو دپاره هم بدګنی (مظهری ج۱ ص۲۱۶)

وَاَتِمُّوا الۡحَجَّ وَالۡعُمۡرَةَ لِلّٰهِ ؕ فَاِنۡ اُحۡصِرۡتُمۡ فَمَا اسۡتَيۡسَرَ مِنَ الۡهَدۡىِ ۚ وَلَا تَحۡلِقُوۡا رُءُوۡسَكُمۡ

اوپوره کوی حج اوعمره دالله دپاره بیا که چیری تاسی بندکړل سی نو په تاسی دی هغه چی کوم آسان وی له قربانی

حَتّٰى يَبۡلُغَ الۡهَدۡىُ مَحِلَّهٗ ؕ فَمَنۡ كَانَ مِنۡكُمۡ مَّرِيۡضًا اَوۡ بِهٖۤ

اومه خریی سورنه خپل ترڅوچی ونه رسیږي ځای دحلالی ته بیا چی په تاسی کی څوک مریضان وی یاهغه ته

اَذًى مِّنۡ رَّاۡسِهٖ فَفِدۡيَةٌ مِّنۡ صِيَامٍ اَوۡ صَدَقَةٍ اَوۡ نُسُكٍ ۚ

تکلیف دسره نو بدله دی ورکړی دروژی یادخیرات یادقربانی

فَإِذَآ أَمِنتُمْ فَمَن تَمَتَّعَ بِالْعُمْرَةِ إِلَى الْحَجِّ فَمَا اسْتَيْسَرَ

بیا چی ستاسی زړه جمع سی ، نو چی څوک فائدی پورته کړی کړی عمره یوځای کړی دحج سره نو په هغه ده کومه

مِنَ الْهَدْيِ ۚ فَمَن لَّمْ يَجِدْ فَصِيَامُ ثَلَٰثَةِ أَيَّامٍ فِى الْحَجِّ

کومه چی آسانه قربانی ، بیا چی څوک پیدا نه کړی قربانی نو روژی دی ساتی دری ، دحج

وَسَبْعَةٍ إِذَا رَجَعْتُمْ ۗ تِلْكَ عَشَرَةٌ كَامِلَةٌ ۗ ذَٰلِكَ لِمَن لَّمْ يَكُنْ

په ورخو کی او ووه روژی ، چی کله تاسی وګرځی ، دا لس روژی سوی پوره ، دا حکم هغه چا دپاره دی چی

أَهْلُهُۥ حَاضِرِى الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ ۚ وَاتَّقُوا اللَّهَ وَاعْلَمُوٓا أَنَّ اللَّهَ

دهغوی کور والا نه وسیږي مسجد حرام سره ، او وبیریږي دالله ﷻ څخه او پوهه سی چی

شَدِيدُ الْعِقَابِ ﴿١٩٦﴾ الْحَجُّ أَشْهُرٌ مَّعْلُومَٰتٌ ۚ فَمَن فَرَضَ فِيهِنَّ

بیشکه دالله تعالی عذاب سخت دی ، دحج څومیاشتی دی معلومی نو بیا چی چا په خان ومنل په دی

الْحَجَّ فَلَا رَفَثَ وَلَا فُسُوقَ وَلَا جِدَالَ فِى الْحَجِّ ۗ وَمَا تَفْعَلُوا

کی حج نو ښځی سره بی پردی کیدل روا نه دی او نه ګناه کول او نه جګړه کول دحج په زمانه کی او چی تاسی کوی

مِنْ خَيْرٍ يَعْلَمْهُ اللَّهُ ۗ وَتَزَوَّدُوا فَإِنَّ خَيْرَ الزَّادِ التَّقْوَىٰ ۚ وَ

څه نیکی نو خبر دی په هغه الله ﷻ او دلاری توښه اخلی چی بیشکه ښه فائده دلاری دتوښی خان ساتل دی

اتَّقُونِ يَٰٓأُولِى الْأَلْبَٰبِ ﴿١٩٧﴾ لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَن تَبْتَغُوا

دسوال څخه ، او زما څخه وبیریږي ای هوښیارانو ! څه ګناه نسته په تاسی چی لټوی فضل دخپل پروردګار

فَضْلًا مِّن رَّبِّكُمْ ۚ فَإِذَآ أَفَضْتُم مِّنْ عَرَفَٰتٍ فَاذْكُرُوا اللَّهَ

بیا چی طواف دپاره راوګرځی دعرفات څخه نو بیا یاد وی الله تعالی

عِندَ الْمَشْعَرِ الْحَرَامِ ۖ وَاذْكُرُوهُ كَمَا هَدَىٰكُمْ وَإِن كُنتُم مِّن

نژدی مشعر حرام سره ، او یادوی هغه ښکه چی یی تاسی ته وښودل او بیشکه واست تاسی

قَبْلِهٖ لَمِنَ الضَّآلِّيْنَ ﴿۱۹۸﴾ ثُمَّ اَفِيْضُوْا مِنْ حَيْثُ اَفَاضَ النَّاسُ

ددې څخه مخکې نا خبره ، بيا طواف دپاره راګرځی تول خلق اوبخښنه غواړی

وَاسْتَغْفِرُوا اللّٰهَ ؕ اِنَّ اللّٰهَ غَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ ﴿۱۹۹﴾ فَاِذَا قَضَيْتُمْ

دالله ﷻ ، بيشکه الله ﷻ بخښونکی دی مهربانه ، بيا چی پوره کړی تاسی

مَّنَاسِكَكُمْ فَاذْكُرُوا اللّٰهَ كَذِكْرِكُمْ اٰبَآءَكُمْ اَوْ اَشَدَّ ذِكْرًا ؕ فَمِنَ

دحج خپل کارونه نو ياد کړی الله ښنګه چی به يادول تاسی خپل پلاران او نيکونه بلکه ددې

النَّاسِ مَنْ يَّقُوْلُ رَبَّنَآ اٰتِنَا فِى الدُّنْيَا وَمَا لَهٗ فِى الْاٰخِرَةِ مِنْ

څخه هم زيات يادکړی ، بياځه خلق خو وايی ای پروردګاره زمونږ ! راکړی مونږ له دنيا کی اونسته هغه له پاره

خَلَاقٍ ﴿۲۰۰﴾ وَمِنْهُمْ مَّنْ يَّقُوْلُ رَبَّنَآ اٰتِنَا فِى الدُّنْيَا حَسَنَةً وَّفِى

په آخرت کی هيڅ برخه ، اوځه په دوی کی وايی ای پروردګاره زمونږ راکړی ته په دنياکی مونږ ته ښه والی او په

الْاٰخِرَةِ حَسَنَةً وَّقِنَا عَذَابَ النَّارِ ﴿۲۰۱﴾ اُولٰٓئِكَ لَهُمْ نَصِيْبٌ مِّمَّا

آخرت کی ښه والی اوساتی مونږ دعذاب د دوزخ څخه ، هم دی کسانو دپاره برخه دخپلی ګټی څخه

كَسَبُوْا ؕ وَاللّٰهُ سَرِيْعُ الْحِسَابِ ﴿۲۰۲﴾ وَاذْكُرُوا اللّٰهَ فِىْٓ اَيَّامٍ مَّعْدُوْدٰتٍ ؕ

او الله تعالی ژر حساب اخيستونکی دی ، اوياد کړی الله ﷻ په څو ورځو دشميرکی.

فَمَنْ تَعَجَّلَ فِىْ يَوْمَيْنِ فَلَآ اِثْمَ عَلَيْهِ ۚ وَمَنْ تَاَخَّرَ فَلَآ اِثْمَ

بياچی څوک ژر ولاړی په په دوو ورځو کی نسته ګناه په ده ، او چی څوک پاته سو نو په هغه هم څه

عَلَيْهِ ۙ لِمَنِ اتَّقٰى ؕ وَاتَّقُوا اللّٰهَ وَاعْلَمُوْٓا اَنَّكُمْ اِلَيْهِ تُحْشَرُوْنَ ﴿۲۰۳﴾

ګناه نسته کوم چی بيريږي ،اوبيريږي دالله تعالی څخه اوپوه سی چی تاسی تول به دهغه په خواکی جمع کيږي

دتفسير لنډيز

(پولسم حکم دحج اوعمری په باره کې)

او (کله چې حج یاعمره کول وی نو دا) حج اوعمره دالله د (راضی کولود) پاره پوره اداکوی (چې اعمال او آدب هم تول په ځای راوړی اونیت موهم سوچه دثواب وی) بیاکه چیری (دځه دښمن یادناروغی په وجه دحج اوعمری دپوره کولو څخه) عاجزه سی نو (په دی حال کی دا حکم دی چې) دقربانی حیوان چې کوم په لاس درسی (هغه دی حلال (ذبح) کی او دحج اوعمری کوم شان اوحالت چې یی جوړکړی وی هغه دی ختم کی کوم ته چې احرام ماتول ویل کیږی اودهغه طریقه سر خریل دی اودوریښتانو دپریکولو هم دغه حکم اواثردی) او (داسی نه ده چې دعاجزه کیدو سره سمدستی تاسی ته احرام ماتول رواسی بلکه) خپل سرونه (داحرام ماتولوپه غرض) ترهغه وخته پوری مه خرایاست ترڅوچې (هغه) قربانی (په دی حالت کی دحلالولو حیوان) خپل ځای ته ونه رسیږی (او دا خپل ځای هم دحرم علاقه ده په کوم کی چې ددی قسم قربانی حیوان حلالیږی ، که چیری په خپله هلته نه سی تلی نو دبل چاپه لاس دی ولیږی اوحلال دی سی چې حیوان حلال (ذبح) سی نو هله به احرام ماتول روا وی) البته که چیری څوك په تاسی کی (څه) ناروغ وی یادهغه په سرکی څه (زخم درد یادشپږو) تکلیف وی (او ددغه ناروغتیا یاتکلیف په وجه دمخکی څخه دسرخریلو ضرورت پیښ سی) نو (اجازت دی چې سروخریی) فدیه (یعنی ددی شرعی بدل) دی ورکی (که غواړی په درو) روژو (نیولو) سره یا (شپږو مسکینانوته دهریوه پرسر دسرسایی برابر یعنی نیمه کاسه غنم د) خیرات (په ډول ورکولو) سره یا (دیوه سرلی په) حلالولو سره بیاچې تاسی دامن په حالت کی یاست (چې یاخوده ته څه بیره یاپریشانی نه وی ورپیښ سوی یاد ورپیښیدو سره ختم سوی وی) نو (په دی صورت کی دحج اوعمری متعلق قربانی کول دهرچا پرذمه نسته بلکه خاص) پرهغه کس چې عمره دحج سره په یوځای کولوکی یی نفع پیداکړی وی (یعنی دحج په ورځوکی یی عمره هم کړی وی) نو (یواځی پرهغه واجب دی) چې کومه قربانی ترلاسه سی (حلال دی یی کی اوچاچې یوازی عمره کړی وی یایوازی حج نو پرهغه هیڅ قربانی نسته) بیا (دحج په ورځوکی) که چې (حج اوعمره یوځای کوونکی) کس ته دقربانی حیوان په لاس ورنه سی (لکه غریب اومفلسه وی) نو (دهغه پرذمه دقربانی پرځای) ددرو ورځو روژی (نیول) دی په (ورخود) حج کی (چې آخریی دذوالحجی دمیاشتی نهمه نیټه جوړیږی) اواوه ورځی وروسته دحج (څخه دواپسی) په ورځوکی (چې حج وکی واپس دحج دځایه راځی اوکه نه راځی) داپوره لس (ورځی روژی) سوی (اوداهم یادلری چې اوس کوم دحج اوعمری یوځای کولو حکم سوي دی) دا (یوځای کول دهریوه دپاره صحیح نه دی بلکه خاص) دهغه کس دپاره (صحیح) دی چې دچا اهل (اوعیال وکورنی) دمسجدِحرام (یعنی دکعبی) په خوا (وړشا) کی استوګنه نه کوی (یعنی دمکی دحرم حدود دهغه داستوګنی ځای نه وی) او (ددی ټولو احکاموپه ځای راوړلو کی) دالله څخه وبیریږی (چې یوځای دحکم خلاف ورزی درڅخه ونه سی) او (ښه) پوه سی چې بیشکه الله (بی پروایی اومخالفت کوونکوته) سخته سزاورکوی.

د (افعالود) حج (زمانه) څومیاشتی ده چی (دغه میاشتی مشهوری او) معلومی دی (یوه دشوال دوهمه دذوالقعدی اودریمه دذوالحجی لس ورځی) نوچی کوم سړی په دی (ورځو) کی (پرځپله ذمه) حج وټاکی (چی دحج احرام وتړی) نوبیا (دغه سړی ته) نه خوځه غلطه خبره (روا) ده اونه خوځه نافرمانی (صحیح) ده او نه څه قسم جګړه (اوشر وشدت) مناسب دی (بلکه په کار دی چی هر وخت په نیکو کارونوکی بوخت وی) اوکوم نیك کارچی کوی خدای په هغه خبر دی (دهغه نیکه بدله به تاسی ته درکوی) او (کله چی حج ته روانیږی) نو توښه خامخا (دځان سره) اخلی دټولو څخه لویه خبره (اوښه والی) په (مال) لګولوکی (دسوال ګری څخه) ځان ساتل دی اوای دعقل خاوندانو! (په دی حکمونو منلوکی) زما څخه وبیریږی (او دهیڅ حکم خلاف مه کوی)

(اوکه چیری په حج کی دتجارت سامان دځان سره په وړلوکی خیر وګنی) نوتاسی ته په دی کی لږغوندی ګناه هم نسته چی (په حج کی د) ژوند (ضروریات) ولټوی چی (ستاسی په قسمت کی) ستاسی دپروردګار دطرفه (لیکلی) دی بیاچی تاسی په عرفات (کی تر دریدو وروسته دهغه ځایه څخه) بیرته روان سی نو دمشعرِ حرام په خواکی (یعنی په مزدلفه کی دشپی تم سی) دخدای ﷻ ذکر (یاد) کوی او (ددغه ذکر (یادولو) په طریقه کی (خپله رایه مه چلوی بلکه) داشان ذکرکوی څنګه چی تاسی ته (الله ﷻ) ښوولی دی اوپه (اصل) حقیقت کی ددی (ښوولو) څخه مخکی تاسی بیخی ناخبره واست بیا (داخبره هم یاده لری چی دځانه څخه رواج جوړول روانه دی ، لکه چی قریشو جوړکړی ووټول حاجیان به دعرفات څخه په واپسی کی مزدلفی ته راتلل اوهغوی به ګرسره عرفات ته نه تلل یوازی مزدلفی ته به راتلل) بیاتاسی ټول (که قریش دی یانور) دهغه ځایه په واپسی کی راځی دکومه ځایه چی نورخلګ په واپسی کی راځی او (دحج په حکمونو اوافعالوکی په زړو رواجونو دعمل کولو څخه) دخدای ﷻ په مخکی توبه وباسی الله ﷻ به یقیناً معافی وکی اومهربانی به وکی .

(په جاهلیت کی دځه خلګوداعادت ووچی دحج څخه به خلاصیده نوبه په منیٰ کی راجمع سول اودخپلو پلرونو اونیکونو فخرونه اوښه والی به یی بیانوی حق تعالی ﷻ ددی عبثی مشغولتیا پرځای دخپل ذکر دپاره تعلیم ورکوی چی بیاکله تاسی دخپلو پلرونو (اونیکونو) ذکرکوی بلکه دا ذکر تردی (په ډیرودرجو) زیات (دی) وی (اودځه خلګوعادت ووچی په حج کی خو به یی دالله ﷻ ذکرکوی لیکن دآخرت نه منلوپه وجه به ددوی ټول ذکریوازی ددنیا دپاره دعاغوښتل وه ، حق تعالی یوازی ددنیا غوښتلوبدی بیانوی او ددی پرځای ددواړوجهانونو دخیرغوښتلو شوق ورکوی ، څه کسان (چی کافران دی) داسی دی چی (په دعاکی داسی) وایی چی ای زمونږ پروردګاره! مونږته (چی کومه راکړه وی) په دنیاکی یی راکړه (اوبس نوکه دوی ته څه ورکړه وی یوازی په دنیاکی به وی) اوداسی سړی ته به په آخرت کی (دآخرت دنه منلوپه وجه) هیڅ برخه نه رسیږی اوځه خلګ (چی مومنان

دی) داسی دی چی (په دعاکی داسی) وایی چی ای زمونږ پروردگاره! مونږ ته په دنیاکی هم ښه والی راکړی اوپه آخرت کی هم ښه والی راکړی او د دوږخ دعذاب څخه مو وساتی (نوداخلګ دمخکی ذکرسوو خلګوپه شان بی برخی نه دی بلکه) دداسی خلګو (به په دواړو جهانوکی) غټه برخه رسیږی په برکت د دوی ددی عمل (یعنی ددواړو جهانو دخیر غوښتلو) اوالله ﷻ هم ژرحساب اخیستونکی دی (ځکه چی حساب به په قیامت کی وی اوهغه وخت په وخت رانژدی کیږی ، کله چی حساب ژرکیدونکی دی ، نو دهغه ځای ښه والی مه هیروی) او (په منی کی په خاص طریقه هم) دالله ﷻ ذکرکوی په څو ورځو دشمیرکی (خاص طریقه یی دا ده چی خاص دری ځلی په ډبرو ویشتل سی چی دشمیر ورځی دذی الحجی لسمه یوولسمه اودوولسمه نیټه ده یادیارلسمه نیټه هم په کوموکی چی دغه ځلی په ډبرو ویشتل کیږی) بیاچی کوم څوك (دلسمی ترنیټی وروسته ځلی وولی) په دوو ورځوکی (اومکی ته په واپس راګرځیدوکی) تلوار وکی نوپر هغه هم څه ګناه نسته اوچی کوم سړی په (دی) دوو ورځوکی (مکی ته په واپس راتلوکی) ځنډ وکی (یعنی په دوولسمه نه بلکه په دریارلسمه نیټه مکی ته راسی) پرهغه هم څه ګناه نسته (اوداتولی خبری) دهغه سړی دپاره (دی) چی (دخدای ﷻ څخه) وبیریږی (اودنه بیریدونکی خودګناه اوثواب سره څه کارنسته) اودالله ﷻ څخه وبیریږی اوپوخ یقین لری چی ستاسی دټولوبه هم دخدای ﷻ سره راغونډیدل وی.

علوم او مسئلي (دحج اوعُمرې احکام)

دابواب البرکومه لری چی دسورت بقره دنیمایی څخه را روانه ده په هغه کی یوولسم حکم دحج دی، دحج تعلق دمکی مکرمی اودبیت الله شریفی سره دی ، په دی وجه ددی څه مسئلی دقبلی په بیان کی په ضمنی ډول دسورت بقره د ۱۲۵ آیت څخه تر ۱۲۸ آیت پوری یعنی د وَاِذۡ جَعَلۡنَا الۡبَیۡتَ مَثَابَةً څخه تر وَاَرِنَامَنَاسِکَنَا پوری بیان سوی وی ، بیادقبلی دبحث په ختمیدوپه ۱۵۸ آیت اِنَّ الصَّفَا وَالۡمَرۡوَةَ کی دصفا اومروه په مینځ کی دسعی کولوحکم هم په ضمنی ډول بیان سوی دی، اوس د۱۹۶ آیت څخه تر۲۰۳ آیت یعنی دوَاَتِمُّوا الۡحَجَّ وَالۡعُمۡرَةَ څخه د فَمَنۡ تَعَجَّلَ فِیۡ یَوۡمَیۡنِ تر آخره پوری پرلپسی اته آیتونه دحج اوعمری داحکامو اومسئلوپه باره کی دی پردی دامت اجماع ده چی حج داسلام یو رکن او دهغه ډیر یوضروری فرض دی په دی ډیر آیتونه اوبی شمیره صحیح احادیث شاهددی ، دجمهورو علماؤ دوینا مطابق دغزوه اُحُد یعنی دهجرت په دریم کال په دی آیت وَلِلّٰهِ عَلَی النَّاسِ حِجُّ الۡبَیۡتِ الآیة سره حج فرض سو (ابن کثیر) په دی آیت کی دحج دشرطونو ذکر دی اوسره دتوفیقه دحج په نه کولو دسخت وعید بیان دی.

دپورته ذکرسوی اتوآیتونوڅخه اولنی آیت، وَاَتِمُّوا الۡحَجَّ وَالۡعُمۡرَةَ لِلّٰهِ په اتفاق دمفسرینودحدیبیی په قصه کی نازل سوي دی کوم چی په شپږم کال دهجرت کی سوی وه معلومیږی چی په دی آیت کی دحج او دعمری خاص احکام ښوول مراد دی ، دحج فرضیت ښوول مراد نه دی ځکه چی هغه مخکی ښوول سوي دی.

(دعُمری حکم)

په سورت آل عمران کی یوازی دحج دفرضیت بیان دی دعمری په کښی ګرسره ذکرنسته اوپه دی آیت کی دعمری دذکرکولو مطلب دا دی چی په احرام تړلوسره دحج اوعمری پوره کول اوسرته رسول داسی فرض سوه لکه څنګه چی دنورو نفلی عبادتونو (لمونځ روژی اونورو) دغه حکم دی ددی آیت څخه دامسئله هیڅکله نه ثابتیږی چی عمره اداکول واجب دی یوازی دامعلومیږی چی څوك یی شروع کی نو ددی پوره کول واجب سی ، ترمذی ، احمدبیهقی په حواله ابن کثیر دحضرت جابر ﷺ څخه نقل کړي دی چی هغه درسول ﷺ څخه سوال وکی چی عمره واجب ده ؟ هغه ﷺ وفرمایل چی واجب خو نه ده لیکن که دی وکړه نو غوره اوافضله ده (ترمذی وایی چی داحدیث حسن صحیح دی) هم داوجه ده چی دامام ابوحنیفه رحمه الله اوامام مالك رحمه الله اونورو په نزد عمره واجب نه ده په تیرسوی آیت کی کله چی دابیان وسوچی دحج اوعمری په احرام تړلو سره ددی پوره کول واجبیږی اوس داسوال پیداسوچی داحرام تړلو څخه وروسته که چیری څه مجبوری داسی پیښه سی چی حج اوعمره نه سی اداکولی نوڅه به کیږی ؟ ددی جواب یی په فَاِنۡ اُحۡصِرۡتُمۡ سره وفرمایی .

(دداسي مجبوری په پیښیدو به څه کیږی چي داحرام تر تړلو وروسته حج یا عمره نه سي کولي ؟)

داآیت په واقعه دصلح حدیبیه کی هغه وخت نازل سوي دی چی حضور ﷺ اوصحابه کرامو رضی الله عنهم دعمری احرام تړلی وو اوکفارو دوی دعمری اداکولوڅخه داسی منع کړل چی مکی ته ددننه ورتلوڅخه یی بند کړل ، په دی کی داحکم نازل سوچی یوآسانه قربانی (دغوا سرلی یااوښ) دی په فدیه کی ورکی او احرام دی مات کی مګرپه لَاتَحۡلِقُوۡا رُءُوۡسَكُمۡ سره یی داښکاره کړه چی داحرام ماتولوشرعی صورت دسر وریښته خریل یالنډول ترهغه روانه دی ترڅوچی دهغه قربانی خپل ځای (دمکی حرم) ته ونه رسیږی او حلاله (ذبح) نسی .

خپل ځای ته درسیدلو مطلب امام اعظم رحمه الله دا ښیی چی دقربانی حیوان دحرم په حدودوکی دا خل او ذبح سی که پخپله یی نه سی کولی نو په بل چادی یی وکی، ددښمن دوجی پاته کیدل دمجبوری یوخاص صورت وی کوم چی په آیت کی ښکاره ذکر دی ، امام اعظم رحمه الله اوڅه نورو امامانو ناروغتیاته هم مجبوری څکه ویلی ده چی علت (بندیدل اوپاته کیدل) د دواړو شریك دی درسول الله ﷺ دعملی بیان څخه دا حکم هم ثابت سو چی دمجبوری په حالت کی دقربانی څخه وروسته احرام ماتول جائز دی خو بیا وروسته یی قضااوړل واجب دی لکه چی حضور ﷺ اوصحابه و رضی الله عنهم په راتلونکی کال کی قضااوړی وه

(دسر وریښته خریل یالنډول داحرام ماتولو ننښه مقررول ددی خبری دلیل دی چی په احرام کی داکار منع دی، ددی په مناسبت په راتلونکی حکم کی دا وښوول سوه چی کوم څوك چی دحج اوعمری

دافعالو دادا کولو څخه مجبوره نه وی مګر په حالت داحرام کی دسر خریل یالندول دیوی مجبوری په وجه ورپیښ سی نو به څه کوی ؟

(په تړلي احرام کي که دسرخریلو مجبوری پیښه سي نوڅه به کوی)

فَمَنْ كَانَ مِنكُمْ مَّرِيضًا اَوْبِهٖ اَذًى مِّنْ رَّاْسِهٖ: سره دا ښیی چی دڅه ناروغی یادشپږوپه وجه که چیری دسر یادبل اندام دوریښتانو خریلو یالندولو مجبوری ورپیښه سی نو دضرورت په اندازه وریښته خریل یالندول روا دی خو فدیه او بدله به یی روژی خیرات یاقربانی خامخاوی ، دقربانی دپاره دحرم حدود ټاکل سوي دی ، مګر دروژو اوخیرات دپاره څه ځای نه دی ټاکل سوی په هرځای کی کیدی سی قرآن دروژو شمیر او دخیرات څه اندازه نه ده ټاکلی مګر درسول ﷺ دفرمان څخه ثابتیږی چی روژی دری دی یاشپږو مسکینانوته نیمه نیمه کاسه ورکول دی لکه څنګه چی یی کعب بن عُجره ﷺ ته دشپږوپه مجبوری کی فرمایلی وه (صحیح بخاری) داتیا ۸۰ تولو دسیر په حساب نیمه کاسه تقریبًا پاوکم دوه سیره غنم جوړیږی چی دهغه قیمت خیرات کول هم کافی کیږی .

(دحج په میاشتو کي دحج اوعمری دیوځای کولو احکام)

دجاهلیت دزمانی عربوبه داسخته ګناه ګنله چی دشوال دمیاشتی په شروع کیدوسره دحج په زمانه کی حج اوعمره یوځای وکړل سی دآیت په آخرکی دا ښکاره سوه چی په میقات کی دننه داوسیدونکو دپاره دحج اوعمری دیوځای کولو دغه بندیز هم دغسی څکه پریښوول سو چی دعمری دپاره دوباره سفرکول دوی ته آسان دی لیکن دمیقات څخه دبهر اوسیدونکو دپاره دابندیز څکه پورته کړل سوچی دوی ته دوباره دعمری دپاره سفرکول ګران پریوزی اودحج اوعمری دیوځای کولو اجازت ورکول سو، میقات دمکی مکرمی پرشاوخوا هغه مختلف ځایونه دی چی دالله ﷻ دطرفه دټولی دنیادحج اوعمره کوونکو داحرام تړلو دپاره ټاکل سوي دی ، ددغه میقاتونو څخه احرام تړل داسی ضروری دی چی داحرام تړلو څخه بغیر ددی ځایه دمکی طرف ته پرمخ تلل جرم اوګناه ده ، د لِمَنْ لَّمْ يَكُنْ اَهْلُهٗ حَاضِرِي الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ هم دغه مطلب دی چی دهغه خلکو دپاره حج اوعمره یوځای کول روانه دی کوم چی دمیقات دننه استوګنه کوی خودحج اوعمری په یوځای کوونکو خلکو دشکرانی په ډول واجب دی چی دپسه سرلی غوا غویی یااوښ قربانی ورکی کومه یوه چی په لاس ورسی اوڅوك چی دقربانی کولومالی توفیق نه لری نو په هغه دا واجب دی چی لس ورځی روژی ونیسی دری دحج په ورځوکی چی دعرفی تروځی ختمی سی او اوه پاته روژی دی دحج ترختمولو وروسته ونیسی که په مکه مکرمه کی یی ونیسی اوکه په بل هرځای کی یی نیسی که چادحج په ورځوکی دری روژی ونه نیول سوای نوامام ابوحنیفه رحمه الله اولوی لوی صحابه کرام رضی الله عنهم داموقف لری چی کله یی توفیق وسی هم قربانی پرواجب ده بل څه نه او دا قربانی دبل چاپه لاس هم دمکی په حرم کی کول روا دی (جصاص)

تمتُّع او قِران: دحج په میاشتوکی دحج سره عمره یوځای کول په دووطریقو کیږی یو داچی دمیقات څخه دحج اوعمری په یوه واراحرام وتړی دی ته په اصطلاح دحدیثوکی قِران وایی کله چی دحج احرام ماتیږی نو دعمری دا به ورسره په خپله مات سی تردی مخکی دا احرام هیڅکله نه ماتیږی ، دوهمه طریقه دا ده چی دمیقات څخه یوازی دعمری احرام وتړی په مکه مکرمه کی دعمری دافعالو داداکولو څخه وروسته دغه احرام مات کی کله چی دترویی (اتمی ورځ دذوالحجی) په ورځ منٰی ته ځی دحرم شریف دننه احرام دحج وتړی، دی ته په اصطلاح کی تمتّع ویل کیږی، دغسی دتمتع لفظی معنٰی دحج او عمری په یوځای کولو فائده اخستل دی چی تمتع اوقِران دواړو صورتونو ته شاملیږی اوپه آیت کی د فَمَنْ تَمَتَّعَ څخه دغه دواړه مراد دی :

(دحج اوعمری په احکاموکي بې غوری کول دعذاب باعث دی)

دآیت په آخرکی اول دتقوٰی کولوحکم دی معنٰی یی دا ده چی دالله ﷻ په احکاموکی دی دخلاف کولو څخه بیره اوځان ساتل وسی او تردی وروسته دا فرمان دی ، وَاعْلَمُوٓا اَنَّ اللّٰهَ شَدِيْدُ الْعِقَابِ یعنی چی کوم خلک په قصد دالله ﷻ داحکامو خلاف ورزی کوی نو دهغه دپاره دالله ﷻ سخت عذاب دی ، نن صبا اکثره حج اوعمره کوونکی ددی څخه بی پروادی ، خو ددی دواړو داحکامو دپیژندلوکوشش نه کوی که وی پیژنی نواکثره عمل نه په کوی ، دغلطو اوغلط کارو معلمانو او ملګرو دبی پروایی دوجی ډیر واجبات پاته سی ، سنت اومستحب خوګرسره په شمیرکی نه راولی الله ﷻ دی ټولوته دعمل نبه کولو توفیق ورکړی (آمین)

(دحج داحکامو دبیانولو په لړکي داتو آیتونو څخه دوهم آیت اودهغه مسئلي)

اَلْحَجُّ اَشْهُرٌ مَّعْلُوْمٰتٌ اَشْهُرٌ د شَهْرٌ جمع ده چی معنٰی یی ده میاشت په تیرسوی آیت کی دافرمان ووچی دحج اوعمری احرام وتړی نوضروری دی چی دهغه احکام دی پوره اداکی ، په دی دواړوکی دعمری دپاره څه نیټه اومیاشت نه ده ټاکل سوی کله یی چی وغواړی نوکیدی سی، لیکن دحج دپاره میاشتی افعال اعمال وختونه اونیټی ټاکل سوي دی ، دآیت په اولنی سرکی دحج اوعمری فرق وسو دا وښوول سوه چی دحج دپاره څه میاشتی ټاکل سوی دی چی مشهوری دی اودجاهلیت اواسلام پردی ټاکلو اتفاق دی دامیاشتی شوال ذی القعده اولس ورځی دذی الحجی دی ، لکه چی په حدیث کی دابوامامه ﷺ اوابن عمرﷺ په روایت راغلی دی (مظهری) دشوال څخه دحج دمیاشتو دشروع کیدو مطلب داداوزی چی ددی څخه مخکی دحج احرام نه تړل کیږی (یعنی روانه دی) بلکه څه امامان خوپه داسی احرام سره ګرسره دحج داداکیدو قائل نه دی ، امام اعظم ابوحنیفه رحمه الله فرمایی چی په داسی احرام به حج اداسی خو مکروه به وی (مظهری)

فَمَنْ فَرَضَ فِيْهِنَّ الْحَجَّ فَلَا رَفَثَ وَلَا فُسُوْقَ وَلَا جِدَالَ فِى الْحَجِّ: په دی کی دحج احرام تړونکو ته دڅه

طریقو او کارونو دنه کولو حکم سوي دی ، دکوموځخه چې په احرام کی ځان ساتل واجب دی هغه دري شیان دی ، رفث ، فسوق ، جدال ، رفث یوجامع لفظ دی مطلب یی دا دی چې یوازی دښځی سره جماع کول نه بلکه جماع ته رابلونکی اوتیارورنکی ټول حرکتونه اوخبری په احرام کی حرام دی ، البته په خبرو خبرو کی اورول اواشاری کول باك نه لري .

دفسوق : لفظی معنٰی وتل دی او دقرآن په اصطلاح کی دځه علماؤ په نزد مطلب یی دحکم نه منل اونافرمانی ده او په دی کی ټول ګناهونه شامل دی نو ځکه دبعضی عالمانو په نزدعامی معناوی مراد دی ، مګرحضرت عبدالله بن عمر‌ؓ ددی ځخه مطلب یوازی هغه شیان اوکارونه ښیی کوم چې په احرام کی بند اوناروا دی ، لکه چې دا ددی ځای مناسب تفسیر دی ځکه چې عام ګناهونه خو بغیر داحرام ځخه هم بند دی ، دلته مطلب هم هغه شیان او کارونه اخیستل په کار دی چې یوازی په احرام کی بند اوناروا دی .

هغه شیان چې داصل ځخه ګناه نه دی خویوازی په احرام کی ناروا کیږی شپږدی ، ۱، دښځی سره جماع کول او هغه ته رابلونکی اوتیارونکی ټول کارونه اوخبری .۲، داوچی ښکارپه خپله کول یابل ښکاری ته ښوول . ۳، وریښته خریل یانوکان پریکول . ۴، دخوشبویی استعمالول ، داخلورسره شیان دنر اوښځی دواړو دپاره په احرام کی ناروا دی ، پاته دوه شیان یوازی دنارینه وو دپاره ناروادی . ۵، ګنډلی جامی اغوستل ۶ ، سر یا مخ پټول ، دامام اعظم ابوحنیفه رحمة الله علیه اوامام مالك رحمة الله علیه په نزدپه احرام کی مخ پټول دښځی دپاره هم ناروا دی چې دښځی اونر د دواړو دپاره یی شریك ناروا بولی . په دی شپږو شیانوکی اولنی دښځی سره جماع کول که ځه هم چې په فسوق کی دا خل دی بیاهم په رفث کی ددی دوباره ذکرکول دا ښیی چې ددی ځخه په احرام کی ځان ساتل دټولوځخه زیات ځکه ضروری دی چې په احرام کی دنورو ناروا شیانوپه کفاری اوبدل ورکولوسره حج پوره کیږی ، مګر په جماع کولو سره ځینی وخت (مثلاً په عرفات کی دوقوف ځخه مخکی) حج ماتیږی اوپه راتلونکی کلونوکی ددی حج قضاء راوړل فرض ګرځی ، ځه کفاره یابدل یی هم نه سی کیدی ، او دغوا یا اوښی دقربانی کولو جرمانه به لا زیاته پر راځی .

دجدال معنٰی دیو بل دراپرزولو کوشش ده نو ځکه ددی معنٰی سخته جګړه کیدی سی ځرنګه چې دالفظ عام دی دغه رنګه ځینو مفسرینو ددی هم دغه عامه معنٰی مراد اخستی ده اوځه علماؤ ددی معنٰی خاصه اخیستی ده مطلب ورځخه هغه جګړه ده چې دجاهلیت دزمانی عربوبه په حج کی دوقوف دځای پرتاکلو کوله ، چابه دحقیقت په مناسبت په عرفات وقوف ضروری ګڼی اوچاپه مزدلفه کی داسی ضروری ګڼی چې ګرسره عرفات ته به تلل هم نه اوویل به یی چې یوازی په مزدلفه حضرت ابراهیم ؑ وقوف کړی وو ، دحج په وختونو به هم جګړه کیدله ، چابه ددی وخت ذی القعده ګڼله

اوچابه ذي الحجه گڼله، په دي به جګړي جوړي سوي او يو بل ته به يي ګمراه ويل په دي وجه الله ﷻ په لَاجِدَالَ سره دا ټولي جګړي داسي ختمي کړي چي فرضي وقوف په عرفات او واجب وقوف په مزدلفه دي اوحج به يوازي دذي الحجي په ورځوکي کيږي اوس په دي خبروکي جګړي کول بند اوناروا دي.

ددي تفسيرڅخه دابنکاره سوه چي په آيت کي يوازي دهغه شيانو ذکردی کوم چي په احرام کي بند اوناروا دي ، برابره خبره ده که په عامو حالاتوکي ناروانه دي لکه خوراك چښاك اوخبري کول چي په عام ډول بند اوناروا نه دي ، مګر اولني دواړه په روژه کي او دري سره ټول په لمانځه کي بند اوناروا دي ، څه علماؤ صاحبانو دفسوق اوجدال عامه معنٰي داسي اخيستي ده چي دادواړه هروخت اوپه هرځاي کي ناروادي مګر داحرام په حالت کي دا نوره هم زياته سخته ګناه جوړه سي چي ورځي مبارکي ځاي مبارك داحرام لباس لازيات ورپه يادوي چي دا وخت اوځاي دعبادت دي نو په دي کي جنګ جګړي بد ردي اوبدي چاري کول لويه بدنصيبي اوډيره زياته سخته ګناه ده.

ددي عامي معنٰي په اعتبار سره دفسوق اوجدال بندولو اوحرامولو يوحکمت دا هم کيدي سي چي دحج په موقع انسان اکثره په دي ګناهونوکي راګيريږي څکه چي حاجي په دي وخت کي دخپل عيال اوکور والاوو څخه ډير جلاوي اوبيادمطاف مسعٰي عرفات مزدلفه اومنٰي په ګڼه ګوڼه کي خوسره دډيره احتياطه بياهم دښځو سره دسرو خامخا ګډون راځي چي په دغه وخت کي ځان په واك کي کول ډيرګران سي هم دغه وجه ده چي ترټولو اول يي د رفرث حراموالي بيان کي په دي ګڼه کي دغلا اونورو ګناهونو کولو ډيري موقعي هم په لاس راځي ، په دي وجه يي دلَافُسُوْقَ هدايت وکي دغه رنګه ګڼه ګوڼه که څه هم دځاي دتنګوالي اونوري داسي ډيري وجي په حج کي جوړيږي چي دهغه څخه دخپلو ملګرو او نورو خلکو سره جنګ اوجګړي راولاړيږي چي په لَاجِدَالَ سره ختم کړل سي.

(دقرآن بلاغت)

په احرام کي درفث فسوق اوجدال څخه منع کول وه چي هغه دنهي په صيغه کيدي سواي لکه ، لَاتَرْفُثُوا وَلَا تَفْسُقُوا وَلَا تُجَادِلُوا، معنٰي به يي دا وه چي رفث فسوق اوجدال مه کوي خو ددي په ځاي يي دنفي په صيغه راوړل لَارَفَثَ وَلَافُسُوْقَ وَلَاجِدَالَ (معنٰي يي دا ده چي نسته رفث اوفسوق اوجدال) دابنيي چي ددي کول خولاپريږده دا شيان دسره په حج کي سته هم نه مطلب دا دي چي داپه حج کي ګرسره څه ځاي نه لري

وَمَا تَفْعَلُوا مِنْ خَيْرٍ يَعْلَمْهُ اللّٰهُ :په احرام کي دبندو اوحرامو شيانو دبيانولو څخه وروسته په دي جملي سره داهدايت ورکول سو چي دحج په مبارکو اوپاکو ورځوکي يوازي دحرامو اوګناهونو څخه ځان ساتل نه دي په کار بلکه په عبادت دالله ﷻ په ذکر اونيکو کارونوکي بوختيدل غنيمت وګڼي څکه چي ستاسي هرنيك کارکول دالله ﷻ په علم کي دي چي په هغه به تا سي ته غټ غټ انعامونه درکوي.

وَتَزَوَّدُوْا فَاِنَّ خَيْرَ الزَّادِ التَّقْوٰى: په دې کې دهغه خلګو اصلاح کول مطلب دی ، څوک چې دتوکل په نوم تش تور دحج اوعمرې دپاره روانيږي بيا په دې سفرکې خير غواړي (دخلقو څخه سوال کوي) په خپله هم په تکليف کې وي اونورخلګ هم تنګوي دوی ته دا هدايت وسو چې دسفرحج اوعمرې ضروريات دځان سره اخستل دتوکل څخه خلاف نه دی ، بلکه دا بعينه توکل دی چې دالله ﷻ ورکړی مال اوسامان دځان سره واخلي يايې جمع کې ، لکه څنګه چې دتوکل هم دا تفسير دنبي کريم ﷺ څخه منقول دی ، اسباب اوضروريات پريښوول توکل ګڼل داسې جهالت دی لکه چې يو سړی بې خوراکه ځان موړ بولي يابې جايداده بې کروندې اواوبو دخوراونو غلې په طمع وي.

(دحج په سفرکې تجارت يامزدوري کول څنګه دي؟)

لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ اَنْ تَبْتَغُوْا فَضْلاً مِّنْ رَّبِّكُمْ : يعني په تاسې ددې خبرې هيڅ ګناه نسته چې دحج په سفرکې په تجارت يامزدوري کولو څه روزي يادالله ﷻ ورکړې رزق حاصل کې ، ددې آيت دنزول واقعه دا ده چې دجاهليت په زمانه کې دعربوخلګو ټول عبادتونه اومعاملات په خپلوغلطو رسمونو اورواجونو شاملولو سره ګډوډ کړي وه اولوبې اوټوکې يې ورڅخه جوړې کړې وې ، هم دغه طريقه دحج په عباداتو کې به دوی کوله، دمنى په لويه ټولنه کې به د دوی خاص خاص بازارونه لګيدل نمائشونه به کيدل او دتجارتي ترقى طريقې به په کښې لټول کيدې داسلام په راتلوسره په مسلمانانو حج فرض سو ددغه ټولوعبثو رسمونو ريښې پريکړل سوې نو دالله ﷻ درضاپه لټون اودنبي کريم ﷺ په تعليماتوځان قربانوونکو صحابه کرامو ﷺ ته دا خيال راغى چې ګوندې دحج په ورځوکې په تجارت يامزدوري کولو سره به څه ګټل هم بند اوحرام وي څکه چې دا هم دجاهليت دخلګو کاروو تردې چې يوصاحب دحضرت عبدالله بن عمر ﷺ خواته راغي اوپوښتنه يې ورڅخه وکړه چې زمونږکسب دوخته څخه دا دی چې مونږ اوښان په کرايه چلوو څه خلګ زمونږ اوښان دحج دپاره په کرايه بيايي مونږ دهغوی سره ځو او حج کوو آيازمونږ حج به نه کيږي؟ حضرت عبدالله بن عُمر ﷺ ورته وفرمايل چې يوسړی درسول ﷺ په خدمت کې حاضر سوی وو او دهغه ﷺ څخه يې هم دا پوښتنه کړې وه کومه چې ته زماڅخه کوې هغه وخت هغه ﷺ چپ پاته سو څه جواب يې ورنه کې تردې چې دا آيت نازل سو، لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ اَنْ تَبْتَغُوْا فَضْلاً مِّنْ رَّبِّكُمْ حضور ﷺ هغه سړی را وبلی او ورته يې وفرمايل چې هو ستاسې حج صحيح دی ، دې آيت دا پوره ښکاره کړه چې په تجارت يا مزدورې سره څه ګټل ګناه نه ده خوپه فَضْلاً مِّنْ رَّبِّكُمْ کې دې خبرې ته اشاره ده چې بهترې په دې کې ده چې دغه ګټه دالله ﷻ فضل اوورکړه وګڼل سي اوشکر پروسي، يوازې مال راټولول مقصود ونه ګڼل سي څنګه چې دعربو کفاروحج دتجارت منډې اودنمائش ځاې ګڼې اوپه لاَجُنَاحَ عَلَيْكُمْ کې دې دوهمې خبرې ته اشاره ده چې داسې ګټل ګناه نه ده ، البته په دې کې دااشاره هم کيدی سي چې په تجارت اومزدورې سره دګټلو څخه که

ډېره وسی نودا به څکه بهتره وی چی په اخلاص کامل کی فرق را نه سی ، اصل مسئله دا ده چی که چیری دیوسړی اصل مقصد اونیت مال گټل تجارت یامزدوری وی خو ورسره تبعًا دحج نیت وکی یادواړه نیتونه په برابره درجه کی وی نو دا د اخلاص خلاف خبره ده چی دحج ثواب په کمیږی او دحج سره مناسب پوره برکات نه په حاصلیږی اوکه چیری اصل اراده اونیت یی دحج وی لیکن دحج یادکورنی ضروریاتوپه باره کی یی لاس تنگ وی چی دهغه دپوره کولو دپاره څه محنت مزدوری یاتجارت وکی نو دا داخلاص سره سمون خوری اوداخلاص منافی نه ده خو بیاهم بهتره خبره دا ده چی دحج خاص ورځی په عبادت او ذکرکی تیری سی هم دغه وجه ده چی ځینی علماؤ په دغه پنځو ورځوکی تجارت او خواری اومزدوری کول ناروا گڼلی دی .

(په عرفات اودهغه څخه په مزدلفه وقوف)

ددی څخه وروسته په دی آیت کی ارشاددی ، فَإِذَا أَفَضْتُمْ مِنْ عَرَفَاتٍ فَاذْكُرُوا اللّٰهَ عِنْدَ الْمَشْعَرِ الْحَرَامِ وَاذْكُرُوهُ كَمَا هَدَاكُمْ وَإِنْ كُنْتُمْ مِنْ قَبْلِهِ لَمِنَ الضَّالِّينَ : معنی یی دا ده چی ، کله چی تاسی دعرفات څخه بیرته روانیږی نو دمشعر حرام په خواکی دخدای ﷻ یاد کوی او داسی یادول کوی څنگه چی یی تاسی ته ښوولی دی او په حقیقت کی دالله ﷻ دښوونی څخه مخکی تاسی بیخی ناخبره واست په دی کی دا خبره وښوول سوه چی دعرفات څخه په واپسی کی په مزدلفه قیام کول (تم کیدل) اوپه هغه خاص ذکرکول واجب دی ، عرفات دجمع لفظ دی دلته دیوخاص میدان نوم دی دکوم شاوخواچی څلورسره پولی مشهوری دی دحرم څخه دباندی پروت دی دغلته دعرفی په ورځ دلمر دځرخیدو دوخت څخه ترمابنامه پاته کیدل دحج په ډیرو ضروری فرضوکی حساب دی چی دهغه دپاته کیدو اوقضا کیدو هیڅ کفاره اوفدیه نه سی کیدی، دی میدان ته عرفات په ډیرو وجوهو ویل کیږی ښکاره وجه په کښی دا ده چی په دی میدان کی دخپل رب معرفت اودعبادت اوذکرپه وجه دالله ﷻ نژدیکت حاصلیږی، بله وجه یی دا ده چی دټولی دنیا مسلمانان دلته یوبل پیژنی ، قرآن کریم په دی خبره زور ورکوی چی دعرفی دورځی په مابنام دعرفات څخه په واپسی کی دمشعرِ حرام په خواکی تم کیدل په کار دی ، مشعرحرام په مزدلفه کی دیوغر نوم دی دمشعرمعنی شعار(خاص نښانه) ده اودحرام معنی مقدس اومحترم ده مطلب یی دا سو چی دا غر داسلامی شعار ښکاره کولو دپاره یومقدس اوپاك ځای دی ددی خوا اوشا میدان په مزدلفه بلل کیږی ، دلته شپه تیرول اودمابنام اوماخستن لمونځ په یوه وار اویوځای کول واجب دی دمشعر حرام سره نژدی دالله ﷻ یادول دغسی خو په مشعر حرام کی دالله ﷻ هرقسم ذکرکیدی سی ، مگر دمابنام اوماخستن لمونځ دغلته پریوه ځای اداکول ددغه ځای یوخاص عبادت دی ، دآیت دا برخه وَاذْكُرُوهُ كَمَا هَدَاكُمْ دی خبری ته اشاره لری چی ذکر دی په هغه ډول وسی کوم چی دمابنام اوماخستن لمونځونه دی په خپلو وختونو کی جلا جلا اداسی، لیکن الله ﷻ ته دا

خوښه ده چې دلته دي په دغه ورځ دماښام لمونځ ماخستن ته وروسته سي او دهغه سره دي يوځای اداسي وَاذْكُرُوهُ كَمَاهَدَكُمْ څخه دااصولي مسئله هم څرګنديږي چې دالله ﷻ په ذكر اوعبادت كي انسان په خپله خوښه عمل نه سي كولی چې په كښي زياتوالی اوكموالی وكړي يامخكي والی او وروسته والی وكړي، بلكه دا يوازې دشريعت په تاكل سوو طريقو كولو به عبادت او ذكرګڼل كيږي چې دهغه څخه خلاف كول الله ﷻ نه خوښوي، دآيت دابرخه دا غلطي هم ښكاره كوي چې په نفلي عبادتونو اوخيراتونوكي دخپله ځانه څه زياتوب كول يا خصوصيت ټاكل چې الله ﷻ اورسول ﷺ يې ضروري نه ګڼي دجاهليت عبادت بلل كيږي كوم چې دوی دخپله ځانه څه طريقي جوړي كړي وي يابه يې دخپله ځانه جوړو كړو طريقو ته عبادت وايه، تردي وروسته په دريم آيت كي ارشاددی، ثُمَّ أَفِيضُوا مِنْ حَيْثُ أَفَاضَ النَّاسُ وَاسْتَغْفِرُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ: معنٰی يې دا ده چې بياستاسی دټولو دپاره ضروري ده چې له هغه ځايه راكښته سی له كومه ځايه چې نورخلګ راكښته كيږي اودالله ﷻ په مخكي توبه كوي يقينًابه الله ﷻ معافي اومهرباني وكي، ددې جملی شانِ نزول دا دی چې قريش دبيت الله شريفي محافظان اوهمسايګان وه، ټولو عربو د دوی اقتدار مني او د دوی ځان ته يوشان وو، هم دا وجه وه چې دوی به په مزدلفه (حرم) كي ودريدل او دحرم څخه دباندي پرعرفات وقوف به يې دخپل شان خلاف داسي ګڼي چې مونږ دبيت الله شريف محافظان اوګاونډيان يو، زمونږ به څه خصوصيت پاته سي چې دنورو خلګو په رنګ مونږهم دحرم څخه دباندي پرعرفات وقوف وكو، دا قسم حيلی بهاني فخر غرور اوخپل خصوصي شان ثابتول الله ﷻ ته خوښ نه دي څكه يې د دوی غلطي ښكاره كړه اوحكم يې وركی چې دنورو خلګوپه شان عرفات ته ځي اوبيرته بيا دهغوی سره مزدلفي ته راځي.

دغسې هم خپل شان ځان ته بيل ثابتول لويې كول دي چې ډيره سخته ګناه ده ځان ورڅخه ساتل په كاردي خو دحج په ځای اوپه ورځوكي دا څكه نوره هم سخته ګناه جوړيږي چې دحج لباس احرام قيام وقوف اومقام يو رنګ والی داسبق وركوي چې انسان ټول برابر دي دغريب اميرعالم جاهل اودلوی كوچني هيڅ بيلتون اوفرق نسته.

(دانساني مساوات يوقيمتي سبق او دهغه ډير غوره عملي شكل)

ارشاد قرآني داباب ښكاره كي چې لوی خلګ دي دكوچنيو خلګوڅخه ځان ته جلا اوبيل خصوصي شان په ځای استوګنه اوتم كيدوكي نه جوړوي چې يوتربله وروروليِ همدردي محبت اوتعلق پيداسي دامير غريب بيلتون ورك سي دمزدور اومالك جنګ ختم سي، رسول الله ﷺ دحجة الوداع په خُطبه كي دا خبره ښه ښكاره كړي وه، فرمايي، چې عربي پرعجمي ياسپين پر تور غوره نه دي، دښه والی بناپرتقوی اودخدای ﷻ پرتابعداری ده، هم دا وجه ده چې يوازې پرمزدلفه تم كيدل اوعرفات ته نه تلل ګناه وبلل سوه او دهغه څخه دتوبې كښلو او استغفار كولو حكم وركول سوچې الله ﷻ دغه ګناه معاف

کی اوخپل رحمت وکی .

(په منی کي دجاهلیت درسمونو اصلاح او دبي ځایه غونډو کولو بندیز)

په څلورم پنځم اوشپږم آیت کی دجاهلیت دیوڅو رسمونو اصلاح وسوه دجاهلت دعربو یودارسم ووچی دعرفات مزدلفی طواف اوقربانی څخه په خلاصیدوبه چی کله منی ته راغلل نوهلته به یی مشاعری کولی په خپلو اودخپلو پلرونو اونیکونو کارنامی اوپه هغه فخرونه به یی بیانول، په دی تولنوکی به دالله ﷻ ذکر نه وو دا مبارکی ورځی به یی په عبثو او بی فائدی شیانوکی تیرولی دغه وجه وه چی ارشاد وسو :کله چی تاسی داحرام کارونه پوره کی اوپه منی کی تم سی نوهلته دالله ﷻ ذکرکوی، دخپلو پلرونو نیکونو درواغ او رښتیا کارنامی بیانول اوپه هغه فخرکول پریږدی څومره چی تاسی هغوی یادوی نو هغومره بلکه تردی هم زیات الله ﷻ یادوی دالله ﷻ په ذکرکی مشغول اوسیږی ، دقرآن دی آیت دعربو یوجاهلانه رسم مات کی ، مسلمانانوته یی دا هدایت وکی چی دا ورځی اومقام دالله ﷻ دعبادت اوذکر دپاره تاکل سوي دی چی دهغه برکات اوښه والی به بیاپه لاس درنه سی داغنیمت ګڼل په کاردی

بله خبره دا ده چی حج داسی یوعبادت دی چی اکثره داوږدو سفرونو دتکلیف داهل او عیال دجدایی دکار اوروزګار دپریښوولو دزرګونو روپو اوډیر وخت لګولو څخه پس حاصلیږی په دی کی داسی هم پیښیږی چی انسان سره دکوششه په خپل مقصد (حج) کی کامیاب نسی کله چی الله ﷻ په خپل فضل داټول بندیزونه لرکړل اوپه خپل مقصدکی یی کامیاب کی دحج فرائض موپوره کړل نودالله ﷻ شکر داسی په کار دی چی تردی زیات دالله ﷻ ذکر وکی ، دا وختونه په عبثو ټولنو عبثو کارونو اوخبروکی تیرنه کی دجاهلیت دزمانی خلګو به دپلرونو نیکونوکمی یادګیرنی چی کولی په هغه کی ددین اودنیا هیڅ فائده نه وه ، تاسی دهغه په ځای دالله ﷻ ذکر کوی کوم چی ددنیا اوآخرت دواړو دپاره ټول نور نور او نفع نفع ده ، نن صباخو په مسلمانانوکی دجاهلیت دارسمونه برابره خبره ده که پاته نه دی مشاعری نه کوی اودپلرونو نیکونو فخریه کارنامی نه بیانوی مګرپه زرګونو مسلمانان اوس هم سته چی داورځی په عبثو ټولنو دعوتونو اوسیلونوکی تیروی ، دا آیت دهغوی دخبرداری دپاره بس دی .

څه مفسیرنو رحمهم الله ددی آیت په تفسیرکی فرمایلی دی چی تاسی الله ﷻ داسی یادوی لکه په کوچنیوالی کی چی ماشوم خپل پلار یادوی اودټولوڅخه زیاتی خبری دهغه دا وی چی ای پلاره! ای پلاره! تاسی اوس عاقلان بالغان اوځوانان یاست دای پلاره! ای پلاره! پرځای ای ربه! ای ربه! وایاست او دا فکر وکی چی ماشوم په هرکارکی خپل ځان دپلار محتاج ګڼی، انسان که لږفکروکی نوهغه به خپل ځان ترهغه زیات دالله ﷻ محتاج ګڼی ، څنګه چی ماشوم خپل ځان دپلارمحتاج ګڼی هم داشان

څه خلک خپل پلارپه فخرسره داسي يادوي لکه څنګه چي دجاهليت خلګوبه خپل پلرونه په فخرسره يادول نوپه دي آيت کي الله ﷻ دا هدايت هم وکی چي دفخر اوعزت دپاره هم دالله ﷻ ترذکربل شی زيات مؤثرنه دی .

(دجاهليت ديوبل رسم اصلاح او ددين اودنياپه غوښتلو کي اسلامي ميانه روی)

دجاهليت دا يو عبث رسم ووچي په دي مبارکو ورځوکی به يی خپل پلرونه اونيکونه يادول او مشاعری به يی کولی هم داشان دځينو خلګو داعادت ووچي دحج په ورځوکی به يی دالله ﷻ ذکر اودعاګانی کولی ليکن داټولی دعاګانی به ددنيا دحاجتونو راحتونو عزتونو اودولتونو دپاره وی دآخرت فکر به يی نه وو دداسی قسم خلګو داصلاح دپاره دآيت په آخرکی ارشاد سوی دی چی څه خلک هغه دی چی په حج کی يوازی ددنيا دګټی دعاګانی کوی دآخرت غم ورسره نه وی ددغه خلګوبه په آخرت کی هيڅ برخه نه وی ځکه چی داعمل ښيی چی د دوی حج درسم پرډول وو يادډنيا دفخر اوبډايي دپاره، دالله ﷻ رضا او دآخرت خلاصی اوکاميابی ګرسره د دوی په خيال کی هم نه راځی .

يوازی ددنياوی دعا غوښتلو والاوو ذکر په دی آيت کی داسی سوي دی ، رَبَّنَا اٰتِنَا فِي الدُّنْيَا ددی سره د حَسَنَةً دلفظ ذکرنسته چي په کښی اشاره دی طرف ته ده چی دوی په دنياکی هم دښه والی غرضيان نه دی ، يوازی داغوارې چی خواهش به يی څنګه پوره سی که ښه وی اوکه خراب ددی خبری معلوميدو دا وجه ده چی ددنيا دعاغوښتونکی په خپلو دعاګانو کی دحَسَنَةً لفظ نه وايی ، په دی آيت کی هغو مسلمانانوته خبرداری دی کوم چی په حج يا په پاکو ځايونو کی خپلی اکثره دعاګانی ددنياوی غرضونو دپاره کوی که پام وکړل سی نواکثره مالداره اوغټ خلک په خپله يادنورو بزرګانوپه ذريعه دخپل دولت اوتجارت دترقی په غرض دعاګانی اووظيفی کوی په دی غرض ټولی وظيفی اونفلونه کول عبادت ګڼی خو دا دنيا پرستی ده ، کوم خلک چی دڅوندو يامړو بزرګانو سره په دی غرض ترون يا عقيدت لری چی دهغوی په دعا ياتعويذونو به د دوی کارونه کيږی ، ددنيا آفتونه او تکليفونه به ورڅخه ليری کيږی او په مال کی به يی برکت وی، دا آيت ددی قسم خلګو دپاره خاص هدايت لری ، کارونه اومعاملی ټولی دالله ﷻ په اختيارکی دی ، هر سړی دی دخپلو عملونو پاملرنه کوی چی په وظيفو نفلونو اودعاګانو کولوکی هغه څه نيت لری اوپه حج اوزيارت کی دهغه نيت څه دی ؟ ددی آيت په آخرکی دکم نصيبو او بدقسمته خلګو دبيان کولو څخه وروسته الله ﷻ دخپلو نيکو اومقبولو بندګانو ذکر دارنګه فرمايلی دی: وَمِنْهُمْ مَّنْ يَّقُولُ رَبَّنَآ اٰتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَّفِي الْاٰخِرَةِ حَسَنَةً وَّقِنَا عَذَابَ النَّارِ. يعنی په دوی کی داسی خلک هم سته چی په خپلو دعاګانوکی دالله ﷻ څخه ددنيا اوآخرت دواړو فائدی اوګټی غواړی اودجهنم دعذاب څخه پناه غواړی، دلته د حَسَنَةً لفظ ټولو ظاهری باطنی ښو اوفائدوته شامل دی، مثلاً ددنياپه حَسَنَةً کی دخپل بدن اودخپل آل اوعيال روغوالی دحلال رزق

فراخي اوبركت تول دنيوی ضرورتونه پوره كيدل نيك عملونه ښه خويونه نافع علم عزت اومخوروالی دعقيدو سموالی اوصحيحوالی دصراط مستقيم هدايت په عبادتونوكی كامل اخلاص تول دا خل دی اوداخرت په حَسَنَةً كی جنت اودهغه بی شميره نه فناكيدونكی نعمتونه دالله ﷻ رضامندی اودهغه ديدار تول دا خل دی ، خلاصه دا چی دا دعا همه گيره اورا غوندوونكی دعاده چی په كښی دانسان ددين اودنيا تول مرادونه راځی ، په دنيا اوآخرت كی آرام اواطمينان نصيب كيږی په آخر كی په خصوصيت سره دجهنم داور څخه دپناه غوښتوهم ذكر دی هم دغه وجه ده چی حضورﷺ به دا دعا ډيره زياته كوله اوپه طواف كی په خاص طور دا دعاكول سنت دی ، په دی آيت كی دهغو جاهلو درويشانو اصلاح هم سوي ده ، كوم چی يوازی هم دآخرت دعا غوښتل عبادت گنی اووايی چی مونږ ددنيا پروا نه لرو ، د دوی دا دعوه څكه غلطه اوخيال يی كچه دی چی انسان په خپل ميشته كيدوباقی پاته كيدوعبادت اوفرمانبرداری تولوكی ددنيوی ضروررياتو حاجتمند دی ، دا چی نه وی نو ددين هم څه كاركول گران دی، په دی وجه دانبياءﷺ سنت دا دی چی هغوی دآخرت دگټو اوفائدوسره سره ددنيا گټی او آرام هم غواړی څوك چی ددنياوی حاجتونو دپاره دعاكول دزهد اوبزرگی خلاف گنی هغه دانبياوﷺ دمقام څخه ناخبره اوجاهل دی، دومره خبره ده چی دنيوی حاجتونه اصلی مرادجوړول نه دی په كار دا يوه ذريعه گنل په كار دی ، داصلی مراد په توگه دآخرت فكر زيات په كار دی او دهغه دپاره دعا غوښتل په كار دی ، دآيت په آخركی دهغه خلگو دانجام بيان دی چی په خپلو دعاگانوكی ددنيا اوآخرت دواړو گټی اوفائدی غواړی فرمايی چی د دوی دنيك اوصحيح عمل اودعاگانو نتيجه به دوی ته په دنيا اوآخرت دواړوكی وركول كيږی، تردی وروسته فرمايی ، وَاللّٰهُ سَرِيعُ الْحِسَابِ، يعنی الله ﷻ ژر حساب اخيستونكی دی څكه چی دټول مخلوقات ځانته ځانته دټول عمر دذری ذری حساب په اخيستوكی دهغه محيط علم اوكامل قدرت دنورو انسانانوپه شان دسامانونو او ذريعو حاجتمندنه دی ، په دی وجه الله ﷻ به دټول مخلوق حساب ډير ژرواخلی اوجزا اوسزابه پريناكی .

(په منی كی د دوو يادرو ورځو اوسيدل اودالله ﷻ دذكر تاكيد)

دحج داحكاموپه آخری (دلته اتم) آيت كی دالله ﷻ ذكرته دحاجيانو مخ گرځول سوي دی او دحج دمقصد دپوره كولو اودراتلونكی ژوند دسمولو ورته داسی ارشاد سوي دی ، وَاذْكُرُوا اللّٰهَ فِیْ اَيَّامٍ مَّعْدُوْدَاتٍ يعنی دالله ﷻ ذكر دشميرپه يوڅو ورځوكی كوی چی مطلب يی ايام تشريق دی په كوموكی چی دهرفرض لمونځ څخه وروسته تكبيرونه ويل واجب دی ، بياورپسی دامسئله بيان سوه ، فَمَنْ تَعَجَّلَ فِي يَوْمَيْنِ فَلاَ اِثْمَ عَلَيْهِ وَمَنْ تَاَخَّرَ فَلاَ اِثْمَ عَلَيْهِ :چی څوك دلوی اختر دورځی څخه وروسته دوی ورځی په منی كی تم سی اوبيرته راسی په دی كی هم په ده گناه نسته اوڅوك چی تر دريمی ورځی پوری وځنډيږی په دی كی هم په ده گناه نسته مطلب دا چی دجاهليت دخلگو دا اختلاف اووينا كول

غلطي اوزياتي دي چې څه دذي الحجې تردولسمې نيټې پورې جمرې ويشتل ضروري ګڼي اوڅه تردیارلسمې نيټې پورې اودې دوو ډلو به په خپل مينځ کې يوې بلې ته ګناهګار ويل او ديوې بلې داکار به يې ناروا بللې دآيت دمطلب خلاصه دا سوه چې په منٰى کې دلوی اختر څخه وروسته دوې ورځې تم کيدل اوجمرې ويشتل يادرې ورځې تم کيدل اوجمرې ويشتل دواړه هيڅ باك اوګناه نه لرې ، په منٰى کې دوې ورځې تم کيدل اوجمرې ويشتل ضروري دي اوپه دريمه ورځ پاته کيدوکې اختيار دی ، د دوو يادرو ورځو اختيار خوورکول سوځو بهتره اوغوره خبره دا ده چې تردريمې ورځې پورې تم سي اوجمرې ولې، فقهآء رحمة الله عليه فرمايي چې د دوهمې ورځې دلمر ډوبيدو څخه مخکې که څوك دمنٰى څخه راووتی نو د دريمې ورځې رمی په هغه واجبه نه ده اوکه چيرې لمر په منٰى کې پر ډوب سو نو په دريمه ورځ درمی څخه بغير بيرته راتلل روانه دي ، البته د دريمې ورځې په رمی کې داآسانې ورکول سوي ده چې دا ترسپيدو وروسته دلمرتر څرخيدو مخکې پورې هم کيدی سی.

دلِمَنِ اتَّقٰی : څخه معلوميږي چې په دوهمه يادريمه ورځ دمنٰى څخه په واپسۍ کې اختيار ورکول هغه حاجې ته دی کوم چې دالله ﷻ څخه بيريږي اودهغه داحکامو پابندي کوي ځکه په اصل کې خوحج هم دداسې سړي دی لکه چې قرآن کريم په بل ځای کې فرمايي ، اِنَّمَا يَتَقَبَّلُ اللّٰهُ مِنَ الْمُتَّقِيْنَ : يعنې الله ﷻ هم دهغه خلګو عبادت قبلوي چې دالله ﷻ څخه بيريدونکې اودهغه فرمانبرداره بندګان دي اوکوم سړی چې دحج څخه مخکې هم په ګناهونوکې بوخت وی اوپه حج کې هم بې احتياطي اوبې پرواهي وکې ، دحج څخه وروسته هم دګناهونو څخه پرهيز ونه کې نو دده داسې حج سودمند خو نه سو البته فرض يې ادا سو دحج نه کولو دجرم څخه خلاص سو.

په آخرکې ارشاددی ، وَاتَّقُوا اللّٰهَ وَاعْلَمُوْٓا اَنَّكُمْ اِلَيْهِ تُحْشَرُوْنَ يعنې دالله ﷻ څخه وبيريږئ اويقين لرئ چې تاسې ټول به دالله ﷻ په خواکې راجمع کړل کيږئ، هغه به ستاسې دښکاره او پټو عملونو حساب اخلي په هغه به درته جزا اوسزا درکوي ، دا جمله په حقيقت کې دتيرسوو ټولو احکامو دحج روح ده ، ددې معنى دا ده چې کوم وخت دحج په کارونوکې اخته ياست هغه وخت هم دالله ﷻ څخه وبيريږئ ، دحج په احکامو کې څه کوتاهي مه کوئ او وروسته هم په خپل حج مه مغروره کيږئ ، بلکه دالله ﷻ څخه هميشه وبيريږئ او دګناهونو څخه ځان وساتئ ځکه چې داعمالو دتول په وخت کې به دانسان ګناهونه دهغه نيك عملونه وخوري اواثر به يې ختم کې ، په يوه حديث کې راځي چې دحج څخه په واپسۍ کې به حاجې دګناهونو څخه داسې پاك اوصفاوی لکه چې نن دمور څخه پيدا سوی وی. حاجيانوته په خاصه توګه دتقوٰی اختيارولو دهدايت وجه هم دا ده چې تاسې په حج کولوسره دګناهونو څخه پاك سوي ياست په دې پسې احتياط کوئ نو ددنيا او آخرت ګټې اوفائدې ستاسې دپاره دي اوکه دحج څخه پس بيا په ګناهونوکې ګرفتارسې نو هغه مخکې صفايي اوپاکي دکاره ووته

، بلکه علماء فرمايي چي دقبول سوي حج نښه دا ده چي دحج څخه دارنګه راسي چي زړه يي ددنيا څخه لوړ سوي وي اوپه آخرت پوري تړلي وي دداسي سړي حج اودعا قبوله ګناه يي معاف وي که څوك داياد ولري چي دبيت الله شريف مخ ته هغه دالله ﷻ سره ځاي پرځاي دهغه داطاعت اوفرمانبرداري وعده لوظ اوقول کړي دي نو ددي پوره کول په راتلونکي عمرکي بياځه ګران نه دي .

يوبزرګ فرمايي چي دحج څخه په واپسي کي زماپه زړه کي ديوي ګناه وسوسه راغله دغيبوڅخه يوآوازماته وسوچي تاحج نه دي کړي ؟ تاحج نه دي کړي ؟ دا آواز زما او دهغه ګناه په مينځ کي يو ديوال جوړ سو اوالله ﷻ زه دهغه څخه وسا تلم .

يو ترکي بزرګ به هروخت پرخپل سربيره يونُور ليدی ، دحج کولو څخه وروسته هغه نور بيخي ورك سو، دخپل پيرمولانا جامي رحمه الله څخه يي وجه وپوښتله هغه ورته وفرمايل چي دحج کولو څخه مخکي تاته خپل ځان ګناهګار ښکاري دي دالله ﷻ په مخکي به دي زاري ژړا اوفرياد کوي عاجزي اوانکسار در په کښي وو، مګر دحج څخه وروسته دي ځان بزرګ اونيك وګڼی مغروره سوی او دغه نور در څخه په غرور ورك سو، دحج داحکامو پر ختميدو دتقوىٰ تاکيد داراز ښکاره کوي چي حج يولوي عبادت دي دانسان غټ دښمن شيطان دبزرګی اولويي خيال دحاجی په زړه کي په وراچولو سره په ده کي تکبر اوغرور راسي ، تول عمل يي بيکاره سي، هم دغه وجه ده چي الله ﷻ په آخرکي فرمايي چي دحج کولو څخه مخکي اوپه حج کي چي څنګه دالله ﷻ څخه بيره او دهغه فرمانبرداري فرض ده، ترحج کولو وروسته دانوره هم زياته کي، هسی نه چي داسوی عبادت موبربادسی .

اَللّٰهُمَّ وَفِّقْنَا لِمَا تُحِبُّ وَتَرْضٰی مِنَ الْقَوْلِ وَالْفِعْلِ وَالنِّيَّةِ .

وَمِنَ النَّاسِ مَنۡ يُّعۡجِبُكَ قَوۡلُهٗ فِى الۡحَيٰوةِ الدُّنۡيَا وَيُشۡهِدُ اللّٰهَ

اوځيني انسانان هغه دي چي خوښيږي به ستا دهغه خبره ددنيا دژوند په کارونو کی او شاهدکوي الله تعالی

عَلٰى مَا فِىۡ قَلۡبِهٖۙ وَهُوَ اَلَدُّ الۡخِصَامِ ﴿۲۰۴﴾ وَاِذَا تَوَلّٰى سَعٰى

دخپل زړه په خبرو او هغه سخت جګړکوونکی دی ، او کله چي بيرته ولاړ سي ستا

فِى الۡاَرۡضِ لِيُفۡسِدَ فِيۡهَا وَيُهۡلِكَ الۡحَـرۡثَ وَالنَّسۡلَؕ وَاللّٰهُ لَا

دخوا څخه نو منډي وهي په وطن کی چي خرابي په کی واچوي اوتباه کړي فصلونه اوساګاني او الله ﷻ نه

يُحِبُّ الۡفَسَادَ ﴿۲۰۵﴾ وَاِذَا قِيۡلَ لَهُ اتَّقِ اللّٰهَ اَخَذَتۡهُ الۡعِزَّةُ بِالۡاِثۡمِ

خوښوی فساد ، او څه وخت چي وويل سی ده ته چي الله تعالی څخه وبيرېږي نو تياروی ده لره غرور په ګناه

فَحَسْبُهٗ جَهَنَّمُ ؕ وَلَبِئْسَ الْمِهَادُ ﴿۲۰۶﴾ وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَّشْرِىْ

نو بس دی ده لره دوزخ او بیشکه دا بد ځای دی ، او په خلقو کی یو سړی هغه دی چی خرڅوی

نَفْسَهُ ابْتِغَآءَ مَرْضَاتِ اللّٰهِ ؕ وَاللّٰهُ رَءُوْفٌۢ بِالْعِبَادِ ﴿۲۰۷﴾

خپل ځان ، دالله تعالی په رضا لټولو کی او الله تعالی بی حده مهربانه دی په خپلو بندګانو .

دآیتونوترون: په تیروآیتونوکی ددعاغوښتونکودوه قسمه ټاکل سوی وه یوهغه قسم چی یواځی ددنیا دپاره دعاغواړی چی هغه کافروی اوآخرت نه منی دوهم هغه قسم دی چی ددنیا دفائدو اوګټوسره سره دآخرت فائدی اوګټی هم ځکه غواړی چی هغه مومن وی اودآخرت منونکی وی اوس په دی راتلونکی آیت کی دنفاق اواخلاص په اعتبارسره داډول تقسیم کول کیږی فرمایی چی څه منافقان اوڅه مخلصان دی

لنډتفسیر: (اخنس بن شُریق په نامه یو ډیرفصیح اوبلیغ سړی به دنبی کریم ﷺ په خدمت کی حاضري دی او داسلام لرلو ددعوی دپخولو اومضبوطولو دپاره به یی قسمونه خوړل ، کله به چی ددغه مجلس څخه ولاړی او دباندی به ووتی نوپه فساد اووراني به یی لاس پوری کی اوخلګوته به یی تکلیفونه اونقصانونه رسول دداسی منافق په باره کی فرمایی) اوڅه خلګ داسی هم دی چی دهغه ویناکومه چی محض ددنیوی غرض دپاره وی (چی داسلام دظاهرولوپه وجه دمسلمانانوپه شان په نزدیکانو اوخاصانوکی شامل سم ، دهغه فصاحت اوبلاغت په وجه) خوندناکه ښکاره کیږی اوهغه (دخپل اعتبار دزیاتولو دپاره) الله ﷻ شاهد جوړ وی دخپل زړه پر رښتینی باندی سره ددی چی (بیخی درواغجن دی ځکه چی په واقع کی) هغه (ستاسی په) مخالفت کی (ډیرزیات) سخت دی او (ځنګه چی ستامخالف دی دارنګه نورومسلمانانوته هم ضرر رسوی) څه وخت چی (ستاسی دمجلس څخه) بیرته ورزی نو په دی منډو ترنډوکی ګرځی چی په ښارکی (څه) فسادوکی او (دچا) فصل اوحیوان تباه کی (لکه ځنګه چی دیوه مسلمان یی داسی نقصان وکی) اوالله ﷻ (د) فساد (خبری) نه خوښوی، او (په دی مخالفت اوضرر رسانی تردی حده مغرور دی چی) کله څوك ده ته وایی چی دخدای ﷻ څخه وبریږه نو (نور زیات) تیارکی ده لره غرور پر ګناه نوداسی سړی لره بس دی (سزاد) جهنم اوهغه خراب تم ځای دی اوڅه خلګ داسی هم دی چی دالله ﷻ درضا دلټولوپه بدل کی خپل ځان (پوری) خرڅوی اوالله ﷻ دداسی بندګانو پرحال ډیرزیات مهربانه دی .

علوم اومسئلي: دآیت په آخری برخه کی دمومن مخلص دحال بیان دی کوم چی دالله ﷻ درضا دلټولو دپاره خپل سرهم قربانوی ، دا دهغه صحابه کرامو ﷺ په شان کی نازل سوی دی کوموچی بی مثاله قربانیانی دالله ﷻ په لارکی وړاندی کړي دی ، مستدرك حاکم ابن جرير مسندابن ابی حاتم او په نورو

کی په صحیح سندسره نقل دی چی داآیت دحضرت صهیب رومی ﷺ په هغه واقعه کی نازل سوی دی
کله چی هغه دمکی څخه مدینی ته دهجرت په غرض روان سو دقریشی کفارو یوی ټولی لار ورته بنده
کړه ، ددی په لیدوحضرت صهیب رومیﷺ دخپلی سپرلی څخه راکښته سو او ودریدی او دخپلی
توبری څخه یی ټول غشی راوکښل اودغه ټولی ته یی دارنګه ویناشروع کړه چی ای دقریشو قبیلی!
تاسی ټول پوه یاست چی زه په غشو ویشتوکی ترتاسی ټولو زیات ماهریم زماغشی کله هم نه خطا
کیږی اواوس زه په الله ﷻ قسم خورم چی تاسی ماته ترهغه نه سی رارسیدلی ترڅوچی زما په توبره کی
یو غشی هم پاته وی دغشو دختمیدو څخه وروسته به زه دتوری څخه کاراخلم ترڅوچی په ماکی ساه
چلیږی بیاچی څه کوی راسره یی وکی تاسی که دفائدی سودا کول غواړی نو زه دخپل مال پته درکوم
کوم می چی په مکه کی پروت دی هغه مال واخلی اوزما لارپریږدی په دی دقریشو هغه ټولی راضی
سوه اوحضرت صهیب رومیﷺ روغ جوړ دنبی کریمﷺ په حضورکی پیش سو اوټول حال یی ورته بیان
کی، نبی کریم ﷺ دوه واره وفرمایل ، رَبِحَ الْبَيْعُ اَبَا يَحْيٰى رَبِحَ الْبَيْعُ اَبَا يَحْيٰى، ستاد پاره تجارت نفع مند
سو ابایحیٰی! ستاسی سودا ګټمنه سوه ابایحیٰی! دی آیت دنبی کریم ﷺ ددی قول تصدیق وکی، څه
مفسرینو رحمهم الله علیهم ددی آیت شان نزول دنوروصحابه کرامو رضی الله عنهم دادول واقعات ښوولی دی (مظهری)

يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوا ادْخُلُوْا فِى السِّلْمِ كَاۤفَّةً ۪ وَّلَا تَتَّبِعُوْا خُطُوٰتِ

ای ایماندارو! داخل سی په اسلام کی پوره او مه خی په قدمونو

الشَّيْطٰنِ ۭ اِنَّهٗ لَكُمْ عَدُوٌّ مُّبِيْنٌ ﴿۲۰۸﴾ فَاِنْ زَلَلْتُمْ مِّنْۢ بَعْدِ مَا

دشیطان بیشکه هغه ستاسی ښکاره دښمن دی ، بیاکه چیری تاسی وښوئیدلاست ددی څخه

جَاۤءَتْكُمُ الْبَيِّنٰتُ فَاعْلَمُوْٓا اَنَّ اللّٰهَ عَزِيْزٌ حَكِيْمٌ ﴿۲۰۹﴾ هَلْ يَنْظُرُوْنَ

وروسته چی تاسی ته صفا حکم راغی نوپوه سی چی الله تعالی زور آوردی حکمت والا ، ایا دوی ددی

اِلَّآ اَنْ يَّاْتِيَهُمُ اللّٰهُ فِيْ ظُلَلٍ مِّنَ الْغَمَامِ وَالْمَلٰۤئِكَةُ

انتظار کوی ، چی راسی په هغوی الله ﷻ د وریځی په سایوانوکی او ملائکی

وَقُضِىَ الْاَمْرُ ۭ وَاِلَى اللّٰهِ تُرْجَعُ الْاُمُوْرُ ﴿۲۱۰﴾

اوترسرد سی قصه ، او الله تعالی طرف ته به راځرخیږی ټول کارونه.

دآیتونو ترون: پورته دمخلص تعریف وو خوکله په اخلاص کی غلطی اوزیاتی هم راځی ، مطلب دا چی اراده خو دديری فرمان برداری وی مګر دا په ژور نظر دشریعت اوسنت دحد څخه وتلی وی چی نوم یی بدعت دی ، خبره دا ده چی په یهودیت کی دخالی ورځ لویه تاکل سوی وه اوداوښ غوښه حرامه کله چی عبدالله بن سلام ﷺ اونورداسی صاحبان دیهودیت څخه اسلام ته راواوښتل نو دا خیال یی وکی چی په یهودیت کی دخالی ورځ لویه تاکل سوي ده ، او د اوښ غوښه حرامه خوبل طرف ته په دینِ محمدی کی ددی دواړو خلاف کول واجب اوفرض نه دی نوکه مونږدخالی دورځی تعظیم کوو او د اوښ غوښه (حرامه نه ګڼو خو) نه یی خورو نو د دواړو دینونو او دالله ﷻ دفرمانبرداری لحاظ به وساتل سی اوځه بدیت به یی نه وی ، الله ﷻ په دی آیت کی ددی خیال اصلاح په تاکید سره دارنګه فرمایی چی اسلام کامل فرض دی مطلب یی دا دی چی په اسلام کی دځه لحاظ ساتل چی ضروری نه وی دهغه لحاظ دی نه ساتل کیږی اوکه داسی کارته څوك دین وایی نوداشیطانی دوکه ده اوددی عذاب ترښکاره ګناهونو زیات کیدی سی .

دتفسیر لنډیز: ای مومنانو! په اسلام کی پوره پوره دا خل سی (داسی نه چی ځه خیال او لحاظ په کښی دیهودیت هم وساتی) او (په داسی خیال کولوسره) دشیطان پرقدمونومه ځی، رښتیا چی دی ستاسی ښکاره دښمن دی (داسی سبق درته وایی چی په ظاهرکی خو تول دین ښکاری اوپه حقیقت کی بیخی ددین څخه خلاف وی) بیاکه چیری تاسی ددی څخه وروسته چی تاسی ته ښکاره دلیلونه (احکام او داسلام دلاری شرآئع) رسیدلی دی (بیاهم دصراط مستقیم څخه) ښویدل شروع کی نو یقین لری چی الله ﷻ (لوی) زورآوردی (سخته سزاورکوی اوترڅه وخته که سزاورنه کی نو په هغه دوکه مه خوری ځکه چی هغه) حکمت والا (هم) دی (دځه حکمت اومصلحت پربناکله په سزاورکولوکی وخت هم ورکوی معلومیږی) داخلګ (چی دحق دلیلونو ترښکاره کیدو وروسته کږه لارخوښه کړی) یوازی ددی خبری خارنه اوانتظارکوی چی الله ﷻ اوملائکی دوریځو په سایوانوکی دهغوی خواته (دسزا ورکولو دپاره) راسی اوټوله قصه ترسره سی (یعنی ښه! نو دا وخت به حقه خبره قبوله کی چی الله ﷻ ته دمنظوریدو وخت نه دی) او دا ټولی (دجزا اوسزا) دعوی به هم الله ﷻ ته بیرته راوړل سی (بل څوك به اختیار مندنه وی نو دداسی زورآور سره دمخالفت کولو خاتمه دخرابیدو څخه بغیر بله ځه کیدی سی ؟)

علوم اومسئلي: اُدْخُلُوْا فِی السِّلْمِ کَآفَّةً : سلم دسین په زور اوزیرسره دوی معنوی لری یوه معنی صلح اوبله معنی اسلام اودلته دجمهورو صحابه کرامو ﷺ اوتابعینو رحمهم الله په نزد دا دوهمه معنی مراد ده (ابن کثیر) کَآفَّةً، په معنی دجَمِیْعًا او عامةً راځی ، دلته دالفظ په ترکیب کی حال واقع سوي دی چی دوه احتمالونه لری ، یواحتمال دادی چی دا دضمیر د اُدْخلوا څخه حال سی ، او دوهم دا چی داسلام په معنی کی دسِلْم څخه حال ومنل سو ، په مخکی صورت کی به ترجمه وی چی تاسی په پوره

پوره ډول په اسلام کی دا خل سی ، مطلب دا چی ستاسی لاس پښی غوږونه سترگی زړه اودماغ ټول داسلام په دائره کی او دالله ﷻ په فرمانبرداري کی دا خلیدل په کار دی ، داسی نه چی په لاس اوپښو باندی خو داسلام عمل وی ، لیکن په زړه اودماغ کی دی داسلام پوره ځای نه وی او یا خو په زړه او دماغ کی اسلام وی ، مگر په دی دظاهری اندامونوعمل نه وی ، په دوهم صورت کی به یی ترجمه دا وی چی تاسی په مکمل اوپوره اسلام کی دا خل سی داسی نه چی داسلام څه احکام خو قبلوی اوڅه اخوا دیخوا کوی ، کله چی اسلام دژوند دمکمل هغه نظام نوم دی کوم چی په قرآن اوسنت کی بیان سوي دی ، دهغه ترون دعباداتو اوعقائدو سره وی اوکه دمعاملو او معاشرت سره وی ، دحکومت اوسیاست سره یی تعلق وی اوکه دتجارت اوکار وکسب او نورو سره وی ، نو په دی وجه دا ټول قبلول په مکمل ډول په اسلام کی دا خلیدل بلل کیږی ، د دواړو صورتونو خلاصه نژدی نژدی ده ، مطلب دا دی چی داسلام ټول هغه احکام دزړه داخلاصه قبلول او عمل په کول اسلام بلل کیږی ، ددی څخه لږهم خلاف کونکی مسلمان نه بلل کیږی، ددی آیت دشان نزول کوم چی پورته بیان سو خلاصه هم دا ده چی یوازی په اسلامی تعلیماتوسترگی رغړول په کار دی که داپه پوره ډول اختیارسی نودنورو مذهبونو او ددینونو ضرورت به پاته نه سی .

خبرداری: په دی کی هغه خلقوته خبرداری دی کوم چی یوازی په مسجدونواوعبادتونوکی اسلام گڼی لکه چی دمعاملواومعاشرت احکام دوی گرسره داسلام برخه نه گڼی دامرض په بی عمله دیندارو کی زیات دی څکه خوهغوی دحقونواومعاملوڅخه اوخصوصًادحقوقومعاشرت څخه بیخی ناخبره دی داسی ښکاری چی دااحکام گرسره داسلام نه گڼی نه یی دمعلومولوازده کولواودعمل په کولوڅه تکل کوی نعوذ بالله لږتر لږه زما داستاد محترم سیدی حکیم الامت رحمه الله لنډه رساله (آدابِ معاشرت) هرمسلمان نر اوښځی ته خامخا ویل په کار دی ، دالله ﷻ اوملائکو راتلل دوریځی په سایوانوکي دقیامت په ورځ به وی، دالله ﷻ داسی راتلل متشابهات بلل کیږی، دجمهورو صحابه کرامو رضی الله عنهم تابعینو رحمهم الله اودنورو بزرگانو ددین په نزد ددی مطلب دا دی چی حق اوصحیح دی وگڼل سی، دالتون دی پریږدی چی دغه راتلل به څنگه وی څکه چی دامعلومول دانسان دعقل څخه بهر دی .

سَلْ بَنِيْٓ اِسْرَآءِيْلَ كَمْ اٰتَيْنٰهُمْ مِّنْ اٰيَةٍ ۢ بَيِّنَةٍ ۭ وَمَنْ يُّبَدِّلْ نِعْمَةَ اللّٰهِ مِنْۢ بَعْدِ

پوښتنه وکړه دبنی اسرائیلوڅومره ورکړی دی مونږدوی ته ښښانی خلاصی اوڅوک چی بدل کړی دالله تعالی نعمت

مَا جَاۗءَتْهُ فَاِنَّ اللّٰهَ شَدِيْدُ الْعِقَابِ ﴿٢١١﴾ زُيِّنَ لِلَّذِيْنَ كَفَرُوا

وروسته ترهغه چی رسیدلی وی دا نعمت هغه ته ، نو دالله ﷻ عذاب سخت دی ، عاشقان کړی دی کافران

الْحَيٰوةُ الدُّنْيَا وَيَسْخَرُوْنَ مِنَ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا ۘ وَالَّذِيْنَ اتَّقَوْا

ددنیا په ژوند او دوی خاندی مومنانو پوری او کوم چی پرهیزګاردی

فَوْقَهُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ ؕ وَاللّٰهُ يَرْزُقُ مَنْ يَّشَآءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ ﴿۲۱۲﴾

هغو به ددې کافرانو څخه زیات پورته وی دقیامت په ورځ او الله ﷻ روزی ورکوی چاته چی وغواړی بی اندازی

دآیتونو تړون: پورته یی فرمایلی وه چی دښکاره دلائلو څخه وروسته دحق مخالفت کول دسزا باعث دی، په دی اوسنی اولنی آیت کی ددی ددلیل بیان دی چی څینو بنی اسرائیلوته په داسی مخالفت کولو سزا ورکول سوې ده .

لنډتفسیر: تاسی ‹علمآء› دبنی اسرائیلو څخه ‹خولږ څه› پوښتنه وکی ‹چی› مونږ هغوی ته ‹یعنی دهغوی مشرانوته› څومره ښکاره دلیلونه ورکړی وه ‹مګر ددی څخه دهدایت حاصلولو پرځای دغه خلک برعکس پرګمراهی ټینګ سوه بیاوګوری سزاګانی یی هم وخوړی ، مثلاً دتورات په ورکولو دهغه قبلول هغوی ته په کار وه خو انکار یی ورڅخه وکی نو دکوهِ طور دراغورځولو وربالدی بیره سوه، دمثال په طوربله دا چی دالله ﷻ دکلام په اوریدلو سره هغه پرسر اوسترګو ایښول په کار وو لیکن هغوی په کښی شکونه اوشبهی راپورته کړی نو په تندر هلاك سوه ، دفرعون څخه دخلاصی ورکولو دپاره هغوی ته په دریاب کی وچی لاری جوړی سوی نو ددی داحسان منلو په ځای هغوی دګیلګی عبادت شروع کی او هغوی ته په سزاکی دقتل سزا ورکول سوه ، په هغوی بالدی دمَنْ اوسلوٰی دنازلولو شکر یه اداکول وه خودهغه په ځای یی نافرمانی وکړه نو مَنْ او سلوٰی په ورستیدو سوه ددی څخه یی کرکه وکړه نوهغه پربندسوه اودکر وکروندی مصیبت ورپغاړه سو، په هغوی کی پیغمبران راتلل دغنیمت ګڼلو اوشکریی اداکولو پرځای یی دهغه پیغمبرانو قتلول شروع کړل دهغه سزاداورکول سوه چی حکومت اوبادشاهی ورڅخه واخیستل سوه ، داسی نوری ډیری ناوړی یی دسورت بقره په اول کی بیان سوي دی› او ‹هم زمونږقانون دا دی چی› کوم سړی دالله ﷻ ‹داسی لوی› نعمت ‹واضح دلیلونه› بدلوی هغه ته تررسیدلو وروسته ‹یعنی ددی څخه دهدایت دحاصلولو پرځای برعکس ګمراه جوړسی› نویقیناً الله ﷻ ‹داسی سړی ته› سخته سزا ورکوی .

‹په دوهم آیت کی دحق دمخالفت کولو ډیر پیښیدونکی اصلی علت بیانوی چی هغه ددنیا محبت دی چی دهغه یوه نښانه داهل دینو ‹دیندارو خلګو› سپك ګڼل هم دی څکه چی ددنیا دغلبی په وخت کی ددین طلب نه وی بلکه دخپلو دنیوی غرضونوپه لارکی دین یودیوال وګڼی نووی غورځوی اوبیاپه دیندارو خلګو پوری خاندی لکه چی دبنی اسرائیلو څینو سردارانو اودعربو مشرکینو جاهلانوبه په

غریبو مسلمانانو پوری ټوقی کولی، ددغه خلکو داسی بیان کوی چی) دنیوی ژوند کفارو ته ښائسته معلومیږی او (په دی وجه) هغه په مسلمانانو پوری ټوقی کوی سره ددی چی دا (مسلمانان) کوم چی دکفر اوشرك څخه ځان ساتی تردی کافرانوبه په لوړه درجه کی وی دقیامت په ورځ (ځکه چی کفار به په جهنم کی وی اومسلمانان به په جنت کی) او(انسان ته ددنیاپه ډیروالی مغروره کیدل نه دی په کار ځکه چی) روزی خوچاته چی الله ﷻ غواړی بی اندازی (یعنی ډیره) ورکوی (نوداپه قسمت موقوفه ده) په کمال اومقبولیت باندی نه ده چی دچاروزی زیاتوی نوهغه دی دالله ﷻ په نزدهم عزت مندوی اولوی عزت هم هغه دی چی دالله ﷻ په نزدمعتبر وی بیاپردی بنیادخپل ځان عزتمند اوبل ذلیل ګڼل بی عقلی ده)

علوم اومسئلي: ددنیاپه مال دولت اوعزت اووعدی باندی دمغروره کیدو اوپه غریبو خلکو پوری دټوقو کولو حقیقت به دقیامت په ورځ دسترګو په وړاندی راسی، دحضرت علی مرتضیٰ ؓ څخه روایت دی چی څوك یومومن سړی یاښځه دخواری اوغریبی په وجه سپك اوذلیل وګنی الله ﷻ به دقیامت په ورځ دغه څوك داولینو اوآخرینو په ټولی کی شرمنده اوذلیله کی اوڅوك چی په یوه مسلمان سړی یاښځی پوری د درواغو تور تړی یا داسی عیب پرهغه ولګوی کوم چی په هغه کی نه وی الله ﷻ به یی دقیامت په ورځ داور پریوه لوړه غونډی ودروی ترهغه پوری چی هغه خپل ځان درواغجن ونه بولی (داحدیث قرطبی ذکر کړی دی)

كَانَ النَّاسُ اُمَّةً وَّاحِدَةً فَبَعَثَ اللّٰهُ النَّبِيّٖنَ مُبَشِّرِيْنَ

وو ټول خلق | په یو دین | بیا ولیږل الله ﷻ پیغمبران | زیری ورکوونکی

وَمُنْذِرِيْنَ وَاَنْزَلَ مَعَهُمُ الْكِتٰبَ بِالْحَقِّ لِيَحْكُمَ بَيْنَ

او بیروونکی | او راکښته یی کړی د دوی سره کتاب رښتنی چی فیصله وکړی دخلقو په مینځ کی

النَّاسِ فِيْمَا اخْتَلَفُوْا فِيْهِ وَمَا اخْتَلَفَ فِيْهِ اِلَّا الَّذِيْنَ اُوْتُوْهُ

په کومه خبره کی چی هغوی جګړه کوی او نه ده جګړه اچولی په کتاب کی، مګر هم هغه خلقو

مِنْۢ بَعْدِ مَا جَآءَتْهُمُ الْبَيِّنٰتُ بَغْيًاۢ بَيْنَهُمْ فَهَدَى اللّٰهُ الَّذِيْنَ

چاته چی دا (کتاب) ورکړل سوی وو، دهغه څخه وروسته چی هغوی ته ورسیدی صفا حکم خپل مینځ کی دضدله

اٰمَنُوْا لِمَا اخْتَلَفُوْا فِيْهِ مِنَ الْحَقِّ بِاِذْنِهٖ وَاللّٰهُ يَهْدِيْ

وجی بیااوس هدایت وکی الله تعالی مؤمنانو ته، دهغه (رښتینی) خبری په کومه کی چی هغوی جګړه کوله په خپل

مَنْ يَّشَآءُ إِلٰى صِرَاطٍ مُّسْتَقِيْمٍ ﴿۲۱۳﴾ ،

حکم او الله تعالی ښیي چا ته چي وغواړي لاره سیده .

دآیتونو تړون : پورته وښوول سوه چي دحق دین سره داختلاف کولوعلت ددنیامحبت دی اوس وروپسی ددی مضمون تحقیق کیږي چي دپخوا راهیسی داسی قصه راروانه ده چي مونږ پرحق دین باندی ښکاره دلیلونه قائموو اوددنیا طلب گار دخپلو دنیوی غرضونوپر بنیاد ددی خلاف لګیادی کوی .

دتفسیر لنډیز: (په یوه وخت کی) ټول خلګ پریوه طریقه وه (ځکه چي په دنیاکی ترټولو اول حضرت آدم ﷺ اودهغه بی بی تشریف راوړی وو اوکوم اولادبه یی چي پیدا کیدی هغوی ته به یی دحق دین تعلیم ورکوی اوهغوی به په دی تعلیم عمل کوی، څه موده په دی حال تیره سوه بیادطبیعتونو داختلاف په وجه په غرضونو اومرادونوکی اختلاف شروع سو، تردی چي څه وخت وروسته په عقائدو اواعمالو کی هم داختلاف وار راغی) بیا (ددی اختلاف پورته کولو دپاره) الله ﷻ (مختلف) پیغمبران راولیږل چي (حق منونکوته به یی) (د) خوشحالی (وعدی) اورولی او (نامنونکی به یی دعذاب څخه) بیرول اوهغوی (یعنی دپیغمبرانو دمجموعی ټولی) سره (یی آسمانی) کتابونه په صحیح دول نازل کړل (او ددغه پیغمبرانو لیږل اودکتابونو نازلول) په دی غرض (وه) چي الله ﷻ (ددی رسولانو اوکتابونوپه ذریعه داختلاف کوونکو) خلګو په مینځ کی دهغوی په اختلافی شیانو (مذهبی وو) کی فیصله وکی (ځکه چي رسولان اوکتابونه واقعی شیان ظاهر وی چي غیر واقعی شیان په خپله غلط ثابتیږی ، ددی پیغمبرانو را وړل سوی کتابونه منل په کار وو اوهم په دی سره خپل اختلافات ورکول په کار وو مګر ځینو خلګو هغه کتابونه یاخودسره ونه منل اویایی په کښی اختلاف کول شروع کړل) اوپه دی کتاب کی (دا) اختلاف بل هیچانه دی کړی مګر یوازی هغه خلګو چاته چي (په سرکی) هغه کتاب ورکول سوی وو (یعنی دعلم اوپوهی خاوندانو ځکه چي په سرکی مخاطب هم داخلګ وی نور امیان خلګ خو په دوی پسی روان وی اواختلاف یی په کوم وخت کی وکی) وروسته تردی چي هغوی ته واضح دلیلونه رسیدلی وه (یعنی دهغوی په دماغوکی ناست اوپراته وه اواختلاف یی دڅه وجی څخه وکی یوازی) یوتربله دضد اوعناد په وجه (اودضد اصلی وجه ددنیا دمال یادمرتبی محبت وی) بیا (دکفارو دا ډول اختلاف هیڅکله هم دایماندارو دپاره مضر نه سو بلکه) الله ﷻ (همیشه) ایماندارو ته هغه حق شیان په کوموکی چي به (اختلاف کوونکو) اختلاف کوی دالله ﷻ په فضل (په رسولانو اوکتابونو دایمان را وړلو په برکت) وښوول او الله ﷻ چاله چي وغواړي ورته سمه لار وښیی .

علوم اومسئلي: په دی آیت کی دابیان سوي دی چي په یوه زمانه کی دټولو انسانانو یو مذهب یو دین یوه عقیده اویو خیال وچي هغه دحق اودفطرت دین دی ، بیادهغوی دطبیعتونو شوقونو او دسوچ

اوفکر داختلاف په وجه ډیرمختلف خیالات اوعقیدې پیدا سوې په کوموکې چې دحق اوناحق بیلتون کول گران ووچې په دې کې حق کوم یو دی او باطل کوم یو دی ، نوالله ﷻ ددې بیلتون دښوولو دپاره پیغمبران راولیږل اوپه هغوی یې وحی اوکتابونه نازل کړل، دانبیاءؑ دکوشش اصلاح اوتبلیغ څخه وروسته خلګ دوې ډلې سول یوهغه خلق سوه چاچې دالله ﷻ رالیږل سوي هدایات قبول کړل اود پیغمبرانو منونکي سوه چې مومن بلل کیږي، دوهم هغه خلګ سوه چاچې آسماني هدایات او پیغمبران درواغجن وګڼل، دهغوی خبره یې ونه منله دا خلګ کافران بلل کیږي ، ددې آیت په سرکې ارشاد دی ، كَانَ النَّاسُ أُمَّةً وَّاحِدَةً :امام راغب اصفهاني رحمه الله په مفردات القرآن کې فرمايي چې په عربي ژبه کې أُمَّةً داسې هرې ټولۍ ته ویل کیږي په کومه کې چې په څه وجه ترون اویو والی وي ، دا ترون اویووالی دخیالاتو اوعقیدو وي که په یوه ملك کې دیوځای استوګنې وي یاپه بله علاقه کې دبل نسب ژبې اورنګ وي نودټولۍ جملې مطلب دا دی چې په څه زمانه کې ټول انسانان یوځای اویوه ټولۍ وه دلته دوې خبرې دغورکولو قابلې دي .

(۱) دیووالی څخه کوم یووالی مراد دی ؟ (۲) دا یو والی په کومه زمانه کې وو ؟

داولنۍ خبرې فیصله خو دآیت آخرې جملې داسې وکړه چې په ډیرو لارو کې دحقې لارې دلټولو اوټاکلو دپاره دپیغمبرانو اوکتابونو لیږل دابښیي چې دا اختلاف دعقائدو او خیالاتو وو، نو دیو والي څخه به مراد یو والي دعقیدې مذهب فکر اوخیالاتو څکه وي چې کتابونه اوپیغمبران درنګ نسل وطن اوزماني داختلاف دفیصله کولو دپاره نه رالیږل کیږي ، نو دآیت ښکاره مطلب دا سو چې په یوه زمانه کې ټول خلګ پر یوه عقیده خیال مذهب اومسلك متفق وه ، دا احتمال سته چې دغه یوه عقیده دایمان اوتوحید وه ، او دا هم احتمال سته چې دغه عقیده دکفر اوګمراهي وه ، مګر جمهور مفسرین رحمهم الله دا خبره ښه ګڼي چې دغه دتوحید اوایمان وه لکه چې په سورت یونس کې فرمايي .

وَمَا كَانَ النَّاسُ إِلاَّ أُمَّةً وَّاحِدَةً فَاخْتَلَفُوا وَلَوْلاَ كَلِمَةٌ سَبَقَتْ مِنْ رَّبِّكَ لَقُضِيَ بَيْنَهُمْ فِيمَا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ (یونس ۱۹)

یعنې ټول خلګ یو امت وو بیاپه خپل مینځ کې اختلاف پریوتی ، اوکه چیرې دالله ﷻ دا ازلي فیصله نه وای (چې په دې دنیاکې به حق اوباطل ښه اوبد درواغ اورښتیا یوځای چلیږي) نوقدرت الهي به ددې ټولو جګړو داسې فیصله کړې وای چې دحق سره داختلاف لرونکو نوم به هم نه وای پاته سوی اوپه سورة انبیاءکې فرمايي ، إِنَّ هَٰذِهِ أُمَّتُكُمْ أُمَّةً وَّاحِدَةً وَّأَنَا رَبُّكُمْ فَاعْبُدُونِ (الانبیآء ۹۲) دا ستاسې ټولۍ دی او زه ستاسې پروردګار یم په دې وجه تاسې ټول هم زماعباذت کوئ ، دارنګه په سورت مؤمنون کې فرمايي ، وَإِنَّ هَٰذِهِ أُمَّتُكُمْ أُمَّةً وَّاحِدَةً وَّأَنَا رَبُّكُمْ فَاتَّقُونِ (المؤمنون ۵۲) داستاسې ټولۍ دی اوزه ستاسې رب یم ددې وجې هم زماڅخه وبیریږئ .

ددې ټولو آیتونو څخه معلومیږي چې دیووالي څخه مطلب یووالي دعقیدې مذهب اومسلك دی کوم

چي ايمان اوتوحيد دی ، اوس ددی يووالی زمانه کمه وه ؟ دايو والی تر څومره قائم وو؟ په مفسرينو صحابه کرامو ﷺ کی دأُبَی بن کعب ؓ اوابن زيد ؓ په نزد دا دازل دورځی واقعه ده په کومه کی چي الله ﷻ دټولو انسانانو روحونه پيداکړل او وعده يی ورځخه واخيسته چی ، اَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ (آيازه ستاسی پروردگارنه يم؟) اوټولو دا جواب ورکړی وو چی هو! ته زمونږ پروردګار يی ، دا هغه يوه حقه عقيده ده چی نوم يی ايمان اواسلام دی اوپه روزِ ازل کی ټول انسانان پرقائم وه (قرطبی)

حضرت عبدالله بن عباس ؓ فرمايی چی ديووالی دعقيدی داواقعه دهغه وخت ده چی حضرت آدم ؑ دخپلی بی بی سره دنياته تشريف راوړی دهغوی اولاد پيداسو اوپه دنياکی خپرسو نودغه ټوله دحضرت آدم ؑ پر دين وه، دهغه ؑ دتعليم اونبوونی تابع وه اودتوحيد اقرارکوونکی وه اودقابيل څخه بغير ټول دشريعت تابعدار اومنونکی وه، په مسندِ بزارکی دحضرت عبدالله بن عباس ؓ ددی قول سره دا هم ذکر سوی دی چی دعقيدی يووالی دحضرت آدم ؓ څخه ترحضرت ادريس ؑ پوری قائم وو ، تردغه وخته ټول مسلمانان اودتوحيد منونکی وه، اودحضرت آدم ؑ او حضرت ادريس ؑ ترمينځه زمانه لس قرن وه ، په ښکاره ديوه قرن څخه سل کاله مراد دی ، چی دغه ټوله زمانه بيازرکاله جوړيږی ، اوځينو حضراتو فرمايلی دی چی دا دعقيدی ديو والی زمانه هغه ده کله چی دحضرت نوح ؑ په بددعا په دنياکی طوفان راغلی وو اوماسوا دهغو خلګو څخه چی دحضرت نوح ؑ په کښتی کی سپاره وه باقی ټوله دنيا غرقه سوی وه ، دطوفان ترختميدو وروسته څومره انسان چی په دنياکی پاته سوه هغه ټول مسلمانان موحدين وه اودحق دين تابعدار وه ، په حقيقت کی دا دری سره قولونه مختلف داسی نه دی چی په درو سرو زمانوکی ټول انسانان پرحق دين قائم يوټولی اويوامت وه .

دآيت په دوهمه جمله کی ارشاددی، فَبَعَثَ اللّٰهُ النَّبِيّٖنَ مُبَشِّرِينَ وَمُنْذِرِينَ وَأَنْزَلَ مَعَهُمُ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ لِيَحْكُمَ بَيْنَ النَّاسِ فِيمَا اخْتَلَفُوا فِيهِ : يعنی الله ﷻ خوشحالی اوروونکی اوبيروونکی پيغمبران را وليږل او دهغوی سره يی کتابونه هم په صحيح طريقه ددی دپاره راوليږل (نازل کړل) چی دخلګو په مينځ کی دهغوی داختلافی شيانو فيصله وکړی ، دا خبره هم دغورکولو لائقه ده چی په ظاهره ددی دواړو خبرو څه جوړښت نه راځی ، يو دا چی ټول انسانان يوټولی اويو امت وه اوپه دی تفريع سوی بله دا خبره چی پيغمبران او دهغوی سره کتابونه داختلاف دليری کولو اوفيصله کولو دپاره راليږل سوی وه ، په ظاهره جوړښت څکه نه راځی چی څه وخت اختلاف په يوه عقيده اويوامت کی لاهم نه وو نوداختلاف دليری کولو دپاره دکتابونو ليږل بياڅه معنی لری؟ ليکن جواب بيخی ښکاره دی ، هغه دا دی چی ددنياپه اوله کی ټول انسانان ديوی حقی عقيدی قائل اوپابندوه، بياچی کرار کرار اختلافات پيدا سول نو دپيغمبرانو اوکتابونو دليږلو ضرورت پيښ سو.

هرکله چی خبره داسی ده نود، اُمَّةً وَّاحِدَةً سره يی داختلاف ذکرولی ونه کی؟ څوک چی په قرآن څه پوهه

لري نوهغه ته داشك څكه نه راځي چي قرآن كريم پوره اوټول پخواني حالات او پوره قصه نه بيانوي ، بلكه په مينځ مينځ كي هغه خبرې پرېږدي كومي چي دقصي دبيانولو څخه پخپله معلومېږي لكه دحضرت يوسف ﷺ په قصه كي دقيدي راخلاصيدل دهغه (قيدي) باچاته دحضرت يوسف ﷺ څخه دخوب دتعبير دپوښتلوخواهش مخكي كول ذكر نه دي اوخبره ددي ځاى څخه شروع كيږي ، يُوسُفُ اَيُّهَا الصِّدِّيقُ : دا هم ذكر نسته چي باچا دهغه خواهش خوښ كي دحضرت يوسف ﷺ خواته يي بندي خاني ته ولېږي اوهغه ته په رسيدو يي داويناشروع كړه څكه چي دمخكي او وروسته په جملو يوځاى كولو سره دا ټولي خبرې پخپله دماغو ته راځي ، دغه ډول دامت ديووالي څخه وروسته داختلاف دپيداكيدلو دبيان ضرورت څكه نه ووچي ددي خبرې ښكاره كول وو چي داسي يو وخت او زمانه هم تيره سوې ده چي ټول انسانان ديوه مذهب ملت او ديوه حق دين منونكي وه دا يي بيان كړه خو دتير سوي دليل په وجه يي اختلاف پيدا كيدل بيان نه كړه ، يوازي دومره يي وفرمايل چي داختلاف په دوركي الله ﷻ دحقى لارى ښوولو اوهدايت څه انتظام فرمايي فَبَعَثَ اللّٰهُ النَّبِيّٖنَ: يعني الله ﷻ پيغمبران په دي غرض راولېږل چي دحق دين منونكولره دتل آرام اوخوشحالي زيرى وركي او ددي نه منونكوته دجهنم دعذاب وعدهٔ واوروي ، دهغوی سره يي وحي اوكتابونه هم په دي غرض راولېږل چي په كډو وډو عقيدو اوخيالاتو كي ورته صحيح اوحق په نښه كړي بيايي داوفرمايل چي دپيغمبرانو اورسولانو دښكاره فيصلو څخه وروسته هم دادنيا په دوو ډلوكي وويشـل سوه ، څه خلكو دغه ښكاره هدايات قبول نه كړل ، دحيرانتيا خبره دا ده چي اول نه منونكي هم هغه خلگ وه ، كوموته چي دا پيغمبران اوالهي آيتونه لېږل سوي وه ، او په يهودو اونصارا وو بلل كيدل ، ډيره زياته دحيرانتيا خبره دا ده چي په آسماني كتابونوكي دګډون اوشك څه داسي ځاى نه وو دكوم له وجي چي دوى ته غلطي كيدي سوه يا د دوى پوه نه باندي راتله بلكه سره دپوهي دغه خلكو يوازي دضدپه وجه انكار وكي ، دوهمي ډلي دپيغمبرانو اودآسماني كتابونو فيصلي دزړه داخلاصه ومنلي څكه چي الله ﷻ دوى ته هدايت وكي ، دا دوى ډلي قرآن كريم په سورة تغابن كي داسي بيانوي ، خَلَقَكُمْ فَمِنكُمْ كَافِرٌ وَّ مِنكُمْ مُّؤْمِنٌ الله ﷻ تاسي پيدا كړاست بيا ستاسي څخه څوك كافر منكر اوڅوك مومن مسلمان سول .

وَكَانَ النَّاسُ اُمَّةً وَّاحِدَةً : خلاصه دا ده چي په اول كي ددنيا ټولو انسانانو يوحق دين درلودى دګډوډو طبعيتونو له وجي غرضونه اومقصدونه ګډوډ سوه اوڅه وخت وروسته عملونه اوعقيدې هم ګډې وډې سوې چي دحقو اوباطلو بيلتون نه سواى كيدى نوالله ﷻ ددي بيلتون كولو دحقي لارى ښولو اوپه حق دين دبيارو انيدو اوټينګيدلو دپاره پيغمبران اوكتابونه راولېږل څه خلكو ومنل اوڅه خلكو دضد اوعنادپه وجه ونه منل .

مسئلې: مسئله : ددې آيت څخه يوځوخبرې معلومېږي ، اوله دا چي په ډيرو پيغمبرانو اوكتابونو

لیږلو کي دالله ﷺ حکمت دا وو چي دحق دین څخه اوښتي اوډلي ډلي سوي خلک بیاتول پریوه حق دین رایوځای کي کله به چي ډلي زیاتي اواختلافات زیات سوه نو الله ﷺ په یوبل پسي پیغمبران اوکتابونه دبیا رایوځای کولو او ډلو دختمولو دپاره هم دارنګه رالیږل ددي مثال داسي وګڼي چي روغتیا اوناروغتیا ډیر اوبي شمیره قسمونه لري ، دهري بیماري دپاره جلاجلا دواوي اوبیل بیل پرهیزونه وي خو په آخرکي یي داسي جامع اثره دوا وټاکل چي دټولو مرضونو دپاره ترهغه پوري کامیاب ثابتیږي تر څو چي دا دنیا آباده ساتل ورته منظوره وه ، دا جامع اثره دوا دتیرو سوو دوا وو ځای نیوونکي اوپه راتلونکي وخت کي دنورو ټولو دواوو څخه خلاصوونکي دي ، ددي دوا نوم اسلام دي دکوم دپاره چي خاتم الانبیاء علیه الصلاة والسلام اوقرآن کریم راولیږل سو او دهغه دحفاظت انتظام الله ﷺ پخپله څکه وکي چي دنورو تیرو سوو دینونو کتابونو اودپیغمبرانو دتعلیماتوپه شان په دي کي څه بدلون یاکمي زیاتي ونه سي اوترقیامته په امت محمدیه کي دداسي یوي ټولي د درولووعده یي وفرمایله کومه به چي تل پرحق دین ټینګه ولاړه وي اودکتاب اوسنت صحیح تعلیم به په مسلمانانوکي خپروي دچادښمني او مخالفت به پردغه ټولي هیڅ اثرنه غورځوي هم دغه وجه ده چي دوحي اوپیغمبري دروازه بندیدل ضروري سوه او دختم نبوت اعلان وسو، دخبري خلاصه دا سوه چي دډیرو پیغمبرانو اودمختلفو آسماني کتابونو درالیږلو حکمت اختلاف اوګوندونه جوړول نه وو بلکه ددي داسي څتمول وو چي ټول خلک بیا پرحق دین هغه ډول راټول اویوځای سي څنګه چي مخکي یوه ټولي یوموټي اویوملت وو.

مسئله : فَمِنكُمْ كَافِرٌ وَمِنكُمْ مُّؤْمِنٌ : ددي خبري شاهدي ورکوي چي دمذهب اوعقیدي داختلاف په وجه دقومونو ویش کیږي او دوي ډلي دمسلمانانو اوکافرانو ورڅخه جوړیږي چي اصل بنیادیي یوقومیت دي حق دین اوحقه عقیده ده نه چي یووطنیت دي، لکه دقرآن کریم ارشاد كَانَ النَّاسُ أُمَّةً وَاحِدَةً ښیي چي داټول انسانان دپیدا کیدو په شروع کي په دي وجه یوقوم ووچي ددي ټولو یوه صحیح عقیده او دیوه حق دین منونکي اوتابعدار وه بیا وروسته په خلګوکي اختلاف پیداسو پیغمبرانو هغوی ددغه اصلي یووالي طرف ته را وبلل چاچي دابلنه قبوله نه کړه هغوی داصلي یووالي څخه بیل سوه اوپه بل جلا قوم (کافرانو) وبلل سوه .

مسئله: ددي آیت څخه دریمه خبره دا معلومیږي چي دالله ﷺ سنت دازل څخه داسي راروان دي چي دهرپیغمبر اوآسماني کتاب مخالفت ناکاره اوبدو خلګو کړي دي ، اوس هم که څوك ناکاره خلک داسي کوي نو هغوی دخپلو مشرانو تابعداري کوي ، صالحانو مومنانوته په کار دي چي هغوی دخپلو مشرانو (پیغمبرانوﷺ) تابعداري وکي کومو چي ددغو ناکاره خلګو پرناوړو صبرکوی هغه به یي په خاطرکي نه را وستل اوپه حکمت وعظ اونصیحت اونرمي به یي دحق دین طرف ته برابره بلنه

ورکوله کیدی سی چی ددی جوړښت په وجه مسلمانانوته پرآفتونو اومصیبتونو دزغم اوصبر ښوونه او تلقین سوی وی فرمایی .

أَمْ حَسِبْتُمْ أَنْ تَدْخُلُوا الْجَنَّةَ وَلَمَّا يَأْتِكُمْ مَثَلُ الَّذِينَ خَلَوْا مِنْ قَبْلِكُمْ مَسَّتْهُمُ

ولی ! ستاسی دا خیال دی چی جنت ته به ولاړسی سره ددې چی په تاسی نه دی تیرسوی حالات دهغه خلقوپه ډول

الْبَأْسَاءُ وَالضَّرَّاءُ وَزُلْزِلُوا حَتَّىٰ يَقُولَ الرَّسُولُ وَالَّذِينَ آمَنُوا

چی وو ستاسی څخه مخکښ رسیدلی وو هغوی ته سختی اوتکلیفونه او په زلزله کړل سوه تردی چی گویابه سو پیغمبر او هغه کسان چی چابه ده سره ایمان راوړی وو ،

مَعَهُ مَتَىٰ نَصْرُ اللَّهِ ۗ أَلَا إِنَّ نَصْرَ اللَّهِ قَرِيبٌ ﴿٢١٤﴾

کله به راځی دالله تعالی امداد ، واوری دالله تعالی امداد نژدی دی .

دآیتونو تړون: په مخکی تیروسوو آیتونوکی مسلمانانوته دتسلی ورکولو دپاره دپیغمبراومومنانوسره دکفارودااختلاف کولوبیان وواوس دابیان دی چی دتل دپاره دپیغمبرانواودمومنانوسره دکفاروړړونه تیرسوی دی دهغوی په تکلیفونورسولوتوقو اومسخروکولوبه پیغمبرانو اومومنانو دزغم اوصبرڅخه کار اخیستی په دی سره موجوده مسلمانانوته تسلی ورکول دی چی داکار څه نوی نه دی، تاسی هم دصبر اوزغم څخه کار اخلی، ځکه چی دآخرت کامل راحت اوآرام هم ددنیا پرتکلیفونو تیرولو بنا دی.

دتفسیر لنډیز: (دوهمه خبره واوری) آیا! ستاسی دا خیال دی چی په جنت کی به (بی مشقته) دا خل سی سره ددی (چی څه تکلیف مو نه دی تیرکړی ځکه چی) تاسی ته لا دهغه خلکو (مسلمانانو) په شان عجیبه واقعه نه ده درپیښه سوی کوم چی ترتاسی مخکی تیرسوی دی په هغوی به (دمخالفینوپه سبب) داسی داسی تنگی اوسختی راتلی او (په مصیبتونو سره به) هغوی دومره وښورول سول چی (دهغه زمانی) پیغمبر او دهغوی په ملگرتیا کی چی کوم اهل ایمان وه (ناقراره سول) په وینابه سول چی دالله ﷻ کومك (دکوم چی وعده سوې ده) به کله وی (په دی جواب سره به دوی ته داتسلی ورکول سوه چی) یاد لری دالله ﷻ کومك (ډیر) نژدی (کیدونکی) دی .

علوم اومسئلي: په دی آیت کی ځوخبری دغور کولو لایقی دی ، اوله خبره ددی آیت څخه دا معلومیږی چی بی مشقته بی محنته اومصیبتونو اوپه تکلیفونوکی دراگیریدو څخه بغیرجنت ته څوك نه سی تللی، سره ددی چی ددیرو آیتونو څخه دامعلومیږی چی ډیر گنهکاران به یوازی دالله ﷻ په مهربانی اوبخښنی سره په جنت کی دا خلیږی په هغوی به څه مشقت هم نه وی ، وجه دا ده چی دمحنت اومشقت مختلفی درجی دی کمه دجه دا ده چی دنفس اوشیطان سره مقابله وکی یادحق دین دمخالفینوپه

خلاف کولو سره خپله عقیده صحیح کړي ، لکه چې هرمومن یې کوي څومره چې محنت اومشقت وي
هغومره به جنت ته دداخلیدو درجه وي خلاصه دا چې په هره درجه کې محنت اومشقت سته په څه کې
کم اوپه څه کې زیات لکه چې نبي کریم ﷺ فرمايي . اَشَدُّ النَّاسِ بَلَاءً اَلْاَنْبِيَآءُ ثُمَّ الْاَمْثَلُ فَالْاَمْثَلُ، ترټولو
زیات غمونه اومصیبتونه انبیاء علیهم السلام ته رسیږي بیاهغوته څوك چې دوی ته زیات نژدې وي ، دوهمه
خبره دا ده چې دپیغمبرانو علیهم السلام اودهغوی دملګرو دا وینا اوعرض کول چې دالله ﷻ امداد به کله وي په
څه شك اوشبهه بناڅکه نه ووچې دا دهغوی دشان سره نه ښيي ، دالله ﷻ په وعده یې کامل یقین وو ،
خوچې کله دامداد راتلو وخت نه وو تاکل سوی نو دهغوی داعرض کول په دې بناووچې کومك دې ژر
وسي ، ځکه چې مونږ ډیر بې وسه سو ، الله ﷻ ته زاری کول دهغه ځان محتاج ګڼل اوخپله بې وسي
ورته ښکاره کول الله ﷻ ته ډیر محبوب اوخوښ دي، دانبیاء علیهم السلام اودنیکانو دشان مناسب دي اودتوکل
یاد نبوت دمنصب هیڅکله خلاف نه دي .

يَسْـَٔلُوْنَكَ مَاذَا يُنْفِقُوْنَ ۬ قُلْ مَآ اَنْفَقْتُمْ مِّنْ خَيْرٍ فَلِلْوَالِدَيْنِ

ستا څخه پوښتنه کوي چې څه شي خرڅ کړي ، ووایه چې څه تاسي خرڅ کوي مال نو مور پلار دپاره

وَالْاَقْرَبِيْنَ وَالْيَتٰمٰى وَالْمَسٰكِيْنِ وَابْنِ السَّبِيْلِ ۭ وَمَا

اوخپلوانو دپاره اویتیمانو دپاره او محتاجو دپاره او مسافرو دپاره چې

تَفْعَلُوْا مِنْ خَيْرٍ فَاِنَّ اللّٰهَ بِهٖ عَلِيْمٌ ﴿۲۱۵﴾

کوي تاسي څه خیر نوهغه بیشکه الله تعالی ته ښه معلومه ده .

دتفسیر لنډیز

(دولسم حکم دصدقې مصارف)

خلق ستاسي څخه پوښتنه کوي چې (دثواب دپاره) څه شي لګوو(اوپه کوم ځای کې یې لګوو) تاسي
وفرمایاست چې کوم مال تاسي لګول غواړي نو(دهغه ټاکل خوستاسي پرهمت بنادی مګرځای یې درته
مونږښیوچې) دموراوپلارحق دی دخپلوانواوبې پلاره ماشومانواومحتاجواومسافرواوچې کوم نیك کار
کوي(که دالله ﷻ په لارکې لګول وي اوکه بل څه وي) نوالله ﷻ ته دهغه ښه خبردی (په هغه به ثواب ورکوي)
علوم اومسئلې: په اولنیو آیتونوکې دې مضمون ته ډیر زور ورکول سوي دی چې کفر اومنافقت
پرېږدي اوپه اسلام کې په پوره ډول داخل سي دالله ﷻ دحکم په مقابله کې دبل چاخبره مه اوري دالله
ﷻ درضا دپاره ځان اومال ورکوي اوپر هرتکلیف اوغم صبر او زغم کوي ، اوس ددې ځایه څخه دالله
ﷻ دتابعداري اودهغه دحکم منلو دهغه په لارکې دځان اومال ورکولو په باره کې دځینو خاصو خبرو

تفصیل بیانیږی کوم چی دځان مال او نورو معاملو (لکه نکاح طلاق اونورو) سره تعلق لری اودپورته ځخه دنیکو احکامو دبیانولو کومه لړی چی راروانه ده دا ټول په هغه کی دا خل دی .

ددی خاصو خبرو دبیانولو انداز هم خاص څکه دی چی داکثرو پوښتنه صحابه کرامو ﷺ درسول الله ﷺ ځخه کړی وه اودهغه جواب سیده په سیده د (رحمٰن دعرش) ځخه په واسطه درسول الله ﷺ سره ورکول سو دا ویل به هم څه مبالغه نه وی چی هم الله ﷻ دهغه فتویٰ ورکړي ده ، لکه چی په خپله فرمایی ، قُلِ اللّٰهُ یُفۡتِیۡکُمۡ فِیۡهِنَّ دا ویل هم صحیح دی چی فتویٰ دنبی کریم ﷺ وه خو په ذریعه دوحی ورته ښوول سوی وی ، په دی رکوع کی دصحابه کرامو ﷺ دسوالونو جوابونه چی شرعی احکام ورځخه ثابتیږی خصوصی اهمیت لری په ټول قرآن کریم کی په داسی اندازثابت سوی شرعی احکام په اوولسو ۱۷ ځایونوکی راغلی دی ، اوه ۷ هم دلته په سورة بقره کی یو۱ په سورة مائده کی اویو۱ په سورة انفال کی ، دا نه ۹ سوالونه دصحابه کرامو ﷺ دطرفه ځخه دی ، دوه ۲په سورت اعراف کی او یو یو په سورة بنی اسرائیل سورةُ کهف سورةِ طٰه اوسورةِ نازعات کی داټول شپږ سوالونه دکفارو دطرفه دی چی په قرآن کریم کی دهغه جواب هم دجواب په عنوان سره ورکول سوي دی .

مفسّرقرآن حضرت عبدالله بن عباس ﷺ فرمایی چی مادمحمد ﷺ دصحابه کرامو ﷺ ځخه زیاته ښه بله ټولی نه ده لیدلی (چی ددین اودرسول الله ﷺ سره ددیری مینی اومحبت درلودو باوجود هغوی دیرکم سوالونه کړي دی) دټولو دریالسو مسئلو په باره کی یی سوالونه کړي دی څکه چی هغوی بی ضرورته سوال نه کوی (قرطبی ج۳ ص۴۰)

په پورته ذکرسوی آیت کی دصحابه کرامو ﷺ سوال په دی الفاظوکی نقل سوي دی ، یَسۡـَٔلُوۡنَكَ مَاذَا یُنۡفِقُوۡنَ یعنی خلک ستاځخه پوښتنه کوی چی څه ولګوو په دی رکوع کی هم داسوال دوه آیتونه وروسته بیاهم په دی الفاظوکی دوباره سوي دی فرمایی ، وَیَسۡـَٔلُوۡنَكَ مَاذَا یُنۡفِقُوۡنَ، مګرجوابونه یی بدل بدل دی ددی حکمت هلته معلومیږی چی ددی سره په ترلو واقعاتو غور وسی ، مثلاً ددی آیت شان نزول دا دی چی عمرو بن جموح درسول الله ﷺ ځخه سوال کړی ووچی ، مَانُنۡفِقُ مِنۡ اَمۡوَالِنَا وَاَیۡنَ نَضَعُهَا (اَخۡرَجَهُ ابن المنذر (ج۱ ص۲۵۶ مظهری) یعنی مونږ دخپلو مالونو ځخه څه اوپه کوم ځای کی یی ولګوو اودابن جریر (ج۳ ص۱۹۳) دروایت په مناسبت داسوال یوځای دابن جموح نه بلکه دعامو مسلمانانو وو، ددی سوال دوی برخی دی، یوه داچی کوم مال اوڅومره ولګوو اودوهمه دا چی دا چاته ورکو دلګولو ځای یی کوم دی ، تردی دوه آیته وروسته ددغه رنګه سوال والا دآیت شانِ نزول په روایت دابن ابی حاتم دا دی چی کله په قرآن کریم مسلمانانوته ددی حکم ورکول سو چی خپل مال دالله ﷻ په لارکی ولګوی نوڅه صحابه کرام ﷺ دحضور ﷺ په خدمت کی حاضر سوه اوعرض یی وکی چی دالله ﷻ په لارکی دمال لګولو مونږ وضاحت غواړوچی څه مال اوکوم یوشی دالله ﷻ په لار

کی ولګوو، ددی سوال یوازی یوه برخه سوه یعنی څه ولګوو؟ دغه شان د دواړو سوالونو شکل بدل سو چی په اولنی سوال کی دڅهٔ ولګوو اوپه کوم ځای کی یی ولګوو سوال وو اوپه دوهم ځای کی یوازی دڅه ولګوو سوال دی او دمخکی سوال په جواب کی څه چی په قرآن کی حکم سوي دی دهغه څخه معلومیږی چی د دوهمی برخی (په کوم ځای کی یی ولګوو) ته ډیراهمیت ورکول سوي دی چی جواب یی ښه ښکاره ورکول سوي دی او داولنی برخی (څه ولګوو) جواب یی په ضمنی اواجمالی رنګ کی ورکول کافی وګڼل اوس ددی آیت پردواړو برخو نظر واچوه، دیوی برخی چی کوم ځای یی ولګوو داجواب ورکول کیږی. مَا اَنْفَقْتُمْ مِنْ خَيْرٍ فَلِلْوَالِدَيْنِ وَالْاَقْرَبِيْنَ وَالْيَتَامٰى وَالْمَسَاكِيْنِ وَابْنِ السَّبِيْلِ یعنی کوم مال چی تاسی دالله ﷻ دپاره لګوی، دهغه حقدار مور اوپلار اوبی پلاره ماشومان او (دارنګه) مسکینان اومسافرین دی، او د دوهمی برخی چی څه ولګوو؟ جواب په دی الفاظوکی په ضمنی ډول ورکول سوي دی، وَمَا تَفْعَلُوْا مِنْ خَيْرٍ فَاِنَّ اللّٰهَ بِهٖ عَلِيْمٌ یعنی چی کوم خیر تاسی کوی الله ﷻ په هغه ښه خبر دی دا دی خبری ته اشاره ده چی دالله ﷻ دطرفه څه حدبندی اوپابندی نسته چی څه موږ کیږی هغومره لګوی دالله ﷻ څخه به دهغه بدله اوثواب پیداکی، غرض دا چی غالبًا سوال کوونکوته اهمیت ددی سوال ووچی زمونږ دمال لګولوځای دی کوم وی نوپه جواب کی اهمیت هم دی ته ورکړل سو چی په فلانی ځای کی یی ولګوی، اوپه وروستنی آیت کی سوال یوازی داوو چی څه ولګوو؟ نوجواب هم دومره ورکول سو: قُلِ الْعَفْوَ یعنی ته وفرمایه چی ترخپلو ضروریاتو زیات مال لګوی ددی دواړو آیتونو څخه دالله ﷻ په لارکی دمال لګولوپه باره کی څوهدایات اومسئلی معلومی سوی.

(۱) مسئله: اول دا چی دواړه آیتونه دفرض زکوٰة په باره کی نه دی ځکه چی دزکوٰة دپاره دمال نصاب هم مقرر دی او دهغه دلګولو فرض سوی اندازه هم نبی کریم ﷺ ټاکلی ده، کله چی په دی دواړو ایتونو کی څه نصاب یادلګولو اندازه نه ده ښوول سوی نومعلومه سوه چی دا دنفلی خیرات سره تړون لري او اوس دا شبهه هم پاته نه سوه چی په اولنی آیت کی دخیرات لګولوځای مور اوپلارهم ښوول سوي دی که دا فرض خیرات وی نو مور اوپلار ته خو فرض زکوٰة نه ورکول کیږی.

(۲) **مسئله**: ددی آیت څخه دوهم هدایت دا وموندل سوچی مور اوپلار اونورو خپلوانو اوعزیزانوته په څه ډالی ورکولو یاپه دوی خوړلو اوچښلوکی که چیری دالله ﷻ دحکم دپرځای راوړلو نیت وی نواجر او ثواب به هم ورکول کیږی او دا به دالله ﷻ په لارکی لګول (انفاق فی سبیل الله) حسابیږی.

(۳) **مسئله** دریم هدایت ددی څخه داحاصل سوچی په نفلی خیرات کولوکی به هلته ثواب ورکول کیږی چی دا دهغه ترضرورت په زیات مال کی سوی وی اوکه چیری خپل ځان تنګ کی یاپرخپل اهل اوعیال تنګی را ولی یاقرض ادا نه کی او نفلی خیرات وکی نو دالله ﷻ په نزد دا ښه کارنه دی، حضرتِ ابوذر غفاری رضی الله عنه اوڅه نورو صاحبانو دزیات مال دلګولو دامطلب اخیستی دی چی ترخپل ضرورت زیات

ټول مال دالله ﷻ په لارکې لګول واجب دي او دازيات مال دخان سره ساتل ګرسره روانه دي، ترضرورت
زيات چې څه وي دټولو صدقه واجب ده ، مګرجمهور صحابه کرام رضي الله عنهم تابعين رحمهم الله عليهم او ددين
امامان صاحبان دقرآن ددې آيت مطلب داښيي چې دنفلي خيرات کولو دپاره شرط دا دی چې هغه دی
ترخپلو ضرورياتوپه زيات مال کې وي دا مطلب يې نه دی چې ترضرورت زيات ټول مال دالله ﷻ په
لارکې خيرات کول واجب دي لکه څنګه چې دصحابه کرامو رضي الله عنهم دکړو وړو (تعامل) څخه هم ثابتيږي.

كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِتَالُ وَهُوَ كُرْهٌ لَّكُمْ ۖ وَعَسَىٰ أَن تَكْرَهُوا شَيْئًا وَهُوَ خَيْرٌ لَّكُمْ ۖ وَعَسَىٰ أَن تُحِبُّوا

فرض سو په تاسې جنګ او هغه ناخوښ دی ستاسې او کيدی سی چې تاسې نه خوښوی يو شی او هغه به ښه وي
تاسې دپاره او کيدی سی چې خوښوی

شَيْئًا وَهُوَ شَرٌّ لَّكُمْ ۗ وَاللَّهُ يَعْلَمُ وَأَنتُمْ لَا تَعْلَمُونَ ﴿٢١٦﴾ يَسْأَلُونَكَ

په تاسې يو شی او هغه به بد وي تاسې دپاره ، او الله ﷻ پوهيږي او تاسې نه پوهيږي ، تاسې څخه پوښتي

عَنِ الشَّهْرِ الْحَرَامِ قِتَالٍ فِيهِ ۖ قُلْ قِتَالٌ فِيهِ كَبِيرٌ ۖ وَصَدٌّ

دمياشتې حرامې چې په دې کې جنګ کول څنګه ؟ ووايه چې جنګيدل په دې کې لويه ګناه ده ، او بندول

عَن سَبِيلِ اللَّهِ وَكُفْرٌ بِهِ وَالْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَإِخْرَاجُ أَهْلِهِ

دالله ﷻ دلار څخه او هغه نه منل او دمسجد حرام څخه بندول او ايستل دهغه دخلقو ،

مِنْهُ أَكْبَرُ عِندَ اللَّهِ ۚ وَالْفِتْنَةُ أَكْبَرُ مِنَ الْقَتْلِ ۗ وَلَا يَزَالُونَ

دهغه ځای څخه هم زياته ګناه ده دالله ﷻ په نزد او دخلقو ددين څخه اړول لويه ګناه ده دقتل څخه او کفار به تل ترتله

يُقَاتِلُونَكُمْ حَتَّىٰ يَرُدُّوكُمْ عَن دِينِكُمْ إِنِ اسْتَطَاعُوا ۚ وَمَن

تاسې سره جنګيږي ترڅو چې واړوي تاسې ستاسې ددين څخه که چيرې څوک واړوي په تاسې

يَرْتَدِدْ مِنكُمْ عَن دِينِهِ فَيَمُتْ وَهُوَ كَافِرٌ فَأُولَٰئِكَ حَبِطَتْ

کې دخپل دين څخه ، بيا مړ سي دکفر په حالت کې نو دداسې خلقو برباد سول

أَعْمَالُهُمْ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ ۖ وَأُولَٰئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ ۖ هُمْ

عملونه د دوی په دنيا او آخرت کې او دا خلق وسيدونکي دي د دوزخ دوی به

فِيهَا خٰلِدُونَ ﴿٢١٧﴾ إِنَّ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَالَّذِينَ هَاجَرُوا وَجٰهَدُوا

په دی کی تل پاته کیږي ، او بیشکه کومو خلقو چی ایمان راوړی اوکومو چی هجرت وکی او وجنگیدل

فِي سَبِيلِ اللّٰهِ أُولٰٓئِكَ يَرْجُونَ رَحْمَتَ اللّٰهِ ۚ وَاللّٰهُ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٢١٨﴾

دالله ﷻ په لار کی داکسان امید وار دی دالله ﷻ درحمت او الله ﷻ بخښونکی او مهربانه دی.

دتفسير لنډيز

(ديارلسم حكم دجهاد دفرض كيدو)

جهادکول پرتاسی فرض سوي دی اوهغه تاسی ته (پرطبعيت) دروند پريوزی اوداسی کیدی سی چی تاسی کوم شی سخت (دروند) وګڼی او (په واقع کی) هغه ستاسی په هکله خیر (اوفائده) وی اودا (هم) کیدی سی چی تاسی یوشی بهتروګڼی او (په واقع کی) هغه ستاسی په هکله بد (ثابت) شی او (دهرشی حقیقت حال) الله ﷻ پیژنی اوتاسی یی (پوره پوره) نه پیژنی (دښه اوبدفیصله دخپلی خوښی پر بنیاد مه کوی دالله ﷻ چی څه حکم وسی دهغه په منلوکی دځان خیر اومصلحت ګڼی)

(څوارلسم حكم په مياشته حرامه كي دجنګ كولو تحقيق)

په یوسفرکی دحضورﷺ دخینوصحابه کرامو رضی الله عنهم دلاسه یوکافرپه مقابله کی په داسی ورځ قتل سوچی صحابه کرامو رضی الله عنهم ته دجمادی الاخرٰی (خلورمی خور) دیرشمه معلومیده خوپه حقیقت کی دا درجب (دخدای تعالٰی) دمیاشتی اولنی ورځ وه په کومه کی چی جنګ شروع کول منع دی ، کفاروپه دی واقعه مسلمانانو ته پیغور ورکی چی مسلمانانو دشهر حرام دحرمت هم خیال ونه ساتی ، مسلمانانو دخپلی فکر مندی په وجه دحضورﷺ څخه پوښتنه وکړه اوپه ځینو روایتونو کی راغلی دی چی دقریشو ځینو کفارو دحضورﷺ په مخکی داعتراض په توګه دا سوال راپورته کی نوجواب یی داسی فرمایلی دی ، خلګ ستاسی څخه په میاشته حرامه کی دجنګ کولوپه باره کی سوال کوی تاسی وفرمایاست چی په دی کی بالخصوص (یعنی په قصد) جنګ کول لوی جرم دی (لیکن مسلمانانو داکارپه قصدنه دی کړی بلکه په تاریخ کی دغلطی راتلو په وجه داسی وسوه داخو تحقیقی جواب دی) او (الزامی جواب دا دی چی په مسلمانانو دکفارو دطرفه داعتراض کولو ګرسره حق نسته چی په میاشته حرامه کی جنګ کول برابره خبره ده که لوی جرم دی ، لیکن ددی کفارو چی کوم کړه وړه دی یعنی) دالله ﷻ دلاری (دین) څخه (خلګ) بندول (یعنی پرمسلمانیدو دومره تکلیفونه ورکول چی نورخلګ بیا دبیری مسلمانان نه سی) اوپه الله ﷻ سره کفرکول اوپه مسجدحرام (یعنی په خانه کعبه) کفر کول (چی هلته یی دیربتان درولی وه اودخدای ﷻ دعبادت کولو پرځای یی دهغوی عبادت اوطوافونه کول) اوکوم خلګ چی دمسجدِ حرام اهل وه (یعنی رسول الله ﷺ اونور مومنان)

هغوی یی (په تنګولو اوپریشانه کولو) ددی (مسجدِ حرام) څخه وایستل (یعنی په ایستلو یی مجبوره کول چی هجرت کولوته خبره ورسیده نو دا کارونه یی کول اوپه حق دین کی به یی فتنی راپورته کولی) او (داسی) فتنی به یی راپوته کولی (چی ددی خاص) قتل څخه (کوم چی دمسلمانانو دلاسه سوی وو) په ځوځو چنده (په قباحت کی) زیاتی دی (ځکه چی ددی قتل څخه حق دین ته خوڅه ضرر نه دی رسیدلی تر زیات لازیات که چیری ځوك یی په قصد هم وکی نو په خپله به ګنهګار وی او دکفارو ددی حرکتونو څخه حق دین ته داسی ضرر رسیږی چی مخ پرپورته ترقی یی بند وی) او داکفار ستاسی سره تل ترتله جنګ (اوجګړه جاری) ساتل غواړی په دی غرض که چیری (خدای ﷻ دی نه کړی) په تاسی یی وس پوره سی نوتاسی به ستاسی ددین (اسلام) څخه واړوی (د دوی دداسی کارونوپه وجه ددین سره مقابله کول ښکاره خبره ده)

(دمرتد کیدو انجام)

اوچی کوم سړی په تاسی کی دخپل دین (اسلام) څخه واوړی بیا هم دکفرپه حالت کی مړسی، نو دداسی خلګو (نیك) عملونه به په دنیا اوآخرت (دواړو) کی (تول) لوټ کیږی اودا خلګ به په دوږخ کی تل ترتله پاته کیږی (په شهرِ حرام کی دقتال په باره کی مسلمانانوته ددی جواب په اوریدو دګناه دنیستوالی خو یقین راغی مګر داشك یی بیاهم وو چی ثواب به یی نه وی سوی ، اوس ددی په باره کی ورته تسلی ورکول کیږی)

(دنیت په اخلاص دثواب وعده)

په حقه چی چا ایمان راوړی وی اوچاچی دالله ﷻ په لارکی وطن پریښی وی اوجهاد (غزا) یی کړی وی، داسی خلق خودالله ﷻ درحمت امیدلری (اوپه تاسی کی دا صفتونه په طریقه دمنع الخلو (خامخا) سته لکه چی ایمان اوهجرت ښکاره دی په دغه خاص جهادکی شك کیدی سوای نوکله چی په دغه موقعه هم ستاسی نیت دجهاد وو زمونږ (دالله ﷻ) په نزد دا هم په جهادکی شمار سو نو اوس تاسی نا امیده ولی یاست) اوالله ﷻ به (داغلطی) معاف کی او(دایمان جهاد اوهجرت په وجه به پرتاسی) رحمت وکی.

علوم او مسائل

دجهاد ځیني احکام: مسئله : دتیرو سوو آیتونوپه اولنی آیت کی دجهاد دفرض کیدوحکم په دی الفاظو سره سوي دی ، كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِتَالُ یعنی پرتاسی جهاد فرض سو، د الفاظو دظاهر څخه دامعلومیږی چی په هرمسلمان په هرحالت کی جهاد فرض دی خو دځینو آیتونو دقرآن او درسول الله ﷺ دځینو احادیثو څخه معلومیږی چی جهاد په هرمسلمان فرض عین نه دی ، بلکه فرض کفایه دی ، مطلب دا چی څه مسلمانان جهاد وکی نو دپاته سوو نورو کسانوهم غاړه خلاصیږی ، اوکه په یوه ملك یاپه یوه زمانه کی هیڅ یوی تولی دمسلمانانو دجهاد فرض ادانه کی نوټول مسلمانان به ددی فرض په

پرېښودلو ګنهګاروي ، دحديث شريف : اَلْجِهَادُ مَاضٍ اِلٰى يَوْمِ الْقِيٰمَةِ هم دامطلب دی چی دجهادکولو دپاره ترقیامته پوری دیوی ټولی موجودګی ضروري ده ، دقرآن مجيد په يوه بل آيت کی ارشاد دی . فَضَّلَ اللهُ الْمُجَاهِدِينَ بِاَمْوَالِهِمْ وَاَنْفُسِهِمْ عَلَى الْقَاعِدِينَ دَرَجَةً وَكُلاًّ وَّعَدَاللهُ الْحُسْنٰى (النسآء ۹۵) یعنی الله ﷻ مجاهدینو ته په جهاد پرېښوونکو فضيلت ورکړي دی اوالله ﷻ د دواړو سره دګټی وعده کړي ده ، دڅه عذر په وجه يادبل څه دينی خدمت کولو اونور په وجه که څوك په جهاد کی شامل نه سو ، په دی آيت کی دهغوی سره هم دګټی وعده سوي ده ، ظاهره خبره ده که په هر يوه مسلمان جهادکول فرض عين وای نو دجهاد دنه کوونکو سره به هيڅکله دګټی وعده نه وای سوی ، دا ډول په يوه بل آيت کی دی : فَلَوْلاَ نَفَرَمِنْ كُلِّ فِرْقَةٍ مِّنْهُمْ طَآئِفَةٌ لِّيَتَفَقَّهُوْافِي الدِّيْنِ (التوبة ۱۲۲) اوولی دباندی ونه وتله ستاسی دهری لويی ټولی څخه کوچنی ټولی ددی کاردپاره چی هغه په دين کی پوهه حاصله کی ، دلته په خپله قرآن عمل په داسی شان تقسيم کی چی څه مسلمانان دی جهادکوی اوڅه دی په علم حاصلولوکی اخته وی ، دابه هلته کيدی سی چی جهاد فرض عين نه بلکه فرض کفايی سی ، هم داشان په صحيح بخاری اوصحيح مسلم کی حديث دی چی يوسړی دحضور ﷺ څخه په جهادکی دشريکيدو اجازه وغوښته نوهغه ﷺ پوښتنه وکړه چی ستامور اوپلار ژوندي دی ؟ هغه عرض وکی چی هو! ژوندي دی هغه ﷺ ورته وفرمايل چی بياڅه ! او دمور اوپلارپه خدمت کولو سره دجهاد ثواب حاصلوه ددی څخه دا هم معلوميږی چی جهادفرض کفايی دی ، کله چی دمسلمانانو يوه ټولی په جهاد اخته وی نو نور مسلمانان په نورو دينی خدمتونو او دينی کارونو کی اخته کيدی سی ، ها! که چيری څه وخت دمسلمانانو بادشاه دعام جهاد اعلان ضروري وګڼی نوبيا پرټولو مسلمانانو فرض عين سی لکه چی په سورة توبه کی ارشاددی يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا مَا لَكُمْ اِذَا قِيْلَ لَكُمُ انْفِرُوْا فِيْ سَبِيْلِ اللهِ اثَّاقَلْتُمْ (التوبة ۳۸) ای مسلمانانو! په تاسی څه سوي دی چی کله تاسی ته وويل سی چی دالله ﷻ په لارکی ووزی نوتاسی ځانونه درانه کی ، اوخدای ﷻ دی نه کی که چيری کفار پريوه اسلامي ملك حمله وکی اوجنګيدونکی مسلمانان دهغوی پوره مقابله نه سی کولی نو په دی وخت کی بيا جهاد پرټولو مسلمانانو فرض عين سو ، که چيری نژدی ټول مسلمانان دجهاد دپاره کافی نه وه ، نو ورسره په خواکی نور مسلمانان تردی چی ددنيا پرهريوه مسلمان جهادفرض عين سو ، دقرآن دا ټول آيتونه دجمهورو فقهاؤ اومحدثينوپه نظر کی وه نو ځکه يی په عامو حالاتوکی جهاد ته فرض کفايی ويلی دی .

مسئله: فرض کفايی جهادته دمور اوپلار داجازت څخه بغيرتلل روانه دی .

مسئله: يوقرض دار چی قرض نه وی اداکړی په فرض کفايی جهادکی ورته شريکيدل روانه دی ها! که چيری دعام جهاد اعلان وسو نو بيا پرټولو مسلمانانو جهاد فرض عين سو ، په دی کی دشريکيدو دپاره دهيچا څخه داجازت غوښتلو ضرورت نسته ، دلته بياخو نه دقرضداری څه عذردی اونه دطلب

دعلم دین اونه بل څه دیني ضرورت ، ددی آیت په آخرکی دجهاد دشوق دراپورته کولو دپاره فرمایی چی که څه هم ستاسی په طبعیتونو جهاد دروند لګیږی لیکن ښه په یادلری چی انسانی مهارت عقلمندی اوتدبیر اومحنت دانجام او نتیجی په باره کی اکثره پاته اوناکامه راځی ډیر عقلمند خلګ فائده مندشیان مضر او مضر شیان فائده مندګڼی ، لکه چی دهریوه سړی عامه تجربه هم ددی خبری شاهده ده یو شاعر فرمایی چی .ع

خویش را دیدم ورسوائی خویش

ددی فرمان خداوندی خلاصه دا ده چی په جهادکی دمال او جان نقصان لیدل که چیری په اصل اوحقیقت کی مخامخ راسی نوښکاره به سی چی دانقصان نقصان نه وو بلکه سراسر فائده وه او دهمیشه آرام دپاره سامان وو.

(په میاشتو حراموکي دجنګیدو حکم)

په تیرو سوو آیتونوکی د دوهم آیت دامطلب دی چی په څلورو میاشتو (ذی القعده ذی الحجه محرم اورجب) کی جنګیدل حرام دی ، دغه ډول دقرآن کریم په نورو ډیرو آیتونوکی په دی میاشتوکی دجنګیدو بندیز راغلی دی، مثلاً: مِنْهَآ اَرْبَعَةٌ حُرُمٌ ذٰلِكَ الدِّيْنُ الْقَيِّمُ اودحجة الوداع په مشهوره خطبه کی رسول الله ﷺ فرمایلی دی ، مِنْهَا اَرْبَعَةٌ حُرُمٌ ثَلٰثٌ مُتَوَالِيَاتٌ وَرَجَبُ مُضَرَ ددی څخه څلور میاشتی حرامی دی دری پر لپسی دی او (څلورمه) رجب دمضر ده ، ددی آیتونو او روایتونو څخه ثابتیږی چی په دی څلورو میاشتوکی جنګیدل دتل دپاره حرام دی لکه چی دتفسیر امام عطاء بن ابی رباح رحمه الله به قسم کوی چی دا حکم دتل دپاره باقی دی داسی نور ډیرتابعین صاحبان داحکم ثابت اونامنسوخ ښیی مګر دجمهورو فقهاؤ په نزد او دامام جصاص رحمه الله په قول دښارونو دعامو فقهاؤ په مسلك داحکم منسوخ دی اوس په یوه میاشت کی هم جنګیدل منع نه دی .

خبره دا پاته سوه چی ښه ! ددی دپاره منسوخ کوم یوآیت دی ؟ په دی کی دفقهاؤ مختلف اقوال دی بعضی ، قَاتِلُوا الْمُشْرِكِيْنَ كَآفَّةً : ددی ناسخ ښیی خواکثره صاحبان ددی ناسخ: فَاقْتُلُوا الْمُشْرِكِيْنَ حَيْثُ وَجَدْتُّمُوْهُمْ : بولی او دلته د حَيْثُ دلفظ معنیٰ زمانه کوی، مطلب یی داسوچی مشرکان په کوم ځای اوکوم وخت کی چی رالاندی کی وژنی یی اوځه فقهاء فرمایی چی ددی ناسخ درسول الله ﷺ خپل عمل دی چی هغه په میاشتو حراموکی دطائف محاصره (قلابندی) کړی وه حضرت عامرِ اشعری رضی الله عنه یی په میاشتوحراموکی داوطاس دجهاددپاره لیږلی وو، په دی وجه عام فقهاء داحکم منسوخ ګڼی، جصاص رحمه الله فرمایی ، وهوقول فقهاء الامصار، روح المعانی ددی آیت په تفسیر کی اوبیضاوی د سورت براء ت د اولنی رکوع په تفسیرکی ددی حکم په منسوخ کیدو دامت اجماع نقل کړي ده (بیان القرآن) مګر دتفسیرمظهری صاحب دامنسوخ نه ګڼی ، ځکه چی په ، اِنَّ عِدَّةَ الشُّهُوْرِ عِنْدَ اللّٰهِ اثْنَا عَشَرَ شَهْرًا فِي

كِتَابِ اللهِ يَوْمَ خَلَقَ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضَ مِنْهَا اَرْبَعَةٌ حُرُمٌ (كوم چې آية السيف بلل كيږي اودجهاد په آيتونوكي ترټولو وروسته نازل سوي آيت دي) كي په ښكاره ډول دمياشتو حرامو دحرمت ذكر سته كوم چي حضور ﷺ دخپل وفات څخه اتيا ورځي مخكي وركړي وو ، دطائف محاصره (قلابندي) هم رسول الله ﷺ په ذوالقعده كي نه بلكه په شوال كي كړي وه دا هم ځكه ناسخ نه سي جوړيدي البته ددي آيت .

اَلشَّهْرُ الْحَرَامُ بِالشَّهْرِ الْحَرَامِ : په وجه دا خبره به صحيح وي چي په مياشتو حراموكي دجهاد كولو منع به په دي خاص صورت كي منسوخ ګڼل كيږي كله چي كفار اومشركان په دي مياشتوكي دجنګ پيل ونه كي ، خلاصه دا سوه چي په مياشتو حراموكي جنګ كول بيخي حرام دي خوكله چي كفاردجنګ پيل وكي نو دمسلمانانو دپاره دفاعي جهاد بياحرام نه دي لكه چي امام جصاص رحمه الله په روايت دحضرت جابر رضي الله عنه نقل كړي دي چي رسول الله ﷺ به په هيڅ يوه مياشته حرامه كي ترهغه جهادنه كوي ترڅو به چي كفارو دجنګ پيل نه ووكړي .

(دمرتد كيدو انجام)

دآيت ، يَسْئَلُوْنَكَ عَنِ الشَّهْرِ الْحَرَامِ : په آخركي تراسلام راوړلو وروسته دمرتد كيدو دا حكم ذكرسوى دي چي حَبِطَتْ اَعْمَالُهُمْ فِي الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةِ : يعني دداسي خلكوپه دنيا اوآخرت دواړوكي عملونه به سرترپايه لوټ اوبربادسي .

مسئله: په دنياد عمل لوټ كيدل دنكاح څخه يي دبي بي وتل دي دمسلمان (مورث) دميراث څخه محرومه كيدل دي په اسلام كي تړول كړي لمونځونه روژي اونورعبادتونه بيكاره اونيست كيدل دي په داسي مړي به جنازه نه كول كيږي اودمسلمانانوپه هديره (مقبره) كي به نه ښخول كيږي، اوپه آخرت كي دعمل لوټ كيدومطلب دادي چي دهيڅ عبادت ثواب به ورته نه وركول كيږي اوتل ترتله به په دوږخ كي پاته كيږي .

مسئله: كه چيري داسي سړي بيامسلمان سي نوپه آخرت كي دعذاب څخه دده بچ كيدل اوپه دنياكي دراتلونكي وخت دپاره په داسي سړي اسلامي احكام جاري كيدل يقيني دي ، خوامام ابوحنيفه رحمه الله په اولني وار اسلام كي دده كړي حج ختم بولي چي وس يي وسو فرض حج به بياكوي اودمخكي وار اسلام دروژو لمونځو اونورو عبادتونو ثواب هم په آخرت كي دده دپاره نه مني اوامام شافعي رحمه الله په دي دواړو صورتونوكي اختلاف لري .

مسئله: داصلي (دسره) كافر دټولو نيكيو ثواب ځوړند وي كله چي مسلمان سي نو په ټولوبه ورته ثواب حاصليږي اوكه په كفرمړسونودغه ټول بيكاره سوه دحديث، اَسْلَمْتَ عَلٰى مَآ اَسْلَفْتَ مِنْ خَيْرٍ هم دامطلب دي

مسئله: دمرتدحالت تراصلي كافر ډيرزيات خراب دي په دي وجه اصلي دكافرڅخه جزيه قبلول كيږي اومرتد كه مسلمان نه سو نو قتلول كيږي به (كه سړي وي) اوهميشه به بنديوانه ساتل كيږي (كه ښځه وي) ځكه چي په دي سره داسلام سپكاوي سوي دي ، دسزاپه ډول سركاري سپكاوي په دي سره جوړيږي .

يَسْئَلُونَكَ عَنِ الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ قُلْ فِيهِمَا إِثْمٌ كَبِيرٌ

ستا څخه پوښتني حکم دشرابو اوخمار ووايه چې دواړو کې غټه گناه ده

وَمَنَافِعُ لِلنَّاسِ وَإِثْمُهُمَا أَكْبَرُ مِنْ نَفْعِهِمَا

اوفائدې هم سته دخلقو او ددې دواړو گناه ډیر غټه ده ددې دواړو فائدو څخه.

دتفسير لنډيز

(پنځلسم حکم دشرابو اوخمار په باره کي)

خلگ ستاڅخه دشرابو اوخمار په باره کې پوښتنه کوی ته وفرمايه چې (د) دې دواړو (شيانو په استعمال) کې دگناه خبرې ترهغه فائدو ډیری غټې دی (څکه دواړه دپرېښودلو لائق دی)

علوم اومسئلي: په دې سورت کې دصحابه کرامو ﷺ دسوالاتو دلړی دا هم يوسوال دی چې الله ﷻ يې جواب ورکړي دی ، دا دواړه (يعنې سوال اوجواب) مسئلی ډيرې زياتې ضرورې دی څکه ددې پوره حقيقت او احکام څه قدر په تفصيل سره واورې.

(دشرابو دحرمت (حراموالي) اوددې سره تړلي حکمونه)

داسلام په شروع کې دنورو جاهلی طريقوپه شان شراب نوشی هم عامه وه هرکله چې رسول الله ﷺ دهجرت کولو څخه وروسته مدينې منورې ته تشريف راوړی نو دلته هم دشرابو څښلو اوخمارکولو رواج وو، عام خلگ ددې دواړو شيانو په ظاهری فائدو عاشقان وه ، په دې کې دننه ډیرو خرابيو او بی کاریوته دهغوی فکر نه وو، ليکن دالله ﷻ دعادت په مناسب په هرقوم اوملك کې څه عقلمند خلگ هم وی چې عقل ته په طبيعت غلبه ورکوی او دعقل په مقابله کې خواهش پرېږدی ، په دې معامله کې دنبی کريم ﷺ مقام ډیر زيات لوړ وو، کوم شی چې وروسته حراميدونکی وو، دهغه ﷺ طبيعت دمخکې څخه هم ورڅخه کرکه کوله ، په صحابه کرامو ﷺ کې هم څه داسې صاحبان وه کومو چې دحلالوالی په زمانه کې هم کله شرابوته لاس نه وو وروړی ، مدينې منورې ته په رسيدو يو څو صحابه کرامو ته ددې دخرابيو اوبی کاريو زيات احساس وسو، لکه چې حضرت فاروق اعظم ﷺ معاذبن جبل ﷺ او يوڅو نور انصاری صحابه ﷺ هم ددې احساس دکبله دنبی کريم ﷺ په خدمت کې حاضر سوه او عرض يې وکی چې شراب اوخمار خو دانسان عقل هم خرابوی اومال هم تباه کوی ، په دې باره کې ستاسې څه حکم دی ؟ ددې په جواب کې دا آيت نازل سو دا هغه اولنی آيت دی چې په کوم کې مسلمانانو لره دشرابو اوخمار څخه دمنع کولو دپاره اولنی قدم پورته کړل سو.

په دې آيت کې دا ښوول سوي دی چې په شرابو اوخمارکی څه ظاهری فائدې خوخامخا سته ، مگر دگناه غټی خبرې هم ورڅخه پيداکيږی چې په فآئدو يې غالبې دی ، دگناه دخبرو څخه مطلب

دګناه سببونه دی ، مثلاً په شرابوکی ترټولو غټه خرابی دا ده چی عقل اوپوهه په ختم کیږی کوم چی دټولو انسانی کمالاتو اوشرافت ریښه ده ځکه چی یوازی دعقل په زور دبدوکارونو څخه انسان منع کیدی سی دا چی نه وی نو دټولو بدو کارونو دپاره لار خلاصه سی ، په دی آیت کی په ښکاره ډول شرابوته حرام نه دی ویل سوی خو خرابی اونقصانونه یی بیان سوه چی دشرابو چښلوپه وجه انسان په ډیرو ګناهونو او خرابیوکی راګیریدی سی ګویا دشرابو پریښوولو دپاره یوه مشوره ورکول سوي ده هم دغه وجه ده چی ددی آیت په نازلیدو دصحابه کرامو ﷺ دوی ډلی جوړی سوی یوی ډلی خو دا مشوره قبوله کړه اوشراب یی پریښوول اوځینو صحابه کرامو ﷺ په دی خیال ددی چښل جاری وساتل چی داخو حرام تاکل سوی نه دی یوازی دخرابو اونقصانونو ذکر یی سوي دی ، ددغه نقصانونو اوخرابیو څخه به یی ځان ساتی تردی چی یوه ورځ حضرت عبدالرحمٰن بن عوف ﷺ په صحابه کراموکی یوڅو خپلو دوستانوته دعوت ورکی ، د ډوډۍ خوړلو څخه وروسته ددستور مطابق شراب وچښل سو، په دی حال کی دماښام دلمانځه وخت راغی ټول دلمانځه دپاره ودریدل نویو صاحب یی دامامت دپاره مخکی کی ، هغه دنشی په حالت کی چی تلاوت شروع کی نو سورة قُلْ يٰٓاَيُّهَا الْكٰفِرُوْنَ یی غلط ووایه ، نو دشرابو دبندولو دپاره د دوهمی درجی په ډول دا آیت نازل سو ، يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا لَا تَقْرَبُوا الصَّلٰوةَ وَاَنْتُمْ سُكٰرٰى ای مؤمنانو! تاسی دنشی په حالت کی دلمانځه خواته مه ځی په دی سره یوازی دلمانځه په وختونوکی شراب بیخی حرام سوه اوپه نورو وختونوکی بیایی هم اجازت وو، یوی ډلی دصحابه کرامو ﷺ خو دمخکی څخه شراب پریښی وه ، کله چی داآیت نازل سو نوهغوی وویل چی کوم یوشی دلمونځ څخه سړی منع کوی هغه دی مونږولی وکړو، ځکه چی په هغه کی هیڅ خیرنسته ، مګر دلمونځ دوختونو څخه بغیر کله چی دشرابو حراموالی اوس هم په ښکاره ډول نه وو نازل سوی ، نوځینو صحابه کرامو ﷺ به دلمانځه دوختونو څخه بغیر شراب چښل تردی چی دعتبان بن مالك ﷺ له طرفه په ورکول سوی دعوت کی دخوراك چښاك څخه وروسته درواج مطابق شراب و چښل سوه، دنشی په حالت کی ددستور مطابق دشعر اوشاعری اودفخرونو کولو بیان شروع سو ، په دی کی سعدبن ابی وقاص ﷺ په یوه قصیده کی دانصارو بد اودخپل قوم ښه ویل یوه انصاری زلمی ته غصه ورغله اوداوښ دزامی هډوکی یی دسعدبن ابی وقاص ﷺ پرسر ور وغورځوی ، هغه ﷺ سخت ژوبل سو، حضرت سعد ﷺ دحضور ﷺ په خدمت کی دانصاری زلمی ګیله وکړه نونبی کریم ﷺ دا دعا وکړه ، اَللّٰهُمَّ بَيِّنْ لَنَا فِي الْخَمْرِ بَيَانًا شَافِيًا: چی ای الله ﷻ دشرابو په باره کی مونږ ته څه ښکاره بیان اوقانون راکی نو دشرابو په باره کی دریم وار دبیخی حرمت (حراموالی) حکم دسورة مائده په دی تفصیلی آیت کی نازل سو، يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْٓا اِنَّمَا الْخَمْرُ وَالْمَيْسِرُ وَالْاَنْصَابُ وَالْاَزْلَامُ رِجْسٌ مِّنْ عَمَلِ الشَّيْطٰنِ فَاجْتَنِبُوْهُ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُوْنَ (المآئدة ۹۰)

ای مومنانو! خبره دا ده چی شراب اوخمار اوبتان او دخمار غشی دا ټول پلیت شیان شیطانی خبری دی تاسی بیخی ددی څخه ډډه کوی دپاره ددی چی تاسی خلاصون پیدا کی ، شیطان خو دا غواړی چی دشرابو اوخمار په ذریعه ستاسی په مینځ کی بغض اودښمنی پیدا کی اوالله ﷻ دیاد اودلمانځه څخه تاسی بند کی ښه نو اوس به هم منع سی ؟

(دشراب دحراموالي پوړی په پوړی حکمونه)

دالله ﷻ دحکمونو اصلی اوحقیقی حکمتونه هم دی احکم الحاکمین پیژنی مګر په شرعی احکامو کی په ژورکتلوسره دا معلومیږی چی داسلامی شریعت په احکامو کی دانسانی جذباتو ډیرخیال ساتل سوی دی چی په دی عمل کولوکی انسان ته ډیر تکلیف نه وی په خپله قرآن کریم فرمایی، لَايُكَلِّفُ اللهُ نَفۡسًا اِلاَّ وُسۡعَهَا یعنی الله ﷻ په انسان داسی حکم نه چلوی چی دهغه دطاقت اوتوفیق څخه دباندی وی ،هم ددی رحمت اوحکمت تقاضاوه چی دشرابو په حراملولوکی اسلام دتدریجی عمل څخه کار اخیستی دی ، وار په وار دشرابو دبندولو اوحراملو دقرآنی تاریخ خلاصه دا ده چی دشرابوپه باره کی څلور آیتونه نازل سوي دی ، یو آیت دسورت بقره دی دکوم تفسیر چی اوس دایو کوو، په دی کی دشرابو څخه دپیداکیدونکو ګناهونو اونقصانونو بیان دی دحراموالی بیان یی نسته ګویا ددی دپریښولو مشوره یی ورکړه ددی حکم یی ورنه کی .

دسورت نساء په بل آیت ، لَاتَقۡرَبُوا الصَّلٰوةَ وَاَنۡتُمۡ سُكَارٰی کی خاص دلمونځونو په وختونوکی شراب حرام وټاکل سوه په نورو وختونوکی یی اجازت وو ، دریم اوڅلورم دسورت مائده دا دوه آیتونه دی چی اوس مخکی تیر سوی دی په دی کی شراب بیخی حرام وټاکل سول .

اسلامی شریعت دشرابو حرامول وارپه وارځکه وکړل چی دټول عمرعادت بیاپه تیره تیره دنشی عادت پریښوول انسان ته ډیرګران پریوزی ، علماء کرام فرمایی ، فِطَامُ الۡعَادَةِ اَشَدُّ مِنۡ فِطَامِ الرَّضَاعَةِ، یوعادت پریښوول تردی ډیر زیات ګران دی چی یوماشوم دتی څخه پری سی په دی وجه اسلامی شریعت دحکیمانه اصولو مطابق اول ددی بدوالی په دماغوکی کښینوی بیایی دلمونځونو په وختونوکی حرام کړل بیا ترپوی خاصی مودی وروسته یی بیخی حرام کړل ، وار په وار دشرابو حرامول دخدای ﷻ دحکمت تقاضاوه ، دغه شان تر حراملو وروسته هم دغه قانون په پوره سختی سره جاری کول هم دخدای ﷻ دحکمت تقاضاوه ، په دی وجه رسول الله ﷺ دشرابو په باره کی اول دعذاب سخت وعده نه وښوول لکه فرمایی چی دا اُمُّ الۡخَبَآئِثُ (دپلیتیو ریښه) او اُمُّ الۡفَوَاحِشُ (دبی حیایی ریښه) دی ، ددی په چیښلو انسان په خرابوخرابو ګناهونوکی ګیریدی سی ، په یوه حدیث کی ارشاد فرمایی چی شراب اوایمان یوځای کیدی نه سی (دا روایتونه په نسائی کی دی ، په جامع ترمذی کی دحضرت انس رضی الله عنه څخه روایت دی چی حضور ﷺ دشرابوپه باره کی پرلسو کسانولعنت ویلی دی ، ددی په (۱) صفا

کوونکی (۲) جوړوونکی (۳) چښوونکی (۴) چښوونکی ددی په (۵) باروونکی او راوړونکی (۶) چاته چی راوړل کیږی (۷) پرخرڅوونکی (۸) اخیستونکی (۹) ددی پرېښوونکی (۱۰) اوګټه خوړونکی ، بیا یی دخُلی په تعلیم اوتبلیغ بس والی ونه کی بلکه په عملی اوقانونی ډول یی اعلان وفرمایی چی دچا سره کوم قسم شراب وی هغه دی په فلانی ځای کی جمع کی .

(صحابه کرامو ﷺ دحکم منلو بې اندازې جذبه درلوده)

داولنی حکم په اوریدو سره منونکوصحابه کرامو ﷺ په خپلو خپلو کوروونوکی دخپل استعمال دپاره ایښی شراب هم هغه وخت توی کړل ، دحضرت عبدالله بن عمر ﷺ بیان دی چی کله دنبی کریم ﷺ دطرفه اعلان کوونکی دمدینی منوری په کوڅوکی دشرابو دحرامیدو اعلان وکی نوکه دچاپه لاس کی دشرابو لوښی وو هم هلته یی وغورځوی دچاسره چی دشرابو صُراحی یانوره ذخیره وه هغه یی دکور څخه دباندې وغورځوله ، حضرت انس ﷺ په یومجلس کی دشرابو ساقی جوړسوی وو ابوطلحه ﷺ ابوعبیده بن الجراح ﷺ ابی بن کعب ﷺ اوسهیل ﷺ غوندی جلیل القدر صحابه کرام ﷺ دغلته موجود وه، داعلان کوونکی دآواز په اوریدو سره ټولو وویل چی اوس دا ټول شراب چپه کی ، ددی جام اوصراحی مات کی په ځینو روایتونوکی راغلی دی چی دحرامیدو داعلان په وخت دشرابو جام که دچاشونډوته رسیدلی هم وو نو هم هلته یی وغورځوی ، په مدینه منوره کی په هغه ورځ شراب دباران داوبو په شان تر ډیرو ورځو بهیدل ، کله به چی باران وسو نو دشرابو بوی او رنګ به دمځکی څخه راپورته سو.

په یوځای کی دشرابو دجمع کولو دحکم په اوریدو سره فرمانبرداره صحابه کرامو ﷺ هغه شراب هم هلته جمع کړل کوم چی په بازارکی دتجارت په غرض پراته وه هلته حضور ﷺ په خپلو لاسونو مبارکو دشرابو ډیری مشکیزی څیری کړی اونوری یی دصحابه کرامو ﷺ په لاس څیری کړی ، دشرابو یو صحابی سوداګر دشام څخه راوړی شراب دمدینی منوری څخه دباندی پریوه غونډی ځکه پریښوول چی ددی دحرامیدو پته ورته لګیدلی وه دحضور ﷺ په خدمت کی حاضرسو او دهغه شرابو په باره کی یی دحکم پوښتنه ورڅخه وکړه ، نوحضور ﷺ دالله ﷻ دحکم مطابق دټولومشکیزوڅیری کولو او دشرابو دتویولو حکم ورکی نو دالله ﷻ او رسول ﷺ په مینه مست دغه فرمانبرداره بنده خپله ټوله سرمایه دخپله لاسه بی سوچه اوبی فکره پرمځکه واړوله دصحابه کرامو ﷺ دابی مثاله فرمانبرداری کول اوخبره منل داسلام معجزه ده ځکه چی معلومه خبره ده په کوم شی چی څوک راواوړی اوعادت یی سی نو دهغه څخه منع کیدل دلږ ساعت دپاره هم ډیرګران سی ، دالله ﷻ یوحکم اودرسول الله ﷺ یو فرمان د دوی په عادتونوکی داسی بدلی را وسته چی اوس ورڅخه دومره کرکجن وه لکه څومره چی مخکی پرمین وه .

(داسلامي سياست اودعامو ملكي سياستونو لوى فرق)

په تيروسوو آيتونوكى دشرابو دحراموالى دحكم په نتيجه كى دمسلمانانو عملى نمونه مخامخ راغله دا داسلام معجزه بولى يادپيغمبر ﷺ دتربيت بى مثاله اثر اويا داسلامى سياست لازمى نتيجه وګڼى يو خوا دامثال چى دشرابو دنشى دعمرونو عادت اوداسى رواج چى دلږ ساعت دپاره هم دهغه پرېښول ډيرګران معلوميدل، مګرددى دحراموالى داعلان په اوريدو دمسلمانانو طبعيت بيخى بدل سو هغوى خپل ډيرخوښ شى سمدستى بد اوپليت وګڼى ، اوبلى خواته دهغه ترقى درلودونكى سياست خصوصاً دامريكى دسياست مثال واخلى چى هلته څوكاله مخكى كله چى دصحت اومعاشرى ماهرانو دشرابو بى حده اومهلكى خرابى اونقصانونه وليدل اومحسوس يى كړل نو دخپل قانون پربنيادىي دهغه دبندولو دپاره دخپل ملك دنشر او اشاعت اعلى نوى ذريعى په كار راوستى په دى باره كى په سوونو اخبارونه اورسالى دلكونو په شميركى خپرى كړى ، بيادامريكى په آئين اودستوركى دترميم كولو په ذريعه دشرابو دبنديز قانون جارى سو ، مګرنتيجه يى تولى دنيا داوليدله چى دشرابو دآزادى په نسبت دشرابو دبنديزپه زمانه كى ډير زيات شراب چښل سوى وه ، دامريكى حكومت هم ومنله او دشرابو دبنديز قانون يى بيامات كى ، دا دسترګو ليدلى حال دى چى هيڅكله ورته درواغ اوغلط نه سى ويل كيدى خو اوس دا كتل په كار دى چى دعربو نوو مسلمانانو او دامريكايانو (چى په نوى زمانه كى ډير ترقى يافته بلل كيږى) دحالاتو اومعاملوپه مينځ كى ددى ډير لوى فرق اصلى سبب اوراز څه دى ؟ كه لږغور وسى نومعلومه به سى چى اسلامى شريعت يوازى قانون دقوم داصلاح دپاره هيڅكله هم كافى نه دى ګڼلى، بلكه ترقانون مخكى يى دهغو ذهنى تربيت وكى او دزهد تقوىٰ عبادت او په تيره تيره دآخرت دفكر په كيميايى نسخه يى دهغوى په مزاجونوكى ديولوى انقلاب په راوستو سره داسى افراد پيداكړل چى درسول ﷺ په آواز باندى دخپل ځان مال اوعزت تولو قربانولو دپاره تيارسول ، دمكى دژوند په پوره دوركى دافراد سازى داكار درياضتونو په ذريعه كيدى ، كله چى دسر تيرو تولى به تياره سوه ، نو هغه وخت قانون جارى سو.

دذهنوپه جوړولوكى خوامريكى هم دخپلى بى مثاله ذريعوپه استعمال كى هيڅ كموالى ونه كى ، دهغوى سره هرڅه وه خو دآخرت فكر ورسره نه وو بلى خواته دمسلمانانوپه رګ رګ كى دآخرت فكر خپور سوى وو ، دعقل لرونكو دپاره اوس هم دا دعبرت خبره ده ، كاشكى! چى دا خلګ داسلامى دغه نسخى په وجه دنياته امن اوآرام وركړى .

(دشرابو دخرابيو او فائدو په مينځ كي موازنه اومقابله كول)

په دى آيت كى دشرابو اوخمار دواړو په متعلق قرآن كريم دا ښوولى دى چى په دى دواړوكى څه خرابيانى هم دى اوڅه فائدى هم ، خوددى خرابيانى ددى ترفائدو ډيرى زياتى دى نوځكه ضرورت

ددی خبری دی چی وکتل سی چی ددی فائدی څه دی اوخرابیانی یی څه دی اوبیاداچی ترفائدویی خرابیانی ولی زیاتی دی ؟ اوپه آخرکی به ددی آیت څخه راپورته سوی یوڅو فقهی قاعدی بیانوو.

دشرابو فائدی په عامو خلگوکی دا مشهوری دی چی په دی سره خوند اوخوشحالی پیدا کیږی (په عارضی ډول) قوت اوطاقت په زیاتیږی رنگ ورسره صفاکیږی اوسور کیږی ، مگر ددی په مقابله کی یی خرابیانی ډیری زیاتی دی ، مثلاً دشرابی معده کرار کرار بیخی بیکاره سی ، خوراك کولو ته یی ډیر زړه نه کیږی ، دمخ څیره یی بدله سی خیټه یی غټه سی اودیوه جرمنی ډاکټر دوینامطابق دشرابو دعادت په وجه دشرابی دټول بدن جوړښت (ساخت) دځلوینښتو کالوپه عمرکی داسی کمزوری سی لکه چی دشپیتوکالو دبوډی بدن وی ، یعنی په ځوانی کی دهغه ټول بدن دبوډاگانوپه شان کمزوری سی ، دشرابو په ځیګرلو سره زړه اوپښتورگی خرابیږی خصوصًانری رنځ ورڅخه پیداکیږی چی دیورپ دډاکټرانو دوینا مطابق ددغه ملکونو زیات خلگ دشرابو په وجه په نری رنځ کی گرفتاریږی ، او دځینو دغه ډاکټرانو دوینا مطابق په یورپ کی نیم خلگ ددغه راولاړ سوی نری رنځ څخه مری کوم چی دشرابو دڅیبنلوپه وجه پیداکیږی (اونیم خلگ دنورو ټولو رنځونو څخه مری) دلیل یی دا دی چی دشرابو تر زیات رواج مخکی هلته نری رنځ به خال خال یو ځای وو کله چی دشرابو رواج زیات سو نو نری رنځ هم دلته زیات سو ،

دا دشرابو بدنی خرابی دی خو پرعقل باندی پریوتونکی اثرات یی تردی زیات دی کوم چی خلگ دنشی په حالت کی گنی چی نشیی په هوښ کی نه وی اوعقل یی کارنه کوی کله چی نشه ولاړه سی نو عقل یی کارشروع کی ، لیکن دا خبره دحقیقت په رڼا کی ځکه کمزوری ده چی دشرابو اثر په عقل باندی مستقل پائیدار اودعمر سره سم وی چی دهوښ په حالت کی هم دده عقلی قوت کمزوری وی ، دا دماهرو ډاکټرانو تحقیق دی دځانه خبره نه ده چی کله خوشرابی هم دشرابوپه وجه لیونی کیږی ، دارنگه طبیبان اوډاکټران په دی متفق دی چی شراب دبدن یوه برخه نه جوړیږی ، نه ورڅخه وینه جوړیږی چی بدن طاقت په واخلی بلکه ددی کار یوازی دومره وی چی په عارضی ډول وینه راپاروی او عارضی قوت په محسوسیږی او دوینی دا راپاریدل کله کله دناگهانی مرگ سبب جوړیږی چی ډاکټران ورته (هارټ فیل) وایی ، دشرابو څښلو په وجه هغه رگونه سختیږی دکومو په ذریعه چی ټول بدن ته روح رسیږی ددی نتیجه دا وی چی شرابی ژر بوډا کیږی ، ددی اثر پر مری اوساه داسی کیږی چی تل یی ټوخی کیږی ، آواز یی غټ سی اوبالآخر نری رنځ ورڅخه جوړسی ، ددی بداثر پرنسل داسی پریوزی چی دشرابی اولاد کمزوری وی اوکله خو یی اولاد پیداکیږی هم نه ، دشرابیانو دا وینا چی په شرابو سره چستی اوقوت پیداکیږی ځکه غلطه ده چی په شروع کی خو داسی ښکاری، مگرددی ریښی کرار کرار داسی خپری سی چی بیاورڅخه دغه تیرسوی نقصانات راولاړ سوی وی او

کنټرولول یې هیڅکله نه سي کیدی ، په معاشره کې دشرابو یوه خرابي دا هم ده چې ددې څخه اکثر جنګ جګړې دښمني اوبغض راولاړيږي چې نتیجه یې ډیره خرابه وي څکه خوپه سورة مائده (۹۱) کې دا خرابي په ښکاره الفاظوکې په خصوصیت سره بیان سوي ده فرمايي ، إِنَّمَا يُرِيدُ الشَّيْطَانُ أَنْ يُوقِعَ بَيْنَكُمُ الْعَدَاوَةَ وَالْبَغْضَآءَ فِي الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ (شیطان داغواړي چې دشرابو اوخمارپه ترڅ کې ستاسې په مینځ کې بغض اوعداوت پیداکې، دشرابو یوه خرابي دا هم ده چې ځینې وخت شرابي په خپلې بیهودې کې خپل پټ رازونه ښکاره کې چې نتیجه یې ډیره خرابه وي ، خصوصاً په هغه وخت کې خويي نتیجه ډیره مهلکه ثابته سي او په ملك کې ورڅخه پوره انقلاب راپورته کيږي ملکي سیاست اوجنګي مصلحتونه ټول بربادیږي کله چې دغه بیهوده (راز ښکاره کوونکی) دحکومت یوخاص ذمه دارسړی وي او راز هم دحکومت وي نو جاسوسان هم ددې په لټون پسې وي .
دشرابو یوه خرابي دا هم ده چې شرابي انسان دخلګو بلکه دکوچنیانوهم څکه دخنداشې سي چې دهغه خبرې اوکړه وړه نامناسبه بې ډوله اوبې خونده وي ترټولو لويه خرابي يې دا ده چې دا دپلیتو مور (بنیاد) ده ، غټ غټ جرمونه اوګناهونه ورڅخه راولاړيږي زنا اوقتل اکثره هم ددې نتیجې دي لکه څنګه چې ثابته ده چې عام شراب خانې دقتل او زنا اډې وي ، دا خو دشرابو بدنې ضررونه سوه روحاني ضررونه یې هم ښکاره داسې دي چې دبیهودې په حالت کې لمونځ دالله ﷻ ذکر اوعبادت ورڅخه پاته وي ، لکه چې قرآن کریم فرمايي ، وَيَصُدُّكُمْ عَنْ ذِكْرِاللهِ وَعَنِ الصَّلٰوةِ، تاسې شراب دالله ﷻ د ذکر اولمونځ څخه بند وي .
مالي نقصان یې هم داسې ښکاره دي چې په یوه آبادۍ کې دشراب خانې په خلاصولو سره دهغه ټولې آبادۍ مال او دولت راټولوي او راجارو کوي یې څکه چې ددې ځینې قسمونه په ډیره ګرانه بیعه اخستل کيږي لکه دشمیر اوشمیرنې ځینو ماهرانو دیوه ښار دشرابو ټوله بیعه دټول فرانس دحکومت دلګښت سره برابره ښوولې ده .
دشرابو دا دیني جسماني او روحاني خرابي حضوراکرم ﷺ په دې الفاظوکې راجمع کړي دي چې ورته يې أُمُّ الْفَوَاحِشْ (دپلیتیو یادبیحیاییو ریښه) ویلې دي ، لکه دیوه جرمني ډاکټر دا خبره دمتل په توګه په ټوله دنیاکې مشهوره ده چې که چیرې نیمې شراب خانې بندې سي نو زه ددې خبرې ضمانت ورکوم چې نیمې شفاخانې (دواخانې) اونیمې جیل خانې به څکه بندې سي چې ضرورت به یې پاته نه سي (تفسیر المنار للمفتي محمد عبده ص۲۲۶ ج۲)
علامه طنطاوي رحمه الله په خپل کتاب الجواهرکې ددې کړې ځینې ضروري معلومات لیکلي دي چې څه دهغه دلته رانقل کيږي .
یوه فرانسي محقق په خپل کتاب (خواطر وسوانح في الاسلام) کې لیکي ، ډیره زیاته هلاکوونکې

وسله او دوه اړخيزه تيره توره چې داهل مشرق (مسلمانانو) بيخ په وكښل سو او دوى په قتل سوه ، داشراب وه ، مونږ دالجزائر په خلګو دا وسله وازمايله ليكن اسلامي شريعت زمونږ په لاره كې خنډ جوړسو ، په هغوى زمونږ ددى وسلې هيڅ اثر ونه سو او په نتيجه كې دهغوى نسل هم دارنګه اخته دى زياتيږي ، دى خلګو كه زمونږ دا ډالي داسې قبوله كړي واى لكه څنګه چې د دوى يوى منافقې قبيلې قبوله كړې ده ، نو دوى به هم زمونږ په مخكې ذليل اوخوار واى ، نن دكومو خلګو په كورونو كې چې زمونږ دشرابو دورونه چليږي هغوى زمونږ په مخكې داسې سپك اوذليل سوه چې سر نه سي راپورته كولى .

يو انګريز قانون دان بنتام ليكي چې ، داسلامي شريعت په ډيرو ښوكي يوښه والى دا هم دى چې په دى كې شراب حرام دى ، مونږ وليدل چې كله دافريقې خلګو ددى استعمال شروع كې نو دهغوى په نسلونو كې ليونتوب ورننوتى او ديو رپ كومو خلګو ته چې ددى خوند ترخولې سو نو د هغوى په عقلونو هم كانې پريوتل ، په كار دى چې دافريقې پرخلګو دا بندسى او ديو رپ خلګوته په دى ډيرى سختې سزاګانې وركول سى .

غرض دا چې كوم يو شريف سړى په سړه سينه ژور ليدل وكړل نو بې اختياره يې چيغه كړي ده چې دا (شراب) پليتي ده شيطانې كار دى زهر دى دتباهى اوبربادى سامان دى ، دپليتي ددى ريښې څخه واوړى ، فَهَلْ اَنْتُمْ مُنْتَهُوْنَ .

دشرابو دحراموالي اوبنديز په باره كې دځلورو آيتونو بيان مخكې وسو ، مناسب ښكاري چې دسورة نحل دهغه بل آيت بيان هم وسي په كوم كې چې په يوبل ډول دنشيي شيانو ذكر راغلى دى ، فرمايي ،

وَمِنْ ثَمَرَاتِ النَّخِيلِ وَالْأَعْنَابِ تَتَّخِذُونَ مِنْهُ سَكَرًا وَرِزْقًا حَسَنًا إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَةً لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ (۶۷ النحل)

اودخرماؤ او دانګورو دميوو څخه تاسې خلګ دنشې شيان او دښه خوراك شيان جوړ وى ، بيشكه په دى كې دهغه خلګو دپاره لوى دليل دى چې عقل لرى .

وضاحت او تفسير: په مخكې آيتونوكې دالله ﷻ دهغه نعمتونو ذكر وو چې دانساني خوراك دپاره دهغه دپيدا كولو څخه دالله ﷻ عجيبه اوغريبه كاريګري اوقدرت ښكاره كيږي ، اودشيدو ذكر دى كومې چې يې دحيوانانو په خيټوكې دوينو اوپُچو دمينځ څخه دانسان دپاره صفاسترہ خوراك جوړكړي دى او دانسان دنورى كاريګرى اوعمل په دى كې ضرورت نسته د نُسْقِيْكُمْ لفظ هم داحكمت ښكاره كوى (يعني مونږ شيدى درڅيښو) تردى وروسته يې وفرمايل چې دخرماؤ اوانګورو دڅه ميوو څخه دخپل خوراك اوفائدى شيان جوړ وى ، مطلب دا چې دانسان په عمل او دخل داشيان تياريږي اوجوړيږي خوبيا داشيان دوه قسمه وى ، يونشيي شيان چې خمر يا شراب ورته ويل كيږي ، دوهم دښه خوراك شيان يعنې تازه خرماوى اوانګور ياوچې خرماوى اووچ انګور ، خلاصه دخبرى دا سوه چې انسان ته

الله ﷻ خرماوي او انگور غوندي ميوې په خپل کامل قدرت سره ورکړې او ددې څخه دخپل خوراك جوړولودا اختيار يې هم ورلره ورکړی چې دې ورڅخه ښه دخوراك کار واخلي اوقوت په پيداکی يانشيي شي ورڅخه جوړکې چې خپل عقل په بيکاره او خراب کې ، ددې تفسير مطابق ددې آيت څخه دنشيي شيانو په حلالوالي څه دليل څکه نه سې نيول کيدې چې دلته الله ﷻ په خپل قدرت پيداسوي نعمتونه بيانوي، ددې احکام نه بيانوي اودانبکاره کوي چې دنعمت اصليت په دې نه بدليږي چې هغه يوانسان بې ځايه استعمال کې ، لکه دخرماؤ اوانگورو دنعمت څخه (شراب) دزحمت شيان جوړکې خو بياهم يوه باريکه اشاره داسې وسوه چې دسَكَرًاپه مقابله کې دررِزْقًاحَسَنًاذکرکول دا ښيي چې سَكَرَ ښه رزق نه دې ، جمهور مفسرين رحمهم الله دلته دسَكَر معنٰى ، نشيي شي کوي (روح المعاني قرطبي جصاص) په اتفاق دامت سره دامکې آيتونه دې اودشرابو حراموالي په مدينه طيبه کې نازل سوي دې ، ددې آيتونو دنازليدو پروخت که څه هم شراب حلال وه او مسلمانانو په عمومي ډول چيښل خو دا پورته ذکر سوې اشاره په کښې خامخاوه، چې دشرابوچښل ښه کارنه دې، په سختې دشرابو حراموالي په ښکاره ډول تر دې وروسته نازل سو (خلاصه دجصاص اوقرطبي)

(دځمار حراموالي)

ميسر: مصدر دې په اصل لغت کې ددې معنٰى ويشل دې ، او دياسر معنٰى ده ويشونکې ، دعربو دجاهليت په زمانه کې دقسما قسم ځُمارو رواج وو يو رواج دا هم وو چې دحلال (ذبح) سوې اوښ په ويشل سوې غوښه کې به چې دچابرخه ونه رسيده نو ددغه اوښ ټول قيمت (بيه) به ورڅخه اخيستل کيده ، ټوله غوښه به پرفقيرانو وويشل سوه په خپله به يې نه استعمالوله ، په دې خاص خمارکې دفقيرانو عاجزانو فائده اودځُمارگرو دسخې توب اظهاروو نوځکه به يې په دې لوبه فخر کوې اوچابه چې په دې ځُمار اولوبه کې برخه نه اخيسته هغه ته به يې بخيل اوسپيره ويل ، دويش په مناسبت سره ځمارته ميسر ويل کيږي ټول صحابه رضي الله عنهم اوتابعين رحمهم الله په دې متفق دې چې په ميسر کې دځمار ټول صورتونه دا خل دې او ټول حرام دې ، په تفسيرِ ابن کثير اودجصاص په احکام القرآن کې نقل دي چې دقرآن مفسر عبدالله بن عباس رضي الله عنه ابن عمر رضي الله عنه قتادة رضي الله عنه معاويه بن صالح رضي الله عنه عطاء رحمه الله اوطاوس رحمه الله فرمايلې دي ، اَلْمَيْسِرُ الْقِمَارُ حَتّٰى لَعِبُ الصِّبْيَانِ بِالْكِعَابِ وَالْجَوْزِ هرقسم خمار ميسر بلل کيږي تردې چې که ماشومان يې دلرگې په گوټکو اوپه جوزو کوي ، ابن عباس رضي الله عنه فرمايي ، اَلْمُخَاطَرَةُ مِنَ الْقِمَارِ يعنې په مال سره شرط لگول دځمار يو قسم دې (جصاص) ابن سيرين رحمه الله فرمايي چې شرط لگول په ميسر (ځمار) کې دا خل دې (روح البيان) مخاطره داسې کار اوشرط ته ويل کيږي چې په هغه باندې په اټکل سره کله خو ډيرمال لاس ته ورسي اوکله خوهيڅ گوتو ته ورنه سې (يعنې گټل اوبايلل په کښې وي لکه نن صباچې لاټرې ده) داټول دميسر (ځمار) قسمونه اوحرام دې ، خلاصه دا چې

دميسر او خمار تعريف دا دی چی دمال مالك جوړيدل په داسی شرط پوری وتړی چی دهغه سته والی اونيستوالی دواړه برابر وی ، او دغه رنګه دخالصی ګټی اودخالص تاوان دواړه اړخونه هم برابروی ، (شامی ص۳۵۵ جلد ۵ كِتَابُ الْخَطَرِ وَالاِبَاحَةِ) مثلاً دا هم احتمال دی چی په زيد باندی تاوان پريوزی او دا هم ده چی په عمر باندی پريوزی، ددی چی څومره قسمونه اوصورتونه په مخکی زمانه کی رائج وه يانن صبارائج دی يابه آئنده پيداکيږی ، هغه به ټول مَيْسَر قِمَارْ اوخمار بلل کيږی .

مطلب داچی معمی اوتجارتی لاټريانی ټولی په خمارکی داخلی دی، بالفرض که چيری يوازی ديوه اړخ څخه انعام مقرر سی چی کوم سړی فلانکی کار وکی نو هغه ته به داانعام رسيږی نوپه دی کی باك نسته ، په شرط ددی چی ددی سړی څخه څه فيس وصول نه سی ، ولی چی په دی کی معامله دګټی او نقصان ترمينځه دائره نه ده بلکه دګټی اودګټی دنيشتوالی په مينځ کی دائره ده ، دصحيح احاديثو له مخی شطرنج اوچوسر اونور څکه حرام ټاکل سوي دی چی په دی کی دمال ګټل اوبايلل راځی ، په تاش اونورو کی چی دپيسو ګټل اوبايلل راسی نو دا هم خمار دی ، په صحيح مسلم کی دبريده ؓ په روايت کی ذکر دی چی رسول الله ﷺ فرمايی چی کوم سړی دنَرْدشِير (چوسر) لوبه کوی نو داسی ده لکه چی دخنزير په غوښه او وينه خان رنګوی اوحضرت علی ؓ شطرنج ته په خمار کی دا خل وايی او حضرت عبدالله بن عمرؓ شطرنج ته تر نردشير (چوسر) هم زيات بدويلی دی (تفسير ابن کثير رحمة الله عليه) داسلام په شروع کی دشرابوپه شان خمارهم رواوو، په مکه مکرمه کی کله چی دسورت روم غُلِبَتِ الرُّوْمُ آيتونه نازل سوه اوقرآن کريم دا خبر ورکی چی که څه هم روم دخپل حريف کسرٰی څخه اوس ماته وخوړه ، ليکن څوکاله پس به روميان بياغالبه راځی خودمکی مشرکانو دقرآن داپيشګويی ونه منله نوحضرت ابوبکر صديق ؓ داسی شرط ورسره وتړی که چيری په دومره کاله کی روميان غالب سوه نوتاسی به دومره مال راکوی دا شرط ومنل سو او دقرآن کريم دخبر مطابق روميان غالب سوه نو حضرت ابوبکرؓ دغه مال (دشرط) قبض کی اوحضورﷺ ته يی پيش کی هغه ﷺ خوشحاله سو مګرد مال دخيرات کولو حکم يی وکی ، ددی څخه معلوميږی چی کوم شيان حراميدونکی وه الله ﷻ دخپل پيغمبر او دهغه دخاصوصحابه کرامو ؓ په هغه زمانه کی هم حفاظت کړي دی په کومه زمانه کی چی داحلال وه نو څکه هغوی هميشه دشرابو اوخُمار څخه ځان وساتی ، په يوه روايت کی دی چی جبريل امين ؑ رسول الله ﷺ ته خبرراوړی چی الله ﷻ ته دجعفر طيارڅلور خويونه ډيرخوښ دی نوحضور ﷺ دحضرت جعفرؓ څخه پوښتنه وکړه چی ستا دغه خويونه کوم دی هغه ؓ عرض وکی چی داتراوسه ماچاته نه وه ښکاره کړی کله چی الله ﷻ ته خبر کړی نواوس يی درته ښکاره کوم ، هغه څلور خصلتونه دا دی ، ماوليدل چی شراب عقل ختموی نو زه هيڅکله دهغه خواته هم نه يم تللی ، ماوليدل چی دبتانو په لاس کی دچافائده اونقصان نسته نو په جاهليت کی هم ماهيڅکله بت پرستی نه ده کړی

، زه دخپلی بی بی اولونو په باره کی ډیرغیرتی یم نو ځکه ماهیځکله هم زنانه ده کړی ماولیدل چی درواغ ویل بدوالی اورذیل توب دی ، نوپه جاهلیت کی هم ماهیځکله درواغ نه دی ویلی (روح البیان)

(دخُمار اجتماعي اومعاشرتي نقصانونه)

دخُمار په باره کی قرآن هم هغه فرمایی کوم چی دشرابو په باره کی فرمایی ، یعنی دا چی په دی کی ځه فائدی سته ، مګر ترنفع دهغه نقصان او ضرر زیات دی ، دخُمار دایوفائده خوهرسړی پیژنی چی خُمار ګټونکی خوار اوبدحاله سړی په یوه ورځ کی په ناسته مالدار اودغتی پانګی خاوند جوړیدی سی، لیکن ددی معاشی اجتماعی اوروحانی خرابیانی اونقصانونه ډیرکم خلګ پیژنی خلاصه یی دا ده چی دخُمار لوبه ټوله هم په دی جوړیږی چی دیوه سړی فائده دبل سړی په نقصان کی وی ، په دی لوبی کولو سره دولت زیاتیږی نه په ځای ولاړ وی په دی لوبه کی دټول قوم تباهی اودسړیتوب دخویونو مرګ دارنګه دی چی هغه انسان یوځیروونکی حیوان جوړسي چی دبل په نقصان خپله فائده (یعنی دبل پربایللو خپله ګټه موقوفه کوی ، دخپل ورور (مسلمان) پرمرګ خپل ژوند دهغه په غم خپله خوشحالی موقوفه کوی اوخپل ټول قابلیت په دی خود غرضی کی لګوی ، کوم انسان ته چی خپل دا اصلی شان جوړول په کار وو چی هغه دی ټول مخلوق ته فیض رسان وی هغه دی دقربانی اوهمدردی مجسمه وی بل اړخ ته په تجارت اوخرځولو اخستلوکی دواړو طرفوته فائده وی ، په مال بدلولو سره دولت زیاتیږی اوخرځوونکی اخستونکی دواړوته په دی کی فائده ښکاری ، نوځکه تجارت روا اوخُمار ناروا وګرځول سو، په خُمار کی یوغټ نقصان دا دی چی په خُمار عادت سړی داصلی ګټی وټی اوکارکسب ځخه دپاته کیدو عادت سی ځکه چی په ناستی بی خواری بی محنته دبل مال یوازی په شرط لګولو سره په څومنټه کی خپل ځان ته کوی ، ځینو علماؤ دخُمار دنوم میسر اینښوولو دا وجه ښوولی ده چی په دی سره دبل مال په آسانی سره خپل جوړیږی، دیوه سړی په نقصان دبل سړی فائده موقوفه وی اوکه دډیرو کسانو په نقصان دیوه سړی فائده موقوفه وی دا ټول دخُمار قسمونه دی اوحرام دی دسود په نوی قسمونو را ایستلو اودبینك دنوو نوو طریقوپه جوړولو دانه رواکیږی ، لکه څنګه چی دشرابو په نوو نومونو اینښولوسره چی شراب چینبل نه رواکیږی دا ځکه چی په دی کی دټول قوم نقصان دی ، په دی طریقه دټول قوم دولت یوځوغټانو اومالدارو یایو څوکورنوته راټول سی او نور ټول قوم خوار تباه اوبرباد پاته سی ، لکه چی په (سټه بازار) کی اودخُمار په نورو قسمونوسره هر روزه (هره ورځ) داسی کیږی ، دپوره (ټول) قوم دولت یوڅو کسانو یاکورونوته دراغونډیدو قرآن هم مخالف کوی فرمایی ، لِكَيْلَا يَكُونَ دُولَةًۢ بَيْنَ الْأَغْنِيَآءِ مِنكُمْ : یعنی دغنیمت دمال په مختلفو طبقوکی دویشلوکومی قاعدی چی قرآن کریم ټاکلی دی دهغه منشاء هم دا ده چی دولت یوڅو مالدارو کورونو ته راټول نه سی.

دخُمار خرابی دا هم ده چی دشرابوپه رنګ په خپل مینځ کی دجنګ جګړی اودفتنی دفساد سبب جوړیږی دبایلوونکی سړی په زړه کی دګټونکی سړی سره کرکه اودښمنی پیداکیږی ، او دتمدن انسانی دود اودستور دپاره هلاکوونکی اوبربادوونکی شی دی ، هم دغه وجه ده چی قرآن حکیم بالخصوص د اناکار والی بیان کړي دی فرمایی ، إِنَّمَا يُرِيدُ الشَّيْطَانُ أَنْ يُوقِعَ بَيْنَكُمُ الْعَدَاوَةَ وَالْبَغْضَاءَ فِي الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ وَيَصُدَّكُمْ عَنْ ذِكْرِ اللهِ وَعَنِ الصَّلَاةِ (المآئدة ۹۱)، (شیطان هم داغواړی چی دشرابو اوخُمار په ذریعه ستاسی په مینځ کی دښمنی اوبغض اوکرکه پیداکی اوتاسی دالله ﷻ دذکر اولمونځ څخه منع کی) دا رنګه دخُمار یولازمی اثر دا دی چی دشرابو په شان په دی کی هم داسی بوخت اومست وی چی دالله ﷻ ذکر اولمونځ ته یی پام نه وی ، غالبًا هم دغه وجه ده چی قرآن کریم خُمار او شراب دواړه په یوه ځای کی په یوه ډول بیان کړي دی چی دخُمارهم یوقسم نشه وی چی انسان ښه او بدته دپام کولو لایق نه پریږدی ، په دی آیت کی هم په جمع ددواړو (خُمار اوشرابو) دخرابیو او نقصاناتو بیانولوپه ترڅ کی دابیان سوي دی چی دواړه دبغض دښمنی اودالله ﷻ دذکر او لمونځ څخه دبندولو سبب جوړیږی ، په خُمارکی یوبنیادی خرابی دا هم ده چی په دی سره دبل مال په ناروا طریقو هضمول کیږی او دڅه مناسبی بدلی څخه بغیر دبل مسلمان ورور مال اخیستل کیږی کوم چی قرآن کریم په دی الفاظو سره منع کړي دی ، لَاتَأْكُلُوا أَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ : دخلکو مالونه په باطله طریقه مه خوری ، په خُمارکی یوه غټه خرابی دا هم ده چی په یوه وار ډیرکورونه په خرابیږی په یوه ساعت کی لك پتی سړی فقیر سی ، ددی څخه یوازی هغه سړی نه متاثره کیږی چاچی دخُمارجرم کړی وی بلکه دهغه پوره کورنی او خاندان په مصیبت اخته سی اوکه ژور نظروسی نو دغه بداثر پرټول قوم ولویږی ځکه چی ددغه سړی دمالی حالت په مطابق چاچی ورسره وعدی اومعاملی کړي دی قرضونه یی ورکړي دی نو هغوی به هم دیوالیان سی او په دی ډول ټول قوم تباه اوبرباد سی ، په خُمارکی یوه خرابی دا هم ده چی انسان دکار او روزګار څخه په وزی ، او دخیالی نفعو په تکل کی وی ، دارنګه ټل په دی کوشش کی وی چی ښه پرښه کښینی اودخپلو لاسو او دماغ اوپښو دسترګی کولو په ځای بی هیڅه دبل په دولت اوګټه وته قبضه وکی ، په دی لنډبیان سره داخبره ښه ښکاره کیږی چی یوازی خُمارګر نه بلکه دهغه ټوله کورنی څه چی ټول قوم په بربادیږی ، ځکه خوقرآن کریم فرمایی ، وَإِثْمُهُمَا أَكْبَرُ مِنْ نَفْعِهِمَا یعنی ، دشرابو اوخُمار خرابی او نقصانونه ددی ترفائدو اوګټو زیات دی .

(دفقهي څو قاعدی اوفوائد)

په دی آیت کی دشرابو اوخُمار دفائدو منلوسره دادواړه ددی قاعدی په بنیاد حرام تاکل سوي دی چی ددی دفائدو په نسبت ددی مجموعی خرابی او نقصانات ډیر زیات دی، دغسی خوپه دنیاکی یوشی اویوکارهم بی فائدی نسته ، لکه مار لړم اوزهر وګوره چی فائده هم لری اوسره ددی هغه مضر

اونقصانی بلل کیږی دغلا ډاکی زنا اونورو فائدی هم سته ځکه خویې هغه خلک کوی کوم چی په چالاکی بیداری هوښیارتیا اوعقلمندی کی مشهور ګڼل کیږی ، لیکن کله چی ددی شیانو دینی اودنیوی خرابی اونقصانات ددی ترفائدو اوګټو زیات دی نو اسلامی شریعت هم داشیان ترهغه قاعدو لاندی حرام وټاکل کومی چی دټولو عقلمندو اوهوښیارو خلګو منل سوی دی .

(دفقهی یوه بله قاعده)

ددی آیت څخه دا هم معلومه سوه چی دفائدو تراخیستو دضرر دفع کول مخکی دی ، مطلب یی دا سو چی دنقصاناتو له کبله دیو شی فائدی پریښول ضروری دی .(لکه د دوه آنو فائدی دپاره چی څوک بازارته دټلو خواری او زیات تاوان نه کوی او دوه آنی ګران شی په خپل کلی کی اخلی مترجم)

وَيَسْـَٔلُوْنَكَ مَاذَا يُنْفِقُوْنَ ۬ قُلِ الْعَفْوَ ؕ كَذٰلِكَ يُبَيِّنُ اللّٰهُ لَكُمُ الْاٰيٰتِ

اوستاڅخه هغوی پوښتنه کوی چی څه ولګوی وروایه چی دخپل خرخ څخه زیات ، دارنګه بیانوی الله ﷻ تاسی

لَعَلَّكُمْ تَتَفَكَّرُوْنَ ﴿۲۱۹﴾ فِى الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةِ ؕ وَيَسْـَٔلُوْنَكَ عَنِ

دپاره حکم ، دی دپاره چی تاسی فکر وکړی ددنیا او دآخرت په خبروکی ، اوتا ستاڅخه پوښتی

الْيَتٰمٰى ؕ قُلْ اِصْلَاحٌ لَّهُمْ خَيْرٌ ؕ وَاِنْ تُخَالِطُوْهُمْ فَاِخْوَانُكُمْ ؕ

دیتیمانو حکم ته ورته ووایه چی دهغوی دکار ښه کول به تردی ، او که چیری دهغوی لګښت یوځای کړی نوهغوی

وَاللّٰهُ يَعْلَمُ الْمُفْسِدَ مِنَ الْمُصْلِحِ ؕ وَلَوْ شَآءَ اللّٰهُ لَاَعْنَتَكُمْ ؕ

ستاسی ورونه دی ، اوالله ﷻ پیژنی ورانی کوونکی او ودانی کوونکی ، اوکه چیری الله ﷻ غوښتی نو په تاسی

اِنَّ اللّٰهَ عَزِيْزٌ حَكِيْمٌ ﴿۲۲۰﴾ وَلَا تَنْكِحُوا الْمُشْرِكٰتِ حَتّٰى يُؤْمِنَّ ؕ

یی باراچولی وای ، بیشکه الله ﷻ (غالب) زبردست دی (انتظام)تدبیروالا ، اونکاح مه کوی مشرکانو ښځوسره ترڅو

وَلَاَمَةٌ مُّؤْمِنَةٌ خَيْرٌ مِّنْ مُّشْرِكَةٍ وَّلَوْ اَعْجَبَتْكُمْ ۚ وَلَا تُنْكِحُوا

چی ایمان را نه وړی او البته مینځه مسلمانه ښه ده دمشرکی ښځی څخه که څه هم هغه تاسی ته ښه ښکاری ، اوپه

الْمُشْرِكِيْنَ حَتّٰى يُؤْمِنُوْا ؕ وَلَعَبْدٌ مُّؤْمِنٌ خَيْرٌ مِّنْ مُّشْرِكٍ

نکاح مه ورکوی مشرکانوته (لونی، خوندی) ترڅوچی هغوی ایمان را نه وی او البته مریی مسلمان ښه دی دمشرک

وَلَوْ أَعْجَبَكُمْ ۗ أُولَٰئِكَ يَدْعُونَ إِلَى النَّارِ ۖ وَاللَّهُ يَدْعُوا

ښخه که څه هم هغه تاسی ته ښه ښکاري ، هغوی بولي دوږخ طرف ته ، او الله ﷻ بلی

إِلَى الْجَنَّةِ وَالْمَغْفِرَةِ بِإِذْنِهِ ۖ وَيُبَيِّنُ آيَاتِهِ لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ ﴿٢٢١﴾

جنت طرف ته اوبخښنې طرف ته په خپل حکم اوښیی خپل حکم خلقوته دی دپاره چی هغوی نصیحت قبول کړی

دتفسیر لنډیز

(شپاړسم حکم دمال دلګولو اندازه)

اوخلق ستاسی څخه معلومول غواړی چی (په خیرات کی دی) څومره مال لګوی تاسی ورته وفرمایاست چی څومره آسان وی (چی دهغه په لګولوسره په خپله په دنیوی تکلیف کی ګیرنه سی یادبل حق په بربادولو سره دآخرت په تکلیف کی ګیرنه سی) الله ﷻ احکام دارنګه صفاصفا بیانوی ددی دپاره چی تاسی (ته دغه علم وسی او دهغه علم په وجه دهرعمل دکولو څخه مخکی) ددنیا اوآخرت په معاملوکی (دغه احکام) په فکرکی لری (او په هره معامله کی په فکرسره ددغه احکامو مطابق عمل کوی)

(اوولسم حکم دیتیم سره ګډون)

(په اول داسلام کی دهندوستان په شان په عربوکی هم یتیمانوته په خپل حق ورکولوکی پوره احتیاط نه وو، په دی وجه دا وعید واورول سو چی دیتیمانو مال خوړل داسی وګڼی لکه خپله خیټه داورپه سکروټو ډکول ددی وعید په اوریدولو صحابه کرامو ﷺ ددیر احتیاط کولو په وجه دیتیمانو خوراک چیښناک اوپخلی دځانه څخه بیل کی دهغوی دخوراک څخه پاته شی به هم داسی خوسا اوخراب سوځکه چی نه خوبه یی پخپله دغه پاته شی استعمالوی سوای اونه ورته دهغه دخیرات کولواختیاروو په دی ډول خلقوته هم تکلیف وو اودیتیم مال به هم بی هیڅه بربادیدی ، کله چی په دی باره کی حضور اکرم ﷺ ته عرض وسونو په آیت کی داسی ارشادوسو) اوخلق ستاڅخه دیتیمانوماشومانو (ځانته یادګډ مال دلګولو) حکم پوښتی ، ته وفرمایه چی (زمونږ اصل مقصد د دوی دمالونو دخیټی اچولوڅخه منع کول دی چی دهغوی خیر اوګټه بربادونه سی ، هرکله چی ددوی ګټه په ګډمال لګولوکی ده نو) دهغوی دګټی خیال ساتل (دهغوی دګټی خلاف ځانته ترلګولو) ډیر زیات ښه دی اوتاسی چی دهغوی سره ګډخرڅ کوی نو (څه دبیری خبره ځکه نه ده چی) هغوی (ماشومان) ستاسی (دینی) وروڼه دی (اوورونه دوروڼوسره هم ګډ اوسیږی) او الله ﷻ ګټه خرابوونکی اودګټی خیال ساتونکی (ځانته ځانته) پیژنی (په دی وجه په خوراک اوچیښناک کی ګډون په دی ډول په کار دی چی دیتیم ګټه په بربادنه سی اوپه ناپوهی کی یابی ارادی که چیری څه کمی زیاتی وسی نو په دی به ځکه ګرفت نه وی چی الله ﷻ ته د دوی نیک نیتی معلومه ده) اوکه چیری الله ﷻ غوښتی نو (په دی معامله کی دسخت قانون په ټاکلو

سره به یې) تاسې په مصیبت کې اچولی وای (ځکه چې) الله ﷻ زورور (زبردست) دی (مګر آسان قانون یې په دې وجه وټاکی چې هغه) حکمت والا (هم) دی (تروس دباندې حکم نه ورکوی)

(داتلسم حکم دکفارو سره نکاح کول)

او نکاح مه کوی دکافرو ښځو سره ترڅوچې مسلمانې نه سې اومسلمانه (که چیرې) مینځه (هم وي په زر واره) ښه ده ترکافرې ښځې (هغه که څه هم آزاده (اصلیه) بی بی هم وي که څه هم هغه (کافره ښځه دښائست اومال په وجه) تاسې ته ښه ښکارې (لیکن بیاهم مسلمانه ښځه په حقیقت کې ترهغې ښه ده) او (دا ډول ستاسې په اختیارکې) ښځې دکافرانو په نکاح کې مه ورکوی ترڅوچې مسلمان نه سې اومسلمان سړی (که) مریی (هم وي په زر واره) ښه دی ترکافر سړی (هغه که ښه (اصیل) هم ولې نه وي) که څه هم هغه (کافر سړی دمال حال اومنصب په وجه) تاسې ته ښه ښکاری (مګر بیاهم مسلمان په حقیقت کې ترهغه ښه دی اودکافرانو دبدوالې وجه کومه چې په اصل کې دنکاح دبندیز وجه ده دا ده چې) دا (کافران) خلګ دوږخ ته (دبیولو) باعث جوړیږی (ځکه چې کفر ته بلل باعث دجهنم دی) اوالله ﷻ دجنت اومغفرت (دحاصلولو طرف) ته بلل کوی په خپل حکم سره (اوداحکم په دې ډول ښکاره سو چې دکفارو سره یې دنکاح دبندیز حکم وکی چې دهغوی دبلنې داثر څخه په مکمل ډول ساتنه اوحفاظت وسې کوم چې دجنت اومغفرت دحاصلولو باعث جوړیږی) اوالله ﷻ ددې دپاره خپل احکام ښیی چې هغه خلګ په نصیحت عمل وکی (اودجنت اومغفرت مستحق سې)

(فوآئد دبیان القرآن څخه)

مسئله : کوم قوم چې دکړو وړو څخه اهل کتاب ښکاری ، لیکن په عقائدو کې اهل کتاب ثابت نه سی نو دداسې خلګو ښځې په نکاح سره اخیستل روانه دی ، لکه څنګه چې نن صبا عام خلګ انګریزان عیسایان ګڼی اوپه حقیقت کې د دوی عقیدې دملحدانو دی نه خو دا خلګ دخدای ﷻ منونکی دی ، نه دحضرت عیسیٰ ﷺ دپیغمبری منونکی دی ، اونه انجیل آسمانی کتاب منی ، خلګ په دې باره کې دیره غلطې کوی چې بې تحقیقه دیورپ دښځو سره نکاح (ودونه) کوی .

مسئله : دغه ډول چې کوم سړی دکړو وړوڅخه مسلمانان ښکاری لیکن عقیدې یې دکفر وي ، نوده ته مسلمانه ښځه په نکاح ورکول روانه دی اوکه چیرې ترنکاح کولو وروسته یې عقیده دکفر سوې وي نو بیانکاح په ماتیږی لکه څنګه چې نن صبادرسم اورواج اوسائنس داثرڅخه عقیدې تباه کیږی په انجلی والاؤ واجب دی چې اول دې دسړی دعقیدې تحقیق کوی وروسته دې ورته لور یاخور په نکاح ورکوی

علوم اومسئلې

(دمسلمان اوکافر په مینځ کې یوځلې بله نکاح کول منع دی)

په تیرو سوو آیتونوکې دکافرانو اومسلمانانو په مینځ کې دنکاح دبندیز حکم په دې وجه ووچې کافران نر او ښځې دجهنم طرف ته بلل کوی ، تفصیل یې دا دی چې دښځې اوخاوند په مینځ کې دزور

ترون اومینی اومحبت په وجه دمسلمان نر یاښځی په زړه کی دکفر شوق پیداکیږی یا لږ تر لږه دکفر سره کرکه دمسلمان نر یاښځی دزړه څخه وزی ، نتیجه به یی دارا ووزی چی دغه مسلمان نر یاښځه به مشرك اوکافر سی چی جهنم ته دتللو باعث جوړیږی ، هم دغه وجه ده چی الله ﷻ وفرمایل چی داخلگ دجهنم طرف ته دتللو باعث جوړیږی ، هم دغه وجه ده چی الله ﷻ وفرمایل چی داخلگ دجهنم دطرف ته بلنه ورکوی اوالله ﷻ دجنت او بخښنی طرف ته بلنه ورکوی اوخپل احکام صفا صفا بیانوی چی خلگ په نصیحت عمل وکی ، دلته یوڅو خبری دغور کولو لایقی دی .

اوله خبره دا ده چی په آیت کی دمشرك (لفظ) څخه مراد که چیری عام کافر وی نو په بل آیت (وَالْمُحْصَنٰتُ مِنَ الَّذِيْنَ اُوْتُوا الْكِتٰبَ مِنْ قَبْلِكُمْ) سره داهل کتابو کافی ښځی ددی څخه مستثنٰی کیږی اوکه چیری دمشرك څخه دلته داهل کتابوڅخه بغیربل کافر مراد وی نو د اهل کتابو دښځو دمستثنٰی کولو بیاضرورت نسته ، دوهم خبره دا ده چی دمسلمان اوکافر په مینځ کی دنکاح دبندیزکومه وجه چی قرآن کریم ښوولی ده هغه په ټولو کافرانوکی سته، بیا دکتابی ښځو دمستثنٰی کولوڅه وجه ده ؟ جواب یی ښکاره دی چی دنورو کافرانوپه نسبت دمسلمانانو سره داهل کتابو اختلاف په دی ډول کم دی چی داسلام په درو بنیادی عقیدوکی دمسلمانانو سره اهل کتاب متفق دی ، دآخرت په عقیده کی یهود اونصارٰی هیڅ اختلاف نه لری ، دتوحید عقیده د اهل کتابو په مذهب کی هم داسی کلکه ده چی دالله ﷻ سره شریك ګڼل هغوی کفر بولی ، دابله خبره ده چی دحضرت عیسٰی ﷺ بی پایانه عظمت اومحبت هغوی شرك ته ورسول ، یوازی درسالت په معامله کی هغوی په دی ډول اختلاف لری چی محمد ﷺ نبی او رسول نه منی که څه هم چی دا هم داسلام یوه بنیادی عقیده ده خوالله ﷻ دنورو کافرانو په نسبت دا اختلاف کم وګڼی او دمسلمانانو داسانتیا دپاره یی دکتابی ښځو سره نکاح کول رواکړل ، دریمه خبره داده چی کله دمسلمان نکاح دکتابی ښځی سره رواسوه نودمسلمانی ښځی نکاح دکتابی سړی سره ولی نه رواکیږی ؟ وجه یی داسی ښکاره ده چی ښځه دسړی په قبضه کی وی او دغسی هم ښځه فطرتًا کمزوری وی نو دخاوند دکفر اثر پرښځی باندی پریوتل ډیر ژر اوقوی وی ، مګر دښځی دعقائدو اومذهبی خیالاتو اثر په خاوند باندی پریوتل دعقل څخه لیری ګڼل سوي دی ، که چیری په یوه ښځونکی میره باندی دښځی داسی ډول ژور اثر ولیدل سی نو دا په حساب کی نه راځی ، او دی لره هیڅ اعتبار نسته ځکه چی دا ډیره کمه پیښیږی، څلورمه خبره دا ده چی کله دا احتمال هم کیدی سوای چی لکه څنګه چی دښځی اوخاوند دکفر اثر پر یوه اوبل پریوزی دارنګه داسلام اثر هم پریوه اوبل پریوزی په دی وجه یی دمسلمان سړی اوکتابی ښځی نکاح یوتربله روا سوه ، دلته دحکمت یوه خبره دا ده چی په یوه شی کی دنفع امید اوضرر خطره پیداسی نوعقل سلیم غواړی چی دا ولی خبری په نسبت د دوهمی خبری زیات خیال وساتل سی ځکه دنکاح په معامله کی

هم دادوهم خیال (چی هسی نه څوك مسلمان کافرسی) ضروری وګڼل سواودا اولنی خیال پرینبوول سو (چی ګوندی کافرمسلمان سی) پنځمه خبره داده چی دکتابی ښځوسره دمسلمان دنکاح داجازت مطلب دا دی چی نکاح به صحیح سی او داولاد نسب به هم ثابت سی، خوداغوره څکه نه ده چی رسول کریم ﷺ دمسلمانی دینداری ښځی سره په نکاح کولو زور داسی ورکړي دی چی په دینداری کی دخاوند کومکی ثابته سی اواولاد یی هم دینداره وی ، دداسی قسم احادیثو څخه ثابتیږی چی کله دغیر دینداری مسلمانی ښځی سره نکاح کول بهتره نه ګڼل کیږی نو دچابی دینی (کافری کتابی) ښځی سره نکاح کول به څنګه بهتره وګڼل سی؟ کله چی حضرت عمر ﷺ ته دا خبره ورسیده چی په شام اوعراق کی اکثرو مسلمانانو دکتابی ښځو سره نکاح کړي ده نو دفرمان په ذریعه یی دابندکړل او دی خبری ته یی دمسلمانانو مخه کړه چی دداسی ښځو سره نکاح کول دمسلمانانو دټبرو دپاره ددینی اوسیاسی نقصانونو اوخرابیو باعث اوسبب ده (کتاب الآثاردامام محمد رحمه الله) لکه څنګه چی سترجنرال محمد اکبرخان په خپل کتاب (حدیث دفاع) کی سره دحوالو اوتفصیلاتو بیان کړي دی چی کتابی ښځی دنکاح په نامه دمسلمانانو په کورنوکی ننوتلی دی اودهغوی دعقیدو اوخیالاتو دخرابولو څخه علاوه دهغوی رازونه یی معلوم کړي دی او ډیرسیاسی نقصانات یی ورته رسولی دی، دکوموچی ځینو عیسائی مصنفینوپه خپلو کتابونوکی اقرارهم کړي دی ، اکثره دیورپ داسی کسان چی اهل کتاب بلل کیږی یادمردم شماری په کتابونو کی اهل کتاب (یهود اونصاری) لیکل کیږی دسره بی دینه وی دیهودیت اوعیسائیت سره هیڅ تعلق نه لری په حضرت موسیٰ ﷺ په عیسیٰ ﷺ په تورات اوانجیل بلکه په آخرت او الله ﷻ ایمان نه لری ، دداسی خلګو څخه لور اوخور په نکاح اخیستل بیخی حرام دی ، داسی خلګ دقرآن دآیت وَالْمُحْصَنٰتُ مِنَ الَّذِیْنَ اُوْتُوا الْکِتٰبَ په استثناء کی هیڅکله دا خل نه دی .

وَيَسْـَٔلُوْنَكَ عَنِ الْمَحِيْضِ ۭ قُلْ هُوَ اَذًى ۙ

اوستاڅخه پوښتی حکم دحیض وروایه هغه ګندګی ده

فَاعْتَزِلُوا النِّسَاۗءَ فِي الْمَحِيْضِ ۙ وَلَا تَقْرَبُوْھُنَّ حَتّٰى

نو تاسی بیرته وسیږي له ښځو دحیض په وخت اونږدی کیږي مه هغوی ته ترڅو چی

يَطْهُرْنَ ۚ فَاِذَا تَطَهَّرْنَ فَاْتُوْھُنَّ مِنْ حَيْثُ اَمَرَكُمُ اللّٰهُ ۭ

ښی پاکی نه سی ، بیاچی ښی پاکی سی نو ځی دهغوی خواته دهغه ځای څخه چی حکم درکړی دی تاسی

إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ التَّوَّابِينَ وَيُحِبُّ الْمُتَطَهِّرِينَ ﴿٢٢٢﴾ نِسَاؤُكُمْ

ته خدای ﷻ، بیشکه الله خوښوي توبه کوونکي او خوښوي دګندګي څخه ځان ساتونکي، ستاسي ښځي

حَرْثٌ لَّكُمْ فَأْتُوا حَرْثَكُمْ أَنَّىٰ شِئْتُمْ وَقَدِّمُوا لِأَنفُسِكُمْ

ستاسي دکښت ځای دی نو ځئ خپل کښت ته، دکومه طرفه موچي خوښه وي او دمخه انتظام کوئ دخپل

وَاتَّقُوا اللَّهَ وَاعْلَمُوا أَنَّكُم مُّلَاقُوهُ ۗ وَبَشِّرِ الْمُؤْمِنِينَ ﴿٢٢٣﴾

ځان دپاره اوبیریږي دالله ﷻ څخه او پوه سی چي تاسي هغه سره یوځای کیدونکي یاست اوزیری ورکړه مؤمنانو ته

دتفسیر لنډیز

(نولسم حکم په حیض کي دکوروالي حراموالي اودپاکي شرطونه)

اوخلق ستاسي څخه دحیض (په حالت کی دکوروالی اونوروکارونوکولو) حکم پوښتنی تاسي وفرمایاست چي هغه (حیض) دګندګی شی دی نو دحیض په حالت کی دښځو (سره دکوروالی کولو څخه) لیری اوسیږی او (په دی حالت کی) دهغوی سره یوځای والی مه کوی ترڅوچي هغوی (دحیض څخه) پاکی نه سی بیاکله چي هغوی (ښځی) په ښه شان پاکی سی (چی دناپاکی شك اوشبهه پاته نه سی) نو دهغوی خواته ځی راځی (یعنی دهغوی سره کوروالی کوی) دکوم ځای څخه چی تاسی ته خدای ﷻ اجازت درکړي دی (یعنی دمخکنی اندام څخه) یقینًا الله ﷻ مینه لری دتوبه کوونکو سره (مثلاً ناڅاپه یاپه بی احتیاطی سره په حیض کی کوروالی وکی بیاچي خبر سو نوتوبه یی وکړه) اومینه لری دپاك اوصفا اوسیدونکو سره (دحیض په حالت کی دکوروالی اونورو منع سوو شیانو څخه ځان ساتی او دپاکی په حالت کی په مخکنی اندام کی دکوروالی اجازت ورکول ددی دپاره دی) چی ستاسی بیبیانی ستاسی دپاره (په شان د) دکښت دی (چی په هغه کی نطفه دتخم اوکوچنی دپیداوار اوحاصلاتو مثال لری) نوخپل کښت ته دکوم طرفه څخه چی غواړی راځی (اودکښت په شان خپلو بیبیانو ته هم دپاکی په حالت کی دهرطرف څخه دراتلو اجازت دی یعنی پراړخ په پروتی ناستی دمخ څخه دوروسته څخه دکښته څخه دپورته څخه هرڅنګه چی وی خوکښت (په مخکنی اندام کی به کوروالی کول وی) ته به راتلل وی ځکه چی شاتنی اندام هیڅکله کښت نه سی جوړیدی اوپه دی خوندونو کی دومره مه بوختیږی چی آخرت هم ورپسی هیرکی بلکه) دراتلونکی وخت په غرض دخپل ځان دپاره څه (نیك عملونه) کوی اودالله ﷻ څخه (په هرحال کی) وبیریږی اودایقین لری چی بیشکه تاسی دالله ﷻ په مخکی پیش کیدونکی یاست (ای محمد ﷺ داسی) مومنانوته (چی نیك عملونه کوی دالله ﷻ څخه

بیریږی اوداللہ ﷻ په مخکی دپیشیدو یقین لری) دخوشحالی خبر واوروه (چی هغوی ته به په آخرت کی هرقسم نعمتونه ورکول کیږی)

وَلَا تَجْعَلُوا اللّٰهَ عُرْضَةً لِّاَيْمَانِكُمْ اَنْ تَبَرُّوْا وَتَتَّقُوْا وَ

او مه جوړوی داللہ ﷻ نوم نښانه دخپلو قسمونو خوړلو دپاره چی دنیکی کولو ، پرهیزګاری

تُصْلِحُوْا بَيْنَ النَّاسِ ۗ وَاللّٰهُ سَمِيْعٌ عَلِيْمٌ ﴿۲۲۴﴾

او دنورو خلقو په مینځ کی دصلح کولو څخه ځان ساتی او اللہ ﷻ هرڅه اوری پوهیږي.

ښلم حکم (۲۰) دتفسیر لنډیز: او (د) اللہ ﷻ (نوم) دخپلو قسمونو په ذریعه ددی شیانو مانع مه جوړوی چی تاسی دنیکی اوتقوی او دخلګوپه مینځ کی داصلاح کار وکی (یعنی داللہ ﷻ په نوم داقسم مه خوری چی مونږ به نیك کارنه کوو) اواللہ ﷻ هرڅه اوری اوپیژنی یی (نو په سمه ژبه خبری کوی اوپه زړه کی خراب خیالونه مه راولی)

لَا يُؤَاخِذُكُمُ اللّٰهُ بِاللَّغْوِ فِيْٓ اَيْمَانِكُمْ وَلٰكِنْ يُّؤَاخِذُكُمْ بِمَا كَسَبَتْ

نه نیسی تاسی اللہ ﷻ ستاسی په عبثو قسمونو لیکن نیسی تاسی په هغه قسمونو دکومو چی قصد کړی دی

قُلُوْبُكُمْ ۗ وَاللّٰهُ غَفُوْرٌ حَلِيْمٌ ﴿۲۲۵﴾

ستاسی زړونو او اللہ ﷻ بخښونکی زغم کوونکی دی.

(دتفسیر لنډیز : یو ویشتم حکم ددرواغو دقسمونو خوړلو حکم)

اللہ ﷻ به په آخرت ستاسی ګرفت نه کوی ستاسی په قسمونو کی په داسی عبث قسم چی په هغه کی بی ارادی درواغ ویل سوی وی، لیکن دهغه درواغو په قسم چی وربانذی ستاسی زړونو د درواغو ویلو اراده کړی وی اواللہ ﷻ بخښونکی دی (په داسی عبث قسم ګرفت نه کوی) زغم کوونکی دی (د درواغو دارادی قسم خوړلو سزا یی ترآخرته وځنډوله)

لِلَّذِيْنَ يُؤْلُوْنَ مِنْ نِّسَآئِهِمْ تَرَبُّصُ اَرْبَعَةِ اَشْهُرٍ ۚ فَاِنْ فَآءُوْ فَاِنَّ اللّٰهَ غَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ ﴿۲۲۶﴾ وَاِنْ

کوم خلق چی قسمونه خوری خپلو ښځو خوا ته دتلوڅخه هغوی دپاره نیته ده دڅلورو میاشتو بیا که چیری په خپل مینځ کی یوځای سو نو اللہ ﷻ بخښونکی مهربان دی او

عَزَمُوا الطَّلَاقَ فَاِنَّ اللّٰهَ سَمِيْعٌ عَلِيْمٌ ﴿۲۲۷﴾

که چیری قصد یی کړی وو دپرېښودلو نو بیشکه اللہ ﷻ اوریدونکی پوهیدونکی دی

دتفسير لنډيز

(دوه ويشتم دايلاء حكم)

كوم خلك چي (دخه مودي دپاكلو ځخه بغير يادځلورو مياشتو ياترډي دزياتي مودي دپاره) قسمونه خوري دخپلو بيبيانو خواته دتلو ځخه دهغوى دپاره ترځلورو مياشتو نيته ده كه چيري (په دي ځلورو مياشتوكي دننه) داخلك (خپل قسمونه مات كي او دښځي خواته) رجوع وكړي (نوبياخوبه يي نكاح پر خپل حال وي او) الله ﷻ (به ددا سي قسمونو ماتولو گناه په كفاري سره) معاف كړي (اوكله چي يي اوس دبې بې حق پوره كول شروع كړل نو په ده به) رحمت وفرمايي اوكه چيري دبيځي پريښوولو پخه اراده يي كړي وي (اوپه ځلورو مياشتوكي دننه يي په خپل قسم ماتولو سره رجوع ونه كړه) نو (په ځلورو مياشتو تيريدو سره به بيځي طلاق ولويږي او) الله ﷻ (دهغوى قسمونه هم) اوري (اودهغوى پخي ارادي هم پيژني (نو په دي خاطريي مناسب حكم وفرمايي)

وَالْمُطَلَّقٰتُ يَتَرَبَّصْنَ بِاَنْفُسِهِنَّ ثَلٰثَةَ قُرُوْٓءٍ ؕ وَلَا يَحِلُّ لَهُنَّ اَنْ يَّكْتُمْنَ مَا

اوطلاقي سوي ښځي دي په انتظاركي لري خپل ځانونه تردري حيضوپوري اوهغوى دپاره حلال نه دي

خَلَقَ اللّٰهُ فِيْٓ اَرْحَامِهِنَّ اِنْ كُنَّ يُؤْمِنَّ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ ؕ

چي پټوي هغه چي پيدا كړي دي الله ﷻ دهغوى په خيټوكي كه چيري هغوى ايمان لري په الله اوپه ورځ

وَبُعُوْلَتُهُنَّ اَحَقُّ بِرَدِّهِنَّ فِيْ ذٰلِكَ اِنْ اَرَادُوْٓا اِصْلَاحًا ؕ وَلَهُنَّ

وروستني ، او دهغوى خاوندان حق لري دهغوى دراګرځولو په دغه موده كي كه چيري غواړي په ښه ډول استوګنه

مِثْلُ الَّذِيْ عَلَيْهِنَّ بِالْمَعْرُوْفِ ۪ وَلِلرِّجَالِ عَلَيْهِنَّ

اودښځو هم حق سته لكه چي څنګه دسړو په هغوى دي ددستور مطابق اوسړو لره په ښځو

دَرَجَةٌ ؕ وَاللّٰهُ عَزِيْزٌ حَكِيْمٌ ﴿۲۲۸﴾

بهتري ده او الله ﷻ زور اور دي ، تدبيركوونكى .

دتفسير لنډيز

(دروېشتم اوځليرويشتم حكم دطلاقي سوي ښځي عدت اودرجوع كولو دمودي بيان)

اوطلاقي سوي ښځي (كومي چي داصفتونه لري ، خاوند ورسره كوروالي ياخلوت صحيحه كړي وي حيض يي راځي اصليه وي اودشريعت پرقاعده مينځه نه وي) خپل ځانونه دي (دبلي نكاح كولو ځخه)

بندلری د درو حیضو (ترختمیدو) پوری (چی عدت بلل کیږی) او دغه ښځو لره (داخبره) حلاله نه ده چی خدای ﷻ چی څه دهغوی په رحم (بچه دانی) کی پیدا کړی وی (حمل وی که حیض) هغه پټ کی (ځکه چی دهغه په پټولو سره دعدت حساب غلطیږی) که چیری هغه ښځی په الله ﷻ اوپه ورځ دآخرت یقین لری (په وجه ددی چی دا یقین ددی خبری تقاضا لری چی دالله ﷻ څخه دی وبیریږی چی په قیامت کی ددی نافرمانی کولو سزا ورنه کړی) او دهغه ښځو خاوندان (کوموته چی طلاق رجعی ورکول سوی وی، بیان به یی اوس ورپسی راځی) دهغوی (دنکاح دتازه کولو څخه بغیر) بیا دواپس کولوحق لری (خو) په دی عدت کی دننه (دی واپس کولوته (رجعت) رجوع وایی) په شرط ددی چی (په رجوع کولو سره) داصلاح قصدلری (که داسی نه وی نو دتنګولو په غرض رجوع کول بی فائدی دی که څه هم رجوع خو به رواسی) او (داصلاح داحکم په دی وجه وسوچی) دښځو حقوق دی (پرسړو) لکه چی (په نفس وجوب کی) په شان دهغه حقونوکوم چی پرښځو دی (دسړوچی دهغوی) دقاعدی (شرعی) مطابق (ادا کول دی) او (دومره خبره خامخاسته چی دښځوپه مقابله کی) دسړو درجه لوړه ده (په دی وجه ددوی (سړو) دحقوقو حیثیت دښځو دحقوقو ترحیثیت لوړ اواعلی دی) اوالله ﷻ زبردست (حاکم) دی (او) حکیم (هم) دی.

(دآیت سره تړلي مسئلي دبیان القرآن څخه)

(۱) که چیری دشهوت دغلبی له وجی دحیض په حالت کی کوروالی وسو نو ښه توبه کول واجب دی اوکه څه خیرات هم دخدای ﷻ په نامه ورکی نو ډیره ښه به وی.

(۲) دښځی په وروستنی اندام کی کوروالی کول حرام دی.

(۳) دلغو (عبث) قسم دوی معناوی دی یوخوداچی دتیرسوی خبری په باره کی د درواغو قسم بی ارادی دخولی څخه ووزی یاخو په اراده ووزی لیکن په خپل خیال کی یی صحیح ګڼی، مثال به یی دا وی چی یوسړی په خپل ګمان دزید دراتلو قسم وخوری مګرهغه په واقع کی نه وی راغلی یاپه راتلونکی خبره بی اختیاره قسم یی دخولی څخه ووزی، په دی قسم کی ګناه نسته، ځکه ورته لغو قسم وایی، په آخرت کی به هم په دی ګرفت نه وی، ددی په ضدپه کوم قسم چی ګرفت کیږی هغه یمین غموس بلل کیږی، دا هغه قسم دی چی په تیری سوی خبره قصداً په درواغو وخوړل سی ددی ګناه سته مګر امام ابو حنیفه رحمه الله په دی کی هم کفاره لازمه نه ګڼی، لکه څنګه چی په دی بیان کړی لغو قسم یقیناً کفاره نسته، په دی آیت کی دهرو هغو قسمونو بیان دی په کوموکی چی کفاره نسته. دلغو دوهمه معنٰی دا ده په کومه چی کفاره نه وی اودی ته به لغو ځکه وایوچی مواخذه دنیوی، یعنی په دی کفاره نه راځی، ددی معنٰی په لحاظ لفظ (لغو) غموس ته هم شامل دی چی په دی کی که څه هم ګناه وی خوکفاره نه وی، ددی په مقابله کی هغه قسم چی کفاره هم په راځی منعقد بلل کیږی، ددی حقیقت دا دی چی

قصداً داسې قسم وخوري چې زه به فلانکی کارکوم اوبیاهغه کار ونه کړي نوبیابه کفاره پرلازمیږي .
(۴) دخپلې بې بې سره دکوروالی نه کولو دقسم څلور صورتونه دي ، یو دا چې موده ونه ټاکي، دوهمه دا چې دڅلورو میاشتو موده وټاکي دریمه دا چې ترڅلورو میاشتو زیاته موده وټاکي ، څلورمه دا چې ترڅلورو میاشتو کمه موده وټاکي ، اول دوهم دریم صورت په شریعت کې ایلاء بلل کیږي او ددې دروسره حکم دا دی چې په څلورو میاشتوکې دننه خپل قسم مات کړي اودبې بې سره نژدیکت وکړي نوکفاره به ورکوي اونکاح یې ماته نه سوه اوکه په څلورو میاشتوکې یې دننه قسم مات نه کې نوطلاق پرلولیدی اوس دغه ښځې ته بې دنکاح کولو رجوع نه سي کیدی خونکاح به هم هلته صحیح وي چې ښځه اوخاوند دواړه په رضا وي اوپه دې صورت کې دحلالې ایستوهم ضرورت نسته، نیغ په نیغه نکاح صحیح ده، د څلورم صورت حکم دا دی چې په قسم ماتولو کفاره لازمیږي اوکه چیرې ټاکلې موده تیره هم سي بیاهم طلاق نه لویږي (بیان القرآن)

علوم اومسئلې

(دنر اوښځې په مینځ کې دفرق اودښځې اوخاوند په مینځ کې دیوه اوبل دحقونو اومرتبو په باره کې یوجامع آیت)

وَلَهُنَّ مِثْلُ الَّذِیْ عَلَیْهِنَّ بِالْمَعْرُوْفِ، دا آیت په دې معامله کې دشرعي قاعدې حیثیت لري چې ښځې اوخاوندان یوتربله کوم حقوق وظیفې (ذمه واري) اودرجې (مرتبې) لري ددې آیت څخه مخکې او وروسته په څورکوع ګانوکې ددې قاعدې دمهمو غړو بیان سوي دی .

(په اسلام کې دښځې مقام)

مناسب ښکاري چې دلته دښځې هغه حیثیت ښکاره سي کوم چې ورته شریعت ورکړي دی که په دې څوك پوه سونو خامخا به ددې خبرې اقرار وکې چې اسلام یومنصفانه اودرمیانه نظام دی اودابه هم ومنې چې تردې کښته پورته بل خیال لرل یابیخې یې نه منل دانسان دپاره ددنیا اوآخرت عظیمه اولویه خطره ده ، په زوره کتنه داښکاري چې ددنیادبقاء آبادی اوترقی دپاره دوه شیان (ښځه اومال دولت) بنیادي حیثیت اوشان لري اوبل طرف ته دا دواړه شیان دفتنو اوفسادونو اودمرګ ژوبلې سبب جوړیږي ، مطلب یې په پوره ډول داښکاره کیږي چې داشیان په اصل کې ددنیا دآبادۍ ترقی او ددې درونق ذریعه ده، که چیرې دغه اصل اوبنیاد لړ هم وښورول سي نو ددنیا دوراني اوفتنو اوفسادونو سبب جوړیږي ، دا دواړه شیان قرآن کریم دانساني ژوندپه نظام کې په خپل صحیح مقاماتوپه داسې ډول اېښې دي چې ورڅخه ډیرې فائدې اونفعې په لاس راځي او دفتنې اوفساد بوی هم نه ورڅخه راځي ، دمال او دولت صحیح مقام دهغه دګټلو ذریعې اولګولو طریقې او ددې دتقسیم اوویش منصفانه نظام یو مستقل علم دی چې د (اسلام دمعاشی نظام) په نوم بلل کیږي ، ددې بیان به انشآء الله په بله موقع وسي زمایوه چاپ سوی رساله (د دولت تقسیم) په نامه هم دضروري اشاروکار ورکوي

اوس په دی وخت کی دښځو دهغه حقوقو اووظیفو (ذمه واریو) بیان دی کوم چی په تیر سوی آیت کی په دی ډول ارشاد دی چی ، لکه څنګه چی پرسړو دښځو حقوق پوره کول ضروری دی دغه رنګه پرښځو دسړو حقوق پوره کول هم ضروری دی ، مګر خو دا فرق خامخاسته چی دسړو درجه ترښځو لوړه ده او هم په دی ډول مضمون په سورة نسآء کی دی فرمایی ، الرِّجَالُ قَوّٰامُونَ عَلَى النِّسَآءِ بِمَا فَضَّلَ اللهُ بَعْضَهُمْ عَلٰى بَعْضٍ وَّبِمَا اَنْفَقُوا مِنْ اَمْوَالِهِمْ : یعنی سړی حکمان دی په ښځو په دی وجه چی لوی الله ﷻ ورکړه یوه لره پربل اوپه دی وجه چی لګولی دی هغوی (سړیانو) خپل مالونه .

(داسلام څخه په مخکی معاشره کی دښځی درجه)

دجاهلیت دزمانی ټولو قومونو ښځی ته دکورنی استعمال دیوشی حیثیت ورکړی وو ، دحیوانانوپه شان به خرڅیدی دخپل واده اوښادی کولو هیڅ اختیار یی نه درلودی ، د دوی اختیار درلودونکوبه چی چاته وربخاره کړه دهغه څخه بغیر به یی بل درك نه وو ، دخپلوانوپه میراث کی د دوی برخه نه وه بلکه دنورو شیانوپه شانْ به دوی دسړوپه میراث کی راتلی اودسړو ملکیت (مال اودولت) به ګڼل کیدی د دوی په ملکیت اوقبضه کی به هیڅ نه وه اوکه تش په نوم به څه وه هم نودسړو داجازت څخه بغیر به یی په دغه مال کی څه دخل نه سوای کولی ددی خاوندته پوره اختیار ووچی ددی (ښځی) مال یی په څه ډول چی غوښتلی په هرځای کی لګولی سوای او دی به دپوښتنی کولو حق هم نه درلودی تردی چی په ځینو مغربی ملکونوکی (چی دیر ترقی یافته ګڼل کیدل) ځینو سړو به ښځه ګرسره انسان نه ګڼله ، په دین اومذهب کی دښځی برخه نه وه نه دی ته دعبادت کولوحق وو اونه به دجنت حقداره ګڼل کیده ، دروما په ځینو مجلسونوکی دا فیصله په مشوری سره سوی وه چی دایوپلیت حیوان دی کوم چی روح نه لری دیوه پلار دپاره به داروا ګڼل کیده چی هغه خپلی ژوندی لونی په مځکه کی ښخی کړی ، بلکه داعمل به دعزت نښانه اودشرافت معیارګڼل کیدی ځینو خلکودا خیال درلودی چی دښځی په قاتل نه خوقصاص سته اونه خو دیت او دمړ سوی خاوندسره به دهغه ښځه ژوندی په اور سوخول کیده ،درسول کریم ﷺ تر ولادت باسعادت وروسته او دهغه ﷺ ترنبوت مخکی په سنه ۵۸۶ میلادی کی فرانس تردیرو اختلافاتو وروسته دا قرارداد پاس کی په هغه کی یوازی دومره ومنل سوه چی ښځه یوه بنیادمه ده ، مګر دسړی دخدمت دپاره ده اودایی په ښځه لوی احسان وګڼی ، غرض دا چی ددنیا ټولو قومونو اومذهبونو دښځی سره هغه قسم سلوك کوی چی دهغه په اوریدو دانسان بدن کیږیږی ، ددی عاجز مخلوق سره به نه دعقل اوپوهی مطابق معامله کیده اونه دعدل او انصاف مطابق ، تر رحمة للعٰلمین ﷺ او دهغه تر راوړی حق دین قربان سم چی دانسان سترګی یی خلاصی انسان ته یی دانسان دقدر اوعزت یوه طریقه وښووله دعدل او انصاف قانون یی جاری کی دښځو حقوق یی په سړو داسی لازم کړل لکه څنګه چی دسړو حقوق پرښځو لازم دی هغه یی دسړوپه شان آزاده خپل

اختیاره او دخپل مال اوځان داسی مالکه وټاکله چی یوه ښځه خپل پلار اونیکه هم په نکاح کولونه سی مجبوره کولی اوکه چیری دهغی داجازت څخه بغیربل چاته په نکاح سوه، نوددی په انکاربه نکاح باطلیږی، او ددی په منظورولو به صحیح کیږی، ددی په مال کی هیڅ یونارینه ددی داجازت او رضا څخه بغیر هیڅ دخل مداخلت نه سی کولی، دخاوند ترمرګ یاطلاق ورکولو وروسته داخود اختیاره ده څوك زور اوزیاتوب نه سی پرکولی، په میراث کی دنارینه ووپه شان ښځه هم برخه لری، په ښځه مال لګول او دهغې رضاساتل شریعت محمدیه ﷺ عبادت ټاکلی دی که چیری خاوند دهغې واجب حقوق نه پوره کوی نو هغه داسلامی عدالت په زور خپل حقوق یاطلاق اخیستلی سی.

(ښځي دسړو دمشری اوانتظام څخه ایستل هم ددنیا دفساد ډیر لوی سبب دی)

ښځی ته خپل مناسب حقوق نه ورکول زور ظلم سنګدلی اوبدبختی وه کوم چی اسلام ورکه کړه، دغه رنګه دا بی قیده پریښوول او دسړو دمشری اوانتظام څخه آزادول اودخپلی ګذاری او ډوډی اوجامی دګټلو دپاره هم داذمه داره جوړول دهغی حق تلفی اوبربادی ده نه دهغی دبدن جوړښت دابار پورته کولی سی، اونه دکورنی کارونو ذمه واری او دخپل اولاد دپالنی دا غټ کار ددغه بار دپورته کولو دپاره دی ته څه موقع ورکوی، ددی څخه علاوه دسړو دمشری او انتظام څخه په وتلوسره ښځه دټولی انسانی معاشری دپاره لویه خطره جوړیږی، په دنیاکی ورڅخه فساد اومرګ ژوبله راپورته کیږی او ددی عمل څخه راپورته سوی قسما قسم فتنی پیداکیدل لازمی اودهری ورځی دلیدلو اوکتلو خبری دی هم دا وجه ده چی قرآن کریم دښځو دواجبو حقوقو دبیان سره سره دا هم ارشاد وکی چی، وَلِلرِّجَالِ عَلَيْهِنَّ دَرَجَةٌ دسړو درجه ترښځو لوړه ده او په نورو ټکوکی مطلب یی دا دی چی سړی دښځو منتظمان او ذمه داران دی، مګرځنګه چی تراسلام مخکی په جاهلیت اولی کی ددنیا ټول قومونه ددی غلطی ښکارسوی وه چی ښځی به یی دکورنیو سامانونو یادحیوانانو په شان ساتلی دغه رنګه داسلام دتنزل په زمانه کی د(جاهلیت أُخْرٰی) دور شروع سو د مخکنی غلطی راګرځیدل دهغی په ضد د دوهمی غلطی په صورت کی کول کیږی چی پرښځو باندی ولاړ دسړو د دومره مشری څخه هم دخلاصیدو اوخلاصولو پرلپسی کوشش روان دی چی په نتیجه کی یی فحاشی اوبی حیایی عامه سوه دنیا دجنګ اوجګړو اودفسادکورجوړ سومرګ او ژوبلی دومره ډیری سوی چی (جاهلیتِ اولی) یی وشرموی دعربو یومشهور متل دی، اَلْجَاهِلُ اِمَّامُفْرِطٌ اَوْمُفَرِّطٌ، جاهل یاترحد زیاتی کوی یا کمی خو پر خپل حال برابر اوپر میانه روی هیڅکله قائم نه پاته کیږی، اوس هم دا حال دزمانه سازو خلکو دی چی یاخو به یی ښځه بنیادمه نه بلله اونه یی هم په انسان سره په خیال کی وَرْوَسْتله اوچی ترقی یی وکړه نو دښځو پرڅټ پروت دسړو دمشری اومنتظمی وانبکی یی وغورځوی کوم چی ددنیا دپاره دحکمت اوګټی خبره وه ددی بدانجام مونږ په خپلوسترګو وینواویقین وکی چی ترکومه دقرآنی ارشاد

په مخکی تیټ نه سی نوفتنی او فسادونه به ورځ ترورځ زیاتیږی ، اوسنی حکومتونه په دنیاکی دامن دراوستو دپاره هره ورځ نوی نوی قانونونه جوړوی ، ددی دپاره نوی نوی اداری قائموی په کروړونو روپی په لګوی لیکن دکمی چینی ځخه چی فتنی راخوتیږی دهغی دبندولو ګرسره څه خیال نسته ، که چیری نن صباپه دنیاکی دفتنوفسادونومرګ ژوبلی جګړواوجنګونو داسبابو دتحقیق دپاره یوکمیشن جوړ سی نو زماپه خیال کی ددی اسباب نیم په نیمه زیات ښځه او دهغه بی مهاره آزادی به راوخیژی ، مګر دموجوده زمانی دهوښیاروخلګو سترګی ځکه ددی ځخه پټی دی چی هغوی په نفس پرستی کی تردی حده رسیدلی دی چی دنفسانی خواهشونو پرضد دخیر اوګټی دپاره هیڅ بندیز نه سی زغملی ، الله ﷻ دی زمونږ زړونه د ایمان په نور روښانه کی اوپه کتاب الله اودحضورﷺ په هدایاتو دی دپوره عمل کولو توفیق مونږ ته راکړی ځکه چی هم داشیان ددنیااوآخرت دنیك بختی پانګه ده او بس .

مسئله: ددی آیت په ترځ کی دا معلومه سوه چی قرآن حکیم ښځی اوخاوندته خپلی خپلی ذمه واری داسی وښوولی چی دسړو پرذمه دښځوحقونه اداکول داسی فرض دی لکه ځنګه چی دښځو پرذمه دسړو حقونه اداکول فرض دی ، په دی کی دی خبری ته اشاره ده چی ښځه اوخاوند دی دخپلو خپلو حقونو دغوښتنی پرځای دخپلو خپلوذمه وارو خیال ساتی که داسی وسوه نودحقونو دغوښتلو دعوه به دمینځه ووزی ، ځکه چی دسړی ذمه واری هم دښځی حقوق دی او دښځی ذمه داری هم دسړی حقوق دی چی هریوتن خپلی ذمه داری پوره کی نو دهریوه تن حقوق به ددی په ترځ کی پوره پوره اداسی نن صباډتولی دنیا جګړی هم ددی ځخه راپورته کیږی چی هریو سړی دخپلو حقوقو غوښتنه په مخکی لری ، مګر دخپلی ذمه واری دپوره کولو ګرسره خیال نه لری ، ددی نتیجه دا سوه چی دحقوقو دغوښتنی ځخه جنګونه جوړسول کوم چی دحکومتونو عوامو ښځو خاوندانو او دهروګړی په مینځ کی روان دی دقرآن دی اشاری دخبری طرف داسی بدل کی چی سړی دی په خپلو حقوقو غوښتلوکی دنزمی چشم پوشی معافی او درګزر ځخه کار واخلی او په خپلو ذمه وارو اداکولو دی زور ورکی ، په دی قرآنی تعلیم که عمل وسی نو دکورونو بلکه دملکونو اوحکومتونو اکثره جګړی به ختمی سی .

(دښځي او خاوندپه مينځ کي ددرجي لوړوالي يوازي په دنياکي کيدی سي په آخرت کي به هيڅکله داقانون نه چليږی)

ددنیا دانتظام انسانی فطرت اودښځو دخیر اوګټی غوښتنه دا وه چی سړی دی نه یوازی دښځو حاکمان اومحافظان جوړ سی ، بلکه دا دی دهغوی فرض وټاکل سی دابیان په ، اَلرِّجَالُ قَوّٰمُوْنَ عَلَى النِّسَآءِ کی سوي دی ، لیکن ددی ځخه دا نه ثابتیږی چی ټول سړی ترټولو ښځو بهتره اوښه دی ځکه چی دالله ﷻ په نزدپه آخرت کی دا قسم ښه والی یوازی پرایمان اوعمل صالح موقوفه دی داسی کیدی سی چی هلته به ځینی ښځی دطاعت اوعبادت په سبب پرډیرو سړو لوړی درجی لری لکه ځنګه چی په

قرآن اوحديث كې په صفا ټكوكې دابيان راغلى دى ، دقرآن كريم دواضح بيان مطابق دشرعى احكامو او دعملونو دجزا اوسزا په لړكې كه څه هم سړى اوښځى برابر دى ، په كوم ځاى چې فرق سته نوهلته نبى كريم ﷺ دا فرق په وضاحت سره بيان كړي دى ليكن په عامه توګه خطاب سړو ته دى ، او ددى دپاره دمذكر صيغې استعمال سوي دى دا ډول بيان يوازى دقرآن كريم نه دى بلكه دټولو حكومتونو قوانين هم دمذكر په صيغوكې بيان سوي دى ، سره ددى چې قانون دښځو اوسړو دواړو دپاره يوشان اوبرابر وى ددى اصلى وجه هغه كيدى سى چې دقرآن كريم په آيت كې اوس مخكې بيان سوه چې دسړو درجه په يوحيثيت سره پر ښځو لوړه ده ، كيدى سى چې بله پټه وجه يى دا هم وى چې دمستوراتو (زنانو) دذكر كولو ستر اوپرده ښه ده خوكله چې داسوال پيداسو چې هرځاى دسړو ذكر دى دښځو ذكرولى نسته لكه څنګه چې ام المؤمنين حضرت ام سلمه رضى الله عنها دحضور اكرم ﷺ څخه سوال كړى وو نو دسورة احزاب دا آيت (۳۵) نازل سو، إِنَّ الْمُسْلِمِينَ وَالْمُسْلِمَاتِ وَالْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ وَالْقَانِتِينَ وَالْقَانِتَاتِ الآية، په كوم كې چې دسړوسره سره دښځو مستقل ذكر واضح سوچې طاعت عبادت او ددى له وجې دالله ﷻ سره دنژديكت دهغه درضا اودجنت په درجو حاصلولوكې زنانه ترنارينه ووكمى نه دى (دا روايت په نسائى احمد اوتفسيرابن جرير اونوروكې په تفصيل سره ذكر دى) او په تفسيرابن كثيركې دا روايت هم سته چې ځينى مسلمانى زنانى دازواجو مطهراتو خواته راغلى اوپوښتنه يى وكړه چې په قرآن كريم كې ځاى پرځاى دنارينه وو ذكردى ، په ځينو ځايونوكې دازواجو مطهراتو مستقل ذكر هم سته خو دعامو مسلمانانو زنانو ذكر نسته نو دا مذكوره آيت نازل سو، خلاصه دخبرى دا سوه چې پرزنانو يوازى ددنيوى انتظام په لړكې دزنانو دخير اوګټى په غرض نارينه وو ته په درجه كې لوړوالى وركول سو كه نه نودآخرت په جزا سزا اودرجوكې هيڅ فرق نسته دقرآن كريم په يوه بل آيت كې هم دا مضمون په ډير وضاحت دارنګه بيان سوي دى ، مَنْ عَمِلَ صَالِحًا مِنْ ذَكَرٍ أَوْ أُنْثَى وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَلَنُحْيِيَنَّهُ حَيَاةً طَيِّبَةً ، كوم نارينه يازنانه چې نيك عمل وكى اوهغه مومن هم وى نو مونږ به ورته پاك ژوند وركو، تر دى تمهيد وروسته داصل آيت الفاظ په ژور نظر وګوره فرمايى ،

وَلَهُنَّ مِثْلُ الَّذِي عَلَيْهِنَّ : يعنى د دوى حقونه دسړو پرذمه دى لكه څنګه چې د دوى پرذمه دنارينه وو حقونه دى صفا ښكاره كيږى چې دزنانه ووحقونه په آيت كې اول بياورپسى دنارينه وو حقونه ذكر دى ، ددى يوه وجه دا ده چې نارينه خو په خپل قوت او دخداى ﷻ دوركول سوى لوړوالى په وجه دزنانه ووڅخه خپل حقونه هررنګه پوره كولى سى ، خودزنانه وو دحقوقو فكر په كار دى چې هغوى په دى ډول خپل حقونه نه سى حاصلولى، دوهمه اشاره دا ده چې دزنانه وو دحقونو په ادا كولوكې دى نارينه مخكې والى كوى، دلته د (مثل) مطلب دا نه دى چې كوم كارنارينه كوى هم هغه رنګه دى زنانه كوى ، يابالعكس څكه چې فطرتًا دنارينه وو او زنانه ووپه كارونوكې فرق اوجلاوالى دى ، بلكه اصلى

مطلب یې دا دی چې خپلې خپلې ذمه دارۍ پوره کول پرهریوه فرض دی ، او ددی نه کولو یا په کښې دکوتاهۍ کولو سزا به هم دواړوته ورکول کیږي ، دلته دا هم کتل په کاردي چې په یوه لنډه اومختصره جمله کې دحقوقو اوفرائضو حقونه پرسړو اودسړو ټول حقونه پرښځو باندې داخل او شامل دي (بحر محیط) ددې جملې په آخرکې د بِالْمَعْرُوْف دلفظ په راوړلو سره ددوی په مینځ کې دپیښیدونکو جګړوخاتمه یې وکړه ، دحقوقو اداکول په معروفه طریقې سره (بِالْمَعْرُوْفِ) اداکول دامعنیٰ لري چې هغه دې شرعًاهم بد اوناجائز نه وي اوپه عامو عادتونو اورواجونوکې هم په دې کې سختي اوزیاتي نه وي ، حاصل دا سو چې دښځې او خاوندپه خپل مینځ کې کورنۍ حقونه پوره کول اویوبل دضرر څخه بچ کول یوازې په ضابطې پورې تړل نه دي په کار ، بلکه دعام عرف اوعادت په اعتبار سره هم کتل په کار دي چې یوبل ته ضرر اونقصان خونسته مثلاً بې طرفي اوبې اتفاقي یاداسې نورې خبرې خونسته کومې چې په عرف اوعادت کې نامناسبې اوبدې ګڼل کیږي کومې چې ترقاعدې لاندې نه راځي ، مګر د بِالْمَعْرُوْف لفظ د دوی احاطه کړې ده ، تردې وروسته فرمایي ، وَلِلرِّجَالِ عَلَيْهِنَّ دَرَجَةٌ چې مشهور مطلب یې دا اخیستل کیږي چې دواړه اړخیزه حقونه برابر دي خو بیاهم الله ﷻ نارینه ورلره پرزنانو یوقسم لوروالي اوحاکمیت ورکړې دی په دې کې نور ډیرحکمتونه هم دي کوموته چې په آخر دآیت کې په ، وَاللهُ عَزِيْزٌ حَكِيْمٌ سره اشاره سوې ده لکه چې حضرت عبدالله بن عباس ﷺ هم ددې جملې مطلب دابیان کړې دی چې ، دزنانو په نسبت نارینه وو لره الله ﷻ لویه درجه ورکړې ده هغوی ته په کار دي چې دزغم څخه کار واخلي که چیرې دزنانو داړخه د دوی په حقونوکې څه کوتاهي اوتقصیر وسي نو دخپلې دې درجې مطابق دې هغه زغمي اوصبر دې کوي اوبله دا چې دهغوی (زنانو) په حقوقوکې دې کوتاهي نه کوي (قرطبی)

اَلطَّلَاقُ مَرَّتٰنِ فَاِمْسَاكٌۢ بِمَعْرُوْفٍ اَوْتَسْرِيْحٌۢ بِاِحْسَانٍ وَلَا يَحِلُّ لَكُمْ اَنْ تَاْخُذُوْا مِمَّآ اٰتَيْتُمُوْهُنَّ

طلاق رجعي دی تر دوه واره پورې تردې وروسته ساتل دي دقانون په جوړ یا پرېښوول په ښه ډول او تاسې ته روا نه دي چې واخلئ خپل ورکړل سوي (شی)

شَيْـًٔا اِلَّآ اَنْ يَّخَافَآ اَلَّا يُقِيْمَا حُدُوْدَ اللّٰهِ ۭ فَاِنْ خِفْتُمْ اَلَّا يُقِيْمَا

ښځو څخه مګر هرکله چې خاوند ښځه دواړه وبیریږي ددې خبرې څخه چې ټینګ به ونه لرل سي حکم دالله ، بیاکه

حُدُوْدَ اللّٰهِ ۙ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا فِيْمَا افْتَدَتْ بِهٖ ۭ تِلْكَ

تاسې خلق بیریږي ددې خبرې چې دادواړه به ټینګ ونه ساتل سي حکم دالله ﷻ نوڅه ګناه نسته په دواړوپه دې

حُدُوْدُ اللّٰهِ فَلَا تَعْتَدُوْهَا ۚ وَمَنْ يَّتَعَدَّ حُدُوْدَ اللّٰهِ فَاُولٰٓئِكَ

چې ښځه بدله ورکړي دا دالله ﷻ ترلې پولې دي نو دې څخه مخکې مه تيرېږئ او څوک چې تيرسو دالله ﷻ ترلې سوو

هُمُ الظّٰلِمُوْنَ ﴿۲۲۹﴾ فَاِنْ طَلَّقَهَا فَلَا تَحِلُّ لَهٗ مِنْۢ بَعْدُ حَتّٰى

پولو څخه نوهم داخلق دي ظالمان ، بياکه چيرې دا ښځه يې طلاقه کړه (دريم وار) نواوس روا نه ده ده لره دغه

تَنْكِحَ زَوْجًا غَيْرَهٗ ۭ فَاِنْ طَلَّقَهَا فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَآ اَنْ يَّتَرَاجَعَآ

ښځه تردې څخه وروسته څوپورې چې نکاح ونه کړي بل خاوند سره ، بياکه طلاق ورکړي دويم خاوند نو څه
ګناه نسته په دې دواړو چې يو تربله يوځاى سي .

اِنْ ظَنَّآ اَنْ يُّقِيْمَا حُدُوْدَ اللّٰهِ ۭ وَتِلْكَ حُدُوْدُ اللّٰهِ يُبَيِّنُهَا

که خيال يې لرلو چې ټينګ به لري حکم دالله ﷻ او دا پولې ترلې سوي دي دالله ﷻ ، بيانوي دا دپاره

لِقَوْمٍ يَّعْلَمُوْنَ ﴿۲۳۰﴾

دپوهيدونکو .

دتفسير خلاصه

(پنځم ويشتم حکم دطلاقِ رجعي تعداد)

طلاق دوه واره دي بيا (تردوه واره طلاق ورکولو وروسته دوه اختياره دي) چې رجوع وکي ښځې ته دقاعدې مطابق دې وساتي يا (داچې رجوع ونه کړي عدت پوره کيدوته يې پرېږدې اودا دول) په ښه طريقه هغه پرېږدي .

(شپږ ويشتم حکم خلع)

اوستاسې دپاره داخبره روا نه ده چې دبيبانو دپرېښولو پروخت دهغوى څخه څه واخلې هم (که څه هم هغه اخيستل سوي وي) دهغه (مال) څخه (وي) چې (هم) تاسې هغوى ته (په مهرکې) ورکړي وو (يو صورت البته روا دې هغه) دا دي چې (کله) ښځه اوخاوند (داسې وي چې) دواړوته خطره وي چې (دښځې اوخاوند دحقوقو په باره کې به) هغوى دالله ﷻ تاکلې قاعدې ټينګې ونه سي ساتلې که چيرې تاسې ته (ښځې اوخاوندته) دا بيره وي چې هغه دواړه به خدايي ضابطې ټينګې ونه سي لرلې نو پر دواړو به څه ګناه نه وي دهغه (مال په ورکړه راکړه) کې چې دکوم په ورکولو سره ښځه خپل ځان خلاص

کی (په شرط ددی چی ترمهر زیات نه وی) داټول احکام خدایی ضابطی دی تاسی تردی دباندی مه وزی اوچی کوم سړی خدایی ضابطی (ماتی کړی او) دباندی ووزی نو داسی خلګ هم خپل نقصان کوونکی دی.

(اوه ویشتم حکم تردرو طلاقو وروسته حلاله)

بیاکه چیری (تردوو طلاقو پس دریم) طلاق (هم) ورکی نوبیاهغه ښځه ددی (دریم طلاق) څخه وروسته به هغه سړی ته روا نه وی ترڅوچی هغه ددی خاوند څخه بغیر د دوهم سړی سره (ترعدت وروسته) نکاح ونه کړی (او دښځی اوخاوند حقونه ادا نه کړی یعنی جماع ونه کړی) بیاکه چیری دا دوهم خاوند هغه ته طلاق ورکی (اودهغه عدت هم تیرسی) نو پردوی دواړوپه دی کی هیڅ ګناه نسته چی دوباره (په خپل مینځ کی نکاح وکی) اوپه دستور بیایوځای سی خوپه شرط ددی چی دا دواړه په خپلو ځانونو دا اعتمادلری چی په راتلونکی وخت کی به خدایی ضابطی ټینګی ولری اودا خدایی ضابطی دی حق تعالی ﷻ هغه بیانوی دداسی خلګو دپاره چی عقلمند دی.

علوم او مسئلي: دطلاق اونکاح احکام دټول قرآن کریم په ډیرو آیتونوکی راغلی دی مګر داڅو ذکر سوی آیتونه دطلاق په معامله کی دمهموضابطو شان لری دهغه دپیژندلو دپاره دنکاح شرعی حیثیت پیژندل ضروری دی.

(دنکاح اوطلاق شرعي حیثیت اوحیکمانه نظام)

دنکاح یوشان دیوه تربله دمعاملی اومعاهدی په ډول دی لکه دخرڅولو اخیستلو اوورکړه راکړه په رنګه او دوهم شان یی دسنت او عبادت په ډول دی پردی دټول امت اتفاق دی چی نکاح دعامو معاملو او معاهدو څخه پورته پورته دعبادت اوسنت یوشرعی شان لری ، په دی وجه دنکاح کولو دپاره په اجماع دامت سره څه داسی شرطونه ضروری دی چی په عامو معاملو یعنی خرڅولو اخیستلوکی نه وی ، اول خو دا چی دهری یوی ښځی اوهریوه سړی سره نکاح نه کیږی ، په دی باره کی شریعت یومستقل قانون لری دکوم دوجی چی دډیرو ښځو اوسړو یوتربله نکاح نه کیږی.

دوهمه خبره دا ده چی دټولو معاملو اومعاهدو دکولو اوترسره کولو دپاره شاهدی شرط نه ده ، دشاهدی هلته ضرورت پیښیږی کله چی په فریقینوکی اختلاف پیداسی لیکن دنکاح معامله ددی برعکس ده څکه چی دا ترهغه وخته کیدی نه سی ترڅوچی شاهدان نه وی ، که چیری یوه ښځه اوسړی یو تر بله بغیر دشاهدانو نکاح وکی چی اختلاف یا انکار هم یوتربله نه لری ، بیاهم دغه نکاح به شرعًا باطله اوکالعدم (نیستی) وی ترڅوچی دشاهدانوپه مخکی ددواړو ایجاب اوقبول نه وی سوی، بلکه سنت طریقه دا ده چی دنکاح کولو عام اعلان وسی دغه رنګه نور ډیر شرائط اوطریقی سته کومی چی دنکاح دپاره ضروری یاسنت دی ، دامام اعظم ابوحنیفه رحمه الله اودنورو ډیرو امامانوپه نزدپه نکاح

کی دمعاهدې اومعاملې په نسبت دعبادت اوسنّت شان غالب دی پرکوم چې دقرآن اوحدیث دلیلونه قائم دي ، دنکاح داجمالي حقیقت ترمعلومولو وروسته طلاق هم داسې وګڼې څکه چې دطلاق خلاصه دا ده چې دنکاح معامله اومعاهده ختم سي څکه چې اسلامي شریعت دنکاح معامله اومعاهده دعبادت په رنګ کی دعامو معاملو اومعاهدو څخه لوړه ساتلې ده اوپردې یې ډیرې پابندۍ لګولی دي دارنګه ددې معاملې ختمول یې هم دنورو عامو معاملو اوورکړې راکړې په شان آزادي نه دي ساتلې چې څوك کله او څنګه چې غواړي نکاح ختمولی سي اوبیا دسره یکدم دامعامله جوړولی سي، بلکه ددې دپاره یې یوخاص حکیمانه قانون جوړ کړي دی دکوم بیان چې په ذکرسوي آیتونوکی راغلی دی، داسلامي تعلیماتو اصلي شکل دا دی چې دنکاح معامله اومعاهده دې دټول عمر دپاره وې دهغه دختمولو او ماتولودې هیڅکله هم څه خبره پیښه نه سي څکه چې ددې دختمولو اثرېوازې پرفریقینو (ښځه اوخاوند) نه پرېوزي ، بلکه دنسل اواولاد تباهي او بربادي اوځینې وخت دنورو ډیرو کورنو اوقبیلو په مینځ کی ورڅخه فساد راپورته کیږي اوپر پوره معاشره ددې بداثر پرېوزي هم دغه وجه ده چې کوم اسباب اوشیان چې ددې معاملې دورانولو سبب جوړیدی سي، دقرآن اوسنت ټول ذکرسوي هدایات پردې موقوف دي چې ددوی داقائم تعلق دې تل ترتله هم دارنګه مضبوطیږي اوماتیږي دې نه ، دناجوړې په صورت کی اول دپوهولو راپوهولو بیا دخبرداري اوزورنې هدایات ورکړل سوي دي که چیرې خبره زیاته سي اوپه دې هم کارنه کیږي نو دجوړښت راوستلو دپاره دخپل ټبر اوکورنې څوکسان دحکم او دریم ګړي جوړولو هدایات یې ورکړي دی ، داخبره دڅومره حکمتونو څخه ډکه ده څکه که خبره دباندې ته ووزي نودناجوړښت زیاتیدو اوپه زړونوکی دزیاتې خیرې اولیرې والې پیداکیدو خطره ده څکه خو ارشادي قرآني دی ، فَابْعَثُوا حَكَمًا مِنْ اَهْلِهٖ وَحَكَمًا مِنْ اَهْلِهَا، لیکن ځینې وخت داسې صورتونه هم پیښیږي چې دجوړښت راوستو ټول کوششونه بیکاره سي اوپه نکاح باندې دموقوفو فائدو په ځای د دواړو بیا یوځای اوسیدل عذاب جوړسي ، په داسې حال کی دا تعلق ختمول د دوه اړخیزه آرام او سلامتي لارجوړه سي هم داوجه ده چې اسلامي شریعت دځینو نورو مذهبونو برعکس دا تار نه شکیدونکی ونه ټاکی بلکه دطلاق اودنکاح دفسخ کولو قانون یې جوړکی دطلاق اختیار یې یوازې سړي ته څکه ورکی چې په ده کی دښځې په نسبت عادتًا دسوچ فکر او زغم ماده ډیره وي دښځې په لاس کی یې دا اختیار څکه ورنه کی چې دسړي په نسبت دا دوخت اثرات اوزور ډیر ژر قبلوي چې دطلاق سبب جوړیږي ، لیکن ښځه یې هم ددې حق څخه بیخي محرومه نه کړه چې تل ترتله دې دخاوند ترزور اوظلم لاندې کیږي ، بلکه داحق یې ورکی چې خپله معامله دې شرعي اواسلامي عدالت ته وړاندې کړي خپل مشکلات اوشکایات دې ثابت کی اوددغه عدالت په ذریعه دې طلاق حاصل کی یانکاح دې فسخ کی ، خاوندته خویې دطلاق پوره اختیار ورکی مګر ورسره یې

دا هم وفرمايل چي ددي اختيار استعمالول اوپه عمل کي راوستل دالله ﷻ په نزد ډير ناخوښه اوبدي ددي اجازه يوازي دمجبوري په حالت کي دي ، لکه په حديث شريف کي ارشاد دی ، اَبْغَضُ الْحَلاَلِ اِلیَ اللهِ اَلطَّلاَق دالله ﷻ په نزد ترټولو زيات ناخوښه اوبدپه حلالو شيانوکي طلاق دی.

دوهمه پابندي يي داولګوله چي دقهر اوغصي په وخت يادناګهاني اومعمولي ناجوړښت په وخت کي دي دا اختيار (طلاق) نه استعمالوي هم داحکمت دی چي دحيض په حالت کي يي طلاق ورکول منع وټاکل اوپه پاکي کي هم چي په کښي جماع سوي وي وجه يي دا ده چي دښځي عدت ډير په اوږديږي او تکليف ورته زياتيږي ، ددي دواړو خبرو دپاره قرآن کريم داسي ارشاد فرمايي ، وَطَلِّقُوْهُنَّ لِعِدَّتِهِنَّ يعني که دطلاق ورکولو ضرورت پيښ سي نو په داسي وخت کي دي طلاق ورکوي چي بي هيڅه دښځي عدت اوږدنه سي دحيض په حالت کي په طلاق ورکولو سره به دغه حيض په عدت کي نه شميرل کيږي ، ترډي وروسته به ټول طهر هم داسي تير سي او ورپسي دبل حيض څخه به عدت شميرل کيږي اوپه کوم طهر کي چي جماع سوي وي په هغه سره دحمل کيدو امکان سته چي ورسره به دحمل تر زيږيدو پوري عدت ډير اوږدسي دطلاق ورکولو دپاره دطهر وخت په ټاکلوکي داحکمت هم کيدی سي چي دانتظارپه دي وختو (وقفو) کي ډيره ممکنه ده چي غصه سړه سي معافي اوخير اوخلاصی رفع او دفع وسي او دطلاق اراده بيخي ختمه سي.

دريم بنديز يي دا ولګوی چي دعامي ورکړي راکړي اوخرڅولو اخيستلو اونورو معاملوپه شان دنکاح ماتولو فسخ کولو طلاق ورکولو معامله دي هم داسي نه وي چي کله داکار وسي نو معامله دي سمدستي ختمه سي ، دواړه اړخونه دي سمدستي آزادي سي چي څه يي زړه غواړي هغسي دي وکي ، بلکه دنکاح ماتولو دپاره يي مخکي د درو طلاقو ورکولوصورت وټاکي بيايي ورباندي دعدت بنديز ولګوی څکه چي دعدت ترپوره کولو پوري دنکاح دمعاملي ډير اثرات به باقي وي ، دښځي دپاره به دوهمه نکاح کول روانه وي دسړي دپاره به څيني بنديزونه باقي وي ، څلورم بنديز يي دا ولګوی که چيري په ښکاره اوصفا لفظونوکي يويادوه طلاقه ورکي نو ددي سره سمدستي نکاح نه ماتيږي بلکه دا به دعدت ترپوره کيدو پوري هم داسي باقي وي که چيري په عده کي دننه رجوع وکي نو مخکي نکاح به په خپل حال پاته سي ، خو درجوع کولو اختيار يي يوازي ديوه يادوو طلاقو په صورت کي څکه راګير کي چي څوك ظالم خاوند داسي ونه سي چي طلاق دي وار وار ورکوي اوپه بيا بيا رجوع کولو سره دي ښځه ټول عمرپه قيد اوبندکي ساتي ، بلکه په دريم طلاق ورکولو سره بيادرجوع کولو اختيار دسړي دپاره پاته نه سو که چيري بياهم ترډي وروسته دوي دواړه په رضا اوصلاح خپل په مينځ کي نکاح کول غواړي نو ددي دپاره يي دخاصو صورتونو اوبنديزو څخه بغير دوباره نکاح کول روانه کړل (چي بيان به يي ترډي وروسته کيږي) په تيرو سوو آيتونوکي دطلاقو ددي نظام ضروري

احکام بیان سوي دی په ژوره کتنه به دا معلومه سی چی ، اَلطَّلَاقُ مَرَّتٰنِ طلاق دوه واره دی ، بیاپه دواړو طلاقوکی یی داځای وساتی چی په دی نکاح بیخی ختمه نه سوه ، بلکه دعدت ترپوره کیدو پوری سړی لره اختیار دی چی په رجوع کولو سره خپله ښځه په خپل نکاح کی هم دارنګه وساتی یاترعده پوره کیدو پوری ورته رجوع ونه کی او دمخکی نکاح تعلق ختم سی لکه قرآن فرمایی ،

فَاِمۡسَاكٌۢ بِمَعۡرُوۡفٍ اَوۡ تَسۡرِيۡحٌۢ بِاِحۡسَانٍ : چی یاخو دی دشرعی قاعدی مطابق په رجوع کولوسره دی ښځه په خپل نکاح کی هم دارنګه وساتی یاخو دی بیاپه ښه شان اوپه ښه ډول عده پوره کیدوته پریږدي چی هغه (ښځه) آزاده سی، د دریم طلاق بیان لاپاته ووچی ترمینځه یوه بله مسئله راغله کومه چی په داسی حالاتوکی پیښیږی هغه دا ده چی ځینی ظالمان خاوندان ښځه ساتل نه غواړی نه دهغه حقونه ادا کوی نه طلاق ورکوی ، نوښځه تنګه سی چی دمجبوری څخه یی خاوند ناروا فائده اخلی اودطلاق ورکولو دپاره دهغی څخه څه مال اخیستل غواړی یالږ ترلږه داغواړی چی مهر وروبخښی قرآن کریم داحرامه وګرځوله لکه چی فرمایی، وَلَا يَحِلُّ لَكُمۡ اَنۡ تَاۡخُذُوۡا مِمَّاۤ اٰتَيۡتُمُوۡهُنَّ شَيۡـًٔا : تاسی لره داروانه دی چی دطلاق ورکولو په بدل کی دهغوی (ښځو) څخه خپل ورکړی مال اومهر اونور بیرته واخلی ، البته یوصورت یی مستثنی کی په کوم کی چی دمهر واپسی یابخښل روا سوه هغه داسی چی دښځی اوخاوند دواړو په طبیعتونو کی که کرکه لیری والی اواختلاف په خپل مینځ کی دی حدته رسیدلی وی چی ښځی ته هم دخاوند حقوق اداکول ډیرګران ښکاری اوسړی هم داسی ګڼی نوپه دی صورت کی روادی چی دمهر دواپسی یامعافی په بدل کی خاوند طلاق ورکړی یاښځه طلاق واخلی .

ددی ضمنی مسئلی تربیانولو وروسته دریم طلاق یی داسی ذکرکی ، فَاِنۡ طَلَّقَهَا فَلَا تَحِلُّ لَهٗ مِنۡۢ بَعۡدُ حَتّٰى تَنۡكِحَ زَوۡجًا غَيۡرَهٗ : مطلب دا چی په شریعت کی ناخوښ دریم طلاق که هم وسو نو اوس دنکاح تعلق بیخی وشلیدی خاوندلره اختیارپاته نه سوچی هغه دغه ښځی ته رجوع وکی اوکله چی خاوند دشریعت ترحدودو تجاوز وکی چی دریم طلاق یی بی وجی ورکی نو اوس دده سزا دا ده که چیری بیا هم راضی سی اوخپل په مینځ کی بله نکاح کول غواړی نو دهغه دپاره داشرط کښیښول سوچی ښځه به دطلاقو دعدت ترتیرولو وروسته دبل یوه سړی سره نکاح کوی اوهغه به دخاوندوالی دپوره حقوقوپه ادا کولو سره هم دهغې سره خپل ژوند تیروی که چیری ددی دوهم خاوند له طرفه هم طلاق ورکول ورپیښ سو (یادغه خاوند مړ سو) نو ددی دعدت ترپوره کولو وروسته بیاپه رضا اوصلاح سره دمخکنی خاوند سره نکاح کولی سی دآیت دآخری جملی ، فَاِنۡ طَلَّقَهَا فَلَا جُنَاحَ عَلَيۡهِمَاۤ اَنۡ يَّتَرَاجَعَاۤ : هم دا مطلب دی .

(دری طلاقه اودهغه داحکامو تفصیل)

دقرآن کریم په اندازِ بیان کی دژوری کتنی په نتیجه کی دا خبره ښه ښکاره کیږی چی دطلاق ورکولو اصلی شرعی طریقه یوازی دوه طلاقه ورکول دی ، اودریم طلاق ته خبره رسول مناسب نه دی، لکه چی

تر، اَلطَّلَاقُ مَرَّتٰنِ وروسته په اِنْ شرطيه سره داسي بيانول ، فَاِنْ طَلَّقَهَا دي خبري ته اشاره كوي كنه نو سمدم به يي داسي فرمايلي واي چي ، اَلطَّلَاقُ ثَلٰثٌ هم دا وجه ده چي امام مالك رحمه الله اونورو ډيرو فقهاؤ يوازي په دي شرط دري طلاقه جائز كړي دي چي ځان ځانته په درو طهروكي بيل بيل دري طلاقه وركول سي، دغه فقهاؤ په خپله اصطلاح كي دطلاقو دي طريقي ته هم سنت طريقه ويلي ده ، مگر په دوي كي يو فقيه هم ددي څخه هيڅكله دا مطلب نه اخلي چي داسي ډول دري طلاقه وركول سنت طريقه اوښه كار دي بلكه دطلاقِ بدعت په مقابله كي دي ته په دي معنٰى طلاق سنت ويل سوي دي چي دا صورت هم په بدعت كي دا خل نه دي ، دقرآن اوسنت دارشاداتو اودصحابه ؤ رضي الله عنهم او تابعينو رحمهم الله دكړو وړو څخه دا معلوميږي چي ډيرښه طلاق هغه بلل كيږي چي يوطلاق په هغه طهر كي وركول سي په كوم كي چي جماع نه وي سوي خو دا هلته چي دطلاق وركولو څخه بغيربل هيڅ څه صورت پاته نه سي دداسي يوه طلاق ترعدت تيرولو وروسته دنكاح تعلق پخپله شكيږي ، داسي قسم طلاق ته فقهاؤ احسن (ډيرښه) اوصحابه كرامو رضي الله عنهم دي طريقي ته بهتره (ښه) طريقه ويلي ده ابن ابي شيبه رحمة الله عليه په خپل مصنف كي دابراهيم نخعي رحمة الله عليه څخه نقل كړي دي چي صحابه كرامو رضي الله عنهم به دطلاق وركولو داطريقه خوښوله چي يوازي يوطلاق وركول سي اوطلاقونه عده (دري حيضه) تيريدوته پريږدي چي ښځه آزاده سي ، دقرآن كريم د ذكر سوي الفاظو څخه دا اجازه هم معلوميږي چي تردوو طلاقو پوري وركول سي، مگر په مَرَّتٰانِ لفظ كي اشاره ښكاري چي دوه طلاقه دي په يووارنه وي بلكه په دوو طهروكي دي بيل بيل وي، ځكه چي اَلطَّلَاقُ طَلَاقَانِ نه بلكه اَلطَّلَاقُ مَرَّتٰنِ يي وفرمايل دكوم څخه چي دا خبره ثابتيږي چي دوه طلاقه بيل بيل (يعني دوه واره) وي، مثلاً څوك چاته دوي روپي په يووار وركي نوهغه ته په دوه واره نه ويل كيږي دقرآن په الفاظوكي دوه واره (مَرَّتٰنِ) دا مطلب لري چي په بيل بيل طهركي بيل بيل دوه طلاقه وركول سي (روح المعاني)

په هرډول چي وي دوه طلاقه دقرآن حكيم دالفاظو څخه ثابتيږي ، په دي وجه امامان دمذهب اوفقهاء كرام داسنت طلاق بولي اوبدعت ورته نه وايي دريم طلاق ته قرآن حكيم ښكاره اشاره كړي ده چي ښه نه دي په دي وجه دا هيڅوك هم ښه نه گڼي اوپه دي كي هيڅ اختلاف نه لري ، او درسول الله ﷺ ديوه ارشاد څخه داثابتيږي چي دريم طلاق ناخوښه اومكروه دي ، لكه چي امام نسائي رحمه الله په روايت دمحمود بن لبيد رحمه الله نقل كړي دي.

اُخْبِرَ رَسُوْلُ اللهِ ﷺ عَنْ رَجُلٍ طَلَّقَ امْرَاَتَهُ ثَلَاثَ تَطْلِيْقَاتٍ جَمِيْعًا فَقَامَ غَضْبَانًا ثُمَّ قَالَ اَيُلْعَبُ بِكِتَابِ اللهِ وَاَنَا بَيْنَ اَظْهُرِكُمْ حَتّٰى قَامَ رَجُلٌ وَقَالَ يَارَسُوْلَ اللهِ ﷺ اَلَا اَقْتُلُهُ؟ (نسائي كتاب الطلاق ص ۹۸ جلد ۲)

رسول كريم ﷺ ته ديوه سړي په باره كي خبوركول سوچاچي ښځي ته په يووار دري طلاقه وركړي وه هغه ﷺ په غصه كي ودريدي اوبيايي وفرمايل چي ښه! په كتاب الله سره لوبي كول كيږي سره ددي چي زه

په تاسی کی موجودیم په دی کی یو سړی ولاړ سو او وی ویل چی ای دالله ﷺ رسوله ﷺ هغه زه ونه وژنم؟ ددی حدیث اسناد حافظ ابن قیم رحمه الله په شرط دمسلم صحیح ښکلی دی (زاد المعاد) علامه ماوردی رحمه الله ددی حدیث سند ته صحیح او ابن کثیر رحمة الله علیه ددی اسناد جید (کره) بللی دی او ابن حجر رحمة الله علیه دا دموثقانو (اعتباریانو) روایت بللی دی، پردی بنا حضرت امام مالك رحمه الله او څه نورو امامانو دفقهی دریم طلاق بیخی ناروا او طلاق بدعت بللی دی پاته نورو امامانو که څه هم په درو طهروکی دری طلاقه په سنت کی داخل او دطلاق بدعت څخه خارج بللی دی ، مگر په دی کی دهیچاهم اختلاف نسته چی دا ښه نه ګڼل کیږی ، خلاصه دا ده چی د درو طلاقو دپاره شریعت چی کومی دری درجی (په دری واره) ښوولی دی دهغه دامطلب هیڅکله نه دی چی دادری واړه درجی پوره کول ضروری یابهتر (ښه) دی ، بلکه دشریعت منشاء هم دا ده چی اول خوطلاق ورکول یوخراب اوناکاره کاردی اوکه چیری مجبوری وی نو دکومی درجی (یعنی یو) طلاق دی ورکول سی اودهغه عده دی تیریدوته پریښول سی دکوم په تیریدو سره به چی سمدستی دنکاح تعلق وشکیږی اوښځه به دی ته آزاده سی چی دبل خاوندسره نکاح وکی داقسم طلاق احسن (ډیر ښه) بلل کیږی چی په کښی دا فائده هم ده چی په صفا ټکوکی په یوه طلاق ورکولوسره به دواړو (ښځی اوخاوند) ته دصلح اوصفایی لاری خلاصی وی ، دعدی ترختمیدو مخکی یوازی دخاوند رجوع کول دنکاح پرځای پاته کیدو دپاره په بس وی اودعدی په تیریدوکه څه هم نکاح خوماته سوه اوښځه آزاده سوه خوبیاهم که راضی سی اودواړه په خپله خوښه په خپل مینځ کی دوباره نکاح کول غواړی نودحلالی کولو (ددوهم زوج سره دنکاح کولو) څخه بغیر سیده په سیده دوباره نکاح کیدی سی، لیکن که څوك خاوندپه طلاقِ احسن ورکولو ګذاره ونه کی اودعدی په موده کی دننه په ښکاره ټکوکی ښځی ته دوهم طلاق ورکی نوهغه دنکاح ماتولو دپاره تردوو درجو بی ضرورته تیرسوچی شریعت یی هم ښه نه ګڼی ، او دعدی په زمانه کی درجوع کولو اوترعدت وروسته دنوی نکاح کولو حکم به دیوه طلاق دحکم په شان وی خودافرق ښکاره دی چی خاوند دخپلو اختیاراتوپه یوی بلی کړی ماتولو سره دوو طلاقوته ورسیدی ، دا هغه سرحددی که چیری په دی پسی یوبل (دریم) طلاق ورکی نوتعلق اوجوړ به بیخی ختم سی ، کوم یوخاوند چی دطلاق تردی دواړو درجو تیرسو نوهغه ته دانښوونه وسوه چی ، فَاِمۡسَاكٌۢ بِمَعۡرُوۡفٍ اَوۡتَسۡرِيۡحٌۢ بِاِحۡسَانٍ په اِمۡسَاكٌۢ بِمَعۡرُوۡفٍ کی دوه حکمونه وښوول سوه، یوداچی دعدی په موده کی په رجوع کولوسره دنوی نکاح حاجت نسته اوښځه په مخکنی نکاح کی پاته سوه اولکه دمخکی په شان هم هغه رنګه یی ښځه ده ، دوهمه داچی خاوندته داهدایت وسوکه چیری دهغه اراده داصلاح ګټی روغی رغبت اوصلح اوصفایی وی اوپه راتلونکی وخت کی ښه ګذران کول غواړی نو هلته دی رجوع رکی ګوندی عدت دی تیریدوته پریږدی چی دنکاح تعلق بیخی وشکیږی، داسی نه ده په کار چی

یوازی دښځی پریشانه کولو اوپه عذابولو دپاره ورته رجوع وکی اوشرعی حقوق یی نه پوره کوی ، او بل طرف ته یی په ، اَوۡتَسۡرِیۡحٌۢ بِاِحۡسَانٍ سره دی ته اشاره وکړه چی دتعلق دپریکولو دپاره دبل څه عمل یادبل طلاق ضرورت نسته چی عده تیره سی تعلق به پخپله وشکیږی ځکه چی دتسریح معنٰی خلاصول اوآزادول (پریښوول) دی .

دحدیث شریف دامام ابوداود رحمه الله څخه دابورزین اسدی رضی الله عنه په روایت منقول دی چی ددی آیت په نازلیدو یوسړی دحضور اکرم ﷺ څخه پوښتنه وکړه چی الله ﷻ اَلطَّلَاقُ مَرَّتٰنِ وفرمایل اودریم طلاق یی ولی ذکرنه کی ؟ حضور ﷺ وفرمایل چی په دی پسی اَوۡتَسۡرِیۡحٌۢ بِاِحۡسَانٍ الفاظ ددریم طلاق دی (روح المعانی) ددی خبری مطلب دجمهورو علماؤ په نزد دا دی چی دښځی اوخاوند په مینځ کی دتعلقاتو دبیخی پریکولوکوم کارچی په درو طلاقوسره کیدی سی دهم هغه کار دپاره دابس ده چی په عده کی دننه ورته رجوع ونه کی اوځنګه چی د اِمۡسَاكٌ سره یی د، بِمَعۡرُوۡفٍ په لګولو داښوونه وفرمایله چی ښځی ته رجوع کول په دی اراده په کار دی چی دښځی سره به ښه ګذران کوی ، دغه رنګه د تَسۡرِیۡحٌ سره په ، بِاِحۡسَانٍ لګولو سره یی داښوونه وکړه چی لکه ځنګه چی نوری معاملی اووعدی یوشریف انسان په ښه زړه اوښه سلوك سره کوی هم دغه رنګه دنکاح ماتولو معامله (طلاق) دی هم په غصو جګړو اوظلم اوزیاتی نه بلکه په ښه سلوك اوصلح سره کوی، هغه داسی چی درخصتولو پروخت دی طلاقی کړی ښځی ته څه تُحفه دجامو کالو یابل څه ورکوی چی بیان یی دقرآن کریم په دی آیت کی دی ، وَمَتِّعُوۡهُنَّ عَلَی الۡمُوۡسِعِ قَدَرُهٗ وَعَلَی الۡمُقۡتِرِ قَدَرُهٗ (یعنی طلاقوکړوښځوته) څه جامی جوړی ورکی اورخصت یی کی دخپل مالی وس مطابق، اوکه چیری ده بیاهم داسی ونه کړل بلکه دریم طلاق یی هم ورکی او دشریعت دطرفه ورکول سوی تولی آسانی ده شاته وغورځولی اوخپل ټول اختیارات یی بی وجی اوبی ضرورته بیخی ختم کړل نو اوس دهغه سزا دا ده چی نه خو ورته رجوع کول کیږی اونه خو دهغه د دوهم واده کولو (حلالی) څخه بغیر دی ورسره دوباره نکاح کولی سی .

(که چیری چاپه ناخوښه ډول یادشریعت څخه په خلاف طریقه دری طلاقه ورکړل نو دهغه اثربه څه وی؟)

ددی عقلی اوعرفی جواب هم دا دی چی سره ددی چی الله ﷻ او رسول ﷺ په خَفَه کیږی او دامت علماؤ ورته بدویلی دی، مګر بیاهم دداسی طلاقو اثربه هم هغه وی کوم چی په ښه ډول یادشریعت په ذریعه ورکول سوی وی یعنی مکمله جدایی به ورسره راځی، په عدت کی درجوع کولو اختیار ورڅخه ولاړی او د دوهم وارنکاح دپاره به ښځی ته دحلال کیدو ضرورت وی ، ځکه چی دګناه اوظلم یوکارهم هغه اثرلری کوم چی دنیکی اوانصاف کارلری ، مثلاً په ناجائزه ګولی اوتوره هم سړی مری لکه ځنګه چی په جائزه ګولی او توره مری همدارنګه دسړی دلاسه مال داسی هم وزی چی څوك یی ورڅخه په غلا (نا روا) یوسی او داسی هم وزی چی چاته یوڅه شی په واخلی یاکار دخدمت (جائز) په وکړی .

ددی اصول مرادهم دا دی چی دشریعت ورکول سوی تولی آسانی نظر اندازکول که څه هم بغیر دخه رجی خپل تول اختیارات دطلاق په ختمولو درو طلاقوته رسیدل که څه هم درسول الله ﷺ دناراضگی سبب جوړ سو لکه چی په تیرسوی روایت کی لیکل سوی دی اوځکه دجمهور امت په نزد داکار غیرِ مُستحسن اودځینوپه نزد ناجائز دی مګر ددی ټولو خبرو باوجودکه چاداسی قدم لوړکی نو ددی هم هغه اثر په کار دی کوم چی به دجائز طلاق وو ، یعنی چی دری طلاقه واقع سی او درجعت اختیارنه وی دنوی نکاح اختیارهم ختم سی ، درسول الله ﷺ فیصله شاهده ده چی دغصی اوقهر دری طلاقه هم هغه اثرلری کوم چی دآرام اوپه سړه سینه دری طلاقه لری ، داسی ډیر واقعات داحادیثوپه کتابونوکی ذکر سوی دی ، ځینو علماؤ په دی مسئله مستقل کتابونه لیکلی دی چی په کښی متعلقه واقعات ذکر دی ، دمولانا ابوالزاهد محمدسرفراز صاحب (عمدة الاثاث) نومی اوسنی کتاب په دی باره کی پوره اوکره (بسه) دی ، دلته یوازی دوه دری حدیثه رانقل کیږی .

دنسائی په حواله دمحمود بن لبید په روایت تیرسوی حدیث کی دیو وخت پر درو طلاقو دحضور اکرم ﷺ خفګان قهر اوغضب منقول دی دصحابه کرامو ﷺ خفګان قهر اوغصه تردی حده منقوله ده چی هغوی دغه سړی دقتل مستحق وګڼی، مګر داسی هیڅکله په حدیثوکی منقول نه دی چی حضوراکرم ﷺ داسی (دری په یو وار) طلاقونه طلاقِ رجعی ګڼلی وی اوداسی طلاقه کړی ښځه یی هغه ته بیا سپارلی وی ، بلکه په دی پسی راتلونکی روایت کی په ښکاره ډول سته چی حضوراکرم ﷺ دحضرت عویمر ﷺ په یو وار دری طلاق جاری کړل سره ددی چی هغه ﷺ په دی دخفګان اظهارهم کړی وو، دارنګه دمحمودبن لبیدپه باره کی دذکر سوی حدیث داالفاظ هم قاضی ابوبکربن عربی رحمه الله نقل کړي دی چی رسول الله ﷺ دحضرت عویمر ﷺ د درو طلاقو په شان دا دری طلاقه هم مؤثر او جاری کړی وه ، الفاظ یی دا دی ، فَلَمْ يَرُدَّهُ النَّبِیُّ ﷺ بَلْ اَمْضَاهُ كَمَافِیْ حَدِيْثِ عُوَيْمِرِ الْعَجْلَانِیِّ فِی اللِّعَانِ حَيْثُ اَمْضٰی طَلَاقَهُ الثَّلَاثَ وَلَمْ يَرُدَّهُ ، (تهذیب سنن ابی داود طبع مصر ج۳ ص۱۲۹ دعمدة الاثاث څخه)

نو نبی کریم ﷺ هغه ردنه کړل ، بلکه جاری یی کړل لکه دعویمر عجلانی په لعان والا حدیث کی دی چی هغوی دهغه ﷺ دری طلاق جاری کړی وه اوردکړی یی نه وه .

دوهم حدیث دبخاری شریف په دی الفاظو دحضرت عائشه صدیقه ﷺ په روایت څه داسی دی ، اَنَّ رَجُلاً طَلَّقَ امْرَاَتَهُ ثَلَاثًا فَتَزَوَّجَتْ فَطَلَّقَ فَسُئِلَ النَّبِیُّ ﷺ اَتَحِلُّ لِلْاَوَّلِ قَالَ لَاحَتّٰی يَذُوْقَ عُسَيْلَتَهَا كَمَا ذَاقَهَا الْاَوَّلُ (صحیح بخاری ص۷۹۱ ج۲ صحیح مسلم ص۴۶۳)

یوسړی خپله ښځه طلاقه کړه په درو طلاقو هغی بل ځای نکاح وکړه، نوهغه (دوهم خاوند هم) طلاقه کړه ، دنبی کریم ﷺ څخه پوښتنه وسوه چی آیادا ښځه مخکنی خاوندته رواکیږی ، وی فرمایل نه! ترڅو چی هغه (دوهم خاوند) په همبستری کولو سره ددی خوند داسی نه وی څکلی لکه څنګه چی

مخکنی (خاوند) شکلی وو(یعنی دهغه مخکی خاوند دپاره نه رواکیږی ، ترڅوچی دوهم خاوند ترطلاق ورکولو مخکی داسی جماع ورسره نه وی کړی لکه څنګه چی مخکی خاوند کړی وه)

دروایت دالفاظو څخه هم داسی ښکاری چی دا دری طلاقه په یووخت (وار) ورکول سوی وه، لکه چی داحادیثو شروحو فتح الباری عمدة القاری قسطلانی اونورو ددی روایت مطلب داتاکلی دی چی په یو واریی دری طلاقه ورکړی وه اوپه حدیث کی دحضور اکرم ﷺ دافیصله ذکرده چی هغه ﷺ دغه دری طلاقه جاری وټاکل او دا حکم یی وکی چی تر څو د دوهم خاوند سره جماع نه وی سوی ، نوپه داسی طلاق ورکولو دامخکی خاوندته نه روا کیږی ، دریم روایت دحضرت عویمر عجلانی رضی الله عنه دی کوم چی دحضور اکرم ﷺ په حضور کی دخپلی بی بی سره لعان وکی اوترهغه وروسته یی عرض وکی.

فَلَمَّا فَرَغَا قَالَ عُوَیْمِرٌ كَذَبْتُ عَلَیْهَا یَارَسُوْلَ اللهِ اِنْ اَمْسَكْتُهَا فَطَلَّقَهَا ثَلَاثًا قَبْلَ اَنْ یَّاْمُرَهُ النَّبِیُّ ﷺ .

(صحیح بخاری سره دفتح الباری ص۳۰۱ ج۹) نوکله چی هغوی دواړه دلعان څخه خلاص سوه ، عویمر رضی الله عنه وویل چی ای دالله ﷻ رسوله ﷺ! مابه په دی دروغ ویلی وی که دخان سره می وساتله! نوهغه (عویمر رضی الله عنه) هغې ته دری طلاقه ورکړل تردی مخکی چی (صحیح مسلم ص۴۸۹ ج۱) رسول کریم ﷺ ورته حکم ورکړی وی ، اودحضرت سهل بن سعد رضی الله عنه په روایت داواقعه ابوذر رضی الله عنه په دی الفاظو نقل کړي ده ،

فَاَنْفَذَهُ رَسُوْلُ اللهِ ﷺ وَكَانَ مَاصُنِعَ عِنْدَ رَسُوْلِ اللهِ ﷺ سُنَّةٌ قَالَ سَعْدٌ حَضَرْتُ هٰذَا عِنْدَ رَسُوْلِ اللهِ ﷺ فَمَضَتِ السُّنَّةُ بَعْدُ فِی الْمُتَلَاعِنَیْنِ اَنْ یُّفَرَّقَ بَیْنَهُمَا ثُمَّ لَا یَجْتَمِعَانِ اَبَدًا، (ابوداؤد ص۳۰۲ چاپ اصح المطابع) نو حضور اکرم ﷺ هغه جاری کړل اوکوم چی دحضور اکرم ﷺ په مخکی وسوه هغه سنت سو، سعد رضی الله عنه فرمایی زه حاضروم په دی واقعه کی دحضور ﷺ په حضورکی نو ددی څخه دا طریقه جاری سوه دلعان کوونکو په باره کی چی دهغوی په مینځ کی جدایی وسی اوبیاهغوی هیڅکله هم نه جمع کیږی.

په دی حدیث کی په پوره وضاحت سره ثابته سوه چی رسول اکرم ﷺ دحضرت عویمر رضی الله عنه په یووار ورکول سوی دری طلاقه هم دری وټاکل اوجاری یی کړل ، اوداابوبکر ابن عربی مطابق دمحمودبن لبیدپه تیرسوی روایت کی دداسی (په یوار) درو طلاقو جاری کولو ذکرسته که دا هم نه وی نوداخو هیڅ ځای هم منقول نه دی چی هغوی داطلاقی رجعی ګڼلی وی اوداسی طلاقه سوی ښځی یی بیاهغه ته سپارلی وی ، حاصل دکلام دا دی چی دتیرو سوو درو سره احادیثو څخه داثابته سوه چی په یووار درو طلاقو ورکولو باندی حضور اکرم ﷺ خفګان بلکه قهر اوغصه ښکاره کړي ده ، مګر دا یی هم د درو طلاقو په حیث جاری کړي دی.

(دحضرت فاروق اعظم رضی الله عنه واقعه اوپر هغي داشکال جواب)

دتیرسوی لیکلو څخه ثابته سوه چی په یو وار ورکول سوی دری طلاقه هم دری ګڼل درسول الله ﷺ خپله فیصله وه مګر دلته یواشکال دحضرت عمرفاروق رضی الله عنه دیوی واقعی څخه پیداکیږی کومه چی په

صحیح مسلم اودحدیثو په اکثرو کتابونو کی منقوله ده، الفاظ یی دا دی .

عَنْ اِبْنِ عَبَّاسٍ ﷺ قَالَ كَانَ الطَّلَاقُ عَلٰى عَهْدِ رَسُوْلِ اللهِ ﷺ وَاَبِىْ بَكْرٍوَسَنَتَيْنِ مِنْ خَلَافَةِ عُمَرَطَلَاقُ الثَّلَاثِ وَاحِدَةً فَقَالَ عُمَرُبْنُ الْخَطَّابِ اِنَّ النَّاسَ قَدِاسْتَعْجَلُوْافِىْ اَمْرٍكَانَتْ لَهُمْ فِيْهِ اَنَاةٌ فَلَوْ اَمْضَيْنَاعَلَيْهِمْ فَاَمْضَاهُ عَلَيْهِمْ .

دحضرت عباس ﷺ څخه روایت دی چی درسول الله ﷺ په زمانه کی او دحضرت ابوبکر ﷺ په خلافت کی او دحضرت عمر ﷺ دخلافت په شروع کی دوه کاله دطلاق دا طریقه وه چی دری طلاقه به یوطلاق شمیرل کیدی نوحضرت عمر ﷺ وفرمایل چی خلکوپه یوداسی معامله کی تلوار شروع کړي دی په کوم کی چی د دوی دپاره مهلت وو نو په دوی دهغه جاری کول به مناسب وی نوهغه ﷺ دا جاری کړه .
(صحیح مسلم ص۴۷۷ ج۱)

دفاروق اعظم ﷺ دا اعلان په مشوره دفقهاوو صحابه وو ﷺ سره دصحابه وو ﷺ او تابعینو رحمهم الله په مجمع کی وسو ، دچاشك یا انکارپه دی باره کی منقول نه دی، په دی وجه دحدیثو حافظ امام عبدالبر مالکی رحمه الله په دی مسئله اجماع رانقل کړي ده ، دمؤطاپه شرح زرقانی کی دا الفاظ راغلی دی ، وَالْجَمْهُوْرُ عَلٰى وُقُوْعِ الثَّلَاثِ بَلْ حَكٰى اِبْنُ عَبْدِ الْبَرِّ الْاِجْمَاعَ قَائِلاً اَنَّ خِلَافَهُ لَايُلْتَفَتُ اِلَيْهِ (زرقانی شرح مؤطا (ص۱۶۷ ج۳) اودامت جمهور علماء د درو طلاقو پر واقع کیدو متفق دی بلکه ابن عبدالبر رحمه الله په دی اجماع رانقل کړي ده اوفرمایی چی ددی خلاف کول شاذ دی چی هغه ته التفات نه دی په کار.

اوشیخ الاسلام امام نووی رحمه الله په شرح دمسلم کی فرمایی ، قَالَ الشَّافِعِىُّ وَمَالِكٌ وَاَبُوْحَنِيْفَةَ وَاَحْمَدُ وَجَمَاهِيْرُ الْعُلَمَآءِ مِنَ السَّلَفِ وَالْخَلَفِ يَقَعُ الثَّلَاثُ وَقَالَ طَاءُوْسٌ وَبَعْضُ اَهْلِ الظَّاهِرِ لَايَقَعُ بِذٰلِكَ اِلَّاوَاحِدَةٌ.
یعنی امام شافعی رحمه الله امام مالك رحمه الله امام ابوحنیفه رحمه الله اوامام احمد رحمه الله فرمایلی دی چی دری طلاقه واقع کیږی اوطاؤس اوځینو اهل ظاهره وو ویلی دی چی په دی سره هم یوطلاق واقع کیږی

امام طحاوی رحمه الله په شرح دمعانی الاثارکی فرمایلی دی . فَخَاطَبَ عُمَرُ ﷺ بِذٰلِكَ النَّاسَ جَمِيْعًا وَفِيْهِمْ اَصْحَابُ رَسُوْلِ اللهِ ﷺ الَّذِيْنَ قَدْ عَلِمُوْا مَاتَقَدَّمَ مِنْ ذٰلِكَ فِىْ زَمَنِ رَسُوْلِ اللهِ ﷺ فَلَمْ يُنْكِرْ عَلَيْهِ مِنْهُمْ مُنْكِرٌ وَلَمْ يَدْفَعْهُ دَافِعٌ. (شرح معانی الآثارص ۲۹ ج ۲) نو حضرت عمر ﷺ په دی سره ټول خلک مخاطب کړل اوپه دوی کی درسول کریم ﷺ هغه صحابه هم وه کومو ته چی مخکی تردی درسول کریم ﷺ دزمانی دطریقی علم وو نو په دوی کی هیڅ یوه انکار کوونکی هم انکارنه دی کړی ، اونه چاردوونکی دا ردکړی دی.

په تیره سوی واقعه کی دامت دپاره دعمل لار په اجماع دصحابه ؤ ﷺ اوتابعینو رحمهم الله وټاکل سوه چی په یووار دری طلاقه ورکول که څه هم چی ناخوښه او درسول الله ﷺ دخفګان سبب دی مګر سره ددی که داغلطی یی وکړه نوښځه به پرحرامه سی اوبل دسړی سره دحلالی ایستلو څخه بغیر دده

سره یی نکاح نه کیږی .
لیکن دلته علمی اونظری دوه سوالونه داسی پیداکیږی چی دتیرو سوو ډیرو روایتونو دحدیث څخه دا ثابته سوه چی په یووار ورکول سوی دری طلاقونه رسول الله ﷺ هم دری جاری کړي دی ، په دی کی یی تر رجوع یاترعدت تیرولو وروسته دبل نوی نکاح څخه بغیر دحلالی ایستو څخه اجازت نه دی ورکړی ، نو اوس په دی واقعه کی دحضرت عبدالله بن عباس ﷺ ددی خبری څه مطلب کیدی سی چی دحضور ﷺ او دابوبکر صدیق ﷺ په زمانه کی اودحضرت عُمر ﷺ دخلافت دمخکنیو دووکالوپه زمانه کی دری طلاقه به هم یوګڼل کیدی ، وروسته بیاحضرت عُمر ﷺ دافیصله وکړه چی دری طلاقه هم دری ګڼل کیږی کم نه ؟
دوهم سوال دا دی چی که چیری واقعه هم داسی ومنل سی چی په عهدِ رسالت اوعهدِ صدیقی کی دری طلاقه یو ومنل سو نوحضرت عمر ﷺ دغه فیصله وروسته بیاڅنګه بدله کړه اوبالفرض دهغه څخه که غلطی سوی وی نوټولو صحابه کرامو ﷺ داڅنګه ومنله ؟
ددی دوارو سوالونو فقهاؤ اومحدثینو ﷺ مختلف جوابونه ورکړي دی ، په دغو کی صفا او بی تکلفه جواب دامام نووی ﷺ دی ، کوم ته چی یی دمسلم په شرح (نووی) کی اصح (ډیر صحیح) ویلی دی ، هغه دا دی چی دحضرت عمر ﷺ دغه فیصله دهغو درو طلاقو په باره کی ده چی الفاظ یی داسی دی ، ته طلاقه یی ته طلاقی یی ته طلاقه یی یعنی دری واره یی داسی الفاظ ویلی دی، دا صورت داسی دی چی ددی په معنٰی کی دوه احتماله کیدی سی یوداچی ویونکی د درو طلاقو ورکولو په نیت دالفاظ ویلی وی، دوهم داچی دری واره یی یوازی دتاکید دپاره بیابیاً ویلی وی د درو طلاقو نیت یی نه وی او دا ښکاره خبره ده چی دنیت علم دویونکی داقرار څخه کیدی سی، درسول کریم ﷺ په زمانه مبارکه کی صدق اودیانت عام اوغالب وو که چیری ترداسی الفاظ ویلو وروسته چاداسی بیان وکی چی زمانیت ددرو طلاقو نه وو، بلکه یوازی دتاکید دپاره ما دا الفاظ بیابیا ویلی وه ، نوحضور اکرم ﷺ به دا هلته یوطلاق ګڼی چی ویونکی به یی دا قسم ورکی چی مطلب یی ورڅخه یوطلاق وو ؟ ددی خبری تصدیق درکانه ﷺ دهغه حدیث څخه کیږی کوم کی چی بیان دی چی هغه خپلی بی بی ته په البتة لفظ سره طلاق ورکړی وو چی دعربو په رواج کی به دری طلاقه ګڼل کیده کله چی دا مطلب ورڅخه دلته ښکاره نه وو، حضرت رکانه ﷺ وویل چی زمانیت خو ددی لفظ څخه ددرو طلاقو نه وو بلکه دیوه طلاق ورکولو اراده می وه ، حضور ﷺ قسم ورکی هغه قسم وکی نوهغه ﷺ دا هم یو طلاق وګڼی، ترمذی ابوداود ابن ماجه اودارمی کی داحدیث په مختلفو سندونو او مختلفو الفاظو سره نقل سوی دی ، ځینی الفاظ داسی هم دی چی حضرت رکانه ﷺ خپلی بی بی ته دری طلاقه ورکړی وه ، مګر ابوداؤد داخبره ښه ګڼلی ده چی رکانه ﷺ خپلی بی بی ته په البتة لفظ سره

طلاق ورکړی وو، کله چی په دغه وخت کی دالفظ د درو طلاقو دپاره استعمالیدی نویوچا روایت کوونکی څکه دا دری طلاق وبلل، څنګه چی ددی حدیث څخه په اتفاق سره دا خبره ثابته ده چی رسول الله ﷺ دحضرت رکانه ؓ طلاق هغه وخت یو وتاکی چی هغه په قسم دا بیان ورکی چی زمانیت د درو طلاقو نه وو او دا هم ثابتیږی چی الفاظ هم په ښکاره ډول د دروطلاقو نه وه چی بیابه د دروطلاقو دنیت دنه کولوڅه احتمال یادهغه ؓ څخه دپوښتنی کولوڅه ضرورت نه وو، البته په دی پیښه کی دیوه یادرو طلاقو دټاکلو دپاره دهغه ؓ په قسم څکه اعتبار وسو چی دغه دریښتیا اوامانت زمانه وه داسی هیڅکله نه سی کیدی چی هغه ؓ به په دروغو قسم خوړلی وی.

دحضرت ابوبکر ؓ په ټول خلافت کی اودفاروق اعظم ؓ دخلافت دمخکنیو دووکلوپه زمانه کی هم دا طریقه چلیده بیافاروق اعظم ؓ ته داخیال ورغی چی اوس دریښتیا اودینداری معیار کمزوری سو، او وروسی دحدیث مطابق داکمزوری به نوره هم زیاتیږی بل طرف ته ډیر وار داسی پیښه وسوه چی درو طلاقو ورکوونکوبه دابیان ورکوی چی زمونږ نیت دیوه طلاق وو، دفاروق اعظم ؓ داخیال پرځای ووچی په راتلونکی وخت کی به یو درواغجن هم په دی قسم خوری چی د درو طلاقو څخه زمامطلب اونیت یوازی یوطلاق وو اوداسی به ډیرخلګ طلاقی کړی ښځی په حرامه دځان سره ساتی دفاروق اعظم ؓ دا زیرکتیا ژوره کتنه اودینی انتظام ټولو صحابه کرامو ؓ په اتفاق سره ومنی څکه چی ټول صحابه ؓ دحضوراکرم ﷺ دطبعیت شریف څخه خبرداره وه، هغوی پوهیدل که چیری په دی زمانه کی حضور اکرم ﷺ موجود وای نو په داسی پیښه کی به یی هیڅکله سره دقسمه هم دیوه طلاق نیت نه وای قبول کړی نو دا قانون یی اوس جوړکی چی دری واره ورکړی طلاق به هم دری حسابیږی په دی ترڅ کی به دهغه دا خبره په قسم هم نه منل کیږی چی مطلب اونیت یی ورڅخه دیوه طلاق وو، لکه چی دفاروق اعظم ؓ دوینا څخه هم دامطلب صفا ښکاره کیږی فرمایی، اِنَّ النَّاسَ قَدِ اسْتَعْجَلُوْا فِي اَمْرٍ كَانَتْ لَهُمْ فِيْهِ اُنَاةٌ فَلَوْ اَمْضَيْنَا عَلَيْهِمْ، خلګو په داسی کار کی تلوار شروع کی په کوم کی چی دهغوی دپاره مهلت او وخت وو نو ښه به داوی چی اوس یی پر جاری کړو.

دفاروق اعظم ؓ دا فرمان اودصحابه کرامو ؓ وربانډی اجماع داحادیثوپه تصدیق رښتیا ثابتیږی او دتیر سوی پوره بیان هغه دوی شبهی پخپله پورته کیږی اوختمیږی کومی چی دی ډول راپورته کیدی چی دابن عباس ؓ دروایت په مطابق حضوراکرم ﷺ به دری طلاقه په قسم سره یو شمیری، بیافاروق اعظم ؓ دحضور اکرم ﷺ خلاف څنګه وکی او په دی ورسره صحابه کرامو ؓ څنګه اتفاق وکی؟ څکه چی په ډیرو پیښوکی دری طلاقه حضور اکرم ﷺ هم دری ټاکلی دی، په هغه صورت کی چی دری ټکی یی ویلی وی یاټکی خو یو (طلاق) وی خو ویلی یی دری واره وی اونیت یی د درو طلاقو وی اوفاروق ؓ (معاذ الله) دحضور اکرم ﷺ خلاف نه بلکه دهغه ﷺ دورکړی آسانی دبی ځایه

استعمالولو څخه یې بندیز رواستلی دی ، الحمدلله په دې ډول تولې شبهې ختمې سوې زما مقصد دا نه دی چې ګوندې ما د درو طلاقو سره تړلې تولې مسئلې بیان کړې ځکه چې دحدیثوپه شرحوکې دا مسئلې په ډیرې فراخې بیان سوې دي اوعلماؤ وربانديې ځانته رسالې لیکلې دي ، ماخو داسې ونه سوای کړای ، خو دپوهیدو دپاره داکافي وګڼئ ، الله ﷻ توفیق ورکوونکی او کومکی دی.

وَإِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَآءَ فَبَلَغْنَ أَجَلَهُنَّ

اوکله چې تاسې ښځې ته طلاق ورکړی بیا ورسیدې خپل عدت ته

فَأَمْسِكُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ أَوْ سَرِّحُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ وَلَا تُمْسِكُوهُنَّ

نو وساتئ هغوی ددستور په قانون یا پرېږدئ هغوی په ښه ډول اوبندی مه ساتئ

ضِرَارًا لِّتَعْتَدُوا ۚ وَمَن يَفْعَلْ ذَٰلِكَ فَقَدْ ظَلَمَ نَفْسَهُ ۚ وَلَا

هغوی تنګولو دپاره چې زیاتوب وربانډې وکړئ او څوك چې داسې کوي نو بیشکه هم خپل نقصان به کوي اومه

تَتَّخِذُوا آيَاتِ اللَّهِ هُزُوًا ۚ وَاذْكُرُوا نِعْمَتَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَمَا أَنزَلَ

تاکې دالله ﷻ حکمونه دټوقو خندا او یاد وی دالله ﷻ احسان چې په تاسې دی اوهغه چې

عَلَيْكُم مِّنَ الْكِتَابِ وَالْحِكْمَةِ يَعِظُكُم بِهِ ۚ وَاتَّقُوا اللَّهَ وَاعْلَمُوا

راوی لیږلی په تاسې کتاب او دعلم خبرې چې تاسې ته نصیحت کوي په دې سره او وبیرېږئ دالله ﷻ

أَنَّ اللَّهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿٢٣١﴾ وَإِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَآءَ فَبَلَغْنَ

څخه اوپوه سئ (وګڼئ) چې الله ﷻ په هرشي ښه پوه دی ، او کله چې طلاق ورکړل تاسې ښځو ته او بیایې

أَجَلَهُنَّ فَلَا تَعْضُلُوهُنَّ أَن يَنكِحْنَ أَزْوَاجَهُنَّ إِذَا تَرَاضَوْا

پوره کې خپل عدت نو اوس مه بندوئ هغوی ددې څخه چې نکاح وکړي خپلو خاوندانو سره کله چې راضي سي

بَيْنَهُم بِالْمَعْرُوفِ ۗ ذَٰلِكَ يُوعَظُ بِهِ مَن كَانَ مِنكُمْ يُؤْمِنُ

دوی په خپل مینځ کې ددستور په توګه دا نصیحت هغه چاته کول کیږي کوم چې په تاسې کې ایمان لري

بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ ذٰلِكُمْ اَزْكٰى لَكُمْ وَاَطْهَرُ وَاللّٰهُ يَعْلَمُ

په الله ﷻ او دقیامت په ورځ په دې کې تاسې دپاره ډېره صفایي او پاکي ده، او الله ﷻ پوهیږي،

وَاَنْتُمْ لَا تَعْلَمُوْنَ ﴿۲۳۲﴾

او تاسې نه پوهیږئ.

دتفسیر لنډیز

(اته ویشتم حکم دښځو دمعلق ساتلو ممانعت)

اوکله چې تاسې ښځې ته طلاق ورکړي وي بیاهغوی عدت تیرولوته نژدې سي نوتاسې هغوی ته دقاعدې په توګه (رجوع کوئ) په نکاح کې یې ساتئ یادقاعدې په توګه هغوی خلاصوئ اوهغوی دتکلیف رسولو په غرض مه بندوئ په دې نیت چې پرهغوی ظلم وسئ اوڅوك چې داسې کړه کوي نوهغه به هم خپل نقصان کوي او دحق تعالی داحکامو څخه لوبې مه جوړوئ اودحق تعالی کوم نعمتونه چې پرتاسې دي هغه یادکئ خصوصاً کتاب اودحکمت خبرې چې الله ﷻ پرتاسې (په دې ډول) نازل کړي دي چې دهغه په ترڅ کې تاسې ته نصیحت کوي اودالله ﷻ څخه وبیریږئ اویقین لرئ چې الله ﷻ هرشی ښه پیژني.

(نه ویشتم حکم ښځه ددوهم نکاح څخه دمنع کولو ممانعت)

اوکله چې تاسې خپلو ښځوته طلاق ورکئ اوښځې دخپلې عدې میعاد پوره کې نوتاسې هغه ددې څخه مه بندوئ چې هغوی په خپلو (خیالوکې دراوستلو) خاوندانو سره نکاح وکې کله چې هغوی تول په خپل مینځ کې راضي اوخوشحاله سي، دقاعدې په توګه په دې مضمون سره نصیحت کول کیږي هغه سړي ته کم چې په تاسې کې په الله ﷻ اوپه ورځ دقیامت یقین لرئ ددې نصیحت قبلول ستاسې دپاره دډېرې صفایي اوپاکي خبره ده اوالله ﷻ (ستاسې دخیر کارونه) پیژني تاسې یې نه پیژنئ.

علوم او مسئلې: تردې مخکې هم په دوو آیتونوکې دقانوني طلاق ډېرې ضروري دفعې په اسلام کې دطلاقو سره تړلې دانصاف اوبرابرۍ نظام دقرآن حکیم په حکیمانه اندازکې بیان سوي دي اوس په دې دوو آیتونوکې څو احکام اومسئلې بیان سوي دي.

(دطلاق تراحکامو وروسته درجوع کولو یابیخي دنکاح ختمولو دواړو دپاره خاص هدایات)

په اولنی آیت کې مخکنی مسئله دا بیان سوي ده چې په طلاق رجعي سره طلاقې سوې ښځې کله چې عده تیرولوته نژدې سي نو خاوندته یې د دوو خبرو اختیار دی یو داچې رجوع ورته وکې اوپه خپل نکاح کې یې جاري وساتي، دوهم دا چې رجوع ونه کې نکاح بیخي ختم کې اوهغه تعلق پرې کې، لیکن ددې دواړو خبروسره قرآن کریم دا شرط لګولی دی چې په نکاح کې جاري ساتل اوخلاصول دی

دواړه دشرعي قاعدي مطابق وي ، په دي کي د ، بِالْمَعْرُوْفِ : دلفظ په دواړو خايونوکي په راوړلو دي طرف ته اشاره کړي ده چي درجوع دپاره هم څه شرطونه اوقاعدي دي او دآزادولو دپاره هم ، په دواړو حالتونوکي چي کوم هم اختياروي دشرعي قاعدي مطابق يي کوي ، يوازي دغصي اوجذباتوڅخه کار مه اخلي د دواړو صورتونو دشرعي قاعدوڅه حصه خوپه قرآن کي بيان سوي ده اونور تفصيلات يي حضوراکرم ﷺ بيان کړي دي ، مثلاً ترطلاق ورکولو وروسته دجدايي تريخ انجام ته دپام کيدوپه وجه که چيري په رجوع کولو سره دنکاح جاري ساتلو خيال اواراده يي وسي نو دهغه دپاره دشريعت دا قاعده ده چي اول خو دي غصه اوخفگان دزړه څخه وباسي دښه گذران کولو اوښه ژوند تيرولو اوحقوقو ادا کولو خيال اواراده به يي نه وي لکه چي فرمايي ، وَلَا تُمْسِكُوْهُنَّ ضِرَارًا لِّتَعْتَدُوْا (يعني ښځي په خپل نکاح کي ددي دپاره بندي مه ساتي چي په هغوی ظلم کوی) دوهمه قاعده (درجوع کولو) هغه ده چي سورة طلاق کي داسي بيان ده ، وَاَشْهِدُوْا ذَوَیْ عَدْلٍ مِّنْكُمْ وَاَقِيْمُوا الشَّهَادَةَ لِلّٰهِ، او په خپل مينځ کي دوه اعتباري سړي شاهدان جوړ کي بياکه چيري دشاهدي ضرورت پيښ سي نو صحيح صحيح بي له رده اوبي له رعايته شاهدي ورکوي ، مطلب دا دي چي کله تاسي درجوع اراده کوی نو په دي دوه اعتباري مسلمانان شاهدان جوړوی په دي کي ډيري فائدي دي يوه فائده په کښي دا ده چي که چيري ښځه درجوع کولو په خلاف څه دعوه قائمه کي نو دغه شاهدي به دعوه ورماته کي ، بله فائده دسړي په کښي داسي راځي که چيري دي دضد دخواهش يادشيطان په لمسه دعدت ترتيريدو وروسته د درواغو دعوه وکي چي ماترعدت تيريدو مخکي رجوع کړي وه ، کله چي په دي کي دايمان اوآخرت زيان وو نو ددي څخه دخلاصيدو دپاره داشاهدان ډير گټمن ثابتيږي ، دپيښي دوهم طرف دا دي چي دعدت دختميدو دسوچ او فکر په وخت پيداکيدو سره که چيري بياهم دزړه خيري اوخفگان ونه وزی اوشکيدلی تړون بيرته جاري ساتل وي نو په داسي حال کي ددښمني اودانتقامي جذباتو دراپورته کيدو بيره داسي وي چي دوه اړخيزه خاندانونه په کښي راښکيليدی سی او دنيا اوآخرت دواړه يي خرابيدی سی ، لهذا ددي دبندولو دپاره يي دالله ارشاد وفرمايي ، اَوْ سَرِّحُوْهُنَّ بِمَعْرُوْفٍ : مطلب يي دا دي چي دپريښوولو اودنکاح دتعلق بيخي شکول دي هم دقاعدي په موافق وي ، ددي قاعدي څه تفصيل په خپله په قرآن کريم کي ذکرسوی دي اوپاته تفصيلات يي دحضور اکرم ﷺ په قولي اوعملي بيان سره ثابت دي ، مثلاً تردي په مخکي آيت کي داسي ارشاد دي ، وَلَا يَحِلُّ لَكُمْ اَنْ تَاْخُذُوْا مِمَّآ اٰتَيْتُمُوْهُنَّ شَيْئًا : يعني بغير ديوه شرعي عذره دښځي څخه دطلاق ورکولو په بدله کي سړی خپل ورکړی سامان يامهر دښځي څخه بيرته واخلي ياورڅخه بل څه بدل وغواړي ، اوتردی په وروسته آيت کي يي وفرمايل ، وَلِلْمُطَلَّقٰتِ مَتَاعٌۢ بِالْمَعْرُوْفِ حَقًّا عَلَى الْمُتَّقِيْنَ : چي ټولو طلاقو سوو ښځوته فائده ور رسول دقاعدي موافق لاکل سوي ده په هغه چاچي دالله ﷻ څخه بيريږي ، دفائدي رسولو تفسير دا دي چي

درخصت کولو په وخت طلاقې سوې ښځې ته څه نقدي یالړ ترلږه یوجوړه جامې ورکول سي ،په دې باره کې په سړي دطلاقې کړې ښځې څه حقوق واجب اولازم سوه اوڅه داحسان اوګټې په ډول وربانديکښېښوول سوه دا دلوړو اوبلندو اخلاقو او پاکیزه ګذران یوښکلې تعلیم دی په دې کې داهدایت حاصلېږي چي څنګه نکاح یوه معامله کول وو ، دغه رنګه طلاق دغه معامله شکول دي نو دا دې هم په داسې ډول وي چي طلاقې سوې ښځې ته څه فائده ورکول څکه په کار دي چي وروسته ورڅخه نه څه جنجال جنګ جګړه اودښمنې جوړه نه سي .

ددې فائدې تفصیل دا دی چي دعدت په موده کې دې ښځه په خپله (دسړي) په کورکې استوګنې ته پرېښوول سي ، خرڅ خوراك دې پوره ورکړل سي که مهریې لاتر اوسه نه وي ورکړې اوخلوت ورسره سوی وي نو پوره مهر دې ورادا کړي اوکه چیرې خلوت یې ورسره نه وي کړې نو نیم مهر دې په خوشحالې ورادا کړي دا واجب اولازم حقوق دي خومستحب اوښه داهم دي چي ښځې ته درخصتولو په وخت کې څه نقدي یالړ ترلږه یوجوړه جامې ورکول سي سبحان الله څنګه پاکیزه تعلیم دی کوم شیان چي دجنګ جدل باعث جوړي دي سو چي خاندانونه په تباه کیدل هغه یې په دائمي محبت اوخوشحالي تبدیل کې ، ددې ټولو احکامو تربیان وروسته یې وفرمایل ، وَمَنْ يَّفْعَلْ ذٰلِكَ فَقَدْ ظَلَمَ نَفْسَهٗ : یعنې کوم سړي چي ددې حدودي خداوندي خلاف کوي هغه هم خپل نقصان کوي څکه چي دا خو ظاهره ده چي په آخرت کې دهرزور اوظلم بدل به دخدای ﷻ په دربارکې اخیستل کیږي ترڅویې چي دمظلوم بدل دظالم څخه نه وي اخستی مخ ته به نه تیرېږي که دبصیرت اوتجربې په رڼاکې په ژورنظروکتل سي نو معلومه به سي چي ظالم دخوارېدو اوذلیله کیدو په صورت کې څرګندېږي او دارنګه ظالم پوهیږي او که نه پوهیږي په داسې آفتونو کې راګیرکیږي چي ددغه ظلم نتیجه وي لکه چي شیخ سعدي رحمه الله فرمایي.

پنداشت ستم گر که جفا برما کرد بر گردن وی بماند وبرما بگذشت

یعنې ، ظالم دا ګڼي چي ظلم یې وکې (اوبس خبره خلاصه سوه داسې نه ده) پرمونږتیره سوه اودهغه پرګردن (بدله) پاته سوه ، دقرآن کریم یوحکیمانه انداز بیان دی چي هغه خپل قوانین ددنیا دتعزیري قوانینو په رنګ کې نه بیانوي بلکه په مربیانه اومشفقانه اندازکې دقانون اودهغه دحکمتونو او مصلحتونو بیان په داسې وضاحت سره وکې چي دسړي توب په جامه کې هر یو انسان دهغه په خلاف کولو کې خپل داسې نقصانات اوتاوانونه ویني چي بیا پردغه جرمونو کولو ګرسره زړه نه سي کولی څکه چي دهرقانون پرشا دخدای ﷻ خوف اودآخرت حساب وریادیږي .

(دنکاح اوطلاق څخه لوبې مه جوړوئ)

په دې آیت کې دوهمه مسئله دا بیان سوه چي دالله ﷻ دآیتونو څخه لوبې مه جوړوئ ، وَلَا تَتَّخِذُوْٓا اٰيٰتِ اللّٰهِ هُزُوًا : د لوبې جوړولوتفسیر خو دا دی چي دنکاح اوطلاق دپاره الله ﷻ ټاکلي حدود مات سي ، او

دوهم تفسیر یی دحضرت ابو الدرداء ﷺ څخه داسی منقول دی چی دجاهلیت په زمانه کی به څینو خلکو طلاق ورکوی یادمریی ترآزادولو وروسته به یی ویل چی ماټوقی کولی او دځپلی خبری څخه به په دی رنګ واوښتی نو په دی داآیت نازل سوکوم چی دا فیصله وکړه چی طلاق یانکاح که چاپه لوبه یاټوقه کی هم پوره کی نو هغه به نافذسی ، دنیت نه کولو عذر به په دی کی نه سی قبلول کیدی ، حضوراکرم ﷺ فرمایی چی په درو شیانوکی ټوقی اوربنتیا دواړه برابر دی ، یو نکاح دوهم عتاق (مریی اومینځه آزادول) دریم طلاق (اخرجه ابن مردویه عن ابن عباس وابن المنذر عن عبادة بن الصامت) دحضرت ابوهریره ﷺ څخه دا الفاظ منقول دی ، ثَلَاثٌ جِدُّهُنَّ جِدٌّ وَهَزْلُهُنَّ جِدٌّ اَلنِّكَاحُ وَالطَّلَاقُ وَالرَّجْعَةُ (دری شیان داسی دی چی دهغه په رښتیا اوپه ټوقه ویل دواړه برابر دی (یو) نکاح (دوهم) طلاق او(دریم) رجوع کول (مظهری) په دی دروشیانوکی شرعی حکم دا دی چی دوه کسه (سړی اوښځه) په ټوقه کی هم د دوو شاهدانو په مخکی که چیری دنکاح ایجاب اوقبول وکی نو دا نکاح وسوه ، دغه رنګه که چیری په ټوقوکی طلاق ورکړی نو دا طلاق به وسی یارجوع وکی رجوع به وسی یادغلام اومینځی دآزادولو وویل سی نوغلام مینځه به آزادسی دټوقی عذربه نه منل کیږی .

ددی حکم تربیانولو وروسته قرآن کریم په خپل مخصوص اندازکی انسان ته دحق د اطاعت اودآخرت دخوف سبق ورکی فرمایی ، وَاذْكُرُوا نِعْمَتَ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ وَمَا اَنْزَلَ عَلَيْكُمْ مِّنَ الْكِتٰبِ وَالْحِكْمَةِ يَعِظُكُمْ بِهٖ وَاتَّقُوا اللّٰهَ وَاعْلَمُوْا اَنَّ اللّٰهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيْمٌ (یعنی یادکی دالله ﷻ نعمت چی په تاسی یی نازل کی اوهغه خاص نعمت چی دکتاب اوحکمت په صورت کی تاسی ته درکول سو او دا وګنی چی الله ﷻ هرشی ښه پیژنی) (ستاسی دنیتونو ارادو اودزړونو دپټو رازونو څخه خبر دی) ددی وجی که چیری په طلاق ورکولو سره ښځی بیخی آزادول غواړی نو په خپل مینځ کی دجنګ جګړو دحق تلفی اوظلم څخه دمحفوظ کیدو او دمحفوظ کولو په نیت سره یی وکړي اوکوي دغصی دبدل اخیستو یادښځی دذلیل اورسوا کولو یاتکلیف ورکولو په نیت یی مه کوی .

(په طلاق کي اصلي خبره دا ده چي صريح اورجعي طلاق دی ورکول سي)

په آیت کی دی دریمی مسئلی ته اشاره سوي ده چی دشریعت اوسنت په نظرکی اصلی خبره دا ده چی طلاق دی یوازی دمجبوری له کبله وی اودا مجبوری طلاق دی یوخو په ښکاره ټکوکی وی اوبل دی دا رجعی وی چی ترعدی پوری ورته درجوع کولو حق حاصل وی ، داسی الفاظ دی نه وایی چی ورسره سمدستی دتعلق تار وشکیږی کوم ته چی طلاق بائن ویل کیږی اونه دی دری طلاقه ورکوی په کومو سره چی بله نوی نکاح هم (بغیر دحلالولو څخه) حرامه سی دا اشاره د ، طَلَّقْتُمُ النِّسَآءَ څخه څرګندیږی چی ذکر یی مطلق دځه قیده سوی دی ځکه چی په آیت کی یوازی دطلاقی رجعی (یو دوو) حکم بیان سوی دی ، دطلاق بائن یادرو طلاقوحکم نه دی بیان سوی ، کله چی قرآن کریم څه قید یاشرط ونه

لګوی نو دی طرف ته اشاره وسوه چی اصل شرعی روا طلاق طلاق رجعی دی دطلاق نور صورتونه دمکروه والی او ناخوښی څخه خالی نه دی .

(دشرعي وجي څخه بغير طلاقي سوې ښځي دخپلي خوښي دواده کولو څخه بندول حرام دی)

په دوهم آیت کی دهغه ناروا ظالمانه طریقی بندیز راغلی دی کوم چی داکثرو طلاقو سوو ښځو سره کول کیږی یعنی د دوهم واده کولو څخه ښځه بندول کیږی مخکنی خاوند هم داسی کوشش څکه کوی چی دا خپله بی عزتی ګڼی او ځینی وخت دښځی خپلوان هم دښځی دوهمه نکاح اکثره په دی طمع اولالچ بند وی چی دخپل ځان دپاره څه مال او دولت حاصلول په غواړی ځینی وخت ښځه دمخکنی خاوند سره په دوباره نکاح کولو راضی سی ، لیکن دهغه خپلوان هغه طلاق دښمنی ته را اړوی دهغه سره یی دوهمی نکاح کولو ته نه پریږدی ، کله چی دا ټول صورتونه دظلم وه نو په آیت کی څکه ددی بندیز راغلی .

ددی آیت شان نزول هم د دارنګه واقعی په باره کی سوی دی ، په صحیح بخاری کی راغلی دی چی حضرت معقل بن یسار ﷺ دخپلی خورنکاح دیوه سری سره کړی وه هغه ورلره طلاق ورکی عده هم تیره سوه ، تردی وروسته دغه سړی پرخپلو کړوپښیمانه سو دوباره نکاح یی ورسره کول وغوښتل ، دغه بی بی یعنی دمعقل بن یسار ﷺ خور هم په دی راضی سوه لیکن کله چی دغه سړی معقل ﷺ ته ددی ذکر وکی معقل بن یسار ﷺ خو پردغو طلاقوغصه وو هغه ﷺ وویل ماستا عزت وکی خورمی تاته په نکاح درکړه تادهغی دا قدر وکی چی هغی ته دی طلاق ورکی اوس بیاماته راغلی یی چی دوباره نکاح وکړم په خدای ﷻ می دی قسم وی چی اوس به هغه ستاپه نکاح کی نه راځی ، دغه رنګه یوه بله واقعه دحضرت جابربن عبدالله ﷺ دترلی پیښه سوی وه هم دغه واقعات وه چی په دی کی دا آیت نازل سو او دا یی ښکاره کړه چی دحضرت معقل بن یسار ﷺ اودجابربن عبدالله ﷺ رویه ناخوښه ده ، کله چی صحابه کرام ﷺ دالله ﷻ او دهغه درسول ﷺ رښتینی عاشقان وه ، دآیت کریمه په اوریدو دمعقل بن یسار ﷺ غصه سړه سوه ، ولاړی اوپخپله یی دخپلی خور بی بی نکاح ددغه سړی وکړه او دقسم کفاره یی ادا کړله ، دغه رنګه جابربن عبدالله ﷺ هم تعمیل وکی ، په دی آیت کی اول خاوندانوته هم او دښځی خپلو خپلوانو ته هم خطاب دی چی ﴿فَلَا تَعْضُلُوهُنَّ أَنْ يَنْكِحْنَ أَزْوَاجَهُنَّ إِذَا تَرَاضَوْا بَيْنَهُمْ بِالْمَعْرُوفِ﴾ مه بندوی (منع کوی) طلاقی سوی ښځی ددی خبری څخه چی هغوی دخپلو (تاکلو) خاوندانو سره نکاح وکی ، دا که هغه مخکنی خاوندان وی کوموچی طلاق ورکړی وی اوکه نورخلګ وی ، مګر ورسره یی دا شرط ولګوی ، ﴿إِذَا تَرَاضَوْا بَيْنَهُمْ بِالْمَعْرُوفِ﴾ : کله چی دواړه (سړی اوښځه) دشرعی قاعدی په مطابق راضی سی نو دنکاح څخه یی مه منع کوی ، په دی کی دی خبری ته اشاره ده چی که چیری دوی خپل په مینځ کی رضانه وی څوك پرچا باندی زور زبردستی کول غواړی نو ټولو لره دمنع کولوحق سته

یاخو رضامندی هم وی مگر دشرعی قاعدی په مطابق نه وی ، مثلاً دنکاح کولو څخه بغیرخپل په مینځ کی ښځه اوخاوند جوړ سی یاتر درو طلاقو وروسته په ناروا خپل په مینځ کی نکاح وکی یادعدی په ورخوکی دبل خاوند سره نکاح کول غواړی نو هرمسلمان دوی منع کولی سی خصوصاً ددی سړی اوښځی خپلوانو او متعلقینو لره د دوی منع کول اوحصارول واجب دی ، دارنګه که یوه انجلی دخپلو مشرانو (اولیاؤ) داجازت څخه بغیر په بی کفو (سیال) کی نکاح کول غواړی یادخپل مهرمثل څخه په کوم نکاح کول غواړی دکوم اثر چی په خاندان ولویږي (ځکه چی دا یی حق نه لری) نو دارضا مندی هم دشریعت مطابق نه ده ، په دی تولو صورتونوکی د انجلی خپل اولیاء (مشران) دنکاح څخه دبندولو اومنع کولو حق لری ، اِذَا تَرَاضَوْا: کی دا اشاره ده چی دعاقلی بالغی انجلی نکاح بغیر دهغی درضا یااجازت څخه نه سی کیدی ، دآیت په آخر کی دری جملی ارشاد سوی، اوله ، ذٰلِكَ يُوعَظُ بِهِ مَنْ كَانَ مِنْكُمْ يُؤْمِنُ بِاللهِ وَالْيَوْمِ الْأٰخِرِ: چی دا احکام دهغه خلګو دپاره دی چی په الله ﷻ او دقیامت په ورځ ایمان لری ، په دی کی اشاره دی خبری ته وسوه چی په الله ﷻ او دقیامت په ورځ دایمان راوړلو لازمی نتیجه دا ده چی انسان دی ددی احکام الهیه پوره پابندوی اوکوم خلګ چی ددی احکامو په منلوکی کوتاهی کوی هغوی دی پوه سی چی په ایمان کی یی خلل دی ، دوهمه جمله دا ده ، ذٰلِكُمْ اَزْكٰى لَكُمْ وَاَطْهَرُ: چی ددی احکامو پابندی کول ستاسی دپاره دپاکی اوصفایی ذریعه ده ، په دی کی دی خبری ته اشاره ده چی ددی خلاف کول دا نتیجه لری چی دګناهونو په پلیتیوکی ککړسی اوفتنه اوفساد ورڅخه را ولاړ سی ، ځکه چی عاقلی بالغی ځوانی انجونی دمطلق نکاح څخه بی هیڅه بندول دیوی خوا په هغوی ظلم او دهغوی حق وهل دی او دبلی خوا دهغوی حیا اوشرم په خطره کی اچول دی ، دریم دا چی خدای دی نه کړی که چیری دغسی انجلی په څه ګناه کی اخته سی نو دهغه ګناه په هغو خلګو هم وی چاچی دا دنکاح کولو څخه منع کړی وه ، او دآخرت ترګناه مخکی داسی ګناه هم په دنیاکی را پیښیدی سی چی ددی په نتیجه کی سړی خپل په مینځ کی په جنګ جګړی او مرګ او ژوبله کی اخته سی لکه چی هره ورځ داسی لیدل کیږی که چیری دمطلق نکاح څخه بندیز خو نه وی بلکه دانجلی دخوښی دنکاح څخه یی بندیز وکی او دبل سړی سره یی په نکاح کولو مجبوره کی نو ددی نتیجه به هم تل ناجوړښت اوفتنه یاطلاق اوخلع وی چی بد اثرات یی ښکاره دی په دی وجه فرمایی ، چی ځان ته دخوښ کړی خاوندانو سره ښځی دنکاح کولو څخه نه منع کول ستاسی دپاره دپاکی اوصفایی ذریعه ده .

دریمه جمله دا ده ، وَاللهُ يَعْلَمُ وَاَنْتُمْ لَا تَعْلَمُوْنَ : چی ستاسی ګټی الله ﷻ پیژنی تاسی یی نه پیژنی مطلب یی دا چی کوم خلګ طلاقی سوی ښځی دنکاح کولو څخه بندوی اوپه هغه کی ځان ته دعزت غیرت څه خیال لری یادهغوی د ودونو په بدل کی دځان دپاره دمال او دولت څه فائدی ګنی نو ددی شیطانی

تکی اوبی ځایه فائدی اوګټی ګڼلو لیری کول یی داسی وکړل چی ، الله ﷻ ستاسی په فائدو اوګټو ښه پوهیږی هم دهغه په رڼاکی تاسی ته احکام رالیږی اوکله چی تاسی داصل اوحقیقت څخه اودمعاملو دانجام څخه ناخبره یاست ، نو تاسی په خپل ناقصی رایی اوپه خپل نیمګړی غور اوفکر کی کوم شیان چی دخپلی فائدی اوګټی ګڼی ، هغه ستاسی دهلاکت اوبربادی موجب کیدی سی ، تاسی چی کوم عزت اوغیرت راتینګ کړی دی که چیری طلاقی سوی ښځی ترواك ووتی نودغه عزت اوغیرت به موپه خاورو کی توی سی اوکیدی سی چی دمالی فائدو خیالی تصورات تاسی داسی په جنګ او جګړو کی اخته کړی چی ددغه مال فائده حاصلول خولاڅه کوی ځان به هم ورپسی وبایلی.

(دقانون جوړولو او دهغه په جاری کولوکي دقرآن کریم بي مثله حکیمانه اصول)

قرآن کریم دلته یو قانون بیان کی چی طلاقی سوی ښځی دخپلی خوښی دنکاح څخه بندول جرم دی په دی قانون دعمل کولو دآسانتیا دپاره یی دعوامو دذهنو دجوړولو په غرض دری جملی ارشاد کړی په اوله جمله کی یی دقیامت دحساب کتاب او دجرمونو دسزا څخه یی انسان وبیروی اوپه دغه قانون یی دعمل کولو دپاره تیارکی ، په دوهمه جمله کی یی ددغه قانون څخه دمخ اړولو خرابی اوضررونه انسان ته ور په ګوته کړل چی انسان ورڅخه ځان وساتی اوپه هم دغه تاکلی قانون عمل وکی ، په دریمه جمله کی یی دا بیان کړل چی دخدای ﷻ په دغه قانون باندی په عمل کولوکی ستاسی ګټه او خیر دی ، ددی په خلاف کولوکی که تاسی ته څه ګټه یاخیر ښکاری نوداستاسی لنډ نظری اودانجام څخه ناخبری ده ، دقرآن کریم دبیان داډول یوازی دلته نه بلکه په ټولو احکاموکی جاری دی ،کله چی یو قانون بیان سی نو ورسره دخدای ﷻ اودآخرت دعذاب اوحساب څخه بیرول کیږی ، ترهر قانون مخکی او وروسته ، اِتَّقُوا اللّٰهَ یا اِنَّ اللّٰهَ خَبِیْرٌ بِمَا تَعْمَلُوْنَ اِنَّ اللّٰهَ بِمَا تَعْمَلُوْنَ بَصِیْرٌ:یاداسی نوری جملی تړل سوی وی ، قرآن کریم دټولی دنیا اوترقیامته دراتلونکو ټولو نسلودپاره یو مکمل نظام حیات او دژوند په هر اړخ حاوی (راچاپیر) قانون دی ، په دی کی دحدودو او تعزیزاتو بیان هم سته ، لیکن ددی انداز ددنیا دټولو قانونی کتابونو څخه په بل ډول دی ، ددی طرز ترحاکمانه زیات مُربّیانه دی ، دهرقانون دبیانولو دانداز څخه ښه ښکاریږی چی ددی خلاف دی څوك ونه کړی چی دسزا مستحق سی ، ددنیا دحکومتونو په شان نه چی دقانون جوړولو اوجاری کولو سره څه داسی خبرداری په کښی وی چی ددی قانون په خلاف کولوکی به فلانی سزا ورکول سی ، ترډی زیاته بله خبره دا چی دقرآن کریم دمخصوص اندازِبیان څخه یوه اوږد میعاده بله غټه فائده دا ده چی ددی په لیدلو او اوریدلو سره انسان ددی پابندی یوازی په دی بنا نه کوی چی ددی په خلاف کولو به ددنیا څه سزا ورکول سی بلکه ترډی ډیر لوړ فکر داپیداسی چی الله ﷻ به خفه سی اودآخرت سزابه ورکول سی اوددی فکرپه مل کیدو سره به دباندی اودننه پټ اوښکاره برابرسی داسی سړی بیاهلته هم ددی قانون خلاف نه سی

کولی، چیری چی دښکاره اوپټ پولیس رسایی هم نه وی ښکه چی په داسی فکرسره داعقیده لازمی ده چی الله ﷻ په هرځای کی حاضر ناظر او د ذری ذری ښخه خبردی هم دا وجه ده چی قرآنی تعلیم چی کوم أصول معاشرت تیار کړي دی هرمسلمان ددی پابندی کول دخپل ژوند مقصدګنی.

دقرآنی نظام حکومت هم داامتیازدی چی یوه طرف ته دقانون دحدونو اوقیدونو ذکردی اوبل طرف ته دترغیب اوترهیب (مینه پیدا کولو او بیرولو) په وجه دانسان اخلاق او کردار دومره لوړ کړل سوي دی چی دغه قانونی حدونه اوقیدونه دده دپاره یو طبعیت جوړ سی دکوم په مخکی چی دی خپل جذبات او نفسانی خواهشات شاته وغورځوی ددنیادحکومتونو اوقومونو په تاریخ او په هغه کی دجرمونو اوسزاګانو په واقعاتو په ژور نظراچولو سره معلومیږی چی په تش قانون جاری کولو سره دهیڅ قام یاغړی اصلاح (ګټه) نه ده سوی ، یوازی په پولیس اوفوځ هیڅکله هم دجرمونو بندیزنه دی راغلی ، ترڅوچی دقانون سره سره دالله ﷻ بیره او لویی په زړه کی کېنینی ، په اصل کی دجرمونو ښخه بندوونکی شی دالله ﷻ ښخه بیره اودآخرت دحساب کتاب فکردی کله چی دا نه وی نو هیڅوك جرمونه نه سی پریښوولی.

وَالْوَالِدٰتُ يُرْضِعْنَ أَوْلَادَهُنَّ حَوْلَيْنِ

اودکوچنیانو میندی دی تی ورکوی خپلو کوچنیانو ته دوه کاله

كَامِلَيْنِ لِمَنْ أَرَادَ أَنْ يُتِمَّ الرَّضَاعَةَ ۚ وَعَلَى الْمَوْلُودِ لَهُ

پوره چی څوك غواړی چی پوره کړی موده دتی ورکولو ، او دکوچنیانو په پلار دی

رِزْقُهُنَّ وَكِسْوَتُهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ ۚ لَا تُكَلَّفُ نَفْسٌ إِلَّا وُسْعَهَا ۚ

خوراکه او جامی ددغه ښځو ددستورموافق زور نه سی اېښوولی په چا مګر دهغه دتوان

لَا تُضَارَّ وَالِدَةٌ بِوَلَدِهَا وَلَا مَوْلُودٌ لَهُ بِوَلَدِهِ ۚ وَعَلَى

برابر، ضرر دی نسی ورکولی مورته دهغې دکوچنی په وجه او نه هغه چا ته چی دچا اولاد وی (پلار ته) دهغه

الْوَارِثِ مِثْلُ ذَٰلِكَ ۗ فَإِنْ أَرَادَا فِصَالًا عَنْ تَرَاضٍ مِنْهُمَا

داولاد په وجه او په وارثانو هم دا قدر دی بیا که چیری (مور پلار) دواړه غواړی دتی نه پریکول په رضا اوصلاح

وَتَشَاوُرٍ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا ۗ وَإِنْ أَرَدْتُمْ أَنْ تَسْتَرْضِعُوا

د دواړو ، نو په هغوی څه ګناه نسته او که چیری تاسی غواړی تی ورکول خپلو اولادو ته

أَوْلَادَكُمْ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ إِذَا سَلَّمْتُمْ مَّا آتَيْتُم بِالْمَعْرُوفِ

د دائي نو هم څه ګناه نشته په تاسي کله چي وسپاري تاسي هغه (مال) دکوم چي ورکول مو تاکلي وو

وَاتَّقُوا اللَّهَ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿٢٣٣﴾

ددستور موافق او وبېرېږي دالله ﷻ اوپوه سئ! چي الله ﷻ ستاسي ټول عملونه ښهويني

دتفسير لنډيز

(ديرشم حكم درضاعت)

اوميندي دي خپل اولادته دوه كاله پوره تي وركوي (دا موده دهغه چا دپاره ده) چي څوك دتي رودلو تكميل غواړي اودچاچي كوچني دي دهغه پرذمه دي ددغه ميندو خوراك جامه دقاعدي موافق اوهيچاته حكم نه كول كيږي مګر دهغه دوس مطابق هيڅ يوې مورته تكليف نه دي وركول په كار دهغې دكوچني په وجه اونه هيڅ يوه پلارته دهغه دكوچني په وجه (كه چيري پلار ژوندي نه وي) نو دتيري سوي طريقي په شان (دماشوم دپالني انتظام) دهغه دنږدي خپلوانو پرذمه دي چي (دشريعت له رويه ددغه ماشوم) وارث جوړيدي سي (بيا دا وګني چي) كه چيري دواړه (مور اوپلار د دوو كالو څخه په كمه موده كي) دتي څخه پريكول غواړي يوتربله درضا اوصلاح سره نو هم په دوى دواړوڅه ګناه نشته اوكه چيري تاسي خلګ (دمور اوپلارپه موجودګى كي هم دڅه ضروري ګتي په خيال مثلاً دمور دتي شيدي دكوچني دپاره مضري وي) خپلو كوچنيانوته ديوبلې دايي تي رودل غواړى نو بياهم په تاسي څه ګناه نشته خو هلته چي وسپاري تاسي هغوى ته هغه شي دكوم وركول مو چي تاكلي وي دقاعدي موافق اودحق تعالى ﷻ څخه وبيريږي اويقين لري چي الله ﷻ ستاسي عملونه ښه ويني.

علوم او مسئلي: په دې آيت كي درضاعت (ماشومانوته دتي وركولو) سره دتړلو احكامو بيان دى ، تر دې په مخكي او وروسته آيتونوكي دطلاق داحكامو بيان دى ، په مينځ كي دتي وركولو احكام په دې جوړښت بيان سوي دي چي اكثره ترطلاق وروسته ماشوم ته پر تي وركولو او دهغه پرپالنه جګړې پيښيږي ددې وجې په دې آيت كي داسي معتدل احكام بيان سوي دي چي دښځي اوخاوند دواړو دپاره مناسب اوآسان دي برابره خبره ده كه داسي پيښه په حالت دنكاح كي راسي اوكه ترطلاق وروسته راسي په دواړو صورتونوكي پردواړو اړخو دزور اوظلم څه لارپاته كيږي نه اونه دجنګ جګړې فتني او فساد څه ځاى پاته كيږي ، مثلاً دآيت په مخكني جمله كي يې دا وفرمايل ، وَالْوَالِدَاتُ يُرْضِعْنَ أَوْلَادَهُنَّ حَوْلَيْنِ كَامِلَيْنِ لِمَنْ أَرَادَ أَن يُتِمَّ الرَّضَاعَةَ : چي ميندي دي خپلو كوچنيانوته تي وركوي دوه كاله پوره خوهلته چي كوم مضبوط عذر يې تردي مودي مخكي په پريكولو مجبوره نه كړي ، ددې آيت څخه درضاعت يوڅو مسئلي معلومي سوي.

(تي ورکول دمور په ذمه واجب دی)

مخکی دا چی تی ورکول دمور په ذمه دیانةً واجب دی دځه ضدیا خفگان په وجه بی له عذره که تی نه ورکوی نوگنهگاره به وی ترڅوچی په نکاح کی وی نو دخپل خاوند څخه دتی ورکولو بدله یامزدوری نه سی غوښتی ځکه چی دا دهغی خپل فرض اوذمه واری ده.

(دتي ورکولو پوره وخت)

دوهمه دامسئله معلومه سوه چی دتی ورکولو پوره موده دوه کاله ده ترڅوچی یوخاص عذرنه وی راپیښ سوی نودکوچنی داحق دی چی ورته دومره موده تی ورکول سی ، ددی څخه داهم معلومه سوه چی دتی ورکولو موده دوه کال تاکل سوي ده تردی وروسته تی مه ورکوی ، البته دځینو قرآنی آیتونو اواحادیثو په بناء امام اعظم ابوحنیفه رحمه الله ددی خبری قائل دی چی د دوه نیم کاله عمر په موده کی په تی ورکولو سره درضاعت احکام ثابتیدی سی اودکوچنی دکمزوری یاد بل څه عذرپه وجه د دوه نیم کالو ترعمره پوری ماشوم ته دتی ورکولو څه گناه نسته ددغه عمر څخه وروسته بچی ته دمورتی ورکول په اتفاق دعلماؤ سره حرام دی.

ددی آیت په دوهمه جمله کی ارشاد دی ، وَعَلَى الْمَوْلُودِ لَهُ رِزْقُهُنَّ وَكِسْوَتُهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ لَا تُكَلَّفُ نَفْسٌ إِلَّا وُسْعَهَا : چی دمیندو خوراکه اوجامه دقاعدی موافق دپلار په ذمه ده ، هیچاته داسی حکم نه ورکول کیږی دکوم چی توان نه لری ، په دی کی مخکنی خبره دغور کولو لائقه ده هغه دا چی په قرآن مجید کی دمیندو دپاره دلته د وَالِدَاتُ لفظ استعمال سوي دی او دپلار دپاره یی د وَالِدُ په ځای د الْمَوْلُودِ لَهُ لفظ اختیارکی ، سره ددی چی دقرآن کریم په یوه بل ځای کی لَا يَجْزِي وَالِدٌ عَنْ وَلَدِهِ هم د وَالِدٌ لفظ راغلی دی ، په دی کی یوخاص راز دامعلومیږی چی دقرآن کریم دقانون طرز بیان ددنیاوی حکومتونو دقانون په عکس داسی مربیانه اومشفقانه دی چی انسان لره دهغه قبلول اوپه هغه عمل کول آسان وی ، دلته هم چونکه دبچی نفقه دپلار په ذمه غورځول سوي ده حالانکه هغه دمور اوپلار په شریك وی نو ممکنه وه چی پلارته داحکم لږ دروند معلوم سوی وی ، ځکه یی دوالد په ځای دمَوْلُودٌ لَهُ لفظ اختیار کی (هغه سړی چی دچا کوچنی دی) نو په دی کی یی دی طرف ته اشاره وکړه که څه هم دکوچنی په پیدا ښت کی دمور اوپلار دواړو شرکت ضروری دی مگر کوچنی هم دپلار بلل کیږی ، نسب یی هم دپلار چلیږی ، اوکله چی کوچنی دده سو نو ذمه داری دخرڅ ده ته درنه معلومیدل نه دی په کار.

(کوچني ته تي ورکول دمور په ذمه او دمور خوراک اوجامه اونور ضروریات دپلار په ذمه دی)

دریمه مسئله دشرع ددی آیت څخه دا معلومه سوه چی که څه هم تی ورکول دمورپه ذمه دی، لیکن دمورخوراك جامه اودژوندنورضروریات دپلارپه ذمه دی ، او دا ذمه واری به ترهغه وی ترڅو چی دغه مور یی دپلار په نکاح یاعده کی وی ، کله چی نکاح ختمه سوه او عده هم تیره سوه نو دزوجیت نفقه

به ورسره هم ختمه سی، مگر کوچنی ته دتی ورکولو معاوضه ادا کول به دپلار په ذمه بیاهم واجب وی

(دښځي نفقه دخاوند دحیثیت (توان) مناسب په کارده که دښځي دحیثیت مناسب ؟)

په دی خودټولو علماؤ اتفاق دی چی ښځه اوخاوند دواړه امیران (مالدار) وی نودښځی نفقه به امیرانه واجب وی اوکه دواړه غریبان وی نونفقه به غریبانه واجب وی ، البته که د دواړو مالی حالت بدل بدل وی نو په دی کی دفقهاؤ اختلاف دی ، صاحب هدایه دخصاف رحمه الله په دی قول فتوٰی ورکړي ده چی که چیری ښځه غریبه اوسړی مالدار وی نو دهغه نفقه دی درمیانه داسی وی چی ترغریبانو دی پورته اوترمالدارو دی کښته وی او دکرخی رحمه الله په نزد نفقه به دخاوند دحال مطابقه ورکول کیږی، لکه چی په فتح القدیرکی دډیرو فقهاؤ فتوٰی هم په دی نقل ده ، والله اعلم (فتح القدیر ص۴۲۳ ج ۳) په آیت کی داحکامو تربیانولو وروسته ارشاد دی ، لَا تُضَارَّ وَالِدَةٌ بِوَلَدِهَا وَلَا مَوْلُودٌ لَّهُ بِوَلَدِهِ : چی دکوچنی په وجه نه ځوك موراونه ځوك پلارپه تکلیف کی اچول روادی مطلب دادی چی مورااوپلار دی یی خپل په مینځ کی ضدضدایی نه کوی مثلاًموردتی ورکولوځخه معذوره وی اودپلارسره دپوه کیدوپه زبردستی سره پرښځی تی ورکول ایږدی یامثلاً پلارخوار دی اوموربی عذره (سره دتوانه) تی په دی غرض نه ورکوی چی پلارمری که پاتیږی دبلی دایی ځخه په اجرت اومعاوضه دی کوچنی ته تی ورکوی .

(مور کوچني ته پرتي ورکولو دمجبوره کولو یانه کولو تفصیل)

لَا تُضَارَّ وَالِدَةٌ بِوَلَدِهَا: ځخه پنځمه مسئله دا معلومه سوه چی که چیری مور دځه ضرورت په وجه کوچنی ته دتی ورکولو ځخه انکار وکی نو پلار لره دهغی مجبوره کول روانه دی ، دا مسئله دوَلَا مَوْلُودٌ لَّهُ بِوَلَدِهِ : ځخه معلومه سوه .

(ښځه ترځو چي په نکاح کي وی نوخپل کوچني ته دتي ورکولو اجرت نه سي غوښتي مگر ترطلاق او عدی وروسته یي غوښتي سي)

شپږمه دا مسئله معلومه سوه چی مور ترځو پوری چی په نکاح کی وی نوکوچنی ته دتی ورکولو اجرت ځکه نه سی غوښتی چی هغې ته ددغه دوران دشریعت ټاکلی نفقه کافی ده ، ددی ځخه زیاته خرڅه غوښتل پلارته ضرر ورکول دی ، دطلاق دعدی ترتیریدو وروسته کله چی دغه ټاکلی خرچه ختمه سوه نو دتی ورکولو دخرڅ غوښتنه نه پوره کول دپلار دطرفه مورته ضرر ورکول دی خوشرط په کښی دا دی چی تر نورو ښځو (مناسبه) زیاته خرڅه دی نه غواړی کله یی چی زیاته غوښتنه وکړه نو پلار دا حق لری چی دبلی دایی انتظام وکی .

(یتیم کوچني ته دتي ورکولو ذمه دچا ده؟)

په آیت کی دا هم ارشاددی ، وَعَلَى الْوَارِثِ مِثْلُ ذَٰلِكَ : که چیری پلار ژوندی نه وی نوکوچنی ته دتی ورکولو انتظام په هغه چا دی ځوك چی ددغه ماشوم داسی نژدی خپل وی چی دهغه شرعی وارث

جوړيدی سی ، که چيری دا ډول وارثان يی ډير وی نوبيا په هريوه په قدر دميراث به دغه ذمه واری وی ، امام اعظم ابوحنيفه رحمه الله فرمايی چی يتيم کوچنی ته دتی ورکولو ذمه داری په وارث باندی داچولو څخه دا هم معلومه سوه چی دنابالغ کوچنی خرڅ دتی څخه ترپريکولو وروسته هم پروارثانو دی ځکه چی تی ورکول څه خاص خبره نه ده ، اصلی مطلب دماشوم (يتيم) پالنه ده مثلاً که چيری ديتيم کوچنی مور اونيکه (دپلار پلار) ژوندی وی نو دا دواړه دکوچنی نژدی خپلوان اودهغه وارثان دی ، ددی وجی دده نفقه به په دی دواړو دميراث دبرخی په قدر وی ، يعنی دريمه برخه نفقه به په مور اوپه درو کی دوی برخی به پرنيکه وی ، ددی څخه دا هم معلومه سوه چی ديتيم لمسی په خپل نيکه باندی دده تربالغو زامنو (ديتيم تراکاگانو) هم زيات حق دی ځکه چی دبالغ اولادنفقه دده په ذمه نه ده او ديتيم لمسی نفقه دده په ذمه واجب ده خو دزامنو په موجودگی کی لمسی دميراث حقدار جوړول دميراث داصولو اوانصاف څخه خلاف ده ځکه چی نژدی (سيده په سيده) اولاد وی نوليری (بالواسطه) اولاد په ميراث کی حقدار جوړول دعقل څخه هم ليری خبره ده اودبخاری شريف دحديث ل، أَولىٰ رَجُلٍ ذَكَرٍ (يعنی نژدی نارينه د اولاد دپاره دی) څخه هم خلاف ده ، البته نيکه دضرورت گنلوپه وخت دا حق لری چی ديتيم لمسی دپاره څه وصيت وکی ، دغه وصيت دی دده دزامنو تربرخی څخه زيات ولی نه وی ، په دی ډول ديتيم ضرورت هم پوره کيږی او دميراث هغه اصول هم پرخپل حال محفوظ پاته سول په کوموکی چی فرمايل سوي دی چی دنژدی وارث په موجودگی کی ليری ته ميراث ورکول روانه دی .

(دتي څخه دپريکولو احکام)

تردی په وروسته آيت کی دا ارشاددی ، فَإِنْ أَرَادَا فِصَالًا عَنْ تَرَاضٍ مِّنْهُمَا وَتَشَاوُرٍ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا:که چيری دکوچنی مور اوپلار دواړه په رضا اوصلاح سره دشيدو دمودی (دوه کاله) پوره کيدوه مخکی دده دتی څخه دپريکولو اراده وکی ، دا که دمور دمعذوری يادکوچنی دناروغتياپه وجه وی نوڅه گناه په کښی نسته ، درضا اوصلاح شرط دکوچنی دگتی په خيال لگول کيږی هسی نه چی په جگړه او اختلاف کی ماشوم خاوری اوايری (خراب) سی .

(دمور څخه ماسوا دبلي ښځي دتي ورکولو احکام)

په آخر کی ارشاددی، وَإِنْ أَرَدتُّمْ أَن تَسْتَرْضِعُوا أَوْلَادَكُمْ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ إِذَا سَلَّمْتُم مَّا آتَيْتُم بِالْمَعْرُوفِ : که چيری تاسی داغواړی چی دڅه گټی په خاطر کوچنی ته دمور په ځای دی دايی تی ورکی نو په دی کی څه گناه نسته خو په شرط ددی چی تی ورکوونکی ته دهغی تاکل سوی اجرت پوره پوره ورکول کيږی په دارنگه نه کولو سره به گناه د دوی په ذمه پاته سی ، ددی څخه دا هم معلومه سوه چی که چيری مور به تی ورکولو راضی وی ليکن پلار ددی شيدی دکوچنی دپاره مضری گنی نو روا دی چی دمور شيدی پربندی کی او بلی ښځی (دايی) ته يی دتی ورکولو دپاره وسپاری ، ددی څخه دا هم معلومه

سوه چې دتې ورکولو دپاره دتاکل سوي ښځې سره داجرت خبره ښه صفاسې چې ورڅخه جګړه راولاړه نه سي ، او بله دا چې په تاکلي وخت دې ته اجرت ورکې اوهاخوا دېخوا دې په کښې نه کوي ، درضاعت داحکامو تربیانولو وروسته دخپل بې مثله ښکلي طرز موافق په قانون باندې دعمل دآسانولو اوپه ظاهر اوباطن کې ددې دپابند جوړيدلو دپاره دالله ﷻ څخه دبیرې او دهغه دعلم محیط تصور یې راوړاندې کې ، ارشاد دی ، وَاتَّقُوا اللّٰهَ وَاعْلَمُوْٓا اَنَّ اللّٰهَ بِمَا تَعْمَلُوْنَ بَصِيْرٌ: دالله ﷻ څخه وبیریږئ او وګڼئ چې الله ﷻ ستاسې ښکاره پټ ظاهر اوغائب په پوره ډول وینې اوګوري اوهغه ستاسې دزړونو دپټو ارادو اونیتونوڅخه خبر دی ، دکوم یوه فریق دطرفه چې دتې ورکولو داحکامو خلاف وسوه یادکوچنې ګټه یې شاته وغورځوله اوبله فیصله یې ورکړه نو هغه به دسزا مستحق وي .

وَالَّذِيْنَ يُتَوَفَّوْنَ مِنْكُمْ وَيَذَرُوْنَ اَزْوَاجًا يَّتَرَبَّصْنَ بِاَنْفُسِهِنَّ اَرْبَعَةَ

او کوم کسان چې مړه سي ستاسې څخه او پریږدي خپلې ښځې نوپه کاردي چې هغه ښځې په انتظارکې وساتې

اَشْهُرٍ وَّعَشْرًا ۚ فَاِذَا بَلَغْنَ اَجَلَهُنَّ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِيْمَا

خپل ځانونه څلورمیاشتې ، اولس ورځې ، بیاکله چې پوره کړي خپل عددت نو په تاسې څه ګناه نسته په دې

فَعَلْنَ فِيْٓ اَنْفُسِهِنَّ بِالْمَعْرُوْفِ ۗ وَاللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُوْنَ خَبِيْرٌ ﴿۲۳۴﴾

خبره کې چې وکړي هغوي په خپل حق کې دقاعدې موافق ، او الله ﷻ ستاسې په ټولو کارونو خبر دی .

وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِيْمَا عَرَّضْتُمْ بِهٖ مِنْ خِطْبَةِ النِّسَآءِ

او هیڅ ګناه نسته په تاسې په دې کې چې په اشاره کې ووایاست دنکاح پیغام (بلنه) ددغه ښځو

اَوْ اَكْنَنْتُمْ فِيْٓ اَنْفُسِكُمْ ۗ عَلِمَ اللّٰهُ اَنَّكُمْ سَتَذْكُرُوْنَهُنَّ وَلٰكِنْ

یاپټ وساتي په خپلو زړونو کې الله ﷻ ته معلومه ده چې تاسې به خامخادغوښځویاګیرنه کوي لیکن

لَّا تُوَاعِدُوْهُنَّ سِرًّا اِلَّآ اَنْ تَقُوْلُوْا قَوْلًا مَّعْرُوْفًا ۗ وَلَا تَعْزِمُوْا

هغوي سره دنکاح کولوپټه وعده مه کوي ،مګرهم داچې ووایاست څه خبره دشریعت درواج موافق اواراده مه کوي

عُقْدَةَ النِّكَاحِ حَتّٰى يَبْلُغَ الْكِتٰبُ اَجَلَهٗ ۗ وَاعْلَمُوْٓا اَنَّ اللّٰهَ يَعْلَمُ

دنکاح ترهغه چې ورسیږي تاکلې سوې عدت خپلې انتهاته او وګڼئ چې الله ﷻ ته معلوم دی

مَا فِيٓ اَنْفُسِكُمْ فَاحْذَرُوْهُ ۚ وَاعْلَمُوْٓا اَنَّ اللّٰهَ غَفُوْرٌ حَلِيْمٌ ﴿۲۳۵﴾

هغه چې ستاسې په زړونو کې دي نو د هغه څخه وبيريږئ ، او وګڼئ چې الله ﷻ بخښونکی او زغم لرونکی دی

دتفسير لنډيز

(يو ديرشم حکم دخاوند دمړ کيدو په صورت کي دعدې بيان)

وَالَّذِيْنَ يُتَوَفَّوْنَ مِنْكُمْ (تر) وَاللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُوْنَ خَبِيْرٌ : اوکوم خلق چې په تاسې کې وفات سي اوبيبيانې پريږدي نو دهغوی (بيبيانې) دې خپل ځانونه (دنکاح اونورو څخه) بندلرې څلور مياشتې اولس ورځې بيا کله چې خپله د (عده) نيټه ختمه کې نو تاسې ته به (هم) څه ګناه نه وي په داسې خبره (روا بللو) کې چې دغه ښځې خپلو ځانونو دپاره څه کار وايې (دنکاح) وکې دقاعدې موافق (البته که چيرې څه خبره دشرع دقاعدې خلاف کوي اوتاسې دتوان لرلو سره هم هغوی منع نه کې نو په ګناه کې به ورسره تاسې هم شريك ياست) اوالله ﷻ ستاسې دټولو کارونو څخه خبر لرې .

(دوه ديرشم حکم په عده کي دنکاح پيغام ورکول)

اوپه تاسې به څه ګناه نه وي چې دغه بيان سوو ښځوته (کومې چې دوفات په عده کې دي) دپيغام (دنکاح) ورکولو په باره کې څه خبره اشارةً ووايا ست (مثلاً داسې چې ماته ديوې نيکې ښځې سره دنکاح کولو ضرورت دی) ياپه خپل زړه کې (دراتلونکې نکاح کولو اراده) پټه وساتئ (نوبياهم څه ګناه نسته او ددې اجازت وجه دا ده چې) الله ﷻ ته دا خبره معلومه ده چې تاسې به ددغه ښځو (خامخا) يادونه کوئ (خير دی يادونه يې کوئ) ليکن دهغوی سره (په صفا ټکوکې) دنکاح وعده (اوخبرې اترې) مه کوئ مګر دا چې څه خبره دقاعدې موافق وکئ (نوځه بديت يې نسته او دقاعدې مطابق خبره هم هغه ده کومه چې په اشاروکې وکئ) اوتاسې دنکاح دتعلق (سمدستې) اراده هم مه کوئ تردې چې عدت په خپل ټاکلې وخت ختمه سي اويقين لرئ چې الله ﷻ ته خبر دی ستاسې دزړونو دخبرو نودالله ﷻ څخه وبيريږئ (او دناروا خبرو په زړه کې اراده هم مه کوئ) او (دا هم) يقين لرئ چې الله ﷻ معاف کوونکی هم دی او زغم لرونکی هم .

علوم او مسئلې

(دعدې ځينې احکام)

(۱) دچاچې خاوندمړسي نو دهغه پاره په عده کې خوشبويي لګول ډول سنګارکول رانجه اوتيل بې له ضرورته (ددوا اوعلاج) لګول نکريزې پورې کول رنګينې جامې اغوستل ښه نه دي او د دوهمې نکاح په جهر خبرې کول هم ښه نه دي لکه چې په راتلونکې آيت کې به راسي په بل کورکې شپه تيرول هم روانه دي ، په ترجمه کې د(نکاح) سره د (اونور) لفظ دلګولو څخه مطلب هم دا خبرې دي او دا حکم

دهغه ښځی دپاره هم دی چاته چی طلاق بائن ورکول سوی وی په کوم کی چی رجوع کول روانه دی ، مگر دداسی ښځی دپاره دورځی هم بغیر دسختئ مجبوری څخه وتل ښه نه دی .

(۲) که چیری دسپوږمی په شپه یی خاوند مړسوی وی نودعدی داخلور میاشتی اولس ورځی به هم دسپوږمی په حساب پوره کول کیږی چی کله به دیرش اوکله په یوکم دیرش ورځی وی اوکه چیری دسپوږمی ترشپی وروسته وفات سوی وی نو دا ټولی میاشتی به ددیرشو ددیرشو ورځو شمیرل کیږی چی ټولی ورځخه یوسل اودیرش ۱۳۰ ورځی جوړیږی ددی مسئلی څخه ډیرخلگ ناخبره دی ، په کوم وخت کی چی وفات سوی وی دعدی دختمیدو آخری وخت به هم دهغه دشروع څخه شمیرل کیږی کله چی دعدی ټوله نیته ختمه سی ، دا فرمان (که چیری ښځی دقاعدی موافق څه کوی نوتاسی ته هم څه گناه نسته) دا مطلب لری چی خلاف شرع کارکوونکی لره منع (پرقدر دوس) پر نورو مسلمانانو واجب دی که منع یی نه کی نو دغه خلگ به ورسره سم گناهگار وی او دقاعدی موافق مطلب دا دی چی تجویز سوی نکاح دی شرعًا صحیح اوجائز وی او دروااوالی ټول شرطونه دی هلته جمع وی .

لَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ إِنْ طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ مَا لَمْ تَمَسُّوهُنَّ أَوْ

هیڅ گناه نسته په تاسی که چیری طلاق ورکړل تاسی ښځوته هغه وخت چی تاسی ور پوری لاس هم نه وی

تَفْرِضُوا لَهُنَّ فَرِيضَةً ۚ وَمَتِّعُوهُنَّ عَلَى الْمُوسِعِ قَدَرُهُ

لگولی ، او نه مو ورته څه مهر ټاکلی وی او هغوی ته څه خرڅه ورکوی دوس په خاوند باندی دهغه موافق

وَعَلَى الْمُقْتِرِ قَدَرُهُ مَتَاعًا بِالْمَعْرُوفِ ۖ حَقًّا عَلَى الْمُحْسِنِينَ ﴿٢٣٦﴾

اوتنگی والا (بی وسه) باندی دهغه موافق کومه خرڅه چی دقاعدی موافق ده لازمه ده په نیکو کارو خلقو

وَإِنْ طَلَّقْتُمُوهُنَّ مِنْ قَبْلِ أَنْ تَمَسُّوهُنَّ وَقَدْ فَرَضْتُمْ

او که چیر طلاقی موکړی دوی (ښځو) دلاس وروړلو څخه مخکی اوټاکلی مو وی هغوی لره مهر

لَهُنَّ فَرِيضَةً فَنِصْفُ مَا فَرَضْتُمْ إِلَّا أَنْ يَعْفُونَ أَوْ يَعْفُوَا

نولازم سو نیم مهر د هغه چی کوم موټاکلی وی مگر چی تیر په هیره کړی هغوی (ښځی) یاتیر په هیر کړی

الَّذِي بِيَدِهِ عُقْدَةُ النِّكَاحِ ۚ وَأَنْ تَعْفُوا أَقْرَبُ لِلتَّقْوَىٰ ۚ

هغه کس دچاپه اختیارکی چی غوټه کول دنکاح دی (یعنی خاوند) اوتاسی سړی چی تیرپه هیره کړی نودا به نژدی وی

وَلَا تَنسَوُا الْفَضْلَ بَيْنَكُمْ ۚ إِنَّ اللَّهَ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿٢٣٧﴾

پرهیزګاری ته ، اومه هیر وی احسان کول په خپل مینځ کی ، بیشکه الله (هغه) چی کوم تاسی کوی ښه وینی

دتفسير لنډيز

(دروديرشم حکم دطلاق قبل الدخول په صورت کي دمهر دواجبيدو اونه واجبيدو بيان)

دطلاق قبل الدخول مطلب دا دی چی خاوندښځی ته په داسی وخت کی طلاق ورکی چی نه خوبی ورسره جماع کړی وی اونه ورسره بیخی ځان ته یوځای سوی وی په دی کی دوه صورتونه جوړیږی ، اول دا چی دنکاح په وخت تاکلی مهرنه وی اینښوول سوی ، او دوهم دا چی اینښوول سوی وی دمخکنی صورت هم مخکنی ذکر دی فرمایی ، د لَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ إِنْ طَلَّقْتُمُ النِّسَآءَ مَا لَمْ تَمَسُّوهُنَّ : ځخه تر حَقًّا عَلَى الْمُحْسِنِينَ : پوری یعنی په تاسی (دمهر) څه ګرفت نسته چی ښځیانوته په داسی حالت کی طلاق ورکی چی نه مو ورته لاس وروړی دی اونه مو ورته څه مهر تاکلی دی (نو په داسی صورت کی مهر په خپله ذمه ګنی) او (یوازی) هغوی ته (یو) فائده رسوی دوس دخاوند په ذمه دهغه دحیثیت موافق دی یو خاص فائده رسول چی دقاعدی موافق واجب دی په ښو معاملدارو خلګو (یعنی په ټولو مسلمانانوځکه چی دښه معاملی کولو حکم ټولومسلمانانوته دی ددی ځخه مراد یوه جوړه جامی ورکول دی) او د دوهم صورت حکم دا دی ، وَإِنْ طَلَّقْتُمُوهُنَّ (تر) إِنَّ اللَّهَ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ، اوکه چیری تاسی ښځیانوته طلاق ورکی مخکی تردی چی لاس مو وروړی وی اوڅه مهر مورولره تاکلی وی نو (په دی صورت کی) ځومره مهرچی تاسی تاکلی وی دهغه نیم (واجب) دی (اونیم معاف دی) مګر (دوه صورتونه ددی مجموعی حکم ځخه مستثنی دی یوصورت خو) دا چی دغه ښځی (خپل نیم مهرهم معاف کی (نو په دی صورت کی نیم هم واجب پاته نه سو) یا (دوهم صورت) دا (دی) چی هغه سړی فراخدلی وکړی دچاپه لاس کی چی دنکاح تعلق (ساتل اوماتول) دی (یعنی خاوندټول پوره مهر ورکی نو په دی صورت کی به دخاوندپه مرضی پوره مهر اداکول وی) او (ای اهلِ حقو) ستاسی (دخپلو حقوقو) معاف کول (داخیستلو په ځای) تقوی ته زیات نژدی دی (ځکه چی په معاف کولوثواب حاصلیږی او ظاهره خبره ده چی دثواب کارکول تقوی بلل کیږی) اوخپل په مینځ کی داحسان (او رعایت) کولوځخه غفلت مه کوی (بلکه هرسړی دی دبل سره دپت پاللوخیال لری) بیشکه الله ﷻ ستاسی ټول عملونه ښه وینی (نوکه تاسی دچاسره پت پالی یاورسره احسان کوی الله ﷻ به تاسی ته بهتره بدله درکی) (بیان القرآن)

علوم اومسئلي: لَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ (تر) إِنَّ اللَّهَ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ، دمهر اوجماع په نسبت دطلاق ځلور صورته کیدی سی ، د دووحکم په دی آیتونو کی بیان سوي دی (۱) یوداچی نه خومهر تاکلی وی اونه خوجماع

اوخلوت سوی وی (۲) دوهم دا چی مهرخو تاکلی وی مګر جماع او خلوت نه وی سوی (۳) دریم دا چی مهر هم تاکلی وی اوجماع هم سوی وی نوتاکلی پوره مهر به دلته ورکول کیږی ، دا حکم دقرآن کریم په بل ځای کی بیان سوي دی (۴) څلورم صورت دا دی چی مهرخو تاکلی نه وی مګر ترجماع یاخلوت صحیحه وروسته طلاق ورکول سوی وی ، په دی صورت کی پوره مهرمثل ورکول دی ، ددی بیان هم په یوبل آیت کی راځی ، مهرمثل هغه دی چی دښځی په قوم کی چی کوم رواج وی ، په تیرسوی آیت کی دمخکی دوو قسمو حکم بیان سوي دی ، په دی کی دمخکنی صورت حکم دا دی چی مهر خوهیڅ هم واجب نه دی ، مګر په خاوند دا واجب دی چی دخپله ځانه ښځی ته څه ورکی لږ ترلږه داچی یوجوړه جامی ورلره ورکی ، اصلی خبره دا ده چی قرآن کریم ددی بخشیش هیڅ اندازه نه ده تاکلی البته دایی ښوولی چی مالداردی دخپل حیثیت مطابق ورکوی ، مطلب یی دا دی چی دبخل څخه دی کارنه اخلی ، حضرت حسن رحمه الله هم په داسی یوه پیښه کی خپلی طلاقی بی بی ته شل زره درهمه بخشیش ورکړی وو او قاضی شریح رحمه الله پنځه سوه درهمه اوحضرت ابن عباس رضی الله عنه فرمایی چی لږ ترلږه درجه یی دا ده چی یوه جوړه جامی ورکی (قرطبی) او د دوهم صورت حکم دا دی چی دکومی ښځی مهر دنکاح په وخت کی تاکل سوی وی اوترجماع یاترخلوت صحیحه مخکی طلاق ورکول سو نو ددغه تاکلی مهرنیمه برخه اداکول به دسړی په ذمه واجب وی ، البته که چیری ښځه دا هم وبخښی یاسړی پوره ورکی نو دا دخوښی خبره ده لکه دآیت ، اِلَّآ اَنۡ يَّعۡفُوۡنَ اَوۡيَعۡفُوَ الَّذِىۡ بِيَدِهٖ عُقۡدَةُ النِّكَاحِ : څخه چی معلومیږی ، دسړی دطرفه پوره مهر ادا کولو ته یی معاف کول (بخښل) دعربو درواج په مطابق وفرمایل چی هغوی به هم دواده په موقع ټول مهر اداکوی ، کله چی ده به دجماع یا ترخلوت صحیحه مخکی طلاق ورکی نو دشرعی حکم مطابق دی دهغه نیم ورکړی مهر واپس غوښتلو حقداروو نوځکه دغه واپس نه غوښتلوته یی معاف کول (بخښل) وفرمایل ، دی قسم معاف کولو اوبخښلوته یی ډیرښه اوتقوی ته ډیر نږدی ځکه وفرمایل چی دنکاح تعلق شکیدل هم په احسان اوښه سلوك سره وسوه چی دشریعت مراد اود عظیم ثواب موجب دی ، برابره خبره ده چی معافی دسړی دطرفه وی اوکه دښځی دطرفه، د اَلَّذِىۡ بِيَدِهٖ عُقۡدَةُ النِّكَاحِ : تفسیر په خپله حضوراکرم ﷺ داسی کړي دی ، وَلِيُّ عُقۡدَةِ النِّكَاحِ الزَّوۡجُ : یعنی دنکاح دغوټی اختیار مندخاوند دی ، دا حدیث په دارقطنی کی په روایت دعمرو بن شعیب عَنۡ اَبِيۡهِ عَنۡ جَدِّهٖ منقول دی او دحضرت علی اوبن عباس رضی الله عنهما څخه هم (قرطبی) ددی څخه دا هم ثابته سوه چی دنکاح ترمکمل کیدو وروسته دنکاح دقائم ساتلو یادهغه دختمولو اختیار مند خاوند دی ، طلاق هم هغه ورکولی سی ، په طلاق ورکولو کی دښځی هیڅ اختیار نسته .

حٰفِظُوْا عَلَى الصَّلَوٰتِ وَالصَّلٰوةِ الْوُسْطٰى ۗ وَقُوْمُوْا لِلّٰهِ قٰنِتِيْنَ ﴿۲۳۸﴾

خبردار وسيږي دتولو لمونځو څخه اودمنځنی لمونځ څخه او ولاړ وسيږي دالله ﷻ په مخکې په ادب سره

فَاِنْ خِفْتُمْ فَرِجَالًا اَوْ رُكْبَانًا ۚ فَاِذَآ اَمِنْتُمْ فَاذْكُرُوا اللّٰهَ كَمَا

بياکه چيری ستاسی بيره وی دچا څخه نو پياده اداکوی يا په سپرلی بياکله چی تاسی امن پيداکی نو ياد وی الله

عَلَّمَكُمْ مَّا لَمْ تَكُوْنُوْا تَعْلَمُوْنَ ﴿۲۳۹﴾

څنګه يی چی تاسی ته ښوولی دی هغه چی تاسی څخه وه ازده ..

دتفسير لنډيز

(څلور ديرشم حکم دلمونځونو دحفاظت بيان)

ردی مخکی او وروسته دطلاق احکام دی په مينځ کی دلمونځ احکام بيانول دی خبری ته اشاره ده چی اصلی مقصد دحق تعالی ﷻ طرف ته توجه کول دی اودمعاشری اومعاملاتو داحکامو مطلب دنورو مصلحتونو اوګټو څخه علاوه ددی توجه خارنه اوترقی ده ، دخدايی احکامو ګڼلوپه ډول په دی کله چی عمل وسی نوتوجه به ورسره لازمه وی بياداچی په دی احکاموکی دبندګانو حقوق هم اداکول دی ، او دحقوق العباد په بربادولو سره دخدای ﷻ ددربار څخه ليری وتل دی ددی سره لازمه خبره دا ده چی دالله ﷻ او دهغه دبندګانو دحقوقو څخه بی توجه کيدل پيداکيږی ، کله چی په لمانځه کی داسی توجه پيداکيدل ډير ښکاره دی نو ددی وجی په مينځ کی ددی بيانول ددی توجه پرمقصوديت دلالت کوی چی بنده دی يی هروخت خيال لری .

حَافِظُوا عَلَى الصَّلَوَاتِ وَالصَّلَاةِ الْوُسْطَى (تر) مَا لَمْ تَكُونُوا تَعْلَمُونَ ، خارنه کوی دټولو لمونځونو (عموماً) او دمنځنی لمونځ (دمازيګرخصوصاً) او(په لمونځ کی) ولاړ اوسيږی دالله ﷻ په مخکی عاجزه جوړ سی ، بياکه چيری ستاسی (په باقاعده لمونځ ادا کولوکی ديو دښمن اوبل شی) بيره وی نوپه ولاړه ولاړه يا په سپرلی سپور (په څه ډول چی کيدی سی قبلی ته مخ کيدی سی که نه سی کيدی، که رکوع اوسجده په اشاره هم وی) اداکوی (په دی حالت کی هم ددی خارنه کوی او دا مه پريږدی) بياکله چی ستاسی (بيخی) اطمينان (تسلی) وسی (اوبيره مو ورکه سی) نوتاسی دخدای ﷻ ياد (يعنی لمونځ ادا کول) په داسی ډول کوی کوم يی چی تاسی ته (داطمينان اوتسلی په حالت کی) ښوولی دی اوهغه مو (تردی مخکی) نه پيژندی .

علوم اومسئلي: دځينو احاديثو په دليل سره اکثرو علماؤ منځنی لمونځ ماځيګرته ويلی دی څکه چی

ددی یوه طرف ته دوه دورخی (دسهار اوماپښین) لمونځونه دی اوبل اړخ ته یی دوه دشپی (دماښام اوماخستن) لمونځونه دی ، ددی تاکید په خصوصیت سره ځکه سوی دی چی اکثره خلګ په دی وخت کی ډیر بوخت وی اوپه حدیث کی دعاجزی تفسیر چپ اوسیدل سوي دی ، ددی آیت له مخی په لمونځ کی دخبرو کولو بندیز دی ، اول به په لمانځه کی خبری کیدی سوی اودا لمونځ دولاړی په اشاره به هلته دست وی چی په یوځای ولاړ وی خو دسجدی اشاره به درکوع تراشاری زیاته ټیټه کوی اوپه تلوکی لمونځ کول روانه دی ، البته که چیری په یوه ځای ولاړه نه سوای کیدی (مثلاً خاص دجنګ په وخت کی) نوبیابه یی بل وخت قضا کوی (بیان القرآن)

وَالَّذِيْنَ يُتَوَفَّوْنَ مِنْكُمْ وَيَذَرُوْنَ اَزْوَاجًا ۖۚ وَّصِيَّةً لِّاَزْوَاجِهِمْ مَّتَاعًا اِلَى الْحَوْلِ غَيْرَ اِخْرَاجٍ ۚ

اوکوم خلق چی ستاسی مړه سی اوپریږدی خپلی ښځی نووصیت دی وکی خپلو ښځودپاره خرځه ورکول تریوه کال پوری بغیردایستودکورځخه.

فَاِنْ خَرَجْنَ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِيْ مَا فَعَلْنَ فِيْٓ اَنْفُسِهِنَّ مِنْ

بیاکه چیری دغه ښځی پخپله دکوره وزی نوځه ګناه نسته په تاسی په هغه کی چی کوی هغه ښځی په خپل حق کی

مَّعْرُوْفٍ ۭ وَاللّٰهُ عَزِيْزٌ حَكِيْمٌ ﴿۲۴۰﴾ وَلِلْمُطَلَّقٰتِ مَتَاعٌۢ بِالْمَعْرُوْفِ ۭ حَقًّا

ښه خبره اوالله ﷻ زبردست دی حکمت والا ، او طلاقو سرو ښځولره خو ځه ورکول دی دقاعدی موافق

عَلَى الْمُتَّقِيْنَ ﴿۲۴۱﴾ كَذٰلِكَ يُبَيِّنُ اللّٰهُ لَكُمْ اٰيٰتِهٖ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُوْنَ ﴿۲۴۲﴾ ع

لازم دی په پرهیزګارو ، دا ډول بیانوی الله ﷻ ستاسی دپاره خپل حکمونه په دی خاطرچی تاسی پوه سی.

دتفسیر لنډیز

(پنځه دیرشم (۳۵) حکم دکونډې ښځي داستوګني خرځ اوخوراک دځینو قسمونو بیان)

وَالَّذِيْنَ يُتَوَفَّوْنَ مِنْكُمْ (تر) وَاللّٰهُ عَزِيْزٌ حَكِيْمٌ : اوکوم خلګ چی وفات سی ستاسی ځخه اوپریږدی خپلی بیبیانی (دهغوی په ذمه لازم دی چی) هغوی دی وصیت کوی دخپلو بیبیانو دپاره تریوه کال پوری دخرځ اوخوراك اوپه کور کی داستوګنی ځخه) دفائدی اخیستو په داسی شان چی دوی دکورځخه ونه ایستل سی هاا که چیری (خلورمیاشتی اولس ورځی یا دکوچنی تر زیږیدلو پوری چی عده تیره کی) په خپله ووزی نو ستاسی ځه ګناه نسته دقاعدی په هغه خبره کی کومه چی دوی په خپله باره کی (تجویز) کوی (لکه نکاح او نور) اوالله ﷻ زبردست دی (دهغه خلاف حکم مه کوی) اوحکمت والادی (چی په ټولو احکاموکی یی ستاسی ګټی اوخیر په خیال کی درلودلی دی که ځه هم ستاسی په پوهه کی رانه

سی) وَلِلْمُطَلَّقٰتِ مَتَاعٌ بِالْمَعْرُوفِ (تر) لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ او تولو طلاقو سوو ښځولره څه ناڅه فائده رسول په څه درجه کی تاکلی دی، دقاعدی موافق (اودا) تاکلی دی په هغه چاچی (دشرك او کفر څخه پرهیزکوی (یعنی په مسلمانانو دا تاکل واجب وی اوکه مستحبه دا شان حق تعالی ﷻ ستاسی (دعمل کولو دپاره خپل احکام بیانوی په دی امید چی تاسی (په هغه) پوه سی (اوعمل په وکی.

علوم اومسائل: وَالَّذِينَ يُتَوَفَّوْنَ مِنكُمْ (تر) وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ دجاهلیت په زمانه کی دخاوند دمرگ عده یوکال وه اوپه اسلام کی دیوکال په ځای دا څلورمیاشتی اولس ورځی وټاکل سوی . لکه چی دمخکنی یوآیت . يَتَرَبَّصْنَ بِأَنفُسِهِنَّ أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ وَعَشْرًا څخه معلومه سوي ده . مگر په دی کی دښځی دومره خیال ساتل سوی وو ، کله چی تردغه وخته دمیراث حکم نه وونازل سوی اودښځی په میراث کی څه حصه ټاکل سوی نه وه دنورو حقداری یوازی دمړی په وصیت بناوه لکه چی دآیت (كُتِبَ عَلَيْكُمْ إِذَا حَضَرَ) دتفسیرڅخه معلومه سوي ده ددی وجی دا حکم سوی ووکه چیری ښځه دخپلی خیر اوگتی په خاطر دخاوند څخه په پاته کورکی اوسیږی نو تریوه کال پوری دا حق لری اوهم دومره وخت به دمړی دپاته مال څخه خرڅ او خوراك ورکول کیږی ، په دی آیت کی دابیان دی اوخاوندانو ته حکم دی چی دارنگه وصیت دی کوی اوکله چی دا دښځی حق وو ددی اخیستل یاپریښوول دهغه په اختیار کی وه ، ددی وجی وارثانو لره روانه وه چی دا دکوره وباسی خو په خپله یی داسی کولی سوای چی ددعه کوره ووزی او دخاوند وارثانو ته خپل حق پریږدی خو په دی شرط چی عده یی پوره سی اونکاح اوحوز تول صحیح وه ، او دقاعدی دخبری مطلب هم دا دی ، البته په عده کی دننه دکوره وتل اونکاح کول او نور دا ټول گناه وه (دښځی دپاره هم اوسره دوسه ددی دننه منع کوونکی دپاره هم) بیاکله چی دمیراث آیت نازل سو ، دخاوند څخه په ټول پاته مال کی ښځی ته خپل حق ورکول سو نودا آیت منسوخ سواوس به په خپله برخه (کور) کی اوسیږی اوخپله برخه (مال) به لگوی . وَلِلْمُطَلَّقٰتِ مَتَاعٌ بِالْمَعْرُوفِ : طلاقو ښځو ته متعه (فائده رسول ددی څخه په مخکی آیتونوکی هم را غلی دی . مگر هغه یوازی د دوه قسمه طلاقو ښځو له پاره وو ، یوه فائده رسول دجوړه جامو ورکولو په صورت کی هغه ښځوله پاره دی کومو سره چی جماع اوخلوت صحیحه نه وی سوی . او مهریی دنکاح په وخت کی نه وی ټاکل سوی بله فائده رسول دنیم مهر په صورت کی ددی قسمه هغه ښځوله پاره وه چی مهر یی ټاکل سوی وی . کومی ښځی چی دجماع یاخلوت صحیحه څخه وروسته طلاقی سوی وی، هغوی ته فائده رسول ټول مهر په هغه صورت کی ورکول دی چی مهر یی ټاکل سوی وی ، او مهرمثل یی ترڅول وروسته په هغه صورت کی دی چی مهریی نه وی ټاکل سوی ، په آیت کی د مَتَاعًا یعنی مطلق فائده رسول که سی نو ددی ورکړی تفصیل په موجب دا واجب دی ، اوکه معنی یی یو جوړه جامی ورکول سی نو دا اول قسم ښځی ته ورکول واجب دی اونورو دری ولړو قسمو ښځونه ورکول مستحب دی . بل که

دمتاع معنٰی نفقه سی نو دا به دعدت والا په طلاقو کی ترعدی ختمیدو پوری ورکول واجب وی ، دا طلاق رجعی وی او که بائن ، غرض دا چی دآیت عام الفاظ دی ټولو صورتونو ته شامل دی .

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ خَرَجُوا مِن دِيَارِهِمْ وَهُمْ أُلُوفٌ حَذَرَ الْمَوْتِ فَقَالَ

آیاتا نه دی لیدلی هغه خلق چی ووتل له خپلو کورونو او هغوی په زرګونو وه دمرګ دبیری بیا وفرمایل

لَهُمُ اللَّهُ مُوتُوا ثُمَّ أَحْيَاهُمْ إِنَّ اللَّهَ لَذُو فَضْلٍ عَلَى النَّاسِ

هغوی ته الله ﷻ چی مړه سی بیا یی هغوی ژوندی کړل بیشکه الله ﷻ فضل کوونکی دی په خلقو

وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَشْكُرُونَ ﴿٢٤٣﴾ وَقَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَاعْلَمُوا

لیکن اکثر خلق شکر نه کوی ، اوجنګ کوی دالله ﷻ په لارکی او وګنی چی

أَنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿٢٤٤﴾

بیشکه الله ﷻ ښه اوری اوښه پوهیږي .

دتفسیر لنډیز: (ای مخاطبه) آیاتاته دهغه خلکو قصه نه ده ثابته سوی کوم چی دخپلو کورونو څخه ووتل او هغوی په زرګونو وه دمرګ څخه دخلاصیدو دپاره نوالله ﷻ دهغوی دپاره (حکم) وفرمایی چی مړه سی (ټول مړه سول) بیایی راژوندی کړل ، بیشکه الله ﷻ لوی فضل کوونکی دی (د) خلکو (په حال) مګر اکثره خلګ شکر نه کوی (اوپه دی واقعه (پیښه) ژور فکر وکی) دالله ﷻ په لارکی جنګ کوی او یقین لری ددی خبری چی الله ﷻ ښه اوریدونکی اوښه پوهیدونکی دی (دجهاد کوونکو اونه کوونکو خبری اوری او دهر یوه په نیت پوهیږی ، ټولو ته به مناسبه جزا اوبدله ورکوی)

علوم او مسائل: په دی تیرو سوو درو آیتونوکی په عجیبه بلیغ اندازسره دالله ﷻ په لارکی دځان اومال قربانی دپیش کولو هدایت دی ځکه چی ددی احکامو تربیانولو مخکی دتاریخ یوه مهمه پیښه بیان سوي ده دکومی څخه چی واضحه کیږی چی مرګ اوژوند دتقدیر الهی تابع دی ، جنګ اوجهادته تلل دمرګ سبب نه دی اوپه بزدلی ځان نغښتل دمرګ څخه دخلاصیدو ذریعه نه ده، په تفسیردابن کثیرکی دصحابه کرامو رضی الله عنهم اوتابعینو رحمهم الله بزرګانو په حواله ددی واقعی تشریح داسی بیان سوی ده چی دبنی اسرائیلو یوی ټولی په یوه ښارکی استوګنه کوله ، هلته سخته وبا (طاعون یابل مرض) راغله داخلګ (دلسو زرو په شمیرکی) په بیره کی سوه دغه ښاریی پریښوی اوټول د دوو غرونو دمینځ په یوه میدان کی ډیره سول ، الله ﷻ په دوی او ددنیا په نورو قومونو ددی مضبوطولو دپاره چی دمرګ

څخه تیښته نسته دمیدان دواړو خُلو (غاړو) ته دوی ملائکی راولیږلی ، اوپو داسی آوازیې وکی چی په دی سره ټول مړه سول یوهم ژوندی پاته نه سو ، کله چی شاوخوا خلګ خبرسوه دهغوی دکفن اودفن دپاره راغلل خودلسوزرو کسانوکفن څه آسان کارنه وو ، څکه یې په هغوی شاوخوا دلرګو یودیوال جوړ کی او ورڅخه ولاړل د دوی بدنونه خوسا اوخاوری سول اوهډوکی یې په دغه ځای کی ګډ پراته وه ، ډیره زمانه وروسته دبنی اسرائیلو حزقیل ﷺ نومی یوپیغبر په دغه مځکه تیریدی ، دانسانانو دخورو ورو هډوکو اوپنجرو په لیدلو سره حق حیران سو ، دوحی په ذریعه ددی خلګو پوره واقعه ورته وښوول سوه ، حضرت حزقیل ﷺ دعا وغوښتله چی یاالله ! داخلګ بیاژوندی کی الله ﷻ دهغه دعاقبوله کړه اوهغه ته یې حکم ورکی چی ته دی هډوکوته داسی خطاب وکړه ، اَيَّتُهَا الْعِظَامُ الْبَالِيَةُ اِنَّ اللّٰهَ يَاْمُرُكِ اَنْ تَجْتَمِعِي ، ای زړو هډوکو! الله ﷻ تاسی ته حکم درکوی چی دهربند هډوکی دی په خپل خپل ځای کی رایوځای سی ، دپیغمبر ﷺ دژبی څخه دالله ﷻ حکم دی هډوکو واوریدی او دحکم تعمیل یې وکی کوم چی دنیابی عقله اوبی شعوره ګڼی ، مګر ددنیا دهری ذری پښان هغه هم دحکم تابع او دخپل وجود مناسب عقل اوپوهه لری اودالله ﷻ فرمانبرداری کوی ، لکه دقرآن کریم ارشاد دی ، اَعْطٰى كُلَّ شَيْءٍ خَلْقَهٗ ثُمَّ هَدٰى ، الله ﷻ هرشی پیداکړي دی ، بیایې هریوه ته دخپل خپل شان مناسب هدایت کړي دی ، مولاناروم هم فرمایي .

خاك وباد وآب وآتش بنده اند بامن وتو مُرده باحق زنده اند

خاوری باد او به اور اوبندګان (دخدای ﷻ دحکم تابع دی) ما اوتاته مړه ښکاری خو دالله ﷻ په مخکی ژوندی دی ، یعنی حکم (تکوینی) یې منی ، کله چی دغه هډوکی په خپلو خپلو ځایونو پیوندسول ، بیا حکم وسو چی دا آواز ورته وکه ، اَيَّتُهَا الْعِظَامُ اِنَّ اللّٰهَ يَاْمُرُكِ اَنْ تَكْتَسِيَ لَحْمًا وَّعَصَبًا وَّجِلْدًا : ای هډوکو الله ﷻ تاسی ته حکم درکوی چی تاسی خپله غوښه واغوندی اوپلی اوڅرمنی درستی (سمی) کی ، په دی وینا سره دالله ﷻ په حکم دهډوکو څخه کالبوتونه جوړسول بیاحکم وسوچی اوس روحونوته داخطاب وکړه ، اَيَّتُهَا الْاَرْوَاحُ اِنَّ اللّٰهَ يَاْمُرُكِ اَنْ تَرْجِعَ كُلُّ رُوْحٍ اِلَى الْجَسَدِ الَّذِيْ كَانَتْ تَعْمُرُهٗ : ای روحونو تاسی ته الله ﷻ حکم درکوی چی خپلو خپلو بدنونوته بیرته راسی دکومو آبادی اوژوندچی ستاسی سره تړلی وو ، ددی آوازپه اوریدو ټول کالبوتونه ژوندی سول او ودریدل اوپه حیرت یې یوی خوا اوبلی خوا ته کتل اودایې ویل ، سُبْحَانَكَ لَآاِلٰهَ اِلَّآ اَنْتَ .

دبیری دکه داپیښه یوه طرف ته ددنیا سائنسدانان اوهوښیاران دوباره ژوند اوقیامت منلوته رابولی اوبل طرف ته دا هم ښکاره کوی چی دمرګ څخه تیښته نسته دجهاد طاعون اونورو څخه په تیښته دمرګ څخه هیڅکله څوک خان نه سی خلاصولی دا کار په تقدیر باندی دایمان دنه لرلو دلیل دی چی الله ﷻ په خفه کیږی دا یقین مضبوطول په کار دی چی دمرګ وخت نه خو یوه ثانیه دمخه کیږی اونه

یوه ثانیه وروسته کیږی ، اوس ددی پیښې په باره کی دقرآن کریم الفاظ اوانداز کتل په کار دی ، فرمایي ، اَلَمْ تَرَ اِلَى الَّذِيْنَ خَرَجُوْا مِنْ دِيَارِهِمْ : آیاتاسی دهغه خلکو پیښه نه ده لیدلی چی دخپلو کورونو څخه دمرګ دبیري دباندی تللی وه ، وګوری دا پیښه دحضوراکرم ﷺ دزمانی څخه زرګونه کاله مخکی تیره سوي ده دحضوراکرم ﷺ ددی پیښی دلیدلو ګرسره سوال نه پیداکیږی نوبیاد ، اَلَمْ تَرَ : وینا مطلب څه سو؟ علماء مفسیرین رحمهم الله فرمایي چی دداسی قسم تولو خطابونو مطلب دزړه لیدل وی چی معنی به یی داسی کول کیږی ، اَلَمْ تَعْلَمْ (آیاته علم نه لری) خود الفاظو په بدلولوکی حکمت خداوندی دا وی چی دا پیښه داسی مشهوره اولیدل سوي ده ګویا چی اوس هم ستا دسترګو په وړاندی وی لکه چی دعربی ژبی دقاعدی موافق تر اَلَمْ تَرَ وروسته د اِلیٰ په حرف زیاتولو سره هم دی خبری ته اشاره کیږی ، تردی وروسته په قرآن کریم کی د ، وَهُمْ اُلُوْفٌ څخه ښکاریږی چی داخلک دزرګونوپه شمیرکی دیر زیات وه ، لیکن دعربی قاعدی موافق داجمع کثرت ده چی ترلسو زرو پرکم یی اطلاق نه کیږی مطلب دا چی دغه خلک ترلسو زروپه کم شمیرکی نه وه، تردی وروسته دالله ﷻ ددی فرمان چی (مړه سی) دواړه مطلبه صحیح کیدی سی چی الله ﷻ ورته سیده په سیده فرمایلی وی لکه ، اِذَآ اَرَادَ شَيْئًا اَنْ يَّقُوْلَ لَهٗ كُنْ فَيَكُوْنَ . او یا یی ورته دملائکی په واسطه فرمایلی وی .

اِنَّ اللّٰهَ لَذُوْ فَضْلٍ عَلَى النَّاسِ : یعنی الله ﷻ دیرفضل کولو والادی په خلکو په دی کی هغه فضل هم دا خل دی کوم چی دبنی اسرائیلو دا قوم یی په دوباره ژوندی کولو وفرمایی او دا فضل هم شامل دی چی امت محمدیه ته په ښکاره کولوسره یی داپیښه د دوی دپاره دعبرت سبق جوړه کړه ، په آخرکی په وَلٰكِنَّ اَكْثَرَ النَّاسِ لَايَشْكُرُوْنَ : فرمایلو سره هغه خلک رابیداړول مطلب دی کوموچی غفلت اوبی پروایی خپل عادت جوړ کړی وی اوسره دداسی پیښوپه وړاندی راتلوهم اکثرخلک شکر ګذاره نه وی .

ددی سره تړلي مسئلي

(ددی آیت څخه څو مسئلي اواحکام معلوم سول : تقدیر پرتدبیر غالبه دی)

اول دا چی دتقدیر الهی په مخکی تدبیرهیڅ کارنه سی کولی لکه چی دجهاد یاطاعون (وبا) څخه تیښته دمرګ څخه دخلاصیدو ذریعه نه سی جوړیدی او نه په دی دواړوکی په شاملیدو اوپاته کیدو سره به خامخامرګ راځی بلکه دا معلومیږی چی دمرګ دپاره یوټاکلی وخت دی په هغه کی کموالی اوزیاتوالی نه سی راتلی .

(په کومه آبادی کي چي څه وبا (طاعون اوبل مرض) وی نوهلته دبل ځای څخه ورتلل یاددغه ځای دخلکو ددی څخه تښتیدل دواړه ناروا دی)

دوهمه مسئله دا ده چی په کوم کلی یاښارکی څه وبا (طاعون اوبل مرض) خپورسی ، نودهغه څخه بلی خواته تیښتیدل روانه دی ، درسول کریم ﷺ په ارشاد کی دیوی بلی خبری اضافه داسی هم سته چی

دبل ځای دخلکو هلته تلل هم ښه نه دی فرمایی .

اِنَّ هٰذَا السُّقْمَ عُذِّبَ بِهِ الْاُمَمُ قَبْلَكُمْ فَاِذَا سَمِعْتُمْ بِهٖ فِی الْاَرْضِ فَلَا تَدْخُلُوْهَا وَاِذَا وَقَعَ بِاَرْضٍ وَّاَنْتُمْ بِهَا فَلَا تَخْرُجُوْا فِرَارًا (بخاري ومسلم وابن کثیر)

(یعنی ددی رنځ (طاعون) په ذریعه الله ﷻ ترتاسی په مخکی قومونو عذاب راوستلی دی نوکله چی تاسی واوری چی پریوه مځکه (طاعون یابل) څه وبایی رنځ خپور سوی دی هلته مه ځی اوپه کومه مځکه چی دارنځ خپور سی او تاسی هلته یاست نو دهغه ځایه څخه مه وزی په تیښته .

په تفسیر قرطبی کی دی چی یو وار حضرت فاروق اعظم ؓ دشام په اراده سفر وکی دشام په سرحد دسرغ په مقام تبوك سره نژدی په رسیدو ورته معلومه سوه چی دشام په ملك کی په عمواس نوم مشهور ښارکی سخت طاعون خپور سوی دی کوم چی دشام په تاریخ کی یوه لویه پیښه وه ، عمواس دهغه ځای نوم دی دکوم څخه چی اول دارنځ شروع سوی وو کوم چی بیت المقدس ته نژدی دی اوبیاپه ټول ملك کی خپورسو په زرګونو خلک چی صحابه کرام ؓ اوتابعین رحمهم الله په کی هم وه په دی وبآء کی شهیدان سوی وه .

حضرت فاروق اعظم ؓ دلته تم سو او دصحابه کرامو ؓ سره یی په دی خبره صلاح اومشوره وکړه چی شام ته ولاړسو اوکه بیرته ولاړسو هیڅ یوه صحابی په دی باره کی درسول الله ﷺ څه فرمان نه وو اوریدلی خو په آخر کی حضرت عبدالرحمٰن بن عوف ؓ خبر ورکی ، چی رسول الله ﷺ دداسی پیښی په باره کی داسی فرمایلی دی .

اِنَّ رَسُوْلَ اللّٰهِ ﷺ ذَكَرَ الْوَجْعَ فَقَالَ رِجْزٌ وَعَذَابٌ عُذِّبَ بِهِ الْاُمَمُ ثُمَّ بَقِیَ مِنْهُ بَقِیَّةٌ فَیَذْهَبُ الْمَرَّةُ وَیَاْتِی الْاُخْرٰی فَمَنْ سَمِعَ بِهٖ بِاَرْضٍ فَلَا یَقْدَمَنَّ عَلَیْهِ وَمَنْ كَانَ بِاَرْضٍ وَقَعَ بِهَافَلَا یَخْرُجْ فِرَارًا مِّنْهُ (رواه البخاری عن اُسامة بن زید واخرجه الائمة بمثله)

رسول الله ﷺ د (طاعونی رسولی د) درد یادګیرنه وکړه ، نوي وفرمایل چی دا یو عذاب دی چی په دی سره ځینو اُمتونو ته عذاب ورکړل سوی وو بیا ددی څخه یوڅه پاته سو اوس یی دا حال دی چی کله ځی اوبیا راځی نو څوك چی دا واوری چی په فلانی مځکه دا عذاب راغلی دی ، نو هغه ته په کار دی چی دغه مځکی ته نه ځی اوڅوك چی په دغه مځکه کی دمځکی څخه موجود وی نو ددی څخه دتیښتیدو دپاره دی دهغه ځایه څخه وزی ، کله چی حضرت فاروق اعظم ؓ دا حدیث واوریدی نوملګروته یی دبیرته تلوحکم ورکی ، دشام دملك ګورنر حضرت ابوعبیده ؓ هم په دی موقعه موجود وو ، دحضرت فاروق اعظم ؓ دحکم په اوریدو یی وفرمایل اَفِرَارًا مِّنْ قَدَرِ اللّٰهِ آیاتاسی دالله ﷻ دتقدیر څخه تښتی ؟ فاروق اعظم ؓ وفرمایل چی کاشکی! ستاسی څخه ماسوا دا خبره بل چاکړی وای ،

مطلب یی دا وو چی ستاسی دخُلی څخه دا الفاظ ووتل دحیرانتیا خبره ده اوبیایی وفرمایل ، نَعَمْ نَفِرُّ مِنْ قَدَرِ اللّٰهِ اِلٰی قَدَرِ اللّٰهِ هو! مونږ دالله ﷻ دتقدیر څخه هم دالله ﷻ دتقدیر وطرف ته تښتو ، مطلب یی دا

وو چې مونږ دا کار دالله ﷻ په حکم کوو ، ځکه چې درسول الله ﷺ فرمان هم دالله ﷻ په حکم بنادی .

(دطاعون په باره کې دارشاد نبوی حکمتونه)

درسول کریم ﷺ دتیرسوی ارشاد څخه معلومه سوه چې دطاعون اونورو (وبایی رنځونو) دمځکې څخه تیښته دمرګ دبیری هم منع ده اودبلې مځکې څخه هلته ورتلل هم منع دی ، ددې سره داسلام دا بنیادی عقیده چې وټرل سی چې یوځای ته تلل دمرګ سبب نه جوړیږي اونه یوځای ته تیښته دمرګ څخه دخلاصیدو سبب جوړیدی سی نو بیا دا حکم دډیرو غټو لیری حکمتونو څخه ډك دی .

ددباندې خلګو هلته دتلو څخه دمنعې یوحکمت خو دا دی چې ممکنه ده هلته په رسیدو دچاعمر ختم سوی وی او په دغه مرض کې په مبتلا کیدو مړسو نو مړکیدونکی ته به چیری داګمان وو که چیری زه دلته نه وای راغلی نو ژوندی به پاته وای او دنورو خلګو به هم دا خیال وای چې دلته په راتلو دده مرګ واقع سو ، حالانکه څه چې وسوه هغه دمځکې څخه لیکل سوی وه ، دده عمرهم دومره وو ، هرځای چې وای ، دغه وخت دده مرګ لازمی وو په دی حکم کې یې دمسلمانانوعقیده دتذبذب څخه ساتلی ده چې دغلط فهمی ښکار نه سی ، دوهم حکمت دا هم دی چې الله ﷻ انسان ته داهدایت ورکړی دی چې په کوم ځای کې دتکلیف رسیدو خطره وی یادمرګ خطره وی هلته مه ځی ، بلکه ترخپله وسه دداسی شیانو څخه دساتنې فکر کوی چې درته نقصان درکوونکی یادمرګ سبب جوړیدی سی ، او دخپل ځان حفاظت دهرانسان په ذمه واجب ګرځول سوی ، ددې قاعدې تقاضا دا هم ده چې په تقدیر الهی باندی مکمل ایمان لری او په احتیاطی تدبیرونوکې کمی مه کوی او یوتدبیر دا هم دی چې داسی ځای ته مه ځې په کوم ځای کې چې دځان خطره وی ، دغه شان ددغه ځای څخه دمرګ دبیری دتیښتې بندیزهم په ډیرو حکمتونو بنآء دی (١) یوحکمت اجتماعی اوعوامی داسې دی چې پیسې اوطاقت والا خلګ خو به ددغه ځای څخه وتښتی غریبان اوبې طاقته خلګ کوم چې پاته سی هغوی به له هیبته اووحشته هم مړه سی او بله دا چې دپاته بې وسه اوغریبانو رنځورانو پالنه پرهیز اوانتظام ته به څوك پاته نه سی او نه به بې دمړو دکفن اودفن انتظام څوك کولی سی (٢) بل حکمت دا دی چې ددغه ځای په خلګوکی دوبا دجراثیمو ننوتل څه لیری خبره نه ده ، که ددغه ځای څخه په تیښته وتلی کسان په لاره (په سفرکې) ددغه جراثیمو په وجه رنځوران سی نوپه دوی به څه تیریږي؟ لکه چې ابن المدینی رحمه الله دعلماؤ دا قول نقل کړی دی ، مَا فَرَّ اَحَدٌ مِّنَ الْوَبَآءِ فَسَلِمَ (قرطبی) یعنی کوم سړی چې دوبا څخه تښتی ، هغه هیڅکله هم روغ نه پاته کیږي (٣) دریم حکمت دا دی چې که چیری دغه خلګ دځان سره دوبا جراثیم یوسی نو په هغه ځایونوکې به هم وباخپره سی کومو کومو مځکو ته چې دوی تښتیدلی وی که دوی صبر اوتوکل کړی وای اوکه په خپل ځای او استوګنځی دغلته په خپله نیته مړه سوی وای نو دشهادت درجه به یې پیدا کړی وای ، لکه چې په حدیث شریف کې راځی .

رَوَى الْبُخَارِيُّ عَنْ يَحْيٰى بْنِ يَعْمَرَ عَنْ عَائِشَةَ رضى الله عنها اَنَّهَا اَخْبَرَتْهُ اَنَّهَا سَاَلَتْ رَسُوْلَ اللهِ ﷺ عَنِ الطَّاعُوْنِ فَاَخْبَرَهَا النَّبِيُّ ﷺ اَنَّهُ كَانَ عَذَابًا يَبْعَثُهُ اللهُ عَلٰى مَنْ يَّشَاءُ فَجَعَلَهُ اللهُ رَحْمَةً لِّلْمُؤْمِنِيْنَ فَلَيْسَ مِنْ عَبْدٍ يَقَعُ الطَّاعُوْنُ فَيَمْكُثُ فِي بَلَدِهٖ صَابِرًا يَعْلَمُ اَنَّهُ لَنْ يُّصِيْبَهُ اِلاَّ مَا كَتَبَ اللهُ لَهُ اِلاَّ كَانَ لَهُ مِثْلُ اَجْرِ شَهِيْدٍ وَهٰذَا تَفْسِيْرٌ لِقَوْلِهٖ ﷺ اَلطَّاعُوْنُ شَهَادَةٌ وَّالْمَطْعُوْنُ شَهِيْدٌ، (قرطبی: ص ۲۳۵ ج ۳)

امام بخاری رحمه الله دیحیٰی بن یعمر رحمه الله په روایت نقل کړي دي چي حضرت عائشی صدیقی رضي الله عنها هغه ته خبر ورکی چي هغې رضي الله عنها درسول الله ﷺ څخه دطاعون په باره کی پوښتنه وکړه نوهغه ﷺ هغې رضي الله عنها ته خبر ورکی چي دا (رنځ) په اصل کی دعذاب په ډول نازل سوی وو او دکومو خلګو به چي عذابول الله ﷻ ته منظور وه نو په هغوی به یی راوستی ، بیادا الله ﷻ دمومنانو دپاره رحمت جوړکی نوکوم (دالله ﷻ) بنده چي دطاعون تر راتلو وروسته په دغه خپله علاقه کی په صبر اوآرام سره واوسی او داعقیده لری چي هغه ته یوازی هغه مصیبت رسیدلی سی کوم چي الله ﷻ دده دپاره لیکلی دی نو داسی سړی ته به دشهید هومره ثواب ورکول کیږی ، او دا دهغه حدیث تشریح ده په کوم کی چي ارشاد دی چي طاعون (وبا) شهادت اوطاعون ځپلی شهید دی .

(دځینو خاصو صورتونو استثنآء)

دحدیث په الفاظو کی ، فَلاَ تَخْرُجُوْا فِرَارًا مِّنْهُ : راغلی دی ددی څخه معلومه سوه که چیری څوك دمرګه څخه دتیښتی دپاره نه بلکه دخپل څه ضرورت دپاره بل ځای ته ولاړسی نو دامنع نه دی ، دغه رنګه که دچاعقیده په خپل ځای پخه وی چي ددی ځای څخه بل ځای ته تلل مادمرګ څخه نه سی خلاصولی که زماوخت پوره وی نو چي کوم ځای ته ځم مرم به اوکه وخت می پوره نه وی نودلته په پاته کیدو به هم دمرګ نه راځی که څوك داعقیده پخه لری اویوازی دآب اوهوا دبدلولوپه خاطر ددغه ځای څخه ولاړ سی نو دا هم منع نه دی ، دغه شان که یو سړی دڅه ضرورت دپاره داسی ځای ته ولاړ سی په کوم ځای چي وباخپره سوی وی او داعقیده یی پخه وی چي یوازی دغلته په تلو به مرګ نه راځی هغه دالله ﷻ دمرضی تابع دی نو په داسی حالت کی به ده ته هلته تلل هم جائز وی ، ددی آیت څخه دریمه مسئله داراوزی چي دمرګ دبیری دجهاد څخه تیښته هم حرامه ده ، دقرآن کریم په بل ځای کی دا مسئله په ډیرتفصیل اووضاحت سره بیان سوي ده اوهلته ځینی خاص صورتونه ددی څخه مستثنٰی سوی دی ، تقریبًا ددی آیت غوندی مضمون په بل آیت کی دهغه خلګو په باره کی راغلی دی کوم چي دجهاد څخه تیښته کوی یا په کښی نه شاملیږی ، هغه آیت دا دی ، اَلَّذِيْنَ قَالُوْا لِاِخْوَانِهِمْ وَ قَعَدُوْا لَوْ اَطَاعُوْنَا مَاقُتِلُوْا قُلْ فَادْرَءُوْا عَنْ اَنْفُسِكُمُ الْمَوْتَ اِنْ كُنْتُمْ صٰدِقِيْنَ : ځینی خلګ په خپله هم په جهادکی شریك نه سوه او په جهادکی دشریکو سوو شهیدانو په باره کی خلګو ته وایی چي دی خلګو زمونږ خبره وانه وریده څکه

مړه سوه که دوی زمونږ خبری منلی نو نه به وای قتل سوی (حضور ﷺ ته حکم وسو چی) تاسی دوی ته ووایاست که چیری دمرګ څخه محفوظ کیدل ستاسی په اختیارکی وی نو دنوروڅه فکر کوی تاسی خپله خپل فکر وکی او دمرګ څخه ځان خلاص کی یعنی جهادته پرتللو یانه تللو باندی موقوف نه دی تاسی ته به په کورکی په ناسته هم آخر مرګ راسی ، دقدرت عجائبات دی چی په صحابه کرامو رضی الله عنهم کی ترټولو لوی جنګی جرنیل سیف الله حضرت خالدبن ولید رضی الله عنه ټول عمرپه جهاد کی تیر سوی وو، لیکن په جهادکی شهید نه سو ، ناجوړه سو او په خپل کورکی وفات سو، دځکندن په وخت یی په خپل دی ډول وفات په افسوس سره خپل کور والاوو ته وفرمایل چی زه په فلانی فلانی عظیم الشان جنګونو اوجهادونوکی شریك سوم زماپه بدن کی داسی یوانداًم نسته چی په هغه دغشی دنیزی یادبل شی دګوزار دزخم اثر اونښانه به نه وی افسوس دی چی اوس لکه خر په خپل کورکی وفات کیږم ، خدای ﷻ دی بزدلو (بی زړه) خلګوته آرام ور نه کی ، هغوی ته زما نصیحت ورسوی ، په دی آیت کی دبنی اسرائیلو دا پیښه دتمهید په ډول بیان سوه ، په راتلونکی آیت کی دجهاد اودجنګ حکم ورکول سوي دی ، کوم چی ددی قصی اصلی مقصود وو، مطلب یی دا وو چی جهاد ته تلل مرګ او دجهاد څخه تیښته دمرګ څخه خلاصون مه بولی بلکه دالله ﷻ داحکامو تعمیل کوی او د دواړو جهانو کامیابی حاصلوی الله ﷻ ستاسی دټولو خبرو اوریدونکی او په هغه پوهیدونکی دی ، په دریم آیت کی دالله ﷻ په لارکی دمال لګولو دفضیلت (بهتری) بیان دی .

مَنْ ذَا الَّذِي يُقْرِضُ اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا فَيُضَاعِفَهُ لَهُ أَضْعَافًا كَثِيرَةً

څوك دی هغه کس چی قرض ورکړی الله تعالی ته ښه قرض بیا به دوچنده کی الله ﷻ دا چندونه ډیر

وَاللَّهُ يَقْبِضُ وَيَبْصُطُ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿۲۴۵﴾

او الله ﷻ تنګی کوی اوفراخی کوی اودهغه اړخ ته به تاسی را اړول کیږي .

دتفسیر لنډیز

(دجهاد غوندی نور دخیر په کارونو کي دما ل لګولو مینه پیدا کول)

څوك دی (داسی) چی قرض ورکی الله ﷻ ته په ښه ډول قرض ورکول (یعنی په اخلاص) بیا الله ﷻ دا (دقرض ثواب) زیات کی ډیری برخی یی کړی او (ددی بیره مه کوی چی په لګولو به مال کم (لږ) سی ځکه چی داخو) دالله ﷻ (په قبضه کی ده هم هغه یی) کموی او (هم هغه) یی فراخه کوی (په ما ل لګولو اونه لګولو ددی اصلی دار اومدارنه دی) اوتاسی هم دهغه طرف ته (ترمرګ وروسته) بیول کیږی (نو هغه وخت به په نیك کارکی دما ل لګولو جزا اوپه ضروری موقع دمال نه لګولو سزا درکول کیږی)

علوم او مسئلي (۱) يُقْرِضُ اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا : دقرض څخه مراد نیك عمل کول اودالله ﷻ په لارکی مال لګول

دی ، دی ته یې مجازاً قرض وویل هسې خو تول هم دالله ﷻ ملکیت دی مطلب یې دا سو چې ددې بدله به خامخا ورکول کیږي دزیاتولو بیان په یوحدیث شریف کې داسې راغلی دی چې دیوې خُرما (دالله ﷻ په لارکې) ثواب به الله ﷻ دأحُد ترغره هم زیات کې ، الله ﷻ ته دقرض ورکولو دا مطلب هم بیان سوی دی چې دهغه بندګانوته قرض ورکول سي او دهغوی حاجتونه پوره سي ، لکه چې په حدیث شریف کې دقرض ورکولو ډیر فضیلت راغلی دی ، رسول کریم ﷺ فرمایلي دي.

مَا مِنْ مُسْلِمٍ يُقْرِضُ مُسْلِمًا قَرْضًا مَرَّةً اِلاَّ كَانَ كَصَدَقَتِهٖ مَرَّتَيْنِ (مظهری بحواله ابن ماجه) کوم یومسلمان چې بل مسلمان ته قرض ورکوي دا قرض ورکول دالله ﷻ په لارکې ددغه مال دوه واره صدقې (خیرات) کولو برابر دی.

(۲) ابن عربی رحمه الله فرمایي چې ددې آیت په اوریدو دخلګو درې ډلې جوړې سوې اولنۍ ډله دهغه بد نصیبو خلګوده چاچې ددې آیت په اوریدو داسې وویل چې دمحمد ﷺ رب زمونږ محتاج دی اومونږ غنیان یو ، ددې خبرې جواب دقرآن کریم په یو بل آیت کې داسې ورکول سوي دی ، لَقَدْ سَمِعَ اللّٰهُ قَوْلَ الَّذِيْنَ قَالُوْا اِنَّ اللّٰهَ فَقِيْرٌ وَّنَحْنُ اَغْنِيَآءُ يقينًا: واوریده الله ﷻ خبره دهغه خلګو چاچې وویل چې الله ﷻ محتاج دی اومونږ غنیان یو ، دوهمه ډله دهغه خلګو ده چاچې دآیت په اوریدو ددې خلاف وکې اوبُخل یې اختیارکې ، دمال سره دزیات مینې اوحرص په وجه هغوی یې داسې وتړل چې هغوی ته دالله ﷻ په لارکې دمال لګولو ګرسره توفیق ونه سو ، دریمه ډله دهغو مخلصو مسلمانانوده چاچې سمدستي په دې آیت عمل وکې اوخپل ښه (دخوښې) مال یې دالله ﷻ په لارکې ورکې ، لکه ابو الدّحداح رضی الله عنه او نور ، چې څنګه دا آیت نازل سو ، نوحضرت ابو الدّحداح رضی الله عنه دنبي کریم ﷺ په خدمت کې حاضر سو او دهغه ﷺ څخه یې پوښتنه وکړه چې ای دالله ﷻ رسوله ﷺ! زمامور اوپلار دې ترتا قربان وي ، آیا زمونږ څخه خدای پاك ﷻ قرض غواړي ، سره ددې چې دهغه قرض ته حاجت نسته ؟ هغه ﷺ وفرمایل چې هو! الله ﷻ دا غواړي چې دهغه په ذریعه تاسې په جنت کې دا خل کي ، ابو الدحداح رضی الله عنه ددې په اوریدو وویل چې ای دالله ﷻ رسوله! لاس راوړاندې کې هغه لاس وروړاندې کې نو ابوالدحداح داسې شروع وکړه ، زه دخُرما د دوو باغونو مالك یم ، ددې څخه بغیر زماپه ملك کې بل څه نسته زه خپل دغه دواړه باغونه الله ﷻ ته قرض ورکوم ، حضورِ اکرم ﷺ ورته وفرمایل چې یودالله ﷻ په لارکې وقف کړه اوبل دخپل عیال اوکوچنیانو دژوند دضروریاتو دپاره دځان سره وساته ، ابو الدحداح رضی الله عنه وفرمایل ته ﷺ شاهد اوسه ، په دې دواړوکې ډیرښه باغ دالله ﷻ په لارکې خرځوم ، په کوم کې چې دخُرماوو شپږ سوه درختې دي ، هغه وفرمایل چې ددې په بدل کې به الله ﷻ تاته جنت در وبخښي ، ابوالدحداح رضی الله عنه خپل کورته راغی اوخپلې بی بی ته یې ددې خبر ورکې نو هغه هم دابوالدحداح په دې ډیره غوره سو دا ډیره خوشحاله سوه ، رسول کریم ﷺ وفرمایل.

كَمْ مِنْ عِذْقٍ رِدَاحٍ وَدَارٍ فَيَاحٍ لأَبِي الدَّحْدَاحِ (قرطبی)
دخُرماؤ څخه ډکی بیشمیره درختی اوڅومره فراخه محلونه دابوالدحداح ﷺ دپاره تیاردی (یعنی په جنت کی) (۳) په قرض کی دواپسی په وخت که چیری دزیات شی شرط نه وی ایښوول سوی اوقرض دارپه خپله خوښه قرض خواه ته زیات شی ورکی نو دا ښه دی ، رسول کریم ﷺ فرمایی ، اِنَّ خِيَارَكُمْ اَحْسَنُكُمْ قَضَآءً : په تاسی کی ډیر ښه سړی هغه دی چی خپل حق (قرض) په ښه ډول اداکی ، لیکن که چیری دزیاتوالی شرط په کښنی دمخکی څخه لګول سوی وی نو هغه حرام اوسود دی .

اَلَمْ تَرَ اِلَى الْمَلَاِ مِنْۢ بَنِيْٓ اِسْرَآءِيْلَ مِنْۢ بَعْدِ مُوْسٰى
آیا تا نه ده لیدلی یوتولی دبنی اسرائیلو موسی ﷺ څخه وروسته

اِذْ قَالُوْا لِنَبِيٍّ لَّهُمُ ابْعَثْ لَنَا مَلِكًا نُّقَاتِلْ فِيْ سَبِيْلِ اللّٰهِ ۗ قَالَ
کله چی هغوی وویل خپل نبی ته چی وټاکه مونږ دپاره یو باچا دپاره ددی چی مونږ وجنګیږو په لاره دالله ﷻ

هَلْ عَسَيْتُمْ اِنْ كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِتَالُ اَلَّا تُقَاتِلُوْا ۗ قَالُوْا وَمَا
کی (پیغمبر) وویل آیاتاسی څخه هم داامید سته چی تاسی ته حکم دجنګ وسی نوبیابه ونه جنګیږئ ، هغوی وویل

لَنَآ اَلَّا نُقَاتِلَ فِيْ سَبِيْلِ اللّٰهِ وَقَدْ اُخْرِجْنَا مِنْ دِيَارِنَا
هو ا مونږ ته څه سوی دی چی جنګ به نه کوو دالله ﷻ په لارکی اومونږ خو ایستل سوی یو دخپلو کورونو

وَاَبْنَآئِنَا ۗ فَلَمَّا كُتِبَ عَلَيْهِمُ الْقِتَالُ تَوَلَّوْا اِلَّا قَلِيْلًا مِّنْهُمْ ۗ
اوزامنو څخه بیا چی کله حکم وسو هغوی ته دجنګ نو هغوی تول واوښتل مګر لږ په کی دهغوی څخه

وَاللّٰهُ عَلِيْمٌۢ بِالظّٰلِمِيْنَ ۝٢٤٦ وَقَالَ لَهُمْ نَبِيُّهُمْ اِنَّ اللّٰهَ قَدْ بَعَثَ
اوالله ﷻ ښه پیژني ګناهکاران او وفرمایل هغوی ته دهغوی نبی بیشکه الله ﷻ تاکلی دی

لَكُمْ طَالُوْتَ مَلِكًا ۗ قَالُوْٓا اَنّٰى يَكُوْنُ لَهُ الْمُلْكُ عَلَيْنَا وَنَحْنُ اَحَقُّ
ستاسی دپاره طالوت باچا ، هغوی وویل څنګه کیدی سی دهغه باچا هی په مونږ او مونږډیر حقدار یو

بِالْمُلْكِ مِنْهُ وَلَمْ يُؤْتَ سَعَةً مِّنَ الْمَالِ ۚ قَالَ إِنَّ اللّٰهَ اصْطَفٰهُ

دباچاهی کولو ده څخه او هغه ته نه ده ورکړل سوی فراخی دمال پیغمبر ﷺ وفرمایل بیشکه الله ﷻ غوره کړی دی

عَلَيْكُمْ وَزَادَهٗ بَسْطَةً فِي الْعِلْمِ وَالْجِسْمِ ۖ وَاللّٰهُ يُؤْتِي مُلْكَهٗ

هغه په تاسی او زیاته فراخی یی ورکړی ده ده ته په علم اوپه بدن کی ، او الله ﷻ ورکوی خپل ملك هغه چاته

مَنْ يَّشَآءُ ۚ وَاللّٰهُ وَاسِعٌ عَلِيْمٌ ﴿٢٤٧﴾ وَقَالَ لَهُمْ نَبِيُّهُمْ إِنَّ اٰيَةَ مُلْكِهٖٓ

چی خوښه یی سی او هم الله ﷻ فضل کوونکی او په هرڅه پوهیدونکی دی او وفرمایل هغوی (بنی اسرائیلو) ته

اَنْ يَّأْتِيَكُمُ التَّابُوْتُ فِيْهِ سَكِيْنَةٌ مِّنْ رَّبِّكُمْ وَبَقِيَّةٌ مِّمَّا تَرَكَ

دهغوی نبی چی دهغه (طالوت) دباچهی نښانه دا ده چی راسی ستاسی خواته یو صندوق چی په هغه کی تسلی

دزړه ده ستاسی درب دطرفه او څه پاته شیان دی دهغو څخه چی پریښی وه .

اٰلُ مُوْسٰى وَاٰلُ هٰرُوْنَ تَحْمِلُهُ الْمَلٰٓئِكَةُ ۗ إِنَّ فِيْ ذٰلِكَ لَاٰيَةً لَّكُمْ

اولاد دموسی ﷺ او اولاد دهارون ﷺ راوړی به دا (صندوق) ملائکی بیشکه په دی کی پوره نښانی ده ستاسی

إِنْ كُنْتُمْ مُّؤْمِنِيْنَ ﴿٢٤٨﴾ فَلَمَّا فَصَلَ طَالُوْتُ بِالْجُنُوْدِ ۙ قَالَ إِنَّ اللّٰهَ

دپاره که چیری تاسی یقین لری ، بیاچی کله دباندی ووتی طالوت سره دخپلو فوجونو وی ویل بیشکه الله

مُبْتَلِيْكُمْ بِنَهَرٍ ۚ فَمَنْ شَرِبَ مِنْهُ فَلَيْسَ مِنِّيْ ۚ وَمَنْ لَّمْ يَطْعَمْهُ

آزمینت کوونکی دی ستاسی په یو نهر سره ، نوچاچی اوبه وڅښلی ددغه نهر ،نونه دی هغه زما څخه اوچاچی دا

فَإِنَّهٗ مِنِّيْٓ إِلَّا مَنِ اغْتَرَفَ غُرْفَةًۢ بِيَدِهٖ ۚ فَشَرِبُوْا مِنْهُ إِلَّا قَلِيْلًا

ونه څښلی نو هغه بیشکه زما څخه دی مګر څوك چی واخلی یو غړپ په خپل لاس بیا وڅښلی تولو مګر لږو

مِّنْهُمْ ۗ فَلَمَّا جَاوَزَهٗ هُوَ وَالَّذِيْنَ اٰمَنُوْا مَعَهٗ ۙ قَالُوْا لَا طَاقَةَ لَنَا

په کی دهغوی څخه بیاکله چی پوری وته هغه (طالوت) او هغه کسان چی ایمان یی راوړی وو سره دهغه نو وی ویل

الْيَوْمَ بِجَالُوتَ وَجُنُودِهٖ ۚ قَالَ الَّذِينَ يَظُنُّونَ أَنَّهُم مُّلَٰقُوا

چې طاقت نسته زمونږ نن جالوت او دهغه فوجونو سره دجنګيدو ، وويل هغه خلقو دچاچې خيال وو چې دهغوى

اللَّهِ ۙ كَم مِّن فِئَةٍ قَلِيلَةٍ غَلَبَتْ فِئَةً كَثِيرَةً بِإِذْنِ اللَّهِ ۗ وَاللَّهُ مَعَ

به الله ﷻ سره ملاقات وى دير واږونه لږتولى غلبه سوى دى په ډيرو تولى دالله ﷻ په حكم ، اوالله ﷻ صبر

الصَّابِرِينَ ﴿٢٤٩﴾ وَلَمَّا بَرَزُوا لِجَالُوتَ وَجُنُودِهٖ قَالُوا رَبَّنَا أَفْرِغْ عَلَيْنَا

كوونكو سره ، او هركله چې مخامخ راغلل دجالوت او دهغه دفوجونو نوويل چې اى ربه زمونږ واچوى

صَبْرًا وَثَبِّتْ أَقْدَامَنَا وَانصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ ﴿٢٥٠﴾ فَهَزَمُوهُم

زمونږ په زړونوكې صبر او ټينګ كړى زمونږ پښى او زمونږ مدد وكړى په دى كافر قوم ، بياماته وكړه

بِإِذْنِ اللَّهِ ۙ وَقَتَلَ دَاوُودُ جَالُوتَ وَآتَاهُ اللَّهُ الْمُلْكَ وَالْحِكْمَةَ

مومنانو د جالوت فوجونو ته دالله ﷻ په حكم او ووژى داود ﷺ جالوت او وركړه داود ﷺ ته الله ﷻ باچهى

وَعَلَّمَهُ مِمَّا يَشَاءُ ۗ وَلَوْلَا دَفْعُ اللَّهِ النَّاسَ بَعْضَهُم بِبَعْضٍ ۙ

اوحكمت او وى ويل ښودل هغه ﷺ ته هغه چې غوښتل يې او كه چيرى نه وى دفع كول دالله ﷻ يو په بل سره

لَّفَسَدَتِ الْأَرْضُ وَلَٰكِنَّ اللَّهَ ذُو فَضْلٍ عَلَى الْعَالَمِينَ ﴿٢٥١﴾

نو خراب سوى به واى ملك ليكن الله ﷻ ډير مهربان دى دجهان په خلقو

دتفسير لنډيز: دآيتونو تړون : په دى ځاى كې مقصود دجنګ كولو شوق پيداكول دى تيره سوى قصه ددى تمهيد دى ، دالله ﷻ په لاركى مال لګول ددى تائيد دى ، بياورپسى دطالوت اوجالوت قصه ددى تاكيد دى ، دارنګه په دى قصه كى الله ﷻ دقبض اوبسط مشاهده وكړه كوم يې چې په تيرسوى آيت كى په ، وَاللهُ يَقْبِضُ وَيَبْصُطُ ، سره كړى وه ، مطلب دا چې فقير باچا جوړول اودباچا څخه باچهى اخيستل تول دالله ﷻ په اختيار كى دى .

(دطالوت او جالوت قصه)

(اى مخاطبه) آياتاته دبنى اسرائيلو دتولى قصه كومه چې ترموسىٰ ﷺ وروسته سوي ده ، نه ده ثابته

سوی؟(چی مخکی ورباندی کافر جالوت غالب راغلی وو او دهغوی ډیری صوبی یی رالاندی کړی وی)
کله چی دغه خلکو خپل پیغمبرﷺ ته وویل چی زمونږ دپاره یوباچاوټاکه چی مونږ (دهغه سره سو)
دالله ﷻ په لار کی (دجالوت سره) جنګ وکو ، هغه پیغمبرﷺ وفرمایل چی آیا دا احتمال سته که چیری
تاسی ته دجهادحکم درکول سی چی تاسی به (دغه وخت) جهاد ونه کی هغه خلکو وویل چی زمونږ
دپاره به داسی کومه وجه وی چی مونږ دالله ﷻ په لارکی جهاد ونه کړ سره ددی چی (دجهاد دپاره یو
باعث هم سته هغه دا چی) مونږ (دهغه کافرانو دلاسه) دخپلو آبادیو اوزامنو څخه جلا سوی یو (ځکه
چی دهغوی ځینی آبادی هم کافرانو لاندی کړی وی او دهغوی اولادونه یی هم قیدیان کړی وه) بیاکله
چی دغه خلکو ته دجهاد حکم وسو نو ماسوا دلږو څخه (نور) ټول واوښتل (لکه څنګه چی په دی پسی
به دجهادپه غرض دباچا دټاکلو او ددی خلکو داوښتلو تفصیلی بیان به راسی) او الله ﷻ ظالمان (یعنی
دحکم څخه خلاف کوونکی) ښه پیژنی (تولو ته به مناسبه سزا ورکوی) او دغه خلکو ته دهغوی پیغمبر
ﷺ وفرمایل چی الله ﷻ په تاسی طالوت باچا مقرر کی هغوی وویل هغه لره په مونږ دحکم چلولوحق
څنګه کیدی سی ، سره ددی چی په نسبت دهغه مونږ دحکم چلولو زیات حقداره یو او هغه ته څه مالی
فراخی هم نه ده ورکړل سوی (ځکه چی طالوت غریب سړی وو) دغه پیغمبرﷺ (په جواب کی) وفرمایل
چی (اول خو) الله ﷻ ستاسی په مقابله کی هغه ټاکلی دی (اودټاکلو ګتی اوخیرونه الله ﷻ ښه پیژنی)
او (دوهم دا چی) علم (دسیاست اوحکومت چلولو) اوپه بدن کی یی هغه ته زیاتوالی ورکړی دی (او
دباچاکیدو دپاره ددی علم زیات ضرورت دی ځکه چی په ملکی انتظام قادر وی اوجسامت هم په دی
معنی سره دی چی دموافق اومخالف دواړو په زړونوکی دده ځای اوهیبت وی) او (دریم داچی) الله ﷻ
(مالك الملك دی) خپل ملك چاته چی غواړی ورکوی (دهغه څخه دپوښتنی کولوڅوك حق نه لری) او
(څلورم دا چی) الله ﷻ فراخی ورکوونکی دی (مال ورکول خو هغه ته څه ګران نه دی دکوم په اعتبارسره
چی تاسی ته شك اوشبهه ده او) پیژندونکی دی (چی څوك دباچهی قابلیت لری) او (کله چی دی خلکو
دپیغمبرﷺ څخه دا غوښتنه وکړه چی که چیری دالله ﷻ دطرفه دده دباچا جوړیدو څه ظاهری دلیل هم
مونږ ووینو زیاته تسلی به مو وسی دغه وخت) هغوی ته دهغوی پیغمبرﷺ وفرمایل چی دده (دالله
ﷻدطرفه) دبادشاه جوړیدو دا نښانه ده چی ستاسی خوا ته هغه صندوق (ستاسی دراوړلو څخه به بغیر
پخپله) راسی چی په هغه کی دآرام (اوبرکت) شی دی ستاسی درب دطرفه (یعنی تورات او دا چی
تورات په ظاهره دالله ﷻ دطرفه دی) اوڅه پاته شیان دی کوم چی حضرت موسیٰ اوحضرت هارون
علیهماالسلام پریښی دی (یعنی ددی پیغمبرانو څخه دا غوستلو جامی اونور غرض دا چی) هغه
صندوق به ملائکی را وړی په دی (صندوق په دا ډول راتلو) کی ستاسی خلکو دپاره پوره نښانه ده که
چیری تاسی یقین لرونکی یاست بیاکله چی (بنی اسرائیلو طالوت باچا ومنی اودجالوت دمقابلی

دپاره خلک جمع سول او) طالوت سره دفوجونو (دخپل مقام یعنی بیت المقدس څخه دعمالقه و طرف
ته) روان سو نوهغوی (طالوت دخپل ملګری پیغمبر ﷺ دوحی په ذریعه معلومه کړه اوملګروته یې)
وویل چې اوس حق تعالی ﷻ (په محکمتیا اونا محکمتیا کې) په تاسې امتحان کوی دیونهر په ذریعه
(چې په لارکې به راځي اوتاسې به دسختۍ تندې په وخت په هغه تیرېږئ) نوچې کوم سړی ددې څخه
(ډیرې زیاتې) اوبه وڅښي هغه به زما دملګرو څخه نه وی اوڅوک چې هغه ژبې ته هم ورنه وړي (او اصل
حکم هم دغه دی) هغه زماپه ملګروکې دی لیکن څوك چې دخپل لاس یوه لپه ډکه کړي (نو دومره
اجازت دی غرض دا چې هغه نهر راورسیدی تنده زیاته وه) نو ټولو دهغه څخه (بې اندازې اوبه) څښل
شروع کړل مګرلږ غوندې سړو په هغوی کې (احتیاط وکی چاڅښلې ونه څښلې اوچا ترغړپ زیاتې ونه
څښلې) نوکله چې طالوت اوکوم مومنان چې ورسره وه دنهر بلې غاړې ته پورې وتل (اوخپله ټولې یې
ولیده نولږ شان خلک پاته وه دغه وخت ځینو خلکو په خپل منځ کې وویل چې نن خو (زمونږ جمع
دومره لږه چې په دې حال کې) په مونږکې دجالوت او دهغه دفوجونو دمقابلې توان نه ښکاري (په
داسې اوریدو) داسې خلکو دچاچې دا خیال (په مخکې) ووچې هغوی به دالله ﷻ په مخکې پیش
کیدونکې وی وویل چې ډیرواره (داسې پیښې سوی دی چې) ډیرې کوچنۍ کوچنۍ ټولې په لویو لویو
ټولیو دخدای ﷻ په حکم سره غالبې راغلې دی (اصلې شی مستقل مزاجی ده) اوالله ﷻ دمستقل
مزاجو ملګرتیا کوی اوکله چې (دعمالقه و علاقې ته ورسیدل او) دجالوت او دهغه دفوجونو مخ ته
میدان ته راغلل نو (په دعاګانې یې حق تعالی ﷻ ته) وویل چې ای زمونږ پروردګاره! په مونږ (یعنې
زمونږ په زړونو) مستقل مزاجی (دغیب څخه) نازله کې او (دمقابلې پروخت) زمونږ پښې مضبوطې
ولرې اومونږ په دغه کافر قوم غالب کې ، بیاطالوت والاؤ جالوتیانوته دخدای ﷻ په حکم سره ماته
ورکړه اوحضرت داود ﷺ (چې دغه وخت دطالوت په لښکرکې وو اوتردغه وخته پیغمبرسوی لانه وو)
جالوت قتل کې (اوبریالې بیرته راغلل) او (تردې وروسته) هغه (یعنې داود ﷺ) ته الله ﷻ باچهی
اوحکمت (دلته دحکمت څخه مراد پیغمبری ده) ورو بخښله اونور هم چې څه ورته منظور سول هغه ته
یې ور ازده کړل (لکه بې سامانه یوازې په لاس زغره جوړول او دحیواناتو په خبرو پوهیدل اوس
وروسته ددې پیښې یوه عامه ګټه اوخیر بیانوی) اوکه چیری دا خبره نه وای چې الله ﷻ ځینې خلک
(چې مفسدان وی) دځینو (نورو) په ذریعه (چې مصلحان وی وخت په وخت) دفع کولې (یعنې که چیری
مصلحین یې په مفسدینو نه بریالي کولې) نو مخ دمځکې (ټول به) دفساد څخه ډك سوی وای ، لیکن
الله ﷻ لوی فضل کوونکی دی په جهان (دنیا) والاؤ باندې (ددې وجې وخت په وخت یې اصلاح کوی.

علوم او مسئلي

(۱) اِذْ قَالُوْا لِنَبِيٍّ لَّهُمُ ابْعَثْ لَنَا مَلِكًا نُّقَاتِلْ فِيْ سَبِيْلِ اللّٰهِ : دی بنی اسرائیلو دالله ﷻ احکام پرېښې وه ،

عمالقه په هغوی مسلط کړل سول ، دغه وخت ددغه خلکو سره داصلاح فکر سو . او دکوم نبی ﷺ چی دلته ذکر دی دهغه مشهور نوم شموئیل دی .

(۲) اَنْ یَّاْتِیَكُمُ التَّابُوْتُ : په بنی اسرائیلو کی یو صندوق راروان وو په کوم کی چی دموسیٰ ﷺ او دنورو پیغمبرانو علیهم السلام تبرکات وه ، بنی اسرائیلو به دغه صندوق په جنګ کی مخکی مخکی وړی . الله ﷻ به ورلره ددی په برکت بری ورکوی کله چی جالوت پر بنی اسرائیلو بری پیدا کی نو هغه صندوق یی هم ورڅخه یو وړی ، بیاکله چی الله ﷻ ته دصندوق بیرته رسول منظور سول نو داسی یی وکړل چی په کوم ځای به دغه کافرانو (عمالقه ؤ) دغه صندوق کښیښوی هلته به وبا اوغمونه مصیبتونه راتلل پنځه ښارونه وران اوبربادسول هغوی مجبوره سول پردوو غوایانو یی بار کی او ایله یی کړل ، ملائکو دغه غوایان په شړلو شړلو دطالوت دروازی ته راورسول ، بنی اسرائیلو ددی نښانی په لیدو دطالوت په باچا کیدو یقین وکی اوطالوت اخته سو په جالوت یی فوجونه وروغورځول او موسم دسختی ګرمی وو .

(۳) قَالَ اِنَّ اللّٰهَ مُبْتَلِیْكُمْ بِنَهَرٍ : ددی امتحان حکمت اوتوجیه دَ احقرپه ذوق کی دامعلومیږی چی په داسی پیښو کی دجوش اوخروش له وجی ډیره ګڼه ګونه جوړه سی ، لیکن په اصلی وخت کی مستقل مزاجه خلک ډیر کم پاته کیږی ، اوپه دغه وخت کی پښی ښوییدونکی خلک دنورو پښی هم ښویوی ، الله ﷻ ته دداسی خلکو بیلول منظورو ه ، ورلره یی امتحان دامقرر کی (کوم چی ډیر زیات مناسب دی) ولی چی په جنګ کی داستقلال اودسختی ګاللو اوتیرولو ضرورت وی ، نوپه سخته تنده کی داوبو درلودلو سره ځان راګیر کول دمستقل مزاجی دلیل دی ، اوس وروسی دیوخلاف عادت خبری بیان دی چی ډیری زیاتی اوبه څکونکی خلک په غیبی ډول هم زیات بیکاره سول لکه چی په روح المعانی کی په سند دابن ابی حاتم دحضرت ابن عباس ﷺ څخه روایت دی او په دی قصه کی چی کوم احوال اواقوال بیان سوی دی دهغه څخه معلومیږی چی په دغه خلکو کی دری قسمه خلک وه ، ناقص الایمان چی په امتحان کی فیل (ناکامه) سوه اوکامل چی په امتحان کی پاس (کامیابه) سوه ، مګر دځپل لږوالی فکر ورسره وو او اکمل هغه خلک وه چی دافکر هم ورسرنه وو .

تِلْكَ اٰیٰتُ اللّٰهِ نَتْلُوْهَا عَلَیْكَ بِالْحَقِّ ؕ وَاِنَّكَ لَمِنَ الْمُرْسَلِیْنَ ﴿۲۵۲﴾

دا ایتونه دالله ﷻ دی مونږ یی تاته او روو صحیح او ته بیشکه زمونږ په رسولانو کی یی

دتفسیر لنډیز : کله چی دقرآن یولوی مقصد دنبی کریم ﷺ دنبوت ثابتول هم دی په دی وجه په کوم ځای کی چی دمضمون سره مناسبت وی ، دا هلته بیا بیا دوباره ذکر کول کیږی په دی موقعه ددی قصی

صحیح صحیح خبر ورکول ځکه دده معجزه ده او دده دنبوت صحیح دلیل دی چې نه خوبی دچا څخه
ویلی او نه یې دچا څخه اوریدلی وه هم دا وجه ده چې ددې آیتونو څخه دده ﷺ په نبوت دلیل قائموي .

(محمد ﷺ په پیغمبرۍ دلیل قائمول)

دا آیتونه په کومو کې چې دا قصه بیان سوه، دالله ﷻ آیتونه دي چې په صحیح صحیح دول تانه په
ویلو ویلو یې مونږ اوروو او «ددې څخه ثابتیږي چې» ته بیشکه «بې شبهې» د پیغمبرانو علیهم السلام
«دتولي» څخه یې .

الحمد لله دوهمه پاره ختمه سوه .

تصحیح او ترتیب .

مولوی نصیر احمد حقّانی ، اللهم اغفر لمؤلفه ولطالبه ولکاتبه ولناشره ولجمیع المؤمنین

الدین العلم کمپوزنګ سنټر کوټه

المکتبة الحنفیة کانسی روډ

تفسیر معارف القرآن د نصیراحمد احمدي لخوا سکین او

pdf سو. د دعا په هیله احمدي! واټساپ ۰۷۴۹۸۴۹۵۶۹

تفسير

معارف القرآن

په قندهاری پښتوکی

(تالیف)

مفتی اعظم پاکستان مولانا محمدشفیع رحمه الله

پښتو ترجمه کوونکي (ابو صدیق احمد .... مولوی نصیراحمدحقّانی)

تصحیح اوسمون... مولوی نصیراحمد(حقّانی) اومولوی آمین الله (حقّانی)

دکمپوز او ترجمي چارې .... الدین العلم کمپوزنگ (۰۳۰۱۳۷۸۴۹۵۶)

پاره (۳)

خپرونکي

مکتبه حنفیه

فون نمبر (۲۶۶۲۵۱۰)

کانسي روډ حاجي غیبي چوک کوئټه

چاپ ځای .... لاهور

مضمون	فهرست تفسیر معارف القرآن	مخ

اللهم اختم لنا بالخیر والسعادة والبشارة والایمان

....

تِلْكَ الرُّسُلُ فَضَّلْنَا بَعْضَهُمْ عَلٰى بَعْضٍ ۘ مِنْهُمْ مَّنْ

دا ټول رسولان ښه والی ورکړی دی مونږ بعضو لره پر بعضو باندې بعضې د دوی څخه هغه دی چې

كَلَّمَ اللّٰهُ وَرَفَعَ بَعْضَهُمْ دَرَجٰتٍ ۭ وَاٰتَيْنَا عِيْسَى ابْنَ مَرْيَمَ

خبرې کړې دي الله ﷻ ددوی سره او لوړ کړی دی دبعضو مرتبې او ورکړې دي مونږ عیسی زوی دمریمې ته

الْبَيِّنٰتِ وَاَيَّدْنٰهُ بِرُوْحِ الْقُدُسِ ۭ وَلَوْ شَاۗءَ اللّٰهُ مَا اقْتَتَلَ الَّذِيْنَ

معجزې ښکاره او قوت موورکړی هغه ته په روح پاک (یعنې جبرئیل) سره او که غوښتلی الله تعالی نونه به جنګیده

مِنْۢ بَعْدِهِمْ مِّنْۢ بَعْدِ مَا جَاۗءَتْهُمُ الْبَيِّنٰتُ وَلٰكِنِ اخْتَلَفُوْا

هغه خلق چې وه وروسته ددې پیغمبرانو څخه پس ددې څخه چې اورسیدل دوی ته ښکاره حکمونه لیکن په دوی کی

فَمِنْهُمْ مَّنْ اٰمَنَ وَمِنْهُمْ مَّنْ كَفَرَ ۭ وَلَوْ شَاۗءَ اللّٰهُ مَا اقْتَتَلُوْا ۣ

اختلاف راغی پس چاپه دوی کی ایمان راوړی اوڅوک په کی کافران سوه او که غوښتلی الله تعالی نو دوی به نه

وَلٰكِنَّ اللّٰهَ يَفْعَلُ مَا يُرِيْدُ ۲۵۳ ع

تربله نه وای جنګیدلی ، لیکن الله تعالی کوی هغه څه چې غواړی .

دتفسیر لنډیز

(دځینو پیغمبرانو او امتونو ځینې حالات)

دا حضرات پیغمبران (دکومو چې ذکر اوس په اِنَّكَ لَمِنَ الْمُرْسَلِيْنَ :کی را غلی دی) داسی دی چې مونږ د دوی څخه ځینوته په ځینو لوړوالی ورکړي دی (مثلاً) ځینی په دوی کی هغه دی دکومو سره چې الله ﷻ (بغیر دواسطی دملائکو) خبری کړي دی (مراد ورځخه موسٰی ﷺ دی) اوځینی یی په دوی کی په ډیرو مرتبو (په لوړ مقام سره) لوړ کړي دی او مونږ حضرت عیسٰی ﷺ زوی دمریمی ته ښکاره ښکاره دلیلونه (یعنی معجزی) ورکړی او مونږ دهغه مضبوطتیاپه پاک روح (یعنی جبرائیل ﷺ) سره وفرمایله (دیهودو څخه دحفاظت کولو دپاره به هر وخت دده سره جبرائیل ﷺ وو) که چیری الله ﷻ ته منظوره وای نو (دامّت) کوم خلګ چې تر دوی (پیغمبرانو ﷺ) وروسته وه (کله به یی هم په دین کی د اختلاف کولو په وجه) دیوبل سره جنګ او جګړی نه کولی وروسته تر دی چې هغوی ته (دحق) دلیلونه

دپیغمبرانوپه ذریعه) رسیدلی وه (دکوموچی په حق دین باندی دیو موتی اوسیدو تقاضاوه) لیکن (په دی کی دالله ﷻ حکمتونه وه دهغه دوچی څخه یی په دوی کی دمذهب اتفاق پیدا نه کی) دغه خلک یو تربله (په دین کی) مختلف سول نو په دوی کی چا ایمان راوړی اوځوک کافران پاته سول (بیاپه دی اختلاف کی خبره مرګ ژوبلی ته ورسیده) اوکه چیری الله ﷻ ته منظوره وای نو دغه خلګو به په خپل مینځ کی جنګ جګړی نه وای کړی ، لیکن الله ﷻ (په خپل حکمت) چی څه غواړی (په خپل قدرت سره) هم هغه کوی .

معلومات اومسئلي: (۱) تِلْكَ الرُّسُلُ الآية : په دی مضمون کی یو قسم نبی کریم ﷺ ته تسلی ورکول دی ، ځکه چی هرکله دهغه ﷺ پیغمبری په دلیل سره ثابته وه ، کومه چی یی په اِنَّكَ لَمِنَ الْمُرْسَلِيْنَ سره فرمایلی ده اوبیاهم منکرو خلګونه منله نو په دی سره هغه ﷺ ته ډیر غم او افسوس وو ، په دی وجه الله ﷻ دا خبره واوروله چی دمختلفو مرتبو نور پیغمبران هم تیر سوی دی ، لیکن دیوه پیغمبر په زمانه کی هم ټول امتیان په جمع نه دی مومنان سوی چاد دوی خبره منلی ده او چانه ده منلی او په دی کی هم دالله ﷻ حکمتونه دی چی هرځوک نه په پوهیږی ، البته دومره عقیده په دی لړل ضروری دی چی په دی کی به خامخاځه حکمت وی .

(۲) تِلْكَ الرُّسُلُ فَضَّلْنَا بَعْضَهُمْ عَلٰى بَعْضٍ : دلته دا اشکال پیداکیږی چی دا آیت ښکاره په دی خبره دلالت کوی چی ځینی پیغمبران ترځینو ښه دی او په حدیث کی خو نبی کریم ﷺ فرمایی چی .

لَا تُفَضِّلُوْا بَيْنَ اَنْبِيَاءِ اللّٰهِ (د انبیاؤ علیهم السلام په مینځ کی دیو په بل ښه والی مه کوی)

دارنګه فرمایی . لَا تُخَيِّرُوْنِیْ عَلٰى مُوْسٰى (ماته په موسٰی ﷺ فضیلت (ښه والی) مه راکوی) او فرمایلی یی دی ، لَا اَقُوْلُ اَنَّ اَحَدًا اَفْضَلُ مِنْ يُوْنُسَ بْنِ مَتّٰى (زه نه سم ویلی چی ځوك تریونس بن متٰی ښه دی) په دی احادیثوکی دځینو پیغمبرانو په ځینو باندی دښه کولو ممانعت راغلی دی ، جواب دا دی چی داحادیثو مطلب دا دی چی ددلیل څخه بغیر په خپله رایی سره ځینوته په ځینو فضیلت مه ورکوی ، وجه یی دا ده چی دیو پیغمبر دښه والی معنٰی دا ده چی دالله ﷻ په نزد دهغه مرتبه ډیره زیاته ده ، او دا خو ښکاره خبره ده چی ددی علم په رایی او په قیاس سره نه سی حاصلیدی ، لیکن دقرآن اوحدیث په څه دلیل که چیری دځینو پیغمبرانو فضیلت په ځینو معلوم سی نو هم دهغه مطابق به عقیده ساتل کیږی .

پاته سو دحضور ﷺ دا ارشاد چی ، لَا اَقُوْلُ اَنَّ اَحَدًا اَفْضَلُ مِنْ يُوْنُسَ بْنِ مَتّٰى : او داچی ،لَا تُخَيِّرُوْنِیْ عَلٰى مُوْسٰى : نو دا دهغه وخت سره تعلق لری کله چی ده ﷺ ته دا علم نه وو ورکول سوی چی تاسی دټولو پیغمبرانو ښه یاست وروسته بیا دوحی په ذریعه ده ﷺ ته دا خبره وښوول سوه او صحابه کرامو ﷺ ته یی دهغه اظهار هم وکی (مظهری)

(۳) مِنۡهُمۡ مَّنۡ كَلَّمَ اللّٰهُ . دحضرت موسیٰ ﷺ سره خبری که څه هم دملائکی په ذریعه نه وی مگر حجاب او پرده وه ، بیا دسورت شوریٰ په آیت ، مَاكَانَ لِبَشَرٍ اَنۡ يُّكَلِّمَهُ اللّٰهُ الخ کی چی دبی پردی خبروکولو نستوالی راغلی دی ددی خبری سره څه ټکراونه راځی ، البته ترمرګ وروسته بی حجابه خبری کول هم په شریعت کی روا بلل کیږی ، نو دسورت شوریٰ دآیت مطلب دا دی چی په دنیاکی داسی نه سی کیدی (یعنی ددغه آیت تعلق ددنیا سره دی)

يَاَيُّهَا الَّذِيۡنَ اٰمَنُوۡۤا اَنۡفِقُوۡا مِمَّا رَزَقۡنٰكُمۡ مِّنۡ قَبۡلِ اَنۡ يَّاۡتِىَ يَوۡمٌ لَّا بَيۡعٌ فِيۡهِ

ای مؤمنانو ! خرڅ کوي دهغه څخه کوم چی درکړی دی مونږ تاسی ته مخکی دراتلو دهغه ورځی څخه چی

وَلَا خُلَّةٌ وَّلَا شَفَاعَةٌ ؕ وَالۡكٰفِرُوۡنَ هُمُ الظّٰلِمُوۡنَ ۝

په هغه کی به اخستل خرڅول نه وی او نه به آشنائی اوسفارش وی ، او هم کافران ظالمان دی.

دتفسير لنډيز

(دالله ﷻ په لاره کي په مال لګولو کي تلوار كول)

ای ایماندارو! لګوی دهغه شیانو څخه چی مونږ درکړي دی تاسی ته مخکی دراتلو دهغه ورځی څخه (یعنی دقیامت ورځ) په کوم کی (په چی هیڅ شی دنیکو عملونو بدل نهسی ګرځیدی ، څکه چی په هغه کی) خرڅول اخستل نه وی (چی دبل شی په بیعه به نیك عملونه واخستل سی) اونه به (داسی) دوستی وی (چی تاسی ته به څوك خپل نیك عمل درکی) او نه (دالله ﷻ د اجازت څخه بغیر) به دچاسفارش وی (چی په دی وجه به نو ستاسی دنیك عمل ضرورت پاته نه سی) اوهم کافران ظلم کوی (چی عملونه اومالونه بی موقعی استعمالوی داسی چی مالی او بدنی عبادتونه پریږدی اومالی اوبدنی ګناهونه کوی نوتاسی داسی مه جوړیږی)

معلومات اومسئلي: په دی سورت کی دعبادتونو اومعاملو په باره کی ډیراحکام بیان سوه چی په هغه عمل کول نفس ته ناخوښه اوګران ښکاری او انسان ته په ټولو عملونو کی زیات ګران دځان او مال خرڅ کول وی او دخدای ﷻ ټول حکمونه چی دی نوچی فکر ورته وسی یا دځان متعلق وی یادمال ، اوبنده په ګناه کی اکثره یادځان محبت اخته کوی یاد مال نوګواکی ددی دواړو محبت دګناهونو څخه دی او ددی څخه خلاصون دعبادتونو دآسانتیا لاره ده نو په دی وجه داحکامو تربیانولو وروسته دجهاد اومال خرڅ کولو بیان مناسب سو ، نو په وَقَاتِلُوۡا فِىۡ سَبِيۡلِ اللّٰهِ الخ سره د اول حکم بیان دی اوپه ، مَنۡ ذَا الَّذِىۡ يُقۡرِضُ اللّٰهَ کی د دوهم ذکر دی ، اوبیاپه قصه دطالوت سره تاکید د اول وسو اوپه ، اَنۡفِقُوۡا مِمَّا رَزَقۡنٰكُمۡ الخ سره اوس د دوهم تاکید کیدی سی اوکله چی په خرڅ کولو دمال ډیرکارونه

دعبادتونو اومعاملو موقوف دي نو ددي په بيان کي يي دزيات تفصيل اوتاکيد څخه کار واخيستي نو اوس په راتلونکو اکثرو رکوع ګانو کي د دوهم کار يعني مال خرڅ کولو ذکر دي ، نو خلاصه معنیٰ دا سوه چي اوس دعمل وخت دي په آخرت کي نه عمل خرڅيږي اونه يي څوك په دوستي سره ورکوي اونه څوك په سفارش سره دچا خلاصون کولی سي ترڅو چي نيوونکي يي پري نه ږدي .

اَللّٰهُ لَاۤ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ ۚ اَلْحَیُّ الْقَیُّوْمُ ۚ۬ لَا تَاْخُذُهٗ سِنَةٌ وَّ لَا نَوْمٌ ؕ لَهٗ مَا فِی السَّمٰوٰتِ

دالله څخه ماسوا بل څوك دعبادت لائق نسته ژوندي دي تولو لره تينګونکي دي ، نه نيسي دي اررمي

وَ مَا فِی الْاَرْضِ ؕ مَنْ ذَا الَّذِیْ یَشْفَعُ عِنْدَهٗۤ اِلَّا بِاِذْنِهٖ ؕ یَعْلَمُ

اونه خوب خاص دده دي څه چي په آسمانونو اومځکه کي دي ، داسي څوك چي سفارش وکي دهغه په مخکي مګر دهغه په اجازه . پيژني

مَا بَیْنَ اَیْدِیْهِمْ وَ مَا خَلْفَهُمْ ۚ وَ لَا یُحِیْطُوْنَ بِشَیْءٍ مِّنْ

هغه چي په مخ دمخلوق کي دي او کوم چي يي وروسته دي او دوی نه سي راګيرولی يو شي دمعلوماتو دهغه

عِلْمِهٖۤ اِلَّا بِمَا شَآءَ ۚ وَسِعَ كُرْسِیُّهُ السَّمٰوٰتِ وَ الْاَرْضَ ۚ

څخه مګر دومره چي هغه يي وغواړي ، ځاي کوی کرسئ دهغه آسمانونه او مځکی

وَ لَا یَـُٔوْدُهٗ حِفْظُهُمَا ۚ وَ هُوَ الْعَلِیُّ الْعَظِیْمُ ﴿۲۵۵﴾

او کران نه دي هغه ته تينګول ددې دواړو او هم هغه دي دتولو څخه بنه پورته لويي والا .

دتفسير لنديز: الله ﷻ (داسي دی) چي دهغه څخه بغيربل څوك دعبادت لائق نسته ژوندي دی (چي هغه ته به هيڅکله هم مرګ رانه سي) سنبالوونکي دي (تول عالم لره) نه هغه ته اررمي رالاندي کولی سي اونه (يي) خوب (لاندي کولی سي) دهغه ملکيت دي تول څه چي (هم) په آسمانونوکي (موجود) دی او څه چي په مځکه کي دي داسي څوك دي چي دهغه په مخکي (ديوچا) سفارش وکي بغيردهغه داجازت څخه هغه پيژني د(تمامومخلوقاتو) تمامو حاضرواوغائبوحالات اودا(مخلوقات) دهغه (الله ﷻ) دمعلوماتو څخه څه شي دخپل علم په احاطه کي (دائره کي) نه سي راوستی مګرڅومره (علم ورکول چي هغه ﷻ) وغواړي دهغه کرسي (دومره لويه ده چي هغه) تول آسمانونه او مځکي په خپل ځان (مينځ) کي ځاي کړي دی اوالله ﷻ ددي دواړو(آسمانونو اومځکی) حفاظت نه ستومانه کوی هغه عاليشان اوعظيم الشان دی .

معلومات اومسئلي

(دآية الكرسي خاص فضيلتونه)

دا آيت دقرآن مجيد ترټولو يوعظيم الشان آيت دی ، په احاديثوکی ددی ډيرلوی فضيلتونه اوبرکتونه ذکر سوی دی ، دمسنداحمد په روايت کی دی چی نبی کريم ﷺ دی ته ترټولو زيات ښه آيت فرمايلی دی، او په يو بل روايت کی دی چی نبی کريم ﷺ دابی ابن کعب ؓ څخه پوښتنه وکړه چی په قرآن مجيدکی ترټولو عظيم آيت کوم يو دی ؟ ابی ابن کعب ؓ عرض وکی چی آية الکرسی ، نبی کريم ﷺ دهغه تصديق وکی او وی فرمايل چی ای ابو المنذر ! تاته دی علم مبارك سی ، حضرت ابوذر ؓ دحضور ﷺ څخه پوښتنه وکړه ، چی يارسول الله ﷺ ! په قرآن کريم کی ترټولو عظيم آيت کوم يو دی هغه ﷺ وفرمايل چی اٰية الکرسی (ابن کثير دمسند امام احمد څخه)

حضرت ابوهريرة ؓ فرمايی چی نبی کريم ﷺ فرمايلی دی په سورة بقرة کی يو آيت دی چی دقرآن دآيتونو سردار دی ، دا چی په کوم کور کی وويل سی شيطان دهغه کور څخه وزی ، دنسآئی په يو روايت کی دی چی نبی کريم ﷺ فرمايلی دی څوك چی دهر فرض لمونځ څخه وروسته آيت الکرسی ووايی نو جنت ته په دا خليدو کی دده دپاره بغير دمرگ څخه بل څه منع کوونکی نسته ، يعنی تر مرگ وروسته به فوراً دی دجنت نښی اونښانی آرام او راحت وويني او پيدا به يی کی .

په دی آيت کی دالله جل شانه يو والی دهغه دذات اوصفاتو بيان په يوعجيبه اونا اشنا اندازه کی سوي دی ، په دی کی دالله جل شانه سته والی او دهغه هميشه ژوندون او ليدونکی اوريدونکی کيدل خبری کوونکی په خپل وجود سره هميشه موجودکيدونکی تل ترتله کيدونکی دټولوکائناتو نوی پيداکونکی اوخالق کيدونکی دتغير تبديل داثراتو نه قبلوونکی دټولو کائناتو مالك اوخاوند دلويی اولوړوالی دی چی دده په مخکی څوك بغير دده داجازت څخه خبری هم نه سی کولی ، دداسی کامل قدرت مالك دی چی دټولو مخلوقاتو اوکايناتو په پيداکولو دهغه په ساتلو اوپوخ انتظام کولو هغه نه څه ستړی کيږی اونه سستی اوکمزوری په کښی راځی ، دداسی لوی علم مالك دی چی ښکاره اوپټ شی اوځه ذرّه او قطره دهغه دعلم څخه دباندی نه ده دايی اجمالی بيان (يعنی سرسری بيان) وو ، اوس يی په تفصيل سره دالفاظو معنیٰ واوری .

په دی آيت کی لس جملی دی .

اوله جمله : اَللّٰہُ لَآ اِلٰہَ اِلاَّ ہُوَ: په دی کی لفظ د (الله) ذاتی نوم دی ، معنیٰ يی دا ده ، هغه ذات چی ټول کمالات په کښی جمع دی او دټولو نقصانونو څخه پاك دی ، په لآ اِلٰہَ اِلاَّ ہُوَ کی ددغه ذات بيان دی چی لائق دعبادت ددغه ذات څخه ماسوا بل هيڅ شی نسته .

دوهمه جمله ده : اَلْحَیُّ الْقَیُّوْمُ د (حَیُّ) معنیٰ په عربی ده : ژوندی دالله ﷻ په نومونوکی ددی نوم په راوړلو

سره دا ښوونه کول دي چې هغه همیشه ژوندي اوباقي پاته کیدو والادی ، هغه ترمرګ بالاتردی هیڅکله نه مري د(قَیُّوْمُ) لفظ دقیام څخه راوتلی دی دقیام معنی ده دریدل قآئم دریدونکی ته وایی قَیُّوْم او قَیَّام ورڅخه دمبالغی صیغی دی ، معنی یی داسی ده چی هغه ذات چی په خپله هم قائم دی او نور هم قائم ساتي اوسنبالوی یي ، قَیُّوْمُ دالله ﷻ یو خاص صفت دی چی بل مخلوق ورسره نه سی په کښی شریك کیدی ، ځکه چی کوم شیان چی په خپل وجود اوباقی پاته کیدوکی دبل چامحتاج وی نو هغه به بل شی څه رنګ سنبال کړای سی، نو په دی وجه یوانسان ته قیوم ویل روانه دی ، کوم خلګ چی ، عَبْدُ الْقَیُوم ، نوم نیمی کی او یوازی ، قَیُّوم ورته وایی نوګنهګاریږی .

دالله جلّ شانه په صفتی نومونوکی دَالْحَیُّ الْقَیُّوْمُ: دا دواړه جمع نومونه د ډیرو صاحبانوپه نزد اسم اعظم دی حضرت علی مرتضٰی کرم الله وجهه فرمایی چی دبدرپه غزاکی مایوواز اراده وکړه چی نبی کریم ﷺ وینم چی دی ﷺ څه کوی؟چی ورغلم نوماولیدی چی په سجده پروت دی بیابیایَاحَیُّ یَاقَیُّوْمُ یَاحَیُّ یَاقَیُّوْمُ وایی .

دریمه جمله،لَاتَاْخُذُهٗ سِنَةٌ وَّلَانَوْمٌ ده :دسین په زیرسره لفظ دسِنَةٌ اړرمی ته وایی کوم چی دخوب اولنی نښه وی (چی انسان غوتی په کی خوری) اونَوْم پوره خوب یعنی بیده کیدوته وایی دټولی جملی مطلب داسوچی الله جَل شانه دخوب او اړرمی دواړوڅخه بالاتردی یعنی خوب او اړرمی هیڅکله نه ورته راځی ، په تیره سوی جمله کی چی د قَیُّوم لفظ انسان ته داوښوول چی الله جلّ شانه دټولو آسمانونو اومځکو اوپه دی کی دځای سوو ټولو کائناتو نیونکی اوسنبالوونکی دی او دا ټول کائنات دده په حفاظت سره اوساتنی سره قایم دی ، نو دیوه انسان خیال دخپل فطرت په وجه دی طرف ته تلی سی چی کوم پاك ذات دومره لوی کارکوی ، نو هغه به دانسان په شان ستړی کیږی هم اوڅه وخت به ورلره دآرام اوخوب دپاره هم په کار وی ، نو په دی جمله کی انسان په دی باندی خبرسو ، چی الله جلّ شانه دی په خپل ځان یانور مخلوقات باندی نه قیاس کوی (یعنی دی دی دمخلوق په شان نه ګڼی) هغه ذات دمثل اومثال څخه ډیر لوړ دی ، هغه بی مثله دی مثل یی نسته ، دهغه قدرت اوطاقت دومره لوی دی چی داټول کار هغه ته هیڅ ګران نه دی او نه دا کار هغه ستړی کولی سی ، دهغه په پاك ذات دانه څه اثر کولی سی نه ستړی کیدی سی اونه ورته پریشانی اوخواب راتلی سی، هغه ددی هرڅه څخه بی پروادی .

څلورمه جمله : لَهٗ مَافِی السَّمٰوٰتِ وَمَافِی الْاَرْضِ : ددی په شروع کی د لَهُ لام دملکیت دمعنٰی دپاره راغلی دی ، نو معنٰی یی دا سوه چی ټول شیان کوم چی په آسمانونو اوپه مځکه کی دی ، دا ټول دالله ﷻ ملکیت دی دهغه اختیار دی ځنګه چی غواړی تصرف په کښی کولی سی ، پنځمه جمله : مَنْ ذَا لَّذِیْ یَشْفَعُ عِنْدَهٗ اِلَّا بِاِذْنِه : یعنی داسی څوك دی چی دده په مخکی دچاسفارش وکړل سی ، بغیر داجازت دده څخه ، په دی کی یوڅو مسئلی بیان سوی دی .

اوله داچی هرکله الله ﷻ دټولو کائناتو مالك دی ، څوك ترده لوی اوپه ده باندی حاکم نسته نو څوك

دده څخه دکار کولو په باره کي دپوښتني کولو هم حقدارنسته هغه چي کوم حکم جاري کي په هغه کي دچا داحق نسته چي هاخوا دیخوا په کښي وکي ، خو البته دا کیدي سوه چي څوك دچاسفارش یاشفاعت وکي ، نو دغه خبره یي هم ښکاره کړه چي په دربار دلویي او دعزت کي څوك دساه اخیستلو مجال هم نه لري ، البته کوم بندګان چي الله ﷻ ته نژدي اومقبول دي هغوی ته به په خاص طورسره دخبروکولو او شفاعت اجازت ورکول سي ، غرض دا دي چي بي اجازته به څوك دچاسفارش اوشفاعت هم نه سي کولی ، په حدیث شریف کي دي چي ، نبی کریم ﷺ فرمایلي دي چي په محشرکي به ترټولو اول زه دټولو امتونو شفاعت کوم ددي نوم مقام محمود دي چي دنبی کریم ﷺ دخصوصیاتو څخه دي .

شپږمه جمله : يَعْلَمُ مَابَيْنَ اَيْدِهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ : یعنی الله ﷻ دخلګو دمخکي او وروسته دټولو حالاتو او واقعاتو څخه خبردار دي او په پوه دي ورباندي ، دمخکي او وروسته دا معنٰی هم کیدي سي چي د دوی ترپیدا کیدو اول او د دوی ترپیدا کیدو وروسته ټول حالات او واقعات دالله ﷻ په علم کي دي او دا معنٰی هم کیدي سي چي دمخکي څخه مراد هغه حالات دي کوم چي بنده ته ښکاره دي او د وروسته څخه مراد هغه حالات دي کوم چي ورڅخه پټ دي ، نو معنٰی به یي داسي چي دانسان علم خو په ځینو شیانو باندي سته او په ځینو نسته څه شیان ده ته مخامخ دي اوڅه دده څخه پټ دي ، لیکن دالله جلّ شانه په مخ کي دا ټول شیان برابر دي ، دده علم په دي ټولو شیانو یوشان برابر دي ، او دا ټولي معناوي په دي یو آیت کي دا خلي دي .

اوومه جمله ده:وَلَايُحِيطُونَ بِشَيْءٍ مِنْ عِلْمِهِ اِلَّابِمَا شَآءَ: یعنی انسان اوټول مخلوقات دالله ﷻ دعلم یوه حصه هم نه سي ساتلی مګرالله ﷻ چي پخپله چاته څومره حصه دعلم وربخښش کوي صرف دغه هومره علم هغه ته کیدای سي په دي کي دا خبره وښوول سوه چي دټولو کائناتود ذري ذري قابو کونکی علم صرف دالله جلّ شانه خاص صفت دي ، انسان یابل څوك مخلوق په دي کي نه سي شریکیدی ورسره .

اتمه جمله ده ، وَسِعَ كُرْسِيُّهُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضَ ، یعنی دهغه کرسی دومره لویه ده چي اووه آسمانونه اومځکي یي په خپل مینځ کي ځای کړي دي ، الله ﷻ دناستي پاستي او دځای ځایګی څخه بي پروادي اوبالاتر دي، دا قسم آیتونه په خپل ځان باندي قیاس کول نه دي په کار (چي ګواکي الله ﷻ هم زمونږ په شان ناسته پاسته کوي) ددي خبري اندازه اوحقیقت دانسان په عقل کي نه سي راتلی ، البته داحادیثوپه صحیح روایتونو سره دومره معلومیږي چي عرش اوکرسی ډیر لوی جسم لري چي دټولو آسمانونو اومځکي څخه په څودرجو لوی دي .

ابن کثیرپه روایت دابوذر غفاري ؓ نقل کوي چي ده دحضور ﷺ څخه پوښتنه وکړه چي کرسی څه ده اوڅنګه ده ؟ حضور ﷺ وفرمایل قسم دي په هغه ذات دچاپه قبضه کي چي زماروح دي چي داوو آسمانونو اومځکو مثال دکرسی په مقابله کي داسي دي لکه دیولوی میدان په مینځ کي چي دګوتمی

په شان دائره واچول سي .

اوپه ځینو نورو روایتونوکی دی چی دعرش په مقابله کی دکرسی مثال هم داسی دی لکه په یو لوی میدان کی چی دګوتمی په شان دائره واچول سی .

نهمه جمله ده، وَلَايَئُودُهٗ حِفۡظُهُمَا: یعنی الله ﷻ ته ددی دواړولویو مخلوقاتوآسمان اومځکی حفاظت او ساتنه څه ګرانه نه معلومیږی ځکه چی ددی قادری مطلق دکامل قدرت په مخکی داټول شیان ډیرآسان دی

لسمه او آخری جمله ده : وَهُوَ الۡعَلِيُّ الۡعَظِيۡمُ: یعنی هغه عالی شان اوعظیم الشان دی ، په تیرونهو جملو کی دالله ﷻ د ذات او دصفتونو کمالونه بیان سوه نو ددی په کتو اوپوهیدو سره هرهغه انسان چی عقل په کښی وی په دی وینا مجبوره دی چی دهریوه عزت لویی اوپاکی مالك اولائق هم دغه پاك ذات دی، په دی لسوجملوکی دالله جلّ شانه دکمال صفتونه او دهغه دیووالی بیان ښه په پوره وضاحت اوتفصیل سره بیان سو.

لَآ اِكۡرَاهَ فِى الدِّيۡنِ ۙ قَدْ تَّبَيَّنَ الرُّشۡدُ مِنَ الۡغَىِّ ۚ فَمَنۡ يَّكۡفُرۡ بِالطَّاغُوۡتِ

زبردستی نسته ددین په معامله کی بیشکه جلاسوی دی هدایت دګمراهی څخه اوس چی څوك نه منی ګمراه کوونکی

وَيُؤۡمِنۡۢ بِاللّٰهِ فَقَدِ اسۡتَمۡسَكَ بِالۡعُرۡوَةِ الۡوُثۡقٰى ۗ لَا انْفِصَامَ

او یقین راوړی په الله ﷻ نو هغه ونیوله کړی مضبوطه ، چی ماتیدونکی نه ده ،

لَهَا ؕ وَاللّٰهُ سَمِيۡعٌ عَلِيۡمٌ ﴿۲۵۶﴾

او الله ﷻ هر څه اوری اوپوه دی .

لنډتفسیر: (داسلام) دین (په قبلولو) کی (خوګرسره) زبردستی نسته (ځکه چی) هدایت یقینًا دګمراهی څخه بیل سوی دی (یعنی داسلام حق والی په دلائلو سره ښکاره سوی دی نو په دی کی دزبردستی موقع څه ده ، زبردستی خو په ناخوښه شي دمجبوره کولو په وجه وی ، اوکله چی داسلام ښه والی په یقین ثابت دی) نو دکوم سړی چی په شیطان عقیده بده سوه او په الله ﷻ یی عقیده ښه سوه (یعنی اسلام یی قبول کی) نو ده ډیره مضبوطه کړی ونیوله چی په هیڅ شان سره ماتیدی نه سی، اوالله ﷻ ښه اوریدونکی دی (خبرو ښکاره وو لره) اوښه پوهیدونکی دی (په پټو حالاتو باندی)

معلومات اومسئلي: کوم سړی چی اسلام مضبوط نیولی وی اوټینګ په ولاړ وی نو دی دهلاکت اومحروم پاته کیدو څخه محفوظ وی ، په دی وجه یی دده تشبیه دداسی سړی سره ورکړه چی دمضبوطی رسی کړی یی په لاس کی کلکه نیولی وی ، دایله کیدو څخه په امن وی ، اولکه څنګه چی دداسی رسی دشکیدو او دده دایله کیدو بیره نه وی ، ترڅو چی رسی په خپله پری نه ږدی ، دغه شان

په اسلام کی څه قسم هلاکیدل او تاوان نسته او که څوك په خپله اسلام پاته کی نو دا خو بیله خبره ده (بیان القرآن)

دا آیت چی وړینی نوځینی خلک دا اعتراض کوی چی ددی آیت څخه معلومیږی چی په دین کی زبردستی نسته ، اوحال دا دی چی په اسلام کی خودجهاد کولو اوجنګ کولو تعلیم ورکول سوي دی چی ددی څخه مخالف دی .

که لږ په غور سره وکتل سی نو معلومه به سی چی دا اعتراض صحیح نه دی ، ځکه چی په اسلام کی دجهاد اوجنګ کولو تعلیم ددی دپاره نه دی چی خلک په ایمان راوړلو باندی مجبوره کی، که داسی وای نو بیاخو به دکفارو څخه جزیه اخستل او دوی په خپل حفاظت کی ساتل او د دوی دجان اومال دحفاظت کولو احکام څنګه جاری کیدل ، بلکه جهاد اوجنګ خو دفساد ددفع کولو دپاره دی ځکه چی فساد دالله ﷻ خوښ نه دی اوکافران فساد خپروی لکه چی الله ﷻ فرمایی .

وَيَسْعَوْنَ فِي الْاَرْضِ فَسَادًا وَاللّٰهُ لاَ يُحِبُّ الْمُفْسِدِيْنَ .

(او دا خلک په مځکه کی فساد خپروی اوالله ﷻ فساد کونکی نه خوښوی)

په دی وجه الله ﷻ دجهاد اوجنګ کولو په ذریعه ددی خلکو دفساد دلیری کولو حکم کړي دی نو ددی خلکو قتلول داسی دی لکه دمار لړم اوبل ضررسونکی حیوان وژل .

اسلام دښځو کوچنیانو بوډاګانو شلانو ګوډانو او نورو قتل خو عین په میدان دجنګ کی هم په سختی سره منع کړي دی ، ځکه چی دوی فساد نه سی کولی ، او دغه شان یی دهغه خلکو قتل هم منع کړي دی کوم چی دجزیی ورکولو وعده وکی داسلامی قانون پابندی کوی اواسلامی قانون ومنی ، داسلام ددی خبرو څخه معلومه سوه چی هغه په جهاد او جنګ سره خلک په ایمان قبلولو نه مجبوره کوی بلکه په دی سره اسلام په دنیاکی زور زیاتی ختمول او دعدل اوانصاف اوامن اوامان نظام جوړول اوقائمول غواړی حضرت عُمرؓ یونصرانی بوډی ته داسلام بلنه ورکړه ، نوهغی په جواب کی وویل ، اَنَا عَجُوْزٌ كَبِيْرَةٌ وَالْمَوْتُ اِلَيَّ قَرِيْبٌ : یعنی زه مرګ ته نژدی بوډی یم په آخری وخت کی خپل مذهب څنګه پریږدم ؟ حضرت عمرؓ چی داواوریده نو دا یی په ایمان راوړلو مجبوره نه کړه بلکه دا آیت یی تلاوت کی ، لَآ اِكْرَاهَ فِي الدِّيْنِ . یعنی په دین کی زبردستی نسته .

په حقیقت کی دایمان په قبلولو زور او زیاتوب کیدی هم نه سی ځکه چی دایمان تعلق دظاهری اندامونو سره نه دی بلکه دزړه سره دی ، او د زور اوزیاتوب تعلق یوازی دظاهری اندامونه سره وی ، دجهاد اوجنګ اثر یوازی په ظاهری اندامونو کیدی سی ، نو په دی وجه ددی په ذریعه دایمان په قبلولو زور نه سی کیدی نو ددی څخه ثابته سوه چی دجهاد اوجنګ دآیتونود : لَآ اِكْرَاهَ فِي الدِّيْنِ سره څه مخالفت اومعارضه نسته (مظهری ، قرطبی)

اَللّٰهُ وَلِيُّ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا ۙ يُخْرِجُهُمْ مِّنَ الظُّلُمٰتِ اِلَى النُّوْرِ ؕ وَالَّذِيْنَ كَفَرُوْٓا

الله تعالی مددګار دی دایماندار ، وباسی دوی دتیارو څخه رڼا طرف ته او کوم خلق چی کافران دی

اَوْلِيٰٓـئُهُمُ الطَّاغُوْتُ ۙ يُخْرِجُوْنَهُمْ مِّنَ النُّوْرِ اِلَى الظُّلُمٰتِ ؕ اُولٰٓئِكَ اَصْحٰبُ النَّارِ ۚ هُمْ

دهغوی ملګری دی شیطانان را وباسی دوی دڕنا څخه تیارو طرف ته دغه خلق دی دوږخیان دوی

فِيْهَا خٰلِدُوْنَ ﴿٢٥٧﴾

به په دی کی همیشه اوسیږي.

لنډتفسیر: دَاللّٰهُ وَلِیُّ الَّذِیْنَ : څخه تر خٰلِدُوْنَ پوری : الله ﷻ ملګری دی دهغه خلګو چی ایمان راوړی دوی د (کفرد) تیارو څخه باسی یاساتی نو د (اسلام) طرف ته یی راولی اوکوم خلګ چی کافران دی دهغوی ملګری شیطانان دی (انسانان اوپیرانان) هغه دوی دنور (داسلام) څخه راباسی یاساتی د (کفر) تیاروته یی بیایي ، داسی خلګ (کوم چی اسلام پریږدی کفر اختیار کی) د دوږخ اوسیدونکی دی (او) دا خلګ به همیشه همیشه په دی کی اوسی.

معلومات اومسئلي: ددی آیت څخه معلومه سوه چی ایمان دټولو څخه لوی نعمت دی اوکفر دټولو څخه لوی مصیبت دی او دا هم چی دکافرانو دوستی هم تیاره ده .

اَلَمْ تَرَ اِلَى الَّذِىْ حَآجَّ اِبْرٰهٖمَ فِىْ رَبِّهٖٓ اَنْ

آیا تا نه دی لیدلی هغه سړی چاچی جګړه وکړه دابراهیم ﷺ سره دهغه درب به باره کی په دی وجه

اٰتٰىهُ اللّٰهُ الْمُلْكَ ۘ اِذْ قَالَ اِبْرٰهٖمُ رَبِّىَ الَّذِىْ يُحْىٖ وَيُمِيْتُ ۙ

چی ورکړی وو الله ده ته حکومت هر کله چی وویل ابراهیم ﷺ زمارب هغه دی چی ژوندی کوی اومړه کوی

قَالَ اَنَا اُحْىٖ وَاُمِيْتُ ؕ قَالَ اِبْرٰهٖمُ فَاِنَّ اللّٰهَ يَاْتِىْ بِالشَّمْسِ

هغه وویل زه هم ژوندی کوم او وژنم وویل ابراهیم ﷺ بیشکه الله را خیژوی لمر

مِنَ الْمَشْرِقِ فَاْتِ بِهَا مِنَ الْمَغْرِبِ فَبُهِتَ الَّذِىْ كَفَرَ ؕ

دمشرق څخه اوس یی ته راوله دمغرب څخه پس حیران پاته سو هغه کافر

وَاللّٰهُ لَا يَهۡدِي الۡقَوۡمَ الظّٰلِمِيۡنَ ﴿۲۵۸﴾

او الله ﷻ سيده لار نه شي بى نصافوته.

لنډتفسير: (اى مخاطبه) آياتاته دهغه سړى قصه نه ده په ډاګه سوى (يعنى دلمر) چاچى دابراهيم ؑ سره مباحثه کړى وه دخپل پروردګار (دوجودپه) باره کى (يعنى توبه توبه دى دخداى پاك دوجود څخه منکر وو) په دى وجه چى خداى ﷻ ده ته حکومت ورکړى وو (يعنى په کار خو دا وه چى دحکومت په دى نعمت ورکولو يى دخداى ﷻ احسان منلى واى اوايمان يى راوړى واى ، خو ددى په خلاف ده انکار اوکفر شروع کى اودا مباحثه هغه وخت شروع سوى وه) کله چى ابراهيم ؑ (دده پرپوښتنه کولو باندى چى خداى څنګه دى په جواب کى) وفرمايل چى زمارب داسى دى چى هغه ژوندى کول اومړه کول کوى (يعنى ژوندى کول اومړه کول دهغه په قدرت کى دى هغه بد دماغه دژوندى کولو اومړه کولوپه مطلب ګرسره پوه نه سو) اووى ويل (داکار خو زه هم کولى سم چى) زه هم ژوندى کول کوم اومړه کول کوم (نوچالره چى وغواړم قتلوم يى دا وژل دى او چالره چى وغواړم دقتل څخه يى معاف کوم داژوندى کول دى) ابراهيم ؑ (چى وليدل چى دا خو بيخى بى عقله دى چى دى کارته ژوندى کول اومړه کول وايى او حال دا دى چى ژوندى کول خو په بى روحه شى کى روح اچول دى او دغه شان دوژلو معامله ده ، نو چى ده ته معلومه سوه چى دى دمرګ اوژوند په حقيقت ګرسره پوه نه دى نودبل طرف څخه يى ورته جواب ورکول شروع کړه او) وى فرمايل چى (ښه) نو الله ﷻ لمر (روزانه) دمشرق څخه راخيژوى نو ته يى (يوه ورځ) دمغرب څخه راوخيژوه (وى ښيه) په دى خبره هغه کافر حيران پاته سو (اوڅه جواب ورته جوړنه سو دا وخت په کار دا وه چى ده هدايت قبول کړى واى مګر دى په خپله ګمراهى باندى ټينګ پاته سو نو په دى وجه ده ته هدايت ونه سو) او دالله ﷻ (دا عادت دى چى) داسى بى لارى تلونکو ته هدايت نه کوى.

معلومات اومسئلي: ددى آيت څخه معلومه سوه چى کله الله ﷻ يوکافر ته ددنيا عزت اوشرافت ملك اوحکومت ورکى نو په دغه نوم سره يى يادول روا دى ، دارنګه ددى څخه دا هم معلومه سوه چى دضرورت په وخت کى مناظره اومباحثه هم جائز ده چى په حق اوناحق کى فرق ښکاره سى (قرطبى)

دځينو خلګو په دى ځاى کى دا شبهه پيداکيږى چى کيداى سواى چى ده دلته په دغه وخت کى دا ويلى واى چى که خداى ﷻ موجود دى نو هغه دى يى لمر دمغرب څخه راوخيژوى نو ددى شبهى دفع دا ده چى دده په زړه کى دا خبره بى اختياره راغله چى خداى ﷻ ضرورسته او دا دمشرق څخه راخيژول دهغه کار دى او هغه يى دمغرب څخه هم راخيژولى سى ، او دا سړى پيغمبر دى ، دده په وينابه ضرور داسى وسى او په داسى کيدو سره به په دنياکى يو لوى بدلون راسى اوهسى نه چى دفائدى په ځاى

نقصان وسی ، مثلاً چی خلگ دا معجزه ووینی زماخخه به واوری او دده سره به سی او په لړ خبره به راڅخه حکومت ولاړسی ، نو دا جواب یی څکه ورنه کی اوبل جواب خوور نه، په دی وجه حیران پاته سو (بیان القرآن)

اَوْ كَالَّذِیْ مَرَّ عَلٰی قَرْیَةٍ وَّهِیَ خَاوِیَةٌ عَلٰی عُرُوْشِهَا قَالَ اَنّٰی یُحْیٖ هٰذِهِ اللّٰهُ بَعْدَ

آیا تا نه دی لیدلی هغه کس چی تیر سو په یوښار باندی او هغه ولویدی په خپلو چتونو باندی وی ویل څنګه به ژوندی کړی دی الله تعالی پس

مَوْتِهَا فَاَمَاتَهُ اللّٰهُ مِائَةَ عَامٍ ثُمَّ بَعَثَهٗ قَالَ كَمْ لَبِثْتَ

دمرګ ددې څخه وروسته مړکړو دی الله سل (۱۰۰) کاله بیا یی پورته کړه هغه ، وی فرمایل تاڅومره وخت تیرکی

قَالَ لَبِثْتُ یَوْمًا اَوْ بَعْضَ یَوْمٍ قَالَ بَلْ لَّبِثْتَ مِائَةَ عَامٍ

او وې ویل وخت می تیرکی یوه ورځ یا دورځی څخه څه کم وی فرمایل نه ده بلکه تا وخت تیرکی سل کاله اوس

فَانْظُرْ اِلٰی طَعَامِكَ وَشَرَابِكَ لَمْ یَتَسَنَّهْ وَانْظُرْ اِلٰی حِمَارِكَ

وګوره خپل خوراك او څښاك ته چی ته چی نه دی بدبویه سوی او وګوره خپل خره ته

وَلِنَجْعَلَكَ اٰیَةً لِّلنَّاسِ وَانْظُرْ اِلَی الْعِظَامِ كَیْفَ نُنْشِزُهَا

او دا څکه چی مونږ تا جوړ کړو نمونه دپاره دخلقو اوګوره هډوکو ته چی څنګه مونږ را پورته کوو پیوند کوو یی

ثُمَّ نَكْسُوْهَا لَحْمًا فَلَمَّا تَبَیَّنَ لَهٗ قَالَ اَعْلَمُ اَنَّ اللّٰهَ عَلٰی كُلِّ

بیا وراغوندو غوښه ، بیا چی کله ده ته ښکاره سو دا حال نو وی ویل چی ماته معلومه ده چی بیشکه الله تعالی

شَیْءٍ قَدِیْرٌ ﴿۲۵۹﴾

پر هر څه قادر دی.

لنډتفسیر: د اَوْ كَالَّذِیْ مَرَّ عَلٰی قَرْیَةٍ وَّهِیَ خَاوِیَةٌ : څخه تر اَنَّ اللّٰهَ عَلٰی كُلِّ شَیْءٍ قَدِیْرٌ پوری ، آیاتاسی ته دا قسم قصه هم معلومه ده لکه یو سړی وو چی (په تلو تلوکی) په یوه کلی په داسی حالت کی تیر سو چی کورونه یی په خپلو چتونو باندی پراته وه (یعنی اول یی چتونه پراته وه بیالوړ دیوالونه پراته وه ، مراد دا دی چی په یوی حادثی سره دغه کلی وران سوی وو او ټول خلګ یی مړه سوی پراته وه، دغه

سري چي دا حال وليدي نو په حيرانتيا سره يي) وويل چي (معلومه نه ده) الله ﷻ به دا كلي (يعني ددي ښار دامړي) د دوي تر مرګ وروسته په څه طريقه سره (په قيامت كي) ژوندي كي (دا يقين خو يي وو چي الله ﷻ به په قيامت كي مړي ژوندي كوي ، مګر دا وخت ددي وران ښار اومړوپه ليدوسره څه حيران غوندي سو اوڅه عجيبه حيراني په زړه غالبه سوه اوكله چي الله ﷻ يوكار په هرشان سره كولي سي ، په دي وجه دده خيال ددي خبري په تلاښ اولګيدي كي سو چي خداي خبر چي دا ژوندي كول به په څه شكل سره وي ؟ الله ﷻ ته دا خبره منظوره سوه چي ددي تماشه ده ته هم په دنيا كي وښيي، ددي دپاره چي ديومثال دواقع كيدوپه وجه خلګوته دزيات هدايت (ښوونه) وسي نو (ددي دپاره) الله ﷻ (ددغه سړي روح واخيستي دي يي) تر سلوكارو پوري مړ وساتي بيايي (ترسلو كالو وروسته) دي ژوندي پورته كي (اوبيايي ورڅخه) پوښتنه وكړه چي ته څومره موده په دي حالت كي وي؟ دي سړي جواب وركي چي يوه ورځ پاته سوي يم يادي يوي ورځي څخه هم كم (يعني لږوخت) الله ﷻ وفرمايل چي داسي نه ده بلكه ته (په دي حالت كي) سل كاله پاته سوي يي (اوكه په دي خبره كي ته تعجب كوي چي زمابدن ولي په دي سل كاله كي روغ پاته سوي دي) نو دخپل خوراك او څيښاك شيانوته وګوره چي (يوه ذره هم) نه دي خراب سوي (يوقدرت خو زما دا دي) او زما د دوهم قدرت دليدلو دپاره خپل (دسپرلي) خرته دي وګوره (چي په ورستيدو يي څه حال سوي دي اومونږ دي دير ژر ستاپه مخكي ژوندي كوو) او (مونږ ته ددي دپاره دوباره وروسته ترمرګ ژوندي كړي) چي مونږ تا (ددي خپل قدرت) يو مثال دخلګو دپاره جوړكو (چي په دي مثال سره دقيامت دورځي په ژوندي كيدو يقين وكي) او (اوس ددي خر) هډوكوته ګوره چي مونږ دوي څنګه يوځاي كوو، بيادوي ته غوښه وراغوندو (بياپه كښي روح اچوو، غرض دا ټول كارونه هم دغسي وسوه) بياچي دا ټوله طريقه دي سړي ته (مخامخ) ښكاره سوه نو (بي اختياره په جوش كي راغي) وي ويل چي زه (په زړه سره) يقين لرم چي بيشكه الله ﷻ په هر څه قادر دي.

وَإِذْ قَالَ إِبْرَٰهِـۧمُ رَبِّ أَرِنِى كَيْفَ تُحْىِ ٱلْمَوْتَىٰ ۖ

اوياد كړه كله چي وويل ابراهيم ﷺ اي زماربه : وښايه ماته چي ته څنګه ژوندي كوي مړي؟ وي وفرمايل چي

قَالَ أَوَلَمْ تُؤْمِن ۖ قَالَ بَلَىٰ وَلَٰكِن لِّيَطْمَئِنَّ قَلْبِى ۖ قَالَ فَخُذْ

آيا ته يقين نه كوي ، وي ويل ولي نه كوم ليكن ددي دپاره چي زما دزړه تسلي وسي ، وي فرمايل چي

أَرْبَعَةً مِّنَ ٱلطَّيْرِ فَصُرْهُنَّ إِلَيْكَ ثُمَّ ٱجْعَلْ عَلَىٰ كُلِّ جَبَلٍ

ونيسه څلور مرغان الوتونكي ، بيا يي عادت كړه دځان سره بيا كښيږده په هر غره باندي

فَمِنْهُنَّ جُزْءًا ثُمَّ ادْعُهُنَّ يَأْتِينَكَ سَعْيًا وَاعْلَمْ أَنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٢٦٠﴾

د دوی دبدن يوه حصه بيال دوی را وبوله، راځي به تاته په منډه، او پوه سه چي بيشکه الله تعالی زبردست دی حکمت والا دی

تفسير: او ده غه وخت (واقعه) در ياده کړه کله چي ابراهيم ﷺ (الله ﷻ ته) عرض وکی چي اې زما پروردګاره! ماته (دا) وښيې چي ته به مړي (په قيامت کی مثلاً) په څه طريقي سره ژوندي کوی (يعنی دژوندي کولو يقين مي سته ليکن دژوندي کولو خو مختلفي طريقي او اندازي کيدي سی چي هغه ماته معلومي نه دي ، نو زما زړه دهغه معلوم ول غواړي ، په دی سوال کولو سره دنا پوه سړي په زړه کي داشك راتلی سوای چي (پناه غوارم په خدای سره) دحضرت ابراهيم ﷺ ترمرګ وروسته په ژوندي کيدو يقين نسته ، نو په دی وجه الله ﷻ په خپله دحضرت ابراهيم ﷺ څخه سوال وکی خبره يی ښکاره کړه ، نو دحضرت ابرهيم ﷺ دسوال په جواب کی يی اول) ارشاد وفرمايي چي ولی ته (په دی) يقين نه لری ، هغه ﷺ (په جواب کی) عرض وکی چي يقين ولی نه لرم ليکن دا درخواست په دی غرض سره کوم چي زما زړه ته (ښکاره په ښکاره دژوندي کولو په ليدو سره) تسکين راسي (او فکرمي دنورو خيالاتو دچکر څخه ووزي) نو ارشاد ورته وسو چي ښه ده نو ته څلور مرغان واخله بيا دوی (وپاله) دځان سره يی عادت کړه (چي ښه شناخت يی وسی) بيا (ټول ذبح کړه او دهډوکو او وزرنو د دوی څخه قيمه (کوفته) غوندي شی جوړ کړه او څوحصی يی کړه او څوغرونه په خپله رضاخوښ کړه) په هرغره د دوی څخه يوه حصه کښيږده (او) بيا دوی ټول را وبله (ګوره) ستاخواته به (ژوندي کيږي) درمنډي به وهي او ښه يقين لره په دی خبره چي حق تعالی زبردست (قدرت والا) دی (هرڅه کولی سی بیاهم ځيني خبري نه کوی دهغه وجه دا ده چي هغه) حکمت والا (هم) دی (هرکار دحکمت او مصلحت په مطابق کوی)

معلومات او مسئلي

(دحضرت ابراهيم خليل الله درخواست ترمرګ وروسته دژوندي کيدو ښکاره ليدل او دشکونو ليری کول)

دا دريمه قصه ده چي په دی تير ذکر سوی آيت کی يی فرمايلی ده ، لنډه داسی ده چي حضرت ابراهيم خليل الله الله ﷻ ته دا درخواست وکی چي ماته په ظاهره سره داسی وښيه چي ته به مړي څنګه ژوندي کوی؟ الله ﷻ ورته وفرمايل چي دا درخواست دی ولی وکی ، ولی ستازما په کامل قدرت باندی يقين نسته ؟ چي هغه هرڅه کولی سی ، حضرت ابراهيم خليل الله ورته خپل اصلی حال ووايه چي يقين مي ولی نسته ستادکامل قدرت او طاقت نښی نښانی خوزه هروخت هرساعت ډاګ په ډاګه ښه ښکاره وينم ، او ښه فکر کوونکی ته خوپه خپله په خپل وجود او ددنيا او کائناتو په يوه يوه ذره کی ظاهری ليدل کيږي، ليکن بنی آدم پيدا ايښتی داسی دی چي دکوم کار کيدل ده دسترګو په مخکی ښکاره په ښکاره نه وی ليدلی نوکه دا ډير يقيني که هم وی خو دده فکر په کښی ګډوډ کيږي چي دا به څنګه او په څه شان وی ؟ او ددی ګډو وډو خيالاتو او فکرونو په وجه زړه ته آرام او اطمينان نه وی نو په دی مي دمخامخ ليدو درخواست وکی چي دمړو دژوندي کيدو دا مختلفي طريقي چي فکر په کښی ګډوډ

کیږي دلیدوپه وجه می زړه په آرام اومطمئن سي الله ﷻ دهغه درخواست قبول کی ، نو هغه ته یی دښورولو دپاره هم داسی عجیبه شکل انتخاب وکی چی بیا د دوباره ژوندون څخه دمنکرو خلګو دټولو شکونو دلیری کولو ټوله نظاره یی ورته مخامخ وښووله ، اوهغه داسی چی حکم یی ورته وکی چی څلور مرغان دځان سره جمع کړه بیایی دځان سره وساته عادت یی کړه او داسی یی عادت کړه چی ته یی رابلی او دوی درته راځی اوچی ته یی هم ښه وپیژنی چی دا شك دی بیانه وی چی دا به کوم یومرغه وی ، بیاداڅلورسره ذبح که او دهډوکو او وزرونو څخه یی ښه قیمه غوندی شی جوړ که ، بیایی څوحصی کړه اوپه خپله خوښی سره یی بیا په مختلفو غرونو ددی قیمی یوه یوه حصه کښیږده ، بیادوی ځان ته راوبله نو دالله ﷻ په کامل قدرت سره به دوی ژوندی سی په منډه منډه به تاته درځی.
په تفسیر روح المعانی کی په سند دابن المنذر دحضرت حسن ﷺ څخه روایت دی چی حضرت ابراهیم ﷺ داسی وکړل اوبیایی دغه مرغان ځان ته راوبلل نوفوراً هډوکی دهډوکو سره وزر دوزرسره وینه دوینی سره غوښه دغوښی سره یوځای سوه ټول په خپل خپل اصلی شکلونو سره ژوندی سوه په منډه دحضرت ابراهیم ﷺ خواته راغله ، نوالله ﷻ وفرمایل چی ای ابراهیمه ﷺ ! دقیامت په ورځ به دغه شان ټول اجزاء او بدنونه یوځای کړم اوپه یودم به په کښی روحونه واچوم او ژوندی به یی کړم.
دقرآن په الفاظوکی: يَأْتِينَكَ سَعْيًا راغلی دی چی دامرغان به په منډه راځی نو ددی څخه معلومه سوه چی په هوابه نه راځی ، ځکه چی په هواکی په را الوتلو سره داشك کیدی سوای چی که دنظر څخه پناه سی نوبدل به سی اوچی په مځکه راځی نوبالکل مخامخ او دنظرپه مخکی به وی ، په دی واقعه کی الله ﷻ ترقیامت وروسته دبیا ژوندی کیدو داسی نمونه اوشکل حضرت ابراهیم ﷺ ته وښووی چی دمشرکانو اومنکرانو خلګو ټول شکونه اوشبهی یی ورته دسترګو په لیدوسره لیری کړی.
نو ترمرګ په ژوندی کیدو کی او دآخرت په ژوندکی دنه منونکو ترټولو لوی شك دا دی چی انسان ترمرګ وروسته خاوری سی او دغه خاوره بیاځه په هواکی والوزی ځه په اوبوکی وبهیږی اوځه په مځکه کی خلط سی د درختو اوفصلونو په شکل کی را ووزی اوخاشی خاشی سی ددنیاپه لیری لیری طرفونوکی خپره وره سی ، نو دانسان ددی خپرو ورو ذرو او اجزاوو جمع کول اوبیا په کښی روح اچول دسر سری نظر کوونکی سړی په فکرکی ځکه نه راځی چی دی هرڅه په خپل ځان اوخپل طاقت قیاس کوی ، اوترخپل ځان اوقیاس پورته اولوړ قدرت اوطاقت ته فکرنه کوی.
حال دا دی چی که دی لږشان دی خپل وجود ته فکر وکی نو دی به ووینی چی نن هم ده دا وجود دټولی دنیا دخپرو ورو ذرو اوبرخو څخه جوړ دی ، دانسان پیدایش چی دکوم مور اوپلارپه ذریعه کیږی ، او دکومو خوراکونو څخه چی دده وینه اوبدن جوړیږی ، هغه په خپله ددنیا دمختلفو کونجیانو څخه راغونډی سوی ذری دی ، بیاتر پیداکیدو وروسته چی انسان دکومو خوراکونو په

ذریعه پالنه پیداکی دکومو څخه چی دده غوښه وینه اوپوستکی جوړیږی ، نو چی دی ته فکر وسی نو په دی خوراکونوکی یو یوشی داسی دی چی دټولی دنیا دمختلفو ذرو څخه جوړ دی که شیدی چښی نو دا به دیوی غوا یامیږی یابزی اجزاء وی ، او په دی حیوانانوکی دا اجزاء دهغو وښو او دانو څخه پیدا وی کوم چی دوی خوړلی وی او دا واښه اودانی معلومه نه وی چی دمځکی دکومی کومی ټوټی څخه راغلی وی، او په ټوله دنیاکی چلیدونکو هواگانو په دوی کی دکومی کومی مځکی څخه راوړی ذری شاملی کړیْ وی، په دی شان ددنیا دانه اومیوه اوترکاریانی او دانسانانو ټول خوراکونه او دوایانی چی دده دبدن حصه جوړیږی هغه ددنیا دکوم کونج څخه په څه څه طریقو سره دالله ﷻ کامل قدرت اومضبوط انتظام دیوه انسان په بدن کی جمع کړی ، که غافل اوتنگ نظره انسان نوره دنیا پاته کړی او یوازی دخپل بدن تحقیق اوتلاش شروع کی نو ده ته به معلومه سی چی دده بدن په خپله دداسی بی شماره اجزاوو (ټوټو) څخه جوړ دی چی څه دمشرق دی اوڅه دمغرب څه دجنوبی دنیادی اوڅه دشمالی حصی ، نونن هم ﷻ الله دخپل قدرت په محکم نظام سره دټولی دنیا مختلف اجزاء دده په بدن کی جمع کړی دی اوچی دی مړ سی نو بیابه هم دده دبدن دا اجزآء دغه شان خپاره سی ، نو اوس بیاددغه اجزاوو راجمع کول دهغه کامل قدرت ته څه گران نه دی چی په اول وار یی دغه خپاره اجزاء دده په بدن کی جمع کولی سوای نو اوس یی دوباره په راجمع کولو هم قادر دی .

(په دی تیره واقعه یو څو سوالونه او دهغو جوابونه)

ددی تیر آیت په مضمون کی یو څو سوالونه پیداکیږی ، اول سوال دا دی چی دحضرت ابراهیم ﷺ په زړه کی داسوال څنگه پیدا سو او حال دا دی چی دغه وخت په ټوله دنیاکی دالله ﷻ په کامل قدرت باندی دی ترټولو زیات یقین لرونکی وو ؟ نو ددی سوال جواب ددی تقریر په مینځ مینځ کی راغلی دی کوم چی لوړ وسوچی په حقیقت کی دحضرت ابراهیم ﷺ سوال دشك په وجه نه وو بلکه مقصد دسوال دا وو چی په قیامت کی خو به الله ﷻ په خپل کامل قدرت سره مړی ژوندی کوی او دا ژوندی کول دمړو دهغه دکامل قدرت څخه څه لیری خبره نه ده اونه څه دحیرانتیا خبره ده بلکه ښه یقینی خبره ده ، لیکن دمړی دژوندی کولو داکار دانسان تر طاقت وتلی دی ، اویوځای یی یو مړی په ژوندی کیدو کی نه دی لیدلی او دمړی دژوندی کولو طریقی اوصورتونه خو هرډول کیدی سی ، اوانسان خوپیدایښی داسی دی چی کوم شی ده لیدلی نه وی نو دهغه دڅرنگوالی په خیال کی همیشه فکر مند وی او دهغه مختلفی لاری چاری دده په خیال کی راځی ، اوفکر یی همیشه په هغه کی گډوډ وی ، او دی دا غواړی چی زما دا ذهنی پریشانی لیری سی چی زړه ته می آرام اوسکون راسی نو ددی دپاره حضرت ابراهیم ﷺ دا درخواست پیش کړی وو .

ددی څخه دا هم معلومه سوه چی په ایمان اواطمینان (تسلی دزړه) کی څه فرق دی ، ایمان دهغه

اختیاري یقین نوم دی کوم چي بنده ته درسول ﷺ په اعتماد سره دغیب په یو خبره حاصل سی ، او اطمینان دزړه دآرام اوتسلی نوم دی ځیني وخت دنظر څخه په پناه شي یقین کامل خو وی (یعني دا یی کامل یقین وی چي دغه شي خو په ستو سره سته) لیکن زړه ته سکون ځکه نه ورځي چي دده دځرنگوالي علم ورته نه وی (چي په څه اندازه به وی) دا دزړه سکون او آرام یوازی په مخامخ لیدوسره حاصلیږي ، نوحضرت ابراهیم ﷺ هم وروسته ترمرگ په ژوندون کامل یقین درلودی سوال یی یوازی دژوندی کولو دطریقی متعلق وو

دوهم سوال دا دی چي کله دحضرت ابراهیم ﷺ سوال دژوندی کولو دطریقی متعلق وو اوترمرگ وروسته یی په اصل ژوندون کی څه شك اوشبهه نه وه نوبیا خودالله ﷻ ددی ارشاد چي ، أَوَلَمْ تُؤْمِنْ (آیاستا یقین نسته) دفرمایلو څه موقع (مناسبت) پاته نه سوه .

نو جواب یی دا دی چي کوم سوال چي حضرت ابراهیم ﷺ پیش کی چي په اصلي واقعه کی می څه شك نسته نو ددی سوال څخه یوه دا خبره هم معلومیده چي دژوندی کولو طریقه لیدل غواړم .

او دسوال ددغه الفاظو څخه دا مفهوم هم اخیستل کیدی سی کوم چي په اصلي قدرت کی دشك یاانکار څخه پیداکیږي ، لکه چي دیوبار متعلق تاسی دا یقین لری چي فلاني سړی دانه سی پورته کولی اودده دعاجزی دښکاره کولودپاره تاسی ووایاست چي گوره ته به دابار څنگه پورته کوی، نوکله چي دحضرت ابراهیم ﷺ دسوال داغلط مطلب هم چااخیستی سوای په دی وجه الله ﷻ حضرت ابراهیم ﷺ ددی غلطي خبری څخه دبری ثابتولو دپاره دا ارشاد وفرمایی چي ، أَوَلَمْ تُؤْمِنْ : ددی دپاره چي د حضرت ابراهیم ﷺ ددی په جواب کی ، بَلٰی وفرمایی د درواغو جوړونکو دحملی څخه محفوظ سی .

دریم سوال دا دی چي دحضرت ابراهیم ﷺ ددی سوال څخه خوکم ازکم دومره معلومه سوه چي وروسته ترمرگ په ژوندی کیدوده ته اطمینان حاصل نه وو حال دا دی چي حضرت علي کرم الله وجهه فرمایی چي که دعَالَم غیب څخه پرده لوړه سی نو زما په یقین او اطمینان کی به هیڅ زیاتوب ونه سی ، ځکه چي په ایمان بالغیب باندی ماته پوره اطمینان حاصل دی ، نو چي ځینو امتیانو ته د اطمینان درجه حاصله ده ، نو دا څنگه کیدی سی چي دالله ﷻ خلیل ﷺ ته دی داطمینان درجه حاصله نه وی .

ددی خبری متعلق دومره پوهیدل په کار دی چي داطمینان (تسلی) هم ډیری درجی دی ، یو هغه اطمینان دی چي اولیاء الله او صدیقینوته حاصل دی اویو تردی ډیر لوړی درجی والا اطمینان دی چي عامو انبیاؤ علیهم السلام ته حاصل دی او بل تردی هم ډیر لوړ دی چي خاصو خاصو ته دمشاهدی (دمخامخ لیدو) په صورت کی ورکول کیږي .

نو حضرت علي کرم الله وجهه ته چي کومه درجه داطمینان حاصله وه هغه بیشکه چي حضرت خلیل الله ته حاصله وه ، بلکه تردی ورته اعلیٰ درجه اطمینان حاصل وو ، کوم چي دنبوت دمقام سره خاص دی

په دی اطمینان کی حضرت خلیل الله ترنورو ټولو امتیانو لوړ وو ، خودی چی کوم اطمینان غواړی
هغه ترټولو داعلی مقام اطمینان دی کوم چی خاص خاص پیغمبرانو ته ورکول کیږی لکه چی سردار د
کائناتوسرداردانبیاؤعلیه الصلاة والسلام ته دجنت او د دوږخ په لیدلو سره خاص اطمینان ورکول سو.
غرض دا دی چی ددی سوال په وجه سره دا ویل هم صحیح نه دی چی حضرت ابراهیم ﷺ ته اطمینان
حاصل نه وو ، دلته یوازی دا ویل کیږی چی هغه کامل اطمینان کوم چی په لیدو سره حاصلیږی هغه نه
وو نو ددی دپاره یی دا درخواست کړی دی.
دآیت په آخرکی یی وفرمایل ، اِنَّ اللّٰهَ عَزِیْزٌ حَکِیْمٌ یعنی الله ﷻ زبردست دی اوحکمت والا دی په
زبردست کیدو کی یی دکامل قدرت بیان وکی اوحکمت والا یی وویل دی طرف ته یی اشاره وکړه چی
دحکمت مقتضا دا ده چی هرچاته ترمرګ وروسته دژوندی کیدو نظاره نه ښیی که نه وی نوالله ﷻ ته
دا هیڅ ګرانه نه ده چی هریوه انسان ته ترمرګ وروسته ژوندون وښیی او دی یی ووینی ، خو بیا چی
دایمان بالغیب (یعنی په غیبوباندی دایمان راوړو) کوم ښه والی دی هغه به هیڅ هم پاته نه سی.

مَثَلُ الَّذِیْنَ یُنْفِقُوْنَ اَمْوَالَهُمْ فِیْ سَبِیْلِ اللّٰهِ كَمَثَلِ

مثال دهغه خلقو چی خرڅ کوی خپل مالونه په لاره دخدای کی داسی دی لکه

حَبَّةٍ اَنْۢبَتَتْ سَبْعَ سَنَابِلَ فِیْ كُلِّ سُنْۢبُلَةٍ مِّائَةُ حَبَّةٍ ؕ

یوه دانه چی شنه سی ورڅخه اووه وږی په هر یوه وږی کی سل (۱۰۰) سل دانوی

وَاللّٰهُ یُضٰعِفُ لِمَنْ یَّشَآءُ ؕ وَاللّٰهُ وَاسِعٌ عَلِیْمٌ ﴿۲۶۱﴾ اَلَّذِیْنَ

او الله زیاتوی دچا دپاره چی وغواړی او الله بی انتها بخښش کوونکی دی هرڅه پیژنی کوم خلق چی

یُنْفِقُوْنَ اَمْوَالَهُمْ فِیْ سَبِیْلِ اللّٰهِ ثُمَّ لَا یُتْبِعُوْنَ مَآ اَنْفَقُوْا

خرڅ کوی مالونه خپل په لاره دالله کی بیا وروسته ترخرڅولو نه پرچا احسان

مَنًّا وَّلَآ اَذًى ۙ لَّهُمْ اَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ ۚ وَلَا خَوْفٌ عَلَیْهِمْ

او نه یی تنګوی هم د دوی دپاره دی ثواب د دوی درب سره او نه به وی بیره په دوی

وَلَا هُمْ یَحْزَنُوْنَ ﴿۲۶۲﴾ قَوْلٌ مَّعْرُوْفٌ وَّمَغْفِرَةٌ خَیْرٌ مِّنْ

او نه به دوی غمجن وی ، نرم جواب ورکول او درګذر کول ښه دی

صَدَقَةٍ يَّتْبَعُهَآ اَذًى ۗ وَاللّٰهُ غَنِيٌّ حَلِيْمٌ ﴿٢٦٣﴾ يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ

تر هغه خیرات چی وریسی وی تنګول او الله بی پروا دی او ډیر زغم کوونکی دی ای مؤمنانو!

اٰمَنُوْا لَا تُبْطِلُوْا صَدَقٰتِكُمْ بِالْمَنِّ وَالْاَذٰى ۙ كَالَّذِيْ يُنْفِقُ

مه خرابوی تاسی خیرات خپل په احسان اچولو او تنګولو باندی دهغه چا په شان چی خرڅوی

مَالَهٗ رِئَآءَ النَّاسِ وَلَا يُؤْمِنُ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ ۗ فَمَثَلُهٗ

خپل مال خلقو ته دځان ښوولو دپاره او نه راوړی ایمان په الله او په ورځ دقیامت پس مثال دده

كَمَثَلِ صَفْوَانٍ عَلَيْهِ تُرَابٌ فَاَصَابَهٗ وَابِلٌ فَتَرَكَهٗ صَلْدًا ۗ

په شان دډبری صافی دی چی پرته وی باندی خاوره پس ورسیږی ورته سخت بارن پس پاته کړی هغه بالکل

لَا يَقْدِرُوْنَ عَلٰى شَيْءٍ مِّمَّا كَسَبُوْا ۗ وَاللّٰهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ

صافه چی هیڅ یی په لاس را نه ثواب دهغه څخه چی دوی کړی وی او الله تعالی نه ښیی سیده لار کافرانو ته

الْكٰفِرِيْنَ ﴿٢٦٤﴾ وَمَثَلُ الَّذِيْنَ يُنْفِقُوْنَ اَمْوَالَهُمُ ابْتِغَآءَ مَرْضَاتِ

او مثال دهغه چا چی خرڅوی خپل مالونه دپاره دخوشحالی حاصلولو

اللّٰهِ وَتَثْبِيْتًا مِّنْ اَنْفُسِهِمْ كَمَثَلِ جَنَّةٍۭ بِرَبْوَةٍ اَصَابَهَا وَابِلٌ

دالله او دپاره دمضبوطولو دخپلو زړونو داسی دی لکه چی یو باغ په لوړه مځکه ، نو ورسیږی ورته باران په شیبو

فَاٰتَتْ اُكُلَهَا ضِعْفَيْنِ ۚ فَاِنْ لَّمْ يُصِبْهَا وَابِلٌ فَطَلٌّ ۗ وَاللّٰهُ بِمَا

نو ورنیسی میوه خپله دوچنده او که ونه رسیږی ورته بارن نو پرخه هم ورلره پوره ده او الله پاک

تَعْمَلُوْنَ بَصِيْرٌ ﴿٢٦٥﴾ اَيَوَدُّ اَحَدُكُمْ اَنْ تَكُوْنَ لَهٗ جَنَّةٌ مِّنْ

ستاسی کارونه ښه وینی ، آیا خوښوی په تاسی کی څوک دا چی وی ده لره یو باغ

نَّخِيْلٍ وَّاَعْنَابٍ تَجْرِيْ مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهٰرُ لَهٗ فِيْهَا مِنْ

دخرماوو او انگورو چی بهیږي لاندی ترهغه ولی او ده لره وی په دی باغ کی

كُلِّ الثَّمَرٰتِ وَاَصَابَهُ الْكِبَرُ وَلَهٗ ذُرِّيَّةٌ ضُعَفَآءُ فَاَصَابَهَآ

نوری هم هرقسم میوی او رسیدلی وی ده ته زوروالی او دده اولاد وی ضعیفان (کوچنی) نو پس راسی

اِعْصَارٌ فِيْهِ نَارٌ فَاحْتَرَقَتْ كَذٰلِكَ يُبَيِّنُ اللّٰهُ لَكُمُ الْاٰيٰتِ

په دی باغ باندی یوه څپه دسیلی چی اور په کی وی پس وسوزی وربا ندی دغه باغ ، هم داسی بیانوی الله پاک

لَعَلَّكُمْ تَتَفَكَّرُوْنَ ﴿۲۶۶﴾

تاسی ته ایتونه په دی غرض چی تاسی فکر (اوغور) وکی .

تفسیر: کوم خلک چی دالله ﷻ په لاره کی (یعنی دخیر په کارونوکی) خپل مالونه خرڅوی د دوی دخرڅ کړو مالونوحال (په نزد دالله ﷻ) داسی دی لکه دیوی دانی حال چی دهغه څخه (فرض کړه) اووه وږی وتوکیږی (او) په هروږی کی دننه سل دانی وی (دغه ږول الله ﷻ ددوی ثواب اووه سوه ۷۰۰ حصوته زیاتوی) او دا زیات خدای ﷻ چالره چی غواړی (په قدر دهغه داخلاص اومشقت یې) ورکوی اوالله ﷻ ډیر فراخی والا دی (د هغه سره دهیڅ شی کمی نسته هغه هرچالره دازیاتی ورکولی سی مگر ددی سره سره) پوهیدونکی (هم) دی (په دی وجه دنیت اخلاص اونور ته گوری ، بخشش کوی) کوم خلک چی خپل مالونه دالله ﷻ په لاره کی خرڅوی بیاتر خرڅولو وروسته نه خو (چاته چی یی ورکړی وی په هغه باندی په ژبه سره) احسان اچوی اونه (په څه عمل سره هغوی ته آزار رسوی) دی خلگوته به د دوی (دعمل) ثواب ورسیږی د دوی درب په نزد (چی هلته ولاړ سی) اونه (به دقیامت په ورځ) په دوی څه بیره وی اونه به دوی غمجن وی (دغریبی په وخت کی چی څه دورکړی نه وی معقوله او) مناسبه خبره کول او (که چیری سوال کونکی دخپلی بی عقلی په وجه غصه ورولی یادتللو په ویلوسره بیاهم تنگول کوی نودهغه څخه) درگذرکول (په زړه درجې) ښه دی (دداسی خیرات ورکولو) څخه چی وروسته وروپسی آزار رسول وی اوالله ﷻ (په خپله) غنی دی (دچامال ته یی حاجت نسته څوک چی مال خرڅوی نو دخان دپاره نو آزار بیاولی رسوی او په آزار رسولو سره چی فوراً سزا نه ورکوی نو دهغه وجه دا ده چی هغه) زغم کونکی (هم) دی ، ایماندارو! تاسی په احسان اچولو یاپه ضرر رسولو (د) خپل خیرات (ثواب دزیاتیدو څخه) مه بربادوی لکه څنگه چی هغه سړی (په خپله دخپل خیرات اصل ثواب برباد وی) چی خپل مال خرڅوی (محضی) خلگوته دخان ښوولو په غرض سره اوایمان نه لری په الله ﷻ اوپه

ورځ دقیامت باندی (مراد ددی څخه په قرینه دنفی کولو دایمان سره منافق دی) نو دداسی سړی حالت داسی دی لکه یو هوار ښوی کاڼی (فرض کړه چی پرده) کله خاوره (لویدلی) وی (او ددی خاوری سره څه خزلی مزلی جمع سوی وی) بیا په دی په شیبو باران راسی نو دا (لکه څنګه چی ووهغسی یی) بالکل صفاکی (دغه شان چی ددغه منافق دلاسه دالله ﷻ په لاره کی څه خرڅ سی نو دا خو که څه هم په ظاهرکی یونیك عمل دی چی دثواب امید ورڅخه کیدی سی لیکن دده نفاق دا عمل هم دغسی دثواب څخه خالی پاته کی نو په دی وجه په قیامت کی) به داسی خلکو ته دخپلی ګټی څخه هیڅ هم په لاس ورنه سی (څکه چی ګټه نیك عمل دی او ددی په لاس ورتلل دثواب حاصلیدل دی او دثواب حاصلیدو شرط ایمان او اخلاص دی او په دی خلکو کی دانسته څکه چی ریاکار هم دی اوکافران هم دی) اوالله ﷻ به کافرانو ته (دقیامت په ورځ دثواب دکور یعنی دجنت) لار ونه ښیی (څکه چی دکفر په وجه د دوی هیڅ عمل قبول نه دی چی ثواب یی دآخرت دپاره ورلره جمع سی اوچی دوی هلته ورسی اوبیاددی په وجه جنت ته دا خل سی) او دهغه خلکو دخرڅ سوی مال حال کوم چی خپل مالونه خرڅوی دالله ﷻ درضا حاصلولو په غرض سره (کومه چی خاص په دی عمل سره وی) اوپه دی غرض سره چی خپل نفسونه (ددی سخت عمل سره عادت کی) مضبوطتیا په کښی پیدا کی (ددی دپاره چی نور نیك عملونه په آسانی سره بیاکولی سی ، نو ددی خلکو دمال خرڅولو اوخیراتونو حال) په شان دحال دیوباغ دی چی په لوړ ځای باندی وی (دداسی ځای هوا نرمه اوبارداره وی او) په ده په شیبو باران وسی بیاهغه (باغ دنرمی هوا اوباران په سبب ترنورو باغونو یاترنورو کښتونو) دوچنده (څوچنده) میوه ونیسی اوکه دشیبو باران په ونه سی نو نری پرخه (یعنی نری باران) هم دی لره پوره دی (څکه چی مخکه اوموقع ددی باغ ښه ده) اوالله ﷻ ستاسی کارونه ښه وینی (په دی وجه چی هغه کله دچا اخلاص وویني نوثواب ورلره زیاتوی) ښه نوپه تاسی کی دچاداخبره خوښه ده چی دده یو باغ وی دخرماؤ او د انګورو (یعنی زیاتی درختی په کښی ددی وی او) په دی (باغ) کی (تردرختو) لاندی نهرونه بهیږی (چی دا باغ ورباندی ډیر ښایسته اوسمسوروی او) ددی سړی دلته په دی باغ کی (دخرماؤ او انګورو څخه علاوه) نوری هم هرقسم (مناسبی) میوی وی او دی سړی ته زوړوالی راغلی وی (کومه چی دا زمانه زیاته دمحتاجی وی) او دده اهل وعیال هم وی چی په هغوی کی (دګټی) طاقت نه وی (په دی وجه به دده داهل اوعیال څخه هم دخیر اوګټی امید نه وی خو بس یوازی دغه باغ به دده دمعاش دژوند تیرولو وسیله وی) نو (په داسی حالت کی داسی وسی چی) په دی باغ دهوا یوه څپه راسی چی په هغه کی (د) اور (ماده) وی بیا (په دی سره) دغه باغ وسوزی (ښکاره خبره ده چی دهیچا دځان دپاره دا خبره خوښه نه وی ، نوددی په شان دا خبره هم ده چی څوك صدقه ورکی یاخیر خیرات وکړی چی دقیامت په ورځ دپه کار ورتلو امید کوی ورته او دغه خیرات اوصدقه ده د ډیر احتیاج اوضرورت په وخت کی

کړی وی چی په دغسی وخت یی دقبلیدو زیات دار ومدار وی اوبیادی دغه خپل خیرات اوصدقه په ضرر رسولو اواحسان اچولو سره برباده اوبی برکته کړی نو دغه وخت به بیا خومره افسوسونه وی نوکله چی تاسی په دنیاکی خپل داسی قسم باغ ته داسی پیښنه نه خوښوی نو په احسان اچولو اوضرر رسولو سره خپل خیراتونه اوصدقی ولی برباد وی) الله ﷻ داسی مثالونه بیانوی ستاسی د (پوهولو) دپاره ددی وجی څخه چی تاسی فکر اوسوچ وکی (اوښه پوه سی چی دسوچ اوفکر موافق عمل وکی چی په آخرت کی ستاسی په کار درسی)

معلومات اومسئلي: دا دسورة بقرة شپږ دیرشمه رکوع ده چی دآیت ۲۶۲ څخه شروع ده اوس دسورة بقرة پنځه رکوع ګانی پاته دی چی په آخری رکوع کی دکلیاتو او ډیرو ضروری اصولی شیانو بیان دی او ددی څخه په دی مخکی څلورو رکوع ګانو کی دآیت نمبر۲۶۲ څخه ترآیت نمبر۲۸۳پوری ټول یوویشت آیتونه دی ، چی په دی کی دمالونو سره تعلق لرونکی خاص هدایات اوداسی ارشادات دی چی که دنیانن په دی پوره په پوره عمل کونکی سی نو دمعاشی نظام مسئله به خود یعنی دځانه حل سی په کوم کی چی نن دنیا سرګردانه ده اویوځای که دسرمایه داری نظام دی نوبل ځای ددی په مقابله کی داشتراکیت اواشتمالیت نظام دی ، او ددی دواړو نظامونو دیو بل سره مقابلی ددنیا څخه دجنګ جګړو اوقتلونو یوجهنم جوړ کړي دی ، په دی آیتونوکی داسلام دمعاشی نظام یو ضروری اړخ بیان سوی دی چی دهغه دوی حصی دی .

(۱) دخپل ضرورت څخه زیات مال دالله ﷻ درضا دپاره په حاجتمندو اوغریبانو باندی دخرڅ کولو تعلیم دی چی صدقه اوخیرات ورته ویل کیږی .

(۲) دوهم دسود معامله یی حرامه کړه دهغه څخه دځان ساتلو هدایات دی ، ددی په اولو دوو رکوع ګانو کی دصدقو اوخیراتونو فضیلتونه اوښه والی طرف ته دخلګو مخه کول او ددی متعلق حکمونه او هدایات دی او وروستنی دوی رکوع ګانی دسودی کاروبار دحرام والی او دهغه څخه دمنع کولو او دقرض دجائزو طریقو بیان دی .

کوم آیتونه چی لوړ لیکل سوی دی ، په دوی کی اول دخدای ﷻ په لاره کی دخرڅولو دفضیلتونو اوښه والی بیان دی او تردی وروسته دداسی شرطونو بیان دی چی دهغه په وجه صدقه اوخیرات دالله ﷻ په نزد قبوله وی اوثواب ورباندی ورکیدی سی بیا دداسی شیانوبیان دی چی دانسان صدقه اوخیرات برباد کړی ، نیکی برباد ګناه لازم یعنی د (هندو ستړی خدای ناراض) متل ورڅخه جوړ سی .

ددی څخه وروسته یی دوه مثالونه بیان کړي دی ، یو دهغه صدقو اوخیراتونوپه باره کی چی دالله ﷻ په نزد قبولی وی ، دوهم دهغه خیراتونو اوصدقوپه باره کی چی نامقبولی او فاسدی وی .

دا پنځه (۵) مضامین دی چی په دی رکوع کی بیان سوي دی .

دلته په دی مضمونونو باندی دپوهیدلو څخه اول دا خبره یادساتل په کار دی چی په قرآن کریم کی دالله ﷻ په لاره کی مال خرڅولو ته یو ځای لفظ دانفاق ویل سوی دی اویو ځای لفظ داطعام اویو ځای لفظ دصدقی اویوځای لفظ دایتاء الزکوٰة، دقرآن په دی الفاظو او ددی ځای په ځای استعمال چی نظر واچول سی نو معلومیږی چی لفظ دانفاق اطعام اوصدقی عام دی چی هرقسم صدقو خیراتونو او دالله ﷻ درضا حاصلولو دپاره مال خرڅولو ته ویل کیږی برابره خبره ده که فرض او واجب وی اوکه نفلی اومستحب وی او دفرض زکوٰة دپاره قرآن کریم یو ممتاز لفظ د اِیتَاء الزکوٰة استعمال کړي دی چی په دی کی دی طرف ته اشاره ده چی ددی خاص صدقی دپاره دمال حاصلولو او دخرڅولو دواړو دپاره څه خصوصیات دی.

په دی رکوع کی اکثر په لفظ دانفاق سره اویوځای په لفظ دصدقی سره تعبیر سوی دی چی دا ورڅخه معلومیږی چی دلته دعامو صدقو او خیر وخیرات بیان دی اوکوم احکام چی دلته ذکر سوی دی هغه دهرقسم صدقو اودالله ﷻ په لاره کی خرڅ کولو لره او ددی ټولو صورتونو لره شامل دی اوټول په کښی دا خل دی.

(دالله ﷻ په لاره کی دخرڅولو یو مثال)

په اول آیت کی یی فرمایلی دی چی کوم خلک دالله ﷻ په لاره کی خرڅ کوی ، یعنی په حج کی یاپه جهاد کی یاپه فقیرانو مسکینانو اوپه کونډو یتیمانو یاپه نیت دامداد په خپلو خپلوانو دوستانو باندی ، نو ددی مثال داسی دی لکه چی یو سړی دغنمو یوه دانه په ښه مځکه کی وکری ، ددی دانی څخه دغنمو یو بوټی وسی او په هغه کی اووه وږی پیداسی او په هر وږی کی سل دانی وی چی نتیجه یی دا سوه چی دیوی دانی څخه اووه سوه دانی حاصلی سوی.

نو مطلب یی دا سوچی دالله ﷻ په لاره کی دخرڅ کوونکی اجر اوثواب دیوه څخه واخله تراووه سوه پوری رسیږی چی یوه پیسه خرڅه کی نو د اووه سوه پیسو خرڅولو ثواب به ورته ورسیږی.

په صحیح او معتبرو احادیثو کی دی چی دیوی نیکی ثواب لس چنده ورکول کیږی او اووه سوه چنده ته رسیږی ، حضرت عبدالله ابن عباس ﷺ فرمایلی دی چی په جهاد اوحج کی په یوه روپی خرڅولو سره ثواب داووه سوه روپو برابردی ، دا روایت ابن کثیرپه حواله دمسند امام احمدبیان کړي دی.

غرض دا دی چی دی آیت دا خبره وښووله چی د الله ﷻ په لاره کی دیوی روپی خرڅوونکی ثواب د اووه سوه روپو دخرڅولو برابر ورکول کیږی.

(دصدقو قبلیدو مثبت شرطونه)

قرآن کریم دا مضون په ځای ددی چی په لنډو اوصافو الفاظو کی بیان کړی دغنم ددانی دمثال په صورت کی یی بیان کی چی په دی کی دی خبری ته اشاره ده چی څه رنګه زمیندار دغنم دیوی دانی

څخه اوه سوه دانې په هغه صورت کې حاصلولی سی کله چې دا دانه دغنم ښه وی خرابه نه وی اودانه کرونکی زمیندارهم دزمینداری په فن کې پوه اوماهر وی اوپه کومه مځکه کی چې دغه دا نه کرې هغه مځکه هم ښه وی ، ځکه چې په دی کی که یوشی هم کم سی نو یاخو به دغه تخم ضائع سی یوه دانه به ورڅخه هم ونه سی اویابه داسی بارونکی چې اووه سوه دانې ورڅخه وسی .
دغه شان دعامو نیکو عملونو اوخاص کردخدای ﷻ په لاره کی دخرڅولو دقبولیت اوزیات اجر دپاره هم دا شرطونه دی چې کوم مال دالله ﷻ په لار کی خرڅوی هغه پاك اوحلال وی ځکه چې په حدیث شریف کی راغلی چې الله ﷻ دپاك اوحلال مال څخه ماسوا څه شی نه قبلوی .
دوهم خرڅوونکی به هم نیك نیته اوصالح وی، بدنیته یادنوم اونمایش دپاره خرڅ کوونکی دهغه ناپوهه زمیندارپه شان دی چې دا نه په یو داسی ځای کی وغورځوی چې هغه ضائع سی .
دریم چاته چې یی ورکوی هغه به هم دصدقی اخیستو مستحق وی یو غیرمستحق ته یی ورنه کی چې ضائع نه سی .
دغه شان په دی مثال سره دالله ﷻ په لاره کی دخرڅولو لوی فضیلت هم معلوم سو او ورسره یی دری شرطونه هم بیان سوه ، چې مال دی حلال خرڅوی او دخرڅولو طریقه دی هم دسنتو مطابق وی اومستحق دی تلاش کوی په هغوی دی خرڅوی ، محض دجیب څخه په را ایستلو اوغورځولو سره دا فضیلت اوښه والی نه سی حاصلیدی .
په دوهم آیت کی یی دصدقی ورکولو دصحیح اوسنت طریقی بیان داسی وفرمایی چې کوم خلګ دالله ﷻ په لاره کی خرڅ کوی بیاتر ورکولو وروسته ورباندی نه اسحان اچوی اونه ورته څه ضرر رسوی نو د دوی ثواب د دوی درب سره محفوظ دی ، نه په دوی باندی دراتلونکی دپاره څه بیره سته اونه به پرتیر باندی څه غمجن سی .

(دصدقي دقبوليت منفي شرطونه)

په دی آیت کی یی دصدقی دقبلیدودوه منفی شرطونه بیان کړي دی یوداچې ور یی کی نوبیایی احسان نه ورباندی اچوی دوهم دا چې چا ته یی ورکی هغه ذلیل اوخوارنه ګڼی اوڅه داسی سلوك ورسره نه کوی چې په هغه سره هغه خپل سپکاوی او ذلت محسوس کړی یاده ته څه ضرر په دی سره ورسیږی .
په دریم آیت : قَوْلٌ مَّعْرُوفٌ : سره هم دصدقو او خیراتونو دالله ﷻ په نزد دقبلیدو ددی دوه شرطونه زیات وضاحت وسو دکومو بیان چې تردی په مخکی آیت کی سوي دی ، یو دا چې دمال خرڅولو دالله ﷻ په لاره کی په چا احسان مه کوی ، دوهم دا هرچا ته چې یی ورکی دهغه سره داسی سلوك مه کوی چې هغه خپل ذلت اوسپکاوی په محسوس کی یاچې ضرر ورته ورسیږی .
وضاحت یی داسی وکی چې دغریبی یامعذوری په حالت کی دسوال کوونکی په جواب کی څه معقول

او مناسب عذر پیش کول اوکه سوال کوونکی دبی عقلی په وجه غصه درولی نو معافی کول ورته په زر درجې ښه دي تر داسې خيرات ورکولو چې وروسته ضرر په ورسول سي (يعني بدی ردی ورته ووايي) او الله ﷻ په خپله غني (بی حاجته) دی ، او بردباره دی ، دهغه دچامال ته حاجت نسته ځوك چې څه خرڅوی دخپلې نفعې دپاره يې کوی ، نو يوه هوښيار سړی ته دخرڅ کولو په وخت کی ددی خبرې لحاظ ساتل په کار دی چې زما په چا احسان نسته ، زه دخپلې نفعې اوخپلې فائدی دپاره خرڅ کوم ، اوکه دخلگو دطرفه څه ناشکری هم محسوس کی نو دالهی اخلاقو په ډول دی دمعافی او درگذر څخه کار اخلی .

په څلورم آيت کی يې هم دغه مضمون په بل عنوان سره نور هم په تاکيد سره داسې وفرمايي چې خپل صدقات دڅبې په احسان اچولو ياپه ضرر رسولو سره مه برباد وی ، ددی څخه دا خبره معلومه سوه چې ترکومې صدقې اوخيرات وروسته احسانونه ياچاته چې يې ورکړی وی هغه ته دضرر رسولو څه قسم صورت وسی ، نو هغه صدقه باطله او دنست برابره ده په هغه هيڅ ثواب نه ملاويږی ، په دی آيت کی يې دصدقې دقبليدو ديوبل شرط داسې بيان فرمايلی دی چې کوم سړی خلگوته دځان ښوولو او دنوم نمايش دپاره خرڅ کوی ، او په الله ﷻ اوپه ورځ دقيامت ايمان لری ، دده مثال داسې دی لکه چې پريوه صافه اوهواره ډبره باندې څه خاوره ولويږی اوپه دغه کی څوك تخم وکری، بياپه دی باندی دباران شيبه راسی او هغه دغه ډبره بالکل صافه کی داسې خلگو ته به دخپلې گټې څخه هيڅ هم په لاس ورنه سی او الله ﷻ کافرانو ته لار نه ښيی ددی څخه دصدقې اوخير خيرات دقبوليت دا شرط هم معلوم سو چې خالص دالله ﷻ درضا دحاصلولو او دآخرت دثواب په نيت سره دی خرڅ کوی ، دځان ښوولو اونوم اونمايش په نيت سره دی نه وی دنوم ونمائش په نيت سره خرڅ کول خپل مال بربادول دی ، او په آخرت ايمان لرونکی مومن هم که څه خيرات خاص دنوم نمائش اورياء دپاره کوی ، نو دهغه هم دا حال دی چې ده ته هيڅ ثواب نه ملاويږی ، بيادلته د لاَ يُؤْمِنُوْنَ بِاللهِ : په زياتولو سره شايد دی طرف ته اشاره کول دی چې رياء کاری او دنوم ونمائش دپاره دکار کولو دداسې سړی څخه تصور هم نه سی کيدی چې په الله ﷻ او په ورځ دآخرت باندی ايمان لری رياکاری دده په ايمان کی دخلل نښانه ده .

دآيت په آخرکی چې کوم دا ارشاد دی چې الله ﷻ کافرانو ته لار نه ښيی ددی مطلب دا دی چې دالله ﷻ ليږل سوی هدايتونه اوآيتونه کوم چې دټولو خلگو دپاره عام دی ، کافران چې دی هداياتو ته نه گوری بلکه مسخری اوټوقی ورپوری کوی ، ددی په نتيجه کی الله ﷻ دوی دتوفيق څخه محرومه کوی چې دهغه اثر داسې وسی چې دوی څه هدايت قبول نه کی .

په پنځم آيت کی يې دقبولی سوی صدقی اوخرڅ يومثال بيان کی چې کوم خلگ خپل مال خالص دالله ﷻ درضا دحاصلولو په نيت سره خرڅ کوی چې په خپلو نفسونوکی پوخ والی پيدا کی ، د دوی مثال

داسې دی لکه چې یوباغ وي په لوړځای باندې اوپه دې باندې په شیبو باران راسي بیاهغه خپله میوه دوچنده ونیسي اوکه داسې په شیبو باران هم پر ونه سي نو لږ څه پرخه (نرۍ باران هم ددې دپاره بس ده، اوالله ﷻ ستاسې کارونه ښه وینې اوپوه دی په هغو باندې.

په دې کې داخلاص دنیت اوشرطونو په پوره کولو سره سره دالله ﷻ په لاره کې دخرڅ کوونکې لوی ښه والې په دې مثال سره واضح سو، چې په نیك نیتی اواخلاص سره که لږخرڅ هم وسي نو هغه ډېر دی او دآخرت دفائدی او نفعې سبب دی.

په شپږم آیت کې یې په صدقه او خیرات کې د ذکر سوو شرطونو په خلاف کولو دصدقې دباطلیدو او رد کیدو بیان هم په یو مثال سره داسې ښکاره کې چې آیاپه تاسې کې دچا دا خبره خوښه ده چې دده یوباغ وي دخرماؤ او دانګورو او لاندې تردې نهرونه بهیږي او ددې سړي په دې باغ کې هرقسم میوې وي او دا سړی بوډا سوی وي او دده اهل وعیال هم وي چې کمزوري وي او په دې حالت کې پردې باغ باندې دسیلی یوه څپه راسي چې اور په کښې وي بیا دغه وسوځي ، الله ﷻ دغه شان مثالونه بیانوي ستاسې دپاره چې تاسې سوچ وکې.

مطلب دا دی چې ددغه شرطونو څخه خلاف دصدقه کوونکې مثال داسې دی چې په ظاهره خو دی صدقه کوي دآخرت دپاره ډېره پانګه جمع کوي ، لیکن دالله ﷻ په نزد دا پانګه (ذخیره) په هیڅ کارهم نه ورځي.

او په دې مثال کې چې یې یوڅو قیدونه زیات کړي دي چې دی زوړ سوی وي اولاد یې هم دي او دغه اولاد یې کوچنیان اوکمزوري ضعیفان دي ، ددې قیدونو مقصد دا دی چې دځوانۍ په حالت کې که دچا باغ یافصل وسوزي نو دا امید کیدی سی چې بیابه باغ ولګوي ، او دکوم سړي چې اولاد نه وي اود دوباره باغ لګولو امید یې هم نه وي ، نو دباغ ترسوزیدو وروسته هم دده سره دمعاش څه خاص فکر نه وي ، یوازې سړي هرڅنګه چې وي په لنډه تنګه کې ګذاره کولی سي، اوچې اولادیې هم وي مګر ځوانان اوصالحان وي نوامید ورڅخه کیدی سی چې دپلار کار به روان کې او مدد به یې وکې .

په داسې صورت کې هم انسان ته دباغ په سوزیدو څه خاص فکر اوپریشانی نه وي ، ځکه چې داولاد فکر نه وي ورسره ، بلکه اولاد دده بار هم لوړولی سي ، غرض دا دی چې په دې درو قیدونو ذکر کولو سره یې دده ډېر احتیاج بیان کې ، چې داسې سړي چې هغه خپل مال او طاقت خرڅ کړی وي اویوباغ یې لګولی وي او هغه باغ تیارسي میوه هم ونیسي او په دې حالت کې بیاده ته زوړوالی راغلی وي کمزوری سوی وي او ددې سړي اولاد هم وي او اولاد بیاداسې چې واړه اوکمزوري کوچنیان وي نوپه دې حالت کې چې دده دغه لګولی باغ وسوزي نوځومره سخت غم به وي اوځومره لوی تکلیف به وي.

دغه ډول کوم سړي چې په ریاکاری سره صدقه او خیرات وکې نو دا ګواکې ده یوباغ ولګوي بیا

ترمرگ وروسته دده حال ددغه بوډا په شان سو چې دګتې او دوباره باغ لګولو قدرت نه لري ، څکه چې ترمرګ وروسته بیاهیڅ عمل هم نه سې کولی او لکه څنګه چې عیالداره بوډا دې خبرې ته زیات محتاجه وي چې تیره ګټه دده محفوظه وي چې اوس یې په کار ورسې نو چې یوه طرف ته په ده دا حالت راسی اوبل طرف ته دده باغ او مال متاع هرڅه وسوزي نو دده دغم او درد خو به څه انتهانه وي ، دغه شان دا صدقه او خیرات چې دریا او نوم او نمایش دپاره سوي وي ، عین په داسې وخت کې به دلاسه ولاړ سي چې دغه وخت به ورته دې ډیر زیات حاجتمندوي .

ددې ټول آیت لنډمطلب دا سو چې دخیر او خیرات دالله ﷻ په نزد دقبلیدو لوی شرط اخلاص دی ، چې خاص دالله ﷻ درضا حاصلولو دپاره وسې هیڅ قسم نوم نمائش په دې کې نه وي ، اوس چې ددې ټولې رکوع په ټولو آیتونو باندې بیا بیا نظر واچول سي نو په دې کې دالله ﷻ په لاره کې دخرڅ کولو او دصدقو او خیراتونو دالله ﷻ په نزد دقبلیدو دپاره شپږ شرطونه معلوم سوه ، اول دا چې کوم مال دخدای ﷻ په لار کې خرڅوي هغه حلال وي ، دوهم چې په سنت طریقه خرڅ سي ، دریم چې په صحیح ځای کې خرڅ سي ، څلورم چې تر خیرات ورکولو وروسته احسان (یعني تکبر اوځان لوی ګڼل) به نه کوي پنځم چاته چې یې ورکړي وي دهغوی سپکاوی بیا نه کوي ، شپږم څه خیرات چې کوي نوچې داخلاص دنیت سره یې خرڅوي یعني اخلاص په کښې وي ، مطلب یې خاص دالله ﷻ رضا وي نوم اونمائش په کښې نه وي .

د دوهم شرط یعني دسنتو په طریقه دخرڅولو مطلب دا دی ، چې دالله ﷻ په لاره کې دخرڅ کولو په وخت کې به ددې خبرې خیال ساتي چې دیو چا حقدار حق ونه وهل سي دخپل اهل وعیال ضروري خرڅ کمول یابندول بغیر دهغو درضا څخه او دغه مال صدقه اوخیرات کول دثواب کار نه دی حاجتمند وارثان محرومه کول اوټول مال صدقه اوخیرات کول یاوقف کول دسنتو څخه خلاف دی دالله ﷻ په لاره کې دخرڅولو په زرګونو صورتونه دي .

دسنت طریقه دا ده چې په کوم ځای کې دصدقې یا خیرات مال خرڅوي اوځایونه دخرڅ یې ګڼي چې کوم مصرف په کښې زیات ضروري وي په هغه کې دې ورکوي ، اکثره خلک دې ته نه ګوري .

د دریم شرط مطلب دا دی چې دثواب حاصلولو دپاره یوازې دومره خبره کافي نه ده چې دې په خپل خیال سره یو کار نیک وګڼي او په نیک نیت سره یې هلته ولګوي ، بلکه دا کتل هم ضروري دي چې دغه ځای دشریعت په لحاظ سره هم نیک اوښه دی اوکه نه ، یو سړی دنا جائزو لوبو اوتماشو دپاره خپل جایداد وقف کې نو په ځای دثواب به دعذاب لائق سي ، دغه حال دټولو هغو کارونو دی کوم چې دشریعت په لحاظ سره ښه اونیك نه وي (یعني په کار دي چې خپله صدقه او خیرات په داسې ځای کې ولګوي چې دده دپاره ثواب وګڼي نه چې عذاب ورلره وګڼي)

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓا۟ أَنفِقُوا۟ مِن طَيِّبَٰتِ

ای مؤمنانو ! خرڅ کوی پاک شیان

مَا كَسَبْتُمْ وَمِمَّآ أَخْرَجْنَا لَكُم مِّنَ ٱلْأَرْضِ ۖ وَلَا تَيَمَّمُوا۟

دخپلی ګټی څخه او دهغه شی څخه چی موږ پیدا کړی دی ستاسی دپاره دمځکی څخه او قصد مه کوی

ٱلْخَبِيثَ مِنْهُ تُنفِقُونَ وَلَسْتُم بِـَٔاخِذِيهِ إِلَّآ أَن تُغْمِضُوا۟

دګنده شی دهغه څخه چی تاسی یی خرڅ کوی حال دا دی چی تاسی به دغه چیری وا نه خلی مګر داچی سترګی

فِيهِ ۚ وَٱعْلَمُوٓا۟ أَنَّ ٱللَّهَ غَنِىٌّ حَمِيدٌ ﴿٢٦٧﴾ ٱلشَّيْطَٰنُ يَعِدُكُمُ

پټی کړی او پوه سی چی الله تعالی بی پروا دی ، ستائل سوی ، شیطان وعده کوی ستاسی سره

ٱلْفَقْرَ وَيَأْمُرُكُم بِٱلْفَحْشَآءِ ۖ وَٱللَّهُ يَعِدُكُم مَّغْفِرَةً مِّنْهُ

دتنګدستی او حکم درته کوی دبی حیایی او الله وعده کوی ستاسی سره دخپل مغفرت

وَفَضْلًا ۗ وَٱللَّهُ وَٰسِعٌ عَلِيمٌ ﴿٢٦٨﴾ يُؤْتِى ٱلْحِكْمَةَ مَن يَشَآءُ ۚ

او دفضل ، او الله تعالی دیر فراخی والا دی تول هرڅه پیژنی ، ورکوی پوه هغه چا ته چی غواړی

وَمَن يُؤْتَ ٱلْحِكْمَةَ فَقَدْ أُوتِىَ خَيْرًا كَثِيرًا ۗ وَمَا يَذَّكَّرُ إِلَّآ

او چا ته چی ورکول سی پوه نو هغه ته ورکړل سو دیر خیر او نصیحت هغه څوک

أُو۟لُوا۟ ٱلْأَلْبَٰبِ ﴿٢٦٩﴾ وَمَآ أَنفَقْتُم مِّن نَّفَقَةٍ أَوْ نَذَرْتُم مِّن

قبلوی چی دعقل خاوندان دی ، او هغه چی خرڅ کوی تاسی څه خیرات ، او یا منی تاسی څه

نَّذْرٍ فَإِنَّ ٱللَّهَ يَعْلَمُهُۥ ۗ وَمَا لِلظَّٰلِمِينَ مِنْ أَنصَارٍ ﴿٢٧٠﴾ إِن

نذر نو بیشکه الله تعالی ته هرڅه معلوم دی او دظالمانو هیڅوک مدد ګار نسته ، که

تُبْدُوا۟ ٱلصَّدَقَٰتِ فَنِعِمَّا هِىَ ۖ وَإِن تُخْفُوهَا وَتُؤْتُوهَا ٱلْفُقَرَآءَ

ښکاره ورکوی خیرات نو څه ښه خبره ده او که پټ یی ورکوی او رسوی یی فقیرانو ته

فَهُوَ خَيْرٌ لَّكُمْ وَيُكَفِّرُ عَنكُم مِّن سَيِّئَاتِكُمْ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ

نو داغوره ده ستاسی په حق کی اولیری به کړی ستاسی څخه څه ګناه ستاسی او الله تعالی ستاسی دکارونو

خَبِيرٌ ﴿٢٧١﴾ لَّيْسَ عَلَيْكَ هُدَاهُمْ وَلَٰكِنَّ اللَّهَ يَهْدِي مَن يَشَاءُ

څخه ښه خبردی ، نه دی په ذمه ستا په لاری کول د دوی لیکن الله تعالی په لاری کوی هغه چالره چی غواړی

وَمَا تُنفِقُوا مِنْ خَيْرٍ فَلِأَنفُسِكُمْ وَمَا تُنفِقُونَ إِلَّا ابْتِغَاءَ

او څه چی خرڅ کوئ تاسی مال نو دخپل ځان دپاره ترڅو پوری چی خرڅ کوی دالله تعالی درضا حاصلولو

وَجْهِ اللَّهِ وَمَا تُنفِقُوا مِنْ خَيْرٍ يُوَفَّ إِلَيْكُمْ وَأَنتُمْ لَا تُظْلَمُونَ ﴿٢٧٢﴾

دپاره ، او څه چی خرڅ کوی خیرات ، پس پوره به ورکول سی تاسی ته اوستاسی څه حق به پاته نه سی

لِلْفُقَرَاءِ الَّذِينَ أُحْصِرُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ لَا يَسْتَطِيعُونَ

خیرات دهغه فقیرانو دپاره دی چی بند سوی دی دالله تعالی په لاره کی ګرځیدی نه سی

ضَرْبًا فِي الْأَرْضِ يَحْسَبُهُمُ الْجَاهِلُ أَغْنِيَاءَ مِنَ التَّعَفُّفِ

په مځکه کی ګمان کوی پردوی نا خبره (خلق) دمالدارو څخه دسوال نه کولو په وجه

تَعْرِفُهُم بِسِيمَاهُمْ لَا يَسْأَلُونَ النَّاسَ إِلْحَافًا وَمَا تُنفِقُوا

ته به پیژنی دوی دمخانو د دوی څخه سوال نه کوی دخلقو څخه داسی چی ورپوری ومنبلی ، اوڅه چی خرڅ کوی

مِنْ خَيْرٍ فَإِنَّ اللَّهَ بِهِ عَلِيمٌ ﴿٢٧٣﴾ الَّذِينَ يُنفِقُونَ أَمْوَالَهُم

دکار شی ، پس بیشکه الله تعالی ته معلوم دی کوم خلق چی خرڅ کوی خپل مال (دالله په لار کی)

بِاللَّيْلِ وَالنَّهَارِ سِرًّا وَعَلَانِيَةً فَلَهُمْ أَجْرُهُمْ عِندَ رَبِّهِمْ

دشپی او دورځی په پټه او په ښکاره پس دوی لره دی ، ثواب د دوی دخپل رب سره

وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿٢٧٤﴾

او نه به وی بیره په دوی باندی او نه به دوی غمجن وی .

لنډتفسير: ای ایماندارو! (په نیك كاركی) خرخوی ښه شی دخپلی گټی څخه او (ښه شی لره) دهغه څخه كوم چی مونږ ستاسی (په كار راوستلو) دپاره دمځكی څخه پیدا كی او د ردی (بیكاره) شی طرف ته نیت مه كوی چی دهغه څخه خرځ كی حالانكه (داسی شی كه څوك تاسی ته ستاسی دواجب حق په بدله كی یاپه تُحفه كی دركوی نو) تاسی هیڅكله هم دهغه اخیستونكی نه یاست مگرچی سترگی په پټی كی (اورعایت وكی نو دا بله خبره ده) او دا یقین ساتی چی دالله ﷻ چاته حاجت نسته (چی په داسی بیكاره شیانو باندی خوشحاله سی) دستاینی لایق دی (یعنی په ذات اوصفات كی كامل دی نو دهغه په دربار كی هم شی دكامل صفت لایق پیش كول په كار دی) شیطان تاسی دمحتاجی څخه بیر وی (چی كه خرځ وكی یاښه مال خرځ كی نو محتاج به سی) اوتاسی ته دبیكاره خبری (یعنی بخل) مشوره دركوی اوالله ﷻ ستاسی سره وعده كوی (دخرځ كولواودښه شی دخرځولو) دخپل طرف څخه دگناه معاف كولو او دزیات دركولو (یعنی په نیك ځای كی خرځ كول عبادت دی اوپه عبادت سره دگناه كفاره كیږی نوگناه هم په معاف كیږی اوالله ﷻ یو چا ته په دنیاكی هم اوپه آخرت كی ټولوته دخرځ كولو بدله زیاته دركوی) اوالله ﷻ فراخی والا دی (هغه هرڅه دركولی سی) ښه پوه دی (دنیت موافق فائده دركوی ، او دا ټولی خبری ښی ښكاره دی لیكن په دی هغه څوك پوهیږی دچاسره چی ددین پوه وی اوالله ﷻ) ددین پوهه چالره چی غواړی نو دركوی یی او رښتیا خو دا ده چی) چاته ددین پوهه حاصله سی ده ته دډیر لوی خیرشی حاصل سی (ځكه چی ددنیا یونعمت ددی غوندی فائده مندنه دی) اونصیحت هغه خلگ قبلوی چی عقل په كښی وی (یعنی چی څوك صحیح عقل لری) اوتاسی خلگ چی دڅه قسمه خرځ كوی یاڅه نذر منی پس الله ﷻ یقیناًچی دټولو څخه خبر دی او دبی ځایه كاركوونكو (په قیامت كی) څوك ملگری (امدادی) به نه وی ، كه تاسی ښكاره وركوی صدقی نو هم ښه خبره ده او پټوی یی او (په پټه سره یی) فقیرانو ته وركوی نو دا پټ والی ستاسی دپاره زیات ښه دی او الله ﷻ به (ددی په بركت سر) ستاسی څه گناهونه هم لیری كی اوالله ﷻ ستاسی دكړو كارونو څخه ښه خبردار دی (كله چی ډیرو اصحابو به كافرانوته په دی نیك خیال سره خیرات نه وركوی چی شاید په دی تدبیر سره څه خلگ مسلمانان سی او رسول الله ﷺ هم دا رایه وركړی وه په دی وجه په دی آیت كی په دوو ډولو خطاب وسو فرمایی چی ای محمد ﷺ دا (كافران) په هدایت را وستل څه ستا په ذمه (فرض واجب) نه دی (چی دهغه دپاره تردومره لیری لیری پوری غم كوی) لیكن (دا خود) خدای (كاردی) چاته چی وغواړی په هدایت یی را ولی (ستاكار خو یوازی هدایت رسول دی برابره خبره ده كه څوك په هدایت راځی اوكه نه راځی او دهدایت رسول څه په دی بندیز باندی موقوف نه دی) او (ای مسلمانانو) هرڅه چی تاسی خرخوی دخپلی فائدی په غرض سره یی كوی او (ددغه فائدی بیان دا دی چی) تاسی په بل هیڅ غرض سره نه خرخوی بغیر درضا حاصلولو دالله ﷻ (چی ثواب ددی سره لازم دی

او دا دهر یوه حاجتمند په حاجت پوره کولو سره حاصلیږی نو بیا خاص والی په کښی دمسلمان فقیر ولی کوی) او (دارنګه) هرڅه مال چی خرڅوی دا تول (یعنی ددی بدله اوثواب) به پوره پوره (خاص تاسی ته په آخرت کی) حاصلیږی اوستاسی دپاره به په دی کی یوه ذره کمی ونه سی (نو تاسی ته دخپلی بدلی سره غرض ساتل په کار دی او بدله به په هرحال کی ملاویږی نوبیاستاسی ددی بحث سره څه غرض دی چی زمونږ صدقه دی مسلمان ته ورکړل سی کافر ته دی ورنه کړل سی صدقی په) اصل کی دهغه حاجتمندو دی چی بند سوی وی دالله ﷻ په لار (یعنی ددین په خدمت) کی (او ددین په دی خدمت کی دبندیدو اومشغول پاته کیدو په وجه) دغه خلګ (دمعاش په تلاش کی) یوځای په ملك کی دګرځیدو راګرځیدو (عادةً) امکان نه لری (او) ناپوه په دوی دمالدارانو ګمان کوی د دوی دسوال څخه دځان ساتلو په سبب سره (خامخا) تاسی به داخلګ ددوی دطرز (شکل) څخه پیژندی سی (څکه چی دلوږی څخه په مخونو اوبدنونوکی یوقسم مړاوی والی خامخا راځی او دغسی هم) دوی دخلګو څخه په مبنتلو سره سوال نه کوی (چی په دی سره یی څوك حاجتمند وګڼی ، یعنی ګرسره سوال نه کوی څکه کوم خلګ چی دسوال عادت وی دوی په مبنتلو (یوځای کیدو) سره څه غواړی) او (ددی خلګو په خدمت کی چی کوم مال خرڅ کی بیشکه الله ﷻ ددی څخه ښه خبردی (دنورو خلګو ته یی دور کولو څخه د دوی په خدمت کی په خرڅ کولو سره به زیات ثواب درکی) کوم خلګ چی خرڅوی خپل مالونه دشپی او دورځی (یعنی بغیر دخاص کولو دوختونو څخه) پټ اوښکاره (یعنی بی خاص کولو دحال څخه) پس دی خلګوته به ددی ثواب ورسیږی (دقیامت په ورځ د دوی درب سره (چی ولاړسی) اونه به وی (په دغه ورځ) په دوی څه بیره (راتلونکی) اونه به دوی غمجن وی.

معلومات اومسئلې: ددی څخه په مخکی رکوع کی دالله ﷻ په لاره کی دخرڅ کولو بیان وو، اوس ددی سره دمتعلق کارونو زیات بیان ددی رکوع په اووه آیتونوکی وسوچی تفصیل یی دا لاندی دی.

د يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْٓا اَنْفِقُوْا (څخه تر) غَنِيٌّ حَمِيْدٌ پوری په شان نزول کی یی دطیب معنٰی په عمده یعنی ښه شی سره کړی ده څکه چی ځینو خلګو به خراب شیان راوړه ، نو دا آیت پری نازل سو اوځینو دلفظ دعموم په وجه دطیب معنٰی په حلال سره کړی ده ، څکه چی پوره ښه والی هلته راځی چی حلال هم وی نوپه دی وجه په آیت کی ددی هم تاکید وسو او په اولنی تفسیر په نورو دلیلونو سره ددی تاکید ثابتیږی اویاد ساته چی دا دهغه سری دپاره دی چی دچاسره عمده شی وی اوسره ددی بیا دی بیکاره اوخراب شی خیرات کوی ، لکه څنګه چی لفظ د مَاكَسَبْتُمْ اود اَخْرَجْنَا دښه شی پرسته والی دلالت کوی او لَا تَيَمَّمُوا الْخَبِيْثَ مِنْهُ تُنْفِقُوْنَ قصداً دبیکاره اوخراب شی په خرڅولو باندی دلالت کوی ، او دچاسره چی عمده یعنی ښه شی ګرسره نه وی هغه ددی ممانعت څخه آزاد دی او دهغه دغه بیکاره شی هم مقبول دی ، دلفظ دمَاكَسَبْتُمْ څخه ځینی عالمانو دا مسئله هم را ایستلی ده چی پلار ته دخپل زوی

دګټې څخه خوړل جائز دي ، دوجې څخه ددې قول دنبي ﷺ .

اَوْلَادُكُمْ مِنْ طَيِّبِ اَكْسَابِكُمْ فَكُلُوْا مِنْ اَمْوَالِ اَوْلَادِكُمْ هَنِيْئًا (قرطبي)

ستاسي اولاد ستاسي دګټې يوه پاکيزه برخه ده نو تاسي دخپل اولاد دګټې څخه په خوند سره خورئ .

(دمځکې دعشر حکمونه)

په : مِمَّا اَخْرَجْنَا لَكُمْ مِّنَ الْاَرْضِ دلفظ د اَخْرَجْنَا اشاره دې طرف ته ده چې په عشري مځکه کې عشرواجب دی ، ددې آيت دعموم څخه امام ابوحنيفه رحمه الله دا دليل نيولی دی چې دعشري مځکې په هرلږ او ډير پيداوار کې عشر واجب دی ، دسورة انعام آيت ، اٰتُوْا حَقَّهٗ يَوْمَ حَصَادِهٖ په واجب والي دعشر باندې بالکل واضح اوښکاره دی ، عشر اوخراج داسلامي شريعت دوه اصطلاحي لفظونه دي ، په دې دواړوکې يوه خبره شريکه ده چې داسلامي حکومت دطرفه دا دواړه په مځکو اينښوول سوي ټکيس دي ، فرق دا دی چې عشر يوازې ټيکس نه دی ، بلکه ددې اصلي حيثيت دمالي عبادت دی دزکوٰة په شان په دې وجه دې ته دمځکې زکوٰة هم وايي ، او خراج خالص ټيکس دی چې په هغه کې دعبادت هيڅ حيثيت نسته ، مسلمان کله چې دعبادت اهل اوپابند دی ، دده څخه چې دمځکې دپيداوار کومه حصه اخيستل کيږي دې ته عُشر وايي ، اوغير مسلم دعبادت اهل نه دی نو د دوی په مځکو چې څه لګول کيږي دهغه نوم خراج دی ، په عملي طورسره په زکوٰة اوعشرکې دا فرق هم دی چې په سرو سپينو او دتجارت په مال کې زکوٰة هلته فرض کيږي چې کال پرتير سی، اوپه عشرکې چې دمځکې څخه فصل کله حاصل سی نو واجب کيږي .

دوهم فرق يې دا هم دی چې که مځکه فصل ونه کې نو عشر ورباندې نسته ، ليکن په سرو سپينو او دتجارت په مال کې که څه نفع هم ونه سی خو چې کال پرتيرسی زکوٰة پرفرض وي، داموقع دعشر اوخراج دمسئلو دتفصيل نه ده ، دفقهې په کتابونوکې سته اواحقر (يعني مفتي محمدشفيع صاحب رحمه الله) په خپل کتاب (نظام الاراضي) کې په تفصيل سره ليکلي دي ، چې په کښې دپاکستان اوهندوستان دمځکو خاص احکام هم ليکل سوي دي .

اَلشَّيْطٰنُ يَعِدُكُمُ الْفَقْرَ (تر) وَمَا يَذَّكَّرُ اِلَّآ اُولُوا الْاَلْبَابِ . پورې ، هرکله چې دچاپه زړه کې دا خيال راسي چې که خيرات وکړم نوغريب به سم او دالله ﷻ دا تاکيدي بيان واوري بيايې هم زړه نه کيږي او زړه يې مال خرڅ کول نه غواړي او دالله ﷻ دا وعدې شاته وغورځوي او دشيطان وعدې يې زړه ته ولويږي او اعتماد يې وي باندې ، نو دې دې دا يقين وکړي چې دا دشيطان خبرې دي ، داسې دې نه وايي چې شيطان خو ما هيڅ وخت ليدلی هم نه دی نو حکم به څنګه را ته کوي اوکه داسې يې په خيال اوزړه کې راځي چې په خيرات اوصدقې سره به مې ګناهونه وبخښل سي او مال به مې هم ترقي وکي اوبرکت به په کښې راسي نو دې دې پوه سي چې دا خبرې دالله ﷻ دطرفه دي او دالله ﷻ شکر دې ادا کي ، او

دالله ﷻ په خزانو کې هيڅ کمی نسته ، دهرچاپه ظاهر باطن نيت اوعمل بنه پوه دی .

(دحکمت معنی اوتفسير)

يُؤتِي الحِكْمَةَ مَنْ يَشَاءُ : لفظ دحکمت په قرآن کريم کې وار وار راغلی دی اوهرځا ددی په تفسيرکې مختلفی معناوی بيان سوی دی ، په تفسير دبحرمحيط کې يې په دی ځای کې دتفسير کونکو تول قولونه جمع کړي دی چی تقريبًا ديرش ۳۰ دی ، ليکن په آخرکی فرمايي چی په حقيقت کی دا تول قولونه يو بل ته نژدی دی ، په دوی کې څه اختلاف نسته ، يوازی دتعبيرونو فرق دی ، ځکه چی لفظ د حِكْمَتْ د اِحْكَام دالف : په زير سره مصدر دی چی معنٰی يې دا ده ، يو کار ياوينا دهغه دټولو صفتونو سره پوره اومکمله کول .

نو په دی وجه په بحرمحيط کې دسورة بقرة د اٰتٰهُ اللهُ المُلْكَ وَالحِكْمَةَ کوم چی دحضرت داود ﷺ په باره کې دی په تفسيرکې فرمايي .

وَالحِكْمَةُ وَضْعُ الْاُمُوْرِ فِي مَحَلِّهَا عَلَى الصَّوَاب وكَمَالُ ذٰلِكَ اِنَّمَا يَحْصِلُ بِالنُّبُوَّة (دحکمت اصلی معنٰی هر شی په خپل محل کې لرل دی او ددی کمال يوازی په نبوت سره کيدی سی) نو ځکه دلته دحکمت تفسير په نبوت سره سوی دی ، امام راغب اصفهانی رحمه الله په مفردات القرآن کې فرمايي چی لفظ دحکمت کله چی دالله ﷻ دپاره استعمال سی نو معنٰی يې دټولو شيانو پوره پيژندګلوی او محکم ايجاد وی ، اوهرکله چی نسبت يې دغير الله طرف ته وسی نو دموجوداتو صحيح پيژندګلوی او دهغه مطابق عمل ورځخه مراد وی .

ددی مفهوم ډيرتعبيرونه په مختلفو الفاظو کې سوی دی ځينی ځای ددی څخه مراد قرآن دی په ځينی ځای کې حديث ، په څه ځای کې صحيح علم اويو ځای نيك عمل يو ځای رښتيا وينا يوځای روغ عقل يوځای پوه په دين کې يو ځای درايي صحيح والي اويوځای دخدای ﷻ بيره او دا آخری معنٰی خوپه خپله په حديث کې هم ذکرده ، رَاْسُ الحِكْمَةِ خَشْيَةُ الله : يعنی اصلی حکمت دخدای ﷻ څخه بيره ده ، او په آيت: يُعَلِّمُهُمُ الكِتٰبَ وَالحِكْمَةَ کې دحکمت تفسير دصحابه وُ رضی الله عنهم اوتابعينو رحمهم الله څخه ، حديث او سنت نقل دی ، اوځينو حضراتو فرمايلی دی چی په دی آيت کې دلته د يُؤتَ الحِكْمَةَ څخه دا تول شيان مراد دی (بحرمحيط ص ۳۲ ج ۲)

اوظاهرقول دادی اودقرآن دارشاد وَمَنْ يُؤتَ الحِكْمَةَ فَقَدْ اُوتِيَ خَيْرًا كَثِيرًا: څخه هم دی طرف ته اشاره راوزی ، چی معنٰی يې دا ده چی چاته حکمت ورکړل سو نوهغه ته ډير لوی خير ورکړل سو ، والله اعلم

وَمَآ اَنْفَقْتُمْ مِنْ نَفَقَةٍ (څخه تر) وَمَالِلظّٰلِمِيْنَ مِنْ اَنْصَارٍ (پوری) په څه قسم خرڅ کولو کې تول خرڅونه راغله ، هغه خرڅونه هم په کوموکې چی دذکر سوو ټولو شرطونو لحاظ ساتل سوی وی اوهغه هم په کوموکې چی دټولو يادځينو لحاظ نه وی ساتل سوی ، مثلاً دالله ﷻ په لاره کې نه وی ، بلکه په کار دګناه کې

وی یا ریا په کښې شامله وی سوی یاخرځ وکی بیا احسان پراچوی یاحلال اوښه مال نه وی دغه شان دنذرپه عام والی کی ټول نذرونه راغله ، مثلاً دمالی عبادت نذر (منخته) وی ، اوپه دی مناسبت سره یی دانفاق سره نذر راوړی دی ، یا دبدنی عبادت نذر وی ، بیا هغه مطلق او یا په یوکار پوری پیوست وی بیایی دا پوره کړی وی او مقصود ددی وینا څخه دا دی چی الله ﷻ ته ددی ټولو شیانو علم دی ، هغه به ددی جزا ورکړی او ددی اوزَونه یی ځکه وکړه چی دمقرره شرطونو دلحاظ ساتلو طرف ته دخلکو مینه پیدا سی او ددی په لحاظ نه ساتلو وبیرول سی ، او دبی ځایه کار کوونکو خلکو څخه هغه خوك مراد دی چی دضروری شرطونو لحاظ نه ساتی نو دوی ته یی ښکاره سزا واوروله .

إِنْ تُبْدُوا الصَّدَقَاتِ فَنِعِمَّا هِيَ (څخه تر) وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ .

(پوری) په ظاهره دا آیت فرض اونفل ټولو صدقوته شامل دی اوپه ټولوکی پټوالی ښه دی په دی کی دینی مصلحت هم دی چی ریاء په کښی نه وی اخیستونکی هم نه شرمیږی او ددنیا خیرپه کښی هم دی ، چی دمال اندازه یی عامو خلکو ته نه لګیږی ، اودپټ خیرات ورکولو ښه والی فی نفسه (ذاتی) دی ، نو که په یوځای کی په څه وجه سره لکه دتهمت دلیری کولو په وجه یادنورو خلکو دی طرف ته دمخ کولو دپاره خیرات په ښکاره ورکول ددغه ښه والی سره څه منافات نه لری ، یعنی ښه والی به یی په ځای وی يُكَفِّرُ عَنْكُمْ مِنْ سَيِّئَاتِكُمْ : دګناهونو رژیدل په پټ والی سره خاص نه دی ، یوازی په دی خبره باندی دخبرولو دپاره دلته په اخفاء (پټ) سره ذکر وکی چی که په پټ ورکولوکی یی تاسی ته څه ظاهری فائده په نظر را نه سی ، نو په دی خفګان مه کوه ځکه چی ستاسی ګناهونه الله ﷻ معاف کوی ، او دا ستاسی دپاره یوه لویه فائده ده .

لَيْسَ عَلَيْكَ هُدَاهُمْ (څخه تر) وَأَنْتُمْ لَا تُظْلَمُونَ (پوری) په دی آیت کی دا وښوول سوه چی نیت هم ستاسی په اصل کی دخپلی فائدی دحاصلولو دی او په حقیقت کی به هم فائده ستاسی وی ، نو بیاولی دی زیاتی خبروته ګوری چی دا فائده دی هم خاص په دی طریقه حاصله سی چی صدقه دی خاص مسلمان ته ورکړل سی کافر ته دی ورنه کړل سی .

دلته په دی خبره هم پوه سه چی ددی صدقی څخه مراد نفلی صدقه ده چی ذمی کافر ته یی هم ورکول جائز دی ، واجب صدقه ورڅخه مراد نه ده ، ځکه چی واجب صدقه ماسوا دمسلمان څخه بل چاته ورکول جائز نه دی (مظهری)

مسئله: حربی کافر ته هیڅ قسم صدقه او نور ورکول جائز نه دی .

مسئله : کافر ذمی یعنی غیر حربی ته یوازی زکوٰۃ او عشر ورکول جائز نه دی او نوری واجب صدقی او نفلی صدقی ورکول ورته جائز دی ، او په آیت کی زکوٰۃ دا خل نه دی .

لِلْفُقَرَاءِ الَّذِينَ أُحْصِرُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ (څخه تر) فَإِنَّ اللَّهَ بِهِ عَلِيمٌ (پوری) دلته دفقیرانو څخه مرادهغه ټول

خلک دی کوم چی ددینی شغل په وجه سره بل څه کار نه سی کولی (یعنی په دینی کارونو کی مشغوله وی کار او روزګار ته نه خلاصیږی)

يَحْسَبُهُمُ الْجَاهِلُ اَغْنِيَاءَ مِنَ التَّعَفُّفِ : ددی آیت څخه معلومه سوه چی که یو فقیر قیمتی کپړی اغوستی وی نو په دی وجه هغه ته غنی نه سی ویل کیدی بلکه ده ته به فقیر ویل کیږی او داسی سړی ته به زکوٰة ورکول هم صحیح وی ، تَعْرِفُهُمْ بِسِيمَاهُمْ : ددی څخه معلومه سوه چی په نښنو اونښانو لیدلو سره حکم لګول به هم صحیح وی (قرطبی) نو په دی وجه که یو مړی په داسی شکل سره پیدا سو چی زنار (لکتایی) یی په غاړه وه اوسنت سوی هم نه وو ، نو دی به دمسلمانانو په مقبره کی نه ښخیږی (قرطبی)

لاَ يَسْئَلُوْنَ النَّاسَ اِلْحَافًا : ددی آیت څخه په ظاهره داسی معلومیږی چی دی دسوال کولو په وخت کی په چا پوری نه مښلی خو نه مښتونکی هم په دی کی دا خل دی ورڅخه وتلی نه دی چی دځینو حضراتو هم دارنګه قول دی ، لیکن دجمهورو علماؤ په نزد یی معنٰی دا ده چی بالکل سوال نه کوی ، لاَنَّهُمْ مُتَعَفِّفُوْنَ عَنِ الْمَسْاَلَةِ عِفَّةً تَامَّةً (قرطبی) (یعنی دوی ځان ساتی دسوال څخه په پوره ځان ساتلو سره)

اووم آیت اَلَّذِيْنَ يُنْفِقُوْنَ اَمْوَالَهُمْ بِاللَّيْلِ وَالنَّهَارِ : په دی آیت کی دهغه خلګو دلوی ثواب اوښه والی بیان دی چی دالله ﷻ په لاره کی یی خرڅ کول عادت وی ، په ټولو حالاتو او وختونو کی په شپه کی او په ورځ کی په پټه اوپه ښکاره په هره طریقه سره یی دالله ﷻ په لاره کی خرڅ کوی ، په دی کی یی دا خبره هم وښووله چی دصدقی او خیرات دپاره څه وخت مقرر نه دی ، نه په کښبی دشپی څه مقرروالی سته او نه دورځی ، دغه شان په پټه اوښکاره دواړو طریقو سره دالله ﷻ په لاره کی دخرڅ کولو ثواب دی خوپه دی شرط چی په اخلاص سره یی خرڅ کوی نوم نمایش یی مقصود نه وی ، دپټ خرڅ کولو ښه والی هم ترډې حده پوری دی چی دښکاره خرڅ کولو دپاره څه خاص ضرورت نه وی اوکوم ځای چی دښکاره کولو ضرورت وی هلته په ډاګه خرڅ کول ښه دی .

روح المعانی په حواله دابن عساکر رحمه الله نقل کوی چی حضرت صدیق اکبر رضی الله عنه څلویښت زره دیناره دالله ﷻ په لاره کی داسی خرڅ کړه چی لس زره یی دورځی لس زره یی دشپی اولس زره یی په پټه اولس زره یی په ښکاره ورکړه ، ځینو تفسیر لیکونکو ددی آیت شان نزول هم دغه واقعه دحضرت صدیق اکبر رضی الله عنه بیان کړې ده ، ددی دشان نزول متعلق نور هم مختلف قولونه دی .

اَلَّذِيْنَ يَاْكُلُوْنَ الرِّبٰوا لَا يَقُوْمُوْنَ اِلَّا كَمَا يَقُوْمُ الَّذِيْ يَتَخَبَّطُهُ الشَّيْطٰنُ مِنَ

کوم خلق چی خوری سود نه به پورته کیږي په قیامت کی مګرڅنګه چی پورته کیږي هغه سړی چی حواس یی بی کاره کړی وی پیریانو .

الْمَسِّ ۚ ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ قَالُوْٓا اِنَّمَا الْبَيْعُ مِثْلُ الرِّبٰوا ۘ وَاَحَلَّ

په مبتلو ور پوري ، دا حال يې په دې وجه دې چې دوی وايي چې سوداګري هم دسود په شان ده اوحلاله کړې ده

اللّٰهُ الْبَيْعَ وَحَرَّمَ الرِّبٰوا ۚ فَمَنْ جَآءَهٗ مَوْعِظَةٌ مِّنْ رَّبِّهٖ

الله تعالی بيع ، اوحرام کړی يې دی سود ، پس چاته چې ورسيدې نصيحت ، دخپل رب دطرف څخه

فَانْتَهٰى فَلَهٗ مَا سَلَفَ ۚ وَاَمْرُهٗٓ اِلَى اللّٰهِ ۚ وَمَنْ عَادَ فَاُولٰٓئِكَ

پس دې منع سو نو ده لره دې کوم چې تير سوی دی ، او معامله دده حواله ده الله ته ، اوڅوک چې بياواخلي سود

اَصْحٰبُ النَّارِ ۚ هُمْ فِيْهَا خٰلِدُوْنَ ﴿٢٧٥﴾ يَمْحَقُ اللّٰهُ الرِّبٰوا وَيُرْبِي

پس دغه خلق دوزخ والادي ، دوی به په دې کی هميشه وی ، ورکوی الله پاک سود اوزياتوی

الصَّدَقٰتِ ۚ وَاللّٰهُ لَا يُحِبُّ كُلَّ كَفَّارٍ اَثِيْمٍ ﴿٢٧٦﴾ اِنَّ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا

خيرات او الله تعالی نه دی خوشحاله دناشکره ګناه ګارڅخه ، کوم خلق چې ايمان راوړی او

وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ وَاَقَامُوا الصَّلٰوةَ وَاٰتَوُا الزَّكٰوةَ لَهُمْ

عمل کوی نيک او قائم ساتی لمونځونه او ورکوی زکوٰة د دوی دپاره

اَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ ۚ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُوْنَ ﴿٢٧٧﴾

دی ثواب د دوی په نزد درب د دوی ، او نه په دوی بيره ده او نه به دوی غمجن وی.

يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوا اتَّقُوا اللّٰهَ وَذَرُوْا مَا بَقِيَ مِنَ الرِّبٰوٓا اِنْ

ای مؤمنانو ، وبيريږي دالله څخه اوپاته کړی څه چې پاته سوی وی سود که

كُنْتُمْ مُّؤْمِنِيْنَ ﴿٢٧٨﴾ فَاِنْ لَّمْ تَفْعَلُوْا فَاْذَنُوْا بِحَرْبٍ مِّنَ اللّٰهِ

يقين وی ستاسی په وينا دالله پاک ، پس که نه پاته کوی نو تيار سی جنګ ته دالله سره

وَرَسُوْلِهٖ ۚ وَاِنْ تُبْتُمْ فَلَكُمْ رُءُوْسُ اَمْوَالِكُمْ ۚ لَا تَظْلِمُوْنَ

اود رسول دهغه سره ، او که توبه کوی نو تاسی لره دی ، اصل مال ستاسی مه تاسی په چا ظلم

وَلَا تُظْلَمُونَ ﴿٢٧٩﴾ وَإِنْ كَانَ ذُو عُسْرَةٍ فَنَظِرَةٌ إِلَىٰ مَيْسَرَةٍ ۚ

کوی اونه دی خوك په تاسی ، او که وی تنکدسته نو مهلت ورکول په کار دی ، دفراخی پوری

وَأَنْ تَصَدَّقُوا خَيْرٌ لَكُمْ ۖ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٢٨٠﴾ وَاتَّقُوا يَوْمًا

اوکه ورته یی وبخښئ نو ډیره ښه ده تاسی دپاره که تاسی پوهیږئ ، او بیره کوی دهغه ورځی

تُرْجَعُونَ فِيهِ إِلَى اللَّهِ ۖ ثُمَّ تُوَفَّىٰ كُلُّ نَفْسٍ مَا كَسَبَتْ

څخه چی واپس به سی په کی الله طرف ته ، بیا به پوره ورکړل سی هر سړی ته څه چی ده کټلی وی

وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴿٢٨١﴾

او په دوی به ظلم نه وی.

لنډتفسیر: کوم خلک چی سود خوری (یعنی سود اخلی) نه به پورته کیږی (په قیامت کی دقبرونو څخه) مګر څنګه چی پورته کیږی داسی سړی چی شیطان لیونی کړی وی په مسه کولو سره (یعنی حیران اوبی هوده) دا سزا یی ځکه ده چی دی (سود خورو) خلګو (دسود دحلالیدو په دلیل کی) ویلی وه چی تجارت هم دسود په شان دی (ځکه چی په دی کی هم مقصد نفع حاصلول وی ، اوتجارت خویقیناً حلال دی ، بیا سود هم چی ددی په مثل دی په کار ده چی حلال وی) حال دا دی چی (په دواړو کی ښکاره فرق دی چی) الله ﷻ (کوم چی دحکمونو مالك دی) تجارت حلال کړي دی اوسود یی حرام کړي دی (تردی زیات به بل څه فرق وی) نوکوم سړی ته چی دده درب دطرف څخه (په دی باره کی) نصیحت ورسیدی او دی (ددی سود دکار څخه او ددی کفر دوینا څخه یعنی دحلال ورته ویلو څخه) واپس سو (یعنی حرام یی وګڼی او اخیستل یی هم پریښوول) نوڅه چی (ددی حکم تر راتلو) مخکی (اخیستل) سوی دی هغه دده سوه (یعنی په ظاهره دشریعت په بنا دده توبه قبوله سوه او اخستی مال دده ملکیت دی) او (باطنی) معامله دده (چی ده دزړه داخلاصه توبه کړي ده اوکه منافقانه توبه یی کړي ده دا) خدای ﷻ ته حواله ده (که په زړه سره یی توبه کړی وی نو دالله ﷻ په نزد به فائده مند وی او که نه وی نوبیا هیڅ هم نه ده ، اوتاسی ته دبدګمانی څه حق نسته) اوکوم سړی چی (دا نصیحت واوری هم او دی وینا اوکارته) بیا راوګرځی نو (په وجه ددی چی دده دا کار په خپله ګناه کبیره (لویه ګناه) ده) دا خلک به دوږخ ته ځی (او په دی وجه چی ددوی داوینا کفر دی په دی وجه به) دوی په دی (دوږخ) کی همیشه اوسی (اوکه څه هم په سود اخیستو سره فی الحال دمال زیاتوالی په نظر راځی لیکن آخرکار) الله ﷻ سود ورك کوی (کله

خو په دنیاکی هم تول بربادسی اوکه نه وی نو په آخرت کی خو یقینی برباد دی ځکه چی هلته به په ده عذاب وی) او (ددی په خلاف صدقه په ورکولو سره ګواکی فی الحال مال کمیدل په نظر راځی ، لیکن آخرکار الله ﷻ صدقی زیاتوی (کله خو په دنیاکی هم که نه وی نوپه آخرت کی خویقینًا زیاتیږی ځکه چی هلته به ده ته ډیر ثواب حاصلیږی لکه په پورته آیتونوکی چی تیرسوی دی) اوالله ﷻ نه خوښوی (بلکه بد یی ګنی) یوڅوك کفر کونکی (کوم چی داسی دکفر کلمی دخولی څخه باسی او دغه شان نه خوښوی) څوك دګناه کارکوونکی (چی د ذکر سوی کار یعنی دسودپه شان لوی لوی ګناهونه کوی) بیشکه کومو خلګو چی ایمان راوړی او دوی نیك کارونه وکړه او (خاص کر) دلمانځه پابندی یی وکړه اوزکوٰة یی ورکی ، د دوی دپاره به د دوی ثواب وی د دوی درب په نزد او (په آخرت کی به) په دوی څه بیره (واقع کیدونکی والا) نه وی او نه به دوی (دڅه مقصود په فوت کیدو سره) غمجن وی .

ای ایماندارو! دالله ﷻ څخه وبیریږی اوڅه چی دسود بقایا ده دا پاته کی ، که چیری تاسی ایماندار یاست (ځکه چی دایمان تقاضا دا ده چی دالله ﷻ حکم ومنل سی) بیاکه تاسی (په دی عمل) ونه کی نو خبر واوری دجنګ دالله ﷻ دطرفه او دهغه درسول ﷺ دطرفه (یعنی ستاسی خلاف به جهاد وی) اوکه تاسی توبه وباسی نوتاسی ته به ستاسی اصل مالونه ورسیږی (تردی قانون وروسته) نه دی تاسی په چا ظلم وکی (چی تراصل مال تاسی زیات ورڅخه واخلی) اونه به په تاسی څوك ظلم وکی (چی ستاسی اصل مال هم در نه کی) اوکه چیری (دقرض دار) لاس تنګ وی (په مقرر وخت یی نه سی درکولی) نو (ده ته) دمهلت ورکولو حکم دی ترآسانتیا پوری (یعنی چی کله دی دادا کولو قابل سی) اودا (خبره) چی (بالکل) یی معاف کی دا ډیره ښه ده ستاسی دپاره که چیری تاسی (ددی دثواب څخه) خبریاست .

او (مسلمانانو) دهغه ورځی څخه وبیریږی په کومه کی به چی تاسی (تول) الله ﷻ ته دپیشی دپاره را وستل سی ، بیابه هرسړی ته دهغه کړی (یعنی دهغه بدله) پوره ورکړل سی اوپه دوی به هیڅ قسم ظلم نه وی (نوتاسی دپیشی دپاره خپله کارګذاری صحیح او برابره ساتی اوڅه قسم خلاف ورزی مه کوی)

معلومات اومسئلي: په دی آیتونوکی دسود حراموالی او ددی داحکامو بیان شروع سوی دی دا مسئله په خو اړخونو سره ډیره مهمه او ضروری ده ، یو طرف ته په سود اور یا باندی دقرآن شریف اواحادیثو سختی سختی سزاګانی اوبل طرف ته ددنیاپه کارو بار کی ددی یولازمی حصه جوړیدل او ددی څخه دخان خلاصولو دمشکلاتو یوه اوږده مسئله ده او په ډیرو اړخونو سره په دی باندی غور کول دی .

اول په دی باره کی دقرآن دآیتونو صحیح تفسیر او دصحیح احادیثو په رڼاکی دا مقررول چی دقرآن او سنت په اصطلاح کی ربا څه شی دی ؟ اوکومو کومو معاملوته شامله ده او ددی په حراموالی کی کوم حکمت او مصلحت دی او ددی څه قسم نقصانونه دی ؟

درهم حیثیت ددی عقلی اومعاشی دی چی آیاپه حقیقت کی ربوٰ داسی شی دی چی ددنیا دکاروبار

دترقی ضمانت ورکوی اوکه دا ختم سی نولازمی نتیجه یی دتجارت او عام کاروبار تباهی ده اویاکه دا ټولی خبری پوازی دخدای ﷻ او دآخرت څخه دغافله دماغو دخانه جوړشی دی ، کنه بغیر ددی څخه هم ټولی دژوندی مسئلی حل کیدی سی او نه دا چی یوازی مشکلات حل کیدی سی ، بلکه په دنیاکی کاروباری امن اوتسلی دسود په پرینښوولو موقوفه ده او دا چی ددنیا دکاروباری تکلیفونو ترټولو لوی سبب سود او ربو'ده .

دا دوهم بحث یومعاشی اواقتصادی مسئله ده چی ترڈی لاندی ډیر زیات اصولی اوفرعی بحثونه دی چی تعلق یی دقرآن دتفسیرسره نسته ، په دی وجه به دلته یوازی پر مخکنی مسئله بحث کیږی چی هغه هم ډیره اوږده ده .

دا شپږ آیتونه دی چی دسود دحرام والی اواحکامو بیان دی ، په دی کی د اول آیت په اوله جمله کی دسود خورو دبیکاره انجام اوپه قیامت کی د دوی دشرم اوګمراهی بیان دی فرمایی کوم خلګ چی سود خوری هغوی به نه سی پورته کیدی مګر لکه څنګه چی پورته کیږی هغه سړی چی شیطان ورپوری مښتی وی اولیونی یی ورڅخه جوړ کړی وی ، په حدیث شریف کی دی چی دپورته کیدو څخه مراد په قیامت کی دقبر څخه پورته کیدل دی چی سود خور کله دقبر څخه پورته کیږی نو دپاګل اولیونی په شان به پورته کیږی لکه دچا څخه چی شیطان لیونی جوړ کړی وی .

ددی جملی څخه یوه خبره دا معلومه سوه چی دپیریانو اوشیطانانو په اثر سره انسان بی هوښه یالیونی کیدی سی ، او دتجربه کونکو پرلپسی تجربی په دی شاهدی دی ، اوحافظ ابن قیم جوزی رحمه الله لیکلی دی چی طبیبانو او فلاسفه وو (حکیمانو) هم دا خبره منلی ده چی مرګی ، بی هوښی یالیونتوب دډیرو وجهو څخه کیدی سی ، په دی کی ځینی وخت دپیریانو اوشیطانانو اثرهم ددی سبب وی ، کومو خلګو چی ددی څخه انکارکړي دی ، دهغوی سره بغیر دظاهری ناممکن والی څخه بل څه دلیل نسته (یعنی دوی وایی چی دا نه سی کیدی چی پ... یاشیطان دی هم په چا داسی اثر واچوی)

بله دغور قابله خبره دا ده چی قرآن دا نه دی فرمایلی چی سودخوربه په قیامت کی پاګل یالیونی جوړسی راپورته به سی ، بلکه دلیونتوب یابی هوښی یوخاص شکل یی ذکر کی داسی چی لکه شیطان چی په چا پوری مښتی وی اولیونی کړی یی وی ، په دی کی شاید دی طرف ته اشاره ده چی بی هوښه اولیونی خو ځینی وخت چپ چاپ هم پروت وی ، نو د دوی به دا حال نه وی ، بلکه دوی به دسودایی په شان پرتی اوګډودی وایی او دلیونوپه شان حرکتونه به کوی چی په دی سره به دوی پیژندل کیږی (چی داپه دنیاکی سود خوړونکی وو)

اوشایدچی دی طرف ته په کښی هم اشاره وی چی دناجوړه کیدو یابی هوښه یالیونی کیدو څخه وروسته دبنده حواس بالکل باطل سی او دی بیاپه هیڅ شُدبُد کی نه وی او په خپل تکلیف یاسختی

باندی بیا خبر نه وی ، نو د دوی به دا حال نه وی ، بلکه د دوی حال به دپیری یاشیطان وهل سوی په شان وی چی په خپله سختی اوتکلیف به پوهیږی ، اوس دلته دی خبری ته فکر کول په کار دی ، چی په جرم او دهغه په سزا کی مناسبت په کار وی ، دالله ﷻ دطرفه چی کومه سزا یوسړی یاجماعت ته ورکول کیږی دیوه جرم په مقابله کی هغه یقیناً ددغه جرم سره مناسبه وی په دی وجه به سود خواره په محشر کی دسودایانو په شان څکه راپورته کوی چی دوی دروپو اوپیسو په حرص کی دومره بی هوښه وه چی نه یی په چا غریب رحم راتلی اونه ورته څه شرم دریدی ، دی کله چی په دنیاکی په حقیقت کی بی هوښه وو ، دمال په حرص کی ، نو په دی وجه په محشر کی هم په دی حالت کی اوتړ اوسودایی راپورته سو ، یاداسزا څکه ورته ورکړل سوه چی په دنیاکی ده خپله بی عقلی دعقل په رنګ کی ظاهره کړه چی تجارت اوسود یی برابر کړل نو په دی وجه دی بی عقله راپورته کړل سو .

دلته دا خبره هم دیاد ساتلو قابله ده چی په آیت کی ذکر دسود خوړلو دی اومراد ورځخه مطلق سود اخیستل او ددی استعمالول دی برابره خبره ده که په خوراك کی یی استعمال کی یاپه جامه کی یاپه کور او دهغه په سامان کی ، لیکن خوړل یی ورته څکه وویل چی کوم شی وخوړل سی دهغه دواپس کولو بیا هیڅ صورت نه وی په خلاف دنورو ضرورتونو داستعمال څخه چی هغه واپس کیدی سی ، په دی وجه پوره قبضی اوتصرف ته خوړل ویل کیږی او دا نه یوازی دعربی ژبی بلکه دپښتو فارسی اُردو اونورو اکثرو ژبو دا محاوره ده چی کوم شی مکمل قبض سی هغه ته خوړل وایی .

تردی وروسته په دوهمه جمله کی یی دسود خورو ددی سزا وجه بیان کړي ده ، چی دی خلکو دوه جرمونه وکړه ، یو یی په ذریعه دسود حرام مال وخوړی ، دوهم یی دا حلال وګڼی او دی ته دحرام ویونکو په جواب کی یی دا وویل چی اخیستل خرڅول خو هم دسود په شان دی لکه څنګه چی دسود په ذریعه فائده حاصلول کیږی ، دغه شان اخستل خرڅول هم دفائدی اونفعی دپاره وی ، نوکه سود حرام وی بیا خو اخیستل خرڅول دی هم حرام سی ، اوحال دا دی چی دی ته خوهیڅ څوك هم حرام نه وایی ، دلته په ظاهره خو په کار داوه چی خلکو داسی ویلی چی سود هم په مثل دبیع دی نو چی بیعه حلاله ده نو سود هم حلال په کار دی ، لیکن دوی دخبری طرز بدل کی په حرام ویونکو پوری یی یوټوقه وکړه چی تاسی سود ته حرام وایاست نو بیع ته هم حرام ووایاست .

په دریمه جمله کی ددی خلکو ددی خبری جواب الله ﷻ دا ورکی چی دا خلګ بیع دسود په شان ګڼی او دهغه سره یی برابر وی ، حال دا دی چی دالله ﷻ دحکم مطابق په دی دواړوکی دمځکی اوآسمان فرق دی چی الله ﷻ یو حلال کړی اوبل یی حرام کړي دی ، بیادواړه څنګه برابرکیدی سی .

په دی جواب کی دا خبره دغور قابله ده چی ددی خلکو اعتراض په عقلی طور وو، چی کله د دواړو معاملو مقصد نفع اوګټل دی ، نو د دواړو حکم یو په کار دی الله تبارك وتعالی د دوی دعقلی

اعتراض جواب په عقلي طور دفرق په ښکاره کولو ورنه کی ، بلکه په حاکمانه اندازکی یی دا جواب ورکی چی مالك دملك اوحکومت الله ﷻ دی هغه دهرشی نفع اوضرر ښه اوبد ډیرښه پیژنی نوهرکله چی هغه یو حلال او بل حرام کی نو پوه سی چی کوم شی هغه حرام کړي دی په هغه کی به ضرورخه نقصان ضرر اوخه بیکاره والی وی ، برابره خبره ده که عام خلګ په پوهیږی اوکه نه ، ځکه چی ددی تول مخلوق په پوره حقیقت او په نفع او ضرر یی یوازی هغه خبردار اوپوه بادشاه پوهیږی دچادعلم څخه چی دجهان یوه ذره هم پټه نه ده ، ددنیا مخلوق او سړی خو په خپلو ښو بدو پوهیدی سی خودټولی دنیاپه نفع اونقصان نه سی پوهیدی او نه یی په احاطه کی را وستلای سی خینی شیان داسی وی چی هغه دیو تن یاجماعت دپاره خو فائده مند وی ، مګر دټول قوم یاټول ملك دپاره په هغه کی نقصان وی ترډی وروسته په دریمه جمله کی دا ارشاد دی چی دسود ترحراموالی مخکی چی کوم سړی کوم مال جمع کړی وو لیکن کله چی سودحرام سو نوکه دآئنده دپاره ده توبه وکړه او راوګرځیدی ورڅخه ، نو ترډی مخکی جمع کړی مال دشرع په ظاهری حکم سره دده سو او دده دباطن معامله چی په زړه سره ورڅخه منع سوی دی اوکه منافق دی نو دده دا معامله خدای ﷻ ته حواله ده .

که په زړه سره یی توبه کړی وی نو دالله ﷻ په نزد فائده منده ده اوکه دزړه څخه یی توبه نه وی نوبیاهیڅ نه ده، عاموخلګوته ورباندی دبدګمانی کولوحق نسته اوکوم سړی چی نصیحت واوری اوبیاهم ددغه ویناوکارطرف ته راوګرځیږی ، نوکله چی داکار (سود خوری) ګناه ده ، دا خلګ به دوږخ ته ځی ، اوکله چی د دوی دا خبره چی سود په مثل دبیع حلال دی دا کفر دی په دی وجه به دوی په دوږخ کی همیشه وی .

په دوهم آیت کی چی کوم ارشاد دی چی الله ﷻ سود خرابوی او صدقی زیاتوی ، دلته دسودسره دصدقو ذکر په یوخاص مناسبت سره راوړل سوی دی چی سود اوصدقی دواړه دیو بل ضددی اونتیجی یی هم دیوبل څخه خلاف اومتضاد دی اوپه عام طور سره ددی دواړو کارونو دکوونکو خیالات هم دیوبل څخه خلاف اومتضادوی اوغرضونه اونیتونه یی هم دیوبل څخه جلا جلا وی .

په حقیقت کی یی تضاد اوخلاف دا دی چی په صدقه کی بغیر دڅه بدلی څخه خپل مال نورو ته ورکول کیږی اوپه سود کی بغیر دڅه بدلی اومعاوضی څخه دبل مال اخیستل کیږی ، ددی دواړو کارونو دکوونکو نیت اوغرض ځکه دیو بل څخه جلا وی چی صدقه کوونکی محض دالله ﷻ درضا حاصلولو او دآخرت دثواب دپاره دخپل مال کمولو یاختمولو فیصله کوی اوسود اخیستونکی په خپل موجوده مال باندی دناجائز زیاتوالی خواهشمند وی ، او دنتیجو یعنی دانجام تضاد اوخلاف یی دقرآن کریم ددی آیت څخه ښکاره سو چی الله ﷻ دسود دګټلی مال څخه ګواکی دهغه برکت خرابوی یاهغه دسودمال ختموی او دصدقه کوونکی مال یادهغه برکت زیاتوی چی حاصل یی داسی چی دمال

دحرص کوونکی خو مقصد پوره نه سی او دالله ﷻ په لاره کی دخرځ کوونکی چی دخپل مال په کمیدو خوشحاله وو دده په مال کی برکت راسی او مال اوفائدی ورته زیاتی حاصلی سی.
دلته داخبره دغورکولوقابله ده چی په آیت کی دسوددورکیدواودصدقوزیاتیدوڅه مطلب دی؟ ځینی تفسیرلیکونکی فرمایی چی داورکیدل اوزیاتیدل دآخرت سره تعلق لری چی دسودخورمال به په آخرت کی دده هیڅ په کارورنه سی بلکه دغه مال به دده دپاره عذاب جوړسی او دصدقی او خیرات کوونکی مال به دده دپاره په آخرت کی دهمیشه نعمتونو او راحتونو سبب جوړ سی او دا بالکل ښکاره خبره ده هیڅ شك شبهه نسته په کښی او عام مفسرین رحمهم الله (تفسیر لیکونکی) فرمایی چی دسود ورکیدل او دصدقو زیاتیدل دآخرت دپاره خودی لیکن ددی څه نښانی په دنیاکی هم لیدلی کیدی سی.
سود چی په کوم مال کی شامل سی ځینی وخت خو هغه مال په خپله هلاك او برباد سی او هغه زوړمال هم دخان سره لاهوکی ، لکه چی دسود اوستی په بازارونوکی همیشه خلگ وینی چی لوی لوی کروړپتیان دسترگو په رپ کی ډیوالی اوفقیران جوړ سی ، په بی سوده تجارت کی هم نفع اونقصان کله کله وی او ډیر سوداگران ځینی وخت تاوان هم وکی خو داتاوان داسی تاوان نه وی لکه دسود خورو چی نن کروړپتی وی او صبا دپیسی محتاج وی ، دا یوازی دسود اوستی په بازارونو کی وی او دتجربه کوونکو بی شماره خبری په دی باره کی مشهوری دی چی دسود مال که فوری طور څومره زیات هم سی خو اکثره ناپائیداره او ختمیدونکی وی چی فائده یی اولاد اونسلونو ته رسیږی ، اکثر څه ناڅه آفت راسی او دا برباد کی ، حضرت معمر رحمه الله فرمایی چی مونږ دمشرانو څخه او ریدلی دی چی په سود خور څلوینبت کاله نه وی تیرسوی چی په مال کی محاق (کمیدل) شروع سی.
اوکه په ظاهری طور یی مال برباد اوضائع هم نه سی خو دفائدو اوبرکتونو څخه یی محرومی یقینی او لازمی ده ، ځکه چی دا خبره څه پټه نه ده چی سره اوسپین په خپله څه دکار شی نه دی په دی نه لوږه دفع کیږی اونه تنده په ماتیږی اونه دگرمی اویخنی څخه دخلاصیدو دپاره غوړول یا اغوستل کیږی ، اونه دکپړو اولوښو کار ورکولی سی او بیا ددی دحاصلولو دپاره چی څومره تکلیفونه اوسختی په ځان تیرول کیږی نو دیوه هوښیار سړی په نزد ددی څخه ماسوا نور هیڅ نه سی کیدی چی سره اوسپین ذریعه ده دداسی شیانو دحاصلولو چی په هغه دانسان ژوند ښه کیدی سی او دی دراحت اوعزت ژوند په تیر کړای سی او دانسان دا فطری خواهش وی چی دا راحت او عزت ځنگه چی ده ته حاصل دی دده اولاد او متعلقینو ته دی هم حاصل وی.
دا هغه شیان دی چی دمال دولت فائدی اوثمری ورته ویل کیږی نو ددی په نتیجه کی دا ویل صحیح دی چی کوم سړی ته دا فائدی او ثمری حاصلی سوی نو دهغه مال په یوحثیت سره زیات سو که څه هم چی په لیدو کی کم وی، اوچاته چی دا فائدی اوخوندونه حاصل نه سی نو دده مال په یوحیثیت سره

ورك اوكم سو كه څه هم چې دسترګو په نظر كې ډير ښكاري.

چې په دې خبره پوه سوې نو اوس دسودې كاروبار كوونكو اوصدقې اوخيرات كوونكو دكارونو جائزه واخلئ ، نو دا خبره به درته ښكاره سي چې دسودخور مال كه څه هم چې زياتيدونكې په نظر راځي ليكن دغه زياتيدل داسې دي لكه ديو انسان په بدن چې پړسوب او نور راسي نو دپړسوب زياتوالې كه څه هم دبدن زياتوالې دي ليكن يو هوښيار سړې هم دا زياتوب نه خوښوي ځكه چې دي پوهيږي چې دا زياتوب دمرګ استاذي دي ، نو دغه شان كه دسود خور مال هرڅومره زيات سي خو دمال دفائدو اوخوندو يعني دراحتونو اوعزتونو څخه هميشه محرومه وي.

دلته به شايدچې ځيني خلګوته دا شك راځي چې نن صبا خو سودخواره په لويو لويو راحتونو اوخوندونو كې وي ، دكوټو اوښكلو مالكان دي دعيش اوآرام ټول سامان ورته حاصل دي دخوړلو چيښلو اغوستلو داوسيدلو ټول ضروري سامانونه بلكه دعيش او عشرت اوفضولياتو ټول هرڅه ورته حاصل دي دنوكر چاكر شان اوشوكت ټول سامان ورته موجود دي ، ليكن كه ښه فكر وسي نو هرسړې به پوه سي چې په سامان دراحت اوپه عين راحت كې لوي فرق دي ، دراحت سامان خو په كارخانو كې جوړيږي ، او په بازارونو كې خرڅيږي او دسرو اوسپينو په بدله كې حاصليدی سی ، ليكن راحت چې دڅه شي نوم دي اوڅه ته چې ويل كيږي هغه نه په يو كارخانه كې جوړيږي نه په يوه منډي كې خرڅيږي هغه يو داسې رحمت دي چې نيغ په نيغه دالله ﷻ دطرفه وركول كيږي ، داځيني وخت دزرګونو سامانونو سره سره هم نه حاصليږي، دخوب دا آرام داسې دي چې ددې دحاصلولو دپاره خو دا كول كيږي چې ترښه لاښه مكان ورته جوړسي دهوا او رڼا ښه پوره انتظام په كښې كول كيږي اوښه ښائسته اوښكلي سامان اوبستر په كښې تيارول كيږي كټونه بستري اوبالښتان په كښې ترښه لاښه تياريږي خوكه دا هرڅه په كښې تياركې نو خوب به ورته راسي ؟ كه په تاسې په خپله يووخت داسې حالت نه وي راغلې نوپه زرګونو داسې خلګ موجود دي چې هغه به ووايي چې په دې سامانونو تيارولو كې خوب نسته چاته چې په څه وجه ياعارضه خوب نه ورځي يعني دخوب راحت ددې سامانونو په تيارولو سره هيڅكله نه سي حاصليدی ، دامريكې غوندې دمالدارو متمدن ملك دځينو راپوررونو څخه معلومه سوي ده چې هلته په سلوكې پنځه اويا كسان دخوب راوستونكو ګوليو دخوړلو څخه بغير نه سي بيده كېدې او ځيني وخت خو دا دخوب ګولي هم كارنه كوي ، دخوب سامان خو به دبازاره څخه واخستل سي، خو خوب په هيڅ قيمت هم دبازار څخه نه سي اخستل كيدی ، دغه شان دنورو راحتونو اوخوندونو حال دي چې سامان خويې په روپو اوپيسو دبازار څخه اخستل كيدی سي خو په خپله راحت اوخوند هيڅ ځاي هم په بازار كې نه سي اخستل كيدی.

په دې خبره ترپوهيدو وروسته دسودخورو دحال اندازه واخلئ د دوی سره به تاسې هرڅه ووينئ

خودآرام او راحت نوم به ورسره پیدا نه کی ، دوی به تاسی دخپلو یوکروړ روپو یو نیم کروړ کولو اویونیم کروړ دوه کولو په نشه کی داسی مست ووینی چی نه به ورسره دخپل خوراك چیښاك هوش وی اونه دخپل اهل اوعیال ، څو میلونه چلیږی څوجهازونه دبل ملك څخه راغله څوولاړه ، په دی سوچونو اوفکرونوکی سهار کیږی اوماښام کیږی ، افسوس چی دی لیونو دراحت سامان ته دراحت نوم ورکړي دی او په حقیقت کی ورڅخه راحت په میلونو لیری دی.

دا حال خو د دوی دراحت دی اوس یی عزت ته وګوری ، ددی خلګو زړونه سخت اوبی رحمه وی ، د دوی کسب دا وی چی دغریبانو دغریبی څخه او دکمزورو دکمزوری څخه فائده واخلی ، وینه یی وچیښی او خپل بدن په وپالی ، نو په دی وجه دا کیدی نه سی چی دخلګو په زړونوکی د دوی څه عزت او وقار وی دخپل ملك دبنوګانو او دشام دیهودیانو تاریخ ووایاست دهغوی حالات وګوری چی دهغوی ګلی سیفونه څومره دسرو اوسپینو او جواهراتو څخه ډکی وی ، لیکن ددنیاپه یوه کونج کی هم دانسانانو یوی طبقی دوی ته دعزت په نظر نه دی کتلی ، بلکه د دوی ددی کارلازمی نتیجه داسی چی دکمزورو اوغریبانو خلقوپه زړونوکی دوی ته بغض اونفرت پیداسی اونن صباخوددنیاټول جنګونه ددی بغض او نفرت نښانی دی ، دمحنت اوسرمایی جنګ په دنیاکی داشتراکیت او اشتمالیت نظر یی پیدا کړی ، دکمیونزم دورانیو سرګرمی هم ددی بغض اونفرت نتیجه ده چی دټولی دنیاڅخه یی دجنګونو اوجګړوپه وجه یو جهنم جوړ کړي دی ، دا حال خو یی دخپل راحت او عزت دی ، او په تجربه سره معلومه سوي ده چی دسودمال دسودخور دراتلونکو نسلونو ژوند هم نه خوندور کوی ، یا خو ګرسره دغه مال ضائع سی او یا دوی دحقیقی خوندو اوراحتونو څخه محرومه اوذلیل اوسی.

خلګ به دیورپ دسودخورو دمثال څخه شایدچی په دهوکه کی راځی چی هغوی خوټول ښه خوشحاله دی او نسلونه یی هم ښه په ترقی دی لیکن اول خو د دوی دخوشحالی یوسر سری خاکه (نقشه) می پیش کړه ، دوهم د دوی مثال داسی دی لکه سړی خور چی دنورو خلګو وینی وچښی خپل بدن په غټ پټ کی او داسی یو څوسړی خواره په یوه محله کی آبادسی اوتاسی څوك دی محلی ته بوزی او درته وښیی چی وګوره دا خلګ څنګه غټ پټ او صحت مند سوي دی ، لیکن یو هوښیار سړی چی دټول مخلوق دګټی خواهشمند دی هغه به یوازی دی محلی ته نه ګوری ، بلکه ددی په مقابله کی به هغه کلوته هم ګوری د دومو وینی ، دوی چیښلی وی او هغوی یی نیم مرده (نه مړه اونه ژوندی) جوړکړی وی ، په دی محلی او په دغه کلو نظر اچوونکی به هیڅکله ددی محلی په چاغیدو خوشحاله نه سی ، او دی به هیڅ ځای هم د دوی دی کار ته دانسانی ترقی ذریعه ونه وایی بلکه دی به د دوی دی عمل ته انسانی تباهی اوبربادی خامخا وایی.

ددی په مقابله کی دصدقو اوخیرات کوونکو حال ته وګوری هغوی به تاسی هیڅ ځای هم په مال پسی

دغه شان حیران اوسرگردان ونه وینی ، دوی ته که څه هم دراحت سامان ډیرکم حاصل وی ، لیکن تردغه ډیرو سامانونو دخاوندانو به ورته آرام راحت او دزړه سکون چی اصلی راحت دی ډیر زیات دوی ته حاصل وی او په دنیا کی به هرسړی دوی ته دعزت په نظر سره گوری .

یَمۡحَقُ اللّٰهُ الرِّبٰوا وَیُرۡبِی الصَّدَقٰتِ

خلاصه دا ده چی په دی آیت کی کوم ارشاد دی ، چی الله ﷻ سود ورك کوی اوصدقی زیاتوی دا مضمون خودآخرت په اعتبارسره بالکل صفا دی او ددنیاپه اعتبار سره هم ، که لږ په حقیقت دپوهیدو کوشش وسی نو بالکل ښکاره دی ، هم دا دی مطلب ددی حدیث په کوم کی چی نبی کریم ﷺ فرمایی .

اِنَّ الرِّبٰوا وَاِنۡ کَثُرَ فَاِنَّ عَاقِبَتَهٗ تَصِیۡرُ اِلٰی قُلٍّ .

یعنی سود که څه هم هرڅومره زیات سی مگر آخرکار نتیجه یی کموالی دی ، دا روایت په مسنداحمد او ابن ماجه کی ذکر دی .

دآیت په آخرکی ارشاد دی ، وَاللّٰهُ لَا یُحِبُّ کُلَّ کَفَّارٍ اَثِیۡمٍ : یعنی الله ﷻ نه خوښوی څوك کفرکوونکی او گناه کوونکی په دی کی اشاره ده دی خبری ته چی کوم خلگ سود حرام نه گڼی هغوی په کفرکی اخته دی او څوك چی دحرامو گڼلو سره بیا هم په هغه کی مبتلا او اخته وی هغه گناهکار اوفاسقان دی ، په دریم آیت کی دنیکانو صالحانو مسلمانانو مومنانو ذکر دی چی دلمانځه روژی پابندی کوی ، د دوی دلوی اجر اوثواب او دآخرت دراحتونو اوخوندو ذکر دی ، چونکه چی تردی په اولنی آیت کی دسود خورو دپاره دجهنم دعذاب او د دوی دذلت اوخواری ذکر راغلی دی نو دقرآن کریم دعام اسلوب (طریقی) په مطابق ددی سره سره یی دایمان اونیك عمل او دلمونځ او روژی دپابندی کوونکو دثواب او دآخرت د درجو ذکر وکی .

څلورم آیت ، یَا اَیُّهَا الَّذِیۡنَ اٰمَنُوا اتَّقُوا اللّٰهَ وَذَرُوۡا مَا بَقِیَ مِنَ الرِّبٰوا اِنۡ کُنۡتُمۡ مُّؤۡمِنِیۡنَ : ددی خلاصه دا ده چی دسود اوربٰو دحرمت ترنازلیدو وروسته چی کوم دسود رقمونه دچا په ذمه پاته وه دهغه ورکول اخیستل یی هم حرام کړه .

وضاحت : ددی دادی چی دسوددحرمت ترنازلیدو مخکی په عامو عربو کی دسود رواج خپورسوی وو ، ددی آیت څخه په مخکنیو آیتونو کی ددی منع راغله ، نو دعادت مطابق ټولو مسلمانانو دسود معاملی پریښوولی ، لیکن دځینو خلګو دسودپاته رقمونه دځینو خلګو په ذمه واجب الاداء وه ، په دی باره کی داسی واقعه پیښه سوه ، چی دبنی ثقیف او بنی مخزوم دیوبل سره دسود معامله وه اودبنی ثقیف دځه خلګو سودی مطالبه په بنی مخزوم باندی وه ، بنی مخزوم مسلمانان سوه ، نو داسلام ترراوړلو وروسته هغوی دسود رقم اداکول جائزنه گڼل ، بلی خواته دبنی ثقیف خلگو مطالبه شروع کړه ، ځکه چی دا خلگ مسلمانان سوی نه وه ، لیکن دمسلمانانو سره یی صلح کړی وه ، دبنی مخزوم خلگو

وویل چی په اسلام کی ترداخلیدو وروسته مونږ اسلامی گټه دسود په ادا کولو کی نه خرڅوو.
دا جګړه په مکه مکرمه کی ورپیښه سوه دغه وخت مکه فتح سوی وه ، دحضور ﷺ دطرف څخه دمکی امیر حضرت معاذ رضی الله عنه اوپه بل روایت کی عتاب بن اسید رضی الله عنه وو ، هغوی ددی جګړی فیصله دحضور ﷺ په خدمت کی دحکم معلومولوپه غرض ولیږله نوپه دی باندی دقرآن شریف دا آیت نازل سو ، چی لنډ مطلب یی دا دی چی ، په اسلام کی ترداخلیدو وروسته دسود ټول مخکنی معاملات ختم دی تیر سود به هم نه سی وصولولی یوازې راس المال (یعنی اصلی مال) به وصولولی سی .
دا اسلامی قانون رائج سونو مسلمانان خو ددی پابنده وه اوکومو غیر مسلمو قبیلو چی په طور دصلح او وعدی اسلامی قانون قبول کړی وو هغوی هم ددی پابندسوی وه ، لیکن ددی سره سره چی کله نبی کریم ﷺ دحجة الوداع (آخری حج) په خطبه کی ددی قانون اعلان وکی ، نو دا خبره یی هم ښکاره کړه چی دا قانون دچاخاص سړی یاقوم یادمسلمانانو دمالی فائدو ترمخه نه دی ، بلکه دټول انسانیت دتعمیر ګټی اوکامیابی دپاره جاری سوي دی ، په دی وجه مونږ ترټولو اول دمسلمانانو ډیر دسود رقمونه چی دغیر مسلمو په ذمه وه هغه پرېږدو، نو اوس به دوی دخپل سودی پاته رقم په پرېښوولو کی څه عذر نه کوی ، لکه چی په دی خطبه کی یی داسی وفرمایل .

اَلاَ اِنَّ كلَّ ربوٰا كَان فِي الـجاهلِيَّةِ موضوع عنكم كله ، لكم رءوس أموالكم لاَ تظلمون وَلاَتُظْلَمون ، واول ربوٰا موضوع رِبا العباس ابن عبد المطلب كله (ابن كثير بحواله ابن ابی حاتم)

دجاهلیت په زمانه کی چی کوم سودی معاملات سوی دی دټولو سود پرېښوول سو اوس به هرسړی ته خپل اصلی رقم ورکول کیږی ، نه به تاسی دزیاتی وصول کولوپه وجه په بل چاظلم کوی اونه به څوک ستاسی په اصل مال کی کمی کوی (په تاسی ظلم کوی)، اوترټولو اول چی کوم سود پرېښوول سو هغه دعباس بن عبدالمطلب سود دی چی دهغه ډیر زیات رقم دغیرمسلمو په ذمه په طوردسود واجب الاداء ؤ
دقرآن کریم په دی ذکرسوی آیت کی ددی واقعی طرف ته اشاره او دسود دپاته رقم دپرېښوولو حکم مذکور دی ، ددی آیت شروع داسی وسوه چی مسلمانانوته یی خطاب اول د اِتَّقُوا اللہَ په حکم سره واوروی چی دالله ﷻ څخه وبیرېږی ، تردی وروسته یی داصلی مسئلی حکم وښووی ، دا دقرآن شریف هغه خاص طرز دی چی په دی سره دی دټولی دنیا دقانون ترکتابونو ممتاز (لوړشان والا) دی ، چی کله یو داسی قانون جوړیږی چی په هغه عمل کول خلګوته ګران معلومیږی نو ترهغه مخکی او وروسته دالله ﷻ په مخکی حاضری داعمالو حساب او دآخرت دعذاب اوثواب ذکر وکی دمسلمانانو زړونه او ذهنونه په دی باندی عمل کولوته تیارکی اوتردی وروسته بیاحکم اورول کیږی ، دلته هم دسودمال پرېښوول مسلمانانوته یوبار غوندی معلومیدی نو په دی وجه یی اول، اِتَّقُوا اللہَ وفرمایل اوتردی

وروسته یی حکم ورکی چی ، ذَرُوا مَا بَقِیَ مِنَ الرِّبٰو یعنی پاته کی بقایا سود اودآیت په آخرکی یی وفرمایل، اِنْ کُنْتُمْ مُؤْمِنِیْنَ : یعنی که چیری تاسی ایماندار یاست په دی کی یی اشاره وکړه چی دایمان تقاضا(خواهش) دا ده چی دالله ﷻ حکم ومنل سی او دالله ﷻ نافرمانی دایمان نیستی والی دی ، دا حکم کله چی په طبعیتونو باندی گران وو په دی وجه یی ترحکم کولو مخکی ، اِتَّقُوا اللّٰهَ اوترحکم کولو وروسته ، اِنْ کُنْتُمْ مُؤْمِنِیْنَ وفرمایل ، تردی وروسته یی په پنځم آیت کی ددی حکم خلاف کوونکوته سختی سزاګانی واورولی چی مضمون یی دا دی چی که تاسی سود پاته نه کی نو دالله ﷻ او دهغه درسول ﷺ دطرفه اعلان دجنګ واوری ، دا سخته سزا داسی ده چی ترکفر ماسوا په بلی ترلو یی لا په لویی ګناه باندی داسی سخته سزانه ده راغلی ، بیاددی آیت په آخرکی ارشاد فرمایی .

وَاِنْ تُبْتُمْ فَلَکُمْ رُءُوْسُ اَمْوَالِکُمْ لَا تَظْلِمُوْنَ وَلَا تُظْلَمُوْنَ : یعنی که تاسی توبه وکړه اودآئنده دپاره مو دسود دپاته رقم دپرېښولو قصد وکی نو تاسی ته به ستاسی اصل مال حاصلیږی ، نه به تاسی تراصل مال په زیات حاصلولوسره په بل ظلم کوی اونه به څوك ستاسی په اصل مال کی کمی کوی چی په تاسی به ظلم کوی ، په دی یی داصل راس المال دحاصلیدو سره دا شرط تړلی دی چی تاسی توبه وکی او دآئنده دپاره دسود دپرېښوولو قصد وکی ، نو وروسته ترهغه به درته اصل راس المال (یعنی ستاسی اصلی مال) جاصل سی ، ددی په ظاهره دی طرف ته اشاره ده چی که دسود پرېښوولو دقصد کولو سره توبه ونه کی ، نو اصل راس المال به هم نه حاصلیږی ، وروسته ددی تفصیل دا دی چی که دمسلمانیدو باوجود ګرسره سود حرام ونه ګنی اوپه دی وجه دسود پاته کولو څخه توبه ونه کړی نو دا سړی داسلام څخه خارج او مرتد دی چی دده حکم دا دی چی دمرتدمال دده دملك اوتصرف څخه وزی ، بیاچی کوم مال ده په زمانه داسلام کی ګټلی وی هغه به دده مسلمانو وارثانوته ورکول کیږی اوکوم چی یی ترکافر کیدو وروسته ګټلی دی هغه به په بیت المال کی جمع سی ، په دی وجه دسود څخه توبه نه کول که دحلال ګڼلو په وجه سره وی ، نوده ته به اصل راس المال هم نه ورکول کیږی اوکه حلال یی نه ګنی خو عملاً ورڅخه نه واپس کیږی او ډله جوړ وی داسلامی حکومت مقابله کوی نودی باغی دی دده به هم تول مال ضبطول کیږی اوپه بیت المال کی به امانت اېښوول کیږی ، چی کله دی توبه وباسی نو وروسته ترهغه به دده مال ده ته واپس سی ، شایدچی دداسی قسم جزئیاتو طرف ته داشاری کولو دپاره یی دشرط په صورت کی داسی فرمایلی وی ، فَاِنْ تُبْتُمْ فَلَکُمْ رُءُوْسُ اَمْوَالِکُمْ یعنی که تاسی توبه ونه کړه نو ستاسی راس المال به هم ضبط سی .

تردی وروسته په شپږم آیت کی دسودخوری غوندی انسانیت سوز اوانسان دښمن حرکت په مقابله کی دپاکیزه اخلاقو اودغریبانو اونادارو سره دنرمی اومهربانی سلوك کولو تعلیم ورکول کیږی فرمایی ،

وَاِنْ کَانَ ذُو عُسْرَةٍ فَنَظِرَةٌ اِلٰی مَیْسَرَةٍ وَاَنْ تَصَدَّقُوا خَیْرٌ لَّکُمْ اِنْ کُنْتُمْ تَعْلَمُوْنَ : یعنی که ستاسی قرضدار

تنگ لاسی وی ستاسی قرضه نه سی ادا کولی نو شرعی حکم دا دی چی ده ته ترفراخی او وس رسیدو پوری مهلت دی ورکول سی ، اوکه تاسی ده ته خپله قرضه معاف کی نو دا ستاسی دپاره زیاته ښه ده .
دسود خورو عادت دا وی چی که قرضدار یی مفلس وی اوپه مقرر میعاد قرضه نه سی ادا کولی نو دسود رقم داصل سره جمع کوی او دسود در سود سلسله چلوی اودسود مقدار نور هم زیاتوی .
نو دلته دحاکمانو حاکم دا قانون جوړکی چی که یوقرضدار واقعی مفلس وی اودقرض په ادا کولو قادر نه وی نو دده تنگول جائز نه دی بلکه ده ته ترهغه وخته پوری مهلت ورکول په کار دی ترڅوچی دی په ادا کولو قادر سوی نه وی او ددی سره یی داترغیب (مینه) هم ورکړه چی دی غریب ته که خپل قرض معاف کی نو دا ستاسی دپاره زیات غوره ده .
دلته معاف کول قرآن په لفظ دصدقی سره بیان کړل چی دی ته په کښی اشاره ده چی دا معاف کول به ستاسی دپاره دصدقی په حکم کی حساب سی اویولوی ثواب به وګټی دا رنګه دا چی یی وفرمایل چی ، معاف کول ستاسی دپاره زیات ښه دی اوحال دا دی چی په ظاهره خو د دوی دپاره دنقصان سبب دی ، چی دسود پاته کول خه وو چی اصل سرمایه هم ورسره ولاړه ، لیکن قرآن دی ته ښه وویل ، ددی دوی ۲ وجی دی ، اوله دا چی دا ښه والی به دی ددی دنیا تردی څوورځو ژوندون وروسته ووینی چی کله ددی معمولی مال په بدله کی ده ته دجنت هغه همیشه پاته کیدونکی نعمتونه حاصل سی .
دوهم شایدچی دی طرف ته هم اشاره وی ، چی په دنیاکی به هم تاسی ته ستاسی ددی عمل ښه والی معلوم سی چی ستاسی په مال کی به برکت راسی ، دبرکت حقیقت دا دی چی په لږمال به ډیرکار کیږی ، دا ضروری نه ده چی دمال مقدار یاتعداد به زیات سی ، نو دا لیدل سوي دی ، چی دصدقو او خیرات کوونکو په مال کی بی شمیره برکت وی ، د دوی په لږ مال سره دومره کارکیږی چی دحرام مال والاوو په ډیرو ډیرو مالونو سره دغومره کار نه کیږی ، اوپه کوم مال کی چی بی برکتی وی دهغه دا حال دی چی دکوم مقصددپاره یی خرڅ کوی هغه مقصد نه حاصلیږی او یا په غیر مقصودی شیانو مثلاً په دوایانو علاجونو دډاکترانو په فیسونو کی دداسی مالدارانو لوی لوی رقمونه خرڅیږی چی غریبانانو ته هیڅ ځای هم دغه ضرورتونه نه ورپیښیږی اول خوالله ﷻ غریبان روغ ساتی چی په علاجونویی گرسره خرڅ ته ضرورت نه راځی ، اوکه ناروغی یو وخت را هم سی ورته نو په معمولی خرڅ سره جوړیږی ، په دی وجه سره غریب قرضدار ته قرض معاف کول که څه هم په ظاهره دده دپاره په کښی نقصان ښکاریدی ، خو ددی قرآنی تعلیم په رڼاکی هغه یو فائده مندکار جوړسو.
دغریب قرضدار سره دنرمی او په هغه دآسانی را وستلو په باره کی چی دتعلیم دپاره په صحیح احادیثو کی کوم ارشادات راغلی دی دهغه یو څو جملی واوری .
دطبرانی په یوحدیث کی دی چی و کوم سړی دا غواړی چی دهغه په سر دی دالله ﷻ درحمت سایه وی

په هغه ورځ کله چې چاته هیڅ سایه دسر پټولو دپاره نه حاصلیږی ، نو ده ته په کار دی چې دتنگدست قرض دار سره دنرمی اواسانی معامله کوی یایې معاف کی .

ددی مضون یو حدیث په صحیح مسلم کی هم دی ، او په مسنداحمد کی په یوحدیث کی دی چې ، کوم سړی یوغریب قرضدارته مهلت ورکی ، نو ده ته به هره ورځ د دومره رقم دخیرات کولو ثواب ورکول کیږی څومره چې ددی قرضداری په ذمه واجب الاداء دی او دا حساب دقرضی دمیعاد ترپوره کیدو څخه دمخکی مهلت دپاره دی ، اوکله چې دقرضی دورکولو میعاد پوره سی اودی ورته بیا نور مهلت ورکی کله چې دغه قرض دار په قرضه ادا کولو باندی قادرنه وی نو ده ته به اوس روزانه ددغه قرض ددوچنده مال صدقه کولو ثواب حاصلیږی .

په یوحدیث کی دی چې ، که څوك دا غواړی چې دده دعا دی قبوله وی یادی دده مصیبتونه لیری سی نوده ته په کاردی چې تنگدست قرضدارته مهلت ورکی ددی څخه وروسته په آخری آیت کی بیادورځی دقیامت بیره او دمحشر په حساب کتاب او دثواب عذاب په ذکر سره یې دسود داحکامو آیاتونه ختم کره ارشاد فرمایې چې، وَاتَّقُوا يَوْمًا تُرْجَعُونَ فِيهِ إِلَى اللَّهِ ثُمَّ تُوَفَّىٰ كُلُّ نَفْسٍ مَا كَسَبَتْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ : یعنی وبیریږی دهغه ورځی څخه په کومه کی چې به تاسی ټول دالله ﷻ په مخکی پیش سی اوبیابه هر سړی ته دخپل خپل عمل پوره پوره بدله ورکول کیږي ، حضرت ابن عباس ؓ فرمایې چې دا آیت دنزول په اعتبار سره ترټولو آخری آیت دی ، تردی وروسته یو آیت هم نازل نه سو تردی یو دیرش ۳۱ ورځی وروسته دنبی ﷺ وفات وسو ، اوپه ځینو روایتونوکی وایې چې یوازی نه ورځی وروسته وفات سو .

تردی ځای پوری دسود داحکاموسره تعلق لرونکی دسورة بقرة داوو ۷ آیتونو تفسیر راغلی دی ، دسود په حرمت اوممانعت باندی په قرآن کریم کی په سورة بقرة کی دا ذکر سوی اوه ۷ آیتونه اوپه سورة آل عمران کی یو ۱ آیت ، په سورة نسآء کی دوه ۲ آیتونه را غلی دی اویو ۱ آیت په سورة روم کی هم دی چې په تفسیرکی یې اختلاف دی ځینو حضراتو دا هم دسود بیاج په مفهوم باندی حمل کړي دی ، ځینو یې بل ډول تفسیر بیان کړي دی ، دغه شان په قرآن شریف کی لس آیتونه دی چې دسود اوربا، احکام په کښی ذکر دی ، دسود دپوره حقیقت ترښوولو مخکی مناسبه ده چې دهغه باقی آیتونو ترجمه او تفسیر هم دلته ولیکل سی کوم چې په سورة آل عمران اوسورة نسآء اوسورة روم کی راغی ، ددی دپاره چې ټول آیتونه یو ځای سی او دسود په حقیقت باندی دپوهیدلو خبره آسانه سی .

دسورة آل عمران ددیارلسمی ۱۳ رکوع یوسل دیرشم ۱۳۰ آیت دا دی ، يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَأْكُلُوا الرِّبَا أَضْعَافًا مُضَاعَفَةً وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ (یعنی ، ای ایماندارو! سودمه خوری ترحصی زیات اودالله ﷻ څخه وبیریږی امید دی چې تاسی کامیاب سی)

ددی آیت دنزول یوخاصه واقعه ده چې په عربوکی دجاهلیت په وخت دسود خوری په عام طور سره دا

طريقه وه چې تر يو خاص مقرر ميعاده پورې به يې قرض په سود باندې ورکوى او کله چې به هغه مقرره نېټه راغله اوقرضدار به قرض ادا کولى نه سواى نو نور مهلت به يې ورته په دې شرط ورکوى چې دسود دآدائيګى مقدار دې زيات سى دغه شان چې به په دې دوهمه نيټه هم ادائيګى ونه سوه نو دسود مقداربه يې نور هم زيات کى ، دا واقعه دتفسير په عامو کتابونو اوخاص په لباب النقول کى په روايت دمجاهد ذکر دى .

دجاهليت دعربو ددى قوم تباه کوونکى رواج دورکولو دپاره داآيت نازل سو په دې وجه په دې آيت کى يې ، أَضْعَافًا مُضَاعَفَةً (يعنى څوحصى زياتى) وفرمايل د دوى درواجى طريقى بدوالى دقوم تباهى او خود غرضى يى دوى ته ښکاره کړه اوحرام يى مقرره کړه، ددى دا معنى نه ده چې که چند درچندنه وى نو بيا حرام نه دى ، ځکه چې په سورة بقرة اوسورة نسآء کى يى صفا حرام والى ذکردى که اضعاف مضاعف (چند درچند) وى اوکه نه وى ، ددى مثال داسى دى چې لکه په قرآن شريف کى يى ځاى په ځاى فرمايلى دى چې ، لاَ تَشْتَرُواْ بِآيَاتِي ثَمَنًا قَلِيلاً ، يعنى زماپه آيتونوباندى لږځه قيمت مه اخلى ، په دى کى يى لږ څه قيمت ځکه وفرمايى چې دالله ﷻ دآيتونو په بدله کى که داووه ۷ کُونجه دنيا حکومت هم واخيستل سى خو دا به لږ قيمت وى ، ددى دا معنى نه ده چې دقرآن دآيتونوپه بدله کى لږ قيمت اخيستل حرام دى او زيات اخيستل جائز دى ، دغه شان په دى آيت کى أَضْعَافًا مُضَاعَفَةً : لفظ د دوى په دى شرميدلى طريقى باندى دفکر کولو دپاره راوړل سو دحرمت شرط نه دى .

اوکه دسود په دى رواجى طريقو باندى غور وسى نو دا هم ويل کيدى سى چې کله دسود خورى عادت پيداسى نو بيا هغه سود يوازى سودنه پاته کيږى بلکه لازمًابيا أَضْعَافًا مُضَاعَفَةً جوړ سى ، ځکه چې کوم رقم په سودسره حاصل سى او دسود خور په مال کى شامل سى نو اوس به دغه زيات مال هم په سود چلول کيږى نوسود مضاعف به سى اوچى دا سلسله دغسى پرمخ ولاړه سى نو أَضْعَافًا مُضَاعَفَةً به سى او دغسى هر يو سود أضعاف مضاعفه جوړيږى .

او دسورة نسآء دوه ۲ آيتونه دسود متعلق دا دى .

فَبِظُلْمٍ مِّنَ الَّذِينَ هَادُوا حَرَّمْنَا عَلَيْهِمْ طَيِّبَاتٍ أُحِلَّتْ لَهُمْ وَبِصَدِّهِمْ عَن سَبِيلِ اللَّهِ كَثِيرًا ۝ وَأَخْذِهِمُ الرِّبَا وَقَدْ نُهُوا عَنْهُ وَأَكْلِهِمْ أَمْوَالَ النَّاسِ بِالْبَاطِلِ وَأَعْتَدْنَا لِلْكَافِرِينَ مِنْهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا .

يعنى ديهودو ددى لويولويوجرمونوکولوپه سبب مونږ ډيرپاکيزه شيان چې ددوى دپاره حلال وه په دوى حرام کړه او په سبب ددى چې دوى ډيرخلق دلارى دخداى ﷻ څخه منع کول اوپه سبب ددى چې دوى سوداخيستى حالانکه دوى ددى څخه منع سوى وه اوپه سبب ددى چې دوى دخلقومالونه په ناحقه طريقه خوړل اومونږدغه خلقودپاره کوم چې په دوى کى کافران دى دردناکى سزاسامان مقررکړي دى .

ددى دواړو آيتونو څخه دا معلومه سوه چې دحضرت موسىٰ ﷺ په شريعت کى هم سود حرام وو او

يهودو چې کله ددې مخالفت وکې نو په دنيا کې هم هغوته دا مناسبه سزا ورکول سوه چې هغوی ددنيا دحرص په وجه حرام خوړل شروع کړل نو الله ﷻ په دوی باندی ځينی حلال شيان هم حرام کړل.
او دسورة روم دځلورمی رکوع يوکم څلويښتم ۳۹ آيت دا دی.

وَمَآ اٰتَيۡتُمۡ مِّنۡ رِّبًا لِّيَرۡبُوَا۠ فِيۡۤ اَمۡوَالِ النَّاسِ فَلَا يَرۡبُوۡا عِنۡدَ اللّٰهِ ۚ وَمَآ اٰتَيۡتُمۡ مِّنۡ زَكٰوةٍ تُرِيۡدُوۡنَ وَجۡهَ اللّٰهِ فَاُولٰٓئِكَ هُمُ الۡمُضۡعِفُوۡنَ.

يعنی کوم شی چې تاسی ددی دپاره ورکوی چې دا دخلگو مالونوته ورسيږی زيات سی ، نو دا دالله ﷻ په نزد نه زياتيږی اوکوم چې زکوٰة ورکوی چې دالله ﷻ رضاپه غواړی نو داسی خلگ دالله ﷻ په نزد زياتوونکی دی.

ځينو مفسرينو حضراتوپه لفظ دربا، او زياتی باندی نظر کړي دی نو دا آيت يی هم پر سود باندی حمل کړي دی يعنی مطلب يی ورڅخه سود اخيستی دی او داسی يی ورته تفسير کړي دی چې په سودکی که څه هم په ظاهره دمال زياتيدل ښکاری خو په حقيقت کی هغه زيادت نه وی ، لکه ديو سړی په بدن چې پرسوب راسی نو په ظاهره خو دهغه په بدن کی زيادت ښکاری ليکن يو هو ښيار سړی په دی زيادت خوَشحاله نه وی ، بلکه دا زيادت دهلاکت نښانه وی ، ددی په مقابله کی په زکوٰة اوصدقو ورکولو سره که څه هم په ظاهره په مال کی کمی راځی ، خو په حقيقت کی، هغه کم نه وی ، بلکه داکمی دزرگونو زياتو سبب وی ، لکه يوسړی دنس څخه دخرابيو دليری کولو دپاره مسهل (اسهال راوستونکی اوقبض ماتوونکی دوا) خوری، يارگ وهی وينه ورڅخه باسی نو په ظاهره خو دی په دی باندی کمزوری کيږی خو دا کمزوری دصحت او قوت سبب گرځی.

اوځينو عالمانو دتفسير دا آيت په سود نه دی حمل کړی بلکه دا مطلب يی ورڅخه اخستی دی چې کوم سړی چاته خپل مال په اخلاص اونيك نيت سره نه ورکوی بلکه په دی نيت يی ورکی چې زه دا شی ورکړم نوهغه به ماته ددی په بدله کی تردی زيات راکی لکه په ځينو خاندانونوکی دبدل (نوتا) رواج دی چې ددالی په طور نه بلکه دبدلی په غرض باندی ورکول کيږی ، دا ورکړه کله چې دالله ﷻ دراضی کولو دپاره نه وی بلکه دخپل غرض دپاره وی نو په دی وجه يی په آيت کی وفرمايل چې په دی شان سره که څه هم په ظاهره مال زياتيږی ، ليکن دغه دالله ﷻ په نزدنه زياتيږی ، البته کوم صدقات چې دالله ﷻ د رضا کولو دپاره ورکول کيږي په دی کی که څه هم په ظاهره مال کميږی مگر دالله ﷻ په نزد هغه دوچنده اوځلور چنده کيږی.

ددی تفسير په بنابه ددی آيت مضمون هغه سی کوم چې په بل آيت کی رسول کريم ﷺ ته الله ﷻ فرمايی چې ، وَلَا تَمۡنُنۡ تَسۡتَكۡثِرُ: يعنی ته په چا باندی احسان په دی نيت سره مه کوه چې ددی په بدله کی به زيات مال تاته حاصل سی ، او دسورة روم په دی آيت کی په ظاهره دا دوهم تفسير زيات ښه معلوميږی اول خو په دی وجه چې سورة روم مکی دی او ددی دپاره دا ضروری نه ده چې دده هرآيت

دی مکی وی خو بیا هم غالب گمان دا دی چی دا به ضرور مکی وی ، ترخوچی ددی خلاف بل ثبوت پیدانه سی او چی آیت مکی سی نو بیا ورځخه دسود حراموالی ځکه نه ثابتیږی چی سود په مدینه منوره کی حرام سوی دی ، دسود دحرمت آیتونه په مدینه منوره کی نازل سوی دی ، ددی علاوه تردی آیت مخکی چی کوم مضمون راغلی دی دهغه ځخه هم ددی دوهم تفسیر ښه والی معلومیږی ، ځکه چی تردی مخکی فرمایی.

فَاٰتِ ذَاالْقُرْبٰى حَقَّهٗ وَالْمِسْكِيْنَ وَابْنَ السَّبِيْلِ ذٰلِكَ خَيْرٌلِّلَّذِيْنَ يُرِيْدُوْنَ وَجْهَ اللّٰهِ وَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُوْنَ(الروم،۳۸)

خپلوانو ته دهغوی حق ورکوی اومسکینانو اومسافرانو ته هم دا دهغو خلګو دپاره ډیره ښه ده چی دالله ﷻ درضاطلب کوی.

په دی آیت کی په خپلوانو مسکینانو اومسافرانو دخرڅ کولو دثواب دپاره یی دا شرط لګولی دی ، چی نیت په کښی دالله ﷻ درضا حاصلول وی ، نو په راتلونکی ذکر سوی آیت کی یی ددی زیات وضاحت داسی وکی چی که مال چاته په دی غرض ورکول سی چی بدله به یی دهغه دطرفه زیاته ورکړل سی نو دا دالله ﷻ درضا دطلب کولو دپاره خرڅ نه سو نو په دی وجه به ورته ثواب نه ورکول کیږی.

په هرحال دسود دمنع کیدو په مسئله کی که دا آیت پاته هم سی نو دغه نور آیتونه چی مخکی ذکر سوی دی سود یی حرام کړي دی ، او دسورة عمران په یو آیت کی خو یی دچند درچند سود حراموالی اوپه باقی ټولو آیتونو کی خو یی دمطلق سود حراموالی بیان کړي دی ، ددی تفصیل ځخه داخبره په ډاګه سوه چی سود برابره خبره ده که چند درچند وی اوکه سود درسود وی یعنی څوغبرګه وی اوکه یوغبرګ خو په هرحال حرام دی ، او حرام بیاهم دومره سخت چی ددی مخالفت کوونکوته یی دالله ﷻ او دهغه درسول ﷺ دطرفه اعلان جنګ اورولی دی.

﴿ دسود او رباء دمسئلي يو څه زياته تشريح او تفصيل ﴾

نن صبا رباء چونکه چی دتجارت دعام نظام یو لوی رکن او ستن جوړه سوي ده په دی وجه چی کله دقرآن او احادیثو آیتونه او روایتونه ددی دحراموالی او ممانعت مخ ته راځی نو عام طبیعتونه ددی دحقیقت ځخه دځان خبرولو اوپوهولوپه وخت کی ددی ترحرام والی تیریږی اوآنی بهانی لټوی ، زماغرض دا دی چی دا بحث جلا جلا سی او پرهر یوه اړخ یی ځان ځان ته بحث په کار دی او په خلط ملط کولو سره به ور ځخه دتکرار اوګډوډ کیدو ځخه ماسوا بل څه حاصل نه سی ، دلته ددی بحث دری ۳ حصی دی.

اول دا چی په قرآن اوسنت کی درباء څه حقیقت دی ؟ او دا په کومو کومو صورتونو کی ده.

دوهم دا چی ددی په حرمت اوممانعت کی کوم حکمت اومصلحت دی.

دریم دا چی سود او رباء برابره خبره ده که هرځومره بیکاره دی خو نن صباپه دنیاکی دژوند دنظام او

کاروبار دتجارت یولوی رکن (جُزء) جوړ سوی دی ، نوکه دقرآن په احکامو عمل وسی او دا پاته سی نو دبینکونو او تجارتونو انتظام به څنګه وچلیږی؟

(داصلي رباء په پیژندو کي هیڅکله وهم نه دی راغلي دیوی غلطي جواب)

اوس واوری چی لفظ دربوٰ دعربی ژبی یومعلوم لفظ دی دنبی کریم ﷺ دپیغمبر کیدو او دقرآن ترنازلیدو مخکی دعربو په جاهلیت کی هم دالفظ پیژندل کیدی ، او نه یوازی دا چی پیژندل کیدی ، بلکه درباء معامله اوطریقه عامه جاري وه ، بلکه دسورة نسآء دآیتونو څخه دا هم معلومه سوه چی دربوٰا لفظ او ددی معاملی په زمانه دتورات کی هم معلومی وی اوپه تورات کی هم دا حرامه سوی وه نو ښکاره خبره ده چی داسی لفظ دپخوا زمانی څخه په عربو اوخو او شا کی معلوم را روان وی او دمعاملی رواج په چلیږی ، او قرآن ددی دحراموالی اومنع دبیان کولو سره دا هم خبر ورکوی چی دحضرت موسیٰ ؑ په امت باندی هم سود او ربا حرامه سوی وه ، ددی لفظ حقیقت څه داسی پټ شی نه سی کیدی چی دهغه په پوهیدو اویا معلومیدو کی څه مشکلات وی .

هم دغه وجه ده چی کله په سنه ۸ هـ کی دسورة بقرة آیتونه دسود دحراموالی په باره کی نازل سوه ، نو داصحابو ؓ څخه په دی باره کی هیڅ ځای هم دا روایت نه دی راغلی چی درباء دلفظ په پوهیدوکی د دوی څخه څه اشتباه راغلی ده او دنبی کریم ﷺ څخه یی دنورو معاملو په شان ددی تحقیق کړي دی ، بلکه لکه څنګه چی دشرابو دحرامیدو سره فوراً یی درباء ټولی معاملی پاته کړی ، دتیری زمانی په معاملو کی چی دمسلمانانو کوم سود دغیر مسلمو په ذمه واجب الاداء وو او مسلمانانو دمنعی ترنازلیدو وروسته دهغه ورکول نه غوښتل ، ددی جګړه دمکی دامیر په عدالت کی وړاندی سوه هغه دنبی کریم ﷺ څخه پوښتنه وکړه نو ددی فیصله دسورة بقرة په آیتونوکی دآسمان څخه نازله سوه چی دتیری زمانی دپاته سوی سود معامله هم اوس جائز نه ده ، او په دی کی کله چی غیر مسلموته دشکایت (اعتراض) دا موقع په لاس ورتله ، چی دیو اسلامی شرعی حکم په وجه زمونږ مال ولی وهل کیږی ، نو دهغه دلیری کولو دپاره نبی کریم ﷺ دحجة الوداع په خطبه کی دا خبره په ډاګه کړه چی ددی شرعی حکم اثر یوازی په غیر مسلمو نه دی بلکه په مسلمانانو باندی هم یوشان دی او ترټولو اول چی دسود کوم رقم پریښوول سو هغه دنبی کریم ﷺ داکا محترم حضرت عباس ؓ هغه بی حسابه رقم وو .

غرض دا دی چی درباء دمنع کیدو په وخت کی درباء مطلب څه پټ نه وو په عام طور سره معلوم وو ، هغه رباء چی عربو ورته رباء ویل ، او ددی معامله یی کوله قرآن حرامه کړه ، اونبی کریم ﷺ دا نه یوازی په اخلاقی طور بلکه دملك دقانون په طورسره نافذه کړه ، البته ځینی نور داسی صورتونه هم ده ﷺ په رباء کی شامل کړل چی په عام طور سره رباء نه ګڼل کیده ، ددی صورتونو په مقررولو کی حضرت فاروق اعظم ؓ ته اشتباه (شك) وړاندی سو اوپه دی کی دمجتهدینو امامانوپه نظریوکی اختلاف

راغی ، که نه نو اصلی رباء کومی ته چی عربو رباء ویل نه په هغه کی یوځای یوچاته دشك موقع راغلی ده او نه په هغه کی دچا اختلاف راغلی دی .
اوس واوری چی په عربو کی څه رباء رواج وه ؟ دتفسیر امام ابن جریر دحضرت مجاهد څخه نقل کړي دی چی کومه رباء په جاهلیت کی جاری وه اوهغه قرآن منع کړه دا وه چی چاته به یی تریو مقرر وخت پوری قرض ورکی اوپه هغه به یی تراصلی رأس المال مقرر کړی زیاتی اخستی ، اوکه په مقرره نیټه به یی هغه قرض ادا نه کړل سو نو نوره نیټه به یی ورته په دی شرط زیاتوله چی سود زیات کی ، هم دا مضمون حضرت قتاده اونورو حضراتو دتفسیر امامانو نقل کړي دی (تفسیر ابن جریر ج ۲ ص ۶۲)
د اندلس دتفسیر مشهور امام ابوحیان غرناطی په تفسیر بحر محیط کی هم دجاهلیت درباء دغه صورت (شکل) لیکلی دی چی قرض به یی ورکی اوپه هغه به یی نفع اخیسته اوڅومره موده چی به یی دقرض زیاتوله دومره به یی ورباندی سود زیاتوی ددی نوم رباء وه ، ددی جاهلیت دعربو خلکو به ویله چی لکه څنګه چی په اخیستلو اوخرڅولو کی فائده کول جائز دی دغه شان خپلی روپی قرض ورکول اوپه هغه نفع اخیستل هم جائز په کار دی ، قرآن کریم دا حرامه کړه او دبیعی اورباء حکمونه یی جدا جدا واضح (ښکاره) کړه ، هم دا مضمون دتفسیر په ټولو مستندو کتابونو تفسیرابن کثیر تفسیر کبیر او روح المعانی او نورو کی په معتبرو روایتونو سره راغلی دی .
ابن عربی په احکام القرآن کی فرمایی ، الرِّبٰوا فِی اللُّغَةِ الزِّيَادَةُ وَالْمُرَادُ بِهِ فِي الْآيَةِ كُلُّ زِيَادَةٍ لَا يُقَابِلُهَا عِوَضٌ (ص۱۰۱ ج۲) یعنی درباء معنیٰ په اصلی لغت کی زیاتوب دی ، اوپه آیت کی ددی څخه مراد هغه زیاتوب دی چی په مقابله کی یی څه مال نه وی بلکه محضی قرض او دهغه میعادوی ، امام رازی په خپل تفسیرکی فرمایی چی درباء دوه قسمونه دی، یوپه معاملو اخیستلو او خرڅولوکی دننه رباء، دوهم دقرض رباء، او په جاهلیت دعربوکی رواج ددی دوهم قسم رباوو او دا په کبنی مشهوره وه ، چی دوی به خپل مال چاته ترمقرری نیټی پوری ورکوی اوهره میاشت به یی دهغه نفع اخیسته، اوکه په مقرره نیټه به یی ادایگی ونه سوه ، نومیعاد (نیټه) به یی نور زیاتوله په دی شرط چی هغه به دسود رقم نور زیات کی دا دجاهلیت رباء وه چی قرآن کریم حرامه کړه .
امام جصاص په احکام القرآن کی درباء معنیٰ دا بیان کړي ده .

هُوَ الْقَرْضُ الْمَشْرُوْطُ فِيْهِ الْأَجَلُ وَزِيَادَةُ مَالٍ عَلَى الْمُسْتَقْرِضِ.
یعنی هغه قرض وو چی په هغه کی به ترڅه میعاده پوری په دی شرط قرض ورکول کیږی چی قرضدار به ده ته تراصلی مال زیات څه رقم اداء کوی په حدیث کی نبی کریم ﷺ درباء تعریف داسی فرمایلی دی

كُلُّ قَرْضٍ جَرَّ نَفْعًا فَهُوَ رِبًا . یعنی کوم قرض چی نفع حاصلوی هغه رباء ده .
دا حدیث په جامع صغیر کی دی او عزیزی ورته احسن ویلی دی .

لنډه دا چي قرض ورکول او په هغه نفع اخيستل رباء ده کومه چي دعربو دجاهليت په زمانه کي رواج او معلومه وه ، چي دقرآن کريم په ذکر سوو آيتونو سره ښکاره په ښکاره حرامه سوه او ددي آيتونو دنازليدو سره اصحابو ﷺ پريښوولـه ، اونبي کريم ﷺ په قانوني جګړو کي دا نافذه کړه ، نه په دي کي څه ابهام (پټ والي) وو اونه اجمال نه په دي کي څه اشتباه وه اونه څه اشکال .

البته نبي کريم ﷺ درباء په مفهوم (په معنٰی) کي د اخيستلو اوخرڅولو يو څو صورتونه هم دا خل کړه کوم چي به عربو رباء (سود) نه ګڼل مثلاً دشپږو شيانو په اخيستلو اوخرڅولو کي يي دا حکم وکي چي که ددي بدلون کوي نو برابر برابر په کار دي ، که کمي يا زياتي په کښي وسو ياپه کښي قرض وسو نو هغه هم رباء ده ، دا شپږ شيان سره زر سپين زر غنم او ربشي خُرماوي او انګوردي .

ددي اصولو لاندي چي دعربو په معاملوکي کوم څو صورتونه دمزابنه اومحاقله په نوم سره چليده ، درباء دآيت ترنازليدو وروسته نبي کريم ﷺ هغه په رباء (سود) کي شامل کړل او منع يي کړل (ابن کثير په حواله دمستدرك دحاکم ص ۳۲۷ ج ۱)

په دي کي دا خبره دغور کولوده چي داشيان خاص دي اوکه نورشيان هم ددي څخه علاوه په دي حکم کي دي اوکه دا خل دي نو قاعده يي څه ده ؟ کوم کوم صورتونه به په رباء کي دا خل ګڼل کيږي ؟ دا اشکال (شش اوپنج) حضرت فاروق ﷺ ته را وراندي سو نو په دي وجه هغه وفرمايل .

انّ آية الرِّبٰوا من آخرمانزل من القرآن وانّ النّبي ﷺ قُبض قبل ان يبينه لَنا فدعوا الرِّبٰوا او الريبة .(احکام القرآن دجصاص ص ۵۵۱)

يعني آيت دربٰو دقرآن دآخري آيتونو څخه دي ددي دپوره تفصيل تربيانولو مخکي نبي کريم ﷺ وفات سوپه دي وجه اوس احتياط په کاردي رباء خو دسره پاته کول په کار دي اوپه کوم صورت کي چي درباء شك قدري وي،نوهغه هم پريښوول په کاردي.اوتفسير ابن کثير په حواله دابن ماجه ص۳۲۸ ج۱)

دحضرت فاروق اعظم ﷺ مراد داخيستلو اوخرڅولو په معاملوکي هغه صورتونه او دهغه تفصيلات دي چي دعربو دجاهليت په زمانه کي سود نه ګڼل کيدل او رسول کريم ﷺ هغه په سود کي دا خل کړه اومنع يي کړه پاته سو اصلي سود نو دا خو په ټولو عربو کي معلوم اومشهور وو ، اوصحابه کرامو دغه پريښو وي ، اونبي کريم ﷺ يي قانون نافذکي ، او دحجة الوداع (آخري حج) په خطبه کي يي ددي اعلان وکي ، په دي کي دفاروق اعظم ﷺ دشك اوشبهي پيدا کيدو هيڅ امکان نسته ، اوبياچي کله فاروق اعظم ﷺ ته درباء په کومو خاصو صورتونو کي شبهه ورپيښه سوه نوهغو ته يي داسي حل جوړ کي چي په کومو صورتونو کي درباء شك قدر وي هغه دي پريښوول سي .

ليکن افسوس دي چي نن ځيني هغه خلگ چي ديورپ دظاهري ډول ډال او دولت مندي او په موجوده کاروبار دتجارت کي دسود په ورننوتو په رعب کي را غلي دي دوي دفاروق اعظم ﷺ ددي بيان دا

نتیجه را ویسته ، چی درباء معنٰی (مفهوم) غیر واضح یعنی مجلمل پاته سوی وو، په دی وجه په دی کی رایه ورکول ځای کیږی ، چی ددی دغلطیدو اوس پوره معلومات مخ ته راغلی دی ، په احکام القرآن کی ابن عربی په داسی خلگو سخت انکار کړي دی چاچی ددی فاروقی ارشادپه وجه دقرآن کریم درباء آیت ته مجمل (غیر واضح ویلی دی ، ابن عربی په احکام القرآن کی فرمایی .

اِنَّ مَنْ زَعَمَ اَنَّ هٰذِهِ الْآيَةَ مُجْمَلَةٌ فَلَمْ يَفْهَمْ مَقَاطِعَ الشَّرِيْعَةِ فَاِنَّ اللّٰهَ تَعَالٰى اَرْسَلَ رَسُوْلَهُ اِلٰى قَوْمٍ هُوَمِنْهُمْ بِلُغَتِهِمْ وَاَنْزَلَ عَلَيْهِ كِتَابَهُ تَيْسِيْرًا مِّنْهُ بِلِسَانِهٖ وَلِسَانِهِمْ وَالرِّبٰوافِى اللُّغَةِ الزِّيَادَةُ وَالْمُرَادُبِهٖ فِى الْآيَةِ كُلُّ زِيَادَةٍ لَايُقَابِلُهَا عِوَضٌ .

یعنی چاچی دا وویل چی دا آیت مجمل دی دی دشریعت په وضاحتونو نه دی پوه ځکه چی الله ﷻ خپل رسول ﷺ داسی قوم ته ولیږی چی دی په خپله دهغه قوم ځخه وو دهغوی په ژبه یی ولیږی په ده ﷺ یی خپل کتاب دآسانی دپاره د دوی په ژبه نازل کی اودلفظ درباء معنٰی د دوی په ژبه کی دزیاتوب ده او مراد په آیت کی هغه زیاتوب دی چی دهغه په مقابله کی مال نه وی بلکه نیته وی .

اوامام رازی په تفسیر کبیرکی فرمایی چی درباء دوه قسمونه دی یوه دقرض رباء دوهمه دنقد بیع رباء، اولنی قسم هغه دی چی دجاهلیت په زمانه کی مشهور اومعلوم وو او دجاهلیت خلگو په دی کی معاملی کولی او دوهم قسم هغه دی چی حدیث یی بیان کړي دی چی دفلانی فلانی شیانو په اخیستلو اوخرخولو کی په کموالی یازیاتوب سره رباء (سود) راځی اوپه سودکی دا خلیږی .

او په احکام القرآن دجصاص کی دی چی درباء دوه قسمونه دی یو په اخیستلو خرخولو کی دننه ، دوهم بغیر داخیستلو اوخرخولو ځخه ، اوپه زمانه دجاهلیت کی درباء دا دوهم قسم وو، او ددی تعریف دا دی چی هرهغه قرض چی په مقرره نیته سره په کښی نفع واخیستل سی ، او هم دا مضمون ابن رشد په بداية المجتهد کی لیکلی دی او په قرض باندی دنفع اخیستلو درباء حراموالی یی په قرآن حدیث او اجماع امت سره ثابت کړي دی .

امام طحاوی په شرح معانی الاثارکی په دی موضوع باندی په لوی تفصیل سره خبره کوی ، دا بنیی چی په قرآن شریف کی کومه رباء ذکرده ددی ځخه په غټ اوښکاره طور سره هغه ربا مراد ده کومه چی په قرض نَسِیًا باندی اخیستل او ورکول کیږی او دی ته به یی په زمانه دجاهلیت کی رباء ویل ، تردی وروسته دنبی کریم ﷺ په بیان او دده ﷺ په سنتو سره دوهم قسم رباء معلومه سوه چی په خاص اقسامو داخیستلو اوخرخولو کی دکمی او زیاتی یاقرض کولو نوم دی ، او ددی رباء په حراموالی باندی هم دنبی کریم ﷺ احادیث متواتر راغلی دی ، مگر ددی قسم رباء دپوره وضاحت نه کولو په سبب په دی کی خینوصحابه کراموته اشکال پیښ سوی دی اوفقهاؤپه کښی اختلافات کړي دی (معانی الاثار ص۲۳۲ ج ۲)

او حضرت شاه ولی الله رحمه الله په حجة الله البالغة کی فرمایلی دی چی رباء یوه حقیقی ده اوبله هغه ده

چې په حکم درباء کې ده ، حقیقي ربا په قرض نَسیا دزیاتي اخیستلو نوم دی اوپه حکم درباء کې هغه دی چې بیان یی په حدیث کې راغلی دی چې دځینو خاص شیانو په بیع کې یی زیاتي اخیستلو ته ربا ویلی ده ، اوپه یوحدیث کی چې کوم راغلی دی چې ، لاَرِبا اِلاَّ فِی النَّسِیَّة (رواه البخاری) یعنی ربایوازې په قرض کی ده ، ددی دا مطلب دی چې حقیقي اواصلي رباء کومه چې په عام طور سره رباء گڼل کیږي او رباء ورته ویل کیږي هغه په قرض باندې دنفع اخیستلو نوم دی ددې څخه ماسوا څومره قسمونه چې یی ددې سره پیوست کړي دې هغه ټول حکمًاپه ربٰوا کی دا خل دی.

ددې تفصیل څخه څو خبرې په ډا گه سوې

اول دا چې دقرآن ترنازلیدو مخکې ربا یومعلوم شی وو ، په قرض نسیا به یی په حساب دنیتې زیاتي اخیستلو ته رباویله ، دوهم دا چې په قرآن کې درباء دحراموالي په نازلیدو سره ټولو اصحابو دغه ربا پاته کړه ددې په معنٰی دځان دپوهولو دپاره هیڅاته څه شك اوشبهه نه ده پیښه سوې.

دریم دا چې نبي کریم ﷺ دشپږو شیانو په باره کې دا ارشاد وفرمایی چې د دوی دیو بل سره په اخیستلو او خرڅولو کې برابروالي شرط دې ، کموالي یا زیاتوالي په سودکې دا خل دی ، اوپه دې کې قرض کول هم په سودکې دا خل دي ، دا شپږ شیان سره زر سپین زر غنم وربشی خُرماوې اوانگور دي اوتردې قانون لاندې په عربوکې رواجي قسمونه دبیع مزابنه اومحاقله اونور حرام مقرر سوي دي ، دنبي کریم ﷺ په دې ارشاد کې دشپږو شیانوپه اخیستلو اوخرڅولوکې کموالي زیاتوالي اوقرض څو ښکاره په رباء کې دا خل سوي او حرام سوي دي ، لیکن په دوی کې دا خبره دپوهې او اجتهاد وه ، چې آیا دا حکم ددې شپږو شیانو سره خاص دی اوکه نور شیان په کښې هم وي ، اوقاعده (طریقه) یی څه ده ، په دې ضابطه کې فقهاؤ په خپل خپل غور اوفکر اواجتهاد سره مختلف صورتونه جوړکړل اوکله چې دا قاعده په خپله نبي کریم ﷺ نه وه بیان کړې نوپه دې کې دشکمن پاته کیدوپه وجه حضرت فاروق اعظم ﷺ په دې باندې افسوس ښکاره کې چې کاشکې! نبي کریم ﷺ په خپله ددې څه قاعده بیان کړې وای (یعنی یوه طریقه یی ورته په خپله جوړه کړې اوبیان کړې وای) نو دشك راتلو په وخت کې به وربانډې تسلي کیدې اوبیایی داارشادوفرمایي چې کوم ځای درباء شبه قدروی نودهغه څخه ځان ساتل په کاردي

څلورم دا معلومه سوه چې اصلي اوحقیقي ربٰو کموالي ته چې فقهاؤ دقرآن ربوٰ یادقرض ربٰو نوم ورکړي دی دا هم هغه ده کومه چې په عربو کې معلومه وه ، یعنې په قرض باندې په حساب دنیتې سره نفع اخیستل ، دوهم قسم رباء کومه چې په احادیثو کې ښوول سوي ده هغه هم ټوله ددې رباء سره پیوست ده او ددې په حکم کې ده اوڅه خلاف اواختلاف چې په امت کې سوي دی هغه ټول په دې دوهم قسم رباء او معاملاتو کې یی سوي دي ، په اول قسم رباء کومه چې قرآن کریم ورته رباء وایي

تول امت ددی په حراموالی باندی متفق دی او په امت محمدی کی تراوسه پوری هیڅاهم په دی کی اختلاف نه دی کړی ، او نن صبا چی کومه رباء (سود) دانسانی معاشی معاملو بنیاد ګڼل کیږی او دسود په مسئله کی چی کوم وربلندی بحث روان دی دا هم رباء ده دکومی دحراموالی په باره کی چی دقرآن اوه آیتونه اوتر څلویښتو زیات احادیث وارد دی اوپه اجماع دامت سره ثابته ده .
درباء دوهم قسم کوم چی داخیستلو اوخرڅولو لاندی راځی نه دهغه رواج عام دی اونه په هغه کی څه بحث کولو ته ضرورت سته .
تردی ځای پوری دا خبره په ډاګه سوه چی په قرآن او احادیثو کی درباء حقیقت (اصل) څه دی ؟ کومه چی دسود دمسئلی اولنی خبره ده .

(دسود په حراموالي کي حکمت او مصلحت)

ددی څخه وروسته دوهم بحث ددی دی چی دسود حراموالی اوبندیز ترکومی ګټی اوفائدی لاندی دی او په دی کی دانسان دپاره کوم روحانی یامعاشی ضررونه دی چی دهغه په وجه اسلام دا دومره لویه ګناه مقرره کړه .
دلته اول ځان په دی خبره پوهول ضروری دی چی ددنیا ټول مخلوق او د دوی معاملی چی دی په دوی کی یوشی داسی نسته چی په هغه کی څه نا څه ګټه یافائده نه وی ، مار لړم مچمچی شرمښ اوپه زهرو کی هم دانسان دپاره په زرګونو فائدی دی .
دقدرت په کارخانه کی یوشی بیکاره نسته ، غلا ، ډاکه ، بدکاری ، رشوت ، په دوی کی داسی یوشی نسته چی څه نه څه فائده په کښی نه وی ، مګر هرمذهب اوملت اوهره یوه اداره دی ته ګوری چی په څه شی کی نفع زیاته اونقصانونه کم وی هغه نفع مند او فائده بولی اوپه کوموکی چی فسادونه زیات او نقصانونه ماسوا وی اوفائدی یی کمی وی هغه مضر اوبی کاره ګڼی قرآن کریم هم دشرابو اوځُمار په حراملو سره دا اعلان وکی چی په دی کی ګناهونه ډیری دی اودخلګو په کښی څه فائدی هم دی لیکن دګناه تاوان یی دفائدی په مقابله کی زیات دی ، په دی وجه دی شیانوته ښه یافائده‌مند نه سی ویل کیدی ، بلکه ډیرنقصانی اوتباه کوونکی یی ګڼی ځان ساتل یی ورڅخه لازم کړل .
درباء یعنی سود هم دا حال دی په دی کی دسود خور دپاره څه وقتی نفع خامخا لیدل کیږی ، لیکن دنیوی او اخروی تاوان یی ددی نفعی په مقابله کی ډیر سخت دی .
په هرشی کی دنفع او نقصان دفساد اواصلاح په موازنه کولوکی دا خبره هم دهرعقلمندپه نزد دکتلو قابله وی چی که په یوشی کی فائده یوازی دیوه وخت دپاره وی اونقصان یی همیشه وی نو یو هوښیارهم دغه شی دفائدی په شیانوکی نه شمیری دغه رنګه که دیو شی نفع دیوه تن دپاره وی اونقصان یی پوره قوم ته رسیږی نو دی ته هم یو سړی دفائدی شی نه وایی ، په غلا اوډاکه کی خو

دغله اوډاکو ښکاره نفع ده مګر ټول قوم ته یې ضرر وی او امن اوسکون یې برباد وی ، نو په دی وجه یوانسان هم غلا اوډاکی ته ښه نه وایی ، ددی بیان څخه وروسته دسود په مسئله نظر واچوی ، نو ترلږغوندی فکر کولوڅخه وروسته به معلومه سی چی په دی کی دسودخور دوقتی فائدی په مقابله کی ده ته روحانی اواخلاقی دومره نقصان رسوی چی دی دسرپټوب څخه باسی او دا چی دده کومه وقتی نفع ده هغه هم دده ذاتی نفع ده ، او ددی په مقابله کی ټول ملت ته یولوی نقصان او معاشی تباهی ده ، لیکن ددنیا دا حال دی چی کله په دی کی یوشی رواج سی نو دهغه خرابی بیا دسترګو څخه پناه سی اویوازی فائدی یی دنظر په وړاندی وی که څه هم دغه فائدی سپکی ذلیله اووقتی وی ، خو دغه شی دغه نقصانونه بیا دوی ته نه ښکاری که هرڅومره سخت اوعام ولی نه وی .
رسم او رواج دانسان دپاره یوه نشه ده چی دی یی بالکل بی څایه کوی ، ډیرکم خلګ وی چی هغوی درسم او رواج خرابیوته اونقصانونو ته ګوری او څان ورباندی پوهوی چی ددی فائدی څومره دی او نقصانونه یی څومره دی ، بلکه که څوك یی پوه هم کی اونقصان یی ښکاره هم سی خو درسم او رواج پابندی یی دنیکی لاری را وستلو ته نه پریږدی .
سود او رباء په دی زمانه کی دوبایی مرض شکل اختیار کړي دی او ددی رواج ټوله دنیاپه خپله غیږه کی رانیولی ده او دانسانی فطرت خوند یی بدل کړي دی چی تریخ ورته اوس خوږ ښکاری اوکوم شی چی دټول انسانیت دکاروباری ژوند بربادونکی دی هغه یی دژوند دکاروبارد مسئلی حل ګڼلی دی ، نن که چیری یو دحق فکرکوونکی ددی خلاف آوازلوړکی اوخلق پوهوی نوده ته به خلق پاګل اولیونی وایی دا هرڅه دی مګرهغه ډاکټر ډاکټرنه دی دانسانیت ډاکو دی چی په یوملك کی وبا خپره سی اوعلاج یی بیا نه وی ، او دغه ډاکټر ووینی چی ددی وبا علاج اوس ګران دی نو شروع سی اوخلګو ته وایی چی ددی مرض څخه اوس بیره مه کوی ، دا هیڅ مرض یا نقصان نه دی بلکه دا خو عین شفا او راحت دی ، دپوه ډاکټر په دغه وخت کی هم دا کار دی چی خلګ ددغه مرض دنقصان څخه خبر وی او دعلاج طریقی او تدبیرونه ورته ښیی .
انبیاء علیهم السلام چی دنیاته راځی نو په دوی باندی دخلګو داصلاح کولو ذمه واری اچول سوی وی ، دوی هیڅکله ددی خبری پرواه نه کوی چی څوك به د دوی خبره واوری اوکه نه دوی که چیری دخلګو دمنلو یااوریدو انتظار کولی نو ټوله دنیابه په شرك اوکفرسره آباده وای دکلمې د لاَ الٰهَ الاّ اللّٰهُ منونکی په هغه وخت کی هیڅ څوك هم نه وه کوم وخت چی خاتم الانبیاء ﷺ ته ددی دتبلیغ اوتعلیم حکم دالله ﷻ دطرفه وسو ، سود او رباء که څه هم نن صبا دژوند په معاملوکی دملا دتیر حیثیت ګڼل کیږی لیکن حقیقت دا دی کوم چی نن هم ځینو حاکمانو دیورپ منلی دی چی دا دژوند په معاملوکی دملا دتیر هډوکی نه دی ، بلکه دملا دتیر په هډوکو کی چینجی دی چی لږ لږ یی خوری .

لیکن افسوس دی چی دنن صبا دعلم خاوندان هم هیڅکله درسم او رواج ددی تنگی دائری څخه ځان نه باسی ، او دسوونو کالو تجربی یی هم دی طرف ته نه مخ کوی چی دسود او رباء لازمی نتیجه دا ده چی دخدای ﷺ ټول مخلوق او تمام امت په لوږه تنده او دژوند په جنجالونو کی اخته سی او دوی ترغریب لا غریب ترکیږی او یو څو سرمایه دار دی د دوی دمالونو څخه فائدی اخلی یاداسی روایه چی دقوم وینی چیښی اوخپل بدنونه غټوی اوپالی یي ، او حیرانی خو دا ده چی کله ددی صاحبانو په مخکی دا حقیقت بیانیږی نو ددی د درواغجن کولو دپاره مونږ د امریکی اوانګلیند بازارونوته بیایی اوهغه راته ښیی چی وګوری دا خلګ څنګه دسود او رباء په وجه سره پټ اوماره دی ، لیکن ددی مثال خو داسی دی لکه چی څوك تاسی ته دسړی خورو دیوقوم او د دوی ددی کار برکتونه ښیی اوتاسی دسړی خورو یوی محلی ته بوزی اوتاسی ته وښیی چی وګوری دوی څومره غټ کټ تازه اوطاقتور دی اوپه دی باندی داثابته کی چی د دوی دا کار څومره ښه کار دی ، لیکن که په دوی باندی یو پوره اوهوښیار سړی پیښ سی نو هغه به ورته ووایی چی تاسی دسړی خورو دعمل برکتونه دسړی خوروپه محله کی نه بلکه هغه محلو اوکلو ته ولاړسی وګوری کوم ځای چی په زرګونو خلګ د دوی ددی عمل په وجه مړه پراته دی او وینه اوغوښی ورڅخه دوی خوړلی دی خانونه یی ورباندی چاغ کړي دی ، اسلام او اسلامی شریعت هیڅ ځای هم داسی کارته صحیح اوفائده مندنه وایی چی نتیجه یی دپوره امت تباهی اوبربادی وی اوڅه خلګ د دوی په مال ځانونه پالی اوځانونه دی ورباندی غټوی او چاغوی.

(دژوند په معاملو کي دسود اوربا خرابي)

په سوداو رباکی که بل عیب ګرسره وای نه ماسوا ددی څخه چی ددی په نتیجه کی یوڅو کسانو ته نفع اونور پوره انسانیت ته نقصان دی نوداهم ددی دبندولو اوددی څخه دنفرت کولو دپاره پوره وه، لیکن حال دادی چی په دی کی ددی څخه علاوه نوری هم معاشی خرابی اوروحانی تباهی بی شمیره پیدا کیږی.

اول په دی ځان پوه کی چی دسودپه ذریعه دقوم تباهی اودخاصو افرادو نفع څنګه ده، دسود اوربا په سوداګری اوپخوانی دزړی زمانی په طریقه کی خو یوه داسی بی عقلی وه چی دعام قوم په ضرر او دیو خاص سړی په فائده خو هر دعقل خاوند پوهیدی ، لیکن دنن صبا نوی رڼا چی ورته نوی تیاره ویل زیات مناسب دی ، دی چی څنګه شراب په مشینونو کی صفاکړه، دغلاګانو اوداکو نوی نوی طریقی یی پیدا کړی ، دبدکاری اوبی حیایی نوی نوی طرزونه یی راویستل اوټولو ته یی داسی رنګونه ورکړل چی سرسری نظر کوونکو ته ددی دننه خرابی په نظرنه ورځی ، دغه شان درباء اوسود دپاره یی په ځای دشخصی دکانونو شریکی کمپنی جوړی کړی چی بینك ورته ویل کیږی ، اواوس ددنیا په سترګوکی دخاورو اچولو دپاره داښوول کیږی چی دسود ددی نوی طریقی څخه ټول ملت (قوم) ته

فائده ده ، ځکه چی عام خلګ خو یا دخپلو روپو په تجارت کولو نه پوهیږی اویا دا چی روپی ورسره کمی وی په دی وجه ورباندی تجارت نه سی کولی ، نو ددی تولو روپو په بینکونوکی جمع سی او دوی هریوه ته که څه هم لږوی خوبیاهم څه ناڅه نفع دسود په نوم رسیږی، اولویو سوداګروته دا موقع په لاس ورسی چی هغوی ددی بینکونو ځخه په سود قرض واخلی اوغټ تجارت ورباندی وکی فائده بی وسی په دی وجه سود داسی مبارك شی جوړ سو چی دقوم تولو خلګو ته ورځخه نفع رسیږی .

لیکن که لږ دانصاف ځخه کار واخلی نو دا هغه مکر دی کوم چی شراب یی دګنده بوتو ځخه صفاستره هوټلونو ته او دبی حیایی اوعصمت فروشی ادی یی سنیماګانو اوکلبونو ته رابدلی کړی ، زهر یی تریاق او مضر یی دمفید ښوولو دپاره په عمل کی را وستل اولکه څنګه چی دسترګو خاوندته دا خبره ښکاره ده چی اخلاق سوځونکو جرمونو ته دنوی غلاف اغوستولو نتیجه ددی ځخه ماسوا نه ده چی دا جرمونه ترمخکی زیات سوه ، دغه حال دسود او رباء دی ، نوی شکل دسود یو څو انی (پیسي) په سلو کی دخلګو په خُلو کی ورکړی یو طرف ته یی هغوی دخان سره په خپله ګناه کی شریك کړه اوبل طرف ته یی دځان دپاره ددی جرم کولو یو لوی میدان تیارکی

څوك په دی نه پوهیږی چی دسود دایوڅو آنی په سلوکی کومی چی دسیونګ بینکونو اوداکخانو ځخه خلقوته رسیږی دا په هیڅ شان هم د دوی دروزګار دپاره نه دی ، نوپه دی وجه دوی مجبوردی چی دخپلی خیتی ډکولو دپاره څه مزدوری یانوکری ولټوی تجارت ته خو اول د دوی خپل فکر هم نه ځی ، اوکه دچا په کښی دی طرف ته مخ هم سی نو دټول قوم سرمایه په بینکونوکی جمع ده، دتجارت شکل یی جوړ کړي دی ، په دی کی دلږ سرمایی والا دپاره داخلیدل خپل مرګ ته دعوت ورکول دی ځکه چی بینك ډیره سرمایه په قرض باندی یوازی هغه چاته ورکوی دچاچی په بازارکی خپل اعتبار اوخپل لوی کاروبار وی دلسو لکو (۱۰۰۰۰۰۰) مالك ته یو کروړ قرض رسیدی سی، دی دخپلوذاتی روپو په نسبت لس چنده زیات تجارت چلولی سی، اودلږ سرمایی والانه څه خپل اعتبار وی اونه بینك په ده اعتبار کولی سی چی ده ته لس چنده زیاته قرضه ورکی، دیوزر مالك ته لس زره خو پریږده یوزر رسیدل هم ګران دی اوکله چی یوسړی چی دیوه لك (۱۰۰۰۰۰) مالك وی نهه لکه (۹۰۰۰۰۰) دبینك سرمایه ولګوی دلسو لکو تجارت کول کیږی اوفرض کړه که دی په سلوکی یوه روپی وګتی نوګواکی ده په خپلو یولك روپولس فیصده نفع واخیسته اودده په مقابله کی که یوسړی په خپلو ذاتی یولك روپو تجارت کوی نوده ته به یوازی یوفیصد نفع وی چی دابه دده دضروری خرچونو دپاره هم پوره نه سی، بلی خواته چی په مارکیټ کی لوی سرمایه دارته کچه سامان چی په کوم نرخ اورعایت سره ملاویږی هغه لږسرمایی والاته نه ملاویږی په دی وجه کوچنی سرمایه داربی لاسو بی پښو اومحتاجه پاته سی، اوکه دبدبختی ځخه ده هم داسی لوی تجارت ته لاس واچوی، نولوی سرمایه دار

دی په خپله خدایی کی شریك وګنی نولږ خپلی غوټی ته نقصان ورکی بازار داسی کمزوری کړی اوراوی غورځوی چی لږ سرمایی والا داصل اونفع دوارو څخه لاس پری مینځی، نوددی نتیجه دا ده چی تجارت یوازی دیوڅو تنوپه لاسونوکی بند پاته دی کوم چی لوی سرمایه دار دی.

دا په قوم اوملت څومره لوی ظلم دی چی ټول قوم داصلی تجارت څخه محرومه سوی دی یوازی دسرمایه دارو لاس ته ناست دی هغه چی دوی ته څومره نفع ورکول غواړی دبخشش په طوریی ورکوی، او دوهم تردی لوی نقصان چی ټول ملك یی په کړکیچ کی راځی د ادی چی دشیانو پرنرخ باندی ددی سرمایه دارو قبضه وی، دوی یی ترګران لا ګران خرڅوی خپله غوټه مضبوطوی اودټول قوم غوټی ته نقصان رسوی او دقیمت زیاتول چی کله غواړی نو دمال خرڅول بندکی، که دټول قوم سرمایه په بینکونوکی نه جمع کیدی او ددی خودغرضو خلګو پالنه یی نه کولی اودوی مجبوره کیدی یوازی په خپله ذاتی سرمایه یی تجارت کولی، نونه به کوچنیو سرمایه داروته دامصیبت پیښیدی اونه به دا خود غرضه شرمښان دټول تجارت مالکان جوړیدل چی کوچنیو سرمایه داروته په تجارت کی نفع راتلی نوخلګو به ورڅخه عبرت اخستی او دتجارت کار وبار به عام کیدی، اوبیابه هریوه ځان ته جلا نوکران منشیان اوځای ساتی چی دزرګونو حاجتمندو روزی به په کښی پیدا کیده او دتجارت نفع به هم عامه وه او دشیانو په ارزانی به هم ښه اثر پریوتی، ځکه چی دیوبل سره خواخوږی یو داسی شی دی چی ددی په وجه بنده دی ته جوړیږی چی خپله نفع کومه کی.

دی دتګی کار په ټول قوم یو هلاکوونکی بیماری لګولی ده او بل یی د دوی دماغ داسی خراب کړي دی چی دا مرض اوس دوی روغوالی ګنی.

دبینکونو دسود څخه دقوم یو بل معاشی نقصان ووینی، چی دچا سره لس زره سرمایه ده او دی دبینك څخه په سود قرضه واخلی دیولك کاروبار کوی، نوکه چیری دده دا بیړی ډوبه سوه اوپه تجارت کی یی نقصان وکی او دیوالی سو، نو فکر وکی چی دده یوازی لس فیصده نقصان وسو، باقی لس کم سل فیصده نقصان دقوم وسو، دچاسرمایه چی ده دبینك څخه اخستی وه اولګولی یی وه، که بینك فی الحال دغه ددیوالی نقصان پوره کی نو دا خوښکاره خبره ده چی بینك دقوم جیب دی دده دانقصان آخر په قوم لویږی چی مطلب یی داسوچی کله ده ګټه کوله نو دده یوازی وه دقوم په کښی هیڅ نه وه یاتش برای نام وه، اوکله چی نقصان راغی نو نوی ۹۰ فیصده په قوم لویږي، دسود یومعاشی نقصان دا هم دی چی سود خور کله په نقصان کی راسی نو بیایی پښی نه لګیږی ځکه چی دومره سرمایه خووی نه چی نقصان یی دی برداشت کی نو دنقصان په وخت کی په ده غبرګ تاوان راسی یوه خپله نفع اوسرمایه ولاړه سی اوسربیره وربانږدی دبینك په قرضه کی هم ډوب سی، چی دادا کولو یی بیادده سره څه ذریعه نه وی، او په بی سوده تجارت کی که ټوله سرمایه هم څه وخت ولاړه

سی نو فقیر به سی قرضداری خو به نه سی .
په کال ۱۹۵۴میلادی کی په پاکستان کی دپنبه وو په تجارت باندی دقرآنی ارشاد مطابق دمحاق آفت راغی ، نو حکومت په کروړونو روپی نقصان په ځان واخیستی اوسوداګر یی خلاص کړل لیکن هیچا په دی غور ونه کی چی دا دسود بدبختی وه ، ځکه چی دپنبه وو دی سوداګرو په دی کارو بارکی ډیره سرمایه دبینکونو لګولی وه خپله سرمایه یی برای نام وه ، دالله ﷻ په قدرت سره دپنبه وو بازار دومره راکښته سو چی دیوسل پنځه ویشتو ۱۲۵ څخه لسو ۱۰ ته راغی، سوداګر ددی قابل پاته نه سوه چی بینکونو ته قرض واپس کی نو مجبوره سوه مارکیټ یی بند کی اوحکومت ته یی فریاد وکی، حکومت دلسو په ځای دنوی ۹۰ قیمت ولګوی اوپخپله یی پنبه واخیستل اوپه کروړونو روپی یی خپلی تاوان کړی داسوداګر یی دډیوالی کیدو څخه خلاص کړل ، دحکومت روپی دچاوی هم ددغه غریب اوناچاره قوم ، غرض دا دی چی دبینکونو دکاروبار ښکاره نتیجه دا ده چی دټول قوم دسرمایی څخه یوڅو تنه فائده اخلی اوکوم ځای چی نقصان وسی نو په ټول ملت اوقوم لویږی .

(دخپل نس دکولو اوقوم وژلو یوبل چال)

دسود او ربا دقوم دوژلو او دیوڅو تنو دنس دکولو یوه اجمالی نقشه خوستاسی په مخکی راغله اوس ددی سره یوه بله چالاکی او هوښیاری ووینی چی کله سود خورو په خپله تجربه سره داشی محسوس کی چی دقرآن ارشاد دی چی ، یَمْحَقُ اللّٰہُ الرِّبٰوا یعنی دسود په مال باندی دمحاق آفتونه راتلل لازمی دی چی بیاددی په نتیجه کی ډیوالی کیدل وی ، نوددی آفتونو څخه دخلاصیدو دپاره یی دوی مستقلی اداری جوړی کړی یوه بیمه (انشورنس) دوهمه سټه بازار ، ځکه چی په تجارت کی نقصان په دوو وجهو کیدی سی یو دځه آسمانی آفت دطرفه چی جهاز ډوب سی یاوسوزی یابل داسی څه آفت راسی ، دوهم دا چی دما ل نرخ ترقیمتِ خرید (اخیستی قیمت) کم سی په دی دواړو صورتونوکی لګولی سرمایه کله چی خپله نه وی دقوم مشترکه سرمایه وی په دی وجه دده نقصان کم او دقوم زیات دی مګر دوی دا خپل لږ نقصان هم دقوم پرسر ورتپی ، او ددی پاره یی یوطرف ته بیمه کمپنیانی جوړی کړی چی په هغه کی دبینکونو په شان دپوره قوم سرمایه جمع وی اوکله چی په څه آسمانی آفت سره په دی سود خوروځه نقصان راسی نو دبیمی په ذریعه هغه نقصان دقوم په شریکه سرمایه وراچوی خلق داګنی چی بیمه کمپنی دخدای رحمت دی ډوبیدونکی دډوبیدو څخه خلاصوی ، لیکن که ددی حقیقت ته وګوری اوځان ورباندی پوه کی نودلته هم هغه دوکه ده ، دناګهانی آفت په وخت کی دامداد کولو فریب ورکی دقوم سرمایه جمع کی ، لیکن ددی درنو رقمونو فائده یوازی لوړو سرمایه داروته رسیږی ، چی اکثره پخپله خپل خراب موټر وسوزی یایی وجنګوی اودبیمه کمپنی څخه رقم واخلی نوی موټر ورباندی ځان ته راولی ، په سلوکی به یوځای یو دوه غریبانان هم داسی وی چی دناګهانی

مرگ په سبب به یی څه پیسی وارثانو ته ورسیږی .
او دوهم قسم یعنی دنرخ دکمیدو دبیری څخه دځان ساتلو دپاره یی سته بازارگرم کړي دی او ددی اثر یی په ټول قوم غورځولی دی چی که دقیمت دکمیدو په وجه څه نقصان کیږی چی هغه هم په قوم وروغورځول سی ، په دی لنډ غوندی بیان کی به تاسی دومره پوه سوی یاست چی دبینکونو سود او ددی تجارت دټول مخلوق دپاره دلوړی تندی اومعاشی تنگدستی سبب دی ، البته دځینو مالدارو په مال کی زیاتوب هم راځی ، لنډه دا چی قوم تباه کیږی اوځوکسان وړباندی ښه کیږی او دملك سرمایه را جمع کیږی دهغو لاسونو ته ورځی عام حکمتونه په دی لوی فساد باندی پوه هم سوه ، لیکن هغوی دی ته داسی علاج جوړ کی چی په لویو سرمایه دارو یی دانکم ټیکس شرح زیاته کړه ، تردی چی آخری شرح یی په یوه روپی کی پنځلس نیمی آنی کړه ، ددی دپاره چی سرمایه ددوی څخه بیاواپس سی اوقومی خزانی ته ولاړه سی .
لیکن ټولوته معلومه ده چی ددی قانون په نتیجه کی په عام طور سره دکارخانو حساب فرضی اوجعلی جوړیدل شروع سو.
لنډه دا ده چی د دولت جمع کیدل او دقوم دیوځو تنو په لاس کی بندیدل او دملك په اقتصادی اومعاشی حالت باندی ددی هغه انتهایی ضررناك اثر غورځیدل ټولوته ښکاره دی اوپه دی وجه دانکم ټیکس شرح دومره زیاتیږی ، لیکن په تجربه سره معلومه سوي ده چی دا تدبیر دمرض علاج ثابت نه سوددی اصلی وجه داده چی دمرض اصلی سبب ونه پیژندل سو په دی وجه دعلاج مثال یی دا سو چی
در به بست ودشمن اندر خانه بود
دروازه یی بنده کړه او دښمن دننه په کورکی وو ، د دولت دلویو سرمایه داروپه لاسونوکی دجمع کیدو اصلی سبب یوازی دسود کاروبار او دقومی سرمایی څخه دخاصو خاصو افرادو بی ځایه نفع اخیستل دی ، تر څو چی داسلامی تعلیماتوپه مطابق دا بند نه سی، او دی خبری ته رواج ورنه کړل سی چی هر سړی دی یوازی په خپله سرمایه تجارت کوی ترهغه وخته پوری ددی مرض علاج نه سی کیدی .

(یوه شُبهه او دهغي جواب)

دلته یو سوال دا پیدا کیږی چی دبینکونو په ذریعه دټول قوم رقم جمع سی نو څه ناڅه فائده خو دوی ته هم رسیږی که څه هم ډیره فائده یی لویو سرمایه داروته رسیږی لیکن که په بینکونوکی دسرمایی داجمع کیده نه وای نونتیجه به یی هغه وای کومه چی په پخوانی زمانه کی وه چی دخلکو سرمایه به په مخکه کی ښخه پرته وه نه به ورڅخه ده ته فائده وه اونه بل ته .
نو ددی جواب دا دی چی اسلام څنگه چی سود حرام کړي دی دادروازه یی بنده کړي ده چی دټول قوم دولت دسرمایه دارو لاسونوته راټول نه سی نو دغه شان زکوة یی دهرمالدار په سرمایه باندی لگولی

دی اوپه دی وجه یی هریومال دارپه دی مجبوره کړی دی چی دی خپله سرمایه په بندحالت کی ونه ساتی اوکال په کال ورڅخه څلویښتمه حصه دزکوٰة په شکل کی اداکوی نوپه یوڅوکاله کی به دغه سرمایه ختم سی نوپه دی وجه به هر پوه سړی په دی مجبور وی چی خپلی پیسی په کار کی ولګوی په خپله ورڅخه هم فائده اخلی او نورو ته زرڅخه هم فائده رسوی او ددغه نفعی اوفائدی څخه یی زکوٰة اداکوی.

(دزکوٰة فریضه په یو وجه سره دتجارت دترقي ضامنه ده)

ددی څخه دا هم معلومه سوه چی دفرض زکوٰة په ادا کولو کی لکه څنګه چی دالویه فائده ده چی دقوم دفقیرانو اومسکینانو امداد وربانذی کیږی نو دغه شان دا دمسلمانانو دمعاشی حالت دښه کولو دپاره دتجارت طرف ته دمینی پیدا کیدویوه ښکلی ذریعه ده ، څکه چی هرسړی کله دی خبری ته وګوری چی که سرمایه می بنده کښیښوده نونتیجه به یی دا وی چی نفع به هیڅ نه وی او دکال په ختمیدوبه ورڅخه څلویښتمه حصه کمیږی ، نو خامخابه دده دی طرف ته فکر راګرځی چی دا مال په څه تجارت کی ولګوی ، او بل طرف ته سود دی په هغه کی روپی چلول حرام سوه نو دتجارت به دا صورت هم نه وی چی دلکونو خلګو په سرمایه به یوازی یوتن تجارت کوی ، بلکه هرمال دار به په خپله په تجارت کی دورننوتو فکر کوی او چی کله لوی سرمایه دار هم یوازی په خپله سرمایه تجارت کوی نوکوچنیو سرمایه داروته به په تجارت کی دغه مشکلات هم نه راځی کوم چی دبینکونو څخه په سود دروپو اخیستو او دلوی تجارت چلولو په صورت کی ورته پیښیږی ، دغه شان به په ټول ملك کی تجارت وی او فائدی به یی عامی وی اوپه نتیجه کی به یی دملك غریبانو اوفقیرانو ته فائدی رسیږی

(دسود روحاني بیماری)

ددی ځای پوری دسود دمعاشی او اقتصادی بربادیو بیان وو ، اوس واوری چی دسود کاروبار دانسان په اخلاقو او روحانیت بانذی څومره خراب اثر اچوی ، په انسانی خویونوکی ترټولو لوی شی دځان قربانول اوسخاوت دی ، چی په خپله په ځان سخته تیروی خو بل ته دآرام اوراحت رسولو جذبه په کښی وی ، نو دسود دکاروبار لازمی اثر داسی چی دا جذبه ختمه سی ، سودخور خو په خپل ځان چاته نفع رسول خولا پریږده بل په خپل کوشش اوخپله سرمایه سره دده برابر راتلو لیدوته هم دی نه جوړ وی په غم زپلی درحم کولو په ځای دی دهغه دمصیبت څخه دنا جائز فائدی اخیستو په فکر کي وی.

دسود خوری په نتیجه کی دمال حرص دومره زیات سی چی ددی په مستی کی بیادی خپل ښه اوبدهم نه پیژنی او دخپل بدانجام څخه بالکل غافله سی.

(آیا بغیر دسود څخه تجارت نه چلیږی ؟)

دسود حقیقت او ددی ددنیا اوآخرت دخرابیو بیان څه قدرپه تفصیل وسو ، اوس دریم بحث داپاته دی چی دسود معاشی اوروحانی خرابی اوپه قرآن اوسنت کی ددی سخت حراموالی اوبندیز خوښکاره سو

لیکن په دی اوسنی دورکی چی سود دتجارت یولوی رکن جوړ سوی دی ، دټولی دنیا کاروبار په دی چلیږی ددی څخه دځان خلاصولو تدبیر څه دی ؟ بینك سستم ختمول خو ګویا په دی زمانه کی تجارت بندول دی ، نو جواب یی دا دی چی کوم یو مرض عام سی او دوباء شکل اختیار کی نوعلاج خو یی ګران خامخاوی ، لیکن بی کاره نه وی ، دحالاتو دسازګار کولو کوشش کول آخر دکار کامیابی وی ، البته دصبر اوثابت قدمی او دهمت څخه کار اخیستل ضروری وی په قرآن شریف کی دا هم دالله ﷻ ارشاد دی.

مَاجَعَلَ اللّٰهُ عَلَيْكُمْ فِي الدِّيْنِ مِنْ حَرَجٍ : الله ﷻ ددین په معامله کی په تاسی څه سختی نه ده اچولی ، نو په دی وجه ضروری خبره ده چی دسود څخه دځان ساتلو به څه داسی لار خامخا وی چی په هغه کی به معاشی اواقتصادی نقصان هم نه وی ، دننه او بهر دتجارت دروازی به هم بندی نه وی او دسود څخه به په کښی نجات هم وی ، په دی کی اوله خبره خو دا ده چی په سرسری نظرسره دبینکونو دی موجوده اصولو ته وکتل سی نو په عام طور سره داسی ګڼل کیږی چی دبینکونو دار مدار پرسود باندی دی ددی څخه بغیربینك نه سی چلیدی ، لیکن دا خیال قطعًا صحیح نه دی ، دسود څخه بغیر هم دبینك سستم هم دغسی قائم پاته کیدی سی ، بلکه تردی ښه اوفائده منده طریقه په کښی راتلی سی ، خوالبته ددی دپاره ضروری ده چی څه په شریعت پوهان خلګ اوڅه دبینکونو ماهران کښینی او دیو بل په تعاون سره څه اصول دنوی سره جوړ کی نو بیا کامیابی لیری نه ده اودکومی ورځی څخه چی دبینکونو کاروبار په شرعی اصولو باندی سو، نوانشآء الله دنیابه ووینی چی په دی کی دقوم اوملت خومره ګټه ده ، ددی اصولو اوقاعدو دتشریح دا موقع نه ده په کوموکی چی دبینکونو کاروبار بغیر دسود څخه چلول کیږی .

دسود اورباء یوضرورت خوڅه دتجارتی غرضونو دپاره وی ، ددی انتظام خو به دبینك په موجوده اصولوکی دترمیم په ذریعه وسی اوبل ضرورت یی په سود کی داخته کیدونکو فقیرانو اومحتاجانو خلګو دناڅاپی اووقتی ضرورتونه وی نو ددی ښه.علاج په اسلام کی دمخکی څخه په صورت دزکوٰة اوصدقو واجبو موجود دی ، لیکن ددین اوعلم دین څخه دبی خبری اوبی پرواهی نتیجه ده چی تراوسه پوری یی دزکوٰة نظام هم معطل کړی دی ، بی شمیره داسی مسلمانان دی چی دلمانځه په شان زکوٰة ورکولو ته هم نژدی نه ورځی اوځوك چی یی باسی نو هغه یی پوره هم نه باسی ، اوکوم خلګ چی یی پوره هم ورکوی نوهغوی بس دزکوٰة ایستل پیژنی چی دخپل جیب څخه یی باسی ، حال دا دی چی دالله ﷻ حکم دزکوٰة ایستلو نه دی ، بلکه دزکوٰة ادا کول دی اوادا کول هلته صحیح کیدی سی کله چی یی مستحقوته ورسوی اوهغوی یی مالکان کی ، اوس غور وکی چی داسی مسلمانان څومره دی چی دمستحقینو دتلاښ کولو فکر وکی اوبیایی هغوته درسولو انتظام وکی مسلمان قوم که هرڅومره

دکمی سرمایی خاوندان وی لیکن که هریومسلمان چی په چا زکوة فرض دی هغه پوره زکوة ادا کی او دادا کولو صحیح طریقه اختیارکی چی مستحقینوته یی ورسوی او دادا کولو بندوبست یی وکی ، نویقینًا هیڅ یومسلمان ته به دا ضرورت پاته نه سی چی هغه دقرض په ضرورت سره په سودکی اخته اوګیر سی اوکه دشرعی قاعدی مطابق داسلام عادل حکومت جوړسی اوهغه شرعی بیت المال قائم کی اودټولومسلمانانو دظاهری مالونوزکوة په کی جمع کوی نوپه دغه بیت المال سره بیادهریوه حاجتمند حاجت پوره کیدی سی اوکه چیری ډیر رقم ته یی ضرورت راسی نو دقرضی په طور بی سوده ورته هم ورڅخه ورکول کیږی اودغه شان دبی کاره ګرځیدونکو دپاره دکانونه یاځه روزګارونه ورباندی هم جوړول کیږی ، یوه یورپی ماهر دا صحیح ویلی دی چی ، دمسلمانانو دزکوة نظام داسی شی دی چی که مسلمانان ددی پابند سی نو په مسلمان قوم کی به څوك هم بی ماله اوغم ځپلی په نظر را نه سی.

غرض دا دی چی په دی زمانه کی چی دسود معاملی په کښی دوبا په شان خپری سوی دی ، په دی خبره پاته کیدل نه دی په کار چی په موجوده زمانه کی دسود کار وبار پرینښوول دمعاشی اواقتصادی حالت خودکشی ده اوپه دی زمانه کی انسان په سودی کاروبار کولو باندی مجبوره دی .

البته دومره ضرورده چی ترڅوټول قوم یادقوم زیات خلق یایو اسلامی حکومت په پوره توجه سره ددی کار بیړه پرسر لوړه نه کی نو دیوه تن دوو یاڅو کسانو دپاره ضرورګرانه ده لیکن معذوره بیاهم نه دی .

دلته زمونږ ددی بیان دوه مقصدونه دی اول دا چی دمسلمانانو ټولګی اوحکومتونه کوم چی داکارپه صحیح طور سره کولی سی دی طرف ته فکر را وګرځوی اومسلمانان بلکه پوره دنیا دسود ددی بیکاره اثراتو څخه خلاصه کی .

دوهم دا چی کم ازکم دټولو علم په دی خبره صحیح کیدل په کار دی چی مرض خو مرض وګڼی دحرامو حلال ګڼل چی تردی اولی ګناه ډیره لویه ده چی په دی کی خونه اخته کیږی ، په عملی ګناه (سود) کی خوڅه ناڅه ظاهری فائده هم ده، لیکن دا دوهمه دعلم او عقیدی ګناه چی سود حلال ثابتوی تراولنی ګناه هم ډیره لویه ده اوعبث هم ده ، څکه چی سودحرام ګڼل اوپه خپله ګناه داوه کیدلوکی خوڅه مالی نقصان هم نسته ، څه تجارت ورباندی هم نه بندیږی ، یعنی په ګناه د داوه کیدلو نتیجه به داضروری وی چی څه وخت خو به یی دتوبی توفیق وسی او ددی څخه دخلاصیدو سوچ خوبه ورته راسی .

اوس ددی مقصد دپاره په آخر کی یوڅو دحدیثو روایتونه او دنبی کریم ﷺ ارشادات هم وړاندی کوم چی دقرآن کریم ددغه آیتونو بیان دی په کوموکی چی دسود سخت بندیزونه اوپه هغه سخت عذابونه بیان سوی دی ، ددی دپاره چی ګناه خوګناه وګڼل سی او ورڅخه دخلاصیدو په فکر کی وی اوکم ازکم داسی خو نه کیږی چی حرامو ته حلال وایی او دیوی ګناه څخه دوه ګناهونه جوړ وی ، اولوی لوی نیکان د یندا ره مسلمانان چی دشپی تهجد او دالله ﷻ ذکر کوی اوسهارچی دکان یاکارخانی ته

ورسیږی نودایی گرسره په خیال کی هم نه راځی چی مونږ دسود او دخمار په معاملاتوکی اخته یو څه گناه هم کوو.

(دسود په باره کې دنبي کريم ﷺ ارشادات)

(۱) نبی کریم ﷺ فرمایلی دی چی داوو هلاکونکو شیانو څخه ځان ساتی ، صحابه کرامو ﷺ پوښتنه وکړه چی یارسول الله ﷺ هغه څشی دی ؟ وی فرمایل یو دالله ﷻ سره (په عبادت کی یادده په خاصو صفتونوکی) څوك شريك جوړول ، دوهم جادوکول، دریم ناحق قتل کول ، څلورم سود خوړل، پنځم دیتیم مال خوړل ، شپږم دجهادپه وخت کی دمیدان څخه تښتیدل، اووم په چا پاك دامنی ښځی دزناتهمت لگول (دا حدیث په صحیح بخاری او مسلم کی دی)

(۲) دوهم نبی کریم ﷺ فرمایلی دی چی مانن شپه دوه سړی ولیدل ، چی ماته راغلل اوزه یی بیت المقدس ته بوتلم بیامونږ مخکی ولاړو نو دوینو یو نهرمی ولیدی چی یو سړی په کښی ولاړ دی اوبل سړی دنهر په غاړه ولاړ دی چی دنهر داسړی ددی نهر څخه دباندی راوزی نو دغاړی دا سړی یی پرمخ په كاڼی ولی ددی گذار سره دی بیابیرته نهرته ولاړسی هغه ځای ته کوم ځای چی دی ولاړوو، بیادی دراوتو اراده کوی او دغه دغاړی سړی یی دغه شان ولی ، نبی کریم ﷺ فرمایی چی ماددغه خپلو دوو ملگرو څخه پوښتنه وکړه چی دا زه څه واقعه وینم ، هغو وویل چی دا په نهرکی قید سوی سړی سود خور دی (چی دخپل عمل سزا وینی) (داحدیث په صحیح بخاری کتاب البیوع کی دی)

(۳) دریم نبی کریم ﷺ په سود اخیستونکی هم لعنت فرمایلی دی اوپه سود ورکوونکی هم اوپه ځینو روایاتوکی یی دسود په معامله کی په شاهدی ورکوونکو اوپه لیکونکو هم لعنت فرمایلی دی ، او دصحیح مسلم په یوروایت کی یی فرمایلی دی چی دا ټول په گناه کی برابر دی او په ځینو روایاتو کی په شاهدی اولیکونکی لعنت په دی صورت کی دی کله چی دوی ته علم وی چی دا دسود معامله ده .

(٤) څلورم . او دنبی کریم ﷺ ارشاد دی چی څلور کسان داسی دی چی د دوی په باره کی الله ﷻ په ځان لازمه کړي ده چی دوی به جنت ته نه دا خلوی ، او دجنت نعمتونه به ونه چښی هغه څلور دا دی ، دشرابو چیښلو عادی ، او دسود خوړونکی او دیتیم مال په ناحقه خوړونکی ، او دخپل مور اوپلار نافرمانی کوونکی (دا روایت په مستدرك حاكم كی دی)

(٥) پنځم نبی کریم ﷺ فرمایلی دی چی سړی دسود یوه روپی خوری دا ترشپږ دیرش واره بدکاری کولو سخه گناه ده ، اوپه ځینو روایاتوکی دی چی کومه غوښه دحرام مال څخه جوړه سوه دهغه دپاره اور زیات لایق دی ، ددی سره په ځینو روایاتوکی دی چی دیو مسلمان بی عزتی کول ترسود هم زیاته سخته گناه ده (دا روایت په مسنداحمد طبرانی اونورو کی دی)

(٦) شپږم اوپه یو حدیث کی دی چی نبی کریم ﷺ ددی خبری څخه منع کړي ده چی میوه داستعمال

ترقابل کیدو مخکی خرخوی اوفرمایی کله چی په یوکلی کی بدکاری اودسود کاروبار خپورسی نو دوی الله ﷻ ته په عذاب راوستو دعوت (بلنه) ورکړه (دا روایت په مستدرك دحاکم کی دی)

(۷) اوم . او نبی کریم ﷺ فرمایی چی کله په یو قوم کی دسود معامله رواج سی نوالله ﷻ په دوی دضروری شیانو گرانی مسلطه کړی اوکله چی په یوقوم کی رشوت عام سی نو ددښمنانو رعب اوغلبه وربانديځ زیاته سی (دا روایت په مسند احمد کی دی)

(۸) اتم . اونبی کریم ﷺ فرمایی چی دمعراج په شپه چی مونږ کله اووم آسمان ته ورسیدو نو ماپه ځان دلوړی خوا څخه رعد اوبرق ولیدل ، ددی څخه وروسته بیامونږ په یوداسی قوم باندی تیرسوچی نسونه یی لکه د اوسیدو دکورونو هومره پړسیدلی وی او دمارانو څخه ډکی وی چی دبهر څخه په نظر راتله ، مادجبرائیل امین ﷺ څخه پوښتنه وکړه چی دا کوم خلگ دی؟ هغه ﷺ راته وفرمایل چی داسود خواره دی (دا روایت په مسند احمد کی دی)

(۹) نهم ز اونبی کریم ﷺ عوف بن مالك ته وفرمایل چی دهغه گناهونو څخه ځان ساته چی نه سی معاف کیدلی چی په دی کی یوه دغنیمت دمال څخه غلا ده او دوهم سودخوړل دی (طبرانی)

(۱۰) لسم . اونبی کریم ﷺ فرمایلی دی چی کوم سړی ته تاسی قرض ورکړی وی ، دهغه تُحفه هم مه قبلوی (هسی نه چی هغه داتُحفه دقرض په عوض کی درکړی وی اودا سود دی ، په دی وجه دقرضدار د تُحفی په قبلولو کی احتیاط په کار دی)

دسود او رباء دپیژندو او دهغه دحقیقت او په دی کی ددنیاوی تباهیو متعلق دقرآن مجید اووه آیاتونه او دنبی کریم ﷺ داحادیثو لس ارشادات دلته بیان سوه ، دسوچ اوفکر کونکی مسلمان دپاره دومره پوره ده او ددی مسئلی پرپاتو اړخونو دبحث اومکمل تحقیق دپاره داحقر یو جلا کتاب (مسئله سود) په نوم چاپ سوی دی .

يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا تَدَايَنْتُمْ بِدَيْنٍ

ای مؤمنانو ! کله چی تاسی په خپل مینځ کی معامله کوی دقرض

إِلَىٰ أَجَلٍ مُسَمًّى فَاكْتُبُوهُ ۚ وَلْيَكْتُبْ بَيْنَكُمْ كَاتِبٌ بِالْعَدْلِ ۚ

ترمقرر وخته پوری نو هغه اخلی او په کار ده چی ولیکی ستاسی په مینځ کی لیکونکی

وَلَا يَأْبَ كَاتِبٌ أَنْ يَكْتُبَ كَمَا عَلَّمَهُ اللَّهُ ۚ فَلْيَكْتُبْ وَلْيُمْلِلِ

په انصاف سره او انکاردی نه کوی لیکونکی ددی څخه چی ولیکی داسی چی لکه ښوولی دی ورته الله پس

الَّذِي عَلَيْهِ الْحَقُّ وَلْيَتَّقِ اللَّهَ رَبَّهُ وَلَا يَبْخَسْ مِنْهُ شَيْئًا ط

ودی لیکی او ښیی دی هغه څوك چی پر ده باندی قرض دی او ودی بیریږي دالله څخه چی دده رب دی او نه دی

فَإِنْ كَانَ الَّذِي عَلَيْهِ الْحَقُّ سَفِيهًا أَوْ ضَعِيفًا أَوْ لَا يَسْتَطِيعُ

کموی ور څخه څه شی پس که هغه سړی چی په ده باندی قرض دی بی عقله یاضعیف دی یا په خپله نه سی ښوولی نو ودی

أَنْ يُمِلَّ هُوَ فَلْيُمْلِلْ وَلِيُّهُ بِالْعَدْلِ ط وَاسْتَشْهِدُوا

ښیی ولی دده (کارنده دده) په انصاف سره او شاهد جوړ وی

شَهِيدَيْنِ مِنْ رِجَالِكُمْ فَإِنْ لَمْ يَكُونَا رَجُلَيْنِ فَرَجُلٌ

دوه شاهدان دخپلو سړو څخه پس که نه وی دوه سړی نو یو سړی

وَامْرَأَتَانِ مِمَّنْ تَرْضَوْنَ مِنَ الشُّهَدَاءِ أَنْ تَضِلَّ إِحْدَاهُمَا

او دوې ښځی دهغه چا څخه چی تاسی یی خوښوی ، دشاهدانو څخه ددی دپاره که هیر کړی یوه د دوی څخه

فَتُذَكِّرَ إِحْدَاهُمَا الْأُخْرَىٰ ط وَلَا يَأْبَ الشُّهَدَاءُ إِذَا مَا دُعُوا ط

نو یاد به کړی ورته بله او انکار دی نه کوی شاهدان کله چی دوی را وبلل سی

وَلَا تَسْأَمُوا أَنْ تَكْتُبُوهُ صَغِيرًا أَوْ كَبِيرًا إِلَىٰ أَجَلِهِ ط ذَٰلِكُمْ

او سستی مه کوی ددې څخه چی ویی لیکی کوچنی وی معامله او که لویه تر میعاده پوری په دی کی

أَقْسَطُ عِنْدَ اللَّهِ وَأَقْوَمُ لِلشَّهَادَةِ وَأَدْنَىٰ أَلَّا تَرْتَابُوا إِلَّا

پوره انصاف دی دالله په نزد او ډیره مضبوطه ده دشاهدی دپاره او نژدی ده دی ته چی په شك کی ونه غورځیږی

أَنْ تَكُونَ تِجَارَةً حَاضِرَةً تُدِيرُونَهَا بَيْنَكُمْ فَلَيْسَ عَلَيْكُمْ

مگر دا چی سودا وی لاس په لاس چی اخلی ورکوی دا په مینځ خپل کی پس نسته په تاسی باندی

جُنَاحٌ أَلَّا تَكْتُبُوهَا ط وَأَشْهِدُوا إِذَا تَبَايَعْتُمْ وَلَا يُضَارَّ

څه گناه چی که دا ونه لیکی او شاهدان نیسی چی کله تاسی سودا کوی او نقصان دی نه کوی

كَاتِبٌ وَّلَا شَهِيْدٌ ۚ وَاِنْ تَفْعَلُوْا فَاِنَّهٗ فُسُوْقٌ ۢ بِكُمْ ۗ وَاتَّقُوا

دليكونكى او نه دشاهد او كه داسى وكړى نوبيشكه دادګناه خبره ده په تاسى باندى اووبيريږى

اللّٰهَ ۗ وَيُعَلِّمُكُمُ اللّٰهُ ۗ وَاللّٰهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيْمٌ ﴿۲۸۲﴾ وَاِنْ كُنْتُمْ

دالله ﷻ څخه اوښوونه كوى تاسى ته الله تعالى او الله تعالى په هرشى باندى پوه دى ، او كه تاسى

عَلٰى سَفَرٍ وَّلَمْ تَجِدُوْا كَاتِبًا فَرِهٰنٌ مَّقْبُوْضَةٌ ۗ فَاِنْ اَمِنَ

په سفر كى ياست او نه كى پيدا ليكونكى نو ګرو په لاس كى وركول په كار دى ، پس كه اعتبار وكى

بَعْضُكُمْ بَعْضًا فَلْيُؤَدِّ الَّذِى اؤْتُمِنَ اَمَانَتَهٗ وَلْيَتَّقِ اللّٰهَ

يو په بل نو په كار دى چى پوره وركړى هغه سړى چى اعتبار يى ورباندى كړى دى امانت خپل او بيره دى

رَبَّهٗ ۗ وَلَا تَكْتُمُوا الشَّهَادَةَ ۗ وَمَنْ يَّكْتُمْهَا فَاِنَّهٗٓ اٰثِمٌ قَلْبُهٗ ۗ

كوى دالله ﷻ څخه ، چى رب دده دى او مه پټوى شاهدى او كوم سړى چى يى پټه كړى نوبيشكه ګناهګار دى

وَاللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُوْنَ عَلِيْمٌ ﴿۲۸۳﴾ ع

زړه دده او الله ﷻ ستاسى په كارونو ښه پوه دى .

لنډتفسير: اى ايماندارو! كله چى معامله كوى دقرض (برابره خبره ده كه پيسى قرض وى ياكوم شى چى اخلى هغه قرض وى لكه په بيع دَسلم كى) تريو ميعاد (نيتى) مقررى پورى نو هغه (ته په طور دياد داشت يوخط) وليكى او دا ضرورى ده چى ستاسى په مينځ كى (چى) څوك ليكونكى (وى هغه يى) په انصاف سره وليكى (يعنى دچا دلحاظ دپاره دى دخط په مضمون كى كموالى يازياتوالى نه كوى) اوليكونكى دى دليكلو څخه انكار هم نه كوى څنګه چى خداى ﷻ ده ته (ليكل) ښوولى دى ، ده ته په كار دى چى وى ليكى او (ليكونكى ته دي) هغه سړى (وروښيى او) ورباندى ودى وليكى دچا په ذمه چى حق واجب وى (څكه چى دخط مطلب دحق اقرار وى نو دچا په ذمه چى حق دى دهغه اقرار ضرورى سو) او (دليكلو په وخت كى دى) دالله ﷻ څخه چى دده رب دى وبيريږى اوپه دى (حق) كى ديوى ذرى هم (په ښوولوكى) كمى نه كوى ، بيادچاپه ذمه چى حق واجب وو هغه كه عقل يى كم وو (يعنى بى پوهى ياليونى وو) يابدن يى كمزورى وو (يعنى نابالغ يادير بوډا وو) اويا (په بله څه وجه سره) په خپله

(دبیان کولو او) دلیکلو طاقت یی نه درلودی (مثلاً گونګی وو لیکونکی دده په اشاره نه پوهیدی یادبل ملك وو ژبه یی بدله وه اولیکونکی دده په ژبه نه پوهیدی) نو (په داسی صورت کی دی) دده کار گذارپه صحیح طورسره ولیکی او دوه کسان په خپلوکی شاهدان (هم) جوړکی (اوشرعًا اصلی ثبوت ددعوی په دی شاهدانو سره دی که څه هم خط نه وی اویوازی لیکلی خط بغیر دشاهدانو نه ثبوت دی اونه معتبردی، دخط لیکل یوازی دیاد داشتو پاته کیدو دآسانی دپاره دی چی دخط مضمون ووینی اویا واوری نوټوله واقعه به ورته یاده سی ، لکه چی داسی ډیره نژدی په قرآن شریف کی راروانه ده) بیاکه دغه دوه شاهدان سړی (موجود) نه وی نویو سړی او دوی ښځی (دی شاهدان جوړ سی) دداسی شاهدانو څخه کوم چی تاسی (داعتبار په وجه سره) خوښوی (او دیوه سړی په ځای دوی ښځی په دی وجه مقرری سوی) چی که په دی دواړو ښځو کی دیوی څخه هم (دشهادت څه حصه دفکر څخه یادشهادت بیانولو په وخت کی) هیره سی نو یوه به یی بلی ته ورپه یاد وی (اوترپادیدو وروسته به دشهادت بیان پوره سی) اوشاهدان دی هم انکارنه کوی کله چی (دشاهد جوړیدلو دپاره) را وبلل سی (چی په دی کی مدد دی دخپل ورور) اوتاسی ددی (قرض) د (وار وار) لیکلو څخه ځان ستومانه کوی مه ، برابره خبره ده که دغه (معامله دقرض) لږ وی اوکه ډیره دا لیکل انصاف زیات قائم کول دی دالله ﷻ په نزد اوشهادت ډیر صحیح ساتی او زیات لایق دی ددی خبری چی تاسی (دمعاملی په باره کی) په څه شبهه کی ونه لویږی (په دی وجه لیکل یی ښه دی) مگرچی کومه سودا لاس په لاس وی چی یوبل ته یی ورکوی او اخلی نو ددی په نه لیکلوکی په تاسی باندی څه الزام (اوضرر) نسته او (دومره په دی کی هم خامخاکوی چی ددی) داخیستلو اوخرڅولوپه وخت کی شاهد نیسی (شایدچی صبا په کښی څه خبره راسی مثلاً خرڅونکی ووایی چی ماته پیسی نه دی رسیدلی یاداسی چی ما گرسره خرڅ کړی نه دی یا اخیستونکی ووایی چی ماخو دواپسی اختیار هم اخستی وو یاتراوسه پوری لاخرڅ سوی شی ماته نه دی رسیدلی) او (لکه څنگه چی مونږ لوړ لیکونکی اوشاهدان منع کړل چی دلیکلو اوشاهدی څخه به انکارنه کوی ، دغه شان مونږ تاسی ته هم تاکیدکوو چی تاسی هم) کاتب ته تکلیف مه ورکوی اونه یوشاهدته (مثلاً دخپلی گټی دپاره دهغه په گټه کی تاوان غورځوی) اوکه تاسی داسی وکی نو تاسی ته به په کښی گناه وی او دخدای ﷻ څخه وبیریږی (اودکومو کارونو څخه چی هغه منع کړی یاست هغه مه کوی) اوالله ﷻ (په تاسی احسان کوی چی) تاسی ته (دفائدی حکمونه) ښیی اوالله ﷻ په هرڅه پوه دی (نوهغه حکم منونکی اونافرمانه هم پیژنی هریوه ته به مناسب بدله ورکی) اوکه تاسی (دقرض دمعاملی کولو په وخت کی) یوځای په سفر باندی یاست او (دخط لیکلو دپاره هلته) څوک لیکونکی نه کی پیدا نو (په داسی حالت کی دتسلی دپاره) دگرو کولو شیان (دی) چی (دقرض دار دطرف څخه دحق دمالك) په قبضه کی ورکړل سی اوکه (په داسی وخت کی هم) په یوبل اعتبارکوی

(اوپه دی وجه دګرو ضرورت نه ګنی) نو په کوم سړی چی اعتبار وسی (یعنی قرضدار) ده ته په کار دی چی دبل حق (پوره پوره) ادا کی او دالله ﷻ څخه چی دده پروردګاردی وبیرېږی (او دهغه حق ونه وهی) اوشهادت مه پټوی اوڅوك چی شهادت پټوی دهغه زړه به ګناهګار وی اوالله ﷻ ستاسی کړی کارونه ښه پیژنی (وروسته که څوك شهادت پټ کی نو هغه ضرور په خبر دی نو هغه به ورته سزا ورکړی)

معلومات او مسئلي

(دقرض او نسيا دپاره د اقرار نامي ليکلو هدايت او ددی متعلق احکام)

په دی ذکرسوو آیتونوکی دمعاملو قانون چی نن ضبا ورته دمعاهد قانون وایی ددی ضروری اصول بیان سوی دی اوتردی وروسته بیادشهادت دقانون خاص اصول ذکر دی.

نن صبا خو دلیکلو ویلو زمانه ده اولیك دانسان دژبی په ځای دریدلی دی لیکن دنن څخه څوارلس سوه ۱۴۰۰ کاله مخکی زمانی ته چی مخ واړول سی اووکتل سی نو دغه وخت ددنیا ټول کاروبار یوازی زبانی وو، دلیکلو او اقرار نامی تیارولو اصول ګرسره نه وه ، ترټولو اول قرآن دی طرف ته دخلګوفکر راواړوی اووی فرمایل چی، اِذَا تَدَایَنْتُمْ بِدَیْنٍ اِلٰی اَجَلٍ مُّسَمًّی فَاکْتُبُوْهُ : یعنی کله چی تاسی په خپل مینځ کی دقرض معامله کوی تر مقرری نیتی پوری نو هغه لیکی ، په دی کی یو اصول دا وښوول سو چی دقرض دمعاملو اقرار نامه لیکل په کار دی چی دهیریدو یاانکار په وخت کی په کار راسی.

دوهمه مسئله دا بیان سوه چی کله دقرض معامله کول کیږی نونیټه دی په کښی خامخا مقرر کوی ترغیر مقرری نیتی پوری قرض ورکول اخیستل جائز نه دی څکه چی په دی کی دجګړی اوفساد دروازه خلاصیږی ، په دی وجه فقهاؤ فرمایلی دی چی نیټه به هم داسی مقررېږی چی په هغه کی څه پټ والی نه وی ، میاشت او تاریخ به دواړه مقرر وی څه مبهمه نیټه به نه مقرر وی ، لکه مثلاً دفصل دریکولو تروخته پوری څکه چی په دی کی دموسم په وجه مخکی والی یا وروسته والی راتلی سی اوکله چی لیکل په دغه زمانه کی عام نه وه اونن هم که عام دی خو ددنیا ډیره آبادی داسی ده چی په لیکلو نه پوهیږی ، نو دا کیدی سوه چی لیکونکی څه بل څه ولیکی چی دچافائده اودچا نقصان وسی په دی وجه یی تردی وروسته وفرمایل ، وَلْیَکْتُبْ بَّیْنَکُمْ کَاتِبٌۢ بِالْعَدْلِ : یعنی دا ضروری ده چی ستاسی په مینځ کی یی څوك لیکونکی په انصاف سره ولیکی ، په دی کی خو یوه دا خبره وسول چی لیکونکی دی دیو فریقی خاص سړی نه وی بلکه غیر جانبداردی وی چی دچاورباندی شك اوشبهه نه راځی دوهم لیکونکی ته هدایت وسو چی په انصاف سره دی لیکی ، دبل دفانی نفعی دپاره دی خپل دهمیشه تاوان نه کوی ، ددی څخه لیکونکی ته دا هدایت وسو چی الله ﷻ ده ته دا هنر ښوولی دی چی دی لیکل کولی سی ، نو ددی شکرانه دا ده چی دی دی دلیکلو څخه انکار نه کوی ، تردی وروسته یی دا وښول چی د اقرار نامی لیکل به دچا دطرفه وی ؟ نووی فرمایل ، وَلْیُمْلِلِ الَّذِیْ عَلَیْهِ الْحَقُّ : یعنی

داقرارنامې بيان دې دهغه سړي دخولې وليکل سي چې دچا په ذمه حق دی ، مثلاً سودايي واخسته اوقيمت يې نسيا کې نو په چا باندې چې قرضه ده هغه به داقرارنامې بيان ليکي ، څکه چې دا به دده دطرفه يوقسم اقرار وی او د اقرار نامې په بيان کې هم دا شك کيدی سوای چې څه کموالی يا زياتوالی په کښې وکې په دې وجه يې وفرمايل : وَلْيَتَّقِ اللهَ رَبَّهُ وَلَا يَبْخَسْ مِنْهُ شَيْئًا : يعنی دالله ﷻ څخه چې دده پروردګار دی بيره دې کوي او په حق ليکلوکی دې يوه ذره قدری هم کموالی نه کوي ، په معاملوکې کله داسې هم کيدی سی چې په چا حق راځي هغه ناپوهه ياليونی بوډا يانابالغ کوچنی ياګونګی وی يادیوی بلې ژبې ويونکی وی چې ليکونکیورباندې نه پوهيږي ، په دې وجه داقرارنامې بيان دې نه سی ويلی ، نو په دې وجه يې تردې وروسته وفرمايل چې که چيری داسې صورت پيښ سی نو دده دطرفه دې دده ولي وليکي دليونی او نابالغ دطرفه څخه خو دولی موجودوالی ښکاره دی څکه چې د دوی ټولې معاملې دولی په معرفت سره کيږي ، او دګونګی يادبلې ژبې دويونکی ولی هم دا کار کولی سی ، اوکه دوی څوك څان ته وکيل جوړکې نوهم کيدی سی ، په قرآن کې په دې ځای کې په لفظ دولی کې دواړی معناوې دي .

(دشهادت دقاعدې يو خو مهم اصول)

تردې ځايه پورې په معاملوکې د اقرارنامې دليکلو دمهمو اصولو بيان وو اوس مخکې دا ښوول کيږي چې داقرارنامې يوازې ليکل کافي مه ګڼی ، بلکه په دې باندې شاهدان هم جوړوی چې که چيری څه وخت په مينځ کې جګړه را پيښه سی نو په عدالت کې به ددې شاهدانو په شاهدی سره فيصله وسی په دې وجه فقهاؤ فرمايلي دي چې محض ليکلي شرعي دليل نه دی ترڅوپوری چې په دې شرعي شهادت موجود نه وی ، په خالي ليکلو باندی هيڅ فيصله نه سی کيدی ، نن صبا دعامو عدالتونو هم دا دستور دی ، چې په ليکلو باندې بغير دزبانی تصديق اوشهادت څخه څه فيصله نه کوي .

(دشاهدی دپاره دوه سړی يا يو سړی او دوی ښځې موجود کيدل ضروري دي)

تردې وروسته دشهادت دضابطی (قانون اوقاعدي) يوڅو مهم اصول ښوول کيږي ، مثلاً اول شاهدان دوه سړی يايو سړی او دوی ښځې کيدل ضروردی ، يو يوازی سړی يايوازی دوی ښځې په عامو معاملوکې دشاهدی دپاره کافي نه دی .

(دشاهدانو شرطونه)

دوهم دا چې شاهدان دې مسلمانان وی په لفظ د ، مِنْ رِّجَالِكُمْ : کې دا ښوول سوي ده ، دريم دا چې شاهدان چې ثقه او عادلان وی چې په وينايي يقين راتلی سی فاسقان اوفاجران نه وی په ، مِمَّنْ تَرْضَوْنَ مِنَ الشُّهَدَآءِ : کې دا حکم ذکر دی .

(دشاهدی ورکولو څخه انکار کول بې له شرعي عذره څخه ګناه ده)

تردې وروسته خلګوته دا هدايت وسوچې کله دوی په څه معامله کې دشاهدی دپاره راوبلل سی نو

دوی دی دراتلو څخه انکار نه کوی ، ځکه چی شهادت دحق ژوندی کولو ذریعه او دجګړی ختمولو طریقه ده ، په دی وجه دا یو ضروری او اهم قومی خدمت ګڼل او تکلیف برداشت کول په کار دی تردی وروسته بیا دمعاملی داقرارنامی لیکلو تاکید کوی فرمایی چی معامله کوچنی وی اوکه لویه تولی لیکل په کار دی ، په دی کی ځان مه ستومانه کوی ځکه چی معاملات لیکل انصاف قائمول اوصحیح شهادت ورکول او دشك اوشبهی څخه دخلاصیدو دپاره ښه ذریعه ده ، البته که معامله لاس په لاس وی نسیًا نه وی نو دا که نه لیکی خیر دی ، لیکن دومره دی په دی کی هم کول کیږی چی په معامله دی شاهدان ونیول سی شاید چی څه وخت په جانبینوکی جګړه پیداسی مثلاً خرڅونکی ووایی چی ماقیمت نه دی وصول کړی یا اخستونکی ووایی چی ما اخیستل سوی شی پوره نه دی وصول کړی ، نو په داسی جګړوکی شهادت په کار راځی .

(په اسلام کي دعدل او انصاف قائمولو مهم اصول چي شاهدانو ته دی نقصان یاتکلیف نه رسول کیږی)

دآیت په شروع کی لیکونکو ته داهدایت سوی دی چی دوی دی دلیکلو یاشاهد جوړیدو څخه انکار نه کوی نو دلته دا احتمال وو چی خلګ به دوی پریشانه کوی ، ددی وجی څخه یی په آخر دآیت کی وفرمایل ، وَلَا يُضَارَّ كَاتِبٌ وَّلَا شَهِيْدٌ : یعنی لیکونکی یاشاهدی کونکی ته دی نقصان نه رسول کیږی ، یعنی داسی دی نه کوی چی دخپل مصلحت او فائدی دپاره دهغوی مصلحت اوفائدی ته خلل ورسول سی ، بیافرمایی ، وَاِنْ تَفْعَلُوْا فَاِنَّهٗ فُسُوْقٌۢ بِكُمْ : یعنی که تاسی لیکونکی یاشاهد ته نقصان ورسوی نو په دی کی به تاسی ته ګناه وی .

ددی څخه معلومه سوه چی لیکونکی یاشاهد ته نقصان رسول حرام دی ځکه فقهاؤ فرمایلی دی چی که لیکونکی دخپلو لیکلو مزدوری غواړی یاشاهد دخپلو تلو راتلو ضروری خرڅ غواړی نو حق یی دی ، دا نه ادا کول هم دوی ته په نقصان رسولو کی دا خل دی او دا جائز نه دی ، اسلام په خپل عدالتی نظام کی چی لکه څنګه شاهد په شاهدی ورکولو مجبوره کړي دی اوشاهدی پټولو ته یی سخته ګناه ویلی ده دغه شان یی ددی هم انتظام وکی چی خلګ دشاهدی څخه په ځان ساتلو مجبوره نه سی ددی دواړه طرفه داحتیاط دا اثر وو ، چی په هره معامله کی رښتینی بی غرضه شاهدان پیداسی اوفیصلی ژر اوآسانی او دحق مطابق وسی ، نن دنیا دا قرآنی اصول پرېښی دی نو ټول نظام دعدالت برباد دی ، دواقعی اصلی او ریښتینی شاهدان پیداکیدل تقریبًاورك دی ، هرسړی دشاهدی څخه په ځان ساتلو مجبوره دی وجه یی دا ده چی دچانوم په شاهدی کی راغی نوکه معامله دپولیس اوفوج داری وی نو روزانه وخت بی وحته به تهانه دارصاحب دی را غواړی اواکثر به یی په ګنټو کښینولی وی ، په دیوانی عدالتونوکی هم دشاهد سره داسی معامله کول کیږی لکه دمجرم سره چی یی کوی اوروزانه به دمقدمی پیشیانی بدلیږی تاریخونه به مقرریږی شاهد عاجزبه په خپل کاروبار اومزدوری پاته کولو

او راتلو مجبوره وي اوكه نه راځي نو دوارنۍ په ذريعه به ګرفتاريږي ، په دي وجه يوشريف اوكاروباري سړي شاهد جوړيدل په څه معامله كي دځان دپاره عذاب ګڼي او دخپل وس مطابق ددي څخه په ځان ساتلو مجبورسوي دي ، يوازي كسب كاره شاهدان پيدا كيږي چي په رښتيا اودرواغو كي دهغوي څه فرق نه وي ، قرآن كريم ددي بنيادي ضرورتونو د اهميت په ښوولو سره ددي تولو خرابيو لاري بندي كړي ، دآيت په آخركي فرمايي ، وَاتَّقُوا اللّٰهَ وَيُعَلِّمُكُمُ اللّٰهُ وَاللّٰهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ : يعني دالله ﷻ څخه وبيريږي اوالله ﷻ تاسي ته صحيح طريقي ښيي دا دهغه احسان دي اوالله ﷻ په هرڅه پوهيدونكي دي ، كله چي په دي آيت كي ډيراحكام راغلي دي ، ځينو فقهاؤ شل مهمي فقهي مسئلي ددي آيت څخه راايستلي دي او دقرآن كريم عام عادت دي چي دقانون تربيانولو مخكي او وروسته دخداى ﷻ بيره اودقيامت بيره بيان كي دخلګو ذهنونه دحكم منلوته تيار وي ، ددي طريقي په مطابق ددي آيت خاتمه يي هم دخداى ﷻ څخه په بيره سره وكړه او دا يي وښووله چي دالله ﷻ څخه څه پټ نسته ، كه تاسي په څه ناجائزه حيله باندي هم خلاف ورزي وكي نو خداى ﷻ ته دوكه نه سي وركولى ، په دوهم آيت كي يي دوه مهم مضمونونه بيان كړه ، يو دا چي دقرض په معامله كي كه څوك داغواړي چي داعتماد دپاره يوشي ګرو كښيږدي نو ددي هم اجازه سته ، مګر په لفظ دمقبوضة سره دي ته اشاره ده چي دګرو سوي شيانو نفع اخيستل دده دپاره جائز نه دي ، ګرو كوونكي ته يوازي دومره حق دي چي دخپل قرض تر وصولولو پوري دغه شي په خپله قبضه كي ساتي اوفائدي به يي ټولي داصل مالك وي .

دوهم مضمون يي دا وفرمايي چي كوم سړي ته ديو نزاعي معاملي په باره كي صحيح علم وي هغه دي شهادت نه پټوي اوكه پټ يي كي نو دده زړه ګنهګار دي ، زړه ته يي ګناهګار څكه وويل چي څوك دا خالي دژبي ګناه ونه ګڼي ، څكه چي اول اراده دزړه څخه كيږي نو په دي وجه اول ګناه دزړه ده .

لِلّٰهِ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ ۗ وَاِنْ تُبْدُوْا مَا فِيْٓ اَنْفُسِكُمْ اَوْ تُخْفُوْهُ يُحَاسِبْكُمْ بِهِ

خاص الله لره دي هغه څه چي په اسمانونوكي دي اوپه مځكه كي دي اوكه ښكاره كوي هغه چي په زړه ستاسي كي

اللّٰهُ ۗ فَيَغْفِرُ لِمَنْ يَّشَآءُ وَيُعَذِّبُ مَنْ يَّشَآءُ ۗ وَاللّٰهُ عَلٰى

يا پټوي هغه حساب به وكړي په هغه ستاسي سره الله ، بيا به وبخښي څوك چي وغواړي او عذاب به كړي څوك

كُلِّ شَيْءٍ قَدِيْرٌ ﴿۲۸۴﴾

چي وغواړي او الله تعالى په هرشي باندي قادر دي .

لنډتفسير: خاص دالله ﷻ په ملكيت كي دي ټول (مخلوقات) څه چي په آسمانوكي دي او څه چي په

مخکه کی دی (داسی خومخکه آسمان په خپله دده په ملکیت کی دی اوچی کله مالك هغه دی نو هغه ته په خپل ملکیتی شیانوکی دهرقسم قانون جوړولوحق دی ، چا ته په کښی مجال دخبری کولونه دی په کار لکه چی یوقانون داسی دی چی) کومی خبری (دفاسدو عقیدو یادبدو اخلاقو یاپه گناهونو دپوخ قصد اوارادي) چی ستاسی په نفسونوکی دی دغه که تاسی (په ژبه اواندامونو) ښکاره کوی (مثلاً په ژبه سره دکفر کلمه ووایاست یادخپل تکبر حسد اونور اظهار وکی یادیوی گناه قصدوو هغه وکی) اوکه یی (په زړه کی) پټ ساتی (په دواړو حالتونوکی به) الله ﷻ ستاسی سره (په شان دنورو گناهونو دهغه) حساب وکی بیا (ترحساب) وروسته بغیر دشرك اوکفر څخه چاته (چی بخښل) غواړی وبه یی بخښی اوچاته چی (سزا ورکول) غواړی سزابه ورکی اوالله ﷻ په هرڅه باندی پوره قدرت لرونکی دی .

معلومات اومسئلي: په تیر آیت کی دشاهدی دښکاره کولو حکم او دپټولو څخه دمنع ذکر وو ، دا آیت هم ددغه مضمون دپوره کولو دپاره دی ، په دی کی انسان ته دا وښوول سوه چی دشهادت پټول حرام دی که تاسی ته معامله معلومه وه اوپټه موکړه نوالله ﷻ پوه او خبردار به ستاسی سره حساب کوی ، دحضرت ابن عباس‌﵁ عکرمه‌﵀ شعبی‌﵀ اومجاهد﵀ څخه یی دا تفسیر نقل دی (قرطبی)

اودالفاظو دعام والی په وجه سره عام دی ټولو عقیدو عباداتو اومعاملو ته شامل دی ، دحضرت عبدالله ابن عباس ﵁ مشهورقول ددی آیت په تفسیرکی دا دی اومعنٰی دآیت دا ده چی الله ﷻ به دخپل مخلوق دټولو عملونو حساب کوی ، دهغو چی ده کم کړي دی او دهغوهم چی دده په زړه کی یی پخه اراده راغلی ده اوپه زړه کی یی پټه ساتلی ده لیکن دکولو موقع یی نه ده راغلی لکه په صحیح بخاری او مسلم کی په روایت دحضرت ابن عمر ﵁ نقل دی چی مادنبی کریم ﷺ څخه او ریدلی دی چی مومن به دقیامت په ورځ خپل رب ته چی لوی اوغالب دی نژدی سی ، تردی چی الله ﷻ به دده یوه یوه گناه ده ته ورپه یاده کی ، اوپوښتنه به ورڅخه وکی چی تاته معلومه ده چی تاداگناه کړی وه ، بنده مومن به اقرار وکی ، الله ﷻ به وفرمایی چی ماپه دنیاکی په تا پرده اچولی وه اوستا گناه می خلکوته نه وه ښکاره کړی او نن زه هغه معاف کوم او دنیکو عمل نامه به ده ته ورکول سی ، لیکن دکافرانو اومنافقانو گناهونه به په عامو خلگوکی بیان سی .

او په یوحدیث کی دی چی الله ﷻ به دقیامت په ورځ وفرمایی چی دا هغه ورځ ده چی په دی کی به دپټو شیانو امتحان اخیستل کیږی او دزړونو پټ رازونه به ښکاره سی او دا چی زماعمل لیکونکو ملائکو خو ستاسی یوازی هغه عملونه لیکلی دی چی ښکاره وه ، اوماته هغه هم معلوم دی دکومو څخه چی ملائکی خبری نه دی ، اونه دوی هغه ستاسی په عملنامه کی لیکلی دی ، او اوس هغه ټول تاسی ته ښیم ، او په دی ورسره حساب کوم بیا چی چاته وغواړم معاف به یی کړم او چاته چی وغواړم

په عذاب به يې کړم بيا به مومنان معاف سي او کافرانو ته به عذاب ورکړل سي (قرطبي)
دلته دا شبهه پيدا کيږي چې په حديث کې دنبي کريم ﷺ ارشاددی.
اِنَّ اللّٰهَ تَجَاوَزَ عَنْ اُمَّتِيْ عَمَّا حَدَّثَتْ اَنْفُسُهَا مَالَمْ يَتَكَلَّمُوْا اَوْ يَعْمَلُوْا بِهٖ (قرطبي)
الله ﷻ زمادامت څخه معاف کړي دي هغه کوم چې د دوی په زړه کی خيال راسی ترڅوچي يی هغه په ژبه نه وی ويلی يايی ورباندی عمل نه وی کړی ددی څخه خومعلومه سوه چې دزړه په اراده څه عذاب او زورنه نسته ، امام قرطبي فرمايي چې دا حديث ددنيا داحکامو سره تعلق لری ، طلاق آزادول بيع هبه (چاته يوشی بخښل) اونور محضی دزړه په اراده کولوسره نه سی ثابتيدی ترڅو چې يی په ژبه نه وی ويلی يايی ورباندی عمل نه وی کړی اوپه آيت کی چې کوم ذکر دی دغه دآخرت دحکمونو سره تعلق لری ، نو ددی دواړوپه مينځ کی څه ټکراو نسته ، اونورو عالمانو صاحبانو ددی شبهی جواب داکړي دی چې په کوم حديث کی چې دزړه دپټو شيانو معافی ذکر ده ، ددی څخه مرادهغه وسوسی او داختيار څخه بهر هغه خيالونه دی چې دانسان په زړه کی بغير دقصد اوارادی څخه راځي ، بلکه ددی په خلاف په اراده کولو سره هم داراځي ، نو په داسی غيرِ اختياری خيالاتو اووسوسو دا اُمَّت الله ﷻ معاف کړي دی ، او په ذکر سوی آيت کی چې دکوم حساب کولو ذکر دی ، ددی څخه مراد هغه ارادی اونيتونه دی چې انسان يی په خپل قصد اواختيار سره په خپل زړه کی ځای کی ، او ددی په عمل کی دراوستو کوشش هم کوی ، بيا په اتفاقی طور سره څه بنديزونه ورمخ ته سی اوعمل ورباندی ونسی ، دقيامت په ورځ به ددی محاسبه وی ، بيا الله ﷻ چاته چې وغواړی وبه يی بخښی اوچاته چې غواړی په عذاب به يې کی ، لکه چې په ذکر سوی حديث دبخاری اومسلم کی تيرسوه اوکله چې دذکرسوی آيت په ظاهری الفاظوکی دواړه قسم خيالات دا خل دی که اختياری وی اوکه غيرِ اختياری ، په دی وجه چې کله دا آيت نازل سونو اصحاب کرام ، فکرمند اوغمجن سوه ، چې که په غير اختياری خيالونو او وسوسو باندی هم نيول کيږی نوبيا خو يو تن هم دخلاصيدو نه دی ، صحابه کرامو ﷡ خپل دا فکر نبی کريم ﷺ ته عرض کی ، نوحضور ﷺ ټولو ته دا تلقين وفرمايی چې دالله ﷻ دطرفه څه حکم نازل سوي دی ، ددی دمنلو او تابعداری پخه اراده وکی اووايا ست ، سَمِعْنَا وَاَطَعْنَا : يعنی مونږ حکم واوريدی او مونږ ومنی ، صحابه کرامو ﷡ هم دغسی وکړل نو په دی دقرآن کريم داجمله نازله سوه لَا يُكَلِّفُ اللّٰهُ نَفْسًا اِلَّا وُسْعَهَا يعنی الله ﷻ يو چا ته دهغه ترطاقت زيات تکليف نه ورکوی.
ددی مطلب دا دی چې په غير اختياری وسوسو او خيالاتو باندی نيول نسته نو په دی سره داصحابو ﷡ تسلی وسوه ، دا حديث په صحيح مسلم کی په روايت دابن عباس ﷠ نقل سوی دی (قرطبي) او دا پوره آيت مخ ته راروان دی.
اوپه تفسيرِ مظهری کی دی چې په انسان کوم عملونه دالله ﷻ دطرفه څخه فرض سوی دی يا حرام سوی

دی ، هغه څه دظاهری اندامونو اوبدن سره تعلق لری لکه لمونځ روژه حج زکوة اوټول معاملات چې دی دا په دی قسم کی داخل دی اوڅه عملونه اوحکمونه هغه هم دی چې دانسان دزړه اوباطن سره تعلق لری ، دایمان اوعقیدی ټولی مسئلی په دی کی داخلی دی او دکفر اوشرك چې ترټولو زیات حرام اوناجائز دی ددی تعلق هم دانسان دزړه سره دی ، ښه خویونه تواضع صبر قناعت سخاوت اونور دغه شان بدخویونه کبر حسد بغض ددنیا محبت حرص اونور چې دا ټول شیان په یوه درجه کی قطعی حرام دی ، ددی ټولو تعلق هم دانسان دزړه اوباطن سره دی .

په دی آیت کی یی دا ښوونه کړې ده چې څنګه دظاهری عملونو حساب به په قیامت کی اخیستل کیږی، دغه شان به دباطنی عملونوهم حساب وی اوپه خطا باندی به نیول وی ، دا آیت یی دسورة بقرة په آخرکی راوستی په دی کی لوی حکمت دی څکه چې سورة بقرة دقرآن کریم داسی لوی اومهم سورة دی چې په دی کی دالله ﷻ دحکمونو ډیره لویه حصه راغلی ده ، په دی سورة کی بنیادی اوفرعی ددنیا دژوند او دآخرت متعلق ډیر ضروری هدایتونه لمونځ زکوة روژه اوقرض دمعاملو دجائزو اوناجائزو طریقوپه تفصیل سره بیان راغلی دی په دی وجه په حدیث کی ددی سورة نوم (سنام القرآن) هم راغلی دی ، یعنی دقرآن ترټولو لوړه حصه او ددی ټولو احکامو په منلو او پوره کولوکی دټولو روح اخلاص دی یعنی دیو کار کول یاورڅخه ځان ساتل دواړه خالص دالله ﷻ درضا دپاره وی ، په دی کی دنوم نمائش یاڅه نفسانی غرض شامل نه وی او داښکاره خبره ده چې داخلاص تعلق دانسان دباطن اوزړه سره دی ، دټولو صحیح والی په دی باندی دی ، په دی وجه یی دسورة په آخرکی ددی آیت په ذریعه انسان خبردارکی چې دفرضوپه اداکولو یادحرامو څخه دځان ساتلوپه معامله کی خو به دمخلوق په مخکی په حیله اوبهانه ځان خلاص سی ، مګر الله ﷻ چې پوه اوخبردار دی دهغه څخه هیڅ شی پټ نسته ، په دی وجه نو داګنی چې ساتونکی اوحفاظت کوونکی زماټول ظاهری اوباطنی حالات لیکی ، اودټولو حساب به دقیامت په ورځ ورکول وی ، دا هغه روح دی چې قرآن کریم یی په انسانانوکی پیداکوی چې دهرقانون په اول یاپه آخرکی دالله ﷻ بیره او دآخرت دفکر داسی حفاظت کوونکی د دوی په زړونو باندی کښینوی چې بیادی دشپی په تیاروکی هم اوپه تنهایی کی هم دحکم څخه په خلاف ورزی کولو بیریږی .

آمَنَ الرَّسُولُ بِمَآ أُنزِلَ إِلَيْهِ مِن رَّبِّهِۦ

منلی دی رسول څه چی نازل سو په ده ، دده درب دطرفه

وَالْمُؤْمِنُونَ ۚ كُلٌّ آمَنَ بِاللَّهِ وَمَلَٰٓئِكَتِهِۦ وَكُتُبِهِۦ وَرُسُلِهِۦ

او مسلمانانو هم ، ټول منی الله او دهغه ملائکی او دهغه کتابونه اودهغه رسولان

لَانُفَرِّقُ بَيْنَ اَحَدٍ مِّنْ رُّسُلِهٖ وَقَالُوْا سَمِعْنَا وَاَطَعْنَا

وایی چی مونږ نه جلا کوو یو دهغه د رسولانو څخه او وایی چی مونږ واورېده او قبول مو کړه

غُفْرَانَكَ رَبَّنَا وَاِلَيْكَ الْمَصِيْرُ ﴿۲۸۵﴾ لَا يُكَلِّفُ اللّٰهُ نَفْسًا اِلَّا

ستا څخه بخښنه غواړو ای زمونږ ربه او ستا طرف ته واپس کیدل دی ، الله تکلیف نه ورکوی چا ته مګر

وُسْعَهَا لَهَا مَا كَسَبَتْ وَعَلَيْهَا مَا اكْتَسَبَتْ رَبَّنَا لَا تُؤَاخِذْنَا

څومره چی دهغه طاقت وی ده ته ورکول کیږي چی ده وګټل او په ده غور څیږي څه چی ده وکړه ای زمونږ ربه مه

اِنْ نَّسِيْنَا اَوْ اَخْطَاْنَا رَبَّنَا وَلَا تَحْمِلْ عَلَيْنَا اِصْرًا كَمَا

نیسه مونږ که زمونږ څخه هیر سی یا خطا سی ای زمونږ ربه مه اچوه په مونږ بار دروند لکه

حَمَلْتَهٗ عَلَى الَّذِيْنَ مِنْ قَبْلِنَا رَبَّنَا وَلَا تُحَمِّلْنَا مَا لَا طَاقَةَ

چی اچولی وو تا زمونږ څخه په مخکنی باندی ای زمونږ ربه مه باروی په مونږ هغه چی زمونږ طاقت

لَنَا بِهٖ وَاعْفُ عَنَّا وَاغْفِرْ لَنَا وَارْحَمْنَا اَنْتَ مَوْلٰنَا فَانْصُرْنَا

ورته نه وی ، او معاف کړه مونږ او وبخښه مونږ او رحم وکړه په مونږ ته زمونږ رب یی مدد وکړه زمونږ

عَلَى الْقَوْمِ الْكٰفِرِيْنَ ﴿۲۸۶﴾

په کافرانو باندی.

لنډتفسير: عقیده لری رسول ﷺ دهغه شی (په حق والی) چی ده ته دده درب دطرفه نازل سوي دی (یعنی قرآن) او (نور) مومنان هم (ددی عقیده لری مخ ته په قرآن دعقیده لرلو تفصیل دا دی چی په کوم کوم شی عقیده لرلوته په قرآن عقیده لرل ویل کیږی) تول (رسول هم اونور مومنان هم) عقیده لری په الله ﷻ باندی (چی هغه موجود دی اویودی اوپه ذات او صفات کی کامل دی) او دده په ملائکو (چی هغه موجود دی او دګناهونو څخه پاك دی او په مختلفو کارونو مقرری دی) او دهغه په کتابونو (چی دغه تول حق دی او په خپل خپل وخت ورباندی عمل کیدی اوس دقرآن په نازلیدو سره منسوخ دی) او دده په رسولانو (چی پیغمبران دی او رښتینی دی اوپه پیغمبرانو عقیده لرل په دی شان سره دی چی دا وایی) چی مونږ په دی پیغمبرانو کی په یوتن کی (په عقیده لرلو کی) جلاوالی نه کوو (چی څوك پیغمبر

ګنو اوخوك نه ګنو) او دي تولو داسي وويل چي مونږ (ستاسي ارشاد) واوريدى او (دامو) په خوشحالي سره ومنى ، ستاڅخه بخښنه غواړو اى زمونږ پروردګاره! اوستا طرف ته (زمونږ دټولو) واپسى ده (يعني مونږ چي په اول آيت كى ويلي دي چي دزړونوپه پټو خبروبه هم محاسبه وى ددى څخه مراد غيرِ اختيارى كارونه نه دي بلكه يوازى اختيارى كارونه دي څكه چي) الله ﷻ څوك (په احكامو دشرعي كي) نه مكلف كوي (يعني دغه كارونه واجب ياحراموي نه) مګرهغه چي دده په طاقت (اواختيار) كي وي ده ته ثواب هم دهغه دي چي په اراده سره يي وكى اوپه ده به عذاب هم دهغه وي چي په اراده سره يي وكى (اوكوم چي يي دطاقت څخه بهروي په هغه كي يي مكلف كړى نه دي اودكوم سره چي قصد اواراده پيوست نه وي دهغه نه ثواب سته اونه عذاب او وسوسى دطاقت څخه بهردى نو دهغه كول يي حرام اونه كول يي واجب نه كړل اونه يي وربائدي عذاب كښيښووى) اى زمونږ ربه مونږ مه نيسه كه زمونږ څخه هيرسي ياغلطي را څخه وسي اى زمونږ ربه (زمونږ دا هم درخواست دي چي) په مونږ داسي سخت حكم مه راليږه لكه زمونږ په مخكى خلګو چي تاليږلي وو اى زمونږ ربه ! او(مونږ دا درخواست هم كوو چي) په مونږ څه داسي بار ددنيا يا دآخرت څخه) مه غورځوى چي مونږ يي طاقت نه لرو اومعاف كي مونږ اوبخښنه وكى مونږ ته اورحم وكى پرمونږ ته زمونږ كارساز يي (اوكار ساز طرف دار وى) نو مونږ په كافرانو باندي غالب كى .

معلومات اومسئلي

(ددى دوو آيتونو خاص فضيلتونه)

دادسورة بقرة آخرى دوه آيتونه دي په صحيح احاديثوكى ددى دووآيتونولوى فضيلتونه بيان سوى دي، نبى كريم ﷺ فرمايلى دي چي كوم سړى دشپى دا دوه آيتونه وويل نو دا دهغه دپاره پوره دي او دابن عباس ﷺ په روايت كى دي چي نبى كريم ﷺ فرمايلى دي چي الله ﷻ دوه آيتونه دجنت دخزانو څخه نازل كړي دي چي دټول مخلوق ترپيدا كيدو څخه يي دوه زره ۲۰۰۰ كاله مخكى په خپله رحمٰن په خپلو لاسو سره ليكلي وه ، كوم سړى چي دا دماخستن دلمانځه څخه وروسته ووايي نو دا به ورته دتهجد په ځاى ودريږي او دمستدرك حاكم او بيهقى په روايت كى دي چي نبى كريم ﷺ فرمايلى دي چي الله ﷻ سورة بقرة په دي دوو آيتونو باندى ختم كړي دي كوم چي ماته دخاص خزاني څخه راكړل سوي دي كوم چي دعرش لاندي ده په دي وجه تاسي په خاص طور سره دا آيتونه ازده كړى ، اوخپلو ښځو او كوچنيانوته يي ياد وى ، په دي وجه حضرت فاروق اعظم ﷺ اوحضرت علي مرتضى ﷺ فرمايلى دي چي زمونږ دا خيال دي چي كوم سړى چي په چاكى لږ هم عقل وى هغه به دسورة بقرة ددى دوو آيتونو دويلوڅخه بغيرنه بيده كيږى ددى دوو آيتونو معنوى خصوصيات خو ډير دي ، ليكن يوښكاره خصوصيت يي دا دي چي په سورة بقرة كى اكثره شرعي حكمونه مختصر اوپه تفصيل سره

ذکر سوی دی ، عقیدی عبادتونه معاملی اخلاق دژوند طریقی اونور او دآخری دوو آیتونو څخه مخکی دفرمانبردارو مومنانو صفت سوی دی چاچی دالله جل شانه په احکامو لبیك ووایه اودحکم منلو دپاره تیارسو اوپه بل آیت کی یی دیوی شبهی جواب ورکی کومه شبه چی ددی دوو آیتونو څخه مخکی اصحابوته پیدا سوی وه ، او ورسره یی دخپل بی حسابه رحمت اوفضل ذکر وکی هغه دا ووچی کله دقرآن کریم دا آیت نازل سو، وَاِنْ تُبْدُوْا مَافِی اَنْفُسِكُمْ اَوْ تُخْفُوْهُ يُحَاسِبْكُمْ بِهِ اللهُ: څه چی ستاسی په زړونوکی دی که تاسی یی ښکاره کوی اوکه یی پټوی په هرحال کی به الله ﷻ ستاسی سره ددی حساب کوی ، دآیت مطلب خو دا وو چی په خپل اختیار اواراده سره چی کوم عمل په خپل زړه کی کوی ددی حساب به وی غیراختیاری وسوسه او هیره اوخطا په دی کی دا خل نه دی ، لیکن دقرآن الفاظ په ظاهرسره عام وه ، ددی دعام والی څخه دا ګنل کیده چی که دانسان په زړه کی په غیرِ اختیاری طور سره څه خیال راسی نو ددی به هم حساب وی ، صحابه کرامو چی دا واوریده نو وبیریدل اونبی کریم ﷺ ته یی عرض وکی چی یا رسول الله ﷺ تراوسه پوری خومونږ داګڼله چی کوم کار مونږ په خپله اراده اواختیار سره کوو دهغه عملونوحساب به وی ، دغیرِ اختیاری خیالاتوکوم چی په زړه کی راځی دهغه حساب به نه وی ، مګر ددی آیت څخه معلومه سوه چی هرخیال کوم چی په زړه کی راځی ، دهغه حساب به وی ، په دی کی خو دعذاب څخه خلاصی پیداکول ډیرګران دی ، نبی کریم ﷺ ته خوکه څه هم دآیت صحیح مطلب معلوم وو، لیکن دالفاظو دعام والی په وجه یی دخپل طرف ته څه ویل خوښ نه کړه ، بلکه دوحی انتظار یی وکی ، او صحابه کرامو ته یی وفرمایل چی دالله ﷻ دطرفه څه حکم راځی برابره خبره ده که آسان وی اوکه ګران دمومن کار دا دی چی دهغه په منلو یوه ذره پس وپیش نه کوی ، تاسی ته په کار دی چی دالله ﷻ ټول حکمونه واوری او دا ووایاست ، سَمِعْنَا وَاَطَعْنَا غُفْرَانَكَ رَبَّنَا وَاِلَيْكَ الْمَصِيْرُ یعنی ای زمونږ پروردګاره! مونږ ستا حکم واوریدی اومونږ ومنی ای زمونږ پروردګاره! که دحکم په منلوکی زمونږ څخه کمی یاقصور سوی وی نومعاف یی کی ځکه چی زمونږ دټولو ستا طرف ته واپسی ده، صحابه کرامو ﷡ دنبی کریم ﷺ دحکم مطابق داسی وکړه که څه هم ددوی په ذهن کی داخیال ګرځیدی چی بی اختیاره په زړه کی دراتلونکو خیالونو او وسوسو څخه خوخلاصیدل ډیرګران دی ، په دی باندی الله ﷻ دسورة بقرة دا آخری دوه آیتونه نازل کړل چی په اولنی کی یی دمسلمانانو صفت وکی اوپه دوهم کی یی دآیت اصلی تفسیر وښووی په کوم کی چی اصحابوته شبهه ورپیښه سوی وه ، اوس داول آیت الفاظ وګوری.

اٰمَنَ الرَّسُوْلُ بِمَا اُنْزِلَ اِلَيْهِ مِنْ رَّبِّهٖ وَالْمُؤْمِنُوْنَ كُلٌّ اٰمَنَ بِاللهِ وَمَلٰٓئِكَتِهٖ وَكُتُبِهٖ وَرُسُلِهٖ لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ اَحَدٍ مِّنْ رُّسُلِهٖ وَقَالُوْا سَمِعْنَا وَاَطَعْنَا غُفْرَانَكَ رَبَّنَا وَاِلَيْكَ الْمَصِيْرُ : یعنی ایمان لری رسول په هغه شی باندی چی ده ته نازل سی دطرفه درب دده څخه ، په دی کی یی دنبی کریم ﷺ صفت وکی او په دی کی یی په ځای دده ﷺ

دنوم اخیستو لفظ درسول وویل ، دنبی کریم ﷺ لویی اوشرافت یی ښکاره کی ، اوتردی وروسته یی وفرمایل وَالْمُؤْمِنُوْنَ : یعنی لکه څنګه چی دنبی کریم ﷺ په خپله وحی باندی ایمان اوعقیده ده دغه شان وربانذی دعامو مومنانوهم عقیده ده ، اوپه دی جمله کی چی یی دبیان کوم طرز اختیارکړي دی چی اول یی پوره جمله دنبی کریم ﷺ دایمان په ذکرکی بیان کړه ، تردی وروسته یی دمومنانو دایمان جلا ذکر وکی ، په دی کی اشاره ده چی که په نفسِ ایمان کی نبی کریم ﷺ اوټول مسلمانان شریك دی لیکن دایمان ددرجو په اعتبار سره په دواړوکی لوی فرق دی ، دنبی کریم ﷺ دلیدو او اوریدو په بنا باندی دی اودنورو مسلمانانو علم ایمان بالغیب دی دنبی کریم ﷺ دلیدو په وجه .

تردی وروسته یی ددغه ایمان مجمل تفصیل وښووی چی په دی کی نبی کریم ﷺ اوټول مومنان شریك وه دچادا ایمان وو دالله ﷻ په وجود اوپه یووالی باندی اوپه دی چی په ټولو کاملو صفتونوسره یی صفت سوي دی اوپه ملائکو باندی اودالله ﷻ په کتابونو او په ټولو رسولانو باندی ، اوتردی وروسته یی دا خبره ښکاره کړه چی دأُمّت مومنان به دتیرو امتونو په شان داسی نه کوی چی دالله ﷻ په رسولانوکی به جلا والی راولی چی ځینی به منی اوځینی به نه منی لکه یهودوچی حضرت موسٰی ﷺ اونصاراؤ حضرت عیسٰی ﷺ نبی منی لیکن خاتم الانبیاء ﷺ یی نبی ونه منی ، ددی امت یی داسی صفت وکی چی دوی دالله ﷻ دیو رسول څخه هم انکارنه کوی اوبیایی دصحابه کرامو په دی جمله باندی تعریف وکی کومه چی دوی دنبی کریم ﷺ د ارشاد موافق په ژبه سره ویلی وه .

سَمِعْنَا وَاَطَعْنَا غُفْرَانَكَ رَبَّنَا وَاِلَيْكَ الْمَصِيْرُ .

تردی وروسته په دوهم آیت کی یی په یوخاص اندازسره هغه شبهه لیری کړه چی دتیرآیت دځینو جملو څخه پیدا کیده چی که دزړه په پټو خیالاتو باندی حساب وسو دعذاب څخه به څنګه خلاص سی ، ارشاد فرمایی ، لَا يُكَلِّفُ اللّٰهُ نَفْسًا اِلَّا وُسْعَهَا : یعنی الله ﷻ چاته دهغه دطاقت څخه ماسوا دکار حکم نه ورکوی ، په دی وجه په غیرِاختیاری طورچی کوم خیالات اووسوسی په زړه کی راسی اوبیاپه دی باندی څه عمل نه وی نو دغه ټول دالله ﷻ په نزد معاف دی حساب اوګرفتاری به یوازی په هغه عمل سره وی چی په اختیار اوارادی سره وی ، تفصیل ددی دا دی چی څنګه دانسان عملونه اوکارونه چی دلاس سر، سترګو اوژبی اونورو سره تعلق لری چی دی ته ظاهری عملونه ویل کیږی ددی دوه قسمونه دی یو اختیاری دی چی په اراده اواختیار سره کول کیږی لکه په اراده سره خبری کول اوپه اراده سره وهل ، دوهم غیرِ اختیاری دی چی بی ارادی واقع سی ، لکه په ژبه سره یی ویل یوڅه اودخولی څخه یی بل څه ووتل یایی دارِتعَاش (ریږدیدو) په وجه بی اختیاره دلاسو څخه چاته تکلیف ورسیدی ، په دی کی ټولو ته معلومه ده چی حساب کتاب اوجزا او سزا په اختیاری کارونو پوری خاص ده په غیر اختیاری کارونو انسان مکلف نه دی او نه وربانذی عذاب اوثواب سته .

دغه شان هغه کارونه چي تعلق يي دزړه سره دی دهغه هم دوه قسمونه دي يو اختياري لکه دکفر اوشرك عقيده چي په قصد او اختيار سره په زړه کی ځاى کيږي ياښه په اراده سره ځان لوى ګڼل چي دی ته تکبر ويل کيږي ياپخه اراده کول چي شراب به څيښم، او دوهم غيرِ اختياري دی مثلاً بغير دقصد اوارادي څخه په زړه کی بدخيال راتلل، په دی کی هم حساب کتاب اونيول يوازي پراختياري کارونو باندي دي پرغيرِ اخيتاري باندي نسته، په دی تفسيرسره چي په خپله قرآن شريف بيان کی دصحابه کرامو تسلي وسوه، چي په غيرِ اختياري وسوسو اوخيالاتو حساب اوکتاب اوپردی به عذاب اوثواب نه وی ددی مضمون په زيات واضح کولوسره په آخرکی فرمايي ، لَهَا مَاكَسَبَتْ وَعَلَيْهَا مَااكْتَسَبَتْ يعني انسان ته به ثواب هم په هغه کار ورکول کيږي چي په اراده سره يي وکی .

او مراد دا دی چي په ابتداء کی بی واسطی دهغه عمل ثواب ياعذاب به وی چي په قصد اواراده سره يي وکی ، دځه داسی ثواب اوعذاب په واسطه سره کيدل چي ده يې اراده نه وی کړی ددی منافی نه دی، په دی سره ددی شبهي جواب وسوچي ځيني وخت سړی ته بی دځه قصد اوارادی څخه هم عذاب ياثواب ورکول کيږي لکه چي دقرآن شريف دنورو آيتونو اوډيرو احاديثو څخه ثابته ده چي کوم سړی داسی نيك کاروکی چي نورو خلګوته هم په دغه سره دنيکی توفيق وسی نوترڅو پوری چي خلګ دغه نيك کارکوی نو ثواب به يی دغه اولنی ته هم رسيږي ، دغه شان که څوك څه دګناه طريقه جاری کی نوچي څومره خلګ دغه ګناه کوی ګناه به يی دغه اولنی سړی ته هم رسيږي چاچي دغه طريقه جوړه کړي ده ، دغه شان دحديثو په روايتونو سره ثابت دی چي کوم سړی دخپل عمل ثواب بل سړی ته وبخښي نوهغه ته دغه ثواب رسيږي ، په دی ټولو صورتونوکی بغير دقصد او ارادی څخه انسان ته ثواب ياعذاب رسيږي .

ددی شبهي جواب دا دی چي دابنکاره خبره ده چي دا ثواب ياعذاب بی دواسطی څخه ده ته نه رسيږي بلکه دبل په واسطه رسيږي ، ددی څخه علاوه کومه واسطه چي جوړه سوي ده په دی کی هم دده داختيار اوعمل دخل دی ، څکه چي کوم سړی دچا ايجاد کړی ښه يابده طريقه اختيارکړه ، په دی کی داولنی ايجاد کونکی سړی اختياری عمل هم دا خل دی ، که څه هم ده ددی خاص اثر اراده نه وی کړی ، دغه شان که څوك چاته ثواب رسوی نو دا څکه چي په ده يی مخکی څه احسان کړی وی په هغه لحاظ سره يی ورته دی رسوی او دا ثواب چي ده ته رسيږي نو دا هم په حقيقت کی دده دخپل عمل ثواب ياعذاب دی .

بالکل په آخرکی قرآن کريم مسلمانانوته يوه خاصه دعا وښوله چي په هيره اوغلطی اوپه بی واسطه خطاء سره دځه فعل پرواقع کيدو باندی په کښی معافی غوښتل سوي ده فرمايي ، رَبَّنَا لَا تُؤَاخِذْنَا إِنْ نَّسِينَا أَوْ أَخْطَأْنَا ای زمونږ پروردګاره ! په هيره اوغلطی اوخطاء باندی مونږ مه نيسه بيافرمايي ، رَبَّنَا وَلَا

تحمل علینا إصرا کما حملته علی الذین من قبلنا ربنا ولا تحملنا مالا طاقة لنا به : یعنی ای زمونږ پروردګاره! په مونږ ددرنو اوسختو عملونو بارمه غورځوی لکه چی زمونږ څخه په مخکی خلګو (بنی اسرائیلو) چی غورځیدلی دی اوپه مونږ داسی فرض مه راغورځوی چی مونږ یی طاقت دادا کولو نه لرو .
ددی څخه مراد هغه سخت عملونه دی چی په بنی اسرائیلو باندی مقررسوی وه چی جامه به یی په اوبونه پاکیده پریکوله به یی یابه یی سوزله ، اودقتل څخه بغیر به یی توبه نه قبلیده یامراد دا دی چی په دنیا کی پرمونږ عذاب مه نازلوی لکه چی پربنی اسرائیلوبه دبدعمل په وجه نازلیدی ، او ددی تولو دعاګانو دقبلولو اظهارهم الله ﷻ درسول الله ﷺ په ذریعه کړي دی .
سورة بقرة تمام سو ، الله ﷻ لره ثناء ده اودالله ﷻ شکر دی په اول په آخر په ظاهر په باطن کی ، اودهغه څخه کومك غوښتل کیږی اوخاص هغه کومك کوونکی دی .

﴿ سورة ال عمران ﴾

سُوْرَةُ اٰلِ عِمْرٰنَ مَدَنِيَّةٌ وَّهِيَ مِائَتَا اٰيَةٍ وَّعِشْرُوْنَ رُكُوْعًا بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

سورة ال عمران په مدینه کی نازل سوی دی په دی کی دوه (۲۰۰) ایتونه اوشل (۲۰) رکوع دی.

شروع کوم دالله په نوم سره چی بی حده مهربان او نهایت رحم کوونکی دی .

الٓمّٓ ﴿١﴾ اللّٰهُ لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّوْمُ ﴿٢﴾ نَزَّلَ عَلَيْكَ الْكِتٰبَ

الله هغه دی چی نسته بل معبود ماسوا دده څخه ژوندی دی تولو لره تینګونکی دی ، نازل یی کی

بِالْحَقِّ مُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ وَاَنْزَلَ التَّوْرٰىةَ وَالْاِنْجِيْلَ ﴿٣﴾

په تا کتاب ریښتنی ریښتینی کوی دمخکنیو کتابونو او نازل یی کی تورات او انجیل .

مِنْ قَبْلُ هُدًى لِّلنَّاسِ وَاَنْزَلَ الْفُرْقَانَ ﴿٤﴾ اِنَّ الَّذِيْنَ

ددی کتاب څخه مخکی دخلقو دهدایت دپاره او نازلی یی کړی فیصلی بیشکه څوك چی

كَفَرُوْا بِاٰيٰتِ اللّٰهِ لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيْدٌ ۗ وَاللّٰهُ عَزِيْزٌ ذُو

منکر سو دایتونو دالله څخه د دوی دپاره عذاب دی سخت او الله تعالی زبردست دی

انْتِقَامٍ ﴿٥﴾ اِنَّ اللّٰهَ لَا يَخْفٰى عَلَيْهِ شَيْءٌ فِي الْاَرْضِ وَلَا

بدله اخیستونکی ، په الله تعالی باندی پټ نه دی هیڅ شی په مځکه کی اونه

فِى السَّمَآءِ ۝٥ هُوَ الَّذِىْ يُصَوِّرُكُمْ فِى الْاَرْحَامِ كَيْفَ يَشَآءُ

په آسمان کې ، هم هغه ستاسې نقشه جوړوي دمور په نيس کې څنګه چې غواړي

لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ الْعَزِيْزُ الْحَكِيْمُ ۝٦

دهيچا بندګي نسته ما سوا دهغه څخه زبردست دی حکمت والا.

دآيتونو تړون: دا دقرآن کريم د دريم سورة آل عمران اولنی رکوع ده په اول سورة يعنی الحمد کی چی دپوره قرآن خلاصه ده ددی په آخرکی دصراط مستقيم (نيکی لاری) هدايت غوښتل سوي دی ، تردی وروسته سورة بقرة د آلمّ ذٰلِكَ الْكِتٰبُ څخه په شروع کولو کی ګويا دی طرف ته اشاره وسوه چی په سورة فاتحه کی دکومی نيکی لاری سوال سوی دی هغه الله ﷻ قبول کی دا قرآن يی راوليږی چی دنيکی لاری ښوونه کوی ، بيا په سورة بقرة کی اکثره شرعی احکام په اجمال اوتفصيل سره بيان سوه او په کښی ځای په ځای دکفارو مخالفت او د دوی سره دمقابلی ذکر راغلی دی په آخرکی يی دا په ، وَانْصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكٰفِرِيْنَ : په دعا غوښتونکی جُمله باندی ختم کی چی دکفاروپه مقابله کی دغلبی پيداکيدو دعايی مطلب وه ، نوپه سورة آلِ عمران کی په عام طورسره دکفارو سره دمعاملو اوپه لاس او ژبه سره د دوی په مقابله کی دجهاد بيان دی چی ګوياد ، وَانْصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكٰفِرِيْنَ : تشريح اوتفصيل دی.

لنډتفسير: دسورة آل عمران په مخکنی پنځو آيتونوکی دهغه لوی مقصدبيان دی دکوم په وجه چی دکفر او اسلام کافر اومومن تقسيم او د يو بل سره مقابله شروع کيږی اوهغه دالله ﷻ يومنل دی ، ددی منونکوته مومنان اونه منونکوته کافر اوغيرِ مسلم وايی ، ددی رکوع په اول آيت کی دالله ﷻ ديومنلو عقلی دليل بيان سوي دی او په دوهم آيت کی نقلی دليل بيان سو تردی وروسته په آيت کی دکفارو دشکونو جواب دی.

په اولنی آيت کی ارشاد دی ، الٓمّٓ اَللّٰهُ لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّوْمُ : په دی کی لفظ د آلمّ خو دمتشابهاتو دقرآن څخه دی چی معنی يی دالله ﷻ اودهغه درسول ﷺ په مينځ کی يو راز دی چی تفصيل يی ددی رکوع په آخری آيتونوکی راځی ، تردی وروسته په ، اَللّٰهُ لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ : کی يی دتوحيد مضمون ديوی دعوی په صورت کی پيش کی ، معنی يی دا ده چی الله ﷻ داسی دی چی دهغه څخه ماسوا بل څوك دمعبود جوړولو قابل نسته.

تردی وروسته په لفظ د اَلْحَيُّ الْقَيُّوْمُ : سره يی دتوحيد عقلی دليل بيان کی چی ددی تشريح دا ده چی عبادت ددی خبری نوم دی چی خپل ځان دچاپه مخکی انتهايی ذليل اوعاجز جوړ کړی پيش کړي او دا بيا ددی خبری غوښتنه کوی چی دچاعبادت کول کيږی هغه دی دلويی اوبلندی ترټولو دلوړ مقام

مالك او په هراعتبار سره كامل وي او دا خو ښكاره خبره ده چي كوم شي خپل وجودقائم نه سي ساتلى په خپل وجود اوخپله بقاء كي دبل محتاج وي دهغه دعزت اولويي څه مقام كيدى سي ؟ نو په دي وجه دا خبره ښكاره سوه چي په دنياكي څومره شيان چي نه په خپله دخپل وجود مالكان دي اونه خپل وجود قائم ساتلى سي هغه برابره خبره ده كه دډبري تراشل سوي بت وي اوكه اوبه اودرخته وي يا ملائكي اوپيغمبر وي په دوى كي هيڅ څوك هم دعبادت لايق نسته ، دعبادت لايق هغه ذات كيدى سي چي هميشه ژوندى اوموجود دي او هميشه به ژوندى اوقائم وي اوهغه يوازي دالله ﷻ ذات دي ، دهغه څخه ماسوا هيڅ څوك دعبادت لايق نسته ، تردي وروسته يي په دوهم آيت كي دتوحيد نقلي دليل بيان كى ، فرمايي ، نَزَّلَ عَلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ مُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ وَأَنزَلَ التَّوْرَاةَ وَالْإِنجِيلَ . مِن قَبْلُ هُدًى لِّلنَّاسِ وَأَنزَلَ الْفُرْقَانَ .

ددى خلاصه دا ده چي دالله ﷻ توحيد چي كوم قرآن بيان كړي دي دا څه دقرآن يادپيغمبر اسلام ﷺ خصوصيت نه دى ، بلكه تردى مخكي هم تورات انجيل اونور كتابونه اوانبياء عليهم السلام چي الله ﷻ راليږلي دي ددى ټولو دغه دعوىٰ اودغه كلمه وه ، قرآن شريف چي راغى ددى ټولويي تصديق وكى څه نوى دعوىٰ يي پيش نه كړه چي ګويا خلكو ته په كښي دپوهيدلو يامنلو څه ګرانوالى يا تكليف دى .

په آخري دوو آيتونوكي يي دتوحيد دكامل كولو دپاره دالله ﷻ دصفاتو دعلم اوقدرت بيان وكى او دالله ﷻ ديووالي دليل يي وربا ندي مكمل كى چي كوم ذات دبي انتها ازلي علم مالك اودچاپه قبضه دقدرت كي چي هرشي دى هغه ددى لايق دى چي دهغه عبادت وسى دناقص علم اومحدود قدرت لرونكى ته دا مقام نه سي حاصليدى ، اوس ددى آيتونو لنډ تفسير واورى .

الله ﷻ داسي دى چي دده څخه ماسوا بل څوك ددى قابل نه دي چي معبود جوړ سي اوهغه (هميشه) ژوندى دى ټولو شيانو ته سنبالونكى دى ، الله ﷻ تاته قرآن راليږلى دى په حقه سره په دى شان چي ربښتينوالى كوى دهغه (آسماني) كتابونو چي ترده مخكي راغلي دي او (دغه شان) تورات اوانجيل يي راليږلي وو تردى مخكي دخلكو دهدايت دپاره (اوپه دى سره دا هم لازم سوه چي قرآن هم هدايت كونكى دى ځكه چي دهدايت تصديق (ربښتيني) كوونكي هم هدايت دى) اوالله ﷻ (دپيغمبرانو دربښتيني كولو دپاره) معجزي راوليږلي بيشكه كوم خلګ چي منكر دي دالله ﷻ د (دى) آيتونو څخه (كوم چي دالله ﷻ په يو والي دلالت كوى) د دوى دپاره سخته سزاده اوالله ﷻ غلبه (اوقدرت) والا دى (چي بدله اخيستى سي او) بدله اخيستونكي (هم) دى ، بيشكه دالله ﷻ څخه څه شي پټ نسته (نه څه شي) په مځكه كي اونه (څه شي) په آسمان كي (نو دده علم هم كامل دى) هغه داسي (پاك) ذات دى چي ستاسي صورت (شكل) جوړوى څنګه چي وغواړي (دچا يوډول شكل اودچابل ډول شكل نو دهغه

قدرت هم کامل دی ژوند او قائموالی اوعلم او قدرت چی اصلی صفات دی په ده کی په کامل طور سره بی دشرکت دبل څخه موجود دی نو ددی څخه ثابته سوه چی، څوك دعبادت لایق نسته ، بغیر دهغه (پاك ذات) څخه (او) هغه غالب دی (دتوحید دمنکرڅخه بدله اخیستی سی لیکن) حکمت والا (هم) دی (چی دمصلحت په وجه په بدله اخیستو کی تلوارنه کوی ، اوهرڅه لره یی وخت ورکړي دی)

معلومات اومسئلي

(دتوحید طرف ته بلنه دټولو پیغبرانو علیهم السلام مقرر کار وو)

په دوهم آیت کی چی دتوحیدکوم نقلی دلیل پیش سوي دی دهغه تشریح دا ده ، چی په کومه خبره دډیرو خلګو اتفاق وی اوبیا خاص چی هغه دمختلفو ملکونو اوسیدونکی وی اوپه جلا جلا وختونو کی پیدا سوی وی اوپه مینځ کی یی په سوونو په زرګونو کاله فاصله وی او دیوه دخبری بل ته درسیدوڅه ذریعه هم نه وی اوسره ددی چی کوم یو را پورته کیږی هم هغه یوه خبره کوی کومه چی هغه مخکی ویلی ده ، او ټول ددغه یوی خبری اویوی عقیدی پابند وی نو ضمیر دهغه خبری په قبلولو مجبوره وی ، مثلاً دالله ﷻ دوجود اودهغه دیووالی بیان په مخلوق کی ترټولو اول حضرت آدم ؑ راوړی وو، او دده په اولاد کی پرلپسی ددی خبری چلیدل خوڅه لیری خبره نه وه، لیکن دډیری زمانی په تیریدو اودحضرت آدم ؑ په اولاد کی دهغو ټولو طریقو تربدلیدو وروسته بیاحضرت نوح ؑ راځی او دهغه شی دعوت ورکوی دکوم چی حضرت آدم ؑ خلګوته بلنه (دعوت) ورکړی وو اوبیا دډیری زمانی تر تیریدو وروسته حضرت ابراهیم حضرت اسمٰعیل حضرت اسحاق اوحضرت یعقوب علیهم السلام په عراق اوشام کی پیدا کیږی او خاص په هم دغه بلنه (دعوت) ورکولو سره راپورته کیږی ، بیاحضرت موسیٰ اوحضرت هارون ؑ او ددغه سلسلی نور نبیان راځی اوټول هم دغه یوه کلمه دتوحید وایی ، اوهم دغه بلنه ورکوی ، اوپه دوی دډیری زمانی تر تیریدو وروسته حضرت عیسیٰ ؑ هم ددغه دعوت سره راپورته کیږی اوپه آخرکی دنبیانو سردار حضرت محمد ﷺ هم ددغه دعوت سره تشریف راوړی.

اوس که یوخالی ذهن والا انسان چی داسلام اودتوحید ددعوت سره یی څه بغض اوکینه نه وی په ساده طریقه سره لږ په دی سلسله نظر واچوی چی دحضرت آدم ؑ څخه واخله دخاتم الانبیاء ﷺ ترزمانی پوری یولك څلیریشت زره پیغمبران په مختلفو زمانوکی په مختلفو ژبوکی په مختلفو ملکونوکی پیدا سول اوټول هم دغه یوه خبره وایی ، اکثره دیو بل سره دیوځای کیدو موقع هم نه ده راغلی اودغه زمانه دکتابونو جوړولو اولیکلوهم نه وه چی یوپیغمبرته دبل پیغمبر څه کتاب یالیکل پاته سوی وی اوهغه ته یی کتلی وی او هغه دعوت یی خپل کړی وی ، بلکه په دوی کی هریو دیوبل څخه په قرنونو لیری پیدا سوی وی او دوی ته ددنیاوی اسبابو په بنا دتیرو انبیاؤ هیڅ خبر نه وی

رسیدلی ، البته دوی دالله ﷻ دطرف څخه وحی پیدا کی او دوحی په ذریعه ورته ټول حالات ښوول کیږی اودالله ﷻ دطرفه دی ددی دعوت دپاره پورته کول کیږی .

اوس که یوسړی په لږشان انصاف سره غوروکی چی که یولك څلیریشت زره انسانان په مختلفو زمانو اومختلفو ملکونوکی یوه خبره بیانوی نوقطع نظرددی څخه چی بیانوونکی ثقه اومعتبر خلګ دی اوکه نه دی ، د دومره لوی جماعت په یوه خبره متفق کیدل دیوانسان دپاره ددی خبری دتصدیق دپاره پوره کیږی اوچی کله دپیغمبرانو په ذاتی خصوصیاتو او د دوی دصدق اوعدل په لوړ معیار باندی نظر واچول سی نو یو انسان ددی یقین کولو څخه بغیر نه سی پاته کیدی چی د دوی خبره صحیح او د دوی دعوت حق او ددنیا اوآخرت دکامیابی دپاره دی ، په اولنیو دوو آیتونوکی چی دتوحید کوم مضمون بیان سوي دی ، ددی متعلق په حدیث شریف کی روایات دی ، چی ځینی نصارا دنبی کریم ﷺ په خدمت کی حاضرسوه او د دوی سره مذهبی خبری اتری روانی سوی نبی کریم ﷺ دالله ﷻ دیووالی په ثبوت کی دا دوه آیتونه دخدای ﷻ په حکم سره وړاندی کړه چی دنصاراؤ سره یی بیاجواب نه وو، تردی وروسته په دریم اوڅلورم آیتونوکی هم ددی توحید دمضمون تکمیل دی ، په دریم آیت کی دالله ﷻ دلوی علم بیان دی چی دهغه څخه په جهان کی یوه ذره هم پټه نه ده ، اوپه څلورم آیت کی دهغه دقدرت کامله او قادرمطلق کیدو بیان دی چی هغه انسان دمور په نس کی په دروٙ ۳ تیاروکی په خپل حکمت بالغه سره جوړ کی او د دوی په شکلونو اورنګونوکی یی څومره کاریګری فرمایلی ده چی په اربونو انسانانوکی هم دیوه شکل دبل سره داسی نه پیدا کیږی چی فرق په کښنی نه سی کیدی ، ددی لوی علم اوکامل قدرت عقلی تقاضا دا ده چی عبادت دی یوازی دده وسی ، دده څخه ماسوا نورټول په علم اوقدرت کی دا مقام نه لری په دی وجه دوی دعبادت لایق نه دی .

دغه شان دتوحید دثابتولو دپاره دالله ﷻ څلور مهم صفتونه په دی څلورو آیتونو کی راغله په اولنی او دوهم آیت کی د ازلی اوابدی ژوند اوقومیت (قائموالی) صفتونه بیان سوه ، ددریم آیت څخه ترشپږم آیت پوری په دوی کی دلوی علم اوکامل قدرت اظهار وسوکوم ذات چی ددی څلورو صفتونو جمع کوونکی وی هم هغه دعبادت لایق دی .

هُوَ الَّذِيٓ اَنۡزَلَ عَلَيۡكَ الۡكِتٰبَ مِنۡهُ اٰيٰتٌ مُّحۡكَمٰتٌ هُنَّ اُمُّ الۡكِتٰبِ وَاُخَرُ مُتَشٰبِهٰتٌ

(الله) هغه دی چی نازل یی کی په تاباندی کتاب په دی کی ځینی ایتونه محکم دی یعنی معنی یی ښکاره ده دغه اصل دی دکتاب او نور متشابه دی .

فَاَمَّا الَّذِيۡنَ فِىۡ قُلُوۡبِهِمۡ زَيۡغٌ فَيَتَّبِعُوۡنَ مَا تَشَابَهَ مِنۡهُ

یعنی معنی یی معلومه یامقرره نه ده ، پس دچا په زړونو کی چی کوږوالی دی هغه تابعداری کوی دمتشابهاتو

ابۡتِغَآءَ الۡفِتۡنَةِ وَابۡتِغَآءَ تَاۡوِيۡلِهٖ ۚ وَمَا يَعۡلَمُ تَاۡوِيۡلَهٗۤ اِلَّا

دگمراهی خپرولو په غرض سره او دمطلب معلومولو په وجه سره ، او ددی مطلب هیڅوك نه پیژنی ماسوا دالله

اللّٰهُ ۘ وَالرّٰسِخُوۡنَ فِى الۡعِلۡمِ يَقُوۡلُوۡنَ اٰمَنَّا بِهٖۙ كُلٌّ مِّنۡ عِنۡدِ

ﷻ څخه او مضبوط علم والا وایی مونږ په دی یقین راوړی دی ټول دطرفه درب

رَبِّنَا ۚ وَمَا يَذَّكَّرُ اِلَّاۤ اُولُوا الۡاَلۡبَابِ ۝٧

زمونږ څخه نازل سوی دی او په پوره کولو باندی هغه پوهیږي چی عقل یې وی.

دآیتونو ترون: په تیرو آیتونوکی دالله ﷻ دیووالی ثبوت وو، په دی آیت کی دتوحید خلاف دخینو شبهو جواب دی ، واقعه ددی دا ده چی یو وار دنجران څه نصارا دنبی کریم ﷺ په خدمت کی حاضرسول ، او دمذهب په باره کی یی خبری شروع کړی ، حضور ﷺ دنصاراؤ دتثلیث (د درو خدایانو) دعقیدی رد ډیر په تفصیل سره وکی او دالله ﷻ یووالی یی ثابت کی ، حضور ﷺ په خپله دعوی باندی دالله ﷻ صفتونه همیشه ژوند کامل قدرت احاطه کوونکی علم او دپیدا کولو قدرت بیان کړل ، دالله ﷻ پریووالی یی په دلیل کی راوړه ، او دا ټول نصاراؤ ومنل ، چی توحید ثابت سو نو په دی دتثلیث دعقیدی باطل والی هم ثابت سو، نودی خلګو دقرآن په هغه الفاظوخپل څه شکونه پیش کړه په کوموکی چی یی حضرت عیسیٰ ؑ ته روح یاکلمة الله ویلی دی چی په دی الفاظوسره خودحضرت عیسیٰ ؑ په خدایی کی شریکوالی ثابتیږی الله ﷻ په دی آیت کی دغه شبهه ختمه کړی چی داکلمی متشابهات دی ، ددی ظاهری معنیٰ مراد نه ده ، بلکه دا دالله ﷻ او دهغه درسول ﷺ په مینځ کی یو راز دی چی په حقیقت یی عوام نه سی خبریدی ، عوامو ته ددی الفاظو په تحقیق کی پریوتل هم جائز نه دی ، په دی هم دغسی ایمان راوړل ضروری دی چی هرڅه ددی څخه دالله ﷻ مراد وی هغه حق دی دزیات لټون اوتلاش ضرورت نسته .

لنډتفسیر: هغه (الله ﷻ) داسی دی چی نازل یی کی په تا باندی کتاب چی دهغه یوه حصه هغه آیتونه دی چی دپټ والی دمراد څخه محفوظ دی (یعنی دهغه مطلب ښکاره دی) او دغه آیتونه اصلی مدار دی د (دی) کتاب (یعنی دقرآن) یعنی دکوموچی معنیٰ ښکاره نه وی دهغه معنیٰ ښکاره کول کیږی) اونور آیتونه داسی دی چی مراد یی پټ دی (یعنی مطلب یی ښکاره نه دی برابره خبره ده که دوجه څخه داجمال وی اوکه دبل نص سره یی ټکراو وی چی دهغه نص مراد ښکاره وی) نو دکومو خلګو چی په زړونوکی کوږوالی دی نو هغوی په دغه حصی پسی سوی دی چی مراد یی مشتبه دی (په دین کی)

دګډوډی جوړولو په غرض سره او ددی (پټ مراد) د (غلط) مطلب دلټولو په غرض سره (چی دخپلی غلطی عقیدی ددی څخه مطلب حاصل کی) حال دا دی چی ددی (صحیح) مطلب بغیرالله ﷻ څخه بل هیڅوك نه پیژنی (آیاکه په خپله دقرآن یاحدیث په ذریعه سره صراحةً یااشارةً وښوول سی لکه دلفظ دصلوٰة مراد چی صراحةً معلوم سو او داستواء علی العرش اونور تاویل دځینوپه رایی په قاعدو کلیو سره معلوم سو نو بس دومره قدر خبر نورو ته هم کیدی سی زیات نه سی معلومیدی لکه دقرآن دمقطعاتو الف لام میم اونور معنٰی هیچاته معلومه نه سوه ، اودځینوپه رایی باندی داستواء علی العرش معنٰی هم معلومه نه سوه) او (په دی واسطه) کوم خلق چی په علم (دین) کی پاخه (اوپوه) دی هغوی (دداسی آیتونو متعلق) داسی وایی چی مونږ په دی (اجمالاً) یقین لروتول (آیتونه که معنٰی یی ښکاره ده اوکه پټه) زمونږ درب دطرفه دی (نو ددی چی هرڅه معنٰی اومرادپه واقع کی وی هغه حق دی) اودنصیحت (خبره) هغه خلک قبلوی چی دعقل خاوندان وی (یعنی دعقل مقتضاء اوخواهش هم دا دی چی په فائده منه اوضروری خبره کی دی مشغول وی اوپه فضولو قصوکی دی نه اخته کیږی)

معلومات اومسئلي: په اول آیت کی الله ﷻ دمتشابهاتو اومحکماتو آیتونو ذکر وکی ، دیو عام اصول او ضابطی طرف ته یی اشاره وکړه چی په دی دپوهیدو څخه وروسته ډیری شبهی اوجګړی ختمیدی سی چی ددی تفصیل دا دی چی په قرآن مجیدکی دوه قسمه آیاتونه پیدا کیږی یو قسم ته محکمات وایی اوبل قسم ته متشابهات .

محکمات هغه آیتونوته وایی چی مراد یی داسی سړی ته بالکل ښکاره او واضح وی چی دعربی دقاعدو څخه ښه خبروی (یعنی چی په عربی قواعدو باندی ښه پوهیږی) او دکومو آیتونو تفسیر اومعانی چی په داسی سړی باندی ښکاره نه وی هغه ته متشابهات وایی (مظهری) اول قسم آیتونوته الله ﷻ امّ الکتاب وویل چی مطلب یی دا دی چی دټولو تعلیماتو اصل اصول دغه آیتونه دی چی معنٰی اومطلبونه یی دشبهو شکونو اوګډوډ والی څخه پاك وی .

اوپه دوهم قسم آیتونوکی چونکه چی دویونکی مراد پټ اوغیر متعین وی په دی وجه په دی آیتونوکی صحیح طریقه دا ده چی دا اول قسم ته راوګرځول سی او وکتل سی نوچی کومه معنٰی ددی څخه خلاف راسی دهغه قطعًا نفی وسی او دمتکلم (خبری کوونکی) مراد هغه وګڼل سی،کوم چی دآیتونو محکماتو څخه خلاف نه وی اوځه داسی تاویل اوتوجیه (وجه دبیان) به یی صحیح نه ګڼل کیږی چی دمنلو سوو اصولو اومحکماتو آیتونو خلاف وی ، مثلاً قرآن کریم دمسیح ؑ په نسبت ښکاره ویلی دی چی ، اِنْ هُوَ اِلاَّ عَبْدٌ اَنْعَمْنَا عَلَيْهِ (دغه شان بل ځای ارشاد دی ، اِنَّ مَثَلَ عِيسٰى عِنْدَ اللهِ كَمَثَلِ آدَمَ خَلَقَهٗ مِنْ تُرَابٍ .

ددی آیتونواوددوی په مثل دنورو ډیرآیتونوڅخه صفامعلومیږی چی مسیح ؑ دالله ﷻ غوره سوی بنده

اودهغه مخلوق دی په دی وجه دنصاراؤ دده په باره کی دخدایی اوزوی والی دعوٰی کول صحیح نه ده.
اوس که یو سړی ددی ټولو محکماتو څخه سترګی بندی کړی یوازی په ، کلمة الله او «روح منه» چی دا متشابهات دی او په دی پسی سی ، او ددی هغه معنٰی واخلی کومه چی دقرآن دمحکماتو اوپرلپسی بیانونو څخه خلاف وی نو دا به دده کوږوالی اوبی ایمانی وی.
څکه چی دمتشابهاتو صحیح مراد یوازی الله ﷻ ته معلوم دی ، هغه په خپل کرم او احسان سره چی په څومره قدرحصه سره خبرول غواړی نوخبر وی ، په دی وجه دداسی متشابهاتو څخه په خپله رایی سره معنٰی را ایستل صحیح نه دی.
فَاَمَّا الَّذِيْنَ فِيْ قُلُوْبِهِمْ زَيْغٌ : په دی آیت سره الله ﷻ بیان وفرمایی چی کوم خلک فطرةً روغ وی هغوی دمتشابهاتو په باره کی زیات تحقیق اوتلاش نه کوی بلکه په داسی آیتونو اجمالاً ایمان راوړی چی دا هم دالله ﷻ حق کلام دی ، که څه هم دڅه مصلحت په وجه هغه مونږ ددی په معنٰی خبر نه کړو، په حقیقت کی دا طریقه دسلامتیا اواحتیاط ده ، ددی په خلاف څینی داسی خلک هم دی چی په زړونوکی یی کوږوالی دی هغوی دمحکماتو څخه سترګی بندوی دمتشابهاتوپه لټون کی لګیاوی ، او ددی څخه دخپل خواهش په مطابق معنٰی راباسی خلک په غلطیوکی اچوی ، دداسی خلګو په باره کی په قرآن او حدیث کی دسختی سزا وعده کړی راغلی ده یعنی داسی خلګو ته به سخته سزاوی.
حضرت عائشه ﷺ فرمایی چی نبی کریم ﷺ فرمایلی دی چی کله تاسی داسی خلک ووینی چی دمتشابهاتو په لټون پسی وی نو تاسی دهغوی څخه لیری تښتی ، څکه چی دا هغه خلک دی چی الله ﷻ یی په قرآن کی ذکر کړی دی «بخاری» په یوبل حدیث کی نبی کریم ﷺ ارشاد فرمایی ، چی زما په خپل امت د درو ۳ خبرو بیره ده ، ۱، اول دا چی مال به ورته ډیر حاصل سی او دهغه په وجه به دیوبل سره په حسد کی اخته سی ، اوجنګونه قتلونه به کوی ، ۲، دوهم داچی قرآن به ورته خلاص سی «یعنی دترجمی په ذریعه به هر عامی اوجاهل ددی دپوهی دعویدار سی» اوپه دی کی چی کومی خبری دپوهی نه دی یعنی متشابهات دی دهغه دمعنٰی دزده کولو کوشش به شروع کی ، حال دا دی چی ددی په مطلب یوازی الله ﷻ پوهیږی ، ۳، دریم دا چی علم به یی زیات سی نو ضائع به یی کی او دعلم زیاتولو کوشش به پریږدی «ابن کثیر بحواله طبرانی»
وَالرّٰسِخُوْنَ فِى الْعِلْمِ يَقُوْلُوْنَ اٰمَنَّا بِهٖ : دراسخون فی العلم څخه کوم خلک مراد دی؟ په دی کی دعلماؤ اقوال مختلف دی خو راجح «یعنی منل سوی» قول دا دی چی ددی څخه مراد اهل السنة والجماعة دی کوم چی دقرآن اوسنتو هغه تعبیر اوتشریح صحیح ګڼی کوم چی دصحابه کرامو رضی الله عنهم سلف صالحینو رحمهم الله او اجماع دامت څخه نقل وی ، او دقرآنی تعلیماتو مرکز اوبنیاد محکمات منی او دمتشابهاتو کومی معناوی چی د دوی دپوهی اوس څخه پورته وی نو په هغوی کی دخپلی کم علمی

اوناپوهی اقرارکوی او دغه خدای ﷻ ته سپاري ، دوی په خپل علمی کمال اوایمانی قوت نه مغروره کیږی بلکه همیشه دالله ﷻ څخه دثابت قدمی اوزیات فضل اومهربانی طلب کونکی وی ، د دوی طبیعتونه فتنی اوفسادونه نه خوښوی ، چی په متشابهاتو پسی سی ، دوی متشابهات اومحکمات ټول حق ګڼی ، ځکه چی د دوی یقین وی چی دا دواړه قسمه آیتونه دیوی سرچینی څخه راغلی دی البته دیو قسم یعنی دمحکماتو معنٰی معلومول زمونږ دپاره فائده منه اوضروری وه ، نوالله ﷻ دغه پټ ونه ساتل ، بلکه ښکاره ښکاره یی بیان کړه او دوهم قسم یعنی دمتشابهاتو معنٰی یی په خپل مصلحت سره بیان نه کړه نو په دی وجه سره مونږ ته هم ددی معلومول ضروری نه دی ، په داسی آیتونو باندی اجمالاً ایمان راوړل کافی دی ، (مظهری ملخصاً)

رَبَّنَا لَا تُزِغْ قُلُوبَنَا بَعْدَ إِذْ هَدَيْتَنَا وَهَبْ لَنَا مِن لَّدُنكَ رَحْمَةً ۚ إِنَّكَ أَنتَ الْوَهَّابُ ﴿٨﴾

ای ربه زمونږ مه کږوی زړونه زمونږ نو دهغه څخه چی تا مونږ ته هدایت وکی اوراکی مونږ ته خپل طرف څخه رحمت

رَبَّنَا إِنَّكَ جَامِعُ النَّاسِ لِيَوْمٍ لَّا رَيْبَ فِيهِ ۚ إِنَّ اللَّهَ لَا يُخْلِفُ الْمِيعَادَ ﴿٩﴾

خاص ته یی هرڅه ورکوونکی ای ربه زمونږ ته یی جمع کوونکی دخلقو په یوه ورځ چی نسته شك په هغه کی بیشکه الله ﷻ نه کوی خلاف دوعدی خپلی څخه .

دآیتونو تړون : په تیر آیت کی دحق پرستو دیوکمال ذکر وو چی دوی سره دعلمی کمال دردلو په دی مغروره نه وه ، بلکه الله ﷻ ته یی دخپلی ثابت قدمی اواستقامت سوال کوی په دی آیت کی الله ﷻ د دوی د دوهم کمال بیان فرمایی .

لنډتفسیر: ای زمونږ پروردګاره! زمونږ زړونه مه کږوی وروسته دهغه څخه چی تا مونږ ته (دحق طرف ته) هدایت کړي دی او په مونږ دخپل طرف څخه (خاص) رحمت وفرمایی (هغه رحمت دا دی چی مونږ په برابره لاره باندی قائم پاته سو) بیشکه ته دیربخښش کوونکی یي ، ای زمونږ پروردګاره! (مونږ دا دعا چی دکوړوالی څخه دخلاصیدو اوپه حق دقائم پاته کیدو څه ذدنیا دغرض دپاره نه غواړو بلکه محض دآخرت دنجات دپاره ده ځکه زمونږ عقیده ده چی) ته بیشکه ټولو دانسانانو (په میدان دحشرکی) جمع کوونکی یی په هغه ورځ دکومی په راتلوکی چی یوه ذره شك نسته (یعنی دقیامت په ورځ کی اودنه شك وجه یی دا ده چی ددی دراتلو الله ﷻ وعده فرمایلی ده او) بیشکه الله ﷻ خلاف نه کوی دوعدی څخه (په دی وجه دقیامت راتله ضروردی اوپه دی وجه یی زمونږ سره فکر دی)

معلومات اومسئلي: د اولنی آیت څخه معلومیږی چی هدایت اوګمراهی دالله ﷻ دطرفه څخه دی ، الله ﷻ چی چاته هدایت کوی نو زړه یی دنیکی طرف ته مائل کی او دچا چی ګمراه کول غواړی دهغه زړه دنیکی لاری څخه وګرځوی .

دا رنګه په یوحدیث کی نبی کریم ﷺ فرمایی چی یو زړه داسی نسته چی دالله ﷻ دګوتوڅخه ددوه ګوتو په مینځ کی نه وی هغه چی ترڅو پوری غواړی په حق یی قائم ساتی اوکله چی وغواړی دحق څخه یی ګرځوی ، هغه قادرمطلق دی څه چی غواړی کوی یې ، په دی وجه دکومو خلګو سره چی په دین دپاته کیدو فکر وی ، هغه همیشه دخپل الله ﷻ څخه داستقامت دعاکوی نبی کریم ﷺ به همیشه د استقامت دعا غوښته ، لکه په یوحدیث شریف کی دی ، يَا مُقَلِّبَ الْقُلُوْبِ ثَبِّتْ قُلُوْبَنَا عَلٰى دِيْنِكَ : یعنی ای دزړونو ګرځونکی ا زمونږ زړونه په خپل دین باندی قائم وساتی (مظهری ج ٢)

إِنَّ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا لَنْ تُغْنِيَ عَنْهُمْ اَمْوَالُهُمْ وَ

بیشکه کوم خلق چی کافران دی هرګز به په په کار ورنه سی دوی ته د دوی مالونه

لَآ اَوْلَادُهُمْ مِّنَ اللّٰهِ شَيْـًٔا ؕ وَاُولٰٓئِكَ هُمْ وَقُوْدُ النَّارِ ۙ ⑩

او نه د دوی اولاد دالله تعالی په مخکی هیڅ او دوی لرګی د دوزخ دی

كَدَاْبِ اٰلِ فِرْعَوْنَ ۙ وَالَّذِيْنَ مِنْ قَبْلِهِمْ ؕ كَذَّبُوْا بِاٰيٰتِنَا ۚ

لکه چی دستور وو دفرعونیانو او هغه چی د دوی څخه مخکی وو ، درواغجن کړه دوی آیتونه

فَاَخَذَهُمُ اللّٰهُ بِذُنُوْبِهِمْ ؕ وَاللّٰهُ شَدِيْدُ الْعِقَابِ ⑪ قُلْ

پس ونیول دوی الله تعالی په ګناهونو د دوی او دالله تعالی عذاب سخت دی ووایه

لِّلَّذِيْنَ كَفَرُوْا سَتُغْلَبُوْنَ وَتُحْشَرُوْنَ اِلٰى جَهَنَّمَ ؕ وَبِئْسَ الْمِهَادُ ⑫

کافرانو ته چی اوس به تاسی مغلوب سی ،او را ټول به سی د دوزخ طرف ته او څه بد ځای دا وسیدو دی.

لنډتفسیر: په یقین سره چی کوم خلګ کفر کوی هیڅکله به د دوی په کار ورنه سی د دوی مال (دولت) او نه د دوی اولاد دالله ﷻ په مقابله کی دیوی ذری په قدر هم داسی خلګ به د دوزخ خشاك وی (ددی خلګو معامله داسی ده) لکه چی معامله وه دفرعونیانو او د دوی څخه دمخکی (کافرانو) خلګو (هغه معامله دا وه) چی دوی زمونږ آیتونه (یعنی خبرونه او احکام) درواغجن کړه نو په دی باندی الله ﷻ دوی ونیول د دوی دګناهونو په سبب او الله ﷻ (سخت نیول کوی څکه چی دهغه شان دا دی چی هغه) سخته سزا ورکوونکی دی (دغه شان معامله به وی چی دوی زمونږ آیتونه درواغجن کړه نو دوی ته به هم دغسی سزاوی او) دی کفرکوونکو خلګوته (داهم) ووایه چی (تاسی دا مه ګڼی چی دا نیول به یوازی

په آخرت کې وي بلکه دلته اوهلته دواړه ځايه به وي ، نو په دنياکې، به ډير ژرتاسی (دمسلمانانو په لاس سره) مغلوب سی او (په آخرت کې به) دجهنم طرف ته جمع سوي بوتلل سی او (جهنم) ډير بد ځاي د اوسيدنی دی .

معلومات اومسئلي: قُلْ لِّلَّذِيْنَ كَفَرُوْا سَتُغْلَبُوْنَ : ممکنه ده چې څوك په دی آيت سره دا شك وکی چې دآيت څخه معلوميږی ، چې کفار به مغلوبه وي حالانکه ټول کفار ددنيا مغلوب نه دی ليکن دا شبهه په دی وجه نه سی کيدی چې دلته دکفارو څخه مراد دټولی دنيا کفار نه دی بلکه دهغه وخت مشرکن اويهود مراد دی ، نو مشرکان يې په قتل اوقيد او يهوديان يې دقتل اوقيد سره سره دجزيې اوجلا وطنی په ذريعه مغلوب کړی وه .

قَدْ كَانَ لَكُمْ اٰيَةٌ فِيْ فِئَتَيْنِ الْتَقَتَا ۭ فِئَةٌ تُقَاتِلُ

بيشکه تيره سوی ده ستاسی په مخکې يوه نمونه په دوو فوجونو کی چې مقابله يی وسوه يو فوج جنګ

فِيْ سَبِيْلِ اللّٰهِ وَاُخْرٰى كَافِرَةٌ يَّرَوْنَهُمْ مِّثْلَيْهِمْ رَاْيَ الْعَيْنِ ۭ

کوی په لاره دخدای ﷻ کی او دويم فوج دکافرانو دی وينی دوی هغوی دخان دوچنده په ښکاره سترګوی سره

وَاللّٰهُ يُؤَيِّدُ بِنَصْرِهٖ مَنْ يَّشَاۗءُ ۭ اِنَّ فِيْ ذٰلِكَ لَعِبْرَةً لِّاُولِي الْاَبْصَارِ ⑬

او الله طاقت ورکوی دخپل مدد چاته چې وغواړی ، بيشکه په دی کی عبرت دی ليدونکو ته .

دآيتونو تړون: په تيرآيت کی يې دکفارو دمغلوب کيدو خبر ورکړی ؤ اوس په دی آيت کی دهغه يومثال په طور ددليل بيانوی .

لنډتفسير: بيشکه ستاسی (ددليل) دپاره لويه نمونه ده د دوو ټولګيو (په واقعه) کی چې ديوبل سره (دبدر په جنګ کی) مقابل سوی وه يوه ټولی خو (يعنی مسلمانان) دالله ﷻ په لاره کی جنګيده او دوهمه ټولګۍ‌کافران خلګ وه (اوکافران دومره زيات وه چې) دی کافرانو به خپلی (ټولی) ته کتل چې تر مسلمانانو څوحصی (زيات) دی (اوليدل هم څه د وهم او خيال نه وه بلکه) په ښکاره سترګو سره يی ليدل (چې څه شك اوشبهه په کښی نه وه ليکن په کفارو سره د دومره زيات شمير بياهم الله ﷻ مسلمانان غالب کړه) او (غالب او مغلوب کول خاص دخدای ﷻ په قبضه کی دی) الله ﷻ په خپل کومك سره چاته چې وغواړی قوت ورکوی (نو) بيشکه په دی (واقعه) کی لوی عبرت دی (اونمونه ده) دکتونکو دپاره .

معلومات اومسئلي: په دی آيت کی دجنګ بدر حال بيان سوی دی چې په دی کی کفار تقريبا يوزر

۱۰۰۰ وه چې د دوی سره اووه سوه ۷۰۰ اوښان اوسل ۱۰۰ اسونه وه ، بل طرف ته مسلمانان مجاهدین تر درو سوو ۳۰۰ څه لږ زیات وه چې د دوی سره ټول اویا ۷۰ اوښان دوه ۲ اسونه شپږ ۲ زغرې اواته ۸ توري وی ، اوتماشه دا وه چې هري يوي ډلي ته خپل مخالف دځان څخه دوچنده په نظر ورتلی ، چې ددې نتيجه دا وه چې دکفارو په زړه کې دمسلمانانو دزيات ليدوپه وجه رُعب اوهيبت وغورځيږي ، او مسلمانان دځان څخه دوچنده تعداد ووينې نور زيات دحق تعالى طرف ته متوجه سي اوپه كامل توكل او استقلال سره دخداى ﷻ په وعده ، اِنْ يَّكُنْ مِّنْكُمْ مِّائَةٌ صَابِرَةٌ يَّغْلِبُوْا مِائَتَيْنِ : باندې اعتماد وکې دفتح او کامیابۍ امید وساتي که د دوی پوره شمارچې د دوی درې چنده ووکه دوی ته ښکاره سوی وای نو ممکنه وه چې بيره ورباندې راغلې وی او دا يوبل ته دوچنده ښکاره کيدل ددواړو فريقينو په خينو وختونوكي وه، كنه نوخينې حالات هغه وه چې هريوه ته به بل فريق دځان څخه کم ښکاريدې لکه چې په سورة انفال کې به راسي .

په هرحال يو ډير لږ اوبې سر وسامانه ټولی دداسې مضبوطې ټولګې په مقابله کې دهغه پیش ګویی په مطابق چې په مكه كې ورته سوې وه داسې كاميابول دسترګو لرونکو دپاره ډیره عبرتناکه (او دوعظ ونصيحت) واقعه ده خو چې څوك ورڅخه عبرت واخلې (فوائدِ علامه عثمانی رحمه الله)

زُيِّنَ لِلنَّاسِ حُبُّ الشَّهَوٰتِ مِنَ النِّسَآءِ وَالْبَنِيْنَ

غولولې دی خلق دخوندناكو شيانو محبت لكه ښځې اوزامن

وَالْقَنَاطِيْرِ الْمُقَنْطَرَةِ مِنَ الذَّهَبِ وَالْفِضَّةِ وَالْخَيْلِ الْمُسَوَّمَةِ

او خزانې جمع كړل سوې دسرو زرو او سپينو زرو او داسونو نښانه داره

وَالْاَنْعَامِ وَالْحَرْثِ ۗ ذٰلِكَ مَتَاعُ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا ۚ وَاللّٰهُ عِنْدَهٗ

سرو حيوانانو اوفصلونو دا فائده اخيستل دی ددنيا په ژوند کی او دالله تعالى سره دی

حُسْنُ الْمَاٰبِ ﴿۱۴﴾ قُلْ اَؤُنَبِّئُكُمْ بِخَيْرٍ مِّنْ ذٰلِكُمْ ۚ لِلَّذِيْنَ اتَّقَوْا

ښه ځای د ورتلو (داوسيدنې) ووايه چې آيا زه وښيم تاسی ته ددې څخه ښه دپرهيزګارانو دپاره

عِنْدَ رَبِّهِمْ جَنّٰتٌ تَجْرِيْ مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهٰرُ خٰلِدِيْنَ فِيْهَا

دخپل رب سره باغونه دی چې لاندې ورڅخه نهرونه بهيږي هميشه به وی په هغه کی

وَأَزْوَاجٌ مُّطَهَّرَةٌ وَرِضْوَانٌ مِّنَ اللَّهِ ۗ وَاللَّهُ بَصِيرٌۢ بِالْعِبَادِ ﴿١٥﴾

اوبنځې دي پاکې او رضامندي دالله ده او دالله په نظر کې دي بندګان.

الَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا إِنَّنَا آمَنَّا فَاغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا وَقِنَا عَذَابَ

هغه (خلق) چې وايي اې زموږ ربه! موږ ايمان راوړى دى پس وبخښې زموږ ګناهونه اووساتې موږ دعذاب

النَّارِ ﴿١٦﴾ الصَّابِرِينَ وَالصَّادِقِينَ وَالْقَانِتِينَ وَالْمُنفِقِينَ

د دوزخ څخه ، او صبر کوونکي دي او رښتيني او حکم منونکي او خرڅ کوونکي

وَالْمُسْتَغْفِرِينَ بِالْأَسْحَارِ ﴿١٧﴾

اوبخښنه غوښتونکي دشپې په وروستي برخه کې.

لنډتفسير

دآيتونو تړون : په مخکنيو آيتونوکې دکفارو اومشرکانو دمخالفت او د دوی په مقابله کې دجهاد ذکر وو ، او په دې آيتونوکې دايمان اواسلام مخالفت او دټولو بدو عملونو اصلي منشاء بيان سوې ده چې هغه ددنيا محبت دې څوك دمرتبې او مال په حرص کې دحق مخالفت اختيار وي اوڅوك دنفس دخواهشونو په وجه سره اوڅوك دخپل پلار اونيکه درسمونو دمحبت په سبب دحق مقابلې ته دريږي او ددې ټولوشيانو خلاصه ددنيا محبت دی ، ددې آيتونو لنډ اودتفسير خلاصه دا ده .

ښايسته معلوميږي (اکثرو) خلګو ته محبت دخوندناکو شيانو (مثلاً) ښځې سوی اولاد سو لګيدلې کوټې سوی دسرو اوسپينو زرو نښانه لګيدلي آسونه سوه (ياڼور) حيوانان سوه اوفصلونه سوه (ليکن) دا ټول داستعمال شيان دي ددنيا دژوند او دآخر انجام دکار دکتې (شی) خو دالله ﷻ سره دی (چې ورسته ترمرګ به په کار درځي چې تفصيل يې په راتلونکي آيت کې را روان دی) تاسې (دې خلقوته دا) وفرماياست چې آيازه تاسې ته دا شی وښيم چې (په څوچنده) ښه وي ، تردې (ذکر سوو) شيانو (نو واوري) دداسې خلګو دپاره چې (دالله ﷻ څخه) وېريږي د دوی د (حقيقي) مالك سره داسې باغونه دي (يعني جنت) چې لاندې به ترې نهرونه بهيږي په دې (جنتونو) کې به هميشه هميشه اوسيږي (او د دوی دپاره) داسې ښېبيانې دي چې (په هرشان) صافې ستره سوې دي او (د دوی دپاره ، خوشخبري ده دالله ﷻ دطرف څخه او الله ﷻ ښه وينې (ګوري) دبندګانو (حال نو په دې وجه به بيريدونکو ته دا نعمتونه ورکې ، مخ ته ددې بيريدونکو څينو صفتونه په تفصيل سره بيانيږي دا) داسې خلګ دي چې وايي اې زموږ پروردګاره! موږ ايمان راوړی ، نو ته زموږ ګناهونه معاف کړې اوموږ د دوزخ دعذاب څخه

وساتی (او دغه خلگ) صبرکوونکی دی اوربنتیاویونکی دی او(دالله ﷻ په مخکی عاجزی کوونکی دی او (په نیکو کارونو کی مال) خرخوونکی دی او دشپی په آخر کی (پورته کیږی) دگناهونو معافی غوبنتونکی دی .

معلومات اومسئلي

(ددنیا محبت فطری دی خو په دی کي ورکیدل هلاکت دی)

په حدیث شریف کی ارشاد دی ، حُبُّ الدُّنْیَا رَأْسُ کُلِّ خَطِیْئَةٍ : یعنی ددنیا محبت دهری بدی سر دی ، په اول آیت کی ددنیا دخو خوندناکو شیانو نومونه اخیستل سوی او دا بنوول سوي ده چی دخلگوپه نظرونوکی د دوی محبت بنایسته جوړ سوی دی ، په دی وجه ډیر خلگ یی په دی ظاهری رونق باندی وغولیږی او آخرت هیر کی ، دکومو شیانو نومونه چی په دی ځای کی اخیستل سوی دی داشیان په عام طور سره دانسان دخواهش اومینی مرکزونه دی چی ترټولو اول په کښبی ښځه اوبیا اولاد بیان سوي دی ، ځکه انسان چی په دنیاکی دځومره شیانو دحاصلولو په فکر کی پروت وی ددی ټولو اصلی سبب دښځی یاد اولاد محبت وی او د دوی ضرورت وی ، تردی وروسته دسرو اوسپینو زرو حیوانانو اوفصلونو ذکر دی چی دا په دوهم نمبر کی دانسان دخواهش اومینی مرکز وی .

لنډ مطلب دآیت دا دی چی الله ﷻ ددی شیانو محبت په طبعی طورسره دانسانانوپه زړونوکی غورځولی دی چی په دی کی په زرگونو حکمتونه دی په دوی کی یو دا دی چی که انسان په طبعی طور سره دی شیانو ته مائله او د دوی سره مینه کوونکی نه وای نو د دنیا ټول نظام به درهم برهم سوی وای دڅابه څه غرض وای چی زمینداری به یی کوله یامحنت اومزدوری به یی کوله یابه یی په تجارت کی خپلی روپی پیسی اومحنت خرخوی ، ددنیا آبادی اوبقاء په دی کی ده چی دخلگوپه طبیعتونوکی ددی شیانو محبت پیدا سی چی په دی وجه دوی په خپله ددی شیانو په تیارولوکی اودباقی پاته کولو په فکر کی وی ، سهار راکښینی مزدور په دی فکر کی دکوره وزی چی څه پیسی وگټی ، مالدار په دی فکر کی دکوره وزی چی پیسی خرڅ کی مزدور را ولی اوخپل کار ورباندی وکی ، سوداگر ښه ښه سامانونه تیار وی دگراك په انتظارکی ناست وی چی پیسی وگټی ، گراك سل کوششونه کوی پیسی خرخوی بازارته ځی چی دخپل ضرورت سامان واخلی ، نو چی دی ټولو ته غور اوفکر وکی نو دا ټول ددنیا ددغه خوندناکو شیانو په محبت کی دخپلو خپلو کورونو څخه وزی ، ددنیا تمدّنی (دیوځای اوسیدو) نظام یی ډیر په مضبوطو او محکمو بنیادونو درولی دی .

دوهم حکمت په کښبی دا هم دی چی که ددنیا دنعمتونو خواهش اومینه دانسان په زړه کی نه وای نو دآخرت دنعمتونو به ورته نه خوند معلوم وای او نه به یی ورته خواهش کیدی نو بیابه دده څه ضرورت ووچی نیك عمل وکی اوجنت وگټی اودبیکاره کارونوڅخه ځان وساتی چی د دوږخ څخه ځان وساتی .

دریم حکمت چې هغه زیات قابل نظر دی دا دی چې ددی شیانو مینه یې په طبعي طور دانسان په زړه کې ځکه پیدا کړه چې دی ورباندی وازمایي یعنی امتحان ورڅخه واخلي چې څوك ددی شیانو په محبت کې اخته کیږی آخرت هیر وی اوڅوك دی چې ددی شیانو په اصل حقیقت او ددی په فاني کیدو اوتلونکو راتلونکو ځان پوه کې په قدر دضرورت ددی په فکر کې وی او دآخرت صحیح کولو په کارونو کې یې ولګوی ، قرآن شریف په یو بل مقام کې په خپله ددنیا ددی زیب او زینت هم دغه حکمت ښوولی دی ، ارشاد فرمایي ، إِنَّا جَعَلْنَا مَا عَلَى الْأَرْضِ زِينَةً لَّهَا لِنَبْلُوَهُمْ أَيُّهُمْ أَحْسَنُ عَمَلًا : یعنی مونږ چې په مځکه باندی کوم دا دمځکې ښایست جوړ کړي دی دا ددی دپاره چې مونږ خلګ وازمایو چې څوك ښه عمل کوی.

ددی آیت څخه معلومه سوه چې ددنیا داخوندناك شیان دانسان دپاره ښائسته کول هم دالله ﷻ یو داسی فعل دی چې په ډیرو حکمتونو باندی بناء دی یعنی ډیر حکمتونه دی په کښې، اوپه ځینو آیتونوکې چې ددا قسم ښائسته والی نسبت شیطان ته سوي دی لکه ، زَيَّنَ لَهُمُ الشَّيْطٰنُ أَعْمَالَهُمْ : په دی کې دداسی شیانو ښائسته کول مراد دی چې په شریعت اوعقل سره بیکاره وی ، یادښائست هغه درجه مراد ده چې ترحد دزیاتیدو په وجه بدوی ، کنه نومباح شیان ښائسته کول مطلق بیکاره نه دی ، بلکه په دی کې ډیری فائدی هم دی ، په دی وجه سره یې په ځینو آیتونوکې ښکاره په ښکاره ددی نسبت الله ﷻ ته کړي دی لکه چې اوس بیان کړل سوه .

خلاصه دخبری دا ده چې ددنیا خواږه اوخوندور شیان الله ﷻ په خپل فضل اوکرم اوحکمت سره دانسان په نظر کې ښائسته کړي دی او د دوی محبت یې دده په زړه کې اچولی دی چې په دی کې دډیرو حکمتونو څخه یوحکمت دا هم دی چې دانسان امتحان واخیستل سی چې په دی سرسری اوظاهری خوندناکو او ددی یوڅو ورځو په خوږوالی کې داخته کیدو څخه وروسته دی دخپل ځان او ددی شیانو رب اوخالق اومالك یادوی او دا شیان دهغه دپیژندو اومحبت ذریعه جوړوی اوکه د دوی په محبت کې مبتلی اصلی مالك اوخالق اوپه آخرت کې دهغه په مخکې پیش کیدل اوحساب کتاب هیر وی ، اولنی سړی هغه دی چا چې ددنیا څخه هم فائده واخیسته اوپه آخرت کې هم کامیاب سو ددنیا دا خوندور شیان دده پښوته ډبری نه سوی بلکه دده دپاره سنګ میل جوړ سو دآخرت دکامیابی ذریعه یې وګرځیده او دوهم سړی هغه دی دچادپاره چې داشیان دآخرت دژوند دبربادی اودهمیشه عذاب سبب جوړسو اوکه په ژور نظرسره وکتل سی نو دا شیان په دنیاکې هم دده دپاره عذاب جوړیږی په قرآن کریم کې دداسی خلګو په باره کې ارشاد دی .

فَلَا تُعْجِبْكَ أَمْوَالُهُمْ وَلَا أَوْلَادُهُمْ إِنَّمَا يُرِيدُ اللّٰهُ لِيُعَذِّبَهُمْ بِهَا فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا .

یعنی تاسی ددی کافرانو په دی مالونو او اولاد سره مه حیرانیږی ځکه چې دی نافرمانوته مال اواولاد

ورکول د دوی سره کټه نه ده بلکه دا مال اواولاد به په آخرت کی خو به د دوی دپاره عذاب وی خو په دنیا کی هم همیشه شپه او ورځ ددی په فکر اوشغلوکی په عذاب سره ګرفتار دی .

غرض دا دی چی ددنیا کوم شیان چی الله ﷻ دانسان دپاره ښائسته اوخوندور جوړ کړي دی ، دشریعت په مطابق په اعتدال سره د دوی طلب کول او دضرورت په مطابق یی جمع کول ددنیا اوآخرت کامیابی ده او په ناجائزو طریقو سره د دوی استعمال یاپه جائزو طریقوکی دومره مبالغه کول اومصروف کیدل چی ددی په سبب دآخرت څخه غافله سی ، دهلاکت سبب دی ، مولانارومی رحمه الله ددی څه ښکلی مثال فرمایلی دی .

آب اندر زیر کشتی پشتی است آب در کشتی هلاك کشتی است

یعنی ددنیاسازوسامان داوبو په مثال دی او په دی کی دانسان زړه دیوی کښتی په شان دی ، اوبه چی کله ترکښتی لاندی اوشاوخواپه چاپیره وی نودکښتی دپاه فائده منی دی اومددګاری یی دی او د کښتی دوجوددقائم ساتلودپاره دی اودغه اوبه که په کښتی کی دننه دا خلی سی ، نودابیادکښتی د غرقیدواوهلاکیدو سبب جوړ سی ، دغه شان ددنیا مال ومتاع چی دانسان په زړه باندی غلبه ونه کړی نو دده دپاره په دین او دنیا مددګار وی اوڅه وخت چی دده په زړه باندی خپاره سی نو دزړه هلاکت دی ، په دی وجه یی په ذکر سوی آیت کی ددنیا یوڅو خوندور شیانو ذکر کړه ، بیا ارشاد فرمایی .

ذٰلِكَ مَتَاعُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَاللّٰهُ عِنْدَهُ حُسْنُ الْمَآبِ . یعنی دا ټول شیان ددنیاپه ژوندکی یوازی دکار چلولو دپاره دی دزړه لګولو دپاره نه دی او دالله ﷻ سره دی ښه د اوسیدنی ځای ، یعنی هغه د اوسیدنی ځای چی هلته همیشه اوسیدل دی اوچی دهغه نعمتونه اوخوندونه نه فنا کیدونکی دی اونه کم یاکمزوری کیدونکی دی .

په دوهم آیت کی یی ددی مضمون دزیات وضاحت دپاره وفرمایل .

قُلْ أَؤُنَبِّئُكُمْ بِخَيْرٍ مِنْ ذٰلِكُمْ لِلَّذِينَ اتَّقَوْا عِنْدَ رَبِّهِمْ جَنَّاتٌ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا وَأَزْوَاجٌ مُطَهَّرَةٌ وَرِضْوَانٌ مِنَ اللّٰهِ وَاللّٰهُ بَصِيرٌ بِالْعِبَادِ : په دی کی نبی کریم ﷺ ته خطاب کوی فرمایی چی ته دی خلکو ته چی ددنیا په ناقصو اوفانی نعمتونوکی مست سوی دی وفرمایه چی زه تاسی ته تردی ډیرو ښو نعمتونو پته درکوم چی دالله ﷻ سره دی او دهغه څخه بیریدونکو اوفرمان بردارو ته رسیږی هغه نعمتونه شنه باغونه دی چی لاندی به ورڅخه نهرونه بهیږی او دهر قسم ګندګی څخه پاکی صافی ښځی به وی او دالله ﷻ رضامندی او خوشحالی ده ، په تیر آیت کی یی ددنیا دشپږو لویو نعمتونو شمیر کړی وو چی خلګ د دوی په محبت کی مست دی یعنی ښځی اولاد دسرو سپینو کوټی اوښه آسونه حیوانان اوفصلونه ، ددی په مقابله کی یی دآخرت په نعمتونوکی په ظاهره د درو شیانو بیان وکی ، اول دجنت دشنو باغونو دوهم دپاکو صافو ښځو دریم دخدای ﷻ درضا مندی ، په باقی

شیانوکی یی د اولاد ذکر څکه ونه کی چی په دنیاکی خوانسان د اولاد محبت په دی وجه کوی چی داولاد څخه ده ته په خپلو کارونوکی کومك ورسیږی اوتردی وروسته په دوی سره دده نوم ژوندی پاته کیږی ، په آخرت کی به نه ده ته دچادکومك ضرورت وی اونه به دی فنا کیږی چی ترڅان وروسته ولی یاوارث تلاش کوی ، ددی څخه علاوه په دنیا کی چی دچا اولاد دی هغه به تول ده ته په جنت کی ورکول کیږی او دچاچی اولاد په دنیاکی نه وی ده ته خوبه اول په آخرت کی د اولاد خواهش نه ری ، اوکه دچاوی نوالله ﷻ به ورته هغه هم ورکی ، دجامع ترمذی په یوحدیث کی دی چی نبی کریم ﷺ فرمایلی دی چی که جنتی ته داولاد خواهش وی نو دکوچنی حمل اوبیایی پیدا کیدل بیادده لویدل دا ټول به په لږ ساعت کی وسی او دده مقصد به پوره سی ، په دی وجه یی په جنت کی دسرو اوسپینو زرو ذکر څکه ونه کی چی په دنیاکی خلګ سره اوسپین زر څکه غواړی چی ددنیاسامان ورباندی واخلی ، او دخپل ضرورت شیان ورباندی حاصل کی ، په آخرت کی به نه چاته داخیستو او خرڅولو ضرورت وی اونه دڅه شی دبدلی ورکولو بلکه جنتی چی څه غواړی هغه به ورته فوراً تیاریږی ددی څخه علاوه په جنت کی په خپله هم دسرو اوسپینو زرو کمی به نه وی ، څکه چی په روایاتو سره ثابته ده چی دجنت ځینی محلونه به داسی وی چی دهغه به یوه خښته دسرو زرو وی اوبله به دسپینو وی ، په هرحال دآخرت په لحاظ سره به سره او سپین څه قابل ذکرشی نه وی .

دغه ډول دآسونو کار خو په دنیاکی دا دی چی په سفرکی ورباندی سپرلی وکی اومزل ورباندی وکی ، او هلته به نه دسفر ضرورت وی اونه دسپرلی البته په صحیح احادیثوسره ثابت دی ، چی جنتیانوته به دجمعی په ورځ ښکلی آسونه دسپرلی دپاره پیش سی اوپه دی به سپریږی جنتیان به دخپلو دوستانو اوخپلوانو دملاقات دپاره ځی .

لنده دا ده چی هلته به آسونه څه خاص اهمیت نه لری چی ذکر یی وسی ، دغه شان حیوانان چی زمینداری ورباندی کول کیږی یاشیدی ورڅخه حاصلیږی دا ټول شیان به الله ﷻ په جنت کی بغیر ددی حیوانانو او نورو څخه په خپله ورکوی .

دغه حال دفصل دی چی په دنیاکی خو دزمینداری تکلیف خلګ څکه پورته کوی چی مختلف قسم غلی پیدا کی او په جنت کی به دا ټول شیان خودبه خود تیاروی هلته به چاته دزمینداری څه ضرورت نه وی او که دچا خامخا دزمینداری کولو سره محبت وی اوزمینداری کوی نو دهغه دپاره به دا هم وسی لکه چی په ځینو روایاتو دحدیث په طبرانی کی دی ، چی دجنتیانو څخه به یو سړی دزمینداری کولوخواهش وکی نوټول دزمینداری سامان به ورته راجمع سی ، بیابه دفصل کرل، لګول پخیدل اوریبل دا ټول به په څو منټو کی وسی اوتیار فصل به یی مخ ته راسی په دی وجه دجنت په نعمتونوکی یی یوازی دجنت دحورو ذکر کول کافی وګڼل ، څکه چی دجنتیانو دپاره په قرآن شریف

کی دا وعده هم ده چی ، وَلَهُمْ مَايَشْتَهُونَ : یعنی دوی ته به هرهغه شی رسیږی دکوم چی دوی خواهش کوی ددی جامع اعلان څخه وروسته دڅه خاص نعمت دذکر کولو ضرورت نه دی پاته لیکن ددی څخه دڅه خاصو نعمتونو ذکر یی وکی چی هرجنتی ته به بیله غوښتلو رسیږی ، یعنی دجنت شنه باغونه اوښائسته اوښکلی ښځی اوتردی جامع نعمتونو وروسته یی ددی ټولو څخه دلوی نعمت ذکر وکی چی په عام طور سره یی انسان تصور هم نه سی کولی ، اوهغه دالله ﷻ همیشه رضامندی اوخوشحالی ده ، چی تردی وروسته به بیادالله ﷻ دناراضه کیدوبیره نه وی ، لکه چی په حدیث شریف کی دی چی کله ټول جنتیان جنت ته ورسیږی خوشحاله سی اوتسلی یی وسی اوبل هیڅ څه خواهش یی داسی پاته نه سی چی پوره سوی نه وی نودغه وخت به الله ﷻ په خپله جنتیانو ته خطاب وفرمایی چی اوس تاسی راضی اوپه تسلی سواست دبل څه شی ضرورت خو درته نسته ؟ دوی به عرض وکی چی ای زمونږ پروردګاره ! تاخو مونږ ته دومره نعمتونه راکړي دی چی تردی وروسته مونږ ته دهیڅ شی ضرورت نسته ، الله ﷻ به ورته وفرمایی چی اوس زه تاسی ته تردی ټولو نعمتونو لوړ یو بل نعمت درکوم ، هغه دا چی تاسی ټولوته زمارضا اوهمیشه نژدیکت حاصل دی اوس دناراضه کیدو هیڅ خطره نسته ؟ نو په دی وجه به دجنت دنعمتونو دلیری کیدو یاکمیدو هم خطره نه وی .

ددی دوو آیتونو خلاصه دا ده کوم چی نبی کریم ﷺ فرمایی .

اَلدُّنْيَا مَلْعُوْنَةٌ وَمَلْعُوْنٌ مَا فِيْهَا اِلاَّ مَا ابْتُغِیَ بِهٖ وَجْهُ اللهِ وَفِیْ رِوَايَةٍ اِلاَّ ذِكْرُ اللهِ وَمَا وَالاَهُ اَوْ عَالِمًا اَوْ مُتَعَلِّمًا.

دنیا ملعونه ده اوڅه چی په دی کی دی هغه هم ملعون دی بغیر دهغه شیانو څخه کوم چی دالله ﷻ درضا لټولو ذریعه جوړه سی او په یو روایت کی دا دی چی بغیر دالله ﷻ د ذکر څخه او دهغه شی څخه چی دالله ﷻ خوښ وی اوبغیر دعالم اوطالب علم څخه .

دا روایت ابن ماجه اوطبرانی په روایت دحضرت ابوهریرة ﷺ سره نقل کړي دی .

شَهِدَ اللّٰهُ اَنَّهٗ لَاۤ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ ۙ وَالْمَلٰٓئِكَةُ وَاُولُوا الْعِلْمِ قَآئِمًۢا بِالْقِسْطِ ؕ

شاهدی کوی الله تعالی چی هیڅ څوك دعبادت لائق نسته ماسوا دهغه څخه اوملائکی اوعلم والاهم(شاهدی کوی)

لَاۤ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ الْعَزِيْزُ الْحَكِيْمُ ۝١٨ اِنَّ الدِّيْنَ عِنْدَ اللّٰهِ الْاِسْلَامُ ۗ وَمَا اخْتَلَفَ الَّذِيْنَ

وَمَنْ يَّكْفُرْ بِاٰيٰتِ اللّٰهِ فَاِنَّ اللّٰهَ سَرِيْعُ الْحِسَابِ ﴿۱۹﴾

او څوك چې انكار وكړي د الله دحكمونو څخه نو بيشكه الله تعالى ژر حساب اخيستونكى دى.

لنډ تفسير

دآيتونو تړون: په مخكې آيت كې دتوحيد (دالله ﷻ ديووالي) بيان سوي دى ، په دى ذكر سوو آيتونو كې په اول آيت كه څه هم دالله ﷻ ديووالي بيان په يوخاص اندازكې سوي دى چې په دى باندى د درو شهادتونو ذكر دى يو په خپله دالله ﷻ شهادت دى دوهم دهغه دملائكو دى دريم د اهل علمو دى دالله ﷻ شهادت خو په طور دمجاز دى ، مراد دا دى چې دالله ﷻ ذات او صفات او دده ټولى نښى نښانى او كاريگرى دالله ﷻ ديو والي ښكاره نښانى دى.

هر گياهي كه از زمين رويد وحده لا شريك له گويد

يعنى هره يوه گياه چې دمځكى څخه راپيدا كيږي دالله ﷻ يووالي بيانوي.

ددى څخه علاوه دهغه دطرفه راليږل سوي پيغمبران اوكتابونه هم ددى توحيد شاهدان دي او دا ټول شيان دالله ﷻ دطرف څخه دى ، نوگويا په خپله ددى شهادت په دى خبره دى چې دهغه څخه ماسوا بل څوك دعبادت لايق نسته.

دوهم شهادت دملائكو ذكر سوي دى چې دالله ﷻ مقرب او دهغه دتكويني (دپيدا كولو اوپه وجودكى دراوړلو) كارونو كارنده دى ، دوى ټول په پرهه اوليدلو سره شهادت وركوي چې لايق دعبادت دالله ﷻ څخه ماسوا بل څوك نسته.

دريم شهادت دخاوندانو دعلم دى چې دعلم دخاوندانو څخه مراد انبياء عليهم السلام اوعام عالمان داسلام دى ، په دى وجه امام غزالي رحمه الله اوابن كثير رحمه الله فرمايى چې په دى كې دعالمانو لوى فضيلت دى چې الله ﷻ د دوى شهادت دخپل او دملائكو دشهادت سره ذكر كى او دا هم كيدى سى چې داهل علمو څخه مطلق هغه خلگ مراد وي چې په علمي اصولو باندى صحيح نظر وكى ياد دنيا په كائناتو كى غور او فكر وكى دالله ﷻ ديووالي علم حاصل كى ، كه څه هم دى دضابطي عالم نه وي ، او په دوهم آيت كې يې دالله ﷻ په نزد يوازى ددين اسلام مقبول كيدل او ددى څخه ماسوا دبل دين او مذهب نه قبليدل بيان كړه دتوحيد مضمون يې ورباندى مكمل كى ، او ددى څخه داختلاف كوونكو تباهي يې بيان كړه ددى دواړو آيتونو دتفسير خلاصه دا ده.

شاهدي ورکړي ده لکه چې ښکاره ده) او دعبادت لايق هم په دې شان سره دې چې (دهرشي) په اعتدال سره انتظام کوونکې دی (اوبيا ويل کيږي چې) دهغه څخه ماسوا بل څوك دعبادت لايق نسته هغه زبردست دی ، حکمت والا دی بيشکه دين (حق اومقبول) په نزد دالله ﷻ يوازې اسلام دی او (ددې په حق والي کې دمسلمانانو سره) اهل کتابو چې کوم اختلاف کړي دی (داسې چې اسلام ته يې باطل ويلي دي) نو تر داسې حالت وروسته چې دوی ته (داسلام دحق والي) دليل رسيدلی وو محض تر يو بل دخان لوی گڼلو په وجه سره (يعنې داسلام په حق والي کې څه شك شبه نه ده سوې بلکه په دوی کې ترنورو دخان لوی گڼلو ماده ده ، او په اسلام را وړلو کې دا سرداری چې دوی ته په عواموکې حاصله ده فوت کيده په دې وجه يې اسلام قبول نه کې بلکه برعکس يې ده ته باطل وويل) اوکوم سړی چې دالله ﷻ دحکمونو څخه انکار وکې (لکه چې دوی وکې) نو بيشکه الله ﷻ ډير ژر د دوی حساب اخيستونکی دی (اوښکاره خبره ده چې دداسې سړي دحساب انجام به عذاب وي)

معلومات اومسئلي

(دآيت شَهِدَ اللّٰهُ الخ فضيلتونه)

دا دشهادت آيت يوخاص شان لري دتفسير امام بغوی رحمه الله نقل کړی دی چې ديهودو دوه لوی عالمان دشام څخه مدينې طيبې ته راغله دمدينې کلي چې يې وليدی نو ديو بل سره يې يې په خبروکې وويل چې داکلي خو داسې دی لکه چې په تورات يې پيش گويي راغلې ده چې په دې کې به دآخری زمانې نبي اوسيږي ، تردې وروسته دوی ته چاوويل چې دلته يوبزرگ دی چې خلق ورته نبي وايي ، دوی دنبي کريم ﷺ په خدمت کې حاضر سوه ، په ده ﷺ يې په نظر لگيدو سره هغه ټول صفتونه مخ ته راغله کوم چې په تورات کې دده ﷺ په باره کې ښوول سوي وه ، چې حاضر سوه نو عرض يې وکې چې تاسې محمد ﷺ ياست ، نو حضور ﷺ وفرمايل هو زه احمد ﷺ او محمد ﷺ يم ، بيايې عرض وکې چې مونږ ستاسې څخه يوه پوښتنه کوو که تاکهغه صحيح جواب راکې نو مونږ به ايمان راوړو ، حضور ﷺ ورته وفرمايل چې پوښتنه وکې دوی پوښتنه وکړه چې دالله ﷻ په کتاب کې ترټولو لوی شهادت کوم يو دی ؟ ددې سوال دجواب دپاره دشهادت داآيت نازل سو نوحضور ﷺ ورته واوروی او دوی دواړه هم په دغه وخت کې مسلمانان سوه .

دمسند احمد په يو روايت کې دي چې په عرفات کې نبي کريم ﷺ داآيت ووايه نوبيايې وفرمايل .

وَاَنَا عَلٰى ذٰلِكَ مِنَ الشّٰهِدِيْنَ يَارَبِّ (ابن کثير) يعنې ای پروردگاره! زه هم په دې باندې شاهديم .

او د امام اعمش رحمه الله ديو روايت څخه معلومه سوه چې کوم سړی دا آيت تلاوت کې او بيا دا ووايي ، وَاَنَا عَلٰى ذٰلِكَ مِنَ الشّٰهِدِيْنَ يَارَبِّ : نوالله ﷻ به دقيامت په ورځ ملائکوته ووايي چې (زمادې بنده يوه وعده کړي ده او زه وعده پوره کوونکی يم تر ټولو ، عده پوره کوونکو زيات نو په دې وجه زما

دابنده جنت ته داخل کی، (ابن کثیر)

او دحضرت ابوایوب انصاری ﷺ په حدیث کی دی چی نبی کریم ﷺ فرمایلی دی چی څوك ترهرفرض لمانځه وروسته آیت کرسی اوآیت شَهِدَ اللهُ او قُلِ اللّٰهُمَّ مٰلِكَ تر بِغَيْرِ حِسَابٍ پوری وایی نوالله ﷻ به دده ټول ګناهونه معاف کی اوپه جنت کی به ځای ورکړی او دده اویا ۷۰ حاجتونه به پوره کی چی په هغوکی به ترټولوکم حاجت دده مغفرت (بخښنه) وی (روح المعانی بحواله دیلمی)

(ددین او داسلام دالفاظو تشریح)

په عربی ژبه کی ددین دلفظ څو معناوی دی چی یوه معنٰی یی طریقه اوروش ده ، دقرآن په اصطلاح کی لفظ ددین دهغه اصولو اواحکامو دپاره استعمالیږی کوم چی دحضرت آدم ﷺ څخه دخاتم الانبیاء ﷺ پوری په ټولو انبیاؤ کی شریك دی اولفظ د (شریعت) یا (منهاج) یاپه وروستنیو اصطلاحاتو کی لفظ د (مذهب) دفروعی احکامو دپاره استعمالیږی ، چی په مختلفو زمانو اوپه مختلفو امتونوکی مختلف راغلی دی دقرآن کریم ارشاد دی چی و شَرَعَ لَكُمْ مِّنَ الدِّيْنِ مَا وَصّٰى بِهٖ نُوْحًا : یعنی الله ﷻ ستاسی دپاره هغه دین جاری کړي دی دکوم وصیت چی ترتاسی مخکی نوح ﷺ ته او نورو پیغمبرانوته سوی وو ، ددی څخه معلومه سوه چی دین دټولو انبیاؤ علیهم السلام یو وو ، یعنی دالله ﷻ ذات چی دټولو کمالاتو جمع کوونکی دی دټولو نقصانونو څخه پاك دی دده څخه ماسوا بل څوك لایق دعبادت نسته ، په دی باندی په زړه سره ایمان راوړل اوپه ژبه سره یی اقرار کول په ورځ دقیامت او په دی کی په حساب کتاب او جزا اوسزا اوجنت او د ورځ باندی په زړه سره ایمان راوړل اوپه ژبه سره یی اقرارکول دده په رالیږل سوی هر نبی او رسول او د دوی په راوړل سوو احکامو باندی هم دغسی ایمان راوړل .

او دلفظ د (اسلام) اصلی معنٰی ده خپل ځان الله ﷻ ته سپارل او دهغه دحکم تابع کیدل ، ددی معنٰی په اعتبار سره دهرنبی او رسول په زمانه کی چی کومو خلکو په دوی باندی ایمان راوړی او د دوی په راوړو احکامو کی یی د دوی فرمانبرداری وکړه هغه ټول مسلمانان دی او ورته دمسلمان ویلو مستحق دی او د دوی دین دین اسلام وو ، ددی معنٰی په لحاظ سره حضرت نوح ﷺ وفرمایل ، وَاُمِرْتُ اَنْ اَكُوْنَ مِنَ الْمُسْلِمِيْنَ (سورة یونس ۷۲) اوپه دی وجه حضرت ابراهیم ﷺ خپل ځان ته اوخپل امت ته امت مسلمه وفرمایل ، رَبَّنَا وَاجْعَلْنَا مُسْلِمَيْنِ لَكَ وَمِنْ ذُرِّيَّتِنَا اُمَّةً مُّسْلِمَةً لَّكَ : او دحضرت عیسٰی ﷺ حواریانو ددی معنٰی په اعتبار سره ویلی وه ، وَاشْهَدْ بِاَنَّا مُسْلِمُوْنَ (آل عمران ۵۲)

اوپه ځینو وختونوکی دالفظ په خصوصیت سره ددی دین او شریعت دپاره استعمالیږی کوم چی ترټولو په آخرکی خاتم الانبیاء ﷺ راوړی اوچاچی مخکنی ټول شریعتونه منسوخ کړل اوکوم چی ترقیامته پوری به باقی وی ددی معنٰی په اعتبار سره دالفظ یوازی ددین محمدی او امت محمدیه سره

خاص کیږی دحضرت جبرئیل ﷺ یوحدیث چی دحدیثوپه تولو کتابونوکی مشهور دی په دی کی رسول الله ﷺ داسلام هم دغه خاص تفسیر بیان کړي دی په ذکر سوی آیت کی په لفظ د «اسلام» کی هم د دواړو معناوٌ احتمال دی چی اوله معنٰی واخلی نو مطلب به یی داسی چی ، دالله ﷻ په نزد مقبول دین یوازی دین اسلام دی یعنی خپل ځان دالله ﷻ دحکم تابع اوفرمانبردار جوړول اوپه هره زمانه کی چی کوم رسول راغلی دی اوهغه چی څه احکام راوړی دی په هغه ایمان راوړل اودهغه منل . په دی کی ددین محمدی که څه هم تخصیص نسته لیکن ترغامی قاعدی لاندی دحضرت سید الانبیاء ﷺ ترتشریف راوړلو وروسته په ده ﷺ او دده ﷺ په راوړل سوو ټولو احکامو ایمان اوعمل هم په دی کی دا خلیږی چی حاصل به یی داسی چی دحضرت نوح ﷺ په زمانه کی دین مقبول هغه ووکوم چی حضرت نوح ﷺ راوړی وو او دحضرت ابراهیم ﷺ په زمانه کی هغه چی حضرت ابراهیم ﷺ راوړی وو، دغه ډول دحضرت موسٰی ﷺ دزمانی اسلام هغه ووچی دتختو دتورات او دموسوی تعلیماتوپه صورت کی راغلی وو اودحضرت عیسٰی ﷺ دزمانی اسلام هغه وو چی دانجیل اوعیسوی تعلیماتوپه رنګ کی نازل سوی وو اوپه آخر کی به دخاتم الانبیاء ﷺ دزمانی اسلام هغه وی چی دقرآن اوسنتوپه جوړه سوی نقشه باندی جوړسوی وی

خلاصه دا سوه چی دهرنبی په زمانه کی دهغه راوړی دین دین اسلام اوپه نزد دالله ﷻ مقبول ووچی وروسته یوپه بل پسی منسوخ کیده راوان وه په آخرکی دخاتم الانبیاء ﷺ دین ته دین اسلام وویل سوه ، چی دقیامت پوری به باقی وی ، اوکه داسلام بله معنٰی واخیستل سی یعنی هغه شریعت چی حضرت خاتم الانبیاء ﷺ راوړی دی نود آیت مطلب به داسی سی چی په دی زمانه کی یوازی هغه اسلام مقبول دی چی دنبی کریم ﷺ دتعلیماتو مطابق وی تیرو دینونو ته هم که څه هم په هغه وختونوکی اسلام ویل کیدی لیکن اوس هغه منسوخ سوی دی اوپه دواړو صورتونوکی نتیجه دخبری یوه ده ، چی دهرپیغمبرپه زمانه کی دالله ﷻ په نزد مقبول دین هغه اسلام دی کوم چی ددغه پیغمبر دوحی اوتعلیماتو مطابق وی ددی څخه ماسوا بل یو دین مقبول نه دی ، که هغه مخکنی منسوخ سوی شریعت ولی نه وی ، دراتلونکی زمانی دپاره هغه ته اسلام ویل لایق نه دی ، دحضرت ابراهیم ﷺ شریعت دهغه په زمانه کی اسلام ؤ دحضرت موسٰی ﷺ په زمانه کی چی ددغه شریعت کوم احکام منسوخ سول هغه اوس اسلام پاته نه سو، دغه شان دحضرت عیسٰی ﷺ په زمانه کی چی دحضرت موسٰی ﷺ دشریعت کوم حکم منسوخ سوی دی هغه اوس اسلام پاته نه سو بالکل دغه شان دخاتم الانبیاء ﷺ په زمانه کی چی دتیرو شریعتونو کوم احکام منسوخ سوی دی هغه اوس اسلام نه دی پاته سوی ، په دی وجه چی کوم امت دقرآن مخاطب دی د دوی دپاره که داسلام معنٰی عامه واخلی اوکه خاصه د دواړو حاصل «مطلب» دا دی چی دنبی کریم ﷺ ترراتلو وروسته یوازی ددین اسلام ویلو لایق

هغه دی چی دقرآن اودنبی کریم ﷺ دتعلیماتو مطابق وی ، او دغه دالله ﷻ په نزد مقبول دی ، ددی څخه ماسوا بل هیڅ دین نه مقبول دی اونه دنجات (خلاصون) ذریعه ده ، دا مضمون دقرآن مجید په بی شمیره آیتونو کی په مختلفو عنوانو سره راغلی دی ، دیوه آیت الفاظ دارنګه دی .

وَمَنْ يَبْتَغِ غَيْرَ الْإِسْلَامِ دِينًا فَلَنْ يُقْبَلَ مِنْهُ .

یعنی کوم سړی چی داسلام څخه ماسوا بل دین اختیار کی نو هغه به دده څخه قبول نه سی اوکوم عمل چی دهغه مطابق وسی هغه ضائع کړل سی .

(په دې زمانه کې نجات په اسلام پورې تړلي دی دغیر مسلمان نیک عمل اونیک اخلاق هم قبول نه دی)

دی آیتونو په پوره وضاحت سره ددی کافرانه نظریی خاتمه وکړه په کومه کی چی داسلام دروا داری په نوم سره دکفر اواسلام دیوکولو کوشش سوی دی او دا یی مقرر کړي ده چی ددنیا هرمذهب برابره خبره ده که یهودیت اونصرانیت وی اوکه بت پرستي وی هر یو دنجات ذریعه جوړیدی سی ، په دی شرط چی دنیکو عملونو اوښو اخلاقو پابندی وی او دا په حقیقت کی داسلام بنیادونه نړول دی چی مطلب یی دا جوړیږی چی داسلام څه حقیقت نسته محض یوخیالی شی دی چی دکفر په هره جامه کی هم سمیدی سی ، دقرآن شریف دی آیتونو او دغسی بی شمیره نورو آیتونو په ښکاره ډول سره وښوولـه چی څنګه رڼا اوتیاره یو شی نه سی کیدی ، دغه شان دا خبره هم ډیره مناسبه اونا ممکنه ده چی الله ﷻ ته خپله نافرمانی اوبغاوت هم داسی ښه اوخوښ دی لکه څنګه چی حکم منل اوفرمانبرداری ده ، کوم سړی چی داسلام په اصولوکی دیوشی څخه منکر دی هغه بیشکه دخدای ﷻ باغی او دهغه درسولانو دښمن دی برابره خبره ده که په فروعی اورسمی اخلاقوکی هغه څومره ښه په نظر راځی ، دآخرت دنجات دامومدار ترتولو اول دالله ﷻ او دهغه درسول ﷺ په فرمانبرداری باندی دی څوك چی ددی څخه محروم پاته سو دهغه هیڅ عمل معتبر نه دی ، په قرآن مجید کی دداسی خلکو دعمل متعلق ارشاد دی فرمایی .

فَلَا نُقِيمُ لَهُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ وَزْنًا : یعنی دقیامت په ورځ به د دوی دیوه عمل دپاره هم وزن قائم نه سی .

په دی آیت کی او ددی څخه په مخکی آیت کی کله چی دخبری مخ د اهل کتابو طرف ته دی په دی وجه په آخر کی د دوی بی وقوفی اوغلط کاری څه په دی ډول سره بیان سوي ده فرمایی چی .

وَمَا اخْتَلَفَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ إِلَّا مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَهُمُ الْعِلْمُ بَغْيًا بَيْنَهُمْ .

یعنی دی خلکوچی کومه دخاتم الانبیاء ﷺ په نبوت اوپه اسلام کی دعوه اچولی ده نوهغه په دی وجه نه ده چی دوی ته په دی معامله کی څه اشتباه یاشك پاته سوی دی ، بلکه دوی ته دخپل کتابونو تورات او انجیل څخه اودنورو ذریعو پوره په پوره داسلام اوپیغمبر اسلام ﷺ حق والی ثابت سوی دی لیکن دمسلمانانو سره دحسد په وجه او دخپلی مرتبی او مال سره دمحبت سبب په اختلاف کی اخته کړي دی

په آخر کې فرمايي : وَمَنْ يَّكْفُرْ بِاٰيٰتِ اللّٰهِ فَاِنَّ اللّٰهَ سَرِيْعُ الْحِسَابِ :
يعنې كوم سړي چې دالله ﷻ دآيتونو څخه انكاركوي نو الله ﷻ ډير ژر دده څخه حساب اخيستونكي دي اول خوبه دمرګ څخه وروسته ددې عالم (دنيا) امتحان به قبرته په داخليدوپه دې عالم کې وی چې برزخ ورته وايي اوبيابه پوره په پوره حساب په قيامت کې کيږي ، ددې حساب كتاب په وخت کې به دتولو دعو حقيقت ښكاره سي باطل پرستوته به خپل حقيقت ښكاره سي اوبيابه ورته ددې سزا مخ ته راسي

فَاِنْ حَآجُّوْكَ فَقُلْ اَسْلَمْتُ وَجْهِيَ لِلّٰهِ وَمَنِ اتَّبَعَنِ ؕ وَقُلْ

بيا هم كه تاسي سره جګړه كوي نو ووايه چې ماتابع کې خپل ځان دالله دحكم او هغو هم چې زما سره دي ، او

لِّلَّذِيْنَ اُوْتُوا الْكِتٰبَ وَالْاُمِّيّٖنَ ءَاَسْلَمْتُمْ ؕ فَاِنْ اَسْلَمُوْا فَقَدِ

ووايه كتاب والاوو ته او او نا ويونكو ته چې ايا تاسي هم تابع سواست ؟ پس كه دوی تابع سوه نو دوی

اهْتَدَوْا ۚ وَاِنْ تَوَلَّوْا فَاِنَّمَا عَلَيْكَ الْبَلٰغُ ؕ وَاللّٰهُ بَصِيْرٌۢ بِالْعِبَادِ ﴿۲۰﴾

لاره سيده پيدا كړه او كه مخ يې وګرځوی نو ستا په ذمه صرف رسول دي ، او دالله تعالى په نظر کې دي بندګان .

لنډتفسير

دآيتونو تړون: دسورة په شروع کې دتوحيد ثبوت او دتثليث رد سوی وو ، په دې آيتونو کې دمشركانو او دمنكرينو اهل كتابو ددليلونو جواب وركول سوی دی (داسلام په حق والی باندې ددليل ترقائميدو وروسته) بياهم كه داخلق ستاسي سره (خامخا) دليل بازي كوي نوتاسي (په جواب کې) وفرماياست چې (تاسي منې اوكه نه منې) ماخپل مخ خاص دالله ﷻ طرف ته کې اوځوك چې زماسره دي هغوی هم (خپل مخ خاص دالله ﷻ طرف ته کې ، داكنايه ده ددې څخه چې مونږ ټولو اسلام اختيار كړی دی چې په دې کې په الله ﷻ باندې دعقيدې لرلو په اعتبار سره دزړه مخ خاص دالله ﷻ طرف ته وی ځكه چې په نورو مذهبونو کې څه نه ځا شرك سوی وو) او (تردې جواب وروسته ددوی څخه دپوښتنې كولو په طور سره) ووايه اهل كتابوته او (مشركانود) عربوته چې آياتاسي هم ايمان راوړی نو كه دې خلكو اسلام راوړی نو دا خلك به هم په لارې (برابر) راسي اوكه دا خلك (ددې څخه هم دغه ډول) مخ اړوی نو (تاسي ددې غم هم مه كوی ځكه چې) ستاسي په ذمه يوازي (دخدای ﷻ داحكامو) رسول دي او (مخ ته) الله ﷻ په خپله وينې (اوګوری خپلو) بندګانو ته (ستاځخه به د دوی په باره کې څه پوښتنه نه سي كيدې)

اِنَّ الَّذِيْنَ يَكْفُرُوْنَ بِاٰيٰتِ اللّٰهِ وَيَقْتُلُوْنَ النَّبِيّٖنَ بِغَيْرِ حَقٍّ ۙ

كوم خلق چې انكار كوي دالله تعالى دحكمونو څخه او قتل كوي پيغمبران په ناحقه

وَيَقْتُلُوْنَ الَّذِيْنَ يَأْمُرُوْنَ بِالْقِسْطِ مِنَ النَّاسِ ۙ فَبَشِّرْهُمْ

او قتل کوی هغه چی حکم کوی دانصاف کولو دخلقو څخه پس خوشخبری

بِعَذَابٍ اَلِيْمٍ ﴿۲۱﴾ اُولٰٓئِكَ الَّذِيْنَ حَبِطَتْ اَعْمَالُهُمْ فِى الدُّنْيَا

واوروه هغو ته دعذاب دردناک ، دا هغه دی چی ضائع سو محنت د دوی په دنیا کی

وَالْاٰخِرَةِ ۫ وَمَا لَهُمْ مِّنْ نّٰصِرِيْنَ ﴿۲۲﴾

او په آخرت کی او هیڅوک نسته د دوی مدد گار

لنډتفسير

دآیتونو تړون: دسورة په شروع کی دخبری زیات مخ دنصاراؤ طرف ته وو ، بیاپه لوړآیت کی په ﴿الَّذِيْنَ اُوْتُوا الْكِتٰبَ﴾ سره یهود اونصارا دواړه شامل وه ، اوس په دی آیتونوکی دیهودو دځینو خاصو حالاتو بیان دی ، په روح المعانی کی په روایت دابن ابی حاتم ددی آیت په تفسیرکی په خپله دنبی کریم ﷺ څخه روایت دی چی بنی اسرائیلو درو څلویښت ۴۳ نبیان په یووخت قتل کړه ، د دوی دنصیحت دپاره یوسل اویا ۱۷۰ بزرگان پورته سوه په دغه ورځ یی دهغوهم کارتمام کی (بیان القرآن)

بیشکه کوم خلک چی کفرکوی دالله ﷻ دآیتونو سره (لکه یهود چی انجیل اوقرآن نه منی) اوقتلوی پیغمبران (اودغه قتلول په خپله د دوی په خیال کی هم) ناحق (وی) او (دارنګه) قتلوی داسی خلک څوک چی (په افعالو اواخلاقوکی) داعتدال تعلیم ورکوی نو داسی خلګو ته خبر واوره دیوی دردناکی سزا (او) دا هغه خلګ دی (چی دذکرسوو کارونو په سبب سره) د دوی ټول عملونه (نیک) عبث سوه په دنیاکی (هم) اوپه آخرت کی (هم) او (دسزا په وخت کی به) د دوی هیڅوک حامی اومددګارنه وی .

اَلَمْ تَرَ اِلَى الَّذِيْنَ اُوْتُوْا نَصِيْبًا مِّنَ الْكِتٰبِ يُدْعَوْنَ اِلٰى كِتٰبِ اللّٰهِ لِيَحْكُمَ بَيْنَهُمْ ثُمَّ

ایا ونه لیده تا هغه خلق چی ورته ورکړل سوه څه یو حصه دکتاب دوی بلل کیږي دالله کتاب طرف ته ددې

يَتَوَلّٰى فَرِيْقٌ مِّنْهُمْ وَهُمْ مُّعْرِضُوْنَ ﴿۲۳﴾ ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ قَالُوْا لَنْ

دپاره چی دغه کتاب په دوی حکم وکی،بیامخ اړوی ځینی ددوی څخه اودوی ځان ناخبره کوی،داپه دی وجه چی

تَمَسَّنَا النَّارُ اِلَّآ اَيَّامًا مَّعْدُوْدٰتٍ ۪ وَّغَرَّهُمْ فِىْ دِيْنِهِمْ مَّا كَانُوْا

وایی دوی مونږ ته به هرګز ونه رسیږي اور د دوزخ مګر څو ورځی دشمیر او دوکه سوی دی په خپل دین کی په

يَفْتَرُوْنَ ﴿٢٤﴾ فَكَيْفَ إِذَا جَمَعْنٰهُمْ لِيَوْمٍ لَّا رَيْبَ فِيْهِ ۫ وَوُفِّيَتْ

خپلو جوړو سوو خبرو باندې نو څه حال به وي كله چې مونږ دوى جمع كړو ، يوه ورځ چې په راتلو كې يې څه شك نسته

كُلُّ نَفْسٍ مَّا كَسَبَتْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُوْنَ ﴿٢٥﴾

او پوره به پيدا كې هر يو كس خپل كړې (عملونه) او د دوى حق به نه وهل كيږي

لنډتفسير: (اې محمد ﷺ) آيا تا داسې خلک ونه ليدل چاته چې كتاب (آسماني يعنې د تورات) يوه حصه (پوره) وركول سوې ده (چې كه دوى هدايت طلب كولى نو دغه ورته پوره وو) ، او دغه د الله ﷻ كتاب طرف ته په دې غرض سره دوى رابلل كيږي هم چې هغه د دوى په مينځ كې (د مذهبي اختلاف) فيصله وكې بيا (هم) په دوى كې ځينې خلک مخ اړوي بې مخي كوي (او) دا (بې مخي) په دې سبب سره ده چې دغه خلک داسې وايي (او دا عقيده ده د دوى) چې مونږ ته به يوازې د شمير لږ ورځې د دوږخ اور ورسيږي (بيابه وبخښل سو) او دوى په دوكه كې غورځولي دي د دوى د جوړو كړو خبرو (داسې چې دې جوړې سوې عقيدې دوى ته دوكه وركړه چې مونږ د پيغمبرانو اولاد يو ، او په دې خانداني بزرګي سره به مونږ خامخا خلاص سو ، ددې په نتيجه كې دوى د الله ﷻ د كتاب څخه بې پرواهي شروع كړه) نو (ددې حال اوكار او وينا د كفر په سبب) د دوى به څنګه (بد) حال وي كله چې مونږ دوى په هغه تاريخ كې جمع كو د كوم (په راتلو كې) چې ذره شك نسته او (په دې تاريخ كې به) پوره پوره بدله رسيږي (چې بې له جرمه يا زياته ترجرم سزا به نه وي)

قُلِ اللّٰهُمَّ مٰلِكَ الْمُلْكِ تُؤْتِي الْمُلْكَ مَنْ تَشَآءُ وَتَنْزِعُ الْمُلْكَ مِمَّنْ تَشَآءُ ۫

ته ووايه اې الله ! مالك د حكومت يې ته حكومت وركوې چاته چې وغواړې او اخلې حكومت د چا څخه چې

وَتُعِزُّ مَنْ تَشَآءُ وَتُذِلُّ مَنْ تَشَآءُ ؕ بِيَدِكَ الْخَيْرُ ؕ اِنَّكَ عَلٰى كُلِّ

وغواړې او عزت وركوې چاته چې وغواړې او ذليل كوې چا لره چې وغواړې ستا په لاس كې ټولې ګټې دي بيشكه

شَيْءٍ قَدِيْرٌ ﴿٢٦﴾ تُوْلِجُ الَّيْلَ فِي النَّهَارِ وَتُوْلِجُ النَّهَارَ فِي الَّيْلِ ۫

ته په هرڅه قادر يې ته داخلوې شپې په ورځ كې او داخلوې ورځ به شپه كې

وَتُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ وَتُخْرِجُ الْمَيِّتَ مِنَ الْحَيِّ ؗ وَتَرْزُقُ مَنْ

او رابا سې ژوندي د مړي څخه او را باسې مړي د ژوندي څخه او ته رزق وركوې

تَشَآءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ ﴿۲۷﴾

چا ته وغواړي بې حسابه (بې شماره)

لنډتفسير: په دې آيتونوكې امت محمدي ﷺ ته يوه دعا اومناجات په داسې اندازكې ښوول سوي دي چې ددې په ضمن كې دامت محمدي ﷺ په كفارو باندې دغلبه پيدا كيدو طرف ته په كښې هم اشاره ده ، لكه چې دشان نزول څخه يې ثابته ده چې نبي كريم ﷺ دروم اوفارس دفتح كيدو وعده وفرمايله نومنافقانو او يهودو خنداګاني وكړي نو په دې باندې دا آيت نازل سو لكه چې په روح المعاني كې دواحدي دابن عباس ﷺ اوانس ﷺ څخه روايت دی .

لنډتفسير دآيتونو دا دی : (اې محمد ﷺ) تاسې (الله ﷻ ته) داسې واياست چې اې الله! مالك دتمام ملك يې ته دملك (څومره حصه چې غواړې) چاته چې يې غواړې غالب كوې اوچاته چې وغواړې ذليل كوې يې ستاپه اختيارکې دی ټول خيربيشكه ته په هرڅه باندې پوره قدرت لرونكى يې ، ته (په ځينو موسمونو كې) شپه (څه اجزايي) په ورځ كې دا خلوې (چې ورځ ورباندې لوييږي) او (په ځينو موسمونوكې) ورځ (څه اجزايي) په شپه كې دا خلوې (چې شپه ورباندې لوييږي) اوته دروح شی (يعنی ژوندی) دبې روحه (مړ) څخه راباسې (لكه دهګۍ څخه چيچي) اوبې روحه دجاندار څخه راباسې (لكه دمرغی څخه هګۍ) اوته چا ته چې وغواړې بې شماره رزق وركوې .

معلومات اومسئلې

(ددې آيتونو شان نزول او دخندق واقعه)

په بدر او اُحُدكې دمكې دمشركانو پرلپسې ماتې اودمسلمانانو خلاف په هركوشش كې ناكاميابه كيدل او ددې سره دمسلمانانو پرلپسې ترقي او ورځ په ورځ داسلام خپريدل دې خبرو دمكې قريش او نور ټول غير مسلمانان په يو پريشاني اوحيراني كې اخته كړي وه چې په دې باندې دوی خپل هرڅه قربانولوته تيار وه چې ددې نتيجه ديوعام سازش په صورت كې داسې ښكاره سوه چې دعربو مشركان اوټول يهود او نصارا مسلمانانو ته يوه ډله سوه ، اوټول يوځای سوه ، په مدينه يې په يو وار دحملې كولو او ديو فيصله كونكي جنګ قصد وكي او د دوی دا بې پناه لښكر اسلام اومسلمانان ددنيا څخه دوركولوپه اراده په مدينه راوختي، دې ته په قرآن كې غزوه احزاب اوپه تاريخ كې غزوه خندق وايي څكه چې په دې كې نبي كريم ﷺ داصحابو ﷺ په مشوره سره ددښمن په لاره كې دمدينې منوى څخه بهر ديو خندق كيندلو اراده كړې وه چې خندق دې وكښل سي .

دبيهقي ابونعيم او ابن خزيمه په روايت كې دي چې دخندق كيندلو كار داسلام مجاهدينو صحابه كرامو ﷺ ته وسپارل سو نوڅلويښت څلويښت لاسه اوږد اوخاص ژور اوپلن ووچې دښمن ورباندې راپوري نه وزي اوپوره كول يې هم ډير ژر په كار وو ، په دې وجه ټان قربانوونكي صحابه كرام ﷺ په

ډیرغټ محنت سره په دې مشغول وه داسې چې دقضاء حاجت اوخوراك اوڅیښاك اونورو ضرورتونو دپوره کولو دپاره ورته ددې ځای څخه لیرې کیدل مشکل وه ، پرلپسې په لوږه اخته وه کار یې کوی، اویقیناً چې کار هم داسې وو چې دنن صبا په نوو آلاتو باندې پوره پلټنې به هم په دومره لږ وخت کې نه وای پوره کړې مګر دلته ایمانی طاقت کار کوی څکه یې په آسانی سره پوره کې .

دانبیاؤ سردار ﷺ هم دیو سړی په حیثیت سره دکیندلو په دې کار کې شریك وو، ناڅاپه دخندق په یوه حصه کې یو ډیر غټ کانې (ډبره) ښکاره سو، دکومو حضراتو په حصه کې چې دخندق دا ټوټه وه هغویورباندې خپل ټول طاقتونه خرڅ کړل خو عاجزه سوه نوحضرت سلمان فارسی ﷺ یې په حضور ﷺ پسې ولیږی چې حضور ﷺ څه حکم کوی؟ حضور ﷺ په دغه وخت کې دځای کتلوته راغی ، او دوسپنې کدال (ماټول) یې په خپلو مبارکو لاسونو کې واخیستې یو ګذار یې ورکی د ډبرې څخه یوه ټوټه ماته سوه او داور یوه شغله ورڅخه پورته سوه چې ترلیرې پورې یې رڼا خپره سوه نبی کریم ﷺ وفرمایل چې ماته په دې رڼاکی دفارس دملك محلونه اوآبادی ونبوول سوی ، بیایې دوهم ګذار ورکی او ورڅخه شغله لوړه سوه ، وی فرمایل چې په دې رڼاکی ماته دروميانو سره سره محلونه اوآبادی ونبوول سوی ، بیایې دریم ګذار ورباندې وکی او رڼا ورڅخه پورته سوه نووی فرمایل چې په دې رڼاکی ماته دصنعاء یمن لوی لوی محلونه ونبوول سواووی فرمایل چې زه تاسی ته خوشخبری درکوم چې ماته جبرائیل امین ﷺ دا خبر راکړي دی چې زما امت به په دې ټولو ملکونو باندې غالب راسی .

دمدینی منافقانو چې دا واوریده نو دخنداګانو او مسخرو موقع په لاس ورغله ، په مسلمانانو پورې یې مذاق شروع کی چې دی خلګو ته وګوری چې دمقابل دښمن دبیرې څخه په خندق کیندلوکې داسې مشغول دی چې دخپلو دخپلو ضرورتونو څخه هم خبر نه دی ، دخپل ځان حفاظت نه سی کولی او د فارس روم اودیمن دفتح کولوخوب وینی،نو الله ﷻ ددې بې خبره ظالمانوپه جواب کې داآیت نازل کی

قُلِ اللّٰهُمَّ مٰلِكَ الْمُلْكِ تُؤْتِي الْمُلْكَ مَنْ تَشَاءُ وَتَنْزِعُ الْمُلْكَ مِمَّنْ تَشَاءُ وَتُعِزُّ مَنْ تَشَاءُ وَتُذِلُّ مَنْ تَشَاءُ بِيَدِكَ الْخَيْرُ إِنَّكَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ .

په دې کې دمناجات اودعاپه اندازه کې دقومونو دترقی اوزوال اودملکونو په انقلاب کې دالله ﷻ دکامل قدرت بیان په یو ډیر زړه ته پریوتونکی انداز کې سوی دی او دفارس اوروم دفتح کیدو په باره کې دنبی کریم ﷺ دپیش ګویی طرف ته په کښې اشاره سوي ده ، په دې کې ددنیا دانقلاباتو (بدلیدو رابدلیدو) څخه بې خبر دقومونو دترقی او دزوال دتاریخ څخه ناخبره دقوم دنوح ﷺ اوعاد اوثمود دواقعاتو څخه دغافل اوجاهلو دښمنانو داسلام ته خبرداری ورکړل سوی دی چې تاسی په ظاهری شان وشوکت سره غولیدونکو ته دا نه ده معلومه چې ددنیا ټول طاقتونه اوحکومتونه په جمع سره دیو پاك ذات دقدرت په لاس کې دی عزت اوذلت دهغه په لاس کې دی هغه بیشکه په دې قادر

دی چی غریبان او فقیران دتخت اوتاج مالکان جوړکړی اودلویو لویو بادشاهانو څخه حکومت او دولت واخلی ، دهغه دپاره دا څه ګرانه نه ده چی دنن خندق کیندونکو فقیرانو ته صبادشام اوعراق اویمن حکومتونه وركړی .

ذره ذره دهر کا پابستۂ تقدیر هی زندگی کی خواب کی جامی یهی تعبیر هی

ددی کائناتو هره یوه ذره دتقدیر په لاس کی ګیر ده ای جامی رحمه الله دژوند دخواب تعبیرهم دغه دی .

(کوم شي چي په عادت کي بد ګڼل کیږی دانجام په اعتبار سره هغه بد نه وی)

دآیت په آخرکی یی وفرمایل ، بِيَدِكَ الْخَيْرُ: ستاپه لاس کی ده هره ګټه ، دآیت په شروع کی دحکومت ورکولو اوبیرته اخیستلو دارنګه دعزت اوذلت دواړو ذکر وو ، نو په دی وجه دلته دا ویل غوښتل چی ، بِيَدِكَ الْخَيْرُ وَالشَّرُّ : ویل سوی دی ، یعنی چی (هره ګټه اوبدی ستاپه لاس کی ده) لیکن دلته په آیت کی یی یوازی دلفظ دخیر په راوړو سره دی طرف ته اشاره وکړه چی کوم شی یوسړی یایوقوم بدوالی یا مصیبت ګڼی اوهغه ددی خاص قوم دپاره که څه هم مصیبت وی لیکن که په ژورنظرسره وکتل سی نودټول عالم په اعتبار سره هغه بدنه وی، دقومونوپه ترقی اوزوال اوپه دی کی ترمصیبتونو وروسته دفائدو پرتاریخ چی نظر واچول سی نو دعربی دمشهور شاعر متنبی دا مصرع یو ژوندی حقیقت مخ ته راسی .

مَصَائِبُ قَوْمٍ عِنْدَ قَوْمٍ فَوَائِدُ . دیو قوم مصیبتونه دبل قوم دپاره فائدی وی .

دټول عالم په مصلحتونو اوفائدو نظر کونکی په څه نه څه درجه کی دی حقیقت ته رسیږی چی په دی کی خومره شیان خراب اوبد ګڼل کیږی ، هغه په خپل ذات کی که څه هم بدګڼل کیږی لیکن که ټول عالم یو جسم ګڼل کیږی نو دغه به دده دمخ خال اوویښته وی ، خالونه اوویښته که دبدن څخه جلاسی نو ددی څخه خراب شی بل نه وی ، لیکن دغه خالونه اوویښته چی دیوښائسته مخ سره یوځای سی نو دهغه ښائست نور زیات کی .

لنډه داچی کوموشیانوته مونږبدوایو اوبیکاره یی ګڼودهغوی بدوالی جزوی دی او دکائناتو دخالق او درب العلمین په نسبت اودټول عالم دمصلحت په اعتبارسره یوشی دشریاخراب نه دی چاڅه ښه ویلی دی .

نهی هی چیز نکمّی کوئی زمانی میی کوئی بُرا نهیی قدرت کی کار خانی میی

په دنیاکی هیڅ شی بیکاره نسته ، دقدرت په کارخانه کی هیڅ شی خراب نه دی .

په دی وجه یی دآیت په ختمیدو سره یوازی په لفظ د (خیر) اکتفاء وکړه وی فرمایل ، بِيَدِكَ الْخَيْرُ څکه چی دکائناتو دخالق دحکمت اوحکومت اودټول عالم دمصلحت په لحاظ سره هر شی خیر او خیر دی ، تر دی ځایه پوری د اولنی آیت مضمون ختم سو ، په کوم کی چی یی دټول کائنات دطاقتونو او ددنیا دټولو حکومتونو دحق تعالی په قبضه دقدرت کی کیدل بیان سوه ، په دوهم آیت کی په آسمانی طاقتونو اوآسمانونو باندی دالله ﷻ دکامل قدرت احاطه داسی بیان فرمایی ، تُولِجُ اللَّيْلَ فِي النَّهَارِ

وَتُولِجُ النَّهَارَ فِي اللَّيْلِ : يعني الله ﷻ چي كله غواړي دشپې څه حصې په ورځ كې دا خلوي ورځ لويه وي اوكله چي غواړي نو د ورځې څه حصې په شپه كې دا خلوي شپه لويږي ، او دا خو ښكاره خبره ده چي دورځي او شپې دلوي اوكوچنې كيدو دار اومدار دلمر په ختو اوپرلويدو باندي دي او دده په حركتونو باندي دي نو حاصل يي دا سو چي آسمان او ددي سره متعلق لوي ستوري او ترټولو مشهوره سياره سپوږمي ټول دالله ﷻ په احاطه دقدرت كي دي نو بيايې كائناتو او ددنيا په باقي طاقتونو كي دشك اوشبهې څه ګنجائش كيدی سی ؟

ددي څخه وروسته يي په روحاني دنيا دالله ﷻ دقدرت احاطه په داسي شان بيان كړه ، وَتُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ وَتُخْرِجُ الْمَيِّتَ مِنَ الْحَيِّ : يعني ته ژوندي دمړي څخه راباسې لكه دهګۍ څخه چيچي يادنطفي څخه انسان يادداني څخه درخته راباسې اومړي دژوندي څخه راباسې لكه دمرغې څخه هګۍ يادانسان څخه نطفه يا ددرختي څخه دانه اووچه ميوه را وباسې ، اوكه دژوندي اومړي څخه عام مطلب واخلي نو عالم او جاهل اوكامل اوناقص او مومن اوكافر ټولو ته شامليږي چي ددي څخه دالله ﷻ كامل قدرت او دهغه تصرفات په عالم ارواح او روحانياتو باندي واضح كيږي چي هغه كله وغواړي نودكافر څخه مومن يا دعالم څخه جاهل پيداكوي ، دآذرپه كوركي خليل الله پيداسی اودحضرت نوح ﷺ په كوركي دهغه زوی كافر پاته سی ، دعالم اولاد جاهلان پاته سی او دجاهل اولاد عالمان جوړ سی ، ددي تفصيل څخه به تاسي ته معلومه سوي وي چي په څنګه بليغ (په زړه كي كښينستونكي) انداز اوترتيب سره دالله ﷻ دكامل قدرت اوپه ټول كائنات باندي يي احاطه كول په ترتيب سره بيان سوه چي اول يي دعالم عناصر يعني دنيا او ددي دحكومتونو اوقوتونو ذكر وكی ، بيايي دآسمانونو او ددي دقوتونو اوتردي وروسته يي دروح اوروحانيت د در راوړي چي په حقيقت كي دټول عالم په ټولو قوتونوكي ترټولو لوړ قوت دي ، دآيت په آخركي يي وفرمايل ، وَتَرْزُقُ مَنْ تَشَاءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ : يعني ته چي چاته غواړي بی حسابه رزق وركوی ، چي يو مخلوق يي نه سی معلومولی كه څه هم دخالق په علم كي ذره ذره ليكل سوي ده .

(ددي آيت خاص فضيلت)

لَا يَتَّخِذِ الْمُؤْمِنُونَ الْكٰفِرِينَ أَوْلِيَآءَ مِنْ دُونِ الْمُؤْمِنِينَ ۚ وَمَنْ يَّفْعَلْ ذٰلِكَ فَلَيْسَ مِنَ اللّٰهِ فِي

نه دي جوړ وي مؤمنان کافران دوستان ما سوا دمومنانو څخه ، او څوک چي دا کار کوي نو نسته ده لره دالله

شَيْءٍ إِلَّآ أَنْ تَتَّقُوا مِنْهُمْ تُقٰىةً ۗ وَيُحَذِّرُكُمُ اللّٰهُ نَفْسَهٗ ۗ وَإِلَى

سره څه تعلق مګر په داسي حالت کي چي تاسي ورځخه خپل ځان وساتی ، او الله تاسي بيروی دځان څخه او

اللّٰهِ الْمَصِيرُ ﴿٢٨﴾ قُلْ إِنْ تُخْفُوا مَا فِي صُدُورِكُمْ أَوْ تُبْدُوهُ

دالله طرف ته بيرته تلل دی ، ته ووايه که تاسي پټوی دخپل زړه خبره يايي ښکاره کوی

يَعْلَمْهُ اللّٰهُ ۗ وَيَعْلَمُ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ ۗ وَاللّٰهُ عَلٰى

پيژنی الله پاك هغه او هغه ته معلوم دی هغه څه چي په اسمانونو کی دی او څه چي په مځکه کی دی او الله ﷻ

كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٢٩﴾ يَوْمَ تَجِدُ كُلُّ نَفْسٍ مَّا عَمِلَتْ مِنْ خَيْرٍ

په هر څه باندی قادر دی ، په کومه ورځ چي موجود به پيدا کی هر يو سړی څه چي کړی وی ده نيکی

مُّحْضَرًا ۛ وَمَا عَمِلَتْ مِنْ سُوٓءٍ ۛ تَوَدُّ لَوْ أَنَّ بَيْنَهَا وَبَيْنَهٗٓ أَمَدًا

خپل مخکي او څه چي کړی وی ده بدی ارزو به کوی زما او دده په مينځ کی راغلی فرقی

بَعِيدًا ۗ وَيُحَذِّرُكُمُ اللّٰهُ نَفْسَهٗ ۗ وَاللّٰهُ رَءُوفٌ بِالْعِبَادِ ﴿٣٠﴾

ډير ليری او الله بيروی تاسي دځان څخه او الله تعالی ډير مهربانه دی په بندګانو

لنډتفسير : دآيتونو تړون: په سرکی په ذکر سوو آيتونو کی مسلمانانو ته هدايت سوی دی چي کافران دی دوستان نه جوړوی او ددی هدايت څخه دمخالفت کوونکو دپاره دسخت عذاب وعده ده چي څوک دوی دوستان جوړکی دده به دالله ﷻ سره محبت او د دوستی علاقه وشکيږی ، دکافرانو سره باطنی او دزړه دوستی خو مطلقاً حرامه ده او ظاهری دوستی دمعاملی ...

اوکوم سړي چې داسي (کار) وکي ، نو دی دالله ﷻ سره د دوستی ساتلو په یوه شمیرکی نه دی (ځکه دکومو دوو سړو چې دیو بل سره دښمني وي نو په دوی کی چې دیوه سره دوستی جوړه سی نو دهغه بل سره بیا دوستی دعوٰی کول داعتماد قابله نه سی پاته کیدی) مگر په داسي صورت کی (دظاهري دوستی اجازه سته) چې تاسی د دوی څخه یو قسم (قوي) فکر لری (هلته ددفع کولو دضرر ضرورت دی) اوالله ﷻ تاسی دخپل ذات (عظیم الشان) څخه بیروی (چې دهغه دذات څخه وبیریږی دحکمونو مخالفت مه کوی) او دخدای ﷻ طرف ته بیرته تلل دی (دهغه وخت دسزا څخه بیره کول ضروری دی) ته (دوی ته) ووایه چې که تاسی (په زړه کی) خپل دزړه رازونه پټ ساتی یاد وی (په ژبه یااندامونو سره) ظاهر وی ، الله ﷻ دا (په هرحال کی) پیژنی او (ددی څه تخصیص نسته) هغه هرڅه پیژنی څه چې په آسمانونوکی دی اوڅه چې په مځکه کی دی (هیڅ شي دهغه څخه پټ نه دی) او (دعلم اوپوهی سره) الله ﷻ په هرڅه باندی قدرت هم کامل لری (نوکه تاسی څه بیکاره کار وکی برابره خبره ده که ظاهر وی اوکه په باطن سره دهغه تاسی ته سزا درکول کیږی) په کومه ورځ (چې داسي وی) چې هر سړي خپل ښه کارونه مخامخ پیدا کی او خپل بدکارونه (هم پیدا کی په دغه ورځ) ددی خبری آرزو به کوی چې څنگه په ښه وای که ددی سړي او ددی ورځی په مینځ کی یو اوږد مسافت (حائل) وای (چې دا خپل بدعمل یی نه لیدی) او (تاسی ته بیا دوباره ویل کیږی چې) خدای ﷻ تاسی دخپل ذات (عظیم الشان) څخه بیروی (او دا بیرول په دی وجه سره دی چې) الله ﷻ دیر مهربانه دی په (خپلو) بندگانو (په حال) باندی (اوپه دی مهربانی سره دا غواړی چې دوی دآخرت دسزا څخه خلاص سی او دخلاصیدو طریقه یی ده دبدو کارونو پریښوول اوبد عملونه پریښوول بغیر دبیری څخه نه سی کیدی په دی وجه یی بیروی ، نو پس دا بیرول عین شفقت او رحمت دی)

معلومات اومسئلې: په دی مضمون سره آیتونه په قرآن شریف کی ځای په ځای په ځان ځان ته عنوانو سره دیر راغلی دی په سورة ممتحنه کی ارشاد فرمایی.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا عَدُوِّي وَعَدُوَّكُمْ أَوْلِيَاءَ تُلْقُونَ إِلَيْهِمْ بِالْمَوَدَّةِ.

یعنی . ای ایماندارو! زمادښمن اوخپل دښمن یعنی کافردوست مه جوړوی چې تاسی دوی ته ددوستی پیغام لیږی . بیا ددی په آخر کی فرمایی .

وَمَنْ يَفْعَلْهُ مِنْكُمْ فَقَدْ ضَلَّ سَوَاءَ السَّبِيلِ.

کوم سړي چې ددوی سره دوستی وکړه نوهغه دنیکی لاری څخه گمراه سو. په بل ځای کی ارشاد فرمایی.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا الْيَهُودَ وَالنَّصَارَىٰ أَوْلِيَاءَ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ وَمَنْ يَتَوَلَّهُمْ مِنْكُمْ فَإِنَّهُ مِنْهُمْ.

یعنی . ای مؤمنانو! یهود اونصارا دوستان مه جوړ وی ځکه چې دوی په خپل مینځ کی دیوبل سره

دوستان دي (دمسلمانانو سره د دوی څه دوستي او همدردي نسته) نو څوك چي د دوی سره دوستي کوي هغه به د دوی سره شمار وي . او په سورة مجادله کي دي .

لَاتَجِدُقَوْمًايُّؤْمِنُونَ بِاللهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِيُوَادُّونَ مَنْ حَادَّاللهَ وَرَسُولَهُ وَلَوْكَانُوا اٰبَاءَهُمْ اَوْاَبْنَاءَهُمْ اَوْاِخْوَانَهُمْ اَوْعَشِيْرَتَهُمْ.

يعني . ته به پيدا نه کړی يوقوم چي يقين لری په الله ﷻ او په ورځ دآخرت چي دوستي به کوی دداسي خلکو سره چي مخالف وی دالله ﷻ اودهغه درسول څخه برابره خبره ده که هغه دده خپل پلار اونيکه وی ياخپل اولاد ياخپل ورور ياخپل خاندان والا.

(دکفارو سره دمسلمانانو تعلقات څنګه په کار دی)

دا مضمون په ډيرو آيتونو دقرآن کي په اجمال اوپه تفصيل سره راغلی دی ، چي په دی کي يي مسلمانان دغير مسلمانانو دخپلولی دوستي اومحبت څخه په سختي سره منع کړي دی چي دی وضاحتونو ته وګوری نو دحقيقت دحال څخه ناخبره غير مسلمانانوته داشبه پيداکيږی، چي دمسلمانانو په مذهب کي دغير مسلمانانو سره دڅه قسم رواداری اوتعلق بلکه دښو اخلاقوهم څه ګنجائش نسته اوبل طرف ته چي ددی په مقابله کي کله چي دقرآن دډيرو آيتونو څخه او دنبی کريم ﷺ دارشاداتو اوعمل څخه دخلفاء راشدينو او نورو صحابه کرامو ﷺ دعمل څخه دغير مسلمانانو سره دعمل او دخل څخه داحسان سلوك همدردی اوغم خواری احکام او داسي واقعات ثابت دی چي مثالونه يي ددنياپه نورو قومونو کي پيدا کيدل ګران دی نو يو سرسری نظر لرونکی مسلمان هم په دی ځای کي دقرآن اوسنتوپه احکامو اوارشاداتوکي ديوبل سره مقابله اوټکراو محسوس کوی، ليکن دا دواړه خيالونه په قرآن باندی دسرسری نظر اوناقص تحقيق نتيجه وی ، که دمختلفوځايونو څخه دقرآن شريف آيتونه کوم چي ددی معاملی سره تعلق لری جمع سی اوغور ورباندی وسی نونه به غير مسلموته دشکايت وجه باقي پاته سی اونه به په روايتونو اوآيتونو کي څه قسم ټکراو باقي پاته سی ، په دی وجه ددی مقام پوره تشريح کول کيږی چي دخپلوی احسان اوسلوك ياپه همدردی اوغم خواری کي فرق او دهريوه حقيقت هم معلوم سی او دا هم معلومه سی چي په دی کي کومه درجه جائزده اوکومه ناجائزه ، اوکومه چي ناجائزه ده دهغه وجه څه ده؟

خبره دا ده چي د دوو سړو يادوو جماعتونو ديوبل سره دتعلقاتو مختلفی درجی وی دتعليق يوه درجه دزړه خپلولی يادزړه مينه اومحبت دی ، داسي تعلق يوازی دمومنانو سره خاص دی ، دغيرمومن سره دمومن دا تعلق په هيڅ حال کي هم قطعًا جائز نه دی ، دوهمه درجه دمواسات (غم خوردګی) ده چي معنی يي ده همدردی اوخير خواهي اونفع رسول دا بغير دحربی کافرانو څخه چي دمسلمانانو سره يي جنګ وی ، دباقي تولو غير مسلمو سره جائز ده ، دسورة ممتحنه په اتم ۸ آيت کي ددی تفصيل بيان

سوي دي په هغه کې ارشاد فرمايي .
لَا يَنْهَاكُمُ اللّٰهُ عَنِ الَّذِينَ لَمْ يُقَاتِلُوكُمْ فِي الدِّينِ وَلَمْ يُخْرِجُوكُمْ مِنْ دِيَارِكُمْ أَنْ تَبَرُّوهُمْ وَتُقْسِطُوا إِلَيْهِمْ .
يعنى الله ﷻ تاسي نه منع کوی دهغوی څخه چي جنګ نه کوی ستاسي سره په دين کي اونه ياست دوی ايستلي تاسي ستاسي دکورونو څخه چي د دوی سره داحسان او انصاف سلوك کوی .
دريمه درجه دمُدارات (خاطر تواضع) ده ، چي معنٰی يی ده ظاهری خوش خلقی او دوستانه سلوك ، دا هم دټولو غير مسلمانانو سره جائز دی ، کله چي په دی سره دوی ته دينی نفع رسول مقصد وی يايی ميلمه وی يادشر اوضرر رسولو څخه يی ځان ساتل مقصد وی ، دسورة آل عمران ددی ذکر سوی آيت ، إِلَّا أَنْ تَتَّقُوا مِنْهُمْ تُقَاةً : څخه هم دا درجه دمدارات مراد ده يعنی دکافرانو سره باهمی دوستی جائز نه ده مګر په داسی حالت کی چي خپل ځان ساتل ورڅخه غواړی او دموالات څخه يی مدارات جلا کی څکه چي په مدارات کی هم دموالات صورت راتلی سی (بيان القرآن)
څلورمه درجه دمعاملاتوده چي د دوی سره دتجارت مزدوری يانوکری يادصنعت وحرفت معاملات کول کيږی دا هم دټولو غير مسلمو سره جائز دی ، بغير ددا سی حالت څخه چي عامو مسلمانانوته په دی سره نقصان رسيږی ، دنبی کريم ﷺ اودخلفاء راشدينو ﷺ اود نورو صحابه وو ﷺ معاملات په دی باندی شاهد دی ، فقهاؤ په دی بنا باندی په اهل حربو کافرانو وسله خرڅول منع فرمايلی دی او دنور تجارت او نورو اجازت يی ورکړي دی او دوی خپل نوکران کول ياپه خپله د دوی په کارخانو يا اداروکی نوکری کول دا ټول جائز دی ، ددی تفصيل څخه به تاسی ته معلومه سوی وی چي دزړه دوستی اومحبت ديوه کافر سره په يوه حال کی هم جائز نه دی او احسان همدردی اونفع رسول بغير داهل حربو څخه دنورو ټولو کافرانو سره جائز دی ، دغه شان ظاهری خوش اخلاقی دوستانه سلوك هم دټولو سره جائز دی خو چي مقصد يی دميلمه خاطرداری ياغير مسلموته اسلامی معلومات اودينی نفع رسول ياخپل ځان دهغوی دځه ضرر يانقصان څخه ساتل وی .
نبی کريم ﷺ چي رحمة للعالمين دنياته تشريف راوړی دی ده ﷺ چي دغير مسلموسره دکوم احسان همدردی اوخوش اخلاقی معاملی کړي دی ددی مثال په دنياکی پيدا کول مشکل دی ، په مکه باندی قحطی راغله نوچی کومو دښمنانو دی دوطن څخه ايستلی وو په خپله يی دهغوی مدد وفرمايی بيامکه مکرمه فتح سوه دا ټول دښمنان ده ﷺ په واك کی راغله ، نوټولوته يی داوفرمايل اوآزاد يی کړه چي ، لَاتَثْرِيْبَ عَلَيْكُمُ الْيَوْمَ يعنی نن تاسی ته نه يوازی دا چي معافی درکول کيږی بلکه نن مونږ ستاسی په تيرو ظلمونو او تکليفونو باندی هم ګرفت اونيول نه کوو ، چي غير مسلمانان جنګی قيديان به په لاس ورغله نو د دوی سره به يی هغه سلوك کوی چي دخپل اولاد سره يی هم څوك نه کوی ، کفاروبه ده ﷺ ته قسم قسم تکليفونه رسول خودده ﷺ لاس مبارك هيڅ ځای هم دبدلی

اخیستو دپاره نه دی لوړ سوی په ژبه مبارکه یی نبراوی هم نه دی کړی ، بنوثقیف چی لا مسلمانان سوی نه وو ، دهغوی یوه ډله په خدمت کی حاضره سوه نو په مسجد نبوی کی یی دوی پاته کړل چی دمسلمانانو دپاره ترټولو زیات دعزت مقام وو .

فاروق اعظم رضی الله عنه غیر مسلمو محتاجو ذمیانو ته دمسلمانانو په شان دبیت المال څخه وظیفی ورکړی، دخلفاء راشدینو اوصحابه کرامو رضی الله عنهم معاملی ددا قسم واقعو څخه ډکی دی داټول دمواسات یامدارات یامعاملاتو صورتونه وه ، دکوم موالات څخه چی منع سوي ده هغه نه وه .

ددی تفصیل اوتشریح څخه یوطرف ته خو دا معلومه سوه چی دغیرمسلمو دپاره په اسلام کی څومره دروا داری اوښه سلوك سبق دی ، دوهم طرف ته کوم چی ظاهری ټکراو دترك موالات دآیت (یعنی چی دوستی ورسره مه کوی) څخه محسوس کیدی هغه ختم سو .

اوس یوه خبره باقی پاته سوه چی قرآن دکفارو سره موالات (خپلولی) او د زړه دوستی اومحبت دومره په سختی سره ولی منع کړي دی چی په هیڅ حال کی یی دهیڅ کافر سره نه ده رواکړی ، په دی کی څه حکمت دی ؟ ددی یوه خاص وجه خو دا ده چی داسلام په نظر کی ددی دنیا دننه دانسانانو وجود دعامو حیوانانو یاځنګلی درختو اوونو اوګیاه ګانو په شان نه دی ، چی پیدا سول او وپالل سول لوی سول مړه سول اوختم سول بلکه دانسان ژوند په دی دنیاکی یومقصدی ژونددی دده دژوند ټول دورونه دده خوړل څښل ولاړیدل کښینستل بیده کیدل ویښیدل تردی پوری چی دده مرګ اوژوند ټول دیوه مقصد پر شاوخوا څرخی ، ترکومه پوری چی دهغه مقصد مطابق وی نو دا ټول کار صحیح او درست دی اوکه ددغه مقصد څخه مخالف وی نو دا ټول غلط دی ، مولانای روم صاحب څه ښه فرمایی

زندگی از بهر ذکر وبندگی است بی عبادت زندگی شرمندگی است

یعنی : ژوند دپاره دذکر او دعبادت دی بی عبادته ژوند خوشرمندگی ده .

مطلب دا دی چی کوم انسان چی ددی مقصد څخه واوری هغه دمولانای روم او دحقیقت پیژندونکو په نزد باندی انسان نه دی .

آنچه می بینی خلاف آدم اند نیستند آدم غلاف آدم اند

یعنی دکوم انسان ژوند چی دآدمیت (سړیتوب) څخه خلاف وی، دغه انسان نه دی بلکه څرمن ورباندی دانسان ده .

قرآن حکیم ددی مقصد اقرار دانسان څخه په دی الفاظو کی اخیستی دی .

قُلْ إِنَّ صَلَاتِي وَنُسُكِي وَمَحْيَايَ وَمَمَاتِي لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ .

ته ووایه چی زمالمونځ اوزما قربانی زماژوند اوزما مرګ ټول دالله جل جلاله رب العلمین دپاره دی .

اوچی هرکله دانسان دژوند مقصد دالله رب العلمین دحکم منلو اوعبادت دپاره سو، نو ددنیاټول

کاروبار ریاست سیاست خاندانی اوکورنی تعلقات ټول ددی تابع سوه ، نو چی کوم انسان ددی مقصد څخه مخالف وی هغه دانسان ترټولو زیات دښمن دی او په دی دښمنی کی کله چی شیطان ترټولو مخکی دی ، په دی وجه قرآن کریم فرمایی.

إِنَّ الشَّيْطَانَ لَكُمْ عَدُوٌّ فَاتَّخِذُوهُ عَدُوًّا . یعنی شیطان ستاسی دښمن دی دده دښمنی همیشه یاده ساتی.
دغه شان چی کوم خلک دشیطانی وسوسو تابعداری کوی اودانبیاء علیهم السلام په ذریعه دراغلو خدایی حکمونو مخالفت کوی ، دده سره دزړه هم دردی او دزړه دوستی دداسی سړی کیدی نه سی دچا ژوند چی یو مقصدی ژوند وی او دوستی او دښمنی موافقت اومخالفت ټول ددی مقصدتابع وی دا مضمون دصحیح بخاری او مسلم په یو حدیث شریف کی داسی ارشاد فرمایل سوي دی.

مَنْ أَحَبَّ لِلّٰهِ وَأَبْغَضَ لِلّٰهِ فَقَدِ اسْتَكْمَلَ إِيْمَانَهُ :
یعنی کوم سړی چی خپلوی او دښمنی یوازی دالله ﷻ دپاره وقف کړه ، ده خپل ایمان مکمل کی.
معلومه سوه چی ایمان هغه وخت مکمل کیږی چی انسان خپل محبت اودوستی اودښمنی اونفرت دالله ﷻ تابع جوړکی په دی وجه دمومن دزړه خپلولی او دوستی یوازی دالله ﷻ دپاره دهغه چاسره کیدی سی چی ددی مقصد ملګری او دالله ﷻ دحکم تابع وی ، په دی وجه دقرآن کریم په دی ذکر سوو آیتونو کی دکافرانوسره دزړه مینه اومحبت اوددوستی کوونکوپه باره کی وویل سوه چی دوی به دهغوڅخه وی.
دآیت په آخرکی یی وفرمایل چی الله ﷻ تاسی دخپل لوی ذات څخه بیروی هسی نه چی ددنیا ددی څو ورځو دغرضونو اومقصدونو په خاطر دکفارو په دوستی کی اخته سی الله ﷻ ناراضه کی اوکله چی دموالات (خپلولی) تعلق دزړه سره دی او دزړه حال دالله ﷻ څخه ماسوا بل چاته نه دی معلوم ، نو په دی وجه دا کیدی سی چی یو سړی په واقع کی دکفارو سره په موالات اومحبت کی اخته وی مګر په ژبه باندی انکار کوی ، په دی وجه یی په دوهم آیت کی وفرمایل چی ستاسی په زړونو کی چی څه دی الله ﷻ په دی باندی ښه پوه او خبردار دی ، دا انکار اوحیلی دهغه په مخکی نه چلیږی.

کارها باخلق آری جمله راست | با خدا تزویر وحیله کی روا ست

دخلګو سره ټولی معاملی برابر ساتی نو دخدای ﷻ سره مکر او حیله کله روا ده.

قُلْ إِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللّٰهَ فَاتَّبِعُونِي يُحْبِبْكُمُ اللّٰهُ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ

ته ووایه که تاسی محبت لری دالله تعالی سره نو زما په لاری ځی چی محبت وکړی تاسی سره الله او وبخښی

وَاللّٰهُ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٣١﴾ قُلْ أَطِيعُوا اللّٰهَ وَالرَّسُولَ فَإِنْ تَوَلَّوْا فَإِنَّ

ګناهونه ستاسی او الله تعالی بخښونکی مهربانه دی ، ته ووایه حکم منی دالله او درسول ﷺ پس که دوی منع

اللهَ لَا يُحِبُّ الْكٰفِرِيْنَ ﴿۳۲﴾

وکړه نو بیشکه الله تعالی محبت نه کوی د کافرانو سره .

لنډتفسير: دآيتو نوټرون: په تيرو آيتونو کې دتوحيد (دالله ﷻ ديووالي) ثبوت اود کفر بد والي بيان سو اوس درسالت دعقيدې اودپيغمبر ﷺ دتابعداري واجب والي بيانوي چې معلومه سي چې لکه څنګه دتوحيد څخه انکار کفر دی دغه شان درسالت څخه انکار هم کفر دی ، ارشاد فرمايي چې .

ته (خلګوته) ووايه چې که تاسي (په خپل ګمان سره) دخدای ﷻ سره محبت ساتی (او ددی محبت په وجه دا هم غواړی چې خدای ﷻ ستاسی سره محبت وکی) نو تاسی خلګ (ددی مقصد دحاصلولو په طريقو کی) زماتابعداری کوی (څکه چې زه خاص ددی تعليم دپاره راليږل سوی يم کله چې داسی وکی) الله ﷻ به ستاسی سره محبت وکی اوستاسی ټول ګناهونه به معاف کی (څکه چې زه ددی معافی طريقه هم دربنيم په دی باندی په عمل کولو سره به خامخادوعدی مطابق ګناهونه معاف سی ، مثلاًدګناهونو څخه توبه دالله ﷻ حقوق چې نژدی فوت سوی وی هغه پوره کول دبندګانو حقونه ادا کول يايی معاف کول) اوالله ﷻ لوی معاف کونکی اولوی مهربانی کوونکی دی (او) ته دا (هم) ووايه چې تاسی فرمانبرداری کوی دالله ﷻ (چې اصلی مقصود دغه دی) او (فرمانبرداری کوی) درسول ﷺ (يعنی زمافرمان برداری په دی حيثيت سره ضروری ده چې زه دالله ﷻ رسول يم زماپه معرفت يی دخپلی فرمانبرداری طريقی ښوولی دی) بيا (په دی هم) که دغه خلګ (ستا دفرمانبرداری څخه چې ادنی ددی عقيده درسالت ده) منع وکی نو (دغه خلګ دی واوری چې) الله ﷻ دکافرانو سره محبت نه کوی (اوپه دی صورت کی به دا خلګ کافران وی نودوی ته دالله ﷻ سره دمحبت کولودعوٰی کول ياهوس ددوستی ساتل محض بی حقيقته دی)

معلومات او مسئلي: محبت يو پټ شی دی ، دچا سره دچامحبت سته اوکه نسته کم دی اوکه زيات دی ، ددی هيڅ پيمانه بغير ددی څخه نسته چې دحالاتو اومعاملو څخه اندازه واخيستل سی اوکومی نښانی او علامی چې وی په هغه سره پيژندل کيږی ، دا خلګ کوم چې دالله ﷻ سره دمحبت دعوٰی کوونکی او دمينی آرزومند وه الله ﷻ دوی ته په دی آيتونو کی دخپل محبت اندازه وښووله ، يعنی که په دنياکی نن يو سړی دخپل حقيقی مالك دمحبت دعوٰی کوونکی وی نو دده کره (ښه) اوکوټه (خراب) به دمحمد ﷺ په تابعداری سره معلوميږی ، کوم سړی چې څومره په خپله دعوٰی کی ربښتينی وی دومره به دی دنبی کريم ﷺ په تابعداری کی زيات اهتمام کوونکی وی او دهغه راوړی رڼا به دخپلی لاری شمع جوړ وی او څومره چې په خپله دعوٰی کی کمزوری وی دومره به دهغه په تابعداری کی سست اوکمزوری ليدل کيږی .

په يوحديث کی نبی کريم ﷺ ارشاد فرمايی . چاچی دمحمد ﷺ تابعداری وکړه نوده په حقيقت کی دالله ﷻ تابعداری وکړه اوچاچی دمحمد ﷺ نافرمانی وکړه نو ده دالله ﷻ نافرمانی وکړه (تفسير مظهری ج ۲)

إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَىٰ آدَمَ وَنُوحًا وَآلَ إِبْرَاهِيمَ وَآلَ عِمْرَانَ عَلَى الْعَالَمِينَ ﴿۳۳﴾

بيشکه الله غوره کړی دی ادم ؑ اونوح ؑ اوال دابراهيم ؑ او ال دعمران ؑ په ټول جهان باندی .

ذُرِّيَّةً بَعْضُهَا مِن بَعْضٍ ۗ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿۳۴﴾

چی اولاد وو ديو بل او الله اوريدونکی پوهيدونکی دی .

(دتيرو پيغمبرانو ذکر دپاره دتسلي دنبي کريم ﷺ)

کومو خلګو چی دنبی کريم ﷺ دفرمانبرداری څخه په دی وجه منع کوله چی د دوی دده په رسالت اونبوت کی شك وو، د دوی دهدايت دپاره په دی آيتونوکی مثالونه دتيرو پيغمبرانو بيان سوه چی داشکونه ورباندی ليری سی ، ددی تيرو پيغمبرانو په ذکر کی دحضرت آدم ؑ حضرت نوح ؑ آلِ ابراهيم ؑ اوآل عمران ذکر په اجمال اواختصار (لنډ ډول) سره وسو، تردی وروسته په اصل کی ذکر دحضرت عيسیٰ ؑ کول دی ، تردی مخکی دهغه د آنا اودمور هم په تفصيل سره ذکر وسو خو دحضرت عيسیٰ ؑ په ذکر کی تفصيل ډير زيات سوی دی چی ددی بيان به په مسئله دژوند دعيسیٰ ؑ کی راسی لنډه دا ده چی دامت محمديه په آخره زمانه کی دحضرت مسيح ؑ سره کار کول دی په دی وجه دهغه دپيژندلو اونښانو بيانولو اهتمام په قرآن کی ترنوروټولو انبياؤعليهم السلام زيات سوی دی

لنډتفسير: بيشکه الله ﷻ (دنبوت دپاره) خوښ کړي دی (حضرت) آدم ؑ او (حضرت) نوح ؑ اود (حضرت) ابراهيم ؑ په اولاد (کی څينی لکه حضرت اسمٰعيل حضرت اسحٰق او حضرت يعقوب عليهم السلام او دبنی اسرائيلو ټول نبيان دحضرت اسمٰعيل ؑ په اولاده کی دی) او دعمران په اولاد (کی څينی که داعمران دحضرت موسیٰ ؑ پلار وی نو د اولاد څخه يی مراد حضرت موسیٰ اوحضرت هارون ؑ دی اوکه داعمران دحضرت مريمی ؑ پلار وی نو داولاد څخه يی مرادحضرت عيسیٰ ؑ دی ، غرض دا چی داحضرات يی دنبوت دپاره) دټول جهان (پرمخلوقاتو) باندي (خوښ کړي دی) څينی په دوی کی دڅينی اولاد دی (لکه دحضرت آدم ؑ ټول اولاد دی ، دغه شان دحضرت نوح ؑ ټول اولاد دی ، او دحضرت ابراهيم ؑ په اولاد کی اولاد دعمران هم دی) اوالله ﷻ ښه اوريدونکی ښه پوهيدونکی دی (چی دټولو خبری اوری دټولو حالات پيژنی ، نو چی دچاخبری اوحالات يی مناسب دشان دنبوت سره وليدل هغه يی نبی جوړ کی)

إِذْ قَالَتِ امْرَأَتُ عِمْرٰنَ رَبِّ إِنِّيْ نَذَرْتُ

هر كله چې ووېل بنځې دعمران چې ربه ! ما نذر كړه

لَكَ مَا فِيْ بَطْنِيْ مُحَرَّرًا فَتَقَبَّلْ مِنِّيْ إِنَّكَ أَنْتَ السَّمِيْعُ الْعَلِيْمُ ﴿۳۵﴾

ستاخه چې زما په نس كې دى دتولوځخه ازاد ساتلى نو ته يې زماڅخه قبول كې ، بيشكه ته يې اصل اوريدونكى

فَلَمَّا وَضَعَتْهَا قَالَتْ رَبِّ إِنِّيْ وَضَعْتُهَا أُنْثٰى ۖ وَاللّٰهُ أَعْلَمُ

پوهيدونكى ، نو كله چې هغه وزيږوى وې ويل اى ربه ! ما خو انجلۍ وزيږوله او الله ﷻ ته ښه

بِمَا وَضَعَتْ ۖ وَلَيْسَ الذَّكَرُ كَالْأُنْثٰى ۚ وَإِنِّيْ سَمَّيْتُهَا مَرْيَمَ وَ

معلومه ده څه چې هغه وزيږول ، او نه دى زوى په شان دلور او ما ددې نوم كښيښوى مريم

إِنِّيْ أُعِيْذُهَا بِكَ وَذُرِّيَّتَهَا مِنَ الشَّيْطٰنِ الرَّجِيْمِ ﴿۳۶﴾

او زه ستا په پناه كې دركوم دا او ددې اولاد دشيطان ترټل سوى څخه

لنډتفسير: (اوهغه وخت هم دياددولو قابل دى) كله چې دعمران (دمريمې پلار) ښځې (په حالت دحمل كې الله ﷻ ته) عرض وكې چې اى زما پروردګاره! ماانذر (يعنې منّت) منلى دى ستا (دعبادت) دپاره ددى كوچنى كوم چې زما په نس كې دى چې دى به (دخداى ﷻ دكور دخدمت دپاره) آزاد (فارغ) ساتل كيږي (او زه به يې په خپل كاركې نه لګوم) نو ته (دى) زما څخه قبول كې بيشكه ته ښه اوريدونكى ښه پوهيدونكى يې (چې زماعرض اورې اوزماپه نيت باندې پوه يې) بياچې كله (دى بى بى) انجلۍ وزيږوله نو (دا خفه سوه چې داخو دبيت المقدس دخدمت دپاره لائقه نه ده داكار خو دنارينه وو دى په دى وجه په افسوس سره) يې وويل چې اى زما پروردګاره ماخو دحمل څخه انجلۍ وزيږوله (الله ﷻ فرمايي چې دى په خپل خيال سره افسوس كوي) حالانكه خداى ﷻ ښه پوه دى (ددى انجلۍ په شان) چې څه دى وزيږول او (په څه شان سره هم) هغه هلك (كوم چې دى غوښتى) ددى انجلۍ برابرنه دى (نه سى كيدى بلكه دا انجلۍ ښه ده چې ددى كمالونه به عجيبه او ناشناوى ، دا دالله ﷻ ارشاد په مينځ كې په طور دجملې معترضه وو اوس بياددى بى بى قول دى) اومادډى بى بى نوم مريم كښيښوى اوزه دا او ددى اولاد (كه يې اولاد وسى) ستاپه پناه (اوحفاظت) كې دركوم دشيطان ترټل سوى څخه .

معلومات اومسئلې: دتيرو پيغمبرانو په شريعت كې يوه طريقه دعبادت دا هم وه چې په خپل اولاد كې يو كوچنى دالله ﷻ دپاره خاص كړي چې دده څخه به ددنيا څه خدمت نه اخلى دحضرت مريمې ؑ مور

هم ددی قاعدی مطابق دخپل حمل متعلق دامننه ومنل چی دا به خاص دبیت المقدس دخدمت دپاره ساتم ددنیاپه څه کارکی به یی نه لګوم ، لیکن کله چی دحمل څخه انجلی پیدا سوه ، نو په دی خیال سره یی افسوس وکی چی انجلی خو دا کارنه سی کولی لیکن الله ﷻ ددی داخلاص دبرکته هم هغه انجلی قبوله کړه او دا یی ددنیا ترټولو ښځو یو لوړ شان والا کړه ، ددی څخه دا خبره معلومه سوه چی مورته دکوچنی دتعلیم اوتربیت یوقسم ولایت (تصرف) حاصل دی ، ځکه چی که مورته په کوچنی ولایت حاصل نه وای نو دحضرت مریم ﷺ نذر به یی نه منی ، دغه شان دا هم ثابته سوه چی مور ته دا حق هم حاصل دی چی دخپل کوچنی نوم په خپله مقرر کی (جصاص)

فَتَقَبَّلَهَا رَبُّهَا بِقَبُولٍ حَسَنٍ وَّاَنْۢبَتَهَا نَبَاتًا حَسَنًا ۙ وَّكَفَّلَهَا زَكَرِيَّا ۚ

بیا قبوله کړه دا ددی رب په ښه قبلولو سره اوولویه یی کړه دا په ښه لویولو سره او وی سپارله زکریا ﷺ ته

كُلَّمَا دَخَلَ عَلَيْهَا زَكَرِيَّا الْمِحْرَابَ ۙ وَجَدَ عِنْدَهَا رِزْقًا ۚ قَالَ

هر کله چی به راغی ددې خواته زکریا ﷺ محراب ته نو پیدا به یی کی ددې سره څه خوراك وې ویل

يٰمَرْيَمُ اَنّٰى لَكِ هٰذَا ۖ قَالَتْ هُوَ مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ ۖ اِنَّ اللّٰهَ يَرْزُقُ

ای مریمی ! دکومی (خوا) څخه راغی ستا خواته دا وې ویل دا دالله ﷻ دخوا څخه راغی ، بیشکه الله تعالی

مَنْ يَّشَآءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ ﴿۳۷﴾

رزق ورکوی چا لره چی غواړی بی اندازی .

لنډتفسیر: (حاصل دا دی چی دحضرت مریمی مور دا واخیسته بیت المقدس ته ورسیده او هلته مجاورین اوعبادت کوونکی چی حضرت زکریا ﷺ هم په کښی ناست وو دا ور ته ورغله او وی ویل چی دا انجلی ماخاص دخدای ﷻ دپاره منلی ده ، نو اوس یی زه دځان سره نه سم ساتلی تاسی ته می راوسته تاسی یی واخلی اوساتی یي .

حضرت عمران ددی مسجد امام وو اوچی مریمه دمور په نس کی وه نو هغه وفات سوی وو ، نوتر ټولو زیات مستحق ددی داخیستو دپاره هغه وو ، دانجلی پلار هم وو او دمسجدبیت المقدس امام هم وو ، په دی وجه دبیت المقدس مجاورینو اوعبادت کوونکو هریوه ددی داخیستو خواهش کوی ، خوحضرت زکریا ﷺ دځان دښه والی دا وجه بیان کړه چی زماپه کورکی ددی خاله (دمورخور) ده اوهغه په ځای دمور وی ، نو په دی وجه ترمور وروسته یی هغه دساتلو مستحقه ده ، لیکن نورخلګ په دی راضی اومتفق نه سوه ، آخر په هسکه غورخولو یی اتفاق راغی او صورت دهسکی هم عجیبه نا

آشنا او دعادت څخه خلاف مقرر سو چې بیان یې مخ ته راځي ، په دې کې هم حضرت زکریا ؑ کامیاب سو

نو حضرت مریمې ده ته ورسیده اوهغه دځینو روایاتو مطابق یوه دایې ددې دشیدو دورکولو دپاره نوکره کړه او په ځینو روایاتوکې دي چې شیدوته ددې ګرسره حاجت نه وو راغلې ، دا به په خپله ولاړیده او کښینسته او دا یې دمسجد سره متصل په یوه ښایسته ځای کې وساتله ، چې دې به یوځای ورځخه تلې نو دروازه به یې ورپسې قلف کړه اوچې راتلې به نو خلاصوله به یې ، ددې قصې مختصر ذکر مخ ته راروان دی یعنې) وروسته دا (مریمه) ددې رب په ښه طریقې سره قبوله کړه اوپه ښه طورسره یې ددې پرورش وکې او (حضرت) زکریا ؑ یې ددې سرپرست جوړکې ، کله چې به (حضرت) زکریا ؑ ددې خواته (دغه) ښایسته ځای ته (چې دایې په کښې ساتلې وه) تشریف راوړې نو ددې سره به یې څه دخوراك اوچښاك شیان پیداکړه (او) داسې به یې فرمایل چې ای مریمې! ستا دپاره داشیان دکومه راغله (ځکه چې ځای خوقلف دی ددباندې څخه دچادراتلو څه امکان نسته) هغې به ویل چې دالله ﷻ دطرفه څخه (چې دغیبو کومه خزانه ده دهغه څخه) راغله بیشکه الله ﷻ چاته چې وغواړي بې استحقاقه (بې کاره اوبې روزګاره) رزق ورکوی (لکه چې په دې ځای کې یې محض په خپل فضل سره بې مشقته رزق عطاء وفرمایی)

هُنَالِكَ دَعَا زَكَرِيَّا رَبَّهُ ۖ قَالَ رَبِّ هَبْ لِي مِن لَّدُنكَ ذُرِّيَّةً طَيِّبَةً ۖ

هلته دعا وکړه زکریا ؑ دخپل رب څخه ، وې ویل ای ربه زما راکړې ما ته دخپل طرف څخه اولاد پاکیزه.

إِنَّكَ سَمِيعُ الدُّعَاءِ ۝٣٨

بیشکه ته اوریدونکې د دعا یې.

لنډتفسیر: (حضرت زکریا ؑ دحضرت مریمې علیهاالسلام په تربیت کې غیرمعمولی نښانې دقدرت ولیدې نو دخپل ځان دپاره یې هم دعاوکړه چې بیان یې دا دی)

په دې موقع دعاوکړه (حضرت) زکریا ؑ خپل رب ته یې عرض وکې چې ای زماربه ! راکې ماته خاص دخپل طرف څخه یو ښه اولاد ، بیشکه ته ډیر اوریدونکې ددعا یې.

معلومات اومسئلې: هُنَالِكَ دَعَا زَكَرِيَّا : دحضرت زکریا ؑ تردې وخته پورې اولاد نه وو او زمانه یې دبوډا والې راغلې وه چې عادتًا په دې وخت کې اولاد نه سې پیدا کیدې ، که څه هم دالله ﷻ په قدرت باندې د دوی پوره عقیده وه چې هغه ذات په دې زوروالې کې هم اولاد راکولې سې . لیکن دالله ﷻ دداسې عادت ده په ډاګه ننداره نه وه کړې چې هغه بې موقعې اوبې موسمه شیان ورکوی ، په دې وجه دده داولاد دپاره ددعا کولو جرات نه وو سوی (یعنې زړه یې نه وو) ، لیکن په دې وخت کې چې کله ده

وليده چي الله ﷻ حضرت مريمي عليها السلام ته بې موسمه ميوې ورکړې نو اوس دې هم په سوال کولو باندې زړه ورسوچي کوم قادر مطلق بې موقعې ميوه ورکولې سي هغه بې موقعې اولاد هم ورکولې سي.

قَالَ رَبِّ هَبْ لِيْ مِنْ لَّدُنْكَ ذُرِّيَّةً طَيِّبَةً.

ددې آيت څخه معلومه سوه چي د اولاد دپاره دعا کول دپيغمبرانو اونيکانو سنت دی.

په يوبل آيت کي دالله ﷻ ارشاد دی. وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا رُسُلاً مِّنْ قَبْلِكَ وَجَعَلْنَا لَهُمْ أَزْوَاجًا وَّذُرِّيَّةً. يعنې لکه څنګه چي نبي کريم ﷺ ته بيبياني او اولاد ورکول سوي وه، دغه شان دا نعمت تيرو پيغمبرانو ته هم ورکول سوي وو، اوس که يو سړي په څه ذريعه سره د اولاد دپيداکيدو څخه دبنديدوکوشش کوي، نو دي يوازې دا نه چي دفطرت خلاف دبغاوت جنده (بيرغ) لوړ وي بلکه دپيغمبرانو ديو شريک اواتفاقي سنت څخه به هم ځان محرومه کوي، نبي کريم ﷺ خو دنکاح او اولاد مسئلې ته دومره اهميت ورکړي دی چي دی ﷺ داسي سړي ته په خپل جماعت (ډله) کي دشامېلدو اجازت هم نه ورکوي، کوم چي دواده کوزدې او اولاد څخه سره دطاقته منع کوي، لکه چي فرمايي.

اَلنِّكَاحُ مِنْ سُنَّتِيْ فَمَنْ رَغِبَ عَنْ سُنَّتِيْ فَلَيْسَ مِنِّيْ.

يعنې نکاح زماسنت دی، څوک چي ددې سنتو څخه منع کوي هغه زما څخه نه دی.

وَتَزَوَّجُوا الْوَدُوْدَ الْوَلُوْدَ فَاِنِّيْ مُكَاثِرٌ بِكُمُ الْاُمَمَ:

اوتاسې دخاوند سره د دوستې ساتلو والا او د ډيرو کوچنيانو راوړلو والا سره نکاح کوي څکه چي زه به ستاسې دډيروالي په وجه باندې په نورو امتونو فخر کوم.

په يوبل آيت کي الله ﷻ دداسي خلکوصفت کوي چي داولاد اوددښځو دحاصلولو او د دوی دنيک اوصالح کيدو دپاره دخپل الله ﷻ څخه سوالونه کوي لکه ارشادِ باري تعالی دی.

وَالَّذِيْنَ يَقُوْلُوْنَ رَبَّنَا هَبْ لَنَا مِنْ اَزْوَاجِنَا وَذُرِّيّٰتِنَا قُرَّةَ اَعْيُنٍ.

دالله ﷻ فرمانبرداره خلک داسي دي چي دا دعا کوي چي مونږ ته زمونږ ښځې اوکوچنيان داسي راکې چي په ليدو يې زمونږ سترګې يخې او زړه خوشحاله سي.

حضرت حسن بصري رحمه الله فرمايي چي دلته دسترګو ديخوالي څخه مراد دا دی چي خپله ښځه اوکوچني دالله ﷻ په عبادت کي مشغول ووينې.

په يوحديث کي راځي چي نبي کريم ﷺ ته ام سليم رضي الله عنها درخواست وکې چي ته ﷺ دخپل خادم انس رضي الله عنه دپاره څه دعا وفرمايه نوده ﷺ دهغه دپاره داسي دعا وغوښته.

اَللّٰهُمَّ اَكْثِرْ مَالَهُ وَوَلَدَهُ وَبَارِكْ لَهُ فِيْمَآ اَعْطَيْتَهُ.

يعنې ای الله! ده (انس رضي الله عنه) مال اواولادزيات کې اوپه هغه کې ورته برکت ورکې کوم چي تاده ته ورکړي

دی ددی دعادا اثروسو چی دانس ﷺ ترسلو پوری اولاد وسوا والله ﷻ ده ته دمال فراخی هم ډیره ورکړه.

فَنَادَتْهُ الْمَلٰٓئِكَةُ وَهُوَ قَآئِمٌ يُّصَلِّيْ فِي الْمِحْرَابِ ۙ اَنَّ اللّٰهَ يُبَشِّرُكَ

بیا ده ته اواز وکی ملائکو کله دی ولاړوو په لمانځه په حجره کی چی الله تاته خوشخبری درکوی

بِيَحْيٰى مُصَدِّقًا ۢ بِكَلِمَةٍ مِّنَ اللّٰهِ وَسَيِّدًا وَّحَصُوْرًا وَّنَبِيًّا

دیحی چی شاهدی ورکوی دالله دحکم او سردار به وی اوښځی ته به نه ورځی اونبی

مِّنَ الصّٰلِحِيْنَ ﴿۳۹﴾

به وی دصالحانو

لنډتفسیر: نو آواز وکی ده ته ملائکو کله چی دی ولاړ وو لمونځ یی کوی په محراب کی چی الله ﷻ تاته زیری درکوی دیحیٰی (په نامه زوی درکولو) چی حالات به یی دا وی چی دی به دکلمة الله (یعنی دحضرت عیسیٰ ؑ دنبوت) تصدیق کوونکی وی او (دوهم) مقتدا (ددین) به وی او (دریم) خپل دنفس به (دخوندونو څخه) ډیر منع کوونکی وی او (څلورم) نبی به هم وی او (پنځم) داعلی درجی نیك به وی .

معلومات اومسئلي: كَلِمَةُ الله ، عیسیٰ ؑ ته کلمة الله په دی وجه سره وایی چی دی محض دالله ﷻ په حکم سره دعادت څخه خلاف بی له واسطی دپلار څخه پیدا سوی دی .

حَصُوْرًا : دحضرت یحیٰی ؑ دا دریم صفت بیان سوی دی چی دی به خپل دنفس دخوندونو څخه ډیر بندونکی وی او دخوندونو څخه په ځان ساتلو کی دمباحو خواهشونو څخه ځان ساتل هم دا خل دی ، مثلاً ښه خوراك ښه جامه اونکاح او نورکول ، ددی وصف دصفت په موقع باندی دبیانولو څخه په ظاهره داسی معلومیږی چی ښه طریقه دا ده ، حال دا دی چی په احادیثوکی دنکاح ښه والی ثابت دی ، نو ددی تحقیق دا دی چی دکوم سړی حالت دحضرت یحیٰی ؑ په شان وی چی په ده دآخرت فکر دومره غالب وی چی ددی غلبی په وجه نه دښځی ضرورت محسوس کوی اونه ورته داهل اوعیال دحقونو دادا کولو فرصت وی نو ددا سی سړی دپاره داسی ښه ده په دی وجه سره په کومو احادیثوکی چی دنکاح ښه والی راغلی دی هلته ورسره دا قید هم ذکر دی چی ، مَنِ اسْتَطَاعَ مِنكُمُ الْبَاءَةَ : یعنی کوم سړی چی دنکاح کولو قدرت لری اودخاوندوالی حقونه اداکولی سی نو دهغه دپاره نکاح کول ښه دی اوکه داسی نه وی نو بیانه دی ښه (بیان القرآن)

قَالَ رَبِّ اَنّٰى يَكُوْنُ لِيْ غُلٰمٌ وَّقَدْ بَلَغَنِيَ

وی ویل ای ربه ! دکومه به وی ماله اولاد (زوی) اورسیدلی دی ماته

الْكِبَرُ وَامْرَاَتِيْ عَاقِرٌ ۗ قَالَ كَذٰلِكَ اللّٰهُ يَفْعَلُ مَا يَشَآءُ ﴿۴۰﴾ قَالَ

زوروالی او ښځه زما شنده ده وی فرمایل دغه شان الله کوی چی څه غواړی ، وی ویل

رَبِّ اجْعَلْ لِّيْٓ اٰيَةً ۗ قَالَ اٰيَتُكَ اَلَّا تُكَلِّمَ النَّاسَ ثَلٰثَةَ اَيَّامٍ

ای ربه مقرر کړه زما دپاره څه نښانه، وي فرمایل نښه ستا دا ده چی خبری به نه سی کولی دخلقو سره دری ورځی

اِلَّا رَمْزًا ۗ وَاذْكُرْ رَّبَّكَ كَثِيْرًا وَّسَبِّحْ بِالْعَشِيِّ وَالْاِبْكَارِ ﴿۴۱﴾

مگر په اشاره سره او یادوه خپل رب ډیر او تسبیح وایه دماښام او دسهار .

لنډتفسیر: (حضرت) زکریا ﷺ (په دربار دالله ﷻ کی عرض وکی) چی ای زما پروردگاره! زما به څنگه هلك وسی حال دا دی چی ماته زوروالی راغلی دی او زمابی بی هم (دزوړ والی دوجی څخه) دکوچنی پیدا کولو قابله نه ده الله ﷻ ورته (په جواب کی) وفرمایل چی هم په داسی حالت کی به هلك وسی څکه چی الله ﷻ دڅه اراده کوی نو کوی یی ده عرض وکی چی ای ربه! (نوبیاخو) زمادپاره څه نښانه مقرره کی (چی په هغه سره ماته معلومه سی چی اوس حمل وسو) نو الله ﷻ وفرمایل چی ستانښانه دا ده چی ته به دخلکو سره تردرو ورځو پوری خبری نه سی کولی غیر د (لاس یاسر اونور د) اشاری څخه (چی کله دا نښانه وويني نو پوه سه چی اوس به زماپه کورکی حمل سوی وی) او (په دغه زمانه کی چی کله دی دخلکو سره دخبرو کولو قدرت پاته نه سی دالله ﷻ په ذکر به قادر یی نو) خپل رب (په زړه سره هم) ډیر یادوه او (په ژبه سره هم) تسبیح (اوپاکی) بیانوه دماښام هم او دسهار هم (ولی چی دذکر الله قدرت به هغه وخت هم پوره کیږی)

معلومات اومسئلي

(دحضرت زکریا ﷺ دعا او ددی حکمت)

اَنّٰى يَكُوْنُ لِيْ غُلٰمٌ : حضرت زکریا ﷺ سره ددی چی په قدرت دالله ﷻ یی عقیده هم وه اونښانی یی پرلپسی په داگه لیدلی هم وی او هم په خپله یی درخواست کړی وو اودایی هم علم وو چی قبلیږی به ، بیا هم ددی دومره خبرو سره ددی ویناڅه معنی ده چی څنگه به هلك وسی ؟ خبره په حقیقت کی دا ده چی دده دا سوال کول دالله ﷻ په قدرت کی دشك کولو په وجه سره نه وو بلکه مقصد دده په دی سوال کولو سره طریقه معلومول وه ، چی آیا زمونږ د دواړو ښځی اوخاوند چی کوم موجوده حالت دی چی دواړه ښه پوره بوډاگان یو هم دا حالت به وی اوکه نه په دی کی به څه بدلون راځی ، الله ﷻ ورته په جواب کی وفرمایل چی نه ، تاسی به دواړه هم دغه شان بوډاگان یاست اوپه دی حالت کی به ستاسی

کوچنی وسی نو اوس په دی کی څه اشکال پاته نه سو (بیان القرآن)

قَالَ اٰيَتُكَ اَلاَّ تُكَلِّمَ النَّاسَ ثَلٰثَةَ اَيَّامٍ اِلاَّ رَمْزًا : دحضرت زکریا ﷺ دنښانی معلومولو څخه دا مقصد وو چی مونږ ژرخوشحاله سو او دکوچنی ترپیدا کیدومخکی په شکر کی مشغول سونو الله ﷻ ورته دانښانه مقرره کړه چی ته به تردرو ورځو پوری دخلکوسره بغیرداشاری څخه هیڅ خبری نه سی کولی په دی نښانه کی خویودا رازدی چی دنښانی په درخواست کولو سره چی دده کوم یومقصد وو چی شکر اداکړم نونښانه یی ورته داسی مقرره کړه چی بغیرددغه کاریعنی شکرکولوڅخه به دی بل کارکولی هم نه سی دسلو ۱۰۰ نښانوڅخه یوه نښانه سوه اومقصدهم ورڅخه ښه په اعلی درجه سره حاصل سو (بیان القرآن)

اِلاَّ رَمْزًا :ددی آیت څخه معلومه سوه چی کله خبری کول گران سی نواشاره به په ځای دخبری وګڼل سی لکه چی په یوحدیث شریف کی راځی چی نبی کریم ﷺ دیوی مینځی څخه پوښتنه وکړه چی اَيْنَ اللّٰهُ ﷻ چیری دی نوهغی دآسمان طرف ته اشاره وکړه، نونبی کریم ﷺ وفرمایل چی دامینځه مسلمانه ده (قرطبی)

وَاِذْ قَالَتِ الْمَلٰٓئِكَةُ يٰمَرْيَمُ اِنَّ اللّٰهَ اصْطَفٰىكِ وَطَهَّرَكِ

او کله چی وویل ملائکو ای مریم ! الله تعالی ته خوښه کړی یی او پاکه کړی یی

وَاصْطَفٰىكِ عَلٰى نِسَآءِ الْعٰلَمِيْنَ ﴿۴۲﴾ يٰمَرْيَمُ اقْنُتِيْ لِرَبِّكِ

اوغوره کړی یی ته دټولی دنیا پرښځو باندی ، ای مریمی ! بندګی کوه دخپل رب

وَاسْجُدِيْ وَارْكَعِيْ مَعَ الرّٰكِعِيْنَ ﴿۴۳﴾

اوسجده کوه او رکوع کوه درکوع کونکو سره .

لنډتفسیر: (اوهغه وخت هم دیادولو قابل دی) کله چی ملائکو (حضرت مریمی علیها السلام ته) وویل چی ای مریمی ! بیشکه الله ﷻ ته منتخب (یعنی مقبوله) کړی یی او (دټولو ناخوښه کارونو اوخویونو څخه) یی پاکه کړی یی او (دا مقبول جوړول ستا دیوی ښځی یا دوو په نسبت سره نه دی بلکه ددی زمانی) دټول جهان دبیبیانوپه مقابله کی یی ستا انتخاب کړي دی (اوملائکو دا هم وویل چی) ای مریمی ! بندګی کوه دخپل پروردګار اوسجده (یعنی لمونځ ادا) کوه او (په لمانځه کی) رکوع (هم) کوه دهغه خلکو سره چی رکوع کوونکی وی .

معلومات اومسئلي: وَاصْطَفٰىكِ عَلٰى نِسَآءِ الْعٰلَمِيْنَ : څخه مراد په هغه زمانه کی دټول جهان ښځی دی نوپه دی وجه په حدیث کی د: سَيِّدَةُ نِسَآءِ اَهْلِ الْجَنَّةِ فَاطِمَةَ ارشاد ددی سره څه منافات نه لري.

وَارْكَعِيْ مَعَ الرّٰكِعِيْنَ : دلته یی د اِرْكَعِيْ سره قید دمَعَ الرّٰكِعِيْنَ ذکر کی ، لیکن د وَاسْجُدِيْ سره یی

د مَعَ السّٰجِدِيْنَ قيد ذكر نه كي ددي څخه په ظاهره دي طرف ته اشاره سوه چي خلګ په عام طور سره په ركوع كولوكي كوشش نه كوي بلكه لږ كښته سي بيا ژر پورته سي دا قسم ركوع ولاړي ته نژدي وي نو په دي وجه په ظاهره داسي معلوميږي چي الله ﷻ د را كِعِيْنَ قيد ځكه ذكر كي چي خلګوته نمونه وښيي چي ستاسي ركوع دي د كامل ركوع كوونكو په شان وي .

ذٰلِكَ مِنْ اَنْبَآءِ الْغَيْبِ نُوْحِيْهِ اِلَيْكَ ۭ وَمَا كُنْتَ لَدَيْهِمْ اِذْ يُلْقُوْنَ اَقْلَامَهُمْ اَيُّهُمْ

داخبرونه دغيبودي چي مونږ يي تاته لږو ، او ته نه وي د دوی سره كله چي دوی غورځول خپل قلمونه چي څوك

يَكْفُلُ مَرْيَمَ ۠ وَمَا كُنْتَ لَدَيْهِمْ اِذْ يَخْتَصِمُوْنَ ۴۴

به پرورش كي اخلي مريم لره او نه وې ته د دوی سره كله چي دوی جګړه كوله .

لنډتفسير: دا قصي (كومي چي لوړ ذكرسوي دنبي كريم ﷺ په اعتبار سره په دي وجه چي د دوی سره څه ظاهري ذريعه ددي دمعلومولو نه وه) دغيبو خبرونه دي چي په وحي سره يي مونږ تاته ليږو (ددي په ذريعه سره به ته دا خبرونه معلوم كي نوروته به يي ښيي) او (ښكاره ده چي كومو خلګود حضرت مريمي عليها السلام په ساتلوكي اختلاف كوی چي فيصله يي په آخركي په هسكه مقرر سوه) ته ددي خلګوسره نه په هغه وخت كي موجود وی كله چي هغو (دهسكي په طور سره) خپل خپل قلمونه (په اوبوكي) وغورځول (او صورت دهسكي ايستلو يي دا مقرر كړی وو چي دچا قلم په اوبوكي دكښته څخه پورته د اوبو خلاف روان سي هغه به مستحق ګڼل كيږي نو دهسكي څخه غرض ددي خبري معلومول وو) چي په دي ټولوكي به كوم سړی دحضرت مريمي عليها السلام كفالت (پرورش) كوی (نوته نه دغه وخت موجود وی) اونه ته د دوی سره هغه وخت موجود وی كله چي دغه خلګو (اول دهسكي څخه په دي دعوه كي) ديو بل سره اختلاف كوی (چي ددغه اختلاف ددفع كولو دپاره هسكه مقرره سوه او ددي خبرونو دمعلومولو دپاره دنورو وسيلو نيستوالی هم په يقين سره معلوم دی نو په داسي حالت كي دا غيبي خبرونه ستادنبوت دليل دی)

معلومات اومسئلي: مسئله : په شريعت محمدی ﷺ كي داحنافو په مذهب دهسكي حكم دا دی چي دكومو حقونواسباب په شريعت كي معلوم اومتعين وي په هغه كي هسكه كول ناجائز دي اوپه څماركي دا خل دی ، مثلاً يو مشترك يعني شريك شی وی چي دټولو حقونه په كښي برابر وی اوپه هغه هسكه كوی چي دچاهسكه وختل هغه به يي واخلي اونوربه ورڅخه محرومه سي يادي وګوچني په نسب كي اختلاف وی نو چي دچادنامه هسكه وخيژی هغه به يي پلار ګڼل كيږي، مثلاً شريك كور دی زيد اوعمرو يي تقسيموي نو هسكه په دي وكي چي كه دچاهسكه وختل هغه به مشرقي حصه اخلي او دچا دا چي پاته سوه دهغه به مغربي حصه سي دا ځكه جائز دي چي بغيردهسكي څخه هم كه دواړه شريكان

متفق سی نو داسی کیدی سی او دقاضی په فیصله هم داسی کیدی سی اوجائز دی (بیان القرآن)
یاداسی ووایه چی کوم ځای دټولو شریکانو حقونه برابر وی هلته یوطرف دیوه سړی دپاره په هسکه متعین کول جائز دی .

إِذْ قَالَتِ الْمَلَٰٓئِكَةُ يَٰمَرْيَمُ إِنَّ اللَّهَ يُبَشِّرُكِ بِكَلِمَةٍ مِّنْهُ اسْمُهُ الْمَسِيحُ

هرکله چی وویل ملائکو ای مریم ! الله تا ته زیری در کوی دیو خپل حکم چی نوم یی مسیح دی

عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ وَجِيهًا فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَمِنَ الْمُقَرَّبِينَ ﴿۴۵﴾

عیسی زوی دمریم مرتبی والا په دنیا کی او په آخرت کی او دالله دنژدیکانو څخه

وَيُكَلِّمُ النَّاسَ فِي الْمَهْدِ وَكَهْلًا وَمِنَ الصَّٰلِحِينَ ﴿۴۶﴾

او خبری به کوی دخلقو سره کله چی دمور په غیږ کی وی او کله چی دپوره عمر وی او دنیك بختو څخه دی

لنډتفسیر: (هغه وخت یاد کړه) کله چی ملائکو (حضرت مریمی علیهاالسلام ته دا هم) وویل چی ای مریمی ! بیشکه الله ﷻ تاته زیری درکوی دیوی کلمی چی دطرفه دالله ﷻ څخه به وی (یعنی دیوه کوچنی دپیداکیدوچی بی له واسطی دپلار څخه دپیدا کیدو په سبب به ورته کلمة الله وایی) دده نوم (اولقب) به مسیح عیسیٰ زوی دمریم وی (دده به دا حالت وی چی) باعزته به وی (دالله ﷻ په نزد) په دنیاکی (به هم دده ته نبوت ورکول سوی وی) اوپه آخرت کی به (هم چی دخپل امت دمؤمنانوپه باره کی به یی شفاعت قبول وی) او (لکه څنګه چی به په ده کی دنبوت اوشفاعت صفت وی چی ددی تعلق دنورو سره هم دی ، دغه شان دذاتی کمال صفت به په کښی هم وی) من جلمه دنژدیکانو څخه (په نزد دالله ﷻ) به وی او (صاحب دمعجزو به هم وی) دانسانانو سره به (په دواړو حالتونوکی یوشان) خبری کوی په زانګوکی (یعنی بالکل په کوچنیوالی کی هم) اوپه لوی عمرکی (هم په دواړو خبروکی به یی فرق نه وی) او (داعلی درجی) دنیك بختو خلکو څخه به وی .

معلومات اومسئلي

(دعیسي ﷺ دراکښته کیدو یو دلیل په لوی عمرکي هم دحضرت عیسیٰ ﷺ خبری معجزه ده)

په دی آیت کی دحضرت عیسیٰ ﷺ یوصفت دا هم ښوول سوي دی چی دی به په کوچنیوالی په زانګوکی چی کله یوکوچنی دخبرو کولو صلاحیت (طاقت) نه لری په دغه حالت کی به هم دی خبری کوی چی په یو بل آیت کی داسی راغلی دی چی کله خلکو دده ترپیدا کیدو وروسته په حضرت مریمی ﷺ باندی دتهمت لګولو په وجه بدی ردی ویل شروع کړل نو دی نوی پیدا سوی کوچنی حضرت عیسیٰ

ﷺ وویل ، اِنِّیْ عَبْدُ اللهِ الخ او ددی سره یی دا هم وفرمایل چی کله دی دزوړوالی په عمرکی سی دغه وخت به هم دخلکو سره خبری کوی ، دلته دا خبره دغور کولو قابله ده چی دکوچنیوالی په حالت کی خوخبری کول یومعجزه او نښانه وه ، ددی ذکر خو دلته کول مناسب دی ، لیکن دزوړوالی په وخت کی خبری کول خو یو داسی شی دی چی هریو انسان مومن کافر عالم جاهل یی کولی سی ، دلته ددی په طور دیوخاص صفت سره ذکرکول څه معنٰی لری ، ددی سوال یوجواب خو دغه دی کوم چی دبیان القرآن په لنډتفسیرکی تیرسو چی مقصد په اصل کی دکوچنیوالی دخبرو بیان کول دی خوددی سره دلوی عمر دخبرو کولو ذکرپه دی غرض سره وسوچی دده دکوچنیوالی خبری به هم داسی نه وی لکه چی کوچنی یی په اول کی کوی بلکه دهوښیارانو اوعالمانو فصیح اوبلیغ کلام به وی ، لکه چی دزوړ عمرخلق یی کوی ، اوکه دحضرت عیسٰی ﷺ په واقعه او دده په پوره تاریخ باندی غور وسی ، نودلته دزوړوالی دعمر دخبروکولو ذکر دیوی جلا لویی فائدی دپاره کیدی سی اوهغه داچی داسلامی او قرآنی عقیدی په مطابق باندی حضرت عیسٰی ﷺ ژوندی آسمان ته پورته سوی دی .

درواياتو څخه ثابته ده چی دده دپورته بیولو په وخت کی دحضرت عیسٰی ﷺ عمر تقریبًا ددیرشو پنځه دیرشو کالوپه مینځ کی وو ، چی عین دځوانی زمانه وه ، زوړ عمر چی په عربی کی ورته کهل وایی خو دهغه په دی دنیاکی ګر سره سوی نه دی ، نو په دی وجه په زوړ عمر کی دخلکو سره خبری کول خو هلته کیدی سی کله چی هغه دوباره دنیاته تشریف راوړی ، نو پس لکه چی څنګه دده دکوچنیوالی خبری کول معجزه وه دغه شان دده دزوړ والی دعمر خبری کول هم معجزه ده .

قَالَتْ رَبِّ اَنّٰى يَكُوْنُ لِىْ وَلَدٌ وَّلَمْ يَمْسَسْنِىْ بَشَرٌ ؕ قَالَ كَذٰلِكِ اللّٰهُ

وی ویل ای ربه اد کومه څخه به وی ماته زوی اوماته خو لاس نه دی را وړی یو سړی وی ویل هم دغه شان الله ﷻ

يَخْلُقُ مَا يَشَآءُ ؕ اِذَا قَضٰٓى اَمْرًا فَاِنَّمَا يَقُوْلُ لَهٗ كُنْ فَيَكُوْنُ ﴿۴۷﴾

پیدا کوی څه چی غواړی ، هرکله چی اراده وکړی دیو کار نو هم دا وایی هغه ته چی اوسه نو پس هغه وسی .

لنډتفسیر: حضرت مریمی ﷺ وویل ای زما پروردګاره! څه رنګه به سی زما کوچنی حال دا دی چی ماته یو سړی (په طور دکوروالی) لاس نه دی راوړی (اویوکوچنی په جائزه طریقه سره عادةً بغیر دسړی څخه نه سی پیدا کیدی ، نو معلومه نه ده چی هم دغه شان دخدای ﷻ په قدرت سره به کوچنی وسی اوکه به ماته دنکاح حکم کول کیږی) الله ﷻ ورته (په جواب کی دملائکی په واسطه سره) وفرمایل هم دغسی (بغیر دسړی څخه) به وسی (ځکه چی) الله ﷻ څه چی غواړی هغه پیدا کوی (یعنی دڅه شی دپیدا کولو دپاره یوازی دهغه غوښتنه پوره ده ، دڅه خاص واسطی یاسبب هغه ته حاجت نسته او

دهغه دغو ښتلو طريقه دا ده چې) کله دغه شي پوره کول وغواړي نو هغه ته وايي چې (موجود) سه نو
هغه شي (موجود) سي (نو کوم شي ته چې بې دا سبابو او واسطو دموجود کيدو ووايي نو هغه هم دغه
شان (بې له اسبابو او واسطو څخه) موجود سي.

وَيُعَلِّمُهُ الْكِتٰبَ وَالْحِكْمَةَ وَالتَّوْرٰىةَ وَالْاِنْجِيْلَ ﴿۴۸﴾ وَرَسُوْلًا

او وبه ښيي ده ته کتاب او ډېرهې خبرې او تورات او انجيل، او کړی به دی رسول

اِلٰى بَنِيْٓ اِسْرَآءِيْلَ ۙ اَنِّيْ قَدْ جِئْتُكُمْ بِاٰيَةٍ مِّنْ رَّبِّكُمْ ۙ اَنِّيْٓ

بني اسرائلو ته بيشکه زه راغلی يم تاسی ته دنښانو سره ستاسی درب طرف څخه

اَخْلُقُ لَكُمْ مِّنَ الطِّيْنِ كَهَيْـَٔةِ الطَّيْرِ فَاَنْفُخُ فِيْهِ فَيَكُوْنُ

چې زه جوړوم تاسی ته دختو څخه دمرغه شکل بيا به په هغه کې پف کوم نو سی به هغه

طَيْرًاۢ بِاِذْنِ اللّٰهِ ۚ وَاُبْرِئُ الْاَكْمَهَ وَالْاَبْرَصَ وَاُحْيِ الْمَوْتٰى

الوتونکی مرغه دالله په حکم سره او ښه کوم مورزاد ړوند او پيس او ژوندی کوم مړی

بِاِذْنِ اللّٰهِ ۚ وَاُنَبِّئُكُمْ بِمَا تَاْكُلُوْنَ وَمَا تَدَّخِرُوْنَ ۙ فِيْ بُيُوْتِكُمْ ؕ

دالله په حکم سره او ښيم تاسی ته کوم چې خوري تاسی او کوم چې ساتي تاسی په خپلو کورونو کې

اِنَّ فِيْ ذٰلِكَ لَاٰيَةً لَّكُمْ اِنْ كُنْتُمْ مُّؤْمِنِيْنَ ﴿۴۹﴾ وَمُصَدِّقًا لِّمَا

په دې کې پوره ښښې دی تاسی ته که تاسی يقين لرئ. او رښتونی کوم دهغه

بَيْنَ يَدَيَّ مِنَ التَّوْرٰىةِ وَلِاُحِلَّ لَكُمْ بَعْضَ الَّذِيْ حُرِّمَ

مخکې کتاب چې تورات دی او ددې دپاره چې حلال کړم په تاسې ځينې هغه شيان چې حرام وو په تاسی

عَلَيْكُمْ وَجِئْتُكُمْ بِاٰيَةٍ مِّنْ رَّبِّكُمْ ۫ فَاتَّقُوا اللّٰهَ وَاَطِيْعُوْنِ ﴿۵۰﴾

او راغلی يم تاسی ته دنښو سره ستاسی درب څخه پس بيرېږئ دالله څخه او زما خبره ومنئ

اِنَّ اللّٰهَ رَبِّيْ وَرَبُّكُمْ فَاعْبُدُوْهُ ؕ هٰذَا صِرَاطٌ مُّسْتَقِيْمٌ ﴿۵۱﴾

بيشکه الله دی رب زما او رب ستاسی پس دهغه بندګی کوی دا لار سيده ده.

لنډتفسیر: (او ای مریمې! ددې نیک بخت کوچني به دافضیلتونه وي چې) الله ﷻ به ده ته ور ازده کړي (آسماني) کتابونه او دپوهې خبرې او (خاص) تورات او انجیل او دې به (ټولو) بني اسرائیلو ته (پیغمبر جوړ کې او ددې مضمون سره به یي) ولیږي (د اَنِّيْ قَدْ جِئْتُكُمْ څخه تر مُسْتَقِيْمٌ پورې یعنې) ماتاسې خلګو ته (په خپل نبوت) پوره دلیلونه راوړې دې هغه داچې زه ستاسې د (یقین کولود) پاره دختو څخه یو داسې شکل جوړوم، لکه دمرغه دشکل په شان بیا په دې (جوړسوي شکل) کې دننه پُف کوم چې په هغه سره به دده څخه (په رښتیا سره روح لرونکی) مرغه جوړسي دخدای ﷻ په حکم سره (یوه معجزه خو دا سوه) او زه ښه کومه دمورڅخه پیدا ړوند او پیس ناروغه اوژوندي کومه مړي دخدای ﷻ په حکم سره (دا دوهمه اودریمه معجزه سوه) اوزه تاسې ته ښیم هرڅه چې تاسې په کورونو کې خوړلي دي اوڅه چې (په کورونو کې تاسې) اېښې دي (داڅلورمه معجزه سوه) بیشکه په دې (معجزو ذکر سوو) کې (زما دپیغمبرۍ) پوره دلیل دی ستاسې دپاره که تاسې ایمان راوړل غواړئ اوزه په دې طورسره راغلی یم چې رښتینې کوم هغه کتاب چې ترما مخکې (نازل سوی) دی یعنې تورات او ددې دپاره راغلی یم چې په تاسې خلګو ځینې داسې شیان حلال کړم چې (په شریعت دموسٰی ﷺ کې) په تاسې حرام سوي وه (نو د دوی حراموالی به زماپه شریعت کې منسوخ وي) او (زما دا دعوه دمنسوخ کولو بې دلیله نه ده بلکه ماثابته کړي ده چې) ماتاسې ته (دنبوت) دلیل راوړی دی (اودا دنبوت قول زماپه دعوه دنسخ کې دلیل دی) حاصل دا چې (کله زمانبې کیدل په دلیلونو سره ثابت سوه نو زما دښوونې موافق) تاسې خلګ دالله ﷻ (دحکم دمخالفت) څخه وبیرېږئ او (ددین په باره کې) زماخبره ومنئ (اوخلاصه زما ددیني تعلیم دا ده چې) بیشکه الله ﷻ زمارب دی اوستاسې هم رب دی (داحاصل دی دعقیدې دمکمل کیدو) پس تاسې خلګ دهغه (رب) عبادت کوئ (دا حاصل سوه دعمل دکامل کیدو) بس دا ده لاره برابره (ددین چې دعقیدې اودعملونو دواړو تکمیل (مکمل والی) په کښې وسو په دې سره نجات او الله ﷻ ته رسیدل حاصلیږي.

معلومات اومسئلې: مسئله: دمرغه شکل جوړول تصویر وو چې په دغه شریعت کې جائزوو، زمونږ په شریعت کې اوس ددې جائزوالی منسوخ سوی دی یعنې اوس تصویر جوړول جائز نه دي.

فَلَمَّآ اَحَسَّ عِيْسٰى مِنْهُمُ الْكُفْرَ قَالَ مَنْ اَنْصَارِيْٓ اِلَى اللّٰهِ ۭ قَالَ

نوکله چې معلوم کې عیسٰی ﷺ دبني اسرائیلو څخه کفر وي ویل څوک دي چې زمامدد وکړي دالله په لاره کې

الْحَوَارِيُّوْنَ نَحْنُ اَنْصَارُ اللّٰهِ ۚ اٰمَنَّا بِاللّٰهِ ۚ وَاشْهَدْ بِاَنَّا مُسْلِمُوْنَ ﴿۵۲﴾

وویل حواریانو چې مونږ یو مدد کوونکي دالله مونږ یقین راوړوپه الله او ته شاهد سه چې مونږ حکم قبول کی

رَبَّنَآ اٰمَنَّا بِمَآ اَنْزَلْتَ وَاتَّبَعْنَا الرَّسُوْلَ فَاكْتُبْنَا مَعَ الشّٰهِدِيْنَ ﴿۵۳﴾

ای ربه امونږ یقین وکی په هغه شی چی تا نازل کی او مونږ تابع سو د رسول نو ته ولیکه مونږ په منونکو کی.

لنډ تفسیر: (غرض دا دی چی تردغه ذکر سوی زیری وروسته حضرت عیسیٰ علیه السلام په دغه ډول پیدا سو او د بنی اسرائیلو سره یی هم په دغه طریقه خبری وسوی او معجزی یی ښکاره کړی مگر بنی اسرائیل دده د نبوت څخه منکر پاته سوه) نو هرکله چی حضرت عیسیٰ علیه السلام د دوی څخه انکار ولیدی (او د انکار کولو سره سره ده ته په آزار رسولو هم ورپسی سول او اتفاقاً څه خلک داسی ده ته پیدا سوه چی حواریان به یی ورته وویل) نو (دغه حواریانو ته) ده وفرمایل څوک داسی سړی به هم وی چی (په حق دین کی د مخالفت کوونکو او انکار کوونکو په مقابله کی) زما مددگار سی دالله جل جلاله دپاره (چی په دی سره ددین په دعوت کی ماته ضرر ونه رسوی) حواریانو وویل چی مونږ یو مددگار دالله جل جلاله (ددین) مونږ په الله جل جلاله باندی (ستا د دعوت مطابق) ایمان راوړو او ته په دی (خبره) شاهد سه چی مونږ (دالله جل جلاله او ستا) فرمانبردار سو (بیا دزیات اهتمام او محکمی دپاره یی الله جل جلاله ته مناجات وکی چی) ای زمونږ ربه! مونږ ایمان راوړی په هغه شیانو (یعنی په هغه احکامو) چی تا نازل کړي دی او فرمانبرداری اختیار کړه مونږ د (دی) رسول پس (زمونږ ایمان قبول کی) مونږ دهغه خلکو سره ولیکی چی (ددی ذکر سوو خبرو) تصدیق کوی (یعنی دکاملو مومنانو په ټولی کی مونږ هم شمار کی)

معلومات او مسئلې: قَالَ الْحَوَارِيُّوْنَ: لفظ دحواری دحَوَرَ څخه جوړ دی چی معنیٰ یی په لغت کی سپینوالی دی په اصطلاح کی دحضرت عیسیٰ علیه السلام مخلصو ملگرو ته د دوی د اخلاص او دصفایی دزړه په وجه سره یا د دوی دسپینو جامو په وجه سره دحواری لقب ورکړل سو، لکه دنبی کریم صلی الله علیه وسلم ملگرو ته چی دصحابی لقب ورکړل سوی دی.

ځینو مفسرینو دحواریانو شمیر دوولس ښوولی دی، او کله لفظ دحواری مطلق دمددگار په معنیٰ کی هم استعمالیږی، په دی معنیٰ سره په یو حدیث کی ارشاد فرمایی، چی دهر نبی حواری یعنی مخلص ملگری وی زما حواری زبیر رضی الله عنه دی (تفسیر قرطبی)

ضروری فائده: په دی آیت کی یی فرمایلی دی چی حضرت عیسیٰ علیه السلام ته هرکله چی دخلکو کفر او مخالفت معلوم سو نو دغه وخت دمددگارانو په تلاش کی سو وی فرمایل، مَنْ اَنْصَارِیْ الخ په اول کی دنبوت دکار او دعوت شروع کولو په وخت کی یوازی په حکم دعمل کولو دپاره پورته سوی وو اول دڅه پارټی یا جماعت جوړولو په فکر کی نه وو، خو کله چی ضرورت پیښ سو، نو یو جماعت غوندی جوړ سو چی دی ته فکر وسی نو هر یو کار هم دغه ډول قصد او همت غواړی.

وَمَكَرُوْا وَمَكَرَ اللّٰهُ ۗ وَاللّٰهُ خَيْرُ الْمٰكِرِيْنَ ﴿۵۴﴾ اِذْ قَالَ اللّٰهُ يٰعِيْسٰٓى اِنِّىْ

اومکروکی دی کافرانو اومکروکی الله اود الله تدبیر دټولو څخه ښه دی، هغه وخت چی وویل الله ﷻ ای عیسی ۱

مُتَوَفِّيْكَ وَرَافِعُكَ اِلَيَّ وَمُطَهِّرُكَ مِنَ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا وَ

زه اخلم تا او پورته کوم دی خپل طرف ته او پاکومه تا دکافرانو څخه

جَاعِلُ الَّذِيْنَ اتَّبَعُوْكَ فَوْقَ الَّذِيْنَ كَفَرُوْٓا اِلٰى يَوْمِ الْقِيٰمَةِ ۚ

اوساتم هغه چی ستاتابع دی غالب په هغوخلقو چی انکارکوی دقیامت تر ورځی پوری

ثُمَّ اِلَيَّ مَرْجِعُكُمْ فَاَحْكُمُ بَيْنَكُمْ فِيْمَا كُنْتُمْ فِيْهِ تَخْتَلِفُوْنَ ﴿۵۵﴾

بیا ماته ستاسی دټولو راتلل دی بیابه فیصله وکړم په تاسی کی په کومه خبره کی چی تاسی دعوه کوله.

لنډتفسیر: او دغه خلګو (چی په بنی اسرائیلو کی دده دنبوت څخه منکر وه ده ته دهلاکولو اوده ته دضرر رسولو دپاره) پټ تدبیرونه وکړه (نو په مکر اوحیله سره یی دی ګرفتار کی اوراځرولو (په دار کولو) ته یی تیار سوه) اوالله ﷻ (دده دمحفوظ ساتلو دپاره) پټ تدبیر وکی (چی ددی دحقیقت دغه خلګو ته هم پته ونه لګیده ، ځکه چی ددغه مخالفینو څخه یو سړی دحضرت عیسٰی ﷺ په شکل جوړ سو اوحضرت عیسٰی ﷺ یی آسمان ته لوړ کی په دی سره دی محفوظ پاته سو اوهغه هَمْ شکل یی په دار سو ، دی خلګوته ددی تدبیر ګرسره هیڅ پته ونه لګیده نو په دفع کولو به یی څه قدرت راغلی وای) اوالله ﷻ تر ټولو تدبیر کوونکو ښه دی (ځکه چی دنورو تدبیرونه کمزوری وی اوکله بی وخته اوبی موقع هم وی او دالله ﷻ تدبیرونه قوی هم وی اوهمیشه دخیر اوحکمت موافق وی اودا تدبیر الله ﷻ په هغه وخت کی وفرمایی) کله چی الله ﷻ (حضرت عیسٰی ﷺ ته چی دګرفتاری په وخت کی پریشانه اوپه تَرَدُّد کی سو) وفرمایل ای عیسٰی (هیڅ غم مه کوه) بیشکه زه ستا (په خپل مقرر وخت اوطبعی مرګ سره) وفات کوونکی یم (نو چی ستا دپاره طبعی مرګ مقرر دی نو دا ښکاره خبره ده چی ددی دښمنانو په لاسونو دپه دار کولو او روح ورکولو څخه به محفوظ اوسی) او (فی الحال) زه تا خپل (لوړعالم) طرف ته لوړوم او ستا ددی خلګو (دتهمت) څخه پاکوونکی کړم چی (ستاڅخه) منکردی ، اوکوم خلګ چی ستاخبره منونکی دی د دوی غالب ساتونکی یم په هغه خلګو چی (ستاڅخه) منکر دی دقیامت تر ورځی پوری (که څه هم دا وخت ددی منکرینو غلبه اوقدرت دی) بیا (کله چی قیامت راسی هغه وخت) به زماطرف ته دټولو واپسی وی (ددنیا او د برزخ څخه) نو زه به (دغه وخت) ستاسی (ټولو) په مینځ کی (عملی) فیصله وکړم په هغه کارونو کی په کومو کی چی تاسی اختلافات کوله (چی په دی ټولو کی دعوه دحضرت عیسٰی ﷺ هم ده)

(په آیت کي دضروري الفاظو تشریح)

ددی آیت په الفاظو اوپه معناؤ کی ځینو فریقو بدلون (یعنی دځانه غلط تاویل) کړي دی چی دټول امت خلاف دحضرت عیسیٰ ﷺ دژوند اوآخره زمانه کی یی دراکښته کیدو څخه منکر دی .

وَاللّٰهُ خَيْرُ الْمٰكِرِيْنَ: لفظ د (مکر) په عربی ژبه کی باریك اوپټ تدبیرته ویل کیږی نوکه دښه مقصد دپاره وی نوښه دی اوکه دبدمقصد دپاره وی نوبد دی ، په دی وجه یی په (وَلاَ يَحِيْقُ الْمَكْرُ السَّيِّءُ) کی دمکر سره د السَّيِّءُ قید لګولی دی، په پښتو او اُردو ژبو اومحاورو کی مَكْرْ صرف دسازش اوبیکاره تدبیر اوحیلی دپاره استعمالیږی نو په عربی محاورو ددی شبهه نه سی کیدی ، په دی وجه یی دلته خدای پاك ته خَيْرُ الْمٰكِرِيْن ویلی دی ، مطلب دا دی چی یهودو دحضرت عیسیٰ ﷺ خلاف قسم قسم سازشونه اوپټ تدبیرونه شروع کړل تر دی چی دباچا په غوږکی یی دا خبره واچوله چی دا سړی (معاذ الله) مُلحِد دی تورات بدلول غواړی ټول خلك بَدْ دینه کوی ، نوهغه دحضرت مسیح ﷺ دګرفتاری حکم ورکی ، هلته دا کیده او دیخواته الله ﷻ باریك اوپټ تدبیر ددی دماتولو دپاره (یعنی د دوی ددی تدبیر دناکام کولو دپاره) کوی ، چی ددی ذکر په راتلونکی آیت کی دی (تفسیر عثمانی)

اِنِّیْ مُتَوَفِّيْكَ : دلفظ مُتَوَفِّیْ مصدر توفی اوماده یي : وفیٰ: ده ددی اصلی معنیٰ دعربی لغت په اعتبار سره (پوره پوره اخیستل) دی، وفاء ایفاء استیفاء ددی معنیٰ دپلره ویل کیږی ، د توفی هم اصلی معنیٰ دپوره پوره اخیستلوده ، دعربی ژبی ټول دلغت کتابونه په دی شاهددی ، اوکله چی دمرګ په وخت کی انسان خپله مقرره نیته پوره کوی او دخدای ﷻ ورکړی روح پوره پوره اخیستل کیږی ، په دی مناسبت سره دالفظ په طور دکنایی دمرګ په معنیٰ کی هم استعمالیږی، اودمرګ یوه سپکه غوندی نمونه روزانه دانسان خوب دی، ددی دپاره هم په قرآن کریم کی ددی لفظ استعمال سوی دی:

اَللّٰهُ يَتَوَفَّى الْاَنْفُسَ حِيْنَ مَوْتِهَا وَالَّتِيْ لَمْ تَمُتْ فِيْ مَنَامِهَا : ددی ترجمه دا ده چی ، الله ﷻ اخلی روحونه د دوی دمرګ په وخت کی او دچاچی مرګ نه وی راغلی د دوی دخوب په وخت کی .

حافظ ابن تیمیة رحمه الله په الجواب الصحیح ص۸۳ ج۲، کی فرمایی: اَلتَّوَفِّيْ فِيْ لُغَةِ الْعَرَبِ مَعْنَاهَا الْقَبْضُ وَالْاِسْتِيْفَاءُ وَذٰلِكَ ثَلٰثَةُ اَنْوَاعٍ اَحَدُهَا التَّوَفِّيْ فِي النَّوْمِ وَالثَّانِيْ تَوَفِّي الْمَوْتِ وَالثَّالِثُ تَوَفِّي الرُّوْحِ وَالْبَدَنِ جَمِيْعًا.

(ترجمه : په عربی لغت کی دتوفی معنیٰ ده قبض کول اوپوره پوره اخیستل او دا په دری قسمه دی یو وفات کول دخوب دی دوهم دمرګ او دریم قبض کول دی دروح اوبدن دواړو)

اوپه کلیات دابوالبقاء کی دی: اَلتَّوَفِّي الْاِمَاتَةُ وَقَبْضُ الرُّوْحِ وَعَلَيْهِ اِسْتِعْمَالُ الْعَامَّةِ اَوِ الْاِسْتِيْفَاءُ وَاَخْذُ الْحَقِّ وَعَلَيْهِ اِسْتِعْمَالُ الْبُلَغَاءِ (ترجمه : عام خلق دتوفی معنیٰ مرګ اوروح قبض کول وایی او بلیغان اوپوهان یی معنیٰ پوره اخیستل اوحق اخیستل وایی)

په دی وجه په ذکر سوی آیت کی دلفظ د مُتَوَفِّيْكَ ترجمه اکثرو حضراتوپه پوره اخیستوسره کړي ده ،

لکه چې په ترجمه دشیخ الهند کې ذکر ده ، ددې ترجمې په لحاظ سره مطلب ښکاره دی ، چې زه تادیهودو په لاس کې نه پاته کوم ، بلکه تاپه خپل لاس کې اخلم چې طریقه به یې دا وي چې تابه آسمان ته لوړ کړم، اوځینو حضراتو ددې ترجمه په مرګ ورکولو سره کړې ده ، لکه چې دبیان القرآن په لنډ تفسیر کې لوړه ذکر ده او دا ترجمه دقرآن دتفسیر کوونکې حضرت عبدالله ابن عباس ﷺ څخه په صحیح سندونو سره نقل سوې ده ، لیکن ددې سره دا هم نقل سوی دی ، چې معنٰی دآیت دا ده چې الله ﷻ دغه وخت کله چې یهود دده په قتل کولو پسې سوي وه ، دده دتسلې دپاره یې دوه لفظونه ارشاد وفرمایل ، یودا چې ستا مرګ د دوی په لاسونو دقتل په صورت کې نه دی ، بلکه دطبعي مرګ په صورت کې به وي دوهم دا چې دغه وخت ددې خلګو دپنجې څخه دخلاصولو دپاره به مونږ دا طریقه وکړو چې تابه خپل طرف ته پورته کړو ، دا تفسیر دحضرت ابن عباس ﷺ څخه نقل سوی دی ، په تفسیر دُرِ منثور کې دحضرت ابن عباس ﷺ دا روایت په دې شان سره نقل سوی.

أَخْرَجَ إِسْحٰقَ بِنِ بُشْرٍ وَابْنِ عَسَاكِرٍ مِنْ طَرِيقِ جَوْهَرَ عَنِ الضَّحَّاكِ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ ﷺ فِيْ قَوْلِهِ تَعَالٰى : إِنِّي مُتَوَفِّيكَ وَرَافِعُكَ إِلَيَّ يَعْنِي رَافِعُكَ ثُمَّ مُتَوَفِّيْكَ فِيْ اٰخِرِ الزَّمَانِ (دُرِّ منثور ج۲ ص۳۲)

اسحٰق بن بشر اوابن عساکر په روایت دجوهر دضحاك څخه دحضرت ابن عباس ﷺ څخه دآیت ، إِنِّي مُتَوَفِّيكَ وَرَافِعُكَ إِلَيَّ په تفسیر کې دالفظ نقل کړي دي چې زه به تاخپل طرف ته پورته کړم بیابه دې په آخره زمانه کې په طبعي مرګ سره مړ کړم.

ددې تفسیر خلاصه دا ده چې دتوفّي معنٰی مرګ دی مګر په الفاظو کې مخکې والی او وروسته والی دی د: رَافِعُكَ واقع کیدل به مخکې وي اود : مُتَوَفِّيكَ دا به وروسته وي ، اودلته د مُتَوَفِّيكَ په مخکې ذکر کولو کې حکمت اومصلحت ددې تولې معاملې طرف ته اشاره کول دي چې مخکې کیدونکې ده، یعنې دا دخان طرف ته رابلل دهمیشه دپاره نه دي دڅو ورځو دپاره دي اوبیابه ته دې دنیاته راځې اوپر دښمنانوبه فتح پیداکې اوبیابه په طبعي طورسره ستامرګ واقع سي، په دې شان سره دوباره دآسمان څخه نازلیدل اوپه دنیا ترفتح پیداکولو وروسته ورته دمرګ راتلل یوه معجزه هم وه اودحضرت عیسٰی ﷺ عزت او اکرام پوره کول هم ، او دارنګه په دې کې دعیسایانو دالوهیت (خدایي) دعقیدې باطل والی هم وو، که داسې نه وای نو دده آسمان ته په ژوندې تللو سره ددوی داباطله عقیده پخیده چې دی هم دالله ﷻ په شان حيّ قیّوم دی ، په دې وجه یې اول د مُتَوَفِّيكَ لفظ وفرمایی د دوی تول غلط خیالات یې باطل کړه ، بیایې خپل طرف ته دبللو ذکر وفرمایی.

اوحقیقت دا دی چې دکفارو اومشرکانو مخالفت او دښمنی دپیغمبرانو سره همیشه را روانه ده اوعادت دالله ﷻ دا دی چې کله دیو نبي قوم په خپلو فکرونو اوضدونو باندې کلك سي ، دپیغمبر خبره نه مني او د دوی دمعجزو ترلیدلو وروسته هم ایمان رانه وړي ، نوپه دوو صورتونو کې ورسره

يوصورت سوږ دی ، یایی په دی قوم دآسمان څخه عذاب راليږلی دی تول یی فنا کړي دی ، لکه عادیان ثمودیان اوقوم دلوط اوقوم دصالح سره چی سوی دی ، یا بیا دا صورت سوی دی چی په خپل پیغمبر یی ددغه دار الکفر څخه هجرت کړي دی بل طرف ته یی لیږلی دی اوهلته یی ده ته هغه طاقت اوشان ورکړي دی چی بیایی په دی خپل قوم باندی فتح پیدا کړي ده ، حضرت ابراهیم ﷺ دعراق څخه هجرت وکی شام ته راغی هلته یی پناه واخیسته ، دغه شان حضرت موسیٰ ﷺ دمصرڅخه هجرت وکی شام ته یی تشریف راوړی ، اوپه آخرکی خاتم الانبیآء ﷺ دمکی څخه هجرت وکی مدینی طیبی ته یی تشریف راوړی ، بیایی دهغه ځای څخه حمله وکړه مکه یی فتح کړه ، دیهودو دپنجی څخه دساتلو دپاره دا آسمان ته بلل یی هم په حقیقت کی یوقسم هجرت وو ، چی تردی وروسته به دی دوباره دنیاته راشی په یهودو به مکمله فتح حاصله کی .

پاته سوه دا معامله چی دده دا هجرت ترټولو جلا دآسمان طرف ته ولی دی ؟ نو الله ﷻ ددی په باره کی په خپله فرمایلی دی چی دده مثال دآدم ﷺ په شان دی ، څنګه چی دحضرت آدم ﷺ پیدایشت دعامو مخلوقاتو دپیدائش دطریقی څخه مختلف بغیر دمور اوپلارڅخه دی ، دغه ډول دده پیدائش دعامو انسانانو دپیدائش څخه په مختلف صورت سره وسو ، اومرګ یی هم په نااشنا اوعجیبه طریقه سره په ستوونو کلونه وروسته دنیاته به راسی اوعجیبه به وی ، نو په دی کی څه تعجب دی چی دده هجرت دی هم په داسی عجیبه طریقه وی .

هم دا عجیبه قدرتونه دناپوهو نصاراؤ دپاره په دی عقیده کی داخته کیدوسبب جوړ سوه چی ده ته یی خدای ویل شروع کړه ، حال دا دی چی که ددی عجائباتو په هرقدم اوهر شی باندی غور وسی نوپه هره یوه واقعه کی دده بنده والی اوبندګی اودالله ﷻ دحکم تابعداره کیدل او دده دبشری خویونو دلیلونه دی ، او په دی وجه په هره داسی موقع باندی قرآن حکیم دده دخدایی دعقیدی باطلولوته اشاره کړي ده ، آسمان ته په وړلو سره داشبهه ډیره قوی کیږی په دی وجه یي ، مُتَوَفِّيْكَ اول بیان کړه او ددی شبهی خاتمه یی وکړه ، ددی څخه معلومه سوه چی په دی آیت کی دیهودو ردخو خاص مقصود دی ، چی یهودو کوم چی دحضرت عیسیٰ ﷺ دقتل کولو اودپه دار کولو قصدکوی ، الله ﷻ د دوی ارادی په خاورو کی واچولی ، ددی مخکی والی او وروسته والی دالفاظو په ذریعه ددی سره دنصاراؤ په عقیده هم رد وسوچی دی خدای نه دی چی دمرګ څخه خلاص دی ، بلکه یو وخت به داسی راځی چی دی به په هغه کی هم مری ، امام رازی ﷺ په تفسیر کبیرکی فرمایي چی په قرآن کریم کی دغه شان مخکی والی وروسته والی ددغه شان مصلحتونو دپاره ډیر راغلی دی چی کومه واقعه وروسته کیدونکی وه هغه یی اول اواوله واقعه یی وروسته فرمایلی ده (تفسیر کبیر ص۴۸۱ ج۱)

وَرَافِعُكَ اِلَیَّ: ددی مطلب ښکاره دی چی حضرت عیسیٰ ﷺ ته خطاب سوی دی ورته ویل سوی دی

چې تاخپل طرف ته پورته کوم اوهرڅوك پوهيږي چې دعيسیٰ نوم يوازې دروح نه دی بلکه دروح اوجسم دواړو په جمع دی نو دحضرت عیسیٰ ﷺ دپورته کولو څخه دا مطلب اخیستل چې یوازې روح یې پورته سوی دی جسمانی نه دی پورته سوی بالکل غلط دی ، پاته سوه دا خبره چې رفع کله دمرتبې پورته کولو دپاره هم استعمالیږي ، لکه چې په قرآن کریم کی دی ، وَرَفَعَ بَعۡضَكُمۡ فَوۡقَ بَعۡضٍ دَرَجَاتٍ او يَرۡفَعِ اللّٰهُ الَّذِينَ اٰمَنُوا مِنكُمۡ وَالَّذِينَ أُوتُوا الۡعِلۡمَ اونورو آیتونوکی ذکر دی .

نو دا ښکاره خبره ده چې لفظ د رَفَع د درجه په معنیٰ کی استعمالول یو مجاز دی چې دقرینوپه بناء سره په ذکر سوو آیتونوکی سوی دی اودلته حقیقی معنیٰ پاته کول دمجازی معنیٰ اخیستلوڅه وجه نسته ، ددې څخه علاوه دلته یې دلفظ د رفع سره لفظ د الیٰ استعمال کی ، ددې مجازی معنیٰ احتمال یې بالکل ختم کړي دی ، په دې آیت کی یې رَافِعُكَ إِلَيَّ وفرمایل اودسورة نساء په آیت کی کوم ځای چې دیهودو دعقیدې ذکرسوی دی هلته هم داسی فرمایي ، وَمَا قَتَلُوهُ يَقِينًا : بَلۡ رَّفَعَهُ اللّٰهُ إِلَيۡهِ : یعنی یهودیانو یقینًا چې حضرت عیسیٰ ﷺ نه دی قتل کړی بلکه هغه الله ﷻ خپل طرف ته پورته کړي دی ، خپل طرف ته پورته کول دروح سره دبدنه ژوندی پوته کولوته ویل کیږي ، تردې ځایه پوري دآیت دالفاظو تشریح وسوه .

(په ذکر سوی آیت کي دحضرت عیسیٰ ﷺ سره دالله ﷻ پنځه وعدي)

په دې آیت کی الله ﷻ دیهودو په مقابله کی دحضرت عیسیٰ ﷺ سره پنځه وعدی فرمایلی دی .

اوله وعده: ترټولو اوله وعده دا وه چې دده دمرګ به دیهودو په لاسونو دقتل په ذریعه نه وي ، بلکه په طبعي طور سره به په خپله مقرره نیټه وي او دغه مقرر وخت به قیامت ته نژدې راسی ، کله چې حضرت عیسیٰ ﷺ دآسمان څخه مځکی ته نازل سی ، لکه چې په صحیح اومتواترو احادیثوکی ددې تفصیل موجود دی اوڅه حصه به یې مخ ته راسی .

دوهمه وعده: فی الحال عالَم بالاته دپورته کولو وه ، دایي په هغه وخت کی پوره کړه چې ددې دپوره کولو خبر دسورة نساء په آیت کی داسی ورکول سوي دی ، وَمَا قَتَلُوهُ يَقِينًا: بَلۡ رَّفَعَهُ اللّٰهُ إِلَيۡهِ يقنًا: دی یهودو نه دی قتل کړی ، بلکه الله ﷻ خپل طرف ته پورته کی .

دریمه وعده: ددې دښمنانو دتهمتونو څخه دپاکولو وه ، وَمُطَهِّرُكَ مِنَ الَّذِينَ كَفَرُوا او دا داسی پوره سوه چې خاتم الانبیاء ﷺ تشریف راوړی اودیهودو ټول غلط الزامونه یې صفا کړه ، مثلاً یهودو دحضرت عیسیٰ ﷺ بغیر دپلار څخه دپیدا کیدوپه وجه سره دده په نسب باندې طعن کوی ، قرآن کریم دا الزام داسی صفاکی چې داسی یې وفرمایل چې دی محضی دالله ﷻ په قدرت او دهغه په حکم سره بی پلاره پیدا سو ، او دا څه دتعجب خبره نه ده دحضرت آدم ﷺ پیدائش ترده زیات دتعجب شی دی چې دمور اوپلار دواړو څخه بغیر پیدا سو.

یهودیانو په حضرت عیسیٰ ﷺ دخدایي ددعوی الزام لګوي ، قرآن کریم په ډیرو آیتونوکی دحضرت عیسیٰ ﷺ ددی په خلاف دخپلی بندګی اوبنده والی اوبشروالی اقرارنقل کړي دی .

ځلورمه وعده: په وَجَاعِلُ الَّذِينَ اتَّبَعُوكَ : کی ده چی ستا تابعداران به ستا په منکرانو باندی تر قیامته پوری غالب ساتل کیږی ، دا وعده داسی پوره سوه چی دلته دتابعدارانو څخه مراد دحضرت عیسیٰ ﷺ دنبوت عقیده لرل اواقرار مراد دی ، دده په ټولو احکامو باندی ایمان اوعقیده شرط نه ده ، نو په دی شان سره نصارا اومسلمانان دواړه په دی کی دا خل سوه چی دوی دحضرت عیسیٰ ﷺ دنبوت اورسالت عقیده لری ، دا دوهمه خبره ده چی یوازی دومره عقیده دآخرت دنجات دپاره پوره نه ده ، بلکه دآخرت نجات په دی باندی موقوف دی چی دحضرت عیسیٰ ﷺ په ټولو احکاموباندی عقیده اوایمان ولری او دحضرت عیسیٰ ﷺ په قطعی اوضروری احکاموکی یو دا هم ووچی ترهغه وروسته په خاتم الانبیآء ﷺ به هم ایمان راوړی ، نصاراؤ خو ورباندی عقیده اوایمان اختیار نه کی ، په دی وجه دآخرت دنجات څخه محرومه پاته سوه مسلمانانو په دی باندی هم عمل وکی ځکه دآخرت دنجات لایق سوه ، لیکن په دنیا کی په یهودو باندی دغالب پاته کیدو وعده یوازی دحضرت عیسیٰ ﷺ په نبوت باندی موقوفه وه ، دغه ددنیا غلبه نصاراؤ اومسلمانانو ته په مقابله دیهودوکی همیشه حاصله سوي ده اویقیناً ترقیامته پوری به وی .

دکله څخه چی الله ﷻ دا وعده فرمایلی وه دهغه وخت څخه ترننه پوری همیشه دا لیدل سوي ده چی دیهودو په مقابله کی همیشه نصارا اومسلمانان غالب راغلی دی ، د دوی حکومتونه په دنیاکی قائم سوی اوپاته سوی دی .

(داسرآئیلو دموجوده حکومت څخه په دی څه شبه نه سي کیدی)

ځکه چی اول خو ددی حکومت حقیقت ددی څخه ماسوا نه دی چی دا دروس اویورپ دنصاراؤ شریکه چاوڼی (فوجی اډه) ده چی دوی دمسلمانانو خلاف قائمه کړي ده ، دیوی ورځی دپاره هم که دروس او امریکی حکومت اویورپ دنورو ملکونو حکومتونه خپل لاس د دوی دسر څخه لیرکی نو ددنیا دنقشی څخه به د دوی وجود وران سوی به ټوله دنیا ووینی ، په دی وجه دیهودو یااسرائیلو داحکومت دحقیقت پیژندونکو خلکو په نظرکی یو مجاز کیدی سی تر دی زیات یی هیڅ حقیقت نسته ، اوکه بالفرض دا د دوی خپل حکومت هم ومنل سی نو دنصاراؤ اومسلمانانو دمجموعی په مقابله کی د دوی دمغلوب اومقهور (قهر وهل) کیدو څخه یو دعقل خاوند انکار نه سی کولی اوکه دا هم دپامه وغورځول سی نو (بیا جواب دا دی چی) قریب قیامت ته دیوڅو ورځو دپاره خو دیهودو دغلبی خبر په خپله په اسلام کی په متواترو روایتونو سره موجود دی که ددی دنیا اوس زیات نورباقی پاته کیدل نه وی اوقیامت نژدی سوی وی نو ددی حکومت کیدل هم داسلامی روایاتو څخه

خلاف نه دي او داسي ډيوځو ورځو شور او شغب ته سلطنت ياحكومت نه سي ويل كيدى .
پنځمه وعده : دقيامت په ورځ ددي مذهبي اختلافونو دفيصلي كولو دغه وعده به هم په خپل وخت خامخا پوره سي لكه چي په آيت كي ارشاد دى ، ثُمَّ اِلَيَّ مَرْجِعُكُمْ فَاَحْكُمُ بَيْنَكُمْ .

(مسئله دحيات (ژوند) او د نزول (را كښته كيدو) دعيسى ﷺ)

په دنياكي يوازي ديهودو دا ويناده چي حضرت عيسىٰ ﷺ قتل سوى اوپه دار سوى دفن سوى دى اوبيا ژوندى سوى نه دى او د دوى ددي خيال حقيقت قرآن كريم دسورة نسآء په آيت كي ښكاره كړي دى اوپه دي آيت كي هم په وَمَكَرُوْا وَمَكَرَ اللّٰهُ كي دي طرف ته اشاره سوي ده چي الله ﷻ دحضرت عيسىٰ ﷺ ددښمنانو مكر اوتدبير په خپله د دوى طرف ته واپس كي ، چي كوم يهوديان دحضرت عيسىٰ ﷺ دقتل كولو دپاره كور ته دننه تللي وه په هغوى كي ديوسړي شكل اوصورت بدل سو ، بالكل دحضرت عيسىٰ ﷺ په صورت جوړ سو اوحضرت عيسىٰ ﷺ ژوندى آسمان ته وختى ، دآيت الفاظ دا دي ، وَمَا قَتَلُوْهُ وَمَا صَلَبُوْهُ وَلٰكِنْ شُبِّهَ لَهُمْ : نه دوى عيسىٰ ﷺ قتل كي اونه يى په داركى ، ليكن دالله ﷻ تدبير دوى په شبهه كي واچول (چي دخپل سړي په قتلولو خوشحاله سوه) ددي زيات تفصيل به په سورة نسآء كي راسى (انشآء الله تعالىٰ)
دنصاراؤ وينادە چي حضرت عيسىٰ ﷺ قتل او په دار خو سو مگر بيا دوباره ژوندى سو اوآسمان ته پورته سو ، په دي ذكر سوى آيت كي يى د دوى دغه غلط خيال هم ردكى ، او دا يى وښووله چي لكه څنگه چي يهوديانوخپل سړي قتل كي خوشحالي يى كولي نو دغه شان عيسايان په دي دوكه سوه چي دا قتل سوى حضرت عيسىٰ ﷺ دي نو په دي وجه د شُبِّهَ لَهُمْ مصداق ديهودو په شان نصارا هم سوه .
ددي دواړو ډلو په مقابله كي داسلام دغه عقيده ده كومه چي په دي آيت اوپه نورو ډيرو آيتونوكي په وضاحت سره بيان سوي ده چي الله ﷻ دي ديهودو دلاسو څخه دخلاصولو دپاره ژوندى آسمان ته پورته كي نه يى دي قتل كړاى سواى اونه په دار وخيژول سو هغه ژوندى په آسمان كي موجود دى اوقيامت ته نژدى به دآسمان څخه راكښته سي په يهودو به فتح پيداكي ، اوپه آخركي به په طبعي مرگ سره وفات پيدا كي په دي عقيده دټول مسلمان امت اجماع اواتفاق دى ، حافظ ابن حجر رحمه الله په تلخيص الحبير ص۳۱۹) كي دااجماع نقل كړي ده ، دقرآن مجيد دډيرو آيتونو او داحاديثو په متواترو روايتونو اوپه اجماع دامت سره داعقيده ثابته ده ، دلته ددي دپوره تفصيل موقع هم نسته اوضرورت يى هم نسته ، څكه چي دامت عالمانو دا مسئله په جلا كتابونو اورسالو كي پوره پوره واضحه كړي ده او ددي څخه دانكار كوونكو جوابونه يى په تفصيل سره كړي دي ، دهغه كتل كافي دي ، مثلاً دحضرت حجة الاسلام مولانا سيدمحمد انور شاه كشميرى رحمه الله كتاب په عربى ژبه عقيدة الاسلام فى حياة عيسىٰ ﷺ دحضرت مولانا بدرعالم صاحب مهاجرمدنى كتاب په اُردو ژبه حيات

عیسیٰ ﷺ دمولانا سیدمحمد ادریس صاحب کتاب حیات مسیح ﷺ اونوری هم په سوونو وړی اولویی رسالی په دی مسئله باندی چاپ سوی اومشهوری سوی دی ، احقر هم په حکم داستاذ محترم حضرت مولانا سیدمحمد انورشاه صاحب کشمیری ﷺ ترسلو زیات احادیث چی دهغه څخه دحضرت عیسیٰ ﷺ ژوندی پورته کول اوبیا قیامت ته نژدی راکښته کیدل په تواترسره ثابتیږی یومستقل کتاب التصریح بماتواتر فی نزول المسیح کی جمع کړي دی ، چی اوس دحاشیی اوشرح سره دشام یوبزرگ علامه عبدالفتاح ابو غدهٔ په بیروت کی چاپ کړي دی .

اوحافظ ابن کثیر دسورة احزاب دآیت ، وَاِنَّهٗ لَعِلْمٌ لِّلسَّاعَةِ په تفسیرکی لیکلی دی .

وَقَدْ تَوَاتَرَتِ الْاَحَادِیْث عَنْ رَسُوْلِ اللهِ ﷺ اَنَّهٗ اَخْبَرَ بِنُزُوْلِ عِیْسٰی قَبْلَ یَوْمِ الْقِیٰمَةِ اِمَامًا عَادِلاً الخ،

یعنی دنبی کریم ﷺ احادیث په دی باره کی متواتر دی چی ده ﷺ دحضرت عیسیٰ ﷺ مخکی ترقیامت دنازلیدو خبر ورکړي دی .

دحضرت عیسیٰ ﷺ ژوندی آسمان ته دلوړولو اوژوندی اوسیدو اوبیا قیامت ته نژدی دنازلیدو عقیده دقرآن کریم په قطعی نصوصو اوپه متواترو احادیثو سره ثابته ده چی دامت عالمانو دمستقلو کتابونو او رسالو په صورت کی شائع کړي ده چی دځینو نومونه لوړ لیکل سوي دی ، دمسئلی دمکمل تحقیق دپاره د دوی طرف ته رجوع کول په کار دی .

دلته یوازی دیوی خبری طرف ته ستاسی فکر راګرځوم چی که څوك دی ته وګوری نوکه لږعقل او انصاف په چا کی وی نو په دی مسئله کی به یی هیڅ شك اوشبهه پاته نه سی ، هغه دا ده چی دسورة آل عمران په یوولسمه رکوع کی الله ﷻ دتیرو پیغمبرانو ذکر وفرمایی ، نودحضرت آدم ﷺ نوح ﷺ آل دابراهیم ﷺ آل دعمران دټولو ذکر یی په یوه آیت کی اجمالاً (یعنی سرسری) وفرمایی ، تردی وروسته یی په درو ۳ رکوع ګانو یادوه ویشتو ۲۲ آیتونو کی دحضرت عیسیٰ ﷺ او دده دخاندان بیان داسی اوږد بحث اوپه تفصیل سره وکی چی په خپله دخاتم الانبیاء ﷺ چی قرآن ورباندی نازل سو دهغه ذکر هم په دومره تفصیل سره نه دی راغلی ، دحضرت عیسیٰ ﷺ دآنا ذکر دهغی دنذر بیان دمور پیدائش نوم او د پرورش (پالنی) ذکر یی په تفصیل سره دحال ترپیدا کیدو وروسته یی مورڅه وخوړل څه یی وچیښل ددی ذکر خپل خاندان ته دکوچنی راوړل دهغوی بدی ردی دپیداکیدو سره سم په طور دمعجزی خبری کول بیا ځوانیدل اوقوم ته دعوت دهغوی مخالفت دحوارینو امداد دیهودیانو هجوم دده آسمان ته ژوندی پورته کول اونور بیاپه متواترو احادیثوکی دده زیات صفتونه شکل صورت دجامو اونورپوره تفصیل ، داداسی حالات دی چی په ټول قرآن اوحدیث کی دیوه نبی اورسول حالات په داسی تفصیل سره نه دی بیان سوی ، دا خبره هرانسان ته دفکربلنه ورکوی چی داسی ولی اوپه څه حکمت سره سوي دی ، که لږ هم فکر وسی نو دا خبره صفاکیږی چی حضرت خاتم الانبیاء ﷺ کله چی

آخری نبی اورسول دی بل نبی ترده وروسته راتلونکی نسته ، په دی وجه ده ﷺ په خپلو تعلیماتوکی ددی خبری ډیر انتظام وفرمایی چی ترقیامته پوری کمی کمی مرحلی او منزلونه چی امت ته په مخکی راتلونکی دی دهغه په باره کی ښوونی وکړی ، نوپه دی وجه ده ﷺ یوطرف ته دا انتظام وفرمایی چی ترده ﷺ وروسته به دتابعداری قابل کوم خلک وی د دوی ذکر یی په بنیادی طورسره دعامو صفتونو سره هم بیان کی ، دځینو حضراتو نومونه یی هم وښوول امت ته یی دهغوی دتابعداری تاکید وفرمایی اود دوی په مقابل کی یی دهغو گمراهو خلگوهم پته وښووله چی دهغوی څخه دامت دین ته خطره وه .

په وروسته راتلونکو گمراهوانوکی ترټولو لوی سری مسیح دجال وو چی دده فتنه ډیره گمراه کوونکی وه ، دده یی دومره حالات اوصفات بیان کړل چی دده دراتلو په وخت کی امت ته دده په گمراهی کی دڅه شك اوشبهی ځای پاته نه سی ، دغه شان په وروسته راتلونکو اصلاح کوونکو او داقتداء په قابلو بزرگانو کی تر ټولو زیات لوی حضرت عیسیٰ ﷺ دی چی الله ﷻ په نبوت او رسالت سره ولمانځی اوپه فتنه ددجال کی یی دمسلمان امت دامداد دپاره ژوندی په آسمان کی وساتی اوقیامت ته نژدی به هغه ددجال دقتلولو دپاره مامور سی ، په دی وجه ضرورت ووچی دده حالات اوصفات هم امت ته په ډاگه وښوول سی ، چی تر دی وروسته بیا دحضرت عیسیٰ ﷺ دنزول په وخت کی دده په پیژندوکی څه شك اوشبه پاته نه سی .

په دی کی ډیر حکمتونه اومصلحتونه دی ، اول دا چی که امت ته دده په پیژندلوکی اشکال (گران والی) پیښ سی، نو دده دراکښته کیدو مقصد به پوره نه سی ، مسلمانان به دده سره ملگری نه سی، نودی به د دوی مدد څنگه وکړای سی .

دوهم دا چی حضرت عیسیٰ ﷺ به که څه هم دغه وخت دنبوت اورسالت په کارونو سره مامورده سوی دنیاته نه راځی ، بلکه دامت محمدی دمشری اوامامت دپاره به په طور دخلیفه درسول ﷺ تشریف راوړی ، مگرکومه ذاتی مرتبه دنبوت او رسالت چی ده ته حاصله ده دهغه څخه به معزوله سوی هم نه وی ، بلکه دغه وخت به دده مثال دهغه والی په شان وی چی دخپل ولایت والی دی مگر په یو ضرورت سره بل ولایت ته تللی دی ، نو دی که څه هم په دغه ولایت کی خودوالی په حیثیت سره نه دی مگر دخپل منصب دوالی توب څخه معزوله هم نه دی ، لنډه دا چی حضرت عیسیٰ ﷺ به دغه وخت هم دنبوت او رسالت دصفت څخه جلانه وی اولکه څنگه چی دهغه دنبوت څخه انکار اول کفر وو دغه وخت به هم کفر وی نومسلمان امت چی د اول څخه دهغه په نبوت دقرآنی ارشاداتو مطابق ایمان راوړی دی ، نوکه دنزول په وخت کی دی ونه پیژنی نو په انکارکی به اخته سی په دی وجه دهغه نښو نښانو اوصفتونو ته ددیر زیات ښکاره کولو ضرورت وو .

دریم دا چی دحضرت عیسیٰ ﷺ دنزول واقعه به ددنیاپه آخری عمر کی راپیښیږی ، نوکه نښی نښانی

یی شکمنی وی نوممکنه وه چی بل سړی دعوٰی وکی چی زه مسیح عیسٰی ابن مریم یم، نو په دی نبنانو سره به دهغه تردیدکول کیږی لکه چی په هندوستان کی مرزا قادیانی دعوه وکړه چی زه مسیح موعود یم او دامت عالمانو ددی نبنو په وجه سره دهغه وینا ردکړه .

لنډه دا چی په دی ځای کی اوپه نورو ځایونوکی دحضرت عیسٰی ﷺ حالات اوصفات په دومره تفصیل سره بیان کیدل په خپله دهغه قیامت ته نژدی په نازلیدو او دوباره دنیاته دتشریف راوړو خبر ورکوی ، احقر دا مضمون په پوره وضاحت سره په خپله اُردو رساله (مسیح موعود کی پهچان \ دراتلونکی مسیح ﷺ پیژندګلوی) کی بیان کړي ده که څوك غواړی نو هغه دی وګوری .

فَأَمَّا الَّذِينَ كَفَرُوا فَأُعَذِّبُهُمْ عَذَابًا شَدِيدًا فِي الدُّنْيَا

نو هغه خلق چی کافران سوه دوی لره به عذاب ورکړم عذاب سخت په دنیاکی

وَالْآخِرَةِ وَمَا لَهُم مِّن نَّاصِرِينَ ﴿٥٦﴾ وَأَمَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا

او آخرت کی اوڅوك به نه وی د دوی مدد ګار او هغه خلق چی ایمان یی راوړی اونیك

الصَّالِحَاتِ فَيُوَفِّيهِمْ أُجُورَهُمْ ۗ وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ الظَّالِمِينَ ﴿٥٧﴾

کارونه یی وکړل پس دوی لره به پوره ورکړی د دوی حق او الله نه خوښوی بی انصافه ،

ذَٰلِكَ نَتْلُوهُ عَلَيْكَ مِنَ الْآيَاتِ وَالذِّكْرِ الْحَكِيمِ ﴿٥٨﴾

دا وایو مونږ په تا باندی ایتونه اوبیان تحقیقی (یعنی دحقیقت)

دآیتونو تړون: په لوړ آیت کی ویل سوی دی چی زه به ددی اختلاف کوونکو په مینځ کی دقیامت په ورځ عملی فیصله کوم په دی آیتونوکی ددغه فیصلی بیان دی .

لنډتفسیر: تفصیل (دفیصلی) دا دی چی کوم خلګ (په دی اختلاف کوونکوکی) کافران وه نو دوی ته به (د دوی په کفر باندی) سخته سزا ورکوم (په جمع په دواړو جهانوکی) په دنیاکی هم (چی هغه وسوه) اوپه آخرت کی هم (چی هغه پاته ده) او ددی خلګو به څوك مدد کوونکی (دله کوونکی) نه وی ، اوکوم خلګ چی مومنان وه اوهغوی نیك کارونه کړی وه ، نو دوی ته به الله ﷻ د دوی (دایمان اونیکو کارونو) ثواب ورکی او (کفاروته دسزا رسیدو وجه دا ده چی) الله ﷻ محبت نه ساتی د (داسی) ظلم کوونکوسره (کوم چی دخدای ﷻ یادپیغمبرانو څخه منکر وی ، یعنی کله چی دا ظلم ډیر لوی دی دمعافی قابل نه دی په دی وجه به وربانلدی سخت غضب وسی سزا به پیداکی) دا (ذکر سوی قصه) مونږ تاته (په وحی سره) وایو اوروچی (ستادلیل دنبوت) دی او دحکمت څخه ډك مضامین دی .

معلومات اومسئلې

(ددنيا مصيبتونه دکفارو دپاره نه جبيره کيږي او دمومن دپاره کفاره اوفائده کيږي)

فَأُعَذِّبُهُمۡ عَذَابًا شَدِيدًا فِي الدُّنۡيَا وَالۡاٰخِرَةِ . ددې آيت په مضمون باندې يوسپك غوندې اشكال راځي ، چې بيان دآخرت دفيصلې دې نو په دې کې ددنيا دعذاب څه معنٰى ده ځکه چې په دغه وخت کې خو به ددنيا سزا بيا نه وي .

نو ددې جواب دا دې چې ددې وينا داسې مثال دې لکه چې يو حاکم يو مجرم ته داسې ووايي چې دا وخت خو زه تاته يوکال قيد درکوم خوکه په جيل خانه کې دې څه شرارت وکې نو دوه کاله سزا به درکړم فقط ددې مطلب به دا وي چې دا دوه کاله به دنن دتاريخ څخه وي نو په دې بناء باندې دا يقيني ده چې دشرارت څخه وروسته به د دوو کالو حکم صادر وي ، نو حاصل دا سو چې دشرارت په وجه به ورسره ديو کال بل جمع کولو په وجه ټول مجموعه قيد دوه کاله سي .

نو دغه شان دلته ګڼل په کاردي چې ددنيا سزا خو سوې ده خو دآخرت سزا به ورسره پيوست کې نو دقيامت په ورځ به دټولې مجموعه سزا تکميل وسي ، يعنې د دوې ددنيا سزا به دآخرت دپاره کفاره نه وي (چې ګويا دلته يې سزا خوړلې ده هلته به اوس سزانه وي بلکه په دنياکې هم په عذاب کې وه او اوس په آخرت کې به هم د دوې دپاره عذاب وي) په خلاف دمومنانو چې په دوې که په دنياکې مصيبت اونور راځي نوګناه يې معاف کيږي او دآخرت عذاب يې سپك اويادفع کيږي ، اوپه دې وجه يې د دوې طرف ته په لَايُحِبُّ الظّٰلِمِيۡنَ : سره ارشاد وفرمايي . يعنې ايماندار په سبب دايمان سره دالله ﷻ محبوب دي او دمحبوبو (خوښو) سره داسې معامله کيږي ، اوکافران په سبب دکفر سره دالله ﷻ په غضب کې وي او دغضب سوو سره داسې معامله نه سي کيدې (بيان القرآن)

إِنَّ مَثَلَ عِيسٰى عِنۡدَ اللّٰهِ كَمَثَلِ اٰدَمَ خَلَقَهٗ مِنۡ تُرَابٍ ثُمَّ قَالَ لَهٗ كُنۡ فَيَكُوۡنُ ﴿۵۹﴾

بيشکه مثال دعيسى دالله په نزدپه شان دمثال دادم دى جوړ يې کې دى دختوڅخه بيايي ورېل ده ته چې سه نوسو

اَلۡحَقُّ مِنۡ رَّبِّكَ فَلَا تَكُنۡ مِّنَ الۡمُمۡتَرِيۡنَ ﴿۶۰﴾ فَمَنۡ حَآجَّكَ فِيۡهِ

حق دغه دې چې ستارب يې وايي پس ته مه کيږه دشك کوونکو څخه بياچې څوك جګړه کوي ستاسې په دې قصه

مِنۡۢ بَعۡدِ مَا جَآءَكَ مِنَ الۡعِلۡمِ فَقُلۡ تَعَالَوۡا نَدۡعُ اَبۡنَآءَنَا وَاَبۡنَآءَكُمۡ

کې وروسته ددې څخه چې راغې تاته خبربښتينې پس تهووايه راسې را وبه بلو مونږ خپل اولاد اوستاسې اولاد

وَنِسَآءَنَا وَنِسَآءَكُمۡ وَاَنۡفُسَنَا وَاَنۡفُسَكُمۡ ثُمَّ نَبۡتَهِلۡ فَنَجۡعَلۡ

او خپلې ښځې او ستاسې ښځې اوخپل خانونه اوستاسې خانونه ، بيا به ارزو وکو مونږ ټول اولعنت

لَّعۡنَتَ اللّٰهِ عَلَى الۡكٰذِبِيۡنَ ﴿۶۱﴾ اِنَّ هٰذَا لَهُوَ الۡقَصَصُ الۡحَقُّ ۚ

به وکو دالله په هغو چی درواغجن وی بیشکه دا دی بیان رښتینی

وَمَا مِنۡ اِلٰهٍ اِلَّا اللّٰهُ ؕ وَاِنَّ اللّٰهَ لَهُوَ الۡعَزِيۡزُ الۡحَكِيۡمُ ﴿۶۲﴾ فَاِنۡ تَوَلَّوۡا

اونشته دبندگی لایق ماسوا دالله څخه او بیشکه الله چی دی هغه دی زبردست حکمت والا بیا که دوی قبول

فَاِنَّ اللّٰهَ عَلِيۡمٌ ۢ بِالۡمُفۡسِدِيۡنَ ﴿۶۳﴾

نه کړی نو الله تعالی ته معلوم دی فساد کوونکی.

لنډتفسیر: بیشکه حالت عجیبه د(حضرت) عیسیٰ ﷺ دالله ﷻ په نزد (یعنی دهغه په انتخاب ازلی کی) مشابه دی دحالت عجیبه د (حضرت) آدم ﷺ سره چی ده آدم ﷺ (یعنی دده قالب) دخاورو څخه جوړ کی بیایی دی (قالب) ته حکم وکی چی (جاندار) سه نو هغه (جاندار) سو دا واقعی کار (چی لوړ ذکرسو) ستا دپروردگار دطرفه (نزول سوی) دی ، نو ته دشك کوونکو څخه مه کیږه ، نو څوك چی ستاسی سره دعیسیٰ ﷺ په باره کی (اوس هم) دلیل بازی کوی تاته تر (واقعی) علم راتلو وروسته نو ته (په جواب کی داسی) ووایه چی (ښه نوکه دلیل نه منی نوبیا) راسی مونږ (اوتاسی) به راجمع کوخپل اولاد اوستاسی اولاد اوخپلی ښځی اوستاسی ښځی اوخپل ځانونه اوستاسی ځانونه بیابه مونږ (په جمع سره) ښه په زړه سره دعا وکو داسی چی دالله ﷻ لعنت به ولیږو په هغو چی (په دی بحث کی) په ناحقه وی بیشکه دا (څه چی) ذکر سو دا دی رښتینی خبری اوبل څوك دعبادت لایق نسته بغیر دالله ﷻ څخه (دا ذاتی یووالی سو) اوبیشکه الله ﷻ دی غلبی والاحکمت والا (داصفاتی یووالی سو) بیا (تردی تولو دلیلونو وروسته هم) که (دحق قبلولو څخه) مخ اړوی نو (تاسی د دوی معامله خدای ﷻ ته وسپاری ځکه چی) بیشکه الله ﷻ ښه پوه دی په فساد کوونکو باندی.

معلومات اومسئلي

(قیاس دلیل دی)

اِنَّ مَثَلَ عِيۡسٰى عِنۡدَ اللّٰهِ كَمَثَلِ اٰدَمَ : ددی آیت څخه معلومیږی چی قیاس هم په شرعی دلیلونوکی دی ځکه چی الله ﷻ وفرمایل چی دحضرت عیسیٰ ﷺ پیدائش داسی دی لکه دحضرت آدم ﷺ یعنی لکه څنگه چی حضرت آدم ﷺ بغیر دپلار (اومور) څخه پیدا سو ، دغه ډول یی حضرت عیسیٰ ﷺ هم بغیر دپلار څخه پیدا کی نو دلته الله ﷻ دحضرت عیسیٰ ﷺ پیدائش دحضرت آدم ﷺ پرپیدائش باندی دقیاس کولو طرف ته اشاره وفرمایله (مظهری)

(دمباهلي (يعني يوبل ته ښراوی کول) پيژندل)

فَقُلْ تَعَالَوْاْ نَدْعُ الخ په دی آیت سره الله ﷻ نبی کریم ﷺ ته دمباهی کولو حکم ورکړي دی چی دهغه تعریف (پیژندل) دا دی چی که چیری دیوکار په حق والی اوباطل والی کی د دواړو فرقینو جګړه جوړه سی او په دلیلونو سره جګړه ختمه نه سی نو بیا دا طریقه اختیارول په کار دی ، چی ټول یو ځای سی او الله ﷻ ته سوال وکی چی څوك په دی کارکی په باطله (یعنی په ناحقه) باندی وی په هغه دی دالله ﷻ دطرفه وبال او هلاکت ولویږی ، ځکه چی دلعنت معنی دخدای ﷻ درحمت څخه لیری کیدل دی اود رحمت څخه لیری کیدل قهر ته نژدی کیدل دی.

نوحاصل دمعنی ددی داسو چی په درواغجن دی قهرنازل سی نوکوم سړی چی درواغجن وی هغه به ددی سزاځکی، دغه وخت به پوره تعین دربښتینی اودرواغجن منکرانوته هم ښکاره سی،په دی طریقه دعا کولوته (مباهله) وایی اوپه دی کی اصل په خپله دمباحثه کوونکوجمع کیدل اودعاکول دی دخپلوخپلوانو اوعزیزانو جمع کولو ته ضرورت نسته ، لیکن که جمع سی نو په دی سره یی اهتمام نور هم زیاتیږی.

(دمباهلي واقعه او درواغجو رد)

ددی وروسته منظر (یعنی واقعه دا ده چی نبی کریم ﷺ دنجران نصاراؤ ته یوفرمان ولیږی چی په هغه کی دری ۳ خبری په ترتیب سره ذکر سوی وی.

(۱) اول اسلام قبول کی (۲) دوهم یاجزیه اداکی (۳) دریم یاجنګ ته تیارسی نصاراؤ دیو بل سره مشوره وکړه ، شر حبیل او جباربن فیض یی دنبی کریم ﷺ په خدمت کی ولیږل دا خلګ را غلل اوپه مذهبی کارونو کی یی خبری ورڅخه شروع کی ، تردی چی دحضرت عیسیٰ ﷺ دخدای ثابتولو دپاره دی خلګو دډیر زیات بحث اوتکرار څخه کار واخیستی ، نو په دی کی داآیت دمباهلی نازل سو ، نوحضور ﷺ نصاراؤ ته دمباهلی دعوت ورکی ، اوپه خپله هم دحضرت فاطمی ﷺ اوحضرت علی کرم الله وجهه امام حسن اوحسین ﷺ سره مباهلی ته تیار سو راووتی ، شرحبیل چی دا ولیدل نو خپلو دواړو ملګروته یی وویل چی تاسی ته معلومه ده چی دا دالله ﷻ نبی دی ، او دنبی سره په مباهله کولوکی زمونږ هلاکت او بربادی یقینی ده ، نو په دی وجه دخلاصون یوه بله لار ولټوی ، ملګرو ورته وویل چی ستا په نزد دخلاصی څه صورت دی؟ هغه وویل زماپه نزد ښه صورت دا دی ، چی دنبی ﷺ درایی موافق دی صلح وسی نو په دی باندی دټولو اتفاق راغی نونبی کریم ﷺ په دوی جزیه مقرره کړه اوصلح یی وکړه ، چی دا هغو هم منظوره کړه (تفسیر ابن کثیر)

په دی آیت کی د اَبْنَآءَنَا څخه مراد یوازی صلبی (دخپلی ملا) اولاد نه دی بلکه عام اولاد ورڅخه مراد دی برابره خبره ده که اولاد وی اوکه داولاد اولاد وی ، ځکه چی په عرف کی په ټولو د اولاد اطلاق کیږی ، نو په اَبْنَآءَنَا کی دده ﷺ لمسیان حسنین ﷺ اوزوم حضرت علی کرم الله وجهه داخل دی

اوبیاپه خاص طورحضرت علی کرم الله وجهه په اَبْنَآءَنَا کی دا خلول په دی وجه هم صحیح دی چی ده خو پالنه هم دحضور ﷺ په غیرهٔ مبارکه کی پیدا کړی وه ، حضور ﷺ دی دخپلو کوچنیانو په شان پاللی وو او دده دپالنی او پرورش پوره پوره خیال یی ساتلی وو ، په داسی کوچنی باندی په عرف کی دزوی اطلاق کیدی سی .

ددی بیان څخه دا خبره واضحه سوه چی حضرت علی کرم الله وجهه په اولاد کی دا خل دی ، په دی وجه دروافضو دده د اَبْنَآءَنَا څخه خارجول اوپه اَنْفُسَنَا کی یی دا خلول دده خلافت بلا فصل باندی دلیل نیول صحیح نه دی (چی گویا دی تر نورو خلفاؤ اول متصل دخلافت حقدار وو)

قُلْ يٰٓاَهْلَ الْكِتٰبِ تَعَالَوْا اِلٰى كَلِمَةٍ سَوَآءٍۢ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ اَلَّا نَعْبُدَ اِلَّا اللّٰهَ وَلَا نُشْرِكَ بِهٖ

ته ووایه چی ای اهل کتابو ! راسی دیوی خبری طرف ته چی برابر ده په مینځ زمونږ اوستاسی کی چی بندگی

شَيْـًٔا وَّلَا يَتَّخِذَ بَعْضُنَا بَعْضًا اَرْبَابًا مِّنْ دُوْنِ اللّٰهِ ۭ فَاِنْ تَوَلَّوْا

به نه کوو مگر دالله اوشریک به نه جوړ وو دهغه هیڅوک اونه به جوړوی یوڅوک بل څوک رب ما سوا دالله ﷻ څخه

فَقُوْلُوا اشْهَدُوْا بِاَنَّا مُسْلِمُوْنَ ۝۶۴

بیا که دوی قبوله نه کړی (داخبره نوووایه چی شاهد سی چی مونږدحکم تابعدار یُو .

لنډتفسیر: (ای محمد ﷺ) ته ووایه چی ای اهل کتابو راسی دیو داسی خبری طرف ته چی زمونږ او ستاسی په مینځ کی (منلوته) برابره ده (هغه) دا (ده) چی بغیر دالله ﷻ څخه به مونږ دبل هیچاعبادت نه کوو او دالله ﷻ سره به هیڅوک نه شریکوو ، اوپه مونږ کی به څوک بل څوک رب نه مقرر وی چی خدای ﷻ پریږ دی ، بیاکه (تردی ورروسته هم) دغه خلک (دحق څخه) منع کوی نوتاسی (مسلمانان) خلک ووایاست چی تاسی (زمونږ) په دی (اقرار) باندی شاهدان سی چی مونږخو (ددی خبری) منونکی یو (که تاسی یی نه منی نو تاسی پوه سی)

معلومات اومسئلي

(دتبلیغ او دعوت خاص اصول)

تَعَالَوْا اِلٰى كَلِمَةٍ سَوَآءٍۢ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ : ددی آیت څخه دتبلیغ او دعوت یوخاص اصول معلومیدی سی هغه دا چی که یو سړی یو داسی جماعت (ټولگی) ته دعوت ورکولو خواهشمند وی چی په عقیدو اونظریو کی دده څخه مختلف وی ، نو دهغه طریقه دا ده چی دغه دعقیدی مخالف جماعت ته دی یوازی په دی خبره دجمع کیدو دعوت ورکی په کومه چی د دواړو اتفاق راتلی سی ، لکه نبی کریم ﷺ چی کله دروم باچا هرقل ته داسلام دعوت ورکی نو دداسی مسئلی طرف ته یی ورکی چی په هغه د

دوارو اتفاق وو ، یعنی دالله ﷻ دوحدانیت (یووالی) طرف ته ، هغه دعوت نامه دا ده لاندی نقل کیږی

(بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ مِنْ مُحَمَّدٍ عَبْدِ اللهِ وَرَسُوْلِهٖ إِلٰی هِرَقْلَ عَظِیْمِ الرُّوْمِ ، سَلاَمٌ عَلٰی مَنِ اتَّبَعَ الْهُدٰی اَمَّا بَعْدُ فَإِنِّی اَدْعُوْكَ بِدِعَايَةِ الْإِسْلاَمِ أَسْلِمْ تَسْلَمْ يُؤْتِكَ اللهُ أَجْرَكَ مَرَّتَيْنِ فَإِنْ تَوَلَّيْتَ فَإِنَّ عَلَيْكَ إِثْمَ الْيَرِيْسِيِّيْنَ يَآ أَهْلَ الْكِتَابِ تَعَالَوْا إِلٰى كَلِمَةٍ سَوَآءٍ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ اَلاَّ نَعْبُدَ إِلاَّ اللهَ وَلاَ نُشْرِكَ بِهٖ شَيْئًا وَّلاَ يَتَّخِذَ بَعْضُنَا بَعْضًا أَرْبَابًا مِّنْ دُوْنِ اللهِ (بخاری)

زه شروع کوم دالله ﷻ په نوم سره چی ډیر مهربانه او زیات رحم کوونکی دی ، داخط دمحمد ﷺ دالله ﷻ دبنده او دهغه درسول دطرفه دی دروم باچا هرقل طرف ته سلامتیا دی وی په هغه سړی باندی چی دهدایت دلاری تابعداری وکی ، وروسته تردی زه تاته داسلام دعوت درکوم اسلام راوړه ته به سلامت پاته سی اوتاته به دوه غبرګ اجر درکی اوکه تامنعه وکړه نوپرتا باندی به وی ګناه ددغه ټولو کسانوکوم چی ستاپه رعیت کی دی ای اهل کتابو! دیوی داسی خبری طرف ته راسی چی جمع سوکومه چی زمونږ اوستاسی په مینځ کی برابره ده هغه داچی مونږ به دالله ﷻ څخه بغیر دبل چاعبادت نه کوو اونه به دهغه سره څوك شریك جوړ وو او نه به مونږ دا کوو چی الله ﷻ پریږدو اوپه خپل مینځ کی به یوبل رب جوړوو.

فَقُوْلُوا اشْهَدُوْا بِاَنَّا مُسْلِمُوْنَ : په دی آیت کی چی یی دا ویلی دی چی تاسی شاهدان اوسی ، په دی سره یی دا تعلیم ورکړی دی چی کله په ښکاره دلیلونو سره هم څوك حق ونه منی نو دحجت پوره کولو دپاره خپل مسلك (دین) ښکاره کول او خبره ختمول په کار دی ، زیات بحثونه اوتکرار کول مناسب نه دی بس خبره پریکول په کار دی .

يٰٓاَهْلَ الْكِتٰبِ لِمَ تُحَآجُّوْنَ فِیْٓ اِبْرٰهِیْمَ وَمَآ اُنْزِلَتِ التَّوْرٰىةُ وَالْاِنْجِیْلُ اِلَّا مِنْۢ بَعْدِهٖ ؕ

ای اهل کتابو ! ولی جګړه کوئ دابراهیم ﷺ په باره کی اوتورات او انجیل خونازل سوی دی دده څخه وروسته

اَفَلَا تَعْقِلُوْنَ ﴿۶۵﴾ هٰٓاَنْتُمْ هٰٓؤُلَآءِ حَاجَجْتُمْ فِیْمَا لَكُمْ بِهٖ عِلْمٌ فَلِمَ

ولی په تاسی کی عقل نسته ، اوری تاسی خلق په کومه خبره کی چی درته څه پته وه ، جګړه مو وکړه اوس ولی

تُحَآجُّوْنَ فِیْمَا لَیْسَ لَكُمْ بِهٖ عِلْمٌ ؕ وَاللّٰهُ یَعْلَمُ وَاَنْتُمْ لَا تَعْلَمُوْنَ ﴿۶۶﴾

جګړه کوئ په کومه خبره کی چی درته هیڅ پته نسته ، او الله پوهیږي او تاسی نه پوهیږي .

مَا كَانَ اِبْرٰهِیْمُ یَهُوْدِیًّا وَّلَا نَصْرَانِیًّا وَّلٰكِنْ كَانَ حَنِیْفًا

نه وو ابراهیم ﷺ یهودی او نه وو نصرانی او لیکن وو حنیف یعنی دټولو دروغو

مُسۡلِمًا ؕ وَمَا كَانَ مِنَ الۡمُشۡرِكِيۡنَ ﴿۶۷﴾ اِنَّ اَوۡلَى النَّاسِ بِاِبۡرٰهِيۡمَ

مذهبونو څخه بیزاره او حکم منونکی ، اونه وو مشرك ، په خلقو کی زیات مناسب دابراهیم ﷺ

لَلَّذِيۡنَ اتَّبَعُوۡهُ وَهٰذَا النَّبِىُّ وَالَّذِيۡنَ اٰمَنُوۡا ؕ وَاللّٰهُ وَلِىُّ

سره دهغو وو چی دده سره وو او دی نبی ﷺ او څوك چی ایمان راوری په دی نبی ، او الله مددګاردی

الۡمُؤۡمِنِيۡنَ ﴿۶۸﴾

دمسلمانانو

تفسیر: ای اهل کتابو! ولی دلیل بازی کوی د (حضرت) ابراهیم ﷺ په باره کی (چی هغه په طریقه دیهودیت وو اوکه دنصرانیت وو) حال دا دی چی نه دی نازل سوی تورات او انجیل مګر دهغه (ترزمانی) ډیر وروسته (او دا دواړی طریقی ددی دواړوکتابونو ترنازلیدو وروسته ښکاره سوی مخکی خو ددی وجود هم نه وو نوبیا حضرت ابراهیم ﷺ په دی طریقو باندی څنګه کیدي سی) ولی آیا (داسی دعقل څخه خلاف خبره دخولی څخه باسی او) بیا پوهیږی نه البته تاسی داسی یاست چی په داسی خبره کی مو دلیل بازی کړي ده چی تاسی ته ورباندی څه قدر خبرداری خووه (که څه هم په دی کی موغلطه دعوه جوړه کړه غلطه نتیجه مو ورڅخه وایسته چی مراد ددی څخه خوارق (معجزی) دحضرت عیسیٰ ﷺ دی چی دا خو دواقع سره مطابق دی خو ددی سره یی غلطه دعوه کده کړه چی دداسی معجزو ښوونکی الله یازوی دالله به وی ، نوکه څه هم داسی معجزی تاسی دهغه څخه ولیدی نودغلطی اوناپوهی په وجه تاسی غلطه نتیجه ورڅخه وایستله نو په دی کی ستاسی غلطی ښکاره سوه) نو په داسی خبره کی (بیا) ولی دلیل بازی کوی چی په هغه کی تاسی ته بالکل څه علم اوپوهه نسته (ځکه چی ددی دعوی دپاره خوستاسی څه داشتباه سبب هم نسته ، ځکه چی د دوی او دابراهیم ﷺ دشریعت په فروعوکی څه موافقت هم نه وو) اوالله ﷻ (دابراهیم ﷺ طریقه ښه) پیژنی تاسی یی نه پیژنی (کله چی تاسی داسی بی سره اوپښو دعوه کوی چی دهغه علم هم په مثل دنیستوالی دعلم ګڼل کیږی نو اوس دالله ﷻ څخه دهغه طریقه واوری) ابراهیم ﷺ نه خو یهودی وو او نه نصرانی وو لیکن (البته) دنیکی لاری والا (یعنی) صاحب داسلام وو او دمشرکانو څخه (هم) نه وو (نو یهودو اونصاراو ته خو دمذهبی طریقو په اعتبار سره دهغه سره هیڅ مناسبت ونه سو البته) بیشکه په ټولو خلکوکی زیات خصوصیت لرونکی د (حضرت) ابراهیم ﷺ سره البته هغه خلك وه چاچی (دهغه په وخت کی) دهغه تابعداری کړی وه او دا نبی (محمد ﷺ) دی او دا ایمان والا دی (چی دنبی ﷺ امتیان دی) اوالله ﷻ ملګری دایمان دارو دی (چی دوی ته به دایمان ثواب ورکی)

وَدَّتْ طَّآئِفَةٌ مِّنْ اَهْلِ الْكِتٰبِ لَوْ يُضِلُّوْنَكُمْ ط

ارزو ده دخینی اهل کتابو چی په څه شان گمراه کړی تاسی

وَمَا يُضِلُّوْنَ اِلَّآ اَنْفُسَهُمْ وَمَا يَشْعُرُوْنَ ﴿۶۹﴾ يٰۤاَهْلَ الْكِتٰبِ

اوگمراه کوی نه مگر خپل ځانونه اونه پوهیږي ، ای اهل کتابو!

لِمَ تَكْفُرُوْنَ بِاٰيٰتِ اللّٰهِ وَاَنْتُمْ تَشْهَدُوْنَ ﴿۷۰﴾ يٰۤاَهْلَ الْكِتٰبِ

ولی انکار کوی دالله دکلام او تاسیورباندی قائل یاست ای اهل کتابو!

لِمَ تَلْبِسُوْنَ الْحَقَّ بِالْبَاطِلِ وَتَكْتُمُوْنَ الْحَقَّ وَاَنْتُمْ تَعْلَمُوْنَ ﴿۷۱﴾ ع

ولی یوځای کوی په رښتیا ؤ کی درواغ او پټوی رښتیا خبره اوتاسی پوه یاست.

لنډتفسیر: په زړه سره غواړی خلک داهل کتابوڅخه داکارچی تاسی (ددین حق څخه) گمراه کی نه گمراه کوی مگرخپل ځانونه (دگمراه کولو په گناه کی یی اخته کوی) اوخبر نه دیورباندی، ای اهل کتابو! ولی کفرکوی د (هغه) آیتونو سره (چی په تورات اوانجیل کی پرنبوت محمدیﷺ باندی دلالت کوی څکه چی دنبی کریم ﷺ دنبوت څخه انکار کوی ددغه آیتونو درواغجن کول دی چی کفر دی) حالانکه تاسی (په خپله ژبه سره) اقرار کوی (چی دغه آیتونه حق دی دا خو یی ملامت کول سوه په گمراه کولوباندی مخکی اوس د دوی په گمراهی باندی دوی ملامت کوی فرمایی چی) ای اهل کتابو! ولی خلط کوی واقعی (مضمون یعنی نبوت محمدیه) دغیر واقعی (یعنی عبارت بدل سوی یا تفسیر فاسد) سره او (ولی) پټوی واقعی خبری حالانکی تاسی ورباندی پوه یاست (چی حق خبره پټوو)

معلومات اومسئلی: وَاَنْتُمْ تَشْهَدُوْنَ او اَنْتُمْ تَعْلَمُوْنَ دالفاظو څخه دی دا مطلب نه اخیستل کیږی چی که دوی دحق اقرارونه کی یا دوی ته علم نه وی نو د دوی دپاره به کفر جائز وی ، وجه دا ده چی کفر دخپل ذات په اعتبار سره یو قبیح فعل دی او په هرحالت کی ناجائزه دی ، البته ترعلم او اقرار وروسته په کفر اختیارولو کی ملامتیا نوره زیاتیږی (یعنی گناه او سزا یی نوره زیاته سی په وجه داقرار اوعلم سره)

وَقَالَتْ طَّآئِفَةٌ مِّنْ اَهْلِ الْكِتٰبِ اٰمِنُوْا بِالَّذِيْٓ

او وویل څینی اهل کتابو ومنی څه چی

أُنْزِلَ عَلَى الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَجْهَ النَّهَارِ وَاكْفُرُوْٓا اٰخِرَهٗ

نازل سوی دی په مسلمانانو دورځی په اول کی او منکر سی د ورځی په اخر کی

لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُوْنَ ﴿۷۲﴾ وَلَا تُؤْمِنُوْٓا اِلَّا لِمَنْ تَبِعَ دِيْنَكُمْ ؕ قُلْ

شاید دوی واپس سی او مه منی مگر دهغه چا چی ځی ستاسی په دین ، ووایه

اِنَّ الْهُدٰى هُدَى اللّٰهِ ۙ اَنْ يُّؤْتٰٓى اَحَدٌ مِّثْلَ مَآ اُوْتِيْتُمْ

چی بیشکه هدایت هغه دی چی الله هدایت وکړی او دا هرڅه ددی دپاره دی چی بل چا ته هم ولی

اَوْ يُحَآجُّوْكُمْ عِنْدَ رَبِّكُمْ ؕ قُلْ اِنَّ الْفَضْلَ بِيَدِ اللّٰهِ ۚ يُؤْتِيْهِ

ورسیږي لکه څه چی تاسی ته رسیدلی وه یا دوی غالب ولی راغله په تاسی باندی ستاسی درب په مخکی

مَنْ يَّشَآءُ ؕ وَاللّٰهُ وَاسِعٌ عَلِيْمٌ ﴿۷۳﴾ يَّخْتَصُّ بِرَحْمَتِهٖ مَنْ يَّشَآءُ ؕ

ته ووایه لویی دالله په لاس کی ده ورکوی یی چاته چی وغواړی ، او الله دیرفراخی والا دی خبردار خاص کوی

وَاللّٰهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيْمِ ﴿۷۴﴾

په خپله مهربانی چاته چی وغواړی او دالله فضل لوی دی .

لنډتفسیر: اوځینو خلکو داهل کتابو څخه (په طور دمشوره دیوبل سره) وویل چی (دمسلمانانو دگمراه کولو یوتدبیر دا دی چی په ظاهره) ایمان راوړی په دیٔ (کتاب) باندی چی نازل سوي دی (په واسطه درسول الله ﷺ) په مسلمانانو باندی (مراد دا دی چی په قرآن باندی ایمان راوړی) دورځی په سر کی (یعنی دسهار په وخت کی) او (بیا) انکار وکی په آخر دورځ کی (یعنی په مابنام کی) څه عجیبه نه ده (چی په دی تدبیر سره دمسلمانانوهم دقرآن اواسلام په حق کی شك پیداسی او) هغوی (دخپل دین څخه) واپس سی (او دا خیال وکی چی دا خلک علم والا دی او بی تعصبه هم دی چی اسلام یی قبول کړي دی ، نوچی په دی سربیره دوی واپس سوه نوخامخابه داسلام ناحق والی دوی ته په علمی دلیلونو سره ثابت وی اوخامخابه دوی په اسلام کی څه خرابی لیدلی وی ځکه خو ورڅخه دوی واپس سوه اواهل کتابو دا هم دیوبل سره وویل چی مسلمانانو ته دځان ښوولو دپاره یوازی ظاهری ایمان راوړی) او (په صدق دزړه سره) دچاپه مخامخ کی (ددین) اقرارمه کوی مگر دداسی سړی په مخکی چی

ستاسی ددین منونکی وی (دهغه په مخکی تاسی ته دخپل زور دین اقرار په خلوص سره کول په کار دی پاته سو دغیر مذهبو یعنی دمسلمانانو په مخکی دذکرسوی مصلحت په بناسره زبانی داسلام اقرار کوی ، الله ﷻ د دوی ددی عبث تدبیر اظهار فرمایی چی) ای محمد ﷺ ته ووایه چی (په دی چالاکیو باندی هیڅ نه کیږی څکه چی) یقیناً هدایت (کوم چی بندګانوته کیږی هغه) هدایت دالله ﷻ (دطرفه) دی (نوکله چی هدایت په قبضه دالله ﷻ کی دی نوهغه چی چاته په هدایت باندی قائم ساتل وغواړی نوبل څوك یی په هیڅ تدبیرسره نه سی اړولی مخ ته د دوی ددی مشوری اوتدبیر علت بنیی چی ای اهل کتابو! تاسی) داسی خبری ددی دپاره کوی چی یوبل چاته هم داسی شی ورسیږی لکه چی تاسی ته رسیدلی وو (یعنی کتاب اوآسمانی دین) یادغه نورخلګ په تاسی غالب راسی (ددی حق دین په تعین کی کوم چی) ستا درب په نزد (دی ، حاصل دعلت دا سو چی ستاسی دمسلمانانو سره حسد دی چی دوی ته آسمانی کتاب ولی ورکړل سو یا دا خلګ په مونږ باندی په مذهبی مناظره کی ولی غالب راځی ددی حسد په وجه سره داسلام اومسلمانانو دتنزل کوشش کوی ، مخ ته ددی حسد رد دی چی) ای محمد ﷺ ! ته ووایه چی بیشکه فضل دخدای ﷻ په قبضه کی دی هغه چی دږی څخه چاته غواړی ورکوی اوالله ﷻ ډیر فراخی والا دی (دهغه سره دفضل کمی نسته او) ښه پوهیدونکی دی (چی څه وخت یی چاته ورکول مناسب دی په دی وجه) خاص کوی په خپل رحمت (او فضل) سره څوك چی وغواړی اوالله ﷻ لوی فضل والا دی (نو په دی وخت کی یی په تقاضا دحکمت سره په مسلمانانو باندی فضل او رحمت وفرمایی ، نو په دی کی حسد کول فضول اوجهل یعنی ناپوهی ده).

وَمِنْ أَهْلِ الْكِتٰبِ مَنْ إِنْ تَأْمَنْهُ بِقِنْطَارٍ يُؤَدِّهٖٓ إِلَيْكَ ۚ وَمِنْهُمْ مَّنْ إِنْ تَأْمَنْهُ بِدِينَارٍ

اوځینی داهل کتابو څخه هغه دی چی که ته دهغوی سره امانت کښیږدی کوته دمال نو دربه یی کړی تاته اوځینی د دوی هغه دی چی که ته د دوی سره امانت کښیږدی یوه اشرفی.

لَّا يُؤَدِّهٖٓ إِلَيْكَ إِلَّا مَا دُمْتَ عَلَيْهِ قَآئِمًا ۗ ذٰلِكَ بِأَنَّهُمْ قَالُوا

نو ادا به یی نه کړی تاته مګر ترڅو چی دده په سر ودریږی ولاړ ، دا په دی وجه چی دوی ویلی

لَيْسَ عَلَيْنَا فِى الْأُمِّيّٖنَ سَبِيلٌ ۚ وَيَقُولُونَ عَلَى اللّٰهِ الْكَذِبَ

دی چی نسته په مونږ باندی ددې خلقو په حق اخستلو کی څه ګناه ، او درواغ وایی په الله باندی

وَهُمْ يَعْلَمُونَ ﴿٧٥﴾

او دوی پوهیږی .

دآيتونو ترون: په لورو آيتونوكي د اهل كتابو ددين خيانت ذكرو و يعني په آيتونو دالله ﷻ سره د دوى كفر كول اوخلط كول دحق اوباطل اودحق پټولو او دمومنانو دگمراه كولو تدبير كول ، په دى آيت كي د دوى په مال كي دخيانت ذكر دى او په دوى كي كله چي ځيني امانت دارهم وه نوپه دى وجه يى د دوارو قسمونو ذكر وكى .

لنډتفسير: اوپه اهل كتابوكي ځيني سړي داسى دي چي (اى مخاطبه) كه ته دده سره دمال ډكوتو څخه هم امانت كښيږدى نو دى به يى (دغوښتلو سره) دركي اوپه دوى كي ځيني سړي هغه دي چي كه ته دده سره يوه روپى هم امانت كښيږدى نوهغه به هم تاته درنه كي (بلكه دامانت ايښوولو اقرار به هم ونه كي) مگر ترځو پورى چي (دامانت تر ايښوولو وروسته يي) پر سر (برابر) ودريږى (دغه وخت خوبه انكارنه سي كولى ، اوكه ورڅخه جلا سوى نوبيايى داداكولو هيڅ ذكرهم نسته گرسره به دامانتو څخه منكر وى) دا (دامانتونو اداكول) په دى سبب سره دي چي دغه خلگ وايي چي په مونږ دغير اهل كتابو (دمال) په باره كي (كه په غلا يى واخلو دمذهب په لحاظ) هيڅ الزام نسته (يعني دغير اهل كتابو مثلاً دقريشو مال پټول ياورڅخه په زور اخيستل هرڅه جائز دى ، الله ﷻ مخ ته د دوى دا دعوٰى دروغجنه كوى فرمايى) اودغه خلگ په الله ﷻ درواغ وايي (چي دا كار حلال گڼى) اوپه زړه كي دوى هم پوه دى (چي الله ﷻ دا نه دى حلال كړى محض دخانه جوړه سوى دعوٰى ده)

معلومات اومسئلي

(ديو غير مسلم دښو صفتونو تعريف كول جائز دى)

وَمِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ مَنْ إِنْ تَأْمَنْهُ بِقِنطَارٍ يُؤَدِّهِ إِلَيْكَ .

په دى آيت كي دځينو خلگوپه امانتدارى كيدو باندى صفت سوى دى ، كه څه هم ددى ځينو څخه مراد هغه اهل كتاب دي چي ايمان يى راوړى وو ، نو د دوى په تعريف كولوكي خوڅه اشكال نسته ، ليكن كه خاص مومنان ورڅخه مراد نه وى بلكه مطلق اهل كتاب مراد وى چي غير مسلمانان په دى كي هم شامل دى ، نو په دى صورت كي دا سوال پيدا كيږى چي دكافر خو څه عمل مقبول نه وى نو بيا د دوى دمدح (صفت) كولو څخه فائده څه ده ؟

جواب يى دا دى چي ديوشي مقبول كيدل جلا خبره ده او مدح كول يى بله خبره ده ، په مدح كولو سره دا نه لازميږى چي دغه كار دالله ﷻ په نزد مقبول هم دى ددى څخه دا ښوول مقصود دى چي ښه خبره كه څه هم دكافر وى خو په يوه درجه كي ښه هم ده چي فائده يى په دى دنياكي نيك نامى ده ، اوپه آخرت كي دعذاب كمى ، ددى بيان څخه دا خبره هم په ډاگه كيږى چي اسلام دتعصب اوتنگ نظرى څخه كار نه اخلي بلكه اسلام په خلاصه سينه سره دخپل مخالف دهنر هم دهغه دمرتبى مطابق شاباسى وركوى.

إِلَّا مَادُمْتَ عَلَيْهِ قَائِمًا: په دى آيت باندى امام ابوحنيفه رحمه الله دا دليل نيولى دى چي قرض وركوونكى

ته دا حق حاصل دی چی دی دقرض دار څخه دخپل حق دوصولو دپاره ترحق وصولولو پوری په قرض دار پسی ورپسی وی (قرطبی)

بَلٰى مَنْ اَوْفٰى بِعَهْدِهٖ وَاتَّقٰى فَاِنَّ اللّٰهَ

ولی نه ده څوک چی پوره کړی خپل اقرار او دی پرهیز گاروی پس الله

يُحِبُّ الْمُتَّقِيْنَ ﴿۷۶﴾ اِنَّ الَّذِيْنَ يَشْتَرُوْنَ بِعَهْدِ اللّٰهِ وَاَيْمَانِهِمْ

محبت کوی دپرهیزگارانو سره ، کوم خلق چی اخلی په اقرار دالله باندی او په خپلو قسمونو باندی

ثَمَنًا قَلِيْلًا اُولٰٓئِكَ لَا خَلَاقَ لَهُمْ فِى الْاٰخِرَةِ وَلَا يُكَلِّمُهُمُ

لږ شان مال د دوی هیڅ حصه نشته په اخرت کی او نه به خبری وکړی

اللّٰهُ وَلَا يَنْظُرُ اِلَيْهِمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ وَلَا يُزَكِّيْهِمْ وَلَهُمْ

د دوی سره الله او نه به وگوری دوی ته دقیامت په ورځ او نه به پاک کړی دوی او د دوی

عَذَابٌ اَلِيْمٌ ﴿۷۷﴾

دپاره عذاب دردناک دی .

دآیتونو ترون: لورد وَيَقُولُونَ : څخه د اهل کتابو ددعوی درواغجن والی ذکروو ، مخکی په دی آیتونو سره ددغه درواغجن کولو تاکید او دوعدی پوره کولوفضیلت (ښه والی) او دوعدی دماتولو دبدوالی بیانولو وضاحت اوتصریح ذکر کول کیږی .

لنډتفسیر: (په خیانت کوونکی به) الزام ولی نه وی (خامخابه وی څکه چی ددی په باره کی زمونږ دا دوه قانونه دی ، یو دا چی) کوم سړی خپله وعده (برابره خبره ده که هغه وعده دالله ﷻ سره سوی وی او که یا په دی شرط چی جائزه وی اوکه دبنده سره سوی وی) پوره کړی او دالله ﷻ څخه وبیریږی نوبیشکه الله ﷻ محبت ساتی د (داسی) متقیانو سره (او دوهم قانون دا دی چی) یقیناً کوم خلک چی بدله (یعنی ددنیا نفع) اخلی په مقابله دهغه وعدی چی کوم (دوی) دالله ﷻ سره کړی وی (مثلاً په پیغمبرانو ایمان راوړل) او (په مقابله) دخپلو قسمونو (کی مثلاً دبندگانو دحقونو اومعاملوپه باره کی قسم خوړل) دی خلگو ته هیڅ حصه په آخرت کی (دهغه ځای په نعمتونوکی) به ونه رسیږی اونه به خدای د دوی سره (په نرمی) خبری وکی او نه به د دوی طرف ته (په نظر دمحبت سره) وگوری دقیامت په ورځ اونه به دوی (دگناهونوڅخه) پاک کی او د دوی دپاره به دردناک عذاب (منتخب) سوی وی .

معلومات اومسئلي

(دعهد پيژندل اوددې ځخه خلاف کونکوته دعذاب يوځو زورني)

عهد دهغه خبرې نوم دې چې د دوو فريقو په مينځ کې ديو بل سره په خبرو اتروکې مقرره سي چې په هغه باندې دواړو فريقو ته قائم اوسيدل ضروري وي په خلاف دوعدې ځخه چې هغه يوازې ديوه طرف ځخه وي يعنې عام دی او وعده خاص ده .

دعهد پوره کولو په قرآن اوحديث کې ډير تاکيد راغلی دی ، هم دارنګه په دې لوړ آيت ۷۷ کې هم دعهد په خلاف ورزی کولو پنځه زورنې ذکر دی .

(۱) اول دوی ته به دجنت دنعمتونو ځخه څه حصه نه رسيږي ، په يوحديث کې نبی کريم ﷺ ارشاد فرمايي چې کوم سړی ددرواغو دقسم په ذريعه دمسلمان حق ووهي نو ده دخپل ځان دپاره اور واجب کې ، راوی عرض وکې چې که هغه شی معمولي هم وي نوبيابه دده دپاره اور واجب وي؟ ده ﷺ په جواب کې وفرمايل که څه هم هغه ددختې شنه بناخله ولی نه وي (رواه مسلم بحواله مظهری)

(۲) دوهم الله ﷻ به ورسره په خوشحالي خبرې ونه کې .

(۳)دريم اوالله ﷻ به ده ته دقيامت په ورځ درحمت په نظرسره ونه ګوري .

(۴)څلورم او الله ﷻ به دده ګناهونه معاف نه کې ځکه چې دعهد په خلاف کولو سره دبنده حق ضائع سوی دی او دبنده حق الله ﷻ نه معاف کوي .

(۵)پنځم او د دوی دپاره په دردناك عذاب وي .

وَإِنَّ مِنْهُمْ لَفَرِيقًا يَلْوُونَ أَلْسِنَتَهُم بِالْكِتَٰبِ

او په دوی کې يو فريقه ده چې په مروړلی ژبه وايي کتاب کتاب ددې دپاره

لِتَحْسَبُوهُ مِنَ الْكِتَٰبِ وَمَا هُوَ مِنَ الْكِتَٰبِ وَيَقُولُونَ هُوَ

چې تاسې وګڼئ چې دا دکتاب ځخه دی او نه دی هغه په کتاب کې او وايي دوی چې

مِنْ عِندِ اللَّهِ وَمَا هُوَ مِنْ عِندِ اللَّهِ وَيَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ

دالله وينا ده او نه ده دغه دالله وينا او په الله باندې درواغ وايي

الْكَذِبَ وَهُمْ يَعْلَمُونَ ﴿٧٨﴾ مَا كَانَ لِبَشَرٍ أَن يُؤْتِيَهُ اللَّهُ الْكِتَٰبَ

سره دپوهې ، ديو بشر کار نه دی چې الله ده ته ورکړی کتاب

وَالْحُكْمَ وَالنُّبُوَّةَ ثُمَّ يَقُوْلَ لِلنَّاسِ كُوْنُوْا عِبَادًا لِّيْ مِنْ

او حکمت او پیغمبری کړی بیا هغه وایی خلقو ته چی تاسی بندگان سی زما

دُوْنِ اللّٰهِ وَلٰكِنْ كُوْنُوْا رَبّٰنِيّٖنَ بِمَا كُنْتُمْ تُعَلِّمُوْنَ الْكِتٰبَ

دالله څخه ما سوا لیکن داسی وایی چی تاسی الله والا سی لکه څنگه چی تاسی ازده کوی کتاب

وَبِمَا كُنْتُمْ تَدْرُسُوْنَ ﴿٧٩﴾ وَلَا يَاْمُرَكُمْ اَنْ تَتَّخِذُوا الْمَلٰٓئِكَةَ

او لکه څنگه چی تاسی به هغه په خپله وایه ، او نه دا و وایی تاسی ته چی ونیسی ملائکی

وَالنَّبِيّٖنَ اَرْبَابًا ؕ اَيَاْمُرُكُمْ بِالْكُفْرِ بَعْدَ اِذْ اَنْتُمْ مُّسْلِمُوْنَ ﴿٨٠﴾ ع

او نبیان خدایان ای تاسی ته کفر در زده کوی پس دهغه چی تاسی مسلمانان سوی یاست .

تفسیر: اوبیشکه په دوی کی ځینی داسی دی چی کږوی خپلی ژبی په کتاب (ویلو) کی (یعنی په دی کی څه لفظونه یاتفسیر غلط گډوی اوغلط ویلوته کوږوالی دژبی وایی) ددی دپاره چی تاسی خلک (چی دا واوری نو) دغه (گډسوی شی) به (هم) دکتاب حصه وگڼی ، حال دا دی چی دغه دکتاب حصه نه ده او (یوازی د دوکی ورکولو دپاره په دی عملی طریقه صبر نه کوی بلکه په ژبه سره هم) وایی چی دا (لفظ یاتفسیر) دخدای دطرفه (چی کوم الفاظ یاقاعدی نازلی سوی دی په هغه سره ثابت) دی حالانکه دغه (په هیڅ ډول) دخدای دطرفه نه دی (نو د دوی درواغجن والی ثابت سو اوس مخ ته دتاکید دپاره ددی بیان زیات وضاحت دی) اوپه الله ﷻ درواغ وایی او (خپل درواغجن والی په زړه کی په خپله هم) دوی پیژنی هیڅ بشرته دا خبره نه ده لایقه چی الله ﷻ (خو) ده ته کتاب او (ددین) پوهه اوپیغمبری ورکی (چی په دی کی هریودا غواړی چی کفر اوشرک دی نه وی او) بیادوی خلگوته (داسی) وایی چی زمابندگان (یعنی عبادت کوونکی) جوړ سی دخدای (یووالی) پریږدی (یعنی پیغمبری اوپه شرک سره حکم کول نه سی جمع کیدی) اولیکن (هغه نبی خو به داسی) وایی به چی تاسی خلگ الله ﷻ والا جوړ سی (یعنی یوازی دالله ﷻ عبادت کوی) په وجه ددی چی تاسی کتاب (دالله ﷻ نوروته هم) زده کوی او په وجه ددی چی (په خپله یی هم) وایاست (اوپه دی کتاب کی تعلیم دتوحید دی) اونه (دغه بشرچی ذکر یی وسو یعنی دغه نبی) دا خبره ښیی چی تاسی ملائکی او (یانورو) نبیان رب ونیسی نوآیا دا به تاسی ته دکفر خبره ښیی وروسته تردی چی تاسی (په دی خاص عقیده کی برابره خبره ده که په واقع سره وی یاپه گمان خپل سره) مسلمانان یاست .

معلومات اومسئلي

(دپیغمبرانو دپاکي یو دلیل)

مَاكَانَ لِبَشَرٍ: دنجران ددغه ډلی په موجودګی کی ځینو یهودو اونصاراؤ ویلی وه چی ای محمد ﷺ آیا ته دا غواړی چی مونږ ستادغه شان عبادت کول شروع کړو ، لکه څنګه چی نصارا دعیسیٰ ﷺ زوی دمریمی عبادت کوی؟ نو ده ﷺ وفرمایل پناه غوارم په خدای ﷻ سره دغیرالله دعبادت کولو څخه چی یازه دغیر الله عبادت وکرم اویانور دی ته را وبلم الله ﷻ مونږ ددی کاردپاره نه یو رالیږلی ، نو په دی باندی دا آیت نازل سو (یعنی کوم بنده ته چی الله ﷻ کتاب حکمت اوقوت دفیصلی ورکی او دپیغمبری لویه مرتبه ور ته ورکی چی دی دالله ﷻ پیغام په صحیح طریقه سره ورسوی خلګ دالله ﷻ دبندګی څخه اړوی دخپل ځان یادنور مخلوق بندګان ورځخه جوړ وی ، ددی خو به دا مطلب سی چی الله ﷻ څوك دکوم منصب (مرتبی) لایق ګڼلی وو او را لیږلی یی وو هغه په واقع کی دهغه لایق نه وو، ددنیا یوحکومت هم که یو سړی په یوه ذمه واره عهده باندی مقرر وی نو اول د دوو ۲ خبرو خیال ساتی

(۱) چی دا سړی دحکومت په پالیسیو باندی پوه اودخپلو فرضو دپوره کولو لیاقت لری او که نه ؟

(۲) دحکومت داحکامو پوره کولو او رعیت ته دحکومت پروفاداری باندی دقائم ساتلو دده څخه خومره امید کیدی سی ، یوباچا یایو پارلمان به داسی سړی دحکومت نائب یاسفیر هیڅ ځای هم مقرر نه کی چی دهغه په باره کی دحکومت په نسبت دبغاوت خپرولو یادحکومت دپالیسیو اوحکمونو څخه دخلاف کولو معمولی دول شك هم وی ، بیشکه دا هم کیدی سی چی دیو سړی دقابلیت یا وفاداری اندازه حکومت په صحیح طورسره ونه کړای سی ، لیکن دالله ﷻ په نزد خو دا هم ممکنه نه ده او نه دا احتمال کیدی سی که یو سړی په نسبت دهغه علم وی چی دی زما دوفاداری اوفرمان برداری څخه دوریښته غوندی تجاوز به نه کوی ، نو دا بیا نه سی کیدی چی په وروسته وخت کی بیا ددی خلافت ثابت سی ، که داسی نه وی نو دا خو به دعلم الهی غلط کیدل لازم سی (العیاذ بالله) ددی څخه دانبیاؤ علیهم السلام پاکدامنی اودپاکدامنی مسئله واضحه کیږی نوچی بیا انبیاء دلږ یعنی معمولی غوندی ګناه څخه هم پاك دی ، نو بیا شرك کول او دخدای پاك په مقابله کی دبغاوت کولو خو ګرسره څه امکان پاته نه سو.

په دی کی دنصاراؤ دا دعویٰ هم رد سوه چی دمسیح ﷺ دزوی والی اوخدایی عقیده مونږ ته په خپله مسیح ښودلی وه اوهغه مسلمانانو ته درباندی نصیحت وسو کومو چی نبی کریم ﷺ ته عرض کړی وو چی که مونږ دسلام په ځای تاته سجده وکړو ، نو په دی کی څه حرج دی ؟ اواهل کتابوته په کنښی هم په کنایی سره وویل سوه کوموچی خپلو عالمانو اوراهبانو (شیخانو) ته دخدای درجه ورکړی وه (العیاذ بالله) (فوائدعثمانی)

وَاِذْ اَخَذَ اللّٰهُ مِيْثَاقَ النَّبِيّٖنَ لَمَآ اٰتَيْتُكُمْ مِّنْ كِتٰبٍ وَّحِكْمَةٍ

او کله چې واخستی الله پاک عهد دنبیانو څخه چې څه ما تاسی ته درکړه کتاب او علم

ثُمَّ جَآءَكُمْ رَسُوْلٌ مُّصَدِّقٌ لِّمَا مَعَكُمْ لَتُؤْمِنُنَّ بِهٖ وَلَتَنْصُرُنَّهٗ

بیاراسی تاسی ته یو رسول چې رښتینی کوی ستاسی کتاب نو ایمان به راوړی په دغه رسول اومدد به یی کوی

قَالَ ءَاَقْرَرْتُمْ وَاَخَذْتُمْ عَلٰى ذٰلِكُمْ اِصْرِىْ قَالُوْٓا اَقْرَرْنَا

وې فرمایل چې آیا تاسی اقرار وکی او په دی شرط باندی مو زما عهد قبول کی ، وې ویل چې مونږ اقرار وکی

قَالَ فَاشْهَدُوْا وَاَنَا مَعَكُمْ مِّنَ الشّٰهِدِيْنَ ﴿۸۱﴾ فَمَنْ تَوَلّٰى

وې فرمایل نو اوس شاهد سی او زه هم ستاسی سره شاهد یم ، بیا چې څوك واپس

بَعْدَ ذٰلِكَ فَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْفٰسِقُوْنَ ﴿۸۲﴾ اَفَغَيْرَ دِيْنِ اللّٰهِ يَبْغُوْنَ

سی ددې څخه وروسته نو هغه خلق دی نافرمانه ، اوس څوك بل دین لټوی دالله ددین څخه

وَلَهٗٓ اَسْلَمَ مَنْ فِى السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ طَوْعًا وَّكَرْهًا وَّاِلَيْهِ

ما سوا او دهغه په حکم کی دی څه چې په اسمانونو او په مځکه کی دی په خوښی سره یاپه لاچاری سره او

يُرْجَعُوْنَ ﴿۸۳﴾ قُلْ اٰمَنَّا بِاللّٰهِ وَمَآ اُنْزِلَ عَلَيْنَا وَمَآ اُنْزِلَ

هغه ته به تول واپس سی ، ته ووایه مونږ ایمان راوړی په الله او په هغه څه چې نازل سوی دی په مونږ او په هغه

عَلٰٓى اِبْرٰهِيْمَ وَاِسْمٰعِيْلَ وَاِسْحٰقَ وَيَعْقُوْبَ وَالْاَسْبَاطِ

څه چې نازل سوی دی په ابراهیم او په اسمٰعیل او په اسحٰق او په یعقوب او د دوی په اولاد

وَمَآ اُوْتِىَ مُوْسٰى وَعِيْسٰى وَالنَّبِيُّوْنَ مِنْ رَّبِّهِمْ لَا نُفَرِّقُ

اوپه هغه څه چې رسیدلی دی موسی ته اوعیسی ته اونورونبیانو ته د دوی درب دطرف څخه مونږ نه جلاکوو

بَيْنَ اَحَدٍ مِّنْهُمْ وَنَحْنُ لَهٗ مُسْلِمُوْنَ ﴿۸۴﴾

په دوی کی هیڅوك او مونږ خاص دهغه حکم منونکی یو .

لنډتفسير: (اوهغه هم دیادولو قابل دی) کله چې الله ﷻ وعده واخیسته د (حضراتو) انبیاؤ علیهم السلام څخه چې څه زه تاسی ته دکتاب اوعلم (شریعت) څخه درکړم (او) بیاتاسی ته یوبل پیغمبر راسی چې برابر (اوموافق) وی دهغه (نښانو اوعلامو) سره چې ستاسی سره (په کتاب اوشریعت کی) دی (یعنی دشریعت په معتبرو دلیلونو سره دده رسالت ثابت وی) نوتاسی به خامخا ددغه رسول (په رسالت) باندی (په زړه سره) عقیده هم راوړی او (په لاسو اوپښو سره به) دده مددهم کوی (ددی عهد تربیانولو وروسته یې) وفرمایل چې آیاتاسی اقرار وکی او واموخیسته په دی (مضمون) باندی زما وعده (اوحکم موقبول کی) دوی وویل چې مونږ اقرار وکی وی فرمایل نو (په خپل دی اقرار باندی) شاهد هم اوسی (ځکه چې دشاهدی څخه واپس کیدل هر سړی په هرحال کی بدګنی ، په خلاف داقرار کولو څخه اقرار کوونکی که صاحب دغرض وی په خپل اقرارکی نو په دی وجه دده واپس کیده زیات لیری نه دی نو په دی شان سره تاسی یوازی اقراریان نه بلکه دشاهدانوپه ډول په دی ولاړ اوسی) او زه (هم) په دی (مضمون) باندی ستاسی سره دشاهدانو (یعنی دواقعی دخبر اوعلم لرونکو څخه) یم نوکوم سړی (دامتونو څخه) چې وګرځی (ددی وعدی څخه) وروسته تردی (چې ترانبیاؤ پوری داعهد اخیستل سوي دی امتونه خو لاپریږده هغوی په څه شمیرکی دی) نو داسی خلګ (پوره) نافرمانی کوونکی (یعنی کافران) دی ولی (ددین داسلام څخه چې ددی وعده ورڅخه اخیستل سوی ده روګردانی کوی) بیا (ددی) خدایی دین څخه ماسوا بله طریقه غواړی حال دا دی چې الله ﷻ (دا ډول دی چې دده) د (حکم په) مخکی ټول سرکښته کوونکی دی څومره چې په آسمانونوکی (دی) او (څومره چې په) مځکه کی دی (ځینی) په خوښی (اواختیار سره) او (ځینی) په مجبوری سره او (اول خو ددی لوبی دا تقاضاوه چې څوك دی دده دوعدی څخه مخالفت نه کوی اوخاص بیاچې دراتلونکی سزا بیره هم ورسره وی ، چنانچه) ټول خاص دخدای ﷻ طرف ته (دقیامت په ورځ) به واپس (هم) سی (او دغه وخت به مخالفت کوونکو ته سزا وی) ای محمد ﷺ ته (داسلام ددین دښکاره کولو دپاره په لنډه سره دا) وفرمایه چې مونږ ایمان لرو په الله ﷻ باندی اوپه هغه (حکم) باندی چې مونږ ته راولیږل سواوپه هغه (حکم) باندی چې (حضرت) ابراهیم اواسمٰعیل اویعقوب علیهم السلام اوپه اولاد دیعقوب ﷺ (کی چې کوم نبیان تیر سوی دی دهغوی) طرف ته ولیږل سواو په هغه (حکم او معجزه) باندی هم کوم چې (حضرت) موسیٰ اوعیسیٰ ﷺ اونورو نبیانوعلیهم السلام ته ورکول سوی وو دهغوی درب دطرف څخه (نو مونږ په دی ټولو ایمان لرو اوایمان هم) داسی چې مونږ په دوی (حضراتو) کی په یوکی هم (دایمان راوړو په معامله کی) فرق نه کوو (چې په چا ایمان لرو اوپه چایی نه لرو) او مونږ خاص دالله ﷻ تابعداریو (هم خاص دده مونږ ته دین وښوی اومونږ یی اختیار کړو)

معلومات اومسئلي

(دالله ﷻ دری عهدونه)

الله ﷻ دخپلو بندګانو څخه دری قسمه عهدونه اخیستی دی ، دیوه عهد ذکرپه سورة اعراف کی په ، اَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ : سره ذکر دی ، ددی عهد مقصد دا وو چی تول بنی نوع مخلوق انسان دخدای په ستره والی اوعام رب والی باندی عقیده وساتی څکه چی دمذهب توله آبادی په دی بنیادباندی ده، ترڅوپوری چی دا عقیده نه وی ، په مذهبی میدان کی دعقل اوفکر لار ښوول هیڅ فائده نه سی رسولی ، ددی زیات تفصیل به انشاء الله په خپل مقام باندی راسی .

د دوهم ذکر په ، وَإِذْ أَخَذَ اللّٰهُ مِيثَاقَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ لَتُبَيِّنُنَّهُ لِلنَّاسِ وَلَا تَكْتُمُونَهُ : سره سوي دی ، دا عهد یوازی داهل کتابو دعالمانو څخه اخیستل سوی وو، چی دوی به حق نه پټوی بلکه په صاف او واضح طور سره به یی بیانوی .

ددریم عهد بیان په ، وَإِذْ أَخَذَ اللّٰهُ مِيثَاقَ النَّبِيِّينَ لَمَا آتَيْتُكُمْ مِنْ كِتَابٍ وَحِكْمَةٍ : سره سوي دی ، ددی تفصیل به مخ ته راسی (تفسیراحمدی)

(دمیثاق څخه څه مراد دی او دا کوم ځای وسو ؟)

میثاق کوم ځای وسو ؟ یاپه عالم ارواح کی وسو یاپه دنیاکی په ذریعه دوحی وسو د دواړو احتمال سته (بیان القرآن)

میثاق څه شی دی؟ ددی وضاحت خو قرآن شریف کړي دی، لیکن دامیثاق دڅه شی په باره کی اخیستل سوی دی؟ په دی کی اقوال مختلف دی، حضرت علی اوحضرت ابن عباس رضي الله عنهم فرمایی چی ددی څخه مراد نبی دی یعنی دا وعد الله ﷻ دټولو انبیاؤ علیهم السلام څخه یوازی دمحمد ﷺ په باره کی اخستی وه چی که دوی علیهم السلام په خپله دده ﷺ زمانه پیداکی نو په ده ﷺ به ایمان راوړی او دده ﷺ تائید اومدد به کوی اوخپلو خپلو امتونو ته به هم دا ښوونه اوهدایت کی ، حضرت طاوس حسن بصری اوقتاده رحمهم الله فرمایی چی دامیثاق دانبیاؤعلیهم السلام څخه ځکه اخیستل سوی وو چی دوی به په خپل مینځ کی دیو بل تائید اومدد کوی (تفسیر ابن کثیر)

ددی دوهم قول تائید دالله ﷻ په دی قول ، وَإِذْ أَخَذْنَا مِنَ النَّبِيِّينَ مِيثَاقَهُمْ وَمِنْكَ وَمِنْ نُوحٍ وَإِبْرَاهِيمَ وَمُوسَىٰ وَعِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ وَأَخَذْنَا مِنْهُمْ مِيثَاقًا غَلِيظًا (احزاب ، ۷) سره هم کیدی سی څکه چی دا وعده یی د دوی څخه دیوبل دتائید اوتصدیق دپاره اخیستی وه (تفسیراحمدی)

په حقیقت کی په دی ذکر سوو دواړو تفسیرونوکی څه تعارض (ټکر) نسته په دی وجه دواړه مراد کیدی سی (تفسیرابن کثیر)

(دټولو پيغمبرانو عليهم السلام څخه دايمان دمطالبي فائده)

په ظاهره دلته دا شبهه کيدی سی چی الله ﷻ خو عليم اوخبيردی هغه ته خوپه ښه شان سره معلومه ده چی محمد ﷺ به ديونبی په موجودگی کی هم تشريف رانه وړی نوبيا دانبياؤ عليهم السلام دايمان را وړلو فائده څه ده؟ که لږ غوندی غور وسی نو فائده به بالکل معلومه اوښکاره سی چی کله دوی دالله ﷻ په ارشاد دمحمد ﷺ په ذات والا صفاتو باندی دايمان قبلولوپخه اراده وکی نو دهغه وخت څخه به ثواب پيداکی (صاوی بحواله جلالين)

(دحضور نبي اکرم ﷺ دنبوت عام والي)

وَاِذْ اَخَذَ اللّٰهُ مِيْثَاقَ النَّبِيّٖنَ الخ په دی آيتونوکی دا خبره ښکاره بيان سوي ده چی الله ﷻ دټولو انبياؤ عليهم السلام څخه دا پخه وعده واخيسته چی کله په تاسی کی تر يوه نبی وروسته بل نبی راسی چی په يقين سره دمخکنيوپيغمبرانو او د دوی دکتابونو تصديق کوونکی وی (يعنی هغوی ته رښتينی وايی) نو د اولنی نبی دپاره دا ضروری ده چی ددی وروسته نبی په رښتينوالی اونبوت باندی په خپله هم ايمان راوړی ، او نورو ته هم ددی ښوونه وکی، دقرآن کريم ددی قاعدی کليی (عامی قاعدی) څخه دړنا ورځی په شان دا خبره په ډاگه کيږی چی الله ﷻ به دمحمد ﷺ په باره که هم داسی وعده دانبياؤ عليهم السلام څخه اخيستی وی لکه چی علامه سبکی رحمه الله په خپله رساله (التعظيم والمنة فی لتومنن به ولتنصرنه) کی فرمايی چی ، په آيت کی درسول څخه مراد محمد ﷺ دی ، بل يو نبی داسی نه دی تيرسوی چی دهغه څخه الله ﷻ د دوی دذات والا صفات په باره کی دتائيد اومدد او په دوی باندی دايمان راوړلو وعده نه وی اخيستی اوبل يوداسی نبی نه دی تيرسوی چی هغه خپل امت ته په ده ﷺ باندی دايمان راوړلو اودتائيد اومدد کولو وصيت نه دی کړی اوکه دنبی کريم ﷺ بعثت (نبی مقرر کيدل) دانبياؤ په زمانه کی وای نو ددی ټولوبه دی ﷺ نبی وای اوهغوی به دده ﷺ په امت کی شمار وای ، ددی څخه معلومه سوه چی دده ﷺ شان محض دامت دنبی نه دی بلکه دنبيانونبی هم دی ، چناچه په يوحديث کی دی ﷺ په خپله ارشاد فرمايی چی که نن موسیٰ عليه السلام هم ژوندی وای نو دهغه به هم زما دتابعداری څخه علاوه بله چاره نه وای ، او په يوبل ځای کی ارشادفرمايی چی کله عيسیٰ عليه السلام نازل سی نو هغه به هم په قرآن حکيم اوستاسی دنبی په احکامو باندی عمل کوی (تفسير ابن کثير)

ددی څخه معلومه سوه چی دده ﷺ نبوت عام اوټولوته شامل دی او دده ﷺ په شريعت کی مخکنی ټول شريعتونه مدغم (پټ) دی ، ددی بيان څخه دده ﷺ دارشاد، بُعِثْتُ اِلَى النَّاسِ كَافَّةً: صحيح مفهوم ښکاره اوواضح کيږی اوهغه دا چی ددی حديث مطلب داګڼل چی دده ﷺ نبوت دده ﷺ دزمانی څخه ترقيامته پوری دی صحيح نه دی ، بلکه دده ﷺ دنبوت زمانه دومره پراخه ده چی دآدم عليه السلام ترنبوت هم مخکی شروع کيږی ، لکه چی په يوحديث کی دی ﷺ فرمايی چی ، كُنْتُ نَبِيًّا وَآدَمُ بَيْنَ الرُّوْحِ وَالْجَسَدِ

په قیامت کی دلوی شفاعت دپاره وړاندی کیدل اودټولو انسانانو دده ﷺ ترجندي لاندي جمع کيدل او دمعراج په شپه په بيت المقدس کی دټولو انبياؤ عليهم السلام امامت کول دحضورنبی اکرم ﷺ ددی عامی سرداری او دلوی امامت دنبښانو څخه دی.

وَمَنْ يَّبْتَغِ غَيْرَ الْإِسْلَامِ دِيْنًا فَلَنْ يُّقْبَلَ مِنْهُ ۚ وَهُوَ

اوڅوك چی غواړی ما سوا ددین اسلام څخه بل څه دین پس دده څخه به هرگز قبول نه سی او هغه

فِي الْاٰخِرَةِ مِنَ الْخٰسِرِيْنَ ﴿۸۵﴾

په اخرت کی خراب دی.

لنډتفسير: اوکوم سړی چی داسلام څخه ماسوا بل دین طلب کی نو دغه (دین) به د (دی سړی) څخه (دخدای ﷻ په نزد) مقبول (اومنظور) نه وی او (دغه سړی به) په آخرت کی دتباه سوو څخه وی (یعنی نجات به نه کی پيدا)

معلومات اومسئلي

(داسلام پيژندل اوپه دی سره خلاصون حاصلول)

داسلام لفظی معنٰی دحکم منل اوفرمانبرداری ده اوپه اصطلاح کی خاص دهغه دین دحکم منلونوم اسلام دی کوم چی الله ﷻ دخپلو پيغمبرانو په ذريعه دانسانانو دهدايت دپاره رالیږلی دی څکه چی ددين اصول دټولو انبياؤ په شريعتونوکی يو دی.

بيا لفظ د (اسلام) کله ددی عام مفهوم (مطلب) دپاره استعماليږی، اوکله يوازی ددی آخری شريعت دپاره ويل کيږی کوم چی په خاتم الانبيآء ﷺ باندی نازل سوی دی په قرآن کريم کی ورڅخه دا دواړه مطلبونه يعنی معنی اخيستل سوی دی او ددی دواړو دپاره استعمال سوی دی ، دتيروپيغمبرانو خپل خان ته مسلمان ويل اوخپل امت ته مسلمان امت ويل هم دقرآن په آيتونوسره ثابت دی اوددی نوم دخاتم الانبياء ﷺ په امت سره خالص والی هم ذکر دی.

هُوَ سَمّٰكُمُ الْمُسْلِمِيْنَ مِنْ قَبْلُ وَفِيْ هٰذَا: لنده دا چی هرخدايی دين چی دکوم نبی اورسول په ذريعه دنياته راغلی دی هغه ته هم اسلام ويل کيږی، اودامت محمديه دپاره ديوخاص لقب په طورسره هم استعماليږی، اوس سوال دا دی چی په قرآن کريم کی دلته داسلام دلفظ څخه کوم مفهوم مراد دی؟

صحيح خبره دا ده چی په دواړوکی هريو مراد واخيستل سی نو دنتيجی په اعتبار سره څه خاص فرق نه راځی ، څکه چی دتيرو پيغمبرانو دين ته چی کوم داسلام نوم ورکول سوي دی هغه ديوڅو خاصو خلکو اويوخاصی زمانی دپاره وو ، ددغه وخت اسلام هغه وو ، ددغه خاصو خلکو او امت څخه علاوه دنورو دپاره دغه وخت هم دغه اسلام معتبر نه وو اوکله چی به ددغه نبی څخه ورسته بل نبی راوليږل

سو نو هغه به اوس اسلام پاته نه سو ، ددغه وخت به هغه اسلام ووچې دغه نوی نبي به وړاندې کی ، په دی کی دا ښکاره خبره ده چې څه اصولي اختلاف به نه وو ، ليکن فروعي اختلاف په کښې کيدی سی اوخاتم الانبياء ﷺ ته چې کوم اسلام ورکول سو هغه دمنسوخ کيدو قابل نه دی اوترقيامته پوری به وی او د ذکرسوی قاعدی مطابق د دوی دبعثت (پيغمبر کيدو) څخه وروسته هغه زاړه ټول دينونه منسوخ سوه ، اوس هغه دينونه اسلام نه دی ، بلکه اسلام يوازی هغه دين دی کوم چې دنبي کريم ﷺ په واسطه سره رارسيدلی دی ، په دی وجه په صحيحو معتبرو احاديثو کی دی چې نبي کريم ﷺ فرمايلي دی ، چې نن که حضرت موسیٰ ﷺ ژوندی وای نو دغه وخت به په ده هم زما تابعداری لازمه وای ، او په يوحديث کی يی ارشاد فرمايلي دی چې قيامت ته نژدی به حضرت عيسیٰ ﷺ نازل سی نو سره ددی چې دخپل نبوت په صفت به موصوف وی يعنی نبي به وی اودنبوت په عهده به قائم وی خوبيابه هم دنبي کريم ﷺ دشريعت تابعداری کوی (او دا دين به چلوی) نو په دی وجه که دلته د اسلام عامه معنی مراد سی اوکه خاص دين محمدی ورڅخه مراد واخيستل سی نو نتيجه د دواړو يوه ده چې دخاتم الانبياء ﷺ تربعثت وروسته به يوازی هغه ته دين اسلام ويل کيږی کوم چې دده ﷺ په ذريعه باندی دنيا ته رسيدلی دی دغه اسلام دټولو خلکو دپاره دخلاصی (نجات) ذريعه ده ، په ذکر سوی آيت کی ددی متعلق ارشاد فرمايل سوي دی چې د اسلام څخه ماسوا بل دوهم دين چې کوم سړی اختيارکی هغه دالله ﷻ په نزد باندی مقبول نه دی ددی مضمون زيات تفصيل ددی سورة ترآيت ، اِنَّ الدِّيْنَ عِنْدَ اللهِ الاِسلاَمُ : لاندی په ص ۱۰۵ : او ورپسی صفحاتو کی تيرسوي دی په همدی دريمه پاره کی .

۸۵ كَيْفَ يَهْدِى اللّٰهُ قَوْمًا كَفَرُوْا بَعْدَ اِيْمَانِهِمْ

څنگه به لار وښيی الله داسی خلقو ته چې کافران سوه تر ايمان را وړلو وروسته

وَشَهِدُوْٓا اَنَّ الرَّسُوْلَ حَقٌّ وَّجَآءَهُمُ الْبَيِّنٰتُ ؕ وَاللّٰهُ لَا

او شاهدی يی ورکړه چې بيشکه رسول رښتينی دی او راغلی دوی ته ښکاره نښانی او الله پاك هدايت

يَهْدِى الْقَوْمَ الظّٰلِمِيْنَ ۸۶ اُولٰٓئِكَ جَزَآؤُهُمْ اَنَّ عَلَيْهِمْ

(لار) نه ورکوی ظالمانو خلقو ته ، دداسی خلقو سزا دا ده چې په دوی

لَعْنَةَ اللّٰهِ وَالْمَلٰٓئِكَةِ وَالنَّاسِ اَجْمَعِيْنَ ۸۷ خٰلِدِيْنَ فِيْهَا ۚ

لعنت دی دالله او دملائکو او دخلقو ټولو هميشه به وی په دی کی

لَا يُخَفَّفُ عَنْهُمُ الْعَذَابُ وَلَا هُمْ يُنْظَرُونَ ﴿۸۸﴾ إِلَّا الَّذِينَ تَابُوا

سپك به نه سی د دوی څخه عذاب او نه به دوی ته فرصیت ورسیږي مگر چاچی توبه وکړه

مِنْ بَعْدِ ذَٰلِكَ وَأَصْلَحُوا فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿۸۹﴾ إِنَّ

ددې څخه وروسته اونیك کار یی وکی نو بیشکه الله بخښونکی مهربانه دی ، کوم

الَّذِينَ كَفَرُوا بَعْدَ إِيمَانِهِمْ ثُمَّ ازْدَادُوا كُفْرًا لَنْ تُقْبَلَ

خلق چی منکر سوه وروسته دایمان څخه بیا زیات سو په انکار کی هرگز به قبوله نه سی

تَوْبَتُهُمْ وَأُولَٰئِكَ هُمُ الضَّالُّونَ ﴿۹۰﴾ إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَمَاتُوا وَ

د دوی توبه او دغه گمرهان دی کوم خلق چی کافران سول او مړه سول په کفر کی

هُمْ كُفَّارٌ فَلَنْ يُقْبَلَ مِنْ أَحَدِهِمْ مِلْءُ الْأَرْضِ ذَهَبًا وَلَوِ

نوهرگز به قبول نه سی دیو چا داسی څخه مځکه ډکه دسرو زرو که څه هم

افْتَدَىٰ بِهِ أُولَٰئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ وَمَا لَهُمْ مِنْ نَاصِرِينَ ﴿۹۱﴾

بدله کی ورکړی دومره قدر سره دوی لره عذاب دردناك دی اوهیڅوك نسته د دوی مدد گار.

لنډتفسیر: (اول ددین څخه دمرتدسوو هغو خلکو بیان دی چی په کفر باندی ولاړ وه اودا کفر یی هدایت گڼی کله چی د دوی عقیده یادعوه دا وه چی الله ﷻ مونږ ته اوس هدایت فرمایلی دی نو په دی وجه د دوی په بدوالی بیانولوکی ددی هدایت نستوالی هم بیانوی فرمایی چی) الله ﷻ به داسی خلکو ته څنگه هدایت کوی چی کافران سوی دی وروسته تر ایمان راوړلو (په زړه سره) اووروسته ترڅپل دی اقرار (په ژبه سره) چی رسول (ﷺ په دعوی درسالت کی) رښتینی دی اووروسته تردی چی دوی ته ښکاره دلیلونه (داسلام دحق والی) رسیدلی وه اوالله ﷻ داسی بی ډبه خلکو ته هدایت نه کوی (دا مطلب نه دی چی داسی خلکوته هیڅ څای هم داسلام توفیق نه ورکوی بلکه مقصود ددوی ددی لوړی ذکر سوی دعوی نفی کول دی چی دوی به ویل چی مونږ چی اسلام پرېښی دی او دا طریقه مواختیار کړي ده دا مونږ ته خدای هدایت کړي دی نو ددی نفی خلاصه دا سوه چی کوم سری دکفر بی ډبه لار اختیار کی هغه دالله ﷻ په هدایت باندی نه دی په دی وجه هغه دا نه سی ویلی چی ماته خدای هدایت کړي دی څکه چی دهدایت دالارنه ده بلکه داسی خلک یقینی گمراه دی او) دداسی خلکو سزا دا ده

چې په دوی دالله ﷻ هم لعنت وی او دملائکو هم او (دډېرو) خلګوهم (غرض) دټولو (اوبیا هغه لعنت به هم په داسې طورسره وی چې) دی به دهمیشه همیشه دپاره په دی (لعنت) کې اوسی (اوکله چې ددې لعنت اثر جهنم دی نو مطلب دا سو چې دی به په جهنم کې همیشه همیشه وی او) دده څخه به عذاب سپک کول کیږي هم نه او نه به (تردا خلیدو مخکې) دده ته (ترڅه میعاده پورې) مهلت ورکول کیږي (مخ ته دهغوی بیان دی چې بیامسلمان سی دوی ددې حکم څخه جلا کوی یعنی) مګر البته ! کوم خلګ چې توبه وباسی ددې (کفر) څخه وروسته (یعنی مسلمانان سی) او خپل ځان (دزړه) سره (هم) برابرکې (یعنی دمنافقانو په شان یوازې په ژبه باندې کافي نه دی) نو بیشکه (دداسې خلګو دپاره) خدای بخښونکې دی ، رحمت کوونکې دی ، بیشکه کوم خلګ چې کافران سول ترخپل ایمان راوړلو وروسته بیازیات سول په کفر کې (یعنی په کفر یې همیشه والې وکې ایمان یې رانه وړی) د دوی توبه (کومه چې دنورو ګناهونو څخه یې کوی) هیڅکله به قبوله نه وی (ځکه چې توبه دګناهونو څخه یو فرعې اطاعت دی او دفرعې عبادت دقبلیدو شرط ایمان دی) او داسې خلق (ددې توبې څخه وروسته هم په دغه دستور سره) یابنه ګمراهان دی .

بیشکه کوم خلق چې کافران سوه او د دوی مرګ هم په دغه حالت دکفرکې راغې نو په دوی کې دیوچا څخه (په طوردکفارې سره) دګه مځکه دسرو زرو به هم نه اخیستل کیږي که څه هم دی دغه په بدله کې ورکول هم وغواړي (اوبې ورکولو یې هم څوك پوښتنه کوی؟) ددداسې خلګو دپاره به دردناکه سزاوې او د دوی حامې (مددګار) به هم څوك نه وی .

معلومات اومسئلې

(دیوه شك لیرې كول)

كَيْفَ يَهْدِ اللّٰهُ الخ : ددې آیت څخه په ظاهره دا شبهه (شك) پیداکیږي چې یو سړی ته ترمرتدکیدو وروسته بیا هدایت نه سی نصیب کیدی او حال دا دی چې داسې نه ده ځکه چې ډیرخلګ ترمرتد کیدو وروسته ایمان قبول کې او هدایت پیدا کونکې جوړسی .

جواب یې دا دی چې دلته چې دکوم هدایت نفې (نیستوالې) سوی دی ، ددې مثال داسې دی چې لکه یو بدمعاش ته یوحاکم په خپل لاس سره سزا ورکې او دغه بدمعاش بیاوایې چې ماته حاکم په خپل لاس سره خصوصیت راکړی دی یعنې زه یې خاص کړی یم اوپه جواب کې ورته ویل کیږي چې داسې بدمعاش ته مونږ خصوصیت ولې ورکو یعنې دا کار دسره خصوصیت نه دی ، اومطلب یې دا نه وی چې دا سړی په هیڅ شان سره دخصوصیت قابل کیدی نه سی که څه هم دی نیك چلنه اوسم سړی جوړسی (بیان القرآن)

دریمه پاره ختمه سوه